Filozofski fakultet u Sarajevu

SALMEDIN MESIHOVIĆ

RIMSKI VUK I ILIRSKA ZMIJA. Posljednja borba

Sarajevo, 2011

Doc. dr. Salmedin Mesihović

RIMSKI VUK I ILIRSKA ZMIJA.Posljednja borba

Urednik:

Prof. dr. Ivo Komšić

Recenzenti:

Prof. dr. Enver Imamović

Doc. dr. Adnan Busuladžić

Izdanje:

Prvo

Izdavač:

Filozofski fakultet u Sarajevu

Sarajevo, 2011

Elektronsko izdanje

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

94(497.6)"05/08"
94(37)"05/08"

MESIHOVIĆ, Salmedin
Rimski vuk i ilirska zmija : posljednja borba
[Elektronski izvor] / Salmedin Mesihović. -
Sarajevo : Filozofski fakultet, 2011. - 1
elektronski optički disk (CD-ROM) : tekst, slike ;
12 cm

Nasl. s naslovnog ekrana.

ISBN 978-9958-625-21-3

COBISS.BH-ID 19216902

SALMEDIN MESIHOVIĆ

RIMSKI VUK I ILIRSKA ZMIJA

Posljednja borba

Sarajevo, 2011

Sažetak

Knjiga „Rimski vuk i Ilirska zmija.Posljednja borba“ za temu ima prvi rat koji je zahvatio kompletan prostor današnje Bosne i Hercegovine, a koji je u svojoj cjelosti historijski dokumentiran. Tri i po godine Velikog Ilirskog ustanka su predstavljale i konačni raskid sa prahistorijskim i protohistorijskim razdobljima i ulazak u historijsko doba. Uzroci ustanka su zadirali u samu osnovu načina uprave i posebno eksploatacije provincije Ilirik, i bili su primarno ekonomske prirode. Rimska središnja uprava jednostavno nije uspijevala ili nije stizala da se temeljitije posveti stanju u relativno ekonomski i kulturno zaostalijoj provinciji kao što je tada bio Ilirik. Kao povod je poslužila naredba o mobilizaciji domorodačkih mladića u redove auksilijarnih jedinica. Odmah nakon pobune unovačenih domorodaca, vatre ustanka su se proširile neviđenom brzinom. Kako bi se preduprijedio totalni gubitak Ilirika i spriječilo izbijanje ustanika na sjeveroistočne granice Italije, Rimljani su morali zaustaviti već pokrenutu operaciju konačnog potčinjavanja Germanije zapadno od rijeke Elbe.

Ustanak u Iliriku, koji je izrodio i stvaranje jedinstvenog vojno – političkog Saveza pobunjenih naroda i politija, je za tadašnji vladajući establishment u Rimu predstavljao veliku opasnost. U prvom redu riječ je o provinciji u neposrednoj blizini Italiji, metropole cjelokupne Imperije. Zatim ustaničke snage su bile organizirane i bile su vrlo brojne. Težak rat u „neposrednom dvorištu“ Italije je na svjetlo dana iznio sve proturječnosti augustovskog režima, pa se počelo i javno iznositi nezadovoljstvo određenim mjerama i postupcima toga režima. Rat se morao završiti u potpunosti pobjedonosno za Imperiju, i zato su angažirane enormne vojne snage. Ipak je tek izdaja visoko rangiranog ustaničkog dužnosnika, dovela do ubrzanja sloma jedinstvenog Saveza i pacifiziranja panonske komponente ustanka. Godinu dana kasnije slomljen je i otpor u dinarskom pojasu. I pored činjenice da je ustanak ugušen, posljedice historijskog procesa oličenog u Velikom Ilirskom ustanku osjećale su se još stoljećima nakon njegovo završetka.

Vita sine litteris mors

Gemma Augustea, kameja iz vremena Augusta, koja evocira rimsku pobjedu u Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e., (sada se nalazi u Kunsthistorisches Museum u Beču)

ILLYRICVM
ET
S.P.Q.R

Predgovor

„Hoću da opišem vrijeme bogato nesrećama, puno groznih bitaka, nesloga i buna, u koje je i mir bio ispunjen užasom“

Tacit, *Hist.* I, 2

Poštovani čitatelju,

Prije dva milenijuma, na prostorima Zapadnog Balkana odigrao se posljednji oružani sraz Rimske Države i ilirskih starosjedilaca. U historiji je on zabilježen kao Veliki Ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e. Ni ranije, a kamoli sada u vremenu raspada svih struktura i ideja i nesputane krize, ovaj historijski proces se nije nalazio u žiži znanstvenih istraživanja. Kao da je uvijek bio bilježen samo na marginama i nacionalnih i svjetskih historiografija. Međutim, 2000 - obljetnica Velikog Ilirskog ustanka dovoljan je bio podsticaj da se krene u ambiciozno i detaljno historijsko, arheološko i općenito multidisciplinarno znanstveno istraživanje kako bi se konačno pokušala prezentirati jasnija slika javnosti o ovom značajnom historijskom procesu.

Temelj ove prezentirane sinteze su poglavlja o Velikom Ilirskom ustanku iz doktorske disertacije «Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba» odbranjene na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 30. I. 2007. god. pred Komisijom; prof. dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić, doc. dr. Boris Olujić i akademik Marin Zaninović. Pošto je disertacija enormno obimna (1108 stranica, sa desetinama ilustracija, karti, priloga) jasno je bilo da njeno štampano izdanje u cijelosti nije moguće. I upravo radi toga se odlučilo da se uzme samo jedan separat disertacije, i zatim i dodatno obradi kako bi mogao biti pretvoren u štampanu knjigu.

Kada se neki posao vodi zahvaljujući žaru unutarnje energije, a ne samo primarno radi stjecanja određene vidljive materijalne koristi ili ostvarivanja višeg statusnog položaja u znanstvenoj i socijalnoj strukturi, ili zadovoljavanja nekih drugih sličnih prozaičnih razloga, onda nijedan zadatak nije težak, ni jedna prepreka nije nepremostiva. Tako ni istraživačko-analitički niti sintetičko-literarni dio skoro trogodišnjeg rada (uključujući i vrijeme izrade doktorske disertacije) nije bio zamoran, i može se reći da je na momente bio i prijatan.

Sa završetkom Velikog Ilirskog ustanka je i konačno završilo rimsko osvajanje istočne jadranske obale i njenog kontinentalnog zaleđa koje je započelo davne 229. god. p. n. e., sa iskrcavanjem moćne vojske Rimske Republike. Rimskom „vuku“ je trebalo prilično dugo da pokori nemirne ilirske zajednice sa zapadnobalkanskih obala, planina i ravnica. I

tako je ilirsko-balkanska „zmija“, kod mnogih prapovijesnih i protohistorijskih Ilira totemska životinja, zgnječena pod čizmom vojnika Imperije koja je ujedinila svijet oko Središnjeg mora. I ono što je započela Republika, završeno je u posljednjoj dekadi vladavine prvog rimskog cara - principsa. Zapadni Balkan je krvavo platio za svoj ulazak u historijsko doba. A kako se čini krvavi danak koji je podnio kako bi postao zemlja sa historijom, Zapadni Balkan mora sve do danas u pravilnim vremenskim ciklusima da nastavlja podnositi.

Sa poštovanjem

Doc. Dr. Mesihović Salmedin

Sadržaj

1. Uvod

«…cijela zemlja je još puna barbarskih plemena, čija divlja samostalnost nepravilno obilježava nesigurnu granicu između kršćanske i muhamedanske vlasti»

Edvard Gibon o zemljama nekadašnjeg Ilirika, 1996:8

Oni koji ujedinjuju i stvaraju su heroji historije, oni koji razgrađuju i razaraju su aveti historije, oni koji su pasivni su samo objekti historije, oni koji izučavaju su promatrači historije. Zemlje Zapadnog Balkana nisu imale neke velike sreće u historiji. Kao da ih je pratilo neko praiskonsko „prokletstvo“ koje im nije dozvoljavalo da zauzmu mjesto na svjetskoj pozornici koje bi im trebalo pripadati. A ko zna možda je riječ o blagoslovu historije i Proviđenja koji ovom stalnom boli pripremaju zapadnobalkanske zemlje za ono doba i prilike kada trebaju da ispune historijsku i civilizacijsku misiju. Mnogo patnje i borbe, ali i čežnje i nade je oblikovalo ove zemlje koje su već milenijumima pripadale zajednicama gorštaka. Teško se roditi, teško je živjeti, ali teško je i umrijeti u planinama i ravnicama Zapadnog Balkana. Sve je to oblikovalo jedan čudan, još od prije ukazanja historije, partikularizirani svijet prepun unutarnjih strahova, frustracija i kompleksa i u kome je potreban izniman napor da se ostane čovjek, a još veći napor da se postane heroj. Najjednostavniji način za one koji znaju i žele više, bolje, savršenije bio je da odu. Uvijek stoji pitanje šta bi se desilo sa Nikolom Teslom da je ostao u domovini, možda bi među svojim zemljacima bio cijenjen samo kao vrsni artiljerijski ili inženjerijski oficir iliti časnik koji je bio zadužen za jednu od hiljada čuka na ovom prostoru ili kao učevan sin uglednog (na lokalnom nivou) pravoslavnog popa. Ipak ima i onih heroja koji su uspjeli to postaći u sopstvenoj zemlji, od kojih bi na ovom mjestu vrijedilo izdvojiti dvojicu najvećih Kralja Tvrtka I. i Josipa Broza Tita. Njih dvojica su učinila nešto skoro nemoguće, da ujedine i donesu prosperitet u podneblje i mentalitet koji nemaju iskustvo ni jedinstva ni prosperiteta. Iako je to njihovo djelo trajalo kratko nakon njihovih smrti, posljedice onoga što su oni pokušali i privremeno i uspjeli su i više nego dragocjene. Bar daju nadu da se može nešto učiniti.

Uz njih dvojicu, postoji još jedan takav heroj historije Zapadnog Balkana, a njegova historijska pojava i djelo su usko vezani za Veliki Ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e.,

ustvari oni su esencija toga epskog pokreta starosjedilaca Ilirika. Njegova veličina se očituje u tome što se pojavio u samom osvitu historije na Zapadnom Balkanu. Kao da je bio iskra svjetlosti koja je izašla iz „tame“ prapovijesti i protohistorije, koja je u ovim zemljama najduže trajala u odnosu na ostatak prostora oko Središnjeg mora. Sigurno je u i ovoj prapovijesnoj „tami“ bilo ljudi koji su bili velikani i čija je svrha postojanja ostavila nesumnjiv doprinos, ali njihova imena i njihova djela su ostala u toj nezabilježenoj predhistoriji. Historijsko doba u unutrašnjosti Zapadnog Balkana je započinjalo sa završetkom stare ere. I kao što je i sa večinom zemalja na ovoj našoj rodnoj Planeti bio slučaj, prelazak u historiju za tadašnje ilirske zajednice je bio jedno vrlo traumatično iskustvo. Ono je obilježeno ratom, osvajanjem i uništenjem, a sve kako bi se mogla stvoriti osnova za razvitak nove realnosti. A upravo su razdoblja kolektivnih trauma plodno tlo da se pojave ne samo nasilnici i izdajnici nego i pojedinačni i kolektivni heroji historije. I kada svjetlo historije počinje da obasjava obronke i udoline u dubokoj unutrašnjosti Ilirika, pojavio se i prvi heroj historije → Baton iz ilirskog naroda Dezitijata, kao i prva (koja je ostala zapamčena u našem historijskom sjećanju) epska epizoda zajedničkog otpora žitelja Zapadnog Balkana jednoj Imperiji→ Veliki Ilirski ustanak. Paradoksalno zvuči činjenica da su najviše i radi ove vlastite žrtve podnesene na pijedestal bolnog svršetka prapovijesnog i protohistorijskog perioda i nezavisnosti u kontinentalnoj unutrašnjosti dinarskog pojasa, mnogi moćni i veliki starosjedilački narodi i najviše spominju u izvornoj građi i kolektivnom sjećanju koje je do nas ostalo sačuvano i to kao Dezitijati, Breuci, Mezeji.

1. Izvorna građa

«Predanje nam ostavlja samo ruševine. U koliko ih izbliže ispitujemo i proveravamo, u toliko nam je jasnije da jesu ruševine, a iz ruševina se ne može sagraditi celina. Predanje je umrlo; naš zadatak je da oživimo život koji je prestao. Znamo da aveti ne mogu da govore dok se ne napiju naše krvi, a duhovi koje dozivamo traže krv naših srca. Rado im je dajemo, i ako onda odgovore na naše pitanje, nešto je od nas prešlo u njih.»

John Buchan, *Imperator Avgust*, 1969:6-7

Literarna vrela

Najveći dio izvornih informacija o Velikom Ilirskom ustanku od 6. do 9. god. n. e. nalazi se u skupu literarnih vrela, odnosno djelima antičkih pisaca. Kada se govori o literarnoj izvornoj građi mora se računati s tim da se između njenog nastanka i suvremenog doba nalazio period ljudske povijesti koji se uobičajeno naziva srednji vijek, sa svim onim što je on donosio. Sve do sredine XV st., odnosno do masovnije upotrebe štamparskog stroja, cirkulirao je veoma maleni broj primjeraka, a uslijed stalnog prepisivanja mogla se javiti korumpiranost izvornog teksta. I znači, kada se već obrađuju pisani literarni izvorni podaci potrebno je imati na umu da su oni sačuvani u stanju koji možda u pojedinim svojim dijelovima ne odgovara originalu. Sve to povećava složenost pisane izvorne građe i primorava nas na metodološke postupke vanjske i unutrašnje kritike, leksičko-filološke analize i otkrivanja eventualne korumpiranosti teksta. I kada se sve to riješi, rekonstrukcija na osnovu pisane građe, upravo zbog oskudnosti i fragmentarnosti izvora više se čini kao pabirčenje i nabacivanje svih mogućih informacija dobivenih različitim putem i logičkim razmišljanjem. Svaki od izvornih podataka se pretresa više puta zavisno od konteksta, i mjesta u kome će se upotrijebiti i podliježe samim tim i različitim metodološkim postupcima. U djelima grčkih i rimskih pisaca treba računati i sa činjenicom da autori (na osnovu svoga kompleksa «civilizacijske više vrijednosti», ali i opravdavanja akcija političko-državne i gospodarske prirode koje poduzimaju njihovi sunarodnici prema epihorskim narodima zapadnog Balkana) često omalovažavaju i podcjenjuju ilirske narode, posebno njihove vođe i običaje i tako ih predstavljaju u krivom svjetlu. Antički pisci koji spominju Veliki Ilirski ustanak događaje uglavnom promatraju sa rimskih pozicija i vidokruga, što se posebno može reći za Veleja Paterkula koji ustanak tumači i promatra ne samo sa vidika rimskih javnih interesa, nego i svojih osobnih i povlađivačkih potreba.

Prilikom proučavanja literarnih izvornih podataka potrebno je imati u vidu i da su oni do trenutka kada su se našli u rukama i djelima antičkih pisaca u većini slučajeva već jednom bili prošli kroz rimski filter, znači da su podaci sa kojima raspolažemo u stvari najmanje druga ruka.[1] Isto tako postoji i velika kvantitativna razlika kod većine pisaca u odnosu podataka koji govore o povijesti domorodačkih naroda unutrašnjosti zapadnobalkanskih i panonskih zemalja kroz opise rimske povijesti kao što je to slučaj sa Velejem Paterkulom i Kasijem Dionom i onih podataka koji su direktno i namjenski usmjereni samo na objašnjavanje autohtonih naroda i njih samim bez obzira na učešće Rimljana u tim opisima. U prvom slučaju koji apsolutno kvantitativno prednjači, informacije koje govore o autohtonoj populaciji prvenstveno imaju sporednu ulogu u svrhu objašnjavanja nekih aspekata opće rimske povijesti i podređeni su podacima o rimskoj strani u tim događanjima. Uostalom i djela i Veleja Paterkula i Kasija Diona su opće rimske povijesti, samo napisane na dva jezika. Kao što je već rečeno i Velej i Kasije Dion su većinu svojih podataka o ustanku 6 - 9. god. n. e., u kojima se spominju Dezitijati i njihova aktivnost bazirali u većini slučajeva na već jednom obrađenim rimskim podacima. Ali u njihovom slučaju se ne može isključiti, iz razloga činjenice da su oni službeno boravili u provincijama Dalmaciji i Panoniji, da su dolazili u neposredni kontakt sa domorodcima, njihovim već romaniziranim potomcima ili samo stvarima (materijalna i pisana kultura) koje su oni ostavili iza sebe, a preko kojih bi oni oblikovali neke svoje podatke o Velikom Ilirskom ustanku. Strabon, Plinije Stariji, Svetonije i Flor su izgleda svoje podatke dobili samo posrednim putem, preko usmenih informacija, zvaničnih dokumenata, literarne građe i možda neke druge vrste izvorne građe o ustanku. [2] Pisana vrela koja govore o ustanku u sebi nose i jednu posebnu vrijednost koja im daje veću kvalitetu. U većini slučajeva literarni pisani podaci o ustanku pripadaju zaokruženim cjelinama, u kojima je izložen, makar i u nacrtnom obliku, cjelokupni izvjesni povijesni proces. Iz toga razloga olakšano je utvrđivanje i praćenje uzročno-posljedične veze i donošenje čitavog niza zaključaka koji se odnose na fenomen Velikog Ilirskog ustanka. Međutim, ova vrsta vrela ima i određenih nedostataka. To se posebno ogleda u tome što literarna građa nije ujednačena, nego je po podacima i pojedinim opisima ustanka čak i kontradiktorna (npr. opis izbijanja ustanka kod Veleja Paterkula i

[1] Čak je to i slučaj sa Velejom, jer je on sigurno informacije o borbama 9. god. n. e., u kontekstu kojih spominje Dezitijate dobio od nekog drugog, a ne kao neposredni očevidac tih zbivanja. Jedino bi njegovo spominjanje Batona (uključujući i onog dezitijatskog), vođa ustanka možda bila rezultat njegovog boravka na zapadnom Balkanu i učešća u ratu, što bi implicira da je riječ o kakvom takvom neposrednom očevidu.

[2] Definirati šta je to izvorna građa ne samo u slučaju rekonstruiranja povijesne pojave, činjenica i procesa ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. n. e., nije jednostavno. Od onog do danas poznatog što se u znanosti smatra da je literarna izvorna građa za Veliki Ilirski ustanak ništa nije neposredno nastalo u ovom trogodišnjem periodu. Ali to ne umanjuje njenu vrijednost, pošto je njena sadržina manje-više direktno uvjetovana zbivanjima u toku ove tri i po godine teškog ratovanja na zapadnom Balkanu. A sudeći po smislu i podacima koje daje ta preživjela izvorna građa, gotovo je sigurno postojala i obilna izvorna građa koja je nastala u toku ovog perioda i koja je bila uzrokovana Velikim Ilirskim ustankom. Dio literarne «naše izvorne građe» je koristio ovu primarnu građu, koja je mogla nastati i u zapadnobalkanskim zemljama.

Kasija Diona), u pojedinim slučajevima fragmentarna (Svetonije), vrlo «mršava» (Plinije Stariji), nacrtnog karaktera pa i prilično tendenciozna (Velej Paterkul). Zato je potrebno uložiti dosta analitičkog rada kako bi se došlo do prihvatljive rekonstrukcije događanja samo za te tri ključne godine čitavog ilirskog svijeta. I pored svih nedostataka koje u sebi sadrže, antička literarna građa ipak predstavlja jedan od osnovnih alata u procesu rekonstruiranja historijskog fenomena o Velikom Ilirskom ustanku.

Strabon(cc 64/3. p. n. e – cc 23/4. g. n. e)[3] je iza sebe ostavio jedno od najvećih pisanih djela antičkog svijeta u kome se sadržava i obilje podataka vezanih za ilirske zemlje,[4] i to ne samo u zemljopisu nego i povijesti i etnografiji ovog područja. Strabonov indirektni podatak o ustanku se nalazi u sklopu 5. poglavlja svoje VII. knjige, koju je finalizirao, u onoj redakciji u kojoj je mi danas poznajemo, zbog spominjanja Batona kao vođe[5] Dezitijata u vrijeme razvitka ilirskog ustanka, ili neposredno po Batonovoj predaji.[6] Istina, postoje određene nedoumice da li je Strabon kada je spominjao Batona kao vođu Dezitijata upotrebljavao prošlo ili sadašnje vrijeme. Potvrdu da je Strabon u konkretnom slučaju mislio u sadašnjem vremenu daju i sljedeće činjenice:

- U 5. poglavlju VII. knjige u kojoj se govori o ilirskim zemljama, nailazimo na veliki niz imena domorodačkih (ilirskih, panonskih i keltskih) naroda koji su postojali i koji i u Strabonovo vrijeme još uvijek postoje, ali samo u slučaju Dezitijata Strabon spominje i ime njihovog vojvode, i ni kod jednog drugog. To jasno ukazuje da je u vrijeme kada Strabon stvara konkretno poglavlje, to ime itekako poznato i prisutno u rimskoj javnosti i da je Strabon smatrao za shodno da ga uvrsti u svoje djelo. U suprotnom ne vidimo nikakav razumljiv razlog da se npr. spomene ime jednog od vođa i predstavnika samo jednog naroda, i to situiranog u dubokoj kontinentalnoj unutrašnjosti dinarskog pojasa, a ne i imena drugih ilirskih narodnosnih dužnosnika, vođa, kneževa, kraljeva.
- Osim toga i u načinu Strabonovog prezentiranja Batonovog imena kao da se osjeća da je Baton šire poznat i suvremen sa vremenom kada Strabon stvara, i kao da Strabon samo daje svome čitateljstvu dodatnu informaciju koju o njemu on posjeduje, a koja baš nije u tolikoj mjeri prisutna u samoj toj javnosti. [7] Tako on

[3] O Strabonu v. Đurić, 2003:766

[4] O Strabonu i njegovom pogledu na ilirske-dalmatinske zemlje v. Čače, 1995 A

[5] Možda bi pravilnije bilo Batona u spomenutom Strabonovom pasusu navesti uz titulu vojvode jer se u grčkom originalu upotrebljava riječ «hegemon» (ἡγεμών).

[6] *Strab. Geo.* 5, 3;

[7] Međutim u dijelu VII, 1, 4, Strabon ne samo da spominje poraz Kvintilija Vara iz 9 god. n. e., nego i Germanikov trijumf od 26. V. 17. god. n. e., (uspo. *Tac. Ann.* II, 41), što može izgledati prilično kontradiktorno sa upotrebom prezenta kada govori o Batonu Dezitijatskom kao vojvodi Dezitijata. Uostalom pojedini detalji spomenuti u njegovoj Geografiji, kao smrt kralja Jube mogu se datirati u 23. god. n. e. Kako se čini iz čitavog niza podataka, Strabonovo djelo je doživjelo više redakcija izvršenih od samoga autora u različitim razdobljima i to u određenim dijelovima svoga djela. Prilikom tih redakcija Strabon je ubacivao nove podatke, pa i čitave pasuse kao npr. onaj o Germanikovom

rimskoj i grčkoj javnosti podastire i podatak o specifičnoj narodnosnoj pripadnosti osobe čije je ime nesumnjivo u toj istoj javnosti u toku tri godine živo cirkuliralo i bilo poznato. Vjerojatno se Batonovo ime u toj istoj javnosti u toku te tri godine uglavnom javljalo povezano sa terminima «ilirski», «panonski», «dalmatinski», a ne sa njegovom stvarnom narodnosnom dezitijatskom pripadnošću, pa je smatrao za shodno i potrebno da svome čitateljstvu ili slušateljstvu ubaci i neke podatke, koje je on znao, a koji bi se na neki način detaljnije odnosili na tadašnje stanje u Državi, koje je u određenoj mjeri zaokupljalo javnost.

---

trijumfu kojem je izgleda Strabon osobno prisustvovao, pa je smatrao za shodno da ga ubaci u svoje djelo, tako su se i podaci o Arminiju i Kvintiliju Varu našli vremenski ugrađeni tek nakon podatka koji je spominjao Batona. Znači Strabonovo djelo je, sasvim prirodno jer je takve naravi, doživjelo čitav niz redakcija i dopunskih retuširanja prvobitnog teksta i kompozicije djela. Ali prilikom tih redakcija Strabon izgleda da nije vodio računa o ispravljanju podataka koji su zastarjeli kao što je to upravo primjer Batona Dezitijatskog koji prilikom Germanikovog trijumfa nije sigurno bio vojvoda Dezitijata. Razlog takvog Strabonovog odnosa je ležao vjerojatno u želji da što je moguće brže ugradi nove podatke u svoje ionako preglomazno djelo. Sasvim je razumljivo da je Strabon upravo iz razloga iznimne opširnosti svoga djela sa golemim brojem detalja (i to ne samo za uvjete antičkog svijeta) morao praviti određene previde kada je vršio naknadne redakcije pojedinih poglavlja svoje Geografije. Prilikom tih čestih redakcija Strabon vjerojatno nije ponovo prelazio čitav tekst kako bi ga (i činjenično i gramatički) uskladio sa novim saznanjima i trenutnim vladajućim uvjetima. On je samo mijenjao i dopunjavao prilikom tih svojih redakcija samo ona poglavlja u kojima je smatrao za potrebno da ubaci nova saznanja, dok su ostala poglavlja načelno ostajala «nedirana». Osim toga teško bi bilo očekivati da je Strabon svoje djelo pisao i izdao samo jednom i to neposredno pred svoju smrt, prije izgleda da je ono doživljavalo više izdanja, sa stalnim redakcijama, što je sasvim razumljivo ako se ima u vidu da je njegova «Geografija» (u 17 knjiga) neka vrsta opće zemljopisne enciklopedije u kojoj se sadržava i čitav niz povijesnih i drugih podataka, čak i anegdotskog, mitološkog i svakidašnjeg karaktera. Samim tim dopune te enciklopedije su se stalno događale, a i sam Strabon je i znatno prije 23. god. n. e. (u koju se datira njegov najkasniji podatak, koji kao takav možemo rekognisticirati) bio poznat u tadašnjoj rimskoj i antičkoj javnosti kao dobar i cijenjen znanstvenik, što bi bilo u nesumnjivo u koliziji da je kojim slučajem on izdao Geografiju tek 23 ili 24 god. n. e., u svojoj već prilično poodmakloj starosti. Zatim sam Strabon u Geografiji citira i svoju, izgubljenu, Historiju/Historijske bilješke (koja je nesumnjivo bila ranije napisana – u 43 knjige) što je isto još jedan pokazatelj koji govori da je njegova Geografija bila djelo izloženo stalnim dopunama. Zatim sasvim je logično pretpostaviti da se nastanak konačne redakcije poglavlja VII, 5, koje govori o ilirskim zemljama može datirati u vrijeme rata 6 - 9. god. n. e., kada je u Rim i druge urbane centre antičke civilizacije dolazilo dosta vijesti iz ovih zemalja. S druge strane, iz sličnih razloga kao što je to bio slučaj sa ilirskim zemljama, informacije i vijesti o germanskim zemljama su prošle kroz filter naknadne Strabonove redakcije, koja je izgleda i bila najviše motivirana upravo germanskim ratovima nakon 9. god. n. e. Uostalom kada se i sagleda kompletno 1. poglavlje VII. knjige, jasno se može uočiti da njegov četvrti odjeljak, u kojem se govori o Varovom porazu i Germanikovom trijumfu, ne pripada izvornoj kompoziciji toga poglavlja, nego da je naknadno dotjeran sa novim podacima koji su nastali uslijed događaja iz IX. mjeseca 9. god. n .e. Tom odjeljku neposredno prethodi odjeljak u kojem se u zadnjim rečenicama spominje ratovanje Druza u germanskim zemljama i njegova smrt 9 god. p. n. e., a u sljedećem petom odjeljku Strabon spominje Tiberijevo ratovanje sa Vindelicima. Pojedini antički pisci su uostalom uobičavali izdavati svoja velika, životna djela po dijelovima, sukcesivno, što je moglo trajati desetljećima. O datiranju Strabonove «Geografije» v. i Introduction u The Geography of Strabo, H. L. Jones, LCL, gdje se isto pretpostavlja da je «Geografija» doživljavala više revidiranih izdanja.

Iz svega izloženog se jasno može zaključiti da je Strabonova Geografija, djelo izrazito kompleksne prirode, koje je doživjelo više redakcija, a pošto je ono prevashodno zemljopisne naravi, pojedini povijesni podaci su dati u šturim cjelinama, većinom samo kao uzgredna dopuna zemljopisnom opisu odgovarajućeg prostora. Tako se može desiti da je on pojedine narode i zajednice iako ih spominje na jednom relativno uskom dijelu teksta gledao i opisivao u različitim, često i prilično vremenskim udaljenim razdobljima, čemu je dodatno doprinosilo obilje izvorne građe kojom se služio (o tome više v. Mesihović, 2007:93 - 94).

U Loeb izdanju je upotrijebljen prezent (sa dodatnom napomenom⇒ «Certainly «is» is more natural»), iako i ono ostavlja otvorenim i moguću upotrebu engleskog prošlog svršenog vremena u prijevodu. Strabon 1954, V. III, str. 256, nap. 1 i str. 257.

- Nijedno djelo, ne samo povijesnog karaktera, bez obzira koliko se trudilo da izbjegne njegove impulse i bez obzira koliko drevna razdoblja obuhvaćalo, nije u potpunosti oslobođeno utjecaja svoga vremena, njegovih shvaćanja, načina života i svakodnevnice.[8] Tako su se i pojedini Strabonovi podaci vjerojatno nalazili u njegovom djelu i prilagođavali prema potrebama javnosti kojoj se ono prezentiralo. U tom kontekstu se sigurno našlo u njegovom djelu i Batonovo ime prikačeno uz jedan od naroda o kojima u dotičnom poglavlju Strabon govori, jer je ono dok je rat trajao, a pogotovu kada je Baton Dezitijatski ostao kao jedini ustanički vrhovni vojvoda, nesumnjivo pobuđivalo interesiranje te javnosti. O Batonu su tada sigurno ne samo željeli znati oni koji su bili direktno povezani i involvirani na neki način sa zbivanjima koje je producirao ustanak 6 - 9. god. n. e,, nego sigurno i obična javnost, te je u tom smislu, kada je već znao tako zanimljiv podatak kao što je Batonova specifična narodnosna pripadnost, i Strabon smatrao potrebnim da u svoje djelo, onako uzgred i u sekundarnom obliku, uklopi i tu informaciju.

- Taj podatak nije mogao nastati prije 6. god. n. e., jer je prije te godine toj javnosti u kojoj se Strabon kretao i živio Baton Dezitijatski bio sigurno nepoznat, a možda nije ni bio vojvoda Dezitijata. Podatak nije mogao nastati ni poslije 12. god. n. e., kada je Baton poslije Tiberijevog trijumfa interniran u Ravenu, a fokus te javnosti se potpuno usmjerio na nove zemlje, događaje, povijesne i političko-vojne procese koji su se odvijali u njenom okruženju, i naravno na osobe koje su u tim zbivanjima učestvovale. Nakon IX. mjeseca 9. god. n. e., u toj javnosti je u prvi plan izbilo novo ime, predvoditelja germanskog ustanka, pobjednika u Teutoburškoj šumi i osloboditelja Germanije Arminija i sigurno su značenje i prisutnost Batona bili prilično zasjenjeni u Strabonovoj «javnosti» od strane novog neprijatelja Države. Samim tim se i promijenilo i interesiranje Strabonove «javnosti», te se uslijed toga i sam Strabon morao prilagođavati, pa bi uzgredno uklapanje Batonovog imena u «Geografiju» izgledalo kao *demode*. Strabon inače u svoje djelo ubacuje i Arminija, i Germanikov trijumf što je jasan pokazatelj da se on u komponiranju svoga opusa, često orijentira prema fokusu pažnje tadašnje javnosti.

- Osim toga ne postoje baš neki posebni razlozi zašto bi Strabon, u svome zemljopisnom radu, spominjao Batonovo ime u prošlom vremenu, koje inače u smislu općeg poglavlja u kojem se nalazi zauzima potpuno sporedni, uzgredni

[8] Na znanstveni rad, pogotovu onaj iz društvene sfere, izvjesni utjecaj ima i stanje duha, ideja, ideologija i uopće javnog mnenja u vremenu u kojem znanstvenik radi i istražuje. Nijedan istraživač prošlosti, i u najslobodnijim društvima, ne može tvrditi da je potpuno oslobođen i pošteđen u svome radu od djelovanja trenutnih ideoloških postulata, mišljenja i percepcije javnosti., bez obzira kakvog oni karaktera bili.

karakter i kao da je stavljeno samo kao neka trenutna i još uvijek postojeća zanimljivost.

- Baton Dezitijatski je u neku ruku bio i suvremenik Strabona, tako da on za njega nije predstavljao ni neku povijesnu kategoriju i vrijednost kao što su to bili Demetrije Hvarski i neki epihorski narodi koje isto spominje u konkretnom poglavlje, da bi ga predstavljao u prošlom vremenu.

Ta etabliranost Batonovog imena u rimskoj javnosti nije mogla nastati odjednom i moralo je proći neko vrijeme da ono zauzme svoje mjesto u njoj. Isto tako u prve dvije godine postojalo je kolegijalno vodstvo ustanka između dva Batona, Dezitijatskog i Breučkog, ali Strabon ne spominje Batona Breučkog. Sve bi to sugeriralo da je nastanak dotične Strabonove pisane informacije nastao u vrijeme dubokog razvitka ustanka, od 7. god. n. e. do zaključno sa periodom do rujna 9. god. n. e. Moguće je da se na rat 6 - 9. god. n. e., odnosi još jedan Strabonov podatak (VII, 3, 13) u kojem on kaže da se Rimljani služe srednjim tokom rijeke Dunav za prenošenje opreme za rat. Strabon ne precizira koji je rat u pitanju, ali jedino dugogodišnje aktivno ratište u vrijeme stvaranja njegove VII. knjige je bilo ilirsko ratište. Što se tiče vrela svojih podataka, sam Strabon kaže da je za zemlje koje nije vidio, uzimao informacije od onih koji su ih vidjeli i o njima pisali. Znamo da se služio Eratostenom i Artemidorom (koji je napisao zemljopis oko 100. p.n.e.), povjesničarima Polibijem, Posejdonijem, kronografom Apolodorom.[9]

Velej Paterkul (cc 20. god. p. n. e. - cc 31. god. n. e.) je jedan od glavnih vrela za izučavanje Velikog Ilirskog ustanka. Njegovo spominjanje ustanka se nalazi uklopljeno u II. knjigu «Rimske historije», i to od II, CX, 1 do II, CXVI, 3 (sa izvjesnim podsjećanjima na rat u podacima CXXIII, 1; II, CXXV, 5). Sam Velej Paterkul je bio učesnik rata i neposredni svjedok bar dijela zbivanja na ratištima panonskog bazena i dinarskog pojasa.[10] Rimska historija Veleja Paterkula izgleda da je najvjerojatnije bila samo skica za planirani veći rad, i koja je finalizirana (u osnovnom obliku u kojem je danas poznata) nekih 20-tak godina nakon kraja ustanka.[11] Svoje djelo Velej je posvetio prijatelju Marku Viniciju, sinu svoga prvoga zapovjednika. Sudeći po Velejevom (II, CXXVII-CXXVIII) načinu spominjanja L.Elija Sejana (*L.Aelius Seianus*) njegova nacrtna povijest i njen panegirički ton nisu bili posljedica pada Sejana i obračuna sa svima onima koji su sa Sejanom surađivali i bili njegove pristalice. [12] Po tome je Velej Paterkul nevezano sa pokušajem spašavanja svoga života bio povlađivački raspoložen

[9] Encyclopedia Britannica, Volume 21 str. 446; Musić, 1900:304-305

[10] O Veleju Paterkulu kao vrelu za rat 6 – 9. god. n. e. v. Pašalić, 1975:380-385

[11] Velej na više mjesta, govoreći o nekom događaju, navodi koliko se to godina desilo ranije (valjda od trenutka kada je pisao o konkretnom događaju) i to : podatak II, C, 2 je pisao 28. god. n. e.; II, CXXX, 4;

[12] O Sejanovoj «zavjeri» v. *Cass. Dio* LVIII, 5,1-16,7 i podatke iz djelimično sačuvane V i početka VI knjige Tacitovih Anala.

prema Tiberiju Cezaru Augustu[13], ali je i ujedno bio i pristalica tada svemoćnog Sejanu. Upravo to što nije došlo do nastanka planirane knjige govorilo bi u prilog toga da je i Velej Paterkul nastradao uslijed pada Sejana. On je vjerojatno bio likvidiran, sa svim onim drugim pojedincima za koje se osnovano ili neosnovano smatralo da su bili involvirani u Sejanovu «zavjeru».[14]

Velej činjenicu da ne daje detaljniji opis mnogih događaja iz rimske povijesti (uključujući i posebno zbivanja na ilirskom području 6 - 9. god. n. e.) u trenutnom nacrtu i da ga ostavlja za svoju planirano veliko djelo opravdava time što njegovo trenutno djelo (tj. nacrt) mora služiti svojim (zacrtanim) formama (*hoc opus servet formam suam*).[15] Da je Velejev rad zadržao prilične karakteristike opširnog nacrta, bolje rečeno neke vrste excerpta budućeg planiranog rad i u opisu ustanka 6 - 9. god. n. e. dokazuju i sljedeće činjenice:

- Velej Paterkul kao učesnik rata u kome je «glavni lik» njegovog čitavog rada odnio istinski veliku pobjedu, morao je, po samoj prirodi stvari, da dă veći, detaljniji i precizniji izvještaj o samom ustanku od onoga što je ostavio. Znači Velejevi dati podaci i opis imaju samo karakter opširnog podsjetnika, lišenog detalja i opisa koji bi bili neophodni u stvarnom radu. Na osnovi takvog nacrta on bi tek kasnije izgrađivao svoje buduće djelo uključujući i detaljnije planirano opisivanje ustanka 6 - 9. god. n. e.
- Velej vrlo rijetko spominje izričito imena naroda učesnika u ratu. Ustvari u njegovom opisu ustanka, jedino nailazimo na imena Pirusta i Dezitijata, i to samo po jednom spomenuto,[16] dok Breuke izričito po njihovom imenu nigdje ne spominje. Za Veleja kao da ne postoji zajednički nazivnik za čitav ustanak, i on uglavnom koristi opće nazive Panonija i panonski rat, Dalmacija i dalmatinski rat za predstavljanje ustanika, njihovih pokreta, akcija i uopće njihovog djelovanja u toku ustanka. Ali on opet upotrebljava termin Ilirik kada govori o nekoj oficijelnoj činjenici kakva je npr. provincija (usp. *exercitum, qui in Illyrico merebat…; Messalinus…praepositus Illyrico*), Sam termin Ilirik/Illyricum Velej

[13] Njegovo ime stečeno rođenjem Tiberije Klaudije Neron, činom usinovljenja od strane cara Augusta 4 god. n. e., i samim tim ulaskom u rod Julijevaca, ogranak Cezar, promijenjeno je u Tiberije Julije Cezar, da bi nakon Augustove smrti i preuzimanja carske vlasti 14. god. n. e. dobio ime Tiberije August Cezar., koje je po Svetoniju upotrebljavao samo u oficijelnoj komunikaciji.

[14] Pojedinci optuženi za suradnju sa Sejanom su bili pritvoreni i naknadno pogubljeni. (*Tac. Ann.* VI, 25/VI, 19). Sam način izlaganja o Sejanu kod Veleja daje naslutiti da je on bio povlađivački raspoložen i prema Sejanu i da ga je podržavao. Ali to ne znači da je Velej Paterkul bio direktno uvućen u Sejanove planove i akcije. On je najvjerojatnije povlađivao i podržavao Sejana iz jednostavnog razloga što je ovaj bio iznimno moćan i što je važio kao Tiberijev stub i glavni oslonac. Tako se i Velej Paterkul poradi svoga općenitog dodvoračkog djelovanja prema Tiberiju jednostavno dodvoravao i podržavao Sejana. Ali kada se situacija naglo izokrenula, ta njegova dodvoračka sklonost ga je vjerojatno stajala i glave.

[15] *Vell.* II, XCVI, 3

[16] *Vell.* II, CXV, 4

upotrebljava u svome djelu sedam puta (II, LXXVIII, 2; II, CIX, 5; II, CXII, 2; II, CXVI, 3; II, CXXIII, 1; II, CXXV, 1; II, CXXV, 5) i to skoro uvijek u smislu koji kao da otkriva njegovu oficijelnu upotrebu za određenu sadržinu koja za spominjanja Ilirika vezano za ustanak 6 - 9. god. n. e., u sebi podrazumijeva kao posebne segmente i panonski i dalmatinski.

- U njegovom opisu ni na jednom mjestu se ne daje preciznija narodnosna identifikacija predvodnika ustanka. Jedina pripadnost koju Velej daje o njima jeste šira etnička ili zemljopisna identifikacija, pa tako za možemo pretpostaviti da su jedan od Batona i Pines vođe Panona, dok o drugom Batonu ne nailazimo ni na bilo kakav nagovještaj bilo kakve (narodnosne, etničke, zemljopisne) pripadnosti.
- Da nema izvještaja Kasija Diona, i da se oslanja prvenstveno ili samo na Velejeve podatke, predstava o ustanku i njegovim osobenostima i ukupnom razvitku ne samo da bi bila suštinski nepotpuna, nego bi u svojim bitnim dijelovima bila i prilično iskrivljena u odnosu na stvarno stanje. Tako bi se teško mogao povezati jedan od Batona sa Dezitijatima (a i njihova uloga općenito gledajući bi bila prilično minimizirana), iako se preko natpisa «Batona» iz Župče kod Breze zna da je ime Baton bilo vrlo odomaćeno i u dezitijatskoj sredini.[17] Sa Breucima bi stajalo još gore, njih možda uopće ne bi ni bilo u radovima koji bi se bavili ustankom. A bez Dionovog izvještaja, stekla bi se i pogrešna predstava o Batonima, pa bi u njoj, a zahvaljujući Svetoniju, panonski Baton bio taj koji se bori do kraja i ostaje u životu.

Razlozi svemu gore navedenom ne leže u Velejevoj slaboj obaviještenosti, namjernom zamagljivanju i prešutkivanju činjenica, i općenito njegovoj površnosti i nezainteresiranosti za ustanak, nego samo i zbog nacrtnog karaktera njegovog djela. Velejev opis ustanka treba zbog toga promatrati, analizirati ga i uzimati njegove podatke i uopće pristupati mu samo sa jasnom i stalno prisutnom sviješću da je riječ o nacrtnom opisu, a ne konačno dovršenom radu. Upravo iz toga razloga u Velejevom radu na mnogim mjestima nedostaje detaljniji i precizniji opis ili se daju samo sumarni i opći podaci.

Velej Paterkul je po svojoj osnovnoj vokaciji bio prije svega vojnik, i nešto prije nove ere je učestvovao u tračkim ratovima u kojima mu je zapovjednik bio Publije Vinicije (*Publius Vinicius*), namjesnik Makedonije. On je bio i konjanički zapovjednik (*praefectus equitum*) u Tiberijevoj kampanji u Germaniji 4. i 5. god. n. e.[18] U toku 6. god. n. e. Velej Paterkul je izabran za kvestora i tako je ušao u senatorski stalež. U toku rata Velej je

[17] Natpis *ILJug* III, 1591 na sepulkralnom spomeniku iz Župče obitelji «Batona»

[18] *Vell.* II, CIV, 3-CVII, 3

jedno vrijeme boravio kao štabni oficir u Tiberijevom zapovjedništvu. Sam Velej kaže da je kontinuirano proveo (od 4. god. n. e.) devet godina, u činovima konjaničkog prefekta i legata, kao promatrač «nadljudskih dostignuća» Tiberija.[19] Nakon rata Velej je nastavio sa usponom u karijeri i bio je prisutan u političkom životu Rima.

Značajno mjesto u svome nacrtu Velej Paterkul je posvetio panonskim i dalmatinskim narodima i nacijama, najviše iz razloga što su oni u jednom određenom razdoblju direktno bili povezani sa sudbinom i ratovanjem Tiberija, kome se Velej dok je ovaj bio car nastojao dodvoriti. U tu svrhu je Velej namjeravao, što i ističe na jednom mjestu, da kasnije u planiranom većem radu da detaljniji i precizniji opis Panonije i Dalmacije[20]. Prava je šteta da Velej nije uspio da ostvari svoj naum u potpunosti, [21] jer njegove

[19] *Vell.* II, CIV, 3; Možda bi ovaj podatak ukazivao i na to da je Velej Paterkul bio u jednom periodu i zapovjednik i jedne legije. I ako je ova konstatacija tačna ona bi se onda najvjerojatnije odnosila na razdoblje ustanka 6 – 9. god. n. e. i to preciznije na prijelaz 7. na 8. god. n. e.

[20] *Vell.* II, XCVI, 2-3

[21] Posebno pitanje u Velejevom životopisu zauzima natpis *CIL* VIII. 10311 iz El Arroucha u Alžiru, koji spominje izvjesnog Gaja Veleja Paterkula kao legata III. *Augusta* (njen zimski logor se nalazio u numidskom mjestu Theveste),. Ako je *praenomen* našeg Veleja stvarno bio *Caius,* to bi onda impliciralo da je on bio i prokonzul provincije Afrike (III. *Augusta* se nalazila stacionirana u ovoj provinciji), odnosno konzul. Po Dionu (LIII, 14, 2) August je provincije Afriku i Aziju namijenio samo bivšim konzulima. Međutim u konzulskim listama se uopće ne nailazi na Velejevo ime, što znači da on uopće nije bio rimski konzul (najviša dužnost koju je obnašao je pretorska i to zajedno sa svojim bratom Magijem za 15 god. n. e. II, CXXIV, 4), pa se postavlja pitanje na koji se način uopće neko sa *nomen Velleius* našao kao zapovjednik III. *Augusta* i to sa titulom *legatus Augusti*. Tek je za vrijeme Kaligule došlo do odvajanja provincije na dva dijela, čime su afričke vojne snage dodijeljene drugom dužnosniku (*Cass. Dio* LIX, 20, 7). Kao rješenje ove zagonetke nudi se čitav niz različitih opcija, ali bez dovoljne i zadovoljavajuće argumentacije.

1. Potrebno je ukazati da natpis ne daje nikakve indikacije da je legat III Augusta Gaj Velej Paterkul bio i namjesnik neke provincije, sam natpis ga nedvosmisleno bez aluzija, potisnutih i skrivenih značenja determinira samo kao legijskog zapovjednika. To bi opet moglo ukazivati da su jedno vrijeme namjesništvo afričkih provincija i zapovjedništvo III. Auguste bile odvojene institucije, i da je moguće da je Velej bio zapovjednik ove legije, bez veze sa obnašanjem institucija provincijskih namjesnika u afričkoj provinciji. Ovom stavu daje određenu utemeljenost i to da su Kaligula i Klaudije, procjenjujući opasnim činjenicu da se senator nalazi i kao namjesnik bitne Afrike i na čelu jake vojne jedinice, za zapovjednika legije imenovali svoje ljude. Ali prije Kaligule, odnosno prije 39. god. n. e., i izbora Lucija Pizona (sina Gneja Pizona i Plancine) za namjesnika Afrike, legijski zapovjednik je izgleda bio i namjesnik provincije.

2. III. *Augusta* je u periodu 17 - 24. god. n .e., sa promjenljivom srećom aktivno bila uključena u težak rat sa Takfarinatom, koji je okupio u protu-rimski savez pojedine numidske i mauritanske narode i plemena. Velej Paterkul nije učestvovao u ovom ratu, što bi značilo da ako je on bio zapovjednik III. *Augusta*, to je moralo biti najvjerojatnije prije 17. god. n. e. Protiv Takfarinata su rimske trupe predvodili Furije Kamil (*Tac. Ann.* II, 52), Lucije Apronije (*Tac. Ann.* III, 21), Junije Blez (*Tac. Ann.* III, 73) i Publije Kornelije Dolabela (*Tac. Ann.* IV, 23). O ovom ratu v. Mirković, 2003, 66

3. Velej Paterkul u svojoj povijesti samo na jednom mjestu spominje (II, CXXIX, 4) i to uzgred ratna zbivanja u Africi i u vezi sa Takfarinatom (njega osobno po imenu ne navodi), i to opet u kontekstu već neumjesnih panegirika Tiberiju što bi podrazumijevalo da on uopće nije bio tamo, odnosno da uopće nije učestvovao u *bellum Africum*. A pošto u ostatku njegove povijesti (točnije rečeno u preostala dva poglavlja CXXX i CXXXI) uopće ne nailazimo na dalje crtice vezane za rat u Africi, naš Velej ne samo da tamo nije boravio, nego je bio i vrlo slabo upoznat sa zbivanjima i u afričkim provincijama, ali i u Galiji u kojoj je 21. god. n. e. izbio ustanak, o kojem Velej isto daje samo jednu, istine radi nešto opširniju crticu (II, CXXIX, 3-4) u odnosu na onu afričku. Za razliku od Veleja, Tacitov opis Takfarinatovog rata je znatno veći (*Tac. Ann.* II, 52; III, 21; 73-74; IV, 23-24). Indirektno se na Afrički rat Velej osvrnuo još jednom kada je govorio o Juniju Blezu (II, CXXV, 5).

4. A pošto Velej prilično detaljiše u vezi sa političkim zbivanjima nakon 9. god. n. e., pa do kraja svoga nacrtnog opisa (poglavlja CXVII-CXXXI) tj. sa godinom izbora njegovog prijatelja Marka Vinicija za konzula (30 god. n. e.) on

informacije kao suvremenika i sudionika ustanka, i osobe koja je boravila u tim krajevima bi bile iznimno vrijedne. Međutim s druge strane, zbog osnovne dodvoričke intencije Velejevog djela, njegovi podaci o ovim prostorima, a posebno ustanku. u nacrtu pokazuju izvjesnu dozu korumpiranosti stvarnog stanja stvari. Taj panegirički ton djela Veleja Paterkula u odnosu prema Tiberiju se i u njegovom opisu ustanka najviše ogleda kada:

- Umanjuje ulogu Augusta, prikazujući ga kao i paničara, dok Tiberije zadržava hladnokrvnost i promišljenost u tim teškim danima, što se može otkriti kada se čita «*između redova*».
- Umanjuje zasluge i djelovanje Germanika u toku ustanka dok suprotno od toga prešućuje nesumnjive greške Tiberija, ne samo na vojnom planu.
- Povećava snagu i brojnost ustanika i uopće predimenzionira opasnost koju su oni predstavljali, sve s ciljem da pokaže sa kakvom se velikom opasnošću od strane Dalmatinaca i Panona bila suočila Rimska Država, a sa kojom je na kraju Tiberije uspio da uspješno izađe na kraj.

Velej je u sklopu toga uzdizao i karakterne osobine naroda koji su naseljavali jedinstvenu provinciju Ilirik, pa na istom mjestu gdje obznanjuje svoju namjeru o detaljnijem prikazu, kaže za stanovnike Dalmacije i Panonije «*...virium excelsissimasque...*», upotrijebivši vrlo zanimljivu konstrukciju koja se sastoji od superlativa pridjeva *excelsus,* koji se može prevesti kao uzvišen, visok, odličan. I na drugom mjestu nešto dalje u tekstu i to direktno vezano za posljednju fazu ustanka, Velej ističe ratobornost i ratničko umijeće i to eksplicite na Piruste i Dezitijate. Iako su Dezitijati i Pirusti, kao i drugi ilirski narodi nesumnjivo u svome temperamentu održavali i određene doze borbenosti, beskompromisnosti (zašto ne i tvrdoglavosti) i umijeća ratovanja koje su kod njih bile nešto izražajnije, svako Velejevo prenaglašavanje njihovih kvaliteta te njihovo stalno ponavljanje potrebno je promatrati u kontekstu povlađivanja Tiberiju, koji je «eto uspio da pobijedi tako moćnog, snažnog i plemenitog višestoljetnog rimskog neprijatelja i u to u njegovoj nepristupačnoj i teško osvojivoj zemlji». A u stvarnosti radilo se o narodima koji su se nalazili na razini društveno-političkog, gospodarskog i općeg kulturnog razvitka koja je bila nešto ispod generalnog prosjeka sračunatog za sve narode sa kojima

---

se tada nalazio u većim dijelom u Rimu i Italiji, a ne u afričkim gradovima i taborima. To bi značilo da naš Velej Paterkul nije bio onaj Gaj Velej Paterkul koji je bio *legatus Augusti* III. legije Augusta, iako su se oni nesumnjivo nalazili u nekoj bližoj ili daljoj rodbinskoj vezi.

5. Kršćanski pisac Priskilijan navodi da je praenomen našeg Veleja bio *Marcus,* a ne *Caius,* što sugerira da je tvrdnja iznesena pod točkom 4. ipak najrelevantnija.

Uostalom, za 20. god. n. e. u Tacitovim Analima (III, 39) se spominje izvjesni P. Vellaeo (vjerojatno *Velleius*) i to vezano za zbivanja na istočnom Balkanu. Inače o Veleju Paterkulu v. Introduction u Velleius Paterculus, Compendium of Roman History, Frederick W. Shipley, LCL.

su Rimljani u toku svoje povijesti dolazili u intenzivni kontakt i međusobnu interakciju. Ilirski narodi uključujući i Dezitijate i Piruste samo su branili svoja prava i svoju zemlju, u pojedinim momentima sa očajničkim žarom. S druge strane dok je značaj i uloga -po rimske imperijalne interese- Tiberija preuveličavana, a Germanika umanjivanja u toku rata na zapadnom Balkanu i južnoj Panoniji u periodu od 6. do 9. god. n. e., sam opći tok operacija u toku ustanka, posebno onih koje su izvodile rimske i savezničke jedinice je u Velejevom djelu u načelu vjerodostojan. Korumpiranje povijesne činjenice vođenja općeg toka vojnih operacija prezentiranog u glavnim crtama nije u svojoj bitnosti moglo da bude dobar objekt na kome bi se primijenilo dalje Velejevo pretjerano dodvoravanja. Uostalom on sam je kao iskusni i aktivni viši oficir u ovom pogledu morao biti pažljiviji i vjerodostojniji.

Kada je riječ o prikazu ili bar nagovještaju prikaza unutarnje konstitucije čitavog ustanka u Velejevom nacrtnom opisu, moramo istaći da je ono vrlo mršavo predstavljeno, pa i na momente kontradiktorno. To je i rezultat i nacrtnog karaktera njegovog opisa rata, ali i nekih drugih činilaca. Osnovna kontradikcija ne samo sa drugim vrelima, nego i sa samim sobom ogleda se u tome što Velej često i to u kasnijim dijelovima opisa promatra i opisuje ustanak gledajući ga ne u njegovoj cjelini nego odvojeno na njegove (panonski i dalmatinski) segmente. U tom slučaju (a bez današnjeg poznavanja i analiziranja nama dostupne druge izvorne pisane građe o ratu 6 - 9. god. n. e.) mogli bismo steći vrlo pogrešan utisak kao da je riječ o dva paralelna pokreta sa malo dodirnih točaka i sa dosta labavom vezom. Naravno taj njegov opis je u koliziji sa podacima koje prezentira na početku svoga opisa gdje govori o zajedničkom nastupu ilirskih naroda, i stvaranju jedinstvenog Saveza i zajedničkim vrhovnim vojvodama. Ta različitost prezentiranja je rezultat i činjenice da je Velej rat promatrao iz svoje perspektive, sa ratišta na kojima je boravio i na koja se prebacivao. Nesumnjivo je njegov prevashodni boravak na dijelu ratišta koji se nalazio u panonskom bazenu, i kasnije prebacivanje glavnog toka rata na dinarski masiv (u čemu on ne učestvuje), odigrali veliku ulogu u tom načinu prikazivanja i kroničnom kod njega prisutnom davanju prvenstva u stvarima koja se tiču pokretanja ustanka, stvaranja Saveza i daljeg razvitka rata Panoniji u odnosu na Dalmaciju. Tako je i činjenica da je on bio neposredni učesnik i svjedok dijela ratnih događaja koje opisuje uz već navedeni i objašnjeni nacrtni karakter opisa imala izvjesnu ulogu u iskrivljenosti nekih podataka. To je sasvim razumljivo ako se ima u vidu da je kao aktivni učesnik na terenima bojišnica rata, Velej imao sasvim drugu perspektivu na kojoj je temeljio svoj nacrtni opis nego što je to bio slučaj sa npr. Kasijem Dionom. Velejev vidik je zbog boravka na ratištu bio sužen, primarno orijentiran samo na područje na kome se nalazio i na kome je imao odgovornost i teško je mogao u cjelini sintetizirati sva događanja u ustanku na ravnopravan i kritički način. To upravo dokazuje već navedena unutarnja kontradikcija jer posebice navođenje panonske i dalmatinske kampanje odvija se upravo u onim dijelovima nacrtnog opisa koji odgovaraju periodu Velejevog dolaska na ratište i boravka na njemu, dok na sam početak opisa rata, za koji on nije neposredni očevidac,

stavlja podatke koji potvrđuju ipak zajednički nastup. Osim toga Velej je kao učesnik rata, prilikom oblikovanja nacrtnog opisa sigurno patio i od «sindroma sudioničke pristranosti» koji je inače kronično prisutan kod većine autora koji opisuju rat, ili samo neke njegove aspekte čiji su bili aktivni učesnici i sudionici. Temelj toga sindroma leži u tome što pisac smatra da više može vjerovati svojim očima, svojim ušima, svome sjećanju, svome načinu na koji je doživio određeni događaj, svojim shvaćanjima o tome ratu i uopće svemu onome što je proživio, a što zna čovjeka prilično zavesti i prevariti u ocjeni, nego podacima i informacijama koje je dobio preko drugih vrela, makar oni bili i znatno realniji, tačniji, prizemljeniji i jasniji. Pogotovu se utjecaj toga sindroma pojačava ako pisac kao temelj toga opisa koristi dnevnik koji je vodio, ili neke druge zapise, napomene i zabilješke sličnog karaktera. U tom slučaju pisac u većini slučajeva daje prednost onoj predstavi nekog događaja na način kako ju je on doživio, i samo potpuno postojan pisac sa razvijenim osjećajem za povijesnu metodologiju a i to nakon poticanja određenog vremenskog perioda može relativizirati negativni utjecaj sindroma, ali ga i ne potpuno odstraniti jer je on nepovratno kao aktivni učesnik ratnih zbivanja «korumpiran» onim što je doživio. Istine radi potrebno je naglasiti da gore opisana vrsta pristranosti ne podrazumijeva da je autor namjerno iskrivljavao podatke i procese i predstavljao ih pogrešnim ili ih zamagljivao i prešutkavao, jer pisac-sudionik događaja koji opisuje, je pod utjecajem toga sindroma stvarno vjerovao u tačnost svojih pretpostavki i onoga što je napisao. Velej Paterkul je osim toga bio i vojnik od zanata, tako da je njegovu predstavu o ustanku potrebno analizirati imajući na pameti i ovu činjenicu. On je bio i narator, a ne i stvarni povjesničar. Njegov opis ratnih zbivanja je pored toga što je opterećen pretjeranom apologijom Tiberiju koja se sreće skoro u svakom dijelu i odjeljku Velejevog izvještaja, je u odnosu na koncizan i «zanatski» i metodološki urađeni Dionov izvještaj slikovit i živopisan. Opisi pojedinih zbivanja sadrže u sebi prilično izrazito ovu slikovitost i Velejeve «duboke opservacije» i zaključke koji kao po pravilu sadrže i pohvalu Tiberiju ili ukazanje na njegove vrline i mudrost.

Publije Ovidije Nazon (43. god. p. n. e. – 17. god. n. e.) je bio još jedan suvremenik ustanka 6 – 9 god. n. e. U *Epistulae ex Ponto* koje je pisao u izgnanstvu na crnomorskoj obali, Ovidije je ostavio spomen Batona Dezitijatskog i slikovit opis Tiberijevog trijumfa. Ovidije trijumf opisuje u svome stihovanom pismu Germaniku. U njemu, skoro jednim patetičnim tonom, opisuje trijumf, a pismo ima osnovni cilj⇒da se preko njega Germanik podstakne da učini nešto kako bi se prema Ovidiju postupilo milostivo i omogućio mu se povratak u Rim i Italiju[22]. I ako pređemo preko «ulizivačkog» stila Ovidija, ostaju činjenice o izgledu trijumfa koje su vjerojatno vjerodostojne. On sigurno nije osobno prisustvovao trijumfu, ali je sudeći po podacima koje navodi bio dobro informiran o

[22] Mesihović, 2008 A

trijumfu i njegovom toku, kao i o sudbini zarobljenih ustaničkih vrhovnika (uključujući i Batona Dezitijatskog kojeg i imenuje).[23]

Plinije Stariji (*Caius Plinius Secundus Maior* 23/24. god. n. e. - 24.VIII 79. god. n. e.)[24] je bio jedan od najvećih enciklopedista antičkog svijeta, svestrana i obrazovana osoba koja je za *«NH»* koristila djela nadasve velikog (i za moderne uvjete) broja autora, te službene državne, provincijske, lokalne dokumente. I Plinije Stariji u svojoj «*NH*» daje, u skoro «telegrafskom» maniru (koja se izražava i kroz zbijenost teksta i podataka te škrtost u izražavanju i taksativno izlaganje), u biografiji Oktavijana Augusta[25] dosta oskudne ali vrijedne podatke o ustanku, posebno one koji se odnose na opće stanje Rimske države i carske porodice u tome vremenu.[26] Iz činjenice da on kaže da je Iliriku izbila pobuna (*rebellio Illyrici*), on se iz razloga što upotrebljava službeni naziv koji se tada odnosio na zapadni Balkan i panonski bazen za ovu informaciju služio najvjerojatnije nekim zvaničnim dokumentima koji su izdati u tom periodu.

Svetonije (*Caius Suetonius Tranquillus* cc 71 - cc 135. god. n. e.) se na više mjesta u svojim životopisima Augusta i Tiberija osvrnuo na događaje i događanja vezana za ustanak i situaciju u tadašnjem Iliriku.[27] Od tih sporadičnih podataka, najveći opseg ima onaj eksurz u Tiberijevom životopisu u kojem on gledano kroz vizuru djela i načina života Tiberija daje nešto ipak sadržajniji prikaz sa zanimljivim podacima o ustanku i o sudbini ustaničkog vojvode Batona Dezitijatskog, kojeg on naziva panonskim.

Zahvaljujući natpisu otkrivenom 1952. god. u Svetonijevom rodnom mjestu *Hippo Regius*, znamo da je Svetonije obnašao čitav niz važnih službi u državnoj službi kao što

[23] *Ovid. Ex Ponto,* II, I (*Germanico*), 1 – 68; Ovidije zahvaljuje slavi (ili javnom mnenju ili javnom glasu ili priči) da je iako zatvoren među Getima ipak vidio veličanstveni trijumf. Ovo je dokaz da su vijesti iz Rima, i to prilično detaljne, dolazile i u najudaljenije dijelove Imperije i da je ustanak i ono što se zbivalo u vezi njega bilo više-manje poznato. Moguće je da je Ovidije dobio pismo nekog svog prijatelja/prijateljice koji je bio očevidac trijumfa jer je opis ipak i previše detaljan da bi se mogao dobiti samo zahvljajući usputnoj vijesti ili raspitivanjima kod pojedinaca koji bi došli do Ponta. Ovidijeva pisma sa Ponta su u kontekstu znanstvenih istraživanja ustanka 6 – 9 god. n. e. ostala potpuno zanemarena i do danas ih nije niko obrađivao po pitanju odnosa prema ustanku, osim spominjanja u natuknici Williama Smitha (1867, I:475). Inače u djelima *Tristia* (II, 225) i *Ex Ponto* (II, II, 75 - 80) Ovidije ima još podataka koji se odnose na zbivanja na zapadnom Balkanu od 6. do 9. g. p. n. e. To ne bi trebalo čuditi kada se zna da je on suvremenik ustanka i da su se najtraumatičnija zbivanja vezana za njega odvijala u istom vremenu kada i ustanak. O Ovidijevom progonstvu i boravku na Pontu (u gradu Tomis u današnjoj Dobruđi) te o *Tristia* i *Ex Ponto* v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*.

[24] Wells, 1995:287

[25] Prije usinovljavanja od strane Gaja Julija Cezara zvao se Gaj Oktavije (*Caius Octavius*). Nakon usinovljavanja Gaj Julije Cezar Oktavijan (*Caius Iulius Caesar Augustus Octavianus*), a od prvog sporazuma sa Senatom 27. god. p. n. e. dodao je svome imenu i počasni naziv August (*Augustus*) =uzvišeni. Koristio je i naziv Imperator Cezar božanskog (deificiranog Cezara) sin, August (*Imperator Caesar divi filius Augustus*).

[26] *Plin. NH* VII, 149

[27] *Svet. Aug.* 25; *Tib.* 16-21

su *a bybliothecis*, *a studiis* i *ab epistulis,* koje su mu omogućavale svestran uvid u državne arhive i biblioteke.[28]

Na ustanak Svetonije se osvrće iz perspektive njegovog istraživanja cara Tiberija, koji je bio vrhovni zapovjednik protu-ustaničkih trupa. To je uvjetovalo da on samom ustanku nije posvetio dovoljno pažnje i da mu je prikaz dosta štur, ali je zato u pojedinim detaljima konkretan i na pojedinim mjestima koncizan. On u svezi ustanka daje informacije općeg karaktera te one koje bi najbolje koristile u oslikavanju Tiberija kao državnika i vojnika, njegov karakter i druge osobine. Sve ostalo je smatrano nepotrebnim balastom, te se nije posvećivala dodatna pažnja istraživanju pojedinih tih sporednih stvari kao što je npr. tzv. panonska pripadnost Batona Dezitijatskog, te nazivanju ustanika samo Panonima, što može bez detaljnijeg uvida u spomenutu problematiku da izazove donošenje pogrešnih zaključaka. Svetonije je nastojao i da realno predstavi mjesto koje je Tiberije zauzimao u svim događanjima između 6. i 9. god. n. e., i ta njegova slika je za razliku od Velejeve sa jedne strane i kritičara Tiberija sa druge strane mnogo uravnoteženija i prihvatljivija. Svetonije je nastojao da čitav niz različitih mišljenja koja su postojala o Tiberiju, većinski negativno intoniranih, dodatno provjeri, o čemu i sam svjedoči.[29] Tako da iako njegovo djelo sadrži i dosta glasina i klasičnog trača, Svetonije ne ignorira niti (namjerno) pogrešno i tendenciozno interpretira informacije iz svojih vrela. Samim tim se nameće zaključak da su podaci koje on donosi u svome djelu tačno takvi kakvi jesu postojali u vrelima koje je on koristio i da su nisu prošli neku Svetonijevu prilagodbu. I te šture podatke Svetonije je crpio iz djela drugih pisaca i u arhivskoj građi koja mu je bila dostupna. Sudeći po čestoj upotrebi termina Ilirik koji je bio službena kategorija Rimske Države za prostor zapadnog Balkana i panonskog bazena i u periodu ustanka, izvorna građa iz kojih je izvlačio podatke vezane za razdoblje od 6. do 9. god. n. e., sadržavala je i službene državne dokumente.

Svetonije se za podatke koje donosi o ustanku, služio i pismima koja su predstavljala korespondenciju Augusta sa Tiberijem dok se ovaj nalazio na ratištima.[30] Sam Svetonije nije naveo na koje ratove se odnose odabrani odlomci iz Augustovih pisama upućenih Tiberiju, ali se vjerojatno po stilu i samom sadržaju odnose na razdoblje nakon posinovljenja Tiberija 4. god. n. e. I iz same činjenice da on spominje ta pisma jasno je da

---

[28] Služba *a bybliothecis*, je značila da je Svetonije bio odgovoran za sve gradske biblioteke grada Rima, *a studiis* je bila služba koja bi najprikladnije odgovarala nekoj vrsti arhivskog radnika koji je odgovoran za brigu, uvid i korištenje državne dokumentacije. Posebno je kancelarija *ab epistulis* davala Svetoniju (posebno u periodu Hadrijanove vladavine i to u razdoblju 117 - 122. god. n. e.) veliku moć i značaj unutar hijerarhije carske birokratske šeme, uključujući i pristup svim državnim dokumentima. Svetonije je možda jedno vrijeme bio i član *consilium principis.* Svetoniju je inače mnogo u karijeri, dodatnom obrazovanju i uopće životu u prijestolnici i Italiji pomoglo i prijateljstvo sa Plinijem Mlađim, koji mu je u neku ruku bio i zaštitnik i pokrovitelj, a kasnije i Septiciusa Clarusa, pretorijanskog prefekta (Plinije Mlađi, Pisma, 1, 24, 3; 5, 10, 3).

[29] *Svet. Tib.* 21

[30] *Svet. Tib.* 21

je bio u mogućnosti da neposredno ima uvid i u ona pisma koja su služila kao korespondencija između Augusta i zapovjednika rimskih trupa na ilirskom ratištu 6 - 9. god. n. e, a koja su nesumnjivo postojala i bila arhivirana. Ne bi trebalo isključiti ni mogućnost da se od strane Svetonija izabrani odlomci upravo odnose na vrijeme spomenutog rata i da oslikavaju iz prve ruke stanje duha rimskog političkog i vojnog vrhovništva. To se posebno odnosi na drugi i četvrti fragment izvoda iz primjera Augustove korespondencija sa Tiberijem koje donosi Svetonije u Tiberijevom životopisu. Iz samoga konteksta tih odlomaka i tona i načina obraćanja Augusta Tiberiju kao spasiocu Države i rimskog naroda, te činjenice da ih piše već ostarjeli August, mogli bismo pretpostaviti sa velikom vjerojatnoćom da se bar neki od navedenih odlomaka odnose na korespondenciju Augusta sa rimskim vrhovnim zapovjedništvom na balkansko-panonskim ratištem. Uostalom ovi odlomci se u Svetonijevom tekstu nalaze u blizini podataka u kojima se govori o Tiberijevom ratovanju u Iliriku u periodu 6 - 9. god. n. e., i na Rajni i germanskim zemljama u periodu 10 - 12. god. n. e.

Flor (ili *Julius Florus* ili *Lucius Anneus Florus* ili samo *Annaeus Florus* ili i *Publius Annius Florus*), živio je za vrijeme Trajana i Hadrijana (ili možda i kasnije za vrijeme Marka Aurelija) i uradio je jedan vrlo, vrlo sažeti prikaz Livijevog djela, ali koristeći i druge izvore.[31] U Florovim epitomama (II, 25) gdje se govori o *Bellum Delmaticum* se nalazi i jedan zanimljiv i iznimno vrijedan podatak koji se najvjerojatnije odnosi na sami kraj rata 9. god. n. e., i neposredno vrijeme nakon njega jer se spominju i August i izvjesni Vibije, kome se povjerava zadatak konačnog i kompletnog pokoravanja i koji upravlja pobijeđenim «divljim narodom» koji je usto jedan i od najglupljih naroda. Ovaj podatak ukazuje da je možda u Livijevom (59. god. p. n. e. - 17. god. n. e.) djelu određena pažnja bila posvećena i ustanku 6 - 9. god. n. e. Samo se ne zna u kojem obliku i kojim dijelovima ratišta je bila posvećena pažnja, jer ono što je kod Flora sačuvano odnosi se na dinarski aspekt i to onaj u dubljoj unutrašnjosti i to samo za sami kraj rata i prvo poslijeratno stanje u dinarskom pojasu, novoj provinciji Gornji Ilirik ili Dalmacija. Isto tako se ne zna da li su one vrlo oštre konstatacije o divljem i glupom narodu protiv kojih dejstvuje i kojima upravlja Vibije Postumije bile iz Livijevog djela, što ne bi trebalo apriori isključiti, ili su Florova zamisao (možda i rezultat njegovih vlastitih arhivskih istraživanja) ili su izvučene iz nekog drugog izvora. Livije je uostalom živio za vrijeme ustanka i kao starac je bio svjedokom svega onoga što je sa sobom donio ustanak, jedno od najvećih iskušenja Augustove vladavine od 31. god. p. n. e., pa je moguće da su kod starog povjesničara dok je pisao o ratu 6 - 9. god. n. e., proradile i emocije, bolje reći

[31] Iako Je Floru bio glavni izvor, Livije nije bio i jedini izvor koji je koristio, pa su izvjesno upotrijebljeni i radovi Salustija i Cezara, a možda i Historije starijeg Seneke. v. Introduction u Loeb izdanju Flora, x-xi. Tako je moguće i da podaci o Vibiju nisu morali doći iz Livijevog djela, nego iz nekog drugog vrela.

mržnja prema surovom neprijatelju, a poslije prezir prema pobijeđenom stanovništvu.[32] Ustvari najteže riječi prema nekom stranom narodu u Florovim epitomama su upravo posvećene Dalmatincima.

Livije je u svojoj povijesti vjerojatno spominjao i Oktavijanovu zapadno-balkansku kampanju, Agripine i Tiberijeve panonske ratove, događaje u kojima se on morao osvrnuti i na etnografsku sliku dinarsko-panonskog prostor i na neke aspekta postojanja Dezitijata, njihove narodnosne zajednice i političke jedinice. Naravno s druge strane ne bi trebalo ni odbaciti mogućnost da je podatke o Postumiju i Dalmatincima Flor uzeo iz nekog drugog vrela.[33]

I kod Kasija Diona Kokejana (cc 155. god. n. e. Nikeja u Bitiniji - cc 235. god. n. e.)[34] se kao i u slučaju Veleja Paterkula, podaci o Dezitijatima nalaze uklopljeni u izvještaj o Velikom Ilirskom ustanku.[35] Ustvari okosnicu čitave pisane izvorne građe o ustanku danas predstavljaju upravo ova dva izvještaja, od Veleja Paterkula i dva-stoljeća kasniji od Kasija Diona. Izvještaj Kasija Diona o ustanku 6 - 9. god. n. e., uklopljen je u njegove LV. i LVI. knjige i to od LV, 29, 1 do LVI, 17, 2 i prilično je opširan. Sudeći po sadržaju i koncepciji svoga izvještaja o zbivanjima iz 6 - 9. god. n. e., Kasije Dion se nije služio izvještajem i podacima koje je prezentirao Velej Paterkul, koji je bio suvremenik i svjedok ratovanja na zapadnobalkanskom i panonskom prostoru. On je znatno opširniji i njegov prikaz je općenito gledajući sadržajnija i zatvorenija cjelina u odnosu na ono što pruža Velej. Izvještaj Kasija Diona upravo najviše iz razloga da je dovršen i predstavljen u finalnoj verziji, ima prvenstvo, pa i samim tim i veću vrijednost u odnosu na nacrtni opis koji nudi Velej Paterkul, koji ipak nije predstavljen u svojoj završnoj verziji. Uslijed toga Dion raspolaže sa znatno više detalja i podataka odnosne naravi, npr. da nema Dionovog podatka LV, 29, 2 u kome se naglašava da je Baton «Dezitijat» mi ne bismo znali koja je bila narodnosna pripadnost, i vjerojatno bi ga proglasili «čistim» Panoncem,

---

[32] Trideset Livijevih knjiga, nažalost danas izgubljenih, je pokrivalo razdoblje od 44. god. p. n. e. do 9. god. n. e. Buchan, 1969: 6-7. O Liviju v. Budmir – Flašar, 1963, 397-405. Ako je Livije spominjao ustanak 6. – 9. god. n. e. onda se to nalazilo u knjigama u kojima se opisivala vladavina Oktavijana Augusta nakon Akcija (134. – 142. knjiga) i koje su možda publicirane do 17. god. n. e. Dosta sažet uvid u sadržaj tih knjiga se može dobiti preko excerpta iz IV. st. n. e. (*Periochae*). U periochae nedostaju sažeci za 136. i 137. knjigu, iako postoji mogućnost da su oni integrirani u 141. knjigu.

[33] Po Pareti – Brezzi – Petech 1967: 360-361 Livijeva *Ab urbe condita libri CXXXXII* se završavala do 9. god. p. n. e., vjerojatno zbog sadržaja periohe Livijeve CXLII knjige koja govori o 9. god. p. n. e. i sudbini Druza i njegovoj smrti i pogrebu. To bi značilo da u ovoj Livijevoj povijesti nije bilo spomena o ustanku iz 6. god. n. e., pa bi samim tim Flor podatke o Postumiju i Dalmatincima morao uzeti iz nekog drugog vrela.

[34] O Kasiju Dionu v. Đurić, 2003:742

[35] O Kasiju Dionu kao vrelu za rat 6 - 9. god. n. e., v. Pašalić, 1975:385-394; Međutim potrebno je naglasiti da u toku čitave svoje studije Pašalić, ne uzima u razmatranje činjenicu da su Kasije Dion i njegov otac bili namjesnici Dalmacije, što je činilac bez kojeg se ne može dati potpuna slika o Dionu kao osnovnom vrelu za izučavanje ustanka 6 - 9 god. n. e. Dobar prikaz podataka koje donosi Kasije Dion o zapadnom Balkanu i o njihovoj relevantnosti v. Gračanin, 2005

jer ga uostalom takvim označava sam Svetonije.[36] Bez Dionovih podataka ne bi se ni znalo ni koji se to Baton od njih dvojice predao Tiberiju, jer Velej u opisu događanja kod rijeke Bathinus i pada Panonije kaže samo da se Baton, ne precizirajući koji, predao.[37] I samo vršeći usporednu analizu ovog Velejevog podatka sa odgovarajućim Dionovim podatkom, može se doći do pravilnog shvaćanja i događanja vezanih za predaju i kasniji pad Panonije i uloga koje su u svemu tome imale pojedini ustaničke vrhovne vojvode. U izvještaju Diona, mi nalazimo čitav niz podataka kojih nema ni kod Veleja a pogotovu ne kod Svetonija, dok s druge strane ni Dion ne spominje neke detalje koji su kod Veleja slikovito prikazani, kao npr. događanja na rijeci *Bathinus*, što se može objasniti i time što Dion u načelu i po temeljnoj intenciji svoga djela, za razliku od Veleja, ne pati od dodvoričke slikovitosti ni prema kome.[38] Ali Kasije Dion ne daje, za razliku od Svetonije ni statističke podatke u vezi angažmana trupa, a od Veleja o brojnosti ustanika i učešću pojedinih legija.

Velika pažnja (najveća u odnosu na sve ostale rimske pisce čija su djela sačuvana) koju je Dion posvetio ustanku da se objasniti njegovim boravkom kao provincijskog namjesnika u Dalmaciji i Gornjoj Panoniji,[39] gdje je on mogao raspolagati sa provincijskim arhivima i dokumentima, dolazio u dodir sa povijesnim djelima lokalnog karaktera, natpisima iz toga perioda, pa i sjećanjima i tradicijama na te događaje koja su još uvijek bila prisutna. Uostalom Kasije Dion, koji je bio i vrsni intelektualac i povjesničar, sigurno je smatrao neophodnim da se dobro upozna sa poviješću i tradicijama provincija koje je dobivao u

[36] *Svet. Tib.* 20

Iako bismo iz činjenice da Velej Paterkul kada opisuje kraj rata u kome je preostao kao vrhovni vojvoda samo još jedan Baton, govori da su se među posljednjim narodima koji su se predali bili Dezitijati i Pirusti (II, CXV, 4), možda mogli na neki način logički povezati Batona sa spomenutim narodima, pa prema tome i špekulativno determinirati njegovu narodnosnu pripadnost.

[37] *Vell.* II, CXIV, 4

[38] Posebno zabrinjava činjenica da bi bilo kakva rekonstrukcija ustanka 6 - 9. god. n. e., bez Dionovog opisa bila potpuno pogrešna u odnosu na ono što se stvarno događalo, jer bi bila zasnovana na okvirnim, nacrtnim, fragmentarnim i tendencioznim podacima. Samo konfrontiranje Velejevih, Plinijevih i Svetonijevih podataka sa opisom koji donosi Kasije Dion može dovesti do pravilnijeg sagledavanja povijesnog fenomena ustanka. Ovo ukazuje na svu relativnost literarne građe, koja bi mogla da zavede istraživača i odvede ga u pogrešnom pravcu, što bi se neminovno desilo i u slučaju ustanka, da se srećom ne raspolaže sa Dionovim opisom. A sada na ovom mjestu povijesna kritičnost mora postaviti još jedno pitanje⇒koliko je i sam Kasije Dion relevantan po opisu ratu i da li i on odstupa od stvarne istine, odnosno stvarnih događaja i dešavanja koje prikazuje, i ako da u kojoj mjeri i u kojim podacima i radi čega. Ali bez dodatne pisane ili bar nekih elemenata materijalne izvorne građe na to pitanje će se teško moći sa apsolutnom i decidnom sigurnosti odgovoriti. Ipak na osnovi sagledavanja čitavog Dionovog opisa može se ipak najvjerojatnije smatrati, da je Dionov opis od sve one pisane izvorne građe sa kojem se sada raspolaže ipak najpribližniji onome što se stvarno događalo u Iliriku u periodu od 6. do 9. god. n. e. Samo možemo žaliti za time što je nestala sva ostala pisana izvorna građa o ustanka, a koja je nesumnjivo postojala jer su Svetonije, Plinije Stariji i Kasije Dion koji nisu bili suvremenici rata, morali raspolagati sa nečim na osnovi čega su u svoja djela ugrađivale bilo pojedine podatke bilo čitave opise u svoja djela. Kao što je rečeno ni jedan od sva tri spomenuta pisca nije koristio drugoga, a niti Veleja Paterkula, jer njihovi podaci i opisi razlikuju čak i u primjenjivanoj terminologiji npr. indikativan je slučaj sa odnosom upotrebe izraza «*Illyricum*», «*Pannonia*», «*Delmatia*».

[39] *Cass. Dio* XLIX, 36, 4

namjesništvo i naroda koji su u njima prebivali.[40] Kasije Dion je bio namjesnik Dalmacije 224 - 226. god. n. e. (prije je bio namjesnik Afrike), a Gornje Panonije 226 - 228. god. n. e.[41] Znači Dion je djelo konačno napisao nakon što je obnašao te funkcije, jer i sam kaže, kada opisuje Panone, njihov način života, ali i karakter, kvalitet ali i teškoće i vrijednost življenja u toj zemlji čije su osobnosti prilično strane jednom mediterancu kakav je bio Kasije Dion, da to zna ne samo iz onoga što je čuo od drugih ili pročitao, nego i iz iskustva koje je o njima stekao dok je bio namjesnik Gornje Panonije.[42] Radi toga je razumljivo je da je on u sebi prirodno morao akumulirati znatno više znanja o Dalmaciji i ilirskim zemljama uopće, nego npr., Tacit, Svetonije i Flor. Uostalom i drugi glavni izvjestitelj o ustanku, Velej Paterkul je bar najmanje jednu godinu u kontinuitetu boravio u ilirskim zemljama, tako da možemo sa sigurnošću tvrditi da bi naša sadašnja i raspoloživa izvorna građa o ustanku 6 - 9. god. n. e., bili znatno siromašnija da Velej Paterkul i Kasije Dion nisu boravili u ilirskim zemljama jedan duži period, obnašajući oficijelne dužnosti.

Kasije Dion je koristio za opis ustanka izvornu građu koja je nastala sigurno u I. st. n. e., a vjerojatno do početka njegove druge polovine. Tako se on u slučaju opisa ustanka najviše služio građom koja je kada je nastajala nije bila suviše vremenski udaljena od događaja koji je opisivala, a dijelom možemo pretpostaviti da mu je bila i suvremena. Ali to ne isključuje da je on bio u prilici da podatke o ustanku, crpi i iz djela koja su nastajala iz kasnijih perioda, ali koja su se po konkretnom pitanju ipak bazirala na onome što je napisano u tim prvim desetljećima nakon ustanka. Pošto je živio skoro dva stoljeća kasnije, Dion je u kompilaciji dijela svoje Rimske povijesti gdje nas izvještava o događanjima vezanim za ustanak (i samim tim i o Dezitijatima) morao koristiti izvornu građu koja je vjerojatno bila i dosta sadržajna i raznolikog karaktera kao što su ranija povijesna djela, memoari i biografije učesnika u ratu, državna i provincijska arhiva, izvještaji i zapisnici sa ratišta, a možda narodna tradicija i natpisi.[43] Međutim Kasije Dion

[40] Potrebno je kada se razmatra poznavanje zapadno-balkanskog i panonskog pojasa od strane Kasija Diona imati na umu da je i njegov otac M.Kasije Apronijan (*M. Cassius Apronianus*) bio namjesnik Dalmacije vjerojatno 185. god. n. e. (*Cass. Dio* XLIX, 36, 4), te je vrlo vjerojatno i Kasije Dion još kao dječak boravio i živio određeni period u Dalmaciji, te je tako on za tu ilirsku provinciju bio vezan čitavim spletom veza još od najranijih razdoblja svoga života, što je neminovno moralo imati utjecaja na njegovo poznavanje lokalne dalmatinske povijesti. A sudeći po tome što on ustanku daje u svome djelu prilično dosta prostora za razliku od čitavog niza drugih antičkih povjesničara u Dalmaciji je još u II. pa i na samom početku III. st. n. e. vjerojatno još uvijek bilo živo povijesno sjećanje i tradicija na Veliki Ilirski ustanak iz posljednje dekade života prvog principsa. Sam Kasije Dion se samim tim mogao naći pod utjecajem toga «dalmatinskog», pa je smatrao za shodno da u svome djelu posveti i obradi povijesni proces ustanka ilirskih naroda 6. god. n. e.

[41] *Cass. Dio* XLIX, 36, 4; Bojanovski, 1988:50

[42] *Cass. Dio* XLIX, 36

[43] Za fazu Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e., moglo bi se smatrati da je Dion koristio kao izvornu građu Augustove memoare, historije Azinija Poliona i Kremucija Korda. Šašel Kos, 1999:261; Čini se na osnovi uspoređivanja opisa kampanje 35 - 33. god. p. n. e., i ustanka 6 - 9. god. n. e., kod Kasija Diona da je njegov opis ustanka precizniji, detaljniji i opsežniji što je činjenica koja bi govorila u prilog toga da je Dion imao na raspolaganju bolje i jasnije izvore, bar u vidu nuđenja konkretnih a ne samo uopćenih podataka, za ustanak nego za kampanju 35 -

je tu izvornu građu u svoju sintezu unio sažimajući je, što može objasniti činjenicu da se kod njega nailazi na veliki broj podataka povezanih više-manje, za razliku od Veleja Paterkula, u jednu smislenu cjelinu zasnovanu na uzročno-posljedičnoj vezi, ali bez detaljisanja i dubljeg promišljanja u vezi tih podataka, čime pojedini događaji koje on prezentira izgledaju nedorečeni.

Iz činjenice da Kasije Dion u većem dijelu svoga opisa ustanka promatra zbivanja vezana rat iz vizure rimske strane fronta, on je u većini slučajeva koristio rimska vrela, ali sudeći po nekim podacima koji su nesumnjivo nastali na ustaničkoj strani, on nije u određenoj mjeri zanemario ni upotrebu domaće, ilirske građe, do koje je mogao doći kao namjesnik Dalmacije. Možda bi upravo odnos promatranja bilo sa rimske bilo sa domaće strane fronta odražavao i procentualni udio rimske i ilirske građe u Dionovom kreiranju opisa ustanka. Znači slučaju izvještaja Kasija Diona, tvorci i učesnici realnih situacija iz vremena ustanka transformiranih u informacije sadržane u izvornoj građi koju je on koristio bili su u većini slučajeva Rimljani, i u manjem dijelu samoga izvještaja i domorodci. Te realne situacije čiji su tvorci, a koje su transformirane u informacije koje nalazimo kod Kasija Diona, bili ilirski ustanici predstavljene su npr. u opisima samog pokretanja ustanka, nastanka zajedničkog ustaničkog Saveza, zatim posebno u načinu zarobljavanja i suđenja Batonu Breučkom, i onim koji su vezani za događanja unutar Andetrija i Ardube.[44] Informacije koje kreiraju opise spomenutih događaja i procesa takvog su karaktera i opsega da su one neminovno morale nastati promatranjem sa ustaničke, ilirske strane, a ne rimske strane. Njihovi učesnici su samo domorodci, i sav razvoj tih situacija se odvija unutar toga ilirskog, domorodačkog, ustaničkog kruga. Opseg i preciznost detalja predstavljenih u tim informacijama mogli su dati samo aktivni i neposredni učesnici tih događaja, koji su u njih bili veoma upućeni. Nije nemoguće pretpostaviti i postojanje domaćih, «dalmatinskih» povijesti, nastalih neposredno nakon kraja rata pa sve do Dionovog namjesništva Provincijom.[45] Naravno s druge strane, moguće je pretpostaviti i da su rimsko-grčki pisci, čija je djela koristio Kasije Dion, dolazili do tih podataka korištenjem zvaničnih dokumenata i djela memoarskog tipa u kojima bi bila zabilježena saslušavanja zarobljenika ili skupljanja svjedočenja preživjelih ustanika. Tako je moguće pretpostaviti i da je Dion samo koristio samo rimska vrela, ali onda su i ona morala na neki način biti upoznata sa informacijama koje su nastale promatranjem sa ustaničke strane, a što bi onda Dion samo jednostavno kompilirao ili ekscerptirao. I u tom slučaju bi Kasije Dion koristio informacije nastale promatranjem sa

33. god.p. n. e. Zanimljivo je da je u slučaju opisa kampanje, kod Diona obrnuta situacija u odnosu na ustanak, u još jednom pogledu a to je da je znatno veća pažnja posvećena zbivanjima u japodskim i panonskim oblastima nego u onim «dalmatinskim», što je rezultat njegove izvorne građe za to konkretno razdoblje te načina njenog korištenja.

[44] Kada Velej govori o npr. početku ustanka i padu Panonije kao uostalom i o skoro svim drugim podacima iz rata 6 - 9. god. n. e., vidi se da su oni nastali promatranjem sa rimske strane.

[45] Možda bi ta činjenica objašnjavala da kod Diona postoji nesrazmjer u opisima borbi i aktivnosti koje izvode «dinarski», tj. «dalmatinski» ustanici u odnosu na njihov panonski pandan, što je opet različito od Velejevog pristupa.

domorodačke strane, samo posredno. Ipak bez obzira da li su realni tvorci pojedinih informacija koje su se nalazile u izvornoj građi korištenoj od Kasija Diona bili i samo ustanici, ta građa je oblikovana ipak vjerojatno prolazeći kroz rimsko-antički filter, ako ni zbog čega drugog (kao npr. da su te informacije nekako došle do rimskih pisaca koji bi ih iz raznoraznih razloga zapisali i tako utisnuli u kolektivno pamćenje) a ono činjenice da nije napisana na domaćem jeziku.[46]

Kasije Dion je bio veoma oprezan u upotrebi vrela koja je koristio i birao ih je veoma pažljivo i kompilirao ili ekscerptirao, zavisno od potrebe i zahtjeva koje je postavljao (*prostorni*) okvir njegovog rada, isto tako pažljivo nastojeći da ne naruši osnovni koncept informacije koju pruža i idejnu poruku koju je slalo njegovo vrelo. Sam Dion je pročitao i koristio veoma mnogo izvorne građe poradi čega je morao da vrši sustavno ekcerptiranje čitavog niza djela čije je podatke koristio. I u tom procesu sažimanja on je bio prilično pedantan i pažljiv u nastojanju da ne odstupi od izvornog teksta i uređenog informacionog sustava koji je on prenosio svojim čitaocima. I zato su Dionovi tekstovi, u ovom smislu, prilično pouzdani jer se u njima kriju sažeti prikazi opširnih opisa koji nisu, uslijed Dionovog ekscerptiranja, izgubili svoj informacioni kod i izvornost niti podlegli filteru subjektivizma samoga ekscerptora, koji bi ih modernizirao i prilagođavao svojim shvaćanjima. Najbolji primjer za iznesenu tvrdnju pruža primjer Dionovog opisa Cezarovih ratova u Galiji, ustvari njegov excerpt Cezarovih Komentara o Galskom ratova, a koji je prilično kompatibilan u svojoj «*informacionoj misiji*» sa onim što pruža sam original, tj. Cezarovi Komentari. Pa ako je ovakav slučaj bio sa opisom Cezarovih osvajanja u Galiji, zašto isti princip Kasije Dion ne bi primijenio i prilikom svoga opisa ustanka i uloge i djelovanja Batona Dezitijatskog u njemu. Kasije Dion je za pojedine periode (npr. vladavina Augusta i II st. n. e.) najvažnije povijesne vrelo, a njegovo djelo sadrži i vrlo vrijedne dijelove opisa pokreta Julija Vindeksa u proljeće 68. god. n. e., (LXIII, 22, 1-6; 23, 1 - 24, 4).[47] Zanimljivo je da u svome opisu ustanka Kasije Dion za razliku od Veleja Paterkula i Svetonija nigdje ne daje ni jedan statistički podatak, što je ili rezultat karaktera korištene izvorne građe ili Dionovog okvirnog prezentiranja podataka.[48]

Za razliku od vremena kojeg su simbolizirali niz progona i stradanja predstavnika senatorskog i viteškog staleža, stalno prisutna atmosfera stvarnih, lažnih ili samo umišljenih zavjera, strah od naglih obrta sudbine a sve pod plaštem jednog već ostarjelog

46 Postojanje lokalnih, domaćih povijesti, kronika i ljetopisa na dalmatinskom i ilirskom području ne bi trebalo biti ništa čudno. Najbolji primjer pruža Gildas koji je u mnogo težim uvjetima prve polovice VI. st. n. e. napisao *De Excidio Britanniae* (Ruševine Britanije). Ipak, zbog činjenice da je otpor Romano-Brita/Britanaca, odnosno Velšana germanskim invazorima i kolonizatorima bio znatno duži, trajniji, žilaviji i organiziraniji nego što je to bio slučaj sa Iliroromanima prema avarsko-slavenskoj najezdi, britanske tradicije, kronike i povijesti su ostale kako - tako sačuvane, dok su iliroromanske nestale.

47 I u slučaju pokreta Julija Vindexa, kao i kod opisa ustanka 6 - 9. god. n. e., Kasije Dion je najvrjednije vrelo.

48 Kasije Dion tako ne spominje ni na jednom mjestu ni broj legija niti legije pojedinačno koje učestvuju u borbi, niti uopće spominje neke cifre.

i pomalo poremećenog cara,[49] i u kojem je Velej Paterkul stvarao svoj nacrtni opis, Kasije Dion je uglavnom stvarao pod mnogo snošljivijim okolnostima, posebno za vladavine cara Aleksandra Severa koje su primarno karakterizirali relativna stabilnost u odnosima carske vlasti i Senata koja nije bila tako poremećena kao u vrijeme pojedinih careva iz prve I st. n. e. Za vrijeme Septimija Severa 204 god. n. e., izabran je prvi put za konzula, a potom je bio namjesnik Afrike, Dalmacije i Gornje Panonije, a svoju karijeru je 229. god. n. e., za vrijeme vladavine Aleksandra Severa zaključio ponovnim izborom za konzula. Samu svoju Rimsku povijest Kasije Dion je napisao između 211. i 233. god. n. e. Suprotno od Veleja Paterkula, jer je živio u znatno kasnijem razdoblju, Kasije Dion nije bio opterećen ni «sindromom sudioničke pristranosti» i mogao je svoje djelo da oblikuje i dovrši služeći se podacima i izvještajima koji bi iz različitih aspekata, vizura i perspektiva promatrali i prikazivali ustanak. Za razliku od Veleja Paterkula, koji je bio suvremenik pa i u određenim periodima i učesnik povijesnog procesa ustanka 6 - 9. god. n. e., Kasije Dion se u koncipiranju svoga izvještaja o spomenutom ratu nije mogao oslanjati na svoja osobna sjećanja i iskustva, nego je morao da koristi znatno rašireniju izvornu građu.[50] Tako je i izvještaj o ustanku, kod Kasija Diona predstavljao ustvari sintezu jednog značajnog dijela izvorne građe koja je sadržavala podatke o zbivanjima od 6 do 9. god. n. e, a koja je nastajala u toku dva stoljeća, a koju je ili on sam prikupio i obradio ili je to neko drugi uradio, pa se onda Dion služio samo njegovim djelom kao svojim osnovnim vrelom za kreiranje svoga izvještaja o ustanku. Ova potonja mogućnost je slabo vjerojatna, jer sam karakter Dionovog izvještaja, njegova unutarnja strukturiranost, opsežnost, raznovrsnost podataka, sagledavanje rata i njegovih pojedinih etapa i događaja iz različitih pozicija i točaka promatranja, ali i različitost posvećivanja pažnje i obrađivanja pojedinih poglavlja, odjeljaka i perioda ustanka (u smislu njihovih opsega) odaju da se, u našem konkretnom slučaju, Kasije Dion ipak služio sa više vrela, a ne samo sa jednim koji je kompilirao ili ekscerptirao. Ono što možemo tvrditi jeste da u Dionovu izvornu građu za izvještaj o ustanku., nije ulazio i izvještaj o istom povijesnom procesu koji je sastavio Velej Paterkul. Čak s decidnom sigurnošću možemo tvrditi da se Kasije Dion uopće nije služio Velejevim izvještajem prilikom koncipiranja svoga opisa, a kako izgleda ni sa Svetonijevim podacima o ustanku 6 - 9. god. n. e., jer u suprotnom on vjerojatno ne bi propustio da spomene bar neke zanimljive detalje koje se nalaze kod Svetonija. Razlike u dva osnovna izvještaja su prevelike, kut i gravitiranje promatranja i opisa su različite, jer dok kod Veleja izrazito dominira panonski segment, kod Diona je nešto uravnoteženiji prikaz ali sa ipak relativnom dominacijom dinarskog (dalmatinskog)

---

[49] v. *Svet. Tib.*

[50] To što neko koristi i svoje osobno sjećanje i iskustvo u koncipiranju određenog povijesnog izvještaja, ne mora automatski označavati prednost. Naprotiv iz niza razloga od kojih smo neke detaljnije naveli, takav vid «vrela», ne mora, ali može donijeti i određene probleme i kontradikcije i to posebno ako se koristi samo, bez druge izvorne građe, i ukoliko u samoj glavi pisca, koji usto nije povjesničar po svojoj osnovnoj vokaciji, nije raščišćeno sa predrasudama, predubjeđenjima, ideološkim zastranjivanjima i pretjerivanjima pa i pogrešnim percepcijama i lažnim sjećanjima o događaju koji se želi opisati.

segmenta ustanka.[51] Upravo oni dijelovi koji su kod Diona prilično detaljno i precizno opisani kod Veleja su ili vrlo slabo, šturo i okvirno predstavljeni ili ih on uopće ne spominje. Sve izneseno sugerira da se Kasije Dion služio i drugom izvornom građom i drugim metodološkim načinom rada i da je imao drugačije shvaćanja onoga što je obrađivao u odnosu na Veleja Paterkula. Uz to, izgleda da je bar dio Dionove izvorne građe bio naklonjeniji Germaniku, i ne baš toliko sklon Tiberiju i njegovom djelovanju (oklijevanje, prepuštanje ustanku da zahvati nove teritorije, bezidejnost, ali i navod da August sumnja u njegove stvarne namjere),[52] što se može osjetiti kroz neke podatke, iako je taj duh iskusni povjesničar Kasije Dion izgleda uspio da dovede na podnošljivu mjeru.

Dodatnu vrijednost Dionov izvještaj dobiva ako se ima u vidu da on pripada onom dijelu njegovog ukupnog djela koji je ostao sačuvan u verziji kakva je ostavljena od samog autora, a ne preko ekscerpta i djela bizantskih (romejskih) pisaca Ivana Xiphilinusa (XI. st.) – izvod od XXXVI. knjige pa dalje -- i Zonare (XII. st.) – svjetska kronika --, ili nekih drugih kasnoantičkih i bizantskih pisaca kao što je inače slučaj sa većim dijelom povijesnog djela Kasija Diona. Taj sačuvani dio od XXXVI. do LX. knjige pokriva i za našu tematiku upravo ono ključno razdoblje od 68. god. p. n. e do 46/47. god. n. e.[53] Međutim i ta direktna izvornost tih poglavlja, na jednom mjestu se ipak prekida i prelazi u lakunu i to upravo u dijelu gdje se opisuju neka od događanja vezana za ustanak, konkretno spremnost jednog od ustaničkih zapovjednika Skenobarda da dezertira. Zbog lakune ovaj opis je ostao nedorečen i mi ne znamo šta se dalje desilo u vezi Skenobarda.[54]

[51] Međutim, s druge strane dok u njegovom opisu rata 6 - 9. god. n. e., dominira u određenoj mjeri taj «dalmatinskii» segment Ilirika, u opisu događanja u periodu Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e., prevaga je na opisu zbivanja sa Japodima, Panonima, tj., Segestanima (riječ je najvjerojatnije o Kolapijanima, Bojanovski, 1988:fus. 40) a ne sa Delmatima i Dalmatincima uopće. Tako on borbi sa Japodima posvećuje kompletan odjeljak XLIX, 35, u kojem je sažeto prikazao istu onu sadržinu koju već nalazimo kod Apijana, što je dokaz o korištenju iste izvorne građe o konkretnom pitanju, tj. Augustove memoare. Borbi sa Panonima i opisu Panonije, te unutar toga poglavito borbi sa Segestanima on posvećuje odjeljke XLIX, 36-37, a teškom ratu sa Delmatima i onome dalje u unutrašnjosti zapadnog Balkana samo podatak 4, koji je usto i završni dio unutar odjeljka XLIX, 38. Do ove disproporcije je došlo samo uslijed korištenja različite izvorne građe i to za Oktavijanovu kampanju i ustanak. Dok je najvjerojatnije kao izvornu građu za kampanju koristio i Augustove memoare, za ustanak je imao na raspolaganju sasvim drugu građu u koju sigurno ne ulaze Augustovi memoari, niti njegove *Res Gestae*.

[52] Pašalić, 1975:387

[53] Music, 1900: 302-303

Sačuvano je 11 manuskripta koji sadržavaju najveći dio ovih sačuvanih knjiga. LV. i LVI. knjiga u kojima se nalazi opis ustanka nalaze se u manuskriptima : *Marcianus* (ili *Venetus*) 395, *Parisinus* 1689, *Laurentianus* (or *Mediceus*) 70, 10. Loeb izdanje je za dijelove teksta koji govori o periodu 6 - 9 god. n. e. u velikoj većini koristilo manuskript *Marcianus* (ili *Venetus*) 395 iz XI. st. v. Introduction u Loeb izdanje Kasija Diona.

[54] U Loeb izdanju Rimske povijesti Kasija Diona, vol. VI., u knjizi LV., dijelu 33, 2 (str. 476) prekida se tekst Kasija Diona koji govori o nekim događanjima u ustanku 6 - 9 god. n. e. Po izdavaču između tog prekida i poglavlja 34 u kojem se nastavlja izvorno Dionovo pripovijedanje u manuskriptu Marcianus (ili Venetus) 395 (u kojem između grčkih riječi προπάθη i μέντοι . nedostaju četiri lista) nalazi se prazan prostor, koji je sam izdavač popunio sa jednim Jordanesovim fragmentom-*Gethica*, 29, 150 (u Loeb izdanju Kasija Diona, LV, 33, 3), i manjim excerptom Ivana Xiphilinusa, 114, 15-30 (u Loeb izdanju Kasija Diona LV, 33, 4-5). Nastavak izvornog teksta Kasija Diona u poglavlju 34 govori o događanjima u Rimu istovremenim u ustanku, o čemu govori i, kao popuna lakune, ubačeni excerpt Ivana

Osim relativno opširnijih prikaza ustanka 6 - 9. god. n. e. kod Veleja Paterkula i Kasija Diona, te manjih detalja kod Strabona, Plinija Starijeg, Svetonija i Flora, neke aspekte koji su vezani za pobunu zapadnobalkanskog i panonskog stanovništva spominju i drugi autori koji su pisali na latinskom i grčkom jeziku. I neki detalji spomenuti u **Augustovim *Res Gestae***, odnosno na *Monumentum Ancyranum*, možda se odnose na zbivanja vezana za veliki ustanak 6 - 9. god. n. e., konkretno u poglavlju V, 30. Na jedan vrlo vrijedan spomen na Veliki Ilirski ustanak nailazi se i u **Tacitovim** „Analima“.[55] I **Makrobije** (*Ambrosius Theodosius Macrobius* kraj IV - prva polovina V. st. n. e.) u «Saturnalijama», spominje neka događanja koja, ako se usporede sa komplementarnim podacima iz drugih vrela, pripadaju povijesnom procesu ustanka 6 - 9. god. n. e.[56] Makrobijevo spominjanje je čisto fragmentarne prirode i sa konkretnim podatkom (u kojem spominje dobrovoljačke kohorte) on se sigurno upoznao preko nekog zvaničnog dokumenta ili nama nepoznatog povijesnog djela o Augustovom životu u kojem se pobuna 6 - 9. god. n. e., terminološki događa u Iliriku. **Jordanes** (sredina VI. st. n. e.) u svojim «*De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*» daje podatak o Vibiju i Dalmatincima koji je skoro potpuno podudaran sa Florovim podatkom, pa je najvjerojatnije prepisan iz Florovog podatka II, 25.[57]

Kao što se iz priloženog može vidjeti, svi antički pisci izuzev Strabona, koji su spominjali ustanak su pripadali utjecajnim slojevima rimskog političkog života, obnašajući najviše državne, provincijske i vojničke institucije i službe ili su se nalazili u neposrednijem odnosu sa carskim dvorom, u prvom redu to se odnosi na Veleja Paterkula, Svetonija i Kasija Diona. To definitivno nisu bile osobe sa umanjenim ili sumnjivim kredibilitetom. Pored nabrojanih pisaca, o ustanku su vjerojatno pisali i drugi antički pisci čija su djela nažalost ostala izgubljena.[58] Primjenom metode «pretpostavljene istine», koja se izvodi povezivanjem čitavog niza logičkih i već definiranih činjenica, može se i sa velikom vjerojatnoćom pretpostaviti i postojanje djela koja su govorila o ustanku 6 - 9. god. n. e., a čiji su autori jednim svojim dijelom bili više-manje suvremenici sa samim ratom, sličnog tipa kao što su to bile razne i mnogobrojne povijesti judejskog rata koje spominje

Xiphilinusa, dok Jordanesov fragment daje opis ušća rijeke Po i luke grada Ravene, uslijed čega je nažalost potpuno ostao nejasan kraj afere vezane za Skenobarda. Od dijela LV, 34, 4 u Loeb izdanju se nastavlja Dionov opis rata u Dalmaciji i Panoniji. U manuskriptu Marcianus se isto nailazi i na više većih lakuna u onom dijelu Dionove LV knjige koji se odnosi na period od 6. god. p. n. e. do 4. god. n. e.

[55] *Tac. Ann.* VI, 43 (VI, 37)

[56] *Macro. Satur.* I, XI, 32

[57] *Iord. De summa*…244. O Jordanesovom prepisivanju Flora v. Introduction u Loeb izdanju Flora, xiv

[58] Svetonije (*Svet. Cal.* 7) spominje pisce koji su pisali Augustovu povijest i koji su pisali da je Germanik bio poslan u Galiju poslije svoga konzulata (12. god. n. e.). Gotovo je sigurno da su ti pisci govorili i opisivali i ustanak od 6. do 9. god. n. e.

Josip Flavije.[59] Kao što su i te povijesti nestale, tako su u povijesnim vrtlozima nestale i povijesti o Velikom Ilirskom ustanku koji je poremetio planirani razvitak i time presudno predodredio dalju sudbinu Imperije. Značaj ovog ustanka je sigurno imao utjecaja i na antičke pisce iz kasnijih razdoblja, koji su isto više ili manje opisivali i davali podatke o ustanku. A ne bi trebalo ni odbacivati mogućnost postojanja «domaćih» djela, možda i čitavih povijesti, u kojoj su se davali podaci iz povijesti velikog ilirskog rata, a u kojima bi se zbivanja vezana za ustanak, za razliku od prethodnih djela, primarno promatrala i sa druge strane ratišta.[60] O postojanju takvih djela direktno svjedočanstvo, kao što je već izloženo, pruža Kasije Dion, jer se njegov izvještaj (koji je i najopširniji i najvjerodostojniji) o ustanku, morao oslanjati i na djela koja su izgubljena. I Svetonijevi podaci o ustanku, pored državne arhive, morali su se oslanjati i na neka djela koja su postojala, s tim da sudeći po podacima koje daje sam Svetonije nije koristio Veleja Paterkula.

Nepoznato je da li su u svojim povijestima ustanak spominjali Deksip i Zosim, a Dezitijate Perijegeza od Dionizija iz Aleksandrije. Sekst Aurelije Viktor u svojim «Epitome de caesaribus» kada govori o Augustu i Tiberiju ne spominje direktno ustanak 6 - 9. god. n. e., nego samo ovlaš spominje da su oni ratovali protiv Dalmata (vjerojatno u smislu Dalmatinaca) i Panona. Možda je ustanak od 6. do 9. god. n. e. bio obrađivan ili bar spomenut u Apijanovoj, nažalost potpuno izgubljenoj, XXII. knjizi (Stogodišnja povijest - *Hekatontaetia*) u kojoj je izgleda Apijan opisivao akcije Augusta i Tiberija.

Zapadnobalkanski pisci od kraja srednjeg vijeka obratili su pažnju i na Veliki Ilirski ustanak, koristeći ga za promicanje svijesti o porijeklu i posebnosti stanovnika prostora nekadašnjeg Ilirika. U tome pogledu najupečatljiviji je bio Mavro Orbini koji je u „Il Regno de gli Slavi" prilično prepričao tok ustanka, sa jasnom tezom kojom je želio da ukaže na vođe ustaničkog pokreta kao slavne pretke svojih slavenskih sunarodnika.

Natpisi

Do danas su pronađena i poznata samo dva natpisa (epigrafska spomenika) koja se odnose na Veliki Ilirski ustanak. Najpoznatiji je Veronski natpis *CIL* V 3346 gdje se spominje *(bello)? Batoniano. CIL* III 3158 spominje opet *bello Delmatico.* Da se *bello Delmatico* sa ovog potonjeg natpisa odnosilo na ustanak 6 - 9 god. n. e., jasno ukazuje

[59] *Josephus*, I, 1-5. Sačuvanost djela Josipa Flavija i to u svojoj cijelosti najviše zahvaljuje činjenici da su njegova djela koja obrađuju povijesna zbivanja u Judeji na prijelomima dvije ere i uopće hebrejsku povijesnu tradiciju, mogla dograditi na osnovnu religioznu ideološku platformu srednjeg vijeka koja je izgrađena od dogmi proizašlih iz abrahamske religiozne misli (jevrejsko-kršćansko-islamske). Samim tim srednjovjekovni pisci su imali razloga da prepisuju povijesti Josipa Flavija, za razliku od mnogih drugih «paganskih» antičkih djela koja su propadala, nestajala ili čiji su tekstovi bili brisani, a materijal korišten za pisanje drugih, uglavnom religioznih tekstova (palimpsest).

[60] Povijesti o Ilirskom ratu 6 - 9. god. n. e., su imale i dodatnu nepogodnost jer su govorile o zbivanjima na prostorima na kojima se dogodila radikalna destrukcija antičkog načina života uslijed avarsko-slavenske najezde i naseljavanja. Tako nitko nije imao nekog posebnog interesa da prepisivanjem čuva sjećanje na taj povijesni događaj, pa su se sasvim razumljivo podaci o ustanku uspjeli sačuvati samo uklopljeni kao pojedinačni podaci ili separati unutar većih djela.

činjenica da se na njemu pojavljuje i Tiberije kao usvojeni sin Augusta (*Ti. Caes. Aug. F. Augusto*), a jedini rat koji se desio na zapadnom-balkanskom prostoru nakon Tiberijevog oficijelnog priznavanja za člana porodice Julija Cezara, odnosno Augustovog usinovljavanja bio je «naš» ustanak. Termin …*bello Delmatico*… (*Bellum Delmaticum*) sa ovog natpisa samo ukazuje da je izvjesni Gaj Julije Etor. kojem je posvećen natpis učestvovao primarno na ratištu prema dinarskom segmentu ustanka. [61] I jedan ulomak natpisa *CIL* III 13885 (p 2328,122) sa gradine u Posuškom Gracu, bi se možda mogao odnositi na vrijeme Velikog Ilirskog ustanka, odnosno na Marka Lepida, koji je predstavljao osobu vrlo značajnu i angažiranu u toku odvijanja posljednje faze rata 6 - 9 god. n. e.[62]

Materijalna izvorna građa

Pored literarne građe i epigrafskih spomenika, i u materijalnoj građi nalaze se tragovi Velikog Ilirskog ustanka. Do danas se izričito sa ustankom mogu povezati samo ostaci pobjednog spomen-znaka (*tropaeum*) u slavu pobjede nad Ilirima, pronađeni 1885. god. u Gardunu (rimski vojni logor *Tilurium*), od kojeg su ostali samo manji dijelovi.[63] Na tome ostatku (reljefnog tipa) danas se mogu vidjeti dvojica zarobljenika, sa različitim prikazom svakog od njih ponaosob. Na glavi jednog se vidi i konična kapa koja izgleda kao da je od krzna, znači možda je riječ o nekoj vrsti šubare,[64] I na ostatku *tropaeum* iz Garduna su bili prikazani najvjerojatnije pobijeđeni ilirski domorodci iz dinarske unutrašnjosti, koji su posljednji bili savladani, što bi se primarno odnosilo na Delmate, Dezitijate i Piruste i ostale pripadnike onih naroda koji su se borili do kraja.

Uz gardunski tropeum, vrlo vrijedno materijalno svjedočanstvu pruža i likovni prikaz, izrađen u tehnici gliptike, na kameji od oniksa, uobičajeno nazvanoj *Gemma Augustea*, koju je izradio Dioskurid ili vjerojatnije neki od njegovih darovitih učenika (nalazi se u *Kunsthistorisches Museum* u Beču).[65] Međutim, još uvijek ne postoji potpuno suglasje u historiografiji da je i ova kameja materijalno vrelo vezano za Veliki Ilirski ustanak. *Gemma Augustea* je bila prigodan dar koji je poklonjen Augustu čijoj je riznici pripadao. Sama kameja se sastoji od dvije kompozicije koje su sigurno sadržinski i uzročno-

---

[61] O natpisu više v. Patsch, 1896:134, fus. 2; Suić, 1991-1992:57 i fus. 6

[62] Patsch, 1915: 32, fus. 1. i sl. 13; Dodig. 2003:234

[63] Abramić, 1937:13, sl. 3; Bulić, 1984:35, sl. 14; Cambi, 1984:77-92; Bojanovski, 1988:54; Škarica, 2007: 60 - 61

[64] Sergejevski, 1953:36-42; Stipčević, 1974:95; Cambi, 1984:85

[65] Dioskurid, rodom iz Kilikija, je bio gliptičar u Aleksandriji za vrijeme Kleopatre i Antonija i po Gaveli on je bio stvaralac *Gemma Augustea* (Gavela, 1997, 164). Međutim pošto su između Oktavijanovog zauzimanja Egipta i smrti legendarnog ljubavnog para, kada je ovaj vrsni gliptičar prešao u službu Oktavijana, i vremena mogućeg nastanka naše kameje prošla četiri decenija, vrlo je mala vjerojatnoća da je sam Dioskurid bio stvaralac *Gemma Augustea.* Logično je pretpostaviti da se Dioskurid nakon 30. god. p. n. e., preselio u Rim i Italiju u kojoj je sigurno imao čitav niz učenika na koje je prenosio svoje znanje i umijeće, pa bi tako neki od njegovih darovitijih učenika, koji je radi sposobnosti i kvaliteta svojih izrađevina bio u službi Augusta, mogao biti stvarni tvorac *Gemma Augustea.* O samoj *Gemma Augustea*, odnosno kameji v. Gavela, 1997:163-164

posljedično vezane. Gornji friz prikazuje u prvom planu boginju Romu i idealiziranog i stiliziranog Augusta kao Jupitera kojem druga ženska osoba, vjerojatno personifikacija naseljene zemlje *Oikumene,* drži «krunu» iznad glave. I to pri trijumfu Tiberija koji se nalazi ovjenčan vijencem u trijumfalnim kočijama, dok se pored njih u punoj bojnoj opremi nalazi Germanik, U donjem redu je u jednom odličnom realističkom ambijentu prikazan svečani čin podizanja podizanja *tropaeuma*, tj., dosta slikovito, po Rim pobjedonosni završetak jednog rata. I to najvjerojatnije onog zbog kojeg je Tiberije proslavio trijumf iz gornje kompozicije. Sam *tropaeum* podižu četvorica legionara, a pored njih na donjem frizu nailazi se i na dva para «barbarskih zarobljenika», od kojih jedan sjedi (muškarac je sa zavezanim rukama na leđima) i što je posebno zanimljivo na dvojicu pripadnika pomoćnih jedinica koji vuku drugi par zarobljenika.

Sama *Gemma Augustea* direktno ne govori ništa ni o vremenskom okviru ni o događaju koji se u idealiziranoj slikovnoj formi prikazuje, niti o narodnosnoj pripadnosti zarobljenika. Jedini način da se indirektnim putem pokuša odgonetnuti osnovni sadržinski smisao kameje pruža činjenica da se njen slikovni prikaz odnosi na trijumf Tiberija i to onaj koji se desio nakon njegovog usinovljenja. Na *tropaeumu* koji dižu legionari nalazi se i štit sa slikom škorpiona, koji je bio Tiberijev zodijački znak (u gornjem frizu između Augusta i Rome nalazi se disk, koji možda predstavlja sunce, sa slikom jarca-koji je bio Augustov zodijački znak-ali ne njegovog rođenja nego začeća-znači kraj prosinca ili siječanj, jer se Oktavijan August rodio devet mjeseci kasnije 23. IX. 63. god. p. n. e.[66]). To nedvosmisleno govori da je kompozicija na donjem frizu posvećena pobjedi u ratu u kojem je vrhovni zapovjednik bio Tiberije, što znači i da je donji friz u uskoj uzročnoj vezi sa kompozicijom u gornjem frizu i samim tim se čini kao da događaj izložen u gornjem frizu direktno proizlazi iz donjeg friza. Znači vremenski okvir i događaj na koji se odnosi likovni prikaz na kameji potrebno je smjestiti nakon 4. god. n. e. Kao što smo već spomenuli u poglavlju o ustanku 6 - 9. god. n. e. Tiberiju je u čast pobjede u tom ratu bio dodijeljen trijumf koji je on odgodio i proslavio tek 12. god. n. e.[67] Iz toga postoje sasvim realne osnove da se pretpostavi da slike na kameji prikazuju upravo taj Tiberijev trijumf odnosno pobjedu u ratu 6 - 9. god. n. e., a da su dva «barbarska» para zarobljeni Iliri.[68] Da je donji red kameje prikazivao sami kraj rata dokazuje i simboličko podizanje znaka pobjede⇒ *tropaeuma*, stuba iskićenog

---

66 *Svet. Aug.* 5; *Cass. Dio* LVI, 30, 5

67 *Vell.* II, CXXI, 2; *Svet. Tib.*17; *Cass. Dio* LVI, 17, 1

68 Tiberije je i 9. god. n. e. kada je odgodio trijumf, ušao u grad u grimiznoj *praetexti* i s lovorovim vijencem na glavi (*Svet. Tib.* 17). Međutim gornji friz *Gemma Augustea* ne odnosi se na ovaj događaj, jer prikazi jasno ukazuju da se radi o trijumfu, u kojem je Tiberije u grad ušao u trijumfalnim kolima, sa vojnom pratnjom u kojoj se nalazio i Germanik dok je središnje mjesto na kameji zauzimao August, koji je u stvarnosti formalno predsjedavao čitavom trijumfalnom svečanosti (*Svet. Tib.* 20). Na kameji je August predstavljen skoro u deificiranoj formi, što će se i zvanično priznati 2 godine kasnije nakon njegove smrti. Sudeći po ovoj činjenici, već se zadnjih godina Augustove vladavine bila razvila ideja o njegovoj deifikaciji nakon smrti, dok je neke božanske atribute August počeo primati i u toku zadnjih godina života što na jedan slikovit i reprezentativan način potvrđuje i sama kameja.

zarobljenim oružjem poraženog neprijatelja, i prikaz «barbara» kao poraženih i zarobljenih. A pošto su se među posljednjim predali i Dezitijati, logički je pretpostaviti da je stvaralac kameje kada je prikazivao zarobljene muškarce i žene imao na umu upravo stanovnike dinarskog pojasa, možda i Gornje Bosne i lašvanskog porječja. Uostalom donji friz prikazuje događaje koji se odigravaju, ne na trijumfalnoj povorci, nego na zauzetoj ustaničkoj teritoriji. Uostalom, po Kasiju Dionu su nakon završetka ustanka na nekada pobunjenom području, koje on iz ranije objašnjenih razloga naziva Panonijom, podignuta dva pobjednička *tropaeuma*.[69]

Da prizori sa kameje pokazuju trijumf i pobjedu u ratu 6 - 9. god. n. e. dokazuje i gornji «trijumfalni» friz, odnosno položaj Germanika, koji se upravo u ovom ratu prvi put proslavio, po Dionu proglasio je pobjedu. Dok su ipak u prvom planu August (formalni pobjednik) i Roma (posvećeni, božanski, metafizički pobjednik) i Tiberije na trijumfalnim kočijama (stvarni pobjednik u ratu)[70], Germanik uživa sekundarni položaj, kao što je uostalom i bio slučaj u ratu 6 - 9. god. n. e.[71] Na kraju krajeva, na kameji su kao zarobljenici prikazani ne samo muškarci, nego i žene, a to se nije desilo nakon borbi koje je Tiberije vodio sa Germanima poslije 9. god. n. e, koje su bile obrambeno-sanacione operacije na obalama Rajne. U trogodišnjem periodu rujan 9 - 12. god. n. e. trupe pod rimskim zapovjedništvom nisu preduzimale ofenzivne operacije širokog zamaha preko Rajne s ciljem eliminiranja Arminijevog ustanka.[72] Tiberije nije tada ponovo pokorio Germaniju, koja je nakon Teutoburške šume bila zauvijek izgubljena, te nije tako mogao doći do velikog broja civilnih zarobljenika.[73] Uz to Arminije nije poražen za vrijeme ratovanja 9 - 12. god. n. e., i Rimljani odnosno Tiberije nisu imali razloga da podižu *tropaeum* pobjede u smislu potvrde konačnog uspješnog završetka rata, kao što to jasno ukazuje donji friz kameje.

Po C.Patschu (1915, 31 - 32) *Gemma Augustea* je „najplemenitija tvorevina dvorske umjetnosti“ koja je sačuvala do danas uspomenu na slom Velikog Ilirskog ustanka. I po Maškinu, *Gemma Augustea* prikazuje u gornjem redu Augusta kao Jupitera i boginju

---

[69] *Cass. Dio* LVI, 17, 1

[70] Uz to da je na gornjem frizu prikaz Tiberijevog trijumfa dokazuje i to što se na Tiberijevoj glavi nalazi trijumfalni vijenac (*corona triumphalis*), te što je izgleda bio obučen u standardnu trijumfalnu odjeću (*toga picta, tunica palmata*), a kočiju su vozili konji (bijeli). Po Veleju (II, CXXII) Tiberije je proslavio tri trijumfa, iako je po Veleju «bez sumnje zaslužio sedam». U spomenutom Velejevom panegiričkom odjeljku jasno se vidi da Tiberije nije bio nagrađen trijumfom za borbe sa Germanima nakon Teutoburške katastrofe.

[71] Sudeći po Ovidijevom pismu Germaniku (*Ovid. Ex Ponto,* II, I, 1-68), ovaj potonji je učestvovao u Tiberijevom trijumfu.

[72] Tiberijevo zapovjedništvo nad rajnskom armijom je nakon njegovog povratka i održanog trijumfa preuzeo, po Augustovom nalogu, Germanik (*Vell.* II, CXXIII, 1; *Svet. Cal.* 1; 7), i to u svojstvu prokonzula (on je za 12. god. n. e. bio konzul *Cass. Dio*, LVI, 25, 2; 26, 1) koji je u narednim godinama vodio vrlo opsežne i bar djelomično uspješne ofenzivne akcije istočno od Rajne. Za 10. i 11. god. n. e. Germanik je na Rajni služio pod Tiberijevim zapovjedništvom.

[73] O ratu Tiberija sa pobunjenim Germanima v. i panegirički izvještaj *Vell.* II, CXX-CXXI, 1

Romu pri Tiberijevom trijumfu, dok u donjem redu rimski vojnici podižu *tropaeum* poslije pobjede nad Panonima.[74] I po Gaveli pobijeđeni «barbari» sa donjeg friza kameje su pripadali «po odeći sudeći Ilirima, koji su se pobunili protiv rimske vlasti»[75] Po Stipćeviću *Gemma Augustea* prikazuje prikazuje pobjedu Tiberija i Germanika u ratu 6 - 9. god. n. e.[76] I Wilkes u svojim «Ilirima» (2001:146) navodi da donji friz sa *Gemma Augustea* prikazuje «pokoravanje barbara-Ilira nakon Batonova ustanka».

Iako je vjerojatno u prikazivanju zarobljenih barbara stvaralac kameje koristio ustaljene kalupe, ne bi se mogla odbaciti ni činjenica da je on u svoj prikaz zarobljenih «barbara» iz rata 6 - 9. god. n. e. unio i neke određene crte osobene za «ilirsku (zapadnobalkansku i panonsku) baštinu», odnosno za stvarni fizički izgled zarobljenika. Ta posebna osobnost najviše je izražena na primjerima prikaza dvije zarobljene žene, čija odjeća ne odaje ništa od onoga što bi se moglo smatrati općeprihvaćenim barbarskim kalupom. Stvaralac kameje je uostalom mogao da vidi zarobljenike iz ilirskih zemalja i u trijumfalnoj povorci Tiberija, uključujući i samoga Batona Dezitijatskog. Uostalom Iliri nisu bili ništa neobično za Rimljane i oni su već u većem broju boravili i u Italiji. U ovom kontekstu potrebno je istaći i činjenicu da stvaralac kameje na donjem frizu na kojem se i nalaze zarobljeni parovi pravi jasnu distinkciju između legionara i auksilijara, prikazujući izvjesnu specifičnost u odjeći ovih potonjih (npr. jedan od prikazanih auksilijara nosi *petanos*—šešir sa širokim obodom). Pa ako je bilo moguće prikazati određenu specifičnost auksilijara koji su imali drugorazrednu ulogu u ratu 6 - 9. god. n. e., zašto onda ne bi mogao biti to slučaj i sa ubacivanjem određenih osobnosti u prikaze zarobljenika koje su bile po shvaćanjima Grka i Rimljana karakteristične za njihove narode.

Sudeći po prikazu na kameji, zarobljeni «barbari», odnosno buntovnici iz rata 6 - 9. god. n. e. za razliku od tadašnjih Rimljana su nosili duge brade i polunagi su, a žene su nosile duge haljine koje su prilično lijepe i odaju određenu sofisticiranost odjeće zarobljenica. Jedan od zarobljenika (muškarac) nosi oko vrata torkves, što ukazuje na preciznost stvaraoca kameje i bavljenje sitnim detaljima koji su bili karakteristični za zarobljenike. Torkvese inače Rimljani nisu nosili a njihova upotreba je bila široko rasprostranjena i na ilirskom prostoru, možda označavajući i određeni statusni položaj. Uostalom za trijumfalnu povorku i uopće za prikazivanje rimskom narodu su uzimani najvažniji i najreprezentativniji zarobljenici, pa je moguće da su neki od njih oko vrata nosili torkvese, kao simbol svoga statusa, političkog, socijalnog ili imovinskog položaja, pa su ostali zamijećeni od strane stvaraoca kameje.

---

[74] Maškin, 1951:347; v. i slično mišljenje u Pareti – Brezzi – Petech 1967: 417 i prilog 34b; O *Gemma Augustea* vid. i Patsch, 1915:31 – 32

[75] Gavela, 1997:164

[76] Stipčević, 1974:85; 95

Veliki nedostatak materijalne građe je u činjenici da je nju, kao „nijemu“ građu, teško izričito povezati sa ustankom. Naravno, gotovo je sigurno da su bar neke od stotina, pa i hiljada gradinskih naselja, koja su rekognosticirana do sada na Zapadnom Balkanu imale svoju ulogu u zbivanjima u periodu između 6. i 9. god. n. e., kao npr. Andetrij. Nova, detaljnija, svestranija, duža i posebno namjenski usmjerena na otkrivanje tragova Velikog Ilirskog ustanka će gotovo sigurno iznijeti na svjetlo dana sadržajnije materijalne objekte koji bi se doveli u vezu sa ustankom.

Povijest istraživanja

Veliki ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e., iako među najistaknutijim, nije imao sudbinu drugih sličnih događaja iz rimske povijesti da se sustavno obradi i prezentira u svojoj cjelini. Sve do 2009. god. ni znanstvena ni pučka javnosti nisu u dovoljnoj mjeri obratile pažnju niti bile informirane o ovom velikom pokretu udruženih ilirskih naroda koji je proizveo prelomne posljedice po povijesni razvitak čitavog tadašnjeg rimskog svijeta. U odnosu na takvo stanje izdvaja se studija Esada Pašalića «*Questiones de bello dalmatico pannonique*». Veću pažnju povijesnom fenomenu ustanka od 6. do 9. god. n. e. pružaju i djela Patscha (1915:27 - 32), Buchana (1969:310 - 314) i Köstermanna (1953:345 i d.), i to u prilično dobroj ali ipak sažetoj rekonstrukciji, Izvjesnu pažnju ovom ustanku posvećuju i Maškin (1949; 1951) i Syme (1952:369 - 373). Od ranijih istraživača koji su pažnju posvetili ratu 6 - 9. god. n. e., potrebno je navesti A.Abrahama (što je i prvi poseban znanstveni rad o ovom ratu zasnovan na detaljnijem ispitivanju izvornih vijesti), Hirschfelda, Bauera, Gardthausena, Vulića, Raua, Swobode, i dr. [77] I Momzen i njegova «Römische Geschichte», Duruy i njegovo isto tako epohalno djelo «Histoire des Romains depuis les temps les plus reculés jusqu’a l’invasion des Barbares» (koje je Petar Tomić djelomično ekscerptirao i na naš jezik) su se osvrtali na ustanak. Vrijedne radove o ratu 6 - 9 god. n. e., pružili su i S. Anamali (1987--- s tim da je potrebno ukazati na moment modernizatorskog pristupa ovom povijesnom problemu s jasno vidljivim prizvukom «modernog albanskog patriotizma») i M. Suić (1991-1992). Nešto više pažnje ratu od 6. do 9. god. n. e. posvećuju i sva tri izdanja knjige Aleksandra Stipčevića «Iliri» (1974, 1989, 1991), dok se druge dvije opće sinteze o Ilirima znatno slabije odnose na ovaj rat. Ona od Cabanesa, koja se istina odnosi samo na razdoblje od Bardileja do Gencija i na južnoilirske oblasti ga uopće i ne spominje, dok ga Wilkes u svojim «Ilirima» prikazuje samo na pola stranice (2001:220). Za razliku od «Ilira» opsežna monografija Wilkesa o provinciji Dalmaciji ipak izvjestan prostor sa nešto detaljnijim prikazom posvećuje ustanku (1969:69-77; 92-93). M.Garašanin (1967:116 - 117) je u svojim poglavljima „Istorije Crne Gore“ zbivanjima od 6. do 9. god. n. e. posvetio vrlo mali prostor. Ivo Bojanovski je u «Bosna i Hercegovina u antičko doba» zbivanjima od 6. do 9. god. n. e.

[77] Abraham, 1875; Hirschfeld , 1890; Bauer, 1894; Gardthausen, 1904; Vulić, 1911; 1926; Rau, 1925; Swoboda, 1932; o njima više; Pašalić, 1975:382-383; 388-389; 393-394; 396

posvetio u odnosu na čitavo djelo nesrazmjerno mali dio (1988:50-54; 355). I u monografiji o Visokom, Bojanovski (1984) se nešto šire osvrnuo na ustanak 6 - 9. god. n. e. U kontekstu ovog razmatranja, zanimljivo je napomenuti da Oksfordska istorija rimskog svijeta (prijevod objavljen u Beogradu 1999) uopće ne spominje rat 6 - 9. god. n. e. Jedan kraći prikaz ustanka nalazi se i kod Miroslave Mirković (2003:38–39). Tek je sa obilježavanjem 2000 godina od završetka ustanka, došlo do znatnijeg usmjeravanja i znanstvene i publicističke pažnje (čitav niz objavljenih znanstvenih, stručnih i publicističkih radova). U tome pogledu potrebno je istaći važnost znanstvenog savjetovanja „BELLVM BATONIANVM MM" održanog od 5. do 7. XI. 2009. god. u Zagrebu, koje predstavlja prijelomnu točku u razvitku historiografije i arheologije antičkog perioda Zapadnog Balkana.

Na kraju ovog poglavlja vrijedi spomenuti da ni beletristika povijesnog žanra nije ostala bez svoga predstavnika koji bi na literarni način predstavio svoje viđenje ustanka 6 - 9 god. n. e., i samim tim i jedan segment dezitijatske povijesti. Robert Graves je velikom ilirskom ustanku posvetio relativno opširan odjeljak u svome čuvenom djelu «Ja, Klaudije», koji i pored nesumnjive literarnosti i slobode prikaza nije ostao bez činjenične vrijednosti u svom najvećem dijelu. Sam opis je u velikoj mjeri potkrijepljen povijesnim podacima iz pisanih vrela i ne sadržava preveliku fikciju i nerealna pretjerivanja. Za razliku od djela Roberta Gravesa, italijanski B-spektakl „ALL'OMBRA DELLE AQUILE" Ferdinanda Baldija iz 1966. god. se bavi Velikim Ilirskim ustankom prikazujući historijske događaje prilično iskrivljeno i propagandistički. U filmu je Baton Dezitijatski prikazan kao oličenje primitivizma, barbarizma i hajdučije nasuprot rimskim zapovjednicima koji su oličenje vrlina.

2. *Illyricum ante rebellium*

„Definitivnom okupacijom završava se jedna i počinje druga epoha u povijesti Ilira. Uključeni u sastav Rimskog Carstva oni će dijeliti sudbinu tog carstva. Nerijetko će se upravo u njihovoj domovini odigravati događaji od sudbonosnog značenja za Rim u kojima će i oni imati odlučujuću ulogu.“

A. Stipćević[78]

Uspostava rimske vlasti

Pitanje uspostave rimske vlasti nad unutrašnjošću zapadnog Balkana, posebno na prostorima današnje Bosne, u dosadašnjoj povijesnoj znanosti je, zbog nedorečenosti povijesnih vrela, njihovog fragmentarnog karaktera pa na momente i kontradiktornosti izazivalo čitav niz nedoumica i iznošenja različitih stavova. Tako ni do danas nije na zadovoljavajući način predstavljen proces dolaska rimskih vojnih trupa na prostore današnje Bosne (ne i Hercegovine) i vrijeme uspostave rimske državne i provincijske vlasti. Osnovna nit oko koje se odvija čitava rasprava leži u tome da li su na ovim prostorima i prije gušenja ustanka u septembru 9. god. n. e., postojali ne samo rimski državni suverenitet nego i djelotvorna rimska i provincijska vlast.

Pojedini dijelovi Hercegovine su bili zahvaćeni rimskim pohodima i konstantnim upravnim prisustvom još u znatno ranijim periodima, skoro od samog početka rimske infiltracije na istočno-jadransku obalu i Balkanski poluotok. Tako je i sudbina dijelova Hercegovine direktno povezana sa pitanjem uspostave rimske provincijske uprave na istočnom Jadranu, odnosno vremena nastanka provincije Ilirik i njenih institucija kao stalnih, a ne ad-hoc ili privremenih tijela. Sačuvana i raspoloživa izvorna građa ne daje ne samo precizno nego ni okvirno vrijeme nastanka provincije Ilirik. Zbog toga su se u znanstvenoj literaturi pojavljivala najrazličitija rješenja ovog pitanja, pogotovu ako se ima u vidu da su između prve rimske vojne intervencije u balkanskim ilirskim zemljama i 27. god. p. n. e., kada je Oktavijan Ilirik predao na upravo Senatu prošla dva stoljeća. I u ta dva stoljeća su se smještali najrazličitiji datumi, pa se po Zippelu, provincija Ilirik npr. ustrojila kao stalna provincija već 118. god. p. n. e.[79] Po Mócsyu, carska provincija pod

[78] Stipčević, 1974:69

[79] Zippel, 1877:180 i d.

imenom Ilirik bila je konstituirana 11 god. p. n. e. uklopljavajući u sebe golemo područje koje je kasnije postalo poznato kao Dalmacija i Panonija.[80]

Na srednjojadranskoj obali Rimljani su već u republikansko doba imali djelotvornu i funkcionalnu direktnu upravu, odnosno dijelovi te obale su se nalazili u neposrednom okviru Rimske Države. Rimljani su u ilirskim zemljama sve do Oktavijanovog pokreta 35. god. p. n. e., imali većim dijelom posrednu vlast, preko zavisnih domaćih pupit državica i saveznika; a neposredno na manjim, često kopneno nepovezanim, posjedima razasutim po čitavoj istočno-jadranskoj i jonskoj obali. Salona i Narona (koji su bili teritorije, «gradovi» rimskih građana) su i za vrijeme Republike predstavljali određene administrativno-upravne jedinice, koje su imale svoje lokalne upravne institucije i magistrate, uključene na neki način u strukturu Rimske Države. Pored salonitanskog i naronitanskog agera u sastav Rimske države i njen vanitalski ustroj na istočnoj jadranskoj obali su prije Cezara vjerojatno bili uključeni i drugi dijelovi obale i neposrednog zaleđa (npr. u Hercegovini, Albaniji, Crnoj Gori) i Istra. Samim tim se postavlja pitanje kako su ti segmentirani dijelovi rimskog imperija prije i za vrijeme Cezara bili ustrojeni i uklopljeni (i rimski konventi, municipiji i kolonije, ali i do tada podčinjene *civitates*, i savezničke državice, politički entiteti i narodi) u teritorijalnu, upravnu i administrativnu šemu Rimske Republike. Da li je ta istočno-jadranska oblast činila već i tada zasebnu provinciju, kao što su bile Makedonija, hispanske provincije, Sicilija, *Asia*, *Africa* i sl., ili je bila sastavni dio druge provincije, imala neki poseban, specifičan status koji nije odgovarao onome što bi se moglo nazvati provincijom. Znači osnovna pitanja koja iz svega proizlaze su : a) da li je provincija Ilirik, koja postoji na samom kraju stare ere i u prvoj dekadi nove ere i iz koje su proizašle kasnije provincije Dalmacija i Panonija, osnovana prije Oktavijanovih i od njegovih zapovjednika (Agripe i Tiberija Nerona) osvajačkih kampanja na zapadnom Balkanu i panonskom bazenu, b) i da li je, i ako jeste na koji način i u kojoj mjeri, provincija Ilirik proizlazila iz toga predoktavijanskog ustroja rimske vlasti i uprave na istočnojadranskoj obali i na nekim mjestima u njenom neposrednom zaleđu.

U vezi ovoga potrebno je imati na umu i činjenicu da se daleko najveći dio zemalja koje su bile uključene u sastav provincije Ilirik, prije početka Oktavijanovih kampanja nalazio van okvira Rimske Države, njenog imperija i dometa. Te zemlje koje naseljavaju ilirski narodi u kontinentalnoj unutrašnjosti i panonskom bazenu su živjeli potpuno nezavisnom životom, što potvrđuju za ilirske panonske narode i sam August u svojim *Res Gestae* i Apijan u Ilirskoj knjizi.[81] Rimska vladavina je jedino prije 35. god. p. n. e. na srednjem Jadranu imala priznato i funkcionalno djelovanje ne samo na prostorima naronitanskog i salonitanskog agera, nego i u unutrašnjosti posebno istočne Hercegovine i dijelovima

[80] Mócsy, 1974:34

[81] *Res Gestae*, V, 30, *App. Ill*. 14

Crne Gore, gdje se nekada nalazilo jezgro ardijejske moći koju su Rimljani slomili u ilirskim ratovima. Tu su se nalazili i saveznički Daorsi i raseljeni i podčinjeni Ardijejci, tako da je to područje bilo granično sa nizom autohtonih ilirskih naroda, kao što su bili Pirusti koji su za vrijeme Cezara napali granične oblasti Ilirika koji se u konkretnom poglavlju Galskih ratova titulira kao provincija (V, 1: *Ipse conventibus Galliae citeribris peractis in Illyricum proficiscitur, quod a Pirustis finitimam partem provinciae incursionibus vastari audiebat*). Iz ovoga jasno slijedi da je Cezar doživljavao Ilirik kao provinciju sa omeđenim granicama. Ali izgleda da je ova provincija ipak bila nešto specifičnija u odnosu na druge provincije koje postoje za vrijeme Cezara (koje uključuju priznat i stalni upravno-administrativni aparat, konstantnu upravu sa namjesnicima koji nose određene titule i koji se smjenjuju po određenom pravilu i sl.). Prvo njome nisu upravljali isluženi rimski magistrati (konzuli i pretori) koji nisu po automatizmu odlazili da upravljaju ilirskim jadranskim oblastima, nego su predavane na ad-hoc mandatno upravljanje, nekada zajedno sa cisalpinskom Galijom, kao u slučaju Cezara. Osim toga, interne kronične ratove u Ilirskim zemljama nisu vodili provincijski namjesnici kao u slučaju već uspostavljenih i administrativno definiranih provincija (kao Makedonije, hispanskih provincija, Narbonska Galija, itd.), nego je Republika uvijek naimenovala posebne vojskovođe što je trajalo sve do Cezara koji je 58. god. p. n. e., po zakonu Publija Vatinija kao mandat na pet godina zajedno sa cisalpinskom Galijom dobio cijeli Ilirik (nakon smrti namjesnika Narbonske Galije Senat je i tu oblast prepustio Cezaru). Rimska država je izgleda do tada samo po potrebi, uglavnom riječ je ratnim pohodima, u ilirske zemlje slala ovlaštene osobe. Tako da ustvari do Cezara, pa ni za vrijeme njega i neposredno poslije njega ne postoji institucija stalnog namjesnika Ilirika koji je izabran od Rimske Države na ustaljeni vremenski period i koji stoluje cijelo to vrijeme u Iliriku i tamo ima svoje stalno i priznato sjedište. Ni u Saloni ni u Naroni, niti u drugim dijelovima rimskog gospodstva na istočnom Jadranu ne postoji stalni provincijski aparat, i čini se kao da Ilirik jeste provincija ali specifičnog tipa i načina funkcioniranja slično kao u slučaju Cisalpinske Galije. Pod provincijom Ilirik u tom predoktavijanskom periodu bi se tako možda mogli podrazumijevati rascjepkani prostori ist. Jadrana na kojima postoji i priznata i djelotvorna vlast Rimske Države, koji imaju svoje granice prema unutarnjim oblastima, ali u kojoj još uvijek ne postoje stalne funkcionalne institucije na razini provincije. Čitava ta rimska vlast je bila zasnovana na nizu ugovora, međusobnih odnosa i uporišta a ne na nekom statusu rimske provincije pravog tipa u kojima namjesnik upravlja kao da je riječ o gospodaru jedne priznate vanjske teritorije u vlasništvu ili pod patronatom rimskog naroda. Osim toga i to što su i Cisalpinska Galija i Ilirik predati na mandatnu upravu Cezaru nije značilo da je riječ o jednoj provinciji, jer je i Pompej istovremeno dobio Hispaniju koja se sastojala od više provincija.[82]Aul

[82] Inače potrebno je u kontekstu cjelokupnog razmatranja ovoga pitanja naglasiti da je termin «*provincia*» u početku svoga postojanja i primjene na vanitalske zemlje shvaćan i predstavljan kao odgovornost magistrata (u vidu mandata) izabranih i određenih od rimskog naroda za upravljanje odnosima van Italije, odnosno «posjedima rimskog naroda». I

Gabinije i Publije Vatinije 46 - 43. god. p. n. e. i nisu bili državni magistrati u smislu provincijskih namjesnika nego od Cezara određeni legati, kao i u slučaju Azinija Poliona 39. god. p. n. e, koji je naimenovan od trijumvira Oktavijana i Marka Antonija.[83] To znači da Ilirik u vrijeme Cezara još uvijek nije ustanovljen kao zasebna provincija sa svom onom sadržinom što se tada (sredina I. st. p. n. e.) podrazumijevalo pod izrazom «*provincia*» za vrijeme principata.

Izgleda da je došlo i do neke provincijske rekompozicije u početku vladavine Oktavijana ne samo u određivanju senatskih i carskih provincija nego i osnivanja novih provincija i podjele starih. Oktavijan je u okviru svojih reformnih zahvata kojima je uspostavljao novi carski režim principata posebno mjesto posvetio i uređenju provincijalnog ustroja, u kojem je do tada vladala velika šarolikost u položaju, statusu, načinu upravljanja i funkcioniranja Rimskoj državi podčinjenih zemalja. On je u okviru toga i jasno definirao položaj Italije, ali i redefinirao ulogu i status provincija smanjujući tu raznolikost čitavog niza različitih načina uprave nad pojedinim provincijama i drugim vanitalskim područjima, uniformirajući i jasno precizirajući provincijske upravne institucije. Tako su ili ukinuti razni prelazni i nedefinirani upravni oblici i statusi kao u slučaju Cisalpinske Galije[84] koja je priključena Italiji ili su se oni transformirali u jasnu cjelinu-provinciju sa svim onim što je nju po shvaćanju Oktavijana trebalo karakterizirati kao u slučaju Ilirika. Uostalom tek za vrijeme Oktavijanove ilirske kampanje 35 - 33. god. p. n. e. široki pojasevi kontinentalne unutrašnjosti su pali pod rimsku vlast, te je tako Iliriku pridodato i zaleđe, pa je on tako stekao i prostorne uvjete da postane prava provincija, sa teritorijalnim kontinuitetom. I tako je tek za Oktavijana negdje između 33. p. n. e. i 27. god. p. n. e. (kada je predana na upravu Senatu) uspostavljena provincija Ilirik u punom značenju tog pojma. To je uključivalo i svu onu sadržinu koja karakterizira jednu pravu provinciju, od uvođenja stalne namjesničke institucije i drugih stalnih (a ne mandatnih i ad-hoc) i funkcionalnih institucija na razini provincije do jasnog unutarnjeg uređenja i preciziranja mjesta koje zauzima u hijerarhiji rimske državne i teritorijalne administrativno-upravne šeme (uključujući i sustav zasnovan na peregrinskim

tek su za vrijeme kasne Republike provincije dobile jasno definirane granice i pojam provincija se striktno odnosi na određeno područje, kao teritorijalnu sastavnicu Rimske Države, a ne samo na mandatno upravljanje. Osim toga, ne samo shvaćanje provincija, nego i njihov ustroj i struktura, pa i odnos prema Rimu, Državi i Italiji su bili drugačiji za vrijeme srednje Republike, kasne Republike (posebno nakon savezničkog rata) i za vrijeme Augusta. Tek je u siječnju 27. god. p. n. e., i zvanično izvršeno reguliranje statusa provincija i njihova pozicija jasno definirana kao upravno-administrativnih i teritorijalnih jedinica Imperije. Upravo iz ove izvjesne relativnosti institucije provincije i njenog shvatanja kroz stoljeća Republike moguće je da su proizlazile i sve one nedoumice vezane za uspostavu provincijalnog ustroja na istočnom Jadranu.

[83] O Iliriku u to vrijeme v. *Caes. de bell. gall.* II, 35; III, 7; V, 1; *de bell. civ.* III, 9; 78; *de bell. Alex.* 42-44

[84] Ipak sudeći po Apijanovim podacima (u njegovim Građanskim ratovima) koji govore o Decimu Brutu i njegovom namjesništvu Cisalpinske Galije i borbama sa Markom Antonijem i zbivanjima vezanim za 44. i 43. god. p. n. e. moguće je pretpostaviti da je ova oblast ipak bila tada shvatana kao posebna provincija u pravom smislu, sve do uklopljavanja u augustovsku Italiju (zajedno sa Istrom).

civitates).[85] U trenutku svoga konačnog jasnog upravnog i administrativnog oblikovanja i uklopljavanja u šemu rimskog provincijalnog ustroja provincija Ilirik je obuhvaćala uglavnom samo zapadni Balkan i dio krajnjeg jugozapadnog panonskog područja. Nakon 27. god. p. n. e. nove stečevine na ilirskim prostorima, posebno u panonskom bazenu su jednostavno inkorporirane u okvire provincije Ilirik koja je sada imala onaj oblik i funkciju koje joj je davao August. Na osnovi svega izrečenog moglo bi se smatrati da je provincija Ilirik koja postoji na prijelomu dviju era nastala transformacijom predoktavijanske nedefirane i specifične ilirske provincije koja je postojala na obali istočnog Jadrana i u pojedinim dijelovima u njenom neposrednom zaleđu. Tako bi ti rimski posjedi koji su prije 35. god. p. n. e. postojali na istočnom Jadranu i zapadnom Balkanu, i koji su nazivani provincijom iako u sebi nisu sadržavali sve atribute i osobnosti jedne prave provincije, predstavljali jezgro iz kojeg se razvila provincija Ilirik iz augustovskog doba, odnosno njene kasnije izvedenice Gornji i Donji Ilirik. Naravno sada se postavlja novo pitanje kada su se ti rimski posjedi na istočnom Jadranu počeli nazivati terminom «*provincia*», koji je kako smo već istakli osvjedočen kod Cezara.

Potrebno je imati na umu da su Delmati, iako nesumnjivo praktično nezavisni prije 34 - 33. god. p. n. e. shvaćeno u smislu da se nisu nalazili u okvirima provincijske strukture i hijerarhije ni sa rimskim posadama i pozicijama na svojoj teritoriji, na neki način ipak bili podložni Rimskoj Državi. To bi sugeriralo Apijanovo (Ill, 28) navođenje da su Delmati, nakon konačnog poraza početkom 33. god. p. n. e. bili prisiljeni i da isplate danak koji su bili uskratili Cezaru, znači možda da izmire sve svoje financijske obaveze prema Rimskoj Državi od oko 50. god. p. n. e. (od kada su se nalazili u neprijateljstvu prema Cezaru i zatim trijumvirima, odnosno prema samom Rimu). Ovo bi značilo da je na istočno-jadranskoj obali i njenom zaleđu postojala još od ranije neka vrsta zavisnosti i priznavanja rimskog vrhovništva koja se izražavala u isplaćivanju danka, ali ne i u uklopljavanju u provincijalnu upravnu i administrativnu šemu i ustroj. Delmati su se od 154. god. p. n. e. periodično nalazili u ovoj formi vazalstva prema Rimskoj državi i narodu, kao i neki drugi ilirski narodi u zaleđu istočnojadranske obale. I kada antički pisci govore o ratovima sa Delmatima i tim drugim narodima i zajednicama prije 33. god. p. n. e. i kažu da je došlo do rata zbog njihove «pobune», ne treba shvaćati da je riječ o pobunama klasičnog tipa. Pravilnije je to razumjeti ne kao borbu protiv stranog okupatora, osvajača i zavojevača čije se trupe i pozicije te stalni upravno-administrativni aparat nalaze pozicionirani unutar njihove teritorije, nego u smislu da je riječ o uskraćivanju tih obaveza i otkazivanju poslušnosti pa i ugrožavanju rimskih interesa.[86]

---

[85] O uređenju i upravljanju provincijama unutar augustovskog sustava, a posebno o položaju upravnika provincija v. detaljno razmatranje *Cass. Dio* LIII, 12-15

[86] Potvrdu ovakvom stajalištu daje i podatak *Cass. Dio* XLIX, 33, 2-3

Sudeći po Plutarhu i njegovim životopisima, moglo bi se utvrditi i prisustvo i aktivno učešće ilirskih robova, koji su najvećim dijelom podrijetlom upravo sa ovog središnje-jadranskog područja, u rimskim građanskim ratovima stranaka *populares* i *optimates* koje su predvodili Marije i Sula. [87] Po Plutarhovom životopisu, prilikom Marijevog povratka u Rim, njemu su se priključili robovi koje je on nazivao (ili koje su nazivali) *Bardyaei* (Bardijejci), i koji su predstavljali neku vrstu osobne Marijeve garde. Nije nemoguće pretpostaviti da se pod ovim Bardijejcima krije ustvari ardijejsko ime, odnosno da su ti Marijevi sljedbenici bili većinom ilirski robovi ardijejske narodnosne pripadnosti. Ovi Bardijejci su predstavljali pored toga što su bili iznimno odani Mariju, najgori i najsuroviji dio snaga «narodne stranke» prilikom njihovog zauzimanja Rima 87. god. p. n. e. Ovi bivši robovi, su tako bili izvršioci Marijevih osvetničkih i vrlo krvavih i surovih naloga, a vrlo brzo su se i osilili, ubijajući i silujući i općenito terorizirajući i postajući tako izražena prijetnja ne samo po opću sigurnost Rima, nego i po interese populara. Ove osiljene i beskrupulozne čete, u kojima su se nalazili i bivši robovi-Iliri su, Cina (po Apijanu) i Sertorije (po Plutarhovom životopisu Sertorija, a obojica —i Cina i Sertorije--- po životopisu Marija) na kraju bili prisiljeni i to sa keltskim jedinicama opkoliti i poubijati ih na broj od oko 4000. Prisustvo ovih Ardijejaca i drugih Ilira i njihovo učešće u rimskim građanskim ratovima ukazuju da je prostor današnje istočne Hercegovine i donjeg porječja Neretve na prijelazu II. u I. st. p. n. e., predstavljalo važno vrelo odakle su se pribavljali robovi, posebno nakon konačnog ardijejskog sloma 135. god. p. n. e., što je sigurno utjecalo i na smanjivanje ardijejske populacije. A i beskrupuloznost i surovost ove Marijeve osobne garde nazvane Bardijejci ukazuje da je riječ o robovima koji su podrijetlom sa barbarskog i ratobornog prostora, a to je tada u velikoj mjeri bio zapadni Balkan.

Rimska vlast u unutrašnjosti prije 9. god. n. e. da ili ne?

Velejev citat po kojem su Dezitijati i Pirusti bili na svojim planinskim pozicijama (*situ locorum ac montium*) skoro neosvojivi,[88] potrebno je shvatiti u kontekstu njihove nepristupačnosti, dobre utvrđenosti i teške osvojivosti u toku samoga ustanka i podrazumijeva više neku Velejevu atributivnost pridodanu tim utvrdama, a ne to da su oni bili nekakve oaze domaće nezavisnosti i prije izbijanja ustanka. Uostalom da su to bile nezavisne oaze, do ustanka Dezitijata i Pirusta nije ni došlo, jer protiv koje su se to strane vlasti bunili oni koji su nezavisni. Da su oni nezavisni zašto bi slali pomoćne trupe na daleku dunavsku granicu u rat koji za njih nema nikakvo značenje ni potrebu i plaćali poreze i trpjeli garnizone i koloniste i druge doseljenike kao i upravno-administrativni državni i provincijski aparat. Kasije Dion jasno kaže da su se pobunili oni domorodci

[87] *Plut. Mar*. 43-44; *Plut. Serto*. 7; *App. de bell. civ*. I, 69; 74; Tomić, 1885:50

[88] *Cass. Dio* II, CXV, 4

koji su se nalazili u kontingentu pomoćnih jedinica,[89] što samim tim implicira da je već morala postojati funkcionalna vlast, u našem slučaju rimska, koja sprovodi jedan tako složen zadatak kakvo je novačenje domorodaca i protiv koje se oni bune. A u slučaju da nije bilo nije bilo rimske vlasti teško bi bilo uopće zamisliti da je moglo doći do novačenja Dezitijata i drugih navodno «samo fiktivno» podložnih naroda iz dinarske unutrašnjosti, u svrhu daljih rimskih osvajanja. Da su Rimljani ipak prije 6. god. n. e., vladali i imali izgrađen i funkcionalan sustav uprave nad čitavim Ilirikom, uključujući i dezitijatsku zajednicu, dokazuje upravo to što je u rat protiv Marobodua pozvan ili, bolje rečeno, naređeno i Dezitijatima da pošalju vojni kontingent. Da se kojim slučajem Dezitijati nisu nalazili do gušenja ustanka pod efektivnom rimskom vlašću i njenih državnih i provincijskih institucija, oni ne bi imali nikakvog razloga da 6. god. n. e. šalju svoj vojni kontingent na dunavsku granicu kako bi učestvovao u predstojećem pohodu budućeg cara Tiberija na Markomansko kraljevstvo s druge strane Dunava, Na taj potez Dezitijate bi jedino mogli obavezivati odnosi u izvjesnom vidu podčinjenosti prema rimskoj državi i njenim interesima a koja se ne bi izražavala samo formalnim činima. Uostalom pomoćne trupe su mogle postojati samo na prostorima na kojima je Rimska Država u Augustovo doba imala efektivnu upravu i stvarnu vrhovnu vlast. A i kako bi domorodci uopće ovladali nekim oblicima rimske vojničke strategije da nisu od ranije bili aktivni učesnici u oružanim snagama Rimske Države. Zatim kako bi bilo moguće da domorodci iz kontinentalne unutrašnjosti dinarskog pojasa uopće izmiruju porezne obaveze prema Državi ako se nisu nalazili pod njenim upravnim plaštem koji je bio funkcionalan i aktivan.

Potvrda da su Rimljani imali pod svojom vlašću i dublji kontinentalni, dinarski pojas nalazimo i kod Veleja, koji govori da su se u početku rata 6 - 9. god. n. e., ustanici prvo okomili na (i poubijali) rimske građane, strane trgovce i veterane naseljene, zatečene i situirane na pobunjenom području.[90] Da kojim slučajem prije 6. god. n. e., na čitavom ovom prostoru nisu bili uspostavljeni djelotvorna i puna vlast Rimske države i njenih institucija i uobičajeno rimsko reguliranje unutar-provincijskih odnosa, teško bi se moglo očekivati da je dolazilo do naseljavanja veterana i da su rimski građani i drugi stranci, većinom mediteranskog podrijetla (uglavnom je riječ o trgovcima) u određenom, nešto značajnijem broju boravili na prostoru koji je zahvatio ustanak 6. god. n. e. Veterani ako nisu bili avanturisti i ako su željeli da žive na svojoj, dodijeljenoj zemlji nakon otpusta iz vojske, naseljeni u kolonije, manje detašmane ili individualno, mogli su se naći samo na prostoru koji je potpuno pripadao Rimskoj Državi i njenom imperiju. Samim tim ako je bilo naseljenih veterana i na području na kojem se rasplamsao ustanak, a po Veleju ih je bilo, tamo je morala postojati i rimska vlast i njene institucije, jer prisustvo veterana je

[89] *Cass. Dio* LV, 29, 2

[90] *Vell.* II, CX, 6

bilo jedan od najvažnijih garanata održanja te vlasti, ali i njen simbol među tim udaljenim i izoliranim krajevima u dubokoj dinarskoj unutrašnjosti. Uz to ti detašmani veterana koje su po Veleju ustanici likvidirali u prvoj fazi ustanka nalazili su se «pod zastavom», znači u nekom obliku poluaktivne službe, kao specifična garnizonska postaja milicijskog karaktera a koja je takva mogla biti samo na teritoriju na kojem Rimska država ostvaruje efektivnu vlast.

I Dezitijati i drugi ilirski narodi su do 6. god. n. e. priznavali vrhovni suverenitet veličanstva rimskog naroda (*maiestatem populi Romani comiter conconserruanto*) i njegovog cara, a koji su bili oličeni u rimskim državnim (koje su djelovale na tlu Provincije) i provincijskim institucijama. Uz to prilikom prvotnog izbijanja pobune koju je inicirao Baton Dezitijatski, na samom početku je poražena rimska formacija koja je bila upućena protiv toga prvog inicijalnog dijela ustanika, nakon kojeg je ustanak poprimio masovan karakter. [91] Ta rimska jedinica koja je prva na sebi osjetila ustanički udar je bila stacionirana relativno blizu mjesta na kojem se pobunio Baton Dezitijatski sa svojim prvotnim sljedbenicima, što samim tim potvrđuje da su Rimljani imali već etablirane i vojne pozicije u dubokoj kontinentalnoj unutrašnjosti dinarskog pojasa. To je uključivalo i dezitijatsko područje na kojem je najvjerojatnije i izbila ta prva ustanička varnica, što je moguće jedino ako su se ta područja nalazila već izvjesno vrijeme pod rimskom vlašću i unutar vojno-upravnog ustroja jedne provincije. Samo i okupljalište pomoćnih jedinica koje su trebale biti upućene na Dunav nije se nalazilo na obali nego u unutrašnjosti, a pošto se njihovo taborište sigurno nalazilo u okvirima teritorija zahvaćenog provincijalnim ustrojem logično je da je i unutrašnjost bila pod rimskom funkcionalnom vlašću. Rimsku vladavinu nad unutrašnjošću, te samim tim i rimski suverenitet i političko vrhovništvo nad narodima koji su je naseljavali, i prije 6. god. n. e. potvrđuju i sljedeće činjenice:

- Rimske operacije u istočnoj Panoniji (uglavnom breučko i uopće donjopanonsko područje) u razdoblju 12 - 9. god. p. n. e., ne bi mogle biti izvođene da Rimljani nisu imali osiguranu pozadinu. Samo breučko područje bilo je neposredni sjeverni susjed dezitijatske politije[92], odakle su vodili i najbolji putovi dolinom rijeke Bosne u panonski bazen. Malo je vjerojatno da su Rimljani bili prije osvajanja Panonije i otpočinjanja teškog ratovanja sa Batonom Breučkim previdili uspostavu djelotvorne kontrole nad dezitijatskim područjem. Uostalom nema skoro nikakve logike da su

[91] *Cass. Dio* LV, 29, 2

[92] Izrazom politija (Πολῖτεία). se u radu podrazumijeva zajednica koja je izgradila vlastiti sustav upravljanja samom sobom (s funkcionalnim institucijama). Politijogeneza je proces nastajanja takve zajednice. Miroslava Mirković (2002:21) upotrebljava za isto izraz:

→.",,,и заједница, оних који су организовани као политеје, тј. имају државу и организовано политичко деловање."

Agripa i Tiberije Klaudije Neron odlučili da se pokrenu na dravsko-dunavsko-savsko razvođe a da prije toga nije bila osigurana Gornja i središnja Bosna. Breuci su pokrivali i dio sjeveroistočne Bosne i rimski pokreti u periodu 12 - 9. god. p. n. e. su sigurno pokretani ne samo duž Save nego i dolinama Bosne i Drine.

• Po Veleju Paterkulu, cijela Panonija je uživala dugo razdoblje mira (*...universa Pannonia, insolens longae pacis bonis...*)[93] prije ustanka, što je jedino bilo moguće ako je rimski «mir» bio ranije uspostavljen.

• Isto po Veleju, buntovnici iz 6. god. n. e, su u momentu ustanka ne samo vladali rimskom disciplinom i (latinskim) jezikom, nego i umijećem pisma pa samim tim i nekim elementima literarne kulture. A to je bilo jedino moguće samo ako je rimski kulturni utjecaj prodirao u istoj mjeri kao i rimski politički utjecaj.[94] Teško bi bilo pretpostaviti da su potpuno nezavisni Iliri prihvaćali latinski jezik i pismo, elemente antičke književnosti i grčko-rimskog intelektualizma i to u impozantnom broju koji bi upao u oči Veleju Paterkulu i to za jedno kratko vrijeme od samo par desetljeća.

• Dezitijatsko područje nije baš ni toliko nepristupačno da u njega nisu mogle prodrijeti Augustove legije koje su prelazile i Alpe i Taurus, a i iznimno je bogato prirodnim mineralima i rudama, što je bila činjenica koju rimski imperijalistički stratezi jednostavno nisu mogli zanemariti. Upravo zbog ovoga Rimljani su ustvari najviše od svih zemalja zapadnog Balkana i panonskog bazena najviše prozaičnih razloga imali u osvajanju dezitijatskog prostora.

A bilo bi teško i shvatljivo pretpostaviti da bi Rimljani, a posebno August napravili takav strateški previd i da se pokrenu na završno osvajanje Germanije a da u svome zaleđu ostave jednu samostalnu oblast sa «nezgodnim» žiteljima. Uostalom sam zamah, veličina i tok ustanka navode nas na pomisao kako bi izgledala situacija pred Tiberijev prelazak preko Dunava da su kontinentalni Iliri bili još uvijek potpuno nezavisni. U tom slučaju gotovo je sigurno da se Rimljani ne bi usudili pokrenuti na Germane jer bi time oslabili svoje krilo okrenuto prema zapadnom Balkanu i Panoniji i Italiju izložili opasnosti, što se uostalom i dogodilo u samoj prvoj fazi ustanka, kada je put prema Italiji bio skoro nezaštićen. Augustova strateška zamisao o vođenju vanjskih i vojnih poslova Rimske države sastojala se i u izbijanju na Dunav, a njegova metodičnost i u vladanju državom i dirigovanju vanjskih ratova sigurno ne bi dozvolila da postoji i jedna oblast nepodčinjena bilo direktnoj rimskoj vlasti ili rimskom vrhovništvu južno od Dunava, a da se opet sa druge strane pređe na pripreme za prelazak Dunava i osvajanje Kraljevine Marobodua. A da Dezitijati nisu bili pod djelotvornom rimskom upravom i desetljećima prije početka ustanka, teško bi se moglo očekivati da narodi koji su se odmetnuli od Države za svoga

[93] *Vell.* II, CX, 2

[94] *Vell.* II, CX, 5

vrhovnog vojvodu prihvate Dezitijata. Na kraju krajeva, logično bi bilo pretpostaviti i da se uzroci i povod ustanka ne bi mogli javiti da Rimska Država nije i prije 6. god. n. e. ostvarivala svoja vrhovna suverena prava ne samo *de iure* nego i *de facto*, naravno koja su morala biti u skladu sa propisanim ili dogovorenim obavezama koje su domorodačke zajednice imale prema njoj. Čim se prešlo preko ili se samo smatralo da je došlo pretjerivanja (u metodi) u ostvarivanju propisanog došlo je do pobune.

Kao što se može iz svega izloženog vidjeti, Pašalićeva teza po kojoj nema dokaza da su Rimljani pokorili Dezitijate, Mezeje, Dicione, dio Delmata i «još neka» -plemena-, prije rata 6 - 9. god. n. e. se ne može prihvatiti.[95] Naprotiv može se slobodno smatrati da je rimska vlast do početka ustanka na prostorima koje su zahvaćali ilirski narodi trajala već desetljećima i o nekom postojanju potpuno nezavisnih oblasti i naroda na prostorima Ilirika prije 6. god. n. e., ne može se ni govoriti. Jedino se u razmatranje može uzeti različiti stupanj rimskog vrhovništva koji bi određena oblast/narodnosna zajednica priznavala ili razinu stvarnih mogućnosti (možda i želja) rimske vlasti da utiču na život domorodaca (politički, društveni, gospodarski, kulturni, svakodnevni).

Oktavijanove kampanje

Zaposjedanje i podčinjavanje ilirskih zemalja, koje je započela još Republika dva stoljeća ranije i koje se odvijalo u nizu sporadičnih pohoda bez ratova u velikom stilu i uopće bez izražene motivacije za konačnim rješenjem ilirskog i uopće zapadno-balkanskog pitanja, sa dolaskom Oktavijana na čelo Države sada se našlo uklopljeno u primarne strateške zamisli novog režima.[96] Tako je nastupilo odlučujuće razdoblje u kome se desio presudni sraz samostalnih ilirskih naroda sa nadirućim jedinicama Imperije, i u kome se bespovratno predodredila sudbina zemalja od Jadrana do Dunava i one uvukle u nove civilizacijske tokove. Cijena koju su platili domaći narodi kako bi raskinuli sa svojom

[95] Pašalić, 1975: 405-407; 417-420

Po Pašaliću «Nije pouzdano mišljenje po kome je Oktavijan tada (misli se na kampanju 35 - 33. god. p. n. e.) pokorio Bosnu i zapadnu Srbiju. Kad kažemo pokorio, mislimo na punu pacifikaciju i potčinjavanje rimskoj vlasti. Njegove kaznene akcije i napadi na pojedina plemena, prema svjedočanstvima izvora i drugim dokazima, nisu bili takvi da se može govoriti o pokorenju i pravom osvojenju ilirskih oblasti, naročito ne onih u dubljem zaleđu Jadranskog mora » Pašalić ne smatra da je izvršeno uključivanje Dezitijata i uopće dublje dinarsko-bosanske unutrašnjosti u funkcionalni sustav Ilirika.

Kako se može osjetiti iz samog «duha i ideje» rada »*Quaestiones de bello dalmatico pannonicique*» na Pašalića su prilikom njegove izrade imali utjecaja i činioci koji su proisticali iz njegovog životnog iskustva, bliže povijesti i tada najviše prisutne društvene ideje i misli (a navedena tendencija se inače može primijetiti i u nekim drugim radovima Esada Pašalića). Tako se više puta može osjetiti i autorovo nastojanje da se rat iz 6 - 9. god. n. e. u nekim aspektima poveže i sa NOR-om 1941 - 45., ali i da se što je moguće više istakne nezavisna ili bar veća samostalna uloga Ilira u tadašnjim geopolitičkim odnosima. U tom kontekstu potrebno je promatrati i Pašalićeve pokušaje da se relativizira, a za neke oblasti i potpuno odbaci, rimsku vlast nad pojedinim ilirskim narodima prije 6. god. n. e.

[96] Prva borbena operacija Rimske Republike usmjerena prema istočno-jadranskoj obali desila se 229. god. p. n. e., i od tada vojske Republike su stalno prelazile Jadran, polako stavljajući obale pod svoju kontrolu. Međutim, nepokorni ilirski narodi nisu dozvoljavali Rimljanima da stvori dublji mostobran u zaleđu. I kada je u posljednjem stoljeću stare ere Republika utonula u stanje razarajućih građanskih ratova, došlo je vrijeme da ambiciozni političari i vojskovođe koji su se borili za tron Republike konačno riješe i pitanje nemirnih susjeda sa druge strane Jadrana.

prapoviješću i protohistorijom mjeri se podnesenom patnjom, golemim žrtvama i nemjerljivim stradanjima. Nakon kratkotrajnog «brundizijskog rata» 40. god. p. n. e., dvojica trijumvira i njihovi predstavnici ugovorili su «brundizijski sporazum», po kome su podijeljene interesne sfere i teritorijalna uprava u Rimskoj državi. Po tome sporazumu Marku Antoniju je pripao sav Istok, a Oktavijanu ilirske zemlje i uopće zapadne provincije i oblasti, izuzev Afrike koja je pripadala Lepidu, dok je Siciliju i neke druge sredozemne otoke (Sardinija i Korzika) kontrolirao Sekst Pompej.[97] Tako su i zvanično zapadnobalkanske zemlje ušle u interesnu sferu i mandat Oktavijana. U narednim godinama Oktavijan je služeći se kombinacijom diplomacije i vojnih akcija i političkog pritiska uspio pod svoju kontrolu do zaključno sa 36. god. p. n. e., da stavi sve zapadne provincije i da stabilizira svoju unutarnju upravu i vlast.[98] Jedina oblast na kojom je Oktavijan teorijski imao mandat, a koja se držala neprijateljski prema Rimljanima još od Cezarovog prokonzulstva bile su istočnojadranske ilirske oblasti.[99] Sasvim je realno bilo očekivati da će se kao prvi naredni cilj Oktavijanove vojne politike postaviti rješavanje zapadno-balkanskog ilirskog pitanja i to u stilu široke vojne operacije sa ciljem konačne pobjede i zaposjedanja teritorija i to iz više razloga:

- Do tada Oktavijan nije proveo ni dana u vanjskim ratovima, nego se uglavnom borio u građanskim ratovima. Neophodno je bilo, radi pojačavanja vlastitog ugleda i

---

[97] *App. de bell. civ.* V, 65; *Cass. Dio* XLVIII, 28, 4; Tomić, 1885: 276; Maškin 1951: 290

Po Papazoglu (1969:142, fus. 182), koja se poziva na Apijanove podatke (*App. de bell. civ.* V, 65; 75 a v. i *Cass. Dio* XLVIII, 28, 4; *Plut. Ant.* 30; *Liv.* epitome, CXXVII, 5) poslije sklapanja spomenutog sporazuma, prostor istočno od Skodre je pripao Marku Antoniju. Ali da je ovakav teritorijalni raspored bio na snazi u periodu 35 - 33 god p. n. e., to bi bilo u nesuglasju sa Oktavijanovim tvrdnjama da je on svladao Taulante i Piruste (*App. Ill.* 16), koji su prebivali ili u zaleđu Skodre ili južno od nj, u «Antonijevoj zoni». Možda je njegovo osvajanje tih naroda, koji bi kao pripadali primarno zoni Marka Antonija bilo i motivirano Antonijovom tromosti povodom pitanja pacifikacije tih ilirskih naroda, a koju Oktavijan posebno ističe kada govori o svojim ilirskim ratovima. Naravno nije za odbaciti ni mogućnost da teritorije Pirusta i Taulanata nisu pripadale Marku Antoniju, nego Oktavijanu, niti mogućnost da se u svome kretanju po ilirskim zemljama 35 - 33. god. p. n. e., Oktavijan nije baš strogo držao zacrtane linije po sporazumu iz Brundizijuma iskorištavajući Antonijevo boravljenje u Egiptu i uopće na Bliskom i Srednjem Istoku (neuspješne borbe sa Partima, afera sa Kleopatrom). Nakon sporazuma u Puteoli 39 god. p. n. e., Marko Antonije je poslao vojsku pod zapovjedništvom Azinija Poliona u zemlju južnih Parthena (*App. de bell. civ.* V, 75; *Cass. Dio* XLVIII, 41, 7), koji su koji su bili najodaniji Brutu (v. i njihovo učešće u republikanskoj vojsci Bruta i Kasija u *App. de bell. civ.* IV, 88), a ratovalo se tada i sa Dardancima (*App. de bell. civ.* V, 75). To bi značilo da su se antonijevske trupe nalazile bar u zimu 39/38. god. p. n. e., u području Epidamna/Dirahija. Međutim nepoznato je da li je u području ilirskih zemalja bilo i antonijevskih trupa u periodu ilirske kampanje koju je vodio Oktavijan. Interesantan je i Apijanov podatak (*App. de bell. civ.* V, 132) u kome je i Marko Antonije namjeravao da zajedno s Oktavijanom ratuje protiv Ilira, što bi se moglo tumačiti i tako da je on prenio svoja prava na južne ilirske oblasti na Oktavijana. A nije nemoguće ni pretpostaviti da je, u odsustvu Antonija, Oktavijan djelovao kao najbliži predstavnik najvišeg rimskog autoriteta, odnosno Države i svojoj cjelini i da je na osnovi te činjenice on i došao u ovom periodu u interakciju ne samo sa Pirustima i Taulantima, nego i sa Besima. O ovome v. Šašel Kos, 1999:258-259; 262

[98] Sporazum u Puteoli 39. god. p. n. e., sporazum u Tarentu 37. god. p. n. e., rat sa Sekstom Pompejem 36. god. p. n. e., i pobjeda nad njim i na kraju lišavanje Lepida vlasti i njegov «izgon» u privatni život. Maškin, 1951:290-292

[99] I pored Pompejevog poraza, Delmati su nastavili sa otporom i ratom i to povremeno i sa dosta uspjeha i iskorištavajući svoju pobjedu nad Balbijem 44. god. p. n. e., i građanski rat nakon Cezarove smrti oni neko vrijeme kontroliraju i Salonu, sve do 39. god. p. n. e., kada je Azinije Polion ponovo povratio pod rimsku vlast.

autoriteta pa i popularnosti, da se on proslavi i nekim vanjskim ratom i pripajanjem novih oblasti «veličanstvu rimskog naroda».

• Tim više, jer je i Marko Antonije pokrenuo isto pohod u velikom stilu protiv Parta, (koji se završio neslavno a ratovanje sa Partima je zaokupljalo Antonija do 34. god. p. n. e).[100]

• Pošto je sukob sa Markom Antonijem bio pitanje samo vremena, Oktavijan je morao da pojača svoje pozicije na Balkanu, na kojem su se trebale voditi odlučujuće borbe. Potencijalna ilirska prijetnja je morala biti potpuno eliminirana, a njihova strateška pozicija stavljena pod kontrolu, kako mu se ne bi moglo dogoditi da vrši razvlačenje snaga na jadranskom frontu i time oslabi neophodno koncentriranje snaga na frontu prema Marku Antoniju i Kleopatri. Delmati i drugi Iliri bi sigurno iskoristili i ovaj građanski rat (kao uostalom i onaj Pompeja i Cezara) da pojačaju svoju aktivnost na terenu i to upravo protiv pozicija oktavijanovaca, jer je od dvojice trijumvira on jedini imao kontrolu (po osnovi brundizijskog sporazuma) nad rimskim posjedima na istočnom Jadranu. Oktavijan bi tako faktički zauzeo onu poziciju koju je imao njegov praujak Julije Cezar.

• Pobjedom nad Japodima, pojedinim alpskim i zapadnim panonskim narodima i plemenima bilo je potrebno osigurati i sjeverno-istočne granice Italije u trenutku kada glavnina Oktavijanovih trupa i pažnje bude pokrenuta na rješavanje eventualnog sukoba sa Antonijem i Kleopatrom.

• Zauzimanjem južne Ilirije i uopće ilirskih zemalja zapadnog Balkana osiguravano je sjeverno krilo u očekivanom ili pretpostavljenom sukobu sa Antonijem i Kleopatrom.

• Osim toga trebalo je i kazniti Delmate i druge nepokorne Ilire (Japodi i Liburni-Kasije Dion, XLIX, 34, 2) za njihovo stalno uznemiravanje rimske vlasti na istočnom Jadranu. A Oktavijan je sigurno imao u vidu i delmatsko učešće u građanskom ratu Cezara i Pompeja koje je u izvjesnoj mjeri oslabilo rimsko prisustvo na srednjem Jadranu i donjoj Neretvi.[101]

• Osvajanjem dinarskih ilirskih zemalja i pojedinih bitnih strateških točaka u Panoniji stvorili bi se uvjeti i za dalje napredovanje u dublju panonsku i podunavsku unutrašnjost, ali i osigurala strateška (u slučaju Segestike) i pozadinska pozicija u

[100] Zapadno-balkanska kampanja Oktavijana se tako, i to u prvoj svojoj fazi, odvijala manje-više vremenski sinkronizirano sa Antonijevom parćanskom kampanjom, i nije nemoguće ni pretpostaviti da su Oktavijan i Marko Antonije zajednički dogovorili poduzimanje spomenutih kampanja prema «vanjskim zemljama».

[101] I to što bi onda Delmati i neki drugi Iliri predstavljali u neku ruku i posljednje pompejevsko-«republikanske» saveznike ukazuje da i kampanju iz 35 - 33. god. p. n. e., treba promatrati u kontekstu svih građanskih ratova koji su potresali Državu od siječnja 49. god. p. n. e.

eventualnom sukobu sa Dačanima koji su u građanskom ratu Oktavijana sa Markom Antonijem figurirali kao saveznici potonjeg.[102]

- Zbog toga se ova planirana kampanja nije mogla zadovoljiti samo ratovanjem na obali i neposrednom zaleđu, nego je morala i da se rasprostre u dublju kontinentalnu unutrašnjost i da zahvati i one ilirske narode sa kojima Rim do tada nije imao vojničkog dodira.[103] Oktavijan je jednostavno morao da sebi osigura kompletan prostor zapadnog Balkana, kako bi izbjegao neke neprijatnosti kada dođe do rata sa Antonijem i Kleopatrom.

- Na kraju krajeva, Oktavijan je nakon zauzimanja Sicilije i otpadanja Lepida raspolagao i sa golemom vojskom koju je trebalo «zaposliti».[104]

Po Apijanu i sam Oktavijan, dok je još boravio na Siciliji neposredno nakon poraza Seksta Pompeja i lišavanja vojske i vlasti Lepida, u svom govoru buntovnoj vojsci ističe da će ih povesti ne više u građanske ratove koji su minuli zahvaljujući bogovima nego na Ilire i druge barbarske narode koji uznemiravaju jedva stečeni mir, odakle će se oni (tj. buntovni vojnici) obogatiti.[105] Oktavijanovi napori za osvajanjem zapadnobalkanskih zemalja imali su vjerojatno i ekonomsku motivaciju. Ilirske zemlje su uz Hispaniju za Imperiju bile izvor najvažniji izvor plemenitih metala. Sve veće iscrpljivanje hispanskih rudnika primoravalo je rimski politički i gospodarski sustav da traži nove resurse, poglavito na zapadnom Balkanu čije su bogate rezerve minerala sigurno bile poznate Rimljanima. I tako je 35. god. p. n. e., pokrenuta Oktavijanova «ilirska» kampanja koja se odvijala u više faza i zahvatila je jedno široko područje od alpskih oblasti do dunavskih predjela.[106] Kampanja 35 - 33. god. p. n. e. se ustvari nije odvijala kao jedna i

---

102 Loeb izdanje *Res Gestae*, str. 395, fus. D; *Cass. Dio* LI, 22, 8-9

Nakon Bojrebistine smrti, Dačani nisu više predstavljali takvu opasnost. Po Papazoglu (1969:259-260) u borbama u području Siscije Skordisci su bili saveznici Oktavijana, kojem su možda oni, pozivajući se na Diona (XLIX, 37, 5), bili ti koji su poslali riječne brodove.

103 Ovo je značilo da se Oktavijanova kampanja ne bi trebala promatrati samo kao operacija usmjerena protiv odmetnutih naroda i oblasti koje su do tada *de iure* (bar po mišljenju Oktavijana i njegovih suradnika) pripadali Državi, bolje reći priznavali njenu vrhovnu vlast, nego i kao pokoravanje zapadnog Balkana te bi se njegova kampanja u pravom smislu mogla nazvati «ilirskom». Pored borbi na zapadnobalkanskom i dijelu panonskog prostora, za vrijeme ove kampanje istovremeno su se, možda i sinkronizirano vodile operacije protiv nekih alpskih zajednica npr. Salasa.

104 *Vell.* II, LXXVIII, 2; O motivima Oktavijana za pohod na Ilire v. Šašel Kos, 2005 A:397 – 399; 458 – 462; 463 - 464

105 *App. de bell. civ.* V, 128

106 O Oktavijanovoj kampanju v. *App. Ill.* 16-28; *App. de bell. civ.* V, 145; *Cass. Dio* XLIX, 34, 2; 35-38; 43, 8; *Plin. NH* VII, 148; *Svet. Aug.* 20; 22; *Vell.* II, LXXVIII, 2; XC, 1; *Res Gestae*, V, 29; *Flor.* II, XXIII----ovaj Florov odjeljak naziva se *Bellum Illyricum,* ali je po sadržaju nesumnjivo riječ o Oktavijanovim borbama sa Japodima 35 god. p. n. e. i to konkretno za Metulum (vrlo je sličan *App. Ill.* 19-20-- opisu borbi za Metulum); *Eutr.* VII, IX; *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7. O vrelima za Oktavijanovu kampanju v. Šašel Kos, 1999:263; Zippel, 1877:225-235; Tomić, 1885:281; Vulić, 1903; Isto, 1907:1-36; Isto, 1933; Isto, 1934; Patsch, 1915:24 – 27; Swoboda, 1932; Josifović, 1956; Papazoglu, 1969:259-260; Pašalić, 1975:398-407; Stipčević, 1974: 65-67; Bojanovski, 1988:42-48; Zaninović, 1994:46-47; Isto, 1999:214-215; Šašel Kos, 1997; Isto, 1999 (posebno obratiti pažnju na fus. 4 i 5 u kojima je navedena bibliografija relevantna za ovo pitanje); Isto, 2004 A:166; Isto, 2005:434-435; Isto, 2005 A:393 - 471; Olujić, 1999-2000; Isto, 2003; Wilkes,

ujednačena vojna kampanja, nego je ona sudeći prema podacima iz sačuvane izvorne građe bila skup čitavog niza operacija protiv domorodačkih naroda i zajednica zapadnog Balkana, dijela panonskog bazena i alpskog pojasa, koja su dotada bar nominalno priznavala vrhovnu rimsku vlast ali i onih koja su bila u potpunosti politički nezavisna u odnosu na Rimsku državu. Kampanja je izvođena u različitim pravcima kojima i nije morao neposredno zapovijedati Oktavijan. Tako bi se čitava kampanja mogla podijeliti u više segmenata:[107]

1. Teške višegodišnje borbe na alpskom pojasu sa alpskim Salasima, koje se jednim svojim i to posebno završnim dijelom, više-manje istovremeno odvijaju sa ostalim operacijama i njih je konačno pobijedio Marko Valerije Mesala Korvin, vjerojatno 34. god. p. n. e.[108] Inače ova kampanja uključuje iznimnu aktivnost i na alpskom pojasu, prilikom čega su zahvaćeni Karni i keltski Taurisci.[109]
2. 35. god. p. n. e. nastupalo se na sjeverozapadu istočnog Jadrana i njegovom zaleđu prvo protiv Japoda, a zatim se,
3. nakon pobjede nad Japodima, posebno onim onostranim, fokus operacije usmjerio prema Segestici[110] i prema nekim drugim panonskim narodima u tome dijelu šireg savskog područja.[111]

2001:210 (Delmati); 214 (Japodi); 219 (Segestika); Mirković, 2003:37–38; Bilić-Dujmušić, 2004. Po ediciji The Archaeology of Roman Pannonia (Barkóczi, 1981:88): «In the spring of 35, Octavian attacked with two armies, one coming direct from Italia and the other crossing the sea from Dalmatia». Spomenuta konstatacija koju iznosi Barkóczi László (autor konkretnog poglavlja u ediciji) o postojanju dvije armije i dva pravca sa kojima i sa kojih Oktavijan započinje napad na Japode u proljeće 35. god. p. n. e., se ne može zasnivati na izvornim podacima koje prezentiraju o ovom pohodu Apijan i Kasije Dion. O teškoći borbi i žilavosti otpora Ilira dovoljno govori podatak da je sam Oktavijan dva puta bio ranjen. Vjerojatno je za Oktavijanove ratove u ilirskim zemljama vezan i slučaj navodnog pokušaja ubojstva Oktavijana od strane jednog pripadnika «Ilirske vojske» (*ex Illyrico exercitu*), odnosno rimskih snaga koje su tada boravile u ilirskim zemljama. *Svet. Aug.* 19.

[107] I sam Oktavijan nije kontinuirano boravio na ratištima, nego je više puta boravio u Rimu, praveći pauze, pa je tako odsustvovao sa zapadnog Balkana nakon pobjede u ratu za Segestiku 35. god. p. n. e., i na prijelazu 34. u 33. god. p. n. e.

[108] *App. Ill.* 17; *Cass. Dio* XLIX, 38, 3

[109] *App. Ill.* 16

[110] Dok je Apijan naziva *Segesta*, Kasije Dion upotrebljava za nju moderniji izraz Siskia, koji je u njegovo vrijeme odomaćen u upotrebi za razliku od arhaične Segestike. Potrebno je istaći da Segestika i Siscia nisu isti gradovi v. Bojanovski, 1988:44 i fus. 40 i 41. Kasije Dion ustvari uopće ne spominje Segestiku, nego samo oblik Siskia, što može unijeti izvjesne nejasnoće npr., kada je riječ o borbama na sjeverozapadnom području u ustanku 6 – 9. god. n. e., jer nije jasno da li se time misli na Segestiku ili Sisciju, ali bez obzira na to vjerojatno se njegovo spominjanje termina Siscia odnosilo na kompletno blisko područje Siscie i Segestike. I ovdje se vidi kako Kasije Dion, za razliku od npr. Apijana modernizira u duhu svoga vremena pojedine pojmove i termine, pa tako umjesto da kaže Ilirik, on kaže Dalmacija i Panonija isto kao i kada upotrebljava ime Siskia za Segestiku, odnosno za događaje vezane za borbe oko ovog naselja 35. god. p. n. e. Uzgred rečeno Siscia se u vrijeme Diona, nalazila u sastavu provincije Gornja Panonija, kojom je on upravljao.

[111] Nakon pohoda na Sisciju na prijelazu 35/34. god. p. n. e., po Kasiju Dionu (XLIX, 38,2) Oktavijan je planirao ekspediciju u Britaniju, i čak je napredovao u Galiji «poslije zime u kojoj su Marko Antonije po drugi put i Lucije Libo postali konzuli, kada su se neki od tek pokorenih naroda i Delmati (kod Diona stoji Δελμάται. i vjerojatno se i u kontekstu Dionovog izlaganja---odnosno izvorne građe koju on koristi----a imajući u vidu i Apijanov opis konkretnih

4. 34. god. p. n. e., pokrenuta je operacija protiv Dalmata i to upadom sa sjevernog pravca prema Promoni[112] i odatle dalje u delmatsku unutrašnjost.
5. nakon slamanja delmatskog otpora, početkom 33. god. p. n. e., operacije se nastavljaju prema dubljoj kontinentalnoj unutrašnjosti gdje se rimske trupe sreću sa dezitijatskim političkim entitetom.

Nakon pobjede nad Delmatima[113] početkom 33. god. p. n. e. kraci rimske ofenzive trebali bi se produžiti na ostala nezauzeta područja ilirskog svijeta zapadnog Balkana. Pošto su se nalazile kao polaznom točkom za ta svoja dalja napredovanja na delmatskom

događaja stvarno misli na narod Delmata, a ne na onu sadržinu koja bi se obuhvatila pojmom «Dalmatinci», tj. stanovnici provincije Dalmacije) zajedno sa njima pobunili.». Ova Dionova konstatacija bi mogla proizvesti sljedeći zaključak;

1. Oktavijan nije imao jedinstveni plan za osvajanje zapadnog Balkana, nego bi se zadovoljio sa osiguravanjem sjeverozapadnog krila (potez Japodi---gornji tok Save---Siscija te pojedine alpske oblasti). A onda bi se pokrenuo prema zapadu i to na sasvim drugi kraj svoga mandatnog područja u odnosu na ilirske zemlje i to na Britaniju. Međutim tek bi, na osnovi Dionovog opisa, zbog pobune tek podčinjenih naroda i Delmata bio prinuđen da se vrati na zapadni Balkan i dovrši njegovo osvajanje. To bi praktično značilo da je kampanja, i to njen posljednji dio koji se odvijao u periodu 34 - 33. god. p. n. e., bila na neki način iznuđena, tj. posljedica «ponašanja» i reagiranja samih stanovnika zapadnog Balkana, a da nije predstavljala realizaciju već unaprijed dogovorenih planova, koji su se odvijali sinkronizirano u toku dvije godine.

Međutim iz navedene konstatacije proizlaze i određene nedoumice; prvo, Delmati se nisu pobunili jer su oni bili 35 god. p. n. e., nezavisni i skoro već dekadu i po u kontinuiranom i kroničnom sukobu sa Rimom (Cezarom, odnosno njegovom strankom na istočnom Jadranu). Po Apijanu je konkretna situacija mnogo jasnija; Oktavijan je nakon etabliranja garnizona u Segestici, krenuo nazad u Rim namjeravajući da se vrati u Rim u proljeće i da je nakon uvida u ugušenje pobune u Segestici (u koju se krenuo vratiti nakon što je dobio vijest da je došlo do pobune u toku koje je masakriran ostavljeni garnizon) Oktavijan okrenuo svoje snage prema Dalmaciji, ilirskoj zemlji koja graniči sa Taulantima (u konkretno slučaju zbog ove «taulantske» odrednice Apijan u svom tekstu podrazumijeva izgleda ili čitavu ili veći dio teritorije koja je u njegovo vrijeme poznata kao provincija Dalmacija). Zatim, na zapadnom Balkanu su se već nalazile prilično brojne rimske trupe, pa bi bilo neobično da je Oktavijan vršio tako ambiciozno manevriranje kao što je prebacivanje borbene pažnje sa jednog kraja svoga prilično velikog mandatnog područja na drugi kraj u jednom relativno kratkom vremenskom periodu. Nije nemoguće pretpostaviti da je zbog ove izvjesne nejasnoće došlo poradi načina, i u toku, korištenja izvorne građe koja je obrađivala konkretni period od strane Kasija Diona. Naravno, iako nije nemoguće da je Oktavijan stvarno pokrenuo trupe prema Britaniji kako bi se to moglo zaključiti iz Dionovog podatka, ipak je ta opcija manje vjerojatna u odnosu na onu da su ipak 34. god. p. n. e., na red za ofenzivno nastupanje trebali doći Delmati i drugi zapadnobalkanski i panonski Iliri, a ne Britanci. Prvo jer je napad na Delmate izveden sa dosta velikim trupama i da je relativno dobro vođen, iz opisa borbi i nastupanja rimskih trupa jasno se vidi da je riječ o duboko i dobro osmišljenom planu a ne o nekoj improvizaciji, jer su za razliku od ranijih ratova i pored čitavog niza teškoća i gubitaka, Delmati ipak potpuno pobijeđeni i pokoreni u toku jedne godine. A i operacije na istočnojadranskoj obali i to njenom srednjem pojasu su započele vjerojatno još 35. god. p. n. e. sa djelovanjem Agripe, pa bi bilo nejasno zašto bi one bile zaustavljene kako bi se otpočela ofenziva na Britaniju. Ekspedicija na Britaniju u tom trenutku za Oktavijana, njegove interese, opće rimske interese ili samo interese njegovog mandatnog područja nije imala nikakvo ni strateško ni neko drugo značenje niti je bilo ikakve stvarne potrebe za poduzimanjem nečeg takvog, a predstavljala je izniman izazov samo poradi toga što se morao preći Lamanš. Samim tim su i pripreme za jednu takvu operaciju morale biti iznimne i dugotrajnije, a ne da se nadovezuju na teške borbe na sjeverozapadu Balkana i alpskim oblastima.

[112] Inače gorje između Knina i Drniša, istočno od Krke i danas se naziva Promina. O lokaliziranju Promone v. Zaninović, 1996:248-258

[113] I nakon 120 godina stalnih sukoba sa Rimljanima i njihovim saveznicima plamen delmatskog otpora se počeo gasiti. Ali činjenica koju treba priznati je da je ovaj mali narod koji je naseljavao središnju Dalmaciju, zapadnu Hercegovinu i zapadnobosanska kraška polja toliko dugo izazivao i uspješno prkosio moći gospodara Mediterana. Ako ni zbog čega drugog, onda samo zbog toga treba se pokloniti sjenima toga naroda. Porazom Japoda i Delmata konačno je probijen bedem koji je štitio ilirsku unutrašnjost i narodi koji se do sada nisu suočili sa rimskim armijama sada će morati iskusiti njihovo prisustvo na svojoj zemlji i u svojim naseljima.

području, rimske trupe su se jedino logičko mogle pokrenuti prema dubljoj bosanskoj unutrašnjosti. Po Apijanovom izvještaju može se naslutiti da je ta kampanja nastavljena i to vjerojatno upravo na spomenutom pravcu i to pod direktnim zapovjedništvom Oktavijana.[114] Sam Apijan kaže da se nakon Delmata, Oktavijan od domorodačkih naroda prvo sreo sa narodom kojeg imenuje Derbanoi, koji su mu se predali uz izručenje talaca, snabdijevanje trupa i isplatu danka. Spomenuti Derbanoi su možda Deuri, mali narod iz salonitanskog konventa koji spominje Plinije Stariji.[115]Inače kod Apijana postoji prilično velika korumpiranost imena domorodačkih ilirskih naroda i velika većina njih su prezentirana u različitim oblicima u odnosu na standardne i česte oblike koja se sreću u drugim vrelima npr., kod Plinija Starijeg. Pretpostavlja se da su Deuri prebivali na prostorima gornjeg Vrbasa, tj. u Skopljanskoj udolini, ili u Petrovačkom polju[116]Po Bojanovskom je prihvatljivija druga mogućnost, što on i detaljno elaborira, a ako je ta opcija i tačna onda su se rimske Oktavijanove trupe prvo okrenule prema sjeveru od Delmata dublje u zapadnu Bosnu. Ako bi se s druge strane Deuri locirali u Skopljanskoj udolini što isto predstavlja prihvatljivu mogućnost, onda su se nakon pobjede nad Delmatima, Oktavijanove trupe prebacile u područje Gornjeg Vrbasa (možda preko Kupreških vrata) i Gornje Rame.[117]

Apijan dalje samo kaže da su se u na isti način kao i Derbanoi, Oktavijanu prilikom njegovog napredovanja sporazumno predali i drugi narodi, ali ih on više ne specificira poimenično. Ako imamo u vidu polazišnu točku za nastavak kampanje (koju je osobno i neposredno predvodio još uvijek Oktavijan) i Derbanoi, onda je sasvim logički pretpostaviti da su ti drugi narodi bili naseljeni u istom gravitacionom zemljopisnom području,[118] Tako se može zaključiti da je riječ najvjerojatnije o narodima koji su ulazili u sastav kasnijeg Plinijevog salonitanskog konventa kao što su još preostali Dicioni, Sardeati[119] pa i Mezeji. Sasvim prirodno, put koji je dalje vodio Oktavijana bio je između

---

[114] *App. Ill.* 28

[115] *Plin. NH* III, 142

[116] Deuri se uglavnom lociraju u područje Skopljanske udoline, Gornjeg Vrbasa, južno od Jajca, Gornje Neretve, jedino ih Bojanovski locira na Petrovačko polje, a Mayer u sjeverozapadnu Bosnu. Možda se i Ptolemejevi (II, 16, 5) Derrioi ustvari odnose na Deure, a vrlo vjerojatno i lokacija Derva poznata kod Ravenjanina (IV, 19) ima neke veze sa Deurima tj., Derbanoima. Tomaschek, 1880:23; 559; Swoboda, 1932:72 i d.; Mayer, 1957:44; 120; Alföldy, 1965:38; 53; 101; Wilkes, 1969:101; 155; 170; Stipčević, 1974:krt. Rasprostranjenost ilirskih plemena, str. 37; Bojanovski, 1988:63; 105, fus. 10; 260-261; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:69-70; Čače, 1995:84; Šašel Kos, 1999:263 Apijanove Derbane povezuje sa toponimom Anderva/Anderba (područje današnjeg Nikšića u Crnoj Gori) i smatra da je identifikacija sa Deuri netočna («This identification is almost certainly incorrect, since there is no evidence that Octavian js army would have advanced at all into the interior of present-day Bosnia»).

[117] Ako su Deuri bili naseljeni u Skopljanskoj udolini, onda bi ovo područje ulazilo u sastav salonitanskog a ne naronitanskog konventa.

[118] Kada se analiziraju podaci Apijana o postdelmatskom djelovanju Oktavijana 33. god. p. n. e., potrebno je imati na umu da se u njegovom tekstu, nakon spominjanja Derbana nalazi lakuna.

[119] Sardeati se lociraju na čitav niz mjesta od sredine zapadne Bosne, preko gornjeg Vrbasa, dolina Plive i Rame, oblasti Šipova do sjeverne Bosne. Bojanovski ih locira u dolinu Unca, sa centrom u Donjem Vrtoču kod Drvara. Arheološki leksikon, Tom I, 1988:161. Ako je lokalizacija Bojanovskog tačna, i ako je povežemo sa njegovom

ostalog i prema nekim od onih ilirskih naroda koji su kasnije spomenuti kod Plinija Starijeg kao sastavnice naronitanskog konventa, u prvom redu oni koji su se nalazili na zapadnom krilu rasprostiranja ovoga konventa. To bi se najviše onda moglo odnositi na dezitijatsko (lašvansko i gornjobosansko) područje.[120] E na tome području, ali bez detaljnijeg opisa, Oktavijanu i njegovim trupama, sudeći po Apijanovom podatku Ill, 17, je bio od strane Dezitijata pružen vrlo žestok otpor. Sudeći po tome što su Dezitijati ipak kasnije bili pod rimskom vlašću, rimske trupe su uspjele da i taj otpor skrše, nažalost bez u vrelima, i u najskromnijim mjerama, opisa tih mogućih događanja na dezitijatskom području. Da je dezitijatski otpor bio znatan, pokazuje upravo to što se oni u popisu naroda koji su Oktavijanu zadali najviše nevolja i problema spominju zajedno sa onostranim Japodima, Segestanima (riječ je najvjerojatnije o Kolapijanima)[121] i Delmatima za koje imamo detaljnije opise vrlo ogorčenih borbi koje su u vrijeme 35. i 34. god. p. n. e., vodili sa Rimljanima. Znači njihov otpor je vjerojatno bio skoro u ravnini sa odlučnošću i intenzitetom kao i u slučaju spomenutih naroda, jer bi jedino u tom slučaju bilo razumljivo da se i Dezitijati uvrste u taj popis. Zanimljivo je da način na koji je prezentiran popis naroda koji su Oktavijanu zadali najviše problema, tj. pružili najžešći i najogorčeniji otpor, na neki način otkriva i kronologiju odvijanja Oktavijanove kampanje. Apijan je u konkretnom slučaju podatke iz izvorne građe, sažeo i prezentirao u takvoj formi koja ima nekog smisla, a čiji je izraz i spomenuta rečenica u kojoj se spominju Dezitijati. Pa se tako podaci navode po nekom redu i načelu, a to je vjerojatno bilo kronološko mjesto u okviru Oktavijanovih ilirskih operacija. Jednostavno rečeno Apijan, odnosno njegovo vrelo (vjerojatno je riječ o samom Oktavijanu Augustu i njegovim memoarima), je morao da u svome nabrajanju slijedi neku vezu i obrazac. Sam Apijan u konkretnom pasusu kaže : »Oni koji su njemu (misli se na Oktavijana op. a.) zadali najviše nevolja bili su Salasi, onostrani Japodi, Segestani, Delmati, Dezitijati (predstavljenih u vrlo korumpiranom obliku Δαίσιοί op. a.) i Panoni…»».[122] Kao što se iz priloženog može vidjeti, navođenje ovih naroda, upravo odražava u pravom smislu i slojevitost i kronologiju Oktavijanovih ilirskih operacija, pa i kao u nekoj vrsti uvodnog izlaganja predstavlja sadržaj predstojećeg Apijanovog teksta.[123] Tako su se stvarno

pretpostavljenom lokalizacijom Deura, onda bi upravo Sardeati sigurno spadali u narode koji su se isto Oktavijanu predali. O lokaliziranju Sardeata i *Sarziaticum* (lokalitet spomenut na salonitanskom saboru 533 god. n. e.) v. i Zaninović, 1995:113; Čače, 1995:88

[120] Ako su Deuri bili naseljeni u Skopljanskoj udolini, onda bi Dezitijati vrlo brzo osjetili snagu Oktavijanove armije, jer bi se njen pokret odmah poslije i to direktno nastavio na lašvansko-travničko i preko njega gornjobosansko područje. Ako su Deuri bili na Petrovačkom polju, onda bi se prodor na dezitijatsko područje desio nešto kasnije, i vjerojatno se pokrenuo iz sjeverozapadnog područja, odnosno sa srednjeg Vrbasa i jajačkog područja. Iz svega izloženog samo se dva pravca nude kao moguće opcije za prodor Oktavijanove armije 33. god. p. n. e. u dezitijatsko područje, a to su jugozapadni pravac iz Skopljanske udoline i sa sjeverozapada sa srednjeg Vrbasa.

[121] Bojanovski, 1988:43; 44 fus. 40

[122] *App. Ill.* 17

[123] Inače prve rečenice Apijanovih odjeljaka *Ill,* 16 i *Ill,* 17 kao da predstavljaju neku vrstu uvoda u dublje i dalje prezentiranje kampanje 35-33. god. p. n. e. U njima se daju okvirni prikazi, kratke rekapitulacije u što je sažetijoj

operacije i odvijale, odnosno nakon Japoda, na red je došla Segestika, pa onda Delmati pa onda dublja bosanska unutrašnjost, u kojoj su prebivali i Dezitijati i poslije njih i panonski narodi sjeverne Bosne i možda Slavonije. I sam nastavak teksta poslije spomenute rečenice, pa skoro do samog kraja Ilirike (zaključno sa odjeljkom *Ill,* 28) ustvari predstavlja tu dalju operacionalizaciju i znatno veće i detaljnije opisivanje onoga što je on predstavio u prvoj rečenici odjeljka *Ill,* 17, koja tako ima karakter nekog rečeničnog uvoda u dalji dio teksta. Tako se od te rečenice razvija Apijanova (ili možda njegovog osnovnog vrela koji je Apijan ustvari ekscerptirao) priča koja direktno proizlazi iz te rečenice. Pa se počinje od događanja sa Salasima (jednim alpskim narodom, *Ill,* 17), pa se prelazi na Oktavijanov pokret na Japode (*Ill,* 18-21), onda na borbe oko i za Segestiku (*Ill,* 22-24 uključujući i kraći eskurz o opisu Panonije, moguće onom njenom dijelu kroz koji prolazi krećući se prema Segestici), a poslije se opisuju žestoke borbe sa Delmatima (*Ill,* 25-28). A u poglavlju *Ill,* 28 Apijan započinje sa prikazom onih naroda koje je Oktavijan podvlastio Rimu i provincijskoj strukturi nakon pobjede nad Delmatima, ali bez davanja njihovih imena. Ako bi se rukovodili obrascem navođenja iz prve rečenice *Ill,* 17, onda su Δαίσιοί (*Daisioi*) bili sljedeći na udaru nakon Delmata, a prije pokreta na druge Panone koji su mu isto zadali velikih problema. Sudeći po govoru koji po Kasiju Dionu izriče Oktavijan vojnicima pred bitku kod Akcija 31. god. p. n. e., on je ranije sa vojskom bio došao i do Dunava.[124] Sasvim je onda logično da se pod *Daisioi* kriju ustvari Dezitijati iz Gornje Bosne, jer da bi izbili u istočno panonske zemlje sjeverno od donjeg toka Save gdje im je prilaz Dunavu bio najbliži i najpristupačniji, rimske trupe koje su se nalazile na prostorima budućeg salonitanskog konventa su morale preći središnjo-bosansko područje. [125] I to konkretno kroz lašvansko porječje i Gornju

sadržinski ali informativno potpunoj formi, onoga što je učinjeno u toku kampanje, dok se kasnije javlja detaljnija razrada pojedinih etapa i faza vođenja te kampanje. Potvrdu iznesenom stavu pruža i to što Apijan i otpočinje sa svojim opisom kampanje 35 - 33. god. p. n. e. parafraziranjem dijela Oktavijanovog govora u kojem on govori i o svojim uspjesima u ratovima sa ilirskim narodima, i održanog nakon što je dobio svu vlast u ruke, znači poslije 30. god. p. n. e., i nestanka Marka Antonija kojeg tom prilikom iznimno kritikuje. Ovakav Apijanov uvod je ili rezultat samog oblika izvorne građe koju je za konkretni slučaj koristio, odnosno možda su i Augustovi memoari bili u neku ruku retrospektivni u svome uvodnom dijelu kada se počinje govoriti o njegovim vojnim kampanjama na ilirske narode, ili je to rezultat same Apijanove konstrukcije i načina prezentiranja sadržaja koji je ekscerptirao.

[124] *Cass. Dio* L, 24, 4. Međutim ovo Oktavijanovo izlaganje se možda odnosi na borbe za Segestiku. Po Dionu (XLIX, 37, 5) Oktavijan je osigurao riječne lađe napravljene od strane saveznika u susjedstvu?, koje su nakon njihovog tegljenja kroz Dunav i Savu došle u Kupu.

[125] U Starčevićevom izdanju Ilirike (Apijan 1863, br. 17) Δαίσιοί⇒Daisei. Rekonstrukciju Δαίσιοί u Δαισιτιᾶται nudi i ed. Teubneri (Apijan 1879:360) i prijevod Apijana na engleski jezik od Horace White. O tačnosti rekonstruiranja Δαίσιοί u Δαισιτιᾶται odličnu analizu pružaju E.Pašalić (1975:399-400) i Z.Marić (2000:121), →«Godine 35 i 34 st.e. protiv Desitiata je ratovao i slavni vojskovođa Octavianus…».

Drugačije mišljenje ima M. Šašel Kos (1999:255; 262) ⇒»…and even his (misli se na Apijana op. a.) Daisioi are highly problematic. It is far from certain whether the name may be considered as corrupted and actually concealing the name of the Daesitiates, as had already been emended by Schweigha&user in his 1785 edition of Appian and widely accepted, or whether the Daesii should rather be considered yet another, elsewhere unattested people, mentioned only by Appian.» «…the enigmatic Daesii…». Nešto kasnije M. Šašel Kos (2005 A:459; 469 – «The enigmatic Daesii probably cannot be identified with the Daesitiates, since they were one of the most powerful Pannonian peoples and

Bosnu, koja predstavlja ključno čvorište na putu sa srednjeg Jadrana za sjeveroistočnu Bosnu i srednje Podunavlje. A ovakva rekonstrukcija potpuno odgovara Apijanovom uvodnom nabrajanju naroda koji su Oktavijanu zadali najviše problema, jer se Δαίσιοί nalaze između delmatske faze i operacija usmjerenih prema Dunavu na koji je i uspio da izbije i to preko teritorije panonskih naroda. Da su u konkretnom Apijanovom podatku Δαίσιοί ustvari Dezitijati, dokazuje i to što se oni nalaze u istom redu (zajedno sa onima koji su po Apijanu zadali Oktavijanu najviše nevolja) među narodima koji pripadaju zapadnom Balkanu i panonskom bazenu (Japodi, Segešćani, Delmati, Panoni).[126] Upravo to što se oni spominju zajedno sa narodima koji su prilikom pohoda 35 - 33. god. p. n. e. pružili najžešći otpor vjerojatno se i njihovo navođenje odnosi upravo na ovo razdoblje, preciznije rečeno na Oktavijanov oružani pokret u dublju unutrašnjost dinarskog pojasa. A jedino narodnosno ime sa ovoga područja koje se može dovesti u vezu sa Δαίσιοί je ono dezitijatsko, a posebno kada se ima u vidu da je korumpiranost imena domorodačkih naroda i zajednica kod Apijana iznimna.

Nejasno je zašto Apijan nije za razliku od Salasa, Japoda, Segestana i Delmata bar ni približno dao opis onoga što se događalo sa Dezitijatima i sa drugim Panonima koje je on

would not be mentioned only en passant»; 468) ponavlja svoju tezu o problematičnosti Apijanovog spominjanja «Daesii», gdje iznosi argumente i za i protiv (u nešto većoj mjeri) njihovog determiniranja kao Dezitijata. Uglavnom sumnja M.Šašel Kos se nalazi u činjenici da po njoj Oktavijan nije mogao prodrijeti toliko duboko u kontinentalni pojas Zapadnog Balkana. Taj argument ne stoji, jer ako su Oktavijanove trupe mogle doći do Save i uopće ratovati po čitavom Mediteranu zašto ne bi prodrle i u sarajevsko polje koje uostalom uopće nije predaleko od delmatskog područja. Na ovom mjestu bi se moglo onda postaviti pitanje, a zašto bi to ti Daisioi predstavljali izuzetak od čitavog niza drugih naroda, poznatih iz drugih vrela i zašto bi se uostalom spominjao čitav niz naroda a ne i Dezitijati. Apijan navodi i Dokleate, Narese i možda Melkumane, sve narode koji su po *«NH»* bili (na osnovi broja dekurija) manji od Dezitijata, zatim (sjeverne) Parthene, Ozuaei, možda Haemase i Piruste. Svi navedeni narodi su živjeli u relativno kontinentalnoj unutrašnjosti, a neki su možda i graničili sa dezitijatskim prostorom, pa bi bilo neobično da se ne spominju i Dezitijati, narod koji je nesumnjivo, sudeći po svojoj ulozi u ustanku., morao imati bar od sredine I st. p. n. e. velik značenje, utjecaj, ugled i snagu na zapadnom Balkanu i to izraženiju od svih ovih navedenih naroda. A Dezitijati su bili i poznati Rimljanima, ako ne zbog nečeg drugog, a ono ponajviše zbog svojih rudnih bogatstava, pa bi isto tako bilo teško shvatljivo da ih Oktavijan nije poznavao ili da nije smatrao potrebnim da ih spomene u svojim izvještajima Senatu i memoarima, a eto spomenuo je sve te druge narode, neke sa mnogo manjim značajem. Uostalom teško bi bilo pomisliti da je Oktavijan, nakon slamanja Delmata i Deura i nekih drugih naroda došao sa trupama do dezitijatskih granica i onda se tu zaustavio i vratio, ili zaobišao Gornju Bosnu i uputio se u jugoistočnu Bosnu i jugozapadnu Srbiju i Crnu Goru, kuda je on morao doći ako je pokorio npr. samo (sjeverne) Parthene, Ozuaei, možda Haemase i Dokleate. Tako je i bosanska unutrašnjost morala biti obuhvaćena pokretima Oktavijanovih trupa, posebno ako se ima u vidu i činjenica Oktavijanovog prodora do Dunava. Osim toga, kako je već rečeno, njihovo rudonosno bogatstvo je sigurno već bilo poznato rimskim stratezima i Oktavijan već kada se nalazio sa velikim vojnim snagama na zapadnom Balkanu u jedno osvajačkom zaletu teško da bi propustio priliku da ih stavi pod svoju kontrolu. Jednostavno rečeno Gornja Bosna je na njegovom pokretu bila nezaobilazna jer je riječ o jednom od bitnijih komunikacijskih čvorišta Zapadnog Balkana. To što Apijan, odnosno vrelo koje je on koristio, smatra za shodno da ih stavi u istu ravan sa navedenim nesumnjivo velikim zajednicama, ukazuje da su Dezitijati pred i za vrijeme Oktavijanove kampanje bili bitan narodnosni i politički činilac na zapadnom Balkanu, odnosno u njegovoj dinarskoj unutrašnjosti. Nešto kasnije M. Šašel Kos (2005 A:459) ponavlja svoju tezu o problematičnosti Apijanovog spominjanja Daesii.

[126] Na osnovi toga je sasvim logično tražiti Δαίσιοί među onim narodima koji pripadaju ilirskom zapadnom Balkanu i panonskom bazenu, a ne npr. alpskom pojasu jer u tom slučaju oni bi se dovodili u vezu sa Salasima, a ne bi se nalazili navedeni između Delmata i Panona. A činjenica je da se u zemljopisnom smislu Dezitijati upravo nalaze između Delmata i Panona.

sreo prilikom kretanja ka Dunavu.[127] Najvjerojatnije su se borbe sa Dezitijatima, ako imamo u vidu operacije sa Delmatima završene u periodu I - II. mjesec 33. god. p. n. e. i pokret bez većeg otpora preko dijela bosanske unutrašnjosti, vodile u periodu proljeća (kada su sigurno započele), možda i ljeta iste godine,[128] dok bi do Dunava te trupe izbile u jesen. Kako je već rečeno, na osnovi govora kod Akcija, Oktavijan je u red uspjeha svoje vojske do 31. god. p. n. e., unio i pokoravanje Panona i napredovanje do Dunava, znači izbijanje na njegove obale.[129] Jedino kada je ta vojska mogla doći do Dunava bilo je u nastavku kampanje 35 - 33. god.p. n. e., odnosno u pokretu trupa nakon svladavanja Dezitijata, kada su trupe pokrenute dolinom Bosne prema panonskim zemljama.[130]

Sudeći po uvodnim rečenicama odjeljaka *Ill*, 16 i 17 u kojima nabraja zapadnobalkanske, panonske i alpske narode koje je Oktavijan pobijedio do svoga govora koji je održao u Senatu, a čije dijelove Apijan parafrazira, nakon pobjede nad Delmatima i daljeg prodora u dubinu spomenutih zemalja pored Dezitijata vjerojatno je pobijeđen čitav niz naroda. Neke od tih naroda, iako su prezentirani u korumpiranom obliku, možemo sa sigurnošću prepoznati i na popisu *civitates* od Plinija Starijeg koji se odnosi na naronitanski konvent. Tako prepoznajemo kod Apijana Ozuaei (u formi `Οξυαῖοι), sjeverne Parthene (u formi Περθεηνᾶται), možda Piruste (u formi *Pyrissaioi*)[131] a koji su pružili vrlo slab otpor, te Dokleate, Narese i Glindicione koji su pružili nešto jači otpor. Od budućih plinijevskih «naronitanskih» naroda Dezitijati su pružili najsnažniji otpor, što i dolikuje vjerojatno i tada najbrojnijem i najsnažnijem ilirskom narodu na tome prostoru.[132] Ovi narodi su moguće je ili podčinjeni neposredno ranije ili neposredno kasnije ili usporedo sa borbama Rimljana sa Dezitijatima. Svi ovi narodi su manje-više gravitirali istom ili sličnom širem

---

[127] Možda je riječ ili o tome što je u samoj Apijanovoj izvornoj građi taj dio bio vrlo slabo prezentiran ili je riječ o tome da sam Apijan nije smatrao potrebnim dalje detaljisati, ili je taj dio kasnijim prepisivanjima još dodatno ekscerptiran i tako prilično sadržajno ruiniran i izgubljen. O mogućim razlozima ne spominjanja kod Apijana i Kasija Diona detaljnijeg opisa borbi u unutrašnjosti nakon pobjede nad Delmatima v. i objašnjene kod Bojanovskog, 1988: 45

[128] Apijan (*Ill,* 27) kaže da je kod Setovije došla i ispomoć opsjednutim Delmatima. Iz podatka se ne može jasno sagledati da li je riječ o dodatnoj delmatskoj pomoći ili savezničkoj pomoći drugih ilirskih naroda, možda iz dublje unutrašnjosti. Ako je riječ o pomoći od drugih Ilira iz unutrašnjosti, ne bi nemoguće bilo pomisliti da su u toj ispomoći učestvovali i Dezitijati. U tom slučaju bi se Dezitijati sa Oktavijanom sukobili na delmatskom području, pa bi mu tamo zadali veliki otpor, a ne u bosanskoj unutrašnjosti. Ova špekulacija bi možda mogla objasniti da se kod Apijana ne nailazi na detaljan opis borbi sa Dezitijatima.

[129] Negdje između Save i Drave, Bojanovski, 1988:46

[130] Ovaj pokret rimskih trupa u kampanji 33. god. p. n. e., je potpuno različit (odvija se ugrubo gledajući pravcem jug→sjever) od konačne faze rimskog razračuna sa dinarskim ustanicima 9. god. n. e. (odvija se ugrubo gledajući pravcem sjever→jug).

[131] Kod Plinija u formi Ozuaei, Partheni, Pyraei, Možda bi se i Apijanovi Merromenoi koji se navode u istom nizu, sa gore navedenim narodima mogli identificirati kao Plinijevi Melkumani, isto iz naronitanskog konventa. Bojanovski, 1988:32; Inače o identifikaciji naroda sa kojima se suočila kampanja 35 - 33. god. p. n. e., v. Šašel Kos, 1999:261-262

[132] Iako Apijan ne daje direktne podatke o kronologiji podčinjavanja naroda koje spominje u odjeljku Ill, 16, jasno je da je Oktavijanova kampanja morala slijediti neki red, odnosno da se njihovo podčinjavanje vremenski poklapalo sa prodiranjem Oktavijanovih trupa na određeno područje. Tako su Naresi i Glindicioni bili podčinjeni u istoj fazi prodiranja kada npr. i Dezitijati, pa i sjeverni Partheni i Ozuaei, jer svi oni naseljavaju isto šire područje dinarske unutrašnjosti koja je kasnije pripadala naronitanskom konventu iz sredine I st. n. e.

području kao i Dezitijati i bili su im bliži ili dalji susjedi i to na različitim stranama, tako da je i u tom slučaju sasvim razumljivo da su se i Dezitijati 33. god. p. n. e., morali naći suočeni sa velikom borbenom silom koju je predvodio Oktavijan. I spomenuta činjenica uvjerljivo dokazuje da su se pod Δαίσιοί krili ustvari Dezitijati. O tome da su i narodi koji su ulazili sredinom I. st. n. e. u sastav naronitanskog konventa bili podčinjeni baš u toku nastavka odvijanja kampanje poslije 35. god. p. n. e. znači u vremenu nakon poraza Delmata, jasan pokazatelj nudi i Apijan kada kaže da je nakon pada Segestike, Oktavijan okrenuo svoju golemu armiju, bar njen veći, impozantni dio na Delmate i druge Ilire koji graniče sa Taulantima.[133] A upravo su spomenuti narodi bili ti koji su se pružali direktno između Delmata i Taulanata, što znači da su se morali nalaziti na putu Oktavijana 33. god. p. n. e. Nejasna je pozicija samih Taulanata u okviru odvijanja čitave Oktavijanove kampanje, oni se u uvodu spominju kao jedan od podčinjenih naroda i koji se izgleda nisu baš istakli u otporu, ako ga je uostalom uopće i bilo. Međutim ne zna se jesu li oni bili pokoreni u nastavku operacije 33. god. p. n. e. ili u nekim drugim fazama i periodima. Da se 33. god. p. n. e., opseg rimskih operacija protegnuo i prilično u istočnom pravcu u odnosu na delmatsko područje, dokazuje i to što su se, nakon što su mnogi ilirski, keltski i alpski narodi osvojeni, i u Apijanovom podatku «susjedni narodi» (možda bolje shvaćeno u smislu zone u kojoj je operativno djelovao Oktavijan sa svojim trupama) Hippasini (možda je riječ o Haemasi –Hemasinima- koje spominje Plinije Stariji III, 143)[134] i Bessi (koji su prebivali u Trakiji) iz straha predali.[135]Znači Oktavijan se nalazio prilično na istoku, možda i preko one strane (gledano sa bosanske strane) Drine čim su Besi smatrali za shodno da se osjećaju ugroženim i da se «iz straha» predaju. Da su Oktavijan, odnosno njegove trupe, tada ne samo prodrle na, nego i pokorile i pripojile provincijalnom ustroju i prostore koji prije 35. god. p. n. e., nisu još uvijek upoznali rimsko osvajačko oružje i nastupanje rimskih legija preko svoga teritorija potvrđuje i Apijan kada konstatira da je Oktavijan «…podčinio čitavu Iliriju, onu koja se odmetnula od Rimljana i onu koja prije nije bila pod njihovom vlašću ».[136] U ovu drugu grupu, onih koji nisu prije bili pod bilo kakvim oblikom rimske vlasti, podložništva, vazalstva, i sl., spadaju i Dezitijati, ali i dobar dio drugih naroda iz bosanske, transdelmatske unutrašnjosti. Sudeći po Apijanovim podacima koji govore o postupanju Oktavijana sa poraženim i predanim narodima, i Dezitijati su gotovo sigurno morali predati taoce koji su dolazili iz reda odličnijih i uglednijih porodica i sa Rimskom Državom, čiji je reprezent tada bio Oktavijan kreirati ugovor (gotovo sigurno *foedus iniquum*)[137] kojim

---

[133] *App. Ill.* 24

[134] Bojanovski, 1988:31-32; Hippasini su možda bili i jedan od peonskih naroda (v. o tome Šašel Kos, 1999:262)

[135] *App. Ill.* 16

[136] *App. Ill.* 28; *App. de bell. civ.* V, 145

[137] O uređenju odnosa u Italiji u republikansko doba (do savezničkog rata 91. – 88. god. p. n. e.) v. Mirković, 2002:105 – 109. Postoje i epigrafski podaci i nalazi o sklopljenim ugovorima između Rima i pojedinih italskih zajednica i

ulaze u strukturu rimske državne i provincijske vlasti i kojim prema i Državi u cjelini i Provinciji definiraju svoje obaveze i prava.[138] Potrebno je istaći da se kod Apijana, a znači ni njegovog vrela ne spominju ni Daorsi, ni Plereji ni Ardijejci ni južni Partheni, što jasno pokazuje da ovi narodi koji su naseljavali teritorije koje su pripadale naronitanskom konventu i koji su postojali (izuzev Plereja?) i u popisu Plinija Starijeg, nisu bili obuhvaćeni spomenutom kampanjom jer su već ranije bili pregaženi rimskim trupama (Ardijejci) ili su bili najvjerniji rimski, cezarovski saveznici koji su zbog toga u toku šeste dekade I. st. p. n. e. i stradali uslijed napada Delmata. I ovo pokazuje da je glavni udar Oktavijana 34. i 33. god. p. n. e. bio usmjeren prema poglavito onim dijelovima ilirskih zemalja koje se još uvijek nisu nalazile uklopljene u okvire rimske državne i provincijske uprave i hijerarhije, bez obzira da li su na neki način ranije priznavali rimsku supremaciju ili ne. One oblasti sa djelotvornom rimskom upravom i sa prisutnim rimskim pozicijama i trupama, i rimskim upravnim aparatom koji predstavlja Rimsku Državu a koji i funkcionalno postoji, nisu bile direktno zahvaćene ratom 35 - 33. god. p. n. e.

O težini operacija 34. i 33. god. p. n. e., dovoljno govore i podaci Apijana i Diona da je pored toga što je bio ranjen, Oktavijan bio primoran radi održanja discipline i borbene gotovosti u teškim uvjetima rata i na poduzimanje radikalnih poteza kao što je decimacija jedinice (riječ je o jednoj kohorti) koja je napustila svoje borbeno mjesto i promjenom sljedovanja za obrok ječmom umjesto pšenicom.[139] Iz Dionovog podatka se ne može ni naslutiti na koji period unutar pokreta na Delmate i druge oblasti u unutrašnjosti se odnosi poduzimanje ovih mjera, i može se samo pretpostavljati da je riječ o borbama sa Delmatima, ali je Apijan mnogo određeniji i kaže da je do decimacije i kažnjavanja iste kohorte i sa promjenom sljedovanja za čitavo jedno ljeto došlo na ratištu sa Delmatima, prilikom borbi za Promonu.

Dionov opis ovih Oktavijanovih borbi u ilirskim zemljama nakon operacija prema i oko Segestike je za razliku od Apijana znatno sažetiji.[140]Prvo što je potrebno imati na umu kada se razmatra konkretni Dionov podatak jeste njegovo korištenje termina «delmatski» u konkretnom slučaju. Izgleda da se poglavito on odnosi upravo na Delmate kao specifičnu narodnosnu i političku zajednicu, ali nije bez osnova da se pod «delmatskim» podrazumijeva i «dalmatinski», odnosno i drugi narodi sa kojima je 34. i 33. god. p. n. e. ratovao Oktavijan i njegovi legati. Po Dionovom kratkom podatku, bi se moglo zaključiti

državica, od kojih su neki bili važeći i u vrijeme Septimija Severa. A vjerojatno je morao postojati i pisani ugovor između Rimskog naroda i Dezitijata, na osnovi kojeg se regulirao potčinjeni odnos Dezitijata prema Rimu.

[138] Broj uzetih talaca i od Dezitijata je morao biti znatan, jer npr., Delmati su bili prisiljeni da isporuče 700 talaca, a od Segestana se zahtijevalo 100 talaca.

[139] *App. Ill.* 26; *Cass. Dio* XLIX, 38, 4

[140] *Cass. Dio* XLIX, 38, 4; Međutim, iako je Dionov izvještaj o kampanji 35 - 33. god. p. n. e., znatno skromniji po sadržaju nego Apijanov, on ipak pokazuje jednu kvalitativnu prednost koja se ogleda u tome što je on baziran na jasnom kronološkom slijedu opisivanih događaja za razliku od Apijana kod koga kronološki slijed događanja nije baš najjasniji i ne slijedi baš preciznu kronologiju u odvijanju teksta.

da je Statilije Taur (*Statilius Taurus*) bio taj koji je vodio rat protiv ostalih naroda. Međutim po Apijanu, Statiliju Tauru je bilo prepušteno zapovjedništvo nad trupama na terenu nakon privremenog odsustva Oktavijana koji se vratio krajem 34. god. p. n. e. u Rim (da bi primio novo konzulstvo[141]) i to u jeku još uvijek žestokih borbi sa Delmatima. Dionov podatak i spominjanje Statilija Taura se odnosi konkretno na njegovo privremeno zapovjedništvo nad rimskim trupama na delmatskom području, do siječnja 33. god. p. n. e., a ne na neko njegovo zapovjedništvo nad trupama i nastavkom kampanje nakon što ju je, po Apijanu, Oktavijan napustio zbog bolesti. Po Apijanu jedino oni narodi koje Oktavijan radi bolesti nije mogao doseći nisu dali taoce niti su nastojali sklopiti ugovor, «ali se čini da su i oni bila pokoreni kasnije».[142] Znači Statilije Taur nije sam kao vrhovni zapovjednik na terenu predvodio operacije protiv ostatka ilirskih naroda, nakon što je Oktavijan zbog bolesti napustio kampanju. Da je Oktavijan osobno nastavio vođenje kampanje sve do Dunava, pokazuje i već spomenuti Oktavijanov govor pred Akcijem u kojem se on u prvom licu množine izražava, znači uključujući i sebe, kada kaže da je između ostalog da su napredovali do Dunava.[143] Po tome bi ispalo da je Oktavijan stvarno prije 31. god. p. n. e. izbio na Dunav na jednom njegovom dijelu zajedno sa vojskom koju je predvodio, a da tu vojsku nije predvodio neko drugi dok je on zbog bolesti napustio ratovanje.[144] Bolest koju je Oktavijan dobio je činjenica, ali izgleda da je on zbog nje napustio pohod tek nakon dolaska do Dunava, što je spasilo, bar za neko vrijeme, veći dio panonskih naroda i zajednica od konačnog podčinjavanja Rimskoj Državi. Neki od tih Panona, uključujući možda i Breuke, su se sada nakon 33. god. p. n. e., moguće našli u položaju slično onome koje su imali Delmati i neki drugi istočnojadranski i alpski narodi prije 50. god. p. n. e., a to je priznavanje neke vrste rimske supremacije, ali bez uklopljavanja u državnu i provincijsku upravnu, administrativnu i vojnu shemu kao što se to desilo sa južnim, dinarskim narodima i Kolapijanima. Oni su možda izmirivali neke obaveze, u vidu danka, ali na njihovim prostorima nije bilo rimskih pozicija i trupa, kao i prisustva državnog i provincijskog

---

141 *App. Ill.* 27; *Cass. Dio* XLIX, 43, 6

142 *App. Ill.* 28

143 *Cass. Dio* L, 24, 4

Za uspjehe u Iliriji, Senat je Oktavijanu odobrio trijumf koji je proslavio nakon par godina (*App. Ill.* 28).

144 Osim toga, ako se povodimo za Apijanovom konstatacijom da je August u svojim memoarima opisivao uglavnom svoja djela i uspjehe u kojima je osobno učestvovao (djela drugih npr. njegovih legata su sudeći po Apijanovoj konstataciji bila slabije i površnije opisivana), onda bi se isto tako moglo zaključiti da je Oktavijan stvarno doživio neki oružani sraz sa Dezitijatima, jer ih on i spominje u svojim memoarima i to kao narod koji mu je zadao velike probleme, a što je onda preuzeo Apijan i uvrstio u svoju Ilirike. Usto i sam Apijan, jasno kaže da su Dezitijati njemu, tj Oktavijanu zadali velike probleme, a ne nekom drugom, što bi samim tim i objašnjavalo da je i on osobno prisustvovao tome sukobu sa Dezitijatima.

upravnog aparata, odnosno na Dunavu još uvijek nije bila uspostavljena vanjska granica Države.[145]

Nije nerealno pretpostaviti da je ustvari sa Oktavijanovom bolesti bila prekinuta i sama kampanja, a da su one narode koje on nije uspio dosegnuti ustvari kasnije pokorili Agripa i posebno Tiberije u nizu panonskih pohoda i ratova. Ustvari možda je upravo ta Oktavijanova bolest i doprinijela tome da se pojedine stečevine u toj kampanji ne pacificiraju, npr., u istočnoj Panoniji, pa je bilo potrebno da se oni kasnije pokore, zajedno sa nizom drugih naroda u panonskom bazenu (ilirskog ili keltskog ili nekog drugog etničkog podrijetla). Iako Apijan kaže na kraju svoga odjeljka *Ill,* 28 da je Oktavijan podčinio cijelu Iliriju (vjerojatno se misli na tu kampanju 35 - 33. god. p. n. e.), to nije baš bila istina, jer je još uvijek na sjeveru u panonskom bazenu bilo oblasti na koje se nije prostirao funkcionalan provincijalni ustroj i uprava. Još su se mnogi narodi sjeverno od dinarskog pojasa nalazili van okvira rimske djelotvorne vlasti i bilo je potrebno vođenje novih ratova kako bi se oni (npr. Breuci i Amantini) uključili u državni i provincijski sustav.[146] Ova kampanja se znači sa svojim osvajačkim tekovinama

---

[145] Na osnovi izloženog Oktavijanov segment govora iz 31. god. p. n. e., u kojem ističe da je pokorio Panone ne bi trebalo shvatiti u apsolutnom mislu, tj. da su se njemu pokorili svi Panoni, nego samo jedan njihov dio.

[146] Po E. Tóthu, 1977:osvajanje Panonije južno i zapadno od Dunava je bilo izvođeno u tri etape, 1) iza 16 god. p. n. e., zapadno područje 2) 13 - 9. god. p. n. e. između Save i Drave 3) oko polovice I. st. n. e. sjeverozapadno područje. Suprotno njemu, po smislu Mócsyeva, (1974:34-37) opisa osvajanja Panonije, Rimljani su bar desetljeće i po prije izbijanja ustanka imali granicu na Dunavu. O tezama E. Tótha i Mócsya u njihovim drugim radovima o fazama i načinima pokoravanja Panonije v. Buzov, 2005:130-131, fig. 7 i 8.

Barkóczi László (1981:88), autor poglavlja o procesu i načinu uspostave rimske vlasti u Panoniji u ediciji The Archaeology of Roman Panonnia, iznosi o konkretnom razdoblju niz konstatacija koje su najblaže rečeno ili nejasne ili kontradiktorne od kojih navodimo samo neke:

1. :»By then (misli se na razdoblje nakon pacifikacije Siscije u periodu 35/34. god. p. n. e., op. a.)the whole Sava valley had certainly bowed to Octavian who, according to Appian and Cassius Dio, subjugated all Pannonian tribes.». Međutim samo desetak redaka niže izriče sljedeće: «Owing to the loose occupation of the Sava valley an attack was launched in 16 B.C. against the Istrian peninsula by the Pannonian and Norican tribes living in present-day Croatia and Bosnia. »….»In 14 B.C. another Pannonian revolt had to be subdued by the Romans. Augustus ' son-in law, M. Vipsanius Agrippa, was sent against Pannonia in 13. He died early in the following year. Three years of difficult campaigning by Tiberius, between 12 and 9, finally completed the occupation of the Pannonian area between the Sava and Drava rivers.».
2. «With the defeat of the Scordisci and the Boii, the retreat of the Dacians, and the occupation of Siscia by the Romans, Pannonia emerged as an independent unit, well defined by the Danube». Prvo što se mora primijetiti u ovoj rečenici jeste o kojem je to porazu Boja riječ u periodu rimskog zaposjedanja Siscije, jer o tome poznata vrela ništa ne govore. Zatim ovaj podatak bi govorio u prilog teze da se u nekom nejasnom periodu sedma-deveta dekada I. st. p. n. e. Panonija pojavila kao posebna jedinica, dobro definirana graničnom linijom na Dunavu. Ali već na sljedećoj stranici isti autor izriče rečenicu kojom potpuno opovrgava to mišljenje; «Illyricum (which included the Transdanubian area and the western part of Yugoslavia-autor ima na umu i piše o periodu prije raspada bivše SFRJ op. a.) was divided into two provinces in A.D. 8: Dalmatia, previously Illyricum Superius, and Pannonia, formerly Illyricum Inferius. The name Pannonia came into common usage only in the second part of the century. »

Iz svega iznesenog, može se izvući zaključak da spomenuta edicija, bolje reći autor konkretnog poglavlja (Barkóczi László) te autor odgovarajućih bilješki (vjerojatno, sudeći po iznesenim podacima i stilu iznošenja, isto Barkóczi László) u kronološkoj tablici na kraju edicije (1981:478), ne nudi bar u izloženom i shvaćenom sintetičkom obliku zadovoljavajuće i nadasve jasno rješenje pitanja rimskog zaposjedanja Panonije, bez obzira kakvo ono bilo.

zaustavila na sjevernim padinama dinarskog pojasa, pa bi dezitijatski i breučki granični pojas predstavljao i granične oblasti rasprostiranja stečevina ove kampanje, ali i znatno kasnije i provincija Dalmacije i Panonije. To bi onda objašnjavalo i činjenicu da se u Ilirskoj knjizi, nigdje ne spominju Breuci i Oserijati, kao i mnogi drugi panonski narodi, jer oni se i nakon 33. god. p. n. e. još uvijek nisu nalazili pod provincijskim teritorijalnim okvirom i sustavom. Uostalom Kasije Dion kada kaže da je Oktavijan predao ilirsku provinciju Senatu 27. god. p. n. e. on nju naziva *Delmatia*, što upravo sugerira da nije dovršeno kompletno podčinjavanje prostora koji su ulazili u sastav provincije Ilirik nulte godine. [147] Vjerojatno je i tada naziv te provincije koja se predaje Senatu bio Ilirik, ali radi toga što je on 27. god. n. e., zahvaćao samo predjele dinarskog pojasa i djelomično panonskog bazena (na njegovom jugozapadu), Kasije Dion smatra shodnim da taj prostor nazove, po imenu provincije koja se više-manje prostire tim oblastima u njegovo vrijeme «dalmatinskim» kako kod svojih čitalaca ne bi izazvao terminološku zabunu. U suprotnom da je 27. god. p. n. e. postojao isti teritorijalni opseg provincije Ilirik kao pred sami ustanak, Kasije Dion bi sigurno upotrijebio izraz Dalmacija i Panonija, kao u slučaju opisa početka ustanka.[148] Uostalom i *Sextus Aurelius Victor* u svojim «*Epitome de caesaribus*», kaže da je August združio među ostalim i Dalmate (misli se na Dalmatince) sa rimskim narodom, dok samo kaže da je Panone prinudio na danak, dok se Tiberiju pripisuje ratovanje sa Panonima.

Apijan u svome popisu naroda koje je prilikom kampanje 35 - 33. god. p. n. e. Oktavijan podčinio navodi i čitav niz naroda za koje sa većom vjerojatnoćom možemo pretpostaviti da su bili situirani istočno, južno i jugoistočno od Dezitijata, te bi samim tim oni bili možda zahvaćeni Oktavijanovim operacijama nakon epizode sa Dezitijatima. U prvom redu riječ je o Ozuaeima, sjevernim Parthenima, Pirustima, Merromenoima (možda Melkumani?), Taulantima, Dokleatima, Naresima, Glindicionima.[149] Na osnovi ovoga bi se možda moglo ugrubo rekonstruirati i kretanje Oktavijana i njegovih trupa na istoku ilirskih zemalja za vrijeme kampanje 33. god. p. n. e. nakon što su se podčinili Dezitijati i nakon Oktavijanog pokreta prema sjeveru i panonskim zemljama. Ono bi sa Dunava pratilo tok rijeke Drine pa bi se prešlo u jugozapadnu Srbiju (sjeverni Partheni) i sjevernu Albaniju (Pirusti i Taulanti), pa se onda prodrlo u doline Zete i Morače (Dokleati) i zatim skretalo prema zapadu nešto sjevernijom linijom (Melkumani, Glindicioni, Naresi) i prema Neretvi, odnosno koloniji Naroni. Ovo bi praktično predstavljalo povratni put Oktavijana prema Jadranu. Predložena rekonstrukcija ima nekog logičkog smisla jer je Oktavijan te narode, od kojih neki nisu bili baš veliki morao da podčinjava u nekom nizu,

[147] *Cass. Dio* LIII, 12, 4

[148] *Cass. Dio* LV, 29, 1

[149] Oktavijan je za vrijeme kampanja na Zapadnom Balkanu ako ne sve, a ono bar neke od nabrojanih naroda morao neposredno potčiniti. Teško bi bilo pretpostaviti da su sve ove narode ustvari pobijedili i podčinili samo Oktavijanu podređeni zapovjednici u pokretima odvojenim od cjeline sveukupnih borbenih operacija koje izvodi Oktavijan.

a ne da vodi čitav niz posebnih malih pohoda posebno npr. na Narese, pa na Dokleate itd. Vjerojatno je njegovo podčinjavanje npr. Dokleata bilo vezano sa Pirustima, ovih opet sa možda Taulantima, Ozuaeia sa sjevernim Parthenima, Naresa sa Melkumanima i Glindicionima koji opet nisu predaleko od Ozuaeia i sjevernih Parthena, a svi oni zajedno sa Dezitijatima više-manje gravitiraju istom prostoru poznatom u doba Plinija Starijeg kao naronitanski konvent. Teško je pretpostaviti da je Oktavijan u periodu 33. god. p. n. e. izvodio neke posebne pohode specijalno samo za neke narode, a da ih nije obuhvatio jedinstvenom borbenom operacijom u kojoj su podčinjeni i Dezitijati. Prije 33. god. p. n. e., ovi narodi jednostavno nisu mogli doći na red da ih Oktavijan podćini jer je on 35. god. p. n. e., bio zaokupljen sa Japodima i Segeščanima, naredne 34. god. p. n. e., sa Delmatima, pa je logično jedino 33. god.p. n. e., slobodna da se u nju datira i podčinjavanje dobrog dijela ovih od Rima odmetnutih ili potpuno nezavisnih ilirskih naroda. A da bi Oktavijan koji se početkom 33. god. p. n. e., nalazio na delmatskom području mogao doći do npr. sjevernih Parthena on je već ranije morao preći dezitijatsko područje.

Pored Oktavijana i spomenutog Statilija Taura, u kampanjama protiv zapadnobalkanskih, panonskih i alpskih naroda u periodu 35 - 33. god. p. n. e. učestvovali su kao rimski zapovjednici (tj. njihova imena su ostala zabilježena u vrelima) i M.Vipsanije Agripa (*Marcus Vipsanius Agrippa*),[150] Marko Valerije Mesala Korvin *(Marcus Valerius Messala Corvinus), Fufije Gemina (Fufius Geminus), Statilije Taur (Statilius Taurus) i Marko Hel*vije (*Marcus Helvius*), Antistius Vetus, Menodor (bivši oslobođenik Seksta Pompeja), te izvjesni Hiero (možda Tiberije Klaudije Neron, biološki otac budućeg cara Tiberija)[151] i Lutus.[152]

---

[150] Po I.Bojanovskom (1988:31-32; 43), Agripa je samostalno vodio operacije i to na samom početku kampanje na jednom dijelu istočnojadranske obale i njenog zaleđa, i to eliminirajući gusarstvo, podčinjavajući odmetnute narode i pokoravajući nove narode. Međutim izvorna građa, ne daje nikakvu potvrdu za to da je Agripa izvodio operacije koje su rezultirale pokoravanjem npr. Ozuaei, sjevernih Parthena, Dokleta, Naresa, Glindiciona, pa ni samo eliminiranjem gusarstva na istočnojadranskoj obali. Kod Kasija Diona (XLIX, 38, 3) se kaže da je Agripa započeo operacije protiv Delmata, ali iz toga se ne može niti smije izvući zaključak da je Agripa bio taj koji je pokorio čitav niz naroda iz dubljeg istočnojadranskog zaleđa, jer kada bi čitav jedan popis domorodačkih naroda pokorio Agripa na samom početku kampanje, kao što to sugerira Bojanovski, onda bi on ustvari bio tak koji je pacificirao dobar dio Ilirika, i to one dijelove koji su međusobno i udaljeni i teritorijalno nepovezani, što je nelogično. Uostalom Agripa se spominje kao učesnik operacija protiv Japoda, konkretno kod opsade Metuluma (*App. Ill*. 20), znači on je 35. god. p. n. e. bio zajedno sa Oktavijanom što bi značilo da se tada nije nalazio na čelu neke operacije protiv istočnog Jadrana i njegovog zaleđa. Naravno to ne znači da stvarno Agripa nije pokrenuo prve akcije na delmatsko i istočnojadransko područje neposredno pred Oktavijanov pokret na Delmate i da je tom prilikom polučio neke uspjehe. Te akcije su možda bile upravo izvođene na samoj obali i rezultirale su eliminiranjem gusarstva i skoro anarhične situacije na istočnoj strani Jadrana, i Agripina samostalna aktivnost prema «Dalmatincima» (što je vjerojatno pravilno tumačenje Dionovog spominjanja Delmata u podatku XLIX, 38, 3) bi se tako mogla smatrati stvaranjem operativnih preduvjeta za dublji prodor u unutrašnjost koji je trebao izvesti Oktavijan osobno predvodeći vojsku. Uz to, Agripa je 34. i 33. god. p. n. e., proveo načelno u Rimu o čemu svjedoči prilično veliki odjeljak koji je njegovoj aktivnosti u samom gradu posvećen kod Kasija Diona (XLIX, 42-43, 5). Agripa je uostalom za 33. god. p. n. e. bio izabran za edila.

[151] Šašel Kos, 1999:260 i fus., 30; Isto, 2005 A:466

[152] Šašel Kos, 1999:260

Izgleda da je kampanja 35 - 33. god. p. n. e., svojim obuhvatom ustvari bila usmjerena u prvom redu ka trajnijem zaposjedanju dinarskog pojasa te nekih strateških točaka (kao što je Segestika) koje bi omogućavale kasniju ekspanziju u pravcu panonskog bazena i srednjeg Podunavlja.[153] I nakon par godina teškog ratovanja Oktavijan i njegovi zapovjednici su uspjeli u svojim zamislima stavljajući pod rimsku vlast uglavnom ono područje koje će za 40-tak godina kasnije postati poznato kao «Gornji Ilirik», odnosno još kasnije provincija Dalmacija.[154] I 27. god. p. n. e. taj rimski Ilirik, tada sastavljen uglavnom od dinarskih, i današnjih sjeverno-albanskih oblasti i nekih manjih oblasti, klinova u panonskom bazenu (koji su nakon disolucije Ilirika pripali provinciji Panoniji) Oktavijan je predao Senatu.[155]

Osvajanja i ratovi 27 - 9. god. p. n. e.

Ipak sa 27. god. p. n. e. nije završilo konačno realiziranje rimskih planova vezanih za ilirske zemlje, pošto je jedan dio njih još uvijek bio praktično samostalan. Tako da se sam proces ostvarivanja strateških zamisli Oktavijana Augusta i njegovog bliskog vojnog i političkog okruženja u zapadnobalkanskim i panonskim zemljama ostvarivao kroz više sukcesivnih faza koje su predvodili osobno Oktavijan, Agripa i na kraju Tiberije. Posljednja dvojica su na sebe preuzela zadatak da nakon 27. god. p. n. e. i to od sredine naredne dekade pokrenu te nove velike borbene kampanje na širem ilirskom području, poglavito prema još uvijek nezauzetim panonskim oblastima.

Međutim izgleda da je i Augustova uvjerenost u pacificiranost potčinjenih ilirskih zemalja koje je on pobijedio, pokorio i djelotvorno uključio u funkcionalni i održivi provincijski sustav, bila pogrešna jer je i na dinarskom i delmatskom prostoru u pretposljednjoj dekadi stare ere došlo do više pobuna, od kojih je ona iz 12/11. god. p. n. e. kada su se pobunili Delmati bila sa nešto značajnijim posljedicama.[156] Iako je i ova

[153] U kontekstu zaposjedanja dunavskih granica i središnjeg Balkana potrebno je promatrati i pohod Marka Licinija Krasa 29 - 28. god. p. n. e., koji je isprovociran velikim upadom Bastarna na središnje balkansko područje, ugrozivši i rimske «saveznike» Dentelete, a pretvorio se u jedan od najvećih rimskih uspješnih osvajačkih i vojnih poduhvata. O pohodu Marka Licinija Krasa v. jedan vrlo opširan i detaljan opis u *Cass. Dio*, LI, 23, 2-27, 3

[154] Svoju pobjedu nad Ilirima (po *Cass. Dio* LI; 21,5) Oktavijan je proslavio prvog dana trijumfa iz 29. god. p. n. e.

[155] *Cass. Dio* LIII, 12, 4; Nejasno je koji su to motivi vodili Oktavijana da provinciju Ilirik (koji Kasije Dion u «modernističkom duhu svoga vremena» naziva Δελμάτια) koju je praktično uspostavio nakon teških borbi samo pola desetljeća ranije preda narodu i Senatu, zajedno sa čitavim nizom uglavnom starijih i pacificiranih provincija (v. *Cass. Dio* LIII, 12, 2-3, u kojem on daje karakteristike provincija koje se daju na upravu Senatu, a koje Oktavijanu). Sudeći to Dionovom opisu predaje provincija Senatu, u senatskim provincijama nije bilo legija, znači i u Iliriku što je stvarno teško shvatljivo imajući u vidu karakter te nove, praktično još uvijek u svom većem dijelu nekultivirane provincije i sa otvorenim granicama prema sjeveru (još uvijek praktično nezavisnim Panonima) i istoku. Da je vjerojatno tadašnji Ilirik ostavljen bez respektabilnih legijskih snaga, posredno bi govorio i Dionov podatak LIV, 34, 4, što je s druge strane i relativno razumljivo ako se ima u vidu planiranje i poduzimanje velike i dugotrajne operacije u sjeverozapadnoj Hispaniji 29 - 19. god. p. n. e. (protiv Kantabra i Astura), sa velikim vojnim angažmanom te demobilizacija vojnika nakon završetka građanskih ratova. A poslije Hispanije uslijedilo je pacificiranje alpskih naroda, tako da su ilirske zemlje ponovo na red došle tek nakon i završetka ovih operacija.

[156] Po Kasiju Dionu 16. god. p. n. e. u «Δελμάτια» je došlo do manje pobune koja je brzo ugušena. U ovom pogledu je nejasno da li je ova Dionova «Δελμάτια» podrazumijevala dalmatinsko, u njegovo vrijeme provincijsko područje

pobuna brzo ugušena ona je uvjetovala prebacivanje Ilirika 11. god.p. n. e. iz senatske u carsku nadležnost,[157] a možda je na neki način bila povezana i sa započinjanjem Tiberijevih operacija u panonskom bazenu, jer je po Dionu on vodio borbe i sa Delmatima i sa Panonima istovremeno.[158] Sasvim je realno pretpostaviti i da su bilo u sva tri ili samo u nekim od ovih protu-rimskih pokreta možda izvjesni doprinos dali i Dezitijati, ali zbog siromaštva podataka o ovim ustaničkim pokretima u Dionovoj *Delmatia* i njihovoj totalnoj fragmentarnosti, ova pretpostavka ostaje u sferi špekulacija.[159] Naravno s druge strane moguće je da i Dezitijati nisu učestvovali u ovim pokretima i da su bili lojalni državnoj i provincijskoj vlasti.

---

ili narodnosni prostor Delmata. Iz smisla teksta moguće je i pretpostaviti da je Dion imao u vidu dalmatinsko područje, što je onda značilo da su pobunu mogli dići i neki drugi ilirski narodi koji su se za vrijeme kampanje 35 - 33. god. p. n. e. našli podčinjeni i uključeni u provinciju Ilirik, a čija su područja nakon disolucije Ilirika pripadala provinciji Dalmaciji. Ovu pobunu je ugušio prokonzul provincije Ilirik Publije Silije Nerva--konzul 20. god. p. n. e. (Bojanovski, 1988: 48-49). Iste godine Norici i Panoni su provalili u Istru, s tim da su ovi prvospomenuti i pokoreni, a u Makedoniju su provalili Denteleti i Skordisci, a borbe su vođene i sa Besima i Sarmatima. (*Cass. Dio*, LIV, 20, 1-3). Možda bi se tako i ova pobuna Delmata ili Dalmatinaca mogla promatrati u kontekstu svih ovih zbivanja koja su 16. god. p. n. e. zahvatila jugoistočnu Europu. Po Mócsyu (1974:34), Skordisci iz pretposljednje dekade stare ere, predstavljaju plaćenike, čija je usluga na prodaju.

Što se tiče drugog ustanka iz 12/11. god.p. n. e., (*Liv. periochae*, 141; *Svet. Tib.* 9; *Cass. Dio* LIV, 34, 3-4,) i Livijevih *Dalmatas*, Svetonijevih *Dalmatas* i Dionovih «Δελμάτας“ stvari stoje malo jasnije. U toku ovog ustanka, zauzeta je i Salona (Stipčević, 1974:67), što bi primarno govorilo o oružanoj pobuni Delmata, iako možda ne bi trebalo isključiti ni učešće drugih dalmatinskih naroda u njemu. Najviše zbog Dionovog spominjanja naizmjeničnih borbi za vrijeme 12/11. god. p. n. e. koje Tiberije vodi i sa Panonima i sa Delmatima možda su u ovoj pobuni učestvovale i neke domorodačke skupine bliže panonskom prostoru. I ovaj ustanak je relativno lako i brzo ugušen iako se djelomično podudarao i sa borbama u Panoniji.

[157] *Cass. Dio* LIII, 12, 7-8; LIV, 34, 4; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:94; Senatu su u zamjenu za Ilirik predate provincije Kipar i Narbonska Galija.

[158] *Cass. Dio* LIV, 34, 3-4

[159] Po Kasiju Dionu (LIV, 36, 2-3), i 10. god. p. n. e. došlo je, zbog upornog zahtijevanja poreza, do nove pobune «Δελμάται“, ali ni ovdje nije jasno da li je riječ o Delmatima ili Dalmatincima u općem smislu. Ovaj drugi ustanak je izgleda nastojao i da iskoristi odsustvo Tiberija (koji je tada zajedno sa Augustom boravio u Galiji) iz ilirskih zemalja i upad Dačana. Moguće je pretpostaviti da su se i pod ovim Dionovim «Δελμάται» možda ipak podrazumijevali neki drugi ilirski narodi dinarskog pojasa, a ne samo Delmati, koji su nesumnjivo vodili ustanak iz 12. god. p. n. e. Kako se može naslutiti iz čitavog Dionovog teksta, pogotovu kada govori o periodu nakon kampanje 35 - 33. god. p. n. e., Dion uopće ne pravi nikakvu distinkciju u upotrebi delmatskog imena, tako da je teško shvatiti kada se «delmatsko» ime odnosi na Delmate, kao zaseban narod, a kada na Dalmatince, Ilire provincije Dalmacije, kojoj je on sam bio namjesnik. Upravo ta činjenica da je on bio namjesnik Dalmacije je dodatno doprinijela toj Dionovoj pojmovno-sadržajnoj konfuziji vezanoj za upotrebu delmatskog imena nakon kraja kampanje 35 - 33. god. p. n. e. Dion je jednostavno smatrao shodnim da sve ono što se desilo na prostoru na kojem je on bio namjesnik za vrijeme postojanja jedinstvene provincije Ilirik nazove dalmatinskim, što se najbolje može vidjeti prilikom njegovog opisa rata 6 - 9. god. n. e. jer su za njega i Dezitijati «Delmati”. U slučaju npr. ustanka 6 - 9. god. n. e. svo Dionovo spominjanje “delmatskog” imena potrebno je shvatiti u kontekstu podrazumijevanja onog što bismo determinirali sadržinom “dalmatinsko” ili preciznije rečeno onog što pripada dinarskom dijelu ilirskog kompleksa i ustaničke mase. Dion ustvari stvara svoje djelo kada se termin «*Dalmatia*” već afirmirao za cjelokupno područje provincije kojom je on upravljao, pa ga je on u tom smislu i prihvatao, tj. vrlo je lako moguće pretpostaviti da je on upotrebaljavajući termin “delmatski” ustvari podrazumijevao i sve ono što pripada prostorima kasnije provincije Dalmacije. A s druge strane sigurno je u izvornoj građi dolazio i do podataka koji su spominjali prave narodnosne Delmate. Međutim on, na našu veliku žalost, ni na jednom mjestu ne pravi nikakvu distinkciju između Delmata i “Dalmatinaca” (koju naš jezik koristi ali koju nažalost ne koriste ni latinski ni grčki jezik na kojima su pisani izvorni tekstovi) i za obje sadržine (Delmati su samo dio onoga “dalmatinskog”) koristi izvedenice iz pojma Δελμάτια I tako da na npr. ne navodi izričito za Batona da je Dezitijat, stekli bismo potpuno pogrešno uvjerenje da su Delmate bili ti koji su predvodili ustanak 6 - 9. god. p. n.

Odlučna kampanja u panonskom bazenu u pravcu srednjeg Dunava intenzivirala se nakon pokoravanja oblasti koje leže na istočnim Alpima i gornjem Dunavu, i nakon smrti Agripe 12. god. p. n. e., a koji je bio započeo zaposjedanje svijeta Panona,[160]

---

e. I upravo tu leži jedan od većih problema koji proizilaze iz djela Kasija Diona i da bi se "delmatsko" ime, koje on koristi, razlučilo na Delmate i Dalmatince potrebno je i promatrati sam tekst, i njegov smisao i izvršiti njegovu prilično detaljnu analizu. Osim toga sudeći po samome tekstu Kasija Diona provincija Dalmacija iz njegovog doba za njega predstavlja stvarnog, kontinuiranog nasljednika provincije Ilirik i iz perioda prije zaposjedanja i panonskih naroda, zbog čega je uostalom, najvjerojatnije i naziva Δελμάτια (usporediti *Cass. Dio* LIII, 12, 4-8). A da je jedinstvena provincija ipak nosila zvaničan naziv Ilirik, a ne Δελμάτια i da je od pokoravanja Panona do kraja rata 6 - 9. god. n. e. predstavljala jednu veliku cjelinu od Jadrana do Dunava potvrđuje Plinije Stariji (VII, 149) kada oblast u kojoj je za vrijeme Augustove starosti izbila velika pobuna precizno imenuje kao Ilirik, iako u njegovo doba već postoje dvije zasebne ilirske provincije kojih je on itekako svjestan. Plinije Stariji se u svojoj kratkoj biografiji Oktavijana Augusta služio zvaničnim dokumentima koji su se odnosili na dato razdoblje, pa je onda i termine i nazive iz tih dokumenata samo kompilirao, dok je Kasije Dion termine i nazive koje je nalazio u svojoj izvornoj građi u pojedinim slučajevim i modernizirao u skladu sa svojim vremenom. I u slučaju upotrebe termina Panonija Dion se slično ponaša, jer on kada govori o Panoniji, ima u vidu prostore dvije panonske provincije koje postoje u njegovo doba (jednom je i on sam upravljao), iako su pojedini dijelovi toga panonskog prostora (npr. Siscija i njena okolina) već u toku kampanje 35 - 33. god.p. n. e. pokoreni i nalazili su se i prije 12. god. p. n. e. u sastavu provincije Ilirik.

Kod F.Papazoglu (1969: 264) se navodi da je i 9. i 8. god.p. n. e., dolazilo do "…ustanaka Panonaca i Dalmata…", što se vjerojatno zasniva na podatku Kasija Diona LV, 2, 4, koji se nalazi u dijelu teksta posvećenom 9 god.p. n. e. Međutim, da je riječ o retrospektivnom Dionovom odnosu prema ovom podatku, koji pripada ranijim godinama jasno stavlja do znanja i sam pisac, kada kaže da je dok je njegov brat Druz bio još uvijek živ (umro nesretnim slučajem 9. god. p. n. e.) Tiberije savladao Delmate (Dalmatince?) i Panone.

[160] Do prenošenja zapovjedništva na Tiberija, već više godina vođene su kronične borbe sa Panonima Tako su 16. p. n. e. Panoni sa Noricima provalili u Istru (*Cass. Dio* LIV, 20, 2), ali su odbačeni. Borbe sa Panonima, i to uspješne ako je vjerovati antičkim vrelima, vođene su i 14. god. p. n. e. (*Cass. Dio* LIV, 24, 3) i 13/12. god. p. n. e. u kojem je pokretom protiv Panona direktno zapovijedao Agripa (*Vell.* II, XCVI, 2; možda *Flor.* II, 24; *Cass. Dio* LIV, 28, 1). Sudeći po Dionu, tada do borbi nije ni došlo, jer su se Panoni uplašili i odustali od svojih planova. Po Dionu (LIV, 31, 2), nakon Agripine smrti, Panoni su se ponovo digli na oružje, radi čega je August nakon što mu je nametnuo Agripinu udovicu, Tiberiju predao i njegovo zapovjedništvo u ratu sa Panonima. U ovom ratu 12 - 9. god. p. n. e., koji je Tiberije vodio protiv Panona, Skordisci su se nalazili na strani Tiberija i Rimljana (*Cass. Dio* LIV, 31, 3). O odnosima Skordiska i Rimljana v. Papazoglu, 1969:218-264, a o pokoravanju Skordiska od strane Rimljana v. Papazoglu, 1969: 261-264; Na ovom mjestu je potrebno da se i pozabavi pitanjem eventualne podčinjenosti ilirskih Panona i prije Tiberijevog ratovanja 12 - 9. god. p. n. e. Npr. za Bojanovskog (1988:48-49) ratovanja Panona su bile pobune, što bi impliciralo da su se oni već nalazili pod rimskom, bar formalnom vrhovnom, vlašću. Međutim iz smisla tekstova antičkih vrela koji opisuju rimsko ratovanje u panonskom bazenu u periodu 16 - 9. god. p. n. e. jasno je da su Panoni nezavisni prije nego što ih je Tiberije pobijedio, pokorio i uključio u provinciju Ilirik. Takav stav ima i smisao teksta Mócsya (1974:34) kada govori o zbivanjima 13 - 9. god. p. n. e. u panonskom području. Da se Panoni nisu u trenutku prebacivanja Ilirika u carsku nadležnost, još uvijek nalazili u okvirima spomenute provincije, dokazuje i sam Dion kada kaže da je Δελμάτια (u ovom slučaju sasvim je jasno riječ o tadašnjem Iliriku, a ne samo o području Delmata) predpočinjena carskoj upravi i zbog opasnosti zbog susjednih Panona, čija nepomirljiva neprijateljska aktivnost izgleda ima utjecaja na već formirane ilirske peregrinske *civitates*. Indikativno je i kada Dion govori o borbama sa Panonima i Noricima 16. god. p. n. e., koji su zajednički provalili u Istru, da izričito spominje da su Publije Silije i njegovi hijerarhijski podčinjeni zapovjednici nanijeli poraz samo Noricima, koji su uslijed toga bili i podčinjeni (*Cass. Dio*, LIV, 20, 2-3). Izgleda da tom prilikom ista sudbina nije zadesila Panone, čak ni one koji su učestvovali u prodoru do Istre. U ovom slučaju vjerojatno je riječ da su se pojedine panonske zajednice uključile u borbe na alpskom području kao saveznici Norika i protivnici Rima i da je tada primarni vojni angažman Rimljana ipak bio usmjeren na alpsko područje, u konkretnom slučaju norički prostor i njegovu pacifikaciju a ne na još uvijek potpuno nezavisni dio panonskog bazena. Osim toga, dok nešto ranije govori (LIII, 12) o raspodjeli provincija 27. god. p. n. e. Kasije Dion nigdje ne spominje izraz Panonija, već samo Δελμάτια, što možda čini jer još uvijek u Ilirik nisu bile uključene panonske zemlje, dok bi u suprotnom on vjerojatno upotrijebio izraz «Dalmacija i Panonija», što općenito koristi kada želi da naglasi postojanje jedinstvene ilirske provincije npr. u slučaju opisa početka ustanka 6. god. n. e. (LV, 29, 1). A i uključivanje tek pokorenih panonskih zemalja u strukturu provincije Ilirik je sigurno imalo izvjesnu ulogu, u činjenici da ova provincija ostane carska, jer je nakon uključivanja panonskog svijeta prisustvo većih legijskih snaga bilo neophodno. Sve izloženo potvrđuje stav da dobar dio ilirsko-panonskih naroda i njihovih političkih jedinica do Tiberijevih pobjeda nisu bili uključeni u sustav i strukturu provincije Ilirik. I tek su u razdoblju 12 - 9. god. p. n. e.

Zapovjedništvo i nad «projektom» osvajanja svijeta Panona je sada preneseno na Tiberija. Pored Tiberija, [161] Veliku ulogu u borbama tih godina na srednjem Dunavu, i to konkretno protiv Dačana i njihovih plaćenika Bastarna, imao je i Marko Vinicije. [162] Ova kampanja je trajala u periodu (sa redovnim Tiberijevim odsustvima) i sudeći po Dionu, u nizu sukcesivnih Tiberijevih pohoda i boravaka u Panoniji u periodu od 12. do 9. god. p. n. e. I za te tri godine je Tiberije Klaudije Neron, tada još uvijek u porodičnoj Augustovoj kombinatorici samo sin Livije iz njenog prvog braka i od 11. god. p. n. e. novi muž jedine Augustove kćerke Julije uspio da nametne rimsku vrhovnu vlast čitavom nizu naroda iz

---

panonske zemlje bar svojim većim dijelom jednostavno nakon svoga pokoravanja bile inkorporirane u sastav provincije Ilirik i njenu upravno-administrativnu i teritorijalnu šemu i odgovarajući ustroj, a političke jedinice Panona transformirane u peregrinske *civitates*. To je praktično značilo da je dezitijatska *civitas* bila granična zona Imperije nešto duže od dvije dekade, što je sigurno nosilo neke posljedice i za njen društveno-politički i opći kulturni razvitak. O Tiberijevom ratu u Panoniji v. i *Eutr.* VII, IX i *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 7.

[161] Sam Tiberije se izgleda više bio orijentirao na pacificiranje Donje Panonije, što dokazuju činjenica o primjetnom učešću Skordiska (i to na rimskoj strani) u borbama i činjenica da je za vrijeme relativno kratkotrajne delmatske pobune Tiberije mogao da, po Kasiju Dionu, vodi sinkronizirane borbe sa oba protivnika. Osim toga pisana vrela detektiraju poimenično i pojedine panonske narode koji vode rat sa trupama kojima je zapovjednik Tiberije, i to Breuke (*Svet. Tib.* 9) i Amantine (*Ruf. Fest.* VII, 5) koji su bili situirani upravo u Donjoj Panonija. Glavni domorodački vojvoda u borbama u toku ove kampanje bio je vjerojatno Baton Breučki (Mócsy, 1974:34). U ovom ratu borbe nisu vođene samo sjeverno od Save nego i duboko i na jug, sve u oblastima koje su pripadale Breucima, znači na sjeveroistočnom bosanskom području, koje pokazuje brdoviti zemljopisni karakter u odnosu na paralelne prekosavske oblast i tako ujedno pruža i veće mogućnosti za dugotrajniji i uspješniji otpor. Potrebno je ipak napomenuti da Festusovo imenovanje Batona za vođu otpora u ratu 12 - 9. god. p. n. e. F. Papazoglu (1969:263) relativizira («…nije sigurno da Fest ne meša, možda, panonski rat s panonskim ustankom»), za razliku od Bojanovskog 1988:49 (…je već tada—misli se na rat 12 - 9. god. p. n. e.-- značajnu ulogu imao Baton Breučki). Iako nije izričito navedeno ime «Baton Breučki» ili nešto slično, moguće je da Fest kada spominje «Bathona», koji je po njemu «kralj Panona» (*Bathone Panonniae rege*…) u panonskom ratu 12 - 9. god. p. n. e., misli na onoga Batona iz naroda Breuka koji je desetljeće i po kasnije postao jedan od dvojice vrhovnih ustaničkih vojvoda. Tome potvrdu daje i to da se Breuci navode kao jedan od dva naroda koji se poimenično spominju i koji ratuju protiv Rimljana koje predvodi Tiberije u ratu 12 - 9. god. p. n. e. (*Svet. Tib.* 9). To implicira da su oni bili jedna (ako ne i glavna) od otpornih snaga nadiranju Rimljana u periodu 12 - 9. god. p. n. e., te bi vjerojatno dali i vrhovnog zapovjednika. Uostalom Breuci su izgleda u posljednjim desetljećima stare ere bili bitan narodnosni i politički fenomen u panonskim, a posebno u donjopanonskim oblastima, a i rat 12 - 9. god. p. n. e. se najviše vodio u Donjoj Panoniji, konkretno istočnoj Slavoniji i sjeveroistočnoj Bosni. Ali, opet s druge strane ne bi trebalo odbaciti ni mogućnost da je Rufije Fest kada je govorio o pokoravanju Panonije mislio ipak na predaju Batona Breučkog u ljeto 8. god. n. e., odnosno na panonsku fazu ustanka od 6. do 9. god. n. e. Slična nedoumica je vezana i za podatak Frontina II, I, 15⇒gdje se govori o ratnom lukavstvu Tiberija, jer nije baš jasno na koji se rat odnosi ili na onaj iz 12. – 9. god. p. n. e. ili na Ilirski ustanak od 6. do 9. god. n. e.

[162] Riječ je o djedu Marka Vinicija kojem je Velej Paterkul posvetio svoju Rimsku povijest. Po Veleju rat sa Panonima je započeo Agripa za vrijeme konzulata spomenutog Marka Vinicija, koji je bio konzul sufektus za 19. god. p. n. e.!?. To bi značilo da je sukobljavanje sa panonskim narodima započelo mnogo ranije, ali je tek kampanja 12 - 9. god. p. n. e. u kojoj je vrhovno zapovjedništvo imao Tiberije, bila onaj odlučujući rimski pokret u kojem je nakon teških borbi, poduzimanja odlučnih poteza ali i represivnih mjera, i svijet Panona podčinjen rimskoj državnoj i provincijskoj upravi. Moguće je i da Velejev podatak II, XCVI shvatiti i u smislu da je panonski rat započeo već prokonzul Ilirika Marko Vinicije 14. ili 13. god. p. n. e., a da mu se Marko Vipsanije Agripa pridružio u borbama početkom zime 13. god. p. n. e. (o ovoj pretpostavci v. Velej Paterkul, 2006:263, nap. 533). Inače Velej Paterkul ima određenih kronoloških nejasnoća u svome djelu koje se upravo tiču ratovanja Oktavijana sa dalmatinskim narodima, pa tako izgleda da on stavlja njegovu ilirsku i dalmatinsku kampanju prije bitke kod Nauloha, pobjede nad Sekstom Pompejem i povlačenja Lepida što ne odgovara stvarnom stanju stvari (II, LXXVIII, 2). Ali pošto na drugom mjestu (II, XC, 1), koje se nalazi iza govora i o Akciju i zavjeri Lepidovog sina, navodi da je Dalmacija nakon 120 godina konačno podčinjena, izgleda da Velej nije baš dobro obratio pažnju na Oktavijanovu kampanju i da joj je prišao nedosljedno i površno sa kronološkim pogreškama, a možda nije ni raspolagao sa odgovarajućom izvornom građom za konkretnu problematiku.

O M.Viniciju i njegovom pohodu v. Mócsy, 1974:35-36 (i uopće za opis osvajanja Panonije Isto, 1974:34-37)

panonskog bazena, pretvarajući ih u peregrinske *civitates*.[163]. Kako izgleda panonska faza osvajanja koju je aktivno provodio Tiberije korespondirala je sa pobjedonosnom aktivnošću Tiberijevog mlađeg brata Nerona Klaudija Druza (oca Germanika i budućeg cara Klaudija) u prekorajnskoj Germaniji koja se isto odvijala od 12 - 9. god. p. n. e.[164] Zbog navedenog se može pretpostaviti da su ova dva Livijina sina iz prvog braka, vodila sinkronizirane operacije koje su imale za cilj ostvarivanje jedinstvene strateške zamisli granica na liniji Elba-Dunav. odnosno da su predvodili dva osnovna kraka rimskog nadiranja kojim se trebala osigurati navedena pozicija.

Nakon Tiberijevog pokoravanja i Panonije, posebno onog pojasa između Drave i Save, koji je direktno naslonjen na one ilirske oblasti koje su oko dvije dekade ranije uključene u provinciju Ilirik, prestalo je i podizanje pobuna delmatskog i uopće dalmatinskog stanovništva. Upadljivo je da su sve tri ove pobune bile u periodima žešćih okršaja sa Panonima (u periodu 16 - 10. god. p. n. e.), što bi sugeriralo da su ranije podčinjeni Iliri nastojali da iskoriste borbe na tadašnjim sjevernim granicama Ilirika. U narednih nešto više od 15 godina provincijom Ilirik koja je obuhvaćala odsada i dijelove panonskih zemalja vladalo je relativno zatišje i Rimljanima se moglo činiti da su uspjeli konačno

[163] Međutim nejasno je da li su u toku ove kampanje Rimljani uspjeli uspostaviti granicu na srednjem Dunavu ili su pojedine oblasti južno i zapadno od Dunava još uvijek uspijevale očuvati svoju samostalnost. Ono što je sigurno jeste da su u toku ove kampanje rimskoj vlasti sigurno podvlašteni narodi do rijeke Drave. Ipak iz činjenice da je Marko Vinicije 10. god. p. n. e. operišući iz Karnuntuma pobijedio Dačane i čak prešao Dunav, realno je pretpostaviti da su Rimljani uspjeli snažnije izbiti na srednji Dunav. Nejasno je u koji period Augustove vladavine smjestiti i pohod drugog rimskog zapovjednika Lentula protiv Dačana i Sarmata, jer je Flor (II, XXVIII-XXIX) koji je jedino vrelo za ovaj pohod prilično neodređen po pitanju njegovog datiranja (o tome v. i Mócsy, 1974:36; 39). Sudeći po Floru, Lentulove trupe su tom prilikom prešle Dunav, pa bi u tome slučaju tada i vanjska granica bila na srednjem Dunavu. Da su Rimljani izbili na srednji Dunav i tamo uspostavili granicu može se naslutiti i iz Augustovih *Res Gestae* (V, 30) i još jednog Florovog podatka (II, XXXIV) u kome se kaže da je za Augusta podčinjeno kompletno područje od Rajne do Dunava. Osim toga i kada Tiberije pokreće ofenzivu na Markomaniju 6 god. n. e. on kreće iz baza na srednjem Dunavu što ukazuje da je Dunav tada bio linija dometa rimskih snaga, odnosno da su do te godine Rimljani uspostavili jasnu granicu na srednjem Dunavu (bez obzira da li je riječ o vazalnom kraljevstvu kao što je bio tada Norik ili o direktno podčinjenim oblastima), jer bi u suprotnom bilo nelogično očekivati da se sa srednjeg Dunava pokreće jedna transdanubijska operacija strateškog karaktera a da ostane nezauzeto područje do srednjeg Dunava sa njegove južne i zapadne strane, tako da teorija E. Tótha, 1977 o osvajanu Panonije do sredine I. st. n. e., otpada. S druge strane, međutim činjenica da su se, nakon 9. god. n. e. panonske legije nalazile stacionirane u unutrašnjosti provincije (XV. legija *Apollinaris* u Emoni, od 14. god. n. e. u Karnuntumu; VIII. legija *Augusta* u Poetovio i IX. legija *Hispana* u Sisciji; *Tac. Ann.* I, 23; 30; Bojanovski, 1988:60; 355; Sanader, 2003 A:465-466—smatramo da je u slučaju spominjanja legio XIIII. *Hispana* u radu umjesto pravilno VIIII. *Hispana*, riječ vjerojatno o štamparskoj grešci----Buzov, 2005:132), kao da pomalo relativizira to postojanje rimske granice na Dunavu i početkom I. st. n. e. Zanimljivo je u tome kontekstu imati u vidu i riječi samih panonskih legionara koji su se pobunili u ljetnom taborištu početkom vladavine Tiberije 14. god. n. e., po kome «…on (misli se na panonskog legionara op. a.) među divljim narodima, vidi iz svoga šatora neprijatelja» *Tac. Ann.* I, 17. Ipak ove podatke ne bi trebalo tumačiti bukvalno da se vanjska državna granica nalazila negdje južno i zapadno od srednjeg Dunava, jer su i sami Panoni, većinom tek smireni prije par godina u očima tamo stacioniranih legionara još uvijek bili nepouzdan i neprijateljski element, a garnizoni su morali upravo zbog toga nepovjerenja da budu stacionirani u dubljoj unutrašnjosti, kao uostalom i u slučaju druge ilirske provincije-Dalmacije, gdje su dvije legije bile prilično duboko unutar provincijske teritorije. Uz sve izrečeno, pisana vrela koja opisuju ustanak 6 - 9. god. n. e. ne naglašavaju da su ustanici imali vezu sa «vanjskim svijetom», što bi morao biti slučaj da je granica bila na Dravi, a ne na Dunavu. Osim toga Drava je i poprište žestokih borbi između ustanika i Rimljana i to na samom početku rata 6. god. n. e. pa je logično pretpostaviti da je i njeno područje već bilo uključeno u provincijski sustav Ilirika.

[164] O Tiberijevom ratovanju u Panoniji v. *Vell.* II, XCVI; *Svet. Tib.* 9; *Cass. Dio* LIV, 31, 2-4; 34, 3-4; LV, 2, 4; *Ruf. Fest.* VII, 5; Wilkes, 2001: 220; Domić Kunić, 2006.

pacificirati nemirne ilirske i gorštake i ravničare. A i izgleda da je nakon neuspjeha Panona da očuvaju samostalnost i kada se i državna i provincijska granica pomakla daleko prema sjeveru, i kod dinarskih Ilira zavladalo stvarno mirenje sa rimskom vrhovnom vlašću i gubljenjem nezavisnosti. I od tada su samo moguće zloupotrebe i ugrožavanje njihovih uspostavljenih pozicija i prava u okvirima Rimske države i Provincije i povećavanje obaveza, a ne neka želja za slobodom i povratkom samostalnosti, mogli natjerati domorodačke zajednice da se ponovo prihvate oružja. U tome mirnom razdoblju, tekovine antičke mediteranske kulture su u većoj mjeri uspjele ući u svijet zapadnog Balkana i panonskog bazena i čak da budu prijemčive za domorodačko stanovništvo. Ali višedesetljetna rimska uprava je domorodačkom življu Provincije donijela i neke nove posljedice koje Rimljani nisu očekivali, a to je njegovo međusobno zbližavanje.

Položaj i status domorodačkih zajednica u jedinstvenoj provinciji Ilirik (do izbijanja ustanka 6. god. n. e.)

Rimska Država kao legalistička tvorevina je svoje odnose prema peregrinskim *civitates* regulirala na osnovi načela kojima su bili utvrđeni međusobni odnos, prava i obaveze, a ne ad-hoc kombinacija. Zavisno od niza činilaca (vrijeme i način podčinjavanja, razine povjerenja, odrednica ugovora koji je svaka od podčinjenih domorodačkih zajednica imala sa rimskom državom, veličine rimsko-italske kolonizacije, upliva grčko-rimske kulture i razina i oblika njene prihvaćenosti među domorodačkim stanovništvom, saobraćajne povezanosti i uopće zemljopisnih odlika, stupnja urbanizacije i sl.) odražavala se i razina prisutnosti rimske vlasti i prihvaćenosti autoriteta rimske države i njenih institucija i zakona među ilirskim i dalmatinskim i panonskim zajednicama. Svaka domorodačka politička zajednica koja je ušla pod ingerencije Rimske države i provincije Ilirik uživala je izvjesna prava i imala određene obaveze u odnosu na državu u cjelinu i provinciju.[165] Iz stupnja i veličine tih prava i obaveza, mjeri se i razina samostalnosti koje su domorodački politički entiteti, uspostavom rimske vlasti, pretvoreni u peregrinske *civitates*, imali prije izbijanja ustanka 6. god. n. e.

Prilikom reguliranja odnosa sa pokorenim, podčinjenim i pobijeđenim narodnosnim zajednicama koje su morale imati političku formu i tradiciju, tj. bile su politije, Rimljani su se i u ovo prvo vrijeme samostalne vladavine Oktavijana Augusta rukovodili starim načelima i šablonima primjenjivanim još u vrijeme Republike prema svim onim politijama koje su ulazile u sastav ne samo rimskih provincija, nego i uopće pod kišobran rimskog imperija. Formalno gledajući svaka od tih epihorskih zajednica, ovdje predstavljenih u obliku prepoznatljivih i funkcionalnih politija sa Rimskom državom,

[165] O Augustovom načelnom odnosu prema potčinjenim i savezničkim zajednicama v. Cass. Dio LIV, 9, 1 – 2. Po Dionu, prema potčinjenim zajednicama August se odnosio prema «običajima» Rimljana, ali je i dozvoljavao savezničkim narodima da budu upravljani po njihovom tradicionalnom maniru.

odnosno sa njenim predstavnicima, sklapala poseban ugovor kojim se regulirao njen položaj i status i unutar Rimske države i provincije Ilirik. Potvrdu o postojanju i sklapanju tih ugovora daje i Apijan u svojoj Ilirskoj knjizi, kada spominje takvu praksu koju je primjenjivao Oktavijan prema narodima i zajednicama koje je pobijedio, koji su mu se predali, i koji su mu se podčinili.[166] Ti ugovori su po svojoj sadržini mogli biti prilično različiti, jer je njihovo sklapanje bilo rezultat niza različitih činilaca počevši od odnosa prema prihvaćanju rimske vlasti, karaktera i dužine otpora ako ga je i bilo, značaja tih zajednica i snage njihove tradicije i kulture, ali i rimskih interesa u vezi svake od zajednica.[167] Iz svih navedenih razloga sasvim je razumljivo da su domorodačke politije, sada samo sastavnice provincije Ilirik i podanici Rimske države imali radi svih gore navedenih činilaca različita prava, obaveze i odgovornosti, odnosno imali su i različite razine unutarnje autonomije, koja je mogla u načelu biti i dosta široka.[168] U biti oni su samo u jednoj stvari bili na istom, a to je da su veze naroda zapadnog Balkana i Panonije i njihovih političkih tvorevina (sada peregrinskih *civitates*) bile zasnovani na načelima nejednakosti (*foedus iniqua*) u odnosu na Rimsku državu. Preciznije rečeno sve su se one nalazile u statusu podčinjenosti u odnosu na Rimski narod i njegove interese, naravno samo u okviru propisanih obaveza i odgovornosti.[169] Time su se zapadnobalkanski i panonski narodi odrekli dijela svoga suvereniteta, i to onog koji je podrazumijevao potpunu samostalnost u korist vrhovnog suvereniteta rimskog naroda. Na kraju je svaki takav ugovor morao biti sankcioniran i prihvaćen u za to ovlaštenim rimskim državnim institucijama. I pored tih prenesenih ingerencija na državu i provinciju peregrinske ilirske *civitates* su zadržale široku autonomiju i u njihove unutarnje političke i institucionalne odnose Rimljani se, u načelu, nisu miješali izuzev u slučaju kada su mogli biti ugroženi njihovi interesi ili ugovorne obaveze ili ako bi nastupio kaos. Domorodački narodi su mogli čak održavati i svoje tradicionalne državne institucije i tip i formu uređenja, samo su oni sada bili jasno teritorijalno uokvireni sa međašima koje je odredila provincijska vlast, odnosno njeni predstavnici o čemu svjedoče međašni natpisi.

---

[166] *App. Ill*. 28

[167] Peregrinske *civitates* su tako mogle biti smatrane i : a) savezničkim (*foederatae*), b) slobodnim od plaćanja dažbina (*liberae, liberae et immunes*), c) *civitates stipendiariae* koje su obavezne na izmirivanje dažbina i drugih obaveza. Ilirski *civitates* su uglavnom pripadale ovoj kategoriji. O statusu rimskih i domorodačkih zajednica pred ustanak v. Suić, 1991-1992:56

[168] Dobar primjer pruža *civitas* Heduanaca, koja je imala iznimno visok stupanj unutarnje autonomije i uvažavanja od strane rimske i provincijske i državne vlasti, uživajući jedina od Gala naziv «braća rimskog naroda» *(quia soli Gallorum fraternitatis nomen cum populo Romano usurpant.)-- Tac. Ann.* XI, 25. Iz reda Heduanaca su za vrijeme cara Klaudija imenovani i prvi rimski senatori koji su podrijetlom bili iz nekadašnje Kosmate Galije (*Tac. Ann.* XI, 23-25). Pored Heduanaca, visok stupanj autonomije u Galiji imali su i Remi i Lingoni (Tomić, 1885:163). Ali izgleda da u slučaju kontinentalnih zemalja Ilirika ne nailazimo na sličan primjer uvažavanja i autonomije kakvu nalazimo kod Heduanaca.

[169] O primjeru lokalnog uređenja unutar jedne provincije v. Mirković, 2002:133 – 134 (primjer Sicilije pozivajući se na Cicerona). Na Sicilije je tako postojalo više razina autonomije i statusa lokalnih zajednica i područja (1. *Ager publicus* 2. *Civitates* foederatae 3. *Civitates liberae et immunes* 4. *Civitates decumanae*). Ilirske *civitates* su vjerojatno najsličnije po statusu bile ovim posljedni, oporezovanim *civitates*.

Ulaskom pod vrhovni suverenitet Rimske države i u sastav njene provincije zapadnobalkanski i panonski narodi su izgubili pravo na vođenje samostalne vanjske i vojne politike. U slučaju rata su bili obavezni da Državi pošalju pomoćne (auksilijarne) jedinice u onoj mjeri koliko zahtijevaju rimski zapovjednici i imali su i određene fiskalne obaveze prema Državi u kojoj su se sve te domaće *civitates* našle uklopljene.[170] Na samom terenu pomoćne jedinice, uključujući i one dezitijatske, su bile u potpunosti uklopljene (kao i sve druge jedinice) u rimsku vojnu hijerarhiju i bez pogovora podređene višim rimskim zapovjednicima i zahtijevano je od njih da se bez pogovora, isto kao i legije, pridržavaju rimskog vojnog reda i stege. Pomoćne jedinice su mogle (do zaključno sa I. st. n. e.) da zadrže i tipove svoga oružja i metode borbe, a nad pojedinim auksilijarnim jedinicama neposredno zapovijedanje je moglo biti prepušteno i vojnim i političkim liderima peregrinskih *civitates* iz kojih dolaze određene jedinice. Tako su oni mogli biti ujedno i lokalni poglavari i rimski zapovjedni kadar, pogotovu ako su dobili i rimsko građanstvo. Domorodačke zajednice su bile obavezne i na javne radove u smislu kuluka (učestvovanje kao radna snaga na gradnji putova, mostova, akvadukta i dr.), te na plaćanje državnih poreza. Upravo su se pitanja regrutacije, mobilizacije i upućivanja domorodaca da vode rimske ratove daleko od matične zemlje i posebno uklapanje još uvijek u smislu robno-novčane privrede nedovoljno gospodarski razvijenih i pripremljenih zajednica u rimski fiskalni i uopće monetarni i gospodarski sustav pokazali kao najnegativnije posljedice uvođenja rimske uprave.[171] I one su svojim djelovanjem ostavile na domorodačko zapadnobalkansko i panonsko stanovništvo u tolikoj mjeri negativnu impresiju rimske vladavine da je ona uspjela zasjeniti i sve ono dobro što je došlo sa rimskom vladavinom.

Sam proces uspostave rimske vlasti i njenog etabliranja u unutrašnjosti Ilirika je možda vodio i nestanku čitavog niza političkih jedinica. O tome jasno svjedoči Plinije Stariji kada kaže, pozivajući se na Varona, da je na prostorima naronitanskog konventa nekada postojalo 89 *civitates*, dok se «sada jedino gotovo zna» *(nunc soli prope noscuntur)* samo

[170] Pojedine razvijenije i gospodarski jače *civitates* su čak mogle zadržati i pravo kovanja svoga novca, ali samo bakrenog i to samo za lokalnu upotrebu (Tomić, 1885:163). To pravo je u skladu sa općom tendencijom centraliziranja uprave i smanjivanja ovlasti i opsega prava lokalnih zajednica u toku druge polovice III. st. n. e. ukinuto. Ipak bez obzira na ovu mogućnost rimski novac je bio taj koji je isto došao kao nezaobilazna posljedica uvođenje rimske državne i provincijske vlasti, i to kao glavni element gospodarskog života. Nejasno je na koji su način peregrinske *civitates* na ilirskom području, posebno onom u dubljoj unutrašnjosti izmirivali fiskalne obaveze prema Državi, da li su ovi relativno zaostali narodi već u tome koristili novac ili su koristili naturalno izmirivanje.

[171] Uspostava rimske vlasti je otvorila svijet Dezitijata i drugih Ilira, njihove do tada uglavnom zatvorene zajednice sada su se morale prilagoditi novim kulturnim uvjetima i načinu života. Sve je veći broj stranaca, i to ne samo vojnika, dolazio u njihove zemlje. Trgovci, ljudi najrazličitijih profesija, špekulanti, raznorazni avanturisti, i sveci i griješnici sada su pohrili u ove, za civilizirane Mediterance, djevičanske zemlje. Sa njima su dolazili i robovi, ali i naprednija kultura. A iz ilirskih zemalja odlazili su mladići regrutirani u rimske pomoćne jedinice koje su bile razasute u garnizonima širom Imperije od Eufrata do Atlantika. Mnogi se nikada više nisu vratili, ako nisu izgubili svoj život za veličinu Imperije, onda su decenije službe doprinijele da se polako odrode od zavičaja. Oni koji bi se ipak vratili, po pravilu su postajali veći Rimljani od samih Rimljana.

za mnogo manji broj domorodačkih *civitates*.[172] Plinije Stariji poimenično navodi trinaest *civitates* sa brojem dekurija koji je svaki od njih imao. Međutim od strane Plinija Starijeg upotrijebljeni izraz *nunc soli prope noscuntur*, zavisno kako se promatra (posebno njegov prijevod na naš jezik) može da ima i apsolutizirajući--u smislu da su nabrojani *civitates* jedini koji još postoje u naronitanskom konventu sredinom I. st. n. e. ili zahvaljujući ubačenom prilogu prope relativizirajući prizvuk. Ako bi se prihvatilo potonje tumačenje, Plinije Stariji kao da ostavlja izvjesnu mogućnost da pored nabrojanih naroda (i to onih sa dekurijama) postoji još zajednica u statusu *civitates* , ali koje iz nepoznatih razloga Plinije Stariji ne navodi. Izgleda da je jedino točan smisao onoga što je on stvarno želio reći sa navedenim izrazom bio jasan samo Pliniju Starijem. Drugu nejasnoću u dijelu teksta *NH* III, 143 predstavlja Plinijevo poimenično navođenje još šest autohtonih naroda koji su držali dati prostor, ali on pritom upotrebljava prošlo vrijeme za razliku od naroda sa dekurijama gdje koristi prezent. Da li to govori da ovi narodi bez dekurija nisu postojali sredinom I st. n. e., što bi bilo u proturječju sa činjenicom da je prisustvo jednog od tih šest naroda -Parthena- posvjedočeno i to, kao prepoznatljivog naroda, na krajnjem istoku provincije Dalmacije sa dva epigrafska spomenika.[173] Sjeverni Partheni se inače u svim vrelima u kojima se spominju pojavljuju zajedno sa još jednim od onih šest naroda-Ozuaei- koji se spominju i kod Apijana u kontekstu Oktavijanovih osvajanja zapadnog Balkana.[174] Sve to govori da su i sjeverni Partheni postojali kao zasebna *civitas* unutar provincije Dalmacije, a ne, kako to misli Ivo Bojanovski, da «*…su se stopili sa nekom većom zajednicom*».[175] Pa ako je to bio slučaj sa sjevernim Parthenima, sasvim je logički očekivati da i onih drugih pet naroda (uključujući i Ozuaeie), isto budu zasebne peregrinske *civitates*. Poseban problem u ovo razmatranje unosi još i činjenica da Plinije Stariji u poglavlju gdje opisuje pojedine oblasti naronitanskog konventa spominje još i čitav niz naroda kao što su; Labeatae, Senedi, Rudini, Sasaei, Grabaei, *proprieque dicti*

---

[172] *Plin. NH* III, 142-143,

[173] *CIL* III, 8353; *CIL* III, 14613

[174] *Plin. NH* III, 143; *App. Ill.* 16; Partheni se interesantno uvijek spominju kod oba vrela neposredno iza Ozuaeia, što bi značilo da su oni bili prvi susjedi, ali i bi tako i potpuno odvojilo Apijanove Parthene od južnih Parthena, koji su uostalom potpali pod rimsku vlast prije nego što je uopće započela Oktavijanova kampanja 35 - 33. god. p. n. e., koju opisuje Apijan i prilikom čega se spominje i parthensko ime.

[175] Arheološki leksikon, Tom 1, 1988:136; Ne postoji niti jedan razlog radi čega bi Rimljani uklopljavali jednu od njih zatečenih suverenih političkih jedinica u drugu, teritorijalno-veću jedinicu. To bi bilo u proturječju sa njihovom praksom, koja je protežirala usitnjavanje domorodačkih političkih jedinica, a ne njihovo okrupnjavanje. Osim toga zašto bi se sjeverni Partheni u razdoblju rimske vladavine utopili u neku drugu domorodačku zajednicu, kada se tada odvijao proces romanizacije. A da nije došlo ni do kakve asimilacije ili utopljavanja političke jedinice Parthena u drugu domorodačku zajednicu, jasno govore i epigrafski spomenici iz okoline Užica na kojima se spominje parthensko ime. To jasno ukazuje da je u rimsko vrijeme i to upravo u I. st..ili prvoj polovici II. st. n. e., kada su vjerojatno nastali ovi natpisi postojala i da je bila slobodno izražavana svijest o sjeverno-parthenskoj posebnosti, koja se onda sasvim prirodno morala održavati i u postojanju njihove autonomne *civitas*. U suprotnom teško bi bilo očekivati da u uvjetima rimske vladavine, pojačane urbanizacije i sve brže romanizacije postoji unutar jedne dalmatinske peregrinske *civitas*, još jedna druga, manja autonomna politička cjelina koja bi bila svjesna svoje narodnosne posebnosti.

Illyri, Taulanti i Pyraei (možda Pirusti).[176] Ovi narodi su sudeći po kontekstu Plinijevog teksta orijentirani znatno više prema jugu i primorju, ali zato nije baš jasno da li su oni baš svi pripadali naronitanskom konventu odnosno provinciji Dalmaciji. Dok su Labeati i Pirusti vjerojatno pripadali naronitanskom konventu, za Taulante i «Ilire u pravom smislu riječi» je to prilično diskutabilno. Uz to kada spominje ove narode, isto kao i u slučaju malih šest naroda, Plinije Stariji upotrebljava prošlo vrijeme (*eo namque tractu fuere*…), pa i to unosi nedoumice vezane i za nabrojane narode, odnosno jesu li i oni postojali kao zasebne peregrinske *civitates* sredinom I. st. n. e. ili njihova egzistencija ipak pripada nekim ranijim razdobljima što bi opet bilo u suprotnosti sa postojanjem Pirusta osvjedočenom još na početku II. st. n. e.,[177] a teško bi bilo i pomisliti da su nestali i Taulanti i *proprieque dicti Illyri*, jer se oni spominju i kod Pomponija Mele (II, 49). I sudeći samo po Plinijevom opisu provincije Gornji Ilirik i domorodačkih naroda koji njega naseljavaju vrlo je teško precizno odrediti pravo brojno stanje domorodačkih *civitates* sredinom I. st. n. e.[178] Ali bez obzira da li postojalo sredinom I. st. n. e. na prostorima jurisdikcije naronitanskog konventa tačno 19 peregrinskih *civitates*, nešto više od toga broja ili samo onih trinaest nabrojanih sa brojem dekurija, ipak ostaje činjenica o velikoj nesrazmjeri *civitates* između Varona i Plinija Starijeg, bez obzira na koji način tumačili njegov prikaz i nabrajanje autohtonih naroda. Da li je ovaj višak od više-manje 65 do 76 *civitates* u toku skoro jednog stoljeća nestao uslijed fizičkog istrebljenja, preseljavanja ili utopljavanja u veće narodnosne i političke cjeline. A možda i razlozi nastanku tako drastične razlike u brojnosti suverenih političkih jedinica u naronitanskom konventu između podatka koji odražavaju stanje u I. st. p. n. e. i u I. st. n. e. leži i u različitom poimanju kod njihovih pisaca što je to stvarno epihorska suverena politička jedinica i koja je njena sadržina.

Pliniju Starijem je upotreba Varonovog podatka trebala da posluži u ostvarivanju njegove namjere da dodatno ali ukratko prikaže svu narodnosnu rascjepkanost zapadnog Balkana, posebice naronitanskog konventa, On nije osjećao potrebu da dublje ulazi u prirodu podatka koji je inkorporirao u svoj tekst, te nema ni najmanje šanse da se bar u okvirnim crtama približi kontekst Varonov teksta iz kojeg je Plinije Stariji izvukao navedeni podatak. Zbog nekritičkog, neadekvatnog uvođenja u etnografski opis Ilirika, koji je i sam sažet na najprihvatljivu mjeru po shvaćanju Plinija Starijeg, ali i bez bilo kakve

[176] *Plin. NH* III, 144

[177] Pirusti se navode i u *Ptol. Geo.* II, 16; Možda se i Pirusti, pod imenom *Piraei*, nalaze i kod *Pomp. Mela,* II, 49-50.

[178] Ako bismo i prihvatili tumačenje Plinijevog teksta o naronitanskom konventu u smislu da je u njemu egzistiralo 19 peregrinskih *civitates*, i na taj broj dodali onih pet iz salonitanskog konventa onda bi u ova dva dalmatinska konventa bila 24 peregrinska *civitates*, Ovom broju s pravom treba dodati Japode kao nesumnjivo peregrinsku *civitas*, dok je nejasno kako sistematizirati *Liburnorum civitates* XIIII, da li kao peregrinske zajednice ili u nekom drugom privilegiranjem statusu. A opet i kada bi se i to pitanje riješilo, nailazi se na zagonetku Pirusta i onih naroda koje u podatku III, 144 spominje Plinije Stariji, tako da pravog rješenja još uvijek nema.

dodatne informacije direktno vezane za Varonov podatak koja bi potpuno objasnila podatak (izuzev samo upotrebe infinitiva perfekta aktiva i pojašnjena u neposrednom nastavku, indirektnog karaktera, da je on odražavao ranije stanje), može se kod čitaoca Plinijevog opisa naronitanskog konventa proizvesti izvjesna doza nejasnoće. Naravno, u kontekstu svega izrečenog, postavlja se pitanje da li je Varonov podatak uistinu odražavao stvarno stanje epihorskih populacija na dijelu Ilirika u prvoj polovici I. st. p. n. e. Sigurno je da je ovaj podatak Varonova kompilacija iz nama nepoznatog vrela koje nije imalo oficijelnu vrijednost, jer se u trenucima Varonove smrti Rimska država još uvijek nalazila u procesu osvajanja i podčinjavanja zemalja između Jadrana i Dunava. Istina na prostorima obuhvaća naronitanskog konventa iz I. st .n. e., Rimljani su manje-više uspostavili svoju vlast, i prije Varonove smrti 27. god. p. n. e., odnosno zaključno sa operacijama 34. i posebno 33. god. p. n. e. Tako se i nastanak Varonovog podatka može datirati nesumnjivo u doba prije i za Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e. tj. i u razdoblje još uvijek živuće samostalnosti većine naroda u unutrašnjosti zapadnog Balkana i Podunavlja uključujući i dijelove budućeg naronitanskog konventa. Međutim odnosna datacija nastanka Varonovog podatka je mogla biti i starija od 33. god. p. n. e. I u tom slučaju bi teško bilo pretpostaviti da su Rimljani imali baš toliko egzaktne podatke (kakve im je mogao dobaviti jedino službeni popis sproveden od za tu vrstu posla ovlaštenih i osposobljenih službi) za zemlje u kojima još uvijek nije bila sprovedena uspostava direktne rimske vlasti. A riječ je o zemljama koje su se, prije uspostave rimske vlasti, još uvijek nalazile na razini preddržavnog političkog ustroja sa slabom ili nikakvom pismenošću, pa nisu ni same mogle da imaju preciznu statistiku. Tako je podatak od 89 *civitates* u Varonove «ruke» mogao doći jedino preko izvještaja rimskih izaslanstava, špijuna, vojskovođa koji su vodili operacije na srednjem Jadranu i dublje u kontinentalnoj unutrašnjosti, putopisa i pisaca pojedinaca (rimskog ili grčkog jezika) koji su boravili na istočnoj-jadranskoj obali i dublje u unutrašnjosti, vijesti dobivenih od trgovaca i avanturista, i posebno iz povijesnih i zemljopisnih djela (nama izgubljenih) čiji su pisci izvjesni stupanj pažnje posvećivali i zapadnom Balkanu (najviše u svezi ratova koje su Grci i Rimljani vodili sa domorodcima). Grku ili Rimljaninu, stvarnom tvorcu informacije o 89 *civitates*, nije vjerojatno u potpunosti bio jasan epihorski politički ustroj niti stupnjevi unutarnje kohezije i oblici povezanosti sastavnih jedinica pojedinih domorodačkih naroda, niti je smatrao da je njihovom objašnjavanju bilo potrebno posvetiti dublje izučavanje.

Institucije plemena i bratstva, koje su u svom osnovnom obliku i značenju bile odavno već iščezle kod Grka i Rimljana, još uvijek su bile prisutne sa svom svojom funkcijom i autonomnim pravima u političkom ustroju epihorskih naroda, odnosno političkim entitetima koji su oni tvorili. Zato se i osobi koja je sa određenog stupnja daljine i izoliranosti od domorodačkih naroda, moglo učiniti da su ustvari plemena suverene jedinice a ne entiteti koji bi im zbog nedostatka državnog aparata svojstvenog npr. grčkim polisima i Republici izgledali kao neki labaviji ustroj, prije kao savez a ne suverena

politička jedinica, tj. politija jednog naroda. Uslijed takvog načina promatranja se moglo i doći do jedne fantastične cifre od 89 *civitates*, odnosno prepoznatljivih i suverenih političkih jedinica koje su se nalazile na uskoj teritoriji budućeg naronitanskog konventa.[179] I tek je uspostava rimske vlasti pokazala stvarno stanje političkog zemljopisa zapadnog Balkana, jer su stoljećima ranije, još u toku starijeg željeznog doba zapadnobalkanski narodi prevazišle razinu pune plemenske suverenosti i samoustroja stvorivši narode i njihove preddržavne političke izvedenice-entitete.[180] Sam Varon je izgleda kao kvestor boravio u ilirskim zemljama i samim tim je dobro poznavao prilike u ilirskim, istočnojadranskim zemljama,[181] Ali tih godina kada je Varon boravio u Iliriku, naronitanski konvent u svome obliku (i opsegu) iz I. st. n. e. u kojem ga poznaje i predstavlja Plinije Starije, sigurno nije ni postojao. Iz toga razloga, logično se postavlja pitanje kako je onda moguće da je Varon bio tako vidovit, pod uvjetom da je on svoje viđenje ilirskih zemalja bazirao na neposrednom kontaktu i primanju informacija dok je tamo boravio, pa da izričito kaže da na prostoru koji je kasnije obuhvatio jedan od tri dalmatinska konventa postoji precizno naveden, skoro statistički podatak o broju političkih jedinica. Potrebno je naglasiti da su u to vrijeme (prve polovice I. st. n. e.) te

[179] Na sličan način bi se onda mogla promatrati i Crna Gora, ne samo dok se nalazila u obliku entiteta, nego i za vrijeme prerastanja u državu pa u pojedinim slučajevima skoro sve do I. svjetskog rata, jer je ona dugo sačuvala plemenski ustroj u staroj formi, a ne u smislu već izgrađenih upravno-teritorijalnih jedinica. Plemena su uživala i određeni stupanj autonomije i ostvarivali su i utjecaj na politički život i razvitak Crne Gore i Brda, koji je sve više slabio sa prerastanjem Crne Gore u državu počevši od Petra I Petrovića. Crnogorska i brdska plemena i pored autonomije i utjecaja koji su ostvarivali na društveno-politički život, nisu nikada bile zasebne ili suverene političke cjeline, nego su bili subordinirani vrhovnoj političkoj vlasti oličenoj u nekoj formi ustroja koji je u XVII. i XVIII. st., pa i u dijelu XIX. st. imao slične forme funkcioniranja i strukturiranja kao i željeznodobni politički entiteti. Radi toga moguće je neke procese koji su vladali u tadašnjem crnogorskom i brdskom društvu promatrati i kao neku vrstu analogije sa procesima političke izgradnje u ilirskim zajednicama, pogotovu ako se ima u vidu dinarski element i mentalitet. Crnogorski politički entitet se obrazovao na temeljima tradicija posjeda Crnojevića, a kao ideološku osnovu (izraženu kroz religiozni plašt) svoga postojanja imao je cetinskog vladiku i njegov dvor. Iz tih temelja razvio se prvo jaki crnogorski narod i njegova politička tvorevina-entitet a zatim iz njega, daljim i sadržajnijim društveno-političkim razvojem i crnogorska država. Ipak bi se neupućenim promatračima, koji dolaze sa strane i iz zemalja sa već potpuno izgrađenom državnom strukturom gdje je razina plemena već odavno bila iščezla, u razdobljima sve do početaka XIX. st. moglo učiniti suprotno i tako bi po njemu crnogorska i brdska plemena Njeguši, Vasojevići, Kući, Drobnjaci, Moračani itd. činili suverene cjeline, pa bi na prostoru male Crne Gore imali čitav niz još majušnijih suverenih političkih jedinica. Sam proces oblikovanja obrisa državnosti i stvaranja državnih institucija, te prerastanja ili zamjenjivanja preddržavnih formi uređenja sa državnim u Crnoj Gori je trajao skoro čitavo stoljeće. O žilavosti «duha plemenske pripadnosti» i danas živo svjedočanstvo pruža Crna Gora.

[180] O spomenutoj velikoj razlici u broju *civitates* kod Varona i Plinija Starijeg nešto drugačije mišljenje ima Bojanovski (1988:47). Njegovo objašnjenje o tome da su Rimljani okrupnjavali domorodačke zajednice izgleda nelogično, jer koji bi to interesi vodili praktične Rimljane da stvaraju veće narodnosne i političke jedinice na prostoru čija je lojalnost diskutabilna a proturimski osjećaj prisutan već stoljećima i na taj način samo osnažuju svoje potencijalne neprijatelje. Uz to Dezitijati, Naresi, Glindicioni, Dokleati možda i Melkumani (Merromenoi ?) koji se pojavljuju kod Plinija Starijeg u grupi od onih 13 naronitanskih naroda sa dekurijama, spominju se i kod Apijana vezano za Oktavijanovu kampanju 35 - 33. god.p. n. e., pa se samim tim može tvrditi da su oni postojali i prije toga navodnog, po Bojanovskom, okrupnjavanja domorodačkih zajednica. A to bi opet značilo da je stanje broja i postojanja zasebnih domorodačkih politija neposredno pred 35. god. p. n. e., u odnosu na stanje broja peregrinskih *civitates* koje donosi Plinije Stariji bilo mnogo manje radikalno različito nego kada bi se pretpostavilo da je oko 35. god. p. n. e., bilo 89 političkih jedinica, a sredinom I. st. n. e. čak pet-šest puta manje tih domorodačkih politija.

[181] Bojanovski, 1988:43, fus. 34

politije bile većinom ili nezavisne ili samo pod fiktivnom rimskom vrhovnom vlašću.[182] Ali ipak je činjenica da je od vremena Varonovog boravka u Iliriku pa do moguće najranije uspostave naronitanskog konventa u opsegu u kojem ga prezentira Plinije Stariji prošlo najmanje 50 godina. U vrijeme svoga boravka u ilirskim zemljama kao kvestora, i pored svoje nesumnjive visoke inteligencije, znanja i znatiželje, Varon je još uvijek bio relativno mlad i neiskusan, a potrebno je imati možda na umu da je on te podatke koje je tada saznao dok je boravio na istočnom Jadranu i njegovom zaleđu u svoja djela možda projicirao desetljećima kasnije, pa je moglo doći i do neke vrste «korumpiranja sjećanja». Veliko je pitanje koliko su Varon, pa i sami drugi Rimljani prije 50. god. p. n. e. dobro i kvalitetno poznavali stvarno stanje onoga što je bilo u dubljoj unutrašnjosti zapadnog Balkana, npr. u unutrašnjosti prostora budućeg naronitanskog konventa, tj., u oblastima iza Japoda i posebno Delmata uključujući i Gornju Bosnu i Dezitijate.[183]Na kraju krajeva teško je pomisliti da je na jednom relativno uskom prostoru budućeg naronitanskog konventa moglo u I. st. p. n. e. usporedo egzistirati 89 samostalnih političkih jedinica, kada je npr. čitava Galija u prvoj polovini I st. n. e. imala 64 *civitates*.[184] Ako bi se prihvatila mogućnost postojanja 89 nezavisnih jedinica na prostorima naronitanskog konventa to bi značilo da je svako pleme ili bar veća seosko-katunska zajednica bila zasebna politička jedinica što bi u uvjetima dostignutog društveno-političkog razvitka indigenih zajednica ilirskog pojasa mlađeg željeznog doba bilo teško zamislivo. Kako se čini ni sam Plinije Stariji nije se mnogo trudio u provjeravanju pojedinih informacija koje se tiču zapadnog Balkana, pa se tako moglo i desiti da potpuno nekritički prođe Varonov podatak. Moguće je da je sam Plinije Stariji pod utiskom niza tačnih i preciznih statističkih podataka o zapadnom Balkanu koje je dobivao iz službenih popisa i koje nije trebao dodatno provjeravati, prosto prešao preko par podataka koje je unio ili izostavio iz svoga etnografskog opisa bez dodatne provjere koje su te «sitnice» ipak iziskivale. Kao što vidimo sve navedeno može samo relativizirati Varonov podatak. Naravno vjerojatno su pojedini narodi u procesu rimskog osvajanja i u toku velikog ustanka od 6. do 9. god.

[182] Narona jeste predstavljala jednu lokalnu administrativnu jedinicu i bitno urbano, društveno i gospodarsko središte posebno kao glavno komunikaciono čvorište koje je povezivalo još uvijek nezavisne i protohistorijske zajednice kontinentalne unutrašnjosti sa antičkim svijetom Mediterana (u kojoj se odvijala intenzivna trgovina robno-novčanog karaktera o čemu svjedoči mnogobrojni nalazi novca, Patsch, 1996:97), ali ona prije uspostave provincije Ilirik u svom punom kapacitetu nije mogla biti konvent u onom obliku u kakvom je postojala u plinijevsko vrijeme. Inače konačni preustroj provincijalne uprave izvršen je 13. I 27. god. p. n. e. kada je izvršen teritorijalno-upravni preustroj i ujedinjene Italije s obzirom na primanje Istre i oblikovanje granica Ilirika, bar prema Italiji i Makedoniji.

[183] Varon je do ovoga broja mogao doći i korištenjem knjiga u javnoj knjižnici čiji je bio upravitelj, pa je onda koristeći svoja sjećanja i podatke drugih autora, i njihovim kombiniranjem mogao doći do zaključka o 89 *civitates*. Varon je inače bio veliki erudita.

[184] *Tac. Ann.* III, 44; Prilikom ove usporedbe potrebno je imati u vidu da su galski narodi, posebno oni na jugu prešli složeniji društveno-politički razvitak nego mnogi ilirski narodi iz kontinentalne unutrašnjosti i da su samim tim njihove zajednice bile teritorijalno krupnije i ustrojenije. A i iz Tacitovog teksta nije jasno da li su tih 64 *civitates* pripadala samo trima galskim provincijama, ili su u taj broj uključene i peregrinske *civitates* iz Donje i Gornje Germanije. Od 293 hispanske zajednice za koje se zna da su postojale u vrijeme dolaska Rimljana na Iberski poluotok, u vrijeme Augusta zna se za 114 zajednica. Mirković, 2002:153

n. e. u jednom broju stvarnom i iščezli uslijed čitavog niza okolnosti, ali taj broj sigurno nije iznosio ni blizu sedamdeset.

U prvo vrijeme uspostave rimske vlasti u Iliriji i Panoniji, vrhovna lokalna uprava nad peregrinskim *civitates* u unutrašnjosti ostavljena je domaćim ljudima, odnosno do tada vladajućim grupacijama, porodicama, rodovima, dinastijama i slično. Tako su domorodačke institucije uspjele zadržati posljednjih desetljeća stare ere određeni stupanj autonomije svojih političkih zajednica u odnosu na rimsku vlast. Znamo da su se na čelu Breuka i Dezitijata nalazili domaći ljudi. Nesumnjivo je uspostava vrhovne rimske vlasti donijela već u startu određene prednosti od kojih je najvažnija prestanak dotadašnjih kroničnih sukoba i malih ratova među domorodačkim zajednicama. A uklopljavanje malih narodnosnih i plemenskih političkih cjelina u teritorijalno veće upravne okvire, prvo na razinama konventa, zatim provincije i na kraju državne cjeline uvjetovalo je i međusobnu veću interakciju do tada iscjepkanih zajednica. Sukladno tome došlo je i do pojave, makar u zametku, i osjećaja neke vrste zajedništva i dijeljenja istih interesa ali i problema po nekim aspektima koje je sa sobom donijela uspostava rimske državne vlasti i provođenje njenih načela uređenja provincijskih odnosa, posebno u onim krajevima koji su bili kulturno i društveno zaostaliji.

Nestanak dotadašnje političke rascjepkanosti, višedecenijski unutarnji mir i veća povezanost, komunikativnost i uzajamna prožimanja niza ilirskih zajednica što su bili neminovna posljedica njihovog okupljanja pod jedan državni, pa i provincijski okvir doveli su do izražajnijeg uvažavanja među do tada politički razdvojenim, a u nekim slučajevima i sukobljenim zajednicama. To je dovodilo i do njihovog zbližavanja te razvijanja osjećanja o pripadnosti jednom određenom kolektivitetu i svijesti o zajedničkim interesima u prvom redu usmjerenim prema vrhovnoj rimskoj vlasti. Ta osjećaj se počeo razvijati i na temeljima onog zajedničkog što su ti narodi, a koje je tadašnja «ilirska provincija» objedinila, baštinili a kojeg su postali itekako svjesni u intenzivnom kontaktu sa jednim elementom koji im je bio stran skoro u svim pogledima od jezika do načina života, ali koji im se uspio nametnuti. Jezička sličnost i razumljivost, zajednička zemlja ali i sličnu razinu općeg kulturnog razvitka sve više su postajali ona nit koja je uticala na njihovo sve izrazitije povezivanje i prevazilaženje različitosti i suprotnosti. A živeći u jednoj cjelini i njihovi interesi i potrebe su sve više dobivali zajedničkih crta, što je samo doprinosilo međusobnoj većoj komunikaciji i uvažanju pa i zajedničkom nastupu. Višedecenijsko razdoblje zajedničkog življenja u okviru jedne političke tvorevine bilo je i više nego dovoljno da se počnu razvijati ti zametci zajedničke svijesti bar u nekim aspektima. Tako su ušavši u intenzivniji interaktivni kontakt i sa vanjskim svijetom, i to posebno onim razvijenim mediteranskim, i narodi ilirske pripadnosti bez obzira na međusobne razlike su postajali sasvim prirodno svjesni i onoga što im je zajedničko, a to je kako je već istaknuto nesumnjiva jezička bliskost, a preko toga i svoje posebnosti. A to posebno dolazi do izražaja kada se ti narodi i zajednice koji

nesumnjivo posjeduju tu neku međusobnu povezanost koja ih određuje kao prepoznatljiv i zaseban etnički kompleks nađu u jednom političkom, upravnom i teritorijalnom okviru, a koji je usto većinom izgrađen od strane drugačijeg etničkog činioca i koji još u sebi sadržava veliki broj drugih, različitih etničkih i kulturoloških fenomena. I tako je ilirski kompleks postao spreman za zajedničko dejstvo jer je pored starih narodnosnih imena određenu ulogu u životu domorodaca počelo da ima i zajedničko «ilirsko» ime, koje će nakon par stoljeća i potpuno istisnuti stara narodnosna imena, izuzev delmatskog, ali koje će dobiti i neko drugo značenje, a ne narodnosno.

Kako je vrijeme odmicalo, domorodačke politije koje su se nalazile pod rimskom državnom i provincijskom vlašću u Iliriku, nalazeći se pod sigurnosnim «kišobranom» šire upravne vlasti i suvereniteta tako su polako potiskivale svoje unutrašnje razlike i povećavale svoje unutarnje veze. Naravno ovo je bio jedan dugotrajan proces koji se, istine radi, nikada nije uspio potpuno u konačnom obliku razviti i tako steći primat. Proporcionalno slabljenju međusobnih razlika jačalo je nezadovoljstvo prema rimskoj upravi i njenim metodama provođenja. I to sve veće nezadovoljstvo imalo je određenu ulogu u povezivanju i zbližavanju čitavog niza narodnosno-političkih formacija, posebno onih sa dinarskog područja koje su se dvije dekade ranije u odnosu na jedan dio naroda iz panonskog bazena našle u okvirima jedinstvene Provincije. Stare surevnjivosti i suprotnosti interesa su se potiskivale, jer je većina domorodačkih politija sada imale zajednički problem koji je zasjenjivao sva ostala pitanja-rimsku vladavinu i njene metode uprave. Tako se pojavljuje paradoks po kojem je upravo rimska uprava samim svojim postojanjem doprinijela prevazilaženju ili bar relativiziranju i slabljenju dotadašnjih razlika među domorodačkim zajednicama, jer su uklopljavanjem niza zapadnobalkanskih i panonskih naroda u jednu političku cjelinu ustvari Rimljani bili ti koji su ih ujedinili i omogućili do tada zasebnim zajednicama nesmetanu i kontinuiranu komunikaciju. Vezavši ga za jednu provinciju Rimljani su dotada golemu masu podijeljenu narodnosnim i političkim partikularizmima ustvari ujedinili davši im i zajedničke institucije. Istina te institucije i čitav taj zajednički okvir je bio tada u rukama i pod kontrolom Rimljana, ali i takvo iskustvo je za domorodce bilo vrijedno u odnosu na ono stanje podijeljenosti i suparništava za vrijeme njihove nezavisnosti. I za manje od dvije dekade od pokoravanja Panona, domorodački narodi, odnosno pojedini njihovi lideri (u prvom redu Baton Dezitijatski i narod i politička jedinica kojoj on izvorno pripada), su se pokazali i spremnim i sposobnim da na sebe i svoju odgovornost preuzmu to iskustvo postojanja, vođenja i funkcioniranja «zajedničkih institucija». Sigurno je da bez postojanja jedinstvene provincije Ilirik, taj domaći eksperiment sa «zajedničkim okvirom i vojno-političkim institucijama» ne bi uspio ni pokrenuti, a on je ipak trajao par godina.

Moguće je da bi takva politika na duge staze donijela probitak višim državnim interesima, da na pitanjima gore spomenutim ograničenja domaće autonomije nije došlo do prekida odnosa između domaćih zajednica i vrhovne vlasti. Labava kombinacija

odnosa između lokalnih domaćih vlasti i vrhovne rimske vlasti zasnovane na uzajamnom povjerenju je prvih godina nove ere potpuno kolabirala. I kada dođe do prekida on je imao karakter šoka i pred Rimljanima je stajao ujedinjeni front niza domorodačkih naroda, a ne samo pojedini domorodački narod ili manja grupa naroda. Rimljani su tako stvaranjem provincije Ilirik uradili ono što sami ilirski nisu uspjeli, a sigurno ni namjeravali da ostvare⇒ujedinivši čitav jedan spektar naroda, od kojih su većina bili i etnički srodni u jedan politički okvir. Tako su paradoksalno upravo Rimljani stvorili preduvjete, jer su provincijom Ilirik izgradili temelj na osnovi kojeg se razvila, bar u svojoj formi --- kako je sama povijest pokazala --- nikada sazrelog zametka, svijest o ilirskom jedinstvu izraženom kroz pripadnost jednoj teritorijalnoj zajednici koju je otjelovljavala provincija i zajedničkim političkim interesima. Tako je nastala platforma mogućeg stvaranja velikog saveza autohtonih naroda koji je u sebi imao kao osnovni zajednički sadržilac-proturimsku borbu. Veliko bi bilo pitanje da li bi savez čitavog niza autohtonih naroda, u onoj mjeri kakav je proizašao 6. god. n. e., uopće bio moguć da nije bilo postojanja jedinstvene provincije Ilirik, ali i bijesa usmjerenog prema rimskoj vlasti. U suprotnom zapadnobalkanski i panonski narodi i plemena se nikada ne bi ujedinili ni po jednom pitanju u tolikoj mjeri kao što se to desilo 6 god. n. e., što uostalom dokazuje i njihova dotadašnja povijest satkana od niza međusobnih sukoba i parcijalnih ratova pojedinih naroda sa Rimljanima.

Iliri su izgleda, sudeći po Velejevom podatku po kome su oni prihvaćali tekovine antičke civilizacije prije početka ustanka 6. god. n. e.[185] i to u jednom relativnom kratkom periodu, bili i spremni da prihvate vrhovnu vlast Rimske Države sa svim onim blagodatima višeg i razvijenijeg općeg kulturnog života, i da možda i aktivno učestvuju u njegovom daljem razvitku. To što su domorodci prihvaćali latinski jezik, antičku književnost i intelektualizam bi možda sa svoje strane značilo i da su peregrinske *civitates*, uključujući i dezitijatsku, bile spremne i da prihvate politički okvir koji je uspostavio Rim. Ali s druge strane kao da nije bilo dovoljno razumijevanja ni sluha za domorodačke recipicijente antičke kulture, niti se obraćalo pažnje na njihove specifičnosti nastale uslijed dugog prapovijesnog i protohistorijskog razvitka a koje su još uvijek bile dosta žive u načinu života domorodaca. Nisu se uvažavali njihovi interesi, nije se na pravilan način shvaćao njihov mentalitet i istančani osjećaj posebno Dezitijata na čijoj su teritoriji Rimljani od početka počeli sa sustavnom eksploatacijom minerala i ruda. Različite su bile i tradicije društveno-gospodarskog i političkog razvitka koje pogotovu nisu mogle biti prevladane naglim ulaskom zapadnobalkanskih i panonskih domorodačkih zajednica u kontinentalnoj unutrašnjosti u okvir Rimske Države. Te razlike koje su se počele sve više očitavati kako je prvo razdoblje rimske vladavine teklo, doprinijele su tome da Rimljani jednostavno nisu shvaćali navike u javnim poslovima,

[185] *Vell.* II, CX, 5

posebno obaveza koje su za Rimljane bile normalno izmirivanje duga prema Državi, a koje su autohtonom stanovništvu bile strane, pa i smatrane zloupotrebama. I na kraju su te razlike u osjećaju za javne poslove i potrebe, stvarne zloupotrebe koju su Država i svi oni koji su se nalazili i prikrivali pod njenim skutima, činili i nerješavanje uzroka sve većeg nezadovoljstva dinarskih i panonskih peregrina su sa početkom nove ere doprinijeli stvaranju kritične točke unutarnje frustracije u domorodačkim zajednicama.

3. Dezitijatska politija

„Svaki građanin bi trebao biti vojnik. Ovo je bio slučaj sa Grcima i Rimljanima, i morao bi biti i svake slobodne države“

Thomas Jefferson

Imenom Dezitijati[186] antički pisci označavaju ilirsku[187] narodnosnu pojavu koja se postupno razvila u Gornjoj Bosni i lašvanskom porječju u toku željeznog doba.[188] Ova autohtona i originalna narodnosna pojava je imala i osobeni i jasno prepoznatljiv kulturni razvitak. Kao specifična pojava na dijelu središnje Bosne, Dezitijati su bili produkt nesumnjivo dugačkog procesa etno-[189] i politijogeneze, koji se odvijao kroz čitav niz različitih faza i dostignutih razina razvitka. Društveno i politički su napredovali toliko da su izgradili vlastitu političku jedinicu (politiju→ preddržavnu političku cjelinu, entitet koji je imao i svoje institucije i svoj teritorij). Dezitijatska politija je postojala stoljećima, ali nije postigla punu državotvornu preobrazbu i nakon perioda samostalnog razvitka je kao podčinjena peregrinska *civitas* uklopljena u rimski državni okvir, koji ju je na kraju i apsorbirao.

Okosnicu dezitijatske politije je činio gornji tok rijeke Bosne, čije su ime u arhaičnijem obliku koristili i sami Dezitijati. Pritoke kao Miljacka, Željeznica, Fojnica, Lepenica i Lašva su kao zrake širile dezitijatski teritorij, dok su ga planinski prostori Ivana, Romanije, Vranice, Bitovnja, Komara uokviravali. Predio Gornje Bosne je zemljopisno kao stvoren da se u njemu može svestrano razvijati jedna veća zajednica. Rijeke ne daju samo prijeko potrebnu vodu, nego služe i kao odlične komunikacije. Riječne udoline i šira polja pružaju i dobre uvjete za zemljoradnju, a planinski obronci i platoi omogućavaju ispaše. Šume su bile znatno veće i gušće u tome osvitu historije nego danas, a divljač koja ju je naseljavala samo je dodatno doprinosila bogatstvu zemlje. Zemlja je iz njedara nudila gornjobosanskim ljudima još i metale, kao što je željezo, dok su rijeke sa zapadnih planina Vranice i Bitovnje donosile zlato.

---

[186] O Dezitijatima v. Mesihovic, 2007 A

[187] O ilirskoj etničkoj pripadnosti Dezitijata v. Mesihović, 2007 A: 94 - 138

[188] O porijeklu Dezitijata v. Mesihović, 2007 A:139 - 145

[189] Etnogenetski proces svake zajednice na zapadnom Balkanu se može pratiti i preko već definiranih načela koja je donio Alojz Benac (1964 A). O etnogentskim pitanjima zapadnog Balkana u predslavensko doba v. Suić, 1958; Isto, 1965; Isto, 1966; i članak Suić, 1995 koji se odnosi i na neke opće elemente procesa etnogeneze na ovom prostoru.

Još jedna zemljopisna osobenost je povečavala vrijednosti dezitijatske zemlje. Još od vremena završetka posljednje glacijacije, kada su se glečeri povukli oslobađajući kontinentalnu unutrašnjost za grupe koje su se povlaćile iz oblasti koje je Jadransko more sve više osvajalo, Gornja Bosna je postala bitno saobračajno čvorište. Preko nje se nije povezivao sjeverni panonski prostor sa srednjojadranskom obalom, nego je išla i komunikacija koja je spajala središnji Balkan sa zapadom. Iz svih razloga ne bi trebalo ni da čudi da su u neolitiku ovim prostorom vladale zajednice koje znanost imenuje kao nosioce „Kakanjske“ i posebno „Butmirske“ kulture, koje su kreirale i izgradile osoben i orginalan izraz svoga postojanja. Ni sa metalnim dobom i radikalnom kulturološkom preobrazbom nije ovaj prostor izgubio na svome značenju. Sa kasnim brončanim dobom nastala je nova originalna i snažna kulturna pojava poznata kao „srednjobosanska kulturna grupa“. Do danas je poznato preko 120 gradinskih naselja na prostoru rasprostriranja „srednjobosanske kulturne grupe“. Iako su u osvitu historije neke od tih gradina već bile napuštene, ipak brojnost ali i veličina pojedinih gradinskih naselja za koja znamo da su postojala i na prijelazima era pokazuje brojnost populacije koja je živjela u Gornjoj Bosni.

Dezitijati u prapovijesnom i protohistorijskom razdoblju postojanja do 33. god. p. n. e.

Pod imenom Dezitijati u pisanim vrelima se nesumnjivo podrazumijevala i adekvatna politička cjelina, koja je za vrijeme nezavisnosti bila oličena u strukturi i ustroju koji odgovaraju tipu «protohistorijskog entiteta», a za vrijeme rimske vladavine u jedinstvenoj peregrinskoj *civitas*. Da je postojala jedna politička cjelina/jedinica (politija) koja je okupljala Dezitijate, i identificirala se sa dezitijatskim imenom i da je kao takva bila prepoznatljiva, priznata i uvažavana od strane i vanjskih, stranih činilaca i unutarnje domaće, dezitijatske sredine dokazuje čitav niz podataka iz izvorne građe. Samo identificiranje sa «dezitijatskim» imenom prisutno je često kod domaćih ljudi, o čemu svjedoči čitav i niz natpisa na kojima pojedinac pored svoga imena dodaje i etnonim, odnosno svjedoči o svojoj narodnosnoj, građanskoj i samim tim i političkoj pripadnosti kao što su natpisi mornara *Nerva Laidi f.* i vojnika *Temans Platorisa*, ili kao u slučaju natpisa *ILJug* III, 1582 princepsa T(ita) F(lavija) Valensa o svome statusnom položaju u političkoj hijerarhiji dezitijatske *civitas*.[190] Kao što se i navedenog vidi pripadnici i dužnosnici dezitijatske političke cjeline su bili i te kako svjesni svoga dezitijatskog narodnosnog, odnosno imena političke cjeline koja je objedinjavala i predstavljala tu narodnosnu jedinstvenost. Isticanje T(ita) F(lavija) Valensa da je princeps Dezitijata, jasno govori da je u njegovo vrijeme, i to duboko u II. st. n. e., postojala uklopljena u upravno-administrativni i teritorijalni sustav Rimske države, još uvijek jedna politička

[190] *CIL* XVI, 11 = *CIL* III, p 849 (p 1959) = *CIL* X, 1402 = D 1989 iz *Herculaneum*, *CIL* III 9739 iz Garduna; *ILJug* III, 1582 iz Breze princepsa Dezitijata T(ita) F(lavija) Valensa

cjelina poznata i priznata pod dezitijatskim imenom. Naglašavanje svoje, dezitijatske pripadnosti koje je posebno izraženo na natpisima onih Dezitijata koji su boravili i završili svoj život van dezitijatske teritorije isto potvrđuje postojanje snažne dezitijatske svijesti, koja ne bi mogla egzistirati bez osnove na koju bi se naslanjala, a to je nesumnjivo morala biti jedinstvena dezitijatska politija. U vrijeme nastanka spomenutih natpisa od strane Rimljana, ova cjelina je bila priznata kao peregrinska *civitas*, koja je u prolazila kroz različite stupnjeve unutarnje autonomije. Sa vanjske strane je isto tako jasno prepoznato postojanje dezitijatske narodnosne i političke cjeline, jer iz konteksta mjesta u djelima antičkih pisaca (npr. u *Plin. NH* III, 143) u kojima se spominje dezitijatsko ime jasno se primjećuje da oni pod tim imenom podrazumijevaju i narodnosnu i političku jedinstvenost. I za naša dva osnovna izvjestitelja o ustanku, Dezitijati bez ikakve sumnje predstavljaju jedinstvenu narodnosnu, i samim tim i političku cjelinu, i kao takvi se i pojavljuju i funkcioniraju u zbivanjima vezanim za ovaj rat. Za Veleja Paterkula, Dezitijati su jedan prepoznatljiv narod naseljen u «Dalmaciji» (*Perustae et Desidiates Delmatae*),[191] što je od posebne vrijednosti ako se ima u vidu da je on neposredni učesnik u ratu. On je kao takav morao biti upoznat sa stvarnim stanjem i narodnosnom i političkom slikom ustaničkog područja, i da Dezitijati nisu bili jasna, zaokružena narodnosna i politička cjelina on ne bi imao nikakvog razloga da ih spominje. Iz samog njegovog spominjanja slijedi da su i u vremenima ustanka u rimskim «očima» Dezitijati predstavljali jedinstveno cjelinu. I u kontekstu izlaganja Kasija Diona Dezitijati su prepoznatljivi kao jedinstvena i nedjeljiva pa i kohezivna cjelina, jer je on smatrao neophodnim da uz Batonovo ime navede i to da je Dezitijat.[192] Kasije Dion se u sintetiziranju svoga izvještaja o ustanku oslanjao na ranija povijesna i druga djela te arhivsku građu koja su spominjala, govorila ili detaljnije opisivala zbivanja na zapadnom Balkanu u tom periodu, tako da je moguće logičkim slijedom zaključiti da je i ova, za Diona Kasija, izvorna građa prepoznavala narodnosnu i političku jedinstvenost. Ni u jednom od ovih izvještaja koji su relativno opširniji, a predstavljaju i zatvorene cjeline (što im daje posebnu kvalitetu) ne može se ni naslutiti, ni u najmanjem detalju i prikrivenom značenju izvjesna djeljivost Dezitijata. Naprotiv, oni u tim opisima uvijek kada se pojavljuju nastupaju kao jedinstvena zajednica, koja vjerojatno ima i snažnu

---

[191] *Vell.* II, CXV, 4; Držimo da je u kontekstu općeg Velejevog izlaganja o ratu i korištenja izraza «Dalmacija» pravilnije navedenu latinsku rečenicu na naš jezik prevesti kao «Pirusti i Dezitijati Dalmacije», nego u smislu «Pirusti i Dezitijati dalmatinski», kako bi to sugerirao engleski prijevod u Loebovom izdanju «Perustae and Desiadates, Dalmatian tribes». Iz postavljanja konstrukcije prevođenja dotične Velejeve rečenice, mogu se izvući i različiti zaključci. Dok bi u prvom slučaju bio dat naglasak na prostornu, teritorijalnu pripadnost, drugi slučaj uključujući i engleski prijevod može sugerirati i neku širu etničku pripadnost. Iz razloga što u Velejevom nacrtnom opisu ustanka svi izraze koji proizlaze iz «*Delmatia*» u samom kontekstu izlaganja nose u sebi samo teritorijalnu odrednicu smatramo da je pravilnije primijeniti prvu varijantu. U Velejevom dijelu II, CX, 2 pod «*Delmatia*» se nesumnjivo podrazumijeva određena teritorija koja pokriva južni dio provincije Ilirik i čini uz Panoniju, drugu komponentu provincije. Isto pojmovnu sadržinu termin «*Delmatia*» nosi i na još jednom mjestu (II, CXIV, 4) pa možda i u dijelu II, CXVI, 2, a do sličnog zaključka možemo doći i kada promatramo kontekst i drugih dijelova Velejevog izvještaja o ustanku 6 - 9. god. n. e., u kojima se pojavljuju izrazi izvedeni iz «*Delmatia*»(usporediti II, CXV, 1; II, CXVI, 1; II, CXVII, 1).

[192] *Cass. Dio* LV, 29, 2

unutarnju koheziju. Plinije Stariji oslanja se na zvanične podatke što je dokaz da su i za rimsku administraciju I st. n. e. Dezitijati jedna narodnosna i politička cjelina sastavljena i popisana na osnovu 103 dekurije.[193] A i za Strabona i za Apijana Dezitijati su jedan narod.[194] Dovoljno svjedočanstvo o tome političkom i upravnom postojanju Dezitijata kao nedjeljive formacije i to za rimsko doba pruža i natpis *CIL* IX 2564 Bovianum Undecimarum, u kome se očitava dezitijatsko upravno i političko jedinstvo koje je povezano sa rimskom institucijom prefekta. Uostalom u spomenutoj literarnoj izvornoj građi ili se direktno navode ili se osjeća prisustvo političkih institucija dezitijatske zajednice, npr. Strabon spominje instituciju vojvode (ἡγεμών) Dezitijata[195] čije postojanje na indirektan način potvrđuje i Kasije Dion, kod kojeg se posrednim putem može naslutiti i prisustvo vojničke/narodne skupštine.[196] A preko natpisa T(ita) F(lavija) Valensa saznajemo i za postojanje institucije princepsa kod Dezitijata. Znači iz same činjenice postojanja dezitijatskih institucija koje u sebi nose političku sadržinu, mora slijediti činjenica da postoji i funkcionira odgovarajuća politička cjelina koja kao identifikaciju nosi dezitijatsko ime, iz čijeg opsega suverenosti ili autonomije proizlaze i gore nabrojane institucije. U suprotnom bi bilo besmisleno postojanje gore spomenutih institucija koje u sebi nose atribut «dezitijatski», ako nema stvarne egzistencije dezitijatske politije i njene prepoznatljivosti kao takve. Na kraju krajeva i Plinije Stariji definira, posrednim putem, Dezitijate sredinom I. st. n. e., kao *civitas*,[197] znači kao i priznatu i prepoznatljivu upravno-političku jedinicu.

Jedini pisani trag o Dezitijatima prije rimske vladavine daje Apijan, a i on je povezan sa Oktavijanovim zaposjedanjem zapadnobalkanskih i panonskih zemalja, i iz toga vidimo da su svi podaci iz pisane izvorne građe koji sugeriraju postojanje političke jedinstvenosti dezitijatskog naroda nastali i direktno se odnose na periode uspostave rimske vlasti, dva razdoblja rimske vladavine i na vrijeme ustanka od 6 do 9. god. n. e. Sa podacima takvog karaktera a koji su se svojom sadržinom direktno odnosili na razdoblje pune nezavisnosti Dezitijata ne raspolaže, ali to ne znači da i u periodu nezavisnosti nije egzistirala u punoj snazi dezitijatska politija. Pisani podaci koji su direktno spominjali tu jedinstvenost, ili bi se ona bar, posrednim putem u njima mogla naslutiti su sigurno ostali izgubljeni u nemirnim nastupajućim povijesnim razdobljima. A to što se oni ne spominju u pisanim vrelima može se jednostavno objasniti i time da Dezitijati, smješteni u dubokoj dinarskoj kontinentalnoj unutrašnjosti, prije Oktavijana nisu imali intenzivnog i neposrednog kontakta sa rimskim trupama, kao što su to imali Ardijejci, Delmati, Japodi…itd. Za

[193] *Plin. NH* III, 143

[194] *Strab. Geo.* VII, 5, 3; *App. Ill.* 17

[195] *Strab. Geo.* VII, 5, 3

[196] *Cass. Dio* LV, 29, 2; LV, 34, 5

[197] *Plin. NH* III, 142-143

antičke pisce u velikoj većini slučajeva narodi zapadnog Balkana posebno za period njihove nezavisnosti, predstavljali su činjenicu koja se pojavljuje u njihovim djelima samo u kontekstu opisivanja njihovog (uglavnom političke i vojne naravi) dodira sa grčkim i rimskim svijetom. Dezitijati, odnosno njihova politija, su nesumnjivo imali svoj intenzivni protohistorijski razvitak u svim sferama života, i vjerojatno su i stoljećima prije uspostave rimske vlasti bili i bitan politički, društveni i gospodarski činilac na širem prostoru unutrašnjosti. O tome bi posredno svjedočile činjenice da su Dezitijati bili još sredinom I. st. n. e., (i to nakon ustanka u kojem su imali iznimno velike populacijske gubitke)[198] još uvijek najbrojniji autohtoni narod naronitanskog konventa, te da oni predstavljaju temeljni stup čitavog ustanka. To oni nisu mogli biti ni u jednoj od gore navedenih činjenica da i u periodima protohistorije nisu prošli duži razvojni put, u kojem je njihova unutarnja kohezija mogla u dovoljnoj mjeri da očvrsne kako bi predstavljala takav prepoznatljiv i funkcionalan narodnosni i politički fenomen da bude uvažavan i od drugih zajednica. Osim toga Dezitijati naseljavaju rudonosne oblasti koje usto posjeduju najplodnije areale zemljišta u širem prostoru. Sve je to moralo uvjetovati da je njihov utjecaj i to ne samo kulturološki, nego i gospodarski pa i politički morao da bude u periodima protohistorije i izrazit i priznavan. I dezitijatska *civitas* je morala imati razloge svoga postojanja i u političkoj tradiciji i kontinuiranosti koja je postojala u predrimskom razdoblju. Sve te dezitijatske političke institucije, precizna prepoznatljivost i priznatost od strane vanjskih činilaca (uključujući i oficijelnu strukturu Rimske države), jasno identificiranje pod dezitijatskim imenom u unutarnjoj sredini, prisutna i duboko ukorijenjena svijest o dezitijatskoj pripadnosti pa i duga egzistencija dezitijatske *civitas*, nisu mogle nastati i biti uzrokovane u par prvih desetljeća rimske vladavine. Navedene činjenice su morale biti posljedica dugotrajnije dezitijatske politijogeneze koja se odvijala i stoljećima prije uspostave rimske vladavine. Uostalom bilo bi teško shvatljivo da Rimljani podčinjavanjem zapadnog Balkana svojoj državnoj i provincijskoj vlasti stvaraju novu, dezitijatsku narodnosnu i političku jedinicu. Oni su se i u slučaju nametanja svoje vlasti Dezitijatima vjerojatnije držali svojih ustaljenih pravila o reguliranju unutar provincijskih odnosa pa su u tom smislu poštivali i egzistenciju dezitijatske političke jedinice, koju su uklopili u svoju upravno-administrativnu šemu, pa je kao takvu nalazimo i u podacima iz pisane izvorne građe. A da bi je Rimljani kao takvu priznavali, ta dezitijatska politička jedinica je morala vući kontinuitet svoga postojanja još iz vremena nezavisnosti u kojem je morala biti stabilna i trajnija formacija sa relativno snažnijom unutarnjom konstitucijom i tradicijom, te međusobnom povezanošću njenih sastavnica. Jedino bi po tim uvjetima dezitijatska politija mogla

---

[198] Velej Paterkul (II, CXV, 4) posebno naglašava da su se Dezitijati u ovom ratu predali tek kada su bili dovedeni skoro do fizičkog istrebljenja. Pa i pored toga Dezitijati pola stoljeća kasnije predstavljaju najbrojniji (na osnovi broja dekurija) autohtoni narod naronitanskog konventa.

preživjeti razdoblje svoga «traumatičnog» transformiranja iz ustroja protohistorijskog političkog entiteta u peregrinsku *civitas*, odnosno ulaska u okvire Rimske Imperije.

Sve su to jasni pokazatelji postojanja dezitijatskog političkog jedinstva i u predrimsko doba. Činjenica je i da Dezitijati dočekuju Rimljane kao već oformljena politija, što možemo posredno naslutiti iz Apijanovog spominjanja Dezitijata koji se može smatrati jedinim pisanim podatkom koji se odnosi na vrijeme uspostave rimske vlasti na zapadnom Balkanu za vrijeme Oktavijana, odnosno na zadnje trenutke nezavisnosti Dezitijata kada su se oni suprotstavili nadolazećem rimskom osvajačkom talasu.[199] Apijan jasno prepoznaje Dezitijate kao jednu samostalnu cjelinu, koja se suprotstavlja Oktavijanu i brani svoju nezavisnost, a to ne bi bilo moguće da se pod dezitijatskim imenom nije jedna politija. Apijan je podatke za svoje povijesno djelo (nastalo dva stoljeća nakon vremena koje opisuje u konkretnom slučaju) crpio i iz djela ranijih pisaca i rimskih arhiva odakle je uostalom i došao do navedene informacije o Dezitijatima, što bi automatski podrazumijevalo da su Dezitijati bili prepoznati i priznati kao politija i u tim djelima i arhivskoj građi i od Oktavijana Augusta jer je podatak o njima do Apijana došao vjerojatno došao preko Augustovih memoara. Rimljani prodorom u dublju kontinentalnu unutrašnjost zapadnog Balkana zatiču jedan oformljen i snažan narodnosni organizam koji je uokviren u monolitnu političku cjelinu sa punom suverenošću i koja se identificira pod imenom Dezitijata. S druge strane ta jedinstvenost nije mogla nastati neposredno pred i uzrokovano samo rimskom najezdom, jer ona zahtijeva dugotrajniju politijogenezu kako bi se mogla oblikovati i biti u mogućnosti funkcionirati kao takva cjelina koju bi Rimljani, odnosno antički pisci uvažavali samo pod jednim imenom i stalno prepoznavali u njenom kontinuiranom razvitku kroz različite periode razvitka od borbe za održanje nezavisnosti do sredine I. st. n. e. Uostalom ako su Delmati i Japodi mogli biti prepoznati u II. st. p. n. e. kao zasebni potpuno oblikovani narodi zašto to ne bi bili i Dezitijati u datom periodu.

Ta narodnosna i politička cjelina u toku svih gore navedenih razdoblja pokazuje iznimnu unutarnju koheziju, i čvrstoću koja se suočava i sa teškim iskušenjima vezanim za svoje dalje održanje i biološki opstanak svoje ljudske sadržine kao što je to bio slučaj u zadnjoj fazi ustanka. Dezitijatska politija uspijeva sve to preživjeti i opstati, pa i dalje funkcionirati kroz jedan duži period, a to bi jedino bilo moguće ako su Dezitijati bili jakim nitima međusobno povezani i sa izraženom svijesti o dezitijatskoj pripadnosti. Uostalom u natpisima i djelima antičkih pisaca, ni na jednom mjestu ne nailazimo ni na spomen, ni na posredni trag pa ni na samo naslućivanje imena i egzistencije nižih sastavnica u odnosu na dezitijatsku cjelinu. Jedino što možemo naći su osobna imena (jednosložna i dvosložna, ova potonja u pojedinim slučajevima nalazimo uz neposredni dodatak kojim se potvrđuje njihova dezitijatska pripadnost) i prisustvo i nominiranje

[199] *App. Ill.* 17

dezitijatske cjeline. I ta činjenica dodatno potvrđuje koheziju dezitijatske zajednice u razdobljima na koja se podaci odnose od druge polovice I. st. p. n. e. do II. st. n. e., koja je bila prepoznatljiva i strancima, ali i prihvaćena u domaćoj sredini. Uostalom i sama srednjobosanska kulturna grupa željeznog doba, odnosno njeni nositelji, pokazuje svoj jasan, dobar i precizan ustroj, kao što se može slikovito vidjeti na primjeru strukturiranosti naselja Pod,[200] a i uopće kulturni identitet srednjobosanske kulture je vrlo jedinstven. Iz svega izloženog se nameće zaključak da je dezitijatske zajednice još od najranijih perioda njihovog postojanja odlikovao djelotvoran ustroj, visok stupanj kompaktnosti ali i unutarnje samodiscipline.

Sve neposredno navedeno je moglo nastati jedino uslijed dugog razvitka te dezitijatske političke jedinstvenosti i u periodu nezavisnosti, kada je ona kroz jedan iznimno duži period morala uživati svoju punu suverenost kako bi se stigla nametnuti u smislu dominirajuće, bitne i jedine svijesti političkog karaktera svim pripadnicima Dezitijata u odnosu na niže sastavnice (plemena, lokalne teritorijalne jedinice, bratstva). U tom dugom razvojnom periodu u periodu nezavisnosti prevaziđeni su lokalni i plemenski partikularizmi i smanjen njihov utjecaj u tolikoj mjeri, da ni u vremenima najvećih teškoća po dezitijatsku političku cjelinu i njen narod oni nisu posebno nastupili i djelovali i tako ugrozili zajednicu kojoj su pripadali.[201] Jednostavno rečeno unutarnje dezitijatsko «biće» i njegova ukorijenjenost u svijesti Dezitijata su bili dovoljni snažni da održe dezitijatsko jedinstvo i identitet i kroz te periode i da drže u dubokoj sjeni eventualne partikularne težnje svojih pojedinih sastavnica. Ovaj dezitijatski identitet je bio u dovoljnoj mjeri snažan i da se nametne kao politička i narodnosna činjenica i okolnim domorodačkim politijama, koje su njega samog i institucije, teritoriju i norme života koje su ga materijalizirale priznale. O tome nedvosmisleno svjedoči ponašanje i odnos drugih ilirskih naroda i njihovih predstavnika prema Dezitijatama u toku ustanka, uključujući i prihvaćanje da Dezitijat bude jedan od dvojice vrhovnih vojvoda ustanka u koji su se ovi narodi uključili. a u posljednjoj fazi rata i jedini vođa ustanka. Da bi neko mogao da bude prihvaćen za zajedničkog i vrhovnog vojvodu ustanka u koji se uključio veliki broj ilirskih naroda, uz sve ostale razloge koji su doprinosili tome njegova matična

---

[200] Čović, 1987:524

[201] Možda se nazivi za pojedina deztiijatska plemena, odnosno bolje reći neotuđive sastavnice/dijelove dezitijatske narodnosne i političke zajednice, kriju u kasnijim, antičkim nazivima kao što su npr. imena municipija *Bistuensium*, *R.P. Aquae S…*(možda se nalazi u nastavku one riječi koja počinje sa S…) ili u nazivima pojedinih naselja na dezitijatskoj teritoriji (poznatih preko Antoninovog Itinerarija, Pojtingerove karte i Kosmografije Anonima Ravenjanina) ili biskupija koje su se sudeći po salonskim saborima prostirale i preko područja koja su pripadala Dezitijatima. U načelu nazivi ranokršćanskih biskupija su slijedili nazive lokalnih kasnoantičkih administrativno-upravnih i teritorijalnih (municipalnih) jedinica u kojima su imale svoja sjedišta. A i same te jedinice kasnoantičkog municipalnog ustroja su uglavnom proisticale iz domorodačkih peregrinskih jedinica-*civitates*, odnosno često iz njihovih manjih sastavnih jedinica koje su u vremenu postojanja i funkcioniranja formacije političkog entiteta predstavljala formacija plemena. A nije nemoguće i pomisliti da su npr. i Batijati jedno od dezitijatskih plemena.

narodnosna i politička zajednica je morala da bude snažnija, brojnija i da ima čvršću i stabilniju strukturu i ustroj i naravno ona je morala da uživa i određeni ugled, povjerenje i poštovanje među svojim neposrednim i daljim susjedima. Ove posljednje navedene karakteristike mogle su se razviti samo zahvaljujući tradiciji, odnosno dugom poznavanju, življenju blizu i održavanju svestranih kontakata drugih politija sa Dezitijatima, što i sa svoje strane nedvosmisleno govori da je politija Dezitijata nastala u znatno ranijim razdobljima u odnosu na periode rimske vladavine i ustanka. To «unutarnje» biće koje je definiralo dezitijatsku politiju i u sebi objedinjavalo domorodačke zajednice Gornje Bosne, i koje se održalo skoro još dva stoljeća u okviru Rimske države, ipak je na kraju moralo podleći nemjerljivo sadržajnijem i opsežnijem rimskom narodnosnom i političkom identitetu kojem je dezitijatski identitet bio još i subordiniran.

Sam proces i način stvaranja dezitijatske političke jedinice koji se odigravao u toku protohistorijskog perioda može se djelomično pokušati rekonstruirati i pomoću pisanih vrela. Iz činjenice da sva pisana vrela latinske i grčke jezičke provenijencije jasno obnašatelja najviše političke izvršne institucije kod Dezitijata tituliraju terminom *vojvoda* može djelomično ocrtati glavne pravce političkog razvitka, pa i ujedinjenja dezitijatske narodnosne zajednice. Sudeći po vrelima vrhovni obnašatelj izvršne političke vlasti u dezitijatskom entitetu, i kasnije dezitijatskoj *civitas* do 9. god. n. e. bio je primarno, ustvari najviši vojni zapovjednik. Na osnovi ove činjenice mogli bismo pretpostaviti sa izvjesnom dozom vjerojatnoće da je stvaranje dezitijatske političke jedinice (protohistorijskog entiteta) nastalo kao posljedica prvotnog formiranja vojnog saveza. Tako se sami početak egzistencije dezitijatske političke jedinice može promatrati kao vojni savez u koji se udružio čitav niz plemena i zajednica koje su još od ranije bile etnički, kulturološki, narodnosno i zemljopisno povezane i srodne, te samim tim dijelile i neke zajedničke interese u samom početku obrambenog i vojnog karaktera, a ne kao nasilno političko podčinjavanje jednom plemenu ili zajednici. Dezitijatska politija je tako kreirana na onim istim temeljima kao i Samnitska Liga koja je nastala isto iz potrebe vojnog jedinstva, da bi se onda vremenom uslijed niza okolnosti jačala unutarnja kohezija sve do onog trenutka i mjere kada su se sastavni dijelovi jedinstvene cjeline smatrali nedjeljivim i od same cjeline i međusobno te osjetili subordinirani zajedničkim političkim i drugim (religijskim, gospodarskim) institucijama i interesima.

Za stvaranje dezitijatske političke jedinice presudni činilac bila je neka vrsta vojne i obrambene potrebe koja se manifestirala u fenomenu vojnog saveza, koji je moguće je pretpostaviti postojao i prije kraja IV. st. p. n. e. Međutim, sigurno ga je tek pojava keltskog osvajačkog činioca prebacila na drugi kolosijek razvitka jer su se dezitijatske gornjobosanske i lašvanske zajednice sada suočile sa bliskom opasnošću koja se nadvila nad njima. Kelti su oko 310. god. p. n. e. konačno srušili ne samo autarijatski politički entitet nego i njegovu narodnosnu zajednicu, čime je zapanjujuće naglo prestao dalji

razvitak glasinačke kulture starijeg željeznog doba. Tako je prestao postojati kulturološki, narodnosni i politički fenomen koji je skoro pola tisućljeća predstavljao istočnog susjeda zajednicama nositeljima srednjobosanske kulturne grupe željeznog doba.[202] I oko 310. god. p. n. e., na od dezitijatskog područja istočnom pravcu se stvorio politički gledano prazan prostor bez adekvatnog domorodačkog vojnog bedema sa kojim bi se Kelti kao novi svježi, etnički, politički, kulturološki i posebno izrazito vojni i ekspanzionistički element suočili prije nego bi mogli ugroziti interese gornjobosanskih i lašvanskih zajednica. Jednostavno rečeno dezitijatske zajednice su ostale na ovom pravcu same i otvorene eventualnom keltskom pritisku. Keltsko prisustvo dezitijatske zajednice su osjećale i na svojim sjevernim granicama prema panonskim oblastima južno od Save gdje su Kelti prodirali i politički i vojno pa sporadično i populacijski, posebice u sjeveroistočnoj Bosni, i to još prije od 310. god. p. n. e., u toku druge polovice IV. st. p. n. e. Sama Gornja Bosna i drugi dijelovi središnje Bosne su morali i radi svoga prirodnog bogatstva izgledati primamljivo Keltima čije je gospodarstvo i društvo osjećalo potrebu za metalnim sirovinama, posebno nakon neuspjeha njihovog pohoda iz 279. god. p. n. e. na jug poluotoka te formiranja i stabiliziranja narodnosne i političke zajednice/politije Skordiska. Radi svega toga bilo je neophodno dalje učvršćivanje, produbljivanje i sadržajnije povezivanje i to i na vojnim i na političkim osnovama gornjobosanskih i lašvanskih zajednica. Sudeći po materijalnim ostacima, koji potvrđuju odsustvo keltskih elemenata koji bi po svome kvantitetu i kvalitetu sugerirali postojanje keltske vlasti ili naseljavanja, proces dezitijatskog ujedinjavanja je ne samo ostvario svoju primarnu svrhu, nego je doprinio i rađanju jedinstvenog i nedjeljivog naroda sa jasnom političkom jedinicom.[203] I nastanak nekropole Kamenjača, koja na neki svoj način simbolizira postojanje jedinstvenog dezitijatskog političkog naroda, vremenski se više-manje podudara sa počecima latenskog razdoblja, odnosno sa vidljivom pojavom Kelta. A i ratnička grobnica u Vratnici kod Visokog pripada razdoblju prodora i stabiliziranja Kelta u oblastima Donje Save i uopće donje Panonije, pa bi se možda mogla povezati sa ovom pojavom novog, ekspanzionističkog etničkog, narodnosnog i političkog faktora. Uostalom ova grobnica se nalazi na desnoj strani rijeke Bosne i situirana je u relativnoj blizini nekropole Kamenjača u Brezi, pa je narodnosno jedinstvo osoba sahranjenih u ovim grobnicama nedvojbeno, jer ih dijeli i vrlo kratak vremenski period (između stvaralaca grobnice iz Vratnice i za sada evidentiranih početaka sahranjivanja u

[202] Ipak je potrebno naglasiti da su od početka V. st. p. n. e., autarijatski interesi primarno bili okrenuti prema istočnim oblastima, na koje se izgleda preselio i jedan značajan dio populacije, što se u nekoj mjeri manifestira i vrlo slabom međusobnom razmjenom između Autarijata i zajednica nosilaca srednjobosanske kulturne grupe u tom periodu.

[203] Stoljećima ranije, jedna od posrednih posljedica pojave perzijskog čimbenika na jugoistoku Poluotoka je bilo i političko ujedinjene autarijatske narodnosne zajednice. Kao što vidimo pojave vanjskih političkih i narodnosnih zajednica i novih kulturnih fenomena u okruženju ilirskih zemalja i u njima samima su definitivno donosile sa sobom kao popratne pojave i ubrzavanje i pojačavanje društveno-političkog razvitka, odnosno «revolucionarne promjene» u društveno-političkim okvirima, strukturama, ustroju i stupnju usložnjavanja autohtonih zajednica, a koji su u pojedinim slučajevima donosile na povijesnu pozornicu i nove autohtone političke fenomene.

Kamenjači) od samo možda par desetljeća (ili još kraće) i relativno mala prostorna razdaljina. Kao što vidimo i Vratnica i Kamenjača svojim postojanjem obilježavaju jedan kratki period posljednjih desetljeća IV. st. p. n. e. i samih početaka III. st. p. n. e., a što se analogno podudara sa totalnim raspadom autarijatske narodnosne i političke cjeline, zamiranjem glasinačke kulture sjeverne varijante, prodorom Kelta i uzdizanjem Dardanaca i Ardijejaca. Tako bi se vrijeme pojave Kelta u Donjoj Panoniji i njihov pritisak sa sjevera i istoka, moglo smatrati periodom oblikovanja i srastanja dezitijatskog političkog entiteta, odnosno razdoblje konačnog formiranja naroda Dezitijata koji je zauzimao jedno šire područje. Vjerojatno su i ranije postojale forme međusobnog udruživanja pojedinih lokalnih, plemenskih kneževina (sa centrima u nekim od većih i istaknutijih gradinskih naselja). Možda je i postojala neka vrsta i «amfiktionije» (zasnovane na lokalnim obrascima), labave konfederacije gornjobosanskih, lašvanskih pa možda i skopljanskih i gornjoramskih zajednica, a čije je djelovanje bar utjecalo na postojanje neke zajedničke svijesti. Ipak je tek nova, mnogo izraženija i ozbiljnija opasnost praktično, na nama nepoznat način, dovela do pravog političkog ujedinjena u jedinstvenu i snažnu narodnosnu cjelinu i politiju koja je u povijesnim vrelima poznata pod imenom Dezitijati.[204] Dezitijatske zajednice koje su se suočile sa izvjesnom keltskom prijetnjom jednostavno nisu imale drugog rješenja nego da povećavaju ingerencije svoga vojnog saveza, jačaju njegovu strukturu i zajedničke institucije koje se tako pretvaraju u moćne, poštovane i autoritativne političke institucije. A upravo iz razloga vojne i obrambene osnove na kojoj se temeljio razvitak političkog entiteta, kod Dezitijata su dvije zajedničke institucije postale posebno izražajne i prisutne, a to su bile skupština vojnika i institucija vrhovnog vojvode. A pošto je skupština vojnika ustvari predstavljala narodnu skupštinu tj. najviše suvereno političko tijelo (u zakonodavnom i sudskom smislu), onda je i predvodnik i vrhovni zapovjednik koji je sigurno bio zbog svoje funkcije i predsjedatelj vojnih/narodnih skupština sve više postojao i vrhovna izvršna politička institucija. I na osnovi svega prezentiranog mogao bi se izvesti kao vjerojatni zaključak⇒ da je, iako je i prije kraja IV. st. p. n. e, vjerojatno postojala neka vrsta saveza koji je povezivao gornjobosanske i neke središnjobosanske zajednice i plemena prevahodno na vojno—obrambenim potrebama, tek pojava Kelta dovela da se na osnovi tog od ranije egzistirajućeg zajedničkog nastupa oblikuje funkcionalan i jedinstven dezitijatski politički entitet sa središtem u nekoj od gornjobosanskih zona južno od zeničke kotline. Tako bismo *terminus ante quem* konačnog kreiranja i oblikovanja jedinstvenog dezitijatskog političkog entiteta sa svim onim osobnostima koje karakteriziraju razina političkog ustroja «protohistorijskog entiteta», mogli staviti negdje u posljednje razdoblje IV. st. p. n. e. Prostor na kojem su živjeli Dezitijati se nalazio u

[204] Dezitijatske zajednice situirane u dubokoj kontinentalnoj unutrašnjosti i samom središtu prostiranja ilirskog svijeta, nisu baš imali nekog vojničkog iskustva i dodira sa drugim etničkim kompleksima. Njihovi ratovi i sukobi lokalnog i nešto šireg opsega su stoljećima vođeni na neki više-manje ustaljeni način i tek je dolazak Kelta poremetio tu relativnu stabilnost i postupni, evolutivni razvitak i to na prilično radikalan način.

bližem susjedstvu teritorija koje su držali keltski Skordisci posebno na istočnim i sjeveroistočnim pravcima, tako da su Dezitijati svoj razvitak morali prilagođavati i svjesnosti stalne keltsko-skordičke opasnosti.

Dolazak Kelta i uspostavljanje etničke, narodnosne i političke formacije Skordiska koja je dva stoljeća bila izniman ekspanzivni i remetilački element, poremetili su u velikoj mjeri stanje odnosa na središnjem i dijelu zapadnog, istočnog pa i južnog dijela Balkana. To se neminovno na neki način, ako već ne direktno, a ono posredno moralo osjetiti i na tendencije i usmjeravanje općeg razvitka dezitijatskih i drugih središnjo- i posebno istočnobosanskih zajednica. O tim ratovima izazvanim skordičkim postojanjem i djelovanjem opće, ali ipak slikovite podatke o njihovoj silovitosti daju Strabon, Flor, Apijan, Rufije Fest, Amijan Marcelin. Orozije i Jordanes.[205] Podaci Flora u prvim rečenicama njegovog poglavlja «*Bellum Thracicum*», ukazuju, ako se pod njegovim «Tračanima» kriju ustvari Skordisci, da su oni u svojim pohodima prodirali vrlo duboko u područja zapadnog Balkana, sve do jadranske obale.[206] To bi značilo da je i dezitijatsko područje moglo biti izloženo napadima skordičkih «lutajućih» odreda. I tako su prva razdoblja postojanja dezitijatskog političkog entiteta nesumnjivo bila obilježavana i stalnim sukobima sa Skordiscima koji su, zbog svoje političke i gospodarske snage puna dva stoljeća predstavljali turbulentni činilac na dobrom dijelu poluotoka. Prisustvo Kelta, tj. Skordičke «države» je bilo destabilizirajući faktor po autohtone zajednice zapadnog i središnjeg Balkana, skoro sve do pobjede rimske republikanske armije pod zapovjedništvom Lucija Kornelija Scipiona Azijagena (možda 84. god. p. n. e.), i nešto kasnije dačke ekspanzije. Ali prestanak skordičkog pritiska, vodio je pojavi novog još vitalnijeg, snažnijeg, moćnijeg, ambicioznijeg i inteligentnijeg političkog činioca u kontinentalnoj unutrašnjosti Balkanskog poluotoka, koji je na kraju i zavladao kompletnim poluotokom.

U periodu nezavisnosti Dezitijata, njihova politička jedinstvenost je nesumnjivo, iz razloga dostignutih razina društveno-političkog, gospodarskog i kulturnog razvitka, bila strukturirana i ustrojena na načelima protohistorijskog entiteta. Dezitijatski politički entitet je u vrijeme nezavisnosti imao punu suverenost, što je samo moglo voditi, kasnijem svestranijim razvitkom, formiranju nedjeljive političke jedinice zasnovane na čvršćim temeljima i sa znatno širim ingerencijama na razini entiteta te razvitku zajedničke narodnosne svijesti. Da je u protohistoriji, još prije dolaska Rimljana postojao i funkcionirao u svim svojim segmentima dezitijatski politički entitet koji se sa dolaskom Rimljana bio transformiran u peregrinsku *civitas,* dodatnu potvrdu nalazimo u materijalnoj kulturi, koja je ostala za Dezitijatima predrimskog perioda. Kada se razmatra

---

205 *Strab. Geo.* VII, 5, 6; 11-12; *Flor.* I, 39; *App. Ill.* 5; *Ruf. Fest.* IX, *Amm Marc.* XVII, 4, 4; *Oros.* V, 23, 17; *Iord.* 219

206 *Flor.* I, 39

pitanje nastanka dezitijatske narodnosne zajednice i njenog političkog entiteta, odnosno narodnosnog i političkog ujedinjenja na prostorima Gornje Bosne neizostavno se postavlja i sljedeće pitanje⇒ da li je dezitijatska narodnosna zajednica proizašla kao rezultat političkog ujedinjena niza željeznodobnih gornjobosanskih i lašvanskih zajednica ili je obrnuto političko jedinstvo bilo logička posljedica procesa politijogeneze koja se odvijala u jedinstvenoj narodnosnoj zajednici. Na osnovi materijalne kulture koja potiče sa prostora Gornje Bosne, a koja pokazuje svoje prilično jedinstvo i daleko prije eventualnog vremena političkog ujedinjena postojalo je vjerojatno etničko i narodnosno jedinstvo ovog prostora i time bi bila vjerojatnija druga mogućnost. Po tome bi se moglo pretpostaviti da u formiranju dezitijatskog naroda i političke jedinice nisu učestvovali različiti etnički elementi, niti čak formacije koje pripadaju različitim komponentama ilirskog kompleksa, nego samo domaće autohtone zajednice koje su međusobno vrlo srodne i sa istim podrijetlom u jednom dugom trajanju i sa pripadnošću istom kulturnom miljeu stotinama godina. Samim tim sve zajednice koje učestvuju u politijogenezi Dezitijata pripadaju uvjetno rečeno «srednjobosancima», a ne i nekim drugim fenomenima različite pripadnosti npr., panonske ili «glasinačke» (shvaćene u smislu nosilaca kulture) ili neilirskim zajednicama.

Unutarnje uređenje dezitijatskog političkog entiteta

Već je u prethodnom poglavlju istaknuto, i detaljno govoreno i objašnjeno, da svaka protohistorijska društveno-politička zajednica koja je dostigla razinu ustroja i strukture koja u sebi nosi osobnosti razine političkog entiteta, odnosno političkog naroda u svome unutarnjem uređenju mora imati izražajnije karakteristike jednog od tri načela izgradnje unutarnjeg uređenja kod željeznodobnih zajednica. Te izražajnije karakteristika razlog su i dominiranja jednog od načela u unutarnjem uređenju, pa samim tim i nominiranja njega kao monarhijskog, demokratskog ili oligarhijskog. Ni dezitijatska narodnosna zajednica i njen politički entitet nisu mogli biti iznimka u odnosu na gore postavljeno pravilo. Sa direktnim podacima iz izvorne građe koji bi govorili o načelu unutarnjeg uređenja dezitijatskog naroda i entiteta u vrijeme njihove nezavisnosti i u prvom razdoblju rimske vladavine sve do početka ustanka 6. god. n. e. na žalost, ne raspolažemo. A ako ih je i bilo, što možemo pretpostaviti, da su ostali izgubljeni u povijesti. Rekonstruiranje društveno-političkog razvitka Dezitijata u prapovijesnom i protohistorijskom razdoblju je otežano i zbog vrlo malog broja sustavno istraženih, analiziranih i objavljenih materijalnih nalaza željeznodobne Gornje Bosne i lašvanskog porječja, za razliku od npr., «glasinačko»-autarijatskog miljea. I tako se jedino određeni zaključci o tome razvitku mogu dobiti korištenjem metode posrednog zaključivanja i uzročno-posljedičnog povezivanja podataka iz do sada poznate, raspoložive i prezentirane izvorne građe o Dezitijatima. Na taj način bi se jedino iz pojedinih podataka koji se odnose na razdoblje ustanka i ponašanje i djelovanje Batona Dezitijatskog posrednim i uzročno-posljedičnim putem mogli izvući neki vrlo vrijedni i relevantni zaključci o političkom i društvenom

uređenju dezitijatske zajednice. A takvo uređenje i funkcioniranje iz vremena ustanka je vjerojatno imalo svoj odraz i u prethodnim periodima razvitka, uključujući i protohistorijsko vrijeme nezavisnosti dezitijatske narodnosne zajednice i političke jedinice.

Pisana vrela ne potvrđuju, za razliku od pojedinih drugih, Dezitijatima kulturološki i etnički srodnim narodima, u okviru dezitijatskog političkog entiteta i postojanje institucije nasljednog vladara ili bar izbornog doživotnog vladara, odnosno monarhijsko uređenje. Jedina osoba koju antički pisci spominju kao vršioca političke vlasti kod Dezitijata je Baton, međutim u njegovom slučaju su svi pisci nedvosmisleno izričiti i svi ga nazivaju latinskim *(dux*) i grčkim (ἡγεμών) ekvivalentom naše riječi *vojvoda*, tj. vrhovni vojni starješina.[207] Velej Paterkul i Svetonije Batona tituliraju kao *dux*, dok Kasije Dion ne upotrebljava nikakvu oficijelnu titulu. Strabon je još i određeniji i kaže za Batona da je on …Δαισιτιᾶται, ὧν Βάτων ἡγεμών⇒ »Dezitijati, čiji **vojvoda** je Baton».[208] Ni na jednom mjestu antička vrela pa ni epigrafski spomenici ne spominju nijednu dezitijatsku osobu koju bi titulirali kao βασιλεὺς, δινάστης, ἄρχων, *rex, regulis,* što bi možda sugeriralo odsustvo institucije suverena-vladara, kralja u političkoj hijerarhiji dezitijatskog entiteta.[209] Inače u djelima antičkih pisaca (Strabon, Velej

---

[207] Obje ove riječi (i grčka i latinska) u svojoj sadržini, pored vojno-zapovjedničke komponente koja je izrazito dominantna, uključuju i određene elemente opće političke uprave (ali ne i suverenosti), te je i tako prilično ekvivalentna sa našom riječi vojvoda i njenom sadržinom.

[208] Strabon terminom ἡγεμών i u za isto vrijeme titulira i Segimunta, sina Segesta, Arminijevog punca i Sesithakusa, sina Segimera (obojica kod Heruska, što jasno pokazuje da kod Strabona ovo označavanje nema neko monarhijsko obilježje) i Ukromira kod Hata (VII, 1, 4). U sva tri primjera u ed. Loeb classical library, volume III, str. 161 grčki ἡγεμών je prevedeno je na engleski kao «chieftain», bukvalno poglavica. Zanimljivo je da u istom odjeljku gdje spominje ove germanske vojvode, Strabon Arminija, isto Heruska, titulira kao τοῦ πολεμαρχήσαντος ἐν τοῖς Χηρούσκοις («vrhovni zapovjednik Heruska»). U istom Loebovom izdanju (volume III, str. 257) u slučaju Batona Dezitijatskog ἡγεμών se prevodi sa «leader», pa je nejasno zašto se prevoditelj Strabona na engleski jezik, odlučio da na dva različita mjesta gdje se u grčkom tekstu nalazi termin ἡγεμών prevede sa dva pojma koja u engleskom jeziku imaju sličnu, ali ipak različitu sadržinu. Da su Herusci imali u svome političkom uređenju i odlike monarhijskog uređenja ukazuje i to što Klaudije šalje Italika, sina Arminijevog brata Flava u zemlju Heruska da preuzme prijestol. Da Arminijeva porodica nije imala neko vladajuće pravo na upravljanje Heruscima, teško bi bilo očekivati da jedna osoba, koja je uostalom potpuno romanizirana, može se uputiti i vladati Heruscima sa kojima ga veže jedino rodbinsko srodstvo kao jedinog raspoloživog predstavnika jedne porodice.

[209] Natpis *ILJug* III, 1582 iz Breze T(ita) F(lavija) Valensa, spominje i titulu princepsa Dezitijata koju je dotični nosio. Međutim, sam natpis potiče iz dubokog perioda drugog razdoblja rimske vladavine i odražava prevashodno stanje domaće političke hijerarhije koje su Rimljani oktroirali Dezitijatima nakon ugušenja ustanka. A osim toga titula princepsa u smislu peregrinskog političkog ustroja na tlu ilirskih i panonskih zemalja odnosi se sadržajno na pripadnike domaćeg oligarhijskog sloja koji kao politička institucija predstavlja peregrinsku *civitas*, odnosno njoj odgovarajući domorodački narod u lokalnoj upravnoj hijerarhiji. Tako da natpis *ILJug* III, 1582 na kome se spominje princeps Dezitijata ne sugerira postojanje institucije vladara-suverena, pogotovu ako se ima u vidu da je u toku I. st. n. e., postojala i institucija prefekta, osobe koja je nakon 9. god. n. e. upravljala dezitijatskom *civitas* i kojoj je bilo subordinirano vijeće princepsa. Narodi na protohistorijskoj razini razvitka mogu biti bez institucije nasljednog monarha, što prepoznaju i grčki pisci, kao Tukidid (II, 80, 5) koji takve narode (Tesproćane) naziva *abasivleutoi.* O tome v. Cabanes, 2002:14; 67; 75; 88; Pored Tesporoćana i Haonci i pojedini trački narodi nemaju kralja, tj. i oni su *abasivleutoi* (Ksenofont, Helenika, V, 2, 17; Cabanes, 2002:66-68). I za pojedine ilirske narode je prema Pseudo-Skimnosu zabilježeno da su bez kralja (Cabanes, 2002:88).

Paterkul, Svetonije, Kasije Dion) u kojima se nailazi na ime Batona Dezitijatskog i njegovo tituliranje kao vojvode, i to baš u poglavljima u kojima se i Batonovo ime i titula spominju, primjećuje se različito tituliranje pojedinih osoba koje predvode svoje narode i zajednice. Spomenuti antički pisci, odnosno izvorna građa iz koje su oni konkretne podatke preuzimali, po ovom pitanju nisu generalizirali, nego su na točan način prepoznavali i prezentirali da li je riječ o instituciji monarhijskog tipa ili nekog drugog tipa, bez obzira da li se to odnosi ne samo na već izgrađene države nego i na «barbarske» zajednice koje su se još uvijek nalazile na preddržavnoj razini razvitka svoje političke strukture. Najbolji primjer pruža slučaj tračkog kralja Remetalka koji se kod Veleja sreće i u opisima događaja i povijesnih procesa u kojima učestvuje i Baton Dezitijatski (za Veleja sa titulom *dux*) i koji se kod spomenutog pisca titulira kao kralj (*Thraciae rex*).[210] Velej Paterkul i Sigimera, oca Arminija titularno terminoški određuje kao *principis eius gentis*,[211] što potvrđuje kneževsku vlast i status Arminijeve porodice kod Heruska koju Velej jasno prepoznaje i kao takvu je predstavlja, za razliku od tituliranja Batona.[212] I čitav niz drugih primjera potvrđuje primjenjivanje pojmovne distinkcije u određivanju statusa stranih vladara i vođa, kao npr., kod Tacita Prasutag je *rex Icenorum* (*Ann.* XIV, 31) jer vlada dinastičkim, monarhijskim načelom u okviru svoga političkog naroda, dok suprotno od toga Takfarinata i Mazipu (Anali, II, 52) vođe afričkog ustanka, titulira kao vojvode (*dux.*), što pokazuje da ustanak predvode osobe koje nisu pripadali monarhijskim dinastijama. I Polibije (II, 2) Agrona jasno titulira kao kralja (*basileus*), te kada govori (II, 4) o Teutinom nasljeđivanju Agrona koristi izraz kraljevska vlast (*basileian*), a inače kada spominje vrhovnu upravu u «Ilirskoj državi» on je određuje izrazima izvedenim iz termina *basileus* (*Polyb.* II, 8). I kod Kasija Diona je ova distinkcija vrlo jasna pa zato on kraljevskim tituliranjem (na grčkom jeziku) oslovljava Sitasa (kralja Denteleta), Deldona (kralja Bastarna), Rolesa i Dapiksa (kraljeve getskih naroda).[213] U slučaju Brita na koje se 43. god. n. e., pokrenula rimska invazija Kasije Dion je isto izričit i kaže da oni nisu bili «slobodni i nezavisni», nego da su se nalazili pod različitim kraljevima (ἦσαν δὲ οὐκ αὐτόνομοι ἀλλ᾽ ἄλλοι ἄλλοις Βασιλεῦσι προστεταγμένοι).[214] I u slučaju drugih naroda i ratova nalazimo na slične slučajeve, pa se jasno mogu prepoznati osobe koje pripadaju tome dinastičko-monarhijskom miljeu (npr. Jugurta, Arminije,

---

[210] *Vell.* II, CXII, 4. Velej je u cijelom svome djelu izričit i jasan u distinkciji upotrebe naziva *rex* i *dux.*, i ne primjećuje se miješanje ovih termina. Tako on, pored Remetalka, nazivima kralj u svome djelu npr. titulira i Agamemnona (I, I, 2), Kodra (I, II, 1) Eumena (I, IX, 2), Antioha Epifana (I, X, 1), Mitridata (II, XVIII, 1; II, XXXVII, 2); Tigrana (II, XXXVII, 2), Oroda (II, XLVI, 4), Jubu (II, LIV, 2); Amintu (II, LXXXIV, 2), Artavasda (II, XCIV, 4) i druge.

[211] *Vell.* II, CXVIII, 2

[212] Usporediti Tacitov (*Ann*. XI, 16-17) opis upućivanja Italika, Arminijevog bratića u zemlju Heruska koji ga traže da im bude kralj (…*Cheruscorum gens regem Roma petivit*…), što pokazuje postojanje dinastijske vlasti kod Heruska.

[213] *Cass. Dio* LI, 23, 4; 24, 4; 24, 6-7; 26, 1

[214] *Cass. Dio* LX, 20, 1

Maroboud, Budika) i onih koji to nisu (Virijat, pa i Vercingetoriks, Baton Dezitijatski, zelotske vođe) upravo iz razloga njihovog različitog tituliranja.

Znači kao što je već istaknuto grčki i rimski pisci se inače nikada ne libe da nekog «barbarskog» vladara tituliraju odgovarajućim latinskim ili grčkim kao kralja, nasljednog ili doživotnog suverena ako je to on zaista bio, dok s druge strane antički pisci uvijek pokušavaju da odgovarajućom titulom naglase nekog «barbarskog» lidera ako on nije bio kralj. Ovakvo nastojanje što je moguće jasnije distinkcije koju primjenjuju pisci na grčkom i latinskom rezultat je općenitog insistiranja, svojstvenog antičkim društvima, na jasnoj institucionalnoj determinaciji jer je ona kao funkcionalni i praktični fenomen direktno proizlazila iz političkih teorija tadašnjeg antičkog svijeta. Sve ovo jasno pokazuje da antički pisci paze da pravilno distanciraju terminološko tituliranje barbarskih vođa i prvaka, s obzirom na njihov stvarni politički i hijerarhijski položaj u matičnoj zajednici. Na osnovi izloženih postavki moglo bi se zaključiti da se preko analiziranja terminološkog određivanja može pokušavati izvršiti rekonstrukcija društvenog i političkog uređenja pojedinih zajednica. U onim nezavisnim ili polusamostalnim zajednicama čije se prvaci u vrelima tituliraju terminima koje sugeriraju postojanje nasljedne vlasti sigurno nije dominirao demokratski način uređenja političke konstitucije, dok bi se u onima u kojima nailazimo npr. na titulu *dux*, moglo tražiti i demokratičnije uređenje.[215]

Upravo iz razloga stečene navike za tačnijim prikazom institucionalne determinacije smatramo da su antički pisci prilikom tituliranja i vođa ustanka, u konkretnom slučaju Batona Dezitijatskog, vodili računa, bar u svojim okvirnim crtama, o izvjesnoj preciznosti. A pošto su termini βασιλεὺς, δινάστης, *rex, regulis,* po svojom jasnoj i osnovnoj pojmovnom sadržinom poznati antičkoj javnosti bilo bi za te grčke i rimske pisce neprikladno da upotrijebe te termine radi determinacije određenih domorodačkih institucija koje nisu predstavljale nikakvu kraljevsku ili nasljednu vladavinu, posebno u vremenu kada su mnogi istaknuti Rimljani, kao u slučaju ustanka od 6. do 9. god. n. e. bili u neposrednom dodiru sa osobama koje su obnašale ove institucije i silom prilika morali znati potpunu bit tih domorodačkih institucija. Uostalom da je Baton Dezitijatski bio neka vrsta nasljednog monarha, suverena dezitijatske političke jedinice, on ne bi morao da po Kasiju Dionu 6. god. n. e. u taboru okupljene pomoćne vojske javno nagovara na oružanu pobunu i odluku o pretakanju ideje o ustanku u praktičnu realizaciju prepušta okupljenoj vojsci. Njegovom nagovoru na samom početku priključuje se sami manji dio domorodaca, da bi se ostatak dobrovoljno priključio tek naknadno nakon prvog sukoba sa Rimljanima, što bi da je Baton Dezitijatski kralj značilo da je on suveren sa

[215] Naravno, postojanje titula koje sugeriraju postojanje nasljedne vlasti ne znači da je u tim zajednicama dominirala monarhijsko načelo, jer je u tim uvjetima moguće i dominiranje oligarhijskih načela. Isto tako ni postojanje titule *dux,* ne podrazumijeva apriori da je riječ o demokratičnijem uređenju, jer je i u ovom slučaju moguće dominiranje oligarhijskih načela.

vrlo malo stvarnog autoriteta. Samim tim jedino moguće rješenje za smještaj Batona Dezitijatskoj na hijerarhijskoj političkoj ljestvici moramo tražiti u sferi izbornih, mandatnih institucija unutar političke konstitucije Dezitijata.[216] A činjenica je i da se u toku svih opisa ustanka. kod Dezitijata spominje samo *vojvoda* Baton, a ne još neka druga osoba što bi u slučaju postojanja dezitijatskog suverena bilo teško izvesti (npr. usporediti odnos Baton Breučki-Pines u pisanim vrelima). To bi onda značilo da Dezitijati nisu imali instituciju doživotnog vladara izabranog samo iz određene porodice, roda ili bratstva nego da je njihov politički entitet imao drugu formu uprave (proto-oligarhijsku ili možda čak nešto demokratičniju verziju političkog ustroja). U tom slučaju njihov politički ustroj bi nalikovao možda samnitskom sustavu Touto.

Naravno u kontekstu razmatranja ovog problema, postavlja se jasno pitanje da li je upotreba termina *dux* i ἡγεμών u latinskim i grčkim tekstovima u kojima se spominju Dezitijati uopće sadržinski odgovarala dezitijatskoj i općeustaničkoj političkoj instituciji koje je predstavljala. Nesumnjivo je da je politička institucija koju je Baton Dezitijatski obnašao nosila originalno domorodačko titularno ime, koje je nažalost ostalo izgubljeno u povijesti. Latinski i grčki pisci, odnosno vrela koja su oni koristili su sigurno to titularno političko ime preveli, radi lakšeg snalaženja eventualnog čitaoca, izrazima koji bi im se učinili najzgodnijim i najprihvatljivijim. Sam izraz vojvoda u svojim latinskim i grčkim oblicima, je pružao svojom pojmovnom širinom dovoljno prostora da u sebi sažme i karaktere čitavog niza institucija koje su bile originalno domorodačke, u konkretnom slučaju dezitijatske, a koje nisu imale baš potpuno odgovarajući pandan u latinskom i grčkom jeziku. Da je kojim slučajem Baton Dezitijatski bio kralj, ili neki nasljedni ili doživotni vladar i suveren dezitijatske političke jedinice, pisci na latinskom i grčkom jeziku ne bi imali nikakvog razloga da ne upotrijebe odgovarajuće latinske i grčke termine. Rimljani su se uostalom «užasavali» termina *rex* i βασιλεὺς i ako bi postojala ikakva mogućnost da ove njihovom mentalnom sklopu «odvratne» institucije prikače za neprijateljske vođe, oni bi to iz propagandnih razloga vjerojatno i učinili. Ali pošto Baton Dezitijatski, isto kao i njegov breučki imenjak do sporazumne predaje na rijeci Bathinus, nisu bili kraljevi, Rimljani su morali da upotrijebe druge termine kojima su objasnili njihov položaj u političkoj i vojnoj hijerarhiji. Tako su oni morali ujedno da pronađu i adekvatne nazive za izvršnu političku instituciju u okviru hijerarhijskog ustrojstva dezitijatske političke jedinice i njenog sustava. A kako je dezitijatska vrhovna politička izvršna institucija u njihovim očima, a vjerojatno sudeći po podacima iz pisanih vrela i stvarno, bila primarno a posebno uslijed ustanka, povezana sa vojnim poslovima Rimljani su jednostavno tu instituciju preveli na dva glavna jezika Imperije kao *dux* i ἡγεμών. Naravno tu vojnu komponentu domaće izvršne političke institucije koju je obnašao Baton Dezitijatski ne bi trebalo predimenzionirani i samo zbog toga što je antički pisci nazivaju

[216] *Cass. Dio* LV, 29, 2

terminom vojvoda, odricati joj i politički značaj, pa možda i sudske ingerencije. U dezitijatskom društvu u trenutku ustanka, Batonova izvršna institucija je bila takvog karaktera da je objedinjavala i vojničke i političke komponente. To dokazuje opis samog kraja ustanka, jer da nije njegova institucija podrazumijevala i političke ovlasti sam zvanični kraj ustanka definitivno ne bi mogla označiti njegova dobrovoljna predaja rimskim zapovjednicima. Uostalom, još u periodu nezavisnosti vrhovna izvršna politička institucija dezitijatskog entiteta, zbog same preddržavotvorne razine njegovog razvitka, je u sebi sigurno morala objedinjavati i vrhovnu entitetsku vojnu i izvršnu političku komponentu. Za preddržavne zajednice sa nesumnjivo prostijom političkom vojnom strukturom vojno-obrambeni i politički interesi su bili objedinjeni i međusobno prožeti.[217] Zbog uvjeta i dostignutog stupnja razvitka zajednice kojoj je pripadala ipak je u spomenutoj instituciji njena vojna komponenta morala dominirati nad političkim značajem, pogotovu u takvim vremenima kao što je ustanak od 6. do 9. god. n. e. Pojava Skeuasa, sina Batona Dezitijatskog kod Kasija Diona ne znači da je on, samim tim što je bio Batonov sin, imao određenu političku poziciju unutar dezitijatske političke strukture u smislu direktnog nasljedstva «monarhijskog» tipa. On se uostalom kod Kasija Diona pojavljuje samo u ulozi ovlaštenog pregovarača, jer je Baton Dezitijatski po samoj prirodi stvari mogao samo kod njega da ima najviše povjerenja i jer je slanjem rođenog sina, vjerojatno najstarijeg, želio da Tiberiju pokaže svoju ozbiljnost u datom trenutku.[218] Međutim, činjenica je da i nitko ne bi slao prestolonasljednika, bez obzira kakva bila ozbiljnost situacije, u neprijateljski logor kako bi obavio pregovore. Da je on bio prestolonasljednik Skeuas bi bio izložen vrlo velikoj opasnosti, jer Rimljani bi sigurno voljeli da u svojim rukama drže nasljednika u «monarhijskom« smislu svoga neprijatelja. Ali pošto Skeuas nije bio nikakav legalni prestolonasljednik unutar dezitijatske zajednice, što su i sami rimski zapovjednici nesumnjivo znali, on je kao osobni izaslanik svoga oca koji je po antičkim izvorima bio *vojvoda* Dezitijata, mogao biti upućen u rimsko vrhovno zapovjedništvo bez bojazni da bi mogao biti zadržan kao neka vrsta taoca. Da je Baton Dezitijatski nosio titulu i obnašao instituciju koja bi bila neka vrsta ilirskog ekvivalenta βασιλεὺς i *rex,*, teško bi ga Rimljani ostavili u životu. Njegovo i njegovog sina nasljedno pravo uvijek bi moglo predstavljati opasnost za ponovno razbuktavanje nemira u ilirskim i panonskom zemljama, pa i za pojavu najrazličitijih avanturista i samozvanaca oko kojih bi se opet moglo akumulirati protu-rimsko raspoloženje i nostalgija za starom «slobodom», kao što se to npr. desilo u slučaju Andriska ili Pseudo-Filipa u Makedoniji. A sve se to u slučaju ilirskih zemalja i dezitijatske *civitas* nije desilo, što bi značilo da

[217] Uostalom, i u pojedinim izgrađenim državama dolazilo je do objedinjavanja vrhovnog vojnog zapovjedništva i izvršne političke vlasti, npr. u slučaju atenskih stratega koji su iako prvobitno zamišljeni kao savjet vojnih zapovjednika za vrijeme Perikla prerasli u najznačajnije izvršno političko tijelo Atenske države, pa i čitavog Delskog Saveza. Slično se mogu promatrati i institucije rimskih konzula i diktatora.

[218] *Cass. Dio* LVI, 16, 1

nije postojala ni teorijska mogućnost da se pojavi neki stvarni ili samozvani pretendent, jer Dezitijati nisu u svojoj političkoj strukturi baštinili načela monarhije.

Baton Dezitijatski je na osnovi svega prezentiranog, u toku ustanka za koji se njegovo postojanje u povijesnim vrelima jedino i vezuje, bio vojni vrhovni zapovjednik i izvršni politički dužnosnik dezitijatske političke jedinice, znači u isto vrijeme i predvodnik vojske ali i njen (odnosno naroda) politički predstavnik. Istovremeno je on bio jedan od vrhovnih, a od predaje Batona Breučkog i jedini vrhovni vojvoda (znači vojno-politički rukovoditelj) ustanka i Saveza pobunjenih naroda Ilirika. Vjerojatno je on uživao i izvjesno društveno uvažavanje u svojoj matičnoj zajednici i prije proljeća 6. god. n. e. obnašajući neke lokalne političke i vojne poslove i dužnosti. O prilog tome bi govorilo njegovo ispoljeno iskustvo prilikom vođenja ustanka, a osim toga on se već nalazio u zrelim godinama kada je ustanak izbio pa je logično pretpostaviti da je bio vojno (možda u okvirima pomoćnih jedinica)[219] i politički aktivan i prije 6. god. n. e. Pošto nije imao neko po rođenju specifično pravo na upravljanje narodom iz kojeg je poticao Baton Dezitijatski je najvjerojatnije u proljeće 6. god. n. e., bio vojvoda dezitijatske oružane sile, u čijem je svojstvu vjerojatno bio određen i da predvodi dezitijatski kontingent na dunavsku granicu. A pošto su se kako izgleda u slučaju Dezitijata vojne i političke ingerencije poklapale, on je bio i vrhovni politički dužnosnik dezitijatske *civitas* koja je imala politički kontinuitet i sa dezitijatskim političkim entitetom iz vremena samostalnosti. Ovo poklapanje najviše političke izvršne funkcije i statusa vojvode, predvodnika oružane sile u slučaju Dezitijata je sa sobom nosilo čitav niz prednosti, a posebno ako se one objedine u takvoj jednoj osobi kakva je bio Baton Dezitijatski sa svim njegovim karakternim i umnim kvalitetama, jer su time sprječavana određena razmimoilaženja i podjele kao što se to desilo u slučaju Breuka.

Da se politička struktura dezitijatskog političkog entiteta nije razvijala u pravcu monarhijskih načela, možda bi na svoj način potvrđivao i nedostatak u do sada pronađenoj arheološkoj građi objekata koji bi ukazivali da su služili kao statusni simbol vladarske-monarhijske vlasti kao što su to žezla/skiptari i neki drugi oblici insignija (metalni pojasevi, dijademe). Za razliku od dezitijatskog područja, na susjednom autarijatskom pronađen je izniman broj objekata koji su vjerojatno služili kao vladarske insignije, što je na svoj način ukazivalo na prisutnost kneževskih i vladarskih dinastija na prostorima autarijatskog etničkog, kulturnog i političkog rasprostiranja u periodu VII - IV. st. p. n. e. Naravno kada se govori o ovom pitanju potrebno je imati u vidu da je autarijatski dalji politički razvitak nasilno prekinut krajem IV. st. p. n. e. i samim tim se postavlja pitanje da li bi, možda da nije bilo keltske invazije, autarijatski politički sistem evoluirao u pravcu napuštanja načela monarhijskog uređenja. Za razliku od njih

[219] Pomoćne jedinice su se i prve pobunile i to upravo na nagovor Batona Dezitijatskog što je značilo da se on u proljeće 6 god. n. e., nalazio u okviru auksilijarnih trupa.

Dezitijati, odnosno zajednice koje su njih tvorile, su više-manje radikalno neometano sa vanjske strane mogli evolutivno razvijati svoj politički sistem još tri stoljeća. To bi moglo onda podrazumijevati da su oni u svojim najranijim fazama političkog ustroja ipak imali i neke monarhijske oblike uređenje bilo na kneževskoj osnovi bilo na vladarskoj. Moguće je špekulativno pretpostaviti da je monarhijska vlast kneževskog tipa egzistirala u pojedinim dezitijatskim zajednicama prije njihovog ujedinjena u jedinstvenu političku cjelinu. Tako bi po svome političkom ustroju te zajednice bile sličnog tipa kao one koje se pojavljuju u Homerovim epovima. Vremenom sa daljim produbljivanjem društveno-gospodarskog razvitka što je kao posljedicu neminovno moralo imati i usložnjavanje političke strukture, a posebno procesom ujedinjavanja, ta vlast «monarhijskog» tipa je napuštana, a političko značenje su preuzimali oblici ustroja na drugim načelima. Ujedinjavanje i stvaranje političkog entiteta je sa svoje strane moralo voditi ukidanju lokalnih monarhija i do vremena pojave Oktavijanovih trupa u kontinentalnoj unutrašnjosti dinarskog pojasa, vlast na osnovi monarhijskih načela bi u tom slučaju već bila odavno napuštena.

Kao što je već rečeno na osnovi jednog podatka koji se odnosi na vrijeme ustanka od 6. do 9. god. n. e. i na djelovanje dezitijatskog vojvode Batona i izvođenjem posrednih značenja, otkrivanjem uzročnosti nastanka situacije koju podatak opisuje i razloga takvog odvijanja opisane situacije koja se realno desila (nakon, kroz procese vanjske i unutarnje kritike, skidanja naslaga neautentičnosti, nevjerodostojnosti ili korumpiranosti teksta)[220]

[220] Svaki povijesni podatak kojim raspolažemo, nakon što je prošao našu vanjsku i unutarnju kritiku može odražavati situaciju, ili samo neke njene segmente, koja se stvarno dogodila ili postojala u određenom povijesnom vremenu. U tom slučaju takav povijesni podatak, bolje rečeno situacija koju predstavlja, u sebi bez obzira na svoju direktnu usmjerenost i veličinu mora sadržavati i svoju uzročnost nastanka, povod nastanka, razloge takvog svoga odvijanja i spomenutog sadržaja, svoj dublji povijesni razvitak i svoje posljedice. Kada se priđe analiziranju i objašnjavanju tih karakteristika jednog povijesnog podatka (odnosno realne situacije koja se odvijala ili postojala u povijesti, shvaćene u svom širem smislu kao svega što se dogodilo u prošlosti), makar se on na prvi pogled činio neznatnim ili siromašnim, pred nama izvire u pravom smislu obilje novih podataka i pretpostavljenih zaključaka. Oni su opet sa svoje strane međusobno uvezani u jednu povijesnu cjelinu i zakonitost. Na osnovi ove metodološke radnje i zahvaljujući jednoj od osnovnih zakonitosti povijesnog razvitka (uzročno-posljedičnoj vezi), te uz korištenje metoda analogije možemo otkriti ili samo pretpostaviti sa visokim stupnjem realnosti i čitav niz zaključaka za oblast iz koje na prvi pogled ne raspolažemo sa direktnim podacima. Sve te karakteristike toga podatka iznesene su u smislu njegovog realnog održavanja neke situacije, a ne djelovanja pisca zahvaljujući kojem raspolažemo tim podatkom, jer je taj aspekt njegovog «dešifriranja» spadao u nadležnost vanjske i unutarnje kritike. Takva realna situacija do koje smo došli analizirajući povijesni podatak, nije jednodimenzionalna i nije uzrokovana samo jednim procesom, nego stjecajem spleta najrazličitijih događanja i procesa koja su zajedničku koordinatnu točku imale u datoj situaciji, odnosno zapamćenom povijesnom podatku koji na neki način mora odražavati realnu situaciju koja se nekada desila. Tako se iz jednog podatka, nakon totalne njegove analize i oblikovanja realne situacije, može povući više nizova uzročno-posljedičnih događanja koji vode u različitim pravcima. Npr. Iz Dionovog podatka (koji je na prvi pogled relativno sadržajno i prostorno mali) koji spominje suđenje i pogubljenje Batonu Breučkog, možemo indirektnim putem koristeći zakonitosti uzročno-posljedične veze izvući nizove preko kojih možemo razmatrati pitanja iz aspekata društveno-političkog uređenja, normativnog sustava, trenutnih vojno-političkih odnosa, karaktera Batona Dezitijatskog i sl. Jednom riječju kroz jednu, povijesnu situaciju prelama se čitav niz linija, i ustvari ona predstavlja najobičniju točku koju presijecaju, tako je ujedno i stvarajući, linije razvitka povijesnih procesa koji su i sami uvjetovani zakonitostima na osnovi kojih se odvijaju. U kontekstu ovog analitičkog procesa, potrebno je imati u vidu još jednu činjenicu, prema kojoj isto moraju polaziti pravci analitičko-sintetičkog istraživanja a to je da nije bitno kako je autor napisao nešto, nego što je mislio, shvaćao, podrazumijevao i doživljavao u svojoj svijesti i umu o tome što je pisao.

mogao bi se ipak ukazati smjer kojim bi se trebalo kretati u svrhu odgonetanja tajni dezitijatskog unutarnjeg društveno-političkog uređenja i načela na kojima je počivao. U podatku Kasija Diona (LV, 34, 5-6) u kome se govori o suđenju Batonu Breučkom nailazi se na jedan detalj koji bi posredno mogao osvijetliti taj smjer dešifriranja načela na kojima je počivao dezitijatski unutarnji društveno-politički sustav. Radi lakšeg razumijevanja niza zaključaka koji će biti izvučeni iz ovog za odgonetanje načela na kojima je počivao politički života Dezitijata ključnog podatka, potrebno je predstaviti cjelinu Dionovog odlomka na grčkom jeziku, te odgovarajući prijevod na naš jezik.

(neposredno prije se govori o sklanjanju Batona Breučkog u jedno od ustaničkih uporišta u Panoniji)

…καὶ μετὰ τοῦτ' ἐκδοθέντα ὑπὸ τῶν ἔνδον λαβὼν παρήγαγέ τε ἐς τὸ στράτευμα, καὶ καταψηφισθέντα ἀποθανεῖν ἐν χερσὶν ἐποίησε[221]...

«...Zatim, kada je bio predan (misli se na Batona Breučkog, op. a.) od onih stanovnika (iz utvrde u koju se sklonio Baton Breučkog, op. a.), on je (misli se na Batona Dezitijatskog, op.a) uhvatio njega predajući ga vojsci, i nakon izglasavanja osude (Batonu Breučkom op. a.) on je pogubljen na licu mjesta».[222]

U razmatranju tematike vezane za analizu sadržaja Dionovog podatka LV, 34, 5-6, nezaobilazno je i rješavanje i pitanja putova kojim se kretala informacija, koja je svojim sadržajem održavala određenu realnu situaciju, do svoga uvrštavanja u Dionov izvještaj, te stupanj eventualne korumpiranosti koji je možda doživjela u toku toga svoga kretanja. Dion nije bio ni svjedok ni suvremenik događanja koje opisuje i on je zbog dvostoljetne distance koja ga je dijelila od perioda ustanka 6 - 9. god. n. e., svoj izvještaj morao da bazira na informacijama koje je crpio iz određene izvorne građe sa kojom je raspolagao a koja je bila rimske provenijencije. Ali za razliku od većine drugih podataka iz ustanka, koji održavaju realnu situaciju neposredno gledanu sa rimske strane i u kojoj su Rimljani

---

[221] Sličnu rečenicu Kasije Dion (LII, 43, 1-2) koristi i kada opisuje suđenje i kažnjavanje Antioha od Komagene 29. god. p. n. e kojeg je August dao da se dovede pred Senat i kada je presuda izglasana (od strane Senata) protiv Antioha dao da se on pogubi (...καὶ ἔς τε τὸ συνέδριον ἐσήγαγε καὶ καταψηφισθέντα ἀπέκτεινε). Zapanjujuća je sličnost Dionovog teksta između onoga što čine August i Baton Dezitijatski i to je još jedan dokaz da je Dion kada je opisivao suđenje Batonu Breučkom mislio da presudu izglasava vojnička skupština.

[222] Radi eventualnog uspoređivanja ovog bitnog Dionovog podatka, predstavljen je i odgovarajući prijevod na engleski jezik u izdanju Loeb edicije, (Dio’s Roman history, VI volume), str. 481; «Later, when the Breucian was delivered over by those inside, he took him and brought him before the army, and then, when he had been condemned, put him to death on the spot.» u prijevodu; «Kasnije, kada je Breuk bio izručen od strane onih unutra, on (misli se na Batona Dezitijatskog op. a.) je uzeo njega (tj. Breuka op. a.) i doveo ga pred vojsku, i zatim, kada je on bio osuđen, dao je da se usmrti na licu mjesta». Kao što vidimo i Loebov engleski prijevod u sebi jasno sadržava smisao da je Baton Dezitijatski doveo Batona Breučkog pored okupljenu vojsku, i da je tom prilikom Baton Bručki osuđen (od strane vojske, jer u suprotnom ne vidimo neki drugi relevantan razlog poradi čega bi se vojska okupila i pred nju izveo zarobljeni Baton Breučki) i odmah zatim i pogubljen. Tako da bez obzira kojim riječima da pokušamo prevesti navedeni Dionov odjeljak, osnovni smisao koji Kasije Dion izriče o tome da je za suđenje Batonu Breučkog primarno odgovorna okupljena vojska ostaje isti.

direktno učestvovali i samim tim bili i osnovni tvorci informacija koja je uvrštena u izvornu građu koju je Dion koristio, sa podatkom koji govori o međusobnom sukobu dvojice Batona, zarobljavanju, izvođenju pred sud, i kažnjavanju Batona Breučkog stvari stoje nešto drugačije. Iako je i informaciju o njoj našao u izvornoj građi koja je primarno rimske provenijencije (makar samo iz razloga da je pisana na latinskom jeziku i u duhu antičke, rimske historiografije), jer teško je pretpostaviti da je Dion dolazio do i koristio autohtonu izvornu građu na domaćem jeziku (jer ona vjerojatno nije ni postojala), realna povijesna situacija koju održava konkretni Dionov podatak se odigrala u «čisto» domorodačkoj sredini. Njeni tvorci i aktivni učesnici su bili samo domaći ljudi, dok prisustva Rimljana u smislu subjekta ili objekta situacije nije bilo, i ona u najboljoj mjeri u odnosu na ostale Dionove podatke odražava duh domorodačke-ustaničke sredine. Pa kako se onda takav elementarno domorodački «produkt» našao kao informacija u izvornoj građi koju je koristio Kasije Dion. U slučaju da su Rimljani tvorci onoga što je postalo za Diona izvorna građa za konkretni podatak, oni su neminovno do ove informacije (koja je održavala jednu realnu povijesnu situaciju koja se odigrala na ustaničkom prostoru) došli posrednim putem preko nekih svojih izvora i sigurno su smatrali dovoljno bitnim i potrebnim da je zapisu i tako uvrste u svoje izvještaje, djela itd. Ona je uostalom govorila o jednom vrlo važnom, prelomnom događaju koji se odigrao u dubini ustaničkog područja i predstavljala je svojom sadržinom ključne detalje koji su ukazivali na nastavak odvijanja ratovanja i stanje među zapadnobalkanskim i panonskim stanovništvom. Rimljani, odnosno njihovo zapovjedništvo i sam državni vrh, oličen u Augustu, su morali znati i biti informirani o onome što se dogodilo sa jednim od dvojice vojvoda ustanka Batonom Breučkim sa kojim su nedugo ranije sklopili sporazumnu predaju i što je moralo imati presudni efekt na dalje ratovanje. Oni su morali i kontinuirano pratiti dalje odvijanje situacije na terenu nastale uslijed eliminiranja Batona Breučkog. Radi upravo takvog pravilnog sagledavanja situacije na terenu, rimski zapovjednici su morali raspolagati sa preciznom, sadržajnom i što je moguće tačnijom informacijom, kako bi njihova procjena uzimala u obzir sve, od protivničkih snaga i njihovog kretanja, stavova, statusa i autoriteta Batona Dezitijatskog, morala i raspoloženja naroda itd. i tako postojala realnijom i korisnom za zasnivanje planiranja daljih operacija. Do informacije koja je svjedočila o zarobljavanju i suđenju Batonu Breučkom rimski zapovjednici su došli relativno brzo, o čemu govori brza vojna intervencija Plaucija Silvana na ponovno ustaničko područje Panonije. Informacija je do rimskih štabova došla bilo preko informativno-obavještajne mreže koju su oni imali na terenu, od osoba koje su bile pristalice Batona Breučkog, a uspjeli su se skloniti među Rimljane ili na neki drugi način. I važnost, po Rimljane, sudbine Batona Breučkog i želja da se što je detaljnije, iz razloga procjene vojno-političkog stanja i raspoloženja na terenu, zna što se sa njim desilo i u vezi dolaska i položaja Batona Dezitijatskog rezultirali su brzim dobivanjem informacije koja je u sebi održavala prilično točan, precizan i detaljan opis čitave situacije. Pošto rimski zapovjednici nisu imali logičkih

razloga da urade suprotno, ona se u načelu u takvom obliku našla i u izvornoj građi koju je koristio Kasije Dion. On je uostalom kao provincijski namjesnik imao i uvid u arhivsku građu, u kojoj su se možda nalazili i dokumenti i zapisi u kojima se nalazio jedan takav podatak koji je opisivao suđenje i pogubljenje Batona Breučkog i raspad ustaničkog Saveza. S druge strane, nije nemoguće pomisliti da su za vrijeme Kasija Diona postojale i lokalne provincijske povijesti u kojima bi se našao sadržan «naš» podatak. Ako su postojale te povijesti bi u sebi odražavale i prilično domaćeg duha i tradicije, odnosno mogla su sadržavati i sjećanja samih učesnika u ratu sa domaće strane i svjedoka obračuna sa Batonom Breučkim. U tom slučaju, pouzdanost prijenosa informacije i odražavanja realne situacije u tom informacionom kodu je bila još veća.

Sve izneseno govori da informacija na koju je naišao u izvornoj građi i sa kojom je raspolagao Dion najvjerojatnije nije bila korumpirana u većoj mjeri, i da je u svojim osnovnim načelima održavala stvarna događanja i glavne pravce odvijanja realne povijesne situacije i da od njenog originalnog razvoja ne odstupa, i pored nekih za bitnost same informacije zanemarljivih razlika. Sam Kasije Dion je onda tu informaciju, pretvorio u svoj podatak, koji je ukomponirao u svoj izvještaj o ustanku 6 - 9. god. n. e., a zatim tako uklopljenog uvrstio u cjelinu svoga djela. U tome svome postupku ni Dion nije imao razloga da ugrozi osnovnu bit i kompoziciju informacije koja mu je služila kao izvorna građa (izuzev što ju je nesumnjivo sažeo), tako da smatramo da Dionov podatak LV, 34, 5-6 koji govori o suđenju i pogubljenju Batona Breučkog u svojoj osnovnoj sadržini i biti ne pokazuje odstupanja od stvarne povijesne situacije i da vjerno održava osnovne intencije tih događanja.[223]

Iz ovog Dionovog fragmenta jasno slijedi sljedeći razvoj realne situacije; nakon što mu je isporučen Baton Breučki, drugi vrhovni vojvoda Baton Dezitijatski ga je predao (Kasije Dion upotrebljava glagol παρ–εγγυάω u značenju uručiti, predati, dati, preporučiti) vojsci okupljenoj radi suđenja i presuđivanja.[224] I nakon izglasavanja presude, ustvari osude Batona Breučkog (Kasije Dion u ovom slučaju upotrebljava glagol

[223] Detaljnom analizom izvorne građe, tj. što je za nas u konkretnom slučaju Dionov podatak, odnosno izvorne građe kojom se služio Kasije Dion, moguće je doći do realne situacije, o kojoj izvorna građa govori, pruža informacije i svjedočanstva. Zbog toga je potrebno njenom izučavanju posebno dubinskog, sadržajnog i uzročno-posljedičnog karaktera, posvetiti najveću pažnju, kako bi se dobio niz «dešifriranih» i pročišćenih realnih situacija, međusobno uvezanih i uklopljenih i u lanac uzročno-posljedične veze, kojom bi se i sama realna povijesna situacija, odnosno povijesni proces, mogli objasniti i protumačiti.

[224] Postavlja se uostalom pitanje, zašto bi Baton Dezitijatski zarobljenog Batona Breučkog uopće izvodio pred okupljenu vojsku izuzev ako nije namjeravao da mu ona odluči o sudbini tj. sudi. Za nijedan drugi razlog ne postoji logičko objašnjenje. Stipčević (1974:68; 1989:51), konkretni podatak Kasija Diona tumači na sljedeći način→…(Baton Dezitijatski) izvede ga (Batona Breučkog) pred plemenski sud koji ga osudi na smrt».. Znači i ovdje je riječ da je suđenje i presuđivanje rezultat postojanja određenog sustavnog ustroja i procedure, a ne samo volje jednog čovjeka. Međutim izraz plemenski sud je ipak neodgovarajući jer može sugerirati da je Batonu Breučkom sudilo neko vijeće manjeg opsega oligarhijskog karaktera koje ima i sudbenu nadležnost, a ne skupština vojnika. Veliko je pitanje je da li uopće nešto što se zove plemenski sud, postoji na razini ustroja jednog naroda ili ujedinjenog Saveza.

κατα–ψηφίζομαι u značenju glasovati protiv koga, osuditi koga[225]), on je bio na osnovi presude na licu mjesta pogubljen. Realna situacija, koju opisuje Dionov podatak o predaji, koju vrši Baton Dezitijatski, svoga dotadašnjeg kolege u vrhovnom zapovjedništvu okupljenoj vojsci na suđenje i donošenje presude je jedan od bitnih pokazatelja koji omogućavaju na posredan način sagledavanje temelja unutarnjeg uređenja dezitijatske društveno-političke formacije. Okupljena vojska (τὸ στράτευμα)[226] ustvari reprezentira neku vrstu institucije narodne skupštine, koja se u ovom slučaju pokazuje kao vrhovno suvereno i sudbeno tijelo pred kojim odgovaraju i najviši politički dužnosnici. Karakter oružane sile ustanika je u toku cjelokupnog toka rata ostao narodni, milicionerski i samim tim se moglo smatrati da vojska predstavlja i suverenu volju naroda.

U protohistorijskim i dijelu antičkih društava, pod izrazom građanin ili sudionik ili pripadnik jednoga naroda sa političkim pravima se po automatizmu podrazumijevao i vojnik, odnosno osoba koja je dio svoga života morala posvetiti službi u oružanim snagama i vojnoj strukturi političke zajednice kojoj pripada i čija prava uživa. I svi građani sa punim ili djelomičnim političkim pravima su na osnovu ove zakonitosti smatrani vojnicima u aktivnoj službi, rezervi ili kao veterani. I sasvim je normalno očekivati da se pod građanima ili sudionicima određene politije podrazumijevaju oni koji su vojnici. Narodne skupštine tako u svojim temeljima nose i osobnosti skupština vojnika, od kojih su najreprezentativniji primjer centurijatske komicije, I Solonove reforme nisu atenske građane dijelile (u pravima i odgovornostima) samo po cenzusu nego i na osnovi vojnog rasporeda i obaveza koje su imali, a u slučaju Sparte punopravni građani su čak bili samo oni koji su pripadnici stajaće vojske ili oni koji su zbog starosti ili neke druge spriječenosti prestali biti stalni vojnici. I opadanje utjecaja i političkog značenja narodnih skupština usko je povezano sa profesionalizacijom oružane sile, jer se tako iz ruku običnog naroda izbijao najvažniji argument-oružje i vojna, milicionerska obaveza, kojim su oni raspolagali i koristili kao najvažnije oruđe u političkom životu jedne zajednice.[227] Ako se vojničke osobnosti narodnih skupština osjete još u razvijenim antičkim državama, njene izraženosti su još veće u zajednicama koje se nalaze na nižim razinama društveno-političkog ustroja, kao što su Dezitijati i drugi narodi koji su učestvovali u ustanku.[228] U njihovom je slučaju oružana sila jedino i direktno proizlazila

[225] Korišten Grčko-hrvatskosrpski rječnik, Majnarić-Gorski, izd. «Školska knjiga», Zagreb 1960

[226] Dionov izraz τὸ στράτευμα potrebno je shvatiti u smislu okupljene, bolje reći u kontekstu ovog podatka, sazvane vojske na jednom mjestu.

[227] Ovo jasno govori o značaju koji oružane snage, njihova struktura i ustroj i uopće vojni aspekt imaju na razvitak političkih sustava. Prijelaz na sustav principata se desio između ostalog i zbog profesionalizacije vojske.

[228] Primjere funkcioniranja makedonske vojničko/narodne skupštine u uvjetima postojanja monarhije vidjeti kod *Diod. Syc.* XVI, 4, 2-3 i *Arr. Anab.* VII, 9, 2-3. Diodor čak striktno tu makedonsku skupštinu naziva *ekklesía* (ἐκκλησία), službenim nazivom atenske narodne skupštine.

iz naroda, što dokazuje i velika brojnost ustaničkih snaga. Za razliku od trupa Rimske Imperije sa kojima su se sukobljavali, u redovima ustanika nije bilo kompaktnih i prepoznatljivih jedinica stranih plaćenika, nego je sam pobunjeni narod primarno dao ratnike. Uostalom ustanici nisu ni raspolagali sa mogućnostima da plate strane plaćenike, a zbog masovnog odaziva na ustanak ni potrebe za unajmljivanjem stranaca. Iako je možda u redovima ustaničkih jedinica bilo i stranaca (avanturista, dezertera, izbjeglih robova i sl.), čitav pokret je imao, da ne zvuči modernistički i pretenciozno, općenarodni karakter. I zato se, u svojim osnovama patrijarhalnim društvima kao što su bila i ilirska a koja su u načelu isključivala žene kao punopravne građane, mogla pod vojnom skupštinom podrazumijevati i narodna skupština.[229] I u skladu sa tim Dionov izraz «pred vojsku» «τὸ στράτευμα» treba tumačiti u smislu izvođenja pred narodnu skupštinu sačinjenu od punopravnih građana koji su bili i vojnici.

Pod terminom vojska koju je u konkretnom slučaju upotrijebio Kasije Dion, ne treba podrazumijevati samo u tom trenutku aktivne vojnike, nego i one koji su nekada bili aktivni vojnici (milicioneri), a to više nisu uslijed starosti ili ranjavanja, Ipak zbog iznimne brojne dominacije onih su aktivno sa oružjem u ruci učestvovali u borbama, u odnosu na ovaj drugi segment punopravnih građana koji su se nalazili na okupljalištu, Kasije Dion odnosno vrelo koje je on koristio su sve to pojednostavili i predstavili u svojim pisanim podacima kao klasičnu armiju. Uostalom, teško bi bilo očekivati da bi iz jednog ovakvog važnog događaja bili isključeni kao aktivni učesnici oni koji su bili nekadašnji vojnici, a imali su i ugled i autoritet i iskustvo, te oni koji su ranjavanjem postali nesposobni za nastavak aktivnog učešća u ratu. Znači okupljenu vojsku, koju je sigurno sazvao Baton Dezitijatski u svrhu suđenja Batonu Breučkom, potrebno je promatrati i kao narodnu skupštinu, ili samo kao tijelo čiji karakter, masovnost i ovlaštenja mogu biti u ovakvim izvanrednim okolnostima najbolji ekvivalent instituciji narodne skupštine. U konkretnom slučaju ova narodna skupština, taj skup aktivnih i isluženih vojnika, nalazi se u ulozi ad-hoc formiranog vrhovnog sudišta pred koji je izveden Baton Breučki. U opisanoj situaciji svi učesnici sazvane skupštine, odnosno sudišta, predstavljaju i neku vrstu sudaca-porotnika i oni ovom prilikom djeluju u stilu

---

[229] Korijene takvog shvaćanja potrebno je tražiti u jednom osjećaju svojstvenom indoeuropskim ratnicima (u ovom pogledu bitno je usporediti mišljenje M.Zaninović, 1998:37⇒»…»S druge su strane (autor uspoređuje istočne civilizacije) arijske ili indoeuropske društvene zajednice koje funkcioniraju ustrojem društva slobodnih ljudi, koji se organiziraju zajedničkim dogovorima». Tako su zasjedanja punopravnih sudionika određene zajednice doživljavana kao okupljanja onih koji su kao ratnici zaduženi da brinu o zaštiti zajednice. Uslijed stalnih ratova i sukobljavanja oni su smatrani najvažnijim segmentom zajednice, što je onda po njihovom mišljenju jedino njima i davalo puna politička prava. Inače je u životu željeznodobnih indoeuropskih naroda rat i vojnički segment imao posebno i stalno aktivno mjesto. Opis germanskih vojničkih/narodnih skupština na koje njihovi sudionici dolaze naoružani, i na kojima se pretresaju pitanja od političke i sudbene važnosti i odlučuje zveketom oružja ostavio je Tacit (*Ger*. 11-12). I Cezar u *De Bello Gallico*, V, 56 daje u slučaju Trevera primjer funkcioniranja vojničke/narodne skupštine koju i naziva skupština pod oružjem/naoružana skupština (…*armatum concilium*…). Da je narodna skupština kod indoeuropskih naroda u svojim osnovama imala primarno vojničko značenje, odnosno da su termini politički punopravan narod i vojska jedno te isto, slikovit primjer pruža i latinski jezik jer riječi *populus* (narod) i *populari* (pustošiti u vojničkom smislu) i *quirites* (građani) i *quiris* (koplje) pokazuju nesumnjivu sličnost i zajedničko podrijetlo,

atenske helijeje, dok je ulogu tužioca najvjerojatnije obnašao drugi vrhovni vojvoda Baton Dezitijatski. Legitimitet i suverenost opće savezničke skupštine, odnosno sakupljene vojske, koja je sudila i presudila Batonu Breučkom direktno su proizlazili iz činjenica da je ona ustvari predstavljala skup niza vojski (milicionerskog tipa) politija koje su učestvovale u ustanku.

Kao što smo već istakli učešće u narodnim vojskama kod ne samo pojedinih protohistorijskih zajednica, nego i antičkih država je tretirano i kao pravo i privilegija omogućavaju učešće u političkom životu zajednice kojoj pripadaju. Samim tim je lako razumljivo i da narodne vojske sastavljene od sudionika neke politije u izvanrednim uvjetima mogu biti od strane Ilira učesnika u ustanku smatrane legitimnim ekvivalentom narodnih skupština i njihovih ingerencija. Pojednostavljeno gledano saveznička skupština-sudište, čije djelovanje opisuje Dionov podatak, bi se mogla promatrati u neku ruku i kao skup improviziranih narodnih skupština politija, koje dobrovoljno učestvuju u zajedničkom vojničkom-skupštinskom sudištu. Tako se i suverenitet i legitimitet savezničke skupštine-sudišta mogao shvatiti kao rezultat spajanja suvereniteta i legitimiteta narodnih skupština politija čiji građani-vojnici aktivno učestvuju u presuđivanju Batonu Breučkom. A to bi onda imalo značenje da su vojnici i drugi aktivni učesnici skupštine-sudišta, kako se može pretpostaviti bili i punopravni i ravnopravni u svome odlučivanju, jer u suprotnom ne bi uopće imalo smisla da se saziva skupština-sudište i da joj se predaje odlučivanje o sudbini Batona Breučkog. Znači da bilo ostvarivo suđenje Batonu Breučkom pred skupljenom vojskom potrebno je ispuniti uvjet da su svi sudionici skupštine vojnika (odnosno vojničkih/narodnih skupština iz kojih je ona crpila svoju suverenost i legitimitet djelovanja) pred koju je izveden Baton Breučki, i koja mu je nalazeći se sada u ulozi vrhovnog sudišta trebala suditi i donijeti presudu, shvaćani kao punopravni i ravnopravni građani u političkom smislu. Iz svega izloženog i detaljno objašnjenog, jasno proizlazi da je taj načelni uvjet ispunjen i da su svi učesnici skupštine-sudišta bili, po shvaćanju Batona Dezitijatskog, u političkom smislu punopravni i ravnopravni i po temeljnim političkim pravima ravni obojici vojvoda. Jedino je pod tim uvjetom bilo moguće da se pred nju izvede Baton Breučki koji je bio jedan od vrhovnih vojvoda ustaničkih snaga, tj. obnašatelj najviše izvršne ustaničke institucije. Teško bi bilo očekivati da u slučaju da društveno-politički sustav iz kojeg je poticao Baton Dezitijatski nije bio zasnovan na demokratskom načelu, da on pred vojničku/narodnu skupštinu izvede jednog od dvojice najviših vojno-političkih izvršnih dužnosnika koji je usto i najugledniji politički dužnosnik drugog naroda-stuba ustanka. Baton Dezitijatski, ma koliko da je po njemu Baton Breučki izvršio težak zločin, da je pripadao oligarhijskom miljeu definitivno ne bi izvodio svoga «kolegu» pred vojsku/narod jer bi samim tim pravio opasan presedan i ugrožavao i svoju poziciju. U tom slučaju bi se i suđenje i presuđivanje odigralo u užem krugu u kojem bi Baton Dezitijatski i njegovo najbliže okruženje imalo jedinu ulogu. Suprotno od toga, Baton Dezitijatski neposredno po predaji Batona Breučkog njega izvodi pred vojnički skup, odnosno narodnu skupštinu. I

to što se Dezitijat po ovom pitanju ne premišlja mnogo i ne taktizira sa zarobljenikom, nego ga odmah, skoro po automatizmu prepušta vojničkoj/narodnoj skupštini potvrđuje na neki način da je takav postupak za Batona Dezitijatskog bio sasvim normalan i običajno i normativno opravdan što se može objasniti jedino činjenicom da je Baton Dezitijatski poticao iz društveno-političkog sustava u kojem dominiraju demokratska načela ustroja i funkcioniranja.

Sve navedeno je samo po sebi podrazumijevalo da je saveznička skupština-sudište imala iznimno demokratski karakter (naravno u protohistorijskom i antičkom smislu shvaćanja pojma demokracija). Iako je skupština-sudište, kao što je već navedeno, bila skup jednog niza domorodačkih politija, ipak je teško pretpostaviti da su svi oni primjenjivali isto ili slično načelo u oblikovanju svojih unutarnjih društveno-političkih uređenja i da su davali isti doprinos u generalnom oblikovanju institucija Saveza. Ilirske politije koje su učestvovale u ustanku su, s obzirom na veličinu svoje uloge i odgovornosti svojih predstavnika u ustanku, proporcionalno tome doprinosile i utjecanju svojih društveno-političkih ideja, normi i sustava na poslove i događanja u ustanku. A Dezitijati su nesumnjivo predstavljali najvažniji narodnosni i politički segment ustanka, njihov vojvoda je bio jedan od dvojice vrhovnih vojvoda cjelokupnog ustanka, njihove jedinice su bile najodlučnije i najbolje ustrojene u borbama, dezitijatska uporišta čvrsta i teško osvojiva, i na kraju njihov vojnički kontingent je bio i pokretač ustanka, jednostavno rečeno oni su i predstavljali i bili jezgro ustanka (bar na dinarskom području). Radi toga je sasvim normalno bilo za očekivati da su na oblike i način rada opće-savezničkih institucija nastalih u toku ustanka, upravo najviše utjecali Dezitijati i načela njihovog društveno-političkog sustava i njegovih normi. Ustrajnost i snaga Dezitijata vjerojatno su utjecali i na njihove suborce iz drugih naroda, sudionika u ustanku, da više-manje bar privremeno usvoje dok traje rat neka pravila političkog života Dezitijata. Dejstvo navedenih zaključaka se na primjeru skupštine-sudišta koje sudi i presuđuje Batonu Breučkom još više pojačava, jer su u datoj situaciji njenu jedinu okosnicu činile one jedinice koje su bile neposredno okupljene oko Batona Dezitijatskog, a to su morali biti njegovi dezitijatski sunarodnici. Drugi stup ustanka-Breuci u tim trenucima su se nalazili u rasulu svoje društveno-političke strukture i dezorganizaciji ne samo njihove oružane sile, nego i onih naroda iz panonskog bazena koji su oko Breuka bili okupljeni (o tome će biti detaljnijeg govora u poglavlju o Ilirskom ustanku 6 - 9. god. n. e.). I Breuci nisu bili u stanju da adekvatno utiču sa svojim načelima političkog ustroja na način rada ove savezničke skupštine-sudišta, dok su pripadnici drugih naroda koji su učestvovali u skupštini-sudištu u praktičnom djelovanju pod vodstvom Batona Dezitijatskog ipak imali ulogu mlađeg partnera. Tako su osobnosti dezitijatskog unutarnjeg društveno-političkog uređenja, odnosno tradicije političkog života koji je bio njima svojstven, morale imati presudan utjecaj u kreiranju i funkcioniranju savezničke skupštine-sudišta. I drugi vrhovni vojvoda koji predaje vojsci Batona Breučkog na dalji sudski postupak je i sam Dezitijat i visoki politički dužnosnik dezitijatske narodnosno-političke cjeline. U

kontekstu svih zbivanja koja su se tada odvijala u panonskom bazenu, Baton Dezitijatski je i sam u konkretnom slučaju, u okviru date situaciji koju Kasije Dion opisuje, mogao jedino biti vođen normama uređenja i funkcioniranja političkog sustava koji mu nije bio stran nego vrlo blizak i u kojem se već neko vrijeme nalazio aktivno uključen. On nije mogao da bude sušta suprotnost načelima na kojima je počivala dezitijatska politička struktura i ustroj, čiji je uostalom on bio i najviši politički izvršni dužnosnik i predstavnik. Unutarnji duh i način razmišljanja Batona Dezitijatskog u političkim odnosima morao je primarno biti oblikovan pod utjecajima svoje matične sredine i miljea, mentaliteta i tradicija koje je ona producirala. Ustvari, zajedničke institucije ustaničkog ilirskog Saveza vjerojatno su, pored toga što su preuzimale i neke oblike rimskog državnog i provincijalnog ustroja, strukture i hijerarhije, i uopće njihovog sustava, npr. u pojavi kolegijalnosti dvojice vrhovnih vojvoda, ipak po svojoj sadržini i stvarnoj biti bile preslika domorodačkih institucija sa razine peregrinskih *civitates*. Opseg i bit tih institucija koje su stvorene na razini zajedničkog Saveza kao što su vrhovne vojvode sa vojno-političkom odgovornošću i vojnička/narodna skupština morale su, iz čisto praktičnih razloga da svoju i inspiraciju i praksu i način rada izvlače iz postojećih tradicionalnih narodnih institucija. To je bilo razumljivo iz dva razloga:

1. Ustanici i njihovo vodstvo jednostavno nisu imali ni vremena ni mogućnosti, uslijed stalne i iznimne intenzivnosti borbenih operacija, da se posvete nekom bitnom profiliranju tih novih, «zajedničkih» institucija.
2. Rimske državne i provincijske institucije nisu mogle, zbog svoje precizirane sadržine i jasne profiliranosti, da budu sadržinska preslika za institucije Saveza. Ustaničko ilirsko vodstvo i njihovi sljedbenici su se zadovoljili samo sa površnim i vanjskim okvirnim preslikavanjem dijelova rimske političke i vojne konstitucije.

I dezitijatska narodna skupština koju je na skupštini-sudištu predstavljao dezitijatski vojno-politički segment, a koji je u datoj situaciji bio najvažniji i vjerojatno pojedinačno najbrojniji u odnosu na druge narodnosno-političke segmente, imala je najveću ulogu u događanjima vezanim za definiranje načina suđenja i presudu Batonu Breučkom. Teorijski suverenost i ingerencije savezničke skupštine-sudišta proizlazile su iz narodnih skupština politija čiji su se predstavnici nalazili kao aktivni učesnici u presuđivanju. Sukladno tome, a iz razloga nesumnjive dezitijatske dominacije, vrlo lako se može pretpostaviti da je ustvari ova skupština-sudište bila po svome obliku i pravima najbliža i da je najviše preslikavala ingerencije i način rada dezitijatske narodne skupštine.[230] Iz izloženog možemo da zaključimo da je dezitijatska institucija narodne skupštine, preko

[230] U toj vojničkoj skupštini koja je sudila Batonu Breučkom bilo je sigurno i pripadnika drugih naroda, koji su imali i drugačiji društveni ustroj u odnosu na dezitijatski. Ali sigurno su i u konceptu i u načinu rada tog zasjedanja vojničke skupštine prevladali elementi svojstveni ključnom narodu u dinarskom ustaničkom segmentu i njegovom vođi.

čijeg se sastava, opsega ingerencija, prava i odgovornosti utvrđuje razinu primjene načela demokracije u okviru određenog unutarnjeg društveno-političkog sustava, nesumnjivo bila iznimno bitna institucija za dezitijatsku politiju. Ako bi se na temelju ovako postavljenih zaključaka otišlo još u dublja istraživanja u pravcu dešifriranja načela na kojima je počivao dezitijatski narodnosno-politički ustroj, moglo bi se sa visokim stupnjem vjerojatnoće smatrati da su načela na kojima je u trenucima ustanka bila ustrojena dezitijatska politija bila demokratičnije prirode. Da bi jedna politija mogla funkcionirati na demokratskim načelima, ona mora imati razvijene, stabilne i funkcionalne institucije, zakone i običaje te ustaljeniju praksu vođenja takvog političkog života. A pošto sve to nije moglo niči momentalno, nego je nastalo kao rezultat dugog procesa razvitka struktura, institucija, normativnog sustava (bez obzira koliko ono bilo složeno ili prosto, i da li bi se ono uopće moglo nazvati zakonodavstvom) i oblikovanja načela koje su karakterizirale uređenje koje smo nazvali demokratskim, možemo pretpostaviti da je «dezitijatska demokracija» bila znatno starijeg datuma u odnosu na vrijeme ustanka. I demokratska načela, norme i običaji, a možda i zakoni, o ustroju i funkcioniranju političke konstitucije i na osnovu kojih je Baton Dezitijatski djelovao u pojedinim situacijama, su morala direktno proizlaziti iz neke strukture, tradicija i normi koji su postojali još prije izbijanja ustanka. To bi onda potvrđivalo da je dezitijatska politija još i prije ustanka, u vrijeme prvog razdoblja rimske vladavine održavala i primjenjivala demokratska načela. A pošto je teško pretpostaviti da je prilikom prevođenja Dezitijata pod rimsku vladavinu, došlo i do zamijene monarhijskih ili oligarhijskih načela sa demokratskim, «dezitijatska demokracija» je vjerojatno poticala još iz vremena nezavisnosti. U tom bi slučaju demokratski duh savezničke skupštine-sudišta, najviše proisticao iz političkog iskustva i uređenja dezitijatskog entiteta još iz vremena nezavisnosti. Uostalom, prilikom razmatranja ovog pitanja, potrebno je imati u vidu i da je u toku prvog razdoblja rimske vladavine, dezitijatska narodnosno-politička cjelina zadržala visoku razinu samostalnosti i da Rimljani nisu vršili neke radikalne rezove kao što bi bilo insistiranje ili nasilno uvođenje oligarhijskih načela u političku konstituciju Dezitijata. Rimljani kao praktični narod jednostavno nisu imali razloga da vrše nasilne eksperimente unutar politije koja je od uspostave rimske vladavine pa sve do 6. god. n. e. bila mirna i kako je izgledalo odana rimskoj vladavini i da joj nameću rješenja koja mogu samo producirati nevolje i bespotrebni angažman vojnih i drugih sredstava, rasipanje ljudi, novca, energije i pažnje. Iako su u načelu protežirali oligarhijska načela, Rimljani se nisu toga držali kao apsolutnog pravila i znalo se desiti da Rimljani uvažavaju i demokratska uređenja onih zajednica koja su ulazila u sastav njihovog imperija, naravno sve dotle dok ne ugroze suverenost rimske vlasti, stabilnost rimske uprave i interese rimskog naroda. Augustov dvor, njegovo vojno-političko neposredno okruženje i provincijska uprava su se izgleda zadovoljavali sa ispunjavanjem propisanih obaveza koje su prema Državi u cjelini i Provinciji imali autohtoni narodi Ilirika i nisu obraćali preveliku pažnju na zbivanja na zapadnom Balkanu za koji su

smatrali da je u potpunosti prihvatio rimsku vlast, što se na kraju pokazalo kao prevelika pogreška.

Na još jednom mjestu u Dionovom djelu nailazi se na još jedno vjerojatno sazivanje vojničke/narodne skupštine na kome se pretresalo pitanje koje je iznio Baton Dezitijatski. Uviđajući, dok se nalazio u Andetriju, bezizlaznu situaciju sa daljom sudbinom ustanka Baton Dezitijatski je poslao glasnika Tiberiju da traži primirje, odnosno da počne pregovore o sporazumu kojim bi se završio ustanak.[231] Međutim, kako dalje kaže Kasije Dion, u svoje namjere on nije uspio da ubijedi ostatak, znači većinu branioca (γρχκι).[232] Sudeći po izloženom smislu teksta Baton Dezitijatski je morao sazvati neki skup koji bismo mogli nazvati vojničkom/narodnom skupštinom na kojem se tražilo odobrenje. Na tome skupu je Baton Dezitijatski morao da ubjeđuje ostatak svojih vojnika kojima je zapovijedao u Andetriju, u čemu nije uspio. To što vrhovni vojvoda nije uspio ubijediti vojnike, pa i to što on sa njima uopće raspravlja o jednom pitanju strateške vojno-političke prirode te da okupljeni vojnici odbijaju prijedlog svoga vojno-političkog rukovoditelja ustanka na jedan od ustanika priznati legalni način a ne kroz pobunu, što je npr. za rimsku armiju (uključujući i legije, i pomoćne snage i saveznike) bilo nemoguće, ukazuje na:

1. Baton Dezitijatski je imao demokratski način razmišljanja, što je nesumnjivo bilo «rezultat» načina funkcioniranja društvenog sustava i političkog ustroja njegove matične zajednice.

2. Demokratskiji karakter nekih drugih, a ne samo dezitijatske, narodnosnih i političkih zajednica, u prvom redu Delmata koji su predstavljali veći dio branilaca Andetrija.[233] Sigurno je veći dio dinarskog segmenta ustanka imao demokratskije odlike

[231] *Cass. Dio* LVI, 13, 2

[232] *Cass. Dio* LVI, 13, 2-3

[233] Da su Delmati imali demokratičnije uređenje na posredan način bi potvrđivale i sljedeće činjenice:

- Rimsko izaslanstvo na čelu sa Gajem Fanijem upućeno Delmatima 158. god. p. n. e., sudeći po pisanim vrelima nije dočekao kralj ili neki kraljevski regent kao što je to bio slučaj sa izaslanstvima upućivanim «Ilirskoj državi» Agronida kojom prilikom vrela (Polibije, Livije i Kasije Dion) jasno spominju bilo Teutu, bilo Pleurata ili Gencija koji primaju i pregovaraju sa rimskim izaslanstvima i donose odluke kao pravi suvereni ili njihovi reprezenti. Kod Delmata to je sasvim drugačije jer Polibije ne spominje nikakvog delmatskog suverena, niti uopće ni na jednom mjestu daje naslutiti njegovo postojanje i kada govori o odnosu Delmata prema ovom izaslanstvu on uvijek koristi množinu za Delmate, što jasno sugerira mogućnost egzistiranja neke vrste kolektivne uprave beskompromisno neprijateljski raspoložene prema Rimskoj Republici, a to je osobina koja se u tom periodu najviše ispoljava kod demokratičnijih uređenja. (*Polyb.* XXXII, 13; 23)-
- U otporu protiv Oktavijanove ofenzivne akcije, Delmate je predvodio prvo izvjesni Verzo, a zatim Testimus koji, kako se može naslutiti iz smisla teksta, nisu bili neki kraljevi, suvereni ili monarsi nego najvjerojatnije vojno-politički dužnosnici delmatskog vojno-političkog ustroja i to najviši. Jasno je da Testimus nije nasljednik Verza po nekom monarhijskom nego po političkom pravu, i moguće je da je on bio već od ranije izabrani zamjenik Verza (što je vjerojatnije) ili naknadno izabrani vođa delmatskog vojno-političkog ustroja.

jer je jedino u tom slučaju bila moguća ova široko rasprostranjena upotreba demokratskih metoda u funkcioniranju ustaničke vojno-političke strukture. Možda su u ustanku i učestvovali i neki dinarski narodi koji nisu imali demokratskije uređenje svoje političke jedinice, ali je to zbog izrazite dominacije demokratskih osjećanja ostatka ustanka bilo potisnuto.

Ovaj put njegova namjera nije uspjela što jasno pokazuje da Baton Dezitijatski nije bio svemoćan i da vojnička/narodna skupština nije figurirala samo kao formalna institucija, nego da je ona imala i stvarnu, primjenljivu moć i nadležnost. Vojnička/narodna skupština je bila sazivana od prisutnih ratnika, tj. punopravnih muškaraca koji se u datom trenutku nalazili kod ili u blizini Batona Dezitijatskog, vrhovnog ustaničkog vojvode.[234] I odluke koje je donosila i prijedlozi koje je ili prihvaćala ili odbijala takva skupština sazvana od Batona Dezitijatskog i sastavljena od prisutnih vojnika su bile legalne, bar sa stajališta ustanika. Sazivanje jedne opće ustaničke skupštine je praktično bilo teško izvedivo i održivo, tako da se ustvari (da li prešutno ili regulirano?) legalnom smatrala ona skupština koju je sazvao Baton Dezitijatski, bez obzira kakav njen sastav bio. Iz činjenice da je prijedlog Batona Dezitijatskog na ovoj «andetrijskoj skupštini» bio odbijen, jasno proizlaze i sljedeći zaključci : a) Baton Dezitijatski nije bio neki «samoproglašeni despot» koji upravlja ustankom po svojoj volji, b) on smatra da je vrhovna volja naroda izražena kroz vojničku/narodnu skupštinu suverena i obavezna za njega koji se povinuje njihovom «stavu», čak i ako je to suprotno pa i protivno njegovim željama i namjerama, c) da je i po shvaćanjima Batona Dezitijatskog, on samo predstavnik te ustaničke volje, koju on ostvaruje preko institucije koju obnaša.

I na ovom primjeru se vidi da je za Batona Dezitijatskog prirodno, razumljivo i prihvatljivo postojanje vojničkih/narodnih skupština i takvih fenomena kao što je njihovo slobodno i faktičko odlučivanje, ali ujedno i njegovo povinovanje njihovim odlukama. Imajući u vidu da je Baton Dezitijatski poštivao faktično postojanje i odlučivanje vojničkih/narodnih skupština može se realno pretpostaviti da pogubljenje Batona Breučkog nije bilo samo rezultat želja Batona Dezitijatskog, nego i stvarnog raspoloženja

---

- Prilikom svojih opisivanja dugotrajnih ratovanja sa Delmatima antički pisci ni na jednom mjestu ne spominju neke delmatske suverene, kao da oni i ne postoje za razliku od spominjanja suverena kod drugih ilirskih naroda (ardijejski Agronidi, Dardanci, Taulanti, Dasareti, Histri, itd.). Gdje god vlada monarhija u ilirskom svijetu ali samo ako se ona nalazila u intenzivnim i bitnim vezama i odnosima sa grčko-rimskim svijetom nalazi se u vrelima na ime vladara/suverena sa jasnim titularnim određenjem, dok se kod onih naroda kod kojih se to ne spominje, a imali su isto jake interaktivne odnose sa tim istim svijetom može pretpostaviti da nije postojala monarhija, radi čega u vrelima i nema spominjanja vladara/suverena.

[234] To pravo i legalitet su vjerojatno proizlazili iz toga što je Baton Dezitijatski bio vrhovni vojvoda ustanka, pa je samim tim smatrano da je na njega prenesen dio ovlaštenja, autoriteta i suvereniteta kojim bi se amortizirala činjenica da je nemoguće sazvati opću ustaničku vojničku/narodnu skupštinu nego samo sjednice na kojima prisustvuje dio vojnika. Skupština koja je sudila Batonu Breučkom je npr. bila vjerojatno iznimno brojna jer je Baton Dezitijatski prilikom upada u Panoniju vodio kvantitativno jaku silu, dok je «andetrijska skupština» vjerojatno bila nešto manja po brojnosti ljudstva.

okupljene vojske. Uostalom uvijek je po prirodi stvari okupljena vojska nemilosrdnija prema onome koga smatra izdajnikom, nego njeno vojno, a pogotovu političko vodstvo koje je nekada čak spremno da kalkulira i relativizira nečiju krivicu. Tek onda kada su nestale i sve praktične mogućnosti za sazivanje vojničke/narodne skupštine, strateške odluke koje je donosio Baton Dezitijatski mogle su imati značaj konačnosti, kao npr. kada se sa preostalim suborcima i pratiocima odlučio predati Tiberiju. Tada praktično više nije postojao jedinstveni ustanički front, niti Savez, ustanak je praktično potpuno slomljen, sazivanje skupština vojnika je besmisleno, oko samog Batona Dezitijatskog se više ne nalazi veća vojna skupina, nego manje njegovo neposredno okruženje. Tako je ustvari samo još osoba Batona Dezitijatskog, odnosno njegovo još uvijek postojeće obnašanje vrhovne izvršne ustaničke institucije jedino što je preostalo od svega onoga što je ustanak predstavljao pa je samim tim sasvim legitimno da njegova predaja označi i oficijelni kraj ustanka. Naravno ne bi trebalo ni odbaciti mogućnost da je odluka o predaji donesena kao rezultat zaključaka koje je donijelo samo to neposredno Batonovo okruženje, zajedno sa njim. Tu bi onda odluku Baton Dezitijatski trebao samo sprovesti, odnosno da nije riječ o svojevoljnoj Batonovoj odluci iako je on već za vrijeme zbivanja kod Andetrija imao na umu primirje, koje je u tim okolnostima značilo praktičnu predaju i priznavanje poraza. S druge strane, činjenica je da se izgleda otpor pojedinih ustaničkih manjih uporišta nastavljao i nevezano sa predajom Batona Dezitijatskog i da je za eliminiranje tih đepova otpora bio zadužen Vibije Postumije.

Ingerencije, prava i odgovornosti dezitijatske narodne skupštine su vjerojatno bile široke, i zadirala su i u sudbene nadležnosti. U duhu demokratskih načela vrhovna suverena zakonodavna i sudska vlast su pripadali skupštini vojnika, tj. narodnoj skupštini, i njoj su odgovarali, i to ne samo formalno, i najviši politički dužnosnici. Sudske nadležnosti ove demokratske institucije su se sigurno odnosila na najteža krivična djela, kao što su izdaja općih interesa, jer bi jedino u tom slučaju bilo moguće da se pred narodnu skupštinu izvede i na njoj održi suđenje i donese presuda Batonu Breučkom i to i od običnih vojnika. Vojničke/narodne skupštine su uostalom kod naroda sa preddržavnim ustrojem sadržavale u sebi i vrhovni sudbeni autoritet, kao što se to npr. vidi kod Tacitovih Germana gdje na skupštinama mogu biti optuženi i pojedinci a može se za njih tražiti i smrtna kazna (*Licet apud concilium accusare quoque et discrimen capitis intendere*).[235]Ali i u razvijenim antičkim državama kao što su bile Atenska Država i Rimska Republika narodne skupštine su u pojedinim slučajevima imale pravo da nastupe i kao sudbeni organ. [236]

[235] *Tac. Ger.* 12

[236] Sličnu analogiju nalazimo i u djelovanju atenske eklesije, npr. u suđenju stratezima nakon bitke kod Arginuskih otoka.

O statusu izvršnih dužnosnika u okviru dezitijatske demokracije možemo saznati promatrajući djelovanje Batona Dezitijatskog. Teško bi bilo očekivati, ako su uređenje i tradicije dezitijatske politije u periodima nezavisnosti, prvog razdoblja rimske vladavine i za vrijeme ustanka bile više sklone oligarhijskim ili monarhijskim načelima, da je Baton Dezitijatski mogao u kratkom periodu da prihvati i da se navikne na tako široke kompetencije skupština sastavljenih od običnih vojnika. Uostalom on je bio i sam jedan od dvojice vrhovnih vojvoda ustanka i najviši predstavnik Dezitijata, i veliko je pitanje, kao što je već ranije istaknuto, da li bi Baton Dezitijatski, da je kojim slučajem poticao iz sredine u kojoj su dominirala oligarhijska ili monarhijska načela pa i u kojoj demokratska načela funkcioniranja društveno-političkog sustava nisu imala dužu, stabilniju i jasniju tradiciju, dopustio tek tako da se napravi jedan takav presedan i da se suđenje i presuđivanje drugom vrhovnom vojvodi prepusti običnim vojnicima kojima je on zapovijedao, makar se u konkretnom slučaju radilo o i najtežoj izdaji. Jer se u nekoj novoj situaciji isto to može desiti i njemu samome, ali izgleda da se Baton Dezitijatskog na tu eventualnost nije obazirao, jer je njemu takvo široko djelovanje skupštine vojnika bilo potpuno razumljivo i u skladu sa dugotrajnijom tradicijom naroda i političke jedinice kojoj je pripadao. Za razliku od oligarhijskog ili monarhijskog načela u demokratskom uređenju je sasvim razumljivo i da najviši izvršni dužnosnik odgovara za svoje javne postupke pred običnim punopravnim građanima.[237] Tako i bilo i sasvim moguće i shvatljivo da se od strane jednog takvog sudišta izrekne i smrtna presuda Batonu Breučkom. I za Batona Dezitijatskog je sukladno tome bilo sasvim normalno da se pridržava takvih širokih sudbenih nadležnosti jer je najvjerojatnije i sam poticao iz zajednice koja je imala takvu tradiciju djelovanja narodnih skupština i to u jednom dužem periodu u kojem je baštinila tradicije, način rada i života i političke norme koje su bile u demokratskom duhu.

Bez obzira na koji način bio uređen politički ustroj određene zajednice, ono samo po sebi kako bi bilo funkcionalno i efektivno zahtijeva i formiranje i postojanje javnih institucija. Pisana vrela za period do ugušenja ustanka na osnovi svega izloženog posredno potvrđuju postojanje dvije institucije i to pored već detaljno razmatrane dezitijatske narodne skupštine i vrhovnu izvršnu političku instituciju koju je u vremenu ustanka obnašao Baton Dezitijatski. I sudeći po dosta šturim podacima, te metodi posrednog zaključivanja, mogli bismo pretpostaviti da je ova institucija prevashodno bila

[237] U demokracijama se podrazumijeva da je najviši izvršni politički dužnosnik odgovaran pred punopravnim građanima za svoje javno djelovanje dok obnaša svoju funkciju, jer je teorijski on predstavnik interesa i potreba građana u sferi njihovog javnog života. Da je Baton Dezitijatski suprotno djelovao u odnosu na spomenuto načelo u slučaju Batona Breučkog, on bi narušio uobičajeni politički sustav i time u tim teškim ratnim vremenima direktno ugrozio opće interese. Znači Baton Dezitijatski i da je htio nije mogao, poradi stanja na terenu, a da ne poštuje i svoje aktivnosti ne usklađuje sa važećim društveno-političkim uređenjem i da ne primjenjuje njegove odredbe i pravila funkcioniranja, jer bi u suprotnom izazvao kaos, nove podjele i rastakanje otpora i tako ugrozio zajednički cilj. I izvodeći iz izloženog i to što Baton Dezitijatski postupa po tim «demokratskim pravilima», u situaciji kada ne želi da naruši uobičajeni sustav, upravo dokazuje demokratski karakter društva i političke konstitucije kojima on pripada.

vezana sa vrhovnim vojnim zapovjedništvom i da nije bilo kolegijalnosti. Osnovnu jedinku dezitijatske politije je činio punopravni proto-građanin ili građanin dezitijatskog političkog entiteta i kasnije peregrinske *civitas*. Vjerojatno su dezitijatski punopravni politički sudionici bili definirani na osnovu pripadnosti vojsci (aktivnog, rezervnog ili veteranskog karaktera) koja je uključivala kompletno muško dezitijatsko punoljetno stanovništvo. Pošto su na skupštini-sudištu izgleda svi njeni učesnici bili potpuno jednaki, a pošto je ova saveznička skupština-sudište najbliža bila projekciji odgovarajuće dezitijatske institucije iz toga možemo izvući zaključak da su punoljetni građani dezitijatske peregrinske *civitas*, a sigurno i političkog entiteta iz koga je proizišla *civitas*, u pravima na učešće u političkom životu, obavezama i odgovornostima prema svojoj politiji u načelu i formalno bili međusobno jednaki. To je podrazumijevalo da svi punopravni Dezitijati imaju na osnovu propisanih zakona, običaja i normi iste mogućnosti za političko djelovanje i učešće u javnim poslovima, bez obzira na razinu svoga bogatstva, na podrijetlo i ugled porodice i roda kojem pripadaju. Naravno ta svoja prava oni su najviše ostvarivali preko institucije narodne skupštine, te dezitijatske politički najznačajnije i ingerencijski najpotpunije institucije i simbola vrhovne suverenosti. Pred tu skupštinu su se iznosili predmeti vitalne i bitne političke prirode, na njima su se oni pretresali i donosili obavezni zaključci, a pravo učešća na njima su imali sigurno svi punopravni i punoljetni Dezitijati. Možda je unutar dezitijatske političke strukture i prije 9. god. n. e., postojalo i neko manje vijeće, ali ono do drugog razdoblja rimske vladavine nije imalo onu sudbinsku, odlučujuću i primarnu ulogu u političkom životu, kao npr. kod Breuka. Iz svega što se može zaključiti iz podatka Kasija Diona o suđenju Batonu Breučkom, zanimljivo je navesti i to da čitav tok suđenja izgleda primarno ima svjetovni karakter, jer na njemu niti predsjedavaju svećenici niti odlučuju o presudi (kao što je to bio slučaj kod nekih drugih naroda gdje svećenstvo ima veliki utjecaj), nego je sve prepušteno običnim vojnicima koji su praktično narod.[238] I ova činjenica, pored toga što pokazuje veću razvijenost pravno-sudbenog sustava dezitijatskog javnog života jer je kako izgleda on izašao ispod religijsko-mističnog omotača i postao opća javna stvar, isto pokazuje demokratičniju atmosferu. Društva u kojima je pravno-sudbeni sustav potpuno (i formalno i praktično) u nadležnosti svećenstva, koje poglavito dolazi iz uglednijih i snažnijih rodova i sredina, češće pokazuje znakove sklonosti prema oligarhijskoj upravi. Monopol na tumačenje i izricanje pravde predstavlja u protohistorijskim i antičkim društvima jedan od najbitnijih elemenata javnog života i pravo njegovog korištenja sa sobom neminovno nosi i uopće dominaciju u javnom, društvenom i pogotovu političkom životu određene zajednice.

U prilog zaključku da su Dezitijati imali demokratičnije uređenje i političku konstituciju govore još i sljedeće činjenice, koje isto nalazimo u opisima ustanka antičkih pisaca:

[238] O ulozi svećeničkog sloja u javnim poslovima kod Germana v. *Tac. Ger.* 10-11

1. Baton Breučki svoju odluku o istupanju iz Saveza i sporazumnom dogovoru sa Rimljanima nije bio iznio niti dao na razmatranje niti donio na breučkoj ili nekoj improviziranoj općepanonskoj skupštini, nego se sve odvijalo unutar zatvorenog kruga breučkih i vjerojatno drugih prvaka ustaničkih naroda iz panonskog bazena. Na vijećanju/ima posvećenom tom pitanju je vjerojatno i Pines izrazio svoje neslaganje
2. Da se kojim slučajem ta bitna politička odluka po sudbinu ustanka u cijelosti i naroda u panonskom bazenu trebala iznijeti i pretresati na skupštini vojnika, kao što je to npr. uradio Baton Dezitijatski, to bi zahtijevalo i određene proceduralne pripreme i nešto duži vremenski period za njeno sazivanje, a sigurno bi se brzo u široj javnosti saznao i razlog njenog sazivanja.[239] Ta vijest bi onda došla i do Batona Dezitijatskog, koji se ne bi libio doći i pokušati i govorničkom vještinom, ali i pritiskom pomoći Pinesu i svim ostalim zagovarateljima oružane borbe. Ali kao što znamo Pines se morao, bez pomoći Batona Dezitijatskog suočiti sa Batonom Breučkim i njegovim pristalicama. Baton Dezitijatski je sa svojim trupama intervenirao tek nakon izručenja Pinesa, otpadnuća Breuka i panonskog ratišta. A to sugerira da Baton Dezitijatski nije znao o pripremama Batona Breučkog na otpadnuće.
3. Pošto se čitav proces koji je doveo do zbivanja na rijeci *Bathinus* i otpadnuča Batona Breučkog odvijao u direktnoj vezi sa Rimljanima, to je moralo podrazumijevati i izvjesnu dozu tajnovitosti, što je zahtijevalo da se sve obavlja, izuzev završnog čina simbolične predaje na rijeci Bathinus, u uskom krugu ljudi.

Za razliku od navedenih postupaka koje je preduzimao Baton Breučki, njegov imenjak je odlučivanje o jednoj za ustanak vitalnoj odluci prepustio običnim vojnicima okupljenim na skupštini, jer je vjerojatno smatrao da tako treba biti i time što je to bilo u skladu sa tradicijama i normama koji su poticali iz dezitijatskog političkog života. Kao što se vidi dvojica Batona slijede sasvim divergentne putove donošenja bitnih političkih odluka, a najveći razlog tome leži sigurno u činjenici da njih dvojica potiču iz sredina sa različitim shvaćanjima ustroja, tradicijama i mentalitetima političkog života. Iz tih razloga su proizlazile i sve različitosti u poimanju uloga javnih institucija i njihovih ingerencija, prava i odgovornosti i sukladno tome i konkretnog djelovanja u političkoj sferi među dvojicom vrhovnih vojvoda ustanka. Suprotno Dezitijatima, samo je ustroj breučkog društva na oligarhijskim načelima mogao amortizirati momentalne teže potrese po

[239] U slučaju Batona Dezitijatskog i njegove skupštine-sudišta taj uvjet nije trebalo posebno ispunjavati pošto se dobar dio vojske već nalazio okupljen, a ni samo pitanje koje je pred vojnike izneseno nije izazivalo veća i bitna razmimoilaženja, a ruku na srce zbog općeg raspoloženja koje je vladalo među sudionicima- vojnicima i autoriteta i govorničke vještine Batona Dezitijatskog ni sam ishod odlučivanja nije bio neizvjestan, kao što bi to bilo npr. u slučaju otpadnuća Breuka i uopće panonskog ratišta. Uostalom prilikom saziva skupštine-sudišta Baton Dezitijatski nije morao ništa da krije u vezi predmeta koji je bio predan vojnicima na odlučivanje.

vojničku i političku strukturu ustaničkih naroda iz panonskog bazena i njihove šire unutarnje sukobe, a koje je izazivalo djelovanje Batona Breučkog i njegovih pristalica za vrijeme otpadnuća. Iz svega izloženog vidimo da Baton Breučki uopće nije smatrao potrebnim da saziva skupštine vojnika kako bi im predočio i tražio odobrenje za svoje akcije niti je tražio da mu breučki narod prizna pravo suverena koje je izručenjem Pinesa preuzeo i više je smatrao shodnim i potrebnim da takvo priznanje dobije iz ruku Rimljana. A sve je to bilo moguće jedino ako je Baton Breučki poticao i živio u zajednici koja je preferirala oligarhijska načela. U slučaju da je breučka vojnička/narodna skupština imala i stvarno pravo na odlučivanje o bitnim političkim pitanjima, Baton Breučki bi se zbog karaktera i opsega svojih akcija vjerojatno momentalno morao suočiti sa oružanim otporom. Uostalom i laka povredivost položaja breučkog suverena, dokazuje da su oligarhija i njen autoritet bili ti koji su imali odlučnu riječ u donošenju presudnih političkih odluka. Mišljenje i sigurno rezolutni stav koji je imao dotadašnji suveren Breuka Pines po pitanju nastavka ustanka nisu imali odlučujuće dejstvo i bili su prevladani suprotnim stavovima, dok je sam Pines bio smijenjen, isporučen neprijateljima i na mjestu suverena zamijenjen drugom osobom (samim Batonom Breučkim).[240]

Kod Breuka je vrhovni autoritet i politička vlast pripadala suverenu koji je nosio u sebi osobine monarha koji je vladao u jednom društvu u kojem su ipak istaknutiju ulogu imala oligarhijska načela, dok je vojno zapovjedništvo pripadalo drugoj osobi što se najbolje izraženo u odnosu Pines - Baton Breučki. Ta dvojnost vrhovnih političkih institucija, sa ipak izvjesnom prevagom faktičke moći (posebno u vremenima ratova) na ingerencijama vojvode, je pokazala svoju nestabilnost koja u krajnjoj konzekvenci može štetiti političkoj infrastrukturi, što se i pokazalo u momentu kada u jeku ustanka dođe do sukoba između suverena Pinesa i vojvode Batona Breučkog. Odvajanje vrhovnog vojnog zapovjedništva ispod ingerencija suverena i prebacivanje njegovih ingerencija na osobu koja dolazi iz uglednih, aristokratskih krugova jasno potvrđuje da su u breučkom društvu vladale takve okolnosti u kojima je lokalna aristokracija, njene tradicije i institucije koje su je predstavljale imale ključnu stavku u donošenju odluka političke naravi. Sam

---

240 Na prisustvo i dominaciju oligarhijskih načela u političkoj strukturi breučke narodnosne zajednice i političke jedinice koju je ona utjelovljivala, ukazuju na slikovit način sva ona događanja koja su bila vezana za otpadnuće Batona Breučkog, kada ni sam breučki suveren Pines, nije bio u mogućnosti (ni svojim autoritetom ni stvarnom snagom sa kojom je raspolagao) da spriječi Batona Breučkog koji je poticao iz redova lokalne aristokracije koja je sudeći po ovome morala po normama breučkog društveno-političkog sustava biti stvarni vladajući element, u ostvarivanju njegovih namjera u svezi budućnosti ustanka u panonskom bazenu. Ovo se moglo desiti jedino u slučaju da monarhijska načela nisu bila dovoljno profilirana i ugrađena u same osnove breučkog društveno-političkog sustava i samim tim nisu raspolagala sa dovoljno snage, autoriteta i stvarne političke moći kako bi se nametnula domaćoj aristokraciji i njenim oligarhijskim težnjama i stavovima koje je zastupala. S druge strane, činjenica da se čitav proces otpadnuća odvijao unutar zatvorenog kruga bez iznošenja odluke pred skupštinu naroda/vojnika, koja izgleda nije uopće imala nikakvu bitniju ulogu u donošenju tako dalekosežne i vitalne odluke kao što je napuštanje ustanka i zajedničke borbe i ponovno podčinjavanje Imperiji, ukazuje na potpuno odsustvo demokratskih elemenata, tj. na slab značaj koji je skupština imala na politički život Breuka. Ali i pored vjerojatnih oligarhijskih načela na kojima je zasnovano uređenje breučkog društva, i titula i mjesto suverena su imali određeni značaj, ako ne praktični a ono bar teorijski i kao vrhovno dostojanstvo što bi moglo objasniti to da Baton Breučki smatra shodnim da ih osobno preuzme.

suveren, je pored teorijskog vrhovnog političkog autoriteta, ipak smatran skoro jednakim sa ostalim predstavnicima lokalne aristokracije, jer bi jedino u tom slučaju bilo objašnjivo njegovo uklanjanje i predaja Rimljanima. Glavno breučko političko tijelo, za razliku od dezitijatske skupštine, bilo je izgleda vijeće prvaka na kojem su se pretresale i donosile odluke bitne za cjelokupnu breučku narodnosnu-političku cjelinu i na jednom od tih zasjedanja prvaka, desio se i sraz u stavovima dvojice najvažnijih političkih predstavnika Pinesa i Batona Breučkog.[241] I događanja iz panonskog rata 12 - 9. god. p. n. e. pokazuju da je breučki politički entitet, odnosno iz njega proizašlu peregrinsku *civitas*, do događanja vezanih za otpadnuće Batona Breučkog, potrebno smatrati kao političku zajednicu koja je imala suverena-monarha, ali i u kojoj je bio iznimno jak i presudan utjecaj lokalne aristokracije i pojedinih njenih predstavnika. U okviru breučke politije je postojala i institucija narodne skupštine, što bi indirektno dokazivao i Kasije Dion kada kaže da su Breuci kada su se digli na ustanak kao svoga vojvodu postavili Batona Breučkog To bi impliciralo da je postojala neka vrsta skupštine na kojoj je izabran Baton Breučki. Međutim po ovom pitanju Kasije Dion je ipak neodređen, i njegov citat «... καὶ Βρεῦκοι Παννονικὸν ἔθνος, βάτωνα καὶ αὐτοὶ ἕτερον προστησάμενοι..[242] mogao bi se i tumačiti i kao izbor od strane lokalnih prvaka što je onda narod, tj. okupljena vojska aklamacijom potvrdila, što je bio čest slučaj kod niza protohistorijskih naroda. Institucija breučke narodne/vojničke skupštine je najvjerojatnije postojala i pored u načelu oligarhijskih temelja političkog funkcioniranja, jer je i u najoligarhijskim zajednicama i antičkim monarhijama uvijek postojala neka vrsta narodne skupštine. Ali narodne/vojničke skupštine unutar takvih političkih zajednica nisu imale vrhovni autoritet i široki opseg suverenog odlučivanja, i uglavnom su se u praktičnoj sferi odlučivanja zadržavale na karakteru primanja k znanju ili aklamaciji već donesenih odluka. Takav način odlučivanja nije morao biti određen nekim posebnim i jasno propisanim regulama običajne ili čak zakonske forme, nego su one poradi autoriteta i «pritiska» oligarhijskih vijeća ili kralja same od sebe bile takve.

Na osnovi pronađene materijalne građe može se pretpostaviti i iznimno postojanje kategorije slobodnog seljaštva na prostorima Gornje Bosne i lašvanskog porječja u kasnoj antici, kada je sustav latifundija i institucija kolonata i agrarnih robova već prilično zahvatio i provincije. Ta činjenica bi mogla ukazivati i na manje izraženu socijalnu i imovinsku diferencijaciju unutar njenog stanovništva (u odnosu na okolne zemlje) i na još veću ujednačenost i još izraženiju dominaciju nezavisnog poljoprivrednog stanovništva (i stočarskog i zemljoradničkog i kombiniranog) u dezitijatskom društvu u ranijim razdobljima. Ta ubjedljiva većina nezavisnog poljoprivrednog stanovništva u okviru kompletne populacije Gornje Bosne u protohistorijskom razdoblju sigurno je samo

[241] *Cass. Dio* LV, 34 , 4

[242] *Cass. Dio* LV, 29, 3

mogla doprinositi razvitku i opstojnosti demokratskih odnosa. I sama imovinska diferencijacija unutar tog socijalnog sloja nije bila velika i radikalna tako da je i to doprinosilo «demokratizaciji» dezitijatskog društva. To je značilo i da kod Dezitijata nije postojao zasebni ratnički, politički dominantni stalež koji bi predstavljao vladajući sloj, nego su svi muškarci Dezitijati, ili bar ubjedljiva većina njih, u dobnoj kategoriji koja im to omogućava, bili obavezni na pripadnost dezitijatskom vojništvu, što dokazuje i ustanak, velika masovnost ratnika i zbivanja na suđenju Batonu Breučkom. Pored brojnog slobodnog seljaštva, dezitijatsko društvo se u protohistorijskom razdoblju isticalo sa još jednom osobnosti, a koja je bila direktna posljedica njihove značajne razvijenosti, rudnog bogatstva i dobre zemljopisne pozicije na čvorištima putova koji su povezivali Jadran i Mediteran sa Srednjim Podunavljem. Izvjesni broj prilično velikih naselja na području koje je u željeznom dobu nesumnjivo pripadalo Dezitijatima ukazuje i na značenje i brojnost onog sloja stanovništva koji nije presudno i direktno zavisio od poljoprivredne djelatnosti. U tim pojedinim dezitijatskim naseljima bila je, sudeći po površnim nalazima, vrlo razvijena i zanatsko-metalurška i trgovačka djelatnost, od kojih je ova prvo spomenuta privredna aktivnosti nesumnjivo osiguravala i određene viškove proizvodnje koji su onda odlazili u import. Za neka od tih naselja, držeći se analogije sa istraženim naseljem Pod kod Bugojna, možemo tvrditi da su dostigla i razine protourbanog razvitka. Postojanje iznimnog rudnog bogatstva je isto vodilo ka formiranju i isticanju izvjesnih privrednih, društvenih pa i političkih specifičnosti dezitijatskog društva. To je sve vodilo razvitku rudarstva kao posebne privredne djelatnosti, s čim je povezano i oblikovanje i zajednica koje se bave time, a i one su po prirodi stvari više naklonjenije demokratičnijem uređenju, posebno u uvjetima još uvijek neizrasle državne formacije koja bi im garantirala sigurnost. Neaurtakične naseobinske i rudarske zajednice su isto predstavljale jedan nezavisni sloj dezitijatskog stanovništva, koje je iako brojno manje od primarno poljoprivrednog stanovništva, bilo zbog samoga svoga karaktera isto jedan od nosilaca demokratičnije atmosfere u dezitijatskom društveno-političkom i uopće javnom životu. Tako su i rudarske i protourbane zajednice samim karakterom svoga postojanja slabile značaj lokalne aristokracije koja je svoj ugled izvodila najvećim dijelom iz zemljišnog posjeda i veličine stada stoke. Rudarstvo, metalurgija, zanatstvo i trgovina sa svojim gospodarskim značenjem su indirektno, ali i vrlo temeljito potkopavali politički utjecaj lokalne aristokracije, koja je bila primorana da prihvati ulogu načelnog ravnopravnog partnera u političkom životu sa ostatkom dezitijatske populacije. Nesumnjivo je bilo i određenih rodova koji su uživali veći ugled i utjecaj u dezitijatskom društvu i njegovim vanjskim i javnim manifestacijama, ali to nije značilo da postoji definirani posebni oligarhijski, upravljački sloj. Veća razvijenost dezitijatskog društva i posebno veća raznolikost u načinima privređivanja amortizirali su uspostavljanje jednog sustava koji bi bio više oligarhijski. I karakteristike zemljišta dinarskog pojasa, mentalitet i način života njegovog stanovništva su imali određenih zasluga za razvitak demokratskih načela.

Nijedna društvena zajednica koja je prevazišla razine ustroja samo na krvno-genetskoj vezi (znači dostignuta razina plemena i druge veće razine), ma koliko težila egalitarnosti, ili svoje ideološko postojanje temeljilo na jednakosti, ne može izbjeći da unutar nje ne postoje tipovi društvene slojevitosti, koji mogu biti najrazličitijih oblika, formalne ili funkcionalne sadržine[243] Tako je i unutar dezitijatske narodnosno-političke zajednice i pored ustroja njene unutarnje strukture na demokratskijim načelima do 9. god. n. e., morao postojati određeni sloj pojedinaca, porodica i rodova koji su na svakidašnju sferu političkog života na osnovu tradicije, autoriteta, ugleda i gospodarskog statusa posredno, ne preko političkih institucija i zakona i običaja koji definiraju strukturu i političke odnose, ostvarivali izvjestan utjecaj.[244] Pored tradicije o uglednijem i jačem podrijetlu, pojedini dijelovi ovog sloja su taj svoj utjecaj izražavali i na temeljima veličine gospodarskog bogatstva (koji je posebno bio izražen u veličinama i kvaliteti zemljišta kojim su raspolagali i koji su koristili, stada stoke i korištenja rudnih bogatstava), ratničkom i političkom ugledu, iskustvu, umijeću i značaju. Možda su neki elementi ovog sloja zasnivali svoj autoritet i na nekim drugim stvarima (religiozna ili neka druga posvećenost), pa možda i na stupnju svoje obrazovanosti i veće kulturizacije i emancipacije (u kulturno-duhovnom smislu). Ipak potrebno je istaći da u uvjetima protohistorijskog socijalnog i gospodarskog razvitka ove imovinske razlike unutar dezitijatske narodnosne i političke zajednice, iako su sigurno bile prisutne, nisu baš bile toliko izražene. Utjecaj ovog sloja, uvjetno rečeno dezitijatskog uglednog sloja, vjerojatno nije bio sankcioniran posebnim zakonima niti zasebnom i samo za njih specifičnom ulogom u političkim institucijama. Ukratko rečeno oni nisu bili, u oficijelnom smislu, izdvojeniji i privilegiraniji i po zakonima, običajima i normama političkog života smatrani su jednakim ostalim punopravnim Dezitijatima. Oni su svoj utjecaj na politički život ostvarivali nekim drugim sredstvima i putovima, koristeći ugled i bogatstvo kao oruđe svoje osobne eksponiranosti u javnim poslovima, ali ne kao neko svoje prirodno pravo. Ustvari oni vjerojatno nisu bili ni prepoznatljivi ni priznati kao neki posebni sloj unutar dezitijatske politije za vrijeme nezavisnosti, prvog razdoblja rimske vladavine i ustanka 6-9. god. n. e. Prije ustanka, ovaj ugledniji sloj nije se na osnovi važećih normi i zakona izdizao iznad većeg dijela dezitijatske populacije, niti je bio zatvorena i zvanična kasta, nego je kao u svim demokratičnijim antičkim zajednicama bio fluentan i u njega je pristup bio otvoren svim Dezitijatima, tj. priznatim članovima dezitijatske narodnosne zajednice koji bi se istakli na najrazličitije načine (hrabrost i

[243] I ideali o totalnoj jednakosti svih građana koji su nicali širom antičkog svijeta i to ne samo u glavama filozofa, ostali su, i pored nekih pokušaja uspostave kao što su grčki socijalno-revolucionarni pokreti, posebno u Sparti i Aristonikova «Država sunca», neostvarena utopija. O postojanju uglednog sloja kod Ilira v. Cabanes, 2002:111-112

[244] I u vrijeme dostizanja najvećeg stupnja razvitka demokratskog sustava Atenske države, pojedinci koji su dolazili iz uglednijih porodica su na pozornici atenskog političkog života igrali bitnu ulogu, niti su stare porodice eupatrida izgubile značaj na utjecaj na politički život. I sam Perikle, iako vođa «demokratske stranke», je poticao iz redova uglednih atenskih rodova.

ratnička vještina, iskustvo, politička umješnost, stjecanje određenog bogatstva, stjecanje duhovnih i intelektualnih znanja i umijeća itd.). Time pripadanje ovom uglednom sloju nije imalo značenje samo nasljeđivanja, nego se ugled mogao steći ali i izgubiti. Samim tim taj ugledni sloj ne bi trebalo smatrati kao neku prepoznatljivu i zasebnu cjelinu, koja je bila i svjesna te neke svoje posebne pripadnosti bez obzira da li bila naslijeđena ili stečena. To je prije svega bio nedefinirani sloj poglavito pojedinaca ali i porodica, rodova koji su raspolagali sa određenim autoritetom, sa kojim su mogli da posredno utiču na javni život zajednice i pojedinaca unutar nje. Ali i bez toga nekog već od ranije naslijeđenog ili stečenog ugleda, vjerojatno je i svaki pojedini Dezitijat mogao učestvovati u javnom, političkom životu u skladu sa demokratičnijim načelima zajednice kojoj su pripadali. Ipak oni pojedinci bilo sa naslijeđenim ili stečenim ugledom su ipak imali ono nešto, što nije bilo direktno vezano sa načelima na kojima počiva oficijelni društveno-politički ustroj, a bilo je usađeno u svijest većine Dezitijata što je neki način vjerojatno olakšavalo njihovu političku aktivnost u odnosu na one koji bi se u nju upuštali bez toga ugleda. Iz toga uglednijeg sloja, bez obzira da li je taj ugled bio naslijeđen ili stečen, je vjerojatno poticao i vrhovni ustanički vojvoda Baton Dezitijatski, ali koji je u potpunosti poštovao nadležnosti dezitijatske skupštine, odnosno u konkretnom slučaju opće savezničke skupštine-sudišta. I ostali predstavnici toga sloja su, sudeći po žestini dezitijatskog otpora nadirućim rimskim i njima savezničkim trupama, isto bili odani podržavaoci interesa dezitijatske politije i njene strukture, bar sve do samoga kraja rata.[245]

Ali nakon sporazumnih predaja pojedinih dezitijatskih zajednica i katastrofe koju je dezitijatski narod doživio posebno 9. god. n. e., položaj tih uglednijih pojedinaca, koji su imali i određenu ulogu prilikom reguliranja predaje i ponovnog ulaska u rimski državni i provincijski sustav je doživio bitnu promjenu, jer je i društvena i socijalna pa i populacijska struktura dezitijatske narodnosne i političke jedinice doživjela radikalnu promjenu. Da je postojao jedan ovakav sloj dokaz pružaju dva epigrafska spomenika, čiji nastanak potiče iz drugog razdoblja rimske vladavine, ali koji na neki posredan način mogu govoriti i o nekim aspektima života u razdoblju nezavisnosti. Natpis *ILJug* III, 1591 na sepulkralnom spomeniku iz Župče kod Breze obitelji «Batona», otkriva jednu uglednu dezitijatsku porodicu koja je našla i svoje mjesto unutar društvene strukture koja je postojala u drugom razdoblju rimske vladavine. I drugi, desetljećima kasniji, natpis *ILJug* III, 1582 na kome se spominje princeps *Desitiati*(*um*), već romanizirani Dezitijat, po imenu T(it) F(lavije) Valens i njegov otac Varro, dokazuje da su postojali ugledni rodovi i porodice u kojima su Rimljani našli podršku za svoju politiku nakon ugušenja

[245] U podacima Kasija Diona (LVI, 16, 1-3), možemo naslutiti oko Batona Dezitijatskog i prisustvo određenog broja pojedinaca koji su činili vjerojatno i dezitijatsko i općeustaničko zapovjedno jezgro. Međutim iz ove činjenice mi ne možemo izvlačiti zaključak da su oni bili samo predstavnici lokalne aristokracije, jer to nije nigdje izričito navedeno i oni su i teorijski i praktično mogli poticati iz najrazličitijih slojeva dezitijatskog društva.

ustanka, a koji su sigurno postojali i u vremenima nezavisnosti i prvog razdoblja rimske vladavine. Jedna od takvih porodica bila je i ona iz koje je potekao T(it) F(lavije) Valens, odnosno njegov otac Varro, iako je trebalo prilično dugo da se te porodice uvrste i u red rimskih građana.[246] Tom sloju su možda pripadale i ostale osobe spomenute na natpisu T.F.Valensa. Nakon što su ugušili ustanak i pacificirali dezitijatsku teritoriju, u stabilizaciji svoje vlasti, Rimljani su se morali oslanjati i na pojedince i rodove iz domaće sredine. A pošto su Rimljani u provincijskim poslovima načelno preferirali interese aristokracije i načela oligarhije na uštrb demokratskih tendencija, oni su nakon ustanka dezitijatsku demokraciju za koju su smatrali da je nosilac antirimskog duha vjerojatno zamijenili sa političkom dominacijom lokalne aristokracije, kojoj su možda pripadali i svi nabrojani na natpisima iz Župče i *ILJug* III, 1582 princepsa T(it) F(lavije) Valensa. Oni tu aristokraciju nisu mogli izmisliti, nego su je kreirali od uglednijih i tradicionalnih dezitijatskih porodica i rodova, naravno od onih koji su preživjeli golgotu ustanka i koji su se predali Rimljanima i tom prilikom našli sa njima zajednički «jezik.» Tako bi se nakon rata konačno i formirao neki dezitijatski «plemeniti sloj» sa jasnijom sviješću o svojoj posebnosti koji je dobivao i određenu zatvoreniju formu u odnosu na ono razdoblje prije jeseni 9. god. n. e. Uostalom drugo razdoblje rimske vladavine, a posebice sustavno razaranje 9. god. n. e., je dovelo i do konačnog svršetka stare dezitijatske društvene strukture naslijeđene još iz vremena protohistorijskog razvitka. To je kao posljedicu moralo imati i znatno veće socijalno i društveno raslojavanje u odnosu na dotadašnji predominantni socijalni karakter dezitijatskog društva. A to socijalno raslojavanje vezano za prodor jačeg gospodarstva i prelaska na robno-novčanu privredu je definitivno moralo voditi uobličavanju posebnog staleža i napuštanju demokratičnijih načela baštinjenih još iz vremena nezavisnosti i protohistorijskog razvitka. Iz jednog takvog novog staleža, koji je ipak morao imati i neku tradiciju svoga postojanja i prije završetka ustanka., potekla je i porodica «Batona» i dezitijatski princepsi, kao što je bio T.F.Valens, te oni mnogi dužnosnici lokalnih municipalnih uprava. Ovaj sada u drugom razdoblju rimske vladavine plemenitiji sloj, a ne samo ugledniji, bio je podložniji procesu romanizacije nego ostali dijelovi dezitijatske zajednice, izuzev unovačenih vojnika.

Da je prije 6. god. n. e., postojala društvena i imovinska slojevitost unutar naroda koji su stupili u ustanak, izražena, definirana i oblikovana na različite načine, zavisno od svakog ponaosob naroda, dokazuje i spominjanje konjanika u okviru ustaničkih snaga. Termin koji Velej Paterkul koristi za ustaničke konjanike je identičan izrazu koji pojmovno određuje viteški stalež u rimskom društvu.[247] Pripadnost konjici, posebno u političko-društvenim zajednicama u kojima je vojna sila zasnovana na karakteristikama narodne, građanske milicije, paralelno sa svojim vojnim rasporedom u strukturi oružanih snaga

[246] O romanizaciji Dezitijata v. i Mesihović, 2008.

[247] *Vell.* II, CX, 3

označavala je i određeni društveni status ili pripadnost višoj imovinskoj klasi, odnosno raspolaganje sa većim imetkom koji je dozvoljavao pojedincu da ima, održava i trenira bojnog konja. Po Veleju ukupno učešće konjanika u redovima aktivnih ustaničkih snaga iznosi oko 4 %, ali zbog njegovog iznimnog pretjerivanja u prikazivanju broja pješaštva, smatramo da je učešće konjaništva bilo ipak za koji procent veće. Vrlo nizak procentualni udio koji konjanici zauzimaju u okviru ukupne mase ustaničke borbene sile, i uz realniju analizu Velejeve pretjerane procjene o broju ustaničkog pješaštva, dokazuje da je domorodačko društvo pred ustanak bilo ipak više-manje socijalno, društveno, i imovinski ujednačenije. Posebno spomenuti zaključak nosi veću vrijednost kada se prenese na narode naseljene na dinarskom pojasu, uključujući i Dezitijate, kojima je pripadao znatno manji dio ustaničkog konjaništva u odnosu na segment ustanka koji je dolazio iz Panonije. Ovakav zaključak bi udio konjanika u oružanim snagama koje su dolazile iz Panonije povećavao iznad prosječne brojke, dok bi smanjivao udio konjaništva u segmentu ustaničkih snaga koji je dolazio sa dinarskog pojasa.[248] Naravno, to ne znači da konjanika i nije bilo među Dezitijatima. Izvjestan broj Dezitijata, onih koji su to materijalno mogli da priušte su imali i ratne konje, o čemu svjedoče nalazi konjskih žvala u Kamenjači. Dezitijatski konjanici, kojih nije bio ni veliki broj niti su u bitnijoj mjeri učestvovali u odnosu na ukupno brojno stanje njihovog vojništva, uglavnom su dolazili iz imovinski bogatijih porodica, koje su mogle osigurati sredstva za posjedovanje bojnog konja. Najveći dio dezitijatskih ratnika je pripadao pješaštvu, što isto ukazuje na izvjesnu socijalnu uravnoteženost. Prisustvo i brojnost konjaništva je odražavalo i snagu, politički i društveni utjecaj i brojnost posebnih slojeva unutar politija panonskog bazena i dinarskog pojasa, ali i evidentiralo postojanje, funkcioniranje te i eventualno učešće «aristokratskijih» i uglednijih i bogatijih elemenata u političkom životu naroda, koji su i u periodu pred ustanak ipak imali jednostavniju društveno-političku i gospodarsku strukturu u odnosu na razvijene civilizirane zemlje Mediterana. Zbog «zaostalosti» shvaćene samo u relativnom smislu, ali ne kao divljaštvo, anarhija i primitivizam kako se to često predočava i karakteristike oružane sile kao narodne milicije, uloga konjaništva i pješaštva je kod njih više mogla održavati društvene i imovinske specifičnosti i odnose nego što bi to bio slučaj sa razvijenijim zajednicama. Zemlje Panonije, u kojima su se smjenjivale etničke zone Kelta, Panona i drugih naroda, proizvele su iz razloga svoga zemljopisnog karaktera, načina života, keltske najezde u drugoj polovici IV. st. p. n. e.[249],

---

[248] U rimsko doba, i to za II. st. n. e., imamo podatak o jednom Dezitijatu pripadniku konjičke kohorte, što je dokaz da konjaništvo nije baš bilo toliko rijetko među Dezitijatima, ali iz rimskog vremena isto tako potiče i podatak o Dezitijatu-mornaru, a Dezitijati nikada nisu bili ni blizu moru. *CIL* XVI, 11 = *CIL* III, p 849 (p 1959) = *CIL* X, 1402 = D 1989 iz Herculaneum a i *CIL* III 9739 iz Garduna

[249] Keltska invazija i naseljavanje u panonskom bazenu su kao posljedicu imali i nametanje vrhovne vlasti čitavom nizu domaćih naroda Panonije, uključujući i Breuke. To je moglo dovesti i do pojave jačanja oligarhijskih tendencija u društvima starosjedilačkih zajednica Panona, jer su sami Kelti nastupali kao vladajući sloj kojem je u većoj ili manjoj mjeri subordinirano domaće stanovništvo. Zatim i samo keltsko političko vodstvo, kao uostalom i svaka druga vladajuća zajednica u povijesti, je preferiralo da održava vezu sa podčinjenim zajednicama više preko njihovih «aristokratskih» slojeva, nego sa demokratskim institucijama kao što je skupština, koje po samoj svojoj prirodi mogu

mentaliteta stanovništva i imovinskih odnosa i predominatnog gospodarstva, u toku latenskog razdoblja oblikovanje i funkcioniranje lokalne aristokracije, kao političke i društveno dominantne formacije, i koja je dočekala uspostavu rimske vladavine. O tome indirektno govori i sljedeća činjenica : Baton Breučki je odluku o sporazumnoj predaji donio uglavnom u užem krugu u kojem se desilo i zbacivanje Pinesa, što može objasniti činjenicu da Baton Breučki ostvaruje svoje zamisli a da ne uživa široko rasprostranjenu narodnu podršku za to što je učinio.[250] Iz svih tih razloga lokalna aristokracija sa prostora Panonije koja je definirana u formi dominirajućeg političko-društvenog staleža, i sukladno tome koja uživa i imovinsko bolji status mogla je dati veći broj konjanika.

Kao što je rečeno, procentualni udio konjanika na dinarskom bazenu je bio niži od prosjeka, što je značilo da je društvo još egalitarnije i jednostavnije u unutarnjoj društvenoj i imovinskoj slojevitosti[251] u odnosu na narode Panonije, što je kao posljedicu imalo potpuno prevagu pješaštva. Baš zbog toga u slučaju Dezitijata, kao jednog naroda koji je po svim svojim osobinama, ma koliko one bila specifične samo za njih, u svojim osnovnim tipovima ipak pripadao dinarskom podneblju i mentalitetu, o postojanju nekog aristokratskog politički i društveno dominirajućeg staleža teško može biti govora. Jedino

---

lako postati mjesta širenja buntovnosti i nezadovoljstva. Suprotno tome, održanje supremacije lokalne aristokracije olakšava kontrolu nad podčinjenim zajednicama. I na kraju keltska dominacija, uslijed svega već iznesenog, proizvela je i efekt prihvaćanja i mirenja domaćeg stanovništva sa normama političkog života koje su omogućavale dominaciju oligarhijskih načela. Uostalom galski narodi izgleda da su u izgradnji svojih društveno-političkih sustava u nešto većoj mjeri preferirali oligarhijska načela (*Caes. de bell. gall.* VI, 11-13 i 15; Maškin, 1951:256). Po Cezaru ustvari većini galskih političkih naroda upravljaju druidi (povlašteni i vrlo moćan svećenički i intelektualni sloj) i lokalna aristokracija. Heduanci, veliki, najčuveniji i najbogatiji narod Kosmate Galije izgradili su društveno-politički sustav koji je izgleda preferirao oligarhijska načela (*Caes. de bell. gall.* I, 16-18; VI, 12-… *nobilitate Aeduorum* …). Pored Heduanaca oligarhijska načela su preferirali i Arverni (*Caes. de bell. gall.* VII, 4), Sekvani i Helveti (Tomić, 1885: 147). Na čelu heduanskog entiteta, kasnije peregrinske *civitas*, nalazio se glavar-vergobret izabran na jednogodišnji mandat (*Caes. de bell. gall.* I, 16; VII, 32), kojeg su kasnije, uslijed napredovanja procesa romanizacije i prihvaćanja načina života i tekovina grčko-rimskog svijeta, zamijenili po ugledu na rimske konzule, sa duovirima. U indigenim političkim jedinicama Galije dugo vremena su se i to do kraja II. st. n. e. (znači i u toku rimske vladavine) očuvale i institucije narodnih skupština (Belova, 1952:446, Čekić, 2002:57), međutim ipak je stvarna vlast pripadala lokalnoj aristokraciji. Po ovom pitanju je ipak najeksciplitniji Cezar u svojim Komentarima o Galskom ratu (*De Bello Gallico*, VI, 13; 15; 20), jer po njemu galskim narodima su na čelu dva staleža i to svećenički i viteški, i u čijim je rukama bila sva vlast, uključujući i instrumente i institucije njenog provođenja, dok se običan narod (koji Cezar naziva *plebs*) smatra skoro kao roblje, koji se po sebi ništa ne usuđuje i ne pušta se ni na kakav zbor (*In omni Gallia eorum hominum, qui aliquo sunt numero atque honore, genera sunt duo. Nam plebes paene servorum habetur loco, quae nihil audet per se, nullo adhibetur consilio. Plerique, cum aut aere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria potentiorum premuntur, sese in servitutem dicant nobilibus: in hos eadem omnia sunt iura, quae dominis in servos. Sed de his duobus generibus alterum est druidum, alterum equitum.).* O ovom galskom viteškom, odnosno vladajućem oligarhijskom sloju v. *Caes. de bell. gall.* VI, 15; po Cezaru ove galske plemiće slijede njihovi klijenti i pristalice. Po Cezaru (*Caes. de bell. gall.* VI, 23), njemu suvremeni germanski narodi, bar one koje je on upoznao imali su u odnosu na transalpinske Gale nešto demokratičnije uređenje.

[250] Radi toga on je morao da traži taoce, a zbog nedostatka podrške on je bio brzo pobijeđen od dinarskih snaga, isporučen od svojih zemljaka (sunarodnika?), zarobljen, osuđen i pogubljen. A da nije postojala velika narodna podrška, nego da je odluka o sporazumnoj predaji donesena u jednoj oligarhijskoj sredini pokazuje i to što se po dolasku Batona Dezitijatskog Panonija ponovo diže na ustanak.

[251] Društvena slojevitost i imovinska slojevitost, iako se u pojedinim društveno-političkim cjelinama i zajednicama mogu podudarati, u načelu nisu isto, jer pod prvo navedenim izrazom podrazumijeva se često i staleška podvojenost stanovništva, dok drugi izraz ipak implicira otvoreniju društvenu fluktuaciju u kojoj pojedinac nije u svojoj aktivnosti sputan staleškom ili nekom drugom pripadnošću.

se može, prirodno, smatrati da postoji imovinska raznolikost, koja ipak nije bila tolika da je bila bitna i duboka rasjeklina unutar dezitijatskog društva niti je reprezentirala neku stalešku podvojenost i pripadnost pojedinih slojeva, rodova i bratstava. Ugledniji i bogatiji pojedinci, porodice i rodovi, nisu bili samim tim po automatizmu i zakonskim ili običajnim normama koje reguliraju uređenje i funkcioniranje društveno-političkog i gospodarskog sustava odvojeni od ostatka stanovništva nego su naprotiv zajedno sa njim činili njegovu cjelinu što je dolazilo do izražaja i u egalitarnom učešću u narodnim skupštinama, od kojih je jedna, i to u specifičnoj skoro izvanrednoj formi, ostala sačuvana u povijesti. U načelu je svaki Dezitijat u načelu bio slobodan da poveća svoju imovinu i svoj ugled zahvaljujući svojim ratničkim, političkim ili nekim drugim vrlinama. Naravno naivno bi bilo misliti da dezitijatsko društvo, ma koliko usvojilo demokratska načela, bilo oslobođeno u praktičnom životu toga da se gleda na podrijetlo i tradicijski ugled sredine iz koje pojedinac potiče ili da visinu imovine ne povezuje sa ugledom dotičnog pojedinca, njegove porodice ili roda. Ako je ovakvo stanje vladalo neposredno i u prvim danima ustanka, nakon nekoliko desetljeća življenja unutar Rimske države i pod njenim političkim, društvenim, gospodarskim i kulturnim uplivom koji je neumitno i nepovratno mijenjao strukturu i način života domorodačkih zajednica, onda je u periodu nezavisnosti ta demokratičnost dezitijatske politije bila još izraženija. Složena infrastruktura rimskog i ostalih mediteranskih društava, sigurno je imala utjecaja u toku prvog razdoblja rimske vladavine na procese društvenog, političkog i imovinskog razvitka autohtonih zapadnobalkanskih i panonskih naroda, pojačavajući imovinsko raslojavanje i uopće usložnjavajući strukturu, ustroj i funkcioniranje domaćih naroda. Ali ako su pred ustanak domorodačka društva još uvijek bila relativno ujednačenima i pored svih tih impulsa i preobražaja, onda je raslojavanje kod većine stanovništva bilo u kvantitativnom pogledu, izraženom u razlikama u veličini i kvaliteti imovine, još manje.

Nesumnjivo je dezitijatska demokracija imala dužu tradiciju svoga postojanja i možda bi se mogla povezati i sa samim nastankom dezitijatskog protohistorijskog političkog entiteta koji je vjerojatno nastao procesom dobrovoljnog stapanja i međusobnim srastanjem plemenskih zajednica Gornje Bosne i dezitijatske narodnosne zajednice u jednu stabilnu političku cjelinu. I iz razloga na opisani način oblikovanja dezitijatske političke jedinice, sasvim je razumljivo da su u okviru dominirala demokratska, a ne oligarhijska ili monarhijska načela. Uostalom i Samnitska liga i Irokezi su, uspoređujući dezitijatski politički entitet metodom analogije sa njima, upravo iz razloga sličnog nastanka primarno preferirali demokratska načela funkcioniranja svoga političkog ustroja i strukture. Da je kojim slučajem jedna zajednica povlastila druge, neumitno bi se morao oblikovati oligarhijski sloj. A zbog nasilnog načina ujedinjenja i prevashodno novonastalih političkih uvjeta koji zahtijevaju čvršću vlast nad širim područjem i brojnijom i raznolikijom populacijom može se dogoditi i da porodica ili pojedinac koji su vodili taj proces oblikuju neke vrste dinastija. Naprotiv sporazumno ujedinjavanje koje je

moglo u samom početku predviđati samo mali niz zajedničkih prava, bilo je najbolja osnova za primjenu i funkcioniranje demokratskih načela.

Pored pisanih vrela na demokratičnije uređenje dezitijatske političke jedinice do kraja velikog ilirskog ustanka, na svoj način, posredno dokazuje i materijalna kultura, jer na osnovi dosadašnjih istraživanja, u dezitijatskim nekropolama nismo naišli na one grobove koje bismo mogli nazvati «kneževskim», niti na eventualno izdvojenije, iz okvira nekropola, monumentalnije vladarske grobnice. Srednjobosanska kulturna grupa inače pokazuje visok stupanj unutarnje kohezije i ustroja još od svoga početka, pa u toku ostalih razvojnih perioda i faza i to na svim svojim pravcima rasprostiranja. Materijal i ornamentalni sustav su prilično ujednačeni, i kao da odražavaju jak duh uvezanosti među nositeljima ove kulturne grupe kojoj su pripadali i Dezitijati. U velikoj nekropoli u Kamenjači, za protohistorijsko vrijeme nema tragova kneževskih grobova, i grobovi su više-manje ujednačeni, po veličini i bogatstvu priloga. Da je kojim slučajem postojala neka oligarhija u periodu protohistorije koja je upravljala dezitijatskom političkom jedinicom, ona bi tu svoju vlast sigurno nastojala i da izrazi i grobovima u koje su njeni pripadnici bili sahranjivani, kao što se to desilo npr. sa drugim razdobljem rimske vladavine natpis *ILJug* III, 1582 princepsa T.F.Valensa, *ILJug* III, 1591 porodice «Batona» itd. I ti grobovi bi onda morali egzistirati i u Kamenjači kao velikoj i bitnoj dezitijatskoj nekropoli, jer u protohistorijskom razdoblju nedostatak pisma koje bi ovjekovječilo pokojnika i njegovo značenje se kompenziralo monumentalnošću grobova i bogatstvom priloga. I tek sa rimskom modifikacijom dezitijatskog političkog i društvenog sustava, nakon ugušenja ustanka, i novog teritorijalno-upravnog preustroja bivše jedinstvene provincije Ilirik, javlja se i dezitijatska oligarhija, koja dominira u političkom i društvenom životu i ustroju dezitijatske politije. Za razliku od dezitijatskih nekropola i grobova koji su nastali u protohistorijsko vrijeme i prvotno razdoblje rimske vladavine, na susjednom autarijatskom prostoru pronađeno je i istraženo više bogatih kneževskih i vladarskih grobova, od kojih su neka situirana relativno blizu područja Gornje Bosne (Ilijak, Rajino Brdo, Mejdan-Brezje, Arareve gromile, Čitluci, Osovo-Papratnica). To sugerira da su dvije narodnosne i kulturne zajednice, od kojih se jedna razvijala u Gornjoj Bosni, druga u jugoistočnoj Bosni, iako prvi susjedi razvili, uslijed različitog gospodarstva, zemljopisnih uvjeta, mentaliteta i tradicije kretale različitim putovima i vođeni različitim načelima u svome daljem političkom razvitku.

Po Čoviću »nastanak sloja ratnika i rodovske aristokratije (se op. a.) mora uzeti kao pretpostavka i za srednjobosansku grupu».[252] Čović svoj zaključak bazira na tri pronađena brončana šljema i na nalazu ratničke grobnice iz Vratnice kod Visokog, što je prilično sumnjiva konstatacija jer ti nalazi sugeriraju jedino postojanje ratnika u okvirima dezitijatskih zajednica Gornje Bosne i lašvanskog porječja. A u uvjetima

[252] Čović, 1976:197; Isto, 1987:525

protohistorijskog razvitka, postojanje vojništva ne znači da postoji neka zasebna ratnička kasta ili stalež koja bi onda predstavljala upravljački, aristokratski sloj, kako to Čović sugerira. U tim vremenima vojna/ratnička služba je direktno i neotuđivo povezana sa kompletnim narodom, odnosno svi muškarci sposobni za oružje, o čemu daju potvrde i analogije sa čitavim nizom naroda bilo da se nalaze na protohistorijskoj ili antičkoj razini razvitka. Uostalom veliki broj vojnika u ustanku, u kome Dezitijati predstavljaju jezgro i najborbeniji dio ustaničkih snaga, dovoljno potvrđuje da je, načelno gledajući, sva muška populacija Dezitijata bila u određenom razdoblju svoga života na neki način obvezna na vojnu službu. Samim tim otpada neka mogućnost podjele na ratničku i radnu kastu, što je uostalom pojava koja pripada nekim drugim razdobljima i zemljama, ali sigurno ne i na dezitijatsko područje. To što je po Čoviću, ratnički sloj zauzimao istaknuti rang u društvima dezitijatskih zajednica ne znači apsolutno ništa, jer je kako je već rečeno taj sloj teorijski trebao obuhvaćati kompletnu dezitijatsku mušku populaciju, pod uvjetom dostizanja određene starosti i sposobnosti koja bi onda predstavljala političku volju čitavog naroda. Naravno, ni društva i politički sustavi proto-dezitijatskih i dezitijatskih zajednica, kao uostalom i kod drugih zajednica, nisu bile statične formacije i sigurno su doživljavali određene transformacije i preobražaje, pa i nagle promjene društveno-političkih i gospodarskih sustava i vrijednosti. Radi toga je moguće pretpostaviti da su u pojedinim razdobljima i kod pojedinih zajednica možda i egzistirala uređenje koja ne bismo baš mogli nazvati demokratičnijim, pogotovu u nekim ranijim razdobljima.[253] Tako se može pretpostaviti da je u kasnobrončanom dobu, prelaznom periodu i ranim fazama željeznog doba postojala kod pojedinih lokalnih zajednica i aristokratskija, kneževska ili monarhijska, dinastijska vlast lokalnih «basileusa». Da je u tom periodu postojao neki povlašteni, starješinski, aristokratski sloj (bar u lašvanskom porječju) koji je uslijed za sada nepoznatih okolnosti nestao ili samo izgubio značaj svoga društvenog i gospodarskog prvenstva i samim tim i primarnu političku moć, dokazuje nalaz bogate ratničke opreme iz ostave pronađene u Velikom Mošunju kod Travnika koja se datira u X. ili IX. st. p. n. e.[254] Ali su uvjetovani daljim osebujnim društveno-političkim, gospodarskim i uopće kulturnim razvitkom, i posebno konačnim oblikovanjem dezitijatske narodnosne i političke jedinice svi ovi različiti oblici morali ustupiti prvenstvo demokratičnijem uređenju, koje je izgleda karakteristika dezitijatskog političkog sustava od III. st. p. n. e., pa skoro sve do završetka ustanka. Uostalom sahrane ratnika iz grobnice Vratnice, kojih je bilo više (procjenjuje se da je u grobnici sahranjeno

---

[253] Usporediti ravni grob sa skeletom sa nalazom brončanog lima (pronađen pod gradinom Grad u selu Svrake kod Semizovca-nalazište Semizovac), ukrašenog iskucavanjem za koji se pretpostavlja da je pripadao dijademi, koja bi u tom slučaju možda predstavljala i neki statusni simbol. Mandić, 1933; Korošec, 1943:56-59; Čović, 1987:484; 511, Perić, 2002:198; A i sve tri kacige pripadaju ranijim razdobljima razvitka srednjobosanske kulturne grupe željeznog doba, zaključno sa najvjerojatnije fazom 5.

[254] Truhelka, 1913:325-335; Čović, 1976:195; 224-227; Riječ je o kratkom maču sa koricama, brončanom štitu, 4 masivne grivne, 2 spiralne brončane narukvice i drugom sitnijem nakitu.

od 16 do 20 individua), ne pokazuju da je neko od njih posebno istaknut u smislu nekog kneževskog ili vladarskog ili uopće nekog drugog tipa aristokratskog ili monarhijskog tipa, i više-manje su sve ujednačene; čak sve pripadaju jedinstvenoj velikoj grobnici i upravo pokazuju egalitarnost većeg broja pojedinaca koji su sahranjeni u ovoj grobnici. Upravo to što su sahranjeni u jedinstvenoj grobnici jasno ukazuju da su svi pokojnici istog statusa, jer se nijedan skelet ni svojim položajem ni svojim prilozima ne ističe u odnosu na ostale. Kako se čini ova jedinstvena ratnička grobnica iz Vratnica kod Visokog je svojim nastankom i postojanjem evidentno željela evocirati uspomenu na junačku pogibiju većeg broja ratnika, pripadnika dezitijatske narodnosne zajednice. Oni su vjerojatno nastradali u udaljenijim oblastima u borbama za interese svoje zajednice (datacija sahrana bi sugerirala možda ratove sa Keltima?), gdje su prvobitno bili sahranjeni, da bi kasnije bili preneseni u grobnicu Vratnica-koja kao da predstavlja i neku zajedničku, posvećenu grobnicu poginulih ratnika-(«spomen kosturnica»?).

Da termin «demokratski»[255] i sve izvedenice iz toga nije pretendeciozno koristiti i u slučaju pojedinih aspekata društveno-političkog života i uređenja protopovijesnih i rano-povijesnih Dezitijata do završetka ustanka, govore pored zaključaka izvedenih iz konteksta pojedinih povijesnih vrela i sljedeće činjenice. Prvo Dezitijati nisu bili nikakav toliko zaostao i divlji narod da nije mogao razviti takvo unutarnje društveno-političko uređenje svoje narodnosne zajednice da pojedine njegove aspekte ne bismo mogli nazvati demokratskim, prodemokratskim ili protodemokratskim.[256] Oni su bili narod koji je bio dostigao toliku razinu društveno-gospodarskog i političkog razvitka u toku željeznog doba da su mogli u svojoj političkoj svijesti pojmiti značenje demokratskog uređenja i njegovih institucija, naravno samo u kontekstu i oblicima koji su mogli postojati na razini ustroja protohistorijskog političkog entiteta ili neke proto-države, a ne i razvijene države, kao što je npr. bila Atena. Potrebno je shvatiti da se i njihovo shvaćanje formi i oblika demokracije u teorijskom i praktičnom smislu ipak nalazilo prilično iza onoga što su

[255] Naravno bilo bi potpuno iluzorno smatrati da su Dezitijati i upotrebljavali ovaj termin za svoju politiju. Korištenje termina «demokratski» je potrebno shvatiti u smislu *terminus technicus*, kao antičkom političkom i teorijskom pojmu kojem se po svojoj sadržini i uređenju najviše približava dezitijatska politija. Odnosno dezitijatska politija do 9. god. n. e., bi po svojim osobnostima bila najbliža onim sustavima unutarnjih političkih uređenja koji su u antičkom svijetu označavani i terminom «demokratski».

[256] Po Prokopiju «nad Slavenima i Antima ne vlada jedan čovjek, nego oni od davnine žive u demokraciji, gdje se o vrlo važnim i odlučnim pitanjima zajednički savjetuje, što potvrđuje i Pseudo-Cezarije po kome su Slaveni s one strane Dunava «autonomni» i bez «vođa». (Jireček, 1952:41) To jasno ukazuje da i slavenske zajednice koje su se u trenutku dolaska na romejske granice nalazile na nižem stupnju društveno-političkog i gospodarskog razvitka u odnosu na protohistorijske Dezitijate i druge Ilire, posebno one zapadne i istočne komponente, mogle izgrađivati i imati strukturu koju bismo mogli nazvati demokratskom ili protodemokratskom. Ali slavenske i antske zajednice su istovremeno mogle baštiniti i druga načela ustroja političke strukture. Tako su postojali i oni slavenski narodi, plemena i zajednice koji su, sudeći po podacima Menandra, Teofilakta Simokate, pisca Strategika, solunske legende o sv. Dimitriju, Jordanesu, imali uređenja koja bismo mogli nazvati monarhijskim ili oligarhijskim. I ovo je jedan od pokazatelja da je u jednom etničkom kompleksu kod njenih suverenih činilaca mogla postojati velika raznolikost u određivanju političkog, društvenog i gospodarskog uređenja, već s obzirom na različita doživljena iskustva i dostignute stupnjeve razvitka. Tako su i ilirski narodi i politički subjekti mogli imati međusobno potpuno različita, čak i suprotstavljena uređenja.

dostigle razvijene države Mediterana. Oni su se jednostavno zadovoljavali onim najbitnijim i najosnovnijim formama koje su definirale da je neko uređenje demokratsko (o čemu smo znatno više govorili u prethodnom poglavlju). Tako je i njihovo poimanje i shvaćanje vladavine naroda imalo različite karaktere i u teorijskom i u simboličkom i praktičnom pogledu u odnosu na ono što su dostigle razvijene države na Mediteranu, a koje su u sebi nosile odlike uređenja sa pojedinim ili većinskim odlikama koje karakteriziraju demokratsko uređenje u protohistorijskom i antičkom smislu. Dezitijati su živjeli na prostorima na kojima su bile razvijenije i privredne grane koje nisu direktno vezane za poljoprivredu, kao što je to posebno rudarstvo koje je dezitijatskim zajednicama osiguravalo i druge gospodarske mogućnosti ne samo za egzistenciju nego i izniman standard življenja u odnosu na neke druge ilirske i panonske zajednice. Zatim oni su živjeli u pitomijim predjelima Bosne, pored niza riječnih dolina i uglavnom su bili stalno naseljeni bez sklonosti ka migracijama velikog opsega, pa su mogli da budu u općem kulturnom smislu sofisticiraniji i složeniji nego kako su ih pristrasno prikazivali antički pisci, pa i više nego što mi danas mislimo o njima. Oni su i stoljećima prije uspostave rimske vladavine i početka procesa nagle i direktne kulturne transformacije u pravcu dominacije antičkih-mediteranskih tekovina, održavali sa tim svijetom intenzivne kontakte, posebno one trgovačke naravi o čemu svjedoči brojni nalazi italske i grčke provenijencije. Osim toga i za prvo razdoblje rimske vladavine na dezitijatsko područje su prodrli i neki elementi mediteranskog duha i misli, koji su sa svoje strane sigurno imali utjecaja na dalji razvitak političke svijesti Dezitijata i to posebno sa njene teorijske strane. Moguće je i sasvim opravdano pomisliti da je i sam Baton Dezitijatski, za kojeg pouzdano znamo da je bio usvojio neke elemente antičke grčko-rimske opće kulture, u vođenju ustanka 6-9. god. n. e., i poduzimanju pojedinih akcija i poduhvata možda bio motiviran i nekim političkim idejama koje su dolazile iz grčko-rimskog svijeta a kojima je on obilovao. Antički pisci bez obzira da li to čine namjerno ili podsvjesno kao po pravilu, ako se na ovo pitanje uopće i osvrnu a i to je vrlo rijetko i samo uzgred, pojednostavljuju društveno-političku strukturu ilirskih naroda i zajednica sa kojima su Grci i Rimljani dolazili u dodir. Sve to govori da su se Dezitijati ne samo u mlađem željeznom dobu i u prvom razdoblju rimske vladavine, nego i ranije nalazili na takvoj razini društveno-političkog i gospodarskog razvitka da je sasvim prihvatljivo da pojedine aspekte njihovog života nazovemo «demokratskim», naravno u smislu predržavnog ustroja ili subordinirane političke tvorevine većoj državnoj cjelini kakva je npr. bila rimska.

To što su Dezitijati na prijelomu dvije ere, jedna bitna snažna, brojna, afirmirana, dobro ustrojena i funkcionalna, politički i gospodarski jedinstvena cjelina, rezultat je samo dugog razvitka u stoljećima koji su prethodili pojavi Dezitijata u literarnim vrelima. Dezitijati su se u toku ustanka od 6. do 9. god. n. e. pokazali kao dobro ustrojena i disciplinirana zajednica i vojna snaga, koja je samim tim i od strane svojih drugih ilirskih i ustaničkih suboraca bila poštovana i uvažavana. Dezitijatski ratnici se odlučno bore

istom snagom i u Panoniji i na delmatskom području i vjerojatno i u srednjoj Albaniji, te u nizu drugih oblasti udaljenih od njihove matične zemlje. Dezitijati uostalom pružaju i vrlo žestok, skoro nepokolebljiv otpor i kada neprijateljske trupe prodru 9. god. n. e. na njihovo područje. Sve to pokazuje da su Dezitijati u ratu bili odani konačnom ustaničkom cilju, odnosno da su dobro znali što je to javni, opći interes i da su mu bili posvećeni. ali isto tako da su i poštovali autoritet koji je proisticao iz njihovih političkih i vojnih institucija koje su trebale da zastupaju i brinu o tom općem interesu zajednice. S druge strane i osobe koje su obnašale te institucije, su poštivali autoritet i suverenost čitavog naroda, kao što se to slikovito vidi iz ponašanja i djelovanja Batona Dezitijatskog, koji je sebe i svoju aktivnost smatrao kao vršenje narodne volje i borbu za opće interese. Da bi sva ta društveno-politička kompleksnost uzajamnog uvažavanja i poštivanja autoriteta, suvereniteta i javne discipline na takav način izrazila u toku ustanka i to bez ikakvih dilema i potresa, nego je čitav dezitijatski sustav kao takav funkcionirao pune tri godine teškog i nemilosrdnog rata, morala je preći jedan dugi razvojni put te bi se nastanak Dezitijata i njihovog sustava definitivno morao smjestiti u ranija stoljeća.

Da je dezitijatski politički entitet bio bitan politički, narodnosni, gospodarski i kulturološki činilac na zapadnom Balkanu u protohistorijskom, mlađem željeznom dobu, dokazuje pored ostataka materijalne kulture i Apijanov podatak gdje on Dezitijate smješta u isti red sa velikim protohistorijskim narodima kao što su Japodi i Delmati.[257] Ova dva naroda su u II. i I. st. p. n. e. sudeći po podacima antičkih pisaca nesumnjivo predstavljali veoma bitne politije sa istočno-jadranske obale i njenog zaleđa. Znači i Dezitijati su, sasvim moguće mogli u datom periodu isto biti snažna, koherentna i ugledna narodnosna i politička zajednica. Uostalom da to nisu bili prije 35. god. p. n. e., teško bi bilo očekivati da oni za vrijeme odvijanja Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e. pruže brojnim rimskim trupama vrlo snažan otpor, ustvari i da im se uopće usude suprotstaviti se, a i da postanu vodeća narodnosna zajednica u općem ustanku u Iliriku 6. god. n. e. Da bi neposredno pred 35. god. p. n. e., bili takav činilac, dezitijatske zajednice su morale preći znatno duži politički, društveni i gospodarski razvitak kako bi se uspjeli oblikovati u tako snažnoj i prepoznatljivoj formi kao jedinstvena cjelina koja se odlučno suprotstavila Rimljanima u dva velika povijesna procesa ⇒kampanji 35 - 33. god. p. n. e., i posebno ustanku 6 - 9. god. n. e. Tome dezitijatskom značenju je dodatno doprinosila činjenica da su oni bili u posjedu rudonosnih zona i da su se nalazili situirani u relativno pitomijim krajevima sa tisućljetnim tradicijama kulturnog razvitka. Dezitijatski politički entitet je sigurno bio dostigao razvitak kada su postojale ne samo javne institucije, nego i javne zgrade kao što je to posvjedočeno kod Japoda, preciznije rečeno u Metulumu i to u Apijanovoj Ilirskoj knjizi.[258]Ove javne zgrade su se nalazile u okvirima glavnih naselja i

[257] *App. Ill.* 17

[258] *App. Ill.* 21

sigurno su predstavljali i mjesto političkog odlučivanja, ako to uostalom i nije bila primarna funkcija njihovog postojanja.

Veliki broj naselja, izgleda veća orijentiranost Dezitijata prema sjedilačkom načinu životu u odnosu na neke druge ilirske narode pokazuje da je gornjobosansko područje bilo relativno stabilnije i u stoljećima pred dolazak Rimljana. Sigurno je i u ovom periodu bilo i to dosta čestih ratova i sukoba u kojima su učestvovali Dezitijati, ali kako izgleda oni nisu bili tako razorni i sa teškim posljedicama po gornjobosansko-dezitijatsko područje. Dezitijati su se uostalom nalazili u dubokoj unutrašnjosti starosjedilačkog ilirskog svijeta, tako da i vanjski napadi i ratovi koje su druge zajednice vodile sa neilirskim svijetom (Rimljanima, Keltima i germanskim Cimbrima i Teutonima) u toku od druge polovice III. st. p. n. e., do početaka Oktavijanove kampanje 35 god. p. n. e., nisu ozbiljnije ugrožavali dezitijatske zajednice. Dezitijati, kao i čitava bosanska unutrašnjost su tako sve do sredine četvrte dekade I. st. p. n. e. bili u potpunosti od Rimljana zaštićeni zahvaljujući «obrambenim bedemom», koji su činili Japodi i posebno Delmati koji su na sebi izdržavali sukcesivne rimske upade, pohode i pokrete skoro 120 godina. Tako su Delmati omogućili zadržavajući u svojim oblastima rimske trupe prema dubljem nastupanju ka kontinentalnoj bosanskoj unutrašnjosti, da se kroz čitavo to razdoblje odvija kontinuirani razvitak gornjobosanskog i uopće središnje bosanskog područja neometan od Rimske Republike. Ali sa početkom 33. god. p. n. e., sve se izmijenilo jer su se brojne invazione rimske trupe uputile među ostalim područjima i prema dezitijatskim zemljama.

Oblasti dezitijatske narodnosne zajednice

Kada se na karti obuhvaća dezitijatske narodnosne zajednice gleda raspored do sada registriranih gradina, nekropola, i drugih nalaza iz protohistorijskog perioda, ali i iz rimskog razdoblja i njihov odnos sa zemljopisnim i reljefnim osobnostima mogu se uočiti određene karakteristike, odnosno izvjesnu međusobnu gravitiranost, i samim tim i uvjetovanost tih nalazišta. Prva oblast koja se može izdvojiti je ledeničko-kiseljačko i fojničko područje koje predstavlja jugozapadni dio dezitijatskog područja ali i istočno zaleđe rudonosnog planinskog pojasa Vranica-Bitovnja (u ovom području je evidentiran veliki broj gradinskih naselja -- detaljnije u poglavlju o naseljima). Druga oblast je sarajevsko područje, sa posebnom koncentracijom gradina na istočnom pojasu, te sa dva vrlo izražena i iznimno dugovječna i privredno jaka naselja-naseobinskim kompleksom Zlatište-Debelo Brdo-Soukbunar i Gradac (Ilinjača) Gornji Kotorac[259], Sarajevsko područje je predstavljalo jugoistočni dio dezitijatskog područja i ujedno graničnu i čak prelaznu oblast prema autarijatsko-«glasinačkom» kompleksu, i u sebi je sadržavalo u

[259] O Ilinjači, Čurčić, 1908 A:364; Korošec, 1940:77-81; Benac, 1963:25-31; Čović, 1965:73; 79; 84; Čović, 1966:9-17; Ferjančić, 1959:58

izvjesnoj mjeri i kulturne odlike koje nisu provenijencije srednjobosanske kulturne grupe. Sljedeća i centralna oblast je brezansko i visočko područje (posebno ono istočno od rijeke Bosne kojem npr. pripada i nekropola Vratnica), potrebno je naglasiti da na užem brezanskom području nije evidentiran veći broj gradina, i da se one u većoj koncentraciji nalaze tek na kakanjskom području u pravcu Zenice. Ova kakanjska zona se nalazi između zeničke kotline i brezanskog područja i na njoj je prisutno više većih gradina npr. Grad, Gornja Koprivnica, sa platoom veličine cc 100 X 60 m., i čini se kao da zona gradina na kakanjskom području štiti sa sjeverne strane ulaz u visočku udolinu. Sljedeće područje je zeničko koje se pruža uz rijeku Bosnu, sa većom koncentracijom gradinskih naselja koja su situirana na padinama koja obrubljuju, pogotovu sa sjeverne strane, zeničku kotlinu, iz čega je evidentno da ovo kotlinsko područje predstavlja neku posebnu cjelinu. Zapadno od zeničke kotline se nalazi široko lašvansko područje sa velikom koncentracijom gradinskih naselja, pogotovu u širem predjelu Malog Mošunja, pa sve do južnih, krajnjih obronaka Vlašičkog masiva koji se spušta prema Travniku. Upravo je indikativna velika koncentracija gradina oko ušća Bile u Lašvu i oko današnjeg Travnika na donjim padinama Vlašića te na zapadnoj strani u položaju i međusobnoj vezanosti kojom kao da štite ili nadgledaju ili bolje reći obrubljuju travničko-lašvansko područje od današnjeg Viteza do zapadnim pravcem od Travnika. Posebnu jednu koncentraciju nalazimo sjeverno od Vranduka, južno od ušća Krivaje u Bosnu, što isto ukazuje na postojanje neke lokalne zajednice, ali nepoznato u kojem vremenu i okolnostima.

Skopljanska udolina i Gornja Rama zauzimaju zatvorene cjeline, ali one vjerojatno nisu pripadale Dezitijatima, pogotovu zbog još jedne važne činjenice sve nabrojane gornjobosanske i lašvanske oblasti (kiseljačko-fojnička, sarajevska, središnja brezansko-visočka sa ili bez kakanjske zone koncentracije gradina, zenička i travničko-lašvanska) su više-manje na neki način i pored različitih razina koncentracije i međusobnog gravitiranja lokaliteta ipak vezane i čine složenu, ali ipak jedinstvenu zajednicu i to ne samo zemljopisnu. Između nabrojanih oblasti ne postoji neki veliki brisani prostor (usporediti --- pojas na jugu Bjelašnički masiv, na istoku romanijsko-paljansko područje, te i na sjeveroistoku, sjeverozapadu i zapadu široki brisani prostor), već se praktično one naslanjaju jedna na drugu i postupno prelaze jedna u drugu, sa nekim međuzonama kao što je npr. kakanjska, oblast između zeničke kotline i Malog Mošunja, gradine od desne strane rijeke Bosne do kiseljačko-fojničke oblasti i one koje se pružaju prema sarajevskom području. Za razliku od toga, tih prelaznih područja nema prema Skopljanskoj udolini, koja izgleda kao neka zatvorena cjelina u odnosu na Gornju Bosnu i lašvansko porječje. Praktično na jednom širokom i prostranom području koje se pruža od Komara, pa preko Vranice do zaključno sa Bitovnjom, a koje dijeli Skopljansku udolinu i Gornju Ramu od lašvansko-travničkog područja i kiseljačko (lepeničko)-fojničke oblasti skoro da i nema gradinskih naselja (do danas su poznate samo četiri i to izolirane gradine, Gradac, Rostovo, Novi Travnik; Gradina Zenepići, Novi Travnik;

Gradina-Megara, Goleš, Travnik; Zmijska Glavica, Monjići, Novi Travnik), a i sve ove gradine znatno više gravitiraju, konkretno lašvanskom porječju, nego Skopljanskoj udolini. Između opet porječja Lepenice i Fojničke rijeke na jednoj strani i Skopljanske udoline i Gornje Rame na drugoj strani (riječ je o izrazito velikom području planinskog tipa) gradinska naselja uopće nisu ni registrirana.

Sve ove specifičnost i različite razine koncentriranja i gravitiranja gradinskih naselja i drugih nepokretnih i pokretnih nalaza podrijetlom iz željeznog doba, na neki svoj način možda i odražavaju i određenu unutrašnju sistematizaciju onoga što nazivamo dezitijatska narodnosna zajednica, odnosno njene sastavne dijelove. Nije nemoguće pretpostaviti da su ove oblasti ustvari predstavljale i zone pripadnosti pojedinih plemena ili nekih drugih zajednica koje su ušle u sastav Dezitijata i učestvovale u njihovoj politijogenezi i međusobnom srastanju a bazirajući se na zemljopisnom i kulturološkom jedinstvu, pa možda i podrijetlu. Naravno izneseni stav ne bi trebalo apsolutizirati iz čitavog niza razloga (datiranje vremena postojanja gradina i metalnodobnih nalazišta, vrlo slaba istraženost gradinskih naselja, mogućnost niza promjena i transformiranja načina života i općeg kulturnog razvitka, populacijskih transformiranja itd.), već ga prije shvatiti kao pretpostavku, kao neku relativnu osnovu na osnovi kojih bi se kretalo u nova, sustavnija, detaljnija i nadasve preciznija istraživanja ovog pitanja, odnosno unutrašnjeg sustava i sistematizacije dezitijatskog narodnosnog i političkog bića. Nije nemoguće pretpostaviti i da je u okvirima ovih spomenutih oblasti bilo i više plemena ili nekih drugih manjih zajednica-sastavnica Dezitijata. Nepoznato je kako je tekao konkretno proces toga ujedinjavanja čitavog niza oblasti koje su u protohistoriji i ranoj antici pripadale Dezitijatima, odnosno iz koje se oblasti «razvila» ideja o ujedinjavanju. Ono što se o tome može sigurno reći je da je proces dezitijatskog objedinjavanja potekao iz južnih dijelova Gornje Bosne, a sva ostala detaljnija preciziranja su čista

Dezitijatska *civitas*

Unutar rimskog državnog i provincijalnog teritorijalno-upravnog ustroja u prvom razdoblju rimske vladavine Dezitijati su, sudeći po nizu podataka iz izvorne građe, uspjeli sačuvati razmjerno i relativno visoku razinu unutarnje samouprave sa svojim autohtonim političkim institucijama i društveno-političkim uređenjem. Rimskom suverenu izraženom u državnom i provincijskom aparatu vjerojatno su prepuštene ingerencije vođenja vanjske politike, a prema državi Dezitijati su bili obavezni da na svaki zahtjev šalju i kontingente pomoćnih trupa, i da ispunjavaju i izmiruju fiskalne i druge gospodarske obaveze. Po drugim pitanjima Rimljani se nisu miješali izuzev ako to ne bi direktno tangiralo neke njihove interese ili se odnosilo i na rimske građane, tako da su Dezitijati mogli još uvijek mogli sami upravljati dobrim dijelom svoga života.

Rimljani kao praktičan narod, nisu uobičavali ni da bez neke prijeke potrebe mijenjaju institucionalni ustroj podčinjenih naroda koji su, u načelu, mogli zadržati sve svoje institucije uključujući i njihove nazive. Ustvari rimska državna vlast je primarno politiku

osiguravanja svoje vlasti zasnivala ne na ukidanju starih institucija, nego na uvođenju novih institucija ,uglavnom na provincijskoj razini, kojima su stare institucije morale biti i subordinirane i podčinjene u skladu sa ugovorom koji je ta politija imala sa predstavnicima Rimske države i naroda. To je bila jedna vrlo mudra politika, jer je podčinjenim narodima i to ne samo civiliziranim zajednicama Mediterana (kao npr. Atene) omogućavala da imaju privid održanja svoje (istina prilično sadržajno i praktično modificirane) institucionalne šeme i tradicije, a s druge strane je preko novih institucija koje obnašaju rimski građani omogućavala Rimu da ima efektivnu i stvarnu i praktičnu kontrolu i to potpunu nad tim zajednicama.[260] Osim toga ta praksa je rasterećivala Rimsku upravu da gubi i vrijeme i sredstva rješavanjem za rimske interese nebitnih lokalnih pitanja i odnosa, jer su stare protodržavne i državne institucije podčinjenih naroda sada u svome praktičnom djelovanju pretvorene u lokalne institucije. Samo u slučaju izvjesnih izvanrednih okolnosti, rimska državna i provincijska vlast se miješala u institucionalno uređenje podčinjenih političkih jedinica, uvodeći nove i gaseći stare institucije. Tako su i Dezitijati mogli da zadrže svoj stari institucionalni ustroj. Sudeći da se one posredno pojavljuju i u ustanku i dotadašnje političke institucije dezitijatskog političkog entiteta kao što su vojnička/narodna skupština i izvršna vrhovna institucija su ostale sačuvane. Naravno njihove ingerencije i odgovornost su bile modificirane kako bi se uskladile sa novom situacijom postojanja rimske državne i provincijske vlasti. Tako je i dezitijatska izvršna institucija izgubila onu vojnu komponentu svoje sadržine jer samostalna dezitijatska oružana sila više ne postoji i ona se može javiti samo u obliku auksilijarnih trupa koje je mogao u konkretnim situacijama predvoditi obnašatelj te institucije. I vojnička/narodna skupština je izgubila pravo vođenja vanjske politike. i jedina nadležnost koja joj je preostala bila su lokalna, čisto unutarnja pitanja. Visok stupanj unutarnje autonomije Dezitijata dokazuje i činjenica da je njihov auksilijarni kontingent, vjerojatno predvodio njihov vojni i politički dužnosnik Baton Dezitijatski, a ne neki rimski oficir u rangu prefekta ili tribuna. To praktično dokazuje da je dezitijatska *civitas* uživala izvjesni i ugled i povjerenje kod rimskih vlast, a i da je imala i neku, iako dosta suženu, ulogu u rukovođenju oružanim snagama koje je ona pridonosila Državi.

Nejasni su razlozi zbog kojih su Dezitijati, pa i drugi narodi uživali ovako visoku razinu unutarnje autonomije, uključujući i očuvanost osnova društveno-političkog uređenja u toku prvog razdoblja rimske vladavine, Da li možda Dezitijati to imaju najviše zahvaliti činjenici da je njihovo političko i vojno vodstvo smatralo za shodno da nije neophodno pružati ogorčen, dugotrajan i jak otpor rimskim trupama, što bi onda bilo u priličnoj kontradikciji sa Apijanovim podatkom da su Dezitijati bili među onima koji su

[260] U ovom pogledu je vrlo indikativan i primjer Neapolisa (Napulja), koji je i za vrijeme Julijevaca-Klaudijevaca zadržao staro, grčko uređenje i institucije, iako se nalazio na području Italije koja tada uopće nije ulazila u provincijalni ustroj, nego je predstavljala metropolu Države, a eto i u okviru nje su postojale lokalne jedinice sa specifičnim, tradicionalnim, institucionalnim sustavom. Inače u prvo vrijeme principata, vladala je prilična šarolikost u lokalnim institucionalnoj strukturi i uređenjima lokalnih zajednica, posebno kod peregrinskih *civitates*.

Oktavijanu za vrijeme njegove ilirske kampanje zadavali najviše nevolja.[261] Razloge visokoj unutarnjoj samostalnosti i očuvanosti osnova i institucija unutarnjeg političkog uređenja kod Dezitijata treba tražiti na drugim stranama, a ne u nekoj mirnoj predaji 33. god. p. n. e. Uostalom i u slučaju Breuka, koji su se pod svojim vođom Batonom pune tri godine žestoko odupirali rimskim trupama, nakon uklopljavanja njihove političke formacije u rimsku državu i provinciju sačuvano je njihovo unutarnje uređenje i institucije. To je uključivalo i održanje institucije suverena koju je obnašao domaći čovjek, a i Baton Breučki je sačuvao svoj ugled i utjecaj i vjerojatno poziciju koju je imao od ranije.

Moguće je da je Oktavijan, prilikom postizanja niza sporazuma sa nizom domaćih političkih formacija, više želio da dobije na kvantitetu, nego na kvalitetu sadržaja ulaska autohtonih naroda u cjelinu Rimske države i njenu političko-upravnu i administrativnu infrastrukturu. Posebno bi takvo djelovanje dolazilo do izražaja za vrijeme kampanje 35 - 33. god. p. n. e. kada se Oktavijan suočavao i sa trkom u vremenu, s obzirom na još uvijek nesređenu situaciju u Italiji i na sve veće približavanje trenutka konačnog obračuna sa Markom Antonijem i Kleopatrom. U kasnijim desetljećima su se vodili konstantni pohodi radi dostizanja planiranih sjevernih granica i stabiliziranja istočnih provincija i granice prema Partiji, tako da ni tada nije bilo dovoljno vremena da se posveti puna pažnja učvršćivanju temelja rimske vladavine u provinciji Ilirik. Oktavijan August bi se tako samo zadovoljavao neutraliziranjem prijetnje koju bi ovi narodi predstavljali po rimske interese, dobivanje talaca, na priznanje i poštivanje rimskog suvereniteta, državne i provincijske vlasti, prepuštanje vođenja spoljne i vojne politike Rimljanima, na njihovo redovno izvršavanje državnih i provincijskih obaveza i propisanih normi i na poštivanje rimskih građana i vojske i možda izuzimanje dijela zemljišta u svrhu *ager publicus*, širenja agera već postojećih rimskih naselja i osnivanja kolonija, municipija i drugih naselja sa neautohtonim stanovništvom, i naravno sa stacioniranjem garnizona, kao jednog od garanata rimske vlasti.[262] Za uzvrat se pobijeđenim narodima Ilirika ostavljala iznimna unutarnja autonomija i pravo očuvanja autohtonog političkog uređenja i domaćih institucija. Samo tako se može shvatiti da su Rimljani i pored žestokog otpora pojedinih domaćih naroda, uključujući i Dezitijate prije preferirali da sklope sporazumnu predaju nego da potpuno unište te narode ili im nametnu strogu političku i vojnu kontrolu i radikalno smanje djelokrug domaćih prava. Dodatni motivi vođenja takve politike leže u političkoj pragmatici Oktavijana Augusta, koji je želio da dobije nove narode u okviru Imperije koju je stvarao, i da ima u njima

---

[261] *App. Ill.* 17

[262] Npr., Apijan (*Ill,* 33) kaže da su Delmati nakon svoje predaje u zimu 33. god. p. n . e. isporučili 700 talaca, rimske orlove zarobljene od Gabinija, te se obavezali na poslušnost i na isplatu danka koji su dugovali i njegovo dalje plaćanje. Ni na jednom mjestu kod Apijana, ali ni kod drugih vrela nema nagovještaja da je Oktavijan vršio namjerne radikalne rezove u ilirskim domorodačkim politijama.

dobar izvor poreznih prihoda i vrlo dobar materijal za oružane snage Imperije. S druge strane on nije želio da troše ni previše energije, snaga i sredstava Imperije za neku «perfekcionističku» politiku na zapadnom Balkanu koja bi ga ometala u ostvarivanju drugih strateških zamisli ne samo vojne i ekspanzionističke politike. Zato su sa predstavnicima i prvacima autohtonih zajednica Oktavijan August, odnosno njegovi predstavnici na terenu uglavnom sklapali ugovore na gore prezentiranim osnovama. Jedino bi u slučaju možda težih prekršaja dolazilo do određenih odmazdi, ali ni one nisu bile takve da su zadirale u političko i društveno uređenje, kao što je to bilo sa Liburnima, kojima je Oktavijan oduzeo brodove radi njihovog piratstva.[263]

Uslijed svega toga su Rimljani po sporazumu sa dezitijatskim političkim entitetom, kojim je bio preciziran način njegovog uklapanja u teritorijalno-upravni sustav i ustroj Države i provincije Ilirik, ostavili domaćim ljudima veliki dio prava u upravljanju poslovima nove peregrinske *civitas*. Tako su Dezitijati i njihova politička formacija uživali priličnu autonomiju i visoku razinu samoupravne vlasti u svojim naseljima i seoskim okruzima, u kojima je nastavio da teče kontinuirani autohtoni razvitak, neometan u svome načelu od nekih drastičnih poteza rimske državne ili provincijske vlasti, sa starim institucionalnim i političkim sustavom naravno pod plaštem državnih i provincijskih institucija i uređenja. Zato je moglo i izgledati da je provincija Ilirik potpuno umirena i pacificirana i potpuno uklopljena u rimsku upravno-administrativnu šemu i da su njeni narodi spremni za prihvaćanje rimskog načina života, obaveza i prava, i voljni da žive zajedno sa Rimljanima i drugim narodima koji su se nalazili u okviru Rimske države i da sa njima dijele ubuduće zajedničku sudbinu. Međutim želje i volja autohtonih naroda Ilirika su bili jedno, a stvarno stanje na terenu i ono što se na njemu odvijalo, posebno postupci prema domaćem stanovništvu nešto sasvim drugo.[264]

---

[263] *App. Ill.* 16

[264] Ako je suditi po Batonovim riječima da su Rimljani umjesto pastira poslali vukove da čuvaju njihove stada čini se kao da su Dezitijati u toku prvog razdoblja rimske vladavine gajili i izvjesne iluzije i nade u vezi Rimljana i njihove politike. Možda je to rezultat činjenice da su Dezitijati ipak po ugovoru formalno dobili određenu razinu autonomije, koji bi ih zadovoljavao, ali koji se u praktičnom životu, kako je vrijeme prolazilo, sve više suočavao sa svim onim neugodnostima koje je uspostava rimske vladavine donijela, Možda je u prvo vrijeme ugovor sa Dezitijatima bio poštovan na zadovoljstvo domorodačkog stanovništva, ali da je vremenom zbog gramzivosti rimskih publikana i stalne regrutacije i kršenja i dvosmislenog tumačenje ugovora, pa možda i oduzimanja zemljišta u svrhu njene dodjele veteranima i drugim pojedincima-strancima (bez obzira bili oni rimski građani ili ne) i mnogih drugih razloga potpuno izblijedilo povjerenje. Tako bi se i iluzija Dezitijata u rimsku upravu transformirala u pritajenu mržnju koja je samo čekala pogodan moment da izađe sa svom svojoj ubilačkom žestinom na svjetlo dana i bude vodilja općeg nezadovoljstva ilirskih i panonskih naroda sa rimskom upravom.

4. Povijesna pozadina

«Drugima puštam prvenstvo u kovanju podatne mjedi,

dopuštam da će ko živa iz mramora klesat stvorenja,

govor će njihov na sudu od našega više da vrijedi,

crtat će nebeske pute i znat će kad zviježđe se mijenja,

ali će Rimljanin imat za umjetnost drukčiju dara,

znat će da zemljama vlada i državni poredak stvara,

smjernima vraćat će milom, a ohole krotiti silom»

Vergilije, Enejida, VI, 850

Rim se rodio u Laciju, na brežuljcima uz rijeku Tiber, Odrastao je uz Etruriju, adolesenciju je proživio šireći se po Italiji. Još u svome mladičkom dobu nadahnuo se grčkom kulturom, a kao izgrađena osobnost bio je gospodar Mediterana. I njegova sudbina je bila da ujedini svijet oko Središnjeg mora, da apsorbira u sebe raznolike kulture i civilizacije i podari neki zajednički izraz za buduće periode, ali i da svjetlost historije raširi u europsku dubinu. Težak zadatak, ali i sa upornošću, strpljivošću i umijećem ipak uspješno ostvaren. Muza Klio može biti zadovoljna sa onim što je ova skupina koliba sa Kapitola, Palatina i Aventina, koja je prerasla u jednu od najslavnijih imperija svijeta, ostvarila. Bez Rima je nemoguće zamisliti današnji svijet. Bez tradicije Rima je nemoguće živjeti danas. I to je Vječni grad. Međutim, mnogo je krvi, patnje i boli žrtvovano na oltaru ostvarivanja rimske sudbe. I republikanske i kasnije carske vojske su bile glavno sredstvo kojim se ostvarivala rimska povijesna uloga i kojom se prvo prenosila mediteranska civilizacija u barbarsku hispansku, keltsku, ilirsku, tračku i germansku unutrašnjost.

Rimski svijet na prijelazu era

Nulte godine naše ere prostorom od obala Lamanša do Eufrata vladao je već tri decenija, pod formalnim plaštem Rimske Republike,[265] kao neprikosnoveni vladar August. Nakon

[265] Kada je Republika postala glavni arbitar Mediterana pokazalo se da njene institucije i uređenje zasnovano na harmoniji unutarnjih odnosa i ravnoteži moći staleža i klasa, nisu više bili odgovarajući. Prva posljedica prerastanja u imperij je bila agrarna kriza koja je najviše pogodila srednje i sitno seljaštvo, koje je bilo stub i temelj Republike. Nastalo je vrijeme građanskih ratova. Političari, vojskovođe i uglednici Republike kao Marije, Cina, Sula, Kras, Pompej, Karakala, Cezar, Marko Antonije borili su se za tron Republike radi osobnih ambicija, ideala, težnji, časti, ali i

građanskih ratova i pustošenja koji su trajali čitavo stoljeće on je Rimu konačno donio ono što su suvremenici pa i on sam zvali *Pax Romana*. A ta je činjenica i najveća njegova zasluga i doprinos. [266] Rim je dobio toliko dugo čekani predah i odmor kako bi se konsolidirao i pripremio za novu fazu svoje povijesne misije. I sa nastupanjem konzulske godine Gaja Cezara i Lucija Emilija Paula, činilo se da je Rim ostvario ili bio na najboljem putu da ostvari svoj zavjet i misiju koju mu u Vergilijevoj Eneidi navješćuje Enejin otac Anhiz. A na čelu toga Rima nalazio se Gaj Julije Cezar August[267] Oktavijan[268] (*Caius Iulius Caesar Augustus Octavianus*[269]), XXI put imperator,[270] tri puta održao kurulni trijumf (13., 14. i 15. VIII 29. god. p. n. e), dva puta trijumfirao sa ovacijama,[271] XIII puta konzul[272], sin božanskog Julija,[273] princeps[274] sa *imperium proconsulare maius*[275] i doživotnim tribunskim[276] i cenzorskim ovlaštenjima, vrhovni zapovjednik armije, pontifeks maksimus,[277] otac domovine,[278] osoba sa najvišim *auctoritas* među Rimljanima «gospodarima svijeta». ukratko prvi čovjek Rimske države i

pohlepe. Ni oni kao Ciceron, Kasije i Brut koji su pokušavali spasiti odumiruću aristokratsku Republiku nisu uspjeli. Na kraju, nakon bitke kod Akcija i samoubojstva Antonija i Kleopatre, ostao je samo jedan... Oktavijan. U januaru 27. god. p. n. e., stvoren je novi sistem koji se naziva principat jer Republikom vlada Prvi građanin (*princeps*) na monarhijski način. Izuzev formalnog imena, Republika više ne postoji. I za buduće generacije Republika će živjeti još uvijek samo u formalizmu Države, nostalgiji aristokratije i tradiciji historiografije. Dugovječna vladavina Augusta je samo dodatno doprinijela tome.

[266] Iako je nesumnjivo i on doprinio krvavom piru u periodu Drugog trijumvirata i dualizma sa Markom Antonijem. U tom prvom razdoblju Oktavijan je bio brutalan, nasilan, pohlepan i ambiciozan.

[267] Ime August (*Augustus*) dobio je 16. I. 27. god. p. n. e.

[268] Prije usinovljavanja od strane Gaja Julija Cezara zvao se Gaj Oktavije (*Caius Octavius*). Nakon usinovljavanja Gaj Julije Cezar Oktavijan (*Caius Iulius Caesar Augustus Octavianus*), a od prvog sporazuma sa Senatom 27 god. p. n. e. dodao je svome imenu i počasni naziv August (*Augustus*) =uzvišeni. Koristio je i naziv Imperator Cezar božanskog (deificiranog Cezara) sin, August (*Imperator Caesar divi filius Augustus*). Budući prvi rimski samodržac i ustanovitelj Rimskog Carstva je već ubrzo nakon svoga rođenja dobio jedan agnomen Turijski (*Thurinus*), vjerojatno u počast pobjede njegovog oca u Turiju nad skupinom pobunjenih robova, posljednjih ostataka Spartakove i Katilinine vojske koji su bili zaposjeli područje oko Turija.

[269] Iako je rimska tradicija nalagala usvojeniku da zadrži kao oznaku na svoje biološke porijeklo i agnomen nastao proširivanjem imena roda (nomena) biološkog oca sa nastavkom -*ianus,* ne postoje podaci da je August ikada upotrebljavao ime *Octav**ianus***. Korištenje imena Oktavijan za period od 43. do 27. god. p. n. e. ima čisto tehničko značenje, iako i pojedini antički pisci koriste oblik Oktavijan. v. *Cass. Dio* XLVIII, 14, 4 -5; *Eutr.* VII, I; III; VI – VIII i *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 2

[270] Prvi put 43. god. p. n. e. v. i *Cass. Dio* LII, 41, 3 – 4, gdje se obrazlaže i početak i način transformiranja ovog termina u jednu od oznaka/imena za carsku institucija.

[271] August, *Res Gestae*, I, 4; *Liv. Epit.* 133; *Svet. Aug.* 22

[272] Prvi put 43. god. p. n. e.

[273] Od 42. god. p. n. e.

[274] Titula principsa je uzeta 29/28. god. p. n. e., poslije sastavljanja novog senatskog spiska.

[275] Od juna 23 god. p. n. e.

[276] Od 26. (ili nekoliko dana kasnije) juna 23. god. p. n. e.

[277] Od 6. III. 12. god. p. n. e., nakon smrti Lepida (13. god. p. n. e.)

[278] Titulu *pater patriae* August je dobio 5. II. 2. god. p. n. e.

rimskog imperija. Taj doživotni vladar *res publicae Romanae* bio je u praksi najmoćniji kralj kojeg je svijet ikada vidio, ali bez kraljevstva, sa dinastijskim nasljeđivanjem, ali i bez dinastije. Zajedno sa svojim suradnicima, u prvom redu Markom Vipsanijem Agripom i Gajem Cilnijem Mecenom, stvorio je režim principata, jednog od najsloženijeg sistema vladavine u dosadašnjoj svjetskoj historiji, a koji je ipak funkcionirao. Skoro trostoljetno postojanje principata koji je omogućavao postojanje jedne državne cjeline od Eufrata do Irskog mora i od Sahare i Nubije do gustih germanskih šuma i hladnih kaledonskih planina, samo po sebi dokazuje uspješnost projekta koji je pod Augustovim imenom zakonodavno reguliran i uspostavljan u osmoj deceniji posljednjeg stoljeća naše ere. A te 753. godine od osnivanja Rima, činilo se da se režim Augustovog principata još uvijek nalazi na svome uzlaznom smjeru kretanja. Ne samo da je čitav zemaljski prostor preko kojeg se prostirao rimski *imperium* bio u miru i stabilan i uvezan u jedan hijerarhijski osmišljen sistem, nego se nastavljalo i njegovo dalje širenje i planiranje daljih osvajanja.

Ali iza te skladne i mirne površine, koju je predstavljao principat, nalazio se čitav jedan prostor u svome punom previranju koji je samo čekao da kao oluja provali izvan površine i pokaže i onu drugu stranu Augustovog principata, naličje ili posljedicu onoga što je vlast smatrala uspješnošću. Onaj Rim koji je sada živio sa sputanom silom sopstvene autodestruktivnosti ali i sopstvenog unutarnjeg kvaliteta i ekspanzije je bio drugačiji po svemu od onoga Rima iz vremena tribunata Tiberija Grakha (133 god. p. n. e.) kada je započelo kasnorepublikansko doba. To nije bio Rim snažnih osoba, ne više Rim sa svjesnim i aktivnim građanstvom, ne više Rim sa Senatom čiji je sastav izaslanik kralja Pira, Kineja nazvavši ga «vijećem kraljeva». Krizu stare Republike, koju su braća Grakh pokušavala da zahvatom u njenu stvarnu suštinu riješe, Cezarov pranečak i usvojeni sin je riješio samo djelomično, bolje reći on ju je samo primirio, usporio njeno nastupanje. Proces izumiranja seoskog srednjeg i sitnog posjeda se nastavio i uznapredovao je i pored svih površnih, a ne suštinskih, mjera Augustovog principata da je Plinije Stariji, samo nekih polja stoljeća nakon Augustove smrti, mogao konstatirati da je latifundija uništila Italiju i da je već zahvatila i provincije.[279] I kada ta stara republikanska kriza svoje krake proširi i na provincije, i potpuno ovlada i njima, to je bio kraj i *res publicae Romanae* i antičkog svijeta uopće. Čini se da čitava reformna i uopće aktivnost Augustovog principata nije ulazila suviše duboko u samu suštinu problema, zadovoljavala se površnim i kompromisnim rješavanjem. A to je bilo tako drugačije u odnosu na mnogo studioznijeg, analitičnijeg i pronicljivijeg, pa zašto ne reći i inteligentnijeg i obrazovanijeg Gaja Julija Cezara čije su ideje, namjere i postupci nesumnjivo donosili nešto novo i suštinsko ulaženje u bit stvari i hrabro suočavanje sa njim. Cezar bi nesumnjivo pristupio uzrocima propasti Republike mnogo kompleksnije i jasnije, i

[279] *Plin. NH* XVIII, : *latifundia perdidere Italiam, iam vero et provincias*.

vjerojatno bi se u okviru svoje planirane i samo u malom broju realizirane obimne i radikalne politike uhvatio i sa njima u koštac, možda na onaj pravilni način kako su to pokušali učiniti Grakhi, posebno onaj stariji. Njegov pranećak i nasljednik je ostao praktičniji, tradicionalniji i «rimskiji», što je možda bilo rezultat i činjenice da se od svoje devetnaeste godine nalazio u samom središtu kontinuiranih ratova i političkih previranja od 44. do 31. god. p. n. e., koja su za u potpunosti zaokupljala i tako mu oduzeli najvrijednije vrijeme kada je mogao steći znanja i umijeća da idejno sazrije i stekne sposobnost da sagleda suštinu i rješava dubinske probleme. Umjesto toga, on je poradi svakidašnjih dešavanja i «dnevnopolitičkih» razloga i potreba zanemarivao i slabo obraćao pažnju na ono što se zove uzročno-posljedična veza i dalekosežne ideje. Zadovoljavao se regulacijom i ispravljanjem trenutnog stanja, njegovi zakoni nisu imali suštinske i dalekosežne i duboke implikacije niti su opće predstavljali nešto novo i maštovito. Naravno ta svoja praktična umijeća i sposobnosti, koje je uspješno razvio i primjenjivao mogla su sagledati i rješavati samo povode i posljedice i one vidljive probleme. Uzroci su ipak ostali sakriveni negdje u dubini Države, primireni kao «bacil» koji se nalazi u stanju inkubacije i čeka moment kada će izaći na svjetlo dana. Agrarna kriza koja je vidljivo nastupila sredinom II. st. p. n. e. tako se kronično javljala i bila liječena i umirivana, ali ne i izliječena, sve do kraja postojanja klasične Rimske Države.

Ali dok je kriza umireno tinjala u Imperiji, dotle je kriza u Augustovoj porodici buktala. Prve godine naše ere konzulska godina je nosila ime i Gaja Cezara, jednog od dva svoja biološka unuka koje je kao svoje sinove adoptiranog August. Gaj i Lucije, sinovi Agripe i Julije, kćerke Augusta sa drugom ženom Skribonijom bili su drugi po redu planirani nasljednici.[280]

Svijet kojim je August vladao nulte godine protezao se od germanskih šuma do južnih egipatskih granica i Sahare, od Lamanša do Eufrata. On nije bio upravno unificiran i postojali su za pojedine zemlje različiti vidovi upravnog odnosa centralne vlasti u Rimu. Metropola svijeta nad kojim se pružao *de iure imperium* rimskog naroda bila je Italija, kojoj je August prisajedinio sjeverne oblasti sve do Alpa. Izvan Italije direktna vlast se pružala preko sustava provincija koje su bile podijeljene na carske, kojima je direktno upravljao August preko svojih legata i u kojima su bile stacionirane legije, i na senatorske (javne) provincije preko kojih je August upravljao indirektno preko prokonzula. U svim provincijama su postojale rimske zajednice i peregrinske *civitates* sa svojim teritorijima. Posebno mjesto u provincijalnom sustavu je zauzimao Egipat, koji je smatran carskom domenom i njim je upravljao prefekt, osobno imenovan od Augusta. Pored provincija, pod rimski *imperium* su spadale i savezničke, bolje reći vazalne/klijentske državice. One

[280] Još znatno prije njihovog rođenja August je kao svoga nasljednika bio odredio Marcela, sina svoje sestre Oktavije, koji je bio i prvi muž Julije. Nakon Marcelove iznenadne smrti 23. god. p. n. e. Julija je preudata za Agripu sa kojim je imala petoro žive djece (Gaja, Lucija, Agripinu, Juliju Mlađu i Agripu Postuma). Nakon i Agripine smrti, Julija je predudata za trećeg muža. Tiberija sa kojim je rodila i sina koji je ubrzo umro.

su imale svoj sustav uprave, svoje vladare, ali su zavisile od centralne vlasti u Rimu. Njihova suverenost je bila primarno ograničena u vojnim, spoljnim i sudbenim poslovima. Najvažnije klijentske državice su bile Trakija, Likija, Mauretanija, Judeja, Kapadokija, Komagena, dok se za utjecaj u Jermeniji Rim borio sa Partijom.[281] Četiri godine prije nego što nastupa naše računanje nove ere, umro je Herod Veliki višedecenijski vladar Judeje, rimske vazalne kraljevine. Herodova kraljevina je bila vjerni rimski poslušnik još od vremena trijumvira Marka Antonija, a što se nastavilo i za vrijeme Oktavijana Augusta. Herodova višedecenijska vladavina u Judeji je nesumnjivo donijela stabilnost i određeni prosperitet, ali je zbog autokratizma i surovosti, te priča vezanih za rođenje Isusa, njegova slika ostala zapamćena sasvim drugačije. Sam August je inspiriran pogubljenjem Herodovih sinova koje je naredio sam Herod sarkastično izjavio da bi više volio da bude Herodova svinja, nego Herodov sin. Preživjeli Herodovi sinovi su podijelili Judeju među sobom. [282] Herodova dinastija obilježavala je historiju Judeje, Palestine i jevrejstva uopće još skoro čitavo jedno stoljeće, a neki Herodovi potomci, kao Herod Agripa i njegova kćerka Berenika su bili vrlo utjecajni i u samom Rimu i bliski sa osobama na najvišim položajima.

Principat

Rimska carska vlast je nastala koncentriranjem u više navrata, počevši od januara 27. god. p. n. e., u osobi Oktavijana Augusta čitavog niza republikanskih magistratura, funkcija, ovlaštenja, prava/moći i zaduženja što je 12. god. p. n. e. krunisano i preuzimanjem časti i naziva pontifeksa maksimusa.[283] I kada se sve te dužnosti i ovlaštenja simbioziraju u jednoj ličnosti, onda nastaje jedna sasvim nova rimska politička

[281] Posebno zanimljiv je slučaj Kotijskih Alpi, oblasti kojom je nezavisno upravljao Marko Julije Kotije (*Marcus Julius Cottius*), koji je bio kralj jednog od alpskih naroda i sin kralja Dona (*Donnus*). Kotije je uspijevao održati svoju nezavisnost, ali se na kraju ipak potčinio i August ga je učinio prefektom u njegovoj oblasti. Kotija je naslijedio istoimeni sin, kojeg je car Klaudije nagradio titulom kralja (*Cass. Dio* LX, 24, 4). Nakon njegove smrti, car Neron je anektirao "kraljevstvo" i učinio ga provincijom Kotijske Alpe. Drugi Kotijev sin bio je Julije Vestalije (*Julius Vestalis*), koji je ratovao na Dunavu.

[282] Jedan od njih, etnarh Herod Arhelaj je vladao tako loše Judejom, Samarijom i Idumejom, da ga je August opozvao 6. god. n. e. Te godine je formirana i provincija Judeja. *Josephus*, II, I - VII

[283] Osnovni termini međaši procesa zakonskog nastanka, zaokruživanja i etabliranja «novoizumljene» carske vlasti i institucije su : Prvi sporazum 27. god. p n. e., Drugi sporazum 23. god. p. n. e., Treči sporazum 19. god. p. n. e. i konačno preuzimanje titule pontifeksa maksimusa. Događaji koji su vodili ka ovakvom razvoju situacije obilježeni su zanimljivim Oktavijanovim prilagođavanjima situacijama i potrebama, ali i političkoj umješnosti koji su obilježeni periodom kada je on nastupao kao predstavnik Senata i Države 44. i 43. god. p. n. e., zatim kao trijumvir od 43. do 36. god. p. n. e., u dualizmu sa Markom Antonijem do 31 god. p. n. e. i kao samodržac, ali pod legalističkim plaštem obnašanja zvaničnih institucija od 31 god. p. n. e. do januara 27 god. p. n. e. I vlast II. trijumvirata je formalno bila proizašla iz načela vrhovnog suvereniteta rimskog naroda na osnovi *lex Titia,*. Sami trijumviri (*tres viri rei publicae constituendae*) su ovim zakonom željeli legalizirati svoju, faktički gledan, uzurpaciju i političko nasilje nad republikanskim institucijama i pojedincima, kao da su je dobili voljom naroda i to radi rješavanja konstitucije Republike (v. August, *Res Gestae*, I, 1, 5). Tako je i vlast Oktavijana u periodu od 43. do 27. god. p. n. e. (bez obzira na faze razvitka i oblike) proizlazila iz ove činjenice, pa je ona samim tim imala legalni plašt. Naravno sasvim je drugo pitanje koliko je ona bila ustvari legitimna i u skladu sa zakonodavstvom i običajima Rimske Republike. Sam Oktavijan je trijumvir bio u dva petogodišnja mandata od 42. god. p. n. e., a od 33. god. p. n. e. pa do 23. god. p. n. e. svake godine je bio i konzul. Tako je on bio svoju poziciju trijumvira zamijenio sa legitimnijom pozicijom konzula.

institucija koja je, ako ne teorijski, a ono praktično bila najvažnija, najmoćnija i sa najviše političkog dostojanstva, utjecaja, i autoriteta (sve tri odrednice su u latinskom mogle biti sadržine pod terminom *auctoritas*).[284] A tu novu instituciju historiografija je terminološki odredila kao **car**, koristeći činjenicu da je ime cezar bilo upotrebljavano od Oktavijana Augusta i njegovih budućih nasljednika, pa se tako jedno rimsko gentilno ime (bukvalno u značenju onaj sa bujnom kosom) transformiralo u naziv za titulu koja se i dan danas upotrebljava. Čitavo to koncentriranje, odnosno davanje, preuzimanje i objedinjavanje institucija, ovlaštenja i zaduženja u jednoj osobi je teorijski sprovedeno zakonito u skladu sa postupkom koji je bar načelno uvažavao republikanske zakone i norme. Oktavijanu Augustu je po svemu sudeći jako bilo stalo da kreiranje nove, carske institucije ostvari normalnim, zakonskim putem tako što su na njega prenošene dužnosti i ovlaštenja od strane Senata i Rimskog naroda koji teorijski ostaju stvarni nosioci državnog suvereniteta. I ova činjenica da August ne insistira na tome da on postane i nosilac državnog i narodnog suvereniteta, govori koliko je on bio praktična osoba koja je radi sadržine spremna da žrtvuje formu. Uostalom, zakonski gledano ni jedan rimski car, čak ni u dominatu, čak ni kada su se proglašavali za živuće bogove, nije smatrao niti je smatran da je on nosilac suvereniteta i rimski car je uvijek teorijski bio samo najviši dužnosnik Države, a carska institucija samo najviša državna institucija, ali nikada nije bila zakonski promatrano viša od same Države i njenim interesima kojima je bila uvijek subordinirana. Carska institucija čak nije bila ni jednaka pojmu države, kao što se to dešavalo sa kraljevima u evropskom srednjem vijeku.

Iz svega rečenog, sasvim je jasno da pravno gledano Augustova vladavina, odnosno uspostavljanje carske institucije, nije bila nikakva uzurpacija, nego jedan legitiman proces u kome je Oktavijan August stari republikanski sistem pretvorio u novi, carski sistem koji je praktično označavao monarhiju nastalu i zasnovanu na zakonit način. Ta nova monarhija, rimski principat se temeljila i razvijala na činjenica da je proistekla, formalno postavljeno, iz «volje» Senata i Rimskog naroda, što je bilo tako različito od mnogih monarhija čak i suvremenih sa rimskim principatom.

Čitav režim Augustovog principata, posebno u prvim decenijama svoga postojanja, je imao jaku ideološku misao i podlogu koja se nije ispoljavala samo u političkim potezima, nego u svim poljima života i Rima i Carstva u cjelini. Osnovna nit te augustovske ideologije, koja je trebala po svojim osnovnim namjerama postojanja da bude idejna snaga novog režima, može se možda na najbolji način izraziti kroz frazu «Rim, iznad svega, a čiji je čuvar August». Produkti realizacije te ideologije su bili i uvođenje obožavanja državnih kultova božice Rome (*Dea Roma*) i deificiranog cara[285], zatim

[284] Carska vlast i institucija je tako praktično nastala koncentriranjem uobičajenih ovlasti i moći u rukama jednog čovjeka i to na doživotni termin, a i podrazumijevala je takvo koncentriranje.

[285] *Svet. Aug.* 52. August je dopustio da se hram podigne samo pod zajedničkim imenom njegovim i boginje Rome, a nikako nije dopustio da se u bilo kojoj provinciji samo njemu podigne hram.

religijska reforma ili bolje rečeno anakronistički religijski projekt, književna djelatnost od historiografije do pjesništva, građevinska i umjetnička djelatnost. Kao osnovno sredstvo oko kojeg se ta ideologija formira bilo je oslanjanje na stare ideale još iz vremena srednje Republike, tradiciju i slavnu i poučnu historiju, ali sada u svrhu slavljenja i podržavanja, odnosno davanja ideološkog oslonca i opravdanja novog režima i njegovih akcija.[286] Augustovski režim je tako težio izgrađivanju nečeg novog koristeći fraze o obnovi starog, i u pokušavanju oživljavanja nekih arhaičnih tradicija i kultova, pa i oblika načina života što je dobivalo i zakonsku ratifikaciju. Tako je priča o povratku na stare, dobre običaje bila potporni stup za postojanje jednog sasvim novog režima.

To zakonsko prenošenje institucionalnih ovlaštenja i drugih odgovornosti na Oktavijana Augusta je moglo biti moguće i bez jače i glasnije opozicije ako se ima vidu da je nakon građanskog rata, augustovski Senat bio po svome sastavu, načinu razmišljanja, pa i hrabrosti nešto sasvim drugo u odnosu na Senat iz 50. god. p. n. e. koji je bio posljednji pravi republikanski Senat. Građanski ratovi, proskripcije, progoni, isključivanje i imenovanje novih članova Senata samo po volji moćnih pojedinaca koji su obilježavali period od 49. do 30. god. p. n. e. promijenili su i samu suštinu Senata. U istom periodu i rimske narodne skupštine su još više izgubile na svome autoritetu identitetu, snazi i moći nego i sama institucija Senata. Vrijeme moćnih i utjecajnih narodnih tribuna je zauvijek prošlo, a nestale su i same stare stranke i izborne i zakonodavne borbe i kampanje među narodom. Nikada više se neće moći pojaviti neki novi Grakhi koji bi izabrani od naroda, pokušavali da u zakon artikuliraju potrebe i želje običnog naroda. A i vrijeme političkih demagoga i agitatora, tih gospodara ulica je prošlo. Sada je prenošenjem tribunskih ovlaštenja, August postao i reprezent i predstavnik rimskog naroda. Posebna stavka Augustove politike je pokušaj obnove starorimskih kultova i obreda. Uz sve to postepeno se uvodi i oblikuje i nova religijska manifestacija=državni kult koji se izražava kroz carski kult i kult boginje Rome, odnosno rimske države.[287] Ali iako je pokušaj obnove starorimske religioznosti imao određenih uspjeha, to se sve zadržalo na nivou formalizma i površnosti i prodiranje orijentalnih učenja sa helenističkog i semitskog istoka u Rim, Italiju, zapadne i središnje provincije se nastavljalo.

Familia Augusti

Dok je August kao *pater patriae* relativno uspješno odigrao svoju povijesnu ulogu, kao *pater familias* on je bio nesumnjivi promašaj. Sve ono što se smatralo porodicom

[286] Augustova vladavina je nesumnjivo bila sasvim nova građevina, ali koja se izgrađivala koristeći materijal i elemente iz stare Republike (izdavanje konzulskih i trijumfalnih fasti, hramovi, zakonodavstvo, historije, etc…). Tako je ono što je postojalo u starom režimu, sada iz ideoloških razloga novog režima sakupljeno, sistematizirano i «ugrađeno» u novu «zgradu» principata, kao sekundarna gradnja. U tom kontekstu i tu obnovljenu građu treba i promatrati .

[287] Buchan, 1969:273 – 277 pruža jedan slikovit , sažet i dobar prikaz uvođenja i načina funkcioniranja ovog državnog kulta, te metoda i ciljeva njegovog etabliranja i funkcioniranja. Činjenica je da ovaj kult nije imao jednoobrazan oblik, te se u različitim zemljama i kulturama manifestirao u različitim vidovima zavisno od njihovih specifičnosti, shvatanja i potreba.

Augusta od njegove pobjede kod Akcija pa sve do njegove smrti pripadalo je dvjema odvojenim granama. Pošto nisu imali zajedničke biološke djece, normalno je bilo očekivati da praktično vladajuću i najutjecajniju rimsku familiju sačinjavaju članovi dviju grana čiji su biološki nositelji bili supružnici August i Livija. Nulte godine naše ere ili DCCLIII godine od osnivanja Grada, u vladajuću porodicu su ulazili Augustova kćerka Julija, ali je ona već od 2 god. p. n. e. bila protjerana (na otok Pandatariju – danas Pandotina na obali Kampanije), i njena djeca iz braka sa Markom Vipsanijem Agripom (umro 12 god. p. n. e.)⇒Gaj (rođen 20 god. p. n. e.), Lucije (rođen 17 god. p. n. e.), Agripa Postum (rođen 12 god. p. n. e.), Julija Mlađa (rođena 19. god. p. n. e.) i Agripina Starija (rođena 14. god. p. n. e. u Ateni.). August je posinio Gaja i Lucija, uvrstivši ih u gens Julija Cezara, dok je Agripa Postum ostavljen da produži porodično ime svoga biološkog oca. Preko linije Julija Starija – Julija Mlađa (koja je udata za Lucija Emilija Paula) August je Nulte godine imao i svoje prvo prapraunuće Emiliju Lepidu. Od Livijine genetske linije, u životu su bili stariji sin Tiberije, koji se već od 6 god. p. n. e. nalazio u dobrovoljnom izgnanstvu na Rodosu, te unuci Germanik (rođen 15. god. p. n. e.), Livila (rođena 13. god. p. n. e.) i Klaudije (rođen 10. god. p. n. e.) djeca njenog mlađeg sina Druza (umro 9 god. p. n. e.) i Antonije Mlađe.[288] Pored ova dva glavna ogranka vladarske porodice postoji i pobočna linija koja vodi genetsku liniju od Oktavije (umrla 11. god. p. n. e.), Augustove voljene sestre. Oktavijina linija se sastoji od djece iz njenih brakova sa Klaudijem Marcelom i Markom Antonijem, te unuka.[289] Iz ove pobоćne linije su izašle pored već spomenute Antonije Mlađe i njena starija sestra Antonija Starija. Iz braka Antonije Starije sa Lucijem Domicijem Ahenobarbom (*Lucius Domitius Ahenobarbus*) izašli su Gnej Domicije Ahenobarb, otac budućeg cara Nerona, i Domicija Lepida, majka razvratne Mesaline, supruge cara Klaudija. Dvije unuke, od dvije Oktavijine kćerke Marcele, i to kao prva Vipsanija Marcela Agripina (kćerka Marka Vipsanija Agripe[290]) a kao druga Klaudija Pulhra su bile supruge zlosretnog Kvintilija Vara. Sin Marcele Mlađe Marko Valerije Mesala Barbatus je bio otac Mesaline, čiji je i sam suprug Klaudije bio unuk Oktavije, ali koji je pripadao Livijinoj liniji. Pored njih, Oktavija je brinula i o preživjeloj djeci Marka Antonija iz njegovih brakova sa Fulvijom i Kleopatrom, a koji su se povremeno pojavljivali kao «epizodni igrači» na pozornici obiteljskog teatra Julijevaca-Klaudijevaca.[291]

---

[288] Antonija je bila kćerka Augustove sestre Oktavije i Marka Antonija.

[289] Oktavijin sin Marko Klaudije Marcel (42 - 23. god. p. n. e.) je bio prva osoba koju je August bio predvidio kao svoga nasljednika i prvi muž Augustove kćerke Julije.

[290] Ne treba je miješati sa starijom Agripinom kćerkom Vipsanijom koju je imao iz braka sa Cecilijom Atikom (kćerka Ciceronova prijatelja Tita Pomponija Atika), a koja je bila prva supruga i velika ljubav Tiberija, a nakon prisilnog razvoda od Tiberija supruga i Gaja Azinija Gala koga je Tiberija veoma mrzio.

[291] Augustova porodična politika je donosila još jednu nevolju po Rimsku Državu, jer je uvodila načelo nepotizma kao ključno za zauzimanje glavnih operativnih dužnosti u Državi. Neupitna činjenica za posljednjih 30 godina vladavine ovog cara postaje da nitko ne može držati popularne državne dužnosti ako ne spada u njegov porodični krug. To je neminovno moralo u jednom momentu dovesti do sloma sustava, a najbolji primjer je upravo slučaj Kvintilija Vara.

Rimska vladarska «dinastija» prikazana je na frizu sa oltara Mira (*Ara Pacis*)[292] u svečanom mimohodu onako kako bi August želio da ih javnost vidi i shvaća, kao jednu zajednicu mira, sklada i zajedništva, što se odmah zatim trebalo prenijeti i na Rim, rimski narod i Državu u cjelini. Ali to je bila samo vanjska manifestacija i projekcija Augustovih želja i za porodicu i za Državu kojom vlada, predstavljena u odličnom i preciznom umjetničkom izrazu. Ali nikakav umjetnički izražaja augustovske državne ideologije ne može sakriti stvarno stanje i u porodici i u Državi.

Izgleda na osnovi Augustovih planova njegova osobna i biološka grana od Livije su trebale biti ujedinjene u braku Gaja Cezara i Livile, odnosno u njihovoj djeci. Na žalost projektanata porodične politike u tadašnjoj najvažnijoj rimskoj porodici, oni nisu imali djece. Kao druga solucija bila je osiguravanje nasljeđa Augustovim biološkim potomcima. Inače sve tri linije (Augusta, njegove sestre Oktavije i Livije) su međusobno bile vrlo promiješane još za života bračnim vezama i porodom, pa se može s punim pravom smatrati da su one tri osnovna stuba onoga što se naziva «dinastija» Julijevaca-Klaudijevaca.[293]

Augustova želja, nakon smrti Gaja Cezara, da ga naslijede biološki potomci iz braka Germanika i njegove unuke Agripine Starije se samo djelomično ostvarila. Od četiri principsa iz Julijevsko-Klaudijevske dinastije nakon Augusta dvojica (Kaligula i Neron) su bili biološki potomci Augusta, i to upravo zahvaljujući tome braku i orođavanju Augustove i Livijine genetske linije.[294] Jedna od posljedica funkcioniranja sustava koji je August uspostavio jeste i stradanje njegove biološke i genetske linije. Uvođenje monarhijsko-dinastičkih elemenata, ali bez definiranja bilo kakvih jasnih, preciznih zakonskih pravila o načinu prijenosa vrhovne vlasti, u sustav uprave na najvišem državnom nivou moralo je rezultirati i nesmiljenom borbom za vlast unutar i u bližem okruženju vladajuće familije, kako bi se domoglo mjesta principsa. Normalno je onda

---

[292] Puno ime oltara Mira je *Ara Pacis Augustae* (oltar augustovskog Mira), posvećenog rimskoj božici *Pax* (Mir). 4. VII. 13. god. p. n. e. Senat je dao da se izgradi oltar augustovskog Mira na Marsovom polju u čast povratka Augusta iz uspješnih operacija u španskim i galskim provincijama. Istodobno je određeno i da rimski magistrati, svećenici i Vestalke na tome oltaru vrše redovna godišnja žrtvovanja. Oltar Mira je zvanično posvećen 30. I. 9. god. p. n. e., kada pojedine osobe sa ovoga friza, kao Marko Vipsanije Agripa, više nisu bile u životu.

[293] Zanimljivo je da u ovoj «dinastiji» ustvari i nema nekog izvornog po rođenju Julijevca, jer je sam August izvorno iz roda Oktavijevaca Za razliku od Julijevaca, rođeni i izvorni Klaudijevci su stvarno vrlo prisutni u ovoj vladarskoj i Rimskoj Državi najmoćnijoj porodici sve do 68. god. n. e. Livija je kćerka Marka Livija Druza Klaudijana *(Marcus Livius Drusus Claudianus*), koji je rođen u klaudijevskom rodu, a adoptiran u Livije Druze. Livijevi sinovi (Tiberije sigurno, dok za Druza postoje izvjesne nejasnoće) potiču iz braka sa Tiberijem Klaudijem Neronom (*Tiberius Claudius Nero)*, i oni su pravi Klaudijevci. Drugi rod koji je po rođenju doprinio mnogo ovoj «dinastiji» su Agripe Vipsaniji, jer od Agripine linije potiću dva rimska cara Kaligula i Neron. I tako ispada da su osobe koje su rođene kao Oktavijevci, Klaudijevci i Agripe bili ti koji su stvorili «dinastiju» koja je vladala Rimskom Državom skoro jedno stoljeće. Od sva tri spomenuta roda samo su Klaudijevci onaj stari, ugledni, moćni i utjecajni rod iz vremena Republike. I to je još jedan simboličan pokazatelj koliko je novi režim principata bio nešto novo (bez obzira na formalnu oblandu i pozivanje na rod Julijevaca korištenjem kod Rimljana vrlo raširenog i uobičajenog sustava adopcije) u odnosu na vrijeme stare Republike.

[294] Kaligula je bio Augustov praunuk, a Neron prapraunuk.

bilo očekivati da najviše stradaju upravo oni koji se mogu smatrati mogućim i realnim pretendentima za vrhovnog poglavara Države, a to su u prvom redu bile one osobe koje su smatrane i priznate kao genetski, biološki potomci Augusta. Ta borba se nastavila sve do posljednjeg principsa iz reda «dinastije» Julijevaca-Klaudijevaca. Posljednji čin te borbe vodili su četvrto (Agripina Mlađa, Emilija Lepida) i peto (Neron i djeca Emilije Lepide i Marka Junija Silana Torkvata) koljeno. Kao preživjeli Augustovi potomci (preko linije Julija Starija – Julija Mlađa) Emilija Lepida i njeno petoro djece bili su prijetnja za interese i želje Agripine Mlađe i njenog sina Nerona (Augustovi potomci preko linije Julija Starija --- Agripina Starija). Bez obzira da li su to stvarno željeli, Emilija Lepida i njena djeca su radi samoga svoga porijekla bili mogući pretendenti na carsku vlast, i druga rođačka linija je smatrala shodnim da se potpuno obračuna sa njima. Još za vrijeme posljednjih godina vladavine Klaudija (41 – 54 god. n. e.) pristupilo se beskrupuloznom, brutalnom i nemilosrdnom obračunu sa linijom Emilijom Lepidom i njenom djecom, što je vrhunac doživjelo za vrijeme vladavine Nerona (54 – 68 god. n. e.).[295] Ali povijesnom sudbinom sa Neronom se završila i linija Julija Starija – Agripina Starija. To je otvorilo put za etabliranje nove rimske vladarske «dinastije» Flavijevaca, koji sa prethodnim vladarskim nizom nisu stajali ni u kakvim genetskim ili adoptiranim vezama.

Konzulske godine (na osnovi Kasija Diona):

1. god. n. e. =Gaj Cezar (*C. Caesar Augusti F. Gaj Cezar*)---Lucije Emilije Paul (*L. Aemilius L. F. Paulus*)
2. god. n. e. = Publije Vinicije (*P. Vinicius M. F.*) – Publije Alfen Var (*P. Alfenus P. F. Varus*)
3. god. n. e. =Lucije Elije Lamia (*L. Aelius L. F. Lamia*) --- Marko Servilije (*M. Servilius M. F.*)
4. god. n. e. =Sekst Elije Kat (*Sextus Aelius Q. F. Catus*) --- Gaj Sencije Saturnin (*C. Sentius C. F. Saturninus*)
5. god. n. e. = Lucije Valerije Mesala Volesus (*L. Valerius Potiti F. Messalla Volesus*) --- Gnej Kornelije Cina Veliki (*Cn. Cornelius L. F. Cinna Magnus*)
6. god. n. e. =Marko Emilije Lepid (*M. Aemilius L. F. Lepidus*) --- Lucije Aruncije (*L. Arruntius L. F.*)

[295] Nisu stradali samo Emilija Lepida i njena djeca, nego i njen unuk Lucije Junije Silan Torkvat II (sin otrovanog Marka Junija Silana Torkvata). Tragedija Augustove familije je trajala stalno u toku cjelokupnog razdoblja vladavine «dinastije» Julijevaca – Klaudijevaca, i čini se kao ostvarenje kazne zbog gašenja stare Republike i njenog sustava. Znanstvena historiografija u posljednje vrijeme nastoji da djelimično relativizira sliku o vladarima iz «dinastije» Julijevaca – Klaudijevaca koju su ostavili antički pisci (u prvom redu Tacit, Svetonije, Kasije Dion), smatrajući da je ona namjerno ocrnjena i iskrivljena u odnosu na ono što se stvarno dešavalo od strane senatorske, republikanski nostalgične opozicije. Međutim, same činjenice koje govore o međusobnim ubojstvima i obračunima rođaka, prijatelja i saradnika samo mogu potkrijepiti pisanje antičkih pisaca o negativnoj strani Julijevsko-Klaudijevskih vladara.

7. god. n. e. = Aul Licinije Nerva Silian (*A. Licinius A. F. Nerva Silianus*) ---Kvint Cecilije Metel Krećanski Silan (*Q. Caecilius Q. F. Metellus Creticus*)
8. god. n. e. = Marko Furije Kamil (*M. Furius M. F. Camillus*)[296] --- Sekst Nonije Kvinktilijan (*Sex. Nonius C. F. Quinctilianus*) *suff.* Lucije Apronije (*Lucius Apronius*)
9. god. n. e.= Kvint Sulpicije Kamerin (*Q. Sulpicius Q. f. Camerinus*) -- Gaj Popeja Sabin (*C. Poppaeus Q. f. Sabinus*)
10. god. n. e. =Publije Kornelije Dolabela (*P. Cornelius P. f. Dolabella*) --- Gaj Junije Silan (*Gaius Junius Silanus*)

Van rimskih granica

Kada se iz prostora između Rajne i Elbe (*Albis*) na kojem su se izvodile rimske osvajačke operacije krene u pravcu jugoistoka, prema Dunavu nailazi se na Markomaniju, jedno nezavisno germansko kraljevstvo kojim je vladao sposobni Marobodu. Markomansko kraljevstvo se sa početkom 6. god. n. e. našlo suočeno sa Rimljanima na svim granicama izuzev na svome istoku i sjeveroistoku. Istočnije od Markomanije pružalo se jedno veliko prostranstvo sa mozaikom još uvijek od Rima nezavisnih germanskih, keltskih, ilirsko-panonskih, sarmatskih i dačkih zajednica. Znatno istočnije od Elbe pružao se svijet slavenskih naroda, koje su Rimljani možda poznavali pod neodređenim imenom Venedi. Za tek uspostavljene rimske dunavske granice prijetnju predstavljaju i Dačani i Sarmati, sa kojima je izvjesni Lentul vodio uspješne transdunabijske borbene operacije.[297]

Od 20. god. p. n. e. Partija i Rim su nakon decenijskih borbi u sjevernoj Mesopotamiji i na Eufratu, Jermeniji i Siriji sklopili sporazum i nastupilo je vrijeme mira na istočnim rimskim i zapadnim partskim granicama. Fraata IV. (vl. 37 - 2. god. p. n. e.) naslijedio je njegov sin Fraat V. (Fraatak), čiju je majku Muzu, italijansku robinju, Fraatu IV. poklonio sam August. I tako su Partijom od 2. god. p. n. e. pa do 4. god. n. e. vladali zajedno Fraat V. i njegova majka, bivša robinja porijeklom iz rimskog svijeta. Poslije Fraata V, na partsko prijestolje su došli Orod III. (vl. 4 - 6. god. n. e.) i Vonon I. (vl. 8 - 11. god. n. e.), koji je bio odgojen u Rimu. Sa Vononovim svrgavanjem i dolaskom na partsko prijestolje Artabana III. (vl. 11 - 38. god. n. e.), koji je po majci bio vezan za vladajuću dinastiju Arsakida, ponovo se polako ulazi u vrijeme konstantnih sukoba sa Rimskim Carstvom. I od Artabana III. će ponovo plamtiti istočna granica sve dok ne

---

[296] Njegov sin je bio LVCIVS ARRVNTIVS CAMILLVS SCRIBONIANVS, koji je 42. god. n. e. kao legat provincije Dalmacije podigao pobunu i proklamirao obnovu Republike. Pobuna je trajala samo pet dana. Još znatno ranije Skribonijan je bio adoptiran od strane Lucija Aruncija, konzula za 6. god. n. e.

[297] *Flor.* II, 28 - 29. O Lentulu i njegovim ratovima v. Šašel Kos, 2005 A:508 – 509. Možda je Lentul 10. god. p. n. e. vodio ratove s druge strane Dunava protiv Dačana i Sarmata. Dačani su te godine prešli Dunav i upali u Panoniju (*Cass. Dio* LIV, 36, 2). U svojim *Res Gestae* (V, 30) sam August izvještava da su Dačani prešli Dunav, ali da su bili poraženi i da je zatim rimska armija prešla na lijevu stranu Dunava. Po Floru Dačanima je u prekodunavskim upadima komandovao njihov kralj Kotis.

prestane postojanje i partskog, kasnije i perzijsko-sasanidskog, a onda i rimskog Carstva. Ali ta rimsko-partsko/perzijska granica, ostala je kao nasljeđe drugim carstvima koja su se rađala i ratovi su se nastavili, samo sa novim akterima sve do modernih vremena.

Glavno sporno pitanje Rima i Partije je bila Jermenija, kraljevina uklijěstena između ova dva Carstva, i samim tim vrlo strateški bitna kako za sigurnost rimskih istočnih provincija, tako i za partsku stabilnost u Mezopotamiji i Mediji. Od vremena poraza jermenskog kralja Tigrana Velikog od strane rimskih republikanskih armija Lukula i Pompeja, ova kraljevina je bila moneta za potkusurivanje Rimljana i partskog dvora. Nakon smrti kralja Artaksija II. (vl. 33 - 20. p. n. e.), Livijin sin Tiberije je 20. god. p. n. e. na jermensko prijestolje postavio Tigrana III. (vl. 20 - 8. god. p. n. e.; brat Artaksija II.)[298] i Jermenija je ušla u rimsku sferu utjecaja. Ali to nije značilo da je pitanje Jermenije riješeno. Zbog narušenih odnosa među nasljednicima Tigrana III. dolazilo je do unutarnjih sukoba u Jermeniji, pa su Rimljani morali ulagati i diplomatske i vojne napore kako bi se regulirala prilično zamršena situacija u ovoj kraljevini. Najveći dio te jermenske zamršenosti iz posljednje decenije stare ere i prvih godina nove ere je vezan za djecu Tigrana III. (ali od različitih majki) Tigrana IV. i njegovu polusestru i kraljevsku suprugu Erato, koji su zajedno dolazili na tron više puta. August je poslao Tiberija da imenuje Artavasdesa III. (rođaka Tigrana IV. i Erato) za novog kralja Jermenije. Tigran IV. i Erato su poveli građanski rat, u kome ih je pomagao Fraat V. Međutim, partski kralj je povukao podršku jermenskom vladarskom paru, kako bi izbjegao da bude uvučen u otvoreni rat sa Rimljanima. August je 1. god. n. e. na Istok poslao Gaja Cezara sa zadatkom zaustavljanja građanskog rata u Jermeniji i uspostave rimske kontrole. Ali već prije dolaska Gaja, Tigran IV. je bio umoren i jermensko prijestolje je predano Ariobarzanu II. (vl. 2 - 4. god. n. e.) iz Medije Atropatene (po Tacitu Jermeni su ovog stranca prihvatili zbog njegove izvanredne ljepote i hrabrosti).[299] Ariobarzan II. je poginuo nesretnim slučajem i August je imenovao njegovog sina Artavasdesa IV. za novog jermenskog kralja. Ali radi nezadovoljstva jermenske populacije zbog stranog kralja, augustovski režim je revidirao svoju politiku i predao jermenski tron Tigranu V. (daljem rođaku jermenske vladarske dinastije). Ali su se jermenski velikaši pobunili i na prijestolje vratili Erato da zajedno vlada sa Tigranom V. Međutim, ovaj novi vladarski par je svrgnut 11./12 god. n. e., i domaća dinastija je izumrla. August je 12. god. n. e. za novog kralja Jermenije imenovao Vonona I. iz Partije.

[298] Tacit (*Ann.* II, 3) navodi da su 20. god. p. n. e. jermenski uglednici poslali izaslanike Augustu da mu kažu da oni ne žele više Artaksija II. za svoga kralja i tražili su da se za kralja postavi Tigran III. (tada pod rimskom „zaštitom“ u Aleksandriji). August je pristao i poslao je veliku armiju sa Tiberijem na čelu sa ciljem detroniziranja Artaksija II. Ali već prije dolaska rimskih trupa, Artaksije II. je bio umoren.

[299] *Tac. Ann.* II, 4

Iza rimskog horizonta

Dok su trajale posljednje dvije decenije Augustove vladavine i sve zbivanja koja su je predodredila, iza rimskog horizonta i dohvata isto su se dešavali neki prijelomni događaji i procesi. Nekako istovremeno sa pobjedom Oktavijana i istočna indijska pokrajina Magadha sa glavnim gradom Pataliputrom je za neko vrijeme izgubila svoju ulogu sile koja ujedinjenu Indiju. Nekadašnja moć kuće Maurja je od 187. god. p. n. e. bila zamijenjena sa dinastijom Šunga, a od 75. god. p. n. e. do 30. god. p. n. e. nastupilo je doba dinastije Kanva. Nakon Maurja i Ašokinog eksperimenta sa budizmom, vladajući slojevi Magadhe su se vratili hinduizmu. A u periodu od pada Maurja sjevernu Indiju su obilježili prodori i naseljavanja baktrijskih Grka i Saka. I tako je sjeverna Indija novu eru dočekala razjedinjena u mnoštvo državica.

Na prijelomu era u Kineskom Carstvom, [300] tom istočnom euroazijskom pandanu *Res publicae Romanae,* odbrojavale su se posljednje godine vladavine Rane ili Zapadne dinastije Han. [301] Već na samom kraju I. st. p. n. e. stvarna vlast nalazila se u rukama porodice Wang. I glava porodice Wang Mang poduzeo je konačni korak kad je svrgnuo Ranu dinastiju Han i proglasio se carem. [302] Flor --- u epitomama Livijeve historije --- spominje uz druga izaslanstva (skitsko, sarmatsko, indijsko) koja su došla Augustu i

---

[300] Iako kratkotrajna po svome trajanju (221 - 207. god. p. n. e.) u smislu vladanja nad jedinstvenom Kinom, dinastija Qin, koja je prethodila Ranoj dinastiji Han, i njeno legalističko uređenje su odigrali izvanredno veliku ulogu u oblikovanju budućeg kineskog razvitka i državni i carski sistem iniciran i formiran u ovom kratkom periodu postao je uzorom za iduća dva tisućljeća Kineskog carstva. Iz izraza Qin (koji se na našem jeziku može izgovarati kao *Čin*) vrlo vjerojatno vodi porijeklo i moderni naziv Kina (na engleskom China se izgovora *Čajna*) i to preko perzijskog jezika, odnosno naziva iranskih naroda za Kinu⇒Chin. Iranski narodi su sudeći po ovoj činjenici imali osobite kontakte sa kineskim svijetom u vrijeme kada je njim vladala dinastija Qin, koja je i prije ujedinjena vladala nad najzapadnijim i najisturenijim kineskim oblastima.

[301] Dinastija Han je osnovana od strane porodice Liu. Period dinastije Han se smatra jednim od najvećih i najprosperitetnijih razdoblja čitave kineske historije, radi čega je se ovo ime prenijelo i na najbrojniju kinesku etničku zajednicu koja predstavlja 92 % stanovništva Narodne Republike Kine. Na sjeveru Kine se pripadnici ove etničke zajednice nazivaju «Ljudi Hana» (*Hànrén*), dok se na jugu upotrebljava i izraz *Tangren,* odnosno «Ljudi/Narod Tanga» u čast kineske dinastije Tang (618 - 907. god. n. e.). I kineska skupina muslimana nosi naziv Hue kao izvedenica od Han. Ovakvo terminološko određenje bi odgovaralo tome da se i danas stanovnici zemalja koje izlaze na Sredozemno more nazivaju Rimljanima ili Helenima. U našem jeziku se pogrešno izraz Kinezi i kineski odnosi samo na spomenutu etničku zajednicu Han ili Tang Kineza, jer se u stvarnom pogledu pod kineskim podrazumijevaju i druge mnogobrojne etničke zajednice i grupe, bez obzira koliki one procent zauzimale u ukupnoj kineskoj populaciji. Kinezi u nacionalnom određenju bez obzira na svoju etničku pripadnost upotrebljavaju frazu *Zhongguo ren* za takvo terminološko određenje. *Zhongguo ren* bi se moglo prevesti kao "Ljudi Središnjeg Carstva", jer je zvanični originalni naziv za državu i naciju koju nazivamo Kinom *Zhongguo* što bi se na naš jezik moglo najjednostavnije prevesti kao «Središnje Carstvo».

Kada se govori o kineskoj civilizaciji i državi potrebno je navesti jednu činjenicu a to je da je Kina jedina država na svijetu koja ima najduži neprekinuti civilizacijski, državni kontinuitet. Taj kontinuitet je star više tisućljeća. Ona je imala uspone i padove, trpjela okupacije stranih naroda, nekada i vrlo brutalne kao što je bila mongolska i japanska. Ali uvijek se oporavljala, uzdizala, i uspijevala sačuvati svoju supstancu. Stara Grčka i Rim su nestali, mnogi kalifati i srednjovjekovno feudalno društvo Zapada su nestali, Indijske države su nestajale, ali Zhongguo je egzistirao i još uvijek postoji i utiće na opću svjetsku historiju i razvitak snažnim impulsima.

[302] Wang Mang, carski srodnik po ženskoj liniji, kratkotrajno je uzurpirao prijestolje (9 - 23. god. n. e.) i osnovao dinastiju Xin, za vrijeme koje su bile izvedene drastične socijalne reforme. Nakon sloma reformi obnovila se vladavina dinastije Han. Pojava i vladavina Wang Manga označava i podjelu razdoblja dinastije Han na Ranu ili Zapadnu dinastiju Han i Kasniju ili Istočnu dinastiju Han.

poslanstvo Seresa.[303] Sudeći po ovome i u Livijevoj historiji se nalazio najmanje jedan podatak u kome se spominjala zemlja po imenu Seres,[304] koji se kod grčko-rimskih pisaca uobičajeno odnosi na Kinu. Ako se i pod Florovim (ili možda Livijevim) Seresom krije stvarno Kina, onda bi taj podatak govorio da je za vrijem Augusta bio ostvaren diplomatski kontakt između dva velika Carstva. Spomenuto izaslanstvo je prema zapadu upućeno za vrijeme Rane/Zapadne dinastije Han, znači prije 9. god. n. e., i uzurpacije Wang Manga, te je u Rimu boravilo vjerojatno u vrijeme najvećeg vrhunca moći Augustove vladavine prije 6 god. n. e., ako ne i znatno ranije.

Iz spomenutog podatka bi se kinesko poslanstvo, i zajedno sa njim i indijsko poslanstvo Rimu koje u istom podatku spominje Flor,[305] moglo datirati još u ranije razdoblje, odnosno u prve godine vladavine Oktavijana nakon bitke kod Akcija 31. god. p. n. e. tj. ili u vrijeme neposredno prije sklapanja sporazuma sa Partima 20. god. p. n. e. ili neposredno nakon njega kada su i putovi za prolazak diplomatskih izaslanstava bili prohodniji. Vladavina Oktavijana Augusta se više-manje poklapa sa vladavinama sljedećih careva iz Rane/Zapadne dinastije Han:

1. Cheng Di, vl. 32 - 7. god. p. n. e.
2. Ai Di, vl. 6 - 1. god. p. n. e.
3. Ping Di, vl. 1. god. p. n.e. - 5. god. n. e.
4. Ruzi Ying vl. 6. god. n. e. - 8. god. n. e.
5. i uzurpatora Wang Manga.

---

[303] *Flor.* II, 34

[304] Značenje svile za ostvarivanje kontakta i između dvije krajnje zone Euroazije jasno se ogleda u terminološkom određenju Kine i Kineza od strane antičkog Zapada pod imenom Seres (Σηρες), koje se može prevesti kao «od svile» ili «zemlja odakle svila dolazi» i vjerojatno se primarno odnosio na sjeverozapadni dio Kine i njene stanovnike. Ime Seres je vjerojatno izvedenica od kineske riječi za svilu «*si*», iz čega proističe i latinski pojam za svilu ⇒*sericum, i, n*. Sve to ukazuje da je trgovina svilom i njena cirkulacija bila vrlo rano ustanovljena između krajnjih zapadnih tačaka kineskog područja i Istočnog Mediterana, jer kao što je navedeno Seres možda spominje i Ktezija na prijelazu iz V. u IV. st. p. n. e. te je sasvim razumljivo da je Kina, kao monopolista u proizvodnji svile, morala biti poznata i stanovnicima onih zemalja kroz koje je svila putovala i u kojima je ta trgovina predstavljala krajnju točku. S druge strane i kineskom svijetu kao proizvođaču robe, moralo je biti bar okvirno poznato i kompletno tržište kuda je cirkulirao njihov vrijedan proizvod, prvo kako bi otvarali i štitili ti putovi a zatim i osiguravala i usmjeravala čitava trgovačka aktivnosti. Možda se i naziv Sinites, za koje Stari Zavjet (Egzodus, 10:17) kaže da su potomci Kaanana, sina Hama, sina Noja odnosi na Kineze.

[305] Po Kasiju Dionu (LIV, 9, 8 - 10) indijsko poslanstvo je Augusta posjetilo dok je on boravio u Grčkoj 20. god. p. n. e. Poslanstvo iz Indije spominju još i *Eutr.* VII, X i *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 9 (uz poslanstva Skita, Garamanta i Etiopljana), a u djelu *Liber de Caesaribus* (I, 1, 7) Sekst Aurelije Viktor spominje i izaslanstvo iz Baktrije. Poslanstvima indijskih kraljeva se pohvalio i sam August u *Res Gestae* (V, 31). Po August, *Res Gestae*, 1955:395, fus. *e*⇒ spominju se dva takva indijska izaslanstva i to prvo dok je August bio u Španiji 26 – 25. god. p. n. e. i drugo koje ga je posjetilo na Samosu 20. god. p. n. e. August se isto hvali da je primio i izaslanstva i Bastarna, Skita, kraljeva Sarmata koji žive s one strane Tanaisa (Dona), kralja Albana (na Kaspijskom moru), i od Hibera (današnja Gruzija) i Međana.

Najvjerojatnije je sudeći po svemu izloženom da je Cheng Di, (osobno ime Liu Ao) bio taj koji je zaslužan za izaslanstvo upućeno u Rim. Nije nebitno u razmatranju ovog pitanja ni povezati možda spomenuto poslanstvo sa sudbinom rimskih zarobljenika nakon kraha Krasovog parćanskog pohoda 53. god. p. n. e. i možda njihovom eventualnoj ulozi u svim tim zbivanjima vezanima za rimsko-kineske odnose druge polovine I. st. p. n. e. Još od cara Wu Dia,[306] Kinezi su prodirali u srednjoazijske oblasti, što se naročito intenziviralo u decenijima nakon smrti ovog cara. Kinezi su 36. god. p. n. e. stigli i raspršili jednim smionim pohodom dio naroda Xiongnu koji im se još nije bio pokorio. I upravo radi tih dubokih kineskih prodora u središnju Aziju, moguće je pretpostaviti da je kineski/hanski dvor bio upoznat sa postojanjem i snagom Rima.

[306] Svoj vrhunac dinastija Han doživljava za vrijeme dugotrajne vladavine cara Wu Dia---osobno ime Liu Che---- (vl. 141 - 87. god. p. n. e.), šestog cara iz dinastije Han, kada je nizom sukcesivnih uspješnih pohoda slomljena moć do tada najvećih kineskih neprijatelja, nomadskih Xiongnu, od kojih su moguće potekli i Huni koji su u V. st. n. e., odigrali ključnu ulogu u historiji kasnog Rimskog Carstva, odnosno u njegovom padu.

5. Zamagljeno sjećanje

„Trajniji od bronze spomenik sam digao,
Piramida carskih on se diže više
Satrti ga neće sjever plah ni kiše
ni vremena korak i vjekova igo
sav propasti neću; mene veći dio
u potomstva srcu dovijek neće umrijeti "
Horacije, *Carm.* III, 30[307]

Ustanak od 6. do 9. god. n. e. do danas se imenovao na čitav niz različitih načina; kao «dalmatinsko-panonski» (pozivanjem na Veleja Paterkula i Kasija Diona), Batonov rat (Batovski rat) ili kao Veliki ilirski ustanak.[308] Ustvari Velej Paterkul iako ustanak uglavnom nominira kao «panonski i dalmatinski», upotrebljava termin «ilirski» kada želi da objedini ove ustaničke segmente (usp. II, CXVI, 3; II, CXXIII, 1; II, CXXV, 5) o čemu je bilo detaljnijeg govora u poglavlju o izvornoj građi →dio o Veleju Paterkulu. Tako on, iako ustanak promatra primarno segmentirano kao panonski i dalmatinski rat, ipak ima na umu da je riječ o pojavi koja pripada Iliriku kada ustanička zbivanja promatra kao cjelinu. Jedino Kasije Dion, bez ikakvog korištenja ilirskog, ustanak samo nominira kao «dalmatinski i panonski»,[309] što je potpuno razumljivo ako se zna da u Dionovo vrijeme postoje samo imena provincija Dalmacije i dvije Panonije. Jedini koji ustanak nominira direktno i samo kao ilirski je Plinije Stariji (VII, 149), dok Svetonije (Tiberije, 16) samo kaže da je ustanak izbio odmetnućem Ilirika, ali da je rat vođen protiv Panona. Na drugom mjestu u Augustovom životopisu na mjestu gdje govori o novačenju oslobođenika koje se desilo i za vrijeme ustanka, Svetonije (August, 25) spominje samo Ilirik. Kada isto novačenje spominje i Makrobije (Saturnalije, I, XI, 32), on spominje *Illyricum*. Flor u svojim epitomama Livija (II, 25) se na ustanak osvrće samo u dijelu gdje govori o *Bellum Dalmaticum* u koji su uvršteni i drugi ratovi sa dalmatinskim

---

307 Modificirani prijevod preuzet iz Budmir – Flašar, 1963:368

308 Pašalić (1975) →Dalmatinski i panonski; Bojanovski (1988:355) →Veliki ilirski ustanak; Suić, (1991-1992:55) → Veliki ustanak u Iliriku.

309 I redoslijed navođenja kod Veleja i Diona jasno ukazuje kojem oni to segmentu ustanka posvećuju više pažnje.

narodima npr. rat Marcija Figula sa Delmatima i pohod Azinija Poliona 39. god. p. n. e. Ipak bi spomenuti Florov podatak možda isto sugerirao da je Livije rat promatrao primarno iz dalmatinske-dinarske vizure, jer u *Bellum Pannonicum*, koji se nalazi neposredno ispred onog o dalmatinskom ratu, izgleda da nema govora o zbivanjima iz ustanka 6 - 9. god. n. e.[310] Iz svega izloženog, i iz razloga što provincije Dalmacija i Panonija u vrijeme ustanka kao zasebne upravno- administrativne i teritorijalne cjeline još nisu postojale, nego je tada postojala samo jedinstvena provincija Ilirik a pošto smo već utvrdili da je svijet Panona pripadao šire shvaćenom ilirskom kompleksu, odnosno da su dalmatinski i panonski samo podskupovi šire shvaćenog ilirskog pojma i njegove sadržine, da je upotreba ilirskog kao zajedničkog nazivnika za ustanak od 6. do 9. god. n. e. sasvim prihvatljiva.[311]

Nažalost u povijesnoj znanosti, pa i široj javnosti, ne samo u općesvjetskim i europskim, nego i regionalnim tokovima ustanak u ilirskim zemljama iz 6 - 9. god. n. e. ne zauzima mjesto koje mu po svim njegovim osobnostima zasluženo pripada. On se i pored nesumnjivih, i to prijelomnih posljedica koje je imao po povijest ranocarskog perioda i Augustove vladavine u svim velikim sintezama i djelima koja prate to razdoblje ili ne spominje ili se uvijek promatra djelomično, uzgred i bez detaljnijeg posvećivanja pažnje, i čini se kao da je zamagljen događanjima na dvoru i zbivanjima u Germaniji, što u stvarnosti nipošto nije bio slučaj. Razlozi za to leže u čitavom nizu činjenica:

- O događanjima vezanim za ustanak nemamo cjelovit, detaljan povijesni izvještaj, kao što je to npr. Tacitov za Germaniju. Raspolažemo samo sa dva nešto opširnija izvještaja od kojih se ni jedan po opsegu ne može usporediti sa onim iz Tacitovih Anala što je vezano za Germaniju.
- Ustanak se odvijao u zemljama koje se ne nalaze u vrhu izučavanja antičke povijesti, i pored cijenjenih i vrijednih dostignuća.

---

[310] Kao osoba koju je Cezar (vjerojatno se misli na Oktavijana Augusta) poslao da se bori protiv Panona, koje Flor (II, 24) odnosno njegovo vrelo situira uz rijeke Dravu i Savu, spominje se izvjesni *Vinnius*, za kojeg ne postoje detaljniji podaci. Možda se pod njim kriju Marko Vipsanije Agripa ili Marko Vinicije, koji su se stvarno borili sa Panonima ili je stvarno riječ o osobi koja je vodila borbe za vrijeme Augustove vladavine sa Panonima koji žive uz Savu i Dravu, ali koju druga literarna vrela niti natpisi ne spominju. Možda je riječ o jednom rimskom zapovjedniku koji je bio subordiniran Tiberiju u operacijima u ratu 12 – 9.god. p. n. e., i koji bi vodio posljednje bitke ovog rata i možda nakon rata upravljao panonskim oblastima. Sličan primjer kod Flora imamo i u slučaju spominjana Vibija kojem je, po Floru, August odredio zadatak kompletnog potčinjavanja Dalmatinaca. A riječ je o Vibiju Postumiju koji je bio Germanikov subordinirani zapovjednik u ljeto i jesen 9. god. n. e. i koji je izgleda bio ostavljen za upravljaća dalmatinskih distrikta.

[311] Pašalićevu tvrdnju (1975:410-411) da se naziv *bellum Delmaticum* (*Dalmaticum*) koji se sreće kod Veleja i na natpisu *CIL* III 3158 (na kojem se spominje osoba-Rimljanin- koja je učestvovala u ratu 6 - 9. god. n. e. ----*bello Delmatico*----) može identificirati sa nazivom *(bellum)? Batonianum* (koji se sreće na natpisu *CIL* V 3346 iz Verone----*(bello)? Batoniano*--), odnosno da je ovaj potonji podrazumijevao samo rat na dinarskom prostoru se teško može prihvatiti jer Svetonije Batona Dezitijatskog naziva panonskim vojvodom, što implicira da je on, odnosno njegovo ime bilo vezano za Rimljane sa cjelinom ustanka. I po mišljenju M.Suića (1991-1992:57 i fus. 7) ⟶»...neće biti potrebno epitet batonijanski smatrati posebnim nazivom za samo jedan period ratovanja». O nazivima za ustanak v. i vrlo značajno mišljenje M.H. Ćemana (2000:123)

- Opća, svjetska historiografija Rimske države ne obraća dovoljno pažnje rezultatima ostvarenim u domaćem, našem miljeu, jer su većinom osnovni ton te historiografije (zbog svih rimskih vrijednosti ali i svega onoga što Rimska Republika, odnosno Imperija simbolizira) kreirale i diktirale i historiografije i interesi «velikih nacija», moderne ideologije, mentaliteti i ideje historijskih škola itd. Zato se i Vercingetoriksu, i Arminiju i Budiki i zelotima ne samo u znanosti nego i u općem kulturnom, pa i zabavnom životu već stoljećima posvećuje nemjerljivo više pažnje nego ilirskim ustanicima i njihovim zapovjednicima. Te osobe postaju nacionalni heroji i čak jedan od elemenata na koji se poziva i proces razvitka nacionalnih svijesti tih europskih i vaneuropskih nacija. Za razliku od gore nabrojanih osoba, u «masovnoj» kulturi modernog svijeta Batoni, ilirski ustanici pa i sam fenomen ustanka 6 - 9. god. n. e. praktično i ne postoje, iako je njihov stvarni povijesni značaj ako ne veći onda u istoj ravni kao i onaj Vercingetoriksov, Arminijev, Budikin, zelotski pa čak i Civilisov ili pokret bagauda. I tako je taj «najteži rat poslije punskog» nepravedno poradi samo prozaičnih novovjekovnih i modernih okolnosti bačen u znanstveni zasjenak (gledano iz svjetskih pa i europskih okvira), a potpuno odbačen od strane opće- i «masovne» kulture. Radi toga se potpuno nepravedno i neodgovarajuće stiče utisak da je ustanak 6 - 9. god. n. e. bio skoro efemerna pojava u općoj rimskoj povijesti.
- Ali nije samo vanjski faktor, i njegova zainteresiranost odnosno bolje reći nezainteresiranost, odgovoran za zapostavljenost povijesnog fenomena ilirskog ustanka 6 - 9. god. n. e. I današnje stanovništvo zapadnog Balkana i Panonije ne osjeća narodnosnu i etničku povezanost sa narodima koji su digli ustanak, ni po jednoj osnovi. Ideologije koje su oblikovale suvremene nacije su primarno bile usmjerene na druge povijesne pravce i fenomene, a ne na narode ilirskog kompleksa, za razliku od Nijemaca koji su svoje korijenje mogli bez ikakvih ustezanja i rezervi vidjeti u Germanima I. st. n. e. i Francuza koji su svoju nacionalnu identifikaciju izveli i iz Gala. I jedni i drugi su radi toga posvećivali dosta pažnje svemu onome iz antičke povijesti što bi pomoglo i pospješilo razvitak nacionalnog identiteta i svijesti. Južnoslavenske nacije, bar institucije koje predstavljaju njihove identitete i svijest (izuzev značajnijeg pokušaja *ilirizma* i nekih manjih drugih pojava) nikada nisu u ozbiljno razmatranje uzimali da temelje svoga identiteta spoje sa ilirskim narodima zapadnog Balkana i Panonije i Keltima (Skordisci), nego su oni uvijek traženi u miljeu slavenskog doseljavanja i naravno primarno u religiji. Istine radi potrebno je istaći da se kontinuirani razvitak današnjih južnoslavenskih naroda i nacija (i pored nesumnjivih velikih primjesa predslavenskog elementa) ipak temelji na ranosrednjovjekovnim, a ne nekim ranijim tradicijama. Jedino bi albanska povijesna znanost posvećivala dostojnu pažnju ilirskom pitanju, ali i ona je ostala opterećena prvenstveno

nacionalnom ideologijom (na suprotnom kraju od južnoslavenskih) i na kraju krajeva ustanak je velikim svojim dijelom zahvaćao upravo oblasti koje danas nisu naseljene Albancima, nego južnoslavenskim nacijama. Tu se nalazilo i njegovo žarište i tu se odvijao razvitak ustanka sve do samoga kraja. A i u ustanku nisu učestvovala samo ilirski narodi zapadnog Balkana, nego i ilirski «Panoni» koji su u kontekstu povijesnih istraživanja rata 6 - 9. god. n. e. prošli još lošije od zapadne i istočne ilirske komponente.[312]

[312] Taj pravac davanja manjeg značaja povijesnom fenomenu ustanka 6-9. god. n. e., njegovog marginaliziranja u promatranju razvitka i to gledano sa «današnje panonske strane», (npr. u mađarskoj historiografiji) koje na momente poprima i elemente, i teško shvatljivog, površnog promatranja i prezentiranja činjenica koje su u povijesnim vrelima jasne i nisu podložne većim sumnjama i raspravama, najbolje se može vidjeti u već spominjanom i analiziranom poglavlju edicije The Archaeology of Roman Panonnia (Barkóczi, 1981:88-89). Pa se tako u njoj na jednom sažetom prostoru (jedna stranica) izriču konstatacije koje samo dokazuju slabo poznavanje ili bolje reći obraćanje pažnje na ustanak od kojih ćemo navesti samo one najočiglednije;

a) «At the time of the war only the peoples between the Drava and the Sava rivers were included under the name of Pannonians , and only the southernmost part of this area participated in the revolt».»

b) «Two tribes took leading roles in the revolt. One was the Breuci, under the leadership of Bato, and the other was the Daesidiates, under the leadership of Pinnes and another Bato»

Pored izrečenih konstatacija i mnogi drugi podaci i zaključci u ediciji The Archaeology of Roman Panonnia koji opisuju ustanak 6 - 9. god. n. e. su dati pogrešno, tako da je najveći dio rekonstrukcije ustanka u spomenutoj ediciji neodrživ, o čemu govori i njena kronološka tablica (1981:478-479) gdje se u bilješkama za 6 A.D., i 6 - 9 A.D., navodi sljedeće:

a) «…due to the second Dalmatian and Pannonian revolt (Pannonians, the Amantini and Breuci under the leadership of Bato, and Daesidiates, under Pinnes)»

b) «Velleius Paterculus was an eyewitness of the war; served as historian on Tiberius ’ staff»

c) «Tiberius destroyed the harvest around Siscia and then invaded the city»

d) «The Daesidiates incited the revolution again, despite the capture of their leader Pinnes.»

e) «Tiberius finally defeated the Daesidiates in the Dalmatian mountain. (Pinnes was sent to exile in Ravena ».

Izgleda da se Barkóczi László, i to pogotovu kada je opisivao ustanak 6 - 9. god. n. e., nemarno, nepažljivo i površno odnosio prema izvornim podacima, ili se pošto ih nije podvrgao detaljnoj analizi jednostavno nije snašao u izvornoj građi i rekonstrukciji date povijesne situacije na osnovi podataka koje ona daje. Kao što se iz izrečenog može vidjeti mađarska historiografija je, u konkretnom slučaju, toliko slabu pažnju posvetila nečemu što je odigralo presudnu ulogu u ulasku panonskih, uključujući i one mađarske, prostora u povijest da je dala potpuno pogrešne informacije. A dodatnu težinu tome daje i činjenica da te greške nisu nastale kao rezultat analitičkog rada, nego može se slobodno reći, a na osnovi navedenih činjenica, čak i obezvređivanja značenja povijesnog fenomena ustanka 6 - 9. god. n. e.

I opis ustanka koji daje Mócsy, (1974:37-39), iako precizniji i bolji, isto pati od rezultata koji su proizašli iz sličnih uzroka, pa on tako ustanak praktično predstavlja kao «panonsku stvar», a i izriče par konstatacija koje nisu održive;

a) «All the Pannonian tribes both north and south of the Save joined the rebellious Daesidiates. In the north the Breuci, under their chieftain, who we also called Bato, and in the south the Daesidiates were the leading tribes». Iz ovoga podatka bi se moglo zaključiti da su Breuci živjeli samo sjeverno od Save.

b) « ….(neposredno prije govori se o bitci kod Vulkajskih močvara). The result was that Tiberius withdrew his men to a mountain ridge between the Drave and the Save—known in his circle as Mons Claudius». Po ovome podatku ispalo bi da se u toku 7. god. n. e. i to nakon bitke kod Vulkajskih močvara Tiberije utaborio na *Mons Claudius*, što ne odgovara stvarnom opisu niti stvarnom vremenskom odvijanju i smještanju stvari kod Veleja Paterkula (II, CXII, 3-4).

- Osim toga događanja u VII. st., i slavensko doseljavanje na prostore na kojima se odvijao ustanak su prilično ruinirali autohtone antičke izvore, tako da su ti novoformirani zapadno-balkanski narodi naknadno morali inspiraciju za svoj razvitak tražiti u zemljama u kojima je antička tradicija bila bolje sačuvana, a ne direktno preko domaćeg nasljeđa.
- I posljednji, ali skoro najbitniji razlog umanjenog značenja ne samo ustanka u okvirima opće rimske historiografije nego i uopće svih tekovina i dostignuća domaće povijesne i arheološke znanosti za vrijeme prapovijesti, protohistorije i antike na najbolji način je izrazio dr. Grge Novaka samo jednom rečenicom *«slavica non leguntur»* u svome djelu «Stari Grci na Jadranskom moru». Naš jezik jednostavno u svjetskim okvirima ne zauzima mjesto koje bi omogućilo da rezultati istraživanja napisani na našem jeziku budu prihvaćeni u većoj, zadovoljavajućoj, dostojnoj i potrebnoj mjeri.
- Zanimljivo je da i domaća, južnoslavenska historiografija nije posvetila ustanku dostojnu pažnju, za razliku od npr. Oktavijanove kampanje 35. – 33. god. p. n. e. o kojoj postoje dobre i opširne studije južnoslavenskih historičara (Siniša Bilić – Dujmušić, Marjeta Šašel Kos, Boris Olujić).
- I iz svega rečenog, historiografije «malih balkanskih naroda» jednostavno nisu bile ni sposobne ali ni dovoljno snažne, pa i motivirane da u dovoljnoj i potrebnoj mjeri afirmiraju jedno od najvećih iskušenja sa kojim se suočio augustovski režim, a koje se odvijalo na prostorima zapadnog Balkana i dijela panonskog bazena.

Da moderni povijesni tokovi i procesi imaju utjecaja na iznošenje historiografskih zaključaka vrlo interesantan primjer, a usko vezan za tematiku ovog poglavlja, nudi John Buchan (1969:310) kada kaže; «Ustanak je izbio prvo na jugu među Dalmatincima, gdje je neki Bato podigao zastavu bunta u Sarajevu –zlokobno ime- pobio rimske trgovce i svladao rimske garnizone » Utisak koji je na njegov opis ustanka 6. god. n. e. ostavio I. svjetski rat je nesumnjiv. Slučaj Köstermanna (1953:346-347) u opisu rata ustanka je još radikalniji, jer je ovaj učesnik (na njemačkoj strani) u borbama na prostorima bivše Jugoslavije posebno u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, vršio komparaciju partizanskog rata 1941 - 1945. i ustanka 6 - 9. god. n. e.[313] Da moderni povijesni procesi utiču na usmjeravanje pravaca i načina oblikovanja historiografije, ali i fokusiranja pažnje, na najbolji način upravo pruža primjer upravo naš ustanak, jer su za razliku od modernih tokova antički pisci jasno uočili njegovo značenje i prezentirali ga na odgovarajući način. I sam Plinije Stariji (VII, 149) je smatrao za shodno da *rebellio Illyrici* promatra kao

[313] Kritički osvrt o tome v. Pašalić, 1975:396-397, fus. 40

jednu od većih nevolja života i vladavine Oktavijana Augusta.[314] Po Svetoniju (Tiberije, 16) je ovaj rat bio najteži od svih izvanjskih ratova poslije punskih (*quod grauissimum omnium externorum bellorum post Punica*), te ga tako po važnosti i teškoćama stavlja u isti red sa punskim. Velej Paterkul i Kasije Dion ovom ratu u svojim djelima posvećuju dovoljno prostora, skoro ekvivalentno sa ratovanjem u germanskim zemljama prouzrokovanim bitkom u Teutoburškoj šumi. A sudeći po podacima koji govore o brojnosti protu-ustaničkih snaga, ovaj rat je angažirao više trupa nego ijedan drugi u razdoblju Augustovog principata, uključujući i onaj vođen protiv Arminija, a npr., nakon spajanja dvije borbene grupe 7. god. n. e. na jednom mjestu je bila skupljena armija kakva po brojnosti nije bila viđena od građanskih ratova, a vjerojatno ni u budućem germanskom ratu. Potrebno je u kontekstu ovog razmatranja napomenuti da Tacitov opis Budikinog ustanka u Britaniji (Anali, XIV, 31-39) zauzima kvantitativno manje prostora u odnosu samo na Velejev nacrtni opis rata 6 - 9. god. n. e. a da uopće ne uspoređujemo sa opsežnijim Dionovim izvještajem. Međutim upravo suprotno ovakvom odnosu antičkih pisaca, moderna svjetska historiografija neusporedivo više pažnje posvećuje prezentiranju i obradi Budikinog ustanka, koji se kao i Judejski ustanak zelota favorizira.

Veliki ustanak iz 6. god. n. e. i trogodišnji teški rat koji je slijedio predstavljaju jednu od bitnijih prijelomnih povijesnih točaka u razvitku zapadnog Balkana. Sa njegovim početkom, trajanjem i svršetkom konačno ujedno završava i jedna čitava epoha a sa njom zajedno i način života i opći kulturni razvitak koji su je karakterizirali kroz jedan iznimno dugi period i naše zemlje ulaze u novo povijesno, antičko doba koje će trajati u narednih skoro šest stoljeća. Posljedice koje je rat ostavio na biću populacije koja je živjela u Iliriku toliko su značajne da se pitanju ustanka mora pristupiti iz svih njegovih segmenata i to u sasvim novom poglavlju. Ustanak 6 - 9. god. n. e. sa svim svojim događanjima, opsegom učešća, žestinom borbi i razaranja i posljedicama ne predstavlja samo prijelomnu točku u općem razvitku ilirskog prostora. Njegove posljedice osjetile i na širem europskom području, a ostavile su pečat i na razvitku Rimskog Carstva u njegovom najosjetljivijem periodu, na njegovom samom početku te su tako na neki način i predodredile njegov budući razvitak. Može se čak reći da je ustanak bio i posljednji, očajnički istup staroga duha domorodačkih naroda šire shvaćenog ilirskog područja koji je proizlazio iz razdoblja nezavisnosti i tradicija prapovijesnog i protohistorijskog željeznodobnog kontinuiranog razvitka. I nakon ustanka započinje jedno novo razdoblje, zapadni Balkan i panonski bazen bespovratno napuštaju svoje stare prapovijesne i protohistorijske tradicije, i antički način života «pobjedonosno» prevladava na kompletnom ilirskom prostoru. I tek nakon 9. god. n. e. može se bezuvjetno i s punim pravom govoriti o antici na kompletnom šire shvaćenom ilirskom prostoru (zapadni Balkan i panonski bazen). Sa 6. god. n. e. i početkom rata dezitijatska narodnosna

[314] Prijevod ovog odjeljka može se naći u Oksfordskoj istoriji rimskog sveta, 1999:291-292

zajednica i njen politički ustroj i vodstvo izbijaju na prvo mjesto u povijesnim zbivanjima koja zahvaćaju u narednim nemirnim i sudbonosnim godinama veći dio Ilirika. Nalazeći se na čelu velikog i prvi put ujedinjenog pokreta epihorskih naroda u posljednjoj značajnijoj borbi sa Rimskom državom i svim onim što je ona simbolizirala, Dezitijati su ostvarili i svoju povijesnu ulogu. Čitava sudbina dezitijatske narodnosno-političke cjeline je direktno bila vezana sa sudbinom troipogodišnjeg ustanka, njegove mijene, stupnje i faze razvitka, jer Dezitijati su predstavljali jedan od glavnih stupova na kojima je počivala kompletna konstrukcija ustanka. Značenje ustanka za Dezitijate kao narod, politički entitet i povijesnu činjenicu, i obrnuto značenje i odgovornost koje su Dezitijati imali za ustanak i njegov razvitak na najbolji način oslikavaju djela antičkih pisaca u kojima se spominju Dezitijati. Gro informacija iz pisane izvorne građe koja uopće govori o Dezitijatima upravo potiče iz opisa događaja vezanih za ustanak, i da kojim slučajem nije bilo ustanka, raspolagalo bi se samo sa površnim, šturim i oskudnim informacijama o Dezitijatima, koje po brojnosti ne bi puno odskakale od npr. vijesti o Mezejima ili Dicionima. Ujedno bez spominjana Dezitijata i njihove pokretačke i vodeće uloge u ustanku, bilo kakav opis rata i svih njegovih segmenata bi bio i nemoguć i besmislen. Posebno je potrebno ukazati na još jednu važnu činjenicu u dokazivanju bitnosti koju je ustanak imao po Dezitijate, jer tada je prvi i jedini put bilo ostvareno jedinstvo (makar ono bilo i djelomičnog, relativnog i kratkotrajnog karaktera) autohtonih naroda ilirskih zemalja u zajedničkoj borbi i to proizašlo kroz inicijativu i djelovanje samih domorodaca, a ne oktroirano izvana. Na čelu toga jedinstvenog nastupa nalazilo se i političko i vojno vodstvo Dezitijata, koje je sigurno presudno i aktivno učestvovalo i u njegovom oblikovanju i pokušajima očuvanja. Prokletstvo nejedinstva, međusobnog suprotstavljanja i sukobljavanja, nepovjerenja i zavisti koje je kronično vladalo među domorodačkim zajednicama ilirskih zemalja, a koje je bilo i jedan od glavnih razloga njihove konačne podčinjenosti, sa početkom ustanka je bilo prevaziđeno, ali ispostavilo se ipak dosta kasno. Tako je ustanak (istine radi, samo do sredine 8. god. n. e.) predstavljao i jedini trenutak kada su se ilirski narodi uzdigli do razine političkog i vojnog jedinstva, tako rijetkog iskustva na prostorima zapadnog Balkana i panonskog bazena.[315] Ilirski ustanak 6 - 9. god. n. e. je, uz Arminijev germanski ustanak 9. god. n. e., Budikinu britansku pobunu i dva judejska rata, bio jedan od najvećih pokreta pobunjenih naroda koji su potresali Rimsku Imperiju. A o tome svjedoče i natpisi na kojima se spominje ustanak, a koji su posvećeni osobama koje su, na rimskoj strani, bili učesnici toga velikog rata koji su Rimljani vodili posljednji put sa ilirskim narodima.[316] Poradi svega toga detaljna analiza povijesnog procesa ustanka 6 - 9. god. n. e. je jedna od stvari

---

[315] I u desetljećima prvog razdoblja rimske vladavine bilo je sporadičnih neuspješnih pobuna autohtonih naroda, i to (koliko je poznato iz sačuvane izvorne građe) 16. god. p. n. e., 12/11. god. p. n. e. (kojom prilikom su Delmati zauzeli i Salonu) i 10. god. p. n. e. Ali sve te pobune još nisu imali općeilirski karakter i vjerojatno su još uvijek predstavljali partikularno istupanje pojedinih naroda.

[316] *CIL* V 3346 (Verona) Suić, 1991-1992; *CIL* III 3158

koje se ne mogu nikako zaobići ili okvirno predstaviti kada se obrađuje fenomen povijesnog postojanja Dezitijata. A istovremeno se i u detaljnoj obradi i uopće ponovnom otvaranju povijesnog fenomena općeilirskog ustanka nastoji i postići da ovaj nepravedno zanemareni pokret stanovnika zapadnog Balkana i panonskog bazena afirmira i u znanstvenoj javnosti i u «masovnoj» kulturi i tako zauzme ono mjesto koje mu s punim pravom pripada, kao jednog od ključnih i specifičnih povijesnih procesa koji je obilježio i presudno utjecao na razvitak antičkog razdoblja opće povijesti čovječanstva.[317]

[317] Tako bi i Baton Dezitijatski potpuno opravdano mogao zauzeti i svoje mjesto uz Virijata, Jugurtu, Vercingetoriksa, Arminija, Budiku, zelotske vođe, Bar Kohbu.

6. Uzroci, povod, izbijanje ustanka i ciljevi ustanika

„Pljačkaši svijeta, nakon što je njihovo opće haranje iscrpilo zemlju, oni kradu i dalje. Ako je neprijatelj bogat, oni su grabežljivi, ako je siromašan, oni teže za dominacijom. Ni istok ni zapad ih ne može zadovoljiti. Sami oni među ljudima teže za jednakim žarom i na siromašne i na bogate. Pljačkanju, ubijanju i haranju oni daju lažno ime Imperije. Oni prave pustoš i to nazivaju mirom."

Kaledonski vojskovođa Kalgak o Rimljanima[318]

U okvirima svoje opće aktivnosti, koja je kasnu Republiku preobrazila u sustav Principata, August je i izvršio i reforme u okvirima poreznog sustava koji je predstavljao jedan od pogodnijih terena za zloupotrebe. [319] Tako je August u toku svoje vladavine uspio da rimski porezni i uopće financijski sustav preustroji, sistematizira i centralizira. Time je nastojao da u ovaj segment rimske države uvede više reda, kako bi se spriječile njegove zloupotrebe koje su u zadnjim periodima Republike i za vrijeme građanskih ratova uzele maha, ali i omogućilo preciznije, efikasnije i brižljivije ubiranje izvornih

[318] „*Raptores orbis, postquam cuncta vastantibus defuere terrae, mare scrutantur: si locuples hostis est, avari, si pauper, ambitiosi, quos non Oriens, non Occidens satiaverit: soli omnium opes atque inopiam pari adfectu concupiscunt. Auferre trucidare rapere falsis nominibus imperium, atque ubi solitudinem faciunt, pacem appellant*." *Tac. Agr.* 30

[319] Skupljanje poreza i drugih nameta po sustavu zakupništva, uz korupciju namjesništva i zelenaštvo predstavljalo je jedan od najvećih problema koje je sa sobom donosila rimska provincijalna uprava. Dok god je prikupljanje poreza bilo prepušteno zakupu «korporacija» publikana (*societates publicanorum*) financijske zloupotrebe i materijalno iscrpljivanje provincijalnog peregrinskog stanovništva je znalo poprimiti velike razmjere. Logično je to vodilo povećanju nezadovoljstva provincijalaca i saveznika, pa i prouzrokovalo i nevolje koje bi dovodile i do upotrebe vojne sile, što nije odgovaralo općim interesima Države. Na taj način je i neriješeno pitanje statusa provincija unutar jedinstvene Države imalo svoje mjesto u krizi kasne Republike, pogotovu nakon rješavanja pitanja italskih saveznika. Radi toga su i pojedini učesnici u tim zbivanjima u svojim političkim programima i aktivnostima pokušavali donijeti neke novine u upravi provincijama i prikupljanju nameta. Tako je npr. Cezar u Kosmatoj Galiji uveo sustav prikupljanja tributa ne od strane publikana, nego povjeravajući tu obavezu predstavnicima pojedinih peregrinskih zajednica. Primjerom iz Kosmate Galije se nastojalo i da se ublaži pritisak nad podčinjenim stanovništvom ali i da se ujedno poveća odgovornost i kredibilitet lokalnih domorodačkih poglavara. Tako bi se i pojedini slojevi domorodačkog stanovništva na neki način uklopili u hijerarhijsku šemu aktivnog funkcioniranja rimskog državnog sustava jer bi oni na sebe preuzimali vrlo bitan segment vlasti-skupljanje izvornih prihoda Države. Sa svojom povećanom ulogom i srastanjem sa rimskom administracijom, ti pojedinci i slojevi su postajali lojalan element i vrlo prijemčivi za proces romanizacije. I naravno time je Država nastojala i da uspostavi red i hijerarhijski sustav u svojoj financijsko-poreznoj politici, posebno u sferi svojih izvornih prihoda. Ustvari, kako vidimo reguliranje statusa provincija je bio jedan dugotrajan proces koji je polako transformirao provincije od «posjeda rimskog naroda» (*praedia populi Romani*) koje su se smatrale nekim pridruženim dijelom Republike i «čupom sa blagom», u dijelove jedinstvene državne cjeline. Sam proces koji je svoj dodatni impuls dobio sa onim što je Julije Cezar činio i planirao, dovršio je August.

prihoda, esencijalno neophodnih Državi i novom političkom sustavu.[320] Za vrijeme Augusta je uspostavljen sustav u kojem su, iako nisu bili konačno ukinuti, zakupi izgubili svoje ranije značenje, jer su mnoge poreze ubirali od Augusta postavljeni prokuratori.[321] Međutim, iako je ovaj sustav predstavljao nesumnjivo poboljšanje u odnosu na raniju rimsku praksu, u oblastima za vrijeme Oktavijana Augusta pripojenim Državi i koje nisu osjetile zloupotrebe i kaos kasne Republike (pogotovu onim koje su se u trenutku svoga uključenja u državno-provincijsku strukturu nalazile na razini protohistorijskog razvitka i sa nedovoljno razvijenim robno-novčanim gospodarstvom) samo uvođenje rimskog poreznog sustava, bez obzira kakvog karaktera i opsega bilo, je moralo u pojedinim slučajevima predstavljati teret, a ne olakšanje. Nenaviknutost većine ilirskih domorodaca, uključujući i Dezitijate na rimski fiskalni i monetarni sustav i uopće razvijenu robno-novčanu privredu razvijenog mediteranskog svijeta a koja je naglo i brzo prodirala na njihovo područje izazivali su sve veće nezadovoljstvo u unutrašnjosti Provincije.[322]

Nova postrepublikanska uprava na čelu sa Augustom nije izvršila radikalne i načelne promjene u dotadašnjem poreznom sustavu, ona je samo nastojala da na starim temeljima, metodama i vrstama poreza izvrši njegovo poboljšavanje, posebno u sferi njegovog prikupljanja, i to sve uskladi sa novim potrebama koje su se uslijed promjene režima i «ustavnog» poretka nametnule Državi. Osnovni neposredni porez i dalje je ostao *tributum* (ili *stipendium*), koji se sastojao od zemljarine (*tributum solis*) i glavarine (*tributum capitis*),[323] a od mnogih posrednih/indirektnih poreza (*vectigal*) najprisutniji su bili; provincijska carinska taksa, taksa na oslobađanje robova (*vicessima libertatis*), taksa na prodaju robova (*vectigal quintae et vicesimae venalium mancipiorum*).[324] Augustova politika modifikacije poreznog sustava vodila je i ka njegovoj centralizaciji i preciznijem ustroju, što je proizvelo da je sređeni porezni sustav postao sposobniji i djelotvorniji u osiguravanju povećanja državnih prihoda. To je kao posljedicu imalo i sređenije i

---

[320] O razlozima etabliranja augustovskog poreznog i financijskog sustava i načelima i tehnikama njegovog djelovanja v. *Cass. Dio* LII, 28-30. Navodni Mecenin govor je predviđao i unificiranje novca (ne bi se dozvolilo postojanje posebnih moneta) i mjera, i od svih bi se zahtijevalo da koriste rimski novac i mjere.

[321] Od Augusta je pikupljanje direktnog poreza (zemljarina i glavarina) predato u dužnost prokuratorima, bar kada su bile u pitanju carske provincije. Indirektni porezi su i nadalje davani u zakup. Mirković, 2003:25. Međutim da su zloupotrebe bile vrlo izražene za vrijeme Augustove vladavine vrlo slikovito pokazuje primjer izvjesnog Licinusa (*Cass. Dio* LIV, 21, 2 - 8), porijeklom Gala koji je bio rob, onda oslobođen i postavljen od Augusta za prokuratora Galije. Licinus je počinio čitav niz zloupotreba i iznuđivanja koristeći svoja ovlaštenja i moć. Licinus i pored jasnih optužbi i dokaza za korupciju nije bio kažnjen od strane Augusta.

[322] Po Kasiju Dionu (LIV, 34, 2-3), i 10. god. p. n. e. došlo je zbog upornog zahtijevanja poreza do nove pobune «Δελμάται“, što jasno pokazuje da je porezni sustav taj koji je izazivao najveće protivljenje i nezadovoljstvo domorodačkog ilirskog stanovništva.

[323] Porez u provincijama je temeljno počivao na cenzu, koji je bio sličan onome koji je provođen među rimskim građanima, ali s različitom svrhom. Zna se da su u Augustovo doba vršeni popisi u Kireni, Galiji i Judeji (Mirković, 2003:25), pa je sasvim logično očekivati da je i Ilirik prije 6. god. n. e. bio zahvaćen oficijelnim popisima. A na osnovi popisa su bile izrađivane i karte Imperija, kao npr. ona koja se pripisuje Agripi. Svaka provincija je i imala svoju blagajnu.

[324] *Tac. Ann.* XIII, 31

učinkovitije prikupljanje nameta i smanjivanje mogućnosti za manipulacije i izbjegavanje ili umanjivanje obaveza ne samo od strane rimskih poreznika i zakupnika i državnih i provincijskih službenika nego i od strane domaćeg peregrinskog stanovništva. Pored svega toga August je kako bi osigurao penzioni fond za isluženе vojnike (*aerarium militare*) uveo dva nova posredna poreza i to 1 % taksu na promet robe (*centessima rerum venalium*)[325] i 5 % nasljednu taksu za svaku vrijednost iznad 100 000 sestercija[326] (*vicessima hereditatium et legatorum*), što je samo dodatno opteretilo porezne obveznike.[327] Negativne posljedice ove dvije nove takse, iako su pogađale u prvom redu bogatije slojeve i trgovce, su se zbog svoga karaktera morale posrednim putem i lančano disperzirati i na šire mase stanovništva. I rimski fiskalni sustav i način njegove realizacije je za domorodce prve i druge generacije pod rimskom vladavine bio potpuno stran i neprihvatljiv, on im je izgledao suviše pohlepan i nasilan, kao uostalom i čitav način privređivanja koji im je ubrzano dolazio iz mediteranskog svijeta.

Pored neposrednih poreza i mnogobrojnih posrednih poreza, taksi, dažbina provincijsko stanovništvo je bilo opterećeno i obavezama kuluka, javnih radova na korist Države i određene provincije, te vojnom obvezom koja nije uključivala samo novačenje nego i isporuke neophodnih materijala za vojsku i uopće njenu logističku podršku. Dovoljno je samo pogledati čitav ovaj spektar obaveza i shvatiti opseg opterećenja kojima je bilo podvrgnuto peregrinsko stanovništvo provincije Ilirik. Spomenute obaveze domaćeg stanovništva dodatno dobivaju na težini, ako se ima u vidu da je većina indigenih naroda koja se nalazila u okvirima provincije Ilirik, u robno-novčani sustav naglo stupila tek sa činom potpadanja pod rimsku vlast i da se nalazila na nižoj razini gospodarskog razvitka sa slabijim proizvodnim kapacitetima i mogućnostima da adekvatno odgovori na potrebe razvijenog gospodarstva Mediterana. Pogotovu su radi te nedovoljne razvijenosti, bolje rečeno nerazvijenosti robno-novčanog kapaciteta, autohtone zajednice za vrijeme prvog razdoblja rimske vladavine osjećale veliki nedostatak gotovog novca, što je nesumnjivo moralo izazivati velike neprilike prilikom izmirivanja poreznih i carinskih obaveza za koje je bio neophodan novac. Taj nesumnjivi deficit novca u opticaju unutar autohtonih ilirskih zajednica, a dok su se potrebe za novcem konstantno povećavale ne samo poradi fiskalnih obaveza nego i uopće uvođenja u sferu razvijenog mediteranskog gospodarstva je proizveo posljedicu da je novac postao skup. Da bi se došlo do njega u ilirskim zemljama, u prvim desetljećima rimske vladavine, bilo je potrebno davati sve više robe u

---

[325] *Tac. Ann.* I, 78. 16. god. n. e. Ovaj je porez za Tiberija smanjen na polovicu.

[326] *sestertius* je srebrni rimski novčić u vrijednosti 2 1/2 asa (1 as je iznosio 1/24 libre bakra = 1 libra je iznosila 322,5 g). 1 srebrni *denarius* iznosio je 4 sestercija ili 10 asa, a srebrni *quinarius* 2 sestercija ili 5 asa. Zlatnik se zvao *aureus* i vrijedio je 25 denariusa ili 100 sestercija.

O rimskom novcu za vrijeme Augusta vid., Jamušakov, 2001

[327] *Cass. Dio* LV, 25, 5-6; LVI, 28, 3-4; August, *Res Gestae*, 1955:373, fus. *c*; Buchan, 1969: 215; Čekić, 2002:58-59; Mirković, 2003:26; Cornell – Matthews, 2006:77. Ovom blagajnom je upravljala Komisija od tri bivša pretora koji su se birali na mandat od tri godine.

naturi, nesrazmjerno više u odnosu na one zemlje u kojima je cirkulacija gotovog novca bila stoljećima raširena, uobičajena, tradicionalnija i normalnija. To je samim tim moralo dodatno obezvređivati ionako slabije razvijena indigena gospodarstva i dovoditi do postupnog osiromašenja stanovništva. Iako je načelno Augustovo zakonodavstvo nastojalo da u sferi fiskalne politike uvede red i što je moguće više da smanji uobičajene zloupotrebe i iskorištavanja domorodačkog stanovništva, opće mikroekonomske tendencije razvitka u novo stečenim ilirskim zemljama koje su nastale kao nesumnjiva posljedica uspostave rimskog državnog sustava imale su u velikoj mjeri negativne efekte po indigena gospodarstva, pogotovu za ona u dubljoj unutrašnjosti i obično stanovništvo. Uslijed toga izmirivanje neposrednih i posrednih poreza bilo je vrlo teško i iziskivalo je velika naprezanja još uvijek na takve zahtjeve i nove uvjete privređivanja nenaviknutog u dovoljnoj mjeri domaćeg gospodarstva. Uspostava rimske državne i provincijske vlasti za vrijeme Oktavijana Augusta dovela je sa sobom u novostečene ilirske zemlje i masu mediteranskih poduzetnika i još više otvorile trgovačke putove čime je domorodačko gospodarstvo bilo izloženo još jednoj nevolji, konkurenciji razvijenih gospodarstava Mediterana čija je aktivnost u ilirskim zemljama bila, generalno gledajući, podržavana i od strane same Rimske Države. Domaća privredna produkcija se jednostavno nije mogla nositi sa novim jeftinijim, kvalitetnijim i brojnijim proizvodima, a da bi se mogla zaštititi domaća produkcija indigene zajednice nisu raspolagale ni sa jednom mjerom. Jednostavno rečeno, domaćim zajednicama nije bio pružen «prelazni period» u kome bi one usavršile svoj gospodarski sustav i tako se pripremile za nove uvjete koje je neminovno donosilo sa sobom uvođenje rimske vlasti. S druge strane, i kuluk za potrebe Države i Provincije, a posebno novačenje u pomoćne jedinice i slanje na udaljena područja i ratišta bile su skoro nepodnošljive obaveze za domaće stanovništvo koje se u velikoj većini stoljećima kretalo i živjelo na jednom ograničenom prostoru, i koje vjerojatno nije imalo baš neku veliku naviku i volju da se znatnije udaljava od matične teritorije i uslijed toga vodilo uglavnom «domaće» ratove.

Iako su Dezitijati, uslijed rudnog bogatstva, razvijenih naselja, metalurško-zanatske tradicije, komunikacijskih čvorišta i plodnijeg zemljišta imali naprednije gospodarstvo, koje se nije apsolutno temeljilo samo na poljoprivrednoj proizvodnji i oni su ipak u gospodarskom pogledu zaostajali za robno-novčanom privredom Mediterana. Iako je novac cirkulirao i u periodu nezavisnosti, to su bili specifični slučajevi vezani za vanjsku trgovinu, a ne pravilo, tako da su i Dezitijati isto osjećali veliku potrebu za novcem kako bi izmirivali propisane obaveze. Zbog nedostatka svoga novca, na dezitijatskom pa i na drugim rudonosnim oblastima mogao se tako desiti i jedan vrlo štetan paradoks po gospodarstvo i imovinu domorodaca u tome «prelaznom, tranzicijskom periodu». Dezitijati nesumnjivo posjeduju zlato i srebro, ali ga oni ne pretvaraju u gotov novac nego se ono kao sirovina izvozi u sama središta rimske državne i provincijske uprave, a plemeniti metali kao sirovina znatno manje vrijede nego kao novac u koji se prerađuju. Tako su domorodci, na čijoj su se teritoriji eksploatirali plemeniti metali, praktično jednu

veličinu sirovine davali po jeftinim cijenama da bi je zauzvrat dobivali natrag kao gotov proizvod (u vidu novca) znatno skuplje, jer je njima novac bio esencijalno potreban jer tako zahtijeva Država, pa su za njega davali mnogo robe, znatno više nego što su dobivali (ako su i dobivali) za metale sa svoje teritorije. Samo ovaj pokazatelj može ukazati na sve načine iscrpljivanja domorodačkog stanovništva, kojeg su oni izgleda postali vrlo rano svjesni.

Rimsko državno, provincijsko i zakupničko ubiranje poreza i prihoda moralo je kod Dezitijata izazvati posebno i dodatno nezadovoljstvo i iz razloga što je dezitijatsko područje raspolagalo bogatstvima direktno neophodnim Rimskoj državi. Rudnici metala (zlata i željeza) su već samom početku prvog razdoblja rimske vladavine možda pretvoreni u rimsko, državno vlasništvo, što je za dezitijatsku narodnosnu zajednicu predstavljalo veliki gospodarski gubitak, bez obzira ako ih je Država davala u zakup. Osim toga kao radna snaga u rudnicima i ispiralištima Gornje Bosne najviše su korišteni Dezitijati, dok je ubjedljivo najveći dio prihoda koje su oni donosili odlazio u državne, provincijske, korporacijske (zakupničke) i privatne riznice. [328] Potvrdu o iskorištavanju zlata u provinciji Dalmaciji (najvjerojatnije, možda i najviše, i na dezitijatskom prostoru) za vrijeme Augusta daje Flor u svojim epitomama Livija.[329]Iako se Florov podatak konkretno odnosi na stanje neposredno nakon rata jer se spominje izvjesni *Vibius*, najvjerojatnije Vibije Postumije koji je upravljao Gornjim Ilirikom nakon pada Ardube, to jasno pokazuje da su Rimljani poznavali zlatne žile na dezitijatskom području i prije 6. god. n. e. pa da su ih i iskorištavali, ali istodobno zorno ukazuje na gospodarske motive koji su ležali iza želje za posjedovanjem ilirskih zemalja pa i iza ustanka koji je buknuo 6. god. n. e.[330]

Sa iskorištavanjem rudnika i ispirališta na rijekama, ubiranjem poreza i nameta ali i drugim poslovnim i privrednim aktivnostima direktno je povezano i doseljavanje ili samo boravak određenog broja državnih i provincijskih službenika i raznoraznih zakupnika, špekulanata i poslovnih ljudi stranog podrijetla. U Ilirik, kao uostalom i u svaku novu provinciju nakon njenog osvajanja i uvođenja rimske uprave, su kao na neko «djevičansko područje» pohrlili i razni privatnici; trgovci, špekulanti, zelenaši, i razne druge vrste poduzetnika, preduzimaća i avanturista željnih brze i lake zarade. U «sudaru» sa ovim sposobnim, ali i iznimno pohlepnim elementom, domaći ljudi i gospodarstvo jednostavno nisu imali nikakvu šansu. Njihovo ponašanje i način rada su samo još više mogli izazivati bijes i povećavati uvjerenje da je jedini izlaz oružana borba i radikalni i

[328] Na ovom mjestu je ipak potrebno istaći da Dezitijati koji su radili u tim gornjobosanskim rudnicima nisu bili robovi ili u se nalazili u nekom teškom zavisnom položaju. Dezitijatski rudari su bili slobodni i oni su prije predstavljali neku radnu klasu, možda i u najamnom odnosu.

[329] *Flor.* II, 25

[330] O Gaju Vibiju Postumiju i njegovoj ulozi u eksploataciji rudnih bogatstava ilirskih zemalja v. Škegro, 1999:41; 56; 322

brutalni rez po jednom takvom sustavu koji Dezitijatima, a ni većini drugih zapadnobalkanskih i panonskih naroda niti je odgovarao niti su se na njega mogli navići. Rimska vladavina i njene metode uprave su donosile u načelu i određenu prednost gospodarskoj aktivnosti italskih i drugih stranih poduzetnika. Oni su nesumnjivo imali olakšice u svome djelovanju i uspjeli su se nametnuti još uvijek nedovoljno spremnom za takav način rada domorodačkom gospodarskom miljeu, izvlačeći iz domaćih resursa veliku dobit. A to je Dezitijatima i drugim peregrinima unutrašnjosti Ilirika izgledalo kao bespoštedno iskorištavanje i odliv bogatstva u ruke stranaca. Bezobzirno i pohlepno iskorištavanje prirodnih i ljudskih resursa ilirskih zemalja, uključujući i dezitijatsku *civitas* je bilo i te kako vidljivo u očima i dezitijatskog naroda i njegovih političkih i vojnih predstavnika. Sve ovo govori da su temeljni uzroci sve izražajnijeg nezadovoljstva domorodačkog stanovništva primarno bili ekonomske prirode, a ne u nekom nerješavanju političkih pitanja.[331] Ustvari iz svih navedenih pokazatelja jasno je da Rimska Država nije imala nikakvih genocidnih namjera prema domorodačkom stanovništvu, kao što se to u pojedinim historiografskim raspravama i teorijama spominje, jer je njen primarni i osnovni interes da to stanovništvo služi kao baza za postupna i stalna gospodarska i druga iskorištavanja. Da je skupljanje poreza, odnosno u prenesenom značenju ekonomsko opterećivanje domorodačkog stanovništva, bilo jedno od glavnih uzroka ustanka potvrđuje već u svojoj prvoj rečenici sa kojom započinje svoj opis ustanka i Kasije Dion.[332] Po njemu domorodci su takvo stanje sve do trenutka kada je otpočela realizacija planirane invazije Markomanije nevoljno trpjeli. Iako u konkretnom slučaju Dion te domorodce naziva Δελμάται, ..po smislu teksta je jasno riječ da on pod tim izrazom ne podrazumijeva samo Delmate, nego peregrinske zajednice koje su živjele na prostoru buduće provincije Dalmacije (odnosno, dinarsko domorodačko stanovništvo). Osim toga

[331] Politički razlozi za povećanje nezadovoljstva su prvenstveno nastajali i proizlazili iz opisanog ekonomskog stanja i oni su imali sekundarni karakter. Domorodačke *civitates* su uživale iznimnu razinu političke autonomije i njihovih zatečenih političkih sustava i načelno Rimska državna i provincijska vlast se nije miješala u njihov rad dok god se kretao u zacrtanim okvirima. Ali sve veći ekonomski pritisak morao je proizvesti i određene posljedice po politički život ilirskih *civitates*. Susret i intenzivno uzajamno prožimanje dvije kulture sa prilično različitim dostignutim razinama razvitka, dva različita gospodarstva, društvena ustrojstva i načina života imali su jednostrane negativne posljedice i to samo za onaj slabije razvijeni protohistorijski ilirski svijet, pogotovu onaj u kontinentalnoj unutrašnjosti. Jednostavno rečeno, slabija domorodačka opća kulturna i društveno-gospodarska osnova nije mogla izdržati sav «teret» koji je sa uspostavom rimske vlasti uveden ili nametanjem (u vidu različitih obaveza i ograničenja) ili po prirodi stvari iz razvijenijeg urbanog svijeta Mediterana i ona se neminovno morala početi lomiti i savijati uslijed novonastalih okolnosti. Sa razaranjem osnove starog načina života, a da se većini stanovništva koje je zavisilo i temeljilo svoj život na toj osnovi nije ponudila adekvatna alternativa, došle su sve negativne posljedice, rezignacija pa i frustracije i sve veće nezadovoljstvo sa rimskom upravom. Slabija osnova uvijek popušta u sukobu sa snažnijom u općim kulturnim tendencijama i razvitkom i samim tim postaje labavija sa pokidanijim unutarnjim vezama i sve nagriženijom kohezijom, važnim obrambenim mehanizmima unutar jedne pretpovijesne zajednice. Tada neminovno mora doći i do postupnog napuštanja ustaljenog sustava vrijednosti, morala, shvaćanja i ideja. I ukoliko se stanovništvu čija se uobičajena i tradicionalna osnova života ruši uz opadanje standarda i osiromašenje, ne ponudi adekvatna drugačija osnova, ono je osuđeno na apatiju, beznađe, osjećaj bezizlaznosti i podčinjenosti čija popratna pojava može vrlo lako postati i bijes, pogotovu ako se ovaj proces odvija relativno brzo. I tako su postupno kreirani i takav emocionalni naboj i psihičko stanje kod domorodačkog stanovništva bez kojih bi bilo teško pokrenuti mase na ustanak i obračun sa svim onim što su smatrali neprijateljskim.

[332] *Cass. Dio* LV, 29, 1

to «trpljenje» ne bi trebalo ograničavati ni na samo dinarske Ilire, jer je ista ili slična situacija vladala i u panonskom dijelu provincije Ilirika. Jednostavno rečeno domaće peregrinsko stanovništvo Ilirika, i pored usvajanja niza pozitivnih tekovina mediteranskog svijeta ipak nije bilo spremno za jednu tako naglu i «surovu» transformaciju i apsorpciju u sustav rimske državne vlasti, društva i gospodarstva, koja im je prvotno donosila izgleda samo nevolje, bar po njihovom mišljenju koje je tako slikovito izrazio Baton Dezitijatski. Osim toga, Rimska Država je i radi rješavanja pitanja isluženih vojnika ali i osiguravanja svoje vlasti i kontrole, vršila i naseljavanje veterana na novozaposjednutim područjima u unutrašnjosti, za čije je potrebe naseljavanja vršena eksproprijacija zemljišta lokalnih zajednica.

Autohtone zapadnobalkanske i panonske zajednice jednostavno nisu mogle niti znale naći odgovarajuće rješenje, izuzev da uzmu oružje u ruke, kojim bi uspješno odgovorile na nove uvjete življenja i privređivanja a koji su iziskivali i izmirivanje obaveza prema Državi, njenim institucijama, za to ovlaštenim pojedincima ili zakupnicima državnih interesa. I unutarnje frustracije, nezadovoljstvo i bijes su tako postajale sve veće i bio je potreban još samo dobar i trenutak ali i povod i da sve to eruptivno proključa i Rim nenadano doživi «najteži rat poslije punskih». A povod se našao u naredbi za novo novačenje pomoćnih jedinica koju je za potrebe planiranog markomanskog rata izdao August, odnosno bolje rečeno u toku njenog provođenja. Regrutacija Dezitijata i drugih bosanskih domorodaca u velikom broju bila je razumljiva i iz razloga relativne otvorenosti gornjobosanskog područja, u odnosu na druga područja zapadnog Balkana prema panonskom bazenu i Podunavlju. Tako je za Rimljane bilo logično da na ovim prostorima, za koje su smatrali da su potpuno pacificirani i bespovratno uklopljeni u rimsku imperijalno-državnu strukturu a koji su raspolagali i sa borbenim stanovništvom, izvrše glavno novačenje za pomoćne jedinice koje bi bile upućene na buduće markomansko ratište. A to planirano i izvršeno novačenje domorodaca koji su trebali biti upućeni na dunavsku granicu i vjerojatno i preko u Markomaniju poslužilo je kao povod za okretanje oružja prema Rimljanima.

Prvotni pokretači ustanka

Dva osnovna izvorna izvještaja o ustanku 6 - 9. god. n. e. osnovno svoje neslaganje, bar na prvi pogled, pokazuju na opisu početka ustanka.[333] Po Kasiju Dionu i uzroci i povod i izbijanje ustanka i njegovo prvotno žarište se nalaze na dinarskom prostoru, odnosno u Dalmaciji kako Dion imenski determinira spomenuti prostor. Za razliku od njega Velej je znatno sažetiji i samo kaže da se sva Panonija podigla na oružje, dovodeći i narode Dalmacije u savez sa njom (*cum universa Pannonia, insolens longae pacis bonis, adulta viribus, Delmatia omnibusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii, arma*

[333] O pitanju početka ustanka i različitim mišljenima u vezi njega i prostora gdje je prvotno izbio niza autora v. dobar ali sažeti prikaz kod Pašalić, 1975:395-397

corripuit).[334] Kako vidimo u samom tekstu, Velej u samo jednoj rečenici sažima i početak ustanka, uzroke ustanka i njegovo izbijanje pa čak i stvaranje jedinstvenog ustaničkog Saveza. Zanimljivo je da Velej povode ustanka (kao što je po Dionu regrutacija domorodaca) uopće ne spominje, niti ih čak posredno nagovještava što sugerira da ih on nije ni znao. I uzroci koje navodi Velej samo jasno pokazuju, po ovom pitanju, njegovu slabu analitičnost i pronicljivost (vjerojatno uslijed nedostatka informacija), jer je po njemu do ustanka došlo zbog obijesti (*insolens*) Panonije nastale uslijed blagodati dugog mira. Obijest nikada i nije samo uzrok pokretanja ovakvog velikog povijesnog procesa kakav je bio ustanak 6 - 9. god. n. e. Njegova konstatacija se dodatno relativizira ako se ima u vidu da Panonija ustvari i nije uživala dugi period mira, jer je ona tek prije nekih 15-tak godina uključena u provincijalnu strukturu Ilirika, i to nakon teških i dugotrajnih ratova i borbi. Suprotno od nje dinarski pojas je «uživao» već višedecenijske «blagodati» (ako bismo preuzeli Velejev rječnik) rimskog mira shvaćenog u smislu uklopljenosti u provincijsku strukturu. Ipak je petnaest godina relativno kratak period da jedna populacija postane potpuno obijesna poradi blagodati mira, a i da u velikoj mjeri prihvati opće kulturne tekovine osvajača kao što to Velej na jednom drugom mjestu ističe za Panone.[335] Na njegovu nepreciznost i površnost upućuje još jedna činjenica, a to je da on navodi da se sva Panonija digla na oružje, što sigurno nije bio slučaj, jer je ustanak zahvatio samo dio panonskog prostora. Sve izrečeno jasno ukazuje da je Velej Paterkul bio i prilično površno i neadekvatno upućen i slabo informiran u pitanja izbijanja ustanka, i prvotnog razvijanja rata u kojem će i sam kasnije neposredno učestvovati. Uostalom, kada je izbio ustanak Velej se nije ni nalazio na ilirskim prostorima pa je do tih informacija dolazio posrednim putem i naknadno, uključujući i period kada se on našao na ratištu. A pošto se on i na ratištu prvo suočio sa panonskim segmentom ustanka i to u jeku vrlo teških i žestokih borbi, za očekivati je bilo da on stekne utisak da je Panonija bila ta koja je bila osnovni stup ustanka, pa sukladno tome i pokretač ustanka, dok bi dinarski segment ustanka za njega bio potpuno sekundarne naravi.[336] S druge strane, ni sam Velej Paterkul vjerojatno nije imao niti želio niti mu je bila intencija i cilj da dublje uđe u istraživanje uzroka ustanka i njegovog prvotnog razvijanja. Ono što je on saznao posrednim putem i nalazeći se pod utiskom koje je stekao svojim neposrednim učešćem u borbama on je bez dodatnog provjeravanja, istraživanja ili istraživanja zadržao i unio u svoje djelo. Velej Paterkul je usto, u vrijeme

[334] *Vell.* II, CX, 2

[335] To uostalom nije moguće ni danas, kada je svijet mnogo brži, kulturna i informatička razmjena nemjerljivo intenzivnija a život u načelu lakši.

[336] Velej Paterkul, uostalom, nije ni bio po svojoj osnovnoj vokaciji povjesničar ni osoba sa takvom obrazovnom podlogom koja bi razvila smisao za precizna i dobra historiografska zaključivanja. On je ustanak i zbivanja u njemu primarno promatrao iz vizure profesionalnog vojnika-oficira koji kreće u rat. Suprotno njemu Kasije Dion je uostalom bio i obrazovaniji i iskusniji i upućeniji i u političko-gospodarska pitanja, a poznavao je bolje i povijest i historiografiju, pa i u tome treba tražiti razloge različitog pristupa nekim aspektima u opisima početka ustanka, a posebno u pitanju njegovih uzroka.

izbijanja ustanka imao oko 26 godina, i tek se nalazio u uspinjanju svoje karijere, pa se realno može pretpostaviti da on baš nije «gubio» vrijeme na skupljanju građe i relevantnih podataka o ustanku, posebno njegovom početku.

Iz čitavog Velejevog teksta koji opisuje «panonsko-dalmatinski» rat 6 - 9. god. n. e. vrlo se lako očitava činjenica da on sam rat i događanja u njemu često promatra iz vizure svoga položaja i učešća u njemu. Sam početak ustanka Veleja je zatekao u Rimu i Italiji, i prvo područje u kome se on suočio sa bunom i njenim posljedicama, te ustaničkim trupama nalazilo se u panonskim oblastima i sjeverozapadnom ustaničkom području. Na tom prostoru se vršila koncentracija i trupa u velikom opsegu i tamo su se desile prve opsežne ofenzivne protu-ustaničke operacije strateškog značaja. Intenzivne borbe u panonskom bazenu i sjeverozapadnom području u kojima je učestvovao i Velej trajale su skoro dvije godine i radi toga normalno je bilo za Veleja da je panonski bazen bio prostor na kome se nalazilo jezgro ustanka. Kao neposredni očevidac i učesnik dijela događaja na ratištu ali ne i na takvom položaju u zapovjednoj hijerarhiji da bi on raspolagao sa općim, sumarnim podacima o stanju na terenu, Velej je sasvim prirodno bio koncentriran na ono što mu je bilo najbliže bez opsežnijeg i detaljnijeg uvida u druge segmente (i prostorne i događajne) ustanka. Tako je on npr. naveo dosta precizne podatke o brojnom stanju protu-ustaničkih snaga skupljenih u jedan logor nakon što su se dvije vojske združile, događaju kojem je on i sam osobno prisustvovao i kao viši oficir nesumnjivo učestvovao u raspoređivanju i zapovijedanju nad jednim dijelom trupa. Ali suprotno od ove preciznosti nemamo nikakvih podataka, detaljnog karaktera, o brojnosti i sastavu protu-ustaničkih snaga na drugim prostorima ratištima. Dok je u «suhoj» faktografiji događaja i prostora (iako i u tom slučaju zanemarimo njegove panegirike i stilska pretjerivanja) u kojima je bio neposredni očevidac i učesnik precizan i točan, ta vjerodostojnost opada kako se njegovi podaci i analiza udaljavaju od autentičnog viđenja. Velej se i na sljedećem primjeru u svome opisu ustanka rukovodi ovim načelima. Prvi dio tog opisa koji govori o prve dvije godine rata je i veći i detaljniji u odnosu na završni dio i opisuje samo ratovanje u panonskom bazenu, što se može objasniti jednostavnom činjenicom da se Velej nalazio na tome ratištu, tj. na prostoru koji su Rimljani tretirali kao «panonski» i prije osnivanja istoimene provincije. Teško je pretpostaviti da je u tome periodu dinarski pojas bio miran bez većih i izražajnijih borbi što, ako se samo letimično prijeđe Dionov tekst, nije bio slučaj. On i inače borbama u dinarskom pojasu posvećuje u odnosu na ono što govori o panonskoj kampanji vrlo malo pažnje, jer dok o prvom segmentu govori u okviru svojih poglavlja CX-CXIV, ratu na dinarskom pojasu (za Veleja *Bellum Delmaticus*) konkretno posvećuje samo poglavlje CXV i to sa dosta uopćenim podacima. Ta kvantitativna disproporcija, za koju znamo zahvaljujući opisu Kasija Diona da nije nipošto odgovarala stvarnom stanju na terenu, je upravo rezultat činjenice da Velej Paterkul nije u zadnjim fazama kada se rat već samo prenio na dinarski pojas bio više prisutan na ratištu. I da ne raspolažemo sa Dionovim opisom ustanka, koji je povijesnim paradoksom bolji iako skoro dva stoljeća stariji od Velejevog, današnja predstava o ovom

ustanku prilično bi odudarala od stvarnog činjeničnog stanja i on bi se promatrao kao primarno panonski pokret, dok bi uloga dinaraca bila sekundarnog karaktera. Velej je jednostavno rečeno, u svome opisu prilično zanemarivao, izostavljao ili samo djelomično navodio sve što se moglo desiti u oblastima u kojima on ne boravi i sa događajima u kojima on ne dolazi u dodir. Ta njegova odlika se dobro pokazuje i u opisima povijesnih procesa i događaja koji su se desili nakon 9. god. n. e., jer npr. ratu sa Takfarinatom (17 - 24. god. n. e.) i galskom ustanku 21. god. n. e., što su isto bili događaji od iznimnog značenja za političku i vojnu situaciju za vrijeme Tiberijeve vladavine posvećuje tek uzgredne crtice.[337] Uostalom, Velej nigdje i ne precizira da su Breuci bili ti koji su digli ustanak, odnosno on se zadržava samo na uopćenom, nacrtnom prikazivanju. On ustvari u opisu ustanka nigdje i ne spominje Breuke. Za razliku od te činjenice Velej ipak prepoznaje i to na samom kraju svoga opisa poimenično Dezitijate, uz Piruste, kao najžešće pružaoce otpora na dinarskom pojasu što jasno govori da je i on ,iako je poglavito boravio u panonskim zemljama, uočio taj dezitijatski doprinos otporu i smatrao shodnim i potrebnim da ih i spomene u svome nacrtnom radu i tako povijesno ovjekovječi. Ta predominacija «panonskog» u opisu ustanka kod Veleja Paterkula bila je uvjetovana ne samo njegovim boravkom na ratištu, nego i općenitoj tendenciji tadašnje rimske javnosti ka dominaciji «panonskog» kada se govori o ilirskom svijetu zadnje dekade stare ere i prve dekade nove ere, o čemu smo znatno detaljnije govorili u poglavlju o izvornoj građi. Osim toga Velejev opis je ipak nacrtne prirode, pa je sasvim logički očekivati da i njegovo izlaganje o samom početku ustanka ima takav karakter, odnosno da je sve sažeo u jednu rečenicu uslijed čega je proizašao i čitav niz nepreciznosti. Uz to pitanje je što on pod «panonskim» podrazumijeva kada govori o ratu 6 - 9. god. n. e. a što pod «dalmatinskim». Prvotni pojam je uglavnom, sudeći po tome što on «panonski» veže za zbivanja vezana za sporazumnu predaju u ljeto 8. god. n. e., određen breučko-panonskim segmentom ustanka.[338] Ali izgleda da on sve žestoke borbe do toga perioda uključujući i one na sjeverozapadnom području, koje je spadalo pod zonu odgovornosti dinarskog, tj. «dalmatinskog»» segmenta ustanka, a kasnije dobrim dijelom ulazilo i u sastav provincije Gornji Ilirik, tj. Dalmacije, uključuje u panonski segment ustanka. Izraz «Dalmacija» i izvedenice vezane za njega Velej upotrebljava kada govori o «dinarskom segmentu ustanka». I za vrijeme borbi sa samo ovim segmentom ustanka u toku 9. god. n. e. Velej Paterkul se više ne nalazi na ilirskom ratištu. Potrebno je naglasiti da je Velejev izvještaj o ratu 6 - 9. god. n. e. preopterećen sa panegiricima upućenim

[337] *Vell.* II, CXXIX, 3-4

[338] Iz samoga smisla opisa koje nudi izvorna građa o ustanku može se primijetiti da ono što Velej Paterkul i Kasije Dion tretiraju kao panonski dio ustanka, kojim neposredno zapovijeda Baton Breučki, nema odgovornost nad svim ustaničkim oblastima koje su nakon disolucije Ilirika pripale provinciji Panoniji. I taj dio ustanika sa nesumnjivo budućeg panonskog prostora se nalazio u zoni odgovornosti kojom je neposredno zapovijedao Baton Dezitijatski. Radi toga smo kao temeljnu terminološku odrednicu za onaj dio ustanka koji se okupio oko pobunjenih Breuka koristili izraz breučko-panonski segment.

Tiberiju, koji na momente izgledaju i degutantno (npr. pasus II, CXIV, 1-3),[339] te korumpiran namjernim iskrivljavanjima prizora i događanja kako bi se ostvario osnovni zacrtani cilj→dodvoravanje princepsu Tiberiju. Uz sve izneseno, potrebno je naglasiti da kod Veleja Paterkula, uopće ne nailazimo na podatke za čije nastajanje bismo mogli pretpostaviti da je bilo rezultat promatranja sa ustaničke strane. Velej čitav rat opisuje i tumači podacima koji dolaze sa rimske strane linije bojišnice i čini se kao ne postoji nikakav domaći doprinos nastanku njegovog izvještaja o ustanku 6 - 9. god. n. e.

Za razliku od Veleja Paterkula pristup izvještaja Kasija Diona prema ustanku je znatno opsežniji, detaljniji i precizniji, što dokazuje da je on raspolagao sa više relevantnijih i konkretnijih informacija koje nose u sebi sadržinu «klasičnih» povijesnih podataka.[340] Taj izvještaj predstavlja i završenu cjelinu a ne nacrt pa je samim tim i prihvatljiviji i pouzdaniji za analitičku obradu i sintetičko zaključivanje. Dion je poradi bolje i adekvatnije informiranosti o početku ustanka, ali i svoje razine obrazovanja i iskustva povjesničara i političara te primjenjivane metodologije rada bio i bolji analitičar i promatrač događaja makar oni od njega bili udaljeni skoro dva stoljeća. Ipak izgleda da i Kasije Dion, suprotno Veleju Paterkulu, opet u kompletnom svom izvještaju u neku ruku predimenzioniran dinarski segment ustanka, najvjerojatnije uslijed korištenja takve izvorne građe koja je većim dijelom govorila o dinarskom dijelu ustanka. Ali i to Dionovo posvećivanje veće pažnje borbama u dinarskom prostoru nije bilo ni približnog takvog značenja, karaktera i opsega kao Velejevo predimenzionirane «panonskog». Kasije Dion je, za vrijeme cara Aleksandra Severa, bio namjesnik provincija, prvo, Dalmacije, a zatim i Gornje Panonije (*Panonnia Superior*) koja je 103. god. n. e. obrazovana od zapadnog dijela nekada jedinstvene provincije Donji Ilirik, odnosno Panonije. On je tako bio u mogućnosti da u obje provincije dođe i do dokumenata iz provincijskih arhiva, lokalne građe i domaće tradicije u kojoj bi se govorilo o Velikom Ilirskom ustanku, i da u skladu sa tim vrši njihovu obradu i usporedbu podataka na koje je nailazio. I pored toga što je Kasije Dion bio u mogućnosti da ne raspolaže samo sa informacijama koje bi davale primat Dalmaciji i njenim narodima u stvarima ustanka, nego je ustanak mogao promatrati i sa gledišta Panonije (istine radi, samo jednim njenim dijelom), ipak je doprinos onog «dalmatinskog» u njegovom djelu bio veći. Jedan od razloga je bilo i to što se žarište panonskog segmenta ustanka nalazilo na prostorima provincije Donje Panonije.

---

[339] U spomenutom poglavlju, Velej Paterkul hvali i prezentira brigu Tiberija o svojim oficirima i vojnicima, te njegove vrline i vojničko držanje u previše pretjeranom i opsežnom panegiriku. Iako je u konkretnom podatku nesumnjivo riječ o priličnom pretjerivanju ipak je sudeći po nizu drugih podataka Tiberije imao neki specifični odnos prema svome zapovjednom koru pa i običnoj vojsci koji je bar u svojim osnovama, kada se odbace nesumnjiva pretjerivanja, bio na fonu Velejevog izlaganja u spomenutom podatku (usp. *Vell.* II, CXV, 5; *Cass. Dio* LVI, 13, 2).

[340] Kada ne bi bilo izvještaja Kasija Diona i usporedbe sa njim, čitalac samo djela Veleja Paterkula bi mogao steći potpuno pogrešan utisak da su Delmati bili glavni nositelji ustanka, kao što bi se to moglo desiti pogrešnom konstrukcijom prijevoda i smještaja riječi u rečenični sklop npr. u slučaju Velejevog podatka «*Perustae et Desidiates Delmatae*» (II, CXV, 4).

S druge strane Kasije Dion je ne samo zahvaljujući svome obrazovanju nego i svome položaju u državnoj i provincijskoj hijerarhiji imao mogućnosti da dođe do najrazličitije izvorne građe koju je koristio i u svrhu koncipiranja svoga izvještaja o ustanku. On, s druge strane zbog svoje izražene svijesti povjesničara (za razliku od Veleja) sigurno nije zanemario niti odbacio (uostalom da to učini on nije imao ni jedan razlog niti potrebu) bez temeljite obrade i usporedbe (ako je zatim bilo potrebe) ni jedan podatak o ustanku, odnosno u konkretnom slučaju o njegovom početku do kojeg je mogao doći. I uz sve to znanje o ustanku i događanjima u toku njegovog odvijanja koje je dobivao iz vrela sa različitim vremenom i mjestom nastanka Dion čvrsto i jasno stoji na stajalištu da je ustanak započeo u «Dalmaciji», tj. preciznije rečeno u dinarskom pojasu, a da su se panonski narodi, i to prvo Breuci, priključili već potpaljenom oružanom ustanku. Uz to i sam Dionov izvještaj je mnogo temeljiti, opširniji i konkretniji kada opisuje događanja sa početka ustanka u odnosu na Veleja, koji izgleda više pažnje posvećuje uzrocima ustanka nego povodu i samom početku njegovog odvijanja. To dovoljno potvrđuje da je Dion u odnosu na Veleja raspolagao sa više relevantnih, preciznijih i konkretnijih podataka o izbijanju ustanka, dok je Velej taj nedostatak kompenzirao teoretisanjem o uzrocima ustanka.

Uostalom u vrijeme izbijanja ustanka 6. god. n. e. u upravno-teritorijalnom pogledu postojala je samo provincija Ilirik, pa bi bilo nejasno što bi se to onda za ovu godinu podrazumijevalo pod terminima Panonija i Dalmacija. Da li su možda i Velej i Dion bili pod utiskom postojanja kasnijih provincija (koje u prvo vrijeme nose oficijelno nazove Gornji i Donji Ilirik), što je vjerojatnije tvrditi za potonjeg pisca ili su bili vođeni nekim drugim razlozima. Posebno je ovo pitanje bitno za opis Veleja Paterkula, jer kako smo već istakli kada smo razmatrali izvornu građu prvih godina nove ere vlada u rimskoj javnosti neka vrsta dominiranja «panonskog» kada se govori o tadašnjim događanjima u ilirskim zemljama, pa su njoj podlegli i Strabon i vrelo/vrela koje je koristio Svetonije za životopis Tiberija, pa je onda moguće da se i pod takvom atmosferom nalazio i Velej. Za razliku od njega Kasije Dion je imao prilike da mirnije, bez opterećenja i predrasuda koje nosi sa sobom suvremenost sa događajima koji se opisuju, sagleda ustaničko područje i procese koji se na njemu odvijaju.

Osim toga, samo izbijanje ustanka neizostavno je povezano sa povodom, koji Velej Paterkul uopće ne navodi, za razliku od Kasija Dionu po kojemu je povod bilo regrutiranje i skupljanje pomoćnih jedinica poradi učešća u invaziji Markomaniji. A po tekstu Kasija Diona, samo je «Dalmatincima», tj. Ilirima iz dinarskog pojasa bilo naređeno da pošalju pomoćne jedinice, što je značilo da je pobuna mogla izbiti samo među dinarskim elementom, a ne panonskim jer se ključni povod za ustanak razvio samo kod prvosmenutih. Sve izneseno, jasno ukazuje da je ustanak prvo izbio u dinarskom pojasu, u po Veleju i Dionu Dalmaciji. Dinarci su uostalom, po svojoj gorštačkoj prirodi

bili ratobornijeg, razdražljivijeg i tvrdoglavijeg mentaliteta,[341] nego stanovnici panonskog bazena, pa je i zbog ovog razloga realnije očekivati da se plamen ustanka prije upali na dinarskom, nego panonskom prostoru.[342] Što se tiče Svetonija i njegovog odnosa prema izbijanju ustanka u Tiberijevom životopisu, on samo šturo kaže da se Ilirik odmetnuo, ne navodeći ni povode ni uzroke niti detaljišući o prvom razdoblju ustanka.[343]

Izbijanje ustanka

Operativni plan za napad na Markomansko kraljevstvo (područja zahvata sjeverne Austrija, Češka i dijelovi istočne Bavarske) 6. god. n. e. predstavljao je jednu od najambicioznijih i najopsežnijih vojnih operacija u dotadašnjoj rimskoj povijesti. Njime se nastojalo dovršiti osvajanje Germanije koje je 12. god. p. n. e. započeo Tiberijev mlađi brat Druz, a nakon smrti potonjeg nastavio sam Tiberije i drugi rimski zapovjednici u nizu sukcesivnih kampanja.[344] Operacije planirane 6 god. n. e. su u ustvari predstavljale direktnu završnicu Tiberijevih pohoda iz i 5. god. n. e. koje su se odvijale prema Elbi, a u kojima je kao konjanički oficir učestvovao i Velej Paterkul. To bi možda sugeriralo da je u ovom periodu, kada su se trebale odvijati konačne operacije «germanske kampanje» između Rajne, Elbe i u Markomaniji, postojala neka vrsta borbene grupe legija mobilnog karaktera, koja se kretala i nalazila uz Tiberija, dok su ostale legije koje su vjerojatno učestvovale u toj rajnsko-labskoj operaciji 4. i 5. god. n. e. kao npr. XVII., XVIII. i XIX. imale više posadni karakter. Najvjerojatnije su tu mobilnu grupu sačinjavale XIII. *Gemina*, XIV. *Gemina* i XVI. *Gallica*, koje su se na dunavsku granicu Ilirika prebacile iz germanskih zemalja. Vrlo opsežne operacije Rajna-Lippe-Elba izvođene u toku 4. i 5.

---

341 O općim i načelnim osobnostima dinarskog mentaliteta v. Cvijić, 1966:361-436

342 Osnovna razlika između dva glavna i opširna izvještaja o ustanku nalazi se u motivu i cilju prikaza. Intencija Veleja Paterkula nije bila da prikaže sam rat u kome djelomično i sam učestvuje, nego da koristeći rat predstavi i stvori panegirik Tiberiju. Njemu je ustanak samo pružio materijal za jedan takav apologetski pristup. Za razliku od njega, Kasije Dion je u svome prikazu bio vođen poglavito čistijim, historiografskim motivima i ciljevima, bez nekih skrivenih motiva i želja, nehistoriografske prirode kao kod Veleja Paterkula.

343 *Svet. Tib.* 16

344 Nakon izvjesnog zatišja, 4. god. n. e., odmah nakon Tiberijevog usvajanja u porodicu Julija Cezara, Rimljani su pokrenuli projekt konačnog zauzimanja Germanije i postavljanja granice na Elbi. Trupe kojim je zapovijedao Lucije Domicije Ahenobard (*Lucius Domitius Ahenobarbus*) su već 1. god. n. e. forsirale i prešle Elbu (*Cass. Dio* LV, 10a, 2-3). Pod neposrednim zapovjedništvom Tiberija 4. god. n. e. rimske legije su sa pravca Rajne marširale prema izvorima Lippe gdje su uspostavile zimski tabor. Nakon zimovanja, legije pod Tiberijevim (koji je zimovao u Rimu a ne u taboru koji je uspostavio u Germaniji) zapovjedništvom su prodrle dalje prema Elbi i nakon sastanka sa rimskom flotom koja je došla ploveći duž sjevernomorskog priobalja, one su prošle duž rijeke prezentirajući rimsku vojnu silu i novu granicu, iako je ovo možda bilo i rezultat Velejevog preuveličavanja. Jedino je još dio između Dunava i izvora Elbe koji je zauzimalo Markomansko kraljevstvo Marobodua ostao izvan efektivne vojne i političke kontrole Rima. *Vell.* II, CV-CVII, 3

Germanski Markomani su, moguće iskoristivši Bojrebistine pobjede nad keltskim Bojima (*Strab. Geo.* VII,3,11; 5, 2), oko 60. god. p. n. e. zauzeli Bohemiju, dijelove Slovačke i današnje austrijske zemlje sjeverno od Dunava (*Tac. Ger.* 42). Markomanima je vladala, odnosno držala kraljevsku čast, jedna domaća dinastija čiji je najčuveniji predstavnik bio Marobodu (*Maroboduus*) koji je kao dječak boravio u Rimu gdje je bio i odgajan (bio je ljubimac Augusta *Strab. Geo.* VII, 1, 3), i on se nalazio na čelu Markomanije kada je Tiberije planirao poduzimanje vojne i osvajačke kampanje prema ovoj kraljevini. O Marobodu v. *Vell.* II, CVIII-CIX

god. n. e. nisu mogle biti izvođene samo sa pet legija trajnije stacioniranih na Rajni i u svim germanskim oblastima (I. *Germanica*, V. *Alaudae*, XVII., XVIII. i XIX.), već su morale biti poduprte i sa dodatnim ne samo mornaričkim, nego i kopnenim snagama. Najvjerojatnija pojačanja su mogle predstavljati XIII. i XIV. *Gemina* i XVI. *Gallica*. Uostalom sve tri legije kasnije su nakon predaje Batona Dezitijatskog prekomandovane na rajnsku granicu i to isto nalazeći se pod neposrednim Tiberijevim zapovjedništvom. Postojanje ove mobilne borbene grupe bi objašnjavalo i činjenicu da se na prisustvo XIV. *Gemina* i XIII. *Gemina*[345] nailazi u nizu zemalja upravo u periodu vladavine Oktavijana Augusta. Sam plan je na osnovi rasporeda trupa, predviđao dva osnovna pravca prodora u Markomaniju:

- Južni⇒sa obala Dunava, gdje se u prostoru između današnje Bratislave, odnosno ušća rijeke Morave u Dunav, tj. Karnuntuma i Vindobone (Beč) nalazila glavna i najbrojnija koncentracija rimskih i auksilijarnih trupa predviđenih za napad na Markomaniju. Ovaj pravac je trebao predstavljati osnovni udar usmjeren na samo središte Markomanskog kraljevstva i njime je osobno i direktno zapovijedao Tiberije. «Dunavska» borbena grupa se sastojala od osam legija i to VIII. *Augusta*, XIII. *Gemina*, XIV. *Gemina*, XV. *Apollinaris*, XX. *Valeria Victrix*, XXI. *Rapax*[346] (koja je prekomandovana iz Recije), XVI. *Gallica* i moguće još jedna po imenu nepoznata jedinica (legija), ukupno do najviše 48 000 legionara.[347] Na samom terenu sigurno nije bila ni približno ostvarena koncentracija u ovolikom broju, niti je vjerojatno i bila predviđena, jer su legije rijetko dostizale taj po standardu predviđeni broj od 6000 ljudi.[348] Sigurno je za ovu borbenu grupu bila predviđena adekvatna i vojna snaga u pomoćnim jedinicama, što bi onda brojno stanje ove borbene grupe dodatno povećavalo.

- Sjeverno-sjeverozapadni⇒iz dotada okupiranih područja Germanije. Jedinice određene za prodiranje po sjevernom i sjeverozapadnom pravcu su predstavljali sekundarne udare, kojima se nastojalo sa strana i to sjeverne i zapadne pritisnuti neprijateljsko područje i olakšati prodor glavne grupacije, sa kojom bi se i spojile pojedine legije sa ovog pravca. Sam pravac se sastojao od dvije razdvojene borbene

---

[345] XIII. legija je oko 15. god. p. n. e. vezano za ratove Tiberija Nerona u alpskim oblastima bila stacionirana u Emoni, a na prisustvo njenih vojnika nailazi se i na Donjoj Rajni-Nijmegenu.

[346] Imena uz broj pojedinih spomenutih legija nisu morala postojati u vrijeme ustanka, npr. XXI. legija je svoj dodatak *Rapax* (otimački, grabežljiv) dobila nakon 9. god. n. e. kada su u nju uključene mase rimskog lumpenproletarijata. Velej Paterkul XX. legiju spominje ne navodeći njen kasniji nadimak, što bi sugeriralo da je ona u vrijeme ustanka bila bez nadimka *Valeria Victrix*. Ali radi lakšeg snalaženja u samom tekstu upotrebljavali smo puni naziv legije, izuzev za VII. i XI. legiju C.P.F., jer je njihov naziv počasni naziv stečen za zbivanja koja su se desila u Dalmaciji 42. god. n. e.

[347] O sastavu borbenih grupa određenih za invaziju Markomanije v. http://www.livius.org/le-lh/legio/legions.htm, odnosno linkove sa spomenute web-site, a koji se odnose na legije navedene u sastavu borbenih grupa. Konkretni podatak o ovim legijama spremnim za invaziju Markomaniju sa navedene web-site je baziran na Lawrence Keppie, *The Making of the Roman Army* (1984; repr. 1998), str. 163. (informacija dobivena od urednika www.livius.org Jona Lendering)

[348] Za kratak pregled razvoja i ustroja rimske vojske v. Vegecije, 2002:27 – 35 (od Vladimira Brnardića).

grupe, jedne koja je bila određena za prodor dolinom rijeke Elbe i činile su je XVII., XVIII. i XIX. legija, stacionirane u Germaniji između donjih tokova Rajne i Elbe. Sudeći po Velejevom tekstu, legije koje su se trebale kretati sa Elbe, odnosno donjogermanske XVII., XVIII. i XIX. legija su u općoj ovoj operaciji prema Markomaniji imale sekundarno značenje. Velej ustvari ove trupe uopće ne spominje, i ako bi se sudilo po njegovom tekstu donjogermanska rimska vojska je imala karakter osiguravanja sjevernog krila predstojećoj invaziji na Markomaniju, a ne učestvovanja u glavnom ofenzivnom i borbenom pokretu. Druga borbena grupa u sastavu legija srednje Rajne (I. *Germanica* i V. *Alaudae*) je trebala preko zemlje Hata, doline Majne i prolazeći kroz Hercinsku šumu da prodre na zapadne područja Markomanije, ili kako je Velej naziva Bohemije, Ove dvije legije su već u zimu 5/6. god. n. e. marširale duž Majne i izgradile veliku vojnu bazu u Marktbreitu, i u toku naredne godine trebale su da upadnu na zapadno područje Markomanije. Ovim pravcem prodora u Markomaniju je zapovijedao Gaj Sentije Saturnin, (*Caius Sentius Saturninus* - konzul za 19. god. p. n. e.,? i sigurno za 4. god. n. e.[349]), po Dionu namjesnik Germanije. [350]

Međutim po Tacitu, odnosno po navodnom Maroboduovom govoru koji ovaj rimski povjesničar prenosi, na Markomaniju je Tiberije predvodio 12 legija (*at se duodecim legionibus petitum duce Tiberio inlibatam Germanorum gloriam servavisse*).[351] Nejasno je zašto dolazi do ove kolizije u brojnosti legija koje su trebale biti upućene na Markomaniju, odnosno kako je kod Tacita (teško je povjerovati da je sam Tacit tačno znao sadržaj spomenutog govora Marobodua)[352] došlo do pojave 12, a ne 13 legija, možda zbog one po imenu nepoznate legije. Međutim bez obzira da li je u pohodu na Markomaniju trebalo učestvovati 12 ili 13 legija ili je li u Dunavskoj borbenoj grupi bilo

---

[349] Nejasno je da li je spomenuti Sentije Saturnin koji se pokreće na Markomaniju bio konzul i 19. god. p. n. e. i 4. god. n. e., (*Vell.* II, XCII, 1-5; II, CIII, 3) ili je prvo konzulstvo obavljao njegov otac koji je bio protivnik trijumvira, pa pobjegao Sekstu Pompeju na Siciliju, a onda bio amnestiran nakon sporazuma u Puteoli 39. god. p. n. e. Da nije riječ o jednoj osobi (što sugerira prijevod na engleski jezik Veleja Paterkula u Loeb ediciji), koja je bila i u progonstvu na Siciliji i bila konzul 4. god. n. e. i predvodila jedan krak pohoda prema Markomaniji, jasno je iz činjenice što bi u suprotnom Sentiju Saturninu 6. god. n. e. kada je trebao nastupati prema Markomaniji bilo najmanje 75 godina. Realno je pretpostaviti da je konzulstvo 19. god. p. n. e. obavljao otac, a konzulstvo 4. god. n. e. sin. Naš Saturnin je u Germaniji boravio od početaka Tiberijeve kampanje istočno od Rajne (*Vell.* II, C, 1).

[350] *Vell.* II, CIX, 5; *Cass. Dio* LV, 28, 6

Publije Kvintilije Var je za namjesnika Germanije imenovan tek u jesen 6. god. n. e. kada je preuzeo i zapovjedništvo nad XVII., XVIII. i XIX. legijom, znači kada je ustanak već uveliko trajao sa svom žestinom, a napad na Markomaniju opozvan. Var je bio namjesnik Afrike između 9. i 8. god. p. n. e. Nakon toga je bio namjesnik Sirije i ugušio je pobunu u Judeji nastalu nakon smrti Heroda Velikog (4. god. p. n. e.). Tom prilikom je razapeo 2000 jevrejskih pobunjenika. Josip Flavije, Judejski rat, II, III - V

[351] *Tac. Ann.* II, 46; Pašalić, 1975:376; Ovaj, po Tacitu, govor Marobodua je izrečen pred bitku između trupa Arminija i Marobodua, odnosno između Heruska i Markomana. Marobodu je izgubio bitku.

[352] Tacit je najvjerojatnije ovaj govor (ako je uopće bio i održan) stvorio i uredio po svojim zamislima, onako kako je on doživljavao odnos i stavove Marobodua i Arminija, odnosno kako bi preko par rečenica na najbolji i najefektivniji način rimskom čitateljstvu pokazao sva shvaćanja i osjećanja Marobodua spram potonjeg, novog heroja Germanije. To bi značilo da je spomenutih 12 legija podatak sa kojim je raspolagao sam Tacit, pa ga je on kasnije «stavio» u usta Marobodua, a sada se postavlja pitanje na koji je način do toga podataka došao sam Tacit.

7 ili 8 legija, riječ je o jednoj prilično impozantnoj vojnoj sili sa kojom se morala suočiti Markomanija. Po Veleju Paterkulu, armija Marobodua sa kojom su se rimske borbene grupe trebale suočiti je brojila 70 000 pješaka i 4 000 konjanika (*exercitunlque, quem septuaginta milium peditum, quattuor equitum fecerat*).[353] Ovo bi bio ekvivalent brojnosti 11-12 legija u njihovoj punoj, standardnoj brojnosti što bi teško bilo pretpostaviti za legije koje su se koncentrirale oko markomanskog prostora, čija je brojnost bila manja. A angažiranost i legija i pomoćnih jedinica morala je biti adekvatna za vođenje jedne uspješne osvajačke operacije protiv jednog ustrojenog kraljevstva sa relativno moćnom i djelomično po rimskoj disciplini ustrojenoj vojnoj sili,[354]iako je možda u procjeni njene brojnosti Velej ipak pretjerao. Radi toga je bila nesumnjivo potrebna velika vojna sila, pa je to zahtijevalo i dosta legija, ali i pomoćnih i savezničkih jedinica kojima bi se popunile praznine u neophodnom ljudstvu. Velej Paterkul, inače u najboljoj tradiciji rimske ekspanzionističke politike, opravdava predstojeću operaciju u Markomaniji kao «preventivni rat».[355] Iako Maroboud (*Maroboduus*) nije imao namjeru da predstavlja prijetnju ni Imperiji ni njenim interesima, ovaj bivši talac u Rimu i na Augustovom dvoru se jednostavno našao na putu ostvarivanja ključnog strateškog cilja Augusta i rimske politike ranog principata.

Uz koncentriranje legija, odnosno jedinica rimskih građana, u svrhu «markomanske operacije» je bilo predviđeno i prikupljanje i angažiranje pomoćnih jedinica. Tako je po Kasiju Dionu i pojedinim peregrinskim *civitates* Ilirika (po Dionu onim «dalmatinskim»), uključujući sigurno i dezitijatskom, naloženo da prikupe i pošalju svoje kontingente. Prve jedinice iz Ilirika koje su stigle na taborna područja glavne koncentracije odakle se trebao izvršiti glavni udar na Markomaniju bile su legije, dok su se pomoćne trupe još uvijek novačile i skupljale u unutrašnjosti i zaleđu rasporeda «Dunavske» borbene grupe. [356] To dokazuje i Kasije Dion kada kaže da se tadašnji legat provincije Ilirik Valerije Mesalinus (konzul za 3. god. p. n. e.), još prije okupljanja pomoćnih jedinica iz njegove provincije, sa većim dijelom trupa-legija kojima je zapovijedao pridružio Tiberijevoj glavnini na Dunavu.[357]Tako je Valerije Mesalinus sa sobom poveo sljedeće legije: XX. *Valeria Victrix*,[358] XV. *Apollinaris*,[359] VIII. *Augusta*[360]. i vjerojatno onu po imenu nepoznatu

---

[353] *Vell.* II, CIX, 2; Naravno moguće je i ovaj broj promatrati kao moguće Velejevo pretjerivanje, kojim se uvećava «barbarska» i uopće neprijateljska sila.

[354] *Vell.* II, CIX, 1

[355] *Vell.* II, CIX, 1-5

[356] *Cass. Dio* LV, 29, 1-2

[357] *Cass. Dio* LV, 29, 1

[358] XX. legija je učestvovala u Kantabrijskom ratu Augusta, a pojedine njene jedinice bile premještene u Burnum najranije do 20. god. p. n. e., dok je čitava legija prebačena u Ilirik do početka naše ere. Po Bojanovskom (1988, 355) XX. legija je došla iz Akvileje.

[359] XV. legija je nakon Akcija bila upućena u Ilirik u kome se zadržala pola stoljeća.

legiju (možda je to bila VIIII. *Hispana*, o čemu će kasnije biti više riječi). Po Veleju Paterkulu, «*Dunavsku*» borbenu grupu, koja je trebala da iz pravca Karnuntuma i sa kojom je neposredno zapovijedanje preuzeo Tiberije su sačinjavale legije koje su služile/boravile u Iliriku (…*a Carnunto, qui locus Norici regni proximus ab hac parte erat, exercitum, qui in Illyrico merebat, ducere in Marcomannos orsus est*).[361] Međutim 7 ili 8 legija trajnije stacioniranih u Iliriku ipak, i pored svog značaja koji je ova provincija imala, predstavlja pretjeranost. To bi značilo da je nešto više od jedne četvrtine ili preciznije 28-29 % od ukupnog legionarskog sastava Rimske države pripadalo samo jednoj Provinciji, i to u jednom za nju (istina samo prividnom) mirnom periodu (što i sam Velej potvrđuje kada kaže *insolens longae pacis bonis*)[362] za koju se uostalom činilo da je pacificirana i lojalna.[363] Dotični Velejev (koji se tada nalazio u Rimu gdje je trebao preuzeti kvestorsku dužnost, a ne na Dunavu) podatak potrebno je shvatiti kao činjenicu da su ove legije bile već u toku druge polovice 5. god. n. e. i početkom 6. god. n. e. prebačene u Ilirik i dunavsku granicu kako bi popunile planiranu «Dunavsku» borbenu

---

[360] VIII. legija je još prije ili oko 15. god. p. n. e. bila prebačena u jugoistočnu Europu u kojoj je vjerojatno u procesu ostvarivanja strateške zamisli izlaska na Dunav svojim borbenim uspjesima zaradila i nadimak Augusta. Međutim, po Bojanovskom (1988:355 pozivajući se na Betz, 1938:6) VIII. *Augusta* je došla sa Orijenta. Po Zaninoviću (1996:214) je do 9. god. n. e. «*stacionirala legija XX Valeria Victrix*» u Burnumu. Samo nije jasno da li Zaninović misli pod izrazom do «9. god. n. e.» na razdoblje prije 6. god. n. e. ili na kasno ljeto i jesen 9. god. n. e. ili možda na cjelokupno razdoblje rata u kome bi Burnum služio kao temeljni logor za XX. legiju. Burnum je bio situiran na samoj granici Liburna i pobunjenog ilirskog područja, i moguće je da se Burnum nalazio za vrijeme ustanka više-manje pod kontrolom Rimljana ili njima lojalnih snaga. U tom bi slučaju možda XX. legija čuvala liburnsko područje i uopće liniju bojišnice prema današnjoj srednjoj Dalmaciji. Međutim, iz činjenice da je XX. legija bila pod neposrednim zapovjedništvom Valerija Mesalinusa i da je odmah nakon svoga boravka na dunavsko-markomanskom području i povratka na ilirsko područje i ratište najvjerojatnije stacionirala u Sisciji i njenoj okolici teško je pretpostaviti da je Burnum možda kasnije u toku rata služio kao baza XX. legiji, iako ni to ne bi trebalo apriori isključiti.

[361] *Vell.* II, CIX, 5. Sudeći po izrečenoj konstataciji Veleja Paterkula, Karnuntum se 6. god. n. e. nalazio u okviru kraljevstva Norika, koje je čim Tiberije planira da mu Karnuntum bude polazna točka za invaziju sa dunavske strane, bilo u vazalnom odnosu prema Rimskoj državi. Po M. Buzov (2005:132) →»It should be emphasized that Noricum, Rhaetia, and Moesia were in a dependent relationship with Rome and were subject to the governor of Illyricum». Mócsy, 1974:56; O Noričkom kraljevstvu i njegovom kraju vid, Šašel Kos, 1997 A.

Ali s druge strane, dotični podatak se može tumačiti i u smislu da je Karnuntum bio najbliža točka prema Noriku na ovom pravcu, što bi značilo da se on 6. god. n. e. nalazio u sastavu provincije Ilirik, te bi bilo logično da se u njemu sastanu legije Ilirika kako to Velej navodi. Po karti dunavskih provincija (Cornell – Matthews, 2006:140 - 141) Karnuntum se nalazi u sastavu Gornje Panonije, jednog od surogata jedinstvenog Ilirika. Inače o Karnuntumu v. Cornell – Matthews, 2006:142 - 143

[362] *Vell.* II, CX, 2

[363] Nakon završetka ustanka, u dvije provincije nastale disolucijom Ilirika, bilo je stacionirano ukupno 5 legija pa bi bilo samim tim bilo teško objašnjivo zašto su Rimljani imali prije ustanka 7-8 stacioniranih legija, a nakon završetka rata u jednom području sa sumnjivom lojalnošću i sa još uvijek prisutnim odmetništvom dvije-tri legije manje. Osim toga glavni dio operacija 4. i 5. god. n. e. se odvijao u germanskim zemljama pa bi bilo normalno očekivati da je tih godina tamo bilo prisutno više legija nego u, za Rimljane mirnom, zapadnobalkanskom i panonskom prostoru. Osim toga XVI. *Gallica* je bila jedno vrijeme stacionirana u Majncu, a XXI. *Rapax* u *Regina Castra* (današnjem Regensburgu). Po pretpostavci Wilkesa (1969:92-93), u trenutku izbijanja ustanka 6. god. n. e. Ilirik je imao 5 svojih legija i to VIIII. *Hispana* (Wilkes je naziva IX. *Hispana*), XIII. *Gemina*, XIV. *Gemina*, XV. *Apollinaris* i XX. legija. Bez obzira na svoju stacioniranost u Iliriku, ubjedljivu većinu njihovog sastava su činili vojnici unovačeni u drugim oblastima i provincijama, o čemu dokumentirano svjedoči i primjer VII. legije koja je nakon završetka ustanka pola stoljeća boravila u Dalmaciji i koja je izgleda uglavnom dobivala regrute iz Male Azije (Dodig, 2003 A:363;365, Isto, 2005).

grupu. Naravno srž i veći dio «Dunavske» borbene grupe su bile legije Ilirika, ali sigurno svih sedam ili osam legija ove borbene grupe izvorno nisu pripadali ovoj provinciji, kao što misli Pašalić pozivajući se na neodređene izvore («Danas se smatra da je najveći dio te vojske-sedam legija-bio iz Ilirika»).[364] Legije Ilirika su vjerojatno bile stacionirane u logorištima i posadnim utvrdama širom Provincije koja je predstavljala neposredno zaleđe «Dunavske» borbene grupe, te je sasvim realno očekivati da ova provincija ustupi i svoje legijske i svoje auksilijarne trupe. Prilikom odlaska na Dunav, rimska vojska Ilirika je morala da ostavi i manje posade na ilirskom području u unutrašnjosti, posebno na strateškim pozicijama i putovima, ali to su bili samo manji segmenti legionarskih sastava te armije.

Tiberije je u proljeće 6. god. n. e. i otpočeo operacije u Markomaniji gotovo istovremeno sa izbijanjem ustanka, što još jednom nedvosmisleno potvrđuje da je koncentracija legija na Dunavu izvršena prije nego što su pomoćne jedinice sakupile, pa i da je otpočelo i njihovo operativno kretanje. Znači unutrašnjost Provincije je bila ispražnjena od glavnine legijskog sastava koji joj je pripadao kao stalna posada, što je nesumnjivo olakšalo i izbijanje i širenje ustanka. Izgleda da je Tiberije sa dijelom svojih snaga i prešao na drugu stranu Dunava kada su počele stizati vijesti o početku ustanka, jer Velej kaže da je Tiberije nakon što je pripremio svoja zimovališta na Dunavu, doveo vojsku kojom je neposredno zapovijedao do pet dana puta od prvih prednjih neprijateljskih, markomanskih pozicija.[365] Istovremeno su i legije koje je naredio da dovede Saturnin, bile odvojene na skoro istoj distanci od neprijatelja ujedno se po Veleju nalazeći na točki koja je bila udaljena samo par dana od ostvarivanja predviđenog dodira sa Tiberijevim trupama.[366] Ovo bi značilo da je operativni plan napada na Markomaniju predviđao već u prvoj fazi prodiranja u Markomaniju spajanje dunavske borbene grupe i snaga koje je predvodio Saturnin i koje su se kretale iz pravca Majne. Tako bi bila stvorena jedinstvena operativna borbena grupa koja bi na sebe preuzela vođenje operacije osvajanja Markomanije. Međutim držimo da je spomenuta Velejeva tvrdnja i procjena o razdaljini između Tiberijeve i Saturninove borbene grupe, ipak pretjerana, jer kako je moguće da je Tiberije tek što je započeo vojnu operaciju bio sam par dana udaljen od Saturnina, a do pet dana od neprijateljskih pozicija. Saturnin se još uvijek nalazio prilično na zapadnom pravcu, i da su se oni našli na spomenutom rastojanju, moralo je već doći i do većih i značajnijih okršaja sa trupama Marobodua kojih sudeći po izvornoj građi nije uopće bilo.

Za to vrijeme dok su se legije Ilirika, vjerojatno glavnina njihovih sastava, kretale i koncentrirale na Dunavu, pa i prodirale u Markomaniju u unutrašnjosti Provincije je, na osnovi rimskih naređenja, vršeno regrutiranje i skupljanje pomoćnih jedinica. Spomenuta

---

[364] Pašalić, 1975:376

[365] *Vell.* II, CX, 1

[366] *Vell.* II, CX, 2

činjenica da su legije Ilirika u svojoj glavnini bile određene za neposredno učešće u planiranom osvajanju Markomanije i da su napustile svoja taborišta i prije nego što su na Dunav upućene domaće pomoćne jedinice, kao da na svoj način govori da su Rimljani i njihov državni vrh i provincijski autoriteti bili uvjereni u mir i lojalnost ilirskih zemalja čim su sebi mogli dozvoliti da ih ostave bez adekvatnih vojnih posada. Napuštanje direktne i efektivne uprave nad provincijom od strane njenog namjesnika koji se pridružio markomanskom ratu je značilo da je kontrola i uprava nad Ilirikom ostavljena nižim upravnim i vojnim organima koji su trebali i voditi sam proces skupljanja pomoćnih jedinica. I ova činjenica govori koliko su Rimljani bili uvjereni u podčinjenost i lojalnost provincijalnog stanovništva Ilirika da su imali dovoljno povjerenja da regrutaciju povjere hijerarhijski nižim instancama i da iz mreže kontrole provincije izvuku gro državnih snaga još prije nego što su se u potpunosti unovačile, opremile, ustrojile i skupile zapadnobalkanske i panonske pomoćne jedinice koje su onda bez pratnje legija trebale same otići na Dunav, Rimska zapovjedništva i upravna tijela, od najviših državnih do provincijskih nisu držali za opasnost činjenicu da u unutrašnjosti provincije kao jedinu dovoljno brojnu, učinkovitu i snažnu borbenu silu bar na neko vrijeme ostave pomoćne jedinice i to koje pripadaju baš dotičnim prostorima. Kao da Rimljani nisu ništa znali o izraženom nezadovoljstvu na ovom prostoru, kao da nisu osjećali sve jači ritam bijesa domaćih ljudi koji su se u tom trenutku i to rimskom voljom našli okupljeni, ustrojeni i naoružani. Ipak izgleda da su Rimljani sami sebe dovoljno zavarali svojim uvjerenjem o povjerenju prema domorodcima koje je nesumnjivo bilo u koliziji sa stvarnim raspoloženjem i stanjem stvari na terenu, jer to što su domorodci prihvaćali latinski jezik i druge tekovine znatno više antičke opće kulture nije značilo da se oni mire i sa obavezama a posebno sa zloupotrebama i gospodarskim teškoćama po njihovu slabiju ekonomiku koje im je pored kulturnih tekovina isto donosila rimska vrhovna vladavina. S druge strane i Augustov dvor i Tiberije i druge državne i provincijske institucije su bile i previše zaokupljene pripremama za kampanju u Markomaniji kojima je sve posvećeno. Tako da one nisu imale ni vremena ni sredstava da u dovoljnoj mjeri obrate pažnju na one bitne procese i pokrete koji su se odvijali ispod površine, u samom domaćem, peregrinskom stanovništvu Provincije čije su potrebe stavljene uzastranu, a gospodarski pritisak koji je prouzrokovao sve više negativnih posljedica bio sve izražajniji pogotovu kako su se povećavali napori za konačno ostvarivanje zacrtanih strateških planova Rimskog državnog vrha, oličenog u Augustovom dvoru.

Potrebno je istaći da što se tiče razmatranja položaja, razmještaja i kretanja Tiberijeve operativne grupe na dunavskoj granici sa Markomanijom, neposredno pred izbijanje ustanka, da Velej Paterkul daje znatno opširnije, preciznije i konkretnije informacije, za razliku od Kasija Diona.[367] Velejevi podaci su potpuniji od Dionovih i kada govori o

---

[367] *Vell.* II, CX, 1-2; *Cass. Dio* LV, 29, 1

Tiberijevim pokretima izvršenim u germanskim zemljama koji su neposredno prethodili planiranoj kampanji 6. god. n. e. na Markomaniju. samoj Markomaniji i Marobodu, njegovoj vojnoj i političkoj snazi i poziciji.[368] Odgovarajući prikaz Kasija Diona je i suviše okviran i siromašan podacima.[369]To se djelomično može objasniti i time što je Velej Paterkul i time želio povlađivati Tiberiju koji je vodio operacije u Germaniji i koji je bio ovlašten za vođenje «markomanske» kampanje. Velej Paterkul je i sam učestvovao u operacijama u Germaniji 4. god. n. e., ali ne i u onoj planiranoj za 6. god. n. e., tako da je rezultat njegove opširnosti bilo i to što je on bio neposredni sudionik tih borbi. Suprotno od toga njegovi podaci o situaciji u ilirskoj unutrašnjosti u kojoj izbija ustanak su okvirni i sumarni i prilično neprecizni, za razliku od Kasija Diona čiji izvještaj veću i detaljniju pažnju posvećuje istovremenom odvijanju situacije u unutrašnjosti u kojoj izbija pobuna. Kao što vidimo dva osnovna izvještaja, se po sadržaju i datim podacima, razlikuju i u svome odnosu, bolje reći pristupu u prezentiranju informacija vezanih za vrijeme neposredno pred samu pobunu i njen konkretni početak. Velej je nesumnjivo, bio bolje upoznat sa situacijom na Dunavu nego o onoj koja se razvija u unutrašnjosti o kojoj je upoznat samo sa površnim i sumarnim podacima. Njegovo bolje poznavanje vojničkih prilika na granici na Dunavu, ali i stanja i događanja u germanskim zemljama u periodu par godina prije izbijanja ustanka je sasvim razumljivo ako se ima u vidu da je on bio tada profesionalni vojnik. Samim tim on se po prirodi stvari više interesirao za - a i više dobivao - informacije vezane za stanje na Dunavu, gdje su se uostalom nalazili i mnoge njegove kolege, prijatelji i poznanici nego što bi to bio slučaj za ilirsku unutrašnjost u kojoj su ostale manje posadne jedinice i u kojoj su se trebale okupiti ilirske pomoćne jedinice. Osim toga Velej je i sam 6. god. n. e. bio zaokupljen i zainteresiran za predstojeću operaciju u Markomaniji, a vjerojatno nije imao ne samo interesa nego ni pojma o onome što se istovremeno odvija u dinarskim oblastima Ilirika. Sama činjenica da je izbijanje pobune proizvelo veliko, neočekivano iznenađenje za rimsku javnost, kojoj tada pripada i Velej Paterkul potvrđuje iznesenu konstataciju o slaboj zainteresiranosti tadašnje obične rimske javnosti za stanje u ilirskim zemljama neposredno pred izbijanje ustanka. Tako je, paradoksalno, činjenica da je Velej bio suvremenik događaja iz 6. god. n. e. (gledano iz perspektive rimske javnosti) bila otežavajuća okolnost za njega da pravilno i ravnomjerno sagleda i samo izbijanje ustanka i proces koji je doveo do njega. Tako je i kod Veleja ustanička 6. god. n. e. tako obilna događajima i vrlo bitnim povijesnim procesima prikazana površno, okvirno, skoro u obliku nekih teza i nabacanih podataka. Za razliku o njega Kasije Dion koji piše skoro dva stoljeća nakon njega, ne pati od sindroma suvremeničke pristranosti, zamagljenosti, nedovoljnog poznavanja stanja na terenu i neupućenosti. On sada raspolaže i sa preciznim podacima koji govore o izbijanju ustanka, sa kojima Velej definitivno ne

[368] *Vell.* II, CIV, 3-CIX, 5

[369] *Cass. Dio* LV, 28, 4-6

raspolaže, a koje je dobivao iz svojih vrela, odnosno iz njihovih sadržaja koji su se jednim svojim dijelom (ili možda kompletnim sadržajem, što je znatno manja vjerojatnoća) odnosili striktno ili u većoj mjeri na izbijanje ustanka i onome što mu je prethodilo. Kasije Dion je osim toga, za razliku od Veleja Paterkula mogao da raspolaže sa znatno raznovrsnijom i opsežnijom izvornom građom, sa različitim mišljenjima i podacima koji su nastajali i u toku 6. god. n. e., a i kasnije, a čiji su tvorci bili i učesnici događaja i kasniji pisci. On je radi toga imao svestraniji pogled na sam ustanak, mogao ga je sagledavati iz više kutova promatranja, a ne samo primarno jednog kao što je to činio suvremenik Velej Paterkul kada se odnosi na tematiku početka rata. Poradi toga Kasije Dion je ne samo mogao donositi detaljnije i konkretnije podatke, nego i preciznije zaključke.

Proljeće 6. god. n. e. u Iliriku

Pitanje mjesta gdje je izbila pobuna direktno je vezano sa određivanjem mjesta na kojem se nalazio pomoćni dinarsko-dezitijatski kontingent u trenutku pobune, jer su se u okviru njega nalazili inicijatori otkazivanja poslušnosti rimskom zapovjedništvu i oružanog nastupa, odnosno kontingent je bio pokretač pobune. Po Kasiju Dionu «Dinarci»[370] kojima je bilo zapovjeđeno da pošalju čete za svrhu pohoda na Germane Markomanije

[370] Smatramo da je u konkretnom slučaju troipogodišnjeg ustanka pojmovno prikladnije koristiti kao *terminus techicus* pojam «*Dinarci»* (iako ga uopće ne spominju antička vrela) i sve izraze iz njega izvedene za onu ustaničku komponentu kojom je zapovijedao Baton Dezitijatski nego «Dalmatinci» ili «Delmatinci» ili čak «Delmati» kako dinarske ustanike nazivaju oba glavna izvjestitelja o ustanku., najviše iz razloga izbjegavanja svih mogućih zbunjivanja i zamjene sa narodom Delmata. Uostalom provincija Gornji Ilirik je uspostavljena tek nakon kraja ustanka, a naziv Dalmacija se za nju još kasnije i to u svakodnevnom govoru počeo upotrebljavati. Tako ni granica zapovjednih odgovornosti dvojice Batona nije mogla biti podudarna sa nekom unutarnjom upravnom granicom koja bi dijelila Dalmaciju od Panonije jer ona prije ustanka i u njegovo doba nije ni postojala. Nepoznato je na osnovi čega su to Velej Paterkul i Kasije Dion izvršili sistematizaciju tada jedinstvene provincije Ilirik i ustaničkog područja na Dalmaciju i Panoniju. Moguće je da su se oni u tome rukovodili zonama odgovornosti i operiranja dvojice vrhovnih vojvoda ustanka, ali i zemljopisnim karakteristikama (ravnije oblasti na sjeveru bi bile u tom slučaju Panonija, a brdsko-planinske zone ---dinarski pojas --- na jugu Dalmacija) koje su se u znatnoj, ali sigurno ne i apsolutnoj mjeri, poklapale sa kasnijim teritorijalnim opsezima provincija Dalmacije i Panonije. Samim tim se kod rimskih pisaca moglo stvoriti uvjerenje da je kasnija Dalmacija podudarna sa zonom za koju je bio odgovoran Baton Dezitijatski, a Panonija sa oblastima za koje je bio nadležan njegov breučki imenjak. Granica područja koja bi potpadala pod zone odgovornosti dvojice Batona bi se odredila na osnovu nekih drugih činilaca, kao što su gravitaciono područje, zemljopisni položaj, sam način i vrijeme uključivanje pojedinih naroda u ustanak i sl. U tom slučaju ni neke specifične osobnosti ne bi igrale veliku ulogu, pa bi se pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog našli i narodi koji su primarno gravitirali dinarskom pojasu ali i sjeverozapadno ustaničko područje koje je zahvaćalo i dio panonskog područja, a oni pod zapovjedništvom Batona Breučkog bi gravitirali panonskom bazenu i velikim rijekama koje su kroz njega prolazile. Tako se uvođenje u ovo razmatranje novog termina koji nije korišten u antičkim vrelima ali koji i ne prejudicira nikakvu ni etničku, ni narodnosnu, pa ni političku i upravnu pripadnost nego ima čisto zemljopisno određenje nametnulo kao neophodno.

Termin «dalmatinski» se tek kasnije proširio kao opći i skupni naziv za stanovnike provincije Gornji Ilirik i to prihvaćen i od njih samih. Ali i u vremenu ustanka i u toku I st. n. e. pa i nešto kasnije drugi domorodački ilirski narodi dinarskog pojasa još uvijek (sudeći po pojedinim natpisima na kojima domorodci uz svoja imena navode izričito svoju narodnosnu, *civitas* pripadnost, a ne onu dalmatinsku) nisu prihvaćali niti osjećali kao svoje još uvijek dalmatinsko ime. Tek sa nestankom sustava peregrinskih *civitates* (znači praktično i autohtonih naroda) i potpunim prelaskom na municipalni ustroj dalmatinsko ime je kao identifikaciona oznaka bilo prihvaćeno od stanovnika Provincije. Ovaj razvitak «dalmatinskog» pojma vrlo je zanimljiv ako se promatra i kao analogija sa sličnim drugim procesima nastanaka i korištenja imena za različite etničke, narodnosne i političke komplekse i zajednice.

(koje Dion naziva u tekstu Keltima), radi čega su se oni (tj. njihove unovačene jedinice) okupili, opazili su snagu i oružanost svojih ratnika (…καί τινα καὶ σφεῖς δύναμιν πέμψαι κελευσθέντες συνῆλθόν τε ἐπὶ τούτῳ καὶ τὴν ἡλικίαν σφῶν ἀνθοῦσαν εἶδον …).[371] Sudeći po kontekstu spomenutog fragmenta Dionovog teksta i po tome što prvotni ustanici napadaju točke koje se nalaze na dinarskom prostoru, ovaj kontingent u trenutku kada je izbila pobuna još uvijek nije bio napustio dinarski pojas i uputio se, preko Panonije, ka dunavskoj granici. U konkretnom momentu kada se kontingent pobunio može se reći da je panonski bazen još uvijek bio relativno miran, i da se tek nakon što se pobuna raširila iz svoga prvobitnog jezgra, ratna pozornica proširila na panonski bazen. Zanimljivo je u kontekstu razmatranja ovog pitanja, da se po smislu teksta Kasija Diona u odjeljcima LV, 29, 1-3 ne može tvrditi da su i panonski narodi, konkretno Breuci, isto imali zadatak da pošalju pomoćne jedinice, odnosno po Dionu samo Δελμάται su trebali poslati auksilijarni kontingent.[372]

Sudeći po tome što Dion kaže da je pobuna izbila jer su Dinarci okupivši se opazili svoju stvarnu moć, najrealnije bi bilo pretpostaviti da se pobuna javila na mjestu u kome su se skupljale pomoćne jedinice sa jednog dijela dinarskog pojasa, odnosno na njihovom okupljalištu, mjestu saziva. Osim toga, lakše je unijeti nezadovoljstvo i pobuniti okupljenu i statičnu vojsku nego onu koja se nalazi u pokretu. To mjesto bi predstavljalo tabor za koji je rimsko vrhovno zapovjedništvo zacrtalo da bude neka vrsta regrutnog okupljališta pod supervizijom prisutnog rimskog zapovjednog kadra i odakle se planiralo da se okupljeni kontingent uputi na markomansko ratište. Sve izloženo bi sugeriralo i da se i okupljalište pomoćnih četa iz planinske unutrašnjosti Provincije nalazilo negdje na prostoru dinarskog pojasa. Najvjerojatnije je bila riječ o oblasti od koje su sa dinarskog pojasa vodili najpogodniji putovi za panonski bazen i odakle su se najbrže i najjednostavnije mogle u svojoj cjelini prebaciti unovačene pomoćne trupe u Podunavlje. A pošto je jedan od lakših i najstarijih putova koji je povezivao jadransko-mediteranski svijet sa onim u Podunavlju vodio dolinom rijeke Bosne, sasvim je realno očekivati da se okupljalište pomoćnih četa nalazilo negdje u sarajevsko-zeničkoj kotlini. Ova kotlina predstavlja i spojnicu ne samo u pravcu sjever-jug, nego i istok-zapad, povezujući ovim pravcem krajnji istok provincije Ilirik ne samo sa zapadom nego i sa primorjem i srednjim Podunavljem. Pošto je ovo okupljalište trebalo da obuhvati kontingente iz domorodačkih *civitates* sa dijela dinarskog pojasa, sasvim je logično pretpostaviti da se ono nalazilo na tom prostoru. Zatim činjenica je, o čemu će kasnije biti znatno više govora, da se ustanak proširio na zapadni dinarski pojas tek kasnije, nakon same pobune i prvih borbi. To bi značilo da je pobuna izbila na istočnom dijelu dinarskog pojasa (područje naronitanskog konventa) i da je to okupljalište ustvari bilo baza za pomoćne

[371] *Cass. Dio* LV, 29, 2

[372] Možda je razlog toga ležao u uvjerenju, kako će se ubrzo pokazati pogrešnom, da su dinarski peregrinski narodi lojalniji i pouzdaniji element jer su već jedan duži period živjeli u okvirima rimske provincijalne strukture.

jedinice koje su stizale sa spomenutog prostora. Gornja Bosna je predstavljala prirodnu polaznu točku za odašiljanje pomoćnih jedinica unovačenih na prostorima zahvata plinijevskog naronitanskog konventa u Panoniju. Da je pobuna auksilijarnih trupa izbila u dubljoj unutrašnjosti, govorile bi na neki način i sljedeće činjenice:

- Dezitijatsko područje je bilo, odnosu na većinu drugih dinarskih područja, relativno blizu Breucima, pa možda i činjenica da pobuna izbija u Gornjoj Bosni objašnjava to da su vijesti o njoj do Breuka došle brzo. Da je kojim slučajem pobuna izbila na nekom drugom dijelu dinarskog pojasa bliže moru, vijesti o pobuni bi do Breuka nesumnjivo putovale duže. Znači i naknadno izbijanje pobune kod Breuka kao drugog ustaničkog centra, nakon prvog ustaničkog uspjeha i slamanja rimske formacije upućene protiv prvotnih ustanika i odmetanja i ostatka dinarskih auksilijara, na neki način potvrđuje da je ustanak izbio u Gornjoj Bosni jer je breučko područje relativno blizu dezitijatskom. I u tom slučaju sasvim je očekivano da vijest o pobuni od svih panonskih naroda najbrže dođe Breucima.
- Sudeći po podacima Kasija Diona, ustanak kod Breuka je izbio kasnije u odnosu na dinarske pomoćne jedinice ali su oni prije i izvršili napad na Sirmijum i počeli sa borbama sa trupama Cecine Severa nego što je Baton Dezitijatski sa svojim snagama izvršio napad na Salonu, iako je ovaj grad za pobunjenike sa dinarskog područja nesumnjivo predstavljao ključni cilj i prema kome je usmjerena njihova prva, osnovna ofenzivna operacija.[373] To je značilo da je Batonu Dezitijatskom i prvim buntovnicima trebalo izvjesno vrijeme da stignu do Salone, odnosno da bi došli do nje oni su prešli duži put, nego breučko-panonske snage do Sirmijuma, iz čega se može zaključiti da je ustanak izbio u dubljoj kontinentalnoj unutrašnjosti koja je bila relativno udaljena od Salone.
- Uz to garnizon u Saloni i uopće njeno stanovništvo su morali od primitka relevantnih vijesti o izbijanju ustanka i njegovom brzom širenju, kao i o pokretu Batona Dezitijatskog prema provincijskoj prijestolnici imati određeno vrijeme na raspolaganju kako bi se mogli pripremiti za očekivani napad. Kako izgleda Baton Dezitijatski, ustaničko zapovjedništvo i ustaničke snage nakon prvotnog izbijanja ustanka nisu gubili vrijeme nego su se odmah uputili prema Saloni, usput eliminirajući rimske pozicije i svemu ono što su smatrali neprijateljskim. Sudeći po izvornoj građi, te pozicije su bile lako i bez većih problema svladane, tako da na svome kretanju prema primorju ustanici nisu naišli na izraženiji otpor ni prepreku koja bi im oduzela vrijeme. Činjenica je da ni garnizon ni stanovništvo Salone, iako bez i namjesnika i bez glavnih

[373] *Cass. Dio* LV, 29, 3-4

trupa, nisu bili iznenađeni pojavom ustanika i da su se uspjeli pripremiti za uspješnu obranu i odbiti ustanički napad. Da bi se to moglo izvesti, a imajući u vidu da su se ustanici prvo uputili prema Saloni i primorju, ustaničke jedinice koje su se pojavile pred Salonom morale su preći duži put.

- S druge strane, da je pobuna izbila na području koje se nalazilo više okrenuto središnjim i istočnim dijelovima dinarskog pojasa dokazuje i to da ustanici prvo napadaju Salonu, a ne drugo bitno središte□ Sisciju. To je značilo, da iako su se nalazili u dubljoj unutrašnjosti da im je ipak Salona bila bliža nego Siscija, odnosno da je zborno područje auksilijara bilo u zoni koja je načelno gravitirala Saloni a ne Sisciji ili Sirmijumu.
- I činjenica da jedan Dezitijat igra najveću ulogu u tome prvom, inicijalnom podizanju ustanka, odnosno da učestvuje u nagovaranju tih okupljenih domorodačkih vojnika na odmetnuće vjerojatno ima neke veze i sa time da se sve to odvija na prostoru koji je pripadao Dezitijatima. Baton Dezitijatski se sigurno najlakše odvažio na poduzimanje radikalnih i odlučnih poteza na svome matičnom području, na kojem je, sasvim prirodno, mogao računati na veću podršku od strane svojih sunarodnika.
- Uz sve to i Velej Paterkul upravo ističe tu odlučnost borbe Dezitijata dok samoga kraja, a gotovo sigurno (bar u većini slučajeva) se tako bore najviše one zajednice koje tu borbu i pokreću i to bez ikakvog kalkuliranja.

Okupljanjem pomoćnih jedinica Rimljani su napravili jedan bitni strateški previd, koji na najbolji način pokazuje koliko su oni slabo bili upoznati sa narastajućim nezadovoljstvom domorodaca i upućeni u stvarna kretanja na terenu. Paradoksalno oni su okupivši i naoružavši unovačene domorodačke jedinice na jednom mjestu, eliminirali i posljednju praktičnu zapreku dizanju ustanka, jer su se tako našli zajedno i mnoge domorodačke vojne i političke starješine i njihovi borci koji su svi mogli da vide zajedničku moć i da neposredno i brzo međusobno komuniciraju i razmjenjuju stavove, nezadovoljstva i posebno smjele ideje. Pomoćna domorodačka vojna sila skupljena na jednom mjestu sigurno je izgledala impresivno što indirektno potvrđuje i sam Kasije Dion. Pod utiskom brojnije naoružane i ustrojene oružane sile postupno se topila sva skepsa, a rasla odvažnost i motivacija za preduzimanje onog presudnog koraka i raskidanja sa Rimljanima, što nedvosmisleno potvrđuje i Kasije Dion. Upravo u tome taboru domoroci su mogli vidjeti kakvu silu može predstavljati njihova zajednička snaga, na koju do tada izdijeljeni domoroci nisu računali, i koja može biti savršen subjekt preko kojeg će se ispoljiti njihovo nagomilano nezadovoljstvo. I upravo iz toga razloga čim su se pomoćne čete okupile, dinarski domorodci su po Dionu bez daljeg odlaganja

(οὐκέτι διεμέλλησαν)[374] otpočeli sa izražavanjem svoga nezadovoljstva, a pojedinci kao što je bio Baton Dezitijatski i konačno prelomili i odvažili da i otvoreno pozovu i agitiraju na oružanu pobunu. [375] Izražavanje nezadovoljstva i pobunu dodatno je pothranjivala činjenica da unovačeni i naoružani auksilijari jednostavno i nisu pokazivali baš neku pretjeranu želju za odlazak u markomanski rat, koji za većinu domorodačkih novaka nije imao nekog smisla, i nisu se željeli odvajati od domaćeg tla. Tako bi pobuna predstavljala na neki način i «izlaz» iz takve neželjene pozicije, jer bolje je boriti se, trpjeti patnju i ginuti za svoje interese i potrebe nego za strane i njima nebitne ciljeve, pogotovu ako je riječ o jednom klasičnom osvajačkom ratu daleko od njihove zemlje. U tim trenucima ni mogući ratni plijen koji bi stekli u Markomaniji niti slava, časti, napredovanje pa i dobivanje rimskog građanstva nisu izgledali ni primamljivo ni poželjno.

I kao što je već rečeno, skupljena i utaborena vojska za razliku od trupa u pokretu, sačinjena pretežito od nezadovoljnih i to stranih elemenata, bez potrebe i ideala koji bi je vodili u borbi i prožeta smjelim i prevratničkim raspoloženjem bila je i savršen materijal za pokretanje oružane pobune. U okupljalište bi se pored nezadovoljnih vojnika slijevale i skupljale i informacije koje bi govorile o zloupotrebama čime su se parcijalna nezadovoljstva akumulirala u jedno zajedničko tijelo koje je dobivalo konkretne obrise. Pored toga i nove informacije, pa i dezinformacije koje su dolazile iz rodnih mjesta okupljenim vojnicima, a govorile bi o nasilju i zloupotrebama, nalazile su u tome taboru, unutar okupljenih, unovačenih i naoružanih domorodaca plodno tlo za nekritičko i automatsko upijanje i dalje razvijanje. U tim uvjetima bilo je nemoguće razlučiti nepouzdane vijesti koje su sigurno cirkulirale od realnosti. I kada su se pomoćne jedinice unovačene u središnjoj i istočnoj Bosni našle na jednom mjestu a misao o neophodnosti pobune u dovoljnoj mjeri sazrela, bilo je potrebno naći još samo idejne i praktične pokretače pobune. I oni su se nesumnjivo našli u vojnom i političkom vodstvu onog segmenta domorodačkog vojnog kontingenta koji je bio najbrojniji. Po Kasiju Dionu, okupljeni ratnici su bili najviše na taj korak potaknuti Batonom Dezitijatskim (ἀλλ᾽ ἐνάγοντος αὐτοὺς ὅτι μάλιστα Βάτωνός τινος Δησιδιάτου) koji je sigurno boravio u samom taboru, najvjerojatnije kao zapovjednik dezitijatskog kontingenta jer se samo u tom slučaju on mogao nametnuti kao inicijator i osoba koja je bila odlučna i uvjerena u neophodnost oružane pobune. Za svoje stavove, koji su imali prilično radikalan i oštar prizvuk a koje je javno zastupao, mogao je privući sljedbenike i to u jednom kratkom periodu samo ako je uživao izvjesni vojničko-zapovjedni i politički autoritet i ugled i na hijerarhijskoj i institucionalnoj ljestvici u matičnom narodu, odnosno matičnoj *civitas*. Ali s druge strane to što Baton Dezitijatski mora «nagovarati» i

[374] *Cass. Dio* LV, 29, 2

[375] *Cass. Dio* LV, 29, 2

podsticati na ustanak okupljene pomoćne jedinice, među kojima je bilo dosta i njegovih sunarodnika i što se na oružani nastup, koji on podstiče, odvažuje samo jedna relativno manja skupina a i pošto ga Kasije Dion uopće ne titulira, on ima sasvim drugačiju poziciju nego što bi to bila kraljevska ili kneževska čast monarhijskog tipa. A to direktno podrazumijeva da je on zauzimao visoku političku i vojnu poziciju i visoki društveni ugled, ali ne monarhijskog tipa.

Nejasno je ipak iz samog teksta Kasija Diona da li treba zaključiti da je Baton Dezitijatski nagovarao čitavu skupljenu vojsku, njen veći ili jedan impozantniji dio ili samo one koji su se prvi otisnuli na pobunu. Vjerojatno su ne samo oni koji su prvi digli pobunu nego i ostali koji su zauzeli poziciju iščekivanja bili nagovarani i upoznavani sa planom o pobuni, ako ne čitava masa onda bar njihova zapovjedništva i istaknutiji, utjecajniji i ugledniji pojedinci ili bar dio vojske. U suprotnom bi bilo teško pretpostaviti da se plan Batona Dezitijatskog zasnivao na tome da se on prvo sa manjom skupinom podigne na oružje, pa da zavisno kako prođe u prvom sukobu sa protivnikom očekuje eventualnu reakciju većine, što prilično besmisleno izgleda. Baton Dezitijatski sigurno nije bio avanturista, slab taktičar i očajna osoba pa da se upusti u takvu akciju i njegovi planovi su morali predviđati i nagovaranje i onih koji su ipak izabrali opciju iščekivanja. Osim toga u taborištu su se nalazile već opremljene vojne jedinice i vojna i politička vodstva i drugih naroda koja su isto vjerojatno javno ili prikriveno ispoljavala svoje frustracije i nezadovoljstva rimskom upravom, pa bi od Batona Dezitijatskog bilo nerazumljivo očekivati da ne pokuša iskoristiti tu situaciju kako bi se istovremeno, a ne parcijalno oružano ustalo protiv Imperije. Uostalom u toku cijelog vremena ustanka osnovna osobnost Batona Dezitijatskog je insistiranje na zajedničkom dejstvu, podržavanje jedinstva ustanka i ustaničkih akcija, pokušavanje zaštite ustaničkog Saveza i suprotstavljanje separatnim djelovanjima i vojne i političke prirode. Samim tim se ova njegova odluka i principijelnost o potrebi zajedničkog nastupa vjerojatno ispoljila i u okupljalištu pomoćnih jedinica, te je vjerojatno i u njemu on insistirao da se pobuna povede zajedničkim i usmjerenim dejstvom. To bi značilo da je on sa svojim namjerama i planovima upoznavao ne samo one koji su učestvovali u onom odredu koji se prvi odvažio da oružano nastupi protiv Imperije.[376] Ovo po Kasiju Dionu ubjeđivanje Batona Dezitijatskog, odnosno njegov javni nastup o potrebi podizanja oružanog ustanka možda je moguće shvatiti i u smislu da je on održao govor okupljenoj vojsci, a ne da je išao od grupe do grupe, od pojedinca do pojedinca i da ih je zasebno ubjeđivao, za što nije bilo ni vremena ni mogućnosti a ni potrebe. Ako je ubjeđivanje na ustanak imalo karakter javnog

[376] Ideja o jedinstvu ustanka i njegovih akcija, koja se kasnije izrazila ne samo u stvaranju Saveza nego i u izvođenju nekih akcija zajedno sa panonskim segmentom ustanka, a koju je Baton Dezitijatski podržavao i branio sve do kraja ustanka nije bila neka njegova metafizička, teorijska ili ideološka misao nego prije svega nasušna potreba koje je on bio itekako svjestan. Kao pronicljiva osoba i vojno i političko iskusan i obrazovan on je dobro znao da se jedino u savezu i slabljenju separatnih djelovanja i akcija krije neka šansa za eventualni uspjeh u borbi protiv ipak nadmoćnijeg neprijatelja.

nastupa onda bi se čitav taj skup kojem prisustvuju okupljeni auksilijari mogao smatrati i nekom vrste »vojničke»/tj. općenarodne skupštine. I ako se to desilo tako prilično javno, o tome što se događalo u taborištu su sigurno brzo doznali i sami Rimljani, što bi na neki način objašnjavalo i relativno brzu reakciju njihove lokalne jedinice koja je upućena da uništi tu prvotnu odmetnutu skupinu i tako spriječi izbijanje ustanka. Uostalom kao što pokazuje samo djelovanje Batona Dezitijatskog u toku čitavog toka rata, on uglavnom radi javno i često pred velikim masama svojih vojnika iznosi namjere i prijedloge na konačno odlučivanje, iako je njima prethodila i određena konspirativna djelatnost (npr. njegova namjera da stvori primirje sa neprijateljem prilikom bitke za Andetrij u ljeto 9. god. n. e.). U slučaju da je održan javni govor a ne izvođena neka konspirativnija djelatnost, nagovaranje Batona Dezitijatskog bi bilo vidljivije i prisutnije i samim tim i usađenije u sjećanje većeg broja ljudi, pa bi se samim tim lakše našlo zapamćeno i zabilježeno u vrelu/vrelima koje je koristio Kasije Dion i koje je on ili kompilirao ili ekscerptirao. Činjenica da Baton Dezitijatski mora da ubjeđuje okupljenu pomoćnu vojsku u taboru na oružanu pobunu i time praktično zavisi od njene volje dodatno potvrđuje demokratskije uređenje dezitijatskog društva i njegove političke jedinice. Pošto njegova riječ nije presudna Baton Dezitijatski mora koristiti svoje oratorske sposobnosti da bi privukao vojnike za svoje ideju.[377] Ovo jasno ukazuje i da odluka o dizanju ustanka nije donesena u nekom zatvorenom krugu sačinjenom od odabranih starješina lokalne aristokracije ili da je bila rezultat samo volje jednog pojedinca, nego je zavisila prevashodno od raspoloženja i običnih vojnika-građana domorodačkih *civitates*. Međutim i pored svega iznijetog, ovo pitanje još uvijek ostaje otvoreno i nejasno je na koji je to način Baton Dezitijatski izvodio nagovaranje na ustanak.

Iz činjenice da je odluka o ustanku bila donesena u taboru i da je Baton Dezitijatski u samom okupljalištu pomoćnih jedinica ubjeđivao na odmetnuće proizlazi dodatna potvrda o spontanosti ustanka i o tome da on nije bio unaprijed osmišljen u vidu neke duboke konspiracije koja je pripremana u jednom dugotrajnijem periodu u okvirima određenih zavjereničkih krugova.[378] Posebno se spomenuti zaključak pojačava ako se ima

[377] Usp. *Tac. Ger.* 11; Rječitost je igrala veliku ulogu i u političkim zajednicama preddržavnog tipa, v. što o tome kaže Čajkanović (pozivajući se na Vuka Karadžića) u komentaru (11,26) svoga prijevoda Tacitove Germanije.

[378] Na osnovi Velejevog podatka II, CX, 5-6, možda bi se mogao izvući zaključak kako su ustanici imali pripremljene ratne planove, koji su brzo i efikasno bili provođeni u praksi, na samom terenu. Ipak je podatak potrebno shvatiti u smislu da «»…*consilio belli*,,» nisu bile neke konspiracijske dublje namjere i planovi nego da iz konteksta teksta i pristupa i samog Veleja proizlazi da je riječ o namjerama i planovima koji su sami od sebe proizlazili i bili stvarani skoro u hodu, od samoga prvotnog pokretanja ustanka pa nadalje u toku njegovog širenja. Skoro nijedna stvar koja se odvijala u prvim mjesecima rata nije bila posljedica neke duge konspirativne djelatnosti među domorodcima u dužem periodu prije skupljanja u taborište. Nesumnjivo je postojalo nezadovoljstvo, ali se ono međusobno uvezalo i proizašlo u ozbiljnu namjeru za oružani proturimski nastup tek sa okupljanjem u taborištu, a sudeći po tom što Kasije Dion kaže da Baton Dezitijatski ubjeđuje na pobunom to izražavanje namjere i nije baš bilo toliko konspirativno. Na osnovi izloženog, može se zaključiti da se sve događalo spontano, čak na momente i kao improvizacija i svi ti planovi koji su ustanici imali u toku prvih razdoblja ustanka su bili posljedica stanja na terenu, odnosno potreba i interesa koji su izbijali pred ustanička novoformirana zapovjedništva. O tome govori čitav niz detalja :

u vidu da se po Kasiju Dionu u početku pobunila samo manja grupa, koja je vrlo brzo eliminirala Rimljane koji su bili poslani protiv njih, da bi se tek pod utjecajem te pobjede privukao u oružanu borbu i ostatak domorodaca.[379]

Baton iz naroda Dezitijata

Batona (*Bato*, ὁ Βάτων) Dezitijatskog[380] spominje pet antičkih pisaca i to Strabon, Ovidije, Velej Paterkul, Svetonije, Kasije Dion, a ime mu je zabilježeno i na jednom veronskom natpisu.[381] Neki od ovih izvora kao Strabon, Ovidije i Velej Paterkul su mu bili i suvremenici, dok su Svetonije i Kasije Dion koristili građu i djela drugih autora i koja su nestala u vihorima historijskih promjena. Nažalost ni jedan od izvora ne govori izričito o Batonu prije 6. god. n. e. Vrijeme i mjesto rođenja Batona Dezitijatskog su, na osnovi do danas poznatih podataka iz izvorne građe, nepoznati. Jedino iz činjenica da se on u toku ustanka 6 - 9. god. n. e. pojavljuje kao već izgrađeni dezitijatski politički i

---

- Baton Dezitijatski, kao prvi strateški cilj nakon izbijanja ustanka ima zauzimanje Salone, provincijskog središta kako bi skoro uništio provincijski sustav i ujedno preuzeo pod kontrolu srednjojadransko područje.
- Nakon neuspjeha kod Salone te ranjavanja Batona Dezitijatskog operacije se preusmjeravaju južnim-jugoistočnim pravcem.
- Istovremeno sa gore spomenutim zbivanjima, motiviran ustankom dinarskih Ilira ali ne i dogovoreno sa njima pokreće se i zasebno djeluje breučko-panonski ustanak.
- Kretanje Valerija Mesalinusa pokreće Batona Dezitijatskog na nastupanje zapadnim pravcem, kojim i širi ustanak.
- Kao posljedica borbi sa Mesalinusom i neostvarivanja ciljeva zauzimanja grada nastaje jedinstveni ustanički Savez.
- Zajednički nastup ustaničkog pokreta dovodi do kreiranja združenih operativnih planova i aktivnosti te do novog zamaha širenja ustanka, prvenstveno na zapadu ali i na jugu i jugoistoku.

Kao što se vidi, ustanički borbeni planovi i aktivnosti su proizlazili direktno uvjetovani uzročno-posljedičnim stanjem na terenu, a ne iz operacionalizacije, nekih iz nekog vremena konspiracije, ranijih planova. Čak i strategijski cilj zauzimanje gradova Salone i Sirmijuma nije bio rezultat kreiranog plana prije izbijanja ustanka, nego je prije svega rezultat prirodne težnje prvotnih ustanika, odnosno njihovih vodstava, da dođu u posjed glavnih provincijskih središta. S druge strane za Rimljane je nesumnjivo bilo zapanjujuće kako se ustanak brzo širi, a njihova vlast propada na širokom prostoru Ilirika, da je u njihovoj javnosti stečeno uvjerenje, a bez poznavanja stvarnog stanja i atmosfere na terenu, da se ustanički zacrtani ciljevi uspješno realiziraju.

[379] *Cass. Dio* LV, 29, 2-3

[380] *Dezitijatski* se upotrebljava samo kao *terminus techicus,* u svrhu distinkcije u odnosu na drugog Batona, a ne kao neka vrsta stvarnog nadimka.

[381] *Vell.* II, CX, 4-5[381]; *Ovid. Ex Ponto,* II, I, 46; *Svet. Tib.* 20; *Cass. Dio* (LV, 29, 2; LV, 32, 3; LV, 34, 4; LVI, 12, 2-3; LVI, 13, 2; LVI, 16, 1-3; *Strab. Geo.* (VII, 5, 3); i natpis *CIL* V 3346 Verona. U indeksu Loeb izdanja *Historiae Romanae* Veleja Paterkula (str. 410), dvojica Batona, vrhovnih vojvoda ustanka, se potpuno pogrešno navode kao «braća, vođe Panonaca» (brothers, leaders of Pannonians). Inače u Loeb izdanju i to u njegovom engleskom prijevodu i objašnjenima nailazimo i na niz grešaka priređivača, izraženim posebice u onim dijelovima teksta koji se odnose na naše zemlje. Priređivač se primarno u tom pogledu držao starije literature i rezultata prvih istraživanja koji su mu bili dostupni preko literature na svjetskim jezicima, i osjeti se da on slabo poznaje antičku povijest i topografiju zemalja zapadnog Balkana.

vojnički dužnosnik, te da krajem rata ima sina u mladićkoj dobi možemo pretpostaviti da se on u početku ustanka nalazio u svojoj zreloj dobi, sigurno ne mlađi od 35 godina starosti, ali ne i stariji od 45 godina. Baton Dezitijatski se u toku ustanka morao nalaziti u razdoblju svoga života kada je mogao najviše svojim znanjem, iskustvom, aktivnošću i snagom doprinijeti političkim i vojnim poslovima svoje zajednice. On je morao raspolagati i sa dovoljno i životnog iskustva, ali se i nalaziti u životnom dobu koje ne bi bilo otežavajuća okolnost za njegovu iznimnu aktivnost, odlučnost i energičnost koju je ispoljavao u toku ustanka. Baton Dezitijatski je osim toga nesumnjivo bio i mlađi u odnosu na drugog vrhovnog vojvodu ustanka. Njegovo rođenje je pripadalo razdoblju konačnog rimskog prodora u unutrašnjost Zapadnog Balkana. Vjerojatno je bio u najranijem djetinjstvu kada su predstavnici Dezitijata sklopili sa Oktavijanom ugovor o priznanju rimske vlasti. Za mjesto rođenja jedino možemo pretpostaviti da se nalazilo negdje na prostorima Gornje Bosne. Sigurno je rođen u uglednijoj i utjecajnijoj dezitijatskoj porodici, u jednom od značajnijih gradinskih naselja. U periodu njegovog rođenja i života više dezitijatskih gradinskih naselja je pulsiralo punim životom i razvitkom i od onih većih treba izdvojiti naseobinski kompleks Zlatište-Debelo Brdo-Soukbunar u Sarajevu, Oštrik u Kulliješu kod Kiseljaka, Gradac u Mokronogama kod Visokog i Gradac u Višnjici kod Kiseljaka. Možda je neka od ovih gradina bila i rodno mjesto. Ime Baton koje je novorođeni dječak dobio je vrlo uobičajeno kod Ilira i osvjedočeno je na cjelokupnom zapadnobalkanskom prostoru.

Najvažnije mjesto ne samo u dezitijatskoj, nego i u općoj ilirskoj onomastici, zauzima ime Baton (latinski oblik nominativa singulara *Bato*, grčki nominativ singulara ὁ Βάτων[382]), koje se sreće na raznim stranama ilirskog prostora i to kroz jedan dugi povijesni ciklus.[383] Ovo ime je jedno od najčešćih domaćih imena na koje se nailazi u povijesnim vrelima i natpisima i izgleda da je bilo vrlo rašireno među ilirskim zajednicama, uključujući i Dezitijate i Breuke i Dardance i dr. Samim tim ovo ime nije bilo dezitijatski specifikum, iako je činjenica da je na dezitijatskom prostoru do danas otkriven veliki broj domaćih ljudi koji su nosili ime Baton i da spomenuti prostor u odnosu na ostale ilirske oblasti po pitanju brojnosti nalaza osoba sa tim imenom zauzima prvo mjesto. Pored vrhovnih vojvoda ustanka, dvojice Batona koji su dolazili iz dezitijatske i breučke sredine, ime Baton nose još i sin dardanskog vladara Longara,[384] te niz osoba širom ilirskih zemalja, kod Diciona, Delmata, te u čitavom nizu mjesta,

[382] Za grčki oblik imena Baton v. *Strab. Geo.* VII, 5, 3; *Cass. Dio* LV, 29, 2; 32, 3; 34, 4; 6; LVI, 12, 2-3; 13, 2; 16, 1;

[383] O tome kraći, ali vrlo koristan i nezaobilazan (u kontekstu izučavanja ovog pitanja), pregled v. u PWRE, 1899, *col.* 141-144 (spomenutu natuknicu je uredilo više autora—a dio o Batonu Dezitijatskom je uradio Henze).

[384] *Liv.* XXXI, 28, 1-3; Oko 200 god.pr.n.e, Dardancima je vladala osoba po imenu Bato(n).

uključujući i Dakiju (riječ je o kolonistima iz ilirskih oblasti).[385] Ime Bato se javlja i na rimskom natpisu u Fatnici (istočna Hercegovina).[386] Konkretno kod Dezitijata ime Baton srećemo, pored vrhovnog dezitijatskog vojvode i na natpisu iz Župće, te na natpisima pronađenim u Trijuši kod Zenice i u malom Mošunju kod Travnika, ali samo pod uvjetom da je lašvanska dolina pripadala Dezitijatima.[387] Ta izrazitost upotrebe imena Baton kod Dezitijata posebno dolazi do izražaja ako se ima u vidu relativna siromašnost u pronađenim domaćim imenima sa dezitijatskog područja.

Oblik Baton često se u znanstvenoj literaturi navodi kao «Bato», npr. u engleskim prijevodima Loeb izdanja (Velej Paterkul, Svetonije, Strabon, Ovidije, Kasije Dion) upotrebljava se u jednini oblik «Bato». Sudeći po latinskim tekstovima Veleja i Svetonija ime Baton se na latinskom jeziku dekliniralo po trećoj deklinaciji suglasničke osnove *–o, -onis*, što bi značilo da se ono u latinskom jeziku u jednini nominativa navodilo kao *Bato*. I Livije spominje u nominativu iste deklinacije dardanskog Batona kao «Bato».[388] Na tekstovima na latinskom jeziku (Velej Paterkul, Ovidije, Svetonije) u kojima se spominju dvojica Batona, vrhovnih vojvoda ustanka, nailazi se na oblik ⇒*Bato, Batonis* sa svim odgovarajućim oblicima III deklinacije (*Batonem, Batonibus*).[389] Ista deklinacija se upotrebljava i na natpisu, čije je stvaranje u sebi za razliku od djela antičkih pisaca moralo sadržavati i crtu dezitijatske autohtonosti, iz Župče (i to genitiv i dativ jednine). Ovaj epigrafski spomenik iz Župče podižu domaći ljudi što dovoljno govori da je izgovor imena Baton na domaćem jeziku bio ili isti ili prilično sličan obliku koji upotrebljava i latinski jezik, te se samim tim i današnji izgovor imena Baton nije puno u fonetskom pogledu razlikovao od originalnog izgovara, naravno uz uvažavanje akcentualnih razlika, koje su ostale nepoznate.[390] Slično je stanje u vezi nominativnog oblika jednine i sa natpisima iz Trijuše i Malog Mošunja. Sve bi to govorilo da su antički pisci na latinskom jeziku prilično tačno i u neiskvarenom obliku u odnosu na njegov izvorni oblik (i u pisanom obliku i u izgovoru) preuzeli ime Baton, i to u obliku nominativa jednine oblik *Bato*.

---

[385] O rasprostranjenosti imena Baton v. : Patcsh, 1899:107, posebno fus.2; Paškvalin, 2000:201 i odgovarajuće fusnote. O ilirskim imenima u Dakiji, uključujući i Baton (*Andueia Batonis…quae est Alb[urno] Maiori vico Pirustar[um]*) v. Protase, 1979:129; Zaninović, 1995:113;

[386] *CIL* III 12 800

[387] *CIL* 12772; *CIL* III, 12 779; Truhelka, 1890 A:188; Isto, 1892:349; Patsch, 1893 A:702; Sergejevski, 1932 A.

[388] *Liv.* XXXI, 28, 1

[389] *Vell.* II, CX, 4; II, CXIV, 4; *Ovid. Ex Ponto,* II, I (*Germanico*), 46*; Svet. Tib.* 20; *Ruf. Fest.* . VII, 5 koristi oblik *Bathone*

[390] Nejasno je da li je govor Dezitijata imao deklinacije imenica, i sukladno tome odgovarajuću njihovo morfološku promjenu, i ako je imao kakva je ona bila i koliko je bila slična ili različita u odnosu na latinsku i grčku prema kojima se deklinira ime Baton, u nama poznatim djelima antičkih pisaca i natpisima. Jedino se može pretpostaviti da je nominativ singulara imena Baton bio isti ili dosta sličan sa onim odgovarajućim oblikom koji se upotrebljava u latinskom i grčkom jeziku.

Ime Baton, spominje se i u grčkoj mitologiji i to u okviru tebanskog ciklusa, koji se smatra i jednim od starijih slojeva grčke mitologije.[391] Međutim ovo pojavljivanje imena Baton u grčkoj onomastici najvjerojatnije je rezultat slučajnosti i određene jezičke sličnosti u imenicama. Grčka imenica ὁ Βάτος, u prijevodu znači kupina, a širom Europe je u prapovijesnom i protohistorijskom vremenu bio rasprostranjen tabu kupine koji se vezuje za htonične kultove i smrt uopće.[392] Ipak, i pored transkribiranja grčkog ὁ Βάτος, na latinicu kao Bato ili Baton koje se pojavljuje u nekim knjigama,[393]smatramo da je ovakva transkripcija neodrživa. U tekstovima na grčkom koji spominju ilirsko ime Baton, a čiji su autori Strabon (koji je bio suvremenik sa Batonom Dezitijatskim) i Kasije Dion, se ono izričito navodi u obliku ὁ Βάτων i iz njega proizašlim izvedenicama oblikovanim na osnovu gramatičkih (deklinacija) pravila grčkog jezika. Iz gore jasno primjetne pravopisne i tome odgovarajuće fonetske razlike, jasno je da se grčki Batoni ne mogu po svojoj sadržini potpuno izjednačiti sa ilirskim Batonima. Korijen oba oblika je možda bio zajednički (iz razloga rasprostranjenosti htoničnog kulta kupina širom Europe), ali koji se jezičnim, kulturnim i povijesnim procesima dalje fonetski pa i sadržajno razvijao različitim pravcima. Inače tradicija na ime Baton je još uvijek prisutna na tlu današnje BiH i ogleda se u toponimiji niza mjesta čije ime bi se možda, korijenski, moglo povezati sa ovim čestim ilirskim imenom. Tako imamo, od Truhelke evidentirana prisutnost toponima *Batovo* na Glasinačkoj visoravni, na potezu prema dolini rijeke Prače, te niz mjesta, naselja i lokaliteta sa nazivima Batuni, Batingrad, Batotići, Batuša, Batići i sl.[394] Svi navedeni primjeri, kao i oni koji se navode u PWRE (1899, *col.*141-144) i kod Williama Smitha (1867, I:474-475) a koji potiču iz svijeta grčkog jezika, uz dodatne natuknice za *Batonius* i *Batora*, svjedoče o razgrananoj upotrebi imenica (najviše u formi osobnog imena) sa korijenom *bat-; bato-*; na indoeuropskom prostoru, a posebno onom balkanskom.

---

[391] Zamarovský, 1978

Na ime Baton nailazimo u onom dijelu tebanskog ciklusa koji govori o pohodu sedmorice protiv Tebe. Kočijaš jednog od učesnika pohoda sedmorice Amfijaraja zvao se Baton. Graves, 1999:299. Potrebno je napomenuti da mitologija koja govori o Tebi u sebi sadržava u odnosu na ostale grčke mitološke cikluse i najviše podataka koji govori o Ilrima, koji vjerojatno na svoj način predstavljaju iskrivljenu «povijest« odnosa između stanovnika grčkog potkontinenta i Ilira u brončanom i mikenskom periodu. Indikativna je činjenica da tebanski ciklus (mitovi o Kadmu i Harmoniji) započinje upravo sa uvođenjem u ciklus, preko Ilirija i pitanja i objašnjavanja postanka Ilira. Sve to govori da su veze proto-Ilira i mikenskih Helena bile ne samo prisutne nego i sadržajne i prije seobe nosilaca «žarnih polja» i Dorana.

Battos (ὁ Βάττος) je bio i legendarni vođa kolonizacije i osnivanja kolonije Kirene u VII st. p. n. e. Po Herodotu (IV, 150-158), taj Battos je dobio ime, jer to na «libijskom» (valjda berberskom ili nekom drugom hamitskom jeziku ili dijalektu) znači kralj. Murray, 1993:117-121. Njegovi nasljednici se zovu οἱ Βαττιάδαι.

[392] Graves, 1999:301, U okviru toga je potrebno promatrati i pojavu kočijaša Batona, koji zajedno sa svojim gospodarom iščezava u svijet mrtvih. Tako se u grčkom mitu «Sedmorica protiv Tebe», kočijaš Baton čini kao personificirani u ljudskom obliku pratilac ili simbol smrti, koji prati (bolje reći odvodi) Amfijara, koji je po mitu još uvijek zvanično živ, u svijet mrtvih.

[393] Graves, 1999:299 i fus. 5; 301

[394] Truhelka, 1890:393; Isto, 1900:12; Čorović, 1925

Prvi koji je pokušao, znanstvenom analizom, odgonetnuti eventualnu pojmovnu sadržinu i korijen imena Baton bio je Čiro Truhelka, kojem je ilirski "bato" bio oznaka vladarskog položaja, politička titula u društvenoj hijerarhiji ilirskih naroda, kneževskog ranga.[395] Truhelkinu tezu, koja je bila zasnovana na jednom loše prevedenom i shvaćenom odjeljku iz djela Kasija Diona koji opisuje predaju Pinesa i Batonovo preuzimanje vladarske časti kod Breuka, a koja se u slučaju Truhelke manifestirala u zamjeni Pinesa i Batona Breučkog je odbacio Carl Patsch u svome kraćem osvrtu na ovo pitanje i Truhelkinu tezu.[396] Uostalom da je neodrživo smatrati ime Baton odnosno «bato» za neku titulu ili oznaku na hijerarhijskoj ljestvici političkog ustroja zapadnobalkanskih i panonskih naroda, a ne kao obično osobno ime, dokazuje upravo nailaženje na ovo ime širom ilirskog prostora shvaćenog u širem smislu, na natpisima i u djelima antičkih pisaca, od kojih je najilustrativniji primjer upravo natpis *ILJug* III, 1591 porodice «Batona» na Vini iz Župče. Na tom natpisu nalazimo ime Baton izmiješano sa drugim imenima i potpuno se nalazi u funkciji osobnog imena, a ne neke titule što je nedvosmislen dokaz da je riječ o osobnim imenima uobičajenim u toj porodici, a ne tituliranju.[397] Baton je vjerojatno kao politički dužnosnik dezitijatske politije i već nesumnjivo ugledni, iskusni i afirmirani pojedinac bio i zapovjednik dezitijatskog pomoćnog kontingenta koji je trebao biti upućen u rat protiv kralja Markomana Marobodua,

Put u rat

I pored toga što je postao svjestan da se na njegovo nagovaranje, zbog evidentnog oportunizma većine, odazvao samo manji dio pomoćnih jedinica Baton Dezitijatski i drugi koji su isto bili za beskompromisno dizanje ustanka i to bez odlaganja i taktiziranja, više nisu mogli nazad i morali su rizikovati i pokrenuti se na pobunu. Održavši javni nastup s pozivom na pobunu Baton Dezitijatski je za sobom zatvorio vrata povratka,[398] on

---

[395] Truhelka, 1890:393

[396] Patsch, 1899:107; Zanimljivo je po ovom pitanju da Truhelka i nakon uvjerljive argumentacije Patscha, ostaje na svojim stajalištima koje ponavlja i u članku «Les restes Illyriens en Bosnie» - Ilirski ostaci u Bosni (Truhelka, 1900: 12) kada kaže da je «*Bato* était le nom de la dignité princière», istina sa izvjesnom ogradom po kojoj se Bato koristilo i kao osobno ime, a koju je izrazio u već sljedećoj rečenici «Ce mot était usité aussi comme nom propre». Inače, kada se razmatra znanstveni i drugi rad i doprinos istraživača iz austro-ugarskog perioda, potrebno je imati u vidu zategnute odnose Patscha i Truhelke, i osobni karakter ovog potonjeg. Česta razmimoilaženja u donošenju i zastupanju znanstvenih zaključaka bila su i rezultat spomenute međusobne surevnjivosti.

I jedno stoljeće kasnije, ime Baton izaziva čitav niz kontroverzi, dilema i kontradikcija od kojih je potrebno navesti onu kod Veljka Paškvalina koji u istom djelu u istom poglavlju (2000:201) na jednom mjestu kaže (pozivajući se na Katičića, 1964:9-30) da «ime Bato mnogo je češće u izvornom materijalu u srednjodalmatinskom i u Panoniji nego u jugoistočnoj onomastičkoj skupini», da bi samo par redaka niže u tekstu dao drugu (pozivajući se na Alföldy, 1969: 185) i to kontradiktornu tvrdnju za ime Baton «koje je potvrđeno u sjevernoj Dalmaciji, ali je nešto češće u južnoj».

[397] Osim toga ni na jednom mjestu se ime Baton ne sreće u nominativnom obliku «Bato», nego uvijek sa suglasnikom |n| na kraju.

[398] Njegova i njegovih najbližih pristalica «korumpiranost» u očima Rimljana je bila i previše očita i oni nisu imali drugog izbora nego da se bore.

je sada morao ići dalje, čime je pokazao snagu svoju nepokolebljive volje bez obzira što se može desiti. Baton Dezitijatski je morao još prije nego što se upustio u ovu aktivnost da u samom sebi prelomi jednu tešku odluku i odluči da se aktivno uključi u pokretanje ustanka, on više nije kalkulirao i odlučio je ići do kraja i rizikovati i sudbinu ustanka ali i vlastiti život. Naravno odluka da se podigne ustanak nije proizašla samo iz nastojanja Batona Dezitijatskog da svoje ideje ostvari, nego je ona bila rezultat želja i nastojanja i jednog broja i starješina i običnih vojnika okupljenih u taboru. Baton Dezitijatski je samo imao dovoljno spremnosti da tu ideju javno prezentira i ponudi okupljenim ratnicima, čime se praktično stavio i na čelo njene realizacije. On je tako preko svoje osobe uvezao sve one težnje i pojedince koji su cirkulirali taborom i njegovom okolini a koji su razriješili enigmu da li je pobuna potrebna. Upravo to što Kasije Dion pripisuje Batonu Dezitijatskog da je upravo on bio taj koji je snažno nagovarao okupljene ratnike na pobunu na svoj način, pored hrabrosti, potvrđuje odlučnost i nekalkulanstvo Batona Dezitijatskog. U njemu je u dovoljnoj mjeri sazrelo uvjerenje o neophodnosti oružanog nastupa, što je sve neminovno moralo voditi tome da se Baton Dezitijatski izdvoji i zauzme lidersku poziciju u samom procesu podizanja ustanka. Uostalom iskusni i sposobni Baton Dezitijatski je vjerojatno dobro procijenio da je situacija, u taboru pomoćnih jedinica u kojem se okupio veliki broj za borbu spremnih ali isto tako i nezadovoljnih ratnika, stvorila takvu priliku koja se jednostavno nije smjela ispustiti. Ako trupe odu na dunavsku granicu, uz prisustvo velikog broja rimskih trupa, podizanje pobune u stranoj zemlji postaje skoro nemoguće. Okupljena «pomoćna» vojska je predstavljala praktično savršenu priliku za podizanje ustanka i konačno nasilno rješavanje svih onih stvari koje su domorodački narodi Ilirika morali trpjeti i svako odlaganje bi značilo propuštanje jedinstvene prilike. A osim toga i Baton Dezitijatski i oni koji su se sa njim zajedno inicijalno upustili u prvu borbu sa Rimljanima znali su da je unutrašnjost Provincije ostala bez respektabilnih vojnih legijskih sastava i da je to šansa koja se jednostavno ne može propustiti.

Iz podataka koje daje tekst Kasija Diona kada govori o događajima vezanim za samo izbijanje ustanka, a i iz njegovog unutarnjeg smisla, jasno se može vidjeti da se sve vezano za izbijanje ustanka događa u tome okupljalištu, odnosno Dionov odjeljak LV, 29, 2 je potpuno posvećen zbivanjima u njemu ili u njegovoj neposrednoj okolici. Prvobitno se pobunio samo manji dio okupljenih kontingenata, odnosno onaj dio koji je na taj čin uspio «nagovoriti» Baton Dezitijatski. I zajedno sa ovima koji su se odvažili da oružano nastupe on je morao da «okuša sreću» u predstojećem prvom srazu sa rimskim snagama, kako bi se ustanak i stvarno podigao i rasplamsao, jer je većina kontingenta bila vjerojatno u statusu pasivnosti i iščekivanja ishoda. Rimljani su izgleda brzo reagirali na ovo otkazivanje lojalnosti i krenuli su protiv Batona Dezitijatskog i njegovih boraca. Prvobitne ustaničke snage su uspjele bez većih teškoća da poraze ove interventne jedinice, koje izgleda da nisu bile baš nešto jake, kvalitetne i brojne. Riječ je vjerojatno o relativno malobrojnoj posadi koja je trebala da brine i osigurava prikupljanje pomoćnih

jedinica i koja se nalazila ili u samom taborištu ili u njegovoj neposrednoj blizini. Ovi Rimljani koji su došli da se obračunaju sa prvotnim ustanicima koje je predvodio Baton Dezitijatski, vjerojatno su poticali iz nekog lokalnog garnizona ili je možda riječ o veteranima pod zastavom. Moguće je i pretpostaviti i da se ustvari to okupljalište nalazilo u okviru nekog lokalnog utvrđenja sa rimskom ili nekom drugom Državi lojalnom posadom, a koja nakon odlaska većine legijskih jedinica nije baš bila respektabilna ni po brojnom stanju a vjerojatno ni po svome borbenom i materijalnom kvalitetu.[399] Ako bi ova iznesena pretpostavka bila tačna, odnosno ako bi okupljalište i to utvrđenje bili isto ili se nalazili u međusobnoj blizini i to utvrđenje se onda nalazilo smješteno negdje u dinarskom pojasu. Prisustvo ove rimske formacije, vjerojatno posadnog karaktera u relativnoj blizini taborišta, nesumnjivo ukazuje da se ono moralo nalaziti negdje u području sa jačom populacijom, na strateški bitnim točkama i zonama, na komunikacijski otvorenijem području, u okviru ili u blizini nekog «civilnog» naselja ili naseobinskog kompleksa koje je nadgledala ta lokalna rimska formacija. Lako je razumjeti postojanje jedne izražajnije stalne rimske pozicije u vidu utvrđenja u Gornjoj Bosni koja se nalazi u kontinentalnoj unutrašnjosti Ilirika i obuhvaća za Rim bitne strateške, komunikacijske, naseobinske i gospodarske točke. [400]

Tek nakon ovog uspjeha, i uništenja rimske formacije upućene protiv prvotnih ustanika, kao neminovna posljedica uspjeha ovih odmetnutih pomoćnih jedinica, i ostali (οἱ ἄλλοι) sudeći po smislu teksta Kasija Diona iz skupljenih pomoćnih jedinica su se podigli na ustanak i pridružili onom najodlučnijem dijelu koji je na sebe bio preuzeo veliki rizik raskidanja sa lojalnošću prema Imperiji.[401] Ovo oklijevanje dijela domorodaca da se odmah priključe Batonu Dezitijatskom ukazuje da je među okupljenom domorodačkom vojskom još uvijek vladala izvjesna neizvjesnost, pa i kalkulanstvo u svezi oružanog proturimskog nastupa. Kao da je većina iščekivala nešto što će pokazati nemoć onih za koje su imali predubjeđenje da su svemoćni i nepobjedivi, a to im je donio upravo Baton Dezitijatski sa ovim prvim pobunjenicima. Uvjerenje o snazi rimske vojske, ustroju i veličini Imperije koje je vjerojatno bilo prisutno kod dobrog dijela domorodaca, sigurno je umanjivalo spremnost mnogih da se odvaže na pokretanje oružane pobune protiv onoga za koga su imali impresiju da je nepobjediv. Pa su sukladno tome mnogi naoružani auksilijari radije izabrali opciju daljeg razvijanja situacije i pasivnog iščekivanja kako će se provesti ova prva grupa.

Nesumnjivo je onim prvim koji su se odvažili na pobunu trebalo prilično i hrabrosti i odlučnosti da se prije svega suprotstave toj predođbi. Imperija je ustvari u tim trenucima

---

[399] Kako se čini, ta rimska jedinica je vrlo lako i brzo zbrisana od strane prvotnih ustaničkih snaga koje su sudeći po smislu Dionovog izvještaja predstavljale samo dio okupljenih pomoćnih jedinica.

[400] Možda je upravo *He(dum) castellum Daesitiatium* bilo to mjesto na kojem su se trebale okupiti pomoćne jedinice i u kojem je izbila pobuna.

[401] *Cass. Dio* LV, 29, 2-3

bila i previše napregnuta, njeni kapaciteti i mogućnosti su dostigli onaj krajnji zenit, a duh, vrijednosti i snaga rimskog građanina koje su ga nekada karakterizirale polako su počele u okvirima novog režima da blijede i da se utapaju u masu podaništva. I zahvaljujući tim prvim ustanicima predvođenim Batonom Dezitijatskim, koji su se odvažili da se suprotstave i ovom uvjerenju i Imperiji uopće, taj zastor prividnosti koji je stajao pred domorodcima Ilirika je konačno skinut i sada više nije postojala nijedna unutarnja «kočnica» koja bi usporila ili zaustavila neizbježivi «plimni talas» sveopćeg ustanka. Najvjerojatnije su najbrojniji i najodlučniji segment ove prve ustaničke grupe, koja je porazila interventni odred, činili najvećim dijelom Dezitijati jer je sasvim prirodno pretpostaviti da je nagovaranje Batona Dezitijatskog najveći utjecaj i uspjeh moglo ostvariti među njegovim sunarodnicima. Zatim i vodstvo Batona Dezitijatskog bi bilo lako objašnjivo ako se pretpostavi da su najveći ili bar dobar dio ovog prvotnog ustaničkog odreda činili Dezitijati, pogotovu ako se još i pobuna desila na prostoru Gornje Bosne.[402] Ako je to bio slučaj, onda bi bilo i razumljivo da su među onima koji su oklijevali, bili podozriviji i oprezniji bili odredi i kontingenti iz drugih ilirskih naroda, jer oni udaljeni od svoje matične teritorije i svoga naroda iz više razloga, uključujući i sigurnost onih koje su ostavili za sobom na matičnom prostoru, nisu mogli tek tako rizikovati i više su voljeli da imaju nešto sigurniju poziciju kako bi se i oni odvažili na pobunu. Ali nakon poraza rimskog interventnog odreda, odnosno vjerojatno jedne manje jedinice koja se nalazila ili u taborištu ili u njegovoj blizini, došlo je prave provale i oružana pobuna i to dobro opremljene, ustrojene i okupljene vojske se više nije mogla zaustaviti. I tako je kontingent ilirskih pomoćnih jedinica, u kome su Dezitijati činili značajan dio potpalio inicijalnu kapislu koja će zapaliti vatre općeilirske pobune širom Provincije. O znatnom dezitijatskom udjelu u redovima okupljenih ilirsko-dinarskih auksilijarnih trupa koje su se pobunile, dezitijatskom doprinosu podizanju ustanka pa i važnosti dezitijatskog učešća i uključenosti u njegove kasnije razvojne etape govorile bi ne samo narodnosna pripadnost Batona nego i činjenica njihovog ogorčenog otpora sve do samoga kraja a koji je bio toliki da je to smatrao shodnim da zabilježi i Velej Paterkul.[403] Dezitijati su u tome okupljenom kontingentu sigurno bili prisutni u znatnom ili bar priličnom broju, jer je jedino u tom slučaju bilo moguće da se tamo nalazi i Baton Dezitijatski i da može i predlagati i nagovarati pa i uspjeti utjecati, prvotno samo djelomično i ograničeno, na okupljene pripadnike pomoćnih jedinica. Doprinos podizanju ustanka, neprikosnovenost volje i sreća da u prvom srazu ustanici odnesu pobjedu nad Rimljanima, ali i veličina i značaj dezitijatskog naroda doprinijeli su da Baton

[402] Uz sve navedeno vrijedi istaći i da su Dezitijati, ako se naravno oni kriju pod Apijanovim (*Ill,* 17) Δαίσιοί, pružili i vrlo žestok otpor Oktavijanu prilikom prodora od delmatskog pojasa prema Panoniji, i da je samim tim kod njih već od ranije postojalo prisutno, ali pritajeno neprijateljstvo prema Rimljanima i da su u sebi baštinili taj osjećaj otpora pa ih je samim tim bilo i lakše pokrenuti na ustanak, nego narode koji imaju mnogo oportuniji, kompromiserski stav i koji su se bez oružanog otpora predali Rimljanima.

[403] *Vell.* II, CXV, 4

Dezitijatski preuzme vodstvo ustanka koji se razvijao na dinarskom prostoru, protiv čega kako izgleda nije postojalo ni izraženo ni veće protivljenje. Baton Dezitijatski je u tom trenutku jednostavno bio najpogodnija osoba da se stavi na čelo ustanka jer je on bio i među najvatrenijim i najodlučnijim zagovornicima pobune, posebno u situaciju kada je veći dio domorodaca kojima se obraćao još uvijek kalkulirao i čekao ishod prvog sraza. Srećom po Batona Dezitijatske i njegove najbliže istomišljenike prva bitka je donijela pobjedu kojom su i ostali pokrenuti na akciju.

Iz činjenice da je Baton Dezitijatski predvodio dezitijatski kontingent na vrlo bitno markomansko ratište proizlazi da je on u okviru dezitijatske *civitas*, sigurno morao obnašati i vojno-političku najvišu izvršnu instituciju. Samim tim bi bilo razumljivo, kao što je već ranije u tekstu navedeno, da je on bio prihvaćen kao vrhovni vojvoda svih ustaničkih snaga ne samo od vlastitog naroda i njegove političke jedinice nego i od drugih naroda sa dinarskog pojasa koji su se u prvi mah priključili ustanku. Sudeći po svemu što se događalo za vrijeme ustanka i o načinu njegovog vođenja ustaničkih snaga Baton Dezitijatski je morao posjedovati znatno i vojno i političko i obrazovanje i iskustvo koje je definitivno morao steći obnašanjem vojnih i političkih dužnosti. Uostalom teško bi bilo očekivati da se neki anonimus, koji usput ne tvrdi da je neki pseudo-kralj ili pseudo-nasljednik, stavi na čelo ustanka koji nije obuhvatio samo njegov narod nego i mnoge druge okolne narode. Da bi uopće mogao biti prihvaćen, u okolnostima koje su tada vladale u okupljalištu pomoćnih jedinica i uopće u domorodačkim zajednicama Ilirika, Baton Dezitijatski je morao biti relativno poznata osoba ne samo u svome matičnom narodu nego i šire. Upravo iz razloga da je dezitijatski kontingent bio najbrojniji i najspremniji na ustanak a sami Dezitijati jedan od najbrojnijih naroda sa dugom višestoljetnom političkom tradicijom samo od sebe se nametalo da njihov vojno-politički dužnosnik postane vrhovni vojvoda. Sudeći po povijesnoj izvornoj građi Dezitijati su imali vrlo bitnu ulogu ne samo u podizanju, nego i u širenju i održavanju ustanka, posebno onog njegovog segmenta koji se razvijao u dinarskom bazenu. Njihovo učešće je vjerojatno bilo masovno i nepokolebljivo i oni su predstavljali jedan od glavnih stupova na kojima je počivala čitava konstitucija ustanka i jedinstvenog Saveza dok je on u skoro dvogodišnjem razdoblju postojao. A uostalom iz njihove sredine je došao i vrhovni ustanički vojvoda što bi bilo teže ostvarljivo da narod i politička jedinica kojoj on izvorno pripada nije imala vrlo bitnu ulogu u strukturi i razvitku ustanka. Iz iznesenih činjenica, sasvim je razumljivo da se ideje i načela i načini funkcioniranja društveno-političkog sustava, kao i interesi dezitijatske narodnosno-političke zajednice pretoče i nađu primjenu i u funkcioniranju i u razvitku ustanka i općeustaničkog Saveza.

Imajući u vidu naglo izbijanje ustanka i njegovo brzo širenje i kao lančanu reakcija njegovo prenošenje na druge narode možemo pretpostaviti da je i u utjecajnim domorodačkim krugovima, ali i u običnoj populaciji, koji su se odvažili na ustanak po tom pitanju vladala opća jednodušnost. Tako su suprotstavljanje i opozicija dizanju

ustanka bile svedene na minimum ali samo i tek nakon one prve postignute pobjede kada je Baton Dezitijatski sa svojim prvobitnim sljedbenicima razbio tu iluziju o rimskoj nepobjedivosti. To nedvosmisleno govori i da je nezadovoljstvo prešlo kritičnu točku i da je zahvatilo sve domorodačke krugove i da je bilo potrebno da se samo neko odvaži i da je pokrene, a to je uradio dinarski kontingent i njegovi predstavnici. Eventualna opreznost i kalkuliranje koje uvijek prate pokretanje poteza kao što je preduzimanje oružane borbe i sukladno tome diskusije i iznošenje suprotstavljenjih mišljenja u slučaju pokretanja ustanka 6. god. n. e., nakon što je došlo do pokretanja čitavog auksilijarnog kontingenta, nisu više imali niti veliki efekt niti veliki značaj, a niti i smisao.

Sigurno je da je izbijanju ustanka, odvaživanju domorodaca da mu se priključe i njegovom brzom širenju doprinijela i činjenica da se tadašnji namjesnik Provincije sa najvećim dijelom trupa već priključio Tiberijevim snagama na Dunavu. Tako je Ilirik, i to posebno njegove unutarnje zone, ostavljen bez cjelokupnog sustava rimske vlasti i kontrole sa relativno malim snagama koje ga trebale održavati i zbog nedostatka prisustva samog namjesnika sa umanjenim upravnim autoritetom. Jedino što se od rimske vlasti osjećalo i primjećivalo u tom taboru i njegovoj okolini možda je bio vojni i upravni aparat koji je trebao da zapovijeda nad okupljanjem i upućivanjem pomoćnih trupa na Dunav (za to su bili zaduženi rimski vojni i politički dužnosnici srednjeg hijerarhijskog položaja, vjerojatno iz reda legijskog sastava Ilirika) te taj slabi garnizon u blizini. Pošto je vojničko i strateško pravilo u uvjetima europskog ratovanja sve do novog vijeka bilo da se sve velike operacije osvajačkog ili bilo kakvog drugog ofenzivnog karaktera, kako bi se izbjegla zima, pokreću u proljeće ili ljeto, logički bi bilo očekivati da se to odnosilo i na planiranu operaciju na Markomaniju. Već u proljeće 6. god. n. e. vojska se počela okupljati na Dunavu i započinjati operativne pokrete u Markomaniju, dok je istovremeno započelo i novačenje pomoćnih jedinica u pozadinskim provincijama. Samim tim, a imajući u vidu da je bilo potrebno izvjesno vrijeme za skupljanje i boravak u sabirnom taboru, se može pretpostaviti da je ustanak najvjerojatnije izbio u mjesecima proljeća. Da je ustanak počeo u prvoj polovici 6. god. n. e. i to najvjerojatnije u proljeće indirektno potvrđuje i činjenica da pisana vrela 6. god. n. e. pripisuju čitav niz događaja vezanih za ustanak od pokreta jedinica, čitavog niza bitki, širenja ustanka na širokom prostoru, stvaranja Saveza pa do prvih značajnijih protu-ustaničkih akcija, a koja su morala imati vremenskog prostora da se razviju. A i po Veleju Paterkulu izbijanje ustanka je više-manje korespondiralo sa početkom operativnih pokreta rimskih snaga na Dunavu prema Markomaniji,[404] što bi samo potvrđivalo da je ustanak izbio u proljeće 6. god. n. e.[405]

[404] *Vell.* II, CX, 1-2

[405] Po Bojanovskom (1988:50) ustanak je izbio u jesen, ali za to nema nikakvih argumenata. Na prvi pogled bi se promatrajući Dionov opširni opis 6. god. n. e. mogao izvući zaključak da je ustanak izbio u drugoj polovici te godine, jer njegov opis ustanka pripada drugom dijelu Dionovog teksta posvećenog 6. god. n. e. Međutim, Kasije Dion je zbivanja iz događajima «bogate» 6. god. n. e. na neki način sistematizirao. Tako on prvo opisuje zbivanja u samom Rimu za vrijeme 6 god. n. e. (LV, 25-27,5)→osnivanje vojne blagajne, uvođenje novih taksi, izbijanje gladi, veliki

Možda najvažniji argument da je ustanak izbio u proljeće, a ne kasnije daje Velej kada govori o uspjesima Valerija Mesalinusa i kaže da su se oni dogodili u prvo ljeto rata.[406]

Čim su vijesti o onome što se desilo u dinarskom pojasu i o prvim uspjesima ustanika stigle do panonskog bazena i tamo je lančanom reakcijom otpočeo proturimski pokret. Inspirirani i ohrabreni činom svojih južnih susjeda i njihovim prvotnim uspjesima Breuci, tada vjerojatno jedan od najuglednijih panonskih naroda,[407] koji se bio veoma istakao i u otporu rimskom nadiranju u vrijeme rata 12 - 9. god. p. n. e. isto se odvažio na otkazivanje lojalnosti Imperiji. Na svoje čelo postavili su iskusnog, uglednog i nešto postarijeg Batona Breučkog. [408] I tako vrlo brzo po izbijanju otvorenih borbi na dinarskom pojasu na pobunu se pokrenuo i panonski bazen, čime je ustanak počeo poprimati sveopći, ozbiljniji i za Rimljane opasniji karakter. Iako priključivanje ostalih panonskih naroda pripada razdoblju nakon borbi kod Sirmijuma i u blizini Drave može se realno pretpostaviti da su se i neke druge panonske zajednice, vjerojatno one na pravcu prema Sirmijumu, pridružile Breucima u ovoj fazi.

Domorodačko stanovništvo koje je podiglo ustanak nije se u taj rizičan poduhvat upustilo vođeno nekom izgrađenom i profiliranom idejom o odcjepljenju od Rimske države, kao egzistirajućeg fenomena, sa kojom su se mnogi Iliri i pomirili i prihvatili je kao neminovnu činjenicu.[409] Sudeći upravo po spontanosti izbijanja ustanka i njegovom stihijskom širenju ustaničke vođe i mnogi oni koji su se priključili tim prvim ustaničkim odredima nisu u tim trenucima imali definiran politički program, posebno ne onog tipa koji bi kao cilj imao zamjenu Rimske državne vlasti i njenih institucija s nekim novim političkim okvirom koji bi izgradili domorodački narodi. Samo izbijanje ustanka je u stvari bilo odgovor na ono što su domorodački narodi smatrali zloupotrebama i

požar, osnivanje noćnih čuvara, afera sa Publija Plaucija Rufusa---v. i *Svet. Aug.* 19----, igre u čast čast Druza, hram Dioskura), što i sam jasno konstatira (prva rečenica LV, 27, 6). Nakon toga slijede podaci iz drugih provincija i oblasti Imperije (LV, 27, 6-28→Ahaja, Judeja, pirati, Sardinija, Isaurijanci, ratovi u Africi, ekspedicije u Germaniji koje vodi Tiberije) i tek zatim slijedi opis ustanka sa kojim i završava opis 6. god. n. e. (LV, 29-30, 6). Da je sasvim pogrešno kronološki poredati događaje iz ove godine na osnovi njihovog mjesta u tekstu dokazuje samo činjenica opisa Tiberijevog ratovanja u Germaniji 4. i 5. god. n. e. (*Vell.* II, CV-CVII), a pripada u Dionovom tekstu 6 god. n. e. Uostalom i sam Dion napominje da se pojedini događaji odvijaju istovremeno (LV, 28, 4-5). Vjerojatno su se mnogi ovi od Diona prezentirani događaji, posebno oni samoga Rima (kao npr., izbijanje gladi, požar, afera sa Rufusom), događali paralelno sa izbijanjem i razvijanjem ustanka u Iliriku. A možda je i sama vojna blagajna bila, iako to na prvi pogled ne izgleda tako, osnovana u toku onog perioda 6. god. n. e., kada je već izbio i trajao ustanak.

[406] *Vell.* II, CXII, 1 (*Felix eventu, forte conatu prima aestate belli Messalini opus mandandum est memoriae*). Nesumnjivo Velej opisuje borbe Valerija Mesalinusa sa ustanicima 6. god. n. e. A sudeći po izvještaju Kasija Diona od početka ustanka do borbi sa Mesalinusom već se desio čitav niz značajnih događaja. Sudeći po opisu operacija kod Diona, za 6. god. n. e. borbe Mesalinusa i Batona bi se možda mogle datirati u period VII. – VIII. mjesec.

[407] Po Pliniju Starijem (III, 147-148), Breuci sa Kolapijanima, Iasima, Andizetima itd., se još sredinom I. st. n. e. ubrajaju u red glavnih naroda Panonije.

[408] *Cass. Dio* LV, 29, 3; Konstatacija da je riječ o iskusnijem, postarijem Batonu Breučkom važi jedino pod uvjetom da se spominjanje Batona kod Rufija Festa (VII, 5) odnosi na rat 12 - 9. god. p. n. e.

[409] O toj vrsti prihvaćanja Rimske države kao vrhovnog suverena političkog okvira, pa i tekovina grčko-rimske kulture posredno bi svjedočio i Velejev podatak (II, CX, 5), u kome on govori o prihvaćanju nekih elemenata rimskog načina života kod naroda koji su se pobunili.

ugrožavanjem njihovih praktičnih interesa i preživljavanja od strane državnog i provincijskog aparata i stranih privatnih poduzetnika, a posebno protiv metoda koje su oni primjenjivali u odnosima prema domorodcima. Oni se na ustanak sigurno nisu odvažili jer su bili vođeni nekom apstraktnom idejom o stvaranju neke slobodne od Rima i politički potpuno suverene i zajedničke ilirske zajednice. To potvrđuje i čuveni odgovor koji Kasije Dion stavlja u usta Batona Dezitijatskog na postavljeno pitanje Tiberija, jer Baton Dezitijatski na slikovit i figurativan način pokretanje na ustanak ne obrazlaže nekim teorijskim postavkama o slobodi, borbi protiv imperijalizma, očuvanju starog načina života i sl. već praktičnom razlozima. Iz smisla odgovora jasno se vidi da Baton Dezitijatski nije imao ništa protiv toga što su njegovi sunarodnici bili podčinjeni Rimskoj Državi, nego u tome što je ta podčinjenost korištena za prekomjerno iskorištavanje resursa i snage domorodačkog stanovništva od strane onih koji su radili u ime Države i Rimskog naroda i naravno za svoje osobne interese. Ta situacija je slikovito predstavljena u vidu rimskih stada kojima su umjesto pastira za čuvare poslali vukove.[410] To je tako različito od npr. po Tacitu Kalgakovog govora Kaledoncima u kome se nalaze oštre osude rimske osvajačke politike, znači načela na kojima počiva zgrada Rimske Države.[411] Znači ustanak nije bio motiviran nekom metafizičkom idejom o oslobodilačkom pokretu, nego njegovi uzroci leže u naraslom nezadovoljstvu prema onome što su domorodci smatrali sustavnim zloupotrebama i beskrupuloznim iskorištavanjima a povod je bio proces novačenja koji su Rimljani provodili u dinarskim zemljama. I tako je pobuna izbila onog trenutka kada su u dovoljnoj mjeri sazrele sve okolnosti da se ona pokrene, a unutarnje domorodačke frustracije prešle granicu strpljivosti naglo se preobrazivši u oružani nastup. Ali i pored toga što je ustanak uzrokovan nekim čisto prozaičnijim razlozima zbog erupcije nagomilanog nezadovoljstva i unutarnjih frustracija izazvanih onim što su po njihovom mišljenju bile neizdržive zloupotrebe ustanici su jednostavno pred sobom uništavali ne samo ono što su smatrali uzrokom svojih nevolja nego su svoj obračun silom prilika, jer je to što su bili uništavali bilo ili pod direktnom zaštitom ili pod suverenitetom Rimske države, odmah prenijeli i na samu Državu, odnosno njene subordinirane institucije i sve ono što je u njihovoj svijesti predstavljalo Rim. Dobivanjem proturimskog karaktera, a posebno poradi sustavne i nemilosrdne eksterminacije svega onoga do čega su ustanici uspjeli doseći a što je po njihovom mišljenju predstavljalo strani i neprijateljski element, ustanak je došao u situacija kada su svaki eventualni kompromisni aranžmani sa oficijelnim Rimom postali nemogući i rat je ostao jedina solucija. Zbog činjenice da se borba skoro po samom svom izbijanju prenijela protiv same Rimske Države kao takve i činjenice da su njene institucije i službe vrlo brzo na pobunjenom području likvidirane, normalno je bilo očekivati da su ustaničke vođe bile primorane da izgrade svoj samostalni politički i vojni

[410] *Cass. Dio* LVI, 16, 3

[411] *Tac. Agr.* 30

ustroj i strukturu, koji bi obuhvaćali čitav ustanak i bili bez ikakve veze, izuzev neprijateljstva, sa Rimskom državom. Tako je jedna pobuna koja je izbila kao posljedica problema čisto praktične, a ne ideološke, naravi s daljim razvitkom ustanka dobila i obrise borbe protiv same Rimske Države vođene sa jasnijom idejom.

Naravno na ovom mjestu postavlja se i pitanje da li su ustanici, odnosno njihove vođe i predstavnici namjeravali ili samo imali viziju stvaranje neke vrste nove državotvorne cjeline sa vrhovnim političkim i vojnim suverenitetom odijeljenim od Rimske Države, ili su je zamišljali samo kao neku vrstu ad-hoc saveza za potrebe borbe koja je jasno prešla na razinu otvorenog i totalnog rata sa Rimskom Državom. Da li su možda samo pojedine vođe i pojedine struje unutar općeustaničkog pokreta bile nošene idejom nakon što je oformljen zajednički ustanički Savez, da on bude ne samo vojna jedinstvenost ustanka nego prije svega taj novi, od Rima odijeljeni, nosilac suvereniteta ili je on postupno postao nakon ustroja općeustaničkog nastupa samo temeljna platforma ustanka. Vjerojatno su se u toku ustanka postupno uspjele iskristalisati kod nekih bitnih za ustanak pojedinaca kao što je npr., Baton Dezitijatski i takve ideje o mogućem nezavisnom državotvornom i političkom okviru koje bi predstavljao ili bi u njega prerastao u ustanku stvoreni zajednički Savez. Sudeći po nizu poteza, pojedinci a prije svega Dezitijatski Baton odnosno kompletan dezitijatski narod su izgleda imali bar približno takvo stajalište, o čemu će naknadno biti više riječi. U okviru ovog pitanja je potrebno promatrati i nastojanje institucionalizacije ustanka, projekta iza kojeg stoji kao njegov najvidljiviji predstavnik i eksponent Baton Dezitijatski a koji se manifestira u primjerima stvaranja Saveza i posebno u čuvenom suđenju Batonu Breučkom. Međutim s druge strane izgleda da pojedine druge ustaničke vojvode, uključujući i drugog vrhovnog vojvodu, nisu bile baš tako privržene toj ideji i da su ipak više vodili računa o parcijalnim interesima naroda kojima su izvorno pripadali i svojim ambicijama nego o općeustaničkom interesu.

Na početku svoga opisa, Velej kaže da je cilj ustanika, bila i Italija. Držimo da je riječ o prenaglašavanju kako bi se podigao značaj Tiberija, odnosno kako bi se onome tko je spriječio takvu nakanu ustanika uz sve ostale zasluge mogao posredno pridodati i epitet spasioca matice Italije i tako Tiberija stavljajući uz bok sa jednim Marijem.[412] Augustove govore koji su ukazivali na veliku opasnost potrebno je promatrati i u svjetlu šoka koji je nastao kao posljedica vijesti o brzom širenju ustanka ali i namjernog preuveličavanja opasnosti od strane Augusta kako bi se mogla izvršiti mobilizacija svih neophodnih resursa Države i neutralizirati izvjesna neslaganja sa planiranom mobilizacijom koja bi se sigurno pojavila. Zbog toga je predstavljajući ustanički pokret na zapadnom Balkanu i Panoniji Senatu kao golemu opasnost nastojao da mobilizaciji da legalni senatski

[412] To isticanje Tiberija kao spasioca Italije primjećuje se i u Velejevom podatku II, CXIV, 4 kada kaže da su se panonski ratnici koji su kratko vrijeme ranije prijetili Italiji «ropstvom», sada poklonili pred Tiberijem.

pristanak čime bi se utišala nezadovoljstva koja se uvijek javljaju uz svaku državnu akciju vezanu za mobilizaciju ljudi i sredstava, jer što je veća opasnost za zajednicu manja je opozicija nepopularnim akcijama, potezima i naporima koje izvodi država.

Ustaničke vojvode su sigurno bili svjesni svojih stvarnih mogućnosti i sigurno nisu namjeravali da kao svoj cilj imaju Italiju i to samo sa dijelom svojih snaga jer bi to bio poduhvat koji bi sigurno proizveo brzu propast glavnih ustaničkih snaga. Ni sam spontani karakter izbijanja ustanka i njegove početne faze razvitka i širenja nisu mogli proizvesti kao stratešku zamisao prodor u dubinu Italije, jer su ustaničke vojvode kao primarnu potrebu smatrali konsolidaciju ustanka i njegovo dovođenje u neku vrstu sustavnog ustroja. O tome dovoljno govori i činjenica da je Baton Dezitijatski smatrao shodnim da napusti prvu liniju kako bi otišao u panonsko područje radi ugovaranja sastanka sa drugim segmentom ustanka. Ustanici u tim prvim danima ustanka nisu imali ni dovoljno kapaciteta, ni dovoljne međusobne uvezanosti da bi mogli poduzeti neki tako ambiciozan poduhvat kakav je npr. invazija Italije. Osim toga ni drugi izvorni izvještaj o ustanku Kasija Diona ne pokazuje da su ustanici imali za cilj Italiju. To što su se pojedine ustaničke snage približavale krajnjim istočnim granicama Italije, pa možda na nekim mjestima i «dodirnule» tu liniju,[413] rezultat je i širenja ustanka i prodiranja pojedinih ustaničkih snaga koje su širile ustaničke vatre na nove prostore i razvlačile neprijateljske snage i onemogućavale njegovu koncentraciju. Ali i ovo približavanje i ugrožavanje granice Italije prema Iliriku je, kao i prenaglašavanje broja ustanika, sposobnosti, vrsnoće i žestine ustanika poslužilo Veleju da dodatno pokaže značaj i veličinu Tiberija koji je eto spasio i Italiju od «neumitne i opasne invazije bezbrojnih barbara». Istovremeno je ovo približavanje i omogućilo Augustu da ubrza i olakša proces mobilizacije sredstava i ljudi za nenadani rat u Iliriku. Pored svega, da bi se uopće mogla u strateškim uvjetima koji su tada vladali na zapadno-balkanskom području biti izvršena uspješna invazija sjeveroistoka Italije, bilo je neophodno da se prije toga ima potpuna kontrola nad Siscijom i dolinom Kupe te donjom Savom, a kao što znamo ustanici nisu ni u jednom trenutku imali pod kontrolom ni Sisciju niti u potpunosti donjo-savsko područje oko Emone.

[413] Izvorna građa ne daje potvrdu da su ustaničke snage, makar samo diverziono i privremeno prešle preko zapadnih granica provincije Ilirik, ali nije nerealno pretpostaviti da su neke ustaničke formacije došle do same te linije, pa je eventualno i prešle, jer se zna da se krajnje zapadne ustaničke pozicije posebno u periodu drugog vala širenja ustanka na zapadnom pravcu našle ne suviše udaljene od zapadne granice Ilirika.

7. I. faza razvitka ustanka – širenje

„...ne zna, da smo dobili mačeve da niko ne robuje“

Lukan[414]

Prvo izbijanje ustanka među ilirsko-dinarskim auksilijarnim kontingentom, među kojima su Dezitijati vjerojatno imali znatan udio, imalo je velike posljedice za dalji razvoj ustanka. To je podrazumijevalo da su se prvi ustanici u momentu dizanja pobune već nalazili dobro ororužani, opremljeni, opskrbljeni, i u punom ratnom rasporedu. Zbog tih svojih prednosti i pobunjeni auksilijari i Dezitijati su uspjeli da vrlo brzo reagiraju na nadolazeće situacije i događaje i da tako postanu centripetalna sila pobune na dinarskom prostoru kojoj su se pridruživali drugi narodi. Baton Dezitijatski je, ne samo kao predstavnik naroda koji se vjerojatno prvi pobunio i najbolje oružano opremljenih snaga, nego zahvaljujući i svojim karakternim osobinama prihvaćen i od ostalih pobuni pridruženih naroda kao njihov vrhovni vojni predvodnik-*vojvoda* (po tim ga nazivom titulira Velej Paterkul)[415]. Baton Dezitijatski je u sebi posjedovao čitav niz osobina koje su bile neophodne za jednog vrhovnog vojvodu ustanka, od kojih su se u toku ustanka najizražajnije ispoljavali velika energija i incijativnost, dobro vojničko umijeće, izvanredno velika pokretljivost koju npr. njegov breučki pandan nije imao i posebno činjenica da su ga ipak ratnici slijedili. Baton Dezitijatski je praktično kružio čitavim pobunjenim područjem od Jadrana sve do Slavonije i to se brzo prebacujući sa jedne strane na drugu. I to dokazuje njegovu veliku dinamičnost i odlučnost u vođenju ustanka i odanost interesima i zacrtanim i dogovorenim ciljevima borbe koju su pokrenuli dinarski i panonski narodi, ali i prilično razvijen osjećaj odgovornosti (koji se graničio i sa spremnošću za samožrtvovanje) i za sudbinu ustanka i za njegove učesnike i svoje sljedbenike. Posebna osobina kojom se odlikovao Baton Dezitijatski bio je njegov izraženi autoritet koji je proizlazio iz svih njegovih gore spomenutih osobina, ali sigurno i iz njegovog ponašanja i djelovanja u okvirima vlastite zajednice i u odnosima sa susjednim i okolnim autohtonim narodima prije početka ustanka. Da je Baton Dezitijatski imao izniman autoritet među svojim sunarodnicima dokazuje i to što se on vjerojatno nalazio na čelu dezitijatskog kontingenta koji je trebalo voditi daleko na sjever, u prekodunavski rat, a za to je trebalo imati komandni autoritet i vojničko umijeće koji su

[414] „*Ignoratque datos, ne quisquam serviat enses*“ *Luc. Bell. Civ.* IV, 579

[415] *Vell.* II, CX, 4-5

uvažavali i cijenili i sami Rimljani. Da li je taj svoj komandni autoritet i vojničko umijeće stekao i nekim ranijim ratovima u kojima je učestvovao u sklopu pomoćnih jedinica o tome ne raspolažemo sa podacima, ali realno bi bilo očekivati da on svoj komandni autoritet i umijeće nije mogao baštiniti samo iz mirnog doba bez okušavanja rata i svega onoga što on donosi. I možda bismo mogli pretpostaviti da je Baton Dezitijatski učestvovao u nekim ranijim ratovima i pohodima koje su vodili Rimljani, a u kojima su ratničke vrijednosti Dezitijata i drugih dinarskih ilirskih naroda došle do izražaja i bile uočene od strane Rimljana. A onda možda i u tome treba tražiti razloge novačenja i traženja dezitijatskog i uopće «dalmatinskog» kontingenta za markomanski rat. Baton je uživao visoku razinu autoriteta i među ostalim pobunjenim narodima koji su ga svojom voljom poštovali i slijedili. U početku ustanka, kada je dolazilo do njegovog širenja i oblikovanja forme koja bi trebala voditi ustanak, Baton Dezitijatski je ispoljio i pored vojničkog i vidljivu diplomatsku i političku umješnost. Tako je on uspio da svojom inicijativom i pod svojim autoritetom objedini jednu stihiju pobune, da brzo međusobno poveže njene centre i da pobuni određeni stupanj unutarnje konstitucije i da naravno sebe održi nakon konačnog objedinjavanja ustaničkih snaga kao jednog od dvojice vrhovnih vojvoda i najistaknutijeg člana ustanka do samog kraja rata. Vjerojatno su tako i vojničke i političke kvalitete i sposobnosti Batona Dezitijatskog i njegova nepokolebljivost po pitanju vođenja ustanka, a koje su drugi narodi koji su ulazili u ustanak na dinarskom području možda od ranije poznavali ili su ih upoznavali na samom početku ustanka, utjecali i da bude i od drugih naroda prihvaćen skoro jednodušno (za drugačije mišljenje ne raspolažemo ni sa kakvim pokazateljima) za vrhovnog vojvodu. Možemo slobodno reći da je Baton Dezitijatski, više od svih drugih vođa ustanka predstavljao istinski «alter ego» čitavog ustanka, čiji je duh i potrebe on najbolje shvaćao i primjenjivao. Sa Batonom Dezitijatskim je i započeo ustanak zapadnobalkanskih i panonskih naroda i sa njim se i završio.

Baton Dezitijatski je ipak bio obično ljudsko biće i uz niz kvaliteta posjedovao je, kako se može zaključiti iz opisa rata i Batonovog ponašanja u njemu koje daju antička djela, u svome karakteru i neke mane koje se zbog svoje specifičnosti u datim okolnostima kod ustanika i nisu baš smatrale nekom smetnjom, čak naprotiv….. Te njegove negativne osobnosti ustvari su i dan-danas svojstvene čisto dinarskom elementu, a koje su i pored nesumnjive beskorisnosti i štetnosti izmiješane sa gore navedenim kvalitetama koje je Baton neminovno posjedovao izgledale vrlo primamljive za sve ustanike posebno one koji su pripadali dinarskom miljeu. To su prije svega tvrdoglavost i sklonost čak i nekoj vrsti samožrtvovanja poradi općeg cilja, bezkrompromisna upornost i dosljednost u borbi za neke zacrtane ciljeve i norme koji sve više postaju nerealni i otežavajući balast čitavog ratovanja i političke aktivnosti. U to treba uvrstiti i izvjesnu naivnost i pretjerano pouzdanje da i drugi njegovi suradnici i zapovjedne kolege slijepo vjeruju i da su odani u isto ono u što i on, te u pojedinim slučajevima nerealno sagledavanje snaga na terenu i nekada vučenje poteza koji bi se, polazeći s realne pozicije, mogli ocijeniti i brzopletim

neracionalnim i afektivnim (npr. te osobine su se izgleda ispoljile u neuspješnom napadu na Salonu ili u borbama sa Valerijem Mesalinusom). Međutim za običnog, prosječnog ustanika koji je ulazio u rat te osobine su bile razumljive i ne samo prihvatljive nego i poželjne. Ali sudeći po načinu njegove predaje (pruženom odgovoru Tiberiju i zalaganju za spas svojih sljedbenika i sunarodnika)[416] bilo bi pogrešno i Batona Dezitijatskog smatrati za nekakvog fanatika, nerealnog idealistu i utopistu spremnog da žrtvuje sve poradi onoga što je zamislio i za što se borio. Njegova upornost i odlučnost nikada nisu prešli onu vrlo tanku granicu koja je dijeli od fanatizma i nepromišljenosti i on je uvijek u sebi sadržavao i određenu crtu praktičnosti, što se npr. slikovito vidi u zbivanjima kod Andetrija kada je on shvatio bezizlaznost ukupne situacije, ali ne i branioci Andetrija. Uostalom i Baton Dezitijatski koji je nesumnjivo bio najutjecajnija osoba u okviru one prvotne skupine koja je digla ustanak i sami ti ustanici, kao i sama pobuna u cjelini nisu se pokrenuli u rat radi ostvarivanja nekih idealističkih i utopističkih ciljeva ili iz razloga fanatizma, nego poradi pragmatičnih potreba. Iz svega gore navedenog i uz sve njegove kvalitete, ali i mane, sasvim je očekivano da su i drugi narodi koji su pristupili ustanku dobrovoljno bili pristali da slijede njegov autoritet i zapovjedništvo. I tako ne ometaju uspjeh ustanka sitnim sujetnim zahtjevima i sitnočarđijskim razmiricama nego da vrhovno zapovjedništvo, bez ikakvih rezervi, prepuste dvojici vojvoda od kojih je jedan bio Baton Dezitijatski. To se posebno vidjelo u prvoj fazi bune kada je plima ustanka požnjela i niz uspjeha u eliminiranju omražene uprave, njenih predstavnika, simbola i privrženika. Ipak stanje sa početka ustanka se nije uspjelo u istom obliku održati do kraja ustanka, i dalji razvitak ustanka ipak je doprinosio razumljivo padu autoriteta Batona i opadanju vjere u ideje i konačni cilj ustanka među lokalnim zapovjednicima i uopće ustaničkim snagama.

Pored slabašnih vojnih posada, prvi na udaru ustanika su se našli i rimski građani i nerimski trgovci koji su uglavnom poticali sa mediteranskog područja i veterani.[417] Poglavito italski i primorski rimski građani bez obzira u kakvom su se individualnom odnošaju nalazili sa domorodcima, zbog same svoje pravne, političke i narodnosne pripadnosti su postali prirodna meta ustaničkih napada. Tako je sa samim izbijanjem ustanka, skoro stihijski uslijedila i sustavna, brutalna i totalna eksterminacija svog onog zatečenog stanovništva koje je u očima ustanika predstavljalo Rimsku Državu i njene vrijednosti, zahvaćajući ne samo one koji su bili nositelji rimskog građanstva nego sve one strance koji su se u zapadnobalkanskim i panonskim zemljama zatekli zahvaljujući uspostavi rimske vlasti u njima. Vjerojatno su se i neki domaći ljudi, koji su intenzivno kolabirali i bili lojalni Državi, i izvlačili izvjesnu korist služeći joj (npr. u skupljanju poreza i taksi) našli kao meta ustaničke plime. Posebno su se u iznimno nepovoljnoj i

[416] *Cass. Dio* LVI, 16, 2-3

[417] *Vell.* II, CX, 6

opasnoj poziciji našli oni Rimljani i drugi stranci koji su bili poreznici i drugi državni službenici, zakupnici, zelenaši i trgovci, a koji su se zatekli na prostoru kojim se širila pobuna. Trgovci iz mnogih mediteranskih zemalja (koji su pored Italije najviše dolazili i sa helenističkog Orijenta) sa svojim uobičajenim načinom poslovanja u očima još uvijek gospodarski i poslovno «neiskusnih» domorodaca su mogli dobiti obrise izvora pohlepe i gospodarskog iskorištavanja i zato nas ne bi trebalo posebno čuditi da su po Veleju oni bili «brutalno pobijeni».[418] Posebnu oštrinu i bijes ustanici su pokazali prema veteranima do kojih su mogli doći.[419] Po Veleju, ti veterani pod zastavom su bili naseljeni kao detašmani koji su praktično predstavljali na neki način stalne rimske posade unutar peregrinskih područja, i njih je bio iznimno veliki broj (…*magnus vexillariorum numerus*…). Ustaničke jedinice su kako izgleda vrlo brzo ne samo pobijedili te veterane pod zastavom koji su bili «garnizonski» naseljeni širom ilirskog područja, nego su ih ako se može vjerovati Veleju istrijebili.[420] Za ustanike su veterani, a posebno oni uvezani u sustav «veterana pod zastavom» bili ne samo neprijatelj i strani element koji im je predstavljao jedinu relevantnu opasnost u tim prvim danima ustanka nego i najvidljiviji i stalno prisutni (smješten pored i sa domorodcima) simbol i garant rimske vladavine i samim tim u prenesenom značenju i opresije koju je ta vladavina izazvala nad domorodačkim zajednicama. I poradi toga, ustanički udar na veteranske pozicije je bio i brz i snažan i nemilosrdan. Ovaj obračun sa rimsko-italskim i drugim stranim elementom a koji su ilirski ustanici smatrali neprijateljskim, ustvari sa svima onima koji su ili za koje su ustanici smatrali da su lojalni Državi i Provinciji, se odvijao ne samo vrlo brutalno nego i iznimno brzo i efikasno. Za vrlo, čak zapanjujuće, kratko vrijeme silina i brzina ustaničkog udara je prosto zbrisala sve te pozicije koje su ustanici smatrali neprijateljskim. Ustvari sav nakupljeni bijes i frustracija koje su se godinama gomilale su se, s pravom ili ne, iskalile upravo nad tim ljudima koje su zatekli u svojim zemljama. Ove doseljeničke naseobine, vojne i veteranske pozicije i izolirane skupine i pojedinci bilo trgovci, državni službenici ili obični kolonisti doseljeni iz najrazličitijih razloga

418 Po Veleju Paterkulu (II, CX, 6) , trgovci su bili «*trucidati*». Glagol *trucido* 1., pojmovno označava brutalno, sistematsko i namjerno ubijanje kojem bi kod nas možda najbolje odgovarao sa svojom dubljom i prenesenom pojmovnom sadržinom termin «poklati».

419 *Vell.* II, CX, 6; Wilkes (1969:70, fus. 2) daje mogućnost da su se ti detašmani veterana nalazili na obalnom planinskom pojasu pozivajući se na Velejevu rečenicu da su ti detašmani veterana bili prilično udaljeni od imperatora, tj. od Tiberija. Ustvari vrlo je teško lokalizirati te pozicije veterana koji su nastradali izbijanjem i širenjem ustanka, jer osim te konstatacije Veleja ne postoji više ni jedna naznaka za bliže određivanje stacioniranja veteranskih zajednica. Te zajednice su se mogle, isto pozivajući se na Velejev podatak, nalaziti i u bilo kojem drugom dijelu dinarskog ilirskog područja koje se pobunilo 6. god. n. e. samim tim i na prostorima Gornje Bosne koji su isto vrlo udaljeni od dunavske granice na kojoj se tada nalazio Tiberije. Veterani su vjerojatno bili naseljeni na strateškim točkama, putnim čvorištima, na područjima sa plodnijim zemljištem i sa brojnijom peregrinskom populacijom i možda u blizini oblasti koje su imale vitalni karakter po rimske interese u Iliriku, kao što su rudonosni bazeni, ali i u razvijenim i urbaniziranijim područjima obalnog i priobalnog pojasa.

420 Međutim, postoji i mogućnost da ovi veksilijari uopće nisu bili veterani, nego pojedini detašmani regularnog legijskog sastava. U tom slučaju riječ bi bila o pojedinim odjelima legija iz Ilirika koje su otišle na Dunav, a koji su imali garnizonsku, posadnu funkciju. Na drugom mjestu Velej (II, CXIII, 1) kada spominje veterane, ne koristi izraz veksilijari, nego veterani. O tome v. i *Tac. Ann.* I, 38; Goldsworthy, 2000: 118

morali su da na sebi iskuse, pretrpe i iskupe svu mržnju, bijes i stihiju izbijanja ustanka. Lakoća kojom se dogodila likvidacija rimskih pozicija u dubini ilirskih zemalja pokazuje da su one bile slabo ustrojene i nepripremljene za neku iznenadnu eventualnost kao što je izbijanje ustanka domorodačkog stanovništva. Činjenica i da su domorodci bili i naoružani i vojnički ustrojeni i okupljeni, i to paradoksalno po rimskom zahtjevu, samo je pospješilo i ubrzalo uništavanje tih doseljeničkih naseobina i rimskih garnizona. Vjerojatno je ovo uništavanje bilo naizrazitije na pravcima nastupanja onih inicijalnih ustaničkih snaga, nastalih od pobunjenih pomoćnih jedinica, a koje su se nalazile pod neposrednim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog i to prilikom njihovog prodora od središnje Bosne prema Saloni. Kasnije, nakon odvajanja ustaničkih snaga nakon neuspjeha pred Salonom, to razaranje se nastavilo prema jugu do Apolonije, odnosno prema Sisciji sa druge strane. Brzina širenja ustanka, koji se izgleda bar na dinarskom prostoru odvijao dobrim dijelom oslonjen na pravce kretanja i napredovanja već pobunjenih snaga, brzina i iznimna učinkovitost razaranja rimskih pozicija u unutrašnjosti i gotovo istovremeno pojavljivanje ustaničkih snaga pred Salonom pokazuju skoro zapanjujuću mobilnost. To ukazuje i na sposobnost ustaničkih jedinica, da se uz sve objektivne okolnosti i teškoće, posebno zemljopisnog karaktera ali i postojanja rimskih pozicija u unutrašnjosti prebace od središnje Bosne do primorja. Ustanici, koji su se istine radi već prije svoga upuštanja u avanturu ustanka nalazili u vojnoj formaciji i gotovosti, su praktično za vrlo kratko vrijeme «očistili» unutarnji pojas zahvata buduće provincije Dalmacije i onda se još upustili u pokušaj osvajanja Salone. Na ovo iznenađujuće, može se čak reći i zapanjujuće širenje ustanka i rušenje rimskih pozicija ukazuje i sam Velej, kada kaže da od Herkula nijedna nacija (politički narod u antičkom smislu) nije pokazala takvu hitrost u pretvaranju svojih odluka u praktičnu realizaciju.[421] Ovaj podatak se nalazi neposredno nakon što on izvještava o usvajanju tekovina mediteranske antičke kulture od strane domorodaca što bi moglo na neki sugerirati da je riječ o nekoj smislenoj vezi spomenutih podataka.

Brzina širenja ustanka u jednom zapanjujuće kratkom periodu, njegova velika masovnost, odziv velikog broja naroda (peregrinskih ilirskih *civitates*) na oružani nastup, učešće u borbama svih slojeva ustaničkog stanovništva i žestina, borbenost, odlučnost ustanika i čitavog domicilnog stanovništva (uključujući kako to vrela potvrđuju i žena kao u slučaju Ardube) ali i njihova brutalnost u obračunu sa protivnikom definitivno potvrđuje da je ustanak imao općenarodni karakter, bar kod onih naroda i zajednica koje su se priključile ustanku. Zbog velikog broja ilirskih naroda koji su se odvažili da se uključe u ustanak i zajednički bore, što je nesumnjivi povijesni presedan toliko različit od prakse iz ranijih perioda, ovaj ustanak se tako može s pravom nazvati *Ilirskim*.

[421] *Vell.* II, CX, 5-6

Prvi pokret Breuka i drugih panonskih zajednica koje su im se pridružile, nakon što su se podigli na oružje, bio je usmjeren na Sirmijum sa ciljem da se brzo dočepaju ovog bitnog urbanog i strateškog središta na Savi, koje se nalazilo skoro na samoj granici ilirske provincije sa Mezijom i u neposrednoj blizini vanjske granice.[422] Eventualnim zauzimanjem Sirmijuma breučko-panonski ustanici bi ostvarili veliku prednost jer bi tako došli u posjed Srijema, strateški važnog područja između Dunava i Save. Pored toga garnizon i uopće rimsko prisustvo u Sirmijumu je predstavljalo veliku opasnost za položaj i sigurnost i pobunjenih Breuka i drugih Panona na istoku panonskog područja. Za istočni panonski bazen, kasnije obuhvaćen provincijom Donja Panonija, Sirmijum je predstavljao isto ono što Salona za Delmate i neke druge dinarske Ilire. Međutim, Rimljani stacionirani u gradu su uspjeli da odbiju napad i Breuci nisu uspjeli zauzeti Sirmijum i ostvariti svoju osnovnu stratešku zamisao. A uz sve to namjesnik Mezije Aul Cecina Sever (*Aulus Caecina Severus*) je čim je dobio vijesti o pobuni u panonskom bazenu se brzo uputio protiv pobunjenika i to pravcem prema širem području Sirmijuma, koje se nalazilo u okviru Ilirika na samoj granici prema Meziji.[423] Sa breučko-panonskom ustanicima se srazio blizu rijeke Drave (Δράουον), što bi značilo da su se nakon neuspješnog napada na Sirmijum ustaničke snage predvođene Batonom Breučkim povukle u pravcu sjeverozapada. U ovoj prvoj većoj i značajnijoj bici ustanka Cecinine trupe su uspjele i uz znatne svoje žrtve da poraze ustanike. Tako je Cecina uspio da spriječi ustaničko ovladavanje prostorom sjeverno od Sirmijuma i stabiliziranje na obali Dunava, toj vanjskoj granici Imperije. Ali zbog svojih velikih gubitaka Cecina nije mogao da iskoristi svoju pobjedu i da nastavi pokret dublje u ustaničko zaleđe. To su

---

[422] U vrijeme izbijanja ustanka u gradu je postojao konvent rimskih građana (*conventus civium Romanorum*). Lopandić, 2007: 18.

[423] *Cass. Dio* LV, 29, 3

Nejasno je da li je postojala zasebna provincija Mezija u vrijeme rata. Po Bojanovskom (1988:55), Mezija je bila formirana tek 46. god. n. e. Međutim ako je to tačno kakvu je onda uopće funkciju imao Cecina Sever te 6. god. n. e. ako su tada mezijske oblasti pripadale rimskoj Makedoniji. Kasije Dion u svome popisu provincija za 27. god. p. n. e. (LIII, 12, 4-7) uopće ne spominje Meziju, ali zato za 6. god. n. e. spominje Cecinu Severa kao arhonta Mezije (...Καικίνας Σεουῆρος ὁ τῆς πλησιοχώρου Μυσίας ἄρχων...), slično kao što i titulira Valerija Mesalinusa koji je stvarno bio namjesnik provincije Ilirik 6. god. n. e. Međutim ni spomenuta činjenica ne mora značiti da je Cecina Sever i stvarno bio klasični provincijski namjesnik, iako je to vrlo moguće. O pitanju uspostave provincije Mezije v. i kod Papazoglu, 1969:143; 261; 326-328. Ako i nije postojala kao provincija 6. god. n. e. sigurno je jedino da je Mezija u velikom i briljantnom pohodu Marka Krasa zauzeta u periodu 29 - 28. god. p. n. e. i da je postojala neka mezijska upravna ili bar vojna posebnost 6 god. n. e. Inače o odnosu Rimljana i Meza v. Papazoglu, 1969:312-328. Po Mócsy (1974:36), u ovom periodu nema Mezije kao provincije, već je zapovjednik armije stacionirane u njoj a čije je postojanje neophodno zbog sukoba sa Dačanima, subordiniran namjesniku Makedonije. Ali i u tom slučaju Mezija bi predstavljala neku upravnu specifičnost, posebno imajući u vidu da su se u vrijeme principata vojne i civilne nadležnosti međusobno stapale, spajale i dopunjavale pa bi i rimski, vojni zapovjednik određene regije, kao npr. Mezije, bio ujedno i njen civilni upravitelj. Po Mirković (2003:64) ➔»Mogućno je da je u prvoj godini Tiberijeve vlade organizovana kao provincija Mezija koja se nalazila pod rimskom vlašću velikim delom još od rata M. Licinija Krasa protiv Meza 31-18? (riječ je vjerojatno o štamparskoj grešci op. a.) pre Hr.» i (2003:66) «Provincija Mezija, verovatno na teritoriji plemena Meza, istočno od Đerdapa, bila je osnovana od Tiberija i uključena u provincijski kompleks Ahaja-Makedonija-Mezija, pod jednim konzularom». Detaljniju raspravu o Meziji kao posebnom vojnom zapovjedništvu unutar provincije Makedonije i kasnije nastanku posebne provincije v. Šašel Kos, 2005 A:505 - 516

iskoristili poraženi ustanici za obnavljanje snaga i fokusiranje pažnje na pozivanje i okupljanje saveznika koliko god je to moguće, kako bi mogli uskoro obnoviti borbu.[424] Porazi kod Sirmijuma i na Dravi uvjerili su Batona Breučkog i druge breučke vođe (npr. Pinesa) u neophodnost proširivanja ustanka, i u tu svrhu su oni ovo zatišje odlučili da iskoriste za pojačavanje ustanka u panonskom bazenu, njegovu stabilizaciju i unutarnju konsolidaciju, Najvjerojatnije su se tada Breucima priključili i drugi panonski narodi, stvarajući tako neku vrstu panonskog ustaničkog saveza sa Batonom Breučkim kao vojvodom. Tako su znatni rimski gubici ali i nedovoljne snage sa kojima je u dogledno vrijeme mogao računati Cecina Sever, i pored načelnih uspjeha u borbama, omogućili opstanak i dalji razvitak panonskog segmenta ustanka.

Istovremeno sa borbama u Srijemu i u blizini rijeke Drave, dinarski ustanici, čije osnovno jezgro sačinjavaju pobunjeni auksilijari, predvođeni Batonom Dezitijatskim su brzo napredovali prema Saloni, ujedno i šireći ustanak.[425] Njihov cilj je bio više nego jasan-zauzimanje Salone i izbijanje na istočnojadransku obalu, odnosno ovladavanje njome. Pravac njihovog prodora prema Saloni je najvjerojatnije izgledao, ugrubo skicirajući ga, Gornja Bosna—lašvansko porječje---Skopljanska udolina---zapadna Bosna----Salonsko zaleđe, odnosno moguće je slijedio više-manje pravac trase buduće Dolabeline «VIAM A SALONIS AD HE[…. ?]ASTEL[…. ?] DAESITIATIVM». Dolabeline ceste su se morale, ako ne većim dijelom, naslanjati bar djelomično na predrimske komunikacije pa je onda logično očekivati da je postojala jedna komunikacija koja je povezivala srednju Dalmaciju sa središnjom Bosnom i u vrijeme neposredno pred ustanak. Osim toga, činjenica da ustanici uspijevaju za relativno kratko vrijeme doći do Salone ukazuje na postojanje jedne ustaljene i korištene komunikacije, preko koje se kreću ustanici, a koju je u dijelovima korigirala, kvalitetno sredila i uvrstila u saobraćajnu mrežu djelatnost namjesnika P.Kornelija Dolabele u toku jedne dekade nakon završetka ustanka. Da je pokret ustanika prema moru išao direktno južnim pravcem, a ne jugozapadnim, Baton Dezitijatski bi sa svojim snagama izbio pred Naronu a onda bi se tek uputio ka Saloni gdje bi poslije neuspješnog napada opet poslao dio snaga na jug zahvaćajući ponovo Donju Neretvu i naronitansko područje, što nema smisla. Osim toga naronitansko zaleđe, Donja Neretva i rimske pozicije u tome širem zahvatu stradale su tek prilikom ustaničkog prodora na jug do Apolonije, znači nešto kasnije od napada na Salonu. Kao dodatni argument da su ustaničke jedinice nastupale prema Saloni nekom ustaljenom komunikacijom koja je povezivala središnju Bosnu sa Salonom, govorila bi i činjenica o brzom uništavanju rimskih pozicija u unutrašnjosti. Nedomorodačka naselja i grupacije, a koje su se naseljavale i boravile u ilirskoj dinarskoj unutrašnjosti od 33. god. p. n. e. pa do 6. god. n. e. uglavnom su se locirala ili su gravitirala uz komunikaciono otvorenije i

[424] *Cass. Dio* LV, 29, 3-4

[425] *Cass. Dio* LV, 29, 4

pristupačnije areale, koji su bili povezani sa primorjem i Salonom i Naronom ustaljenijim i značajnijim komunikacijama. Sve izloženo pokazuje da je ustaničko zapovjedništvo i dobro poznavalo ne samo svoje neposredno područje i teren na kome su se odvijale prve borbe nego i uopće samu Provinciju, dobro shvaćajući i značenje Salone po rimski položaj u Iliriku. Odlično poznavanje topografije Ilirika pa sigurno i šireg područja od strane ustaničkog zapovjedništva, uključujući i posebno Batona Dezitijatskog, se može objasniti ne samo njihovim sposobnostima i urođenim umijećima i stečenim iskustvom, nego i onim intelektualnim i obrazovnim razvitkom domorodaca koji se kod njih razvio za prvog razdoblja rimske vladavine, a koji ističe Velej Paterkul.[426] Nije nebitno naglasiti da je samo četiri decenija ranije bilo skoro nezamislivo da neka vojska iz središnje Bosne prodre do rimske Salone, makar i u savezništvu sa tada slobodnim Delmatima; uostalom iako je i njima prijetila očekivana i neposredna opasnost od Rimljana ilirski narodi u unutrašnjem zaleđu Delmata u toku 34. i početka 33. god. p. n. e. nisu pružili nikakvu pomoć Delmatima koji su tada vodili očajničku i vrlo grčevitu borbu protiv nadiranja Oktavijanovih legija. A sada nakon četiri decenija ilirske snage i to ne samo delmatske, kako je to zime 34/33. god. p. n. e. bilo uobičajeno, nego ujedinjeni pobunjeni narodi od duboke dinarske unutrašnjosti sve do delmatskih zajednica koje su bile najbliže Saloni su se našli u napadu na salonitansko zaleđe i rimske pozicije na njemu, uključujući i sam grad i to tako da za taj pokret i udar, od njegovog pokretanja u dubokoj unutrašnjosti do početka samog konkretnog napada nije trebalo dugo vremena. Po tome izgleda da prvo razdoblje rimske vladavine nije Ilirima donijelo samo nevolje, nego im je i omogućila, bolje reći stvorila preduvjete, da se nešto tako kao što je napad na Salonu i to snaga koje su predstavljale skup mnogih ilirskih zajednica od Jadranske obale do duboke bosanske unutrašnjosti, sa ciljem bacanja u more stranog elementa. Da su kojim slučajem ustaničke snage uspjele zauzeti Salonu rimske pozicije na prostoru srednjeg Jadrana bi bile neumitno izgubljene i tako bi trud od skoro 230 uloženih godina u rimsko osvajanje istočnog Jadrana i njegovog kontinentalnog zaleđa za samo par mjeseci u bukvalnom smislu bio bačen u more, a povijest tih krajeva bi bila sigurno potpuno drugačija.

Pri svome nadiranju, sudeći po brzini prodiranja vjerojatno bez većih teškoća, su likvidirane i preostale rimske i njima lojalne posade i jedinice, sustav državne i provincijske vlasti i svi oni koje su zatekli a koje su ustanici smatrali neprijateljem ili im je predstavljao simbol vlasti protiv koje su se digli na oružje. Dok su se sustavno i brutalno, ali uspješno obračunavali sa rimskim, prorimskim i uopće omrznutim elementom u kontinentalnoj unutrašnjosti gdje su ovi izolirani i slabo branjivi detašmani bili lagan plijen naoružanih, dobro ustrojenih i motiviranih ustanika, Salona je ipak bila nešto drugo. Njena odbrana je bila bolja, fortifikacije efikasnije i snažne, garnizon i brojniji i kvalitetniji i ujedno snabdjeven mašinama, a pristup sa mora siguran i potpuno

---

[426] *Vell.* II, CX, 5

otvoren. Ustaničke dinarske jedinice nisu imale nekog dovoljnog iskustva niti znanja kako da se izbore sa snažnim obrambeno-fortifikacionim sustavom, kao i njihov panonski pandan u slučaju Sirmijuma, i pred Salonom su doživjele prvi pravi neuspjeh. Prilikom borbi pred Salonom od jednog kamena-projektila koji je bio ispaljen sa rimskih pozicija u Saloni ili nekog drugog obrambenog položaja kod ovog grada. teško je ranjen i sam Baton Dezitijatski.[427] Njegovo ranjavanje ukazuje da se Baton Dezitijatski u trenucima svoga ranjavanja nalazio u prvim borbenim redovima, a ne u dubokoj zapovjedničkoj pozadini, jer rimsko oružje nema baš toliki domet da može dobaciti do pozadine a i udari obrambenih snaga i njihovih mašina su uostalom primarno bili usmjereni na glavninu i napadačke talase ustanika. Njegovo izlaganje i pokazivanje vidljive hrabrosti je ustvari bilo jedini način da ostvari i održava autoritet i uvažavanje od raznolike i još uvijek nedovoljno srasle i strukturirane pa i nedovoljno disciplinirane ustaničke mase. I tako i dinarski ustanici, iako su imali više uspjeha od snaga koje je predvodio Baton Breučki, nisu uspjeli ostvariti svoj strateški cilj.

Sudeći po prezentiranim podacima iz povijesnih vrela, ustanicima je već u samom početku ustanka bilo vrlo stalo da dođu u posjed Salone i Sirmijuma, prema kojima su pokrenute ofenzive Batona Dezitijatskog i Batona Breučkog. Da su ovi gradovi predstavljali prve ključne strateške ciljeve za oba ustanička žarišta, nedvosmisleno govori činjenica da su vrlo brzo nakon čina oružane pobune ustaničke jedinice izvele napade i na Sirmijum i na Salonu. Ustvari napad na Sirmijum je predstavljao i prvu ozbiljnu i konkretnu akciju koju su preuzeli Breuci i drugi panonski ustanici nakon što su podigli ustanak i on je izgleda predstavljao njihov primarni cilj. Zauzimanjem Sirmijuma panonski ustanici predvođeni Batonom Breučkim bi izbili na vanjske granice Ilirika, otvorio bi im se put i izlaz na obalu Dunava i vanjsku granicu Imperije, spriječila bi se eventualna povezanost protivničkih snaga na istočnom i zapadnom krilu panonskog ratišta i naravno steklo bi se vrijedno naseobinsko središte koje bi se vrlo lako moglo pretvoriti u jezgro i uporište čitavog dijela panonskog segmenta ustanka. I Baton Dezitijatski je isto želio da za ustanak osigura bitno urbano središte što bi nesumnjivo koristilo njegovim daljim i vojnim i političkim zamislima, posebno ako je riječ o Saloni, prijestolnici čitave provincije. Zauzimanjem Salone bi se izbilo na more, lakše bi se i koordinirale i vodile operacije osvajanja ostatka ilirske obale, Rimljani bi praktično bili bačeni u more, a oslobodio bi se i dobar dio snaga za druga ratišta. Zauzimanjem Salone

---

[427] *Cass. Dio*, LV, 29, 4

Sudeći po ovom detalju, Salona je bila ne samo dobro utvrđena obrambenim pozicijama nego je branjena i protu-opsadnim spravama (katapulti, balisti i slično) sa kojih je vjerojatno ispaljen i onaj kameni projektil koji je pogodio Batona Dezitijatskog. Moguće je pretpostaviti da je Salona branjena ne samo sa gradskih pozicija, nego i onih koje su se nalazile u bližoj okolici, a da je i posada kolonije, kao i njeno stanovništvo bilo pripravno za očekivani napad ustanika, isto kao u slučaju Sirmijuma. Zadnja konstatacija bi značila da su se vijesti o pobuni i slomu rimske vlasti u unutrašnjosti širile vrlo brzo, ali i da je to žarište ustanka ipak bilo nešto udaljenije od Salone, jer bi u tom slučaju posada i stanovništvo kolonije mogli da se kako-tako pripreme za jedan neočekivani napad.

bi se možda moglo računati i sa ponovnim pokretanjem ilirske vojno-pomorske aktivnosti na Jadranskom moru, što bi dodatno otežalo položaj protivnika, a autoritet Batona Dezitijatskog i vjerojavanje u uspjeh ustanka ali i u jedinstvo pobunjenih naroda i uopće ustanka bi znatno porasli.

Međutim, i pored naglog širenja ustanka koje je poprimalo masovan karakter i eliminiranja čitavog niza rimskih pozicija u unutrašnjosti što su bili nesumnjivi uspjesi, ustanici već u samom početku oružanog nastupa nisu ostvarili svoj najvažniji strateški cilj, zauzimanje gradova i najvažnijih uporišta kao što su Salona, Sirmijum i Siscija.[428] U pravcu dva najvažnija provincijska središta Sirmijum i Salonu već u prvim fazama ustanka pokrenuti pokreti glavnih ustaničkih snaga, i onaj koji predvodio Baton Breučki prema Sirmijumu i onaj koji je vodio njegov dezitijatski imenjak ka Saloni su bili suzbijeni, a i u Sisciju je prije Batona Dezitijatskog stigao Mesalinus.[429] Iskusni Baton Breučki je dobro znao da je prioritet ovladavanje dunavskom obalom, gornjim tokovima Save i Drave i posebno Sirmijumom, čime bi odbacio rimske snage duboko u unutrašnjost Mezije i osigurao matičnu teritoriju Breuka. Ipak se u slučaju Sirmijuma pokazalo, ne samo da su lokalni garnizon i uopće Rimljani i stanovnici Sirmijuma dovoljni da odbiju napad, nego i da su pojedine domorodačke zajednice i na krajnjem istoku Panonije, kao što je skordički *civitas*,[430] i u susjednoj Meziji ostale lojalne Rimu a i brza i učinkovita reakcija namjesnika Mezije Cecine Severa spriječila je ostvarivanje namjere panonskih ustanika. I na obali se desilo nešto slično kao na ratištu na razmeđu gornjih tokova Save i Drave. Primorske oblasti Ilirika su već odavno bile izložene i romanizaciji i naseljavanju kolonista, tako da je ustaničko napredovanje neposredno pred obalom bilo zaustavljeno. I ponašanje Liburna i drugih autohtonih elemenata na obali je sigurno imalo nekih utjecaja na neuspjeh ustaničkog preuzimanja ilirske obale. Narona i Salona su osim toga još od ranije bile i dobro utvrđene i sa iskustvom u ratovima sa ilirskim zaleđem, i utvrde u neposrednoj blizini tih gradova su imale ulogu u suzbijanja primorske ofenzive.

[428] Možda su za Diona oni već gradovi u pravom urbanom, mediteranskom smislu, iako je moguće pretpostaviti da je on situaciju i značenje koji su ta mjesta imala u njegovo vrijeme nekritički podrazumijevao i za vrijeme ustanka 6-9. god. n. e., a posebno se to odnoseći na Sirmijum i Sisciju. Ali bez obzira da li su Sirmijum i Siscija u vrijeme ustanka mogli biti stvarno prepoznati kao urbana naselja mediteranskog tipa ili ne, oni su ipak zajedno sa Salonom, koja je nesumnjivo za vrijeme ustanka bila grad u mediteranskom smislu, bili za Rimljane najvažnija naseobinska središta na prostoru Ilirika prije izbijanja ustanka, jer u njima su stacionirani rimski garnizoni, i ona se žestoko brane u prvom ustaničkom naletu. Znači izgleda da se i prije izbijanja ustanka ova naselja nalaze pod snažnim rimskim utjecajem, i preko kojih se ostvaruje rimska vladavina, uprava i kontrola nad nizom domorodačkih naroda na zapadnom Balkanu i dijelu Panonije. I Salona i Sirmijum i Siscia se nalaze u takvom položaju da uokviruju prostor zapadnog Balkana, na točkama velike strateške vrijednosti i na mjestima koja su i prije uspostave provincije Ilirik predstavljala bitnija središta naseobinskog, društvenog i gospodarskog života. To svoje značenje stupova rimske Dalmacije i Panonije spomenuti gradovi su nastavili imati i u toku cjelokupnog antičkog razdoblja na zapadnom Balkanu i panonskom bazenu.

[429] *Cass. Dio* LV, 29, 3-4; 30, 1-2

[430] Mócsy, 1974:39;Barkóczi, 1981: 89; Buzov, 2005:131

Činjenica da su ustaničke snage i one dinarske i panonske onemogućene da u samom početku pobune preuzmu kontrolu nad Sirmijumom i Salonom pa i Siscijom, predstavljalo je ključnu činjenicu koja je predodredila buduće vođenje rata, koji je u krajnjoj konzekvenci završio porazom ustanika. Ustanici su tako ostali uskraćeni posjedovanja važnih urbanih središta i tako poprilično olakšali rimskim zapovjedništvima vođenje rata, a na samoj liniji fronte spomenuta središta su u nastavku rata predstavljala najbitnije rimske pozicije i baze iz kojih su se pokretale sve glavne ofenzivne operacije na ustaničko područje. Salona, Siscija i Sirmijum bile su i osnovne koordinatne točke na osnovi kojih su Rimljani zaokruživali ustaničko područje---stvarajući neku vrstu limitnog, sanitarnog područja---, i na taj način sprečavajući dalje širenje ustanka ali i šireći liniju borbenog dodira. Osim toga iz sva tri grada protu-ustaničke snage su mogli prodrijeti u bilo koju pobunjenu oblast. Da su kojim slučajem ustanici uspjeli da preuzmu kontrolu nad spomenutim gradovima, koji su se nalazili na strateškim pozicijama koje obrubljuju Ilirik, dalja sudbina ustanka bi bila sasvim drugačija. Neuspjesi ustaničkih napada na spomenute gradove pokazali su da se oni ne snalaze baš najbolje u napadima i opsadama na dobro utvrđene gradove. Oni nisu raspolagali ni sa mornaricom, neophodnom u napadima na primorske gradove niti izgleda sa zadovoljavajućim brojem i kvalitetom opsadnih sprava. Klasičnim kopnenim napadom na primorske gradove nije se moglo postići njihovo zauzimanje jer je bilo neophodno presjeći morske komunikacije ovih gradova. Ilirski ustanici, bar ubjedljiva velika većina njih, poticala je još uvijek iz jedne sredine koja nije baštinila urbanu tradiciju, bar u smislu mediteranskog shvaćanja grada, i poradi toga, ustvari nepoznavanja grada kao takvog, za njih je bilo teško da izvrše uspješan napad na veći i dobro branjeni grad kao što je npr. Salona.

I pored neuspjeha pred Salonom i teškog ranjavanja, ni Baton Dezitijatski ni ostatak ustaničkog vodstva dinarskih ustanika nisu ostali obeshrabreni. Oni nisu odustali ni od zauzimanja ilirske obale ni od daljeg širenja ustanka već je u tu svrhu izvršeno relativno brzo pregrupiranje snaga. Jedan dio ustaničkih snaga Baton Dezitijatski, koji se oporavljao od ranjavanja, otposlao je prema jugu. Ove jedinice su po Kasiju Dionu, odnosno vrelu/vrelima koje je on koristio, krećući se duž obale jugoistočno-južnim pravcem izazvale pustošenja sve do Apolonije.[431] Tu na krajnjem jugu svoga prodora, te

[431] Na prostoru Zabrdalje, na jugoistočnoj padini lokaliteta Mala Gradina kod Čapljine je bila zakopana ostava-«*poveće blago*»- (Patsch, 1906:376) možda upravo kao rezultat izbijanja ustanka i njegovog širenja i uništavanja rimskih vojnih i naseobinskih pozicija, i to baš u vrijeme odvijanja ovoga prodora jugoistočno-južnim pravcem. Glavnina ustaničke vojske se kao što je rečeno prvo uputila prema Saloni tako da je zaobišla područje Donje Neretve, odnosno neposredno zaleđe Narone, uključujući i područje današnje Čapljine i dolinu Trebižata, u kojima su se tada nalazile brojne zajednice italsko-rimskih i drugih kolona. Ali nakon bitke kod Salone i upućivanja dijela ustaničkih snaga jugoistočnim i južnim pravcem i ovo područje je osjetilo ustanički udar. I nesumnjivo je ovaj širi naseobinski kompleks tada bio prilično pogođen prodorom ustaničkih jedinica, čiji su sastav većim dijelom činili pripadnici brdsko-planinskih naroda iz unutrašnjosti, sa visokim stupnjem razaranja o čemu daje podatke Kasije Dion, odnosno svjedoči njegova izvorna građa. Bojanovski, 1988:49, fus. 58, smatra da je ostava nastala uslijed ustanka 11. god. p. n. e. a ne uslijed izbijanja ustanka 6. god. n. e. Ipak je vjerojatnije da je spomenuta ostava zakopana uslijed straha zbog širenja ustanka 6. god. n. e. jer je ustanak 12/11. god. p. n. e. bio brzo ugušen i zbog ustaničkog zauzimanja Salone bio je više orijentiran prema sjeveru, dok je ustanak koji je izbio 6 god. n. e. bio nemjerljivo više jači, svestraniji, obuhvatniji i

ustaničke jedinice su i pored činjenice da su bile prvo poražene (po smislu teksta je jasno da Apolonija nije bila zauzeta od strane ustanika) u ponovnom sukobu sa Rimljanima izvojevali pobjedu.[432] Osnovna strateška zamisao ovog nastupanja na jednoj prilično dugačkoj liniji, pored nastojanja da se ovlada što dužom obalnom linijom, je predviđala i širenje ustanka na one ilirske prostore na jugoistočnom pravcu koji se vjerojatno još uvijek nisu nalazili u stanju pobune, u čemu se izgleda i uspjelo. Istovremeno se željelo ovim pokretom i širenjem ustanka i na zajednice naseljene u ovim područjima, eliminirati i rimske i njima lojalne pozicije i uporišta kako bi se otklonila eventualna mogućnost protivudara sa jugoistočne strane i tako dodatno razvukle lokalne protivničke snage. Brzina i dubina ustaničkog prodora skoro sve do Apolonije, čak i bez neposrednog zapovijedanja Batona Dezitijatskog, ukazuje i na njegovu relativnu uspješnost. Prodor je nesumnjivo olakšan pristupanjem i lokalnih domorodačkih zajednica ustanku i njegovoj strukturi a i neadekvatnim otporom na pravcu pružanja i «pustošenja» koje su izazivale ustaničke jedinice. Ako nisu uništeni, rimske i njima lojalne snage kao i rimsko i drugo lojalno stanovništvo su se sigurno povukli u veća i sigurnija obalna i priobalna naselja. Ali i pored ustaničkih uspjeha u razaranju rimske uprave i prisustva u zaleđu i dobrom dijelu obale na jednom dugačkom prostoru Apolonija je ostala u rukama Rimljana, iako ustvari i nije baš jasno da li je zauzimanje ovog grada uopće bilo cilj ustanika. Vjerojatno ovaj prodor nije doprinio ni zauzimanju drugih većih i bolje utvrđenih gradova na obali ili u njenoj neposrednoj blizini kao što su Dirahij (*Dyrrhachion*) i Lissus jer ne postoji nikakva ni direktna ni posredna naznaka da su ustanici uspjeli ovladati ovim gradovima.[433]

Ustvari preko podataka iz pisanih vrela sigurno se može tvrditi da su samo Salona (jer je napad na nju odbijen), Apolonija (jer su ustanici prodrli do nje) i Jader (jer se nalazio

suroviji. Teško bi bilo pretpostaviti da je ustanak 12/11. god. p. n. e. bio toliko raširen i opasan po pozicije Rimske Države da je i okolica Narone sa brojnom rimsko-mediteranskom populacijom bila ugrožena pa i opustošena. Tek je masovnost i borbenost udara ustanka 6. god. n. e. stvorila pretpostavke da ilirski domorodci ozbiljnije ugroze stoljetne pozicije Grka i Rimljana u Donjoj Neretvi i oblastima Trebižata. Ako je spomenuta ostava zakopana 6. god. n. e. i nikada više otkopana to bi značilo da je čapljinsko područje, i nakon što su ustaničke jedinice protutnjale kroz njega, ostalo više-manje pod kontrolom direktnom ili indirektnom ustanika skoro do kraja samoga ustanka i da su se ovi opasno približili Naroni i da je okolica ove kolonije bila opustošena. Vlasnici se nikada više nisu vratili po svoje blago i ili su stradali ili su izbjegli dalje (od Narone ili su praktično ostali u njoj), ili su nakon tri godine odsustvovanja prosto zaboravili na ostavu. I to što je ostava ostala govori više u prilog ustanku 6. god. n. e. nego ustanku 12/11. god. p. n. e. koji je bio kratkotrajan i bez sustavnog uništavanja kao 6 god. n. e. i vlasnici bi se vrlo brzo vratili po svoju ostavu. Međutim u slučaju rata 6 - 9. god. n. e. sve je drugačije, ustanak je dugotrajan i svirep i sasvim je realno pretpostaviti da je iz raznoraznih razloga ostava ostala zaboravljena.

432 O prodoru prema jugu v. *Cass. Dio* LV, 29, 4; 30, 1

433 Apolonija, Dirahij i Lissus su bile luke od velike važnosti za rimske interese, jer su preko njih vodili putovi od Italije ka istočnom Balkanu, Grčkoj i dalje prema istoku. Njihovim gubljenjem rimske pozicije i na istoku bi se našle u prilično nezahvalnoj, pa i nezgodnoj situaciji, jer bi tako bile relativno odsječene i izolirane. Radi i te činjenice, rimskom državnom vodstvu se nametalo brzo djelovanje u svezi sa ustankom i mobiliziranje novih vojnih resursa i snaga te slanje već postojećih na ratište. Rimsko državno vodstvo je tako uspjelo spriječiti podjelu svojih snaga i umjesto toga uspješno zaokružiti i izolirati ustaničko područje i tako spriječiti i njegovo prelijevanje na druga područja Balkana.

dublje na liburnskom području koje se izgleda nije priključilo ustanku) za cijelo vrijeme rata bili u posjedu Rimljana. Za ostale primorske, obalne i one koji se nalaze u blizini obale gradove (Skardona, Tragurij, Narona, Epidaurum, Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, Lissus, Dirahij, pa i Skodra) ne raspolažemo sa podacima o njihovoj sudbini, niti se oni uopće spominju u djelima antičkih pisaca vezano za rat 6 - 9. god. n. e.[434] Scardona se nalazila u blizini granica delmatskog i liburnskog područja u ratu, oblasti koje su se u ratu nalazile na suprotnim stranama pa se može pretpostaviti da je predstavljala važnu točku na bojišnoj liniji ali u rukama Rimljana i Liburna. Za razliku od Skardone, Tragurij se nalazio na prostorima dubokog ustaničkog zaleđa, ali zbog njegovog direktnog kontakta sa morem ni on nije morao da se nađe u rukama ustanika. Prilikom razmatranja opsega i kvaliteta prodora, kako to Kasije Dion ističe pustošenja jugoistočnog i južnog pravca od strane spomenutog otposlanog ustaničkog odreda, postavlja se i pitanje sudbine nekih manjih, ali ipak značajnijih obalnih gradova kao što su Butuanum, Olcinium itd. ali i pojedinih većih gradova u unutrašnjosti kao što je Skodra.[435] Iako se ne može pouzdano tvrditi da su ti gradovi pali pod vlast ustanika, prišli ustanku ili se oduprli stihiji ustanka, ostaje činjenica, sudeći po stilu Dionovog prezentiranja «učinaka» ovog prodora, da su razaranja bila velika što bi pretpostavljalo i velike teritorijalne gubitke za Rimljane i njima lojalne elemente. Velejev opis uništavanja i eliminiranja rimskih pozicija u pobunjenom Iliriku vjerojatno se odnosio i na šira područja koja gravitiraju obalnoj liniji.[436] Dok je Epidaurum izgleda bio Augustova kolonija, zajednice i enklave rimskih građana su početkom nove ere postojale i u

[434] U vrelima se ne spominje ni Jader, ali iz činjenice da se nalazi prilično na sjever, on je nedvosmisleno ostao u rukama Rimljana i njima lojalnih Liburna. Dva natpisa (*CIL* III 13264 i *CIL* III 2907) iz Zadra govore da je ovoj koloniji August dodijelio («*dedit*») zid i kulu, što je moguće možda moglo biti povezano i sa ustankom 6 - 9. god. n. e. ili nekim drugim vremenima (npr., ustancima i ratovima iz perioda 16 - 9. god. p. n. e.).

Plinije Stariji (III, 144) je naveo da je Epidaurum kolonija, a Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium i Skodra *oppida civium Romanorum*. Iako se ovi podaci odnose vjerojatno na sredinu I. st. n. e. vjerojatno su rimski građani i drugi neilirski stanovnici u određenom značajnijem broju boravili i u ovim naseljima i pred samo izbijanje ustanka.

Ako je na Gračinama na Humcu kod Ljubuškog, kako pretpostavlja Bojanovski (1988:41; 366-367), postojao vojni logor i prije 6. god. n. e. onda je i on bio pregažen za vrijeme ustaničkog širenja. Logor Bigeste je izgleda predstavljao zaštitu zone Narone i ušća Neretve.

[435] Po Pliniju Starijem (III, 144) Skodra je *oppidum civium Romanorum*, što bi sigurno impliciralo i određeno prisustvo rimskih građana prije i za vrijeme 6. god. n. e., ali je nepoznato da li je ovaj stari ilirski grad prešao pod kontrolu ustanika i doživio pogrom svih onih koje su ustanici smatrali neprijateljima, što je realno pretpostaviti ili su doživjeli nešto drugo. Skodra se nalazila izgleda u blizini područja koja su pripadala Pirustima, jednim od dva naroda koja su po Veleju pružila Rimljanima najžešći otpor pa nije nemoguće pretpostaviti da su nju uspjeli da stave pod svoju kontrolu ustaničke snage.

[436] Rimljana i drugih mediteranaca je na prostorima Ilirika najviše bilo u njegovom priobalju, tako da se Velejevi podaci (II, CX, 6) o eksterminaciji veterana i drugih rimskih građana moraju odnositi i na zbivanja u ovom obalnom i priobalnom prostoru. Uostalom ovaj podatak se direktno nadovezuje na podatak u kojem se kaže da je Makedonija *occupata*, što indicira moguću povezanost ovih podataka što opet implicira da je pokolj bio zahvatio i oblasti pružanja jugoistočnog i južnog prodora. Velej je jednostavno u skladu sa svojim nacrtnim karakterom opisa prikazao zbivanja sa početka rata i širenja ustanka u jednom kratkom odjeljku u kojem su moguće njegovi unutarnji sastavci međusobno na neki način povezani.

Traguriju, Rhiziniumu, Butuanumu i Olciniumu,[437] Narona je bila neka druga priča, jer je ona bila situirana znatno sjevernije u odnosu na Apoloniju i druga današnja crnogorska i albanska područja koje je zahvatio prodor. Iako je možda pored nje i prošao taj «talas», ni Narona vjerojatno nije pala u ruke ustanika.[438] Narona, Skardona, Lissus pa i Apolonija nisu direktno izlazili na more, ali su preko rijeka i njihovih širokih ušća i same blizine obale praktično bili primorski gradovi.[439]Veće, dobro utvrđene obalne i primorske gradove je bilo teško osvojiti, pogotovu jer ustanici nisu raspolagali sa dovoljnim brojem pomorskih sredstava bez čijeg je angažmana u okolnostima koje su tada vladale skoro nemoguće vršiti djelotvornu opsadu ovih gradova, pogotovu ako ni opsadne sprave ustanike nisu bile adekvatne ni po broju ni po kvaliteti, a niti su i ustanici bili dobro obučeni za njihovo upravljanje. Uostalom, to su bili i gradovi sa populacijom koja se ni etnički ni narodnosno ni politički nije osjećala bliskom sa ustanicima i koja je bezuvjetno bila odana Imperiji, između ostalog i poradi veće koncentracije rimskih građana (u Dirahiju je postojala jedna brojnija kolonija veterana i njihovih potomaka) i drugih mediteranaca. Za razliku od primorskih gradova, naselja u unutrašnjosti u kojima su prebivali Rimljani i drugi stranci su se našla u rukama ustanika, odnosno nije postojalo ni jedno njihovo naselje u dubini pobunjenog područja opkoljeno od strane ustanike 2 ili 3 godine.[440]

---

[437] Bojanovski, 1988:65

[438] I Salona i Narona su u vrijeme izbijanja rata već više desetljeća uživali status kolonije rimskih građana, koji su vjerojatno dobili za vrijeme II triumvira, na što bi ukazivali njihovi oficijelni nazivi «*Colonia Martia Iulia Salonae*» i «*Colonia Iulia Narona*» i bile su uvrštene u tromentinski tribus. Zaninović, 1996:225-226; Novak, 2004:79-80. I radi toga oba ova grada su predstavljala bitne i snažne rimske pozicije na srednjem Jadranu koje ustanici nisu uspijevali da zauzmu. Možda su u odbrani Narone, a ono ako ne bar Narone same i njenog agera, a ono sigurno u toku ustanka 6 - 9. god. n. e. učestvovali i veterani *pagi Scunastici* koji su posvetili natpis (nađen kod Ljubuškog) božanskom Augustu i caru Tiberiju i koji se datira najranije u 14. god. n. e. (Zaninović, 1996:225; 227; Škegro, 1999:143; Dodig, 2005:214). Taj natpis ujedno govori i o kolonizaciji zaleđa Narone u tome periodu i to konkretno doline Trebižata kao vrlo važnog područja za osiguravanje kopnenog zaleđa Narone, koje je možda bilo opustošeno u ratu. Sudeći po tekstu natpisa tim veteranima je naronitanska kolonija dodijelila zemlju, možda iz razloga nagrađivanja za ono učinjeno u odbrani Narone u prošloj dekadi. Ovaj natpis ujedno potvrđuje da je dolina Trebižata, bar njen dio oko Ljubuškog, nakon ustanka a moguće i neposredno prije izbijanja ustanka pripadala naronitanskoj koloniji pa bi tako teritorij ove kolonije bio iznimno velik. Samim tim, a poradi i dugotrajnosti rimskog prisustva u Naroni ali i značenja ovog grada po Rimljane i njihove interese na istočnom Jadranu, te relativno pitomog i plodnog zaleđa ova teritorija je bila kolonizirana još u ranijem periodu od strane Italika (kao što je npr. bila porodica Papija *CIL* III 14625; *CIL* III 6361), Grka, Orijentalaca i drugih stranaca bez obzira da li su imali ili ne rimsko građanstvo (o tome v. Šašel Kos, 2005 A:453 - 454), te bi predstavljala i jednu od zona Provincije sa najvećom i najgušćom neilirskom populacijom. Međutim vjerojatno je u toku samog ustanka i to konkretno 6. god. n. e. u vrijeme odvijanja velike ustaničke operacije prodora jugoistočno-južnim pravcem ta kolonizirana populacija stradala, ako ne biološki u velikoj mjeri a ono sigurno materijalno, jer je preko dobrog dijela teritorija kolonije Narone prošla pobunjena vojska. Inače o značenju Narone po interese Republike, kasne Republike i ranog principata na istočnom Jadranu v. Cambi, 1989:39-56; Marić, 1989:57-59; Zaninović, 1996:221-229; Isto, 1998:42-43; Isto, 2003 A; Marin, 1997; Isto, 2004; Isto, 2004 A (uostalom i Augusteumu u Naroni koji je vjerojatno izgrađen oko 10. god. p. n. e. nije bio razoren u periodu ustanka, pa se i iz toga može zaključiti da grad Narona nije pao u ruke ustanika).

[439] Po Pliniju Starijem (III, 141-142; 145), Scardona je od mora udaljena 12 rimskih milja, Narona 20 milja, a Apolonija 4 milje. Lissus se nalazio na lijevoj obali Drima, nekoliko km od ušća (Cabanes, 2002:126),

[440] Ta naselja izuzev Siscije i Sirmijuma su uglavnom bila znatno manja i sigurno ne dobro utvrđena pa su predstavljala relativno lagan plijen za ustanike već u samom početku ustanka.

Ustanici su jadranskom kampanjom možda pomišljali i da ovladaju jadranskom cestom Akvileja-Tarsatika-Jader-Salona-Narona-Skodra-Dirahij, bar na nekim njenim segmentima pružanja, čime bi presjekli kopnenu komunikaciju Italije sa južno- i istočnobalkanskim oblastima. Zaposjedanjem južnih etapa ove ceste presjekla bi se i *Via Egnatia*, jedna od najvažnijih komunikacija Rimske države u pravom smislu «žila kucavica», preko koje se osiguravala veza Italije sa Egejskim morem i Malom Azijom, odnosno daljim istočnim provincijama i zavisnim zemljama. Presijecanjem *Via Egnatia*[441], negdje na njenom početku, u zaleđu Jonskog mora čitava rimska pozicija na istoku bi se našla u strateški nezavidnom položaju, jer bi najbrža komunikacija koju je Italija imala prema istočnom Mediteranu faktički bila van upotrebe. Iako ustanici nisu zavladali većim gradovima na ovom pravcu, ipak su izgleda uspjeli prvo da ovladaju dionicama jadranske ceste na srednjem i južnom Jadranu čime su pojedine gradove kao npr. Salonu i Naronu, a možda i Dirahij odsjekli od kopnene veze sa ostatkom područja pod rimskom kontrolom.[442] Ustanici su gotovo sigurno ovu komunikaciju u dugačkoj liniji presjekli i na dionici Salona-Narona, odsjekavši kopnenu vezu između ove dvije srednjojadranske rimske kolonije. Uz to ako su ustanici stvarno prodrli do u blizinu Apolonije oni su morali preći preko prvih etapa pružanja *Via Egnatia*.

Ovaj prodor duboko prema jugoistoku i jugu je zaprepastio Rimljane pa se na njega ili na još jedan kasniji prodor, isto spomenut od Diona, ili na oba zajedno vjerojatno odnose i podaci Veleja Paterkula o tome da su ustanici navalili na Makedoniju[443]i da je Makedonija (ustaničkim) oružjem osvojena.[444] Ustvari ovim prodorom i onim kasnijim koji isto spominje Kasije Dion ustaničke jedinice su, ako su došle sve do Apolonije, prešle granice provincije Makedonije i preplavile njen krajnji zapadni dio koji je ne samo gravitirao prema Iliriku nego je po većinskom sastavu svoje populacije pripadao ilirskom etničkom kompleksu.[445] Iz toga je sasvim jasno da Velejeve tvrdnje ne treba uzimati apsolutno jer su, sudeći po Kasiju Dionu koji ove događaje mnogo smirenije prezentira bez histerije i panike kojima je bila izložena rimska javnost na prve vijesti o ustanku, ustaničke snage zahvatile samo one dijelove provincije Makedonije koje su bile naseljene Ilirima, a ne područje klasične Makedonije. I Velej Paterkul je, kada je spominjao

---

[441] Polazna točke ove ceste su bile u Dirahiju i Apoloniji. Dirahijski i apolonijski krakovi su se spajali zapadnije od današnjeg Elbasana i onda bi se kao jedinstveni pravac ova cesta pružala duž rijeke Škumbini, pa sjeverno od Ohridskog jezera dalje prema jugoistoku. v. kartu Wilkes, 2001, «Kraljevstvo Ilira». i *Strab. Geo*. VII, 7, 4; 8. Do otprilike Ohridskog jezera ona se naziva i *Via Candavia* (po jednoj ilirskoj planini).

[442] Jadranska cesta nije slijedila obalnu liniju, nego se pružala i u relativno dubljem zaleđu, npr. dionica Salona-Narona, koja je slijedila staru prapovijesnu komunikaciju je zaobilazila Biokovo i kretala se duž rijeke Trebižata ka Naroni. (Pašalić, 1960:105; Dodig, 2003: 237).

[443] *Vell.* II, CX, 4

[444] *Vell.* II, CX, 6

[445] Granica Ilirika, odnosno Dalmacije i Makedonije se uglavnom smješta na liniju koja se pruža odmah neposredno južnije od Lissusa (po *Plin. NH* III, 145…. *a Lisso Macedonia provincia*), jer južni Partheni, Dasareti, Dirahij i Apolonija pripadaju Makedoniji.

Makedoniju u kontekstu ustanka. vjerojatno imao na umu područje provincije Makedonije a ne na onu Makedoniju u užem, striktnom smislu, na koju se prvo pomisli kada se spomene izraz antička Makedonija. To što Velej kaže da je Makedonija osvojena (*occupata*), mora se promatrati u kontekstu impresija koje je o ustaničkoj snazi u prvim fazama rata imala tadašnja rimska javnost, ali i Velejeve sklonosti pretjerivanju i namjernom predimenzioniranu ustaničkih snaga, opasnosti i opsega njihovog zahvata. Osim toga teško bi bilo pretpostaviti da su ustaničke jedinice koje nisu uspjele osvojiti Salonu, sada i to samo sa jednim svojim dijelom provalili i osvojili područje koje bilo već stoljećima urbanizirano u mediteranskom smislu i sa brojnom neilirskom populacijom koja gaji tradicionalnu antipatiju, skoro neprijateljstvo prema Ilirima. Da je čitava Makedonija, ili bar njen veći dio, bila preplavljena ilirskim ustanicima tračke savezničke jedinice ne bi bile upućene prema istočno-panonskom ratištu nego bi prirodno uzele učešće u borbama u Makedoniji a i pojačanja koja je iz Azije predvodio Marko Plaucije Silvan (*Marcus Plautius Silvanus*) prvo bi morala da riješe situaciju u Makedoniju. Ali i tračke savezničke jedinice i trupe koje je kasnije doveo Plaucije Silvan su ipak, sudeći po poznatim izvornim podacima, primarno vodili borbe na panonskom dijelu ratišta što bi navodilo na pomisao da prostrani središnji, istočni i južni dijelovi provincije Makedonije nisu bili izloženi ustaničkom širenju i pustošenju nego samo njeni zapadni, ilirski predjeli koji uostalom gravitiraju ustaničkom području u Iliriku. Iz svega izloženog može se izvesti zaključak da je vjerojatnije da se Velejevi podaci o upadu u Makedoniju i njenoj «okupaciji», na osnovi cjelokupnog smisla tekstova i njihove vremenske determinacije jer se odnose na početak rata, prije odnose na prvi od po Kasiju Dionu spomenuta dva ustanička upada u Makedoniju ili na oba, a nikako samo na onaj drugi.[446] Njegovo spominjanje zbivanja u «Makedoniji» se nalazi čitav odjeljak prije nego što govori o Mesalinusovoj borbi sa Batonom Dezitijatskim, koje se i desilo nakon što se desio prvi ustanički prodor u Makedonsku Iliriju.[447]

---

[446] *Cass. Dio* LV, 29, 4-30, 1; 30, 5-6;

Vjerojatno je ipak riječ o samo ovom prvom prodoru, ali ni druge spomenute mogućnosti ne treba isključiti posebno onu treću opciju po kojoj je Velej Paterkul govoreći o napadu i okupaciji Makedonije mislio na oba pokreta na prostore provincije Makedonije. Da je riječ ipak o prvom prodoru jugoistočno-južnim pravcem koji spominje Kasije Dion možda bi ukazivalo to što se Velejev podatak da je Makedonija *occupata* direktno nadovezuje na podatke koji govore o pogromu koji su doživjeli veterani i drugi rimski građani, što se desilo u samom početku ustanka u njegovim prvotnim fazama širenja. A taj pogrom se sigurno završio do zime 6/7. god. n. e. kada se po Dionu desio taj ponovni upad u Makedoniju. Vjerojatno je spomenuti podatak o Makedoniji po Veleju trebao predstavljati direktnu posljedicu njegovog prvog spominjanja Makedonije u kontekstu rata 6 – 9. god. n. e. u kojem on govori kako je jedan dio ustanika provalio u spomenutu provinciju. Za drugi upad Kasije Dion izričito kaže da je riječ o ponovnoj invaziji Makedonije, što jasno ukazuje da je i ustanički pohod do Apolonije ustvari predstavljao i za Kasija Diona upad u teritoriju (provincije) Makedonije. Samo izgleda da je ovaj drugi upad, o čemu će kasnije biti više riječi, više bio orijentiran prema istoku, a ne prema jugu kao prvospomenuti prodor. Prvi pokret ustaničkih snaga prema provinciji Makedoniji se, sudeći po Dionu, držao bliže obali, dok je drugi, pokrenut nakon stvaranja jedinstvenog Saveza, više gravitirao prema unutrašnjosti.

[447] *Vell.* II, CXII, 1-2

Tiberije je prve vijesti o izbijanju ustanku i njegovom naglom širenju dobio dok se nalazio na Dunavskoj granici i njegova prva briga je bila osigurati zapadnu liniju, kako bi se zaštitila istočna granica Italije i njena teritorija od približavanja ustaničkih snaga i njihovog eventualnog upada, o čemu se slažu i Velej Paterkul i Kasije Dion.[448] U tu svrhu je sklopio primirje sa Maroboudom, i pokrenuo svoje trupe sa Dunava.[449] Kako bi se brže preventivno djelovalo, Tiberije je poslao ispred sebe Valerija Mesalinusa sa dijelom trupa, dok ga je on sa većim dijelom armije koja se nalazila na Dunavu pratio. Sudeći po podatku Veleja Paterkula da se Mesalinus prve godine rata sa ustanicima suočio samo sa XX. legijom vjerojatno je ova legija predstavljala tu prethodnicu, možda uz još neke jedinice.[450] Saznavši za ovo kretanje neprijateljske prethodnice koja se iz pravca Dunava približavala zapadnom Balkanu, Baton Dezitijatski je izvršio pregrupiranje snaga sa kojima je raspolagao.[451] I iako se još uvijek nije potpuno oporavio od ranjavanja on osobno i neposredno predvodeći dio dinarskih ustaničkih snaga, iz reda onih koje nisu učestvovale u jugoistočno-južnom prodoru, pokrenuo se u susret trupama koje je predvodio Valerije Mesalinus.[452] Baton Dezitijatski i ostatak ustaničkog vodstva «dinarskog» segmenta nisu mogli dozvoliti nesmetano napredovanje rimske prethodnice koju je predvodio Valerije Mesalinus iz više razloga:

- Prvo jer je osiguravanjem strateških pozicija, sprječavao spontano širenje ustanka širom zapadnog pravca pojačavajući lojalnost kod čitavog niza domorodačkih zajednica koje su se vjerojatno počele kolebati.
- Njegovo napredovanje je nesumnjivo moglo ugroziti ustaničku teritoriju i to one dijelove koji su slabije zaštićeni, a ukoliko mu se ne bi suprotstavili spomenuta rimska prethodnica je mogla teorijski napredovati sve do

---

[448] *Vell.* II, CX, 3; *Cass. Dio* LV, 30, 1

[449] Velika sreća za Tiberija i poziciju Rimljana je bilo i to što Marobodu nije namjeravao da iskoristi neprilike u koje su zapali Rimljani, nego je cijelo vrijeme poštovao postignuti sporazum.

[450] *Vell.* II, CXII, 2; XX. legija se nalazila u sastavu vojnog kontingenta koji je pripadao provinciji Ilirik i kao takva je sasvim razumljivo bila upotrijebljena kao prethodnica; možda se ona svojim položajem nalazila u odnosu na ostale legije najbliže ustaničko područje, pa je i poradi toga bila upućena kao prethodnica pod zapovjedništvom Valerija Mesalinusa, koji je ustvari i bio namjesnik provincije i samim tim i njen zapovjednik.

[451] Uslijed svoga teškog ranjavanja Baton Dezitijatski je vjerojatno cijelo to vrijeme boravio u blizini Salone i nije se povratio u središnje dijelove današnje Bosne. A i glavnina preostalih dinarskih ustaničkih snaga, kojima je neposredno zapovijedao ranjeni Baton Dezitijatski, se vjerojatno još uvijek nalazila skoncentrirana u blizini i zaleđu Salone.

[452] *Cass. Dio* LV, 30, 2

Prilično precizne podatke o ranjavanju Batona Dezitijatskog, njegovom oporavku i posebno o strategiji i taktičkim zamislima i potezima ustaničkog dinarskog zapovjedništva Kasije Dion, odnosno (ili) njegovo vrelo koje je koristio za opise konkretnih situacija, je mogao dobiti samo iz one izvorne građe koja je i dobro i relativno opširno (iz raznoraznih mogućih razloga) poznavala i sagledavala ratne aktivnosti promatrane i sa ustaničke strane, u konkretnom slučaju kod dinarskog segmenta. Sukladno iznesenom zaključku može se postaviti pitanje da li je do tih detaljnih podataka, koji su odjeljke u kojima se govori o navedenim zbivanjima za razliku od Velejevog prikaza učinili konkretnijim i manje okvirnim, Kasije Dion došao dok je bio namjesnik Dalmacije, koristeći možda ne samo provincijske arhive, nego možda i neke lokalne povijesti i tradicije o ratu 6 - 9. god. n. e. koje bi bile još uvijek «žive» u njegovo doba.

delmatskog područja i sa leđa ugroziti koncentrirane ustaničke snage u zaleđu Salone.

- Prodiranje rimske prethodnice je smanjivalo manaverski prostor jer je sužavalo ustaničku teritoriju i praktično stvaralo neku vrstu privremenog «sanitarnog koridora» na zapadnom pravcu, sve dok ne dođe Tiberijeva glavnina.
- Ne bi trebalo zanemariti ni alternativnu mogućnost zašto je Baton Dezitijatski preduzeo pokret sjeverozapadnim pravcem od Salone prema Sisciji. Nije nemoguće pretpostaviti da su ustanički planovi podrazumijevali i zauzimanje Siscije i da je Baton Dezitijatski svoje jedinice pokrenuo ne samo da zaustavi Mesalinusa, nego primarno da zauzme Sisciju i tako uspješno osigura sjeverozapadni kut ustaničkog područja. U tom slučaju bi se utaborio u vrlo bitnoj strateškoj točki koja kontrolira tok Save te komunikacije prema Panoniji i Italiji, pa i Noriku. Vijest o pokretu i približavanju Mesalinusa mogla je samo ubrzati djelovanje Batona Dezitijatskog u kontekstu ostvarivanju toga plana i pokrenuti ga na akciju.

Poradi svega toga, Baton Dezitijatski je bio prisiljen, da makar još uvijek osjećao posljedice ranjavanja, preuze neposredno zapovjedništvo nad kolonom koja se trebala sučeliti sa tom prethodnicom Valerija Mesalinusa. Izgleda da vodstvo dinarskog ustaničkog segmenta, uključujući u prvom redu Batona Dezitijatskog, nije računalo u svojim strateškim i taktičkim zamislima sa pojavom rimske prethodnice. Oni su i previše vremena izgubili pred Salonom, što se može objasniti ne samo ranjavanjem Batona Dezitijatskog i upornom željom da održe pritisak na ovaj grad, nego i time što su sigurno mislili da će se Tiberije, ako i reagira adekvatnom brzinom, pokrenuti sa cjelokupnom, ili sa većim dijelom, armije sa Dunava. To bi onda značilo da bi njegovo kretanje bilo glomaznije i samim tim i usporenije, pa da ustanici imaju dovoljno vremena. Međutim Tiberije je prvo poslao jednu prethodnicu, koja je bila dovoljno adekvatna formacija da bar privremeno ostvari određene postavljene zadatke, i tako dobio utrku sa vremenom. Osim toga ubrzo nakon neuspjeha kod Salone jedan dio snaga je odvojen za prodor pravcem prema Makedonskoj Iliriji, što je smanjilo ustaničku masu koja se nalazila u zaleđu srednjeg Jadrana. I ova činjenica dokazuje da ustaničko vodstvo nije baš na dobar način procijenilo opasnost koju predstavlja armija sa Dunava odnosno brzina njene reakcije, i na nastupanje sjeverozapadnim pravcem su se uputili tek kada je bilo vidljivo i opasno približavanje rimske prethodnice. Praktično gledano, duže zadržavanje značajnog dijela ustaničkih snaga u zaleđu srednjeg Jadrana je imalo direktne posljedice na širenje ustanka na zapadu, prostoru koji se pruža prema Italiji i Noriku. Do dolaska Mesalinine prethodnice ovo područje bilo praktično nezaštićeno, pa je ustaničko vodstvo vjerojatno smatralo da je strateški bitnije da se prodre jugoistočno-južnim pravcem i zauzme Salona, nego da se prodire zapadnim i sjevernim pravcima (na kojem dolazi i do zasebne pobune

Breuka) za što su izgleda smatrali da se može čekati. Međutim brza pojava rimske prethodnice je sve poremetila i odvojila Batona Dezitijatskog iz salonskog zaleđa, čime je i oslabljen pritisak na Salonu i inače na jadransko ratište, i natjerala ga da se pokrene sa dobrim dijelom ustaničkih snaga prema sjeverozapadu.

Slanje jedinica-prethodnica pod zapovjedništvom Valerija Mesalinusa je predstavljalo čisto preventivnu mjeru kojom bi se brzo zaposjele glavne strateške točke sa adekvatnim oružanim snagama, zaštitila Siscija i zaustavilo odmetanje jednog dijela domorodačkih zajednica na zapadnom pravcu, odnosno potvrdila njihova lojalnost Rimu. Time se nastojalo da se spriječi raspirivanje ustanka do granica Italije, što je bila jedna sasvim realna opcija razvitka događaja ukoliko ne dođe do adekvatne i brze reakcije što je vjerojatno bilo poznato Tiberiju. Ako bi se pobunile zajednice na zapadnom pravcu i blizini istočne granice Italije, a ustaničke snage iskorištavajući neprisutnost adekvatnih i kvalitetnih vojnih snaga na području od Une do Donje Save prodrle u to područje i zauzele ga zajedno sa Siscijom, istočna granica Italije, Istra, Norik i sjeveroistočna Italija bi bile otvorene za jedan vrlo opasan udar ilirskih snaga. Tako bi Tiberiju bilo prilično otežano da se probija sa sjevera kroz kompaktno ---i to u priličnoj dubini--- ustaničko područja, a pošto bi mu veza sa Italijom bila presječena prva njegova dužnost bila bi da se sa svojim trupama probije do Italije. Kao što vidimo postojala je sa rimskog stajališta i realna opasnost da ustanici prodru u Italiju, samo to nisu prvo bili prioritetni ciljevi ustanika. Da je to bio cilj dinarskog ustaničkog zapovjedništva ne bi Baton Dezitijatski slao dio snaga jugoistočno-južnim pravcem, nego bi ih uputio prema sjeverozapadu i sjeveru na kojem su, isto u trenutku odvajanja trupa koje su prodrle sve do Apolonije, bile vrlo slabe protivničke snage.[453] S druge strane, i gubitak ustaničkog vremena pred Salonom, ali i brzi, nenadani po ustanike dolazak Mesalinusa spriječio je eventualni povoljni razvitak događaja za ustaničku stvar na zapadnom pravcu, a to je ovladavanje područjem Una-Donja Sava od čega su Rimljani posebno strepili. Pored poraza pred gradovima, ovo je drugi veliki strateški previd koji su ustanici učinili u samom početku odvijanja ustanka, a koji su u krajnjim konzekvencama i predodredili ishod ustanka.

I slanje Mesalinusa sa manjim dijelom vojske dokazuje da je Tiberije na prve vijesti o ustanku i nakon što je spoznao njegovu veličinu i brzinu širenja morao brzo reagirati. Tako je zbog kritičnosti situacije on morao odmah poslati samo dio vojske, jer je glavnini trupa trebalo i vremena i za pregrupiranje i za kretanje. Usto Tiberije nije mogao da pokrene ni svoju glavninu trupa sa dunavskih pozicija i pravaca prema Markomaniji sve dok ne riješi situaciju sa Maroboduom, odnosno stvori sporazum koji bi mu omogućio da prebaci glavninu trupa na jug, na ustanička područja. Jedino rješenje koje mu preostajalo bilo je slanje jedne jedinice, koja je vjerojatno svojom pozicioniranosti bila i najbliža

[453] Osim toga, kako bi to uopće ustaničke vojvode mogle razmišljati da prodru u Italiju i zauzmu je, uključujući desetine i stotine njenih dobro utvrđenih gradova i uporišta kada nisu mogli izaći na kraj sa Salonom i Sirmijumom.

prostoru na kojem se rasplamsavala pobuna a čijem se odvajanjem neće ugroziti borbena i manevarska pozicija i sposobnost dunavske fronte. Sasvim je logično da se na čelo te jedinice-prethodnice postavi namjesnik Provincije koja se pobunila i koji ju je od svih drugih viših zapovjednika koji su se nalazili u Tiberijevom okruženju najbolje poznavao.[454] Spomenuti rimski zapovjednik je morao sa svojim trupama da na sebi amortizira sraz sa jednim od najvažnijih talasa širenja ustanka, sve dok ne dođe Tiberijeva glavnina trupa iz reda bivše «Dunavske» borbene grupe. Tiberije je vjerojatno strijepio ne samo poradi ugrožavanja italijanskih granica, nego i zbog mogućeg prelijevanja ustanka ne samo na zapadnobalkanske oblasti koje još uvijek nisu bile zahvaćene širenjem ustanka čime bi bila ugrožena istočna granica Italije, nego i na Norik i alpske oblasti. Da se to desilo, to bi izazvalo neminovni i to trenutni raspad uspostavljenih rimskih pozicija i granice na Dunavu od Recije do Singidunuma. I «posao», u koji je Rimska država vođena Augustovim strateškim zamislima uložila i golema sredstva i desetljeća ratova i sav svoj autoritet, bi nestao u jednom vrlo kratkom vremenu. Tako bi se na tim pravcima rimske pozicije vratile na stanje koje je vladalo ne na početku funkcioniranja režima principata, nego i uopće Oktavijanove vladavine. Što bi praktično značilo da bi Augustova više decenijska vanjska politička djelatnost prema zapadnom Balkanu, alpskim oblastima i Podunavlju i ideja o *pax romana* u jednom vrlo kratkom periodu doživjeli potpuni kolaps. Da su se pobunile i lojalne zapadnopanonske oblasti i Norik i prilično velike vojne jedinice našle bi se ukliještene duboko unutar neprijateljskog područja i sa Markomanima «za leđima» i imale bi prilično teškoća da uspostave stabilnije borbene linije i izbjegnu ulijetanje u kritične situacije i pozicije ili da se probiju do italijanskih granica. Italija bi samim tim, bez raspolaganja sa adekvatnim vojnim linijama bila na svojim istočnim granicama praktično nezaštićena. Međutim drugo je pitanje koliko su ilirske ustaničke jedinice prvo uopće imale na umu, slično kao u odnosu prema Italiji, ostvarivanje jednog ovako ambicioznog scenarija. A zatim ako su i planirali širenje ustanka i na krajnje dijelove Panonije i van provincijskih granica npr. u Norik i Reciju (za što ne raspolažemo sa dokazima) da li su uopće raspolagali sa snagama koje su to mogli iznijeti i ostvariti. Ipak su snage Države koje su pripadale «Dunavskoj» borbenoj grupi bile i suviše snažne i brojne da bi dozvolile da ustaničke jedinice prodru na spomenute prostore. Kao što se može vidjeti iz pokreta ustaničkih snaga na samom početku ustanka osnovni ustanički prioriteti su bili zauzimanje gradova, pa i prodor prema Makedonskoj Iliriji, a ne brzo prebacivanje i širenje ustanka prema Noriku, zapadnoj Panoniji i granicama Italije. Uostalom, kako će se pokazati i trupe kojima je zapovijedao Mesalinus bile su dovoljne da se zaustave one ustaničke snage koje su se kretale i nalazile na zapadnom pravcu. Dolazak glavnine trupa pod neposrednim

[454] Moguće je pretpostaviti i da su legije koje pripadaju provinciji Ilirik i koje je na dunavsku granicu doveo Valerije Mesalinus došle među zadnjim jedinicama na te pozicije, pa su samim tim još uvijek u trenutku izbijanja ustanka neke od tih legija (kao npr. XX. legija) bile više-manje relativno bliže prostoru na kojem se rasplamsao ustanak u odnosu na ostale legije.

zapovjedništvom Tiberija nije ni bio potreban za uspješne načelno defanzivne aktivnosti, ali jeste za otpočinjanje ofenzivnih akcija.

Mesalinus i njegove trupe (znamo za učešće XX. legije) su se pokazale uspješnim u ostvarivanju postavljenih zadataka i rimska prethodnica je, prije dolaska ustanika pred nju, ušla u Sisciju, osigurala je i nastavila da se kreće dalje prema jugu, kako bi osigurala zapadni pravac i spriječila na tim područjima širenje ustanka. Baton Dezitijatski se prema ovoj rimskoj prethodnici uputio sa jednim dijelom ustaničkih snaga «dinarskog» segmenta ustanka (drugi dio se već i još uvijek nalazio na jugoistočno-južnom pravcu, a sigurno je nešto snaga ostavljeno i u srednjo-jadranskom zaleđu, posebno Salone). I pored te činjenice trupe koje je neposredno predvodio Baton Dezitijatski krećući se u susret Valeriju Mesalinusu, pravcem sjeverozapadno u odnosu na poziciju na kojoj su se nalazile, nisu nimalo bile zanemarljive i one su nastupale prema dolini rijeke Une. One su usput dodatno širile ustanak na svome pravcu kretanja. Tada su se ustanku možda priključili Dicioni i neki drugi narodi (te sigurno i japodske zajednice u Pounju) koji su se nalazili na prostoru preko kojeg je nastupao Baton Dezitijatski, ujedno povećavajući brojno stanje trupa kojima je Baton Dezitijatski neposredno zapovijedao. Rimska prethodnica se najvjerojatnije kretala pravcem južno od Siscije i do sraza sa nastupajućim ustaničkim snagama je sigurno došlo negdje na liniji koja spaja Salonu i Sisciju, vjerojatnije bliže potonjem gradu. Najvjerojatnije su se bitke između trupa pod zapovjedništvom Mesalinusa i ustaničkih trupa pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog dogodile negdje između Siscije i srednjeg Pounja, na području današnjih Cazinske krajine i Banije, o čemu bi u prilog govorile sljedeće činjenice:

1. Japodi Pounja i to sigurno oni u zoni Raetinuma (južno od današnjeg Bihaća) su se ustanku priključili prilikom ovog kretanja Batona Dezitijatskog.
2. Baza Valerija Mesalinusa je bila Siscija i on se sigurno nije od nje previše udaljavao, posebno jer je njegov primarni zadatak osiguravanje Siscije, a ne ugušivanje ustanka za što je trebalo sačekati glavninu trupa pod Tiberijevim neposrednim zapovjedništvom. Da je kojim slučajem bio prodro dublje prema jugu trebalo bi mu i više vremena uz povećani i rizik da se vrati u Sisciju.
3. Uz to nesumnjivo je Mesalinusu i njegovim jedinicama, makar ubrzano nastupale, trebalo izvjesno vrijeme da sa Dunava stignu u Sisciju, dovoljno da ustanici prodru u Pounje.

U prvoj, otvorenoj bici ustaničke snage, koje su bile i brojnije, su izvojevale uspjeh, ali nakon toga Baton Dezitijatski je sa svojim snagama bio dočekan u zasjedi i poražen.[455]Tako se završila I faza razvitka ustanka, u kome su kao temelj proturimskog oružanog pokreta odvojeno i vojno i politički djelovala dva osnovna ustanička segmenta,

[455] *Cass. Dio* LV, 30, 2

jednog sa jezgrom u dinarskom pojasu i drugog u panonskom bazenu i to poglavito u njegovom istočnom dijelu. Na spomenute borbe koje je vodio Mesalinus sa ustanicima vjerojatno se odnosi i Velejev hvalospjev navedenom rimskom vojskovođi i njegovom uspjehu koji je postigao prve godine rata.[456]Na osnovi Kasija Diona, znamo da je Valerije Mesalinus još prije izbijanja ustanka napustio uže područje provincije i da se nalazio na dunavskoj granici ili blizu nje, što znači da je on bio udaljen od mjesta na kojem je izbio ustanak i da se na to područje Ilirika vratio predvodeći prethodnicu glavnine trupa. Na osnovi toga jedina mogućnost kada se on prvi put borbeno susreo sa većom ustaničkom masom mogla su biti samo ona događanja koja opisuje Kasije Dion u vezi sraza snaga koje su predvodili Baton Dezitijatski i Valerije Mesalinus. Uz to i XX. legija se u trenutku ustanka nalazila na dunavskom području u sastavu «Dunavske borbene grupe» a ne u samom srcu ustaničkog područja. U suprotnom da je spomenuta legija bila prisutna ili na prostoru prvobitnog zahvata ustanka ili u njegovoj blizini onako naglo širenje ustanka u njegovom početku i sustavna eliminacija rimskih i drugih njima lojalnih pozicija u unutrašnjosti bi bilo nesumnjivo teže izvesti. Jedna rimska legija, makar i u svojoj polovičnoj snazi, je ipak bila dovoljan garant sigurnosti a ustanak se upravo proširio tako brzo jer su nedostajale prave, veće vojne formacije na prostorima prvotnog izbijanja ustanka i njegovog širenja. Velej u svome komentaru hrabrosti i umješnosti Mesalinusa samo kaže da se ovaj u trenutku iznenadnog izbijanja ustanka našao opkoljen od neprijateljske armije, ali da je ipak podržan od strane samo XX. legije, a i nje samo u polovini normalne snage, natjerao u bijeg više nego 20 000 ustanika.[457] Kako se vidi ovaj Velejev prikaz korenspodira sa Dionovim opisom borbi snaga Batona Dezitijatskog i Valerija Mesalinusa, jer su i po Veleju ustanici izgleda u početku imali (ostvarili?) taktičku prednost, koju je na rimsku sreću Valerije Mesalinus uspio anulirati. Iako je Mesalinus izvojevao uspjeh teško je povjerovati da je Mesalinus sa samo pola snage XX. legije (do možda oko 3 000 legionara), i pored svih vrijednosti i zapovjednika i legionara,

---

[456] *Vell.* II, CXII, 1-2

[457] Možda je svoj počasni naziv *Valeria Victrix*, XX. legija dobila upravo zahvaljujući ovoj pobjedi (Wilkes, 1969:70-71 fus.1), u kojoj ih je vodio Valerije Mesalinus, koji je za ovu pobjedu, po Veleju, zaradio najviše odlikovanje poslije trijumfa⇒ *ornamenta triumphalia.*

Moguće je pretpostaviti i da je cifra od 20 000 ustanika koje je po Veleju «raspršio» Mesalinus, ipak bila paušalna i pretjerana. Ona bi ustvari predstavljala oko 10 % procjene koje o ukupnoj brojnosti ustanika daje Velej Paterkul, a koja je isto tako pretjerana. Ipak i ova Velejeva brojka koja predstavlja procjenu ustaničkih snaga koje su se borile sa Valerijem Mesalinusom a nalazile su se, prema Kasiju Dionu, pod neposrednim zapovjedništvom dokazuje da su se ustaničke snage već u prvom razdoblju borbi, podijelile na različite pravce, jer ona predstavlja tek jedan, manji, po Veleju deseti dio ukupnih ustaničkih snaga. Istovremeno se i još jedan brojan dio ustaničkih snaga koje su pripadale onom segmentu koji smo nazvali dinarskim nalazio na jugoistočno-južnom pravcu, a jedan i u salonskom zaleđu. Ovo jasno govori da se sve ustaničke snage, izuzev u samom onom prvotnom trenutku dizanja ustanka, nikada nisu našle koncentrirane samo na jednom užem prostoru i jednom mjestu. One su se sve do samog kraja rata nalazile disperzirane na različitim područjima i različitim bojištima što je uvjetovalo i osobnosti ustaničke strategije. A i kada je dolazilo do koncentriranja većih ustaničkih snaga, radi ostvarivanja određenih strateških i taktičkih zamisli (npr. borbe na Fruškoj Gori, ofenzivne aktivnosti na sjeverozapadu, bitka kod Vulkajskih močvara, prodor Batona Dezitijatskog radi eliminiranja otpadnuća svoga imenjaka) nije ni u jednom slučaju došlo niti do okupljanja cjelokupne oružane sile ustanika niti samo jednog od njena dva segmenta.

uspio da natjera u bijeg 20 000 ustanika. I ovdje je riječ o nesumnjivom pretjerivanju Veleja Paterkula, koji je tendenciozno povećao broj ustaničkih snaga koje su se suprotstavile Mesalinusu i njegovoj prethodnici, ili smanjio snagu Rimljana. Na osnovi Veleja, čak i ako nije pretjerao u brojci, bi se tako moglo smatrati i da je Baton Dezitijatski prilikom sraza sa rimskim trupama Mesalinusa imao na raspolaganju do najviše 20 000 ratnika. To bi navodilo na pomisao da je u vrijeme otpočinjana svoga pokreta sjeverozapadnim pravcem Baton Dezitijatski imao na raspolaganju manje brojno stanje, koje se povećavalo pridruživanjem pripadnika onih zajednica koje su mu se uz put priključivale. Vjerojatnija rekonstrukcija zbivanja vezanih za borbe Mesalinusa i Batona Dezitijatskog bi izgledala da ustvari ustanici nisu bili potpuno poraženi uslijed čega su pobjegli, nego prije da je Mesalinus sa trupama sa kojima je neposredno raspolagao uspio da zaustavi ustaničke jedinice. Nakon što nisu uspjele da unište Mesalinusovu prethodnicu ustaničke snage su se povukle i pregrupirale a njihovo vodstvo odredilo nove prioritete i mogućnosti daljeg djelovanja ustaničkog pokreta. To povlačenje je rimskom lokalnom zapovjedništvu moglo izgledati kao bjekstvo jer oni ustvari neće razumjeti ustanički način vođenja rata, koji se nije temeljio na otvorenim frontalnim odlučnim bitkama sa velikim brojem učesnika nego na drugačijim borbenim teorijama. A u stvari, ni Mesalinus nije dublje prodirao u unutrašnjost, pa čak ni u one oblasti koje su se priključile ustanku za vrijeme ovog nastupanja Batona Dezitijatskog. On se zadovoljio time da je uspio sa trupama koje je imao na raspolaganju da zaposjedne primarne strateške točke na zapadnom pravcu, on uostalom za neki ambiciozniji pokret u unutrašnjost nije ni imao dovoljno snage te i to dokazuje preventivni karakter njegovog pokreta. Da nije riječ o velikoj pobjedi Mesalinusa, kako je predstavlja Velej Paterkul, dokaz je i Mesalinusova neaktivnost u situaciji kada Baton Dezitijatski napušta dinarski pojas radi stvaranja jedinstvenog Saveza. Da je kojim slučajem Mesalinus rastjerao 20 000 ustanika postavlja se pitanje zašto Mesalinus nije nastojao da nastavi proganjanje, i kako je onda Baton Dezitijatski uopće mogao da ode u panonski bazen. Bit uspjeha Mesalinusa se primarno sastojala u tome što on nije bio uništen od strane ustanika tako da je zapadnobalkansko ustaničko područje ustvari i nakon poraza Batona Dezitijatskog nastavilo da se konsolidira. Tom unutarnjem učvršćivanju i strukturiranju ustaničkog područja doprinijelo je i to usporeno kretanje Tiberija sa glavninom snaga prema pobunjenom području, što je omogućilo da Baton Dezitijatski nađe i vremena i mogućnosti da ode kod Batona Breučkog, pa čak i da na srijemskom prostoru vrši združene borbene operacije.

Vjerojatno su se ova događanja na sjeverozapadnom pravcu odigravala više-manje istovremeno bar sa zadnjim periodima prodora na jugoistočno-južnom pravcu. Izgleda da se na ove borbe na zapadnoj liniji dodira, isto kao i u slučaju po Veleju Paterkulu ustaničkog «prodora u Makedoniju», odnosi i onaj Velejev podatak gdje on govori da je

jedan dio ustaničkih snaga imao za cilj Italiju,[458] On je direktno povezan sa podatkom o Makedoniji, što znači da je on morao s njim biti u nekoj organskoj vezi, odnosno da su morali biti usklađeni. A jedine borbene aktivnosti i nastupanja ustanika na zapadnom prostoru Ilirika koje se vremenski mogu, bar djelomično, uskladiti sa jugoistočno-južnim prodorom jesu bile borbe sa Mesalinusom. Osim toga i po Velejevom tekstu je sasvim jasno da se prodor u «Makedoniju» desio i još uvijek odvija dok se pokreću i odvijaju aktivnosti na sjeverozapadnom pravcu. To znači da je pokret na jugoistočno-južnom pravcu počeo ranije, a ne istovremeno sa pokretom i aktivnostima na sjeverozapadnom pravcu. što je potpuno u skladu sa Dionovom kronologijom odvijanja događaja u datom vremenskom periodu. Zanimljivo je da u istom odjeljku i smislenoj cjelini gdje opisuje razdiobu ustaničke mase na tri dijela, Velej ističe da je jedan dio bio određen da štiti ustaničku teritoriju (…*pars suis sedibus praesidium esse destinaverat*…). Činjenica je da dok jedna dinarska borbena grupa nadire duboko prema jugu i dolazi do Apolonije, druga pod neposrednim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog vodi borbe sa trupama Mesalinusa na sjeverozapadnoj liniji, da se breučko-panonski ustanici nakon poraza nalaze na svojoj teritoriji i u fazi skupljanja novih saveznika te bi se možda na taj segment opće ustaničke mase odnosio Velejev treći dio, onaj koji čuva ustaničku teritoriju. Izloženi zaključci potvrđuju da se temeljitom analizom može utvrditi i pouzdanost ali samo u njihovoj osnovi, podataka Veleja Paterkula u odjeljku II, CX, 4. Međutim, njegovo samo okvirno poznavanje situacije na terenu, nacrtno opisivanje događaja bez detaljnije specifikacije i razrade događaja i nastojanje da se kod čitaoca postigne željena impresija doprinijeli su tome da čitav odjeljak, bez detaljnije komparativne analize sa odgovarajućim podacima iz drugog glavnog izvještaja, može kod čitaoca proizvesti sasvim neodgovarajuću rekonstrukciju događaja. Velej Paterkul je pravilno zamijetio osnovne pravce prodiranja, nastupanja i koncentriranja ustaničkih snaga nakon onih prvotnih okršaja i posebno nakon ustaničkih neuspjeha u zauzimanju Sirmijuma i Salone. Ali on nije mogao dokučiti ni razloge ni uzroke takvog odvijanja općeustaničkih aktivnosti jer nije raspolagao sa dovoljno preciznih i detaljnih podataka. Sve što je on dobivao vijesti o tadašnjem stanju u ilirskim zemljama bile su opće informacije, pa njegov opis razdiobe ustaničkih snaga ima poglavito okvirni karakter i kao takvog ga treba shvatiti, prihvatiti i tumačiti. Ustvari sve informacije koje se odnose na onaj period ustanka, kada Velej Paterkul osobno nije boravio na ilirskom području i ratištu, izgledaju kao nabacani, okvirni izvještaj kome nedostaje dovoljno i preciznosti i detalja i osjeća se da je on za taj period slabo, površno pa i pogrešno informiran iz druge ruke, a ne neposredno.[459] S druge strane, i njegov podatak o ustaničkim snagama i liniji

---

[458] *Vell.* II, CX, 4

[459] Suprotno opisima perioda i područja ilirskog ustanka na kojima Velej Paterkul osobno ne prisustvuje (usporediti i njegov opis rata u dinarskom bazenu nakon pada Panonije, koji je isto štur) o događajima u kojima je Velej bio neposredni svjedok, učesnik ili je mogao kao zapovjedni starješina na terenu da bude precizno i detaljno i tačno informiran (npr. za ratovanje u panonskom bazenu 7. i 8. god. n. e.) on daje bolje, preciznije i znatno detaljnije opise.

Tergeste (Trst)-Nauport (područje istočno od Julijskih Alpa, a zapadno ili sjeverozapadno ili sjeverno od današnje Ljubljane)[460] je potrebno shvatiti kao pretjerivanje,[461] Ova linija je ustvari označavala i krajnju poziciju ilirskih zemalja prema Italiji i Istri, promatrano sa sjevera i istoka, ali i liniju koja bi ugrubo označavala prilaze sjeveroistoku Italije (gledano iz porječja gornje i srednje Kupe). I do nje sudeći po kompoziciji izvještaja Kasija Diona o ustaničkim aktivnostima u toku 6. god. n. e. ustanici uopće nisu ni došli, iako su se njihovi položaji i pozicije na prijelazu 6/7. god. n. e. nalazili u relativnoj blizini te linije, pogotovu ako su se ustanku priključili Kolapijani[462] i kada su se borbe vodile na i oko donje i srednje Kupe. Velej Paterkul, koji naknadno stiže na ratište i to nakon što su se završile bitke Mesalinusa sa Batonom Dezitijatskim, vjerojatno se u svome spominjanu linije Tergeste-Nauport nalazio pod utjecajem zatečenog stanja na terenu. A to stanje je nastalo kada je nakon stvaranja Saveza došlo do novog vala širenja ustanka na zapadnom pravcu i kada se ustanak proširio i na neke zajednice još dalje prema zapadu i sjeverozapadu u odnosu na prostore gdje su se srazili Mesalinus i Baton Dezitijatski, i kada su se ustaničke jedinice opasno približile toj liniji.

Opis prvih mjeseci rata koji daje Velej Paterkul izgleda kao konstitucija nastala nabacivanjem niza podataka koji se često ne nalaze ni u uzročno-posljedičnoj međusobnoj vezi i do kojih je Velej dolazio nesređeno, u stanju duha i impresija, pa i opsesija tadašnjeg vremena. I ako bi se ravnalo samo po informacijama koje prezentira Velej, u tim prvim mjesecima ustanka od pobune pomoćnih jedinica pa do sraza sa trupama koje je predvodio Valerije Mesalinus, dinarski segment ustanka bi imao sekundarnu ulogu, iako zahvaljujući podacima Kasija Diona znamo za njegovu iznimnu aktivnost. A upravo su pokreti oružanih snaga koje su pripadale ovom ustaničkom segmentu u jednom vrlo kratkom razdoblju, od proljeća 6. god. n. e. pa do ranog ljeta iste godine, bili ti koji su najzaslužniji za širenje ustanka od Makedonske «Ilirije» pa u zapadnom pravcu prema granici Italije, skoro sve do južno i istočno od Siscije. U tim prvim mjesecima ustanka, breučko-panonske snage su se uglavnom držale ograničenijeg prostora borbenih aktivnosti u odnosu na dinarske ustaničke akcije.

Izgleda da su borbe ustanika pred Salonom, a posebno sa Mesalinusovom prethodnicom uvjerile Batona Dezitijatskog i uopće vojno-političko vodstvo dinarskog segmenta da je neophodno uvezati i tako stabilizirati i konsolidirati kompletan ustanički pokret u Iliriku.

To dokazuje da je njegovo osnovno vrelo o ustanku njegovo sjećanje i iskustvo, u nešto manjoj mjeri podaci koje je dobio od svojih dobrih prijatelja i brata koji su direktno i aktivno učestvovali u borbama, dok na naznake korištenja nekih povijesnih ili memoarskih djela, koja su mogla eventualno nastati u periodu od dva desetljeća od okončanja ustanka ili arhivskih dokumenata kao izvorne građe za njegov izvještaj o ustanku, uopće ne nailazimo.

[460] O Nauportu, po Strabonu naselju Tauriska, v. *Strab. Geo.* VII, 5, 2; Po Bojanovskom (1988:66) Nauport (*Nauportus*) je današnja Vrhnika, iako položaj lokacije Nauporto na *Tabula Peutingeriana* izgleda da možda relativizira tu ubikaciju.

[461] *Vell.* II, CX, 4

[462] O Kolapijanima v. Čučković, 2004;

Svi događaji koji su se desili u prvim fazama ustanka nametnuli su kao primarnu mjeru stvaranje ustaničkog jedinstva i to ne samo na vojnom nego i na političkom planu i to uvezivanjem dva glavna žarišta i središta ustanka. Ovim bi se stvorila zajednička ustanička struktura koja bi nesumnjivo omogućila bolju koordinaciju akcija, sadejstvo trupa, efikasniju borbu i održanje onoga što su, do tada, ustanički segmenti uspjeli postići za jedno relativno kratko razdoblje prve faze razvitka ustanka. Jedinstvo ustaničkog pokreta bi vodilo i profiliranju i kreiranju zajedničkih političkih interesa i ciljeva proturimskog ustaničkog pokreta. A to je u odnosu na vojne aktivnosti ista, ako ne i veća, potreba radi boljeg i uspješnijeg razvitka ustanka i suprotstavljanja protu-ustaničkim snagama. Uostalom Rimljani su oko ustaničkog područja sve više uspijevali koncentrirati nove i nove snage, te su se u narednom periodu mogle očekivati sve teže borbe koje su zahtijevale i sve veće naprezanje ustaničkih kapaciteta i mogućnosti i njihovo sadejstvo. Protu-ustaničke snage, koje se nagomilavaju prema borbenim linijama ilirskog ustanka, imaju i jedinstvenu i to snažnu i koherentnu zapovjedničku strukturu i hijerarhiju pa su se i ustanici tome morali prilagoditi. I ustanici iz panonskog bazena i njihovo vodstvo su bili, nakon i svojih iskustava u borbi sa protivnikom, svjesni potreba za zajedničkim jedinstvom iako izgleda sa manje entuzijazma i oduševljenosti svoga vrhovnog vojvode Batona Breučkog u odnosu na Batona Dezitijatskog. Posljednju konstataciju dokazuje činjenica da su Baton Dezitijatski i njegovi pratioci i suradnici bili ti koji su otišli na breučku teritoriju, poradi kreiranja i definiranja ustaničkog jedinstva. I tako je u ljeto 6. god. n. e. negdje na breučkom prostoru došlo do stvaranja jedinstvenog ustaničkog Saveza kao jedne originalne povijesne činjenice i fenomena i započinjanja nove faze razvitka ustanka.[463]

Zajednički nastup i stvaranje jedinstvenog ustaničkog Saveza

Nakon erupcije ustanka i potpunog sloma uspostavljene šeme političkog ustroja i hijerarhije prvog razdoblja rimske vladavine na dobrom dijelu Provincije, pred ustanicima se neminovno moralo nametnuti i pitanje kako dalje. Oni su sigurno prvu osnovu svoga ustroja imali u činjenici postojanja peregrinskih *civitates*. Ali pošto je u pobuni već od početka učestvovalo više naroda neophodno je bilo formiranje nekog zajedničkog ustroja koji bi objedinio ustanak, osigurao kakvu-takvu zamjenu za uništene provincijske institucije i tako uvezao ustaničke narode u zajednički nastup. Znači neophodno je bilo oblikovati neke zajedničke institucije koje bi u dovoljnoj mjeri bile i snažne i autoritativne kako bi mogle biti djelotvorne na terenu. Samo razvijanje ustanka na njegovom početku je oblikovalo bar ugrubo te neke elemente zajedničkog nastupa i izbacilo u prvi plan i pojedince, najbolji primjer je upravo Baton Dezitijatski, koji su preuzeli na sebe obnašanje tih improviziranih institucija. Ove prve improvizirane zajedničke institucije su u samom početku imale poglavito vojnički, borbeni karakter i

463 *Cass. Dio* LV, 30, 2

tek postupno su počele dobivati i izrazitiji politički autoritet. Iako Kasije Dion kaže da Baton Dezitijatski sa panonskim segmentom ustanka stvara ratni savez (…καὶ κοινωσάμενος αὐτῷ τὸν πόλεμον...)[464], sudeći po čitavom nizu događaja koji su se desili kasnije, kao što je i način obračuna Batona Dezitijatskog sa Batonom Breučkim, nesumnjivo je da je Savez podrazumijevao i sadržao i neke osobnosti političke veze ili je bar Baton Dezitijatski smatrao da Savez podrazumijeva i političku vezu, a ne samo vojno savezništvo. Pa ako se i prilikom samoga sporazuma o stvaranju Saveza možda i nisu dogovorili detalji političke prirode koji bi bili sadržavani u jedinstvenom Savezu, oni su se ipak postupnim razvitkom ustanka razvili. Pored izgradnje novih zajedničkih vojnih i političkih institucija i izgradnje sustava i strukture koji bi funkcionalno objedinjavali ustaničke narode, ustanicima se nametalo i profiliranje ciljeva borbe i njihovo međusobno usklađivanje. Nažalost pisana vrela ne daju dovoljan broj direktnih i preciznih informacija o tim ustaničkim, općeilirskim institucijama, i samo se iz konteksta tekstova i posrednim putem, otkrivanjem skrivenih i potisnutih značenja i dedukcijom mogu naslutiti i to samo okvirni obrisi neke unutarnje vojno-političke konstitucije ustanka, odnosno donijeti izvjesni zaključci po tome pitanju. Poseban problem u detekciji toga unutarnjeg vojno-političkog sustava ustanka nalazi se u činjenici da su podaci koji o tome govore kod antičkih pisaca, a posebno kod Veleja Patrekula, većinom nastali kao posljedica «gledanja» sa druge, rimske strane fronte. Tako da su i oni oblici ustaničke strukture, uključujući i osobe koje su ih obnašale, a koji se pojavljuju u izvještajima antičkih pisaca velikim dijelom rezultat činjenice da su oni na pozornici ratnih zbivanja 6 - 9. god. n. e. bili za Rimljane vidljiviji i upadljivi. Naravno i po ovom pitanju, kako će se u predstojećem tekstu pokazati podaci koje donose dva osnovna izvjestitelja o ratu 6 - 9. god. n. e., nose različitu i kvantitativnu a posebno kvalitativnu vrijednost, odnosno i ovdje se pokazuje veća Dionova preciznost.

Činjenica koja je za Rimljane i njihove snage predstavljala posebnu nevolju, bila je ta da su 6. god. n. e. pobunjeni dinarski i panonski narodi (bar veći dio njih) po prvi put u povijesti zajednički nastupili, kao jedna cjelina a ne parcijalno po pojedinim narodima kao što su to činili do tada.[465] Jedinstveni ustanički Savez iznenada se pojavio kao nova politička i vojna realnost na povijesnoj pozornici i njegova nagla pojava skoro eruptivnog karaktera je izazvala tolike poremećaje u širem geopolitičkom okruženju da je Rimska država morala mijenjati ili čak napuštati ostvarivanje svoje strateške zamisli,[466] kako bi mu se uspostavila i eliminirala ga. Prilikom razmatranja nastanka fenomena zajedničkog

---

[464] *Cass. Dio* LV, 30, 2

[465] Dobar primjer pruža Oktavijanova kampanja 35 - 33. god. p. n. e. gdje se uopće ne osjeća prizvuk zajedničkog djelovanja iako su svi ti narodi suočeni sa Oktavijanovim armijama imali zajedničkog protivnika i to praktično u isto vrijeme.

[466] Od kojih je najvažnija bila smanjivanje dužine sjeverne granice, njenim prebacivanjem na Elbu što bi podrazumijevalo konačno osvajanje Germanije. Tako su ilirski ustanici indirektno doprinijeli tome da Germanija ostane slobodna.

Saveza postavlja se i pitanje da li su ustanici, preciznije rečeno politička vodstva naroda koji su učestvovali u ustanku i prije početka ustanka imali viziju ili predstavu Saveza ili bar međusobnu konspirativnu suradnju radi njegove pripreme, ili je nastao spontano uslijed razvoja situacije u toku samog ustanka. Postojanje konspirativne vrste komunikacije i suradnje podrazumijevalo bi da je ustanak bio dobro i široko pripreman duže vrijeme i da nije imao spontani, trenutni karakter o čemu smo već ranije konstatirali da o tome (i kao što ćemo to dodatno pokazati u sljedećim rečenicama) u povijesnim vrelima ne nalazimo nikakve potvrde, pa ni najmanjeg traga o nekim širim, složenim dugotrajnijim predustaničkim pripremama. Sudeći po povijesnim vrelima koji daju opširniji opis izbijanja ustanka i njegove prve faze razvitka, a posebno po onome što donosi izvještaj Kasija Diona, možemo sa visokom dozom vjerojatnoće pretpostaviti da formiranje i postojanje ustaničkog Saveza nije bilo unaprijed osmišljeno i izniklo kao rezultat dublje proturimske konspirativne djelatnosti koja se odvijala prije početka ustanka. Ustanička vojno-politička konstitucija iznikla je iz potreba, interesa, stanja na terenu i razvitka već izbijenog ustanka, odnosno njegovih sastavnih jedinica. I to kreiranje ustaničke strukture pa i samoga Saveza je direktno proizlazilo iz onoga što se događalo u toku ustanka, poglavito njegovih prvotnih faza, kada su se pobunili i širili ustanak dinarski auksilijari i Breuci.

Da su pobunjeni dinarski i panonski narodi imali zajednički Savez potvrđuju oba glavna povijesna vrela. Na samom početku svoga nacrtnog opisa ustanka 6. god. n. e. Velej Paterkul kaže da su ustanici ušli u Savez (*societates*, Velej upotrebljava ovaj termin i akuzativu jednine III deklinacije suglasničke osnove-*societatem*).[467] I Kasije Dion govori da je nakon početka ustanka i prvih borbi bio sklopljen jedinstveni ustanički Savez.[468] Po Kasiju Dionu jedinstveni ustanički Savez bi bio rezultat sporazuma između dva Batona i to na incijativu Batona Dezitijatskog koji je posjetio Batona Breučkog i sa njim dogovorio «zajednički rat» (…καὶ κοινωσάμενος αὐτῷ τὸν πόλεμον...).[469]Za razliku od detaljnijeg prikaza Kasija Diona, kod Veleja u nešto općenitijem smislu se kaže da je Panonija bila ta koja je dovela Dalmaciju i njene narode u jedinstveni Savez (*...universa Pannonia…Delmatia omnisbusque tractus eius gentibus in societatem adductis consilii*[470]...).[471] Na osnovi Velejevog opisa mogli bismo zaključiti da je osnivanje Saveza

[467] Pored termina savez, značenje *societates* može se prevesti i sa društvo, ali držimo da ovaj termin primijenjen na datu situaciju ne može odražavati stvarno značenje Velejevog …*societatem*.…

[468] *Cass. Dio* LV, 30, 2-3

[469] *Cass. Dio* LV, 30, 2

[470] Nešto je nejasno zašto u rečenici stoji genitiv riječi *consilium, ii, n*-savjet, vijećanje i sl. Da li to podrazumijeva da su po Veleju Panoni savjetima!? ili vijećanjem doveli dalmatinske narode u jedinstveni Savez. I ako bi se Velejeva rečenica prevela kao ….sva Dalmacija i sa njenim narodima u savez je dovedena vijećanjem…, onda bi se taj Velejev podatak slagao sa informacijom Kasija Diona da je zajednički nastup dogovoren na sastanku vojnih i političkih vodstava ustaničkih snaga, s tom razlikom da se to desilo po Veleju zahvaljujući Panoniji a po Kasiju Dionu da se vijećanje održalo inicijativom Batona Dezitijatskog.

[471] *Vell.* II, CX, 2

poteklo iz panonskog bazena, ali i ovaj njegov podatak kao uostalom i podatak o navodnom prvenstvu Panonije u dizanju ustanka, (sa kojim se inače nalazi u direktnoj rečeničnoj i smislenoj vezi) treba promatrati u kontekstu Velejevog davanja prednosti Panoniji u odnosu na Dalmaciju u stvarima koja se tiču ustanka, o čemu smo ranije detaljnije govorili. Tako da i na ovom pitanju držimo da veću činjeničnu vjerodostojnost i da je bliži stvarnom stanju stvari imaju podaci i kontekst teksta Kasija Diona u odnosu na ono što po ovom aspektu nudi nacrtni opis Veleja Paterkula. I zbog toga dajemo veću prednost u daljem izučavanju pitanja osnivanja Saveza i njegovog funkcioniranja Kasiju Dionu prema svim ostalim do danas poznatim podacima iz pisane izvorne građe.

Pošto se iz konteksta Dionovog teksta može naslutiti da su početkom ustanka postojala dva odvojena središta pobune, jedan okupljen oko Batona Dezitijata a drugi oko Breuka iz toga slijedi da su i prije nastanka zajedničkog ustaničkog Saveza, postojala dva manja saveza što indirektno potvrđuje i sam Kasije Dion kada spominje pozivanje/okupljanje saveznika od strane Breuka (…πρὸς παράκλησιν σιμμάχων ἐτράποντο) prije mjesta na kome spominje dogovor o Savezu dva Batona,[472] Jedan od tih saveza okupio bi se oko pobune koju su poveli pobunjeni pomoćni odredi[473] i on bi objedinjavao narode dinarskog pojasa, a nakon rasplamsavanja ustanka u dinarskom pojasu, na sjeveru u panonskom bazenu i to njegovom istočnom i srednjem dijelu, okupio bi se drugi savez oko pobune koju su poveli Breuci. Okupljanje tih naroda je dobrim dijelom vršeno zahvaljujući i prvim pohodima i pokretima u proturimskim akcijama koje su izvele prve ustaničke vojske predvođene dvojicom Batona, još prije ugovaranja zajedničkog nastupa kao što je to bio neuspješni pokušaj prepada na Sirmijum od strane breučkih snaga i pohod Batona Dezitijatskog u pravcu Salone.[474] Okupljanju saveznika oko Breuka i njihovog vođe Batona Breučkog doprinijela je i činjenica da Cecina Sever nakon borbi kod Drave nije produžio sa borbenim operacijama, pa su panonski ustanici dobiveno vrijeme iskoristili za skupljanje dodatnih saveznika. Tako nastanak velikog i jedinstvenog ustaničkog saveza možemo promatrati (ako je suditi po podacima i kontekstu izvučenom iz izvještaja Kasija Diona) kao udruživanje dva manja saveza koja su u prvo vrijeme, ali na osnovi iste proturimske platforme, odvojeno vodili oružanu borbu i koji su za svoje vrhovne ustaničke vojvode imali dvojicu imenjaka. Upravo zbog postojanja ove izvjesne dvojnosti u izbijanju ustanka i njegovim žarištima, u njegovom prvotnom širenju, pa i kasnije unutar stvorenog zajedničkog Saveza se na neki način i primjećivala i osjećala ova dvojnost, Rimljani, odnosno njihovi povjesničari i drugi pisci, su ustanak primarno promatrali kroz prizmu dualiteta. I bez obzira što su, sudeći po pisanim vrelima, Rimljani nesumnjivo bili upoznati sa stvaranjem jedinstvenog Saveza za njih je ustanak ostao

[472] *Cass. Dio* LV, 29, 3-4

[473] *Cass. Dio* LV, 29, 2-3

[474] *Cass. Dio* LV, 29, 3-4

segmentiran na panonski i dalmatinski (dinarski) dio, s tim da je kod nekih pisaca dominirao prvospomenuti, a kod nekih potonji segment. Zanimljiva je ova dualnost vrhovnog ustaničkog zapovjedništva, kao da su oni kopirali neke elemente rimskog načela kolegijalnosti i možda je upravo ovo bilo jedno od izražaja prihvaćanja onog rimskog.

Vjerojatno su na stvaranje jedinstvenog ustaničkog Saveza utjecali neuspjesi u vezi pokušaja zauzimanja Sirmijuma i Salone, kada je postalo sasvim jasno da se parcijalnim i zasebnim pokretima ne mogu ostvariti veći strateški ciljevi, preuzimanje kontrole nad urbanim rimskim središtima i uspješno se boriti protiv većih rimskih i drugih protu-ustaničkih snaga. Na inicijativu Batona Dezitijatskog još u toku prve godine rata došlo je do sporazuma između dva glavna žarišta ustanka i objedinjavanja dotadašnjih saveza u jedinstveni proturimski savez svih pobunjenih naroda i zajednica.[475] Sastanak se odigrao negdje na panonskim, možda i breučkim prostorima. jer je po Dionu Baton Dezitijatski otišao kod Batona Breučkog u svrhu stvaranja Saveza.[476] Da se jedinstveni ustanički Savez stvorio negdje u panonskom prostoru ukazuje i to što je kao prva njegova akcija bilo izvedeno zauzimanje planine Alma (᾿Αλμὰ), odnosno Fruške Gore.[477] Ova srijemska planina je predstavljala dobru stratešku poziciju koja se nalazila blizu Sirmijuma i odakle su ustaničke snage predstavljale stalnu prijetnju sigurnosti ovog grada. Fruška Gora je izbijala i na desnu obalu Dunava i predstavljala krajnju granicu prema Singidunumu, tom taktičkom položaju čitave rimske koncepcije kontrole dunavske granice na njenom srednjem dijelu. Zauzimanjem Fruške Gore borbe su se prenijele i na zapadne dijelove skordičke *civitas*, koja je ostala lojalna.

Upravo postojanje institucije dvojice vojvoda na čelu ustaničkog Saveza dokazuje na jedan indirektan način da je Savez nastao ujedinjavanjem i kompromisnim? sporazumom vojnih i političkih vodstava (a koje su onda možda aklamacijom ili na drugi način potvrđivale i skupštine naroda/vojnika)[478] između dvije cjeline. A te cjeline nisu mogle

---

[475] *Cass. Dio* LV, 30, 2-3

[476] *Cass. Dio* LV, 30, 2

[477] *Cass. Dio* LV, 30, 3

Da je planina Alma Fruška Gora dokazuje i to što se ista planina spominje u kontekstu Probove (vl. 276-282 n. e.) naredbe da vojnici na padinama te gore zasade vinovu lozu. *SHA*, *Probus*, XVI, 1; Jireček, 1952:23; Gibon, 1996:117; Ovo srijemsko gorje je sa svojim sjevernim padinama inače naslonjeno na desnu obalu Dunava, što je vanjska granica Imperije tako da je sasvim razumljiv boravak veće vojne grupacije na tome prostoru. Planinu Alma i to u blizini Sirmijums spominje i nepoznati autor *Epitome de Caesaribus* , 37, 3, kao i Eutropije (IX, 17, 2). Samo ime se može etimološki povezati sa grčkom riječi αλμη–slanost, oštrinąi latinskim pridjevom *almus*,-plodan, roda, blagotvoran, blag. Pošto je Kasije Dion vjerojatnije koristio vrelo pisano na latinskom jeziku za ovaj podatak, onda je možda i etimološki planina Alma bliža latinskom.

[478] Ovo prije možemo pretpostaviti u slučaju Dezitijata koji su izgleda imali nešto demokratičniju unutarnju političku strukturu nego Breuci, u kojima je pored kraljevske vlasti postojao i bio jak politički značaj i dominirajući utjecaj starih vojvoda kao što je npr. bio Baton Breučki i preko njih lokalne breučke aristokracije iz koje je i sam Baton Breučki nesumnjivo poticao.

biti ništa drugo nego naša dva pretpostavljena manja saveza, jedan oko Dezitijata i pobunjenih auksilijara i drugi oko Breuka. Pošto je Batonu Dezitijatskog izgleda bilo stalo da se formira zajednički Savez pretpostavljamo da nastanak sporazuma nije iziskivao poteškoće i da su se ustaničke vojvode i predstavnici brzo dogovorili o zajedničkom nastupu. S druge strane uz uvažanje realnih snaga okupljenih oko Breuka, Baton Dezitijatski je morao i da poštuje i starost i iskustvo Batona Breučkog[479] i to je sigurno moglo da utiče na odluku o podijeli vrhovnog zapovjedništva među dvojicom vojvoda. Kao što vidimo osnovna dva stuba, na kojima je počivala konstitucija i ustanka i Saveza i njihovi dalji razvitci, činili su Dezitijati i Breuci sa nizom oko sebe okupljenih drugih naroda koji su u pojedinim slučajevima bili i brojniji u ukupnoj ljudskoj masi od ova dva naroda. Ali pošto su Dezitijati i Breuci bili pokretači pobune i njen najbolje ustrojeni i najspremniji element normalno je da su vrhovne vojvode došle iz njihovih redova. To indirektno potvrđuje i Velej kada spominje kao vojvode sa vrhovnim autoritetom (*maxima….ducibus auctoritas erat*) samo jednog Dezitijata i dvojicu Breuka.[480] Stvaranje jedinstvenog Saveza je moralo još više pospješiti širenje ustanka i novi pokreti vojvoda i drugih starješina ustanka ali sada pod plaštem zajedničke i dogovorene akcije samo su mogli u Savez privući možda i one narode koji su do tada kalkulirali ili bili kolebljivi, jer su sada oni u zajedničkom nastupu osjećali veći stupanj sigurnosti i vidjeli veće šanse za uspjeh. Ali i ovo dalje širenje ustanka i pridruživanje drugih naroda u Savez je poštivalo činjenicu da su se Dezitijati i nešto kasnije Breuci prvi ustrojeno i odlučno pokrenuli, da su bili inicijatori stvaranja Saveza i da su njihovi predstavnici bili vrhovne vojvode ustanka.

Zbog svoga naknadnog nastanka, kao rezultata već podignute pobune (bolje rečeno pobuna) i brzog širenja vatra pobune, jedinstveni ustanički Savez se razlikuje od Saveza Italika za vrijeme savezničkog rata iz 90 - 88. god. p. n. e. i Galskog Saveza iz 52. god. p. n. e. kojem se na čelu nalazio Vercingetoriks.[481]

---

[479] Konstatacija važi jedino pod uvjetom da se spominjanje Batona kod Rufija Festa odnosi na rat 12 - 9. god. p. n. e.

[480] *Vell.* II, CX, 4-5;

U Loeb izdanju «*Historiae Romanae»* Veleja Paterkula *maxima….ducibus auctoritas* je neodgovarajuće prevedeno na engleski jezik izrazima «chief authority… generals». Neadekvatnost engleskog prijevoda je razumljiva ako se zna da engleski jezik ne posjeduje riječ koja bi u pojmovnom smislu obuhvaćala sadržinu sličnu onoj koja se podrazumijevala pod latinskim *dux* za vrijeme Republike i principata, za razliku od našeg jezika koji posjeduje domaću riječ *vojvoda* s kojom se analogno može prevesti *dux*. Engleska riječ »duke», koja se na naš jezik uobičajeno prevodi isto kao i latinska riječ *dux* sa izrazom vojvoda, danas ima zbog utjecaja srednjovjekovne feudalne terminologije različitu pojmovnu sadržinu od onoga što se podrazumijevalo za vrijeme Republike i principata kada se kaže *dux*. Zanimljivo je napomenuti da jednom čudnom povijesnom igrom naša riječ vojvoda koja je nedvojbeno domaćeg, originalnog slavenskog podrijetla može bolje i preciznije objasniti rimski izraz *dux* i njegovu pojmovnu sadržinu nego engleska riječ «duke» koja direktno etimološki potiče iz latinskog *dux*.

[481] Suprotno od načina odvijanja ustanka i nastanka Saveza u ustanku 6 - 9. god. n. e. u slučaju Italika i Gala prvo je dogovoren savez, izbor vodstva i način borbe, a tek je onda kao krajnji proizvod te konspirativne akcije morao biti iznjedren opći ustanak. O ovim ustancima za opće i nešto detaljnije informacije v. Maškin, 1951:204-207; 265; *Caes. de bell. gall.*; *Plut. Caes*; *App. de bell. civ.*

Dokaz snage jedinstvenog ustaničkog Saveza vidimo i preko dugotrajnosti njegovog otpora i pored žestine i opsega borbi i razaranja, koji nije bio ništa manji nego onaj koji se dogodio u Galiji za vrijeme Vercingetoriksovog pokreta, samo što je za razliku od njega on trajao par godina duže. Tiberije i Germanik,[482] zapovjednici rimskih i savezničkih snaga nisu baš bili u tolikoj mjeri slabije vojskovođe i ratni stratezi u odnosu na Julija Cezara da bi samo na njima ležala odgovornost za dugotrajniji otpor. Pored toga obojica rimskih zapovjednika u Iliriku su ukupno raspolagali i sa znatno brojnijim snagama nego što ih je Cezar imao u Galiji, imali su za razliku od Cezara punu podršku države i njenih institucija bez stranačkih podmetanja i na kraju oni su se sukobili sa malobrojnijim neprijateljem u odnosu na Gale sa kojima se Cezar morao suočiti 52. god. p. n. e. To sve dokazuje relativnu snagu jedinstvenog Saveza u prvim fazama ustanka pa i umješnost njegovih lidera, u prvom redu dezitijatskog Batona, koji je sa svojim snagama pune tri godine odolijevao rimskim i njima savezničkim trupama. I sama činjenica da nakon odmetnuća Batona Breučkog njegov imenjak nalazi za shodno i potrebno da intervenira, da pokuša spriječiti odvajanje jednog segmenta ustanka i da izlaže Batona Breučkog općem vojničko/»narodnom» sudu dovoljno govori o tome da je jedinstveni ustanički Savez bio dogovoren, zamišljen, pretpostavljen pa i provođen kao jedan koherentniji organizam, bar za Batona Dezitijatskog, njegovo vojno-političko okruženje i dobar dio boraca posebno iz dinarskog pojasa.

Pošto dinarski i panonski narodi koji su učestvovali u ustanku kao sastavnice Saveza iz vremena svoje samostalnosti nisu mogli baštiniti nikakve tradicije zajedničkog nastupa, zajedničkih institucija i uopće zajedničkog života u bilo kakvoj političkoj tvorevini, a i zbog razine preddržavnog političkog i društveno-gospodarskog ustroja, ustanički Savez se nije mogao naslanjati na neku raniju ilirsku tradiciju zajedništva i savezne konstitucije. Jedini urnek koji su pred sobom za konstituciju i ustroj svoga Saveza imali ustanici, tj. njihovo vojno i političko vodstvo bilo je Rimska država i provincija Ilirik, njene institucije i način uređenja. Uostalom mnogi od ustanika su sigurno već bili ne samo uključeni u vojnu strukturu preko pomoćnih jedinica nego i u upravnu od razine provincije pa naniže a neki su bili i obrazovani i odgojeni na načelima rimske i grčke obrazovne tradicije i prakse.[483] A i veze sa Rimljanima i drugim civiliziranim strancima sigurno su u vrijeme desetljeća prvog razdoblja rimske vladavine bile sve izrazitije, a impulsi koje su one donosile bile apsorbirane u biće naroda koji su se pobunili. Tako bi među ustanicima bilo sasvim realno pretpostaviti i primjenjivanje ne samo rimskih vojnih metoda, ustroja i načela u toku rata, nego i prijenos nekih rimskih i provincijskih političkih i upravnih iskustava na ustanike i konstituciju i funkcioniranje pobune i njihovog Saveza. Pored ugledanja na rimske uzore, ustanici su svoje aktivnosti i ustroj

[482] Prije svoje adopcije 4. god. n. e. *Nero Claudius Germanicus*, a poslije ulaska u porodicu Julija Cezara *Germanicus Julius Caesar*

[483] *Vell.* II, CX, 5

vojnih i političkih struktura i uređenja mogli crpsti i iz političke, društvene, gospodarske i vojne tradicije pojedinih naroda i iz vremena samostalnosti i iz uređenja i oblika koje su imali za vrijeme prvog rimskog podložništva, posebno ako su ti narodi bili glavni nositelji ustanka. Iz svega iznesenog možemo zaključiti da je formiranje i djelovanje Saveza dobrim dijelom bilo temeljeno ne samo na baštinama i tradicijama načina života pojedinih naroda nego i iz iskustva zajedničkog života u okvirima rimske državne i provincijske konstrukcije. Naravno ne bi trebalo ni isključiti mogućnost da su politička i vojna vodstva pobunjenih naroda stvorili u toku samog razvitka ustanka i primjenjivali i neka originalna rješenja, bez direktnog ugledanja na rimsku praksu i staru tradiciju iz doba samostalnosti ali o tome ne raspolažemo ni sa kakvim preciznijim pa ni posrednim podacima.

Institucije ustaničkog Saveza i njegova unutarnja konstitucija

Na osnovu svega već izrečenog jasno je da je Savez kako bi funkcionirao morao imati i neke zajedničke institucije. Kako se može razabrati iz tekstova rimskih pisaca unutarnja konstitucija Saveza je bila znatno složenija nego što se to do danas u povijesnoj znanosti pretpostavljalo i kako se predstavljalo. Ona nije bila samo bazirana na par jakih ličnosti i njihovim sudbinama nego na dubljem i znatno izgrađenijem sistemu međusobnih prava, obaveza i odgovornosti u kojima se nalazilo uvezano mnogo više ljudi i učesnika ustanka nego što su to dvojica ili trojica koje znamo po imenima. Iz tako shvaćenih, zacrtanih i primjenjivanih odnosa u ustanku i Savezu proizašlo je i postojanje nekih institucija zajedničkih za čitav Savez i sa ingerencijama koje bi se protezale na sve poslove i odgovornosti i interese Saveza i ustanka.

Pisana vrela direktno spominju samo jednu zajedničku instituciju koju su imali ustanici. Po Veleju Paterkulu vrhovni autoritet (*maxima…auctoritas*) u ustaničkim redovima imale su vojvode (*duces*), i to dvojica Batona i Pines[484] (*Pinneti*).[485] Nešto drugačiji izvještaj o ovoj ustaničkoj izvršnoj vrhovnoj instituciji, odnosno o njenom personalnom sastavu, podastire drugi izvjestitelj o ratu 6 - 9. god. n. e. Kasije Dion. Po njemu dvije osnovne ličnosti u ustanku koje sklapaju sporazum i čine njegovu glavnu izvršnu funkciju su dvojica Batona, dok je uloga Pinesa (Πίννην) za razliku od Veleja prilično marginalizirana. Pines se u Dionovom opisu početka ustanka i ne spominje i jedino gdje

[484] U znanstvenoj literaturi se uvriježilo korištenje oblika Pines za ime ovog visokog breučkog i ustaničkog dužnosnika, iako praktično nema baš nekih naznaka da je ono takvo bilo, odnosno moguće je da glasa □s□ na samom kraju imena u nominativnom ili nekom drugom obliku ustvari uopće i nema. Moguće je pretpostaviti da ovo ime ima neke veze, ne samo u sličnosti nego i kao neka vrsta zajedničke ilirske onomastike sa imenom Agronovog sina Pinesa (kod *Liv.* XXII, 33, 5 u obliku *Pineus.)*

[485] *Vell.* II, CX, 4-5; Ne znamo da li su Iliri za ta tituliranja vrhovnih izvršnih predstavnika ustanka i Saveza koristili neki svoj posebni domorodački termin ili su koristili latinski termin *dux*, ili neki odgovarajući drugi latinski ili grčki izraz. U našem slučaju, pošto je u ustanku djelovao čitav niz drugih vojnih zapovjednika koje bismo mogli nazvati vojvodama, odlučili smo da kao najbolji ekvivalent Velejevim *maxima…auctoritas duces*, a zbog glomaznosti i jezičke neadekvatnosti bukvalnog prijevoda u smislu «vojvode koje su imali najviši autoritet», koristimo naš izraz *vrhovne vojvode* kojim držimo da bi na najbolji način, na našem jeziku, predstavili sadržinu onoga što je Velej podrazumijevao.

se nailazi na njega kod Kasija Diona jeste u onom dijelu gdje se govori o otpadnuću Breuka i to samo u podatku gdje se kaže da je Pines izdan i da je Baton Breučki kao nagradu dobio od Rimljana pravo da vlada Breucima.[486] Zbog ovog izvjesnog neslaganja uloga Pinesa u ustanku i mjesto koje je zauzimao u političkoj i društvenoj hijerarhiji i matičnog naroda, a to su bez sumnje Breuci (iako to nije nigdje u nama do sada poznatoj pisanoj građi direktno podvučeno i naglašeno), i Saveza izgleda na prvi pogled nejasna.[487] Iako Velej Pinesa spominje na dva mjesta u oba slučaja to spominjanje je uokvireno u takvo informativno okruženje (koje odaje nacrtni, okvirni karakter) iz kojeg teško možemo naslutiti stvarni hijerarhijski status koji je Pines uživao jer su oba Velejeva podatka predstavljena u takvoj formi da se teško može izvući neki precizniji zaključak o Pinesu. [488] Za razliku od Veleja karakter i smisao Dionovog podatka je jasniji, precizniji i ipak otvara mogućnost za odgonetanje političke uloge Pinesa. Iz konteksta rečenice kod Kasija Diona u kojoj se spominje Pines moglo bi se zaključiti da je on bio suveren (neka vrsta kralja) breučke politije.[489] Kasije Dion kaže da je Baton Breučki, nakon što je predao Pinesa, primio kao nagradu pravo da vlada nad Breucima (καὶ μισθὸν τούτου τὴν ἀρχὴν τῶν Βρεύκων λαβών) iz čega jasno proizlazi zaključak da je nakon predaje Pinesa mjesto zakonskog, običajnog vladara Breuka bilo upražnjeno što nas logički navodi na vjerojatnu pretpostavku da je Pines bio taj koji je vladao, znači bio titularni suveren, neka vrsta kralja unutar breučke politije.[490] Kasije Dion upotrebljava izraz τὴν ἀρχὴν⇒ koji se odnosi na oficijelnu čast i koji se može prevesti i kao «vladati, početi vladati». Tako bi sudeći po samom Dionovom tekstu njegova titula na grčkom najvjerojatnije glasila arhont (ὁ ἄρχων), u bukvalnom prijevodu «vladar, poglavar « što ukazuje na moguće postojanje monarhijske forme vlasti kao formalno najviše, ali ne i praktično najjače breučke izvršne političke institucije.[491] Naravno, ne bi trebalo bukvalno shvatiti da je arhont bila i zvanična titula breučkog suverena i ovaj naziv je potrebno prihvatiti samo kao terminološko tumačenje jednog

---

486 *Cass. Dio* LV, 34, 4

487 Po M.Suiću (1991-1992:57 i fus. 9) Pines je «možda služio kao časnik za vezu između dvaju vođa i dviju vojski». Mislimo da je spomenuta konstatacija vrlo slabo vjerojatna.

488 *Vell.* II, CX, 5; II, CXIV, 4.

489 *Cass. Dio* LV, 34, 4

490 Da Baton Breučki nije bio vladar, suveren breučke zajednice sve do isporučivanja Pinesa i uzurpacije njegove institucije ukazuje i Dionov podatak (LV, 29, 2) u kojem se kaže da su Breuci kada su se pobunili postavili Batona Breučkog (kao vojnog zapovjednika) na svoje čelo. Da je on prije izbijanja ustanka bio vladar ne bi ga imalo smisla postavljati kao predvodnika.

491 I G.Novak (2004:59) i A. Stipčević (1974:67-68) drže da je Pines bio kralj Breuka. Mócsy, 1974:38-39; 56; navodi da je Batona Breučkog kao kralja Breuka imenovao Tiberije, što isto implicira da Breuci imaju kraljevsko dostojanstvo koje je prije predaje držao Pines. Po ediciji The Archaeology of Roman Panonnia (Barkóczi, 1981: 89) Breučki Baton je nakon predaje postao vazalni princ (vassal prince).

rimsko-grčkog povjesničara onoga što je on shvatio i prihvatio kao instituciju vladara.[492] I sam naziv te vladarske institucije je bio drugačiji i više je odgovarao domaćem miljeu. A iz činjenice da Baton Breučki dolazi na mjesto Pinesa, nakon svrgnuća i isporučivanja potonjeg, jasno slijedi da njih dvojica nisu zauzimali i obnašali iste institucionalne pozicije u breučkoj političkoj hijerarhiji, odnosno njihove dužnosti, ingerencije i prava su bile odvojene. Tako je jasno da Baton Breučki i Pines u političkom sustavu Breuka nisu uopće bili jednaki i da Velejevo njihovo jedinstveno terminološko determiniranje treba promatrati samo kao jedan uopćeni prikaz koji nije imao namjeru da prezentira precizniji uvid u objašnjavanje stvarne strukture vodstva ustanka. Da Baton Breučki nije bio kralj govori i činjenica da su Breuci podižući se na ustanak na svoje čelo (u smislu vrhovnog vojnog zapovjedništva u ustanku) postavili (ne precizira se na koji način) Batona Breučkog (καὶ μετὰ τοῦτο καὶ Βρεῦκοι Παννονικὸν ἔθνος, Βάτωνα καὶ αὐτοι ἕτερον προστησάμενοι). I navedena činjenica navodi na pomisao da se on prije izbijanja ustanka nije nalazio ni na funkciji vojvode Breuka, iako je sigurno pripadao tom uglednom, aristokratskom breučkom sloju. Samim tim je Pinesova funkcija (bar u formalno smislu) bila u unutarnjem uređenju i političkim odnosima i hijerarhiji Breuka u smislu teorijskog suvereniteta i autoriteta i veća od one koju je imao Baton Breučki koji je bio vojvoda. Ali ona nije u okvirima zajedničkog Saveza bila, iako je bila vjerojatno vrlo visoko strukturirana u svome matičnom narodu, ipak istog ranga kao ona koju su imali vrhovne vojvode. I upravo zbog postojanja toga autoriteta suverena koju je baštinila institucija koju je obnašao Pines, ne treba se čuditi da je Baton Breučki preuzeo i tu funkciju ujedinivši tako u svojoj osobi i funkcije i suverena i vrhovnog vojvode, čime je on teorijski postao najmoćnija osoba u vlastitom narodu.[493] A Pinesovo pojavljivanje u vrelima, posebno kod Veleja, se može objasniti i onom panonskom dominacijom koja inače prati opise prvih razdoblja ustanka i posebno time što je on bio predan Rimljanima

---

[492] Ovim izrazom Dion titulira i Valerija Mesalinusa, namjesnika provincije Ilirika i Cecinu Severa, osobu koja je upravljala Mezijom (kao provincijski namjesnik?). Činjenica je da su provincijski namjesnici u odnosu prema provinciji za vrijeme svoga mandata bili skoro u statusu lokalnih vladara. Oni su imali imunitet i vrhovno vojno i civilno zapovjedništvo u provinciji koje su jedino ograničavali rimski zakoni i volja principsa, ali ne i neke provincijske peregrinske institucije koje bi donosile samostalne odluke kojima bi se bilo suprotstavljalo bilo nastojalo ograničiti moć i ovlaštenja provincijskog namjesnika. Tako su se prema peregrinskom stanovništvu namjesnici ophodili i kao vrhovni provincijski poglavari i kao vrhovni provincijski vojni zapovjednici, tj. kao mali vladari te bi i njima Dionov izraz arhonti sasvim odgovarao.

[493] Nesumnjivo postojanje breučke političke hijerarhije i njenog funkcioniranja relativizira Apijanovu (*Ill,* 22) konstataciju o panonskom življenju bez središnje vlasti, nego npr. ukazuje na postojanje izdiferencirane i složene političke strukture, bar kod Breuka. Međutim isto je tako moguće i prihvatiti Apijanov podatak, odnosno konstataciju njegovog vrela, ali samo pod uvjetom ako se tim izražajem mislilo i odnosilo na sve Panone, kako se kaže u Ilirskoj knjizi od Japoda do Dardana, jer stvarno nije postojala jedinstvena panonska vlast, ni središnja uprava pa ni obični zajednički savez, nego su i ilirski Panoni bili podijeljeni u čitav niz manjih politija pa je tako moglo izgledati Rimljanima da su oni nejedinstveni i na nižoj razini društveno-političkog razvitka. Da je ovakva konstatacija tačna ukazivalo bi to što se u Ilirskoj knjizi striktno kaže da nisu postojali zajednički vladari nad cijelim panonskim svijetom, što ne znači da nisu postojali i političke institucije i politički sustavi u pojedinim narodnosnim panonskim zajednica, kao npr. kod Segestana (Kolapijana) i Breuka kod kojih se sudeći po izvornoj građi može naslutiti postojanje izgrađenog političkog sustava.

pa se tako i njegovo ime našlo u rimskim izvještajima koji su govorili o tome velikom uspjehu, a moguće je da je i Velej imao neposredni uvid u izručenje Pinesa. Sve je to, i uz vjerojatno vrlo snažno Pinesovo učešće u ratu i operacijama te zalaganje za interese Saveza i nastavak borbe i opiranje izlasku iz rata, doprinijelo da Velej stavi Pinesa u isti rang u hijerarhiji Saveza sa dvojicom Batona. Uostalom bilo bi prilično nerazumljivo zašto bi se kao vrhovne vojvode ustanka i Saveza nalazila dvojica Breuka i jedan Dezitijat, a i teško bi bilo i shvatiti da je Breucima bila prepuštena od naroda učesnika u ustanku apsolutna većina u vrhovnom vojničkom i izvršnom političkom institucijom ustaničkog Saveza.

Pines je kako izgleda bio odan interesima Saveza i ciljevima ustanka, ali je Baton Breučki, zbog svoga iskustva, bio taj koji je postao vrhovni vojvoda. Ipak je i Pines nesumnjivo i sam imao jednu vrlo važnu ulogu i ugled u općem ustaničkom pokretu a posebno zbog te svoje nepokolebljive odanosti do samoga kraja interesima zajedničke borbe. Pines se nije mogao nagovoriti da pređe na stranu Rimljana niti da s njima sklopi separatni sporazum kao što je to učinio Baton Breučki i on je jednostavno morao biti eliminiran i to izručenjem. Da je Pines ipak i imao značajnu ulogu u breučkoj hijerarhiji i pitanjima ustanka jasno ukazuje i činjenica da se smatralo potrebnim da se izvrši (bez obzira na čiju želju, zahtjev i nastojanje) izručenje Pinesa Rimljanima.[494] Sve je to dovelo do toga da Velej Paterkul u svome opisu Pinesa navede u istom kontekstu kao i dvojicu Batona, jer je on imao utisak da su ova trojica najbitniji pojedinci u ilirskom ustanku. Ali to što su oni Veleju izgledali najbitniji, pa ih u tom smislu i titulira «vojvodama», ne znači da je to odgovaralo stvarnoj stanju strukture Saveza. Podaci Kasija Diona su i u ovom pogledu pouzdaniji, precizniji i više odgovaraju stvarnom stanju stvari i odvijanju povijesnog procesa vezanog za Ilirski ustanak, sa svim njegovim učesnicima. Izvještaj Kasija Diona je u nekoj mjeri ipak detaljniji od Velejevog opisa i to baš u ovim ključnim detaljima za razumijevanje unutarnje konstitucije Saveza. Za Kasija Diona je u potpunosti jasno, kako se iz konteksta teksta može vidjeti, da su predvodnici ustanka i vrhovne vojvode dva Batona i on to tako i predstavlja, dok Pines zauzima ulogu breučkog suverena i istaknutog zagovornika ideje ustanka i Saveza.

Kada se raspravlja i o ovom pitanju i neslaganju dva sačuvana osnovna izvještaja o ustanku mora se imati u vidu činjenica da je Velejevo djelo oblikovano ali i ostalo u formi nacrta, gdje su mnogi podaci postavljeni i u obliku neke vrste opširnijih teza, ali i

[494] Izručenje Pinesa je izgleda ostavilo veliki utisak na Rimljane, čim se smatralo shodnim da se ono zabilježi u izvornoj građi, pa ga tako spominju i Velej i Dion, ovaj potonji sigurno zahvaljujući podacima iz druge izvorne građe, koja nažalost nije sačuvana. Njegova predaja je odlično poslužila i Tiberiju da se može time javno pohvaliti i opravdati da je njegov dvogodišnji način ratovanja, koji je izazivao dosta kritike i podozrenja, ipak polučio vrijedne i vidljive rezultate, a koji su bolji nego zarobljavanje jednog od najistaknutijih ustaničkih vođa, suverena jednog od dva naroda na kojima je počivala struktura ustanka. To je vjerojatno proizvelo iznimno cirkuliranje Pinesovog imena u tadašnjoj rimskoj javnosti željnoj velikog i konkretnog uspjeha na ratištima Ilirika, pa su i autori izvorne građe koju je koristio Dion smatralo shodnim to ime zabilježe.

gdje su oni ostali bez zadovoljavajućeg opsega i detalja kojim bi prezentirana informacija bila potpuna i razumljiva. Tako bi bilo i u slučaju njegovih poimeničnih spominjanja vojvoda sa najvećim autoritetom, jer i sama njegova informacija gdje ih po imenima navodi ima neki karakter uzgrednosti, postavljene teze koja će kasnije biti detaljnije obrađena. Veleju kao aktivnom učesniku rata moralo je biti poznato tko su vrhovni autoriteti kod ustanika a to su dva Batona, a događanja koja su prethodila i bila u toku samoga čina predaje Pinesa pothranila su, s pravom, njegovo uvjerenje o značajnoj ulozi Pinesa u strukturi ustanka. Samim tim Velej je smatrao za shodno da i njegovo ime ubaci u «telegrafsku informaciju» na samom početku njegovog nacrtnog opisa ustanka u kojoj spominje zajedno dvojicu Batona i Pinesa, smještenu između druga dva dijela Velejevog opisa sa kojima ona nema baš neku direktnu vezu. Ova informacija se sa prethodnim pasusom možda indirektno i može povezati, ali sa rečenicom i pasusom koji joj slijedi ima u kontekstu izlaganja vrlo malo dodirnih točaka.[495] Ali upravo zbog izostanka detaljnog i pravog rada koji je Velej najavljivao, pojava Pinesa sa dvojicom Batona u istoj rečenici kao jednakog njima, proizvodi materijalnu grešku, nastalu ne zahvaljujući Velejevom neznanju ili površnosti, nego tome što nije imao sreće da dovrši svoj rad u kojem bi sigurno bio detaljno pojašnjen status, položaj i sudbina Pinesa u hijerarhiji i Breuka i ustanka. Pines je kao što smo već istakli imao veliku ulogu u ustanku i njegovom razvitku, i sigurno pored nje i autoritet koji je proizlazio iz obnašanja jedne visoke izvršne institucije «vladara» u matičnom narodu. Ali ta institucija nije mogla biti jednaka po odgovornosti instituciji vrhovnih vojvoda koje su obnašala dvojica Batona.

Kako izgleda institucija vrhovnih vojvoda nije imala samo čisto vojničku i ratnu ulogu nego je predstavljala i vrhovnu izvršnu političku instituciju Saveza, kao što su bili republikanski rimski konzuli.[496] To dokazuje i čitav niz postupaka koje su u toku ustanka poduzimale vojvode, od sklapanja Saveza, preko napuštanja Saveza, predavanja sudu Batona Breučkog, pa sve do samog čina predaje Batona Dezitijatskog. što su sve bile političke a ne vojne odluke. U suprotnom predaja Batona Dezitijatskog ne bi značila i da je pobuna završena. Naravno to što su dvojica vrhovnih vojvoda imala i nesumnjive političke ovlasti nije značilo da su oni bili neke vrste «suverena» i monarha nad čitavim Savezom, kao što je to bio npr. Pines u okvirima Breuka jer te ovlasti su ipak bile privremenog, možda čak i ad-hoc (poradi vođenja i održavanja ustanka) karaktera. Kasije Dion Batona Breučkog naziva predvodnikom (…Βάτωνα καὶ αὐτοὶ ἕτερον προστησάμενοι...) te se njegovo determiniranje Batona Breučkog ne može smatrati i odgovarajućim tituliranjem. Na jednom drugom mjestu Velej spominje ponovo zajedno jednog od Batona (ne precizira kojeg, ali jasno je iz konteksta teksta da

[495] *Vell.* II, CX, 4-5

[496] Sličnu ulogu su vjerojatno imali i glavni predvodnici galskog ustanka iz 21. god. n. e. Julije Flor i Julije Sakrovir, koji su isto poticali iz dva najvažnija galska naroda Trevira i Heduanaca. Međutim zbog brzog gušenja ustanka galski pobunjenici nisu uspjeli da razviju sam ustanak i njegove institucije, te je sve ostalo u nekoj vrsti zametka.

je riječ o panonskom, breučkom Batonu) i Pinesa i titulira ih sa izrazom «*excelsissimos duces*», što se može prevesti kao najodličnije, najistaknutije vojvode.[497]Sudeći po već izloženom i smislu teksta gdje se spomenuti podatak nalazi ovo označavanje Velej Paterkul vjerojatno koristi u smislu njihovog zapovjedništva nad breučko-panonskim snagama, a ne kao hijerarhijski položaj u ukupnoj strukturi ustanka i jedinstvenog Saveza pobunjenih naroda Ilirika .

Baton Dezitijatski je u toku čitavog toka ustanka pokazivao iznimnu pokretljivost, pa je tako npr. samo njegov itinerarij za 6. god. n. e. okvirno izgledao na sljedeći način Gornja Bosna-zaleđe Salone-sjeverozapadni pravac kretanja-breučko područje-planina Alma-i ponovno moguće prebacivanje na zapadno bojište, što je prilično impresivno, posebno ako se ima u vidu da je u toku borbi za Salonu on bio teško ranjen. U ne samo spomenutom kretanju nego i u toku čitavog njegovog krstarenja širom pobunjenog prostora Batona Dezitijatskog nije pratio samo njegov neposredni stožer i najodaniji pratioci, nego i određene brojnije jedinice. Te jedinice, bar njihovo jezgro su najvjerojatnije proizašle iz onog dijela pomoćnih jedinica koji se prvi pobunio, i one su na neki način predstavljali «interventni, manevarski» segment ustaničkih snaga koje su uglavnom bile narodnosno-milicijskog, teritorijalnog karaktera. Dokaz za postojanje tih jedinica pružaju podaci o zajedničkom koncentriranju trupa dvojice vrhovnih vojvoda na planini Almi te o napadu Batona Dezitijatskog na odmetnutog kolegu i njegovom kažnjavanju, gdje Kasije Dion direktno spominje vojsku pod neposrednim vojnim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog. Za razliku od svoga «dinarskog» kolege, Baton Breučki se nije odlikovao tolikom pokretljivošću i iz vrela ne znamo da li je on za vrijeme trajanja rata do svoje smrti 8. god. n. e. uopće napuštao panonsko područje. Kada se inače raspravlja o ustaničkim vrhovnim vojvodama potrebno je imati u vidu da je Baton Dezitijatski bio i generacijski mlađi od drugog Batona, pa je ta razlika koja neminovno vodi sa sobom i različite predstave o svijetu i stanju na terenu pa i zastupanje i ispoljavanje određenih sklonosti, stavova, provođenje odluka i akcija i opću dinamičnost i odlučnost imala i izvjesnih posljedica po djelovanje dvojice Batona. Baton Breučki je uz to bio i iskusni vojni i politički dužnosnik koji je već jednom za vrijeme Tiberijeve panonske kampanje 12 - 9. god. p. n. e. predvodio breučki otpor Rimljanima. Vjerojatno je ta činjenica utjecala i da se on postavi za predvodnika panonskog segmenta ustanka, ali je izgleda zaboravljeno da se upravo taj Baton Breučki nije borio do kraja i da je umjesto ratovanja do konačne pobjede ili totalnog poraza bio skloniji postizanju sporazuma i priznanju rimske vlasti što se nakon višegodišnjeg ratovanja i desilo. U biti Baton Breučki je bio za razliku od svoga dezitijatskog imenjaka ipak osoba pragmatičnije prirode, sklonija kompromisima i ne insistiranju na krajnjim rješenjima. U periodu između 9. god. p. n. e. i 6. god. n. e. Baton Breučki je izgleda uživao izniman ugled u

[497] *Vell.* II, CXIV, 4

redovima vlastitog naroda, tako da je sa izbijanjem ustanka njegov sigurno prisutni autoritet morao naći izražaja u tome da bude postavljen za vojvodu breučkog i panonskog segmenta ustanka. I Velej naziva ustaničke vojvode (i to u superlativu) oštroumnim i vještim (…*acerrimis ac peritissimis ducibus*…).[498] Uostalom samo vođenje borbenih operacija u kojima je u jednom periodu rata aktivno bio uključen i Velej su mu na neki način davali za pravo za iznošenje takve tvrdnje, iako je na to možda utjecalo i njegovo nastojanje da preuveliča snagu neprijatelja kojeg je Tiberije pobijedio.

Nepoznato je i da li je prilikom stvaranja općeilirskog Saveza došlo i do preciziranja nekog unutarnjeg, internog «pravilnika», možda i zakonodavstva koji bi definirao ingerencije, prava i obaveze zajedničkih institucija te reguliranja međusobnih odnosa među narodima pa i pojedincima učesnicima u ratu. Isto tako nejasno da li je tada došlo i do dogovora o zajedničkim političkim interesima i ciljevima ustanka ili je samo bila riječ o stvaranju vojnog saveza bez definiranja političkih pitanja. Vjerojatno su sudeći po brzoj akciji Batona Dezitijatskog na izdaju i načina na koji je on reagirao i obračunao se sa Batonom Breučkim postojali ne samo vojni nego i neki politički aspekti dogovora jer bi u tom slučaju bilo razumljivo sazivanje skupštine i suđenje jednom od vrhovnih vojvoda upravo od strane narodne/vojničke skupštine.

Nepoznato je da li je ustanički Savez, čije je postojanje nepobitno, imao i neki službeni naziv korišten od strane ustanika. U pisanim vrelima se ne nailazi ni na kakav trag tome eventualnom nazivu. I Velej Paterkul i Kasije Dion spominje termine savez kada govore o procesu udruživanja i stvaranja Saveza, ali iz toga se ne bi mogli izvući nikakvi zaključci po ovom po ovom pitanju jer njihova upotreba izraza *societas* i σιμμα χία (u kontekstu okupljanja saveznika oko Breuka, a ne u vezi jedinstvenog Saveza), odnosno izvedenica iz njih, je izgleda imala čisto tehnički karakter. Ako je i postojao službeni naziv za ustanički Savez ne bi bilo nemoguće da je on bio na domaćem jeziku, iako bi se sigurno koristila i njegova latinska ili čak i grčka varijanta. Nepoznato je ostalo i da li je postojala neka vrsta ustaničkog vijeća kao stalnog, a ne ad-hoc tijela u kome bi bili zastupljeni i predstavnici svih naroda, plemena i drugih zajednica sudionika ustanka a ne samo Dezitijati i Breuci. Preko natpisa je poznato da su takva vijeća (npr. principsa) sigurno postojala u političkoj strukturi pojedinih peregrinskih *civitates*, a vjerojatno i u vrijeme samostalnosti tih naroda. Ne raspolažemo ni sa podacima, na osnovu do sada poznatih pisanih vrela, da li je Savez imao od početka ili ih razvio u toku daljeg trajanja ustanka osim vrhovnih vojvoda još i neke druge izvršne institucije. U podacima iz pisane izvorne građe ne mogu se po ovom aspektu izvući, ne samo direktnim nego i indirektnim pa i putem metode otkrivanja skrivenog i potisnutog značenja koristeći kontekst teksta, skoro nikakvi zaključci. Jedino bi možda uloga i sudbina Pinesa mogla govoriti o nekoj vrsti postojanja nekih vijećanja, ako ne na razini Saveza, onda bar na razini Breuka i

[498] *Vell.* II, CX, 4

onog dijela ustaničkih snaga koje su pripadale panonskom bazenu, jer je svoje neslaganje sa planovima Batona Breučkog Pines sigurno izražavao na nekim zajedničkim «svepanonskim» ili samo breučkim vijećanjima, ali ne i na zasjedanjima narodnih/vojničkih skupština.

Za razliku od neučinkovitog traženja postojanja neke vrste savezničkog vijeća, postojanje jedne druge vrlo bitne institucije možemo naslutiti preko događanja koje prenosi Kasije Dion i koji su vezani za suđenje Batonu Breučkom za izdaju koje je sprovela skupština vojnika.[499] Ova skupština je u okvirima ustaničkog Saveza smatrana i vrhovnim tijelom, koje se po svojim autoritetom nalazi i iznad vrhovnih vojvoda (ili je bar tako smatrao samo Baton Dezitijatski) jer bi samo u tom slučaju bilo moguće da ona sudi i presudi jednom od vrhovnih vojvoda.

Gdje se nalaze predstavnici drugih naroda koji su dobrovoljno pristupili ustanku i Savezu i podredili se vrhovnom zapovjedništvu jednog Dezitijata i jednog Breuka, a nakon otpada ovog drugog, onih naroda koji su se još borili i nastavili da podržavaju i slijede sada samo jednog vrhovnog vojvodu-Batona Dezitijatskog. Ne bi se trebalo pretpostaviti, da samo iz činjenice što se u izvještajima rimskih povjesničara i pisaca pojavljuju imena dezitijatskog i breučkih prvaka, da i drugi narodi, npr. Mezeji i Pirusti, nisu dali istaknute pojedince, zapovjednike ustaničkih snaga, i druge utjecajne i vodeće ličnosti u cjelokupnom Savezu. Ti zapovjednici pojedinih ustaničkih snaga bili su dobrovoljni i ravnopravnu učesnici Saveza i cjelokupnog ustanka. Iako su bili u vojničkim i političkim poslovima vezanim za interese Saveza i ustanak u cjelini subordinirani dvojici vojvoda, taj njihov status subordiniranosti nije proizlazio iz karaktera podčinjene strane, nego je bio rezultat dobrovoljnog pristanka i dogovora. Ali upravo zbog njihove subordiniranosti vrhovnim vojvodama rimski pisci nisu smatrali da im je potrebno posvećivati toliko pažnje, pa iako rimski pisci i spominju druge zapovjednike ustanka (u konkretnom slučaju Kasije Dion) to je učinjeno bez navođenja njihovih imena i to samo uzgred u kontekstu opisa djelovanja pojedinih rimskih zapovjednika na terenu. Zbog toga se moglo i desiti da se opisima ustanka nailazi samo na imena dvojice vrhovnih vojvoda i osobe čija je sudbina neizostavno bila povezana sa ključnim trenutkom u toku čitavog ustanka a koja je bila i predana Rimljanima. Da nije većeg posvećivanja pažnje kod rimskih pisaca događanjima vezanim za otpadnuće Breuka i završetak panonske kampanje u ustanku sigurno bi i ime Pinesa ostalo izgubljeno u povijesti, kao što se to desilo sa inim drugim ustaničkim suverenima, zapovjednicima, vođama, rukovodiocima, itd, ne samo dezitijatske i breučke pripadnosti. U tom kontekstu treba promatrati i još jedno spominjanje po imenu zapovjednika ustaničkih snaga. Riječ je o izvjesnom Skenobardu (Σκενόβαρδός), za kojeg se može iz smisla Kasijevog opisa zaključiti da je bio jedan od lokalnih zapovjednika ustaničkih snaga na sjeverozapadnom dijelu ratišta.

---

499 *Cass. Dio* LV, 34, 5-6

Ni njegovo ime se u tekstu ne bi sigurno pojavilo da i on nije ostvario kontakt sa Manijem Enijem (*Manius Ennius*) komandantom rimskog garnizona u Sisciji radi eventualne promjene strane u sukobu.[500]

Za ovo neimenovanje niza drugih ustaničkih starješina u poznatim izvještajima i podacima iz izvorne građe ne snose odgovornost samo nacrtni i samim tim šturi opis Veleja Paterkula i manja zainteresiranost rimskih pisaca za ustaničke stvari u odnosu na one koje su činili Rimljani i rimske vojskovođe u toku ustanka, nego i razina njihove realne informiranosti o samom ustanku. To je i razumljivo ako se ima u vidu da je do tačnih i preciznih podataka o ustaničkim snagama i općenito o stanju u njihovim redovima bilo teže doći nego do onih koji su obrađivali rimsku stranu i da su samim tim rimski pisci raspolagali u kvantitativnom pogledu sa manje informacija o ustanicima nego o rimskim trupama. Do oblikovanja podataka o ustaničkoj strani rimski pisci su dolazili zahvaljujući špijunskim i drugim obavještajnim izvještajima, svjedočenjima zarobljenih i preživjelih, naknadnim sjećanjima rimskih oficira, vojnika i drugih koji su doživjeli iskustvo dodira sa ustanicima (možda uključujući i Veleja Paterkula) a koja su mogla biti zapisana arhiviranim podacima i izvještajima te narodnom tradicijom o tome ratu. Vrlo je moguće da su ustanički zapovjednici među sobom u pojedinim slučajevima komunicirali i pisanim porukama, održavali neku vrstu interne arhive, pa možda i imali izvještaje. To je moguće pretpostaviti ako se ima u vidu Velejev podatak da su neki od ustanika u određenoj mjeri poznavali i književnost, što je neizostavno moralo biti povezano sa pismenošću.[501] Međutim teško je očekivati da je nešto od te ustaničke građe i sačuvane, jer je ona ionako vrlo mala po svome opsegu velikom većinom bila uništena u toku samog rata i pacifikacije. Možda je dio bio zarobljen i arhiviran pa se našao kao ratni plijen u provincijskim ili državnim arhivima, ali o tome ne možemo dati nikakvu potvrdu. Suprotno od ustaničke građe, pobjednička rimska strana je mogla piscima ponuditi mnogo više izvorne građe, tako da su pisci svoje opise kreirali uglavnom promatrajući sa rimskog strane fronta. Tako se raspolaže sa imenima dobrog dijela rimskih zapovjednika na terenu i to ne samo onih koji su bili glavni zapovjednici cjelokupne kampanje, nego i njima subordiniranih, pa i imenima tračkih poglavara koji su vodili kontingente vojne pomoći rimskim trupama na zapadnobalkanskom i panonskom ratištu. Suprotno od njih, o drugoj strani zna se samo za imena dvojice vrhovnih zapovjednika od kojih je jedan sklopio sa Rimljanima dogovornu predaju, jednog suverena koji je predat Rimljanima i Skenobarda koji je bio spreman da se preda Rimljanima. Batonov sin Skeuas, koji je sigurno spomenut radi toga što je bio poslan kod Tiberija kako bi dogovorio predaju svoga oca i njegovih sljedbenika, vjerojatno se unutar ustaničkog ustroja nije ubrajao u one vrlo bitne zapovjednike i rukovodioce Saveza.[502] I

[500] *Cass. Dio* LV, 33, 1-2

[501] *Vell.* II, CX, 5

[502] *Cass. Dio* LVI, 16, 1

znači radi svih gore opširno navedenih razloga mnoga imena i drugih istaknutih ustaničkih ličnosti, nisu se našla zapamćena u povijesnoj građi.

Samo učešće velikog broja domorodačkih naroda u ustanku i u okvirima jedinstvenog Saveza je neminovno vodilo tome da i se mnogi njihovi predstavnici uključe u zapovjednu i političku strukturu i hijerarhiju ustanka. Iako možemo pretpostaviti da su se ostali narodi, bolje rečeno njihovi politički i vojni predstavnici, složili sa prepuštanjem vrhovne komande pa i vrhovnog izvršnog političkog vodstva čitavog Saveza dvojici Batona, teško bi bilo očekivati da su ti narodi i pored nesumnjivog antirimskog raspoloženja uspjeli u potpunosti preći starih domorodačkih međusobnih surevnjivosti i da su tek tako galantno mogli prepustiti dezitijatskim i breučkim vođama da imaju punu suverenost i punu vlast u odlučivanju i hegemoniju. To nije bilo moguće i radi toga što je Savez nastao dobrovoljnim sporazumom, a ne podčinjavanjem i prisilom, pa je onda razumljivo da i drugi narodi koji su učestvovali u dogovorima koji su na kraju vodili zajedničkom nastupu svih pobunjenih zapadnobalkanskih i panonskih naroda imaju određenu participaciju u upravljanju ustankom. Samim tim bi bilo sasvim logično da su i vodstva i vođe drugih zajednica učesnika u ratu imale izvjesnog udjela u rukovodstvima ustanka i Saveza u cjelini, samo što njihova imena povijest nije ostavila zabilježena. Ova pretpostavka dobiva na značaju ako se ima u vidu da su ustanici nakon formiranja jedinstvenog Saveza razvili istovremene pokrete u raznim pravcima, prema Sisciji i uopće zapadnom pravcu, prema Sirmijumu, prema Makedoniji, dio snaga je morao ostati i da štiti samo pobunjeno područje. Sva ta svestrana vojna aktivnost morala se zasnivati i na širenju komandnog subordiniranog lanca koji nije mogao obuhvatiti samo kadar iz dezitijatskog ili breučkog naroda. Jednostavno rečeno dvojica vrhovnih vojvoda nisu mogli fizički da budu prisutni na svim pravcima i ratištima raširenim na jednom golemom prostoru, a i za razliku od Galskog ustanka 52 god. p. n. e. borbe su se odvijale ne na jednom pravcu, nego duž cijele frontalne linije skoro na svim stranama. I ustaničke snage i rimske i njima savezničke trupe nisu mogle biti u svome kompletu koncentrirane samo na jednom području nego su bile raširene duž cijele frontalne linije. Osim toga ni dezitijatske i breučke jedinice nisu mogle u tolikoj mjeri biti raštrkane na sve strane i na svim ratištima, jer i one su morale ostaviti osnovicu svoje vojničke cjeline iz strateških i drugih razloga ne razbacanu,

Kasije Dion na jednom mjestu, i to koji se vremenski odnosi na zadnje periode rata nakon pacifikacije Panonije, spominje bez navođenja njihovih imena dva posebna zapovjednika ustaničkih snaga sa kojima su se odvojeno sukobili Plaucije Silvan i Marko Emilije Lepid (*Marcus Aemilius Lepidus*), dok je istovremeno Tiberije zajedno sa Germanikom predvodio glavni udar na Batona i snage kojima je on direktno komandovao.[503] Pošto je glavni udar te trokrake ofenzive izveden na Batona i snage pod njegovom direktnom

[503] *Cass. Dio* LVI, 12, 2-3

komandom, Plaucije Silvan i Marko Lepid su se sukobili sa onim ustaničkim vojnim starješinama koji su zapovijedali ustaničkim snagama i područjima nad kojima Baton Dezitijatski nije imao neposredno zapovjedništvo. O postojanju čitavog niza ustaničkih zapovjednika svjedočanstvo daje i Velej Paterkul, koji opisujući trijumfalnu povorku Tiberija u čast pobjede nad ustanicima, spominje i najistaknutije *hostium duces* koji nisu poginuli a koji se sada u lancima izlažu rimskoj javnosti i sprovode u trijumfu.[504] Ovo ushićeno Velejevo svjedočanstvo jasno pokazuje i široko razgranatu zapovjednu mrežu ustaničkih snaga, u kojima se nalazi čitav niz čuvenih i istaknutih, nažalost po imenima nepoznatih prvaka i vođa. I sve izloženo ukazuje na postojanje hijerarhije u zapovjednoj strukturi ustaničkih snaga, konkretno na dinarskom pojasu, jer pojedine ustaničke snage koje borbeno djeluju u okvirima dinarskog segmenta ustanka se ne moraju nalaziti pod neposrednim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog. Osim toga i mnogobrojna uporišta su imala svoje zapovjednike i vodstva koja su preko svojih narodnosnih vojno-političkih i drugih viših zapovjedništava povezana sa vrhovnim vojvodama Batonima. I bitke za Splonum, Raetinum i Seretion, u kojima Baton Dezitijatski neposredno ne učestvuje, ukazuju na postojanje tih lokalnih zapovjedništava, od kojih su neka pokazivala kao u slučaju Raetinuma inventivnost, i to uspješnu, u načinima borbe. U pojedine od tih zapovjednika i pojedinaca, odnosno u njihove sposobnosti i odanost, Baton Dezitijatski je imao i iznimno povjerenje jer je nakon svoga teškog ranjavanja on vrlo bitne i opsežne operacije prema južnoj Iliriji povjerio drugim osobama, kao i još jednom naknadno krajem 6. god. n. e. I spomenute činjenice jasno dokazuju to postojanje široke zapovjedne linije u okvirima ustaničkih snaga, odnosno da je postojalo još dosta zapovjednika čija imena su nažalost ostala izgubljena u povijesti.

Ustvari čitavo ustaničko ratište je bilo parcelizirano, a vojna sila Saveza ni u jednom trenutku nije bila u potpunosti objedinjena, tako da je normalno očekivati da su postojala i zasebna zapovjedništva za pojedine oblasti i ustaničke snage. A pošto je u svojoj većini osnovna struktura ustaničkih snaga bila zasnovana na narodnosno-milicijskom karakteru sasvim je realno očekivati da te jedinice predvode zapovjednici, vojvode i poglavari koji dolaze iz tih naroda i zajednica. To je samim tim moralo dovesti do toga da se u na čelu zapovjedništava pojedinih ustaničkih snaga nalaze pojedinci koji među određenim narodima iz kojih potiču te snage imaju veliki autoritet i utjecaj. Uostalom teško bi bilo pretpostaviti da je direktno, neposredno zapovjedništvo nad takvim ustaničkim snagama pojedinih naroda i zajednica, sudionika ustanka koji bi branili svoju teritoriju i naselja od napada rimskih i njima savezničkih snaga bilo samo povjereno Dezitijatima i Breucima. Uz to za borbe na određenim terenima bilo je potrebno za zapovjednike i druge predstavnike datih ustaničkih snaga imati ljude koji ili potiču iz tih regija ili ih dobro poznaju ili su poznati i utjecajni među njihovim stanovništvom. I na kraju sasvim je

[504] *Vell.* II, CXXI, 3; Riječ je najvjerojatnije većinom o vođama dinarskog segmenta ustanka.

realno očekivati da ako je borba protiv rimskih trupa bila zajednička stvar, da će i rukovođenje kompletnim ustankom i Savezom u svim njegovim aspektima više-manje biti podijeljeno među svim narodima sudionicima ustanka. Iako su ustanici u svoju vojnu doktrinu i način ustroja unijeli i rimskog iskustva teško bi bilo očekivati da su oni bili potpuno napustili primarnost narodnosnog i ustroja u vojnoj strukturi ustanka. To na najbolji način dokazuje činjenica da Batoni imaju odvojene zone odgovornosti i da zapovjedaju uvjetno rečeno samo svojim jedinicama što se kasnije pokazalo kao katastrofalno po interese jedinstva ustanka. Iako u pojedinim operacijama od većeg značaja (zauzimanje Fruške Gore, bitka kod Vulkajskih močvara) oni udružuju svoje snage i zajednički djeluju i izvode borbene aktivnosti, ipak je načelno i praktično na terenu postojao dualitet zapovjedništva i podjela odgovornosti dvojice vrhovnih vojvoda za pojedine teritorijalne zone i ustaničke jedinice. Činjenica da se ove zajedničke operacije odvijaju na panonskom prostoru, ukazuju da je do zajedničkog dejstva dolazilo onda kada je Baton Dezitijatski dolazio sa svojim jedinicama. Ipak Baton Dezitijatski uglavnom za vrijeme rata boravi na «svome području» i on npr. uopće ne boravi na prostoru breučko-panonskog segmenta ustanka u vrijeme kada se odvijaju događaji vezani za sporazumnu predaju Batona Breučkog i tek naknadno sa svojim trupama prodire na to područje.

Dodatnu potvrdu gore iznesenih stavova o narodnosno-milicijskoj predominaciji ustroja ustaničkih snaga i sukladno tome lokalnom zapovjedništvu nad odgovarajućim dijelovima te ustaničke cjeline možemo naći i u kontekstu Dionovog spominjanja Skenobarda koji je nesumnjivo bio upravo jedan od takvih lokalnih narodnosnih zapovjednika i moćnika sa visokom i opasnom razinom samostalnosti u odnosu na središnje zapovjedništvo.[505] Ova raštrkanost i nešto labavija struktura ustaničkog vojnog i političkog ustroja rezultat je ne želje ustaničkih vođa, posebno ne Batona Dezitijatskog, nego realnog stanja na terenu i prirodne rascjepkanosti zajednica učesnica u ustanku i posebno još uvijek relativno niže (u odnosu na razvijenije zemlje mediteranskog bazena) razine razvitka društveno-gospodarskih odnosa i političke samosvijesti dinarskih i panonskih naroda, Vojna i politička vodstva Saveza i pobunjenih dinarskih i panonskih naroda morala su računati sa tim nižim razinama razvitka svojih zajednica da bi mogli brzo Savezu i ustanku dati neki snažniji oblik, pa i institucije državnog karaktera, i sve je to u slučaju ilirskog ustanka ostalo u formi improvizacije, potreba vremena i situacije. Znači, i pored višedecenijske rimske vladavine i primanja tekovina grčko-rimske civilizacije i njenih vrijednosti, opća kulturna razina dinarskih i panonskih naroda nije još uvijek bila tolika da bi omogućila jačanje pozicija zajedničkih institucija na uštrb pojedinačnih narodnosnih zajednica i njihovih partikularnih interesa i tradicija te ambicija, želja i interesa pojedinih moćnih i utjecajnih pojedinaca u tim zajednicama. I

[505] *Cass. Dio* LV, 33, 1-2

radi svih tih okolnosti može se smatrati velikim uspjehom vrhovnih vojvoda, posebno Batona Dezitijatskog, i sama činjenica da je ipak dogovoren zajednički nastup i Savez koji je funkcionirao u svome kakvom-takvom obliku bar neko vrijeme i da se uostalom bar u djelomičnom i krnjom sastavu održao do samog kraja ustanka. A to je bila činjenica unikatne povijesne vrijednosti a koja je ujedno bila i originalna pojava i tvorevina. I pored disperziranog zapovjedništva i primjetnih i izraženih partikularizama najveća odgovornost za sudbinu ustanka je ipak ležala na dvojici Batona, a nakon pada Panonije samo jednog dezitijatskog Batona. On je morao uslijed svega toga pokazati pored vojničkog i umijeće diplomacije, sporazumijevanja i uopće kontakta i odnosa sa ljudima i pronicljivost kako bi se ne samo uspijevao održati u ratu sa Rimljanima nego i balansirati među svim tim proturječnostima i različitostima koje su se nalazile unutar okvira cjeline ustaničkih snaga kako bi pokušao da zaštiti opće interese Saveza. U tom smislu treba promatrati i njegovu intervenciju u Panoniji protiv Batona Breučkog i predaju odlučivanja o njegovoj sudbini vojsci, tj. u prenesenom značenju narodnom sudu. On je istovremeno morao da vodi računa i o odnosu između trenutnih interesa rata na jednoj strani i starih i novonastalih surevnjivosti i različitih vizija i ideja o sudbini ustanka u cjelini ili samo u nekim njegovim aspektima koje su se pojavljivale u ustaničkim redovima na drugoj strani, a sve kako bi održao ustanak, Savez i ideje borbe i zajedničkog nastupa. O značaju i ulozi koju je Baton Dezitijatski imao za pokretanje, vođenje i oblikovanje ustanka, najbolje svjedočanstvo pruža Strabonov podatak u kojem spominje dotičnog dezitijatskog vojvodu. Strabon u istom pasusu u kojem se nalazi Batonovo ime vezano za njegovu dezitijatsku narodnosnu pripadnost, navodi i Breuke i druge autohtone narode od kojih za neke znamo da su aktivno sudjelovali u ustanku, ali ne navodi ni Batona Breučkog ni druge osobe. U Strabonovoj «Geografiji» tako Baton Dezitijatski zauzima, možemo slobodno reći posebno, skoro ekskluzivističko mjesto.

Ovaj ustroj ustaničkih snaga kao neke vrste općenarodne vojske, skupa narodnosnih milicija a ne snažne jedinstvene profesionalne oružane sile, potpuno i precizno hijerarhijski ustrojene kao što je bila rimska sa kojom su se oni sukobili, bio je i velika teškoća za održanje ustanka. I radi svega navedenog zapovjedni lanac ustaničkih snaga je bio vrlo disperziran uglavnom na osnovi narodnosne, plemenske i druge vrste pripadnosti, odnosno osnovne vojne jedinice u većini slučajeva nisu bile narodnosno mješovite. I pored velikog broja pripadnika, zbog svoga narodnosnog i milicijskog karaktera, ustanička vojska je bila slabo učinkovita u ofenzivnim akcijama što se pokazalo i prilikom pokušaja napada na bitnije gradove na zapadnobalkanskom i panonskom prostoru a koja su osiguravali snažniji garnizoni. I izuzev onih prvih pokreta ustaničkih snaga koji su imali karakter ofenzivnih djelovanja, a koji su se istine radi odvijali gdje nije bilo većih i spremnijih protivničkih jedinica ili gdje je rimska reakcija

bila slaba, zakašnjela ili se odugovlačilo sa njenom primjenom,[506]ustanici su čim su se suočili sa jačim rimskim i njima savezničkim snagama preokrenuli na primarno obrambenu taktiku. A to je podrazumijevalo zaštitu pobunjenog područja, gdje narodnosno-milicijski i teritorijalni koncept ustroja oružanih snaga dobiva na značenju. Ustanici su tako, nakon što je širenje ustanka nakon početka 7. god. n. e. zaustavljeno a rimsko zapovjedništvo prema pobunjenom području koncentriralo brojne snage spremne za ofenzivno borbeno djelovanje i nastupanje, razvili dugu obrambenu liniju koja se branila ne samo frontalno, nego i dubinski jer je čitav niz naselja pretvoren u utvrde. Suprotno od ustaničkih oružanih snaga, u većem dijelu narodnosno-milicijskoj karaktera, stajala je protu-ustanička armija koja je u svome skoro kompletnom sastavu, uključujući i legije i pomoćne jedinice, bila pokretnog karaktera nevezana za određeno područje. Tako je ona lakše i brže pa i efikasnije izvodila ofenzivne akcije, bez problema se prebacivala sa jednog mjesta na drugo i nije bila opterećena bremenom «civilne populacije» na čiju su zaštitu ustanička zapovjedništva i središnja i posebno ona lokalna morala polagati znatnu pažnju. Ustanička strategija se sastojala i u blokadama i napadima na razasute garnizone, posade i predstraže protu-ustaničke armije, nadajući se da će se tako iscrpiti protivnik jer je glavnina snaga vođena Tiberijem bila prisiljena da na jednom širokom prostoru bude angažirana i na deblokadama tih pozicija.[507] Takva ustanička aktivnost je pored gubitka vremena i razvlačenja strateških zamisli rimskog zapovjedništva i skretanja njihovih realizacija donosila i velike gubitke u ljudstvu i materijalu.

Dok su u širim ofenzivnim pokretima te raznolike udružene narodnosne milicije čim dođu u konflikt sa jačim i spremnim protivničkim formacijama pokazivale velike nedostatke svoga unutarnjeg ustroja, suprotno tome one u odbrani svoga teritorija i svojih naselja pokazuju svu svoju odlučnost, sposobnost i inventivnost jer poznaju i teren i najbolje načine borbe na takvom terenu. Njihova vrijednost i borbena učinkovitost pogotovu dobiva na značenju ako ustaničke jedinice raspolažu i sa nekim dobro utvrđenim i teško osvojivim pozicijama kao svojim središtima (uključujući i za pokretanje borbenih akcija) i pribježištima i za vojsku i za ugroženo okolno stanovništvo. Ove utvrđene pozicije su predstavljale i neku osnovicu općeustaničke strategije otpora od kraja 6. god. n. e. pa do samoga kraja ustanka znači pune tri godine, a s njima sudeći po izvještajima Veleja Paterkula i Kasija Diona ustaničko područje definitivno nije oskudijevalo…naprotiv, bilo ih je i više nego dovoljno. Ali postojanje ovih stalnih utvrđenih pozicija i njihovo značenje po ustanak ipak je jačalo partikularne interese pojedinih, lokalnih segmenata otpora. To je otežavalo i srastanje kompletne borbene ustaničke mase, a koja nije bila mala u jednu čvrstu cjelinu, pravu vojsku sposobnu da izvodi borbene operacije bilo gdje. Izgleda da je tome težio Baton Dezitijatski, ali ipak su

[506] Dobar primjer pružaju zbivanja na kraju 6. god. n. e. kada je Tiberije sa Mesalinusom gubio vrijeme u Sisciji dok su ustanici u njenom gravitacionom području širili ustanak je najslikovitiji)

[507] *Vell.* II, CXI, 4

narodnosni i lokalni partikularizmi a razlike među pojedinim ilirskim narodima još uvijek istaknute i prisutne, od međusobne surevnjivosti pa do štićenja primarno svojih interesa. Jednostavno rečeno još uvijek nisu bile sazrele prilike za postojanje prave jedinstvene ilirske vojske.

S druge strane ustanici su sudeći po Veleju poznavali i rimsku disciplinu,[508] te samim tim i neke aspekte rimskog vojnog ustroja i doktrine, koje su u ustanički tabor vjerojatno prenijeli i bivši pripadnici pomoćnih jedinica.[509] Poznavanje rimske discipline i doktrine, bar u višem zapovjednom kadru, je bar privremeno i sporadično moglo amortizirati poslovični neustroj i nedisciplinu oružanih snaga svojstvenih zajednicama sa preddržavnim političkim formacijama u temeljima svoje konstitucije pa i njen milicijski karakter. To je unosilo novu kvalitetu u ustroj i borbena dejstva ustaničkih snaga što su i sami Rimljani i njihovo zapovjedništvo primijetili. Bolje, aktivnije i sređenije, pa i discipliniranije ustrojstvo ustaničkih snaga su jedan od glavnih razloga da je ustanak trajao punim intenzitetom tri i po godine, i da se ustanici nisu raspršili već nakon prvih poraza i intervencije protu-ustaničkih snaga kao što je to bio slučaj sa nizom drugih «barbarskih» željeznodobnih naroda.[510] Radi toga su Rimljani morali da angažiraju goleme vojne snage, jer se uz kvalitetu upotrebljenih trupa, moralo oslanjati i na njihovu kvantitativnu prednost. I postojanje jedinstvenog općeustaničkog vojno-političkog vodstva je bilo i uzrok i posljedica prihvaćanja tekovina rimskog poglavito vojnog ustroja i njegovog primjenjivanja u toku rata. Najbolji primjer pruža dinarski segment ustanka, u kojem se nalaze i Delmati i Dezitijati i Pirusti i mnogi drugi ilirski narodi sa toga prostora, a koji do samoga kraja rata prihvata kao najvišu ustaničku instituciju onu koju obnaša Baton Dezitijatski. U slučaju ustanka od 6. do 9. god. n. e. čini se da su domorodački narodi ipak nešto više sazreli za zajedničko, koordinirano djelovanje, za razliku od vremena Oktavijanove kampanje kada su se ilirski narodi branili separatno. Sudeći po trajanju i zbivanju u toku čitavog rata najveći zagovornik discipliniranije i borbeno svjesnije i odanije ustaničke oružane sile koja bi bila spremna za borbu bilo gdje na ustaničkom području bio je Baton Dezitijatski. Izgleda da su samo one jedinice kojima je neposredno zapovijedao Baton Dezitijatski imale manje osobnosti klasičnog milicijskog narodnosno-teritorijalnog ustroja i u sebi su više sadržavale karakteristike prave taktičke jedinice tako u sebi sažimajući i osobnosti manevarskih pokretnih jedinica i općeustaničke vojske. One su vjerojatno najviše potekle iz onog tabora u kojem su se okupile unovačene pomoćne jedinice i iz kojeg je potekao plamen pobune i samim tim bi

---

[508] *Vell.* II, CX, 5

[509] Po Wilkesu (1969:69) ustaničke vođe su bile uspješne jer su već ranije služili kao mlađi oficiri u oružanim snagama Rimske Države gdje su se upoznali sa disciplinom i načinima funkcioniranja, borbenoj doktrini i metodama ratovanja rimskih oružanih snaga. Međutim izvorna građa ne govori niti daje ni najmanje naznake o tome, tako da se to može smatrati špekulacijom Wilkesa.

[510] Npr. Vercingetoriksov ustanak je okupio veliku masu naroda, ali je prestao nakon direktnog sukoba kod Alesije.

u njima brojnost Dezitijata mogla biti izražajnija, Ove jedinice su činile samo dio ukupnih ustaničkih snaga i to vjerojatno ne većinskih i na samo dinarskom pojasu. Njihovo postojanje dokazuje visoku razinu pokretljivosti Batona Dezitijatskog preko skoro čitavog ustaničkog područja, uglavnom na dalmatinsko-dinarskom području ali i na panonskom prostoru. To što se zajednička dejstva dvojice vrhovnih vojvoda uglavnom događaju na panonskom prostoru dokazuje da je do toga dolazilo jer je Baton Dezitijatski bio taj koji je Batonu Breučkom, i jedinicama kojima je ovaj zapovijedao, dolazio radi zajedničkog borbenog djelovanja. A to bi bilo teško izvesti da uz sebe nije imao stalne pokretne, manevarske jedinice kojima bi neposredno zapovijedao, a koje bi činile jezgro i prilikom okupljanja veće vojne sile radi ostvarivanja određenog specifičnog zadatka. Na njihovo postojanje ukazuje i stalno prebacivanje tih snaga sa jednog mjesta na drugo kako bi se izbjegli glavni rimski udari usmjereni na Batona i njegove neposredne jedinice i posebno Batonov prelazak u Panoniju kako bi spriječio otpadnuće i pad Panonije.[511] Sve je to mogao Baton Dezitijatski izvesti samo ako je raspolagao sa oko sebe okupljenim dobro pripremljenim, pokretljivim i neopterećenim primarno narodnosnom pripadnošću jedinicama a kojima bi stalno (a ne samo u ad-hoc situacijama) neposredno zapovijedao, a koje su usto bile i disciplinirane, motivirane i lojalne ciljevima ustanka. U pojedinim slučajevima i situacijama borbene snage kojima je Baton Dezitijatski neposredno zapovijedao su bile iznimno brojne.[512] I u prvo vrijeme, kada se ustanak širio i kada se kreiralo područje pod ustaničkom kontrolom, Baton Dezitijatski je neposredno predvodio brojno velike oružane snage. Tek nakon prelaska na načelno defanzivnu strategiju i pozicioniranje većine ustaničkih snaga (na osnovi narodnosno-milicijskog i gerilsko-partizanskog karaktera i oslanjanja na sustav utvrđenih uporišta) Batona Dezitijatskog su većinom pratile manje brojne snage. Baton Dezitijatski je tako uglavnom u kasnijim razdobljima bio praćen određenom brojnom vojnom silom, s kojom je krstario po ustaničkom području, poglavito na sjeverozapadu povezujući i krećući se između utvrđenih uporišta. Kada je prilikom konačne protu-ustaničke ofenzive bježao ispred kolone koju su predvodili Tiberije i Germanik, Batona Dezitijatskog je vjerojatno pratila ta jedinica ili neka družina ratnika sve do konačne njegove predaje u Tiberijevom logoru.[513] Naravno, u nekim izuzetnim situacijama i radi specifičnih potreba oko Batona Dezitijatskog se okupljala ponovo velika oružana sila.

---

[511] Tom prilikom su one sigurno poslužile kao jezgro oko koje se skupila brojnija borbena sila koja je pod neposrednim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog otišla u Panoniju kako bi se obračunala sa Batonom Breučkim.

[512] Npr. kada se Baton Dezitijatski prvi put kretao zapadnim (sjeverozapadnim) pravcem (po Veleju 20 000 boraca), kada je predvodio zajedničke borbene operacije sa panonskim segmentom i posebno kada je neposredno zapovijedao procesom obračuna sa Batonom Breučkim jer je jedino u tom slučaju (veće brojnosti vojske kojom je zapovijedao) bilo smisleno i razumljivo održavanje vojničke/narodne skupštine/sudišta Batonu Breučkom.

[513] Oko samoga Batona Dezitijatskog možemo s velikim stupnjem vjerojatnoće pretpostaviti i postojanje jednog kružoka sastavljenog od njegovih neposrednih suradnika. To dokazuje opis predaje Batona Dezitijatskog gdje iz konteksta teksta možemo naslutiti prisustvo i jednog određenog broja osoba koje su nalazile uz samoga Batona

Naravno u okviru ustaničkih snaga postojale su i jedinice i skupine i pojedinci koje nisu bile direktno vezane ni za jednu posebnu teritoriju na ustaničkom području niti za neki ustanički narod, nego su bile sastavljene od onog sloja koji je Kasije Dion nazvao prebjezima.[514]I one su spadale u taj mobilni dio ustaničkih snaga ili su bile uklopljene bilo u vidu skupina ili pojedinaca u redove narodnosnih milicija. Oni domorodački narodi učesnici u ratu čija se teritorija nalazila u dubljoj, zaštićenoj unutrašnjosti kao što su Dezitijati[515] su sigurno slali i svoje ljudstvo koje je uzimalo učešća u borbama na pojedinim područjima, jer Dezitijati su se sigurno borili i u toku i te tri godine. A posebno je njihova angažiranost bila izražena kada se oko Batona Dezitijatskog vršilo brojnije okupljanje snaga radi specifičnih borbenih djelovanja. Sigurno su takvim opsežnim ustaničkim operacijama mobilnog tipa, kojima je neposredno zapovijedao Baton Dezitijatski, upravo ovi narodi, koji su raspolagali sa najviše ljudstva koje nije moralo da stalno brani uporišta na svojoj matičnoj teritoriji, dali i najbrojniji udio. Granični narodi, posebno u oblastima relativne kontrole morali su više da angažiraju svoje raspoloživo ljudstvo za obranu svojih uporišta i uopće obrambenih linija, nego da još dodjeljuju dio snaga za pokretne operacije velikog opsega koje neposredno izvodi Baton Dezitijatski, Zato su upravo Dezitijati i neki drugi narodi iz dinarske dubine bili ti koji su davali najviše ljudstva za takve opsežne mobilne operacije kao npr. prilikom upada u Panoniju radi kažnjavanja Batona Breučkog. Tek 9. god. n. e. i gornjobosansko, dezitijatsko područje je bilo zahvaćeno rimskim napadima, pa su i dezitijatski ratnici morali primijeniti pozicionu borbu zasnovanu na sustavu svojih uporišta i neposrednoj borbi za svoju zemlju. Radi te činjenice moguće je pretpostaviti da su pored toga što su predstavljale okruženje i Batona Dezitijatskog, dezitijatske jedinice bile i neka vrsta strateške ustaničke rezerve koja bi bila angažirana širom borbene linije.

Međutim, i pored nesumnjivog Velejevog pretjerivanja, ukupna ustanička sila iako je baš pod utjecajem prvog razdoblja rimske vladavine imala izgrađeniji sustav u odnosu na stanje drugih «barbarskih» vojsci ipak je još uvijek daleko zaostajala za disciplinom, uvježbanošću, spremnosti i doktrinom rimskih legija. Ali i ovaj nešto razvijeniji sustav ustaničke oružane sile, a posebno činjenica da je dio višeg vojnog zapovjedništva ustaničkih snaga sigurno morao poznavati i rimsku strategiju i taktiku i način borbe dodatno su doprinijeli da se Rimljani ipak zaglibe u težak rat. A i vjerojatno postojanje tih pokretnih snaga pod neposrednim zapovjedništvom Batona Dezitijatskog, a koje se nisu usuđivale da se upuste u otvorenu borbu nego su ratovale partizansko-gerilskom mobilnošću dodatno su otežavali ostvarivanje strateških i taktičkih zamisli protivnika.

Dezitijatskog, u prvom redu to su bili njegovi pratioci, članovi porodice kao Skeuas, i pojedini zapovjednici u koje je Baton Dezitijatski imao najvišu razinu osobnog povjerenja.

[514] *Cass. Dio* LVI, 15, 2

[515] Njihovo područje se nalazilo u samom središtu ustaničkog područja i od proljeća 6. god. n. e. pa do ljeta 9. god. n. e. se nalazilo van direktnog i neposrednog dodira sa borbenim linijama i neprijateljskim trupama.

Zbog toga je i bilo moguće da se Rimljani uvale u dvogodišnji živi pijesak satkan od niza raštrkanih pohoda, pustošenja na širokom teško pristupačnom terenu i da se na njemu suočavaju sa najrazličitijim vrstama sukoba. Tako bi Rimljani i njihovi saveznici imali čitav niz malih stalno otvorenih ratišta, (npr. primorski, mezejski, panonski, itd.) koji su opet sa svoje strane činili jedinstveni ustanički front prema Rimljanima, a to je bilo toliko različito od iskustva npr. rata sa Vercingetoriksom. Rimski zapovjednici i trupe koje su oni predvodili su morali u koncipiranju svojih strateških zamisli i vođenju taktičkih poteza na samom terenu voditi računa i o klimatskim osobnosti prostora na kojem su se nalazili. Antički pisci, kao Strabon i Tacit kao jednu od specifičnosti kontinentalnih ilirskih zemalja navode iznimno snažne, surove i snježne zime koje usto i rano dolaze,[516] što je za mediterance od kojih je većim dijelom bilo sastavljeno rimsko legionarsko vojništvo za vrijeme ustanka bilo otežavajući faktor. I sam Velej Paterkul koji učestvuje u ratu smatrao je za shodno da zabilježi vrlo oštru zimu (…*asperrimae hiemis*…) u ilirskim zemljama u kojima je on kao jedan od Tiberijevih legata morao prezimiti.[517] Ta činjenica je nesumnjivo primorala Rimljane da u toku zimskih mjeseci svedu ratne aktivnosti na minimum i većinu svojih trupa povlače u zimovališta. Time se praktično, nakon žestokih vojnih operacija u periodu proljeće-jesen, omogućavao na neki način i ustanicima predah od protivničkih oružanih ofenziva ali ne i od gladi i drugih nedaća koje su svoje posljedice posebno izražavale u toku oštrih dinarskih i panonskih zima.[518]

U povijesti postojanja sličnih saveza često nailazimo i na pojavu razmjene talaca među narodima i zajednicama sudionicima tih saveza, čime se nastojala povećati njegova unutarnja kohezija, smanjiti mogućnost postizanja separatnih rješenja i ovjeriti uvjerenje svih učesnika određenog projekta u zajedničke interese i cilj. Dobar primjer pruža razmjena talaca koju su u toku priprema za svoj ustanak protiv Rimske Republike činili među sobom pojedini italski saveznici Rima.[519] Ne raspolaže se sa izvornim podacima koji bi potvrđivali da je i kod naroda učesnika u ustanku vršena u svrhu učvršćenja Saveza i jačanja međusobnog povjerenja razmjena odabranih talaca. Naprotiv, koliko se može razumjeti i izvući iz konteksta izvornih tekstova koji opisuju ustanak a posebno iz događaja vezanih za zadnje faze rata, izgleda da ustanički narodi pa ni Dezitijati i Breuci kao glavni stupovi općeg proturimskog pokreta nisu razmijenili taoce. Da nije bilo taoca i njihove razmjene, slikovito dokazuje i činjenica da nakon svoga odmetnuća Baton Breučki obilazi teritoriju koju bi on po «uzurpiranom» pravu trebao kontrolirati i zahtijeva taoce od zajednica naseljenih na tom prostoru kako bi osigurao njihovu vjernost, što pretpostavlja da on nije imao u svojim rukama taoce ne samo sa dinarskog

---

516 *Strab. Geo.* VII, 5, 10; *Tac. Ann.* IV, 5

517 *Vell.* II, CXIII, 3

518 Sigurno je bilo manjih čarki, ali one nisu poprimale žestinu i opseg borbi kao u nezimskim godišnjim dobima.

519 *App. de bell. civ.*

nego i sa panonskog područja. Kao da se samo po sebi podrazumijevalo da se svi oni koji su se digli na oružje nalaze na istom putu sa kojeg neće separatno odstupiti. Na nastanak takvog uvjerenja je sigurno utjecao i brzi razvoj ustanka, njegovo stihijsko širenje i brzo i temeljito likvidiranje rimske vlasti i uprave i njihovih institucija te svega onoga što je njih simboliziralo na područjima koje je zahvatila pobuna kao i prilično raširenu visoku razinu antirimskog raspoloženja koje je vladalo unutar naroda koji su se pobunili. Možda je u ranim fazama i mjesecima ustanka i vladalo takvo opće raspoloženje i uvjerenje unutar domorodačkih pobunjenih naroda da se svi nalaze na istom zadatku kako bi ostvarili zajednički cilj kojeg nitko nema razloga da iznevjeri. Uvjetovano s tim možda se smatralo i da nema razloga da se pristupi razmjeni talaca, činu koji kao da na indirektni način poručuje da je razina međusobnog povjerenja nizak i da praktično nitko nikome ne vjeruje u potpunosti. I zbog takvog raspoloženja, ustaničkog žara i uvjerenja u neophodnost borbe koje je vladalo i u vodstvima pobunjenih naroda Baton Dezitijatski je teško mogao pretpostaviti da može doći do separatnog dogovaranja sa Rimljanima i napuštanja ustanka od strane jedne od komponenti Saveza. To je dodatno razumljivo ako se ima u vidu da je suveren Breuka Pines potpuno i iskreno odan stvari ustanka, što je i dokazao u onim sudbonosnim događanjima koja su predodredila buduće događaje u ustanku i konačnu i krajnu sudbinu zajedničke borbe dinarskih i panonskih naroda. Ali pitanje je bilo kakvo će biti ponašanje breučkog vojvode i jednog od dvojice vrhovnih zapovjednika zajedničkog ustaničkog Saveza, ostarjelog, opreznog ali i iskusnog Batona Breučkog. I kako vrijeme bude odmicalo ustanički duh međusobnog povjerenja je polako počeo blijediti.

Neprimjenjivanje razmjene talaca može objasniti da Baton Breučki bez većih ustezanja i taktiziranja odbacuje ideje Saveze, a nešto kasnije Breuci i drugi panonski narodi bez većeg otpora a izgleda i volje podliježu konačnoj rimskoj intervenciji u Panoniji izvedenoj pod zapovjedništvom Plaucija Silvana. Da su kojim slučajem breučki i panonski taoci boravili kod Dezitijata, Batonu Breučkom bi bilo teže da se odluči na takav korak kao što je otpadanje iz Saveza i sporazumna predaja Rimljanima. On se i bez fenomena talaca morao zbog svojih namjera suočiti sa snažnom opozicijom i kasnije osjećati prilično izraženo nezadovoljstvo sa onim što je učinio i u okvirima matičnog naroda i drugih panonskih naroda koji su bili okupljeni oko Breuka. Taoci se uglavnom i po pravilu odabiraju iz utjecajnijih, uglednijih i politički značajnih porodica i rodova, pa bi njihovi sunarodnici, posebno političko vodstvo imali više razloga da budu obazriviji u donošenju nekih prijelomnih odluka koje bi kao posljedicu mogle imati ugrožavanje sigurnosti taoca. Ionako u stvarnosti izražena opozicija namjerama i učinjenom djelu Batona Breučkog u matičnom narodu i drugim panonskim narodima bi u slučaju razmjene talaca bila još energičnija i uvezanija i sigurno djelotvornija. A na sve to bi jedan iskusni starješina kakav je bio Baton Breučki morao računati i sigurno se ne bi tek tako usudio da se odvaži na onaj čin koji je uradio. Da su imali breučke i druge taoce odabrane iz naroda iz panonskog bazena, Dezitijati i uopće dalmatinski (dinarski)

segment ustanka bi raspolagao sa dobrim materijalom za eventualno ucjenjivanje pa i usmjeravanje akcija svojih suboraca u Panoniji, posebno opozicije djelovanju Batona Breučkog.

8. II. faza razvitka ustanka – reakcija

„Molim se Bogovima da te sačuvaju nama i podare ti dobro zdravlje sada i zauvijek, osim ako sasvim ne mrze Rimski narod“

Augustovo pismo posinku Tiberiju[520]

Nakon stvaranja jedinstvenog ustaničkog vojno-političkog Saveza prešlo se na drugu fazu razvitka i toka rata. Kao što je već rečeno prva akcija tek stvorenog Saveza je bilo zauzimanje planine lama, s koje se nastojalo vršiti pritisak na Sirmijum, a u kojoj su učestvovali zajedno i Baton Dezitijatski sa svojim pratećim jedinicama i Baton Breučki sa snagama kojima je on zapovijedao. Međutim i ovo nastojanje formiranja bitnog strateškog položaja, kakvo je bez sumnje bila Fruška Gora jer se s nje kontroliralo za Breuke i panonski segment ustanka vrlo važno srijemsko područje, od strane združenih jedinica Saveza pokazalo se neuspješno. Činjenica da je prva oružana akcija Saveza bila usmjerena ka zaposjedanju planine Alma, tj. Fruške Gore potvrđuje da se ovo područje nije nalazilo pod kontrolom ustanika i da su Rimljani još prije stvaranja Saveza držali liniju Sava-Drava. Tek sa formiranjem Saveza ustaničke snage su se smatrale dovoljno snažnim da pokrenu novu ofenzivnu akciju na srijemsko područje i da zaposjednu Frušku Goru. Protiv njih je Cecina Sever poslao tračke savezničke jedinice koje je predvodio njihov kralj Remetalk, koji je bio najvažniji rimski saveznik u ratu. Po Dionu, ustanici su poraženi tom prilikom od strane tračkih jedinica koji su činili neku vrstu prethodnice Cecine Severa, kojem su se opet te združene ustaničke jedinice snažno odolijevale prilikom drugog napada koji su pokrenule rimske jedinice.[521]

[520] *"Deos obsecro, ut te nobis conservent et valere nunc et semper patiantur, si non p. R. perosi sunt." Svet. Tib.* 21

[521] *Cass. Dio* LV, 30, 3

Tračani su izgleda prema ustaničkim snagama bili poslani od Cecine kao neka vrsta akcije kontraofenzivnog karaktera, te bi se tračko odašiljanje moglo smatrati kao neko preventivno djelovanje kako bi se spriječio očekivani i planirani veliki ustanički pokret možda ponovo prema Sirmijumu i ušću Save u Dunav, ili bar otežalo, ometalo i usporilo njegovo ostvarivanje. Tako bi tračko napad poremetio raspored i poredak ustaničkih snaga na Fruškoj Gori koji je kreiran u svrhu dalje ofenzivne djelatnosti. Nakon toga bi sigurno došao drugi napad, ovaj put od samih rimskih trupa pod izravnim zapovjedništvom Cecine Severa, ali kojem su izgleda ustanici uspijevali da odolijevaju. Sama konstrukcija spomenutog Dionovog odjeljka se može tumačiti na više načina i kao da su se i pored prvotnog poraza koji su im zadali Tračani, ipak uspjeli oduprijeti rimskom napadu što bi značilo da su sačuvali svoje pozicije na Fruškoj Gori, ali i kao da su ipak poraženi i pored žestokog otpora i to samo trupama kojima je neposredno zapovijedao Cecina Sever uslijed čega su napustili svoje pozicije. Nažalost i na ovim opisima zbivanja iz 6. god. n. e., koji se odnose na bitke na panonskom pojasu Kasije Dion je škrt na detaljima, pa je teško protumačiti iz njegovih podataka jesu li ustanici zadržali Frušku Goru ili su je ipak bili prisiljeni napustiti.

Bez obzira da li su ustaničke snage uspjele da zadrže uopće, potpuno ili djelomično svoje pozicije u Srijemu, stvaranje Saveza je pored poboljšanja borbenih aktivnosti ilirskih snaga utjecalo i na dalje širenje ustanka. Olakšavanju ustaničke pozicije, i to na istočnom ratištu, je doprinio i upad Dačana i Sarmata[522] u Meziju zbog čega se Cecina Sever morao vratiti u svoju provinciju. Vjerojatno je izbijanje ustanka izazvalo Dačane i Sarmate da izvrše razarački upad u Meziju.[523]Dinarskom segmentu, očigledno dodatno osnaženim i motiviranim stvaranjem Saveza, uspjelo je da nastavi sa ponovnim procesom širenja ustanka, koji je bio privremeno zaustavljen brzom intervencijom Valerija Mesalinusa i dolaskom trupa predvođenih Tiberijem, koji su svoj glavni štab smjestili u Sisciji.[524] Tako je stvaranje zajedničkog Saveza, konsolidacija i umrežavanje sustava ustaničkih snaga i koordiniranje, pa u pojedinim slučajevima i zajedničko ostvarivanje njihovih planova i akcija vjerojatno utjecalo i na nove uspjehe ustaničkih snaga i ponovni val širenje ustanka, najvjerojatnije u kasno ljeto i jesen 6. god. n. e. Za cijelo vrijeme u kome je stvoren zajednički Savez i vodile se borbe na istočnom ratištu Tiberije i Valerije Mesalinus su se zadržavali u Sisciji, ne poduzimajući dublje prodore i snažnije pokrete na ustaničke pozicije. Tako na zapadnom pravcu od Mesalinusove intervencije i Tiberijevog situiranja u Sisciji nije došlo do ozbiljnijih aktivnosti od strane rimskih i drugih protu-ustaničkih snaga. I Tiberije i Mesalinus su se zadovoljili time što je, po njihovom mišljenju, zaustavljeno širenje ustanka i osigurani (kako će se ipak kasnije pokazati sumnjiva) lojalnost i podložničko savezništvo sa Rimom lokalnih zajednica na tome pravcu. A moguće je da su i poslovična opreznost Tiberija i uobičajeno njemu svojstveno oklijevanje i dvoumljenje uvjetovali ovo taborenje u Sisciji i ne upuštanje u pokretanje nekih opsežnijih ofenzivnih protu-ustaničkih operacija, čime su praktično rimske pozicije na zapadnom Balkanu gubile na svojoj stabilnosti. To su dinarski ustanici iskoristili i upali na prostor tih domorodačkih zajednica po Dionu «saveznika» Rima, uzrokujući njihovo priključenje ustanku (τήν τε **συμμαχίδα** σφῶν ἐπέδραμον καὶ συχνοὺς

[522] Vjerojatno je riječ o sarmatskom narodu Iazyges, koji je prebivao između Dunava i Tise.

[523] *Cass. Dio* LV, 30, 4

Dačani u ovim desetljećima rimske pacifikacije Balkana i Panonije južno i zapadno od Dunava, predstavljaju velikog neprijatelja Rimljanima, stalnim upadima i ugrožavanjima pozicija. Pašalić, 1975:403-405. Kao što vidimo upad Dačana i Sarmata poklopio se sa najtežim borbama sa ilirskim ustanicima i radi te činjenice o nestabilnosti dunavske granice, Rimljanima se kao primarni interes nametalo sprečavanje ostvarivanja direktne, stalne i nesmetane veze ustanika sa vanjskom granicom i Dačanima i Sarmatima sa druge strane Dunava.

[524] Tiberije je dao da se područje Siscije sa svih strana okruži vodom. Ovo je nesumnjivo bila obrambena mjera i urađena je ili u periodu ratovanja 12 - 9. god. p. n. e. ili vjerojatnije za vrijeme ustanka 6 - 9. god. n. e. Ovakvo stanje Siscije je ostalo sve do Kasija Diona (XLIX, 37, 3). O tome v. i Šašel Kos, 2005 A:395; 439. Ako je Tiberije smatrao shodnim (ako je kanal bio urađen u vrijeme ustanka), i pored velikih rimskih vojnih efektiva u zoni Siscije, da dodatno utvrdi odbrambene fortifikacije Siscije onda je ustanička snaga bila ipak iznimna. Tiberije kao vrhovni zapovjednik na ilirskom ratištu jednostavno nije potcjenjivao svoga neprijatelja, i bio je svjestan njegove realne snage. Samim tim je on možda i naredio izgradnju kanala (dodatno spajajući Kupu i Savu) kako bi se Siscija okružila i zaštitila »vodenim bedemom» u slučaju eventualnog napada ustanika. Ujedno to dokazuje da su i jake ustaničke pozicije bile relativno blizu Siscije, posebno prema istoku i jugu. Nesumnjivo su Banija, Kordun, Cazinska Krajina i Pounje bili u rukama ustanika.

προσαπέστησαν).[525] Po ovom konkretnom Dionovom podatku, izgleda da se domorodačke zajednice na širokom prostoru južno, jugozapadno pa i istočno od Siscije nisu do toga ustaničkog prodora još uvijek priključile ustanku nego da su i same oklijevale, bolje reći iščekivale razvoj situacije.[526]Sigurno su Mesalinusova brza intervencija i zaustavljanje Batona Dezitijatskog doprinijeli da čitav niz zajednica u tom pojasu od oko današnje granice Slovenije do zaključno sa krajnjim dijelovima sjeverozapadne Bosne ostanu u stanju sumnjive lojalnosti i podložničkog savezništva. Lošu procjenu i pogrešnu uvjerenost rimskih zapovjednika u Sisciji u lojalnost niza lokalnih zajednica te i njihovo oklijevanje da i bolje utvrde svoje pozicije u ovoj «sivoj zoni» iskoristili su dinarski ustanici, dodatno osnaženi uspostavom ustaničkog jedinstva i sinkronizacije vojnih i političkih aktivnosti. Oni su upavši u tu zonu jednostavno srušili tu lojalnu poziciju tih tzv. lokalnih rimskih saveznika priključivši ih ustanku, a i stvaranje Saveza je samo po sebi vjerojatno imalo određenog utjecaja da se te domaće zajednice iz «sive zone» priključe ustanku. Te kolebljive i vjerojatno u vezi pitanja pridruživanja ustanku podijeljene zajednice sada su na ustaničkoj strani vidjeli ne jednu kaotičnu, fluentnu i hibridnu masu, nego jedinstveni vojno-politički ustroj koji ima jasan cilj i koji se bori na preciznoj proturimskoj platformi. To je nesumnjivo ohrabrilo i bilo podsticaj za one proustaničke elemente u tim zajednicama iz «sive zone».[527] Tako su i novi uspjesi i prodori ustanika u to vrijeme i dalje širenje ustanka bili ne samo rezultat oklijevanja rimskog zapovjedništva u Sisciji i prodora Dačana i Sarmata u Meziju nego i posljedica pospješivanja unutarnjeg vojnog i političkog ustroja i strukturiranja ustanka, posebno onog njegovog segmenta koje je bilo pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog. Kao što se može vidjeti, pristupanje ustanku je bilo postupno i sukcesivno, i dosta je bilo oklijevanja, kalkuliranja i iščekivanja razvitka situacije tako da je i pojava bilo ustaničkih bilo protu-ustaničkih jedinica bila razlogom opredjeljivanja lokalnih zajednica u periodu nakon što se Tiberije utaborio u Sisciji.

Vjerojatno su se tom prilikom ustanku, odnosno njegovom dinarskom segmentu, pridružile i one zajednice čije su teritorije gravitirale Sisciji i pružale se dalje prema zapadu, prema porječju Kupe. Ne izgleda nemogućom ni činjenica da je tada došlo i do privremenog prodora «ustanka» na područje današnje Dolenjske, što bi opasno približilo ustanak granicama Italije. Ovo novo širenje ustanka je približilo ustaničke ilirske pozicije istočnoj granici Italije. Radi toga se možda vjerojatnije i prije na njega odnosi onaj

---

525 *Cass. Dio* LV, 30, 4-5

526 Ova taktika iščekivanja i kalkuliranja kao da je postala poslovična za dobar dio domorodačkih zajednica. Iako su u načelu izgleda više bili privrženi pridruživanju ustanku dobar dio domorodaca je ipak smatrao za potrebnije da se sačeka i ocijeni razvoj situacije pa da se opredijeli za jednu od strana. Tako je i tu lojalnost pojedinih domorodačkih zajednica potrebno tumačiti kao promjenljivu kategoriju, odnosno one su samo čekale prvu povoljnu priliku, a to kao u pravilu bila pojava već pobunjenih i ustrojenih snaga na njihovom teritoriju, kako bi se odmetnule.

527 Ali vjerojatno je bilo i elemenata u tim zajednicama i peregrinskim *civitates* u tom pojasu koji su ostali lojalni Rimu pa i borili se ne samo protiv ustanika, nego i protiv onih svojih sunarodnika koji su se pridružili ustanku.

konkretni Velejev podatak II, CX, 4, gdje spominje Italiju i liniju Nauportum-Tergeste u svezi sa prodiranjem ustaničkih jedinica, nego na Batonovo kretanje sredinom 6. god. n. e. sjeverozapadnim pravcem (u odnosu na zaleđe Salone). Da su te od Rima «otpale» zajednice bile situirane u prostoru koji je više-manje gravitirao Sisciji dokazuje i činjenica da je Tiberije nakon njihovog odmetnuća pokrenuo iz Siscije pohod na dinarske upadačke jedinice i novopobunjene zajednice.

Izgleda da Kasije Dion po smislu teksta i načinu na koji je predstavljen podatak LV, 30, 4-5 ,odnosno njegovo vrelo za taj podatak, kao da osuđuje rimsko zapovjedništvo u Sisciji za slabo ili nikakvo nečinjene, što je kao konzekvencu imalo ponovno širenje ustanka i to sada direktno na zapadnom pravcu. A za Rimljane je to bilo vrlo ozbiljno pitanje jer su se tako ustaničke snage približavale granici Italije.[528] Ustvari prilično je nejasno ovo oklijevanje Tiberija i Mesalinusa za poduzimanje jačih borbenih aktivnosti i određena pasivizacija njihovih trupa, što je po Dionu (odnosno njegovom vrelu) praktično predstavljalo gubitak vremena. Moguće je da ovo oklijevanje možda nije bilo rezultat Tiberijeve loše taktičke procjene, nego pregrupiranja trupa i pripremanja i ustrojavanja jedne prilično velike armije za pokretanje borbenih operacija. Ipak bez obzira kakvi bili razlozi ovog oklijevanja i zadržavanja Tiberija i Mesalinusa u Sisciji ustanici su to iskoristili i još dalje proširili ustanak, a sa druge strane još su više usadili i podjarili Augustovo nezadovoljstvo djelovanjem svoga novog posinka i vjerojatnog nasljednika.

Tek nakon novog vala širenja ustanka Tiberije se pokrenuo iz Siscije. Međutim ovaj put ustanici mijenjaju taktiku i ne idu u otvorene sukobe sa rimskim i drugim protu-ustaničkim snagama već počinju da primjenjuju gerilsko-partizanski način ratovanja.[529] Zahvaljujući poznavanju terena, lakoće svoje opreme, podrške lokalnog stanovništva i upornosti ustaničkih jedinica one pokazuju visok stupanj manevarske sposobnosti, prebacujući se s jednog mjesta na drugo. Zahvaljujući svojoj mobilnosti ustaničke jedinice su mogle da lako dođu i da prodru gdje god su željele, prisiljavajući protivnika na stalnu potragu i iznurivanje. Osnovicu svoje borbene strategije ustanici su sada počeli zasnivati i na čitavom nizu utvrđenih pozicija u koje se sklanjalo stanovništvo ugroženo pokretima i akcijama protu-ustaničkih snaga. Te utvrđene točke su ustvari predstavljala u najvećem broju slučajeva već ranija protohistorijska naselja poglavito gradinskog ili

[528] Ovaj podatak, odnosno način na koji je predstavljen, ukazuje da izvorna građa kojom se Kasije Dion služio nije bila panegirik Tiberiju, kao što je to slučaj sa Velejevim izvještajem. Ta izvorna građa, iz koje je Dion uzeo konkretni podatak, je bila ili stvarno mnogo realnija ili je bila neka vrsta antipoda Velejevom laskanju Tiberiju. Tako bi i ona na neki način bila korumpirana nekim pragmatičnim interesima u npr., slavu Germanika. A možda je riječ i o izvornoj građi koja je nastala kao rezultat senatske tradicije koja se loše odnosila prema carevima iz dinastije Julijevaca-Klaudijevaca (izuzev samoga Augusta) pa je umanjivala Tiberijeve zasluge ili pokušavala ocrniti njegovo ponašanje i djelovanje, uključujući i ono na ilirskom ratištu u drugoj polovici 6. i početkom 7. god. n. e. Činjenica je da je bar dio izvorne građe kojom se služio Kasije Dion za opis rata 6 - 9. god. n. e. bio naklonjeniji Germaniku nego Tiberiju, pa bi i konkretni Dionov podatak možda poticao iz nje.

[529] *Cass. Dio* LV, 30, 5

nekog drugog tipa, zbog čega se ona u vrelima i označavaju kao φρούριον, τεῖχος, ἐρυμνός. Upravo koristeći te teško pristupačne i osvojive pozicije ustanici su vjerojatno izvodili i brze i iznenadne napade na teško-pokretne protu-ustaničke snage pa i njihovu pozadinu. stalno ih uznemiravajući i iscrpljujući. Pored ovakve gerilsko-partizanske taktike ustanici su vjerojatno primjenjivali i načelo «spržene zemlje». te su protu-ustaničke snage, uslijed takvog mobilnog ratovanja i izbjegavanja, morale primjenjivati taktiku «pronađi i uništi». A provođenje navedenih metoda borbe dovodilo je do velikih pustošenja i žrtava, posebno kod civilnog stanovništva. Ovakav način ratovanja ne dovodi do brzog završetka rata nego ga samo dodatno produžuje u jedan surovi i beskrupulozni sukob, čiji se završetak može stalno prolongirati. Svojom brzom mobilnosti ustanici su i razvlačili protu-ustaničke jedinice na prostoru zahvata Tiberijevog pokreta koji je vjerojatno provodio na sjeverozapadu ustaničkog područja u jesen 9 god. n. e. Kako je nastupala zima prilike su se još dodatno pogoršavale a Rimljani praktično nisu postigli neki ozbiljniji uspjeh u ratovanju, dok su ustaničke dinarske jedinice ponovo provalile u, po Kasiju Dionu, Makedoniju.[530] Ovaj upad u Makedoniju, sudeći po činjenici da se tom prilikom na tom pravcu ustanici sukobljavaju sa tračkim jedinicama koje predvode osobno Remetalk i Raskiporis, izgleda da nije zahvatio baš područje na koje su ustanici prodrli u svome prvom nastupanju (onom koje je doseglo do Apolonije) nego se odvijao više orijentirano prema istoku. Uostalom oblasti srednje Albanije, koje su bile poglavito etničke ilirske oblasti provincije Makedonije, su vjerojatno pristupile ustanku za vrijeme prvog upada pa onda nije bilo razloga za dalje pokrete na tome pravcu. Ovaj upad je moguće shvatiti i kao jedan od dva glavna strateška pokreta ustaničkih snaga, jednog koji se odvijao na zapadnom pravcu i koji je započeo ranije i ovoga na istočnom ratištu, a sve u svrhu širenja ustanka i područja pod kontrolom novoformiranog Saveza ali i razvlačenja protivničkih snaga. Ovaj upad je tako potrebno promatrati kao sastavni dio borbenih aktivnosti oformljenog Saveza na istočnoj bojišnici. A zbog pomanjkanja dovoljnih protu-ustaničkih snaga, istočna bojišnica je bila lakši dio za dublje i opasnije prodore ustaničkih jedinica a posebno nakon prodora Dačana i Sarmata. Tada su na istočnoj bojišnici tračke savezničke jedinice bile najpokretljiviji dio protu-ustaničkih snaga, i koje su se prebacivale sa sjeveroistočnog dijela istočne bojišnice u Srijemu sve do jugoistočnog dijela pokušavajući zaustaviti ustaničke snage.[531] Tom prilikom trački kralj Remetelk i njegov brat Raskiporis su uspjeli da zaustave ovaj

[530] *Cass. Dio* LV, 30, 5-6

Zanimljivo je da se i u toku zime 6/7. god. n. e. vode teške borbe čak i ofenzivnog karaktera što nije baš karakteristično za ratovanje u tadašnjem vremenu, pogotovu ne za zemlje sa poslovično jakom, oštrom i snježnom zimom. Činjenica da se borbe ne prekidaju sa početkom zime 6/7. god. n. e. dovoljno ukazuje na svu žestinu, intenzitet i ozbiljnost borbi i situacije na terenu.

[531] Vjerojatno je na njih pala takva odgovornost jer je Cecina Sever u tim trenutcima bio zauzet sa borbama sa Dačanima i Sarmatima.

ustanički prodor, [532] koji se možda odvijao ili dublje u makedonsku teritoriju ili prema dardanskim zemljama.[533] Međutim, izuzev toga zaustavljanja, tračke jedinice jednostavno ništa više nisu uspjele da urade niti da povrate druge oblasti koje su se na tom dijelu bojišta već nalazile u ustaničkim rukama. Kako izgleda tračke jedinice u ovom periodu, ustvari u toku 6. god. n. e. čine najvažniji dio protu-ustaničkih snaga na istočnom bojištu, jer praktično pokrivaju sve moguće «rupe» koje nastaju zbog nedovoljnosti rimskih trupa Mezije. Rimske trupe su bile ili angažirane na pokrivanju najvažnijih položaja i točaka na bojištu, kao npr. u Srijemu ili na zaustavljanju opasnog upada Sarmata i Dačana, dok je ostatak prostora praktično bio nepokriven. I u slučaju da se desi ustanički upad tada bi dejstvovali Tračani, kao neka pokretna, interventna jedinica. Nakon što su stabilizirali bojište na jugu istočnog bojišta, Tračani su se opet prebacili na sjever kako bi se uklopili u sastav velike borbene grupe koja je nastajala dolaskom pojačanja. Tračka iznimna aktivnost u toku 6. god. n. e. i na prijelazu u 7. god. n. e. jasno ukazuje da u tim periodima dodatna pojačanja na istočno bojište još uvijek nisu bila ni došla ni uključena u borbene aktivnosti. Ovakva situacija na istočnom bojištu ukazuje i da su pojačanja bila najpotrebnija istočnom pravcu koje je izgleda bilo najugroženije, tako da su ustvari nove legije koje su dolazile na balkansko ratište većim dijelom popunjavale istočnu borbenu grupu. Zapadno bojište je bilo bolje pokriveno odgovarajućim rimskim trupama, jer su ga popunjavale snage bivše dunavske borbene grupe.

Sporazum o stvaranju jedinstvenog ustaničkog Saveza, odnosno ujedinjavanju dva glavna ustanička žarišta, je bio postignut još prije nego što su na ratište stigle dodatne trupe-pojačanja sa drugih područja Imperije. Ta činjenica je omogućila i poduzimanje ofenzivnih operacija širokog zamaha koje su sigurno bile zasnovane na zajedničkom planiranju, ustroju i sadejstvu snaga ustaničkog Saveza. Te operacije su u prvom redu bile usmjerene na dalje širenje plamena pobune na druga područja. Međutim s dolaskom glavnine trupa na zapadnu bojišnicu zaustavljena je oštrica ofenzivnih udara ustanika, izvršena je konsolidacija borbenih linija i pristupilo se pripremama za protu-ustaničke ofenzivne operacije. Nakon drugog upada u Makedoniju u zimu 6/7. god. n. e. ustanak i vojno-politički Savez proizašao iz njega su dostigli svoj zenit razvitka i najveći svoj doseg i teritorijalni opseg. Ustanička teritorija se prostirala od teritorije Kolapijana i srednjeg toka Kupe do Makedonske Ilirije i zapadnih granica Mezije i od Drave do Jadrana. Jedinstvo i kohezija unutarnje strukture su se nalazili na zadovoljavajućoj razini, a moral, odlučnost i borbenost ustanika su bili iznimno visoki. Ustanak je bio stabiliziran, zapovjedništva su bila u skladu, a na raspolaganju ustanku su se još uvijek nalazile jake i motivirane oružane snage i još uvijek dobro očuvana duboka pozadina i zaleđe slobodno od rimske uprave i Rimu pripadajućih i lojalnih elemenata. Samo pitanje je bilo što

[532] *Cass. Dio* LV, 30, 6

[533] Ustanici su vjerojatno tom prilikom pokazali iznimnu mobilnost i prodornost u dubinu teritorije koja se nije bila priključila ustanku, pa je prebacivanje Tračana sa ciljem zaustavljanja toga prodora bilo jedina moguća opcija.

donosi sljedeća godina konzulata Cecilija Metela (*Caecilius Metellus*) i Licinija Silana (*Licinius Silanus*) i ustanicima i njihovim neprijateljima.

Raširenost ustanka i ukupna snaga ustanika

Po Veleju Paterkulu, «čitava Panonija…i svi narodi Dalmacije» su učestvovali u ustanku i stvaranju jedinstvenog Saveza (*universa Pannonia…Delmatia omnibusque tractus eius gentibus insocietatem adductis consilii, arma corripuit*).[534] Iako je navedena Velejeva konstatacija nesumnjivo u određenom pogledu pretjerana i služi svrsi isticanja veličine neprijatelja sa kojim se Tiberije trebao suočiti, ona nije ni suviše daleko od istine. Akumulirano neprijateljstvo prema rimskoj vladavini i naglo izbijanje ustanka i njegovo brzo i stihijsko širenje sigurno su kao posljedicu imali i to da se ustanku u samom početku priključe mnogi dinarski i panonski narodi. S druge strane i od Veleja prezentirane cifre o općem brojnom stanju ustanika na početku rata (više nego 800 000 duša u ukupnoj ustaničkoj masi, 200 000 pješaka i 9 000 konjanika) [535] su nesumnjivo pretjerane. Broj ustanika je u toj fazi ustanka sigurno bio manji u odnosu na Velejevu procjenu.[536] Naravno to što je brojno stanje ustanika bilo manje u odnosu na pretjeranu Velejevu brojku, ne znači da ono i pored toga nije bilo iznimno i respektabilno. I Svetonije kaže da su Tiberijev protivnici, odnosno ustanici Ilirika, bili premoćan neprijatelj (…*praevalens hostis*…), što ukazuje i ne samo na njihovu brojnost nego i na borbenu sposobnost i dobar unutarnji ustroj.[537] Ustanak je poprimio masovan karakter i sigurno je većina sposobnih i slobodnih građana peregrinskih *civitates,* koje su se priključile ustanku, uzela oružje u ruke i samim tim su Rimljani morali računati i sa kvantitativno snažnim protivnikom.

Antički pisci, koji opisuju ili spominju ustanak, uglavnom ustanike determiniraju pod općim nazivima Dalmatinci ili Panoni koji su i kod tih pisaca bili shvaćani ne kao etničke i narodnosne oznake, nego primarno kao oznake pripadnosti određenom području ili segmentu ustanka. Iz dva glavna antička izvještaja o ustanku možemo precizno i poimenično detektirati samo par naroda Ilirika koji su se pridružili i aktivno učestvovali u ustanku. Tako Kasije Dion spominje Dezitijate, Breuke i Mezeje, nesumnjivo tri velika domorodačka naroda, a Velej Paterkul Dezitijate i Piruste.[538] Potrebno je u kontekstu

---

[534] *Vell.* II, CX, 2

[535] *Vell.* II, CX, 3

[536] Inače su antički pisci prilično pretjerivali u procjenjivanju brojnosti barbarskih vojski, pa je tako npr. Sitalko po Tukididu mogao da na bojno polje izvede 150 000 ljudi, dok Strabon cijeni tračku vojsku na 215 000 ljudi (Jireček, 1952:13), a Bojrebista je navodno imao 200 000 ljudi (Jireček, 1952:18). Pauzanija keltsku vojsku koja se pokrenula prema Grčkoj procjenjuje na 152 000 pješaka i 20 400, odnosno 61 200 konjanika. (Pauzanija, X, 19).

[537] *Svet. Tib.* 16

[538] *Vell.* II, CXV, 4; *Cass. Dio* LV, 29, 2-3; 32, 4; 34, 4

Velejev podatak se na neki način može nadovezati i na Strabonov podatak (VII, 5, 3) u kojem se spominju i Pirusti i Dezitijati i njihov vojvoda Baton, a koji isto možda na neki način odražava stanje koje je proizašlo iz fenomena

ovog izlaganja ukazati na to da se od svih naroda, učesnika u ratu, poimenično jedino Dezitijati spominju u oba glavna izvještaja o ustanku. I to zorno pokazuje njihov iznimni značaj za ustanak i to da su oni ti koji su sa svojom političkom, društvenom, vojnom konstitucijom činili ključni stup čitavog ustanka. Još jedna činjenica ukazuje na navedenu konstataciju jer ustanak počinje na dezitijatskom području i završava se po Veleju tek kada su uz Piruste pokoreni i Dezitijati, a po Kasiju Dionu kada se predao Baton Dezitijatski.

U odjeljku. koji je nesumnjivo nastao za vrijeme ustanka, gdje nabraja panonske narode Strabon spominje pored četiri domorodačka naroda koja su učestvovala u ustanku i bila vjerojatno u njemu najistaknutija, još i Andizete i Dicioni.[539] To bi možda sugeriralo da su se i ova dva naroda priključila ustanku, što se posebno može tvrditi za Dicione koji su po Pliniju Starijem pripadali salonitanskom konventu i koji se situiraju sjeverno od Delmata i Liburna u dublje dalmatinsko zaleđe i zapadnu Bosnu prema Pounju (Grahovo polje)[540] u oblasti koje su nesumnjivo ulazile u okvir ustaničkog područja. Andizeti su naseljavali panonski prostor i jedino se za ovaj Strabonov narod može tvrditi da su stvarno pripadali panonskoj komponenti ilirskog kompleksa. Po Pliniju Starijem Andizeti gravitiraju više prema Dravi i moguće je pretpostaviti da su se i oni odazvali ustanku,[541]te bi tako ustaničko područje prelazilo i na lijevu obalu Drave.[542]Iz činjenice da se, nakon što su rimske i njihove savezničke, pomoćne i plaćeničke trupe uspjele zaustaviti plimni val širenja ustanka, prva linija dodira sa ustanicima nalazila npr. u blizini grada Siscije mogli bismo s pravom pretpostaviti da su i neki panonski narodi, čija se teritorija prostirala do agera Siscije, pristupili ustanku.

Učešće pojedinih epihorskih naroda u ustanku možemo pratiti i preko činjenice da su se na čelu pojedinih peregrinskih *civitates* u toku prve polovice I. st. n. e. nalazili rimski oficiri obnašajući najvišu izvršnu instituciju u peregrinskim *civitates*. Nesumnjivo Rimska država više nije imala povjerenje u domaće ljude, pa je i unutarnju kontrolu nad ponovo pokorenim pojedinim domorodačkim zajednicama i to onim u koje je imala najmanje povjerenja ostvarivala direktno preko svojih oficira, a ne više posredstvom domaćih ljudi. Tako znamo da su se rimski oficiri kao prefekti nalazili uz Dezitijate i na čelu Mezeja i Melkumana, što bi govorilo i da su ova dva naroda bili izraženi učesnici u

postojanja ustanka 6 - 9. god. n. e. Možda učešće Pirusta u ustanku na neki način reprezentiraju i predstave *ethnos Piroustae* u u Sebasteionu u Afrodiziju u današnjoj Turskoj. U Afrodiziju je pored Pirusta (Smith, 1988:52; 55-64; 77; Plate I; VIII) evidentirano i spominjanje Japoda (Smith, 1988:52; 55-58; Plate VIII), Andizeta (52; 55-58; 70; Plate IX), Dardanaca (52; 55-58; 70; Plate IX)— v. Tabla I (SVPPLEMENTVM QVARTVM). Pojava Japoda se najvjerojatnije odnosi na rat 35. god. p. n. e. Smith, 1988:58

[539] *Strab. Geo.* VII, 5, 3

[540] Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:70; Bojanovski, 1988: 262-263

[541] *Plin. NH* III, 147

[542] Wilkes (2001: krt. Rimski Ilirik) smješta Andizete na Donju Dravu.

ustanku i da su se borili i odupirali skoro do svojih krajnjih mogućnosti. Na primjer Breuci koje je Baton Breučki povukao iz ustanka zadržali su pravo, i to dok je ustanak još uvijek trajao punim intenzitetom u okolnim oblastima, da se na čelu njihove političke politije nalazi domaći čovjek, a ne rimski oficir. Ali zato su prefekti upravljali npr. nekim drugim narodima u Panoniji kao Kolapijanima, Azalima pa i keltskim Bojima (i to iz reda XIII. legije *Gemina* i kohorte I. *Noricorum*).[543]

Sudeći po teritorijalnoj rasprostranjenosti ustanka, njemu se vjerojatno priključila velika većina, ako ne i svi domorodački narodi koji su po Pliniju Starijem sredinom I. st. n. e. pripadali naronitanskom i salonitanskom konventima.[544]Za naronitanski konvent je to potpuno razumljivo iz činjenice da je riječ o prostoru gdje je izbio ustanak i koje se pod potpunom kontrolom ustaničkih snaga nalazilo od samog početka ustanka do samog njegovog kraja. Činjenica da se ustanak na prostorima koji su sredinom I. st. n. e. pripadali naronitanskom konventu održava pune tri godine potvrđuje da je on na ovom području imao snažnu podršku od domaćeg stanovništva.[545] Dva ustanička prodora prema jugu su vjerojatno kao svoju posljedicu imali i priključivanje niza ilirskih naroda sa prostora današnje Crne Gore i sjeverne i srednje Albanije, Šireći se prema jugu za vrijeme prvog prodora do Apolonije, ustanku su se vjerojatno pridružili Labeati, Taulanti, južni Partheni, a možda i Dasareti.[546] Ustanku su se pridružili ako ne i svi a ono bar neki od drugih ilirskih naroda koji su bili situirani na ovom pravcu, a koje isto spominje Plinije Stariji u svome opisu kao što su npr. *Senedi, Rudini, Sasaei, Grabaei, proprieque dicti Illyri* i *Pyraei* (Pirusti).[547] Nesumnjivo je, da je aktivno i borbeno učešće Pirusta u

---

543 I kod Japoda se spominju prefekti, ali su oni izgleda bili i domaći ljudi iz reda japodske zajednice. Bojanovski, 1988: 61; 313; 334

544 Plin. NH *III, 141-143*

545 Ako su se ustanku priključili i svi domorodački narodi ili bar njihova ubjedljiva većina iz naronitanskog konventa, što je vrlo moguće pretpostaviti, onda bi se ustaničko područje pružalo i preko rijeke Drine, uključujući i porječja Tare, Pive, Lima i dio oblasti sjeverno od rijeke Drim, koje je stoljećima ranije pripadalo i autarijatskoj narodnosnoj zajednici i političkoj jedinici. Ako su se ustanku priključili i sjeverni Partheni koji su naseljavali užičko područje, onda bi ustaničko područje i raširenost obuhvaćali i jugozapadnu Srbiju i pružalo bi se i znatno istočnije od Drine prema granicama Mezije. Ako su se Dindari priključili ustanku, a najvjerojatnije jesu, i ako su prelazili sa svojom naseljenošću na desnu obalu Drine, onda su se i dijelovi srednjeg Podrinja sa srbijanske strane priključili ustanku. Moguće je pretpostaviti i da je ponovni upad u Makedoniju, koji se desio 6/7. god. n. e. ustvari bio usmjeren i prema oblastima Mezije i Dardanije u kojima su se vodile borbe i sa Tračanima.

546 Ako su se ustanku pridružili Dasareti ili ako je preko njihove teritorije prešao samo jedan (vjerojatnije prvi) ili oba ustanička prodora prema jugu i jugoistoku, onda bi ustaničko širenje i izvođenje borbenih operacija produžili sve do područja Ohridskog jezera. I ako su ustanici dospjeli do Apolonije, kako to sugerira Kasije Dion, onda su ustaničke jedinice prešle rijeke Mati, Škumbini (*Genusus*), pa možda i Semeni (*Apsus)*, a borbe koje opisuje Kasije Dion bi se desile negdje u dolinama spomenutih rijeka, možda i u blizini same Apolonije. S. Anamali u svome radu o ustanku 6 - 9. god. n. e. imajući u vidu ne samo znanstvene nego i svakidašnje političke i nacionalne interese, nastoji afirmirati u ustanku ulogu tih Ilira sa područja današnje Albanije te iznosi mišljenje da su ustanički Iliri izravni preci današnjih Albanaca.

547 *Plin. NH* III, 144

Prilikom nabrajanja spomenutih naroda u navedenom odjeljku Plinije Stariji upotrebljava, kao i u slučaju šest malih naroda sa istoka Provincije Dalmacije, prošlo vrijeme u odnosu na vjerojatno sredinu I. st. n. e., što u slučaju njihove ne egzistencije u tome periodu ne isključuje mogućnost njihovog postojanja za vrijeme ustanka. Nejasno je isto tako gdje

ustanku, o čemu svjedočanstvo daje Velej Paterkul,[548] značilo da se ustanku priklonio i čitav niz domorodačkih naroda između Pirusta i dezitijatskog i delmatskog područja, tj. peregrinske *civitates* iz današnje istočne Hercegovine, Crne Gore i sjeverne Albanije. Ustvari najveći dio domorodačkog svijeta istočnog, središnjeg i južnog prostora provincije Ilirik je sigurno prišao ustanku. U ovom pogledu zanimljivo bi bilo determinirati ponašanje Daorsa u ustanku, naroda koji je dugo vremena imao ulogu vjernog saveznika Rimu u njegovom prodoru na zapadni Balkan. Sudeći po činjenicama da ne raspolažemo ni sa kakvim informacijama o borbama u zaleđu Narone, realna je mogućnost da se ovaj mali narod, možda i zbog vlastite svjesnosti o svojoj minornosti i slabom političkom i vojnom značenju priklonio po prvi put u svojoj povijesti jednom proturimskom pokretu. Širenje ustanka dublje ka jugu od rijeke Genusus i Apsus je bio znatno teži zadatak s obzirom na politički i opći kulturni karakter tih južnih oblasti, koje su stoljećima ranije urbanizirane u grčkom stilu i koje su još od kraja IV. st. p. n. e. izložene intenzivnom procesu prožimanja sa grčkim općim kulturnim impulsima. Pa je to ilirsko područje bilo, izgledalo i osjećalo se prilično stranim u odnosu na isto ilirski, ali gorštački i još uvijek pretežito kulturno autohtoni sjever. Kulturološka razvijenost i podvojenost je ipak imala priličnog udjela u opredjeljivanju za ili protiv ustanka i među samim Ilirima. I zato ne bi trebalo da čudi da je Apolonija predstavljala krajnju južnu točku širenja ustanka, jer je tu završavao ilirski svijet koji još uvijek nije podlegao grčko-rimskoj kulturi i načinu života.[549] Kako vidimo, ustanak se najlakše širio među ilirskim i to onim elementom koji još nije doživio i proživio kulturnu transformaciju, kao oni koji su živjeli npr. na krajnjem jugu ilirskog svijeta ili nekim priobalnim oblastima. Jednostavno rečeno, veći dio ilirskog svijeta još uvijek grčko-rimsku civilizaciju u koju su se našli prisilno uključeni nije doživljavao kao svoju pa se onda lakše mogao odvažiti da ustane protiv Države koja je pretendirala da tu kulturu predstavlja i pretpostavlja prema «barbarskom svijetu». S druge strane, južno od spomenutih rijeka nalazio se jedan svijet oličen između ostalog i u ilirskim gradovima izgrađenim i upravljanim po grčkom

---

je u Plinijevom popisu čitav niz domaćih zajednica i naroda koje govoreći o zbivanjima vezanim za tri ilirska rata (229/8, 219 i 168/7 god. p. n. e.) spominju Polibije i Livije pa i neki druga vrela a koje bi po tim opisima naseljavale ove oblasti kao što su npr. Dassarenses, Selepitani, Helidonci, Abri, Penesti. Po Stipčeviću (1974:38) koji se poziva na E. Swobodu (1937:290-305) i N. Ceku (1970:421-427) i Bencu (1987:775) Helidonci i Abri su činili sastavni dio naroda Taulanata. Međutim, s druge strane stajalište spomenutih autora o južnim Parthenima kao sastavnom dijelu Taulanata dolazi u nesuglasje sa opisom Plinija Starijeg (III, 144-145) prostora današnje Albanije zasebno spominju i Taulanti i južni Partheni. Uz sve izneseno ipak je za rekonstruiranje učešća pojedinih naroda za pojedine oblasti i narode u nekom pogledu relevantnije Plinijevo navođenje jer se ono ipak odnosi na razdoblje koje je ipak vremenski najbliže periodu ustanka, pa bi i odražavao na neki način napribližniju sliku rasporeda i postojanja domorodačkih *civitates* za vrijeme prve polovice I. st. n. e. Uz to, Plinije Stariji je koristio i vrela iz vremena i Republike kao što je npr. Varon, pa su se u njegovom opisu ilirskih oblasti nalaze i detalji iz radova znatno starijeg podrijetla. Zatim postavlja se pitanje što je sa Enhelejcima, jednom velikim ilirskim narodom koji je dominirao južnoilirskim svijetom od VIII - VI. st. p. n. e. (Stipčević, 1974:46-47). Kod Plinija Starijeg (III, 139) se spominje zajednica pod imenom Enheleji (*Encheleae*), ali ne na prostoru današnje Albanije nego kao sastavni dio Liburna.

548 *Vell.* II, CXV, 4

549 Cabanes, 2002: 123-126; 128; 130-131; 150-151;

obrascu kao što su Bilis i Amantija, i oni se nisu mogli osjećati isto kao i ustanički Iliri.[550] Ove urbanizirane zajednice, već prilično dugo uklopljene u antički, mediteranski svijet vjerojatno su bile odbojne prema ustanku i svojim manje kultiviranim etničkim srodnicima.[551] Vjerojatno su i mnogi Iliri koji su se našli uklopljeni u strukture npr., obalnih i priobalnih gradova i koji su se našli asimilirani ostali lojalni. Iz istog razloga teritorijalne rasprostranjenosti, narodi koje Plinije Stariji navodi kao sastavnice salonitanskog konventa su se priključili ustanku. Za prostore salonitanskog konventa se može pretpostaviti učešće u ustanku tri velika naroda (Mezeji—oni su i spomenuti kao ustanički narod, Delmati i Dicioni), pa je logično da su se ustanku priključila i druga dva manja domorodačka naroda iz istog konventa (Deuri i Sardeati).

Ono po Kasiju Dionu breučko skupljanje saveznika,[552] nakon neuspjeha u prvim borbama, je vjerojatno podrazumijevalo to da su se ustanku u panonskom bazenu priključili mnogi iz reda onih domorodačkih zajednica koje Plinije Stariji spominje u panonskom bazenu[553] i koji su bili neposredni, bliži i nešto dalji susjedi Breuka. Naravno zbog nedostatka pouzdanijih podataka teško je znati tko se to iz čitavog niza naroda (Serretes, Serapillos, Iasi, Andizeti, Kolapijani, Arviates, Azali, Amantini[554], Belgites, Catari, Cornacates, Eravisci, Hercuniates, Latobici, Oserijati, Varciani) koje spominje Plinije Stariji u Panoniji uopće priključio ustanku i unutar njega posebno Breucima. Sudeći po tome što za vrijeme drugog razdoblja rimske vladavine Kolapijanima i Azalima upravlja prefekt stranac, iz reda stacioniranih vojnih snaga Imperije, sa većom vjerojatnoćom bismo mogli pretpostaviti da su se ova dva naroda odazvala ustanku.[555] Ako su se ustanku priključili Azali onda bi se ustaničko područje moglo prostirati i dalje prema sjeveru od Drave zavisno od prostora na koji se situiraju Azali.[556] U svezi Kolapijana i nekih drugih naroda Panonije koji se nalaze na sjeverozapadnom bojištu je potrebno napomenuti da je za njihov ulazak u ustanak vjerojatno odgovornija bila dinarska komponenta ustanka, koja je u drugoj polovici 6. god. n. e. širila ustanak na zapadnom pravcu, a ne breučko skupljanje saveznika. Izgleda da su se inače trupe koje su polazile iz Siscije i njene okolice na protu-ustaničke akcije sukobljavale, pored lokalnih ustaničkih teritorijalno-milicijskih jedinica, u jednoj priličnoj mjeri i sa dinarskim

[550] Potrebno je navesti da je ovaj prostor u kasnoj antici predstavljao i grubu crtu razdvajanja između dominacije korištenja latinskog i grčkog jezika.

[551] Oni elementi ilirskog i domorodačkog stanovništva koji su srasli u strukture i lojalnost Državi, ali i oni koji su dublje prihvatili pa u nekim slučajevima i u potpunosti se kultivirali u grčko-rimski mediteranski civilizacijski krug.

[552] *Cass. Dio* LV, 29, 3-4

[553] *Plin. NH* III, 147-148

[554] O Amantinima v. Degmedžić, 1961

[555] Po Bojanovskom (1988:65) Azali su Kelti

[556] Wilkes, 2001: krt. Rimski Ilirik, smješta Azale prilično duboko u prostore Panonije sjeverno od Drave, sjeverno od Blatnog jezera.

segmentom ustanka. Ako su se ustanku priključili Kolapijani, onda je sasvim logično pretpostaviti da su se i ostali panonski narodi između njih i Breuka pridružili ustanku, kao npr. Oserijati. Ustanku su se sa velikom dozom vjerojatnoće pridružili i Amantini, narod koji je u ratu 12 - 9. god. p. n. e. već jednom pružao Rimljanima snažan otpor, a koji su bili i prvi susjedi Breuka, kao i Andizeti o čemu je već bilo više riječi. Na prostor koji bi predstavljao zapadnu liniju panonskog ratišta, u oblastima današnje zapadne Slavonije uključujući i zapadne padine Papuka, situiraju se Iasi,[557]pa bi u tom slučaju možda bilo razumljivo i njihovo učešće u ustanku. *Sirmienses*, odnosno njihov *civitas* su gotovo sigurno bili lojalni Rimu, jer se bez toga rimska pozicija u Sirmijumu nije mogla održati i ako je njihova lojalnost bila i aktivna i snažna, onda bi pojedini dijelovi sjeverozapadne Srbije (oni uz Savu) ostali van dosega pridruživanja ustanku.[558]Prisustvo znatnih rimskih snaga na dunavskoj granici, njihova udaljenost od glavnih žarišta ustanka, ali i činjenica da su pokreti trupa (kojima su zapovijedali Valerije Mesalinus i Tiberije) koji su nastali kao prva reakcija na vijesti o ustanku prošli kroz njihovu teritoriju vjerojatno je uvjetovalo da se ustanak ne raširi na peregrinske *civitates* na sjeveru provincije Ilirik. Panonski prostori provincije Ilirik sjeverno od Drave su usto bili dobrim dijelom, uz prisustvo i iliro-panonskih zajednica, pokriveni i zajednicama koje su pripadale keltskom etničkom kompleksu, Izgleda da keltske zajednice razbacane širom sjevernog Balkana i panonskog bazena nisu baš podržale ustanak koji je ostao prevashodno i načelno ilirski pokret, a i čini se da je položaj zajednica u odnosu na Rim sjeverno od Drave bio nešto povoljniji nego što je to bio slučaj sa onima južno od Drave.[559] Samim tim se čini da ustanak nije baš zahvatio u većoj mjeri panonske prostore sjeverno od Drave, i uglavnom se na ovom području ograničio samo na one oblasti koje su sa njene lijeve strane gravitirale Dravi i to u njenom srednjem i donjem toku, kao npr. područje Andizeta. Da širenje ustanka nije zahvatilo zapadne panonske oblasti i da taj prostor nisu kontrolirale ustaničke snage, odnosno da se zajednice koje su prebivale na tome području nisu odvažile na pridruživanje ustanku, dokazuje i činjenica da između Siscije i Italije za vrijeme cjelokupnog toka trajanja rata postoji stalna, nesmetana komunikacija preko koje dolaze trupe, materijal, kreću se vijesti, naredbe. Vjerojatno je komunikacija koja je duž Save povezivala Sisciju sa Emonom, odnosno dalje sa Akvilejom bila za vrijeme rata pod čvrstom kontrolom snaga pod rimskim zapovjedništvom. To bi onda značilo da Latobici, koji su naseljavali dijelove prostora današnje Slovenije koji su pripadali Iliriku, nisu kao

---

[557] Stipčević, 1974:41; Wilkes, 2001:270; Buzov, 2005: 134-135; o Iasima v. jednu manju odličnu studiju od Schejbal, 2003

[558] Kasije Dion (LI, 27, 3) kaže da se Mezija nalazi između Dalmacije, Makedonije i Trakije i da je od Panonije odvojena Savom. Jedino područje gdje bi granica Panonije i Mezije bila Sava je ono koje se pruža zapadno od Singidunuma prema Sirmijumu, što bi impliciralo da ovaj južni pojas od krajnjeg donjeg toka Save pripada Meziji, a onaj sjeverno Panoniji, odnosno Iliriku prije 6 god. n. e.

[559] O položaju i stupnju autonomije naroda Panonije sjeverno i južno od Drave neposredno pred i poslije ustanka v.. Mócsy, 1974:56-57; a o razlici u odnosu između panonskih zajednica situiranih sjeverno i južno od Drave prema rimskom osvajanju, rimskoj vladavini i ustanku 6-9. god. n. e. v. Buzov, 2005:131-132

narodnosna i politička cjelina pridružili ustanku i da su vjerojatno donji i srednji tok rijeke Kupe i prostori naroda Kolapijana bili najdalje dosegnute točke ustaničkog prodiranja i širenja prema zapadu.[560]

Delmati, Japodi, Liburni

U vezi doprinosa pojedinih domaćih naroda općoj ustaničkoj stvari potrebno je obratiti pažnju na ponašanje i stav Delmata i Japoda[561], dva epihorska naroda koji su stoljeće i po vodili teške i grčevite borbe sa Rimljanima i sa njihovim republikanskim i trijumvirskim vojskama, te na Liburne, domaći narod koji je već dostigao zavidnu razinu općeg kulturnog razvitka svojstvenog mediteranskoj civilizaciji. Zanimljivo je da njih, kao pojedinačne narode, ako odbacimo Velejevo i Dionovo označavanje i korištenje termina «delmatski» u kontekstu ustanka (koje oni upotrebljavaju samo kao skupnu, opću oznaku za epihorske zajednice na dinarskom pojasu), literarna vrela ne spominju u svojim podacima o ustanku. [562] Ipak sudeći po tome što se borbene operacije vode i na prostorima Delmata i Japoda, posebno onom delmatskom na kome boravi i Baton Dezitijatski i na kome se nalaze i pojedina ustanička uporišta kao što je Andetrij, ovi narodi su ili u cijelosti ili u svojoj većini ili samo djelomično učestvovali u ustanku, na ovoj ili onoj strani.

Delmati[563] su nesumnjivo učestvovali u pobuni na proturimskoj strani i to možda i «jednodušno» ili u ubjedljivoj velikoj većini, jer je delmatsko područje bilo i glavno poprište ustaničkih i rimskih operacija na jadranskoj liniji oružanog dodira već od prvotnih faza pobune pa do njenog kraja. Ustvari skoro ubjedljivo najveći dio teritorije (ako ne i sva) koju je zauzimala delmatska politička jedinica se od početka pa do skoro samog kraja ustanka nalazio u okvirima ustaničkog područja, što ne bi bilo moguće da se Delmati nisu masovno i aktivno uključili u ustanak. Osim toga i veliki broj boraca u ustaničkim redovima je bilo moguće ostvariti samo ako su se ustanku pored brojčano velikih naroda kao što su Dezitijati, Mezeji, Dicioni, Naresi pridružili i Delmati. Najžešća i odlučujuća bitka posljednje faze rata, ona za Andetrij, se upravo vodi na delmatskom području i u njoj su glavni stup i to vrlo nepokolebljiv i beskompromisan predstavljali i stanovnici Andetrija i okolice, znači sami Delmati. Ali, i pored nesumnjivog aktivnog učešća u ustanku od njegovog početka Delmati ipak u strukturi ustanka nemaju onu

[560] Po Wilkesu (2001:231; 269) Latobici imaju keltska imena, pa samim tim nisu bili Iliri. O Latobicima v. i Šašel Kos, 1999: 259-260. Legionarski kamp , vjerojatno iz perioda ustanka, je bio otkriven na Obrežju (granica između Slovenije i Hrvatske). Šašel Kos, 2005 A:469

[561] O Japodima v. Drechsler-Bižić 1953; Isto, 1966; Isto, 1983; Isto 1987; Olujić, 1999-2000; Isto, 2003; Isto, 2004; Balen-Letunić, 2004

[562] Naravno, sasvim je realno pretpostaviti da je ime Delmata, zbog u latinskom i grčkom potpune terminološke---ali ne i sadržinske--- jednakosti sa onim što se podrazumijeva pod dalmatinskim ili dinarskim (samo u kontekstu ustanka), ustvari u svim ovim opisima i podacima ostalo i pokriveno ovim općim dalmatinskim terminom. I tako su antički pisci upali u terminološku zamku uslijed koje nisu naveli posebno Delmate kao narod učesnik u ustanku.

[563] O Delmatima v. Zaninović, 1966; Isto, 1967; Isto, 1994; Isto, 1996:193-208; 221-229;Čović, 1987 A

ključnu dominantnu ulogu (u prvom redu u liderstvu), što sugerira da je «breme» vodstva domorodačkog otpora sada prešlo na druge ilirske narode kao što su Dezitijati. Moguće je da je prvo razdoblje rimske vladavine ipak pomalo smanjilo i olabavilo, iz raznoraznih razloga, intenzitet delmatske odlučnosti i spremnosti za predvođenjem proturimskih pokreta, a što je samim tim poljuljalo i ugled i autoritet koji su oni uživali kod drugih naroda Provincije. To je kao posljedicu moralo proizvesti da se fokus njihovog povjerenja usmjeri prema nekim drugim narodima koji su još uvijek pokazivali i dovoljno snage i vitalnosti i volje i spremnosti i za pružanje djelotvornog, pouzdanog i funkcionalnog otpora, ali i za preuzimanje njegovog vodstva. Delmati su jednostavno rečeno bili i previše iscrpljeni dosadašnjim ratovima da su buktinju vodstva otpora i proturimskog nastupa morali prepusti «svježijim» politijama iz kontinentalne unutrašnjosti, i u strukturi ustanku zauzeti neke druge pozicije koje sigurno nisu odgovarale njihovoj dotadašnjoj tradiciji otpora rimskim trupama.[564] I neuspjeli ustanak iz 12. god. p. n. e. vjerojatno je ostavio posljedice po delmatsku spremnost, a i doprinio pojačavanju odbrane Salone kako se u slučaju neke nove pobune ne bi moglo ponovo dogoditi da Salona padne u neprijateljsku ruke.

Da je više ostao sačuvan jedan natpis, koji spominje osobu koja je predvodila (*praefui(t)*) Japode (*Iapudiai*) i Liburne (*Liburn…*), u kontekstu nekih zbivanja vezanih za vjerojatno Batonov rat (*…(bello)? Batoniano…*), sigurno bi se mnogo uspješnije i preciznije prilazilo razrješavanju pitanja učešća Japoda[565] i Liburna u ustanku.[566] Prilično je nejasno

[564] Delmati i Japodi su posebno pretrpjeli velike gubitke u kampanji 35 - 33. god. p. n. e., za Japode Strabon (VII, 5, 4) kaže da ih je Oktavijan sasvim smoždio. I Dezitijati su, sudeći po Apijanu, isto kao i Delmati i Japodi, posebno one njihove «onostrane» zajednice pružili Oktavijanu u kampanji 35 - 33. god. p. n. e., žestok otpor i možda i učestvovali i u nekim od onih mnogih malih delmatskih/dalmatinskih pobuna koje su prethodile ustanku. Ali oni, za razliku od Japoda i Delmata, prije 35. god. p. n. e. nisu uopće dolazili u kontakt sa rimskim trupama i uspijevali su čvršće i stabilnije održavati svoju unutrašnju snagu i vitalnost. Pored toga što nisu bili iscrpljeni skoro jedno i po stoljetnom konstantnom borbom sa Rimom, Dezitijati su predstavljali jedan od razvijenijih narodnosnih i političkih fenomena na ilirskom području, kojem su rudnici, jača unutarnja kohezija, izražajnija i osebujnija gospodarska djelatnost davali dodatnu prednost nad drugim ilirskim narodima u okruženju i omogućili da postane jedan od stupova ustanka, uz odanost ustanku i odlučnost.

[565] O pitanju učešća Japoda u ratu, v. Pašalić, 1975:409-410; Neučestvovanje jezgre Japoda u ustanku, se ogleda i u tome što se na Veronskom natpisu spominju zajedno sa Liburnima koji sigurno nisu učestvovali u ratu na strani ustanika. Upadljivo je i da se u Plinijevom etnografskom opisu provincije Gornji Ilirik, Japodi i Liburni (uz šest malih i nekih drugih naroda) jedini ne navode na osnovi brojnosti dekurija što bi ukazivalo na različitost njihovih obaveza prema Državi u odnosu na druge domorodačke narode Provincije. Oni su uostalom uključeni u skardonitanski konvent, za razliku od naroda koji su sigurno učestvovali u ustanku a koji su svrstani u salonitanski i naronitanski konvent. Moguće je isto tako pretpostaviti da se termin «*Delmatia*» koji se tada i nešto kasnije upotrebljava u svakodnevnom govoru ustvari odnosi samo na spomenuta dva konventa, da bi se u kasnijem periodu proširio i na Liburniju i Japodiju. Ustvari u antičkom razdoblju makar i kao zemljopisni pojmovi koriste se termini *Liburnia* (*Plin. NH* III, 141; ovaj termin se ponekad koristi i u ranom srednjem vijeku) i Japodija (*Iapudia*, *Plin. NH* III, 140), dok takvih izvedenica za imena Dezitijata, Naresa ili Mezeja, odnosno narode koji pripadaju salonitanskom i naronitanskom konventu, izuzev Delmata (ali ni kod njih u smislu da se narodnosno ime koristi i kao teritorijalno ime za područje koje pripada samo tom narodu), nema ili se nisu do sad našli ili prepoznali. Sve to ukazuje na neki specifični položaj Japoda i Liburna unutar provincije u odnosu na ostale narode koji su *Delmatia*, a što je možda upravo bio rezultat njihovog ponašanja i svrstavanja za vrijeme ustanka 6. god. n. e. O pitanju posebnosti Liburnije i Japoda u odnosu na ostatak Provincije nakon završetka ustanka, v. Suić, 1991-1992:63-64. Branka Raunig (2004:14-15) ipak stoji na stajalištu, pozivajući se na natpis *CIL* XIII 7023 na kome se spominje *Raetinio,* da su Japodi bili na ustaničkoj strani. Njeno tumačenje natpisa iz Verone je teško održivo, jer je i iz sačuvanog dijela natpisa jasno da je osoba kojoj je posvećen tekst natpisa

o čemu se izražava sadržaj sačuvanog dijela natpisa jer je moguće pretpostaviti i da je ta nepoznata osoba kojoj je natpis posvećen, a koja je možda bila Rimljanin (tj., nosilac rimskog građanstva)[567], predvodila Japode i Liburne u ratu 6 - 9. god. n. e., odnosno bila zapovjednik njihovih pomoćnih snaga. A to bi onda sugeriralo da su i Japodi i Liburni bili saveznici Rimljana u ratu, što je za ove potonje sa velikom dozom vjerojatnoće i bio slučaj.[568] Međutim problem Japoda je mnogo kompleksniji, jer bi natpis sugerirao ne

---

predvodila (*praefuit*) Japode i Liburne za vrijeme rata, a ne upravljala njima kao prefekt nakon rata. Zatim pošto je jasno da Liburni ne učestvuju u ustanku teško bi bilo razumljivo, u slučaju da su se Japodi priključili ustanku, da taj bezimeni rimski građanin kome je posvećen natpis iz Verone u isto vrijeme za vrijeme rata rukovodi i Japodima i Liburnima. Osim toga izgleda da ustanici nisu kontrolirali ne samo liburnsko područje nego i znatan dio prostora koji je pripadao Japodima, i to onaj u zaleđu Kvarnera i u Lici. Središta japodske politije smještena u Lici ostala su van dometa širenja ustanka, kojem su se ipak pridružile neke japodske zajednice npr. sigurno u Pounju, odnosno one koje su zahvatila kretanja ustaničkih snaga i prije i neposredno poslije stvaranja jedinstvenog Saveza. To je značilo da je japodska jedinica praktično bila pocijepana na lojalni i ustanički dio, odnosno možda na onaj dio japodske zajednice koji je Apijan (*Ill,* 17-21) nazivao onostranim, s onu stranu «Alpa». Njih su Rimljani, opet po Apijanu tek u Oktavijanovoj kampanji prvi put pokorili, i to nakon teškog i žestokog otpora, posebno Metuluma (o Metulumu v. *App. Ill*. 19-21; *Cass. Dio* XXI, 49, 35, *Strab. Geo*. IV, 6, 10; VII, 5, 2; Olujić, 2005). Vjerojatno je to i uvjetovalo da ove japodske zajednice priđu ustanku, pogotovu jer Apijan jasno kaže da je onostrana Japodija bila prvo put pokorena nakon Oktavijanove kampanje. Potrebno je ukazati na još jednu činjenicu u Apijanovom opisu jer on nigdje ne spominje ovostranu Japodiju, nego kaže da Moentini i Avendati prebivaju unutar toga planinskog pojasa koji Apijan naziva u konkretnom slučaju «Alpe». To bi značilo da Apijan sistematizira Japodiju na dva dijela, onaj planinski i onaj prekoplaninski, znači nema ovostrane Japodije. Osim toga cisalpinska Japodija bi, ako su Alpe dinarski pojas shvaćen u širem smislu, bila vrlo usko priobalje i more što je teško prihvatiti kao neku posebnu japodsku oblast. To bi onda neminovno vodilo zaključku da je onostrana Japodija smještena na pitomijim sjeveroistočnim i sjevernim (pounjskim i onim prema Kupi) oblastima koje već pripadaju ili sjevernim silaznim padinama Dinarida ili već ravnijim oblastima. Za Apijana, odnosno njegovo vrelo, «Alpe» su u konkretnom opisu Oktavijanovog zaposjedanja zapadnog Balkana dinarski planinski lanac a ne neka posebna planina, kao uostalom i za mnoge druge antičke pisce (Strabon, Plinije Stariji). U neku ruku, i Kasije Dion (XLIX, 35, 1) u opisu Oktavijanovih borbi sa Japodima 35. god. p. n. e. razlikuje «dvije grupe» Japoda, odnosno one na bližoj strani planina, koji su naseljeni nedaleko od mora i one na planinskim vrhovima, zaravnima i koji su na daljoj strani. Do ove distinkcije kod Japoda, i Apijan i Kasije Dion su došli vjerojatno koristeći za rat sa Japodima istu ili sa istim podrijetlom izvornu građu, možda Augustove memoare (što se da naslutiti i iz toga što Dion podcrtava da je Oktavijan sam vodio kampanju na Japode) što bi značilo da je Oktavijan August bio napisao da postoje Japodi bliže moru i Japodi u unutrašnjosti koji su tek tada bili pokoreni, bolje reći oni čiju su zemlju tek tada uspješno pregazile rimske trupe.

Svojim smještajem i naslanjanjem na more, lojalna Japodija (ona koja se i u ratu 35. god. p. n. e. podčinila Oktavijanu bez većih borbi i bez znatnijeg otpora) je onemogućila ustanički izlaz na sjeverni Jadran, tako da su se ustanici Velejevoj liniji Tergeste-Nauportum približavali sjevernijim pravcem, krećući se preko Kupe i jugoistočne Slovenije. Uostalom Raunig (2004:14) Japodima pripisuje i italsko pravo, što Plinije Stariji (*NH* III, 139) u svome etnografskom opisu skardonitanskog konventa ne navodi. Da su Japodi imali italsko pravo oni više po automatizmu ne bi predstavljali peregrinsku *civitas* nego bi već bili municipalno ustrojeni, kao što se to upravo događalo Liburnima. Italsko pravo za vrijeme Plinija Starijeg imaju pojedine zajednice skardonitanskog konventa, ali one nisu sastavni dio japodske *civitas*. *Gens Liburnorum* opet ne predstavlja jedinstvenu političku cjelinu, nego je podijeljen na više političkih jedinica-*civitates*, koje su već prilično odmakle u svome razvitku u pravcu prerastanja u municipalni ustroj.

566 Patsch, 1896:133-134; Isto, 1899 A:176; Rau, 1925:342-344; Pašalić, 1975:409-410; Bojanovski, 1988:313, fus. 61; Suić, 1991-1992; *CIL* V 3346 (Verona) ; O podrijetlu i pripadnosti natpisa te osobe koja je predvodila Japode i Liburne v. Suić, 1991-1992:62 i fus. 14; 64 i fus. 23

567 Teško bi bilo pretpostaviti da su ma koliko Liburni i Japodi bili lojalni Državi da je u teškim vremenima rata na njihovom čelu stajao domaći čovjek, makar on imao rimsko građanstvo. Uostalom domorodačkim narodima nakon rata su upravljali rimski časnici sa titulom prefekta, pa je sasvim realno očekivati da je i Liburnima i Japodima za vrijeme rata upravljala osoba koja je bila pripadnik rimske vojske u tome periodu.

568 O ponašanju Japoda i Liburna vezano za ustanak v., odličan rad Suić, 1991-1992; O ranijim različitim tumačenjima Veronskog natpisa i uopće učešća Japoda i Liburna u ratu 6 - 9 god. n. e. v. Suić, 1991-1992:62 i fus. 14. Po osnovnoj misli Suića Liburnija i Japudija su bile ustrojene kao «cordon sanitaire» za zaštitu istočnih granica Italije.

samo njihovo prema Rimskoj Državi lojalno držanje za vrijeme rata 6 - 9. god. n.e. nego i aktivno učešće u protu-ustaničkim snagama. Već u prvoj fazi ustanka prilikom svoga prodora na sjeverozapadnom pravcu, a po Kasiju Dionu kretanjem u susret Valeriju Mesalinusu, ustaničke jedinice su mogle zahvatiti i japodsko područje, i to njegov krajnji istok i sjeverni dio. Drugi val širenja ustanka, nakon formiranja Saveza, je zahvatio zapadni pravac, pa bi time opet moglo bilo zahvaćeno i japodsko područje. Veći i obuhvatniji prodori ustaničkih snaga u dva navrata, koji su kao svoju posljedicu imali širenje ustanka i priključivanje domorodačkih zajednica na jednom širokom pojasu, zahvatili su i oblasti od šireg porječja Une do porječja Kupe. U tom slučaju bi se tako ustanku i Savezu priključili i Japodi Pounja, dok bi južno, središnje područje japodske narodnosne zajednice (u kojem su se nalazili i Metulum i Arupium) ostalo lojalno.[569]Tom prilikom, kako se ustanak širio dublje na zapadnom pravcu, najvjerojatnije je došlo do te disolucije i diferencijacije unutar japodske zajednice. Da su se japodske zajednice u Pounju pridružile ustanku potvrđivala bi i Germanikova ofenziva početkom 9. god. n. e. na ovom pravcu kada su se žestoke borbe vodile za ustaničko uporište Raetinum, naselje koje pripada Japodima.[570] A Mezeji, prvi sjeveroistočni susjedi Japoda su bili aktivni učesnici ustanka, pa je i tom imalo određenog utjecaja na neke prema njima pogranične oblasti japodske zajednice. I Velej Paterkul i Kasije Dion svojim izvještajima opet sugeriraju i ukazuju na žestinu borbi sa ustanicima i na prostorima južno od Siscije, koji su pripadali i pounjskim Japodima i to posebice za 7. god. n. e. To bi značilo da su bar neke japodske zajednice bile zahvaćene širenjem ustanka, i to one u Pounju, odmetnuvši se ujedno i od Rima i od svoje matične politije koja je ostala lojalna Rimu. Japodi Pounja su do samoga kraja pružali odlučan otpor, i nakon kraja rata ti odmetnuti dijelovi su se ipak ponovo našli u okvirima japodske peregrinske *civitas*. Činjenica da je došlo do praktične disolucije japodske zajednice, kojom prilikom su se pojedine zajednice priključile ustanku, dok je samo japodsko narodnosno i političko jezgro ostalo lojalno moglo bi objasniti i postojanje Veronskog natpisa ali i otpor Japoda u Pounju. Izgleda da slučaj Japoda, odnosno dvojnog ponašanja i odnosa prema ustanku japodskih zajednica, oslikava i jednu vrlo bitnu značajku vezanu za širenje ustanku, a to je da je primarnu ulogu u tome imalo kretanje samih ustaničkih jedinica. Ustanku su se priključivale one zajednice do kojih su došle i prešle već pobunjene snage, pa su se tako ustanku priključile one japodske zajednice koje je zahvatilo kretanje Batona Dezitijatskog i snaga kojima neposredno zapovijeda prilikom njegovog pohoda od Salone prema sjeverozapadu, odnosno prema Sisciji. On je tada sigurno prošao kroz Pounje idući prema Sisciji u susret Mesalinusu, povlačeći za sobom u ustanak i domorodačke narode i zajednice kroz koje je

[569] Ustvari ustanak se proširio samo na one oblasti «sive zone» u koju su prodrle i preko koje su prešle snage ustaničkog Saveza u tome drugom kretanju zapadnim pravcem, i ako one nisu zahvatile čitavo područje jedne narodnosne zajednice, onda se ta zajednica nije u cijelosti ni priključila ustanku, nego je ostala podijeljena.

[570] Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:144

prošao. Inače za fazu pokretanja ustanka u toku 6. pa sve do prijelaza 6/7. god. n. e. imamo prisutnu i pojavu kolebanja i oklijevanja domorodaca (npr. Kasije Dion, LV, 29, 2-3; 30, 4-5) da se priključuju ustanku, tako da je u tim slučajevima bio potreban određeni podsticaj. A taj podsticaj se najviše oličava u prisustvu konkretno Batona Dezitijatskog i njegovih ustaničkih jedinica. Na sličan način, kao i na primjeru pounjskih Japoda, ustanku su se vjerojatno pridružile i one domorodačke zajednice na zapadnom pravcu od Pounja prema Kupi, pa možda i dalje, u periodu do kraja 6. god. n. e. Za razliku od ovih pravaca, ustaničke snage (posebno one inicijalne nastale od pobunjenih pomoćnih jedinica) nisu prodrle na glavno japodsko područje u Lici, Velebitskoj zoni i Kvarnerskom zalivu pa su zajednice sa ovog prostora ostale lojalne Rimu.

Opet potrebno je imati u vidu da za drugog razdoblja rimske vladavine kod Japoda postoji jedna upravna specifičnost u odnosu na većinu drugih ilirskih naroda provincije Gornji Ilirik. Na osnovi do sada dostupne epigrafske građe, na čelu njihovih najviših izvršnih institucija *praepositus* i prefekt nalazili ljudi, i pored toga što su romanizirani, koji potiču iz japodske zajednice.[571] Sve to ukazuje da su i Japodi, ako ne kompletno a ono bar u smislu svoje priznate politije, više-manje izgleda ostali lojalni Rimu i angažirani u protu-ustaničkom djelovanju, Tako su zahvaljujući lojalnosti ili držanju pod kontrolom zapadno-panonskih *civitates*, Liburna i narodnosne i političke jezgre Japoda, Rimljani uspjeli da zaštite prilaze Italiji i osiguraju nesmetanu komunikaciju sa trupama koje su se nalazile dublje u prostoru Ilirika. Liburni, odnosno njihove zajednice, vjerojatno nisu učestvovali u ustanku i zauzeli su stav lojalnosti o čemu bi govorile i sljedeće činjenice:

1. Ustaničke snage nisu raspolagale sa mornaricom, što bi u slučaju priključivanja liburnskih gradova morao biti slučaj. Da su kojim slučajem raspolagali sa mornaricom, ustanici bi vršili djelotvornije napade na primorske gradove, a opisi antičkih pisaca bi veću pažnju posvetili zbivanjima na jadranskom ratištu što nije slučaj jer se u njima većina borbenih aktivnosti odvija u kontinentalnoj unutrašnjosti.[572]
2. Cijelo vrijeme trajanja rata, ustaničke snage i to njihov dinarski segment nisu bili prisutni ne samo na samom moru nego i na dijelu obale i njihova težnja, i to posebno na početku ustanka, je bila da eliminiraju rimsko i uopće protu-ustaničko prisustvo na istočnim obalama srednjeg Jadrana, u čemu nisu imali uspjeha. To znači da su

[571] Naravno moguće je pretpostaviti da su ove institucije kod Japoda obnašali domaći ljudi nakon što su Provinciju napustile rimske legije i ilirske zemlje se potpuno pacificirale, jer je teško odrediti tačnu dataciju nastanka natpisa na kojima se spominju japodski prepoziti i prefekti. Tako je moguće da su ovi japodski prepoziti i prefekti ustvari pripadali kasnim desetljećima I. st. n. e. pa možda i II. st. n. e., iako ipak ostaje upadljivo da su ostali prefekti, koji su poznati preko sačuvanih natpisa, u ilirskim zemljama bili pripadnici oružanih snaga Imperije.

[572] Kasije Dion samo na par mjesta spominje zbivanja na jadranskom ratištu, napad na Salonu i obalni prodor do Apolonije. Velej Paterkul i Svetonije ne daju nikakve podatke o ratnim zbivanjima na obali.

Rimljani zadržali upravu i kontrolu ne samo nad Salonom i Naronom i njenim neposrednim zaleđem, nego i širim prostorom između Zrmanje i Krke. Pa je praktično granično područje (za vrijeme Plinija Starijeg) između skardonitanskog i salonitanskog konventa bar na području današnje Dalmacije predstavljalo i zonu razdvajanja ustanika i Rimu lojalnih elemenata.

3. Sam ustanak, je sudeći po podacima iz vrela, ipak bio primarno pokret kontinentalnih peregrinskih naroda koji nisu imali tradiciju pomorskog ratovanja, pa je tako Jadransko more ostalo pod rimskom kontrolom.

4. Politički ustroj liburnskih zajednica i gradova i njihova uvezanost, kao i stupanj autonomije i uopće odnosa i prema Državi u cjelini i prema Rimljanima su bili drugačija nego kod većine drugih domorodačkih naroda Ilirika. I njihov način života i razina i dugotrajnost interakcija sa Rimom i uopće mediteranskim civilizacijskim obrascem su bili znatno većeg opsega i trajanja, ali i različitog karaktera nego u slučaju sa pobunjenim ilirskim narodima. Izgleda da su liburnske zajednice u prvom razdoblju rimske vladavine i neposredno pred ustanak bile u znatno privilegiranijem položaju u odnosu na druge domorodačke narode Ilirika. [573]

5. Liburnske zajednice su u vrijeme ustanka stajale na znatno višoj razini općeg kulturnog razvitka nego drugi domorodački ustanici narodi-učesnici u ratu, i koji je već prešao u fazu urbanog, mediteranskog načina života.[574] Ne samo proces romanizacije u kulturološkom smislu nego također i proces primanja rimskog građanstva je kod njih već bio prisutan o čemu svjedoče i Juliji npr. iz Jadera i Aenone. Tako da su Liburni imali sasvim različite interese i potrebe u odnosu na one *civitates* u unutrašnjosti (posebno onih koji su po Pliniju sredinom I st. n. e. potpadali pod salonitanski i naronitanski konvent)[575] i sigurno poradi ove kulturološke razlike nisu baštinili osjećaj međusobne bliskosti.

---

[573] O osobitostima Liburna vidi Suić, 1991-1992:55-56 i fus. 5

[574] Wilkes, 2001: 267-268

[575] Po Suiću, 1991-1992:63→»...Liburnija i Japudija dijele zajedničku sudbinu, kao jedna zasebna cjelina, odvojena od provincijalne administracije kojoj je sjedište bilo u Saloni.» Argument M.Suića (1991-1992:63 i fus. 18) da je i ranije došlo do «…podjele administracije i kompetencija, civilnih i vojnih, na tlu provincije», a koji se zasniva na tome što se u korespondenciji Vatinija sa Cicerona Ilirik spominje posebno u odnosu na Dalmaciju, je neodrživ jer tada nije moglo doći ni do kakve podjele jer su Delmati tada bili slobodni i nezavisni i neuključeni u strukturu rimskog imperija na istočnom Jadranu. Stojimo na stajalištu da je moguća podjela provincije odnosno izdvajanje Japoda i Liburna u vremenu rata ipak pretenciozna konstatacija iz sljedećih razloga :

1. Ustvari provincijalna administracija Iz Salone u toku ustanka nije imala svoju, punu praktičnu vrijednost jer je potpuni mandat nad rimskim interesima povjeren Tiberiju, uz kojeg se nalazio i sam namjesnik Provincije i koji su poglavito boravili u Sisciji i užoj i široj zoni koja gravitira ovom gradu i uporištu.
2. Salona je bila i relativno izolirana od glavnine protu-ustaničkih snaga te je njena najbliža veza sa trupama na zapadnom bojištu bila preko Liburnije i lojalnog dijela Japoda.
3. Teško je pretpostaviti da je postojao neki ad-hoc zasebni vojni i administrativni ustroj i obrambena zajednica Liburnija-Japodija za vrijeme ustanka koja je nakon ugušenja ustanka bila ukinuta, kako to sugerira M.Suić.

6. Da su liburnski gradovi prišli ustaničkom Savezu tok rata bi bio sasvim drugačiji. Rimljani bi morali da fokus operacija premjeste na primorje i bore se za ovladavanje ne gradinskih naselja, nego pravih urbanih dobro utvrđenih centara života. Uostalom da su se ovi liburnski gradovi pridružili ustaničkom Savezu sudbina i karakter borbi za Salonu i Naronu bi imali vjerojatno drugačiji i tok i načine odvijanja.

I srednjojadranski otoci su vjerojatno ostali lojalni Rimu. S druge strane ni keltski Skordisci, odnosno njihova *civitas* ,nisu učestvovali u ustanku.[576] Bez lojalnosti Skordiska Cecina Sever, bez obzira na tračku i drugu pomoć, teško bi mogao održavati pozicije u Srijemu i postizati uspjehe, posebno nakon upada Dačana i Sarmata koji su nesumnjivo nastojali iskoristiti izbijanje ustanka i zauzetost rimskih mezijskih trupa na ratištima istočne Panonije. Sigurno bi odbrana Sirmijuma, a i Singidunuma, kao i uopće pozicije Cecine Severa i njegovih tračkih saveznika bile veoma ugrožene i otežane da su se ustanku u samom početku priključili Skordisci. Ustanku se nisu pridružili ni narodi Mezije, kao Mezi i Tribali. Posebno pitanje predstavlja eventualno učešće u ustanku Dardanaca u čijoj su etnogenezi i politijogenezi aktivno učestvovali i ilirski elementi, ali koji su se nalazili u okvirima Mezije.[577]

Vojni značaj Liburna i Japoda protuustaničkoj strani je bio značajan, ali ipak sigurno ne tolikog opsega da bi se oni ustrojili kao posebna jedinica jer bez legija i drugih pomoćnih snaga sanitarni koridor od Liburna i dijela Japoda se sigurno ne bi mogao održati i bio bi pregažen od ustaničkih snaga, a neki bi se možda i pridružili ustanicima.

4. Liburni i Japodi koji se spominju na Veronskom natpisu, i koje je predvodila osoba kojoj je posvećen natpis, su ustvari bili peregrinske *civitates* koje su ostale lojalne Rimu i dale određene vojne jedinice kojima je ta osoba zapovijedala. Vjerojatno je ta osoba bila od strane rimskog zapovjedništva određena da zapovijeda lojalnim liburnskim i japodskim trupama, a kako su vojne i civilne funkcije u to vrijeme, a posebno u uvjetima ustanka, bile isprepletene logično je očekivati da je ta osoba imala u to vrijeme i vrhovno upravljanje nad *civitates* Liburna i Japoda. Ali to ne znači da su Liburnija i Japodija ujedinjene jer su političke institucije lojalnih *civitates* i u tim vremenima postojale i bile funkcionalne.

5. Smatramo da je značenje koje M.Suić (1991-1992:64) pripisuje ustroju koji je bio pod kompetencijom prefekta sa Veronskog natpisa ipak pretjerano, jer je teško pretpostaviti da se «sustav upravljanja, uveden za ustanka u pograničnom području Japudije i Liburnije, protegao na cijelu provinciju, čime je opet uspostavljen njezin teritorijalni integritet».

[576] Po Papazoglu (1969:264) Skordisci nakon svoga podčinjavanja ulaze u sastav provincije Panonije, međutim nije baš najjasnije da li su i oni u periodu ustanka bili jedna od *civitates* Ilirika. *Civitas Scordiscorum* se nalazila (na osnovi natpisa iz Slankamena) situirana na prostoru između Singidunuma i današnjeg Petrovaradina, naslonjena na samu desnu stranu Dunava, odnosno zauzimala bi krajnji istok Srijema (v. Papazoglu, 1969:265 i krt. Zemlja Skordiska). U tom slučaju bi se u neku ruku moglo smatrati da je pripadala Iliriku, odnosno kasnije Panoniji. Ali iako su zvanično pripadali Iliriku, kako se vidi iz niza činjenica (ustanici moraju da okupiraju Frušku Goru, što ne bi morali da rade da su se Skordisci priključili ustanku, uspješna odbrana Sirmijuma, neizbijanje ustanika pred Singidunum i njihovo ne ugrožavanje mezijske-dunavske granice) Skordisci nisu učestvovali u ustanku. Da je skordička *civitas* pripadala ilirskoj provinciji, odnosno kasnije Panoniji, dokazivao bi i smisao podatka Plinija Starijeg III, 148. Inače u Plinijevom podatku III, 148 u kome se opisuje Panonija spominju se i keltski Taurisci, koji isto tako ne učestvuju u ustanku. Rimu je ostao lojalan i Norik.

[577] Pohod Gaja Skribonija Kuriona (*Bellum Dardanicum*), namjesnika Makedonije 75 - 73. god. p. n. e. je slomio Dardance (Papazoglu, 1969:137-140) koji su se u periodu od više desetljeća ranije u više navrata sukobljavali sa Rimljanima i ugrožavali njihove pozicije na južnom Balkanu (Papazoglu, 1969:133-137). Ali oni tada još uvijek nisu bili direktno i potpuno podčinjeni rimskoj vlasti i sporadično su i u narednim desetljećima vodili ratove sa Rimljanima. Tačno vrijeme neposrednog podčinjavanja Dardanije Rimskoj Državi se još uvijek ne zna, ali se to vjerojatno desilo u toku ili nakon završetka velikog pohoda (28. god. p. n. e.) koji je vodio Marko Licinije Kras (Papazoglu, 1969:143). Po

I kada se nalazio na svome vrhuncu, ustanak je obuhvaćao ubjedljivo najveći dio područja (ako ne i kompletno) današnje Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slavonije, veći dio Dalmacije, zatim oblasti gornjeg i srednjeg toka Kupe pa sve skoro do Siscija, dijelove Srijema, područje Sandžaka, jugozapadne Srbije, dijelove Metohije i Kosova, sjeverozapadne Makedonije (možda dardansko područje) i sjeverne i srednje Albanije i možda neke oblasti neposredno sjeverno od Drave. Naravno iako je ovaj pokret načelno bio ilirski u njemu su ipak učestvovali i pojedinci i skupine, ali ne u vidu nekog naroda, koji nisu bili pripadnici ilirskog etničkog kompleksa. Tako bi se u ustanak uključili i izbjegli robovi i dezerteri iz protu-ustaničkih jedinica, pa i razni avanturisti i neprijatelji rimske Imperije.

Opće stanje u Rimskoj državi u trenutku izbijanja ustanka i rimska reakcija i angažiranost

Izbijanje ustanka i njegovo brzo rasplamsavanje je potpuno iznenadilo Rimljane i srušilo je njihovo lažno povjerenje u održivost i prihvaćenost rimske uprave među domorodačkim stanovništvom Ilirika. Iznenađenje koje je političko i vojno vodstvo i Države i Provincije doživjelo sa izbijanjem ustanka i njihova prvotna totalna nepripremljenost da se adekvatno suprotstave samom izbijanju ustanka ukazuje i na skoro totalnu obavještajnu neinformiranost. Rimljani i njihova državna i provincijska struktura u unutrašnjosti Ilirika definitivno nisu obratili pažnju na širenje nezadovoljstva među ilirskim provincijalcima, ili ih jednostavno nisu bili svjesni. Ni državna ni provincijska a ni lokalna rimska struktura jednostavno nije mogla da pronikne u stvarno stanje na terenu i da uvidi sve izražajnije nezadovoljstvo, a njihovo eventualno analitičko predviđanje događaja kao da nije ni postojalo. Njihova informativna mreža, ako je uostalom uopće i postojala, u ilirskim zemljama je potpuno zakazala. To se djelomično može objasniti zaokupljenošću Augustovog dvora zbivanjima zapadno od Rajne i sjeverno od Dunava koji su do izbijanja ustanka, predstavljali primarni strateški interes. Masakr nad naseobinama rimskih građana, veteranskim detašmanima, stranim trgovcima i ostalim Državi lojalnim elementima, koji nisu uspjeli da izbjegnu ustanički bijes upravo potvrđuje slabu ili nikakvu obavještajnu pripremljenost čak i na lokalnoj ravni koja je po prirodi stvari mogla prva da dođe do informacija o agitaciji i pokretanju neprijateljstva. Brzom uništavanju tih pozicija i naselja je pored njihove raštrkanosti doprinijela i činjenica da se u unutrašnjosti Ilirika nisu nalazile adekvatne vojne snage jer je legije (ili bar gro njihovog sastava) Valerije Mesalinus odvukao na dunavsku granicu tako da su one bile prepuštene same sebi. Jedine ustrojene, opremljene (od strane Rimljana ili vlastitim angažmanom), u punom poretku i u dovoljnoj brojnosti oružane jedinice koje su se nalazile na ovim prostorima bile su domaće, ilirske pomoćne jedinice (a u kojima je

tradiciji Gaj Skribonije Kurion je bio prvi rimski vojskovođa koji je sa trupama izbio na Dunav (Papazoglu, 1969:140; 312).

udio Dezitijata bio respektabilan) koje su se pobunile i predstavljale jezgro ustanka. Logično je pretpostaviti da je Gornja Bosna bila jedna od prvih oblasti koja je doživjela ekstreminaciju pojedinaca, skupina, zajednica i posada koje je pobunjeno stanovništvo smatralo neprijateljskim. Pošto je dezitijatsko područje spadalo u bogate rudonosne zone, u Gornjoj Bosni su stradali, pored vojnika, veteranskih i drugih naseljenika u većoj mjeri i svi oni koji su se u vrijeme izbijanja ustanka zatekli na tom prostoru a bili su na neki način vezani za rudna bogatstva Gornje Bosne, a od ustanika su smatrani neprijateljskim elementom.

Ustvari može se reći i da je neočekivano izbijanje ustanka, njegovo naglo širenje, silina udara, masovni odziv domaćeg peregrinskog stanovništva i pridruživanje pobuni te brzo i sustavno uništavanje rimske prisutnosti na jednom širokom prostoru u neposrednoj blizini Italije zapanjilo rimsku javnost i proizvelo neku vrstu šoka. Ovaj prvotni šok se kasnije preobrazio i manifestirao na različite načine, uključujući i sporadično i pojavu panike pa i straha u višim krugovima rimske politike posebno zbog činjenice da se gro vojnih snaga nalazio već stacioniran na Dunavu pa se tako granica Italije prema pobunjenom i za Italike razbješnjelom Iliriku činila neadekvatno branjenom. O tome šoku i panici izazvanim ustankom reprezentativna je i tvrdnja Veleja Paterkula da se i iskusni August tresao od straha.[578] Ovu Velejevu tvrdnju je potrebno shvatiti kao pretjeranu i tendencioznu, predstavljenu sasvim proračunato i namjerno, kako bi se dodatno podcrtalo kakvu je to veliku stvar za Italiju i Državu učinio Tiberije, kada se već i vrhovno državni poglavar tresao od straha.[579] August i rimska javnost su bili zaprepašteni, pa i prilično zabrinuti, zbog neočekivanog izbijanja ustanka na jednom širokom i susjednom prostoru, ali je teško povjerovati da se baš August tresao od straha.

Vijesti o ustanku i razaranju provincijalne strukture u ilirskim zemljama doveli su do pokretanja i državnih institucija sa ciljem rješavanja ovog novog, iskrslog vrlo ozbiljnog problema. U prvom redu riječ je o sazivanju Senata. August je na senatskoj sjednici izjavio da ako se ne poduzmu krajnje mjere da će neprijatelj za deset dana biti pred Rimom.[580] Iako opasnost od ilirskih ustanika sigurno nije bila ni blizu onakva kakva je bila ona Hanibalova, August je morao da pretjeruje sa opasnošću. On ju je prikazivao tako blisku Rimu i Italiji kako bi dodatno motivirao i Senat i građanstvo i kako bi smanjio eventualnu opoziciju donošenju i provođenju ekstremnih mjera koje su u trenutnoj konstelaciji odnosa bile i moguće i potrebne. I tako je sa donošenjem tih mjera nestala uljuljanost i samouvjerenost i Augustovog dvora i državnog vrha, pa i rimske javnosti u moć, snagu i stabilnost Države. Sa ustankom je ta «lažna» zavjesa nestala i na pozornicu

[578] *Vell.* II, CX, 6

[579] Postoji i izvjesna mogućnost da je Velej Paterkul imao i osobnih razloga da ocrni Augusta, zbog sudbine svoga djeda Gaja Veleja (*Vell.* II, LXXVI, 1), koji je bio i blizak prijatelj oca Tiberija. Ova druga činjenica je isto mogla podstaći Veleja na laudacije Tiberiju.

[580] *Vell.* II, CXI, 1

rimske javnosti su izašle sve one stvari koje se, dok je Augustova politika nastavljala i planirala nova osvajanja, nisu željele vidjeti, koje su bile potiskivane i neriješene te i sve negativne posljedice koje je sa sobom donosilo uvođenje režima principata.

Jedini koji je sačuvao hladnokrvnost izgleda da je bio Tiberije, koji je kako je već ranije izrečeno, brzim manevrom i prebacivanjem jednog dijela snaga pod zapovjedništvom Mesalinusa u područja rijeke Kupe i okoline Siscije i dalje prema jugu zaustavio dalje širenje ustanka prema zapadu i eventualni pad i odmetnuće čitavog ovog pojasa, a što je najviše zabrinjavalo Državni vrh. Međutim ubrzo po dolasku u Sisciju on se sa svojim zapovjedništvom praktično «zatvorio» u nju, ne poduzimajući veće i odlučne akcije i zadovoljivši se time da je, kako se pokazalo samo privremeno, zaustavljeno ustaničko širenje na zapadnom pravcu, što se pokazalo kao greška.

Iznenadnost izbijanja ustanka i uspješnost njegovog širenja su primorali Augusta i državni vrh na poduzimanje izvanrednih mjera:

1. Pozvani su veterani.[581]
2. Imućni građani i muškarci i žene, su prema visini svoje imovine, morali da daju određeni razrez u muškim robovima sposobnim za vojnu službu (koje bi Država oslobađala kako bi odmah nakon oslobađanja bili unovačeni i uključeni u armiju) te i 6-mjesečni trošak njihovog izdržavanja, obuke i opremanja. [582] Ova mjera bi se mogla smatrati i nekim specifičnim ratnim ad-hoc porezom, usmjerenim prema bogatijim slojevima društva.
3. Zatražena je i služba senatora i vitezova za ratne potrebe, što je i obećano.
4. Tiberije je dobio izvanredna ovlaštenja.[583]

Karakter spomenutih mjera kako bi se Država moglo adekvatno suprotstaviti ilirskom ustanku, a i žurba kojom su one donesene i pored nesumnjivih pretjerivanja, ipak jasno ukazuje na snagu jedinstvenog ilirskog ustaničkog pokreta sa kojim su se Rimljani morali suočiti. Prvom mjerom trebale su se oružane snage popuniti kvalitetnim i iskusnim ljudstvom, koje bi se brzo moglo sakupiti i opremiti na ratište. Druga mjera je posebno interesantna jer ukazuje ne samo na kritičnost situacija radi koje se moraju poduzimati i tako radikalne mjere kao što je oslobađanje robova u masi,[584]kako bi se oni po

---

[581] *Vell.* II, CXI, 1

[582] *Vell.* II, CXI, 1; *Cass. Dio* LV, 31, 1-2; *Svet. Aug.* 25; *Macro. Satur.* I, XI, 32

[583] *Vell.* II, CXI, 2; *Svet. Tib.* 16

[584] Slična mjera je bila poduzeta i nakon bitke kod Kane za vrijeme II. punskog rata kada su od tih robova, oslobođenih kako bi postali vojnici, formirane dvije legije kojima je zapovijedao Tiberije Sempronije Grakh (njegov brat Publije je bio djed braće Grakh). Međutim ovo oslobađanje za razliku od mjera koje su donesene uslijed početka ustanka nije bilo motivirano izbjegavanjem služenja vojne službe i uopće slabim moralom Rimljana i Italika, nego prije svega velikim gubicima u bici kod Kane. (O tome i uopće o spomenutom Tiberiju Sempronijiu Grakhu v. *Pol.* VIII, 35; *Liv.* XXIII, 19;24-25; 30-32;35;37;XXIV,18;44; XXV,3;6; 16-17 XXVI,2; *Diod. Syc.* XXVI,16 «*exc. Const. Porph.*“; *Nepot, de*

automatizmu mogli regrutirati u armiju[585]i poslati na ilirsko ratište, nego i na jednu pojavu izbjegavanja vojne službe od strane po rođenju rimskih građana i italskog stanovništva.[586] To dokazuje da i pored šoka i straha novi rat, kao uostalom ni ostali ratovi koje je Država bila prisiljena voditi zadnje dekade Augustovog života, nije uživao popularnost u rimskoj i italskoj javnosti i popunu jedinica je bilo teško izvršiti. O teškoćama novačenja ilustrativan primjer pruža i podatak koji govori o slučaju oca koji je svojim sinovima, kako ne bi bili mobilizirani, odsjekao palce.[587]I Plinije Starije spominje, kao jedan od većih problema sa kojima su se Država i August suočili sa izbijanjem ustanka, posvemašnji nedostatak vojnika.[588]I Svetonijev podatak koji govori o uvrštavanju namjenskih oslobođenika u armiju, koji su razrezivani kao neka vrsta ratnog poreza bogatijim slojevima društva i to ne samo u slučaju ratovanja u Iliriku, nego i kasnije poslije Varove katastrofe pokazuje koliko je opao interes rimskih građana za vojnu službu u toku posljednje dekade Augustovog života. Taj se «deficit» morao kompenzirati i to dva puta u jednom kratkom periodu od 3-4 godine, posezanjem za jednom tako radikalnom i izvanrednom mjerom kao što je namjensko oslobađanje robova i to u masama i njihovo automatsko uvrštavanje u vojsku.

Sada su se ratovi vodili uglavnom kao posljedica pobuna podčinjenih naroda, i to u ilirskim i germanskim zemljama, gdje je mogućnost brzog i lakog dolaska do bogatog plijena bila mala a rizik uslijed žestine otpora, borbe, pogibelji pa i same neizvjesnosti ratnog ishoda rata iznimno visok. Razloge radikalno smanjene želje i opće nezainteresiranosti za učešćem u ratu, rasta osjećaja samodovoljnosti (bolje rečeno neodgovornosti) i malodušnosti kod rimsko-italskog stanovništva je moguće objasniti i općim padom javnog morala i odgovornosti kod rimskih građana. A to je bila posljedica i pada njihove borbene spremnosti i odvažnosti i postupnog zalaska starog republikanskog i političkog i vojničkog žara i duha u novim generacijama rimsko-italskog stanovništva i

regibus, Hanibal, 5,3; *Frontin.* IV, VII, 24; *Cass. Dio* fr. knjige XV, odnosno Zonara, IX, 2-4. Oslobođenici su uvrštavani u vojsku i za vrijeme savezničkog rata (*App. de bell. civ.* I, 49).

[585] U Augustovo vrijeme legionari su mogli biti samo rimski građani (po *Cass. Dio* LV, 23, 2, Augustove legije sačinjavaju građani vojnici). Što se tiče «dobrovoljačkih» kohorti u koje su uključivani oslobođenici, situacija je bila slična jer su one nosile u imenu oznaku …*civium Romanorum*. To bi značilo da su ovi oslobođeni robovi postajali po svome oslobađanju i građani, sve u svrhu hitnog popunjavanja vojnih redova i jačanja borbenih linija na ilirskom ratištu. Tako i ta činjenica, uz svu onu Augustovu poslovičnu «sebičnost» u dodjeljivanju rimskog građanstva, ukazuje na specifičnost situacije koja je nastala sa izbijanjem ustanka i posebno svim onim što je isplivalo na površinu režima principata. Da su oslobođeni i odmah zatim regrutirani robovi postajali i rimski građani, a ne dobivali neki prelazni status, dokazuje i jedna Augustova uzgredna opaska prilikom dugog govora koji je održavao na Forumu početkom 9. god. n. e. (*Cass. Dio* LVI, 7, 6).

[586] To stanje je prilično suprotno od vremena građanskih ratova u prethodnom stoljeću kada je italsko stanovništvo u velikom broju učestvovalo u armijama pojedinih pretendenata na tron Republike, i kada su pojedinci raspolagali sa desetinama legija u svojoj vlasti. A evo za samo par desetljeća u razdoblju jedne generacije, stanje se potpuno obrnulo i sada je bilo teško naći popunu za već postojeće legije.

[587] *Svet. Aug.* 24

[588] *Plin. NH* , 149

opće svijesti o dužnostima i pravima onoga koji ima rimsko građanstvo.[589]Ta se okolnost o stanju u tadašnjem društvu rimskih građanskih zajednica pojačava ako se ima u vidu i sljedeća činjenica⇒ kada je za vrijeme II. punskog rata vršena slična mjera, tadašnja Republika je raspolagala sa mnogo manje građana koje su mogli unovačiti nego za vrijeme Augusta. Prije II. punskog rata bilo je 270 000 punoljetnih muških rimskih građana sa statusom *assidui,*[590] ali nakon velikih gubitaka u ratu taj je broj značajno opao i kraj rat je donio stabilizaciju na brojci od 214 000 punoljetnih muških rimskih građana.[591] Za razliku od ovih brojeva cenzus za 14. god. n. e. je dao brojku od 4 937 000

---

[589] Republika, kakva god da je bila, je ipak imala svojim sustavom i postojanjem jednu prednost u odnosu na sustav principata koji je uveo August, jer je u načelu stari republikanski sustav ustvari pospješivao i stalno održavao na potrebnoj razini osjećaj opće dužnosti kod rimskih građana bez obzira na njihov imovinski i staleški položaj i tako osiguravao uvijek i dovoljno vojnika, ne samo za vanjske nego i za građanske ratove. Međutim, u principatu stvarna vlast se nalazila u rukama jednog čovjeka koji je svoju moć sada zasnivao prije svega na lojalnosti stalne, profesionalne armije koja je dobro plaćena. Ostatak građana, koji je predstavljao neku vrstu rezervnog sastava legija, je tako izgubio pravu volju za učešćem u armiji. Po prirodi stvari čovjek se uvijek lakše odvaži na učešće u borbi i žrtvovanje ako se bori za sustav u kojem on ima i praktično pravo učestvovanja u političkom životu ili neku metafizičku ideju, a ne za onaj sustav makar riječ bila i o njegovoj domovini u kome je i pored njegove teorijske dominacije stvarna vlast koncentrirana u rukama nekolicine ili samo jednog pojedinca. Tako su rimski građani postupno istiskivani kao subjekt političkog života, postajući već za Augustove vladavine samo objekt političkih odluka, i pored Augustovog formalizma i zaogrtanja starim državnim institucijama. Principat je jednostavno svojim djelovanjem za samo par desetljeća u tolikoj mjeri podrio stari rimski, građanski osjećaj prava i obaveza da je, kada je došlo do izbijanja ustanka 6. god. n. e., u pitanje bila dovedena i jedna tako bitna stvar za državne interese kao što je regrutiranje dovoljnog broja legionara. Jer dok je režimu principata odgovaralo opadanje i zainteresiranosti i svijesti građana o njihovim pravima koja su imali za vrijeme republikanskog režima, kao neminovna prateća pojava toga procesa odvija se i recipročno opadanje osjećaja i svijesti o dužnostima toga istoga građanina, sve dok on ne bude na kraju zamijenjen sa ne više građanskom sviješću nego podaničkom sviješću. Tako je ustanička narodna/vojnička skupština u sebi više sadržavala političke samosvojne svijesti pojedinca učesnika u njoj, nego tadašnje rimske političke institucije koje su za vrijeme Republike simbolizirale taj duh građanskih prava, odgovornosti, dužnosti ali i žar političke borbe. Pored toga, evidentno je da je i razvoj hedonističkog načina života koji je polako u sve većoj mjeri zahvaćao više klase rimskog društva utjecao i na smanjene motivacije za vojničku službu, ali i na smanjenje nataliteta, tendencije protiv koje se August žestoko borio svojim zakonodavnim mjerama. Smanjenje nataliteta je proporcionalno vodilo i smanjenju vojnih i mobilizacijskih kapaciteta ali i uopće slabljenju države i društva. Naravno ipak stojimo na stajalištu da pad nataliteta za vrijeme Augustovog principata nije imao baš toliko radikalan oblik kao što bi moglo izgledati kada se čita Augustov govor (*Cass. Dio* LVI, 2-9,3) koji je održao na Forumu početkom 9 god. n. e., te čitav niz anegdota vezanih za njegovo porodično zakonodavstvo. Riječ je poglavito o opadanju nataliteta kod viših staleža društva senatora i vitezova, za koje je August smatrao da predstavljaju stupove Države, obično stanovništvo (rimski plebs, proletarijat i seljaštvo) su sigurno održavali dovoljno potomstva. S druge strane, i opća Augustova politika prema instituciji vojske je dovela do smanjena vojnih sposobnosti rimskog naroda. Kako bi smanjio pritisak na državne i svoje finansijeali i održavao moć legionarskog sastava vojske, on je u toku prvih decenija svoje vladavine nastojao da ga održava na onom brojnom stanju koje je svedeno na najmanja moguću mjeru (u odnosu na veličinu Države i njene potrebe opstanka). Tako je on broj legija iz građanskog rata kojih je bilo oko 60 smanjio na 28 legija. Sa tako smanjenim vojnim snagama Augustu neki veliki budući ratovi više nisu bili interesantni. S takvom vojnom situacijom on u vanjskoj politici vodi samo "nužne" ratove čiji cilj postaje zaokruživanje rimskog teritorija. Kako bi nadoknadio nedostatak vlastitih vojnika u zaštiti Rimskih granica Oktavijan je izmislio posebni okvir vanjske politike. Malena vazalna kraljevstva tijekom njegove vladavine neće biti anektirana nego zadržavaju ograničenu samostalnost. Cilj te politike je bila podjela obrambenog tereta s tim državicama. Takvih državica je bilo mnogo ali kao najpoznatiji primjeri u povijest su ušli Mauritanija, Judeja i Trakija koji su čuvali sjeverno-afričku, azijsku i balkansku granicu Carstva.

[590] Rimski građani koji su za srednje Republike posjedovali odgovarajuću imovinsku kvalifikaciju neophodnu kako bi služili u legijama. Izraz *assidui* bi se najlakše mogao protumačiti kao oni koji raspolažu sa asima, sitnim rimskim novcem čija je visina (izvedena najvećim dijelom iz vrijednosti zemljišnog posjeda) bila mjerna jedinica pripadnosti pojedinca određenim centurijama. Crawford, 1993:39; 96-100; 102-104; 127

Liv. XXIX, 37; XXXVIII, 36

[591] O popisima stanovništva za vrijeme srednje Republike, v. Crawford, 1993: 96-97. Po Polibiju krajem III. st. p. n. e bilo je 325 360 rimskih građana sposobnih za vojničku službu i 423 000 savezničkih vojnika.

rimskih građana. I čak i ako računamo na različite metode popisa i samu različitost sadržine koju ovi brojevi odražavaju[592] (za vrijeme srednje Republike i Augusta) ostaje utisak o velikoj nesrazmjeri u broju građana u spomenutim razdobljima. A osim toga i potrebe za živom silom za vrijeme II. punskog rata su bile veće nego u periodu Augustovih novačenja oslobođenih robova. Ova mjera je donesena već u prvim periodima odvijanja ustanka 6. god. n. e. jer se već najkasnije u proljeće 7. god. n. e. Germanik sa trupama nastalim i kao posljedica njene realizacije, nalazio na ilirskom ratištu. To bi značilo da je bilo potrebno izvjesno vrijeme da se nakon donošenja mjere, izvrši prikupljanje i oslobađanje robova, skupljanje, obučavanje, srastanje jedne prilično raznolike mase i to sve ukomponira sa od rođenja rimskim građanima u jedno stabilno šire borbeno tijelo i na kraju pokrene na ratište.

Trećom mjerom je August nastojao da izvrši mobiliziranje za rat dva glavna rimska staleža ,koja u novim uvjetima carskog režima nisu pokazivala neku spremnost i entuzijazam za učestvovanje u ratu kao za vrijeme Republike. Senatorski i viteški stalež su se sa Augustovom vladavinom našli na samom početku procesa vlastite pasivizacije i samodopadnosti, pa je smatrano shodnim da se jednim posebnim zaključkom obeća njihovo učešće u ratnim poslovima.

Radi čitavog toga stanja koje ja zavladalo u Državi i Rimu, od straha i panike pa do čak i pojava izbjegavanje obaveza, ali i iznimno teškog stanja na ilirskom i uopće balkanskom ratištu, četvrta mjera kojom je Tiberije dobivao izvanredna ovlaštenja predstavljala je u pravom smislu potrebu. Praktično u tome trenutku jedino je Tiberije bio dovoljno i sposoban i autoritativan, a i direktno je zapovijedao sa snažnom borbenom silom na terenu da preuzme na sebe obavezu borbe sa ilirskim ustanicima i stabilizaciju situacije na pravcima širenja ustaničkih snaga. Ustvari Tiberijeva reakcija na izbijanje ustanka vjerojatno nije mogla, zbog rasplamsavanja ustanka, da čeka formalno odobrenje tako da je ustvari njegovo imenovanje predstavljalo samo legalno potvrđivanje stvarnog stanja zapovjedne hijerarhije na terenu. Po Veleju, Tiberije nije bio takav da drži svoju armiju u unutrašnjosti zemlje a da ostavi Italiju nezaštićenu od neprijatelja koji joj je bio tako blizu.[593] Razlozi Tiberijevog pokreta i napuštanja germanskog ratišta ne treba primarno tražiti u tome što on slavu žrtvuje radi potrebe. Uostalom tu Velejevu slavu on, u uvjetima ilirskog ustanka u svome zaleđu, nije uopće ni mogao zaraditi ratujući u Markomaniji jer bi se našao ukliješten između Ilira i Markomana. Samim tim je potpuno razumljivo da on smatra neophodnim da dejstva svojih trupa preusmjeri sa prostora

---

[592] Pareti – Brezzi – Petech 1967 A:210-213

U slučaju popisa za srednje Republike broj građana se izračunavao na osnovi njihove (imovinske) kvalificiranosti da trenutno služe u legijama, dok je u augustovsko doba primjenjivano drugačije brojanje koje je obuhvaćalo ili kompletno muško rimsko građansko stanovništvo (što bi rimsko građanstvo povećavalo do oko 10 000 000 duša za 14 .god. n. e.) ili kompletno rimsko građanstvo oba spola.

[593] *Vell.* II, CX, 3

sjeverno od Dunava na ona južno od njega. Međutim kasnija događanja i Tiberijev način suočavanja sa ustankom, posebno nakon njegovog utaborenja u Sisciji i za vrijeme borbenih aktivnosti od kasnog ljeta i u jesen i zimu 6/7. god. n. e. kao da su razočarali Augusta, pa je on odlučio da unese neke novine u rimsko zapovjedništvo, ali koje ipak neće ugroziti osnovnu poziciju Tiberija kao vrhovnog zapovjednika na terenu.[594]

Izvorna građa ne precizira detaljno kakva su to po sadržini bila izvanredna ovlaštenja koja je dobio Tiberije. Na osnovi smisla i podataka iz tekstova izvorne građe može se posredno zaključiti da je riječ o vrhovnom i vojnom i civilnom zapovjedništvu na prostorima ilirskog ratišta, odnosno njemu su bili direktno podređeni i rimski namjesnici npr. Ilirika i Mezije, kao i trupe koje dolaze kao pojačanja a koja predvode isto prokonzulari, senatori. Tiberije je izgleda imao pravo i da predstavlja Rimsku državu na terenu, pa sukladno tome i da regulira pitanja koja su izlazila iz vojnog djelokruga pa su ulazila i u političku i u pravnu sferu života ilirskih provincijalaca. Tako je on najvjerojatnije bio taj koji je imao odlučnu riječ u definiranju sporazumne predaje Batona Breučkog, primanja predaje Batona Dezitijatskog i donošenja presude u vezi ovoga dezitijatskog i ustaničkog vojvode i na kraju reguliranju statusa peregrinskih *civitates* nakon završetka rata. Tiberije je imao i pravo stvaranja i kreiranja ugovora sa pobunjenicima i provincijalcima, ali sva ova ovlaštenja, iako iznimno velika, nisu izlazila iz okvira rimskog političkog sustava, njegovih zakona i uobičajene prakse i naravno krajnjeg Augustovog stava.

Sve ove mjere su donesene već u prvim fazama ustanka i to 6. god. n. e. kada je August reagirao sazivanjem državnih institucija i donošenjem niza mjera i smjernica na osnovi kojih se namjeravao voditi rat protiv pobunjenog Ilirika. U svezi rata, i posebno zbog iznimnih potreba za novcem i centralizacijom financijskih tokova usmjerenih prema vojsci i njenim potrebama, tada je vjerojatno osnovana i vojna blagajna (*aerarium militare*).[595]

Sastav protu-ustaničke armije

Nije samo sigurnost Italije primoravala Rimljane da se sa jakim snagama uhvate u koštac sa snažnim ustankom i da za tu svrhu okupe, mobiliziraju i opreme velike vojne snage

---

[594] Čitav niz činjenica dokazuje da je Tiberije bio vrhovni zapovjednik protu-ustaničkih operacija za cijelo vrijeme trajanja ustanka. On prima i predaju Batona Breučkog i kasnije i Batona Dezitijatskog, njemu je dodijeljen trijumf i izvorni opisi ustanka ni na jednom mjestu ne nagovještavaju ni mogućnost da je tu dužnost obavljala neka druga osoba bar u jednom periodu u toku rata. Samo je u jednom kraćem periodu, za vrijeme svoga odsustva i boravka u Rimu početkom 9. god. n. e. on bio odsutan sa terena ilirskog ratišta, kada su operacijama rukovodili njegovi zamjenici. Ali i tada je Tiberije vjerojatno još uvijek figurirao kao vrhovni zapovjednik armije u Iliriku, što znači da je dodijeljeni mandat Tiberiju za rješavanje situacije na ilirskom području još uvijek bio važeći.

[595] *Cass. Dio* LV, 25; August, *Res Gestae*, III, 17 – August sam spominje da je 6. god. n. e. u *aerarium militare* dao 170 miliona sestercija svoga novca, a po njemu je ova blagajna osnovana kako bi se mogli isplaćivati vojnici koji su bili u službi 20 ili više godina, tj. oni koji su napuštali aktivnu službu ; *Svet. Aug.* 49; Buchan, 1969:215; Pašalić, 1975: 377; Cornell – Matthews, 2006:77

sastavljene od legija, «dobrovoljačkih» kohorti, pomoćnih, savezničkih i plaćeničkih jedinica.[596] Razlozi rimske odlučnosti da uguše ustanak imali su i gospodarske i strateške motive, jer je pobunjeno područje bilo bogato sirovinama posebno rudama, esencijalno potrebnim Carstvu kojeg je August stvorio i predstavljalo duboko zaleđe dunavske granice i kopnenu vezu sa istočnim Balkanom, grčkim svijetom i Azijom. Uspjeh pobune bi u strateškom smislu prilično otežao rimsku politiku na istočnom Mediteranu, te potpuno onemogućio zamisao o dunavskoj granici a Jadransko more bi opet predstavljalo granično područje, što jednostavno ni August ni Senat nisu mogli dozvoliti. U tom slučaju bi Imperija u bližem susjedstvu svoga središta dobila novi politički fenomen, neprijateljski nastrojen prema njoj. Radi svega toga Rimljani su bili prisiljeni da idu do kraja, do samoga kraja ustanka i totalne pacifikacije pobunjenog područja.

Postoji više podataka, poglavito literarnog karaktera i nešto epigrafskih nalaza na osnovi kojih se može pokušati rekonstruirati sastav protu-ustaničkih snaga u toku rata, njihovo brojno stanje ukupno i po pojedinim fazama rata, učešće pojedinih jedinica te razraditi njihovu dalju unutarnju specifikaciju. Ukupna vojna angažiranost u toku rata rimskih, dobrovoljačkih, pomoćnih, savezničkih i plaćeničkih jedinica uključenih u ugušivanje ustanka i pacifikaciju zapadnog Balkana i panonskog bazena iznosila je po Svetoniju:[597]

- Petnaest legija, što bi, ako bismo se držali brojnosti legije po predviđenim standardima (što je na terenu i praksi rijetko bilo slučaj), pretpostavljalo brojnost legionara na oko 90 000 ljudi.
- Isto toliko pomoćnih jedinica (…*quindecim legiones paremque auxiliorum copiam*…).

Velej Paterkul prikazujući snagu udružene armije nakon proboja istočne borbene grupe i njenog spajanja sa zapadnom borbenom grupom (najvjerojatnije jesen 7. god. n. e) spominje još i više nego 10 000 veterana i veliki broj «dobrovoljaca».[598] Na osnovi podatka iz Svetonijevog životopisa Tiberija i Velejevih podataka ukupno brojno stanje protu-ustaničkih snaga u toku rata teorijski bi moglo iznositi oko 190 000 (možda i + nedefinirani broj –po Veleju veliki broj- dobrovoljaca) naoružanih i dobro uvježbanih vojnika, posebno legionara, što vjerojatno nije baš bila na terenu ostvarljiva cifra. Pod Svetonijevim auksilijarnim četama su se vjerojatno podrazumijevale ne samo unovačene vojne jedinice koje su slali peregrinske *civitates* razasute širom Države i uklopljene u njenu mrežu provincijalnog ustroja nego i one trupe koje su slale državice koje su još uvijek bile formalno nezavisne, ali pod protektoratom Rimske Države, kao npr. Tračko

[596] O oružanim snagama Imperije za vrijeme Augusta v. *Cass. Dio* LV, 23-24

[597] *Svet. Tib.* 16

[598] *Vell.* II, CXIII, 1; Velejeve legije i kohorte, ale i tračko konjaništvo koje spominje u istom podatku, već je kao formacijske karaktere protu-ustaničke armije (*legiones et auxiliares*) spomenuo Svetonije.

kraljevstvo te raznorazne plaćeničke jedinice. Možda bi se u te Svetonijeve auksilijarne čete, mogle uključiti ne samo one kohorte koje su slali peregrini, nego i one «dobrovoljačke» kohorte sastavljene od rimskih građana, koji su bili oslobođenici na osnovi realizacije donesenih izvanrednih zaključaka.

Petnaest angažiranih legija je prilično visoka brojka pogotovu ako se ima u vidu da je krajem Augustovog života (14. god. n. e.) ukupno bilo 25 legija. Do 9. god. n. e. i poraza u Teutoburškoj šumi, postojale su još tri legije koje nisu obnovljene te bi pretpostavljeno ukupno brojno stanje rimskih legija u periodu ustanka bilo 28 legija.[599] To bi značilo da je nešto više od polovine broja rimskih legija, odnosno ukupne vojne sile Države, bilo angažirano u toku ratne kampanje na zapadnom Balkanu i panonskom bazenu od 6. do 9. god. n. e., a i iznimno je učešće pomoćnih jedinica. To bi bilo iznimno visoko, skoro najviše učešće koje su oružane snage Rimske Države imale u jednom od externih ratova, ne samo za vrijeme Augusta nego još od završetka II. Punskog rata. Znači zahvaćajući i periode kada je ova oružana sila nosila ne karakteristike jedne stalne profesionalne vojske nego građanske milicije koja je po prirodi stvari brojna. Nije samo visok broj angažiranih legija nego je, ako je suditi po Svetoniju, bilo i iznimno veliko učešće i auksilijarnih trupa, bez obzira što se sve pod ovim pojmom kod Svetonija obuhvaćalo. Ustanak je u sebi kao osnovnu karakteristiku nosio to što je on predstavljao višegodišnji sukob velikog teritorijalnog obujma i borbe su se kontinuirano vodile na raznim, a ne samo na jednom pravcu. Čitava borbena linija, a koja je bila iznimno dugačka i po dužini ali i po dubini, je bila više-manje aktivna što je onemogućavalo da se samo jednom snažnim udarom sa koncentriranim snagama riješi rat, kao npr. u slučaju Alesije. Ovdje se rat vodi na svim stranama i to protiv vrlo brojnih ustaničkih snaga, koje su usto prešle na obrambenu i gerilsko-partizansku strategiju. Ustaničke snage su uostalom ostale parcelirane u toku čitavog rata i nikada nije došlo do njihovog kompletnog objedinjavanja, čak ni u završnoj fazi rata u ljeto 9. god. n. e. jer pad Andetrija ne znači da je rat i završen, pojedina uporišta se i dalje brane i to sada pojedinačno. Sve je to iziskivalo potrebu za sve većim ljudstvom kako bi se prvo zatvorili pravci ustaničkih prodora, a zatim prešlo na ofenzivna dejstva na jednom širokom prostoru, i to sa segmentiranim zapovjedništvima.

Sve izložene procjene o broju i snazi u ljudstvu legija i auksilijarnih trupa (cc 190 000 ljudi) je potrebno ipak prihvatiti u smislu da one nisu označavale stanje protu-ustaničkih snaga u jednom trenutku i da u ustvari predstavljaju jednu okvirnu, relativnu vrijednost-osnovicu prema kojoj se razmatra ukupna brojna angažiranost protu-ustaničkih snaga. Svetonije, odnosno vrelo/a koje je on koristio, je pod svojoj procjenom podrazumijevao ukupnu angažiranost u toku cjelokupnih borbi.[600]A to je uključivalo i stalna pojačanja i

[599] O tome v. Buchan, 1969:217; Mirković, 2003:27; Brujić, 2005:84; Cornell – Matthews, 2006:77; Rodgers – Dodge, 2006:142; 156

[600] To se jasno može vidjeti iz smisla same konkretne rečenice jer Svetonije kaže da je Tiberije s tim trupama vodio rat kroz tri godine.

popune (posebno iz reda oslobođenika), kojima su se morali amortizirati gubici, odlazak pojedinih jedinica ali i pojave dezerterstva kojih je nesumnjivo bilo. I pojačanja koja su popunjavala armiju na terenu omogućavajući njeno brojno održanje i gubitke u živoj sili (koji su nesumnjivo bili vrlo veliki), ali koja ujedno nisu povećavala broj jedinica (riječ bi bila o popunjavanju već postojećih i na ilirskom ratištu angažiranih jedinica) treba imati u vidu prilikom razmatranja pitanja brojne vrijednosti protu-ustaničkih snaga u toku ustanka. Treba realno računati i sa činjenicom da ni legije na samom terenu ilirskog ratišta nisu bile u svome, po teorijski predviđenom standardu, punom sastavu od 6000 ljudi, nego da su raspolagale sa manjom brojnošću raspoloživog ljudstva. A to bi onda automatski smanjilo i cifre od 90 000 legionara i 190 000 ukupno angažiranih protu-ustaničkih vojnika. Zanimljiv podatak o popunjenosti legija pruža Velej Paterkul kada kaže da je XX. legija bila u pola svoje snage (…*semiplena legione vicesima*…).[601] Spomenuti podatak bi prejudicirao prilično smanjenje i brojnosti i borbene sposobnosti jedne od rimskih legija koje su aktivno učestvovale u borbama. A vezano s tim, sasvim je normalno postaviti pitanje da li je možda XX. legija naknadno popunjena ili ponovno objedinjena i zatim je li takav slučaj bio i sa ostalim legijama. Nesumnjivo su legije morale ostavljati pojedine svoje detašmane i dijelove i van svoje glavne koncentracije bilo kao posadne bilo kao interventne jedinice ili samo kao ispomoć drugim jedinicama i ad-hoc formiranim borbenim grupama. Vjerojatno su prilikom odlaska legija na Dunav, pojedine manje jedinice iz sastava legija stacioniranih u Provinciji ostale kao posadne snage stacionirane i raštrkane širom ilirskih zemalja te bi one, koje su prilikom izbijanja ustanka bile na prostorima zahvaćenim pobunom, eliminirane. A i prilikom povratka armije sa Dunava, na granici i u pacificiranim i lojalnim oblastima Ilirika (posebno onim u današnjem mađarskom prostoru), su morale biti ostavljene pojedine jedinice, sastavnice tih legija kao garanti stabilnosti. I legije koje su dolazile kao konkretna pojačanja sa drugih područja nisu sigurno dolazile u svojim punim sastavima, jer su morale ostaviti i bar jedan dio snaga na širim prostorima koje su napuštale. Pored toga i stalne popune, koje su «krpile» gubitke i nedovoljnu popunjenost legija, koje su u vidu pojačanja stizala isto su mijenjala brojno stanje legija aktivnih na ilirskoj fronti.[602] Tako su i stalni gubici u legijskim, ali i ukupnim armijskim sastavima, te njihovo popunjavanje stalno mijenjali brojno stanje u trenutku, ali i ukupnu angažiranost ljudstva u legijama za vrijeme cjelokupnog toka ustanka. Sve ovo inicira da je, na osnovi poznate izvorne građe, prilično teško odrediti precizno bilo ukupnu brojnost rimskog legionarskog sastava, odnosno ukupan broj legionara koji su učestvovali u ratu 6 - 9. god. n. e.

[601] *Vell.* II, CXII, 2

[602] Popune legija za vrijeme rata nisu bile samo sastavljene od rimskih građana (a koji nisu spadali u red onih libertina koji su namjenski oslobođeni) koji bi se dobrovoljno javili, nego i od onih koji su regrutirani. Iako se to nigdje ne spominje sigurno je i bila provođena i klasična mobilizacija rimskih građana i na prostorima Italije, što sudeći po reakciji jednog oca, nije baš bila popularna mjera.

U okviru razmatranja pitanja brojnosti legija i njihove popunjenosti i sastava postavlja se i pitanje⇒ kako su i na koji formacijski način u protu-ustaničku armiju Ilirika uključeni Velejevih više od 10 000 veterana, odnosno treba li i njih ubrajati u onih 15 Svetonijevih legija ili su se oni nalazili van okvira tih 15 legija. Inače Svetonije uopće ne spominje angažiranost veterana, iako je njihovo prisustvo na ratištu očevidno. Po Veleju Paterkulu koji ih jedini spominje, više od 10 000 veterana se nalaze odijeljeni od strukture legija.[603] Uostalom vjerojatno je riječ o onim veteranima koji su imali svoj već od ranije utvrđeni vojni raspored koji nije uključivao sustav legija, odnosno nalazili su se još uvijek «pod zastavom».

Pored legijskih jedinica, pomoćnih snaga svih mogućih tipova, veteranskih jedinica u okviru ove protu-ustaničke armije Ilirika po Veleju Paterkulu nalazio se i veliki broj dobrovoljaca, vjerojatno onih sa rimskim građanstvom a koji nisu bili uključeni u legijski sastav. Podrijetlo ovih dobrovoljačkih jedinica je moglo biti različito, jer su ih možda činili ili pravi dobrovoljci ili oni koji su samo nazvani «dobrovoljcima» iz Italije i drugih provincija ili sa samoga tla Ilirika[604]. Naravno ovi Velejevi dobrovoljci su mogli biti i velika smjesa svih gore navedenih elemenata, znači i onih dobrovoljačkih jedinica koje su došle iz Italije i drugih provincija i onih koje su nastale u samoj Provinciji. Pitanje ovih Velejevih dobrovoljaca je možda povezano i sa «dobrovoljačkim» kohortama rimskih građana (*cohortes voluntariorum civium Romanorum⇒ coh.vol. c. R*). Svetonije u svome životopisu Augusta spominje sudjelovanje vojnika-libertina, koji su oslobođeni u okviru poduzetih izvanrednih mjera, u okviru protu-ustaničkih snaga. [605] Po Svetoniju, August je te namjenski stvorene libertine uporabio kao posadu u kolonijama na granici Ilirika (…*ad praesidium coloniarum Illyricum contingentium*), možda bolje reći na granicama pobunjenog područja 6 - 9. god. n. e.[606] Iz tog Svetonijevog podatka bi se mogao izvući zaključak da su oni u ratu službovali kao posadna, čak graničarska jedinica u kolonijama (možda npr. i u Saloni i u Naroni), U istom Svetonijevom podatku se kaže da je August nastojao i da održava i neku vrstu distinkcije između dvije «vrste» vojnika rimskih građana različitih po podrijetlu, tj. onih koji su bili libertini (koji su stekli građanstvo samo kao uvjet da budu unovačeni) i *ingenui* (po rođenju rimskih građana).

---

603 *Vell.* II, CXIII, 1

I po otpustu iz sastava legija, vojnici su ostajali pod zastavom, znači praktično još uvijek u nekoj vrsti vojno-redarstvene službe, čineći odrede nestalnog broja vojnika (*vexila veteranorum*) koji su bili neovisni od legijskog sustava. Ovi veterani *vexillarii* su bili naseljeni po provincijama u određenim naseobinama.

604 Riječ bi bila o onima koji su preživjeli ustanički nalet do drugih rimskih jedinica koje potiču sa ilirskog terena, raznih «milicija» i ad-hoc skupljenog i naoružanog lokalnog rimskog stanovništva i drugih kolonista lojalnih Rimu.

605 Po Svetoniju (August, 25), August je samo dva puta slobodnjake angažirao u aktivnoj vojnoj službi, i to pored ratovanja u Iliriku, i za obranu granica na Rajni što se jedino moglo datirati u period poslije bitke u Teutoburškoj šumi.

606 Ovaj Svetonijev podatak se nedvosmisleno odnosi na ustanak 6 - 9. god. n. e., iako on to decidno ne navodi, jer je Svetonije ipak izričit da je August samo dva puta upotrijebio oslobođenike kao prave vojnike, i to jednom za poslove u Iliriku, a drugi put za obranu granice na Rajni, a opet znamo preko Veleja i Diona da je August upravo za ustanak 6 - 9 god. n. e. upotrijebio namjenske oslobođenike kao vojnike.

Vojnici-libertini su pored različitog (vjerojatno slabijeg) naoružanja u odnosu na građane koji su bili *ingenui* (poglavito je riječ o legionarima) bili postavljani u prve redove. Ali ta činjenica bi ipak sugerirala da nisu bili samo posadna jedinica i da su učestvovali u borbenim aktivnostima zajedno sa građanima u slobodi rođenim.[607] Ali to što su učestvovali u borbama zajedno sa legionarima, nije moralo značiti da su bili uključeni u iste taktičke jedinice; sam Svetonije kaže da August, kao vrhovni zapovjednik armije, nije libertine pomiješao sa građanima-*ingenui*. Sve izneseno ukazuje i da su ti libertini bili izloženi i najvećim pogibeljima i rizicima, posebno ako se ima u vidu kratko vrijeme između njihovog oslobađanja u toku 6. god. n. e. i odašiljanja na bojište u toku prve polovine 7. god. n. e. Ti novi vojnici, tzv. «dobrovoljci» sastavljeni od oslobođenika prije svoga oslobađanja ili nisu uopće imali vojničkog iskustva ili su ga imali malo i zanemarljivo, bar ne u onoj mjeri kao npr. legionari pa i mnogi pripadnici pomoćnih jedinica, posebno tračko konjaništvo i plaćeničke jedinice. Njihova obuka je i po rimskim uvjetima bila vrlo kratka i nije mogla trajati duže od par mjeseci i sigurno su oni predstavljali jedan od pogibljenijih elemenata rimske armije na terenu. A i zauzimali su najteže pozicije na bojištu (prve redove- *sub priore vexillo habuit*), odakle je bilo teško i odstupiti i pobjeći zbog prisustva vojnika koji su *ingenui* iza njih. Podatak o uzimanju libertina u vojsku i slanju u Ilirik spominje i Makrobije (*Caesar Augustus in Germania et Illyrico cohortes libertinorum conplures legit, quas voluntarias appellavit*).[608]Ovaj Makrobijev podatak i konačno detektira položaj tih jedinica libertina, koje su nazvane «dobrovoljačkim» iako ih nisu činili pravi dobrovoljci nego ustvari namjenski oslobođenici.[609]A jedini dobrovoljci koji se spominju u ustanku 6 - 9. god. n. e. ili se

---

[607] Nakon kraja rata postoje evidencije da su pojedine «dobrovoljačke» kohorte rimskih građana (konkretno I., VI. i VIII.), a riječ je tim libertinima, bile stvarno posadne jedinice u ilirskim provincijama i to možda neke od njih i u koloniji Naroni. Tako bi ustvari Svetonijev podatak iz Augustovog životopisa odražavao i stanje nakon završetka rata. Uostalom teško bi bilo očekivati da u vrijeme teškog rata, u kojem je bio nesumnjivo bio potreban svaki čovjek veliko ljudstvo bude ostavljeno u vidu posadnih jedinica. A i u udruženom taboru koji opisuje Velej, a u kojem se nalaze operativne jedinice, spominju se i kohorte (njih više od 70) i veliki broj dobrovoljaca. Sve to sugerira da su jedinice libertina u ratu učestvovale i kao operativne, terenske jedinice a ne samo kao posadne trupe koje su trebale osloboditi trupe sastavljene od građana-*ingenui* od tih poslova kako bi se one mogle posvetiti operativno-terenskim zahvatima. Uz sve izneseno potrebno je napomenuti i da Kasije Dion kaže da je Germanik u prvoj polovini 7. god. n. e. doveo veliko pojačanje (u koje su bili uključeni i libertini) sa sobom (LV, 31, 1) direktno Tiberiju, znači na bojišnu liniju. U ovom kontekstu slično, samo u detaljima drugačije, isto spominje i Velej Paterkul (II, CXI, 3-4) po kojem je pojačanje upućeno direktno Tiberiju.

[608] *Macro. Satur.* I, XI, 32

[609] Možda je naziv *voluntarias* za ove namjenske oslobođenike proizašao zbog nekih pravnih formulacija, jer se tako željelo prikazati da se u vojsku ne uključuju robovi, nego slobodni građani koji su se eto «dobrovoljno» uključili u sastav protu-ustaničke vojske Ilirika. Time bi se prikrila stvarna činjenica da su oni postali slobodni i građani samo kako bi bili uključeni u vojsku. Kao što vidimo, August je i pored iznimno teške situacije i esencijalnih potreba pokušavao sačuvati osnovne tekovine svoje vladavine, a to je supremacija rimskog građanstva i to posebno kod onih koji su bili *ingenui* i legalitet i uobičajenu praksu rukovođenja koje je August zastupao ili bar predstavljao da zastupa. Ali je on ujedno nastojao i sve to uskladiti sa potrebama i stvarnim mogućnostima. I on i tada nastoji da očuva kakvu takvu distinkciju, uvrštavajući namjenske libertine u posebne jedinice, ali i ih istovremeno nazivajući dobrovoljačke kohorte rimskih građana. U životopisu Marka Aurelija (od Julija Kapitolina) u «*SHA*» (XXI, 6-7) nalazi se podatak po kome su dobrovoljcima nazivani i oni namjenski oslobođeni robovi koje je regrutirao Marko Aurelije. A izgleda da su se i unovačeni oslobođeni robovi nakon kanske katastrofe nazivali «dobrovoljci» - ili preciznije «*Volones*» (*Liv.* XXII, 57, 11 – daje detaljan opis načina uključivanja ovih «dobrovoljaca» u rimsku vojsku nakon Kane; Loeb izdanje *SHA* I,

mogu posredno povezati sa njim su Velejevi dobrovoljci iz združenog tabora i *cohortes voluntariorum civium Romanorum*, od kojih za neke znamo da su boravile u ilirskim oblastima i to konkretno u Dalmaciji i neposredno nakon ustanka.[610] Isto tako je činjenica da Velej Paterkul u katalogu tipova oružanih snaga u združenom taboru u panonskom bazenu u kojem je i on osobno boravio ne navodi neke posebne jedinice sastavljene samo od oslobođenika. U tome periodu i u tom kampu su se sigurno nalazili i oni oslobođenici koji su postali vojnici uslijed realizacije donesenih mjera, i jedini objašnjivi razlog zašto njih tada ne spominje Velej Paterkul jeste da su se oni krili ili pod brojkom onih više od 70 kohorti ili pod pojmom dobrovoljci.

Po Sergejevskom[611]od oslobođenih robova su bile sastavljene najmanje 32 kohorte, što je jedan prilično velika brojka cc 22 000 ljudi, a što bi značilo da je riječ o pješačkim kohortama (posebno jer je riječ o oslobođenicima). To bi praktično značilo da su te jedinice predstavljale impozantan dio onoga što je Svetonije podrazumijevao pod terminom auksilijarnih četa. A ako su one u združenom taboru koji spominje i opisuje Velej bile odvojene i prezentirane pod terminom …*voluntariorum*… i za koje navodi da su bili vrlo brojni, onda bi onih više od 70 kohorti i 10 ala (skoro 50 000 ljudi) pripadalo pravim, peregrinskim snagama bez rimskog građanstva. Ako bi se sada sabralo tih 50 000 i 22 000 ljudi dobila bi se cifra od cc 72 000 ljudi, a i to bez prilično brojnog tračkog ljudstva sa kojim bi se ta brojka onda sigurno približavala apsolutnoj vrijednosti nelegijskog i neveteranskog segmenta protu-ustaničke armije koju iznosi Svetonije. Iz ovoga bi se mogao izvući zaključak da Velej nije pod navedenim kohortama i alama prezentirao te libertine-rimske građane, nego ih je uvrstio pod pojmom dobrovoljci. Ali ovo je samo pretpostavka, jer je isto moguće da je on i pod više od 70 kohorti iz združenog tabora možda podrazumijevao i neke dobrovoljačke kohorte. Ipak je činjenica zbog brojnosti predstavljenih kohorti u združenom taboru (njih više od 70) da je u većini riječ o kohortama peregrinskih zajednica (i to u dobrom dijelu o pješacima –konjaništvo je zastupljeno u 10 ala), a ne rimskih građana (poglavito oslobođenika, ali i možda i onih u slobodi rođenih). Naravno sasvim je i realno pretpostaviti da te kohorte, ale i dobrovoljačke jedinice koje su se nalazile u združenom taboru nisu bile u punom svome broju i da je brojni sastav tih jedinica, pogotovu onih koje su dolazile sa istoka i prilikom prelaska preko ustaničke teritorije pretrpjele velike gubitke, bio manji. Tako bi se i ona apsolutna brojka od oko 50 000 pripadnika kohorti i ala automatski smanjila. Kohorti (i «dobrovoljačkih» i peregrinskih) je sigurno tada, kada Velej opisuje združeni tabor, bilo i na drugim dijelovima dugačke linije ilirske bojišnice i ratišta, jer su i neke legije bile tada van združenog tabora.

1953:184, fus. 4), pa je moguće i nazivanje jedinica sastavljenih od namjenskih oslobođenika «dobrovoljačkim» za vrijeme ustanka tumačiti i kao neku vrstu rimske tradicije u vezi regrutiranja oslobođenika.

[610] Sergejevski, 1924:113-122; Tončinić, 2005;

[611] Sergejevski, 1924:114

Ipak i pored svih nedoumica u vezi prezentiranih brojnih vrijednosti, posebno njihove relativnosti i okvirnosti, navedeni Svetonijevi podaci, iako su prezentirani sumarno i sigurno ne odražavaju situaciju i koncentraciju trupa u jednom trenutku i periodu nego označavaju ukupnu angažiranost, jasno ukazuju prvo na veliku brojnost ustaničkih snaga, a zatim i na njihovu opremljenost i spremnost za borbu i u početku rata i u toku cjelokupnog njegovog toka.

Ni Svetonije, niti bilo koje drugo antičko povijesno vrelo ne precizira koje su to konkretne rimske legije, izuzev Veleja u slučaju XX. legije, niti pomoćne jedinice iz peregrinskih *civitates*, niti jedinice drugog karaktera (plaćeničke, dobrovoljačke, veteranske, savezničke i vazalne) učestvovale u borbama Jedino znamo, zahvaljujući Veleju Paterkulu i Kasiju Dionu, da su u ratu i to u značajnom broju učestvovale snage vazalne i «savezničke» tračke kraljevine, poglavito njeno konjaništvo, predvođeno osobno kraljem Remetalkom (Rhoemetalces, Ῥυμητάλκου) i njegovim bratom Raskiporisom (Rhascyporis, Ῥασκύπορις).[612] Trački saveznici Rima su se na istočnom bojištu nalazili angažirani još od prvih razdoblja ustanka 6. god. n. e. i bili su iznimno brojni.[613]Tacit u svojim Analima, opisujući borbu pretendenata na iransko-partski prijesto iz 35. god. n. e. (u koju su i Rimljani bili dobrano upetljani) spominje izvjesnog Ornospada, koji je prvi sa „mnogo hiljada konjanika“ došao u tabor armije kojom je zapovijedao Lucije Vitelije (*Lucius Vitellius*, otac budućeg cara Vitelija) tadašnjeg legata Sirije i u kojem se nalazio i prorimski pretendent Tiridat. Tacit dalje navodi da je Ornospad nekada bio prognanik (iz partsko-iranske Države), i da je Tiberiju pružio veliku pomoć kada je ovaj dovršavao rat u Dalmaciji, radi čega je i dobio rimsko građanstvo. Kasnije je opet stekao milost, povjerenje i čast svoga (partsko – iranskog šaha, možda Artabana II.), vratio se u domovinu i postao čak namjesnik (satrap) Mesopotamije (današnji Irak) u ime Artabana II., kojeg je ovom prilikom očito izdao opredijelivši se za njegovog prorimskog rivala.[614] Sudeći po ovim kratkim informacijama o Ornospadu, ispada da je on morao biti mladić kada je prebjegao na rimsku teritoriju (jer je 35. god. n. e. u izrazito zrelim godinama) i da je sigurno bio pripadnik najvišeg i vrlo utjecajnog i moćnog sloja partsko – iranskog svijeta. Tacit samo navodi da je pomoć koju je

---

[612] Remetalk je dobio rimsko građanstvo i kao takav nosio je i julijevsko gentilno ime. Mirković, 2003:67; Nakon Remetalkove smrti (prije 14. god. n. e.) Trakija je bila podijeljana između Raskiporisa i Kotisa, sina Remetalka. vrlo brzo je došlo do sukoba među njima, Kotis je ubijen a Raskiporis je radi toga doveden na suđenje pred Senat. Raskiporis je bio osuđen i zatočen daleko od Trakije. Sama Trakija je bila podijeljena između njegova sina Remetalcesa i Kotisovih sinova. Raskiporis je bio odveden u Aleksandriju, «gdje zbog pokušaja bijega ili izmišljene osvade» bude pogubljen (*Tac. Ann.* II, 67).

[613] *Vell.* II, CXII, 4; *Cass. Dio* LV, 30, 6;

[614] *Tac. Ann.* VI, 43 (VI, 37) : „*Primus Ornospades multis equitum milibus in castra venit, exul quondam et Tiberio, cum Delmaticum bellum conficeret, haud inglorius auxiliator eoque civitate Romana donatus, mox repetita amicitia regis multo apud eum honore, praefectus campis qui Euphrate et Tigre inclutis amnibus circumflui Mesopotamiae nomen acceperunt*.“

Ornospad pružio Tiberiju u ratu u Iliriku bila velika, ali nema detaljnije specifikacije o vrsti i načinu pomoći. Može se sa velikom sigurnošću pretpostaviti da je riječ o vojnoj i financijskoj pomoći, jer je i kao izgnanik Ornospad raspolagao sa brojnom pratnjom i bogatim resursima. U tom slučaju u snagama koje su učestvovale u ugušivanju ustanka bi učestvovale i jedinice koje su dolazile sa područja Mesopotamije i Irana. Sudeći po Tacitovom navođenju da je pomoć pružena kada je Tiberije dovršavao rat u Dalmaciji, moglo bi se i pretpostaviti da je učešće Ornospada pripadalo posljednjoj fazi rata 9. god. n. e.[615]

Ostali podaci o legijama i auksilijarnim trupama, pa i jedinicama dobrovoljaca i veterana u literarnim vrelima imaju samo uopćeni karakter, bez detaljnije specifikacije. Vrlo vjerojatno su u ratu bile angažirane legije, koje su nakon završetka ustanka bile stacionirane u provincijama Dalmaciji i Panoniji i to VII. i XI. legija (od 42. god. n. e. sa pridjevkom *Claudia Pia Fidelis*), VIII. *Augusta*,[616] VIIII. *Hispana* i XV. *Apollinaris*,[617] te legije u istom periodu stacionirane u susjednim provincijama i oblastima Makedoniji i Meziji IIII. *Scythica* i V. *Macedonica*.[618] Posljednja spomenuta legija je iz Makedonije (u kojoj je boravila duže od tri desetljeća) 6. god. n. e. bila prekomandovana na Donji Dunav u *Oescus*, što se vjerojatno odvijalo u okviru cjelokupnog teritorijalnog preustroja legija prouzrokovanog planiranom invazijom Makomanije. Tako bi se dodatno učvrstile vanjske europske granice preko kojih se nije trebalo da odvija invazija, odnosno konkretno Donji Dunav. U ratu 6 - 9. god. n. e. su gotovo sigurno učestvovale, ako ne u cijelosti ono bar sa glavninom snaga, i one legije koje su sačinjavale *«Dunavsku»* borbenu grupu, a koje su već bile koncentrirane na Dunavu i bile na zapadnom pravcu najbliže pobunjenom području. Nakon ustanka i katastrofe u Teutoburškoj šumi neke od tih legija kao što su XIII. i XIV. *Gemina*[619], XX. *Valeria Victrix*,[620] XXI. *Rapax* i XVI. *Gallica* su pod zapovjedništvom Tiberija vrlo brzo premještene na rajnsku granicu. Ta brzina i borbena skupljenost bi značilo da su se one nalazile već više-manje međusobno koncentrirane na određenom prostoru i pod neposrednim Tiberijevim vodstvom i u toku

615 Zanimljivo je kako se Tacit skoro „lakonski" odnosi na rat u Dalmaciji. Način njegovog spominjanja kao da navodi na pomisao da je Veliki Ilirski ustanak u tadašnjoj (sa kraja I. i početka II. st. n. e.) rimskoj historijskoj svijesti bio općenito poznata činjenica.

616 Nađeni su i natpisi (na kamenu i opeci) koji posvjedočuju prisustvo Legio VIII. *Augusta* u Dalmaciji, ali još uvijek bez preciznijeg vremenskog određenja njenog prisustva. Legija je ostavila opeke sa svojim žigom na mjestu vojnog logora na Gračinama u Humcu kod Ljubuškog. O tome v. Patsch, 1895 A:143-145; Bojanovski, 1988:150, fus. 42

617 Svjedočanstvo o učešću ove legije u ratu, i to do samog njegovog kraja pruža i nadgrobni spomenik Klaudija Kvirinala koji dokazuje postojanje *tropaeum* podignutog u čast pobjede u ratu 6 - 9. god. n. e. Cambi, 1984:89, napomena 33

618 O rimskoj vojsci na istočnom Jadranu v. Zaninović, 1996:209-220

619 U području V. Kladuše je nađen cigleni biljeg XIV. legije, što potvrđuje njeno prisustvo u ilirskim oblastima. Patsch, 1893:681-682

620 XX. legija se spominje za 14. god. n. e. na germanskoj granici; *Tac. Ann.* I, 31; Bojanovski, 1988:355, 355

9. god. n. e., a jedino područje koje dolazi u obzir jesu zemlje Ilirika ili neke oblasti u njegovoj neposrednoj blizini. Možemo s izvjesnom vjerojatnoćom pretpostaviti i da je ona jedna nepoznata legija iz sastava «*Dunavske*» grupe, ako je uopće postojala ta 13. legija koja je učestvovala u Tiberijevom pohodu na Markomaniju početkom 6. god. n. e. bila u stvari VIIII. *Hispana*. Ova legija, se sudeći po jednom natpisu koji spominje legionara VIIII. *Hispana* u Panoniji za vrijeme Augusta, [621]najvjerojatnije u periodu još prije 6. god. n. e. moguće nalazila na Dunavu ili u Akvileji.[622] Uostalom sama legija je nakon rata ostala stacionirana u novoosnovanoj provinciji Panoniji, pa je sasvim realno očekivati da je i sama aktivno učestvovala u ratu 6 - 9. god. n. e. Tek naknadno su na ratište bile prekomandovane VII (nazivane i *Paterna*-drevna i *Macedonica*)[623] i XI.[624] i II. *Augusta* legija. VII. *Paterna* i XI. legija su se u trenutku ustanka vjerojatno nalazile u Galatiji u Maloj Aziji ili Balkanu. Sudeći po činjenici da je i II. *Augusta* legija (koja se na prijelazu dviju era nalazila u *Hispania Tarraconensis*) bila 14. god. n. e. stacionirana u okolini Majnca možemo pretpostaviti da je ona bila u sastavu borbene grupe koju je Tiberije predvodio na rajnsko ratište 10 - 12. god. n. e. i da je uslijed toga i ostala na Rajni. Spomenutu borbenu grupu, kako smo već naveli, su sačinjavale u znatnoj mjeri legije za koje znamo da su učestvovale u ratu 6 - 9. god. n. e. I vrlo je lako pretpostaviti da se i II. *Augusta* u sastavu ove borbene grupe našla zahvaljujući tome što je učestvovala u ratu 6 - 9. god. n. e. Osim toga Hispanija je ipak spadala u pacificirane i lojalne oblasti u dubokoj unutrašnjosti Države pa se moglo dozvoliti da radi potreba teškog ratovanja u Iliriku ona bude prekomandovana na istok. Vjerojatno su ili iz *Hispania Tarraconensis* (iz reda IIII. *Macedonica*, VI. *Victrix* i slavna Cezarova X. *Gemina*) ili iz Sirije, poradi stabilne i mirne granice prema Partiji (iz reda III. *Gallica*, VI. *Ferrata*, X. *Fretensis*, XII. *Fulminata*) bile prekomandovane u toku rata još dvije legije čime bismo uspjeli da zaokružimo ukupno brojno stanje legija na 15. Tako bi ukupno pet legija bilo poslano kao pojačanje na poprište borbi sa ustanicima i to iz daljih provincija, uključujući i one po Veleju Paterkulu «prekomorske» koje su prilikom probijanja veze sa Tiberijevom

---

[621] *CIL* V 911

[622] Po M.Sanader (2003:81) «u logoru (misli se na Tilurij-Gardun op. a.) je, kako se pretpostavlja najranije boravila legio IX Hispana koju je zamijenila legio VII». Samo nije jasno da li se ono najranije odnosi na 9. god. n. e., odnosno na jesen i zimu) 9/10. god. n. e., kada bi VIIII. *Hispana* možda boravila u Tiluriju, prije nego je prebačena u Panoniju, ili se to (vjerojatnije) odnosi na vrijeme prije početka ustanka. U tome slučaju Tilurij bi i prije početka ustanka služio kao vojni , legijski logor u kome bi bila stacionirana jedna od legija koje su boravile u Iliriku. Nakon što je ta legija upućena na Dunav sa Valerijem Mesalinusom, logor Tilurij je ili ispražnjen ili ostao sa manjom vojnom, posadnom jedinicom možda veteranskog ili auksilijarnog karaktera. Ako je i postojala ta posadna jedinica ona je već u samom početku ustanka bila zbrisana, a Tilurij se našao u ustaničkim rukama jer bi jedino u tom slučaju bilo moguće da se ustanici približe Saloni, što se i dogodilo. Da je postojao vojni logor predviđen za legije na Tiluriuju možda bi posredno potvrđivala činjenica da se vjerojatno već u kasno ljeto i jesen 9. god. n. e. tamo ponovo etablirao legijski logor.

[623] Po Bojanovskom (1988:355) VII. legija je prebačena iz Makedonije, dok navodi da je «…po O.Cuntzu (JÖAI XXV, 1929:70 dd.), u Iliriju je došla najkasnije 15. g.st.e. (A.Betz, S.8)». O dolasku ove legije u Ilirik v. Dodig, 2005: 214 u kome su vrlo precizno sumirana dosadašnja stajališta po ovom pitanju.

[624] Po Bojanovskom (1988:355), koji se poziva na Betza (1938:16) XI. legija «je nakon bitke kod Akcija dodijeljena ilirskoj vojsci».

glavninom na zapadnom dijelu panonskog ratišta sa sobom vodili konzulari Aul Cecina Sever i Marko Plaucije Silvan.[625] Raspored rimskih legija na ratištu nije bio koncentriran i Tiberije je u jednom periodu 7. god. n. e., sudeći po Veleju Paterkulu, neposredno zapovijedao nad pet legija, a istočna borbena grupacija nastala nakon dolaska pojačanja isto se sastojala kako je istaknuto od još pet legija, od kojih su samo dvije po imenima sigurnije prepoznate. [626] Ostatak pet legija nalazio se raspoređen na drugim pozicijama,

[625] *Vell.* II, CXII, 4

[626] Procjena I. Bojanovskog (1988:355) o ukupnom učešću i sastavu protu-ustaničkih snaga (10 legija, više od 70 kohorti, 10 ala, više od 10 000 veterana, dobrovoljci, konjica tračkog kralja) je slabo prihvatljiva. Ona se zasniva na podatku koji donosi Velej Paterkul (II, CXIII, 1). Međutim iz samog smisla teksta u kojem se nalazi dotični podatak jasno proizlazi da je riječ o trenutnoj, istovremenoj koncentraciji oružane sile na jednom mjestu (*contractisque in una castra*....)pod neposrednim zapovijedanjem Tiberija, u kojoj je učestvovao i Velej a ne o prikazu sveukupnih protu-ustaničkih snaga u toku čitavog rata niti na čitavom ratištu. Dakle riječ je o samo jednom, i to većem, dijelu protu-ustaničkih snaga koje su bile angažirane u ratu sa ustanicima u toku trogodišnjeg perioda, i to na jednom prostoru. Sama koncentracija je nastala tako što su se Tiberijevim legijama sa kojima je zaustavljano širenje ustanka negdje na prostorima panonskog bazena pridružila pojačanja, koja su dolazila iz «prekomorskih provincija» (*Vell.* II, CXII, 4), i zajedno se sakupivši u jednom logoru (…*una castra*…*Vell.* II, CXIII, 1). Borbena linija uspostavljena nakon zaustavljana «plimnog vala» širenja ustanka je bila vrlo dugačka i teško bi bila, u tom slučaju, shvatljiva strateška misao o potrebi koncentriranja cjelokupne vojske na samo jednom mjestu. Pored protu-ustaničkih jedinica skupljenih u tom logoru morale su postojati garnizoni i borbene linije protu-ustaničkih snaga i na drugim prostorima ilirskih zemalja, jer bi bilo besmisleno da je Tiberije okupio sve snage sa zapadnobalkanskih i panonskih ratišta i koncentrirao ih na jednom mjestu i tako ostavio ispražnjene i oslabljene linije na velikom dijelu fronte. Osim toga obje borbene grupacije koje su se okupile u tome taboru bile su, prije svoga neposrednog međusobnog spajanja, okrenute i na borbenoj liniji sa panonskim i dijelom dinarskim segmentom ustanka. A ako bi prihvatili mišljenje I. Bojanovskog da su u tom taboru bile sadržane sve protu-ustaničke snage to bi značilo da su borbene linije prema drugom dijelu dinarskog segmenta ustanka (primorska zona, jugoistočno područje prema Makedoniji i etc.) bile ne samo mirne, nego od strane Rimljana ili potpuno prazne ili samo sa minimalnim snagama, što je teško prihvatiti. Značajne rimske i druge protu-ustaničke trupe su morale biti angažirane i u borbama protiv snažnih i brojnih ustaničkih snaga koje su operirale u jadranskom primorju i zaleđu, te na pravcima prema i u provinciji Makedoniji te dijelovima Mezije. Rimske trupe u trenutku spomenute koncentracije nisu bile raspoređene samo u tom logoru i njegovoj okolici, nego i na jadranskom ratištu i drugim strateškim pozicijama, širom linija koja su dodirivala ili čak ulazila u pobunjeno područje. Isto tako je potrebno naglasiti da se u tom logoru od strane jedinica kojima je neposredno zapovijedao Tiberije, prije samoga spajanja dviju grupacija, našlo pet legija što bi ako bismo prihvatili tumačenje o brojnom stanju «Dunavske», odnosno «zapadne» borbene grupe od 8 legija značilo da su se u tom trenutku tri legije iz ove grupe nalazile na drugim pozicijama unutar cjelokupnog ratišta. Sasvim je i razumljiva činjenica da Tiberije nije prilikom prebacivanja «Dunavske» grupe na ilirsko ratište čitavu tu formaciju držao na jednom mjestu, nego je pojedine njene dijelove zbog širenja ustanka na svim stranama, a ne samo na jednom pravcu morao slati i na druge prostore kako bi zaustavio plimu ustanka i prodiranja ustaničkih snaga koje se istovremeno odvijalo na više pravaca, Nejasno je zašto se Bojanovski u konkretnom slučaju procjene protu-ustaničkih snaga uopće nije ni služio ni obazirao na Svetonijev vrlo vrijedan i pouzdan podatak, te na usporedbu sa podacima Kasija Diona. Uostalom ni sam Velej nigdje ne tvrdi da su snage koje su se našle u logoru predstavljale kompletno ljudstvo na ratištu. On samo kaže da su se dvije vojske povezale (*iunctis exercitibus*), koncentrirajući u jednom logoru 10 legija…etc….ali i ne navodi da su to bile jedine dvije «vojske» angažirane na ratištu ilirskih zemalja. I tvrdnje Bojanovskog o samo pet legija koja su bila pod Tiberijevim prvobitnim zapovjedništvom i pet legija pojačanja koje su predvodili Cecina i Silvan isto su slabo održive, jer se oslanjaju isto na još jedan Velejev podatak (II, CXII, 4). Međutim i u ovom slučaju se ne može baš kategorično tvrditi da su pet legija (zajedno sa svim onim pomoćnim i savezničkim jedinicama) koje su bile opkoljene, a koje su predvodili Cecina i Silvan, bile sastavljene samo iz toga pojačanja koje je stiglo na ratište. Ta grupacija koju su predvodili Aul Cecina i Silvan Plaucije je sigurno većinom bila sastavljena od pojačanja, ali su u nju bile uključene i jedinice koje su vjerojatno već od ranije bile uključene u borbe sa ustaničkim snagama. Uostalom Cecina je bio namjesnik Mezije (*Cass. Dio* LV, 29, 3) i on nije došao iz «prekomorskih provincija», nego je i prije dolaska tih pojačanja sa trupama sa kojima je raspolagao već vodio borbe sa ustanicima (što literarna vrela jasno potvrđuju) i onda je sa svojim prisutnim snagama prihvatio one trupe koje su došle kao pojačanje. S druge strane i tračke snage, uključujući i samog njihovog kralja, su sudeći po Kasiju Dionu (LV, 30, 3) bile uključene u borbe od samoga početka još prije, ne samo obrazovanja te grupacije koju su predvodili Cecina i Silvan i čiji su sastavni dio i tračke jedinice činile, nego što su i pojačanja koja je predvodio Plaucije Silvan uopće stigla. A te tračke jedinice, koje su isto nalazile u ovoj grupaciji, nisu došli ni iz kakve prekomorske provincije ili zemlje, nego iz područja prostorno relativno bliskom pobunjenom području. Sve to jasno

npr. na jadranskom ratištu, na jugoistočnom ratištu ili na nekim drugim predjelima. Istine radi vrlo je teško donijeti neki precizniji zaključak o pojedinačnom rasporedu imenovanih legija na pozicijama ratišta, čak i u slučaju onih pet legija koje su se u jednom periodu 7. god. n. e. nalazile pod neposrednim Tiberijevim zapovjedništvom, kao i koje su to tri legije bile dodane mezijskim legijama prilikom pokreta prema spomenutim Tiberijevim legijama. Na osnovi raspoloživih podataka i mogućnosti njihove analize VII. i XI., buduće dalmatinske legije, mogle su se bilo obje ili samo jedna ili nisu uopće mogle nalaziti u okviru te istočne borbene grupe. Možda je i samo jedna od te dvije legije učestvovala u okviru tih pet istočnih legija, te bi na osnovi toga druge dvije nepoznate legije možda ipak mogle doći iz istočnih provincija, a ne Hispanije, ali sve se ipak zasniva na špekulaciji.[627] Stanje i na granici na istoku i provincijama u njenom zaleđu je bila u tom trenutku mirna, i možda se nešto trupa moglo povući sa istoka kako bi se kao pojačanje uputile na ilirsko ratište, odnosno istočnoj borbenoj grupaciji, čiji su resursi u ljudstvu bili znatno manji u odnosu na ono što se nalazilo na zapadnom bojištu.

Pošto su trupe kojima je neposredno zapovijedao Tiberije i koje su bile sada angažirane na zapadnom pravcu bile sačinjene iz bivše «Dunavske» borbene grupe i one su bile u iznimnom broju, legijska pojačanja su uglavnom trebala da pokriju istočni pravac, prema Meziji i Makedoniji. Zbog toga možemo s pravom pretpostaviti da su pojačanja u legijama većim dijelom bila upućena na istočni pravac, što bi indirektno potvrđivao i Velejev podatak o pojačanjima iz «prekomorskih provincija» (*ex transmarinis adducebant provinciis*).[628] I Kasije Dion jasno ističe da su se u prvoj polovini 7. god. n. e. u Panoniji okupljale protu-ustaničke vojske koje su dolazile sa mnogih strana, što isto jasno ukazuje da su legije, pomoćne, savezničke i plaćeničke jedinice na ilirsko ratište pristizale iz čitavog niza oblasti Imperije, uključujući i Italiju i provincije. Ipak sudeći po svemu izloženom legije stacionirane u Africi i Rajni (uključujući obje borbene grupe Donje i Srednje Rajne) nisu upotrebljavane.

Od pomoćnih jedinica, sudeći po natpisu *CIL* V 3346 (Verona), u protu-ustaničkom djelovanju su pod zapovjedništvom rimskog oficira učestvovali i neki veliki i značajni domorodački narodi Ilirika kao što su Liburni i Japodi.[629] Moguće je da i drugi natpis *CIL* III 3158 iz Liburnije potvrđuje liburnsko aktivno učešće u ratu i to na protu-ustaničkoj strani jer se na njemu spominje osoba, sudeći po imenu Gaj Julije Etor domorodačkog

---

ukazuje da je teško prihvatiti da je sva vojska koju su u toku operacije spajanja vodili Cecina i Silvan bila došla kao pojačanje iz «prekomorskih provincija», odnosno po Bojanovskom «...iz Makedonije i Male Azije».

[627] Potrebno je ukazati i da Wlkes (1969:92-95) kada govori o legijama na ratištu Ilirika zanemaruje Svetonijev podatak od 15 legija, možda zato što se ne bi uklapao u njegovu rekonstrukciju događaja.

[628] Dolazak velikih pojačanja na istočno bojište sigurno je konačno zaustavio dalje pritiske ustanika na ovom pravcu.

[629] O podrijetlu ovog nalaza sa natpisom v. Suić, 1991-1992:57 i fus. 10 → «Prema tome možemo opravdano pretpostavljati (oslanjajući se na smisao teksta iz natpisa) da je taj nadgrobni spomenik bio podignut negdje u Liburniji, možda upravo u Jaderu ako je tu bilo sjedište institucije kojoj je dedikand bio na čelu.»

podrijetla ali sa rimskim građanstvom, a kojeg je car Tiberije odlikovao jer je sudjelovao u *bello Delmatico*. Gaj Julije Etor je vjerojatno bio i sam Liburn rodom iz Nina (Aenona),[630] što bi sugeriralo da se Aenona nalazila u rimskim, odnosno bolje reći rimsko-liburnskim rukama za cijelo vrijeme trajanja ustanka. Učešće ovih lojalnih snaga Ilirika u borbama je sigurno bilo značajno, ne samo po pitanju vojnih odnosa i borbenih aktivnosti nego i u psihološkom smislu. Lojalnost Liburna i jezgre Japoda je osiguravala Rimljanima i kontroliranje široke linije od japodske teritorije do Krke, čime su štićeni i prilazi Istri, odnosno Italiji a i sprječavano je izbijanje ustaničkih snaga na Kvarner. Istovremeno je lojalnost dobrog dijela zajednica koje su za vrijeme Plinija Starijeg pripadale skardonitanskom konventu omogućavala da Salona i jadransko ratište ne budu izolirani i udaljeni od većeg zapadno-balkanskog teritorijalnog prostora koji efektivno kontroliraju Rimljani i njima odani elementi. Tako je olakšana odbrana Salone i smanjivan pritisak na nju i druge primorske i ugrožene gradove pod rimskom kontrolom, a i spriječeno kontroliranje jadranske obale od ilirskih ustanika. Liburnija i lojalna Japudija su bili ne samo sanitarni koridor koji je štitio Italiju i Kvarner i ujedno olakšavao Rimljanima potpunu kontrolu nad Jadranskim morem nego i zaleđe protu-ustaničkim snagama koje su operirale na liniji Jadran-unutrašnjost zapadnog Balkana. One su ujedno bile i jedna od primarnijih logističkih i regrutacionih zona za protu-ustaničke snage i operacije. Zahvaljujući nesmetanoj kontroli nad Jadranskim morem, Rimljani su imali esencijalnu manevarsku i stratešku prednost; preko njega su prebacivane trupe na različite točke ratišta, što je omogućavalo brže i efikasnije uključivanje pojačanja u borbene operacije i a direktno spriječilo pad bitnih primorskih gradova. Vrhovno zapovjedništvo nad lojalnim liburnskim i japodskim pomoćnim jedinica je bilo objedinjeno, što je sasvim objašnjivo ako se ima u vidu da su oni međusobno granični narodi i da su načelno zauzimali isti odjeljak ratišta. A sudeći po natpisu iz Verone, to objedinjeno zapovjedništvo je obnašao Rimljanin.[631]I drugi peregrinski narodi širom Države, pa i plaćenici van njenih vanjskih granica su dali svoje pomoćne jedinice (čiji su neki pripadnici -dvojica vojnika sa specifičnim vojnim i odjevnim obilježjima- predstavljeni i na donjem frizu *Gemma Augustea*) za rat protiv zapadno-balkanskih i panonskih ustanika.

Ako se može vjerovati Veleju najmanje 70 kohorti i 10 ala je učestvovalo u ratu od kojih se može, a i to prilično uvjetno, rekonstruirati po imenu samo vrlo mali broj. Tako je u borbama, i to konkretno oko Splonuma 9. god. n. e. učestvovala i jedna konjanička jedinica iz Germanije u kojoj se nalazio i izvjesni Pusio.[632]Vjerojatno su u borbama 6 - 9.

---

[630] Suić, 1991-1992:57 i fus. 6

[631] *CIL* V 3346 Verona

[632] *Cass. Dio* LVI, 11, 2; U originalnom tekstu se navodi kao «Πουσίων ἱππευς Κελτὸς», međutim zbog Dionovog determiniranja germanskog pod keltskim imenom, može se pretpostaviti da je ovdje riječ o jednom Germaninu, a ne Galu. Velej Paterkul (II, CXVIII, 2) kaže da je Arminije konstantno učestvovao u rimskim vojnim

god. n. e. učestovale i one pomoćne i dobrovoljačke jedinice za koje je preko natpisa utvrđeno da su bile stacionirane u ilirskim provincijama nakon završetka ustanka.[633] Tako se raspolaže sa svjedočanstvima o prisustvu sljedećih auksilijarnih ala i kohorti u prvoj polovini I. st. n. e. na području provincije Dalmacije za koje bi se sa većom sigurnošću moglo smatrati da su bili sudionici rata : *ala Pannoniorum; ala Parthorum, Cohors III. Alpinorum equitata, Cohors I. Bracaraugustanorum, Cohors II. Cyrrhestarum, Cohors XI. Gallorum, Cohors I. Liburnorum.*[634]*Cohors I. Lucensium equitata, Cohors I. Campana (Campanorum) voluntariorum civium Romanorum, Cohors VI. voluntariorum civium Romanorum*[635] *i Cohors VIII. voluntariorum civium Romanorum*.[636] Iako se prisustvo *Cohors I. Belgarum equitata* u Dalmaciji uglavnom datira u kasnija razdoblja ipak nije nemoguće pretpostaviti da je spomenuta kohorta u ilirske zemlje došla uslijed ustanka, gdje je i ostala i postala po svome sastavu ilirska, dalmatinska kohorta, a možda su u ratu učestvovale i *ala Claudia nova* (koja je do 70. god. n. e. boravila u Golubiću) i *ala (Tungrorum) Frontoniana* koja je bila u Tiluriju.[637]U Panoniji se u isto vrijeme nalazi *cohors I. Noricorum*, a za vrijeme vladavine Vespazijana u Panoniji su bile stacionirane *ala II. Aravacorum, ala I. Hispanorum Auriana* i *cohors II. Asturum*.[638] Moguće je da su neke i od spomenutih kohorti i ala stacioniranih u Panoniji učestvovale u okviru protu-ustaničkih snaga.

---

kampanjama (…*adsiduus militiae nostrae prioris comes*…). Ako se ovo odnosi ne samo na Tiberijeve ranije borbe u Germaniji, nego i na učestvovanje u ratu sa ilirskim ustanicima, onda bi i sam Arminije (koji je imao i rimsko građanstvo i kao takav bio u viteškom staležu) u okviru pomoćnih jedinica (možda predvodeći heruski auksilijarni odred *Tac. Ann*. II, 10) boravio u ilirskim zemljama prije početka 9 god. n. e. Ako je on stvarno učestvovao u borbama na zapadnom Balkanu, možda je Arminija na ideju ustanka motivirao upravo ovaj rat. U njemu je on mogao da stekne uvjerenje da Rimljani nisu nepobjedivi i da uvidi njihove slabosti. U slučaju da je gornja konstatacija tačna, onda je heruski odred boravio na zapadnoj bojišnici 7. i 8. god. n. e. A možda su upravo uspjesi toga odreda i njegovog zapovjednika u ovom ratu zaslužni da Arminije bude nagrađen rimskim građanstvom i primanjem u viteški stalež. Možda se na ratištu nalazio i Flav, brat Arminija koji je isto radi nekih zasluga postao rimski građanin.

[633] Za I. i II. st. n. e., u Dalmaciji je potvrđeno prisustvo ukupno osamnaest kohorti i četiri ale. (Bojanovski, 1988:355; Zaninović, 1996:214).

[634] Postojanje ove kohorte potvrđuje lojalnost Liburna u vrijeme Augusta (kada se natpis u kome se ona spominje sa zadrškom datira). Spomenuta kohorta je možda i sama pripadala borbenoj skupini koju je predvodio (*praefuit*) nepoznati «Verontinac». *CIL* V 3346 Verona.

[635] Potvrdu prisustva «6. dobrovoljačke kohorte rimskih građana» neposredno nakon završetka ustanka ---konkretno za vrijeme namjesništva Dolabele---pruža natpis *CIL* III 1741 iz Oboda kod Cavtata---Epidauruma---(Bojanovski, 1974: 18-19).

[636] Kratak pregled rasporeda vojnih jednica u Dalmaciji v. Bojanovski, 1988:355-360 (posebno popis literature na kraju)

O *cohortes voluntariorum civium Romanorum* i njihovom učešću u ratu v. Sergejevski, 1924; Zaninović, 1984:70; Tončinić, 2005;

[637] Bojanovski, 1988:355; Zaninović (1996:214) spomenutim četiri alama dodaje i *Ala Hispanorum*.

[638] Buzov, 2005:138; Po Bojanovskom (1988:357) koji se poziva na Mócsy (1962:617-624) u Panoniji je potvrđen broj od 27 ala i 53 kohorte.

Sa ovog popisa je indikativno postojanje tri (*I. Campana*, VI. i VIII.) dobrovoljačke kohorte rimskih građana (sastavljenih od libertina bar u prvoj generaciji svoga sastava), za koje se može utvrditi da su bile stacionirane u dalmatinskim garnizonima u periodu nakon ustanka. Možda se upravo i na ove sve ili neke od njih spomenute dobrovoljačke kohorte odnose riječi Veleja koji govori o velikom broju dobrovoljaca koji se nalazi u taboru združenih borbenih grupa. Pored spomenute tri «dobrovoljačke» kohorte rimskih građana, sigurno je u ratu učestvovalo još dosta drugih istovrsnih dobrovoljačkih kohorti. Vjerojatno su se ove kohorte u općem prikazu protu-ustaničke armije od Svetonija našle, uz prave peregrinske kohorte, spomenute u okvirima njegovih auksilijarnih četa, jer on pored njih spominje još samo legije. A jasno je da su legije službeno jasno određene i da u njih, sudeći po Svetoniju i Makrobiju, nisu uklopljeni ovi libertini. Suprotno pojmu legije i onim što se pod njim podrazumijevalo u Augustovo doba, u I. i u II. st. n. e., pod auksilijarnim trupama se mogla podrazumijevati različita sadržina, jer ovaj pojam nije bio precizno definiran. Tako su se pod njim mogli podrazumijevati i pomoćne jedinice koje su slale peregrinske *civitates*, kontingenti vazalnih i savezničkih državica, klasični plaćenici, ali i formacije rimskih građana koje nisu bile uklopljene u legijsku strukturu, znači i spomenute dobrovoljačke kohorte, ali sigurno ne i veterani koje i Velej odvaja kao zaseban organizam u formacijskom sustavu protu-ustaničke armije.

Pored legionarskog sastava, pomoćnih jedinica i savezničkih snaga kao onih što je poslao i vodio trački kralj, u protu-ustaničkoj armiji su bili vjerojatno angažirani i klasični plaćenici. A evidentno je i prisustvo pojedinih posadnih jedinica, zaduženih za obranu gradova (možda milicijskog karaktera) jer raspolažemo sa svjedočanstvima o borbama za Sirmijum i Salonu na samom početku rata, kada te gradove još uvijek nisu branile snage koje nisu došle sa strane, nego je riječ o oružanoj snazi koja je već bila tamo. I ove posadne snage Sirmijuma i Salone, a moguće i u drugim gradovima (npr. Narona), su bile dovoljno jake da same odbiju prvotne napade koje su predvodila dvojica Batona na njihove gradove (pred Salonom je i sam Baton Dezitijatski tom prilikom bio ranjen).

Stabilizacija

I pored šoka koji je kod njih izazvao ustanak, Tiberije i Rimljani su relativno brzo reagirali, najviše zahvaljujući činjenici da se njihova «Dunavska» borbena grupa određena za osnovni ofenzivni prodor u Markomaniju nalazila u borbenoj gotovosti i koncentraciji. Dobivši vijesti o pobuni u Iliriku i spoznavši pravi opseg događanja u ilirskoj pozadini Tiberije prekida vojne operacije u Markomaniji i sa Maroboduom sklapa mirovni sporazum, koji je bio prilično povoljan za potonjeg jer je garantirao sigurnost njegove vladavine. Marobodu jednostavno nije želio rizikovati i pokušati iskoristiti rimske teškoće u koje su ovi nenadano zapali, zadovoljivši se sklapanjem sporazuma po jednakim uvjetima (…*mox condicionibus aequis discessum*) i priznanjem statusa

prijatelja Rima.[639] Marobodu je vjerojatno raspolagao sa informacijama o zbivanjima u rimskoj pozadini, ali on je bio dovoljno iskusan da zna da je dobiti siguran mir po povoljnim uvjetima bolje nego pokušati iskoristiti pobunu pa i sa te strane udariti na Rimljane. Oni su glavninu trupa još uvijek održavali ili na teritoriji Markomanije ili u njenoj neposrednoj blizini, pa bi u tom slučaju ipak on, a ne pobunjeni Iliri bio «prva žrtva» Tiberija. Markomanski vladar je jednostavno želio da što je moguće dalje, što je moguće brže i što je u moguće većoj mjeri udalji te trupe sa markomanske teritorije, granice i blizine. A sudeći po smislu Velejevog teksta koji govori o Marobodu može se steći utisak da je riječ o osobi koja je, iako spremna na otpor radi zaštite svoje zemlje, ipak više težila održanju mira sa Rimom i izbjegavanju rata sa njim, naravno uz uvjet očuvanja samostalnosti Markomanije i tretiranja na ravnopravnoj osnovi.[640]

Što se duže i žešće bude vodila borba Rima sa Ilirima po Marobodu je Markomanija bila sigurnija i stabilnija, zato je on nastojao da rat sa germanske zemlje prebaci na ilirsku zemlju. U svemu tome je ovaj i promućurni ali i sretni markomanski vladar i uspio, pa da se tako i predstavlja kao spasilac Germanije, ako je vjerovati govoru koji prenosi Tacit. Sa druge strane je i Tiberije nastojao da što je moguće brže završi tek započetu kampanju, kako se ne bi našao u situaciji da vodi sinkronizirani rat na dvije strane i to sa dva moćna neprijatelja. Zato je i pristao na sporazum kojim je garantiran mir i status Marobodu i Markomaniji, jer za Tiberija je bilo bitnije da riješi pitanje ilirske pobune i ponovo pacificira pobunjeno provincijsko područje. On uostalom ne bi ni bio u mogućnosti da uspješno vodi borbene operacije u Markomaniji, pod uvjetima ilirske pobune i njenog širenja; ostao bi bez logističke podrške i zaleđa, vojska bi se nalazila između čekića i nakovnja i prilično udaljena od metropole a granice Italije bi bile otvorene. Znači jedino realno rješenje i za Tiberija i za Marobodua je bilo sklapanje mira i sporazuma na ravnopravnoj osnovi i povlačenje vojski, ustvari odustajanje obojice od međusobnog oružanog sraza. Tako je, po Veleju Paterkulu, Tiberije žrtvovao slavu koju bi stekao osvajanjem Markomanije radi potrebe, zaštite Italije i ugušivanja ustanka (*tum necessaria gloriosis praeposita*).[641] Vrlo je vjerojatno da su se i Tiberije i Marobodu i neposredno sastali kako bi ugovorili mir i sporazum, i ako se to i desilo to se moglo desiti sjeverno od Dunava što isto na svoj način potvrđuje da se Tiberije nalazio na sjevernoj strani od toka Dunava, odnosno da je dio trupa već prešao tu rijeku kada je izbio ustanak i vijest o njemu stigla Tiberiju.

Nakon sklapanja sporazuma ili možda već u tijeku njegovog kreiranja, južna-*dunavska*-borbena grupa je mogla da dio snaga (Mesalinusova prethodnica) prebaci na jug, prema Sisciji i tako spriječi dalje širenje ustanka prema zapadu i stabilizira linije. Nakon dolaska

[639] *Tac. Ann.* II, 46; *Cass. Dio* LV, 28, 6-7; 30, 1

[640] *Vell.* II, CIX, 1-4

[641] *Vell.* II, CX, 3

i ostatka borbene grupe kojom je Tiberije neposredno zapovijedao, tih sedam ili osam legija, bilo u svojoj cijelosti ili vjerojatnije glavnini (jer je jedan manji dio nesumnjivo morao ostati na Dunavu kao granično osiguranje), su imale zadatak da zaustave širenje pobunjenog područja, stvore neku vrstu sanitarnog koridora na zapadnom pravcu oko pobunjenog područja, pa i da prema njemu otpočnu prve ofenzivne operacije. Tako bi se stvaranjem toga «sanitarnog» koridora spriječilo prelijevanje ustanka prema granicama Italije, što je kod Augusta i ostatka državnog vrha izazivalo veliku strepnju. Radi toga se pozitivno rješavanje pitanja stabilizacije ratne zone na zapadnom pravcu postavljalo Tiberiju kao prioritet. Na istočnom pravcu su glavni ustanički udar trebale da izdrže, zadrže pa i potisnu protivnika, IIII. *Scythica*, čija je baza bila u Viminaciumu (Kostolac) i V. *Macedonica* (koja je privremeno bila nazivana i V. *Scythica*) sa tračkim savezničkim jedinicama. koje su pristigle na istočno ratište, te sa lokalnim posadama i snagama. Tako su se postupno, uz kasnije prispjele legije i pomoćne trupe, i njihove stalne popune oblikovale dvije glavne borbene grupe protu-ustaničkih snaga. I to «zapadna» kojom je neposredno zapovijedao Tiberije i čije je glavno zapovjedno sjedište bilo u Sisciji, i koja je nastala poglavito od glavnina legija koje su pripadale nekadašnjoj «Dunavskoj» borbenoj grupi, i «istočna» koju su sačinjavale legije iz Mezije, Makedonije i pojačanja iz drugih krajeva. Nastajanje ove dvije borbene grupe je bilo rezultat činjenice da protu-ustaničke snage na ova dva frontalna pravca nisu imale neposrednu povezanost jer im je to onemogućavalo pobunjeno područje duž rijeke Save. Iz svega toga se nametala rimskom zapovjedništvom kao primarna strateška misao spajanje obje borbene grupe, koje se najlakše moglo ostvariti eliminiranjem pobunjenog prostora duž Save, kako bi se onda u potpunosti mogao okružiti ostatak pobunjenog područja. Istovremeno, nije se smjelo dozvoliti ustanicima da zagospodare istočno-jadranskom obalom, radi čega se i uspješna odbrana Salone, pa i Narone postavljala kao strateški imperativ. Zbog brojne snage i činjenice da je njom neposredno zapovijedao Tiberije, vrhovni zapovjednik svih protu-ustaničkih snaga, realno je bilo očekivati da je «zapadna» borbena grupa bila ta koja je na sebe preuzela vođenje većine glavnih protu-ustaničkih operacija ofenzivnog karaktera u prvo vrijeme. Te akcije su bile usmjerene prema sjeverozapadnom ustaničkom području i zapadnim dijelovima pobunjene Panonije, i to tek nakon drugog drugog vala širenja ustanka. Najvjerojatnije su se ove borbe vodile najčešće i najžešće na prostorima narodnosnih zajednica Kolapijana, Mezeja, Oserijata, Diciona, ustanku priključenih japodskih zajednica i drugih naroda istočno, jugoistočno i južno i jugozapadno od Siscije a koji su se priključili ustanku. Naravno to nije značilo da su se samo ti narodi borili, njima su sigurno pomagale i snage koje su dolazile iz drugih naroda, u prvom redu one koje je neposredno vodio Baton Dezitijatski što bi značilo i da su Dezitijati aktivno učestvovali u tim borbama i na sjeverozapadnom području i u panonskom bazenu.

Odmah po dolasku ili već u toku samoga nastupanja prema pobunjenom prostoru, Tiberije je iz jedinstvene koncentracije svoje borbene grupe vjerojatno morao odvojiti dio

jedinica i poslati ih na pojedine isturenije i ugroženije pozicije kako bi sanirali gubitke i spriječili dublje prodore ustaničkih snaga. Tom disperzijom trupa se nastojalo i da se zaštite vitalne i strateške oblasti, kao što su gradovi i privredni kompleksi, zadržavajući istovremeno i određenu koncentraciju neposredno oko sebe. Osim toga ustanak se polazeći iz svoga jezgra u dinarskim planinama širio skoro lančano i u krugovima praktično na svim stranama, a ustaničke jedinice su prodirale na različitim pravcima i nisu vršile koncentrirane udare koji bi objedinili svu njihovu ljudsku i borbenu silu. Tiberije jednostavno nije imao drugog izbora nego da pojedine jedinice pošalje na udaljenija područja, kako bi se zaustavilo širenje ustanka i njegovih snaga prema zapadu (ka Noriku i Italiji) i sjeveru (dublje u panonski bazen). I tako se nakon 15 godina Tiberije ponovo suočio sa ratovanjem na istom prostoru, za koji se mislilo da je zauvijek pacificirano.

Nakon dolaska većih i snažnijih jedinica oružanih snaga Države, uključujući i legije i pomoćne, savezničke i plaćeničke jedinice koje su bile sposobne da zaustave širenje plimnog vala ustanka uspostavila se jedna iznimno dugačka linija fronta i neprijateljskog dodira pobunjenih naroda na jednoj strani i protu-ustaničkih jedinica. Ta oružana linija dodira se protezala od Salone i jadranske obale do duboko u panonski bazen i od Mezije do kapija Siscije. To je jedna vrlo dugačka linija, za koju su obje strane bile prisiljene da osiguraju dovoljno brojne snage kako bi je mogle održavati i spriječiti pojavu bilo kakvih pukotina koje bi protivnik mogao iskoristiti i prodrijeti u zaleđe oružanog dodira.

Inače sam ustanak i prebacivanje čitavog niza legija i pomoćnih i savezničkih jedinica na prostore zapadnog Balkana i panonskog bazena sigurno je morao prouzrokovati i teritorijalni preustroj do tada uobičajenijih pozicija koje su legije zauzimale i u udaljenijim dijelovima Države. A sve u cilju održanja sigurnosti i stabilnosti na granicama i u za Rim u tim godina vitalnim provincijama. Tako je između 7. i 9. god. n. e. III. *Cyrenaica* sa svojih dotadašnjih pozicija u Gornjem Egiptu premještena u Aleksandriju gdje je dijelila bazu sa XXII. *Deiotariana*. Osiguravanje Egipta, pogotovu njegove luke predstavljalo je primarni strateški interese Rima u to doba, jer su namirnice morale stalno stizati kako bi se ublažilo sve veće nezadovoljstvo i amortizirao čitav niz potresa koji su potresali tadašnji javni život i Augustovog dvora i javnosti Rima.

9. III. faza ustanka – protuustaničke ofanzive

„Rimski je narod već bio pobeđivan silom i često
mnoge je gubio bitke, ali rat još ne izgubi nikad,
u tome sva je suština tog uspjeha silnog i moći.“
Lukilije[642]

Nakon što je stabilizirana zapadna linija dodira sa ustaničkim snagama, spriječeno zauzimanje Sirmijuma i Salone i uspostavljena snažna uporišta poglavito u Sisciji, Sirmijumu pa i Saloni, Tiberije je mogao pokrenuti akcije kojim bi se preokrenula inicijativa na rimsku stranu i otpočeti ofenzivne protu-ustaničke akcije. Od zime 6/7. god. n. e. ustanička taktika napušta velike ofenzivne akcije u stilu kakve su se odvijale prethodne godine i prelazi se na zatvaranje i sklanjanje u planinske i brdske utvrde, odakle su oni vršili napade partizansko-gerilskog tipa na sve strane, gdje god bi im se ukazala šansa.[643]Tako se napušta strateška zamisao o daljem širenju ustanka, i prelazi se

---

[642] „*Ut Romanus populus victus vei, superatus proeliis*

saepe et multis, bello vero numquam, in quo sunt omnia“ po Budimir – Flašar, 1963:191

[643] *Cass. Dio* LV, 30, 6

Za razliku od opisa ratnih događanja iz 6. god. n. e. Kasije Dion posvećuje manju pažnju događajima koji su se na ilirskom tlu odigrali 7. god. n. e., kojoj opet Velej posvećuje dosta pažnje. Velejevo posvećivanje dostojne i detaljne pažnje zbivanjima u 7. god. n. e., ali samo na panonskom i sjeverozapadnom ratištu, je potpuno razumljivo ako se ima u vidu da je u tom periodu boravio na fronti. Tako se dva izvještaja u osnovi na neki način međusobno dopunjuju, jer Dionov izvještaj detaljno, precizno i opsežno pokriva ratnu 6. god. n. e. za koju Velej daje «mršavi» i neprecizni, samo okvirni prikaz, dok događanja u sljedećoj ratnoj godini u kojoj se fokus borbi sa dinarskog segmenta ustanka prebacuje na panonski, možemo dobro rekonstruirati zahvaljujući Veleju Paterkulu. Nešto različit odnos imamo za narednu 8 god. n. e. jer je oba glavna vrela vrlo šturo opisuju. Velej joj posvećuje samo dva odjeljka gdje govori o predaji Panonije i nastupajućoj zimi. Za ovu godinu je Dion nešto detaljniji, ali i njegov opis je vezan za odmetnuće Batona Breučkog, intervenciju Batona Dezitijatskog i pad Panonije, s tim da je potrebno imati na umu da su u ta događanja direktno i aktivno umiješani Baton Dezitijatski i dinarske snage. Iz izloženog se jasno vidi da je 8. god. n. e. najsiromašnije predstavljena u vrelima, što prilično otežava rekonstrukciju ratnih zbivanja, posebno za prvu polovicu te godine. To je vjerojatno rezultat i činjenice da se u Dionovom djelu javlja lakuna koja bi upravo pokrivala tu prvu polovicu 8. god. n. e. i koja prekida baš tok izlaganja vezan za događanja na ustaničkom sjeverozapadnom području. Za 9. god. n. e., čija su kompletna ratna zbivanja vezana za dinarski pojas, opet je osnovica rekonstrukcije Dionov izvještaj što se može objasniti upravo činjenicom prebacivanja fokusa sa panonskog na dinarski segment ustanka. Nesumnjivo je osnovno vrelo kojim se služio Kasije Dion za svoje opise ustanka., bilo koncentriralo svoju pažnju na zbivanja koja su bila vezana za dinarski segment ustanka, što bi objašnjavalo dobar i opsežan opis događanja u 6., dijelu 8. god. n. e. i 9. god. n. e. kada su borbene operacije primarno bile vezane za dinarski segment ustanka. Tako da kod Diona nailazimo na malo podataka o pokretima jedinica panonskog segmenta, za razliku od itinerarija Batona Dezitijatskog posebno za 6., drugu polovicu 8. i 9 .god. n. e. A i dobar dio toga relativno manjeg dijela opisa panonskog segmenta direktno je međusobno vezan ili za pokrete i kretanje Batona Dezitijatskog ili aktivnosti dinarskog segmenta (usporediti; stvaranje Saveza, bitka u blizini Vulkajskih močvara, opis zbivanja vezanih za odmetnuće Batona Breučkog i pad Panonije).

na načelnu defanzivnu strategiju koja se zasniva na očuvanju ljudstva i bitnih pozicija, te iznurivanju neprijatelja kojem se čak i prepušta pustošenje teritorije, ne želeći se upuštati u otvorene borbe.[644] Razlozi ustaničkog prelaska na defanzivnu strategiju, ležali su u više činjenica:

- Protu-ustaničke snage postajale su sve brojnije i snažnije, stalnim dolascima pojačanja a i konačnim utvrđivanjem čitavog niza strateških točaka oko ustaničkog područja.
- Time su dalji pokreti i nastojanja za širenjem ustankom postajali sve teži za izvođenje, ali i opasniji, jer su takve operacije mogle prerasti i u bitku na otvorenom, što su ustanici svjesni svoje inferiornosti u borbenoj obučenosti nastojali da izbjegnu.
- Ustanak je sa početkom 7. god. n. e. jednostavno dostigao svoj krajnji vrhunac, i on je prešao točku svoje ofenzivne dinamičnosti.

Vrijeme ustaničkog zaleta je prestalo, sada nastupa razdoblje kada otpočinju intenzivne akcije gušenja ustanka. U toj fazi ratovanja naročito su bila pogođena područja sjeverozapadnog ustaničkog područja i panonski bazen. Narodnosno-milicijska struktura ustaničkih snaga u prvom sudaru sa protivničkim nadirućim jedinicama na svoja područja počela je očevidno pokazivati i sve svoje i prednosti i mane, o kojima sve već detaljnije govorili. Iz tih razloga su Rimljani i promijenili i osnove svoje strategiju. I umjesto koncentracije glavnine svojih snaga koja bi se usmjerila direktno na samo žarište ustanka

---

Inače i opisi borbi na sjeverozapadnom području ustvari spadaju u zbivanja direktno vezana za dinarski segment ustanka, čija je to bila zona odgovornosti.

Po zapremini, Kasije Dion događajima u ilirskim zemljama i drugim zbivanjima van ilirskog prostora ali uzročno-posljedično vezanim za ustanak, 6. god. n. e. posvećuje dio od LV, 29, 1 do zaključno sa LV, 30, 6 (s tim da je potrebno istaći da spomenuti dio započinje sa proljećem 6. god. n. e.), narednoj 7. god. n. e. dio od LV, 30, 6 do LV, 32, 4; sljedećoj 8. god. n. e. dio od LV, 33, 1 do LV, 34, 7. Potrebno je reći da se u tekstu spomenutih odjeljaka koji se odnose na 7. i 8. god. n. e. nalazi dosta materijala u svezi događaja u Rimu i Italiji, čak opsegom gledano i više nego u odnosu na materijal iz ilirskih zemalja. Opis završne godine rata u ilirskim zemljama u Dionovom izvještaju započinje sa LVI. knjigom i zauzima jedan prilično velik odjeljak sve do zaključno sa LVI, 17, 3, (sve do bitke u Teutoburškoj šumi), ali i u ovom dijelu jedan dio prostora je posvećen događajima u Rimu. 9. god. n. e. Dion posvećuje više pažnje i prostora ratnoj 9. god. n. e. nego ukupno ostalim trima godinama rata, što pokazuje da je on raspolagao sa prilično detaljnom izvornom građom koja je govorila o spomenutoj godini. Imajući u vidu da on zbivanjima u Rimu u periodu 7. - početak 9. god. n. e. posvećuje toliko pažnje moglo bi se zaključiti da se on služio izvornom građom koja je prilično poznavala tadašnju situaciju u Rimu, uključujući možda i arhivsku građu i službene dokumente.

[644] Velej Paterkul ratnoj 6. god. n. e. posvećuje prostor od II, CX, 1 do zaključno sa II, CXII, 1-2, s tim da je potrebno istaći da dobar dio prostora u ovim odjeljcima pripada ustvari apologetici strateške mudrosti Tiberija, zbivanjima u 7. god. n. e. posvećuje dio od II, CXII, 3 do II, CXIV, 3, s tim da posljednji odjeljak predstavlja najobičniji panegirik. Narednoj 8. god. n. e. Velej posvećuje ustvari samo dva odjeljka II, CXIV, 4-5, a 9. god. n. e., odnosno po njemu ratu u Dalmaciji, posvećuje poglavlje II, CXV. Kao što vidimo Velejev izvještaj za zbivanja na ratištima ilirskih zemalja je, ako odbacimo njegovu apologetiku i tendenciozna iskrivljavanja i prešućivanja, relevantan samo za onaj period u kojem je on boravio na ratištu, odnosno samo za ono što je rezultat njegovog neposrednog sjećanja ili ako je riječ o onome što je čuo ili saznao od svojih prijatelja, brata i bliskih suboraca. Samim tim su nejasni razlozi njegovog nedovoljnog opisivanja zbivanja na ratištu za 8. god. n. e., odnosno postavlja se pitanje da li je on boravio i te godine na ratištima ilirskih zemalja.

i tako se brzo riješilo pitanje ustanka,[645] oni su primijenili dugoročniju strategiju koja se sastojala u parceliranju svojih snaga i usmjeravanju pažnje na postupnu eliminaciju ustanka dio po dio. Rimljani bi tako koncentrirali trenutni strateški interes i glavni ofenzivni dio svojih snaga samo na jedno područje, dok bi se prema drugima oblastima primjenjivali upadi i ugrožavanja manjeg intenziteta ili se samo držalo u defenzivi. Takva rimska taktika se pokazala uspješnom, jer je relativna nepokretljivost velikog dijela ustaničkih snaga otežala stratešku mobilnost ustanika i inicijativu prepustila Rimljanima koji su se mogli tako posvetiti pacifikaciji pojedinih prostora i naroda. Sam Baton Dezitijatski sa jedinicama pod neposrednom komandom nije bio ni u fizičkoj ni u vremenskoj mogućnosti, a niti je sam raspolagao sa tolikim snagama da je mogao da bude na svim stranama angažiran, u odbrani svake utvrđene pozicije, naselja i zone. Nesnalaženje u nalaženju adekvatnih protu-mjera rimskoj strategiji parcijalne pacifikacije i razdvajanju ustaničkih snaga na duže staze je počelo pokazivati i svoje drugo lice.[646] A ono se izrazilo, a zbog parcijalnog djelovanja većine ustaničkih jedinica samo na jednom uglavnom svom matičnom teritoriju, i kroz jačanje partikularizama, razdvajanje interesa i traženja pojedinačnih načina za izlazak iz teške situacije. A to je na kraju dovelo i do raspada Saveza i pada Panonije. Tiberije i njegovo zapovjedništvo, su iskorištavajući takvo stanje u rasporedu općeustaničkih snaga, glavninu svojih ofenzivnih snaga usmjerili prema samo jednom centru ustanka, a za koji su pretpostavljali ili znali da je slabiji i podesniji iz geostrateških razloga da na njega bude usmjeren glavni udar. Ali ni taj glavni ofenzivni udar nije bio niti planiran niti izvođen kao jedna odlučujuća akcija, nego kao čitav niz manjih, sinkroniziranih ofenzivnih akcija i pokreta kojim bi se destruirala obrambena moć i sposobnost protivnika; ali osnovna strateška zamisao je bila-eliminacija toga segmenta ustanka. Svetonijev podatak o upornosti Tiberija u vođenju rata upravo otkriva tu njegovu osnovnu stratešku misao u vezi vođenja rata, a to je stalni, kontinuirani ali i dugotrajniji pritisak, Takva strateška misao je podrazumijevala i zadržavanje zauzetih i dostignutih pozicija i ne povlačenje pod bilo kakvim uvjetima.[647]Ujedno se nastojalo da se koncentriranjem fokusa ofenzivnih pokreta samo na jedan segment ustanka jedinstvenost ustanka rascijepi, jer bi prvo vojni, a zatim i politički interesi ne samo pojedinih segmenata nego i naroda i drugih zajednica postajali sve divergentniji. Znači Rimljani su, s osnovom, mogli računati i na polarizaciju jedinstvenog ustroja ustanka. Jedinstveno rimsko zapovjedništvo pod strogom stegom Tiberija i jasnom hijerarhijskom strukturom kojoj se moralo bespogovorno pokoravati od

---

[645] A to je bilo teško izvesti, zbog parceliziranosti ustaničkih snaga i postojanja dva osnovna ustanička središta, i vrlo rizično ostvarljivo

[646] Da je Tiberije u svojoj strategiji sprovodio i nametanje partikularizacije ustaničkog pokreta v. *Vell.* II, CXIII, 3, sa temeljnim ciljem podjele ustanka.

[647] *Svet. Tib.* 16; Po jednom drugom Svetonijevom podatku (Tiberije, 21), odnosno fragmentu Augustovih pisama upućenih Tiberiju dok se ovaj nalazio na ratištima, izgleda da je Tiberije možda i slao planove za vojne operacije Augustu. Izgleda da se ovaj fragment upravo najviše odnosi na razdoblje ustanka 6 - 9. god. n. e.

najnižeg vojnika do vrhovnog zapovjednika je bilo samim tim mnogo superiornije od ustaničke ipak znatno labavije zapovjedne strukture.

I tako je osnovni udar trupa pod rimskim zapovjedništvom, nakon stabilizacije borbenih linija i sprečavanja daljeg širenja ustanka, bio usmjeren primarno prema panonskim zemljama. I to je u strateškoj zamisli rimskih zapovjednika, u prvom redu Tiberija, bila «panonska faza» obračuna sa ustankom. Gro rimskih ofenzivnih napora u prvo vrijeme nakon što je zaustavljeno širenje ustanka, usmjeravan je na Panoniju. Rimsko zapovjedništvo je dobro znalo da se ne može ujedno pokušavati uspješno obračunavati istovremeno sa oba segmenta ustanka na jednom velikom prostoru, pa je odlučilo da prvo eliminira panonsko ratište. I to nizom sinkroniziranih i kontinuiranih ofenziva na raznim pravcima a poradi pustošenja ustaničkih zemalja, iznurivanja protivničkih snaga i uopće iscrpljivanja stanovništva. Pored panonskog bazena te operacije su zahvatile i sjeverozapadno ratište koje je gravitiralo Sisciji. Takva strategija je imala razarajući efekt na pobunjeno područje, ruinirajući moral stanovništva, njegovu otpornu snagu i borbenu odlučnost, i ujedno uništavala i pojedine ustaničke jedinice i logistiku ustanka i djelomice okupirali pojedina područja. U slučaju da se i u toku operacija «pustošenja i iznurivanja» ukazala mogućnost da se zauzme neko naselje ili uporište Tiberije i njegovi subordinirani zapovjednici bi je sigurno iskoristili. Vjerojatno su nekada, zavisno od strateških i taktičkih potreba, izvođeni i napadi na sama pojedina uporišta npr. zahvaljujući Kasiju Dionu zna se da je Tiberije neuspješno opsjedao Seretion (na sjeverozapadnom ratištu), koji je tek kasnije zauzeo Germanik za vrijeme svoje Pounjske operacije. Tiberije je provođenjem ovakve strategije čuvao i vitalnost svojih snaga a istovremeno iznurivao protivnika i na kraju kada se ostvare i steknu potrebni uvjeti pokrenuo bi se taj dugo čekani konačni udar. Razlozi Rimljana da se prvo pokrenu na Panoniju su lako shvatljivi:

- U strateškom pogledu panonski bazen je bio lakše ratište, posebno za izvođenje operacija širokog opsega. Ravničarski zemljopisni karakter prostora sjeverno od Save i neposredno južno od Save omogućavao je lakše i brže prodore, elastičnije manevriranja trupa i njihovu efikasniju međusobnu komunikaciju. A imao je manje fizičkih i prirodnih prepreka za nastupanje protu-ustaničkih formacija ali i manje mogućnosti za kreiranje čvrstih obrambenih linija.

- Uostalom najveći dio rimskih snaga koji je upućen protiv pobunjenog područja je pripadao grupaciji koja se nalazila na Dunavu, pa je bilo najcjelishodnije da se one upute prema njima najbližem pobunjenom području a ne da se prebacuju na jug, u planinsko dinarsko područje.

- Trebalo je primarno spriječiti etabliranje ustanka na jednoj od vanjskih granica Imperije, što bi se moglo desiti ako se ne bi elimirao panonski segment ustanka. Opkoljavanjem panonskog segmenta ustanka bi se ujedno opkolio i dinarski segment, a nakon uspješnog uništavanja ustroja panonskog

otpora, dinarski ilirski ustanici bi bili u pravom smislu potpuno okruženi od protu-ustaničkih snaga i praktično osuđeni na uništenje.

- Tiberije kao iskusni strateg i vojnik dobro je znao da je jedini razumljivi strateški potez koji je mogao povući bilo prvotno usmjeravanje fokusa prema pobunjenim panonskim zemljama, a ne odlazak u dinarske planinske zone i omogućavanje Panonima da udare u zaleđe njegovih snaga, stupe u direktni i nesmetani kontakt sa Markomanima, Dačanima pa i alpskim zonama.
- U panonskim zemljama se mogla očekivati i brža pobjeda i pacifikacija, što bi imalo nemjerljive efekte na moral i rimskih trupa i stabilnost Države u cjelini.
- Rimsko zapovjedništvo je izgleda imalo namjeru i da probije slobodnu komunikaciju i tako neposredno poveže svoje trupe u Sisciji i Sirmijumu, izvrši njihovu koncentraciju i novo pregrupiranje. Time bi se ujedno i još čvršće zatvorio krug oko pobunjenog dinarskog područja, a to se moglo desiti jedino ako bi se «očistila» Panonija.

Pored užeg panonskog područja (koje je kasnije ušlo u sastav provincije Panonije) velike ofenzivne akcije su planirane i izvođene i na sjeverozapadno ustaničko područje, odnosno na pojas južno, jugozapadno i istočno od Siscije, u prvom redu prema oblastima rijeke Kupe, Pounju i prostorima Mezeja. Vjerojatno su među prvim ofenzivnim akcijama koje su izvodile jedinice «zapadne» borbene grupe, a koje su usmjeravane prema Pounju, bile i one koje su pokretane možda i s ciljem preuzimanja kontrole nad rudnicima željeza i metalurškim kompleksima u dolinama Japre i Sane.[648] Time je rimsko zapovjedništvo nastojalo da ustaničke snage liši vrlo važnog resursa koji im je omogućavao bolju opremljenost i kvalitetniju naoružanost, te time doprinosio snažnijem otporu. Vezano sa operacijama u Pounju i uopće u sjeverozapadnoj Bosni vodile bi se borbe sa najbližim velikim domorodačkim narodom Mezejima, čije pojavljivanje u izvornoj građi koja govori o ustanku, dovoljno govori da je njihovo područje bilo jedno od glavnih ratišta u tome periodu. Pored panonskog pojasa, Pounja i mezejske teritorije, pustošeće ofenzivne akcije protu-ustaničkih snaga su u znatnoj mjeri osjetili i najzapadnija područja ustaničkog teritorija koja su ujedno bila i relativno blizu Siscije i u porječju Kupe. Time su se nastojale eliminirati ustaničke pozicije koje su bile najbliže granicama Italije i pacificirati ono područje koje se nalazilo južno od za Rimljane strateški vrlo bitne komunikacije Emona-Siscija.[649] Ustvari, kao što je veće rečeno, borbe na sjeverozapadnom području su bile izražene i zbog činjenice da je to područje bilo okrenuto i da je gravitiralo prema Sisciji i njenoj okolici, glavnoj zoni koncentriranja

[648] O rudnicima željeza u području Japre, Sane i Pounja v. Škegro, 1999:105-119

[649] August je dao da se izgradi put Akvileja-Nauport (Vrhnika)-Emona (Ljubljana) prema Sisciji (Bojanovski, 1988: 66; *Tac. Ann.* I, 20; *Ruf. Fest.* VII, 5), da bi u ustanku postala glavna rimska strateška komunikacija, posebno za 6. i 7. god. n. e., pa i dio 8. god. n. e., do pada Panonije.

protu-ustaničkih jedinica i čestom mjestu boravka rimskih zapovjedništava, uključujući i Tiberija i Germanika.

Borbe na sjeverozapadnom dijelu ratišta, posebno one koje su se odvijale južno od područja Posavlja i u području rijeka Kupe, Une i Sane bile su vezane za dinarski segment ustanka, odnosno za ono područje koje je bilo u neposrednoj zoni odgovornosti vrhovnog vojvode Batona Dezitijatskog, koji je vjerojatno često tamo i boravio. To se može objasniti činjenicom da su dinarske jedinice raširile ustanak na zapadnom pravcu, i to u dva vala, posebno izraženo za vrijeme nakon nastanka Saveza. Panonski segment ustanka, odnosno primarna zona odgovornosti Batona Breučkog više je bila orijentirana prema istočnoj bojišnici, ali je i ona vjerojatno vodila borbe i sa «zapadnom» borbenom grupom u zapadnim područjima Posavlja i Slavonije. Činjenica da se u zoni odgovornosti Batona Dezitijatskog nalazilo i sjeverozapadno ustaničko područje i da su se i na tome području vodile teške borbe, usko vezane sa strateški primarnim ofenzivnim forsiranjem panonskog prostora od strane rimskog zapovjedništva, moglo je da utiče na to da se u rimskoj javnosti javi određena determinacija Batona Dezitijatskog kao panonskog vojvode (kod Svetonija) i Dezitijata i Mezeja kao panonskih naroda (kod Strabona).[650]

Spomenuta područja su tako od početka 7. god. n. e. bila prostori glavnih borbenih aktivnosti i ciljevi pustošećih i ofenzivnih pokreta protu-ustaničkih snaga, te su oni na sebi osjetili sav bijes protu-ustaničkih snaga. Pojedine oblasti nisu bile samo pustošene i razarane, nego su ih Rimljani sa pomoćnim, savezničkim i plaćeničkim jedinicama uspjeli i okupirati, ali sigurno nakon teških uništavanja. Čitav niz velikih naselja, od kojih neka sa tisućljetnom tradicijom življenja, posebno ona u ravnicama zapadne Posavine su za vrijeme ovih borbi brutalno i sustavno razorena, kao npr. Donja Dolina.[651] Stari način života, sa kontinuiranim razvitkom još iz željeznog doba, bio je prekinut.

Međutim i pored usmjeravanja glavnog i najžešćeg udara ofenzivnih operacija, i pored svih nepovoljnijih uvjeta u odnosu na one prirodne uvjete na koje su mogle računati dinarske obrambene linije, panonske jedinice i uporišta su u vrijeme izvođenja prvih neprijateljskih akcija pokazivale iznimnu žilavost i odlučnost, ali i sposobnosti. To je uvjetovalo da rimske jedinice i u panonskom bazenu i na sjeverozapadnom području uđu u težak i ogorčen sukob i da svaka od njihovih ofenzivnih akcija bude praćena snažnim otporom. Po Veleju, Tiberije je izbjegavao ujedinjene ustaničke snage i razbijao ih po dijelovima, što je rezultat njegovog znanja, tj. strateške mudrosti.[652] Ovo se ne bi trebalo

---

[650] Vjerojatno je i činjenica da je u Sisciji, koja se nalazila u panonskom bazenu, poglavito bilo situirano Tiberijevo zapovjedništvo i da je iz nje polazio dobar dio operacija od druge polovice 6. god. n. e. sve do 9. god. n. e. i da je ona u tom periodu predstavljala ključnu rimsku poziciju u ratovanju sa pobunjenim Ilirima, utjecala na razvijanje te «panonske» determinacije ustanka u tadašnjoj rimskoj javnosti.

[651] Iako je Donja Dolina u opadanju još od IV. st. p. n. e. kraj njenog postojanja ipak se najviše može datirati u vrijeme uspostave rimske vlasti. (Wilkes, 2001:68); O Donjoj Dolini i učešću ovih panonskih zajednica u ustanku 6 – 9. god. n. e., v. Čović, 1976:169-185

[652] *Vell.* II, CXI, 4

smatrati stvarnom Tiberijevom strateškom pozicijom, nego je riječ ili o Velejevom shvaćanju Tiberijeve strategije postupnog ratovanja, pustošenja i iznurivanja ili njegovog pravdanja za nepopularnu strategiju (za rimsku javnost) koju je primjenjivao Tiberije za vrijeme borbenih operacija do druge polovine 8. god. n. e. Velej Paterkul je tako i primjenjivanu strategiju na osnovi koje se vodio rat, ali i stanje na terenu i ustanički način ratovanja, uspješno predočavao u panegirik, iako je stvarna situacija nastala na osnovu drugačijih motiva.

Kako bi spriječili potpunu odvojenost svojih snaga na panonskim ratištima i spriječili mogući ustanički dodir sa vanjskom granicom, rimskom zapovjedništvu se kao strateška važnost nametalo i očuvanje borbene linije Sava-Drava. Panonsko-breučki ustanici su tako od samog početka ustanka nastojali da pored zauzimanja Sirmijuma izbiju i na desnu obalu Dunava čime bi došli u neposredni dodir sa nerimskim svijetom. Uslijed takve situacije i strateških zamisli, od samog početka oružanog sukoba vođene su teške i odlučujuće borbe na obalama Drave, u kojima je učešće uzeo i sam Cecina.

Poradi održanja borbeno-ofenzivnog fokusa na panonskom segmentu i na sjeverozapadnom ratištu, jadranska bojišnica je sa rimske strane uglavnom bila defanzivnog karaktera i iz Salone u tom periodu nisu pokretani nikakvi snažniji udari u ustaničko zaleđe kojim bi se odlučujuće ugrozio dinarski segment ustanka. Jadranska bojišnica je trebala poslužiti samo za razvlačenje ustaničkih snaga i tek zadnje godine rata zaleđe Salone je ponovo ušlo u fokus glavnih borbenih aktivnosti, kada je bilo zahvaćeno jednim od krakova glavne ofenzivne akcije na dinarsko ustaničko područje. Ipak vjerojatno ni u ovom periodu ni jadranska bojišnica nije baš bila mirna i na njoj su se odvijale izvjesne borbene aktivnosti, samo ne baš onog intenziteta kao na prostoru panonskog bazena i na sjeverozapadu bojišta. Ipak na ovom prostoru od druge polovice 6. god. n. e. do prvih razdoblja 9. god. n. e., ako bismo sudili na osnovi podataka iz sačuvanih vrela, nije bilo značajnijih ofenzivnih pomjeranja ni sa jedne ni sa druge strane. Te borbe na jadranskom ratištu su vođene poglavito oko doline donje Cetine i uopće u bližoj unutrašnjosti na potezu Krka-Neretva u neposrednom zaleđu Salone i Narone. Možda se na ove borbe, i one ranije iz 6. god. n. e. kada je Baton Dezitijatski nastojao da zauzme Salonu i ostvari kontrolu na jadranskom obalom, ali i za one bitke u završnoj fazi ustanka (borba za Andetrij i okolno područje) odnosi i opaska Plinija Starijeg o Burnumu, Andetriju i Tribuliumu kao kastelima proslavljenim u bitkama (*...Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella*).[653] Ova Plinijeva opaska, iako ne spominje ratove i konkretne bitke u kojima su se ti kasteli proslavili, iznesena je uzgrednim tonom a u njoj se osjeća i doza ponosa i časti koje ovi kasteli imaju, najvjerojatnije u vezi ustanka 6 - 9. god. n. e., iako ne treba isključiti da se ona odnosi i na neke ranije rimsko-delmatske ratove npr. Oktavijanove ratove u kampanji 34 - 35.

[653] *Plin. NH* III, 141

god. p. n. e.[654] Da su pojedini od ovih kastela predstavljali važne borbene pozicije u toku Ilirskog ustanka potvrđuje i Dionov podatak u kome spominje Andetrij (… ᾿Ανδήτριον...), kao važnu ustaničku utvrdu nedaleko od Salone.[655] Iako se ovaj njegov podatak konkretno odnosi na posljednje faze ratovanja, nesumnjivo je i u prve dvije godine rata Andetrij imao važniju ulogu u ratnim operacijama u neposrednom zaleđu Salone. I Strabon čije finaliziranje dobrog djela opisa zapadnog Balkana pripada razdoblju ilirskog ustanka, spominje Andetrij što isto u dovoljnoj mjeri pokazuje značaj te ustaničke pozicije.[656] Vjerojatno su sličnu ulogu imali i Burnum i Tribulium/Tilurij, koji su se nalazili isto u relativnoj blizini srednjojadranske obale i predstavljali točke najčešćeg borbenog dodira ustaničkih i rimskih i njima savezničkih i lojalnih snaga na širim prostorima oko rijeka Krke (*fl. Titius*) i Cetine (*fl. Hippius*). Uostalom, Plinije Stariji na drugom mjestu spominje pobunu u Iliriku 6 - 9. god. n. e., pa je sasvim logično povezati da je on bio relativno upoznat sa ovim ratom i da je samim tim upravo podatak o bitkama koje su proslavile tri kastela crpio iz toga svoga saznanja.[657] Sva tri spomenuta kastela bila su situirana na spomenutom pravcu bliže unutrašnjosti od obale i nesumnjivo su sa drugim sličnim utvrdama sve do Neretve predstavljala glavnu borbenu liniju na jadranskom ratištu. Za Andetrij se zna da se nalazio u rukama ustanika dok je pozicija i kontroliranje Burnuma i Tribuliuma nepoznata, odnosno ne može se pouzdano reći tko ih je držao u svojim rukama. Plinijev Tribulium je vjerojatno Tilurij (Gardun), lokalitet između Salone i Delminijuma i on bi se zbog te dublje kontinentalne situiranosti u delmatsko područje a i zbog činjenice da je Andetrij (zapadno od Tilurija) predstavljao snažno ustaničko uporište. našao u ustaničkim rukama.[658] Ali sudbina Burnuma na granici Liburnije i Delmatije je ipak prilično nejasna. Burnum se mogao u toku rata naći i u rukama ustanika, ali isto tako i protu-ustaničkih snaga koje su vjerojatno u njemu imale određenu posadu i prije izbijanja ustanka.

Inače u toku odvijanja «panonske faze» rimske akcije izvođene uopće prema dinarskoj oblasti ne bi imale onakav intenzitet kao u panonskim zemljama, i uglavnom su imale karakter zadržavanja i razvlačenja ustaničkih snaga ili žešćih ofenzivnih akcija samo na neke njegove segmente poglavito na sjeverozapadnom ratištu. Na pojedinim pravcima, kao na jadranskoj bojišnici, protu-ustaničke snage su održavale stanje relativne defenzive, tako da je dublje zaleđe dinarskog pojasa u ovom periodu bilo pošteđeno širokog opsega uništavanja kao što se to događalo na sjeveru u ravnicama panonskog bazena, pa i sjeverozapadu zone odgovornosti dinarskog segmenta ustanka. Slab ili bar niži intenzitet

654 O tome v. Zaninović, 1984:67-68

655 *Cass. Dio* LVI, 12, 3

656 *Strab. Geo.* VII, 5, 5

657 *Plin. NH* VII, 147

658 Tilurij se nalazio i na komunikaciji Salona-Delminium, kojom su se vjerojatno služili i ustanici prilikom svoga prodora prema Saloni 6 god. n. e. I radi toga se ovo uporište moralo naći u okviru ustaničkog teritorijalnog zahvata.

borbi od početka 7 god. n. e. se osjećao i na graničnim područjima Ilirika prema provinciji Meziji, na prostoru južno od Save, odnosno u jugozapadnoj Srbiji, te i današnjem albanskom području okrenutom prema Makedoniji i Dardaniji.[659] I ako bi se sudilo po sačuvanoj izvornoj građi, ove oblasti bi bile pošteđene intenzivnih borbi i razaranja od prve polovice 7. god. n. e. do konačne rimske ofenzive na preostalo ustaničko dinarsko područje u prvoj polovici 9. god. n. e. Ovo se može objasniti time da su Rimljani fokus svoje borbene aktivnosti i strateškog interesa, ali i koncentracije trupa, posvetili panonskom bazenu i sjeverozapadnom području, pa su onda ovi istočni i južni prostori ostali «zanemareni». Da je bilo tako dokazuje i dolazak pojačanja iz istočnih provincija koje predvodi Plaucije Silvan, jer ove snage se ne upućuju u borbe na albansko ili istočno-dalmatinsko područje koje im je bilo najbliže prilikom njihovog dolaska na središnji Balkan, nego direktno odlaze na panonsko ratište gdje su se spojili sa snagama Cecine Severa. To je primoralo i ustanike da dijelove snaga koje su držali na jugoistočnom pravcu prebace na ona žarišta na kojima su se vodile najteže borbe. Tako je ovo područje ostalo bez velikih borbenih operacija onog stila, opsega i tipa kakve su se odvijale na drugim područjima, posebno u panonskom bazenu i sjeverozapadnom pravcu.

Rimske i druge protu-ustaničke trupe su i po Veleju patile od slabog snabdijevanja i općenito oskudice ne samo u potrebnom ljudstvu nego i u živeži i materijalu što je primoravalo Tiberija da dio svoje energije posveti i rješavanjima ovog pitanja i da svoje borbene aktivnosti prilagodi i svojim stvarnim logističkim mogućnostima.[660] Tome je doprinosila i pojava krize i u samom Rimu i Italiji, uključujući i pojavu gladi i povećanje cijena. To nedostatno snabdijevanje sve brojnije protu-ustaničke armije nesumnjivo je dovodilo do dodatnog opterećivanja civilne (posebno domorodačke) populacije na terenu rimskih koncentriranja i aktivnosti, koje je bilo izloženo stalnim rekvizicijama najrazličitijeg opsega i sadržaja. Vojska je jednostavno bila primorana da sve ono što joj nedostaje namiri od domorodačkog stanovništva, tako da su pustošenja ustaničke teritorije ali i iznuđivanja od domorodaca poprimali i oblike sustavne pljačke. Izgleda da je i Tiberijeva strategija pustošenja i iznurivanja bila između ostalog i posljedica ovakvog

[659] Granica između Dalmacije, odnosno Ilirika iz kojeg je prvospomenuta provincija proizašla, se bazira na podatku Klaudija Ptolemeja (II, 16, 1; III, 9,1) o istočnoj granici Dalmacije, koja se proteže od Save (blizina njenog ušća u Dunav) do *Scardus mons* (Šar planina) na jugu. Granice Ilirika, tj. Dalmacije spominju i Plinije Stariji, (III, 150); *Dimensuratio provinciarum,* 18; Orozije, I, 2, 59; O granici između Dalmacije i Gornje Mezije sa pregledom različitih razmatranja po ovom pitanju v. Zaninović, 1983. Kada se razmatra pitanje ove granice potrebno je na umu imati aksiom po kome provincijska linija nije mogla dijeliti jednu te istu peregrinsku *civitas*, pa tako kao što iz istih razloga nije Sava bila granica između Dalmacije i Panonije, tako ni Drina, ako je svojim tokom prolazila kroz istu *civitas*, nije bila granicom između Ilirika, tj. kasnije Dalmacije i Mezije, tj. Gornje Mezije. Ako je *civitas* Dindara prelazila Drinu u njenom srednjem toku, a to je najvjerojatnije bio slučaj onda je i provincijska granica išla istočno od Drine. A vjerojatan je sličan slučaj bio i sa drugim narodima i plemenima u jugoistočnoj Bosni i jugozapadnoj Srbiji, koji su u većini slučajeva bili epigoni nekadašnjih Autarijata, pa i sa zajednicama u donjem toku rijeke Drine posebno s tim da su ove zajednice bile naslonjene na Sirmijum, bitan centar Ilirika, odnosno Panonije.

[660] *Vell.* II, CXI, 4; *Svet. Tib.* 16

stanja, odnosno i zahvaljujući njenom provođenju protu-ustaničke snage bi dolazile do neophodnih resursa.

Rimsko zapovjedništvo

Razvoj ratne situacije 6. god. n. e., a pogotovu drugi val širenja ustanka u jesen i zimu 6. god. n. e. i niz iscrpljujućih i neuspješnih pokreta trupa koje je predvodio Tiberije, izazvali su nezadovoljstvo Augusta i vjerojatno rimske javnosti u kojoj je raslo nezadovoljstvo.[661] Tiberijeva usporena strategija vođenja rata sve je bila više iritirajuća za Augusta koji je i očekivao i kome je bila i radi unutarnjih razloga potrebna brza pobjeda. Iako su Tiberije i njemu podređeni zapovjednici Cecina Sever i Valerije Mesalinus uspjeli da u općoj kaotičnoj situaciji, nastaloj uslijed izbijanja ustanka i njegovog brzog širenja širom ilirskih zemalja, kako tako stabiliziraju ratište činjenica je da ustanak ne samo da nije slomljen nego je predstavljao snažnog, udruženog u jedan vojno-politički Savez protivnika. Takvo stanje i odnos snaga na ratištu samo su potvrđivali da će rat biti dugotrajan i težak i da će iziskivati velika naprezanja Države i njenih ljudskih i materijalnih resursa. Ilirik je bio i previše blizu Italije i zauzimao je takvu stratešku poziciju da bi se mogao prepustiti svojoj sudbini, on se morao pacificirati na bilo koji način, bez obzira koliku materijalnu korist donosila pobjeda.

August i njegovo neposredno okruženje, pa i šira rimska politička javnost i obično stanovništvo, su sigurno dobro znali za nevolje rimskog položaja na zapadnom Balkanu i panonskom bazenu, a i neke očigledne greške i propusti rimskog zapovjedništva na terenu, oličenog u Tiberiju samo su dodatno pothranjivali nezadovoljstvo Augusta naspram djelovanja svoga posinka. Po Kasiju Dionu, August je mislio da je Tiberije mogao lako i brzo pobijediti «Delmate», tj. dinarski segment ustanka, koji su samim tim za Augusta bili taj glavni protivnik. Ako je i u stvarnosti bilo tako, Augustovo shvaćanje rata i odnosa snaga nije baš bilo zasnovano na realnim osnovama, jer se prema trupama pod Tiberijevim zapovjedništvom nalazio ustanički ustroj koji je efektivno kontrolirao najveći dio zapadnog Balkana i istočnog dijela panonskog bazena. Uz to na prijelazu 6/7. god. n. e. ustanici su posjedovali brojno borbeno ljudstvo, visok potencijal i moral, sposobna zapovjedništva i poznavali su teren koji je usto bio načičkan brojnim ustaničkim utvrđenim točkama, koja su predstavljala ustvari borbene pozicije i okupljališta ustaničkih trupa i polazišta njihovih akcija. Praktično se ustanička strategija sve više svodila na sklanjanje u te utvrđene pozicije, dok je protivnik pustošio okolni, skoro prazan teren a onda na iznenadne napade gerilsko-partizanskog tipa. Ovo je značilo i da nije postojala neka prava linija razgraničenja protivničkih oružanih snaga, i da je praktično da li je neka teritorija bila pod kontrolom jedne od dvije zaraćene strane bilo

[661] *Cass. Dio* LV, 31, 1; Po Svetoniju (Tiberije, 16), Tiberije je u toku rata bio često bio opozivan (…*quanquam saepius revocaretur*…). nejasno je što je pod ovim Svetonije podrazumijevao, jer iz Dionovog, a pogotovu iz Velejevog opisa ne raspolažemo ni sa najmanjim indicijama da je Tiberije bio opozvan. Tiberije je samo jednom napustio ilirsko ratište, ali ne iz razloga što je bio opozvan, a i to se desilo nakon velike pobjede i pada Panonije.

vrlo teško odrediti. Operacije pustošenja su mogle zahvatiti velika područja, a da ustvari ne rezultiraju konačnim njihovim zauzimanjem jer bi uporišta ostajala u rukama ustanika. Tiberije i njemu subordinirani zapovjednici su ih mogli zaobilaziti, udarati na druge oblasti i na druga naselja u dubljoj unutrašnjosti ustaničkog teritorija i onda se vraćati na svoje polazne točke nakon što su ostvarili, ili ne ostvarili, postavljeni cilj pustošećeg pohoda. Jedino na osnovu čega bi se okvirno moglo tvrditi da je neka teritorija u rukama pojedinih strana jeste upravo situiranost uporišta koja se nalaze u rukama jedne od protivničkih snaga. Prostor na kome se nalaze uporišta još uvijek u rukama ustanika i na koje se nakon povlačenja razaračkog pokreta protu-ustaničkih snaga ponovo vraća stanovništvo izbjeglo u utvrđene refugije (radi obrade zemlje, izvođenja stoke na pašnjake ili nekih drugih privrednih ili neprivrednih aktivnosti) i na kojima nisu uspostavljene trajnije protu-ustaničke pozicije (utvrde, predstraže, logorišta) može se smatrati još uvijek ustaničkim područjem. Naravno neke oblasti su bile i potpuno pod kontrolom ustanika za vrijeme 7 i 8. god. n. e. To bi se u prvom redu odnosilo na unutrašnje dinarske oblasti kao što su dezitijatsko pa i veći dio delmatskog područja i neke druge zaštićenije oblasti, koje su se nalazile u dubljoj unutrašnjosti ustaničkog teritorija. Moguće je pretpostaviti da su ove središnje dinarske oblasti bile i van domašaja tih protu-ustaničkih pokreta razaranja i da su tako pune dvije godine bile u pravom smislu slobodne od prisustva većih protu-ustaničkih vojnih formacija i njihovih pokreta. Panonski pojas, i to poglavito njegove oblasti i zone najbliže područjima koncentracija protu-ustaničkih snaga, i sjeverozapadno područje tako se mogu u najvećoj mjeri smatrati prostorom «relativne ustaničke kontrole», jer preko njih se odvijaju borbene operacije i pustošeći pohodi, a uporišta u većini slučajeva (bar ona veća i bolje utvrđena) ostaju u rukama ustanika.

Jedina opcija koja se pružala pred rimskim zapovjedništvom na terenu bila je juriš na te utvrđene pozicije i njihovo zauzimanje jednu po jednu, a to je iziskivalo golema naprezanja ljudstva i njegove gubitke. A tih utvrđenih pozicija je bilo i previše i to ne samo na poprištu najžešćih borbenih aktivnosti na sjeverozapadnom području i panonskom pojasu, nego i u dubljoj unutrašnjosti ustaničkog teritorija. Praktično se svako naselje, pogotovu ako je bilo gradinskog tipa, na teritoriju pod ustaničkom kontrolom moglo pretvoriti u borbenu, utvrđenu poziciju i s tom činjenicom je Tiberije bio upoznat i samim tim je morao i nju uzimati u obzir prilikom razrade svoje strategije i taktičkih poteza. U jednoj bici ili zauzimanjem samo jednog uporišta se na terenu praktično ništa ne bi moglo presudno dobiti, i jedino što je preostalo protu-ustaničkim snagama bila je taktika iznurivanja, pustošenja i čekanja da vrijeme, iznemoglost, glad, bolesti, nestrpljenje, pad morala i borbene spremnosti i druge nedaće postanu novi, najbolji saveznici Rima. Ipak do tada su se sa ustaničkom strateškom, u načelu defanzivnom, praksom, koja se počela primjenjivati nakon prestanka širenja ustanka, Tiberije i njegovi subordinirani zapovjednici morali suočiti. A to je otežavalo njihove borbene akcije, donosilo velike gubitke i izazivalo frustracije na rimskoj strani. A izgleda da ni sam

Tiberije nije baš bio željan većeg žrtvovanja i izlaganja opasnosti svojih vojnika,[662] pa je prihvatio tu oportuniju strategiju. Ali ovakva situacija je bila razumljiva samo onome tko se nalazio na terenu, dok je državno vrhovništvo u Rimu moglo da ima i drugačiju percepciju načina vođenja borbenih operacija i ocjenjivanja njihovih rezultata. Zbog ipak pogrešnog uvjerenja, August je bio sumnjičav da Tiberije, po Kasiju Dionu, što je moguće više namjerno oteže sa ratom i poduzimanjem odlučnih akcija kako bi mogao služeći se ratom kao izgovorom da pod svojom komandom i pod oružjem i u punoj borbenoj gotovosti drži brojno ljudstvo. [663] Ova Dionova, ili njegovog vrela, ocjena ili stvarno Augustovo uvjerenje ipak nisu bili utemeljeni i bili su zasnovani na pogrešnim premisama, shvaćanjima i tendencioznosti antičke historiografije pa možda i stvarnim predrasudama, potisnutim političkim i privatnim željama i paranoji samoga ostarjelog Augusta.[664] Tiberije nije bio kasnorepublikanski političar i vojskovođa poput jednog Sule, Pompeja, Krasa, Cezara, Marka Antonija pa i samoga Oktavijana Augusta da svoju političku moć «crpi» i iz vojske pod svojim zapovjedništvom a niti su uvjeti nakon desetljeća principata bili takvi koji bi omogućavali ponavljanje situacije iz vremena rimskih građanskih ratova. Uostalom Tiberije je već bio posinak Augusta i osoba sa najviše šansi da ga naslijedi pa je teško očekivati da bi on, poznat kao relativno oprezna osoba ne sklona rizičnim i naglim potezima, mogao da rizikuje takvu poziciju nekim

---

662 *Vell.* II, CXV, 5

663 *Cass. Dio* LV, 31, 1

664 Antička historiografija, pogotovu ona iz ranijih razdoblja principata, čiji su predstavnici dolazili dobrim dijelom i iz reda senatorskog staleža i to poglavito iz onog dijela koji je bio emocionalno i idejno opoziciono nastrojen prema principatu, a napose prema «tiraninu» Tiberiju, kao da je uvijek nastojala da istakne međusobnu surevnjivost pa i navodno neprijateljstvo Augusta i Tiberija. Time je ta historiografija nastojala da posebno negativno istakne Tiberija, kao navodnog ubojice Germanika (toga favorita senatorske opozicije) i osobe koja je bila odgovorna za mnoge smrti uglednih građana, kao antipoda Augustu, pa se u svrhu te ideje-vodilje gomilala građa koja je govorila o preuveličanom nesuglasju, podozrenju pa i mržnji koju je August gajio prema svome nasljedniku. A Kasije Dion, kao i sam pripadnik senatorskog staleža, je po prirodi stvari za opise prvih careva najviše koristio tu zapisanu senatsku tradiciju pa mu se ona prirodno usjekla u sjećanje i postala prirodnom, što je utjecalo i na njegove povijesne podatke. Da su takva shvaćanja i mišljenja o odnosu Augusta i Tiberija nastala u toku I st. n. e. bila pretjerana dokazao je još Svetonije (Tiberije, 21), koji ih je koristeći Augustova pisma upućena Tiberiju u određenoj mjeri relativizirao. Iako je nesumnjivo vladalo određeno nerazumijevanje pa i razilaženje po nekim pitanjima taktičke i strateške prirode između Augusta i Tiberije, pa i ako je ovaj potonji bio ipak samo Augustova krajnja opcija za nasljednika, ipak je teško zamisliti da je postojala takva duboka antipatija i nepovjerenje da je August gajio skoro paranoičnu sumnjičavost prema eventualnim namjerama Tiberija kao zapovjednika oružane sile. Uostalom da je tako bilo zar bi se uopće Tiberiju dodijelilo vrhovnom zapovjedništvo nad brojnom i snažnom armijom u Iliriku. To što August nije gajio simpatije prema Tiberiju, nije značilo da ga je duboko mrzio. Oba vrela se ne slažu, vjerojatno i iz gore navedenih razloga, ni oko predstavljanja veličine ustaničkih snaga, jer dok su za Veleja one preobilne izvještaj Kasija Dion, iako ne daje direktne podatke o brojnoj veličini ustaničkih snaga, je ipak suzdržaniji u predstavljanju ustaničkih snaga i mogućnosti. Dok su one za Veleja goleme i skoro nesavladive, izuzev naravno za Tiberija, smisao i podaci izvještaja Kasija Diona pružaju uravnoteženiju predstavu (što automatski ne znači i tačnu) o snazi ustanika. Kao da Kasije Dion, odnosno njegova izvorna građa govore da ustanička snaga do novog vala širenja ustanka i nije bila baš takva da je Tiberije nije mogao svladati. Istina u odnosu Augusta i Tiberija, koje je jednu svoju presliku imalo i u ratnim događanjima ilirskom tlu između 6. i 9. god. n. e. nalazi se negdje između Dionovog opisa u kojem, zahvaljujući korištenju izvorne građe, kao da provijava misao o Tiberijevim propustima, greškama pa i namjernim, smišljenim skoro zavjereničkim postupcima na terenu (u drugoj polovici 6. god. n. e.) i Velejevog hvalospjeva o Tiberijevim uspjesima i angažmanu u borbama na početku ustanka. Stvarna situacija je vjerojatno u sebi sadržavala i teške mogućnosti i uvjete realiziranja uspješne protu-ustaničke operacije, ali i nesumnjive greške bolje reći propuste i nepripremljenosti rimskih zapovjedništva uključujući i samoga Tiberija.

poduhvatom sa sumnjivim uspjehom. Bolje, sigurnije i učinkovitije je bilo prepustiti da njegove interese ostvaruje Livija i da se sačeka prirodna? smrt samoga Augusta.[665] Naravno moguće je i pretpostaviti da je od Diona preneseno, Augustovo uvjerenje u djelovanje i ponašanje Tiberije, bilo i rezultat kasnijih tumačenja i karikiranja Augustovih mišljenja i poteza. Ipak da je postojalo Augustovo, bar u nekom vidu i stupnju, izraženo nezadovoljstvo spram djelovanja Tiberija dokazuje to što on šalje Germanika na ratište. Prvo se nadao da bi se uvođenjem novina u zapovjedništvo na terenu preokrenula stvar i situacija na terenu te ubrzalo forsiranje i vođenje borbenih operacija znatno većeg opsega. Pored tih čisto vojničkih potreba, August je izgleda želio da slanjem Germanika u ilirske zemlje afirmira ovog mladića koga je sudeći po svome ponašanju predstavljenom u povijesnim vrelima, iznimno i cijenio i podržavao. Slanjem Germanika na ratište August je izgleda želio i da na terenu ima osobu od svoga punog povjerenja i da «preko njega» utiče na djelovanje i ponašanje Tiberija. Istovremeno se nadao da će sposobni Germanik sudjelovanjem u ratu učvrstiti svoju poziciju u vojnim i političkim krugovima Države, a i da će ostvariti eventualnu pobjedu koja mu je bilo prijeko potrebna kako bi stekao ugled u rimskoj javnosti i koja bi mu omogućila brži uspon u vojničkoj, političkoj i državničkoj karijeru. August je, jednostavno rečeno, forsiranjem Germanika ustvari forsirao svoje prave nasljednike.[666] Preko njega je August nastojao i da se stvori bar kakva takva protuteža Tiberiju, i njegovim idejama i djelovanju, kao neki korektor, stabilizator uprave Tiberija.

Paralelno sa odvijanjem ratnih operacija, na carskom dvoru, u Augustovoj porodici desio se niz događaja koji su promijenili poredak stvari unutar vladajuće Augustove porodice, eliminirajući posljednju prepreku za Tiberijevo nesmetano preuzimanje vladavine. Tako

[665] A posebno imajući u vidu da je Agripa Postum, jedini pravi konkurent Tiberija do kraja 6. god. n. e. bio uklonjen. Uostalom Tiberije nije bio toliko neodgovoran da bi se upustio jednu takvu «prevratničku» avanturu u uvjetima teških borbi sa Ilirima, a bilo bi i veliko pitanje da li bi ga vojska u tom slučaju uopće slijedila. Tiberije nije baš bio popularan u vojsci što su pokazale i pobune 14. god. n. e., nakon što je on preuzeo vlast, i u slučaju nekog oružanog sukoba vezanog za Augustovo nasljeđe Tiberije nije mogao sa sigurnosti i apsolutno računati na vojsku. Mnogo je bolje bilo riješiti se Agripe Postuma zakulisnim igrama i na «legalni» način, nego služeći se ili prijeteći vojnom silom.

[666] Tiberije sa Julijom nije imao žive djece (sin im je umro još u ranom djetinjstvu), tako da su jedini priznati biološki potomci Augusta bila njena još živa djeca iz braka sa Agripom, odnosno njihova djeca. A Germanikovim usinovljavanjem od strane Tiberija kojeg je posinio August, ovaj promućurni rimski princeps je ustvari i djecu svoje biološke unuke Agripine Starije (udate za Germanika), učinio i zakonski svojim direktnim potomcima, pa samim tim i legitimnim nasljednicima. Tako je August sve svoje nade i želje za dalju budućnost i svoje porodice i uprave Državom bacio na Germanika, odnosno bolje reći na djecu koju je on imao i koju će imati sa Agripinom Starijom. S pravom bi se moglo reći da je nakon smrti Gaja i Lucija onaj pravi, bar u Augustovim planovima i projektima, nasljednik koji je trebao održati i nastaviti razvitak moći i vlasti Augustove porodice bio ustvari Germanik. Ujedno bi se preko Germanika, odnosno njegove djece, izvršilo i konačno biološko spajanje Augustove i Livijine «krvi» i gena, te bi on predstavljao i novog predstavnika «dinastije» Julijevaca.

S druge strane, nije nemoguće pomisliti na još jednu kombinaciju u vezi odnosa Augusta i Germanika, sina Druza, mlađeg Livijinog sina. Zakonski Druz je bio sin Livije i njenog prvog muža Tiberija Klaudija Nerona, ali činjenica da je Livija napustila muža i otišla Oktavijanu dok je bila trudna sa Druzom, otvara mnoge mogućnosti za špekulacije. I pored Augustovih simpatija i protežiranja, Germanik je nesumnjivo posjedovao i vojničke i političke kvalitete, što mu je donosilo popularnost u široj javnosti, za razliku od «mrzovoljnog» Tiberija, iako je moguće pretpostaviti da je na razvitak te popularnosti, bar djelomično, utjecao i sam August.

je usporedo sa borbenim aktivnostima u toku 6. god. n. e. u ilirskim zemljama i situacija sa Agripom Postumom, posljednjim živim sinom nesretne i neshvaćene Julije, dostigla svoju kulminaciju i rasplet. Uz vjerojatnu «pomoć» spletki Livije, stvarne gospodarice ne samo samog Augusta nego i Države, Agripa Postum je, nakon čitavog niza sukoba koje je imao sa Livijom pa i sa samim Augustom, protjeran na otok Planaziju, blizu Korzike, a njegova imovina zaplijenjena u korist vojne blagajne (koja je tada hitno trebala sredstava) čime je on odstranjen i iz «kuće» Augustove.[667] Ovaj čin je proizveo čitav niz posljedica po Augustove buduće namjere i planove u vezi nasljedstva i osiguravanja vladavine svoje porodice i svojih «bioloških» potomaka. Ostavši bez Agripe Postuma koji je bio njegov posljednji zakonski sin i biološki unuk, jedini koji je ostao na raspolaganju za Augustovo nasljedstvo[668] bio je drugi zakonski sin Tiberije, ali bez ikakve biološke veze sa Augustom. Radi toga je August bio prisiljen da modificira svoje planove u kojima nova okosnica postaje Germanik. Ustvari forsiranje i slanje Germanika na ilirsko ratište upravo je bila jedna od posljedica afere i svih zbivanja vezanih za Agripu Postuma, jer je August morao naći zamjenu za gubitak Agripe Postuma koji je bio evidentan i prije samoga čina njegovog protjerivanja.[669] August je tako želio i da uvođenjem Germanika i njegovim forsiranjem kompenzira gubitak Agripe Postuma, i pripremi ga za buduće događaje i planove, ali i da dalje na neki način održava atmosferu porodične ravnoteže moći i utjecaja. Tako je i ilirski ustanak postao i prostor na kome su se trebale «poslagati kockice» u novoj šemi odnosa i hijerarhije unutar najmoćnije i

---

[667] *Vell.* II, CXII, 7 (Prema Agripi Postumu, tom glavnom suparniku Tiberija za Augustovo nasljedstvo u zadnjem deceniju života Augusta, Velej Paterkul se odnosi prilično negativno, što je gledano sa pozicija i motivacije Veleja prilično razumljivo); *Plin. NH* VII, 149; *Svet. Tib.* 15; *Cass. Dio* LV, 32, 1-2; LVI, 1-2; *Tac. Ann.* I, 3; 5-6. Protjerivanje se desilo najvjerojatnije do početka 7. god. n. e. ili početkom 7. god. n. e., sigurno prije Germanikovog spajanja sa Tiberijevom zapadnom borbenom grupom, jer Dion o protjerivanju Agripe Postuma govori neposredno prije spominjanja Germanikovog dolaska u Panoniju. Možda bi se, sudeći po Veleju (II, CXII, 7) protjerivanje se možda desilo i 6. god. n. e. , ako ne sam čin protjerivanja onda proces padanja u nemilost. Sudbinu Agripe Postuma je doživjela i njegova sestra Julija Mlađa (19. god. p. n. e. – 28/29. god. n. e.) koja je zbog kršenja Augustovih zakona o moralu (preljuba sa senatorom Decimom Silanom) 8. god. n. e. protjerana na Trimerus, mali italijanski otok (danas Tremiti) gdje je živjela 20 godina *Tac. Ann.* IV, 71. Možda vezano za slučaj Julije Mlađe je vezano i protjerivanje pjesnika Publija Ovidija Nasona, koji je 8. god. n. e. protjeran u daleki i zabačeni pogranični grad Tomis na Crnom Moru (današnja Konstanca) –Budimir-Flašar, 1963:407. *Sex. Aur. Vic. epi.* I, 24 navodi da je Ovidije protjeran zbog tri knjige Umijeća ljubavi. Ovidije je u Tomis stigao krećući se morskim putem pa preko Grčke u Trakiju (v. *Tristia* i *Ex Ponto*), jer je u to doba kopnena veza još uvijek bila blokirana od strane ustanika. Za Agripu Postuma i njegovu majku Juliju Stariju vežu se i afere Lucija Audazija i Azinija Epikada koji su namjeravali njih dvoje sa mjesta na koja su prognani nasilno dovesti k vojskama *Svet. Aug.* 19. Možda je u čitavu priču sa Agripom Postumom bio umiješan i izvjesni plebejac Junija Novata koji je u ime Agripe Postuma izdao protiv Augusta vrlo uvredljivo pismo. Junije Novat je kažnjen samo novčanom kaznom. *Svet. Aug.* 51

[668] Iako to formalno nije značilo preuzimanje Augustovog nasljedstva je praktično, u okolnostima koje su tada vladale, podrazumijevalo i preuzimanje uloge najvišeg državnog poglavara.

[669] Pisana literarna vrela nisu baš precizna u datiranju protjerivanja Agripe Postuma na Planaziju u odnosu na sazivanje pojačanja i određivanje njegovog zapovjednika i samog upućivanja na ratište. Izgleda da, sudeći po kontekstu tekstova tih vrela, Agripa Postum još uvijek nije bio protjeran kada je sazvano pojačanje i određen njegov zapovjednik-Germanik, ali da je to vrijeme ipak bilo vrlo blizu, odnosno konačni obračun i čin protjerivanja ne samo da je bio izvjestan nego i pripreman za realizaciju u vrlo, vrlo bliskoj budućnosti. To bi značilo da je i prije samoga protjerivanja Agripa Postum bio praktično otpisan. Potrebno je navesti da je Agripa Postum prvo bio prognan u Surent. *Svet. Aug.* 65

vladajuće porodice porodice Rimske države i svijeta Sredozemnog mora (nakon eliminacije sinova Agripe i Julije), dok su istovremeno stotine tisuća vojnika i civila vodili borbu na život i smrt, a mase vojnika prebacivale sa jedne strane Balkana na drugu.

Pored toga što je izbijanje ustanka zaustavilo osvajačke planove u germanskim zemljama, ustanak je imao i velike posljedice i na unutrašnju politiku i stanje u Italiji i Državi. Iznimni napori koje je Država poduzimala kako bi se ugušio ustanak, veliki gubici, ali i vijesti koje su dolazile sa ratišta a koje nisu govorile o završetku rata, nego samo o novim borbama i za državni vrh sporadičnim uspjesima probudili su i do tada prigušenu opoziciju. Sada je nastupilo i javno neslaganje sa Augustovom politikom, a sve je postajalo i očevidnije i nezadovoljstvo vitezova posebno prema porodičnom zakonodavstvu pa i protivljenje senatora. Povećanje cijena namirnica i proizvoda, pa i njihova nestašica su opet povećavali nezadovoljstvo i ostalih slojeva stanovništva, posebno rimskog plebsa. Zbog toga su se Augustovi interesi našli u raskoraku sa Tiberijevom strategijom, jer je svako produžavanje ustanka otežavalo Augustovu poziciju. Radi toga, August u početku 7. god. n. e. na čelo pojačanja koje je trebalo biti upućeno u ilirske zemlje, odnosno preciznije rečeno na zapadnu bojišnicu, postavlja Germanika. [670]

Međutim u vezi ovog pojačanja stvari stoje nešto drugačije u Velejevom izvještaju, jer on nigdje ne spominje Germanika nego samo kaže (hvalisavo) da je on sam, iako još uvijek nije bio senator, postavljen zajedno sa ljudima senatorskog staleža i sa *tribunis plebei* da odvede dio vojske koji mu je August povjerio, njegovom adoptiranom «sinu», tj. Tiberiju.[671] Inače Velej Paterkul učestvuje u ratu kao viši vojni zapovjednik, ili kako on sam kaže imao je mogućnost za slavnu službu. U vremenu prvih razdoblja razvitka ustanka, dolaska vijesti o događajima u ilirskim zemljama i donošenja i realiziranja «Augustovih mjera», Velej Paterkul je po osobnom svjedočenju završavao svoju službu u konjici i bio je *designatus quaestor,* odnosno izabrani (određeni) kvestor za narednu, vjerojatno 7. god. n. e.[672] Znači on je, kada mu je bio povjeren dio vojske koji je kao pojačanje trebao otići Tiberiju, još uvijek bio samo predviđeni kvestor i još uvijek nije obnašao tu službu niti je završio te nije bio senatorskog staleža, što i sam potvrđuje. Tako je i njegovo učešće u ratu potrebno možda promatrati i kao realizaciju one mjere kojom su senatori i vitezovi (staležu kojem on tada pripada) obećali dati svoj obol ratu. Da je posljednja konstatacija tačna posredno potvrđuje i sam Velej, kada kaže da se on nalazio

---

[670] *Cass. Dio* LV, 31, 1-2; Pojačanje je bilo sastavljeno od građana po rođenju (vjerojatno je riječ većinom o pozvanim veteranima, ali sigurno u određenoj mjeri i od pravih dobrovoljaca, ali i na klasični način mobiliziranih građana) i od otkupljenih i obučenih oslobođenika (koji su formirali već spomenute «dobrovoljačke» kohorte rimskih građana), a možda i od pojedinih pravih pomoćnih jedinica koje su slale peregrinske *civitates* (ako jesu, onda su one dolazile iz zapadnih provincija) i drugih jedinica.

[671] *Vell.* II, CXI, 3-4

[672] *Vell.* II, CXI, 3

među senatorima i tribunima koji su trebali voditi pojačanje na ratište, a i on sam je bio vojnik od karijere i njegovo učešće u ratu je bilo sasvim očekivano. Međutim jedna druga rečenica unosi izvjesne nejasnoće u sam Velejev odlazak i boravak na ratištu, jer on dalje ističe da je za vrijeme kvesture (7. god. n. e.) odbio pravo na provinciju koja mu je dodijeljena[673] i da je poslan Tiberiju kao *legatus Augusti*. Iz ovoga bi se mogao izvući i zaključak da je Velej Paterkul već senator, odnosno da je završio svoju kvestorsku službu, te bi tek onda bio poslan Tiberiju. Ovu konfuziju u vezi njegovog odlaska koju je sam Velej izazvao svojim prilično hvalisavim (kojim opisuje svoj obol i doprinos ratnim potrebama Rima, Augusta i Tiberija)[674] i uopćenim podatkom, mogu možda riješiti sljedeća predložena rješenja:

- Velej Paterkul je bio određen zajedno sa nekim senatorima i tribunima (ne navodi ni jedno ime ovih nesumnjivo uglednih pojedinaca) da predvodi pojačanje na ratište dok još uvijek on nije bio kvestor, niti dok je završio svoju kvesturu. Ali pošto pojačanja nisu bila spremna za polazak sve do prvih mjeseci 7. god. n. e. Velej je praktično bio kvestor kada je krenuo na ratište, znači za vrijeme kako on naglašava njegove kvesture (*in quaestura*) i kada odbija provinciju koja bi mu kao sljedovala po zakonu. Tako bi se moglo objasniti da on bude upućen na ratište sa činom legata, jer je u trenutku ne izbora za upućivanje nego samog upućivanja bio već kvestor. Tada se on nalazio ipak na znatno višoj hijerarhijskoj stepenici nego dok je bio tek izabrani kvestor, odnosno još uvijek tek viši (po vojnoj hijerarhiji) konjički oficir i pripadnik (po staleškoj hijerarhiji) viteškog reda. Po ovome bi Velej Paterkul bio određen za odlazak na ratište 6. god. n. e. ali je stvarno otišao tek prvih mjeseci naredne 7. god. n. e. (kada obnaša svoju kvesturu), jer je trebalo da se pripremi jedna velika vojna sila sastavljana od prilično raznorodnih elemenata. Ovakvo tumačenje bi moglo objasniti nesuglasje Velejevog podatka u vezi njegovog odlaska. Kao dodatnu potvrdu ovakvog stava je i to što Velej Paterkul po osobnom svjedočenju boravi početkom zime 7/8. god. n. e. (Velej, II, CXIII, 3) na ratištu kada mu je Tiberije povjerio zapovjedništvo nad jednim od zimskih tabora, što se moglo dodijeliti samo višem oficiru, možda sa činom legata koji bi tada stvarno nosio Velej Paterkul. Sam Velej se na ratištu nalazi i u jesen 7. god. n. e. jer detaljno opisuje združeni tabor, u kojem se i sam nalazio. Uostalom njegov opis ratne 7. god. n. e. u panonskom

[673] Ovaj podatak o dodjeljivanju provincije Veleju je nejasan, sumnjiv i slabo vjerojatan, jer koje su se to provincije dodjeljivale kvestorima nakon isteka njihovog jednogodišnjeg mandata, pošto ne postoji neka prokvestura, iako ne treba isključiti da je uslijed teških prilika i izvanrednih okolnosti 7. god. n. e. (mobilizacija senatora i vitezova i njihovo upućivanje na ilirsko ratište) i kvestorima povjeravano upravljanje nekim manjim i siromašnijim provincijama.

[674] Kao da ovom svojom konstatacijom Velej želi da istakne samoga sebe i svoju predanost interesima Države, kada se odriče upravljanja nekom mirnom provincijom i umjesto toga, znači potpuno dobrovoljno, se odlučuje da se uputi u ilirske zemlje.

bazenu je najdetaljniji u odnosu na ostale godine rata i prostore preko kojih se rat odvijao, što samo potvrđuje njegovo osobno prisustvo na tome dijelu ratišta u tom periodu. To bi objašnjavalo i Velejevu «kaotičnost» i nedosljednost kada je riječ o opisivanju događaja iz 6. god. n. e., za razliku od onoga što se događa u 7. god. n. e.

- Druga mogućnost je da je Velej na ratištu boravio dva puta, odnosno prvi put 6. god. n. e. kada je upućen na ratište još kao izabrani kvestor, a drugi put nakon odbijanja provincije. Međutim, po samim njegovim podacima on je na ratištu boravio u toku većeg dijela 7. god. n. e. znači u godini njegove kvesture, a jasno je da on na ratištu ne boravi u nekim kasnijim periodima npr., za vrijeme *bello Delmatico* 9. god. n. e. u kojem je osvjedočeno prisustvo njegovog biološkog brata Magija. I u zimu 7/8. god. n. e. on sigurno boravi na ilirskom ratištu kao zapovjednik jednog od zimskih logora, a i u toku 8. god. n. e. on je prisutan na fronti jer se nada da će svoj kratki prikaz predaje i pada Panonije, u svome kompletnom radu prikazati detaljnije,[675] što bi značilo da je bio upoznat i sa tim detaljima. Ovo potvrđuje sigurno njegovo prisustvo na ratištu bar do pada Panonije (u toku druge polovice 8. god. n. e.), kada se vjerojatno (zadnji mjeseci 8. god. n. e.) možda zajedno sa Tiberijem vraća u Rim, ali ne kasnije i u «dalmatinski rat» u kojem učestvuje njegov brat.[676] Znači sigurno smo utvrdili kontinuirani boravak Veleja Paterkula od prvih mjeseci 7. god. n. e. do kraja 8. god. n. e. na ilirskom, preciznije panonskom ratištu, i njegovo odsustvo sa ratišta 9. god. n. e. S druge strane bilo bi teško pretpostaviti da je Velej prvi put na ratište otišao 6. god. n. e. i onda se ubrzo vratio, da bi ponovo bio upućen negdje u toku 7. god. n. e., sigurno prije njene sredine na zapadnu bojišnicu Velikog Ilirskog ustanka. Uostalom sam Velej kaže da je on bio određen da zajedno sa nekim senatorima i tribunima predvodi pojačanje koje je trebalo uputiti na ratište, što implicira da je riječ o jednom prilično značajnom, velikom i brojnom pojačanju čim u njegovom zapovjedništvu učestvuju i senatori i tribuni. A to onda demantira mogućnost dva različita odlaska Veleja, jer je teško zamisliti da se Velej nalazi dva puta u navodnom odlasku dva velika pojačanja na ratište u jednom kratkom periodu od možda najviše pola godine.

Znači iz svega izloženog je vjerojatnija prva predložena opcija, a to je da je Velej Paterkul samo jednom otišao na ratište na kojem se kontinuirano zadržao najmanje

[675] *Vell.* II, CIV, 4

[676] Sudeći po preciznosti opisa prispijeća vijesti o Teutoburškoj katastrofi u Rim, Velej se u IX. mjesecu 9. god. n. e. nalazio u Rimu i nije bio uključen u Tiberijevu ljetnu ofenzivu.

godinu i po,[677] a on je kvesturu uostalom mogao obnašati i na samom ratištu, u okviru Tiberijevog štaba. Ustvari vrlo logično izgleda činjenica da se i novoizabrani kvestor pošalje na ratište zapovjedniku rimske armije, jer kvestori su se i u republikansko doba često nalazili uz konzule na njihovim pohodima. I ovo bi onda na neki način potvrđivalo ne samo da je pojačanje koje predvodi Germanik krenulo početkom 7. god. n. e., nego da se u njemu nalazi i kvestor Velej Paterkul, a posebno ako se ima u vidu da je i Germanik tada bio kvestor ili samo kvestorskog ranga.

Sam Velej u svome podatku ništa ne govori tko je taj kome je određeno zapovijedanje nad tim pojačanjem, on samo spominje uopćeno senatore i tribune, ali bez imena. On jedino navodi da je sam bio određen za zapovjednika dijela te vojske (*partem exercitus*), ali opet bez imenovanja glavnog zapovjednika koji je praktično i njemu bio nadređeni u tome pokretu od Rima do ilirskog bojišta. Sada se postavlja pitanje da li se Velej Paterkul, sa svojim dijelom vojske, nalazio u okvirima onog pojačanja koje je u ilirske zemlje vodio Germanik. Da se Velej nalazio u toj vojsci koju je na ratište, po Kasiju Dionu, predvodio Germanik dokazuje i to što se je kako je već rečeno to bilo brojno pojačanje, a vrela ne spominju, uključujući i samoga Veleja, nijedno drugo veliko i značajno pojačanje koje bi bilo upućeno neposredno Tiberiju u toku 7. god. n. e. Uz to i sam Velej predvodi dio vojske, znači dio pojačanja a ne cijelo jedno pojačanje, pa je logički pretpostaviti da je u tome pojačanju bilo i drugih dijelova koje su predvodili drugi pojedinci (senatori i tribuni) ali i da je postojao jedan vrhovni zapovjednik cjeline pojačanja. Ova opcija je vrlo moguća, jer je trebalo vremena da se prikupe, pripreme i obuće potpuno nove trupe (izuzev veterana, ali i njih je trebalo okupiti) što je trajalo više mjeseci.[678] To što ne imenuje svoga zapovjednika u pokretu prema Iliriku može se objasniti onom Velejevom tendencijom da prikriva i zanemaruje učešće Germanika u ratu 6 - 9. god. n. e. (ustvari izbjegava njegovo imenovanje). Tako bi i to što ne imenuje

[677] S druge strane, u sljedećem poglavlju Velej Paterkul se izražava u prvom licu množine kada kaže kakve je neprijateljske snage vidio (…*vidimus*…) u prvoj godini rata, što bi se moglo protumačiti i tako da se on već u toku te prve ratne godine nalazio na ilirskom ratištu. Međutim prvo pitanje koje se postavlja u vezi ovoga podatka je li kada je govorio o prvoj godini on mislio o konzulskoj godini koja je završavala 31. XII., ili o prvoj ratnoj godini rata, ili o svojoj prvoj godini na ratištu. Moguće je isto tako da se on izražavao samo figurativno i slikovito, direktno ne podrazumijevajući i svoje učešće u toku te prve godine, i gledano iz opće rimske perspektive. Ipak veću vjerojatnoću ima to da je on ratište došao tek iza 1. I 7. god. n. e. Inače nastavak ovog podatka, koji prethodi spomenutoj rečenici je pun hvalospjeva Tiberiju, i općenito govori o njegovom umijeću, hrabrosti, snalažljivosti, itd. Ustvari i rečenica u kojoj Velej izriče svoju konstataciju o prvoj godini rata je sastavni dio ovog panegiričkog podatka, bolje reći smisleni uvod u njegovu dalju sadržinu. Uostalom ako se, a to je najvjerojatnija opcija Velej Paterkul nalazio u okvirima onog pojačanja koje je predvodio Germanik, onda se on neminovno morao nalaziti u pokretu tek u prvim mjesecima 7. god. n. e. jer je iz vrela jasno da je Germanik na ratište došao tek nakon afere sa Agripom Postumom (*Vell.* II, XII, 7; *Cass. Dio* LV, 31, 1; 32, 1-2). A Kasije Dion je i precizan kada Germanikov odlazak na ratište datira sa konzulatom Cecilija Metela i Licinija Silana, znači u 7. god. n. e. Preko i kronologije Germanikovog privatnog života bi se moglo utvrditi vrijeme njegovog odlaska na zapadnobalkansko ratište. Germanik se sa Agripinom Starijom (14. god. p. n. e. – 18. X. 33 god. n. e.) vjenčao 5. god. n. e., sina Nerona je dobio 6. god. n. e., a sina Druza 7. god. n. e. Iz ovoga bi se isto mogao izvući zaključak da je Germanik boravio sa suprugom bar do početka 7 god. n. e.

[678] Posebno kada je riječ o vojnicima-libertinima, bila je neophodna duža obuka kako bi se oni osposobili kao dobri vojnici po rimskim standardima, ali i ulila im se i svijest rimskog vojnika i navikli na lojalnost rimskom imenu.

zapovjednika pojačanja, na neki način, potvrđivalo da je riječ o Germaniku, jer da je to bio neko kao Lepid ili Mesalinus on bi to spomenuo. I na taj način bi se Velej Paterkul želio dodvoriti Tiberiju, jer je ustvari i čitav njegov rad prožet tom intencijom. Germanik koji je čitav decenij u odnosu na Velejevo pisanje već bio mrtav nije baš bio simpatiziran od svoga strica, čije su negativne osobine tih 30.-tih godina I. st. n. e. dostigle svoj vrhunac. Tiberijeva ozlojeđenost Germanikom se nakon njegove smrti prenijela i na njegovu suprugu Agripinu Stariju i starije sinove (jedino je ostao u životu najmlađi Kaligula). I samim tim je razumljivo Velejevo ustručavanje da spomene Germanika, kao i da navede da je on bio zapovjednik pojačanja upućenog Tiberiju, nego samo nedefinirano spominje ljude iz senatorskog staleža i tribune. Germanikovo učešće u ratu je po izvještaju Veleja Paterkula, kako je već istaknuto, uopće prilično slabo osvijetljeno. A to se može objasniti panegiričkom tendencioznošću prema Tiberiju koja je težila i da zamagli i umanji ulogu i značaj Germanika, iza čijeg se lika (posebno nakon njegove smrti) okupljala senatorska opozicija prema Tiberiju i nostalgični republikanizam. Velej npr. u čitavom opisu posvećenom ustanku samo na jednom mjestu spominje Germanika i to na samom kraju gdje samo sporadično kaže da se Germanik u «Dalmatinskom ratu», tj. u borbama na dinarskom pojasu (vjerojatno misleći na 9. god. n. e.) istakao i pružio dokaz svoje vrijednosti.[679] Preko Veleja ne možemo ništa konkretno saznati u čemu se to dokazao Germanik, ni kada je uopće došao na ratište ni koliko je dugo boravio na njemu, koje su mu bile dužnosti i kakav je on značaj, moć i ovlaštenja imao u okviru rimskog zapovjedništva. Po Veleju, kada se Tiberije u zimu 8/9. god. n. e. uputio u Rim on je zapovjedništvo povjerio Marku Lepidu.[680] Suprotno Veleju Paterkulu, izvještaj Kasija Diona daje bolju sliku o ulozi i položaju Germanika na ilirskom ratištu. On je u tom izvještaju mnogo prisutniji i vodi i samostalne i to dosta opsežne i odlučne operacije kao npr. protiv Mezeja, protiv Ardube itd. I kada je Tiberije bio odsutan sa ratišta, u periodu u kojem je po Veleju Paterkulu trupama zapovijedao Marko Lepid, Germanik je taj koji predvodi vrlo opsežnu operaciju protiv čitavog niza naselja na sjeverozapadnom ustaničkom području. Čak i ako nije oficijelno i formalno zauzimao visoki institucionalni položaj, samim tim što je on bio član vladajuće porodice, zakonski unuk, ali i favorit Augusta i zakonski sin Tiberija i mogući nasljednik, Germanik je faktički i praktično uživao visok utjecaj i autoritet ne samo među vojskom, nego i u rimskom zapovjedništvu na terenu. Već 7. god. n. e. on predvodi jednu nesumnjivo opsežnu operaciju protiv glavnog rimskog neprijatelja na sjeverozapadnom području-Mezeja i to dosta uspješno, što ne bi bilo moguće da se on nije nalazio visoko pozicioniran u rimskoj zapovjednoj hijerarhiji. Da je Germanik bio druga osoba u zapovjedništvu na terenu, od svoga dolaska na ilirsko ratište dokazuje vrlo uvjerljivo gornji friz *Gemma Augustea*, na kojem se u slavu pobjede i u ratu 6 - 9. god. n. e. pojavljuju pored Augusta, Tiberija i sam Germanik.

[679] *Vell.* II, CXV, 1

[680] *Vell.* II, CXIV, 5

Tako i ova kameja slikovito prikazuje da je Germanik bio taj koji je zauzimao drugo mjesto u hijerarhiji rimskog zapovjedništva i u pobjedi, ono poslije Tiberija. Lepid je uostalom 6. god. n. e. bio konzul i nije se u trenutku izbijanja ustanka nalazio u okvirima Dunavske borbene grupe kojom je zapovijedao Tiberije, nego je boravio u Rimu i na ratište je došao vjerojatno naknadno kada se pridružio glavnini protu-ustaničkih trupa na zapadnoj bojišnici.

Osim toga, sasvim je razumljivo da August kao zapovjednika pojačanja imenuje Germanika, svoga favorita i zakonskog unuka, i teško bi bilo samim tim pretpostaviti da se kao zapovjednik unuku (makar i adoptiranom) vrhovnog zapovjednika cijele armije i sinu, isto adoptiranom, zapovjednika ratišta na jednom pokretu i predvođenju pojačanja javlja neko drugo lice. Kao što vidimo i u vojnom zapovjedništvu postoji hijerarhija paralelna sa hijerarhijom u carskoj porodici, odnosno Tiberiju je nadređeni mogao biti samo August, a Germaniku samo Tiberije, odnosno August. Sve drugo je moglo samo ugroziti autoritet članova carske porodice i po Augustu budućih careva i vrhovnih zapovjednika armije. Germanik, sin Tiberijevog brata Druza i njegov posinak od 4. god. n. e., što je značilo da je on zakonski unuk samoga Augusta koji je te iste godine posinio Tiberija,[681]u trenutku svoga slanja na ratište, po Dionu, bio je kvestor ili kvestorskog ranga. [682]Ta činjenica o tadašnjem Germanikovom kvestorstvu, a ne neko veliko umijeće i povjerenje koje je u njega imao August (a koje Velej Paterkul hoće da na osnovi konteksta njegovog izlaganja zaključimo) je izgleda doprinijela tome da Velej bude izjednačen sa senatorima i tribunima u predvođenju armijom kao i da mu se povjeri jedan dio vojske. Germanik je u tadašnjoj političkoj hijerarhiji Rimske države, zauzimao jednu relativno nižu poziciju, u rangu sa npr. Velejem Paterkulom koji je isto u trenutku svoga upućenja na ratište bio kvestor. Ali ipak je Germanik bio taj koji je trebao biti zapovjednik jednog prilično snažnog pojačanja, koje je trebalo popuniti redove Tiberijeve

[681] Prije svoga posvojenja i adopcije u porodicu Julija Cezara, Germanikovo ime je vjerojatno bilo *Nero Claudius Germanicus*, a nakon adopcije *Germanicus Julius Caesar,* Moguće je pretpostaviti da je jedan od uvjeta Tiberijeve adopcije bilo i posinjene Germanika od strane Tiberija (*Svet. Tib.* 15). Germanik je već u to vrijeme bio oženjen Agripinom Starijom, biološkom unukom Augusta, pa je tako August, kako je već rečeno, ustvari nastojao da osigura nasljedstvo, na duge staze, svojim biološkim potomcima. Tiberijevo preuzimanja carske vlasti je tako bilo od Augusta smatrano samo kao «nužno zlo» i jedino rješenje u nedostatku adekvatnih nasljednika (*Svet. Tib.* 23) i predviđeno kao privremena mjera i prelazno rješenje. U trenutku eventualnog preuzimanja vlasti Tiberije je već bio ostario i na zalasku svoga životnog vijeka. Samim tim je August sasvim realno procjenjivao da bi nakon Tiberijeve vladavine, oslonac države postao Germanik, odnosno njegovi biološki potomci. Vjerojatna Augustova planirana i pretpostavljena politika se ipak pokazala ostvarljivom, iako vjerujemo ne baš po Augustovim željama, jer su dva biološka Augustova potomka vladala Imperijom za vrijeme dinastije Julijevaca-Klaudijevaca⇒Kaligula (Augustov praunuk) i Neron (Augustov prapraunuk), i to baš iz poroda Germanika i Agripine Starije.

[682] Ustvari iz Dionovog teksta ne može se baš jasno razlučiti da li je Germanik bio kvestor za 6. (ili čak neke ranije godine možda 5. n. e.), pa bi se tako Dionova informacija da je Germanik kvestor ustvari mogla tumačiti da je on bio samo kvestorskog ranga, ili za 7. god. n. e. Međutim vjerojatnija je posljednja mogućnost jer zbog neriješene situacije sa Agripom Postumom u toku dobrog dijela 6. god. n. e. izgleda da je zapovjedništvo pojačanja bilo naknadno određeno, nevezano sa samom odlukom o stvaranju tih novih vojnih snaga. Ali bez obzira da li je on bio kvestor prije 6. za 6. ili 7. god. n. e., ostaje činjenica da je Germanik u trenutku dolaska na ratište i predvođenja pojačanja bio samo kvestorskog ranga, a da je praktično zapovijedao senatorima, bivšim konzulima i pretorima i sl.

armije na zapadnoj bojišnici i koji je u rimskom zapovjedništvu na terenu trebao zauzimati mnogo bitniju ulogu nego što bi je imao neki drugi, obični kvestor ili osoba sa kvestorskim rangom. Praktično Germanik je na zapadnoj bojišnici trebao biti drugi čovjek u hijerarhiji rimskog zapovjedništva, odmah poslije Tiberija. August nije mogao praviti iznimke i postaviti jednog kvestora ili osobu sa samo kvestorskim rangom za zapovjednika cjeline pojačanja, u kojem su se nalazili možda i konzulari i bivši pretori, a da druge kvestore, i one koji su tek za to izabrani i one koji kvesturu obnašaju i one koji su je već obnašali ali ne i neku drugu višu funkciju, ostavi na mjestima koja bi im običajno i uobičajeno pripadala na hijerarhijskoj ljestvici. August je onda kako bi legitimizirao postavljanje svoga favorita na čelo zapovjedništva cjeline jednostavno izmiješao zapovjedništva (bez obzira na dostignuto dostojanstvo) u unutarnjoj strukturi pojačanja, što je još jedan dokaz Augustove političke umješnosti kojom je usklađivao legitimitet i običajnost sa svojim željama. I samo zahvaljujući tome, Velej Paterkul je određen da predvodi dio vojske.

Kako izgleda ovo pojačanje, koje je nastalo i kao rezultat poduzetih izvanrednih mjera, je bilo uglavnom sakupljeno i obučeno na teritoriji Italije, pa je onda komunikacijom koja je povezivala Akvileju sa Siscijom i koja se nalazila pod kontrolom rimskih i njima pridruženih i lojalnih snaga prebačena na ilirsko ratište. Ova pojačanja su trebala popuniti redove rimskih snaga koje su nesumnjivo u toku ratne 6. god. n. e., ako je suditi po žestini borbi o kojima svjedoče antička vrela, pretrpjele velike gubitke, ali i iznimno povećati brojnost protu-ustaničke armije na zapadnoj bojišnici. Lokalne jedinice koje su se zatekle na samom prostoru na kojem je izbio ustanak i koje su se prve suočile i bile zahvaćene sa rastućom plimom ustanka su većim dijelom uništene. Istovremeno su, po Kasiju Dionu, velike gubitke pretrpjele i jedinice Cecine Severa boreći se na istočnoj bojišnici sa panonskim segmentom ustanka. A i pridošla «zapadna» borbena grupa kojom je neposredno zapovijedao Tiberije je u toku borbi i stabilizacije bojišnih linija vjerojatno isto trpjela velike gubitke u ljudstvu i materijalu, posebno kada su bili uvučeni u okršaje partizansko-gerilskog tipa na sjeverozapadnom ustaničkom području. Te snage (i legije i ostatak borbenog sastava) je trebalo pod hitno popuniti i u tu svrhu je poslano brojno pojačanje koje je predvodio Germanik. Uz to sudeći po stupnju popunjenosti XX. legije rimskim legijama je i bez gubitaka nedostajalo ljudstva. Tako je dio tih pojačanja možda trebao popuniti i te «rupe», a ne samo gubitke, dovodeći legije do dostatnog broja. Po Dionu, Germanik je poslan na ratište sa armijom koja je bila sastavljena i od u slobodi rođenih građana i od oslobođenika-građana.[683] To je značilo da je pod zastavu pozvan veliki broj veterana, da su formirane brojne «dobrovoljačke» jedinice rimskih građana-libertina (o kojima se već ranije detaljnije govorilo) i da su možda u tome pojačanju određeno učešće dale i neke druge oružane forme kao na drugi način skupljeni pravi

[683] *Cass. Dio* LV, 31, 1

dobrovoljci i regrutirani rimski građani-*ingenui* (koji bi popunjavali legije) pa i peregrinske jedinice. Tako bi se tom pojačanju onda vjerojatno u određenoj mjeri priključili i unovačeni vojnici iz drugih sredina i slojeva Italije i rimskih zajednica na zapadu, pa i pomoćne jedinice iz zapadnih provincija. Sama obuka čitavog niza vojnih obveznika, «dobrovoljaca» i pravih dobrovoljaca se izvodila po hitnom postupku, tako je čitavo to ljudstvo (posebno one koje je dolazilo iz reda oslobođenika) prošlo za rimske standarde kratku obuku od samo par mjeseci.

Iako je Augustovo nestrpljenje za brzim svršetkom rata iz prezentiranih razloga shvatljivo, ipak je jedino pravilno vođenje rata sa rimske strane bilo ono koje je izabrao Tiberije. Ustaničke snage nisu bile ni male, ni neuvježbane, ni moralno nespremne niti neodlučne i bez sposobnih zapovjednika da bi protu-ustaničke snage mogle da se brzo i učinkovito obračunaju sa njima. Tiberije koji je stalno boravio na terenu potpuno je tačno poznavao stvarno stanje stvari i raspored i mogućnosti snaga sa kojima je raspolagao i protiv kojih se trebao boriti. Brza pobjeda nije bila moguća i iz razloga što su sami ustanici izbjegavali da stupe u otvorenu i odlučujuću bitku sa protivnikom na otvorenom prostoru i tako se upuste u situaciju u kojoj bi već na samom startu disciplinirane i uvježbane legije, posebno za konvencionalni način ratovanja, imale superiornu poziciju. Ustanici jednostavno nisu nigdje koncentrirali dovoljno brojne snage sa kojima bi pretendirali da u jednoj bici odluče ishod rata, niti su uostalom to uopće željeli. Ustaničke vojvode su sigurno dobro poznavali sve kvalitete rimskih profesionalnih legionara, njihovu dobru naoružanost, opremljenost i uvježbanost i posebno iskustvo, što su bile osobine u kojima je rimski legionar bio superiorniji u odnosu na ustanika. I svaki ulazak u međusobni odlučujući sraz na otvorenom prostoru sa velikom koncentracijom trupa bio bi samim tim već u startu nepovoljan po ustaničke snage. Zato ustaničko zapovjedništvo nastoji kao osnovni strateški cilj da izbjegne da bude uvučeno u otvorene bitke ili situacije onakvog tipa kao što je to bila Cezarova opsada i pobjeda kod Alesije. Uslijed svega toga Tiberije je u ustvari bio taj koji je morao prilagođavati taktiku i manevriranje jedinica kojima je zapovijedao i to na jednom širokom i stalno otvorenom ratištu od Mezije do Siscije i od Jadrana do Drave. Tako su ustanički zapovjednici bili ti koji su diktirali način vođenja rata i Tiberije nije imao drugog izbora nego da se prilagodi i navikne na vođenje sporog, ali surovog rata koji se praktično vodi ne samo na kompletnoj liniji bojišnice nego i unutar pozadine, čime ratno poprište postaje vrlo široko a razuđenost trupa velika. To je primoralo i rimsko vrhovno zapovjedništvo na terenu da podijeli bojište i samim tim i odgovornost na više vojnih segmenata, pogotovu ako se ima u vidu da su garnizon u Sirmijumu i uopće trupe na istoku bile praktično nepovezane, jer su bile odsječene panonskim segmentom ustanka, sa glavninom snaga kojima je neposredno zapovijedao Tiberije na zapadnom pravcu. Međutim kako se pokazalo, Tiberije je relativno uspio da se prilagodi ustaničkoj taktici, i njegov način vođenja rata je, ukoliko se sačuva discplina i borbena gotovost a i moral trupa na zavidnoj razini, mogao na duge staze donijeti očekivani uspjeh.

Po Svetoniju Tiberije je imao karakternu osobinu da bude svojeglav i da sluša samo sebe i tek je za vrijeme konsolidacije situacije na rajnskoj granici poslije 9. god. n. e. otpočeo sa praksom dogovaranja sa svojim suradnicima i uvažavanjima i drugih mišljenja.[684] Za vrijeme ratovanja na zapadnom Balkanu i panonskom bazenu, Tiberije je nesumnjivo primarno držao do svoga mišljenja, svoje procjene situacije na terenu i vođenja vojničkih i diplomatsko-političkih operacija po svojoj volji posebno u strateškom pogledu. On je sigurno nastojao da se u potpunosti nametne hijerarhijski podređenim zapovjednicima, kojima je bila ostavljena inicijativa samo na nižoj razini bez mogućnosti da dovedu u pitanje osnovne smjernice Tiberijeve strategijske misli bez obzira koliko se oni slagali ili ne sa takvim položajem. Ono kako je to on zamislio to je moralo biti tako i biti sprovedeno u djelo, čak ako se to protivilo i mišljenju i željama samoga Augusta. U suprotnom ako ne bi bio u mogućnosti da ostvari u potpunosti svoje želje Tiberije više ne bi želio da dalje učestvuje u tome. Tiberije je u svome odnosu prema vojnicima imao dvojak pristup, dok je na jednoj strani pokušavao da ih ne izlaže prevelikoj i nepotrebnoj pogibelji samo radi brze i slavne pobjede pa i opraštao im određene izraze nezadovoljstva, na drugoj je insistirao na bezuvjetno poslušnoj i discipliniranoj armiji, i naravno na njenom nemiješanju u donošenje strateških i taktičkih odluka i poteza.[685] To je značilo da je Tiberije strogo insistirao na poštivanju i provođenju zapovjedne i hijerarhijske linije u vojsci kojom je zapovijedao, u kome je vojska objekt ali ne i subjekt borbene aktivnost i ona je morala samo da sluša.

Radi takve svoje naravi i strateških zamisli on je neminovno morao doći po pitanjima načina daljeg vođenja rata u nesuglasje sa Augustom a na terenu i u vjerojatni sukob sa Germanikom, jednom isto tako snažnom osobom. Germanik je bio vrlo mlad i 6. god. n. e. (on te godine još uvijek nije boravio na zapadnobalkanskom i panonskom ratištu), kada je započeo ustanak, imao je samo 21 godinu, 27 manje od Tiberija. Velika starosna granica između dvojice rimskih zapovjednika na zapadnobalkanskom i panonskom terenu sigurno je bila razlogom disharmonije u načinju vođenja ratnih operacija. Mladi, i još uvijek nedovoljno afirmirani, Germanik je nesumnjivo bio odlučniji, težeći za brzim pobjedama koje bi mu donijele ugled i popularnost u narodu i vojsci i tako ujedno povećali njegov utjecaj u rimskoj političkoj javnosti i Julijevsko-Klaudijevskom dvoru i vladajućoj porodici kojoj je i sam pripadao. Za razliku od njega iskusni i oprezni Tiberije, po prirodi strog i zahtijevan, skoro sa pedantnom sitničavošću i isključivošću i sa izvjesnom dozom aristokratske arogancije, nije mogao nikako da ostvari visoki stupanj popularnosti ni u Augustovoj porodici, ni u Senatu, ni u narodu pa ni u trupama kojima je zapovijedao (što će se najbolje vidjeti 14. god. n. e. kada se pobune rajnska i panonska

---

[684] O zapovjednim osobinama Tiberija v. *Svet. Tib.* 18-19

Tiberije je inače pokazivao i znake sklonosti sujevjerju, praznovjericama i astrologiji u vojnim poslovima, ali i općenito u svakodnevnom životu. (usp. njegov odnos sa astrologom Trazilom u *Svet. Tib.* 14)

[685] *Vell.* II, CXV, 5

armija). Samim tim je razumljivo da je Germanik postajao polako favorit rimske javnosti, čemu je nesumnjivo doprinosilo i njegovo ponašanje i zapovijedanje te način vođenja borbenih operacija na zapadnobalkanskom i panonskom ratištu (koje je bilo više dinamično i odlučno). On je upravo tu na licu mjesta mogao da pokaže pred vojskom sve svoje zapovjedne kvalitete ali i novi odnos prema vojnicima, koji je bio neposredniji i nesumnjivo privlačniji u odnosu na ono što su oni navikli od Tiberija. Osim toga Tiberije se već nalazio na vrhuncu svoje vojničke karijere i nije imao potrebe za brzim i naglim pobjedama i potezima, tako da je mogao svoju strategiju više prilagoditi strpljivosti i sebi svojstvenoj opreznosti, i iz koje neće proizlaziti nikakav rizik. Tiberije se ponašao kao da je štedio i svoje vojnike, pokušavajući da ih ne izlaže prevelikom žrtvovanju, odnosno izbjegavao je suviše pogibeljne operacije pa je i to doprinosilo odugovlačenju rata.[686]

Tek kada su došla pojačanja iz Italije i sa zapada i iz istočnih provincija rimsko zapovjedništvo je konačno raspolagalo sa dovoljno ljudstva da bi moglo pokrenuti ofenzivne akcije širokog opsega. Do tada oni su se morali zadovoljavati ili sprečavanjem širenja ustanka, defenzivom ili ofenzivnim akcija manjeg opsega kao na sjeverozapadnoj fronti i panonskom bazenu. I ovo dokazuje da je August ipak bio precijenio rimske snage na terenu, jer je i spomenuti deficit u ljudstvu onemogućavao Tiberija na poduzimanje opsežnijih operacija na ustaničko područje iako je «zapadna» borbena grupa kojom je neposredno zapovijedao, bila brojnija u odnosu na druge oružane snage protu-ustaničke armije u Iliriku u toku ratne 6. god. n. e. i u zimu na prijelazu u sljedeću godinu. [687]

Na osnovi izvorne građe znamo da su u ratu 6 - 9. god. n. e. od viših rimskih zapovjednika učestvovali i Aul Cecina Sever, Valerije Mesalinus, Plaucije Silvan, Marko Lepid, Gaj Vibije Postumije (*Caius Vibius Postumus*). Lucije Apronije (*Lucius Apronius*),[688] a nailazi se po imenu spomenuto i na Lucija Elija Lamija (*Lucius Aelius*

[686] Takav se zaključak može izvući, ako iz njega odbacimo svu pretjeranu apologetiku iz Velejevog podatka II, CXV, 5 u kojem se opisuju zapovjedne osobine Tiberija u postupanju sa vojskom. Tiberije je sudeći po izvornoj građi prema vojsci pod svojom komandom postupao čovječno, hranio ih dobro i primjereno se starao za bolesne i ranjene ali je zato za uzvrat tražio disciplinu. Izgleda da je Tiberije imao «sluha» za vojsku, odnosno dobro je osjećao kako ta vojska pulsira i kakvo joj je stanje duha, tako da je uspijevao da očuva koheziju jedne prilično velike borbene sile kroz trogodišnje razdoblje teškog ratovanja, što nije lako. Uvijek je pronalazio neki način da svojim postupcima ne izazove odvajanje od sebe vojske, čije podrijetlo je bilo iznimno slojevito, pa i sumnjivo. A vojničko nezadovoljstvo je uspijevao amortizirati mjerama koje ne bi bile previše oštre i radikalne sa jedne strane, a s druge ne bi oštetile njegov zapovjednički autoritet.

[687] I na ovom primjeru se uočava jedna bitna razlika u odnosu dva glavna izvorna izvještaja o ustanku. Po Kasiju Dionu, August je smatrao da se Tiberije mogao sa ustanicima razračunati u toku 6. god. n. e., što bi pretpostavljalo da je za Augusta na terenu bilo dovoljno trupa. Međutim, to stoji u kontradikciji sa podacima Veleja da je Augusta uhvatila panika i da je naloženo hitno poduzimanje čitavog niza izvanrednih mjera, uključujući i dodatno novačenje i upućivanje novih snaga na ratište.

[688] Po Veleju (II, CXVI, 3) i njemu su dodijeljene časti za postignuća u ovom ratu (po smislu Velejevog teksta riječ je o kampanji 9. god. n. e.) i to kao dionik djela Vibija Postumija (vjerojatno kao njemu potčinjeni oficir). Ovaj Lucije Apronije je kasnije ratovao i protiv Takfarinata, a proslavio se i kao Germanikov legat u germanskim pohodima 15. god. n. e. (Velej Paterkul, 2006:269, nap. 610).

Lamia),[689] te samoga Veleja Paterkula i njegovog brata Magija Celera Velejanusa (*Magius Celer Velleianus*) koji su po Velejevom svjedočenju obojica bili Tiberijevi legati.[690] Pored spomenutih imena od viših rimskih zapovjednika u ratu su možda učestvovali Gaj Silije, najviše sudeći po činjenici da se kasnije on nalazi na višim vojnim zapovjednim dužnostima na rajnskoj granici (kao i Lucije Apronije) na koju je nakon Teutoburške katastrofe prebačen dio legija koje su bile angažirane na slamanju pobune u Iliriku, i Junije Blez (*Iunius Blaesus*) jer je ovaj 14. god. n. e. bio namjesnik Panonije i zapovjednik nad trima legijama koje su sigurno učestvovale u ratu.[691] Nepoznato je da li je u ratu učestvovao i kasnije za Ilirik vrlo bitan Publije Kornelije Dolabela, iako ni tu opciju ne bi trebalo isključiti i pored toga što izvorna građa ne daje ni najmanju naznaku da je on učestvovao u ratu. Težina i važnost rata kao i razina mobiliziranosti Rimske Države, posebno raspoloživih zapovjedničkih resursa, možda su bar na neki način ili bar na neko vrijeme u rat uvukli i Dolabelu, pogotovu što ga pet godina kasnije nalazimo kao namjesnika Gornjeg, primorskog Ilirika.

Zanimljivo je da zahvaljujući natpisima pripadnika/veterana VII. legije sa područja Ljubuškog, možda možemo doći i do imena običnih legionara koji su učestvovali u ratu 6 - 9. god. n. e. i tako još više personalizirati sliku Velikog Ilirskog ustanka.[692]Tako su vrlo vjerojatno braća Lucije i Gaj Domicije, iz maloazijske *Milyada*, učestvovali u ratu i živi izašli iz njega, da bi se na kraju skrasili u ljubuškom kraju. Sličan je slučaj bio i sa izvjesnim Lucijem Herenijem, sinom Lucija, koji je po R.Dodigu moguće bio unovačen oko 11. god. p. n. e., te bi 6. god. n. e. sigurno bio u okviru VII. legije (u službi je bio 30 godina).[693] Po R.Dodigu ⇒ »It is probably that there were two periods of recruitment in

[689] Elije Lamia je bio konzul 3. god. n. e., podrijetlom iz jedne odlične rimske obitelji. Obnašao je istaknute dužnosti u Germaniji, vjerojatno prije dolaska na bojišta Ilirika (Vell, II, CXVI, 3). Nakon ustanka u Iliriku bio je prokonzul senatske Afrike za 15 – 16. god. n. e., a 20. god. n. e. bio je i imenovan i za namjesnika Sirije kao nasljednik Gneja Sencija. Međutim, nije otišao u Siriju jer ga je Tiberije zadržao u Rimu (provincijom je upravljao Sencijev legat Pakuvije). Naslijedio je 32. god. n. e. kao gradski prefekt Lucija Kalpurnija Pizona Cezonina, a umro je 33. god. n. e. i dobio cenzorski sprovod. (Velej Paterkul, 2006:269 – 270, nap. 611).

[690] I to Veleja vezano za panonsku fazu ratovanja, a Magija za «dalmatinsku» fazu ratovanja, što sugerira njihovu međusobnu odvojenost. Kada se sagledaju imena zapovjednika rimskih trupa koje su se nalazile između Dunava i Jadrana u periodu 6 - 9. god. n. e. primjećuje se da je riječ o sinovima onih koji su prvih godina Oktavijanove političke i vojne aktivnosti bili njegovi protivnici, pa pojedini i proskribirani od strane trijumvira. U prvom redu to se odnosi na samoga vrhovnog zapovjednika Tiberija, zatim Valerije Mesalinusa, onda Sentija Saturnina (čiji otac se, nakon sporazuma u Puteoli, vratio sa Sicilije na koju je bio izbjegao—*Vell.* II, LXXVII, 2-3), a i konzul Lucije Aruncije (on je i napisao povijesno djelo podražavajući u njemu arhaični i osobeni stil Salustija—Budimir-Flašar, 1963:397) je isto bio sin jednog proskribiranog građanina koji se vratio nakon sporazuma u Puteoli (*Vell.* II, LXXVII, 2-3). Sve je to jasan pokazatelj relativne uspješnosti politike pomirenja koju je proklamirao novi režim principata, koji se uspostavljao nakon desetljeća interegnuma koji je nastupio nakon konačnog sloma Republike i njenih institucija u vrijeme uspostave II. trijumvirata, proskripcija i bitki kod Filipa.

[691] Osim toga, on je možda bio i u periodu 12 - 14. god. n. e., i namjesnik Gornjeg Ilirika, Bojanovski, 1988:58

[692] O tim natpisima, njihovom prezentiranju i analizi, kao i predlaganju datacije v. Dodig, 2003; Isto, 2005; Škegro, 1997: 86-89; 105-107

[693] Za ostale veterane i vojnike VII. legije spomenute na natpisima kao što su; Marko Sosije, sin Marka; Gaj Valerije, sin Gaja; Lucije Opije, sin Lucija (u službi 27 godina); Marko Livije, sin Marka (u službi 26 godina); Tit Varije, sin Tita (u službi 29 godina); Gaj Licinije, sin Gaja (u službi 27 godina); Lucije Marcilije, sin Gaja; Kvint Valerije, sin

Asia Minor, one between 11-13 BC (rebellion in Thrace and Chersonese) and the other between 6-9 AD (Bellum Batonianum)».[694] To bi praktično značilo da je pobuna 6. god. n. e. dovela do mobilizacije rimskih građana u provincijama, i da su konkretno iz Male Azije (Velejeve *ex transmarinis…provinciis*) došla pojačanja sastavljena i od ovih unovačenih legionara. Znamo i za ime jednog domorodca sa rimskim građanstvom Gaja Julija Etora a koji je učestvovao u ratu 6 - 9. god. n. e. na protu-ustaničkoj strani i koji je za svoje zasluge bio od cara Tiberija i odlikovan.[695]

Ratna zbivanja 7. god. n. e. su se itekako reflektirala i na situaciju koja je vladala u gradu Rimu i Italiji, pa i u Augustovom ponašanju. Tako je odložen i redovni pregled vitezova na Forumu,[696] A August, poradi olakšavanja neprilika izazvanih ratnim neprilikama, je pribjegao još jednoj zanimljivoj i znakovitoj mjeri. On je napravio zavjet povezan sa kultom Velike Majke, odnosno svečanostima u njenu čast (*Ludi Megalenses*) koje su se u redovito svake godine održavale.[697] Kult Velike Majke, prenesen sa Istoka za vrijeme II. punskog rata, uživao je veliku popularnost među rimskim običnim svijetom.[698] Obraćanjem Velikoj Majci i posvećivanjem popularnim religijskim misterijima August je nastojao i da amortizira sve veće nezadovoljstvo naroda ratom i problemima koje je on izazvao. A unutarnje neprilike su se umnožavale, pojavila se nestašica proizvoda i glad a sukladno tome došlo je i do povećanja cijena.[699] Cijela privredna struktura Italije i režim principata su se počeli polako ljuljati, pa je August praktično, radi smirivanja evidentnog nezadovoljstva stanovništva, bio prisiljen narušiti osnovno načelo svoje vjerske politike-restauracije stare rimske religije i starinskih obreda-- i nepovjerenje prema istočnim

---

Kvinta (u službi 28 godina); ne bi se baš moglo apriori tvrditi da su učestvovali u ratu, iako je i ta opcija vrlo moguće pogotovu za neke od njih, a za koje se zna sigurno da su bili u službi desetljećima.

[694] R.Dodig se poziva na Mitchell, 1976:304-306 i Isto, 1979:420-421

[695] I jedan od glavnih kolovođa i agitatora pobune panonskih legija iz 14. god. n. e. izvjesni Percenije je gotovo sigurno učestvovao u ratu protiv ilirskih ustanika (*Tac. Ann.* I, 16). Vjerojatno su u ovom ratu određeno učešće imali i drugi vojnici koji se spominju vezano za pobune panonskih legija i rajnskih armija 14. god. n. e. kao što su : prefekt tabora u armiji Panonije Aufidijen Ruf (*Tac. Ann.* I, 20), obični vojnik Vibulen (*Tac. Ann.* I, 22), strogi i zloglasni centurion Lucilije, centurioni Klement Julije i Sirpik (*Tac. Ann.* I, 23), prvi centurion Justo Katonije (*Tac. Ann.* I, 29) isto sve iz armije Panonije. Za vojnika Kaluzidija iz donjorajnske armije (*Tac. Ann.* I, 35) nije sigurno da je učestvovao u ratu od 6. do. 9. god. n. e. Orlonoša Kalpurnije iz I. legije (*Tac. Ann.* I, 39) te Gaj Cetronije, zapovjednik (*legatus legionis*) I. legije (*Tac. Ann.* I, 44) vjerojatno nisu bili na ilirskom frontu.

[696] *Cass. Dio* LV, 31, 2

[697] *Cass. Dio* LV, 31, 2-3

[698] I ovaj detalj povezuje simboličku vezu koju ovaj rat ima sa II. punskim ratom, jer je prenošenje kulta Velike Majke direktno bilo uzrokovano sa proročanstvom iz Sibilskih knjiga datom Rimljanima u kojem je bilo rečeno da Hanibal i njegova vojska neće biti protjerani iz Italije, sve dok u Rim ne bude prenesena "Velika Majka". Za inkarnaciju Velike Majke smatran je crni meteorit, koji se nalazio u maloazijskom gradu Pesinuntu. Taj crni kamen meteorit je iz Pesinunta prenesen u Rim. Velikoj Majci je u Rimu priređen svečani doček a crni kamen-meteorit je prvo bio smješten u hram boginje, da bi 191. god. p. n. e. bio prenesen u novosagrađeni hram posvećen Velikoj Majci koji se nalazio na Palatinu. Kao što vidimo dva stoljeća kasnije i August je poradi neprilika izazvanih ratom pribjegao obraćanju Velikoj Majci.

[699] *Cass. Dio* LV, 31, 3; Nestašica hrane iz 8. god. n. e. natjerala je Augustovski režim da formira *praefectus annonae*, stalnog prefekta koji je bio zadužen za snabdjevanje i zalihe hrane u Rimu.

kultovima koji su bili primamljivi za obično rimsko-italsko pučanstvo. To približavanje Augusta jednom ipak «stranom» božanstvu ujedno na najbolji način ukazuje na svu ozbiljnost situacije koja je zahvatila tadašnje rimsko društvo.[700]

U svrhu rješavanja problema nestašice žita, poslije rata najakutnijeg pitanja sa kojim se Država tada suočavala, August je imenovao dvojicu bivših konzula odgovornim za snabdijevanje žitom, dodjeljujući im i liktore.[701]Da bi se financirao težak, nepopularan i bez obzira na ishod nikako isplativ rat, nabavka žita i podrška noćnim čuvarima (riječ je o nekoj vrsti policijske strukture)[702] bila su potrebna financijska sredstva, a nestašica novca se nad rimski državni vrh nadvila kao sve izražajnija nevolja. Da bi se osiguralo dovoljno novca za državne riznice uveden je novi porez od 2 % na prodaju robova a August je, u svrhu štednje, naredio da novac koji se do tada regularno isplaćivao iz državnog, javnog trezora pretorima koji su priređivali gladijatorske igre ne može više biti na raspolaganju za tu namjenu.[703]Prihodi iz novo uvedenog indirektnog poreza i uštede u javnim troškovima su jednostavno preusmjerene na «krpljenje» financijskih problema.

Po Dionu, u prvim mjesecima 7. god. n. e. u Panoniji su se okupljale rimske vojske sa svih strana, pa su se dolaskom Germanika sa dodatnim trupama na zapadnu bojišnicu i pojačanjima koja su došla na istočnu bojišnicu stekli uvjeti za pokretanje velikih ofenzivnih operacije u panonskom bazenu.[704]Jedna od strateških zamisli je predviđala i spajanje «istočne» i «zapadne» borbene grupe, kako bi se izvršilo dodatno koncentriranje trupa, prije predviđenih novih ofenzivnih akcija. A spajanje bi se izvelo tako što bi se «istočna» borbena grupa probila do «zapadne» kojom su zapovijedali Tiberije i Germanik. A takav potez je iz strateških razloga sasvim razumljiv jer je linija borbenog dodira na zapadu bila duža, a teško bi bilo očekivati da se zapadni pravac, odnosno prilaz Italiji, ostavi zaštićen sa slabim i neadekvatnim snagama. Tako je ustvari «istočna»

---

[700] Za samo pola godina se jedna optimistična situacija koja je vladala u rimskom državnoj vrhu i javnosti preokrenula u svoju suprotnost u turobnu, pesimističnu atmosferu skoro na granici javnog nezadovoljstva i sa nervoznim i podijeljenim političkim vodstvom. Tako su se na najbolji način pokazale sve proturječnosti režima principata i negativnosti vođenja stalne ekspanzionističke politike u Europi. Sudeći po kratkom Augustovom životopisu od Plinija Starijeg (VII, 149), rat je izbacio na površinu sve moguće nevolje; bune se i robovi, shvaća se da nema dovoljno vojnika, u Rimu izbija epidemija (ne precizira se koje bolesti) a u Italiji glad (*servitiorum dilectus iuventutis penuria, pestilentia urbis, fames Italia*e). Plinije Stariji donosi i jedan zanimljiv podatak, koji je isto vezan za vrijeme ovog rata i sve pesimističnijeg Augusta, koji je do početka 7. god. n. e. izgubio i posljednjeg biološkog unuka Agripa Postuma. Po Pliniju Starijem, sve ove nevolje koje su se u neku ruku pojavile odjednom (u periodu od proljeća 6. god. n. e. pa do kraja te godine) su ostavile teške posljedice po ostarjelog Augusta kojem se vjerojatno činilo da se čitav njegov svijet i sve ono što je postigao i u što je vjerovao ruši, tako da je on čak bio riješio da umre i četiri dana nije ništa jeo, pa je tako smrt bila prisutna u njegovom tijelu (*destinatio expirandi et quadridui inedia maior pars mortis in corpus recepta*).

[701] *Cass. Dio* LV, 31, 4

[702] Služba noćnih čuvara je uslijed vjerojatnog povećanja uličnog nezadovoljstva i kriminala kao neminovnih posljedica pojave nagle krize, postala vrlo bitna za sigurnost grada Rima i kontrole režima nad situacijom u samom gradu.

[703] *Cass. Dio* LV, 31, 2

[704] *Cass. Dio* LV, 32, 3

borbena grupa predstavljala neku vrstu dodatnog pojačanja Tiberijevoj glavnoj koncentraciji snaga u zapadnom Iliriku. «Istočna» borbena grupa kojom su zapovijedali Aul Cecina Sever i Plaucije Silvan, koja je dodatno popunjena sa pojačanjima iz «prekomorskih (i drugih) provincija», je pokrenula svoje snage da pokretom preko međuriječja Sava-Dunav-Drava izvrši spajanje sa glavninom trupa kojima je zapovijedao sam Tiberije, odnosno sa «zapadnom» borbenom grupom[705] i tako neutrališe stratešku prednost ustanika koja je ležala u činjenici da je prostor zahvata pobune onemogućavao neposrednu kopnenu povezanost protu-ustaničkih snaga.[706] Osnovicu te grupacije koja se trebala probiti prema zapadu činile su u legijskom sastavu mezijske legije (IIII. *Scythica* i V. *Macedonica*), kao i novopristigla pojačanja, a od saveznika i tračke jedinice. Kolona koju su vodili Cecina i Silvan, po Veleju se ukupno sastojala od pet legija, što bi značilo da su tri legije došle sa Silvanom.[707] I na primjeru opisa ove operacije jasno se očitavaju osnovne smjernice na kojima se bazira prikaz rata od Veleja Paterkula, a to je da pokazuje izvjesnu nedorečenost, nepreciznost pa i nedosljednost u predstavljanju pojedinih događaja u kojima on osobno nije učestvovao.[708] I nacrtni karakter njegovog djela i druge činjenice[709] doprinijeli su da Velejeve sumarne informacije općenito boluju od nedostatka detalja i detaljnije i precizne specifikacije ili sistematizacije koje bi ih dodatno potkrepljivale i objašnjavale. To njegovo predstavljanje sumarnih podataka i njihove informacione predstave sa nedovoljnim ili površnim ili samo djelomičnim (što je u konkretnom podatku i slučaj) detaljisanjem koje je za njih vezano može bez detaljnije analize da proizvede pogrešne zaključke. To se vrlo dobro očitava i na primjeru njegovog opisa događaja vezanih za vojsku koju su u ovoj operaciji predvodili Cecina i Silvan, za koju bi se površnim promatranjem i bez dublje analize Velejevog podatka moglo smatrati da je sva dovedena iz «prekomorskih provincija». Međutim ovaj stav proizvodi više

---

705 *Vell.* II, CXII, 4

706 Zanimljivo je na ovom mjestu primijetiti da je sav teret probijanja neposredne veze ležao na «istočnoj» borbenoj grupi, a ne na snagama koje je vodio Tiberije. Izgleda da je i ovom prilikom iskusni i sve oprezniji Tiberije izbjegao da se uvuče sa velikim snagama u rizičan i vrlo zahtjevan poduhvat.

707 Moguće je da je VII. legija bila ta koja je došla iz istočnih provincija, jer postoji mogućnost da se ona ranije nalazila u Galatiji, dok je XI. legija već bila na Balkanu (ali ne u Meziji i uopće sjevernom i zapadnom dijelu poluotoka). Ne isključuje se ni mogućnost da je i ona bila uključena u ovu grupaciju od pet legija istočne bojišnice. Sada je potrebno samo pronaći još jednu tu istočnu legiju, ili, ako se XI. legija nalazila na južnom ratištu a nije bila pridodana skupu od ovih pet legija, još dvije istočne legije.

708 Ti nedostatci njegovog prikaza se vrlo jasno odražavaju i na primjeru njegovog navođenja snaga kojima su zapovijedali Cecina i Silvan i specifikacije trupa koje su se nalazile u zajedničkom taboru nakon uspješnog spajanja dviju grupacija. Dok je u prvom slučaju (II, CXII, 4), u kojem on nije bio osobno prisutan, on neodređen po pitanju brojnosti i specifikacije savezničkih, pomoćnih i drugih nelegijskih jedinica i upotrebljava samo opće odrednice kao *...auxiliaribusque et equitatui...*, on je u brojnoj specifikaciji ovih snaga u taboru, u kojem je on boravio, jasniji i određeniji (II, CXIII, 1). To što se slaže u broju legija u ovom kontekstu ne znači ništa jer su legije ipak bile standardna kategorija rimskih oružanih snaga i Veleju ne bi trebalo da predstavlja neku posebnu teškoću da zna za broj legija koje su doveli Cecina i Silvan sa sobom, jer je dobro znao da je prije spajanja bilo pet legija, a u taboru deset legija.

709 Činjenica je da za njega, odnosno ideju na kojoj je počivala izrada njegova rada, i svi detalji vezani za događaje u ratu 6 – 9. god. n. e. nisu baš bili značajni da ih uvrsti u svoj nacrt.

nedoumica, nedosljednosti i nesuglasja nego što ih rješava i sam je po sebi, preciznije po subinformacijama, koje se u Velejevom kompletnom dotičnom podatku nalaze, kontradiktoran. Aul Cecina Sever (konzul sufektus za 9. god. p. n. e.)[710] je bio namjesnik ili samo zapovjednik Mezije još od prije početka ustanka i on nije nikoga dovodio iz prekomorskih provincija, nego je i prije dolaska pojačanja bio sa određenim jedinicama (legijskim i pomoćnim) prisutan na ratištu. On se u već u samom početku ustanka, kako smo već naveli, sa snagama kojima je zapovijedao a koje nisu bile baš zanemarljive uspješno suprotstavljao ustaničkim snagama Breuka i drugih Panona.[711] Da je sva ova vojska došla iz prekomorskih provincija (*ex transmarinis…provinciis*), postavlja se ne samo pitanje kojim je to snagama Cecina branio i borio se na istočnom ustaničkom pravcu dok nije došlo pojačanje, nego i zašto ustanici nisu iskoristili upražnjeni prostor i proširili pobunu i zauzeli i Meziju. To nisu mogli učiniti jer su se tamo nalazile već od ranije stacionirane rimske legije i lojalne pomoćne jedinice. Osim toga i tračke jedinice, isto sudionici ove operacije, nisu mogle biti u slučaju zapadnobalkanskog i panonskog ratišta nikakve prekomorske jedinice. Naravno dio te operativne «istočne» grupacije sigurno su činile i snage pristigle i sa udaljenijih balkanskih, ali i vanbalkanskih, znači prekomorskih prostora i samo izvođenje operacije spajanja i to sa istoka je bilo moguće tek kada su stigle i te jedinice. Pojačanja je doveo Marko Plaucije Silvan, konzul iz 2. god. p. n. e.[712] i od 4. god. n. e. prokonzul provincije Azije, dužnost koju je obnašao i u trenutku započinjanja ustanka.[713] Pošto je bio namjesnik senatske provincije Silvan nije raspolagao sa legijama u samoj svojoj provinciji, i on je sigurno kao iskusni i sposobni zapovjednik bio naimenovan za zapovjednika trupa koje su određene kao pojačanje «istočnoj» borbenoj grupi. To bi ukazivalo da su pojačanja istočnoj bojišnici, koja je do dolaska pojačanja bila pod zapovjedništvom Aula Cecine,⇒ sva stizala iz istočnih (azijskih) i južnobalkanskih provincija, i to vjerojatno moravsko-vardarskom komunikacijom. I tek dolazak pojačanja omogućio je pokretanje opsežne ofenzivne vojne operacije sa istočnog pravca. Glavno zborno mjesto u kojem se trebala skupiti armija Cecine i Silvana i odakle trebala pokrenuti prema zapadu najvjerojatnije je bio Sirmijum.

I činjenica da su joj (kolegijalno?) zapovijedala dvojica visoko rangiranih rimskih vojnih i političkih dužnosnika dokazuje da je borbena grupacija koja je bila upućena u operaciju spajanja sa glavninom, koja se nalazila na zapadnim ratištima Panonije, nastala spajanjem dvije grupacije, one koja je bila već prisutna na ratištu i one pridošle koju je doveo

---

[710] Aul Cecina Sever i Haterije (*Haterius*) su zamijenili na konzulskoj časti za 9. god. p. n. e. Krispina Sulpicijana (*T. Quinctius Crispinus Sulpicianus)* i Tiberijevog brata Druza *(D. Claudius Drusus Nero Germanicus). Cass. Dio* LV, 29, 4

[711] *Cass. Dio* LV, 29, 4

[712] Ovaj konzulat Silvan je obnašao zajedno sa Augustom, ali su kasnije obojica prepustili obnašanje konzulske časti drugim kandidatima, Augusta je zamijenio Q. Fabricius, a Silvana L. Caninius Gallus.

[713] O namjesništvu Plaucija Silvana u Aziji u datom periodu svjedoći i novac sa nominacijom ΣΙΛΒΑΝΟΝ ΠΕΡΓΑΜΗΝΟΙ.

Silvan.[714] Podatak da su se na čelu ove vojske našla dva konzulara, i to jednog koji je dotada upravljao bogatom provincijom Azijom i drugog koji se nalazio na donjodunavskoj granici dovoljno govori o značenju i snazi ustanka, i u neku ruku o onom vojničkom poštovanju koje su Rimljani ukazivali ustaničkim jedinicama, odnosno njihovoj općoj borbenoj vrijednosti. Vrijeme u kojem se desio ovaj veliki pokret rimskih, pomoćnih i savezničkih jedinica iz Sirmijuma i dogodila najveća bitka ustanka vjerojatno je, sudeći po tome što po probijanju grupacije Cecine i Silvana nije došlo do većih borbenih aktivnosti nego se prešlo na raspoređivanje trupa na zimovališta, period druge polovice 7. god. n. e. Ovaj period je sasvim razumljiv za otpočinjane ove velike operacije ako se ima u vidu da je ipak trebalo izvjesno vrijeme da dođu, da se sakupe, da se pregrupiraju i da budu spremne za pokret velika pojačanja.

Neposredno do pokretanja ofenzive koju su vodili Cecina i Silvan fokus borbi koje su vodile ustaničke jedinice nalazio se na zapadu, okrenut prema Tiberijevim snagama i to negdje na pravcu …*monte Claudio*…. Po Veleju, ovaj dio ustaničkih snaga okrenutih prema Tiberiju se nije usuđivao da pruža otpor kada je Tiberije poduzimao ofenzivu niti su sa njim stupali u borbu makar bili dovedeni na ivicu uništenja, sustavnom destrukcijom i glađu, pa i kada su im protu-ustaničke snage nudile šansu za otvorenu bitku.[715] Smatramo da je Velej u konkretnom prikazu ipak ili pogrešno razumio ustaničku strategiju ili je svjesno predstavio kao neki vid kukavičluka, jer sama tri i po godišnja borba dokazuje da ustaničke snage nisu bile bez samopouzdanja i vlastitog dobrog ustroja. To što se nisu upuštale u borbu nije bio znak kukavičluka, nego primjene osnovne strategije, ali Velej kao svaki Rimljanin-patriota ima pravo i da pokaže i izvjesni prezir prema svojim neprijateljima koji njemu i trupama kojima on zapovijeda nanose toliko problema, pa i da njihovu strategiju smatra kukavičlukom.[716] Spomenuti dio ustaničkih snaga se, isto po Veleju, u toku ovog perioda utvrdio i prešao u obrambeni

---

[714] Nevjerojatno izgleda činjenica da je Velej, spominjući i Aula Cecinu, potpuno zanemario činjenicu da je samo Plaucije Silvan doveo po Veleju «prekomorska» pojačanja, i da nije smatrao shodnim i potrebnim da objasni stvarni položaj svakog od njih dvojice, bar sa par riječi. On se jednostavno zadovoljio da ih spomene zajedno, kao vođe jedne velike operacije strateškog značenja. Ali i ovo dokazuje Velejevu površnost u prikazivanju određenih činjenica i događaja vezanih za ustanak, posebno onih u koje nije imao neposrednog i očevidnog uvida.

[715] *Vell.* II, CXII, 3; Zanimljivo je, kada se detaljno analizira Velejev izvještaj, obratiti pažnju na još jednu njegovu osobnost koja se uočila već prilikom njegovog opisa borbi Mesalinusa sa ustanicima. Dok na nekim mjestima uzdiže i pretjerano prikazuje ustanike i njihovu snagu, sposobnosti, vrline i njihovo vodstvo i ustroj, te povećava brojnost na drugim mjestima ih prikazuje kao kukavice, sa slabim samopouzdanjem bez obzira na svoju brojnost pa čak i kao razuzdanu gomilu koja se lako raspršі. Razlog ovako kontradiktornog pristupa nalazi se u dodvoričkom stilu, jer on ustanike u negativnom smislu prikazuje samo onda kada se nalaze u neposrednom sukobu sa Tiberijem ili gdje se on nalazi (II, CXII, 3), čijem umijeću pa i samoj pojavi, po Veleju, ustaničke snage jednostavno ne mogu odoliti niti imaju hrabrosti da mu se uopće suprotstave, ili sa nekim drugim Velejevim favoritom, kao npr. sa Valerijem Mesalinusom (II, CXII, 2) ili Markom Lepidom (II, CXIV, 5; CXV, 2-3; II, CXXV, 5). On ustaničke kvalitete predimenzionira i kada se govori u općim kategorijama, a ne o opisu pojedinih konkretnih događaja.

[716] Ako nisu željeli da budu brzo i efikasno uništeni, ova strategija zavlačenja je bila jedino što su ustanici mogli primjenjivati.

stav na prostoru koji on naziva …*monte Claudio*… (planina Klaudija).[717] Velej u vezi preciznijeg lokaliziranja ove planine ne daje nijedan bitniji podatak, izuzev da se ona nalazila na prvoj bojišnoj liniji prema Tiberiju, odnosno trupama kojima je on neposredno zapovijedao.[718] Sudeći po Velejevom tekstu …*monte Claudio*… se sigurno nalazila negdje na prostoru ustaničke kontrole na sjeverozapadnom području i zapadnim oblastima ustaničkog panonskog bazena. Velej Paterkul se tada nalazio upravo na prostoru zapadne bojišnice ili u blizini Tiberija ili ne suviše daleko od njega i sigurno je bio upoznat sa zbivanjima u vezi spomenute planine, pa se vjerojatno zahvaljujući tome ona nalazi i spomenuta u Velejevom izvještaju.[719] Nejasno je zašto ovo mjesto na čisto ilirskom prostoru nosi latinsko ime, možda je riječ da su tu planinu Rimljani tako nazivali, dok je domorodačko ime od Veleja bilo zanemareno, ako ga je on uopće i znao.[720]Taj …*monte Claudio*… je sigurno bio važna ustanička strategijska utvrđena pozicija u toku 7. god. n. e. koja bi u pravom smislu predstavljala obrambeni bedem štiteći pozadinu na glavnom dijelu zapadne ustaničke bojišnice. To praktično znači da ta pozicija može biti neka važna i istaknuta planina na području na kojem su se vodile najteže borbe u tome periodu i kuda su prolazile protu-ustaničke kolone u svojoj kampanji «razaranja i iznurivanja», i to posebno one koje je neposredno vodio Tiberije. Koncentriranje i utvrđivanje jednog dijela ustaničkih snaga na …*monte Claudio*… se može promatrati i kao taktički potez kojim se dodatno utvrđivao i osiguravao položaj na zapadnoj bojišnici, dok se istovremeno na istoku pripremao i počeo odvijati dramatični i opsežni vojni pokret neprijateljskih jedinica. U tom slučaju to utvrđivanje je trebalo da na sebe veže Tiberijeve trupe i spriječi njihove dublje prodore u ustaničko zaleđe, posebno prema onom području za koji je prijetila opasnost da bude zahvaćen pokretom istočne borbene grupe, a na kojem su se ustaničke vojvode pripremale da presretnu istočnu borbenu grupu.[721] Tako bi se drugom dijelu ustaničkih snaga, predvođenom obojicom

---

[717] Zanimljivo je da ustaničke snage biraju kao prostore pozicioniranja svojih većih formacija planinske masive, pa su to npr. uradili kada su zauzeli Frušku Goru, a sada i na …*monte Claudio*….

[718] Radi toga, proces kojim bi se nastojao lokalizirati …*monte Claudio*… zasnivao se na metodi prezentiranja svih mogućih postavki, te na postupku njihovog postupnog eliminiranja kako bi se došlo do zadovoljavajućeg i najtočnijeg lokaliziranja.

[719] Za razliku od spominjanja po imenu ove planine, Velej Paterkul uopće ne imenuje mjesta na kojima borbe vodi istočna borbena grupa a koja spominje Kasije Dion (npr. planina Alma), niti navodi, iako je detaljno opisuje, ime mjesta na kojem se vodi velika bitka kolone Cecine i Silvana. I to isto pokazuje da se …*monte Claudio*… nalazila na zapadnoj liniji bojišnice, ali i da Velej ne barata najpreciznije baš sa podacima sa istočne bojišnice kao što je slučaj sa onom na zapadu.

[720] Teško bi bilo pretpostaviti da su i tadašnji Iliri, samo par desetljeća pod vrhovnom rimskom vlašću, koristili rimsko i to gentilno ime za planinu koja im je bila toliko značajna i na kojoj su prebivali stoljećima ranije i prije dolaska Rimljana. Nepoznati su i razlozi zbog kojeg ova planina nosi Klaudijevsko ime, Tiberijevo gentilno ime prije posvojenja od Augusta. Pitanje da li ona stvarno nosi ime u čast Tiberija koji je u ovim oblastima ratovao 12 - 9. god. p. n. e. (on tada još uvijek nije bio adoptiran u julijevski gens i bio je Klaudijevac) ili nekog drugog Klaudija ostaje otvoreno.

[721] Utvrđivanje Klaudijeve planine je moguće promatrati i na sljedeći način : Na panonskom dijelu zapadne bojišnice od početka napada Tiberijevih jedinica, ustanici su svoju strategiju prilagodili na taj način da su se skoncentrirali na ovom pojasu slavonskih planina i tako zaštitili od pustošećih pokreta protu-ustaničkih jedinica. Tiberijevim snagama je

Batona, omogućilo da se efikasno suprotstave trupama koje su sa istoka predvodili Aul Cecina i Plaucije Silvan. Poradi toga razloga sasvim logično bi bilo smjestiti …*monte Claudio*… na dominantni uzvišeni pojas koji se pružao negdje na direktnoj istočnoj liniji od Siscije koja čini zaleđe planiranom ustaničkom presretanju Cecina-Silvan kolone, pa bi u tom slučaju planine Kozara i pojas Psunj-Papuk, a možda i Moslavačka Gora[722] imale najviše šansi da budu smatrane Velejevim i Plinijevim …*monte Claudio*…. Po Pliniju Starijem …*monte Claudio*… se nalazio između keltskih Tauriska i Skordiska, što bi ga više smještalo u slavonsko područje te bi se možda i mogla prihvatiti lokalizacija Wilkesa da je riječ o planini Papuk.[723] Pojas Psunj-Papuk, odnosno planinski pojas u središnjoj Slavoniji (uključujući i Krndiju i Dilj) pruža iste one zemljopisne osobnosti koje bi odgovarale jednoj takvoj poziciji na kojoj bi se utaborile veće ustaničke snage. I to kao dominantno planinsko područje okruženo širokim ravničarskim područjem s kojeg se pruža vidik na jedno široko panonsko područje, uključujući i istočno bosansko-posavsko područje okrenuto prema Tiberijevoj borbenoj grupi. Možda bi se tako i Velejevo spominjanje utvrđivanja ustanika na …*monte Claudio*… moglo tumačiti i sklanjanjem ustaničke, panonske populacije sjeverno od Save u zaštićenije središnjo-slavonsko planinsko područje. I to uslijed karaktera protu-ustaničkih operacija izvođenih u toku 7. god. n. e., koje su se sastojale od kontinuiranog i sustavnog pustošenja i razaranja koje su izvodile jedinice «zapadne» borbene grupe. Ravnija slavonska područja su bila izloženija protu-ustaničkim akcijama i upadima, pa su i ustaničke jedinice i stanovništvo morali da se grupišu na sigurniju zonu.[724] Sam Velej je izričit da su se ustanici na …*monte Claudio*… povukli uslijed aktivnosti Tiberija,[725] odnosno «zapadne» borbene grupe kojom je on osobno zapovijedao, što jasno pokazuje da je tu riječ o pribjegavanju ustanika utvrđivanju na planinskom pojasu,[726] Jasno je da je Tiberijeva

---

bilo znatno teže boriti se u ovim planinama (u koje se vjerojatno sklonio i neborački dio populacije) protiv ustanika, nego u ravnicama prema Savi, Dravi i dalje na zapadu. Izraz «…*munitione se defendit*» bi se mogao tumačiti kao sustav i mreža utvrđenih gradina na srednjoslavonskim planinama, a ne da su one bile okružene nekom posebnom linijom odbrambenih fortifikacija, jer bi to za ustanike nesumnjivo bio vrlo ambiciozan i za kratak period neostvarljiv zadatak.

[722] Po prevodiocu i priređivaću bilješki djela Plinija Starijeg u izdanju «Zemljopis starog svijeta» (2004:51 fus. 175) Urošu Pasiniju „Brdo *Claudius* je sjeveroistočno od Siska (Moslavačka gora)"

[723] *Plin. NH* III, 148 (o vrelima za Plinijevo spominjanje *Mons Claudius* v. Domić Kunić, 2004:130; 154-155); Wilkes, 1969:72;

[724] U kontekstu ustaničkih snaga teško je povući jasnu liniju razdvajanja između vojnog/ratničkog i civilnog dijela, pa je povlačenje vojnih snaga neminovno povlačilo i kretanje civilnog stanovništva (žena, djece, starih i nemoćnih).

[725] *Vell.* II, CXII, 3;

[726] Po svemu sudeći, bar po podacima koje daju Velej Paterkul i Kasije Dion, planine i planinski pojasi i područja, i uopće uzvišenja, su izgleda imali vrlo bitnu ulogu u ustaničkom vođenju rata, što se vidi i po čestom spominjanju planina kao što su *Alma, Claudia*, i neimenovanih planina u dinarskom pojasu (po *Vell.* II, CXV, 4…*situ locorum ac montium*….). Činjenica je da su se ustanička najbolja i glavna uporišta nalazila na brdsko-planinskim područjima i arealima, ali ustanici su planinska područja koristili i za koncentriranje svojih trupa (kao npr., na planini Almi), pa i na pokretanje borbenih operacija. Ustaničkim snagama je bolje odgovaralo brdsko-planinsko područje u slučaju sukoba sa protivnikom, lakše je za obranu ali i za napade, posebno one koji su izvođeni u gerilsko-partizanskom stilu. Ustaničko zapovjedništvo je osjećalo i smatralo da brdsko-planinsko područje bolje odgovara razvijanju njihovih snaga nego

strategija zasnovana na lišavanju resursa ustanicima, pa su radi toga i operacije bile primarno usmjerene na plodnije i ravnije oblasti i primoravanje ustanika da se povlače/sklanjaju u oblasti sa manje resursa. Tiberijeva strategija se pokazala uspješnom jer se sklonjeno ustaničko stanovništvo na pravcima neprijateljskih udara povuklo u posnije oblasti, gdje je u narednom periodu bilo još više izloženo gladi, a masovno izbjeglištvo i grupiranje na površinski raspoloživo manjem prostoru dovelo je do i do pojava epidemija i njihovog bržeg širenja. Plodnije oblasti su postajale za ustanike sve teže pristupačne, a razina razaranja je sigurno dovela do totalne destrukcije lokalne infrastrukture (posebno u ravnim oblastima), koja je ma koliko bila zaostalija od one mediteranske ipak bila garant i osnova života i preživljavanja domaće populacije.

Samo utvrđivanje (po Veleju … *monte Claudio munitione se defendit*) bi trebalo shvatiti kao zasnivanje odbrane na sustavu i lancu utvrđenih i vojno posjednutih točaka (gradina, prolaza, strateških pozicija i sl.) kojim se branilo kompletno planinsko područje, a ne kao da je ono čitavo zaštićeno nekom jedinstvenom obrambenom linijom ili fortifikacijom. Za takvo nešto to područje je bilo preveliko, a nije se ni imalo dovoljno ni vremena a vjerojatno ni umijeća da se nešto takvo i učini. I samo izlaganje Veleja Paterkula kada govori o ovome jasno ukazuje da je način vođenja protu-ustaničkih operacija bio razlogom grupiranja na *…monte Claudio…,*[727] koje je samim tim moralo zahvaćati veću površinu kako bi se na njoj smjestilo brojnije stanovništvo koje je prišlo ustanku u oblastima sjeverno od Save, a u tu svrhu bi najbolje odgovarao središnjo-slavonski planinski pojas. Ali u tome slučaju je nejasno kuda je mogla proći kolona koju su predvodili Cecina i Silvan, odnosno zašto im se ustaničke trupe sa *…monte Claudio…* nisu pokušale suprotstaviti dok je ona prolazila južno ili sjeverno od njih. Možda su te utaborene ustaničke snage jednostavno odlučile da puste protivnika da prođe, bez žešćeg uznemiravanja i pokušaja zaustavljanja kako ne bi previše i same rizikovale da budu uvučene u jednu bitku koja se odvijala i u blizini Tiberijevih trupa koje su se na neki način mogle angažirati. Uvlačenjem u jednu takvu bitku ustanici bi ugrozili i samu svoju

protivničkih. Ali to je imalo i svoje negativne osobine, jer je lišavalo ustaničke snage pristupa boljim i bogatijim resursima i glavnim i otvorenim komunikacijama, praktično ih izolirajući u pojedine zatvorene, utvrđene zone (čak u pojedinim slučajevima i međusobno nepovezane) sa jačom koncentracijom ustaničkih snaga. Te zone su i prirodno i sa resursima siromašnije i posnije i prostorno manje i teže pristupačnije. Ali i razlozi i načini ustaničkih forsiranja pojedinih planina ,poznatih iz vrela, su bili različiti, pa je tako forsiranje Fruške Gore bilo izgleda čisto vojničko pa i ofenzivnog karaktera bez sklanjanja civilnog stanovništva, dok je ono na planini Klaudija imalo karakter i refugija i povlačenja i vojnog i civilnog dijela stanovništva i bilo je čisto obrambenog karaktera. A pozicije na planinskom, dinarskom pojasu, o kojima govori Velej, su opet imale karakter očajničke odbrane i riječ je vjerojatno u najvećem broju slučajeva o gradinama.

[727] *Vell.* II, CXII, 3-4; Naravno, tvrdnja Veleja da se ustanici nisu usudili suprotstaviti Tiberiju i Rimljanima kada su poduzimali napade i nudili im šansu za borbu, pa su se sklonili na *…monte Claudio…,* gdje su se utvrdili i branili, ne bi se trebala prihvatiti. Sam karakter operacija pustošenja i uništavanja koje su poduzimale protu-ustaničke jedinice «zapadne» borbene grupe nije u stvarnosti ni nudio pravu šansu za direktnu bitku i ustanici su prilagodili svoju taktiku na terenu takvim protu-ustaničkim akcijama. Velej je, iako je bio visoki zapovjednik na terenu, ipak istinu malo iskrenuo i predstavio ustanike skoro kao bjegunce pred Tiberijem i njegovom vojskom, a sve u svrhu laskanja Tiberiju i rimskoj vojsci.

utvrđenu poziciju, pa su možda smatrali boljim da održavaju svoje obrambene pozicije nego da ih napuste radi jednog riskantnog poduhvata. S druge strane, prihvatljivo zvuči i opcija da, pošto je središnjo-slavonski planinski pojas predstavljao neku vrstu refugija i za ratnike i za ostatak stanovništva na određenom području sjeverno od Save da nije bilo izvodljivo niti preporučljivo izvođenje borbenih jedinica i napuštanje obrambenih pozicija kako bi se suprotstavilo kretanju jedne kolone u svojoj relativnoj blizini.

Izgleda da «istočna» borbena grupa nije bila baš u tolikoj mjeri aktivna u primjenjivanju strategije pustošenja i spaljene zemlje, kao što je to bio slučaj na zapadnoj bojišnici. Samim tim je do pokretanja velikog pokreta trupa pod zapovjedništvom Silvana i Cecina, istočno-slavonsko područje (uključujući i one ravnije oblasti) bilo znatno manje izloženo razaranju i pustošenju. To se može objasniti i nedostatkom dovoljnih efektiva na istočnoj bojišnici, koji su se postupno popunjavali, ali i činjenicom da je na nju bila više naslonjena breučka politija. Zato su ustaničke jedinice u istočnoj Slavoniji i Srijemu bile aktivnije i spremnije za sukob, pa i za napade na protivnika, posebno ako se ima u vidu da su im došle u pomoć i snage iz dinarskog pojasa. Kada je ustaničko zapovjedništvo saznalo za koncentriranje i pokret jake neprijateljske borbene grupacije, oni su odvojili dio svojih snaga kojima su namjeravali da se isprijeće napredovanju trupa koje su predvodili Cecina i Silvan. Ustaničko zapovjedništvo je znalo da se ne smije dopustiti spajanje dvije protu-ustaničke armije, jer bi to značilo praktično zaokruživanje ustaničke teritorije i opasno koncentriranje i pregrupiranje neprijateljskih snaga. Radi toga oni su bili prisiljeni da napuste dotadašnju strategiju izbjegavanja sraza sa velikom i brojnom neprijateljskom borbenom silom i da sa dijelom svojih snaga stupe u borbu sa prilično brojnom i koncentriranom protivničkom vojnom silom, ali na taj način koji bi što je moguće više u sebi sadržavao odlike njihovog načina ratovanja. U skladu s tom doktrinom i ovom prilikom oni su nastojali da što je moguće više izbjegnu direktno sučeljavanje sa protivnikom licem u lice i da se služe manevriranjem i iznenađenjima. Razumljivo je da je ustaničko zapovjedništvo vjerojatno tu bitku odlučilo prihvatiti na mjestu koje bi im pružilo startnu taktičku prednost, pogotovu još ako je to područje bilo teško za održavanje stabilne i čvrste borbene linije prilikom nastupanja, napada ili odbrane i za utvrđivanje radi npr. močvarnog tla. Jedino na tome prostoru ustaničke borbene osobine i način ratovanja mogle su da pokažu, u bici koju nisu mogli izbjeći, svoje prednosti i da klasičnu otvorenu bitku što više prilagode svojim uvjetima, snazi i potencijalima. A močvarno tlo, koje je usto dobro poznato ustanicima, je savršen prostor za jedan prepad većih razmjera.

Bitka kod Vulkajskih močvara se mogla desiti bilo gdje na pravcu prodora i kretanja istočne borbene grupe, pa je kao prvu stavku u procesu detekcije mjesta gdje su se nalazile spomenute močvare potrebno odrediti itinerarij istočne borbene grupe, Trupe su se vjerojatno kretale iz pravca Sirmijuma i sjeverno od Save, duž slavonskih ravnica, a ne sjevernim pravcem duž same Drave, jer bi to bio duži put za cilj kretanja= gravitaciono

područje Siscije u kojem se nalazi Tiberije.[728] Da se pokret armije kojom su zapovijedali Cecina i Silvan odvijao negdje u pojasu između Save i Dunava, preciznije oblašću Slavonije je razumljiv zbog konfiguracije terena, tj. njegove pogodnosti za primanje i kretanje velike koncentrirane vojne kolone. Ova armija nije imala zadatak da uništi ustanak, nego primarno da se spoji sa «zapadnom» borbenom grupom i zato je njen pokret preko srijemskih i slavonskih ravnica bio vrlo vjerojatan. U Srijemu i Slavoniji mogućnosti iznenađenja, presijecanja i ugrožavanja kolone su bila manja nego u južnijim krajevima, čije zemljopisne osobnosti nisu omogućavale kvalitetno koncentriranje velike armije. U južnim oblastima kretanje kolone kao takve nije se moglo smatrati strateškom prednošću, dok bi manevriranje glomaznih, klasičnih vojnih jedinica bilo prilično otežano.[729] U slučaju da je riječ o užem slavonskom području, logično bi bilo očekivati da su te trupe planirale svoje kretanje južno od pojasa četiri slavonske planine. Na Pojtingerovoj karti (VI, 2) nalazi se zabilježen lokalitet *pont. Ulcae*, između Ad Basante (negdje na Bosutu) i *Murse Maior* (ustvari na putu za ovo naselje, istočno ili bolje rečeno jugoistočno od njega 12 rimskih milja(oko 18 km). To bi bitku kod Vulkajskih močvara smještalo više prema istoku, te bi se ona u tom slučaju desila već na početku pokreta trupa Cecine i Silvana. To bi na neki način potvrđivalo i određivanje pozicije *pont. Ulcae*, jer sudeći po razdaljinama prezentiranim na Pojtingerovoj karti *pont. Ulcae* je od Sirmijuma bio udaljen 45 rimskih milja (cc 67 km) zapadno, a to bi onda odgovaralo potezu srednji tok Bosuta-Vuka.[730] Nepoznati autor *Epitome de Caesaribus* (41, 5) spominje jezero po imenu *Hiulca* blizu grada Cibale,[731] što bi upravo odgovaralo spomenutom potezu srednji tok Bosuta-Vuka.[732]

---

[728] Usporediti; *Vell.* II, CXIII, 3; Ako bi lokalitet *pont. Ulcae* sa Pojtingerove karte odgovarao Dionovim Vulkajskim močvarama, onda bi i put sjevernim, zaobilaznim putem duž rijeke Drave mogao isto doći u obzir za kretanje kolone Silvana i Cecine. Praktično, sa šireg prostora oko rijeke Vuke se moglo iči i južno i sjeverno od slavonskog planinskog pojasa, na kome su se utvrdile ustaničke snage i sklonilo stanovništvo. Ali je ipak logičnije za sada da tvrdimo da je istočna borbena grupa izabrala južniji put, a ne sjeverni zaobilazni iako ni njegovo korištenje ne bi trebalo isključiti. Spomenuta kolona je vjerojatno u svome kretanju slijedila trasu komunikacije koja je već postojala, pa bi se možda njen itinerarij mogao rekonstruirati i na osnovi postojanja predrimskih i rimskih saobraćajnica.

[729] Jedino bi južno od Save sembersko-posavski prostor imao slične zemljopisne karakteristike kao i srijemsko-slavonsko područje, ali je ono bilo ipak preusko kako bi se na njemu mogla uspješno razviti i kretati koncentrirana armija Cecine i Silvana, Uz to, da su se kretali ovim područjem, koje je bilo blizu dinarskog pojasa, Cecina i Silvan bi se našli u opasnosti da se nađu ukliješteni između dinarskih i panonskih snaga sa smanjenim mogućnosti za manevriranje i pregrupiranje, jer bi se oni i trupe koje su predvodili ne samo našli između ustaničkog čekića i nakovnja nego i sa rijekom Savom kao otežavajućom okolnosti koja bi ograničavala sposobnost kvalitetnog i brzog razvijanja. O Vulkajskim močvarama v. Bojanovski, 1988, 51 (posebno fus. 65 na istoj stranici- posebno obratiti na vrela koja se odnose na ovu lokaciju).

[730] Po Zaninoviću (2003: 447) Vulkajske močvare se poistovjećuju s rijekom Vukom u istočnoj Slavoniji.

[731] Gračanin, 2005:289

[732] Postoji i jedna jezična podudarnost između Dionovih Vulkajskih močvara i keltskog naroda Volke (*Volcae* kod Julija Cezara -- *de bell. gall.* VI, 24--- Ουόλκαι kod Ptolemeja i Strabona). Ne bi bilo nemoguće pretpostaviti da su Vulkajske močvare jezično svjedočanstvo o tome da se neki ogranak ovog velikog keltskog naroda naselio i u ist. Slavoniji i Srijemu., ili da je bar dominirao neko vrijeme (o tome v. i Šašel Kos, 2005 A:378). Možda su ove močvare bile i mjesto borbi između Konstantina i Licinija nešto više od 300 godina kasnije (Mirković, 2003:188). Sve bi ovo sugeriralo da su ove močvare bile situirane na važnoj zemljopisnoj, možda i saobraćajnoj poziciji.

Iz činjenice da su protu-ustaničke trupe u trenutku udara bile utaborene na ustaničkom području moglo bi se pretpostaviti da su se one već nalazile u pokretu koji je trajao neko vrijeme, najmanje jedan dan marša udaljeni od svoje polazne pozicije. Iznenadnost čitavog ustaničkog napada je podrazumijevala da su se oni već nalazili u dubini područja u kojem su se kretali. Ta činjenica bi značila da je porječje Bosuta pripadalo onome što se načelno može nazvati ustaničkim područje. Oni su sigurno već prošli pored lokaliteta na Pojtingerovoj karti (VI, 3) označenog kao *Ad Basante* i kretali se nešto možda malo sjevernije od Bosuta kada su se pripremili za taborovanje na mjestu u blizini Vulkajskih močvara. S druge strane naziv Vulkajske močvare koje upotrebljava Kasije Dion, sugerira da su se Rimljani utaborili u blizini nekog močvarnog, poplavljenog područja koje svojim osobinama pretpostavlja dobru poziciju za one koji se skrivaju u njemu da ne budu otkriveni od npr. onih koji su se utaborili u blizini. Izgleda da su rimski zapovjednici pogriješili postavljajući svoj tabor na mjesto u čijoj se blizini nalazilo područje koje pruža mogućnost za iznenadni napad. Iznenadnost i prvotni veliki uspjesi ustanika u toku bitke, ukazuju da su upravo Vulkajske močvare bile mjesto na kome su se nalazile bar glavne ustaničke snage koje su se ustremile na utaborene Rimljane. Ustanici su dobro poznavali te močvare i znali su za pogodnost koje one pružaju za jedan iznenadni napad, koji sadrži u sebi dovoljno i partizanskog načina ratovanja a ne samo otvorenog sraza koji su ustaničke vojvode uvijek nastojale da što je u moguće većoj mjeri da izbjegnu. Tako su i odlučili da napadnu upravo na području koje su dobro poznavali, što je značilo da su se ove močvare nalazile u dubini ustaničkog panonskog pojasa.

Ustaničko zapovjedništvo je za ovu bitku moralo odvojiti dosta brojne snage kako bi one mogle predstavljati dostojnog protivnika snagama Cecine i Silvana. Osnovna ustanička zamisao predviđala je iskorištavanje faktora iznenađenja i brzog udara na više strana. Po Kasiju Dionu, u predviđenom napadu na trupe koje je predvodio Cecina učestvovala su obojica Batona,[733] što bi značilo da su presretanju te kolone koja se kretala iz pravca Mezije učestvovale i dinarske jedinice. Ako je ovaj Dionov podatak točan, to bi podrazumijevalo da je u toku 7. god. n. e. kada su otpočele žestoke ofenzivne akcije na panonskom pojasu, pomoć panonskim snagama neposredno, sigurno bar u nekim situacijama, pružao i Baton Dezitijatski sa dijelom trupa dinarskog segmenta.[734]

Po Dionu bitka se odigrala u blizini Vulkajskih (…Οὐολκαίοις…) močvara, započevši iznenadnim udarom združenih ustaničkih snaga na protivničke trupe koje su bile utaborene, najvjerojatnije u rano jutro ili kasno popodne kada se podizao logor.[735] Bitka,

---

[733] *Cass. Dio* LV, 32, 3

[734] Utaborenje ustaničkih snaga na …*monte Claudio*…i velika bitka kod Vulkajskih močvara, što je angažiralo jednu veliku borbenu silu ustanika, ukazuju da su se u ovom ključnom periodu rata sjeverno od Save nalazile, kada je inicijativa prešla na protu-ustaničke snage, i brojne jedinice koje su uvjetno pripadale dinarskom segmentu ustanka uključujući i samoga Batona Dezitijatskog.

[735] Iz pisanih vrela se ne može jasno vidjeti je li bitka započela ujutro ili u kasno popodne kada se, po ustaljenoj vojničkoj praksi, podizao privremeni vojni logor. Po Buchanu (1969:312) ustanici su iznenadili Rimljane kada su

koja je bila (po svojim karakteristikama i načinu vođenja) donekle specifična, je po broju angažiranih snaga spadala u red većih bitaka rimske vojne povijesti. Ovu bitku spominju i opisuju i Velej Paterkul i Kasije Dion, što dovoljno govori o njenom značaju, s tim da je opis koji daje Velej Paterkul detaljniji u pojedinosti samog toka bitke.[736] U pojedinim detaljima se ova dva opisa razlikuju ili međusobno dopunjuju, npr. Velej Paterkul ne spominje ime mjesta gdje se bitka odigrala, dok Kasije Dion uopće ne spominje Plaucija Silvana, drugog zapovjednika kolone i za njega je Cecina Sever jedini zapovjednik kolone. Ipak, iako je njegov opis opširniji i detaljniji, mora se biti oprezan prilikom analize toka bitke po Veleju Paterkulu, koji osobno nije ni učestvovao u bici, jer i ovom prilikom on pokazuje pretjerivanja u svrhu apologetike. Dionov opis je manji i bez nekih živopisnih prikaza kao u slučaju Veleja Paterkula, i on samo navodi da su Rimljani nakon prvih uspjeha ustanika, ipak na kraju uspjeli da odbiju napad. I po Velejevom opisu i prezentiranim podacima u vezi sa bitkom, riječ je o iznenadnom napadu koji je rimske i pomoćne i savezničke trupe (pet legija, mnoge pomoćne jedinice i konjicu tračkog kralja)

podizali logor, što bi impliciralo da je bitka započela u kasno popodne. I neke druge pojedinosti bi govorile u prilog početka bitke u kasno popodne kao što su:

- Raspored jedinica.
- Sigurno ustaničko očekivanje dolaska, što potvrđuje dobru izviđačku službu ustanika.

Ali s druge strane i moguće izbijanje bitke u rano jutro ima isto svoje argumente kao što su:

- Sudeći po oba opisa, posebno detaljnijem Velejevom bitka je oduzela prilično razdoblje dana, a ako je izbila u kasno popodne morala bi biti prekinuta ili bar vođena sa manje intenziteta zbog nastupanja noći.
- Kasije Dion kaže da su ustanici napali Severa dok je on bio ulogoren, znači dok je logor već bio podignut. S tim se slaže i Velejev opis u kojem se navodi da je postojao prefekt logora (koji je uzgred rečeno poginuo u toku napada), što bi značilo da je postojao ne samo logor nego da je bio ustanovljen i njegov privremeni hijerarhijski ustroj.
- Po Dionu, ustanici su rastjerali predstraže van bedema, koji su znači već podignuti a straže, bolje reći položaji van njih uspostavljeni.
- I na kraju isto po Kasiju Dionu, vojnici iz logora su odbili napadače.
- Sami ustanici vjerojatno nisu znali precizno znali gdje će Rimljani postaviti svoj logor, pa samim tim nisu ni mogli predviđati taktiku koju će primijeniti u konkretnom napadu. Oni su samo mogli pretpostaviti okvirno područje logorovanja, ali ne i samo mjesto. Samim tim bi prevelik rizik bilo postaviti i pripremiti napad a ne bar neko vrijeme prije znati tačne pozicije utaborenog neprijatelja, jer nije riječ o postavljanju zasjede koloni nego o napadu na već neko vrijeme statične pozicije. Ali napad u rano jutro bi omogućio postavljanje jedinica i njihovu preciznu borbenu pozicioniranost prema neprijatelju te taktičko precizno završno konkretiziranje borbenih planova u odnosu prema već utaborenom protivniku, a sve to u toku noći.

[736] O bici v. *Vell.* II, CXII, 4-6; *Cass. Dio* LV, 32, 3-

Kada se analiziraju tekstovi i Veleja Paterkula i Kasija Diona može se uočiti bar njihova načelna podudarnost, jer obojica ističu da je došlo do iznenadnog ustaničkog napada, prvotne uspjehe ustanika koji su razbili i natjerali na povlačenje protivničke «ešalone» na koje su se prvo ustremili, stabiliziranje prilika zahvaljujući onim snagama koje su bile u pozadini (smještene u logoru) i na kraju relativni uspjeh koji se sastojao u odbijanju ustanika. Opisi se razlikuju u tome što Velej daje i detaljniji opis svake od navedenih stavki, dok Kasije Dion ne iznosi ni analizu i razloga zbog čega se bitka odvijala na način koji je bio vrlo ozbiljan po protu-ustaničke snage. Iz podataka oba izvora može se naslutiti da je prvi ustanički udar primarno bio usmjeren na pomoćne i savezničke jedinice koje su vjerojatno smatrane boljom i lakšom metom, da bi se tek kontinuirani napad ustremio i na legijske sastave koji su isto pretrpjeli velike gubitke i u svome zapovjednom kadru.

doveo skoro do katastrofe. Po Veleju prilikom udara ustaničkih snaga pomoćne i tračke jedinice su bile potučene i natjerane u bijeg i situacija je postala vrlo opasna po rimsku stranu. Velej Paterkul za dovođenje vojske u tešku situaciju u blizini Vulkajskih močvara direktno i nedvosmisleno optužuje rimske zapovjednike Cecinu Severa i Plaucija Silvana, jer su se oni, u skladu sa apologetskim duhom Velejevog teksta, udaljili od načela politike Tiberija (tj. njegovog načina vođenja borbenih operacija) i dozvolili sebi da dođu u kontakt sa neprijateljem prije nego su saznali preko svojih izviđača gdje je neprijatelj. Situaciju kod Vulkajskih močvara, su i po Veleju Paterkulu (detaljnije i izričitije prikazano) i po Kasiju Dionu, spasili sabranost, hrabrost, vrline i sposobnost običnih vojnika-legionara. U tim kritičnim trenucima, po podacima naših vrela, kada su u borbi poginuli i bili ranjeni mnogi oficiri, pojedine jedinice bile odsječene, pomoćne jedinice u bijegu, bitku je spasila vrijednost rimskih legionara koji se nisu zadovoljili izdržavanjem ustaničkih juriša nego su provalili kroz njihove redove i tako izvukli pobjedu iz očajne situacije i ujedno spasili svoje zapovjednike od sramote poraza. Iako je završila načelnom rimskom pobjedom jer je napad odbijen, ustanici prisiljeni na povlačenje a nastupanje vojske prema Tiberijevoj borbenoj grupi nastavljeno, gubici protu-ustaničkih snaga su bili izrazito veliki.

Velejevu tvrdnju da je situacija dobivena samo zaslugom legionara, dok su pomoćne trupe i tračke konjaničke jedinice bile te koje su poražene je bar djelomično bila pretjerana. Nesumnjivo su legionari zahvaljujući svome vojničkom znanju, umijeću, disciplini odigrali veliku i presudnu ulogu u bici, ali svaljivati svu krivicu za neuspjehe u toku početka bitke na auksilijarne trupe koje su se razbježale sigurno je pretjerana tvrdnja. Uostalom pomoćne i savezničke snage su bile puki objekti rimskog zapovijedanja, tako da se i njihovi pokreti i borbeni položaji te učešće u borbi moraju promatrati kao rezultat naredbi rimskih kolega-zapovjednika, a ne neke samoinicijativnosti i autonomije njihovih sunarodnika koji su im neposredno zapovijedali. Ovom prilikom je Velej Paterkul nastojao i da iskoristi nesumnjive i grube greške rimskih zapovjednika Cecine Severa i Plaucija Silvana kako bi još više podigao značaj Tiberija i njegovog vojničkog umijeća. Po njemu su ovi zapovjednici trupe, kojima su zapovijedali, bili doveli u nepriliku jer su se udaljili od načina ratovanja koje je primjenjivao Iberije. Time se nastojala i rehabilitirati nepopularna Tiberijeva strategija postupnog ratovanja, jer je ona ustvari po Veleju predstavljala jedino rješenje za izlaženje na kraj sa jednim tako brojnim, snažnim, prepredenim i fanatičnim neprijateljem kakav su po njemu bili ilirski ustanici. Malo je u ovom kontekstu nejasno zašto je za ovaj svoj cilj Velej Paterkul upotrijebio baš ovu dvojicu bivših konzulara, iznimno «politički jakih» osoba u rimskoj javnosti kojima se, odnosno njihovim porodicama, vrijedilo više dodvoriti nego zamjeriti. [737] Nakon bitke kod Vulkajskih močvara, kolona koju su

[737] I Aul Cecina Sever i Marko Plaucije Silvan su spadali u red nesumnjivih osobnih prijatelja Tiberija i bili su relativno bliski sa vladajućom porodicom, pa je teško shvatiti da se Velej Paterkul usudio da ih ovako javno kritikuje. Možda se

predvodili Cecina i Silvan je nastavila kretanje prema zapadu, prešavši čitavo područje današnje Slavonije i uspjevši se spojiti sa vojskom kojom je neposredno zapovijedao Tiberije. Da je spajanje nastalo dolaskom «istočne» borbene grupe, potvrđuje i to što Velej kaže da je «istočna» vojska došla (…*qui venerat*…), ali ne i da su se dvije vojske spojile zahvaljujući uzajamnim kretanjem.[738] To je vjerojatno tačno, jer je Velej bio neposredni svjedok dolaska «istočne» borbene grupe i spajanja. Ovo bi značilo da je Tiberije sa svojim snagama ostao više-manje na istim pozicijama, znači nije išao u susret «istočno» vojsci jer to nije ni namjeravao ili nije mogao ili možda nije uspio da joj krene u susret čak i dok su trupe Cecine[739] i Silvana[740] vodile teške borbe.

---

to može djelomično objasniti time što su u vrijeme nastanka Velejevog djela obojica već bili pokojni, a Tiberije se nalazio u stanju prilično izražene i općepoznate mizantropije zbog koje više nije mario ni da zaštiti ugled svojih prijatelja. Pa je Velej možda smatrao shodnim da sve oko njega ocrni kako bi lik Tiberija bio veći i svjetliji, što bi po njegovom shvaćanju sigurno moglo samo goditi taštini Tiberija. Uostalom Velej Paterkul izgleda da nije baš ni previše volio te visoko pozicionirane rimske zapovjednike koji su i poticali i pripadali senatorskom staležu, jer se vrlo negativno odnosi i prema Kvintiliju Varu, na koga baca svu krivnju za poraz u Teutoburškoj šumi. S druge strane Velej Paterkul ipak ima i neke svoje favorite kao što je bio Valerije Mesalinus za kojeg kaže da je čak i više plemenit po hrabrosti i srcu nego i po rođenju (*qui vir animo etiam quam gente nobilior dignissimusque* II, CXII, 2). Valerije Mesalinus , inače prijatelj Ovidijev (*Ovid. Ex Ponto,* I, 7, 22), je bio konzul za 3. god. p. n. e. Valerije Mesalinus (puno ime *Marcus Valerius Messalla Corvinus Messallinus*) je bio sin vojskovođe, državnika, govornika i povjesničara građanskih ratova Marka Valerija Mesala Korvina (*Marcus Valerius Messalla Corvinus* 64. god. p. n. e. – 8. god. n. e.). O njegovoj ulozi u građanskim ratovima između 43. i 31. god. p. n. e. v. *App. de bell. civ.* IV, 38, 136; V, 102-103; 109; 112-113; *Vell.* II, LXXI, 1; *Cass. Dio* XLVII, 11, 4. Zanimljivo je da je Marko Valerije Mesala Korvin (konzul sufektus za 31. god. p. n. e. umjesto Marka Antonija) bio vrlo angažiran u vrijeme odvijanja Oktavijanove kampanje 35 - 33. god. p. n. e. i da je on bio taj koji je konačno podčinio ratoborne i nepomirljive Salase. (*App. Ill.* 17; *Cass. Dio* XLIX, 38, 3). Mesala Korvin je isto kao i Mecena imao svoj pjesnički kružok, u kojem se nalazio i Tibul. Smith W., 1867, II: 1051 – 1052; Budimir - Flašar, 1963:294; 381 – 382; Mirković, 2003:44. Njegovom krugu, koji je ipak okupljao pjesnike slabijeg kvaliteta u odnosu na Mecenin, pripadala je i jedna pjesnikinja Sulpicija, kćerka Sulpicija Rufa, a po svoj prilici i nećakinja Mesale Korvina. Valerije Mesalinus je bio drugi muž Klaudije Marcele Mlađe (*Claudia Marcella Minor*), kćerke Oktavije (sestre Oktavijana Augusta) iz njenog prvog braka. Iz ovog braka je proizašao Marko Valerije Mesala Barbatus Mesalinus čija je kćerka iz braka sa Domicijom Lepidom bila Mesalina (20. – 48. god. n. e.), treća supruga Klaudija. Valerije Mesalinus imao biološkog brata (kojeg je adoptirao brat od njihove majke) Marka Aurelija Kotu Mesalinusa Maksimusa (*Marcus Aurelius Cotta Maximus Messallinus*). *Vell.* II, CXII, 2 i v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xii. O Mesali Korvinu i njegovim sinovima Mesalinusu i Koti te njihovom patronskom i prijateljskom odnosu sa Ovidijem v. Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xi – xiii i Velej Paterkul, 2006:267, nap. 585 – 587.

[738] *Vell.* II, CXIII,2

[739] Aul Cecina Sever je bio etrurskog porijekla, i možda je unuk Aula Cecine, kojeg je branio Ciceron 69. god. p. n. e., u govoru koji je još uvijek sačuvan. Istoimeni sin (sa dodatkom Sever) Ciceronovog branjenika je bio vatreni prostalica Pompeja u građanskom ratu nakon Rubikona. Objavljivao je neprijateljske govore protiv Cezara, radi čega je bio prognan. Aul Cecina Sever, nakon svršetka rata 9. god. n. e. i prekomandovanja na rajnsko ratište, bio je zapovjednik armije Donje Rajne na čijem čelu se nalazio i u vrijeme njene pobune 14. god. n. e. (*Tac. Ann.* I, 31), Za svoje zasluge u germanskim ratovanjima (*Tac. Ann.* I, 63-63; 66), vođenim nakon svršetka pobune i pod vrhovnim zapovjedništvom Germanika, dobio je ukrase trijumfa (*Tac. Ann.* I, 72). U vrijeme ratova u Germaniji 14. i 15. god. n. e., po Tacitu (*Ann.* I, 64) Cecina je bio već četrdeset godina u vojnoj službi, što bi značilo da je on tada bio star do najviše do 60 godina. Cecina u vrijeme svoga imenovanja za konzula sufektusa nije bio mlađi od 32 godine (po *lex Vibia* iz 180. god. p. n. e. donja starosna granica za konzula su bile 43 godine, ali sa počecima principata ova granica se snizila do 32 godine.), što bi značilo da on 6 god. n. e. nije bio mlađi od 47 godina, a ako bi se držali Tacitovog podatka niti stariji od 51 godine. Cecina Sever je spadao u red aktivnijih senatora i u svojoj starosti (20. i 21. god. n. e.) je predlagao zakone (*Tac. Ann.* III, 33), a sudeći po Tacitovim spominjanima Cecine on je spadao u red senatora privrženika Tiberija (*Tac. Ann.* III, 18).

[740] Pored toga što je bio konzular i prokonzul bogate i značajne provincije Azije, Marko Plaucije Silvan je i na druge načine ostvarivao veliki politički i drugi utjecaj te veze sa vladajućom porodicom. Njegova majka Urgulanija (*Urgulania*) je zahvaljujući prijateljstvu sa Livijom imala silan utjecaj (po Tacitu-*Ann.* II, 34- nju je «prijateljstvo

Ako se može vjerovati Velejevom podatku, a u ovom konkretnom slučaju (jer je on bio očevidac i učesnik u njemu) nemamo razloga to ne učiniti, nakon spajanja dvije vojske koje se desilo najvjerojatnije u jesen 7. god. n. e.[741] stvoren je vojni logor. U njemu su se nalazile impresivne vojne snage od ukupno deset legija (pet Tiberijevih i pet Cecinih i Silvanovih), više nego 70 kohorti, 10 ala konjaništva, i više nego 10 000 veterana, i veliki broj dobrovoljaca i brojno konjaništvo tračkog kralja (*decem legionibus, septuaginta amplius cohortibus, decem alis et pluribus quam decem veteranorum milibus, ad hoc magno voluntariorum numero frequentique equite regio*).[742] Na osnovi ovog Velejevog podatka na jednom mjestu se bila okupila vrlo impresivna koncentracija protuustaničkih snaga koja je iznosila sigurno ne manje od 75 000, a vjerojatno i znatno više ako ne i možda 100 000 vojnika, pa i preko te zaista impresivne brojke. Po Veleju od vremena građanskih ratova nije na jednom mjestu bila sabrana tolika armija. [743] Tiberije je želio objedinjavanje snaga na jednom mjestu kako bi mogao isplanirati dalji precizniji raspored trupa, odnosno izvršiti disperziju snaga na različita područja u skladu sa svojim strateškim i taktičkim zamislima, a i kako bi pokazao snagu i veličinu armije kojom je neposredno zapovijedao. Skupljanje ove vojske je moralo zahvatiti veliko područje, jer je teško zamisliti da bi jedan tabor mogao primiti na desetine tisuća vojnika, te bismo ovaj *castrum* prije mogli shvatiti i kao utvrdu ali i kao okolno neposredno okruženje. To bi ustvari bio pravi vojni poligon koji je prostorno mogao primiti toliko veliku armiju. Najvjerojatnije se taborenje desilo negdje u gravitacionom području Siscije. Ostale legije,

---

Auguste (Livije op. a.) uzdiglo iznad zakona»). Pored toga, kćerka Plaucija Silvana Urgulanila je bila prva žena Livijinog unuka i budućeg cara Klaudija, čime su i Silvan i njegova majka orođeni sa vladajućom porodicom Države. Silvanova majka Urgulanija je bila živa i skoro dva desetljeća nakon rata 6 - 9. god. n. e., jer je Tacit (*Ann.* IV, 22) spominje vezano za slučaj njenog unuka Plaucija Silvana, tadašnjeg pretora, koji je optužen za ubojstvo svoje supruge Apronije, kćerke Lucija Apronija. Nakon istrage koju je osobno vodio Tiberije, Plaucije Silvan mlađi je izvršio samoubistvo. Ovaj događaj se desio, sudeći po tome što ga Tacit stavlja u istu godinu u kojoj se Rim oslobodio Takfarinata (*is demum annus*...), 24. god. n. e. (Anali, IV, 23-25). Iz činjenice da se u Tacitovom opisu ovog slučaja uopće ne spominje otac optuženika, nego samo njegova baka mogli bismo pretpostaviti da je Plaucije Silvan ranije umro. Ako bismo se opet povodili za određivanjem godišta na osnovi obnašanja konzulata Plaucije Silvan 6. god. n. e. nije mogao biti mlađi od 40 godina. Zanimljivo je da ga Tacit uopće ne spominje u svojim Analima i na njega se ne nailazi u borbama na rajnskom i germanskom ratištu od 14. god. n. e., niti kao jednog od rimskih zapovjednika (14. god. n. e. pored Cecine koji je zapovijedao donjorajnskom armijom, gornjorajnskoj je zapovijedao Gaj Silije-buduća žrtva Sejanovih spletki) niti kao jednog od onih koji su nagrađeni trijumfalnim ukrasima za ratove protiv germanskih naroda (odlikovani su Aul Cecina, Gaj Silije i Lucije Apronije, *Tac. Ann.* I, 72). Njegova majka Urgulanija je kao i njena prijateljica Livija (umrla sa skoro 86 godina starosti 29. god. n. e. .) doživjela duboku i aktivnu starost, nadživjevši i unuka i sina.

741 Velej Paterkul (II, CXIII, 3) ove događaje opisuje prije nego što spominje početak veoma hladne zime i jedino realno vrijeme kada se ovo moglo desiti je jesen 7. god. n. e., jer ne treba zaboraviti da je, nakon spajanja i kreiranja združenog tabora, došlo do ponovnog napuštanja «istočne» borbene grupe i njenog prebacivanja na istok, Tiberijevog eskorta i njegovog povratka u Sisciju i tek onda nastupa zima, bar po Veleju.

742 *Vell.* II, CXIII,1

743 *Vell.* II, CXIII, 1; Po Bojanovskom (1988:355), koncentracija trupa se «procjenjuje na više od 120 hiljada ljudi», što bi se smatralo tačnim ako bi u tome trenutku koncentrirane snage bile u svojoj punoj standardnoj brojnosti. Ali potrebno je imati u vidu da legije, pa vjerojatno i pomoćne jedinice nisu bile i prije početka borbenih operacija standardno popunjene, a i potrebno je računati na teške borbe i gubitke kojima su te snage bile izložene. Posebno se posljednji navod odnosi na trupe koje su stigle sa istoka, a prošle su kroz jednu vrlo tešku i opasnu bitku.

veteranske, dobrovoljačke, pomoćne i možda savezničke snage su se u tom trenutku nalazile na drugim dijelovima iznimno dugačke borbene linije Ilirika jer se morala održati stabilnost čitavog dijela ratišta. I pored činjenice da je veći dio ustaničkih snaga tada bio stacioniran u panonskim oblastima ipak se nije smjela ostaviti otvorenom široka bojna linija dodira sa prostorom koji efektivno kontroliraju ustanici. Jer bi ustanici zahvaljujući svojoj mobilnosti mogli da prodiru u ta nebranjena ili slabo branjena područje i uzrokuju dodatne probleme, posebno na jadranskom i mezijsko-makedonskom području.

Ova jedinstvena oružana sila, koja je ulivala strahopoštovanje samom svojom brojnošću i kod običnih vojnika razvijala uvjerenje o vlastitoj snazi i nepobjedivosti i samim tim povećavala moral i nadu u pobjedu vojsci koja pati od kronične oskudice i teškog ratovanja, ostala je na okupu samo par dana. Po Veleju, uvidjevši da je armija previše velika da bi se njome moglo uspješno i adekvatno upravljati u specifičnim uvjetima ratovanja u ilirskim zemljama, Tiberije je odlučio da ,nakon što je dao par dana trupama «istočne» borbene grupe da se oporave i odmore od teškog pokreta, ih pošalje natrag odakle su došle.[744]»Istočnu» borbenu grupu je u povratnom pokretu pratio i sam Tiberije sa trupama pod svojim neposrednim zapovjedništvom u, po Veleju, dugom i iscrpljujućem maršu čije se teškoće teško mogu opisati, što je još jedna Velejeva pretjeranost iako je i on sam možda učestvovao u tom maršu.[745] Svi ovi pokreti, spajanje, utaborenje i vraćanje sa pratnjom i to kroz ustaničko područje vjerojatno su se uklapali u Tiberijevu strategiju uništavanja i iznurivanja ustaničkih potencijala na panonskom bazenu ali i pokazivanja veličine armije. Pokretom «istočne» borbene grupe prema zapadu vjerojatno se željelo proći kroz čitavo panonsko ustaničko područje pravcem istok-zapad. Time se razbila njegova koherentnost i dodatno pustošile njegove oblasti, posebno one do tada sa slabijim ili uopće ne zahvaćene razaranjem. A ujedinjavanjem vojne sile bi se i pokazala velika snaga i brojnost, ali i uskladile aktivnosti izdvojenih borbenih grupa.[746] Eskortnim otposlanjem vojske natrag Tiberije je i želio povećati učinak razaračkih pokreta preko panonske ustaničke teritorije, ali i zaštititi «istočnu» borbenu grupu posebno s obzirom na velike gubitke koje je ona imala kako bi se ona sigurnije vratila na istočnu bojišnicu. Tiberije je trupe ponovno razdvojio jer je dobro znao da u uvjetima ustaničkog načina ratovanja nije prihvatljivo držati na jednom mjestu utaborenu veliku vojnu masu, dok su drugi dijelovi ostali zbog nedovoljne vojničke

---

[744] *Vell.* II, CXIII, 2

[745] *Vell.* II, CXIII, 2-3; To što Tiberije sa svojim trupama prati, bolje reći štiti, kretanje «istočne» borbene grupe prilikom njenog povratka na istok ukazuje da su se ustaničke trupe nalazile u blizini (možda na …*monte Claudio*…) i da su predstavljale realnu prijetnju. Prisustvo dodatnih trupa bi možda spriječilo ustanike da ponovo napadnu trupe Cecine i Silvana.

[746] Do tada su uglavnom pustošećoj kampanji bile više izložene panonske oblasti okrenute prema zapadnoj protu-ustaničkoj borbenoj grupi, i tek je dolazak pojačanja na istočnu bojišnicu omogućio i da tim razaranjima bude u većoj mjeri izloženo i breučko područje.

prisutnosti znatno ranjiviji. Istočna bojišnica se jednostavno nije mogla ostaviti bez dovoljne i adekvatne zastupljenosti vojnih jedinica, jer bi se time omogućilo ustanicima olakšavanje prodora u srijemskom području i znatno umanjio pritisak na breučko-panonski segment ustanka sa njegove istočne strane.

Nakon eskorta Tiberije se sa svojim trupama vratio u Sisciju i to početkom jedne velike zime 7/8. god. n. e. I po povratku on je, po Veleju, rasporedio svoje legate od kojih je jedan bio i Velej Paterkul da brinu i zapovijedaju zimovalištima «zapadne» borbene grupe,[747] a to je praktično značilo da je Tiberije izvršio i disperziju svoje zapovjedne linije i trupa na različite pozicije. Ovaj Velejev podatak je potpuno u skladu sa Dionovim podatkom da je, nakon spajanja protu-ustaničkih borbenih grupa i njihovog ponovnog odvajanja, izvršeno pregrupiranje Rimljana na više detašmana. I to kako bi mogli u isto vrijeme da pustoše mnoge sektore ustaničkog područja, poglavito panonski bazen i ustanički sjeverozapad.[748]Kako se iz izloženih podataka vidi riječ je najvjerojatnije o budućim planiranim aktivnosti i načinima njihovog izvršavanja i ,po Kasiju Dionu, većina ovih operacija je ipak bila bez odlučnijeg i većeg uspjeha (bar za to vrijeme). Za razliku od njih, Germanik koji je vodio operacije na sjeverozapadnom području, poglavito usmjerene na oblasti rijeke Sane i mezejsko područje, je postigao konkretan uspjeh. Mezeji su bili brojno veliki i snažan domorodački narod i oni su ustvari bili najvažniji bedem koji je sa sjeverozapada štitio dinarsku pozadinu, jer je njihova teritorija jednim i to dobrim dijelom zahvaćala i dinarski pojas, odnosno pokrivala neke važne točke koje su štitile prolaze u dubinu dinarskog pojasa. Po Dionu, Germanik je udario na Mezeje, pobijedio ih u bici i opustošio njihovu zemlju (…ὁ δὲ δὴ Γερμανικὸς Μαξαίους Δελματικὸν ἔθνος μάχῃ νικήσας ἐκάκωσεν).[749] Tako bi u drugog

[747] *Vell.* II, CXIII, 3

[748] *Cass. Dio* LV, 32, 4

[749] Dok su za Strabona (VII, 5, 3) Mezeji panonski narod, za Kasija Diona (LV, 32, 4) oni su «dalmatinski» narod, što je posljedica toga što Kasije Dion kada spominje «dalmatinsko» u kontekstu ustanka on primarno vidi ono što je sadržavala provincija Dalmacija koja svoje vanjske granice nije mijenjala skoro 290 godina. Za Kasija Diona su Breuci opet panonski narod, jer zauzimaju oblasti koje su se našle u okviru provincije Panonije.

Mezeji su zahvaljujući svome rudnom bogatstvu i relativno pitomoj zemlji koju su naseljavali u dolini Sane, te komunikacionoj otvorenosti bili dosta brojan narod i baštinili visok stupanj razvijenosti, sa mogućnosti kovanja i vlastitog novca u predrimsko doba. Vjerojatno su i oni slično kao i Dezitijati i neposredno pred rimsko osvajanje i unutar Rimske Imperije predstavljali jednu političku jedinicu, i to dosta kohezivnog karaktera sa izraženom sviješću o svojoj zajedničkoj narodnosnoj pripadnosti. Mezejima je pripadalo jedno prostrano područje u današnjoj Bosanskoj Krajini i to sigurno između Grmeća, odnosno od japodskog dijela Pounja (današnje poglavito bihaćko i možda cazinsko područje) i Kozare sa osnovom na toku rijeke Sane, pa prema Vrbasu vjerojatno uključujući Manjaču i Zmijanje, izvanredno dobre i prostrane stočarske areale. Mezeji su inače od naroda koje Plinije Stariji navodi sa brojem dekurija drugi po brojnosti u Provinciji, te su oni vjerojatno poradi i svoje brojnosti i stupnja razvijenosti, unutarnje kohezije i snage vlastite politije činili jedan od bitnijih stupova otpora i činioca općeustaničkog Saveza. Vjerojatno su i sami podnijeli u toku ustanka visok stupanj gubitaka, iako naravno ne onakvog opsega kao Dezitijati. O Mezejima v. Jelić, 1898:551; Patsch, 1898:364; Čović, 1976:169-185; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:108 (natuknice I.Bojanovskog i B.Čovića); Čović, 1987 B;

polovici 7. god. n. e. Germanik, možda napuštajući osnovne smjernice Tiberijeve strategije, porazio Mezeje i možda i okupirao njihovu zemlju ili bar jedan njen dio.

Kada osnovni izvještaji o ratu govore o disperziji protu-ustaničkih snaga na zapadnoj bojišnici i njihovim aktivnostima krajem 7. god. n. e. postoji i izvjesno nesuglasje između Veleja i Diona. Za Diona pobjeda nad Mezejima pripada kraju 7. god. n. e. i to nakon podjele na detašmane. Suprotno njemu, Velej Paterkul to ništa ne spominje i iz njegovog načina prikaza podjele na detašmane moglo bi se zaključiti da se sa povratkom Tiberija u Sisciju ustvari završila stvarna borbena aktivnost u toku 7. god. n. e. To bi podrazumijevalo da se Germanikova pobjeda nad Mezejima desila početkom 8. god. n. e., ali je teško sumnjati u Dionov podatak da se pobjeda nad Mezejima ipak desila do početka 8. god. n. e. jer je on po pitanju kronologije prilično pouzdan. Postoje dvije moguće opcije za rješavanje ovog nesuglasja:

- Prva je da je Germanik istovremeno sa događajima vezanim za pokret «istočne» borbene grupe vodio odvojenu operaciju sa dijelom sastava «zapadne» borbene grupe i to na mezejskom, sjeverozapadnom području, a možda, iako to vrela ne navode, i prema …*monte Claudio*…. To bi možda i objašnjavalo i šutnju Veleja u vezi događanja vezanih za sudbinu ove utvrđene planine. S druge strane to bi i objasnilo i činjenicu da se u taboru ujedinjenih snaga nalazi deset legija, jer bi se ostale nalazile jednim dijelom i u okvirima skupine koju je vodio Germanik dok je ratovao na mezejskom području. Uostalom sjeverno mezejsko područje sa planinom Kozarom i susjedno oserijatsko područje se u toku 8. god. n. e. nalazilo u rukama Rimljana. U ovom slučaju greška bi primarno ležala u Dionovom prikazu jer je on datirao Germanikove operacije i pobjedu nakon opisa podjele Rimljana na detašmane, umjesto paralelnog prikazivanja sa događajima vezanim za pokrete «istočne» borbene grupe.
- Druga opcija je da je Germanik izvodio operacije u toku kasne jeseni i zime 7. god. n. e. nakon što je izvršena disperzija protu-ustaničkih snaga na zapadnoj bojišnici. A to bi značilo da se trupe nisu baš odmah povukle u svoja zimovališta kako to sugerira Velejev tekst, nego da su operacije nastavljene odmah nakon podjele trupa na različite detašmane i to u toku zime. O tome bi možda na neki način, govorila i jedna rečenica samog Veleja u nekom sasvim drugom podatku (II, CXIV, 4) da je već zima (7/8. god. n. e.) donijela nagradu za ratne napore, s tim da bi u tome slučaju bio prešućen Germanikov uspjeh. U ovom slučaju greška bi ležala na Velejevom namjernom prikrivanju uloge koju je Germanik imao u operacijama druge polovice 7. god. n. e., a koje su definitivno preokrenule ratno klatno na rimsku stranu.

Ustvari samo na osnovi Dionovog teksta nije baš ni jasno da li je došlo i do konačne okupacije mezejske teritorije ili njenog jednog dijela, potpunog poraza Mezeja ili je riječ

samo o jednoj velikoj pobjedi koju je nad ovim narodom izvojevao Germanik (ali ne i konačnom mezejskom porazu). Ono što je nesumnjivo jeste da je Germanik izvojevao veliku pobjedu sa implikacijama i po same Mezeje, ali i općeustanički pokret, o čemu bi govorio čitav niz činjenica. Učestvovanje Mezeja u ratu, kao brojno i moćnog naroda sa razvijenim društvom i gospodarstvom, te sa bogatim resursima predstavljalo je vrlo bitnu stavku u ustaničkom vođenju rata na zapadnom ratištu prema Sisciji i glavnini protu-ustaničkih trupa kojima je zapovijedao Tiberije. Mezeji su predstavljali jedan od glavnih stubova ustaničkog Saveza na ovom prostoru i radi toga se njihova ili eliminacija ili nanošenje teškog udarca nametalo kao primarni strateški cilj kako bi se konačno i presudno preokrenula strateška ravnoteža i inicijativa na zapadnoj bojišnici na protu-ustaničku stranu. Germanik je preferirao odlučne akcije koje bi kao rezultat imale «konačno rješenje», a ne strategiju iznurivanja i pustošenja pa bi bilo sasvim normalno očekivati da je kada mu se pružila prilika da aktivno pokaže svoje zapovjednu ulogu djelovao u skladu sa svojim uvjerenjima i strateškim i taktičkim zamislima. U ljeto 8. god. n. e. kada se događa sporazumna predaja Batona Breučkog kod rijeke *Bathinus* protu-ustaničke snage se nalaze sa desne strane rijeke, što bi impliciralo i okupaciju dijela Posavine i sjeverozapadnog područja. Jedino bi u tom slučaju i bilo razumljivo da Kasije Dion, odnosno njegovo vrelo za konkretni podatak, spominje i tu bitku i poimenično jedan od ustaničkih naroda.[750] Mezeji su bili populacijski veliki, politički i vojno moćan bitan narod u okviru ustaničkog Saveza, pa je pobjeda nad njima vrijedila biti zabilježena.[751] Međutim, neke druge činjenice pokazuju da protu-ustaničke jedinice nisu ovom prilikom uspjele da zagospodare u potpunosti mezejskom teritorijem. Da su južne, planinske mezejske oblasti ostale slobodne skoro do prvih mjeseci 9. god. n. e. dokazuje Germanikova Pounjska ofenziva. Slobodno Pounje, na koje se ustremljuju Germanikove trupe, teško bi bilo ostvarivo da od tog mezejskog poraza u drugoj polovici 7. god. n. e. pa do početka 9. god. n. e. nije postojala i slobodna zona i direktna komunikacija između dinarskog ustaničkog središta i Pounja. Uostalom, da je kompletna mezejska teritorija bila okupirana to bi značilo da su Rimljani prodrli duboko u dinarski pojas i opasno se približili Skopljanskoj udolini i delmatskom narodnosnom području u zapadnoj Bosni, ali i središnjem dezitijatskom prostoru. A to se nije desilo sve do velikih ofenzivnih operacija u prvoj polovici 9. god. n. e. Iz toga bi slijedilo da su se i pored poraza i gubitka dijela svoje teritorije Mezeji (bar njihovi dijelovi) ipak nastavili boriti skoro sve do samoga kraja ustanka i da su do ljeta 9. god. n. e. uspješno branili planinske prilaze u ustaničko središte. Uz to, Germanikova pobjeda nad Mezejima se desila prije i «afere» sa

[750] Iako ne bi trebalo odbaciti ni mogućnost da se Dionovo vrelo ili vrela za ovaj podatak odnosilo sa većom pažnjom prema Germanikovim djelima, što ne bi bilo ništa neobično kada je riječ o ovom ljubimcu rimske javnosti. Ipak i bez obzira na moguću pristranost Dionove izvorne građe, nesumnjivo je Germanikova pobjeda nad Mezejima imala neke i vidljive posljedice po ustaničku situaciju na sjeverozapadnom području, čim se našlo za shodno da se zabilježi i posebno istakne.

[751] Nesumnjivo je pobjeda nad Mezejima puno značila Rimljanima, a posebno mladom Germaniku koji je pokazao sve svoje kvalitete i opravdao nade koje su u njega polagali.

Skenobardom koji je sa sjeverozapadnog područja, pa nije moguće da su Rimljani upali i zagospodarili kompletnim mezejskim prostorom a da je pod kontrolom ustanika bilo područje južno od Siscije koja je bila glavna rimska baza na zapadnom ratištu.

Iz svega izloženog realno je pretpostaviti da je došlo do okupacije dijela mezejske teritorije i to onog u donjem porječju Sane, dok bi se istočnije i južnije mezejske oblasti (koje pripadaju dinarskom planinskom pojasu) vjerojatnije još održavale. Zauzeti su uglavnom ravniji predjeli dok bi planinsko područje još bilo slobodno, izuzev Kozare.[752]

Ako se bitka između Germanikovih trupa i Mezeja vodila negdje na mezejskom području onda se ona desila negdje u porječju donjeg toka Sane. Germanikovo ugrožavanje Japre i ravničarskog mezejskog pojasa sigurno je isprovociralo Mezeje da stupe u otvorenu bitku sa ovim rimskim vojskovođom i budu teško poraženi. A to je kao posljedicu imalo i gubitak dijela teritorija, i to upravo onog ravničarskog te pojedinih rudarskih i metalurških zona i pogona. A nije nemoguće pretpostaviti i da je Germanikov cilj i bilo zauzimanje ovih rudarskih i metalurških zona i pogona, čime bi ustanicima nanijeli težak strateški gubitak sirovinske baze za vođenje rata.[753]

Iako Germanik odlučno djeluje, ipak je Tiberijeva strategija bila ta koja je odigrala onu ključnu ulogu, jer su se posljedice strategije iznurivanja počele vidljivo pokazivati na ustaničkim redovima i prostorima na prijelazu 7. u 8. god. n. e. I tako je u zimu 7/8. god. n. e., u kojoj je započela godina konzula Marka Furija (*Marcus Furius*) i Seksta Nonija (*Sextus Nonius*), počela i razgradnja tkiva otpora. Stalni surovi pritisak na ustaničko područje, sustavna razaranja i pustošenja (posebno) polja i uopće sprečavanje sustavne obrade zemlje, odvlačenje sa zemlje u borbe jednog velikog broja muškaraca koji nisu bili profesionalni vojnici doveli su do pojave gladi koja je zavladala ustaničkim područjem. Izgleda da je izazivanje gladi unutar ustaničkih redova vrlo moguće bilo i jedan i od osnovnih ciljeva Tiberijeve strategije pustošenja i iznurivanja. Rimska zapovjedništva su tako nastojala da u okviru pokreta svojih trupa da izvrše što je moguće veće razaranje logističke podrške ustanika i onemoguće primarno snabdijevanje ustanika, i to ne samo vojnika. Jedna godina u kojoj se ne bi obnovile zalihe za zimu stvorila bi ustaničkim redovima, čak i u dubokoj pozadini tešku i složenu situaciju. Katastrofalan efekt na stočni fond imalo bi i zanemarivanje izvođenja stoke na sezonske pašnjake u toku jedne godine, odnosno sabijanje stoke u izbjegličke refugije, a veći dio ustaničkog područja je direktno zavisio od stočarstva kao primarne gospodarske grane. U ustaničkim uporištima (pogotovu ako su bila izložena i napadima) u kojima bi se nalazio i brojan

[752] Kozara se nalazila između ravničarskog mezejskog i oserijatskog prostora i ako su oba područja bila okupirana i pacificirana realno je pretpostaviti da se i ova planina našla pod rimskom kontrolom.

[753] Ali s druge strane, nije možda nemoguće pretpostaviti i da je Germanik ustvari pobijedio mezejsku vojsku van izvorne mezejske teritorije, tamo gdje je ona držala određenu zonu ratišta prema protu-ustaničkim snagama ili je vršila neki prodor pa bila pobijeđena od trupa kojima je zapovijedao Germanik. U tom slučaju nije uopće ni došlo do okupacije ni dijela mezejske teritorije.

zbjeg sa okolnog područja skupljeni resursi bi se samo trošili, a ne i obnavljali. Glad je počela odnositi svoje žrtve, te je postala jedan od najvećih unutarnjih neprijatelja ustaničkom pokretu. Da bi se moglo prehraniti, stanovništvo je počelo koristiti korijenje i bilje.[754] Tome stanju su još više doprinosili gubici i ljudi (koji su postajali sve veći) i pojedinih oblasti i hermetička blokada preostalog ustaničkog pojasa od strane protu-ustaničkih snaga. Kao pratilac rata i gladi javljaju se gotovo uvijek i epidemije i tako je, sudeći po Dionu odnosno njegovom vrelu, početkom 8. god. n. e. ustaničko područje bilo zahvaćeno i bolešću.[755] Iako Kasije Dion ne precizira o kojoj je bolesti riječ ni o stupnju njene raširenosti i utjecaja na borbenu sposobnost, moglo bi se pretpostaviti da nije bila riječ o nekoj stravičnoj, smrtonosnoj epidemiji tipa kuge.[756] Da je riječ o takvoj smrtonosnoj epidemiji, ona bi se neminovno morala proširiti i na protivničke snage, a o tome bi antička vrela sigurno ostavila snažnija i upečatljivija svjedočanstva. A i epidemija takvog tipa bi definitivno završila sa ustaničkim otporom, a kako vidimo on se nastavlja još skoro dvije godine. Riječ je najvjerojatnije u većini slučajeva o klasičnim ratnim bolestima kao što su tifus, šarlah, svrab i sl. koje su, iako nisu imale onakav efekt kakav bi imala neka šira i lako prenosiva smrtonosna epidemija tipa kuge, ipak umanjivale i borbenu sposobnost i spremnost i moral ustaničkog vojništva i stanovništva. A ustanički način borbe na većem dijelu bojišnice i prostora preko kojeg su prolazile protu-ustaničke ofenzivne akcije a koji se zasnivao na utvrđenim pozicijama (uglavnom gradinska naselja sa podgrađem) u koje bi se sklanjalo okolno stanovništvo samo je pospješivao širenje bolesti. Zbjegovi su ustvari bili najbolji poligoni za razvoj bolesti,[757] a vjerojatno su i pojedina naselja na borbenim poprištima već do početka 8. god. n. e., bila i razorena, posebno možda za vrijeme Germanikove ofenzive na mezejskom području. Iako je sa početkom 8. god. n. e. stanje na ustaničkoj strani bojišnice postajalo sve teže, ustanici nisu pokazivali namjeru za izmirenje sa Rimskom državom navodno, na osnovi Dionovog teksta, jer su bili spriječeni od onih koji nisu imali nade da će biti pošteđeni od Rimljana.[758]Spomenuti Dionov podatak bi sugerirao da su se već sa početkom 8. god. n. e. u ustaničkim redovima počele javljati defetističke tendencije, pa i namjere, ali koje nisu još uvijek mogle doći do izražaja zbog otpora i izrazitog prvenstva onih najodlučnijih i najtvrdokornijih elemenata ustaničkog pokreta. Ovaj dio ustaničkog pokreta bi predstavljali, sudeći po kasnijem nizu događaja, u prvom redu Baton

[754] *Cass. Dio* LV, 33, 1

[755] *Cass. Dio* LV, 33,1

[756] Plinije Stariji (VII, 149) izvještava da je za vrijeme rata, u Rimu izbila određena epidemija, ali je nejasno koliko je ova epidemija bila povezana sa onom u ilirskim zemljama, iako ne treba isključiti da su ove epidemije možda bile na neki način i međusobno uvjetovane.

[757] Kada se raspravlja o borbama i stradanjima panonskog bazena i sjeverozapadnog područja u toku 7. god. n. e. nejasno je pitanje fenomena izbjeglica, odnosno da li je uslijed borbi pa i okupacije pojedinih područja dolazilo i do zbjegova i unutarnjih migracija koje bi se kretale u pravcu zaštićenijih područja.

[758] *Cass. Dio* LV, 33, 1

Dezitijatski i njegovo neposredno okruženje i uopće dijelovi dinarskog segmenta ustanka. I to pogotovu oni elementi iz dublje unutrašnjosti ustaničkog područja koji je skoro pune dvije godine bio znatno manje izložen razaranjima i pustošenjima rimskih protu-ustaničkih ofenzivnih akcija. Posljedice rata su se više osjećale na područijima tzv. relativne ustaničke kontrole na sjeverozapadu i panonskom bazenu nego u dubljoj dinarskoj unutrašnjosti koje je bilo pošteđeno bar neprijateljskih pokreta i napada onog tipa kakvo su doživljavali sjeverozapad i panonski bazen. Sve do početka 9. god. n. e. stanovništvo sa tih područja nije moralo da bude sabijano u utvrđena uporišta, stočarstvo je, kao i ostale privredne grane, bolje podnosilo ratne aktivnosti i bilo izloženo manjim gubicima nego na sjeverozapadu i panonskom bazenu.[759] Vjerojatno je i na samom panonskom prostoru bila neujednačenost stradanja, pa su tako npr. breučke oblasti južno od Save manje stradale nego one sjeverno od Save, što je isto moglo uvjetovati različitost stavova vezanih za nastavak pružanja otpora. Samim tim je prirodno, uz već poslovičnu tvrdoglavost i odlučnost tih dinarskih gorštaka, da je protivljenje predaji ili bilo kakvom sporazumu sa naznakama poraza bilo veće u prostorima koji još uvijek nisu osjetili one prave razaračke pokrete desetina tisuća protivničkih vojnika, niti onesposobljavanje svojih privrednih kapaciteta u onoj mjeri kao u području koja su bila sustavno ruinirana. Ako je i bilo gladi, ona je zbog relativne očuvanosti stočnog fonda ali i zaliha zemljoradničkih i drugih proizvoda u unutrašnjosti bila i manja nego u panonskom bazenu i sjeverozapadnom području, oblastima koje su već prilično propatile. Naravno i vojne snage naroda iz unutrašnjosti su učestvovale u intenzivnim borbama na sjeverozapadu i panonskom bazenu imajući i same gubitke, ali sigurno ne tolike kao oni narodi koji su se nalazili samim svojim položajem na prvim borbenim linijama. Tako bi i Dezitijati bili taj odlučni dio ustanka, što potvrđuje i činjenica da oni do kraja ustanka, skoro do trenutka kada su dovedeni na ivicu istrebljenja, pružaju ogorčen otpor. Pa ako su se sa takvom odlučnošću borili i u proljeće i ljeto 9. god. n. e. sigurno je dezitijatska, a s njima i ostalih dinarskih kontinentalnih naroda, upornost bila još veća početkom 8. god. n. e., kada je još uvijek postojao jedinstveni Savez, a Panonija se još aktivno borila. Defetistički, sporazumaški duh i kolebljivost prema daljem otporu se ustvari počeo javljati upravo na tim područjima koja su najviše stradala, koja su bile poligon stalnih uništavanja i borbi, velikih ljudskih i materijalnih gubitaka, kao što su panonski bazen i sjeverozapadno bojište uključivo i onu «sivu zonu» u relativnoj blizini Siscije koja se naknadno priključila ustanku.[760] Ipak i u ovim oblastima, i pored nesumnjive pojave te

[759] *Vell.* II, CXV, 2

[760] Po Suiću (1991-1992:56) «U dilemi da nastave borbu i izgube zemljišta, koja su obrađivali, (Breuci op. a.) izabrali su kapitulaciju , koja je breučkog Batona stajala glave ». Ustvari po Suiću je osnovna razlika između breučko-panonskih ustanika i onih pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog ležala u njihovom gospodarstvu, odnosno u činjenici da su Breuci bili poglavito zemljoradnički narod, a snage pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog većinom bile pastirske zajednice sa svim onim karakternim, vrijednosnim i moralnim osobinama koje pastiri/čobani kao takvi imaju. Te bi razlike onda uvjetovale i različito ponašanje dva ustanička temeljna segmenta u vezi rata i o ratu; međutim držimo da je ovakva konstatacija relativna, jer razina kulturnog razvitka npr. Dezitijata i Breuka nije bila radikalno

tendencije, još uvijek je bila snažna i protivna struja i u vodstvima panonskog segmenta, lokalnim prvacima pa i među stanovništvom. A to slikovito pokazuju primjeri Pinesa, pojava neposlušnosti pojedinih utvrda i zajednica izdaji Batona Breučkog, ponovno dizanje na ustanak nakon prodora dinarskih jedinica itd., a sve u drugoj polovici 8. god. n. e. i kasnije dugoprisutne hajdućije kao surogata panonskog otpora. Dionovu ili njegovog vrela konstataciju da je to što ustanici i pored teške situacije u koju su zapali ne traže izmirenje rezultat toga što se pojedinci plaše za svoju sudbinu ipak je potrebno malo relativizirati. Iako je sasvim normalno očekivati da se oni, koji su smatrali da su u očima Rimljana bili najkompromitiraniji za učešće u ustanka, bili u dilemi za svoju sudbinu ako dođe do predaje Rimljanima, ipak niz detalja mogu opovrći da je to samo bio jedini razlog da se ustanak produži i početkom 8. god. n. e. ne dođe do sporazuma sa rimskim zapovjedništvom:

- Onaj koji sklapa sporazum sa Rimljanima je bio Baton Breučki, jedan od dvojice vrhovnih predvodnika ustanka, koji bi se sigurno iz svoga hijerarhijskog položaja u strukturi ustanka najviše morao plašiti za svoju sudbinu.
- Baton Dezitijatski je prilikom predaje ponudio svoju žrtvu radi poštede svojih suboraca.
- I Baton Dezitijatski, taj *alter ego* ustanka, čije ime kao najvažnijeg ustaničkog vođe bilo poznato i u tadašnjoj široj rimskoj javnosti o čemu svjedoči Strabonov podatak, je bio pošteđen i imao dobar tretman.

Bolje je razloge te upornosti u održanju oružanog otpora, tražiti ne u nekom strahu od odmazde, nego u upornosti i još uvijek, i pored svih nedaća i gubitaka, prisutnom uvjerenju u uspjeh ustaničkog pokreta te odanosti zacrtanim ciljevima dobrog dijela ustanika, pa i većeg dijela vodstva što simboliziraju ličnosti Batona Dezitijatskog i Pinesa.

Pošto je naše konkretno znanje o ratnim zbivanjima u prvoj polovici 8. god. n. e. prilično siromašno, ponajviše radi lakune u Dionovom tekstu, ostaje da samo okvirno pokušamo rekonstruirati tok i rezultate borbenih operacija u spomenutom periodu.[761] Vjerojatno se i u tome razdoblju nastavljao dalji pritisak glavnine protu-ustaničkih snaga na panonski bazen i sjeverozapadno područje ovaj put i sa okupacijom pojedinih oblasti. Protu-ustaničke snage su tako uspjele u toku 7. god. n. e. i u prvoj polovici 8. god. n. e. da pod

različita, ona je u osnovnim crtama i načelima bila dosta slična. Naravno razumljivo je da je stočarstvo prednjačilo u dinarskom pojasu, ali njegov utjecaj nije bio zanemarljiv ni u panonskom bazenu, isto kao što je u pitomijim područjima dinarskog pojasa, kao što je udolina gornjeg toka rijeke Bosne, bila prisutna i zemljoradnja.

[761] Ni Velej Paterkul ne daje skoro nikakve podatke o događanjima u ilirskim zemljama u periodu prve polovice 8. god. n. e., a na mjestu Velejevog izvještaja gdje bi se taj pretpostavljeni opis trebao nalaziti ubačen je u vidu određene digresije jedan opširni, bespotrebni panegirik Tiberiju.

svoju kontrolu, postupnim i napornim napredovanjem, stave znatna područja od Siscije prema istoku duž Save (uključujući i oserijatski prostor), i južno i jugozapadno od spomenutog grada, kao i pojedine oblasti panonskog bazena sjeverno od Save. Okupacija ovih oblasti je podrazumijevala da je došlo i do zauzimanja naselja i ustaničkih uporišta, odnosno do instaliranja mreže trajnijih protu-ustaničkih pozicija na tome terenu, tj. da je odgovarajući prostor «očišćen» od većih ustaničkih snaga. Zauzimanje spomenutih oblasti potvrđuju i sama zbivanja na rijeci *Bathinus* i prisustvo Tiberija i trupa sa kojima je zapovijedao na njenim obalama, gdje prisustvuju simboličkom činu sporazumne predaje Batona Breučkog, što je jedino bilo moguće ako su oserijatska zemlja i Posavlje od Siscije do rijeke Bosne bili okupirani. Oserijatska zemlja i uopće posavsko područje od Siscije prema tokovima Une, Vrbasa i Bosne su uostalom bili i najbliži i najpristupačniji prvim rimskim ofenzivnim pokretima kojima je neposredno zapovijedao i u kojima je učestvovao Tiberije. A i njihova se okupacija nametala kao bitna strateška solucija za dalje ofenzive u unutrašnjost pobunjenog panonskog područja, ali i za osiguravanje krila prema dinarskom segmentu. Prilikom borbi u posavskim oblastima, koje su bile rukovođene i rimskim namjerama za osiguravanjem plovnosti Save (za svoju riječnu ratnu mornaricu) vjerojatno je razoreno i višestoljetno naselje u Donjoj Dolini, da se više ne obnovi. Zauzimanjem oserijatske zemlje i uopće posavskog područja od Siscije do rijeke Bosne, protu-ustaničke trupe su izbile na rijeku Bosnu i to u njen donji tok, zaposjedajući lijevu obalu. Time je prekinuta komunikacija duž rijeke Bosne, koja je predstavljala najlakšu i najprohodniju vezu središnje Bosne sa panonskim prostorom. Ovladavanjem tom linijom rimsko zapovjedništvo je, svjesno ili slučajno, ostvarilo bitnu stratešku prednost u odnosu na pobunjenike koja se neće manifestirati samo daljim vojničkim nastupanjem, nego i u pojavi novih diplomatskih kretanja koji su na kraju rezultirali i raspadom zajedničkog nastupa ustaničkih snaga. Protu-ustaničke posade su se tako i duboko uklinile u ustaničko područje.

Istovremeno se stanje i u Rimu i Italiji počelo u određenoj mjeri stabilizirati, i kad je glad bila umirena August je priredio igre u ime Germanika i njegovog mlađeg brata Klaudija.[762] August je time želio i malo oraspoložiti rimski plebs, ali na neki način i

[762] fr. Dionove LV. knjige, Xiph. 114, 15-30; U Loeb izdanju Diona (vol. VI, 464-465) u poglavlju LV, 27, 3-4 za 6. god. n. e. pojavljuje se podatak da je kada je glad bila na kraju da su priređene gladijatorske igre u čast Druza koje su dali Germanik i Klaudije. Nejasno je da li je ovdje riječ o nepotrebnom ponavljanju istog događaja na dva mjesta u Loeb izdanju (i to jednom za 6. i drugi put za 8. god. n. e. –preuzeto iz ekscerpta Ivana Xiphilinusa) ili su stvarno bile održane dvije igre. U korist prve opcije govori činjenica o vrlo sličnim okolnostima u kojima se održavaju igre (završetak gladi) te osobe u počast kojih su igre održane. Ali opet u korist druge predložene solucije govorila bi činjenica da se ono što podatak LV, 27, 3-4 (koji je izvorni Dionov tekst) ne podudara baš u svemu sa podatkom (u Loeb izdanju LV, 33, 4) koji potiče iz ekscerpta Ivana Xiphilinusa. Logično bi bilo u slučaju da je prva solucija tačna da se opis kod Xiphilinusa ili u potpunosti podudara sa podatkom LV, 27, 3-4 ili da je sažetiji i da ne odstupa puno od njega. Međutim situacija je upravo suprotna, jer je podatak od Xiphilinusa veći i sadržajniji od onog izvorno Dionovog koji se odnosi na 6 god. n. e. Zanimljivo je da se u sklopu podatka LV, 27, 3-4 nalazi i opis Tiberijeve dedukcije hrama Dioskura, a sve u znak sjećanja na Druza. u Istom podatku Dion kaže da je Tiberije iako je nastavljao da vodi ratove, istovremeno posjećivao Rim kada god bi mu se pružila prilika. To je najviše, po Dionu (LV, 27, 5-6), činio iz razloga što se bojao da bi August u njegovom odsustvu mogao pokazati naklonost nekome drugom. Pošto Tiberije nije boravio

Germanikovo ime još više približili masama i povećati njegovu popularnost. Iako ovaj konkretni podatak potiče iz jednog od fragmenata Dionove LV. knjige, nesumnjivo pripada vremenu kada je Germanik odsutan na duže vrijeme, jer August u njegovo ime priređuje igre, i njima rukovodi, i kada je Klaudije dovoljno star (rođen 10. god. p. n. e. u Lionu), pa je jedino razumljivo vrijeme kada se to moglo desiti bilo vrijeme rata, najvjerojatnije 8. god. n. e.[763]Razdoblje ustanka je bilo i doba Augustovog postupnog, laganog popuštanja u bavljenju, pa i zapostavljanja i prepuštanja drugim ovlaštenim osobama državnih poslova.[764] Međutim, da bi još uvijek ostavljao utisak da je iznimno aktivno uključen u sva zbivanja vezana za vitalnost Države, on je 8. god. n. e. otišao do Ariminijuma na jadranskoj obali.[765] Po Dionu, on je time želio da bude bliži ilirskom ratištu i da pruži neophodne savjete rimskom zapovjedništvu na terenu u vezi rata i sa «Dalmatincima» i sa Panonima. Ovaj pokret Augusta iz Rima na jadransku obalu je izgleda imao i neko taktičko značenje jer se više-manje poklopio sa uspjesima u panonskom bazenu. Kao da je August, taj veliki majstor političke igre, i u svojoj dubokoj starosti želio pokazati da u tome ima ne samo njegovog osobnog doprinosa, nego da je on bio taj ključni supervizor nad procesom pada Panonije.[766] Zanimljivo je da je taj svoj pokret August simbolički predstavio kao da je riječ o boravku na samom ratištu, odnosno na neprijateljskoj zemlji, jer je prilikom njegovog povratka ponuđen uobičajeni ritus i način žrtvovanja koji se primjenjuje prilikom povratka iz «neprijateljske zemlje».[767]Ovim je August simbolički želio i sebe predstaviti i istaći kao neposrednog učesnika u ratu, vrhovnog rimskog vojnog zapovjednika koji obavlja i svoju vojnu dužnost prema Državi i rimskom narodu; dok u stvarnosti on se za cijele tri i po godine rata nije našao ni u neposrednoj blizini ilirskog ratišta, a kamoli na njemu samom.

u Rimu sigurno od proljeća 6. god. n. e. do skoro kraja 8. god. n. e., dedukcija hrama se desila sigurno na prijelazu 5. na 6. god. n. e. ili početkom ove godine, kada je Tiberije stvarno boravio u Rimu (*Vell.* II, CVII, 3).

[763] Da je Germanik tada boravio u Rimu, ne bi trebalo da August priređuje i rukovodi igrama u njegovu čast, kada je ovaj kao punoljetna osoba iz vladajuće porodice to mogao sam uraditi. Spomenuti podatak sugerira da se u tome trenutku i Tiberije nalazio van Rima i Italije, jer u istom nešto većem fragmentu se govori i o tome kako je August već zbog starosti prenosio dio svojih javnih obaveza, npr. audijencije stranih izaslanstava koje je povjerio trojici konzulara. Da su kojim slučajem Tiberije i Germanik bili tada u Rimu, prije bi se očekivalo da se to povjeri njegovom adoptiranom sinu i sigurnom nasljedniku ili adoptiranom unuku, koji mu je i primarni favorit u svim svojim pogledima. Ustvari tada su se na igrama nalazili samo August i Klaudije, osoba za koju August u svojim zamislima sigurno nije predviđao da bude jedan od njegovih nasljednika.

[764] *Cass. Dio* LV, 34, 1-3

[765] August je u Ariminijum (današnji Rimini) stigao vjerojatno se krećući se *Via Flaminia*. August je 8. god. n. e. imao 70/71 godinu.

[766] Po Dionu, odnosno njegovom vrelu, August je u Ariminijum došao kako bi mogao da daje neophodne savjete u vezi rata sa Dalmatincima i Panoncima. O Oktavijanu Augustu i njegovoj spretnosti koja prelazi i u polje perfidnosti i licemjerja najbolji primjer pruža njegov odnos prema Marku Liciniju Krasu, pobjedniku iz balkanskog rata 29 - 28. god. p. n. e. (Papazoglu, 1969:317 i posebno fus. 83).

[767] *Cass. Dio* LV, 34, 3

I dok je trajao veliki ilirski ustanak, August je nalazio vremena da u punoj snazi obnaša svoju funkciju *pater familiasa* i da misli kako je i u porodici, kao i u državi, on taj koji je vrhovni strateg i voditelj politike. I tako dok su se mase vojnika prebacivale s jednog kraja Ilirika na drugi, a on sam polako prepuštao državničke poslove, uglavnom protokolarne naravi, drugim ljudima August je u svom punom kapacitetu bio posvećen porodici, bolje reći onome što je od nje ostalo ponajviše upravo radi njega samog. Od samoga početka svoje političke aktivnosti, on nikako nije mogao razlučiti porodicu i njene interese i potrebe od vođenja političkih i državničkih poslova. Radi toga on je izgleda smatrao svojom dužnošću da porodicu i njene članove, izuzev samo Livije, promatra samo kao objekte svojih želja,[768] i da vođenje svoje porodice promatra kao primarno javno, političko pitanje. A to je na kraju neminovno moralo odvesti i njegovu porodicu onim putem koji on u svojim zamislima nije predvidio. Kao da se svo zlo koje je u prvim godinama svoje političke aktivnosti prouzrokovao vratilo, ispoljilo i osvetilo na njegovoj biološkoj porodici.[769] Samo pitanje koliko je on bio taj koji je u stvarnosti u posljednje četiri decenije vukao konce porodične politike, a koliko njegova žena Livija. I 8. god. n. e. August je prekinuo zaruke mladog Klaudija sa Emilijom Lepidom (3/4. god. p. n. e. – 53 god. n. e.), radi pada u nemilost njene porodice. Emilija Lepida je biološka praunuka samoga Augusta, unuka neshvaćene Julije, i kčerka Julije Mlađe i Lucija Emilija Paula.[770] Umjesto Emilije, Klaudiju je kao nova vjerenica dodijeljena Livija Medulina Kamila, kćerka Furija Kamila (konzula za 8 god. n. e.) bliskog prijatelja Tiberija. Međutim, Medulina je na dan svoga vjenčanja iznenadno umrla.[771] Nedugo zatim, kada je Klaudiju bilo 18 godina, znači oko 9 god. n. e. vjenčan je sa Plaucijom Urgulanilom (*Plautia Urgulanilla*), kćerkom Marka Plaucija Silvana i unukom Urgulanije (*Urgulania*), sa kojom je braku ostao do 24 god. n. e.

---

[768] U slučaju Livije, August je bio taj koji je bio objekt.

[769] Nakon smrti Marka Vipsanije Agripe (u martu 12. god. p. n. e. u Kampaniji) August je prisilio Tiberija da napusti svoju dotadašnju voljenu suprugu Vipsaniju i uzme za ženu Juliju. Vipsanija je u to vrijeme bila trudna i od šoka je izgubila bebu (*Svet. Tib.* 7). Za jedno svoje tek rođeno praunuče, dijete Julije Mlađe iz nedopuštene veze a koje se rodilo nakon njenog protjerivanja, August nije dopustio da se prizna i othranjuje. (*Svet. Aug.* 65).

[770] Ne treba je miješati sa Emilijom Lepidom, kćerkom Lepida Mlađeg i sestrom Manija Emilija Lepida, a koja je bila zaručena za Lucija Cezara, Augustovog posinka.

[771] Zanimljivo je da je njen brat bio Skribonijan (*L. Arruntius Camillus Scribonianus* , konzul za 32 god. n. e.), koji je kao namjesnik Dalmacije 42 god. n. e. pokrenuo neuspjelu oružanu pobunu protiv Klaudija, tada rimskog cara.

10. IV. faza ustanka – raspad Saveza i pad Panonije

„Ali smrt i život, slava i odsustvo njeno, bogatstvo i siromaštvo, sve to pripada i dobrim i rđavim ljudima, jer sve te stvari nisu ni lijepe ni ružne. Stoga ne spadaju ni u dobro ni u zlo.“

Marko Aurelije[772]

Rani uspjesi, ratni plijen i neprijateljski gubici sigurno su dodatno pojačavali autoritet Batona i vojnih institucija naknadno uspostavljenog jedinstvenog Saveza, pa i preko njih i samoga Saveza kao cjeline i političke i vojne realnosti i kod nedezitijatskih sudionika ustanka, uključujući i Breuke. Međutim, kako vrijeme bude odmicalo, rat se produžavao, gubici u redovima pobunjenih naroda postajali sve veći, pobjede se prorijedile a porazi postajali sve učestaliji i s tim se sve popratne negativne posljedice koje je rat sa sobom donosio naglo i drastično uvećavale, a neprijateljski pritisak se svakog dana sve više pojačavao i na horizontu se počeo očitavati neminovni poraz počeo se odvijati suprotan proces. Kako se nada u pobjedonosni završetak sve više gasila, autoritet Saveza, povjerenje u ideju i ciljeve koju je on predstavljao su sve više slabili, a njegovi temelji unutarnjim partikularizmima sve su više potkopavani. I odlučnost da se ide do kraja i povjerenje u institucije Saveza, posebno njegove vojvode su kod pojedinih sastavnica sve više slabili. Pojedini zapovjednici su, uvidjevši razvoj situacije, nastojali da na vrijeme spase svoje živote, statuse i zajednice koje su predvodili od, kako su oni smatrali, neumitne propasti. A možda su i željeli da u tim teškim vremenima svojim činom prebjega na rimsku stranu nešto dodatno ušićare na uštrb drugih pojedinaca u matičnoj zajednici i svojih susjeda jer bi tako postali «favoriti» Rimljana. Bez obzira da li su oni u preuzimanju tih radnji bili pokretani razlozima interesa matičnih zajednica kako bi se zaustavilo dalje stradanje ili nekim prozaičnijim, praktičnim razlozima i osobnim interesima ili je riječ o nekoj kombinaciji svih spomenutih razloga, činjenica je da ti pojedinci i njihovi suradnici i pristalice nisu vodili računa ne samo o općim interesima Saveza i ustanka, nego ni o interesima drugih naroda sa kojima su se dotada zajedno borili. U tom smislu je vrlo lako objašnjiv i pokušaj Skenobarda da promijeni svoju stranu u ratu i dezertira Rimljanima, i koji je o toj svojoj nakani obavijestio rimskog

[772] *„Jam vero mors et vita, honor et ignominia, dolor et voluptas, divitiae et egestas, haec omnia pariter bonis hominibus atque malis eveniunt, quippe quae neque honesta nec turpia sint. Itaque nec bona nec mala sunt.“ Mar. Aurel.* II, 11

zapovjednika garnizona u Sisciji (φρούραρχον Σισκίας) Manija Enija.[773] Za razliku od lokalnih prvaka i vodstava koja su postajala sve skeptičnija u vezi sudbine ustanka i njegovih općih ciljeva, većina naroda i boraca je izgleda još uvijek i vjerovala u ustanak i zalagala se za nastavak otpora. Takvo raspoloženje je vjerojatno prevladavalo i u okvirima zajednice u kojoj je živio Skenobard i okviru snaga kojima je zapovijedao, tako da se kada je trebao da ostvari svoju nakanu Skenobard uplašio (δεδιὼς) za eventualnu štetu koju je mogao da pretrpi ako bi se pokrenuo na akciju.[774] Rizik za preuzimanje ovakve akcije koju je planirao Skenobard nije morao dolaziti samo iz okvira njegove matične zajednice i jedinica kojima je zapovijedao, nego možda i od reakcije drugih ustaničkih jedinica koje sigurno ne bi mirno gledale klasičnu izdaju u svojim redovima. Nažalost zbog postojanja lakune koja se upravo pojavljuje na mjestu gdje bi Kasije Dion trebao u svome djelu da predstavi nastavak zbivanja sa Skenobardom i njegovom nakanom, nepoznati su ostali završetak ove priče; odnosno da li se obazrivi Skenobard uspio konačno odvažiti na akciju, možda uz dodatnu pomoć Rimljana ili ne i kako je uopće on završio. Nešto slično, samo sa mnogo težim i gorim posljedicama, jer je u to bio upetljan jedan od vrhovnih vojvoda, a na samo neki lokalni moćnik desiti će se nešto kasnije, o čemu imamo i podrobnije i potpunije izvještaje nego u slučaju Skenobarda. Zanimljivo je istaći da se Dionovo pripovijedanje i direktno izvještavanje o ustanku nakon prekida u lakuni nastavlja direktno na opis otpadnuća Batona Breučkog i svega onoga što je sukladno tome činu uslijedilo.

I takvo stanje, koje se manifestiralo opadanjem vjere u nastavak borbe (posebno kod lokalnih moćnika i prvaka), kao posljedicu je imalo i traženje načina za izlaz iz ratne situacije uz što manje neugodnosti za one koji to namjeravaju da učine. To se konačno ispoljilo sa svim svojim negativnim i dalekosežnim posljedicama po cjelinu Saveza i sudbinu ustanka, i uopće izbilo na svjetlo dana u svoj svojoj punoj snazi, kada je jedan od dvojice vrhovnih vojvoda, sa svojim snagama i narodom kojeg je izvorno predstavljao, napustio savez i sporazumno se preda Rimljanima. I tom prilikom Rimljanima isporućio Pinesa, protivnika istupanja iz Saveza i iskrenog zagovornika nastavka borbe.

Osnovna dva vrela koja daju podatke u vezi ovih događaja imaju nešto različit pristup ovom pitanju. Velej Paterkul je dao prilično skraćen, sažet i nedovoljan, skoro u formi teza, opis događanja u vezi otpadanja Breuka i Panonije od Saveza. On to opravdava time što se nada (*ut spero*) da će u svome kompletnom radu u detalje opisati ova

[773] *Cass. Dio* LV, 33, 1-2; Pošto se odlučio za kontaktiranje zapovjednika u Sisciji, Skenobard je vjerojatno pripadao onim domorodačkim narodima i zajednicama koji su gravitirali ovom gradu i na jednom širem potezu npr. Kolapijanima, Segešćanima ili nekim panonskim zajednicama u Posavlju i zapadnim dijelovima današnje Slavonije, a možda i Japodima Pounja. Pošto se Skenobard obraća Maniju Eniju koji se tada nalazi u Sisciji, a ne Tiberiju to bi značilo da se ovaj potonji nalazio na jednom od svojih pohoda po ustaničkom području, koje se odvijalo u drugom pravcu u odnosu na mjesto gdje se nalazio Skenobard.

[774] *Cass. Dio* LV, 33, 2

zbivanja, kojima je vjerojatno i sam osobno učestvovao kao vanjski promatrač.[775] Jedino je u predstavljanju zbivanja kod rijeke Bathinus on malo detaljniji, ali i to poradi povlađivanja Tiberiju. U slučaju Kasija Diona mi raspolažemo sa detaljnijim i potpunijim opisom, iako i on u sebi krije neke nedorečenosti i nejasnoće, ali u manjoj mjeri nego kod Veleja Paterkula.[776] Za razliku od Veleja drugi glavni izvjestitelj o ustanku, iako ne spominje zbivanja kod rijeke Bathinus, daje prilično dobar opis zbivanja vezanih za napuštanje zajedničke borbe Batona Breučkog i prestanak ustroja otpora u Panoniji (bar u osnovnim crtama koje ipak omogućavaju pravilno sagledavanje čitavog procesa). Ipak samo usporednom analizom spomenuta dva opisa i traženjem skrivenih i prešućenih značenja i podataka mi možemo izvući i pretpostaviti određene zaključke i pokušati izvesti i prikazati određeni uzročno-posljedični slijed zbivanja, na osnovi kojeg bi se pokušao rekonstruirati konkretni povijesni proces.

Ključnu točku u tom procesu predstavljala su zbivanja kod rijeke *Bathinus* (današnja Bosna), koja su se vjerojatno odigrala negdje na njenom donjem toku, na oserijatsko?-breučkoj granici (jer znamo preko solinskih natpisa da su Oserijati? i Breuci graničili na rijeci Bosni, bar na jednom dijelu njenog srednjeg i donjeg toka)[777] i to u ljeto 8. god. n. e. Sam opis tih zbivanja kod rijeke *Bathinus* kod Veleja Paterkula koji ih jedini spominje je toliko sažet i predstavljen povlađivački prema Tiberiju, da mi ustvari ne možemo pouzdano točno znati što se to ustvari na rijeci stvarno i desilo. Po Veleju su panonski ratnici kod rijeke *Bathinus* pred glavnim zapovjednikom neprijateljskih trupa na ratištu Ilirika Tiberijem donijeli i položili oružje, «oborili» se pred njegovim koljenima (*…conferentem arma, quibus usa erat, apud flumen nomine Bathinum prosternentemque se universam genibus imperatoris…*) i tako se predali i formalno ponovo prihvatili rimsku vlast i upravu[778]. Nejasno je da li su zbivanja kod rijeke *Bathninus* bila rezultat neke ranije bitke na istom ili bližem mjestu, o čemu nemamo potvrde u vrelima, u kojoj bi Breuci i drugi Panonci bili teško poraženi pa prisiljeni na predaju ili su se ona odigrala kao vrhunac nešto dužeg djelovanja u pravcu sporazumne predaje. Ova druga varijanta je

---

[775] *Vell.* II, CXIV, 4. Slično se izražava i kada govori o Varovom porazu, naglašavajući da će i o tome detaljnije govoriti u svome većem radu (II, CXIX, 1-2).

[776] *Cass. Dio* LV, 34, 4-7

[777] *CIL* III, 3198b (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156b = *ILJug* I, 263; Breučka *civitas* se pružala, pored predjela Slavonije, i na sjeverno-bosanskom području sigurno istočno od rijeke Bosne i prostirala se na jug sve do linije koja razdjeljuje sjeverno-bosanski panonski, poglavito brežuljkasti i ravničarski bazen kojem su pripadali Breuci od dinarskog, planinskog pojasa što je ujedno predstavljalo i granicu sa dezitijatskom *civitas*. Zemljopisne karakteristike toga područja nisu samo ravničarske, nego se pokazuje i niz nižih, ali površinski većih planina kao što su Ozren (918 m), i Trebava (620 m), zapadni dijelovi Majevice (815 m). Da breučko područje nije bilo samo ravničarsko, nego prožeto i sa laganim i pitomim uzvišenjima indirektno dokazuju i podaci Kasija Diona koji spominju uporišta i utvrde na breučko-panonskom prostoru, i koje su se po smislu teksta najvjerojatnije nalazile situirane na nekim višim, markantnijim točkama. *Cass. Dio* LV, 34, 5

[778] *Vell.* II, CXIV, 4; Na osnovi *Antium Calendar*, zbivanja kod rijeke *Bathinus* su se desila 3. VIII. 8. god. n. e. (*CIL* X, 6638 : III C TI AVG IN LYRICO VIC; Wilkes, 1969:73; Mócsy, 1974:38; Barkóczi, 1981: 89; Bojanovski, 1988: 51; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:68; Zaninović, 2003:446)

vjerojatnija jer da je kojim slučajem predaja nastala kao rezultat rimskog upada i nanošenja teškog poraza breučko-panonskim snagama kod rijeke *Bathinus*, teško bi se moglo očekivati da Rimljani u takvim uvjetima pristanu na kompromisni sporazum sa pojedinim čelnicima otpora u panonskom bazenu.[779]Da je u konkretnom slučaju Tiberije izvojevao veliku i ključnu vojničku pobjedu kod rijeke *Bathinus*, Velej Paterkul ne bi propustio da je detaljnije opiše uz isticanje velikog vojničkog genija zapovjednika protu-ustaničkih snaga. Međutim Velej ne samo da ne daje nikakav detaljan opis nekog vojničkog okršaja kod rijeke *Bathinus*, nego ga uopće i ne spominje. Upadljivo je da on kada je riječ o nekim značajnim i konkretnim oružanim sukobima koji su se zbili u panonskom bazenu (u kojima on osobno nije učestvovao)[780]daje prilično detaljne opise, dok za zbivanja kod rijeke *Bathinus,* kojima je on možda bio i neposredni očevidac, ne daje nikakav opis oružane borbe što bi značilo da je nije ni bilo. Zatim sama predaja Pinesa je vjerojatno predstavljala kulminaciju jednog procesa unutarnjih sukobljavanja i političkog razračunavanja unutar breučke politije i panonskog segmenta ustanka. I čitav taj proces je morao prethoditi zbivanjima na rijeci *Bathinus*, jer teško bi bilo očekivati da u slučaju da se desila bitka kod rijeke *Bathinus* i teški poraz ustanika da je kao posljedica toga poraza predat samo Pines, a ne Baton Breučki koji je zauzimao viši položaj u strukturi ustanka. Tako bi se i postavilo pitanje zašto je Pines kažnjen, a Baton Breučki unaprijeđen nakon eventualnog poraza u eventualnoj bici.[781] Baton Breučki je svoju nagradu da upravlja Breucima dobio jer je on još nesumnjivo prije zbivanja kod rijeke *Bathinus* imao namjeru da ostvari sporazum sa Rimljanima, a vjerojatno je imao i neku vrstu komunikacije, dogovora i saradnje sa njihovim vrhovnim zapovjedništvom. Uz sve izrečeno potrebno je ukazati na još jednu činjenicu koja opovrgava da su zbivanja kod rijeke *Bathinus* rezultat bitke i oružanog poraza panonskih ustanika na istom mjestu. Po Veleju ustanici pred Tiberija dolaze donoseći oružje, što sigurno ne bio bio slučaj da su teško poraženi, jer bi tada bili ili raspršeni ili zarobljeni i od Rimljana ili njihovih saveznika razoružani, a ne bi sami došli pod oružjem i onda to oružje položili pred Tiberijem. Da se ta bitka desila i da je došlo do teškog poraza Breuka i uopće Panona, teško bi se onda moglo govoriti i o nekoj vrsti izražene opozicije od strane Pinesa namjerama Batona Breučkog o napuštanju zajedničke borbe. Samo postojanje opozicije sporazumnoj predaji ukazuje da je breučko-panonski vojni potencijal još uvijek bio u

[779] Dio znanstvene literature koja se bavi i osvrće na ovo pitanje smatra da je riječ o bici na rijeci *Bathinus* kojoj su Rimljani porazili ustanike (usp. Stipčević, 1974:68; Bojanovski, 1988:51). Drugačije mišljenje u odnosu na spomenute autore ima Mócsy, (1974:38; 56) koji ističe da su zbivanja na rijeci Bosni, bila ne bitka nego predaja panonskih snaga i Batona Breučkog, koja je možda bila rezultat i ranijih pregovaranja. A sličan stav nalazi se i u ediciji The Archaeology of Roman Panonnia (Barkóczi, 1981:89). Slično mišljenje ima i Zaninović (2003:447).

[780] Dobar primjer su bitka koju je vodila XX. legija (*Vell.* II, CXII, 2) i bitka kod Vulkajskih močvara (*Vell.* II, CXII, 4-6).

[781] Bilo bi potpuno nerazumljivo da Rimljani vrhovnog zapovjednika protivničke vojske, kojeg su vojnički totalno porazili i doveli do bezuvjetne predaje, postavljaju za suverena zajednice koja je bila pokretačka mašina ustanka na prostoru Panonije.

tolikoj mjeri i izražen i vidljiv da su pojedinci još uvijek mogli računati sa nastavkom rata i otporom kao realnom opcijom. Da uostalom Baton Breučki nije bio prisiljen da prihvati predaju, nego je on to učinio sam bez rimske vojničke prisile, dokazuje i sam Velej kada kaže da se on predao svojom voljom (*…alterum a se deditum iustis voluminibus…*).[782] Uostalom Kasije Dion, najinformativniji raspoloživi izvještač o ustanku, uopće i ne spominje da se Baton Breučki predao nego samo da je izdao Pinesa i da je radi toga (vjerojano od Rimljana) dobio pravo da vlada Breucima. Sve izneseno dovoljno govori da je zbivanja kod rijeke *Bathinus* potrebno shvatiti ne kao vojničku pobjedu, nego kao nesumnjivu i iznimnu političku pobjedu Tiberija.

Da sva zbivanja oko otpadnuća Batona Breučkog nisu započela odjednom i to sa zbivanjima kod rijeke *Bathinus*, nego naprotiv da su sva ta zbivanja bila posljedica jednog dužeg procesa dokazuje i sam Velej kada, ispred dijela gdje govori o predaji Panonije, kaže da je sva Panonija tražila mir (*…omnis Pannonia reliquiis totius belli in Delmatia manentibus pacem petiit*).[783] Spomenutu rečenicu bi trebalo shvatiti u smislu da je došlo do kontakta između Tiberija i breučko-panonskih zavjerenika u prvom redu Batona Breučkog, jer se traži mir (vjerojatno uz izvjesne uvjete) a ne kapitulira i bezuvjetno predaje kao što bi to bilo da su breučko-panonski ustanici teško poraženi u jednoj bici. Ljeto 8 god. n. e. je pokrivalo čitavo razdoblje povijesnog procesa vezanog za otpadnuće Batona Breučkog. Sve to govori da je predaja kod rijeke *Bathinus* bila namjenski ranije dogovorena i rezultat sporazuma rimskih zapovjednika i ustaničkih breučko-panonskih zapovjednika, konkretno Batona Breučkog, a ne rezultat neke bitke koja bi se odigrala na tom mjestu i koja bi se završila teškim breučko-panonskim porazom.[784] Zbivanja kod rijeke Bathinus bila su simbolički čin ponovnog priznanja rimske vrhovne vlasti što se izražavalo i u onom poklonjenu ustanika i polaganju oružja Tiberiju na ili u blizini obala rijeke *Bathinus*, a što je Velej smatrao da treba posebno istaći. U tom smislu je bolje tu svojevoljnu predaju Batona Breučkog i breučko-panonskih snaga tumačiti kao poklonjenje nego kao predaju klasičnog tipa.[785] Upravo zbog poklonjenja koje su oni izvršili pred Tiberijem i načina njegovog izvršenja zbivanja kod rijeke *Bathinus* su našla svoje mjesto u nacrtnom opisu Veleja Paterkula. On je vjerojatno posebno želio da naglasi kako će o tom činu koji uveličava snagu i autoritet

---

[782] *Vell.* II, CXIV, 4

[783] *Vell.* II, CXIV, 4

[784] Uostalom ustanici cijelo vrijeme rata izbjegavaju otvorene, odlučne bitke pa se onda s razlogom može postaviti pitanje zašto bi oni u prihvatili jednu veliku bitku na rijeci *Bathinus*, bez pomoći snaga koje je predvodio Baton Dezitijatski, i u kojoj bi se ogledali sa vrhovnim rimskim zapovjednikom na terenu i vjerojatno glavninom njegovih trupa, i samim tim bili potpuno pregaženi.

[785] U ovom kontekstu važno je imati u vidu da su se Tiberije i Baton Breučki već jednom sreli i to za vrijeme rata 12 - 9. god. p. n. e., i da su čak bili zaključili sporazum kojim su Breuci bili uključeni u rimsku državnu i provincijsku strukturu. Tako je 8. god. n. e. Baton Breučki ustvari samo ponovio ono što je uradio godinama ranije, Moguće je da se on upravo uzdao u taj svoj raniji sporazum kada je odlučio da napusti zajedničku borbu i Savez, što je Tiberije uspio iskoristiti.

Tiberija, i to još dok ovaj još uvijek nije bio car, biti govoreno i to mnogo podrobnije u budućem planiranom radu.[786] Konkretna povijesna situacija koja se odigrala kod rijeke *Bathinus* u potpunosti je odgovarala Velejevoj panegiričkoj ideji vodilji kojom odiše njegovo djelo. On je tako smatrao za shodno da je u svome nacrtnom opisu spomene u vidu jedne opširnije teze, s kojom je javno iskazivao svoju namjeru da će predaju breučko-panonskih snaga Tiberiju u svome pravom povijesnom radu naknadno detaljnije razraditi. Upravo iz toga razloga je potpuno objašnjiv Velejev stil prezentiranja čitavog događaja u obliku nekih općih teza, iz kojih se praktično bez Dionovog teksta ne može uopće dobiti pravilna slika o zbivanjima vezanim za posljednje razdoblje rata u panonskom bazenu. Iz svega izloženog se možda može tvrditi da su iz činjenice da su zbivanja kod rijeke *Bathinus* toliko odgovarala namjerama koje su vodile Veleja u izradi nacrtnog opisa, proizilazili i razlozi da se uopće i spomene rijeka *Bathinus* i ono što se u konkretnoj situaciji desilo na njenim obalama. Za razliku od Veleja, izvještaj Kasija Diona uopće ne spominje rijeku *Bathinus* i ono što se na njoj desilo i on se samo zadovoljio sa tim da kratko konstatira da je Baton Breučki izdao, bez prezentiranja sve one slikovitosti na koju nailazimo kod Veleja.

Da je ova predaja bila ipak rezultat dogovora dodatnu potvrdu imamo u činjenici da su Breuci, i oni koji su se slagali i prihvatili Batona Breučkog za novog suverena i oni koji su se dvoumili ili izražavali nezadovoljstvo sa onim što je učinjeno, ipak raspolagali sa svojim jedinicama i uporištima na teritoriju na kojem nije bilo rimskih snaga. U tim trenucima breučka i drugih panonskih naroda samostalnost je još uvijek bila znatna, a rimska uprava ne uvedena na njihove prostore. Jedino bi po tim uvjetima bilo moguće da se odigra čitav niz događaja koji su uslijedili nakon otvorenog otpadnuća Batona Breučkog, a o kojima nas Kasije Dion podrobnije obavještava.[787] Kada bi se Velejev tekst o zbivanjima kod rijeke *Bathinus* shvatio u bukvalnom smislu onda bi se mogla kod čitaoca stvoriti pogrešna predstava da su Rimljani, u toku i poslije panonske predaje, potpuno razoružali ustaničke narode u panonskom bazenu i pristupili i direktnoj vojnoj okupaciji breučko-panonskog prostora. Međutim, sudeći po opisu od Kasija Diona to se nije dogodilo. Suprotno Dionu, Velej s druge strane potpuno šuti o svim zbivanjima i reakcijama unutar ukupnih ustaničkih snaga (i onim iz «Dalmacije» i onim iz Panonije) koja su uslijedila kao posljedica otvorenog izlaska iz ustanka i Saveza i priznanja rimske vlasti jednog od vrhovnih vojvoda.

Stvarne predaje oružja Rimljanima nije bilo jer Baton Breučki, sudeći po tome što obilazi okolna uporišta i što neuspješno vodi bitku (μάχη) protiv svoga imenjaka, zadržava naoružane jedinice. A i oni dijelovi breučko-panonskog stanovništva koji su se zatvorili u

[786] *Vell.* II, CXIV, 4; I ovdje se vidi sklonost Veleja ka pretjerivanju, jer niti se sva Panonija podigla na ustanak niti je samim tim sva i tražila mir. A sudeći po Dionovom tekstu ni Panonija nije bila jednodušna u tome da li da se tada traži mir, pod kojim Velej praktično podrazumijeva predaju.

[787] *Cass. Dio* 34, 4-7

uporišta, ustvari gradinska naselja, su ostali pod oružjem. A i čini se da se i sam Baton Dezitijatski prije bitke uzdržava direktnog i brzog napada i bio je više skloniji da se posluži ostvarivanjem taktičke prednosti i sačekivanjem Batona Breučkog i njegovih snaga u nekoj vrsti zasjede.[788] To on sigurno ne bi radio da nije imao procjenu oružane snage sa kojom bi se morao suočiti kada se odlučio da se pokrene radi obračuna sa bivšim «kolegom». Da su Rimljani razoružali Breuke i druge narode panonskog bazena oni bi morali da nastali vakum popune svojim jedinicama, što se nije desilo jer se konačna rimska okupacija pobunjenih prostora desila tek kasnije. Činjenica da Breuci i narodi narodi koji su bili okupljeni pod zapovjedništvom Batona Breučkog nisu bili razoružani, još je jedan i to vrlo važan dokaz da je riječ o sporazumnoj predaji. U suprotnom da je predaja nastupila uslijed vojničkog poraza nesumnjivo bi se pristupilo razoružavanju i vojnoj okupaciji, a ne bi se na miru ostavile protivničke naoružane jedinice i utvrđena uporišta i praktično omogućilo izbijanje građanskog rata.[789] Na teritoriji na kojoj operira Baton Breučki nakon što se odigrao čin simboličke predaje ne primijeti se rimski autoritet, nema rimskih jedinica, a područje je još uvijek pod kakvom-takvom kontrolom domaćih zajednica koje su u tom vremenskom intermezzu između sporazumne predaje i intervencije Batona Dezitijatskog imale neku nedefiniranu autonomiju. Čak Baton Breučki nastoji i da održi svoje vrhovno zapovjedništvo i nad narodima panonskog bazena koji su mu bili subordinirani[790] i da učvrsti vladarsko pravo među Breucima koje je dobio od Rimljana. [791] Jedina razlika u odnosu na stanje koje je vladalo prije onoga što se odigralo kod rijeke *Bathinus* jeste primirje koje vlada na panonskom ratištu na linijama razdvajanja prema rimskim i njima savezničkim jedinicama i zaoštravanje unutarnjih tenzija. Znači činom koji je preduzeo Baton Breučki domorodačko stanovništvo je sačuvalo visoku razinu autonomije, dok je za uzvrat trebalo napustiti ustanak i priznati povratak vrhovne rimske vlasti. I to što se Baton Breučki nagrađuje vladarskom čašću govori da Rimljani nisu vojnički potpuno porazili ustanike na područjima Panonije, nego da je i to predstavljalo simboličko priznanje već učinjene uzurpacije. Kompromisno rješenje u vezi odnosa Batona Breučkog i Rimljana jasno ukazuje da su zbivanja kod rijeke *Bathinus* došla kao rezultat sporazuma sa Rimljanima, a ne rimske konačne vojničke pobjede nad breučko-panonskim snagama. Da je do nje stvarno došlo glavni zapovjednici rimskih trupa na ratištu Ilirika ne bi imali razloga stvarati kompromisno

---

[788] *Cass. Dio* LV, 34, 4-5

[789] Da bi uopće došlo do unutar ustaničkog sukoba bilo je potrebno da postoje dvije naoružane i ustrojene vojne sile, što samim tim znači da je Baton Breučki, koji je sigurno učestvovao i predvodio sa panonske strane čin simboličke predaje kod rijeke *Bathinus*, raspolagao i nakon toga oružanom snagom, a što ne bi bilo moguće da je bio razoružan.

[790] Iako Kasije Dion upotrebljava izraz ὑπήκοον u značenju «zavisni, poslušni»držimo da je više u skladu sa realnom situacijom koja se događala u tom razdoblju, a koju Kasije Dion pokušava predstaviti, upotreba izraza *subordinirani*. U suprotnom bi se uloga Batona Breučkog u postbathinuskim zbivanjima mogla promatrati kao neka vrsta despocije, što ona nije bila, a drugi narodi iz Panonije koji su zajedno sa Breucima učestvovali u ustanku mogli bi smatrani zavisnim u odnosu na Breuke, što je apsurd.

[791] Mócsy, 1974:56

rješenje, što je po svome karakteru i sadržaju sporazumna predaja Batona Breučkog stvarno i bila. I sama predaja Pinesa se može promatrati u tome kontekstu, jer da su breučko-panonske snage bile totalno poražene, kako bi jedan od njihovih prvaka mogao da još uvijek zastupa nastavak borbe. I zar bi se uopće moglo diskutirati unutar ustaničkih snaga u vezi predaje i sporazuma sa Rimljanima, a da je bilo vijećanja u vezi toga pitanja dokazuje upravo slučaj Pinesa, jer je jedino na njima on mogao otvoreno da iznese svoje mišljenje i da se suprotstavi namjerama Batona Breučkog. I ovo na svoj način dokazuje da su sporazumna predaja Batona Breučkog i zbivanja kod rijeke *Bathinus* bila rezultat dugog procesa.

Sporazumna predaja je, kako se ubrzo pokazalo, bio prvorazredni uspjeh Tiberija koji je bez potrebe velike oružane pobjede (čemu on uostalom i teži) ostvario diplomatsku pobjedu kojom je stavio točku na sudbinu ustanka. Naravno iako nije bilo rimskog konačnog obračuna sa Breucima i drugim panonskim narodima do zbivanja kod rijeke *Bathinus*, na nastanak sporazumne predaje u velikoj mjeri je utjecao i sve veći rimski vojni pritisak na jednoj strani i postupno opadanje i snaga i potencijala sa kojima su raspolagali ustanički narodi, kao i rimske vojne okupacije jednog dijela nekadašnjih ustaničkih teritorija. Uostalom i većina rimskih ofenziva, koje su kontinuirano pokretane na ustanička područja nakon što je plima širenja ustanka zaustavljena i on lokaliziran unutar trokuta Sirmijum-Salona-Siscija, zahvaćala su panonske zemlje. Iz Siscija i Sirmijuma kretali su se rimski napadi na pobunjene narode Panonije razarajućeg i pustošećeg karaktera, što bi u pojedinim slučajevima rezultiralo možda i okupacijom pojedinih zemalja, uključujući i neke dijelove breučke teritorije sjeverno od Save. Poraz koji su panonske snage pretrpile u borbama sa grupacijom koju su predvodili Cecina i Silvan i neuspjeh da spriječe spajanje dviju velikih protu-ustaničkih grupacija vjerojatno su doprinijeli promjeni raspoloženja kod pojedinih rukovoditelja otpora u panonskom bazenu i pojavi i rastu defetističkih i kompromiserskih stajališta, u prvom redu kod Batona Breučkog. Spomenuti ustanički neuspjeh je sigurno kod pojedinaca bio pothranio uvjerenje o nemogućnosti pobjede i neminovnosti poraza što je sve vodilo u daljem pravcu razvijanja sporazumaške politike. A možda je i poraz Mezeja kao i okupacija oserijatske zemlje i uopće Posavlja do rijeke *Bathinus*, što je neposredno zapadno susjedstvo Breuka, kod Batona Breučkog samo još više doprinijela oblikovanju stavova koji su vodili kompromisnom sporazumu sa Rimljanima.

Kod rijeke *Bathinus* se vjerojatno odigrao i čin predaje Pinesa Rimljanima i imenovanje od strane Rimljana Batona Breučkog za suverena Breuka, jer je čitav događaj kod rijeke *Bathinus* odisao simbolikom, tj. formalnom realizacijom i zaključivanjem već dogovorenog. Pisana vrela ne preciziraju baš u detalje što se to stvarno dogodilo sa Pinesom, tj. da li je on predan od strane Batona Breučkog Rimljanima ili je na neki drugi način izdan i pao u rimsko zarobljeništvo. Mi samo iz smisla tekstova rimskih pisaca koji o tome govore i njihovom usporednom analizom i izvlačenjem iz konteksta možemo

donijeti izvjesne zaključke o Pinesovoj sudbini. Velej samo kaže, i to bez preciziranja tko je konkretno u pitanju, da se jedan od dvojice ustaničkih zapovjednika (koji se zovu Baton i Pines) našao u rimskom zarobljeništvu (*captum alterum*) a drugi da se dobrovoljno predao.[792] Pošto iz drugog osnovnog vrela znamo da je Baton Breučki bio slobodan sve dok nije izručen Batonu Dezitijatskom i njegovim trupama, logično je pretpostaviti da je Pines bio taj koji se našao u rimskom zarobljeništvu. Kasije Dion kada spominje Pinesa navodi da je on bio izdan od Batona Breučkog (…ὁ Βάτων ὁ Βρεῦκος, ὁ τόν τε Πίννην προδοὺς...), ali ne precizira na koji način.[793]Pošto na osnovu Veleja znamo da je Pines bio zarobljen a preko Kasija Diona da je on bio izdan od strane Batona Breučkog, povezivanjem ova dva podatka nedvosmisleno i direktno proizlazi da se Pines u rimskom zarobljeništvu našao zahvaljujući izdaji koju je počinio Baton Breučki. Sve to sugerira da zaključimo da je Pines predan Rimljanima od strane Batona Breučkog, a ne da je bio zarobljen u toku vojnih operacija. Da je kojim slučajem Pines bio zarobljen u bici sa Rimljanima, Kasije Dion ne bi imao razloga da navodi da je on bio izdan. Osim toga vijest o Pinesu u rimskom zarobljeništvu kod Veleja nalazi se u istom pasusu gdje se govori i o zbivanjima kod rijeke *Bathinus* i svojevoljnoj predaji Batona Breučkog, pa je sasvim logično pretpostaviti i da su svi ti detalji međusobno na neki način povezani. I to možda upravo preko mjesta na kojem se sve to desilo, i sporazumna predaja breučko-panonskih snaga i poklonjenje Batona Breučkog i predaja Pinesa Rimljanima i postavljanje Batona Breučkog za novog suverena. Stvarni razlozi izdaje i izručenja Pinesa Rimljanima ostaju nejasni. Možda su njegovo izručenje od strane Batona Breučkog Rimljani zahtijevali kao garanciju ili preduvjet da će dogovor sa Breucima biti postignut i ispoštovan ili je to bio samo izraz «dobre volje» Batona Breučkog koji se na taj način riješio žestoke i jake opozicije svojim namjerama o predaji i izlasku Breuka i oko njih okupljenih naroda iz Panonije iz ustanka i zajedničkog Saveza. A moguće je i da su ova dvije pretpostavke bile međusobno prožete. Tako bi sa jedne strane Rimljani zahtijevali Pinesa i kao zalogu, ali i iz želje da im dođe u ruke žestoki protivnik predaje i osoba koja bi im mogla na neki način svojim daljim prisustvom na breučko-panonskom prostoru ugroziti strateške planove i kombinacije. S druge strane i Baton Breučki se stvarno lišio jedine jače opozicije njegovim namjerama o postizanju mira čime mu se ujedno otvorio put i ka zauzimanju, bolje reći uzurpiranju, mjesta suverena u matičnom narodu. Pines je vjerojatno, iako to u pisanim vrelima nije izričito navedeno, predstavljao stvarno osobu koja se suprotstavljala miru, bolje reći namjerama Batona Breučkog da izdvoji breučko-

[792] *Vell.* II, CXIV, 4; Činjenica da se po Veleju jedan od njih dvojice nalazi u rimskom zarobljeništvu, a drugi da se predao implicira da se, iako se predao, ovaj drugi ne nalazi u rimskom zarobljeništvu. To znači da se nije podrazumijevalo da on bude i zarobljenik, nego je bio slobodan što je još jedan ubjedljiv dokaz o sporazumnoj predaji koju je izvršio Baton Breučki. Tako je i ova Velejeva konstatacija u «telegrafskom stilu» u svojoj informacionoj srži kompatibilna sa Dionovim podatkom gdje govori o izdaji i predaji Pinesa.

[793] *Cass. Dio* LV, 34, 4

panonski segment ustanka iz jedinstvene borbe i Saveza. U suprotnom Baton Breučki ne bi imao razloga da ga izda i preda Rimljanima, izuzev ako nije kao svoju stalnu i prikrivenu želju imao to da vlada kao suveren svojim matičnim narodom.

Ovo bi sugeriralo da je moralo postojati i mjesto i vrijeme kada se desilo i ovo nesuglasje između vodećih ljudi Breuka, odnosno kada se ono javno manifestiralo što je prouzročilo i sukob nepoznato kakve naravi, ali sigurno je došlo do nasilnog rješavanja te situacije jer je Pines zarobljen. Iako je Pines bio suveren Breuka, ipak je u pretežito oligarhijskoj sredini Breuka Baton Breučki, koji je tada bio taj koji je zapovijedao i vojskom, odnio prevagu. Svi ovi prezentirani događaji i ispoljavanje nesuglasja i njihov međusobni obračun su se desili prije događaja kod rijeke *Bathinus*. Da bi uopće došlo do izraženog sukoba između dvojice breučkih prvaka po pitanju mira morala je postojati određena podloga iz koje je proisteklo konkretno razmimoilaženje. A to je sigurno bilo ili već postignuti dogovor ili još uvijek samo pregovori između Rimljana i Batona Breučkog. To bi značilo da su se obračun Batona Breučkog sa Pinesom i njegovo smjenjivanje, i kasnije kao posljedica toga izručenje, desili kada su se počele ocrtavati konture budućeg separatnog aranžmana Batona Breučkog sa Rimljanima.[794] Sukladno s tim, može se zaključiti da je Baton Breučki stupio u kontakt sa Rimljanima prije nego je došlo do obračuna sa Pinesom, iako je možda i ranije imao planove razračuna sa Pinesom koji je vjerojatno bio poznat po svojim čvrstim i beskompromisnim stavovima u vezi zajedničke borbe i samim tim bio i očigledna smetnja. Baton Breučki je, da bi uspio u svojim namjerama, morao da se riješi Pinesa i prigrabi njegovu političku poziciju kako bi mogao i realizirati dogovoreno. A možda je i potajna želja Batona Breučkog da preuzme mjesto

[794] Svim gore spomenutim i detaljno objašnjenim zbivanjima koja su se odigrala kod rijeke *Bathinus,* i nedugo nakon njih, je sigurno prethodio dugi niz lančano povezanih događaja u koji su bili upleteni Baton Breučki, njegovi najbliži suradnici, Rimljani i vijeća ustaničkih snaga u Panoniji. Sigurno je da su sve one negativne okolnosti o kojima smo već govorili imale iznimnog utjecaja na Batona Breučkog i kako je vrijeme prolazilo u njemu je sigurno sve više raslo uvjerenje da je potrebno separatno u odnosu na svoga drugog kolegu Batona Dezitijatskog, izaći iz rata. Da bi se to moglo desiti bilo je neophodno i izvršiti i određene pripreme i otvoriti o tome pitanju komunikaciju sa rimskim glavnim zapovjednicima kako bi se dogovorilo sve ono što je trebalo ostvariti za separatni istup Batona Breučkog sa svim snagama kojima je zapovijedao iz zajedničkog ustaničkog tabora. Naravno taj čitav postupak dogovaranja i sam dogovor su izazvali opoziciju Pinesa, koji je pošto je bio suveren Breuka morao biti uklonjen i predan Rimljanima. Tako se može reći da je Baton Breučki uz pomoć svojih najodanijih suradnika i pristalica ustvari izvršio neku vrstu nasilnog čina (sa osobinama klasičnog puča i preuzimanja vlasti) unutar vlastite politije, a sve sa ciljem eliminiranja jake opozicije i bilo kakve unutarnje opozicije njegovim namjerama o sporazumnoj predaji. Nakon predaje Pinesa, mjesto suverena Breuka koje je praktično uzurpirao Baton Breučki, je s pravne strane ostalo upražnjeno i Rimljani da bi eliminirali i taj nedostatak potvrđuju kao novog suverena Batona Breučkog (*Cass. Dio* LV, 34, 4). Upravo to što Rimljani, po Kasiju Dionu, kao nagradu (μισθὸν) daju pravo Batonu Breučkom da od sada ne samo zapovijeda nego i vlada Breucima isto potvrđuje da je Baton Breučki stajao u dogovorima, nejasno da li konspirativno ili otvoreno, sa rimskim zapovjednicima i prije zbivanja kod rijeke *Bathinus.* I je ta predbathinuska aktivnost bila najzaslužnija za sporazumnu predaju Breuka i oko njih okupljenih drugih panonskih naroda i raspada jedinstvenog ustaničkog Saveza. Baton Breučki se vjerojatno bez bitne i presudne pomoći Rimljana uspješno obračunao sa Pinesom kojeg je na kraju i predao Rimljanima. Da su kojim slučajem Rimljani bili ti koji su na sebi nosili najveći teret eliminiranja Pinesa, Kasije Dion ne bi imao razloga da kaže da je Pines bio izdan od strane Batona Breučkog, što na svoj način podrazumijeva da je djelovanje protiv Pinesa prevashodno bilo u rukama Batona Breučkog čega je i sam Kasije Dion, odnosno njegovo vrelo, u potpunosti svjestan (*Cass. Dio*, LV, 34, 4).

breučkog vladara bila i dodatna motivacija za izdaju i za stvaranje sporazuma koji mu je to garantirao i omogućio.

I u slučaju sporazuma Batona Breučkog sa Rimljanima potrebno je navesti da je i ova odluka bila donesena i sprovedena samo u uskom krugu lokalnih breučkih i panonskih prvaka ili samo u krugu okupljenom oko Batona Breučkog. Najvjerojatnije ona nije bila rezultat općenarodnog odlučivanja i stava neke institucije koja bi mogla predstavljati volju ustaničkih boraca na području panonskog bazena, kao što bi to bila skupština vojnika. Pobjeda stranke Batona Breučkog i njegovih namjera nad ratnom strankom koju je predvodio Pines bila je rezultat sirove sile i snage Batona Breučkog i njegovih suradnika, a ne odluke i želja većine političkog naroda i vojnika. Da se kojim slučajem odluka o separatnom sporazumu i predaji Pinesa donijela na nekoj vrsti javne rasprave, možda skupštini vojnika/naroda, za to bilo neminovno bilo potrebno vrijeme da se takva skupština pripremi, sazove i vodi, i naravno to bi moralo biti poznato u okviru cjelokupnih zajednica kojih bi se odluke tih rasprava i zasjedanja direktno ticale. A onda bi informacije o tome što se događa i namjerava učiniti u panonskom bazenu sigurno došle i do Batona Dezitijatskog, koji se ne bi libio da preventivno intervenira. S druge strane i opozicija Batona Breučkom, da se sve zbivalo kao javni, općenarodni čin a imajući u vidu svo kasnije izraženo nezadovoljstvo postupkom Batona Breučkom, bi bila izražajnija i uvezanija. Međutim sudeći po onome što se desilo Pines i drugi zagovarači otpora su bili prilično zatečeni brzinom djelovanja Batona Breučkog, osobe koja je raspolagala sa vojnim i političkim iskustvom, i njegovih pristalica i jednostavno se nisu snašli. A i Baton Dezitijatski i uopće «*dinarska*» komponenta ustanka su bili iznenađeni onim što se odigralo na sjevernom, panonskom ratištu, Time se može objasniti da za sve vrijeme dok su se u panonskom bazenu odigravala zbivanja vezana za napuštanje ustanka, nema «*dinarske*» reakcije. I Batonu Dezitijatskom je nesumnjivo bilo potrebno izvjesno vrijeme da pregrupira svoje snage, skupi ih i pripremi za intervenciju u panonskom bazenu, čime nije bio u mogućnosti da pokuša uspješno spriječiti otpadnuće i predaju Pinesa. Uostalom prevaga stranke sporazuma je dobivena izgleda i uz izvjesnu pomoć Rimljana, sa kojima su se do tada Breuci i oko njih okupljeni drugi narodi žestoko borili, i pod čijom podrškom i auspicijama je Baton Breučki dobio kao nagradu za svoj čin, pravo da vlada Breucima.

Batonu Breučkom je iz političkih interesa više odgovaralo da Rimljanima preda Pinesa i da to predstavi kao neminovnost koju zahtijevaju Rimljani i koja se mora ispuniti (što je i bilo vjerojatno), nego da fizički likvidira Pinesa. Da je likvidirao Pinesa njegova uzurpacija bi bila više nego očigledna i teško opravdana a opozicija još izražajnija, dok je nakon predaje Pinesa zaposjedanje mjesta breučkog suverena mogao opravdavati time da je odlaskom Pinesa u zarobljeništvu mjesto suverena ostalo upražnjeno i da je njegovo zauzimanje (uzurpacija) toga mjesta najbolje rješenje u datoj situaciji. Izgleda da se Baton Breučki nadao će sve ono što je on učinio biti prihvatljivije i lakše «svarljivo». ako

se predstavi kao neminovnost koju nalaže situacija i želja Rimljana. Istovremeno je on želio da time što od predstavnika Rimske države (u konkretnom slučaju Tiberija), pod čiji su suverenitet Breuci zvanično ponovo potpali zbivanjima kod rijeke *Bathinus*, prima pravo da vlada Breucima da određenu osnovu i legalitet svojoj uzurpaciji.[795] Baton Breučki je možda smatrao da će njegove namjere i ono što je učinio biti lakše ostvarljivo i prihvatljivo ako se nametne i kao suveren breučkog naroda, odnosno ako u svojoj osobi objedini i političku i vojnu vlast, čime bi dodatno osnažio svoju poziciju u odnosu na sve nezadovoljnike koje je proizvelo njegovo djelovanje na breučko-panonskom prostoru. Uostalom i Rimljani su više voljeli da na mjestu i suverena i političkog i vojnog čelnika Breuka imaju «svoga čovjeka». Nakon izručenja Rimljanima, dalja sudbina Pinesa je ostala potpuno nepoznata.

Činjenica je da se u Panoniji nisu borili samo Breuci, nego i druge panonske zajednice, međutim ostalo je prilično nejasno na osnovi direktnog značenja podataka iz povijesnih vrela, kakva je njihova uloga u svemu tome što se događalo kod rijeke *Bathinus*. Iz konteksta oba teksta, više kod Veleja nego kod Diona, možemo zaključiti da je sve što se desilo kod rijeke *Bathinus* imalo utjecaja na sve dotada pobunjene zajednice Panonije. Prilikom opisa zbivanja kod rijeke *Bathinus* Velej ni na jednom mjestu posebno ne navodi Breuke, što je sasvim razumljivo kada se ima u vidu da je Baton Breučki u hijerarhijskom smislu zauzimao najviše zapovjedno mjesto u svim ustaničkim snagama na prostoru Panonije. Radi upravo tog svoga statusa, sve što je dogovarao Baton Breučki sa Rimljanima odnosilo se ne samo na Breuke nego i na sve ustaničke snage na prostoru Panonije, tako da su se i odredbe sporazumne predaje doticale i panonskih naroda koji su svoje povjerenje u vrhovnom zapovjedništvu dali Batonu Breučkom. Vjerojatno su i neki prvaci koji su dolazili iz drugih naroda i zajednica Panonije iz raznoraznih razloga dali podršku Batonu Breučkom u ovim ključnim trenucima i podržali njegove namjere i akcije. Jedino bi se u tom slučaju moglo objasniti da su tolike tisuće srčanih ratnika (*ferocem illam tot milium iuventutem)* Panonije kod rijeke *Bathinus* (simbolički) položile oružje i poklonile se pred veličanstvom rimskog naroda koje je u tom trenutku simbolizirao Tiberije,[796] jer u tome nisu učestvovale samo breučke jedinice. Ove jedinice koje su simbolički položile oružje i poklonile se pred Tiberijem su sigurno pripadali onim breučkim i panonskim snagama kojima su neposredno zapovijedali ili Baton Breučki ili njemu odani sljedbenici. Ipak se iz kasnijih zbivanja može zaključiti da je dobar dio

---

[795] Da je Baton Breučki od Rimljana primio pravo da vlada Breucima, iako to Dion direktno ne navodi, dokaz je to što se spominje da je to pravo on dobio kao nagradu, a jedini koji su mogli nagraditi Batona Breučkog za izručivanje Pinesa bili su Rimljani. Tako se i to što prima pravo da vlada Breucima može smatrati kao još jednim dokazom o sporazumnoj predaji. Čin predaje suvereniteta nad Breucima Batonu Breučkom morao se desiti u neposrednom kontaktu sa za to ovlaštenim predstavnicima Rimske Države (najvjerojatnije Tiberijem), pa bi bilo sasvim opravdano zaključiti da se i taj čin desio kod rijeke *Bathinus*. Tako bi se i sva zbivanja kod rijeke *Bathinus* mogla promatrati i kao simbolično ozvaničavanje novog stanja na terenu, od kada počinju da važe uvjeti sporazumne predaje.

[796] *Vell.* II, CXIV, 4

snaga i prvaka Panonije ipak bio u osnovi nezadovoljan postupcima Batona Breučkog. To što dolazi do promjene osobe na položaju suverena Breuka nije značilo i da Baton Breučki postaje na neki način i formalni suveren nad tim narodima; njihova sudbina je u tom pitanju potpuno odijeljena od Breuka i oni zadržavaju svoje unutarnje političko uređenje. Najbolji dokaz ovako iznesenom stavu je to što Baton Breučki, u tekstu Kasija Diona, svoje pravo da vlada Breucima prima kao «nagradu», čime se na neki indirektni način naglašava da je riječ o dobroj volji i priznanju Rimljana a ne o tome da su se Rimljani sporazumijeli sa Batonom Breučkim da on bude njima podčinjeni poglavar dobrog dijela dijela Panonije. To bi uostalom bili i previše ambiciozni i potpuno neostvarivi projekti i u najoptimističnijim verzijama razvoja događaja, pa i neprihvatljiv i za Rimljane i za većinu naroda i zajednica Panonije. Iako se Baton Breučki morao zadovoljiti samo podčinjenim suverenstvom u svom matičnom narodu, on je još uvijek bar formalno zadržao vrhovno zapovjedništvo nad svim snagama kojima je zapovijedao u Panoniji. I izgleda da mu je do zadržavanja te pozicije bilo jako stalo. S tim smislom bi se na najbolji način mogao objasniti Dionov izraz «...γὰρ ὑποπτευσας τι ἐς τὸ **ὑπήκοον**...». Jedina zavisnost koju su imali narodi Panonije, izuzev sada Breuka, prema Batonu Breučkom bila je ona u vidu priznanja njegovog vrhovnog zapovjedništva nad njihovim vojskama. Ali u uvjetima posvemašnjeg rastrojstva cjeline oružanih snaga Panonije, koje je uslijedilo nakon sporazumne predaje kod rijeke *Bathinus,* taj njegov autoritet je izgubio mnogo na svojoj stvarnoj vrijednosti.

Što je uistinu podrazumijevala sporazumna predaja koja se simbolički odigrala kod rijeke *Bathinus*. Ako je suditi po podacima i kontekstu onoga što je napisano kod Kasija Diona i u manjoj mjeri kod Veleja Paterkula, za uzvrat što napuštaju ustanak i vraćaju se pod rimski suverenitet i upravu Breuci su mogli uz novog suverena zadržati i visoku razinu unutarnje autonomije koja bi nedvosmisleno uključivala i domaćeg čovjeka na čelu njihove političke tvorevine. Po sporazumnoj predaji i drugi panonski narodi i zajednice zadržavaju istu ili sličnu razinu unutarnje samostalnost, ali kako se čini Baton Breučki iako nije njihov formalni suveren ipak prema tim narodima i zajednicama zadržava i neku vrstu vrhovnog vojnog zapovjedništva.

Još jedno se pitanje postavlja kada se analiziraju zbivanja kod rijeke *Bathinus* i sporazumna predaja Panonije, a to je jesu li svi narodi i zajednice koje su učestvovale u ustanku na prostorima panonskog bazena prihvatile bar formalno prekid daljih borbi sa Rimljanima. Činjenice iz vrela govore da je ratište Panonije prema Rimljanima bilo kako-tako primireno. Kasije Dion kaže da su se nakon intervencije Batona Dezitijatskog i pogubljenja drugog Batona mnogi Panoni ponovo digli na ustanak, što bi podrazumijevalo da su se oni bili jedno vrijeme primirili. To se da objasniti ne samo željom da se stvarno ispoštuje sporazum sa Rimljanima i stane iza onoga što je učinio Baton Breučki nego i raspadom cjelokupnog uvezanog vojnog sistema Panonije. Mnoge

zajednice i jedinice su se povukle u sebe, iščekujući dalji razvoj situacije istovremeno štiteći samo sebe i svoje interese.

Otkrivanjem svih tajni koje krije opis Kasija Diona o zbivanjima u vezi otpadnuća Batona Breučkog, može se prilično relativizirati Velejeve tvrdnje da je «sva Panonija tražila mir», i sam njegov prenaglašeni i slikoviti opis zbivanja kod rijeke *Bathinus*. Niti je sva Panonija tražila mir o čemu najbolje dokazuje slučaj Pinesa, niti je predaja kod rijeke *Bathinus* bila stvarno želja svih ustanika u panonskom bazenu i najvjerojatnije u samom činu poklonjenja nije učestvovao značajan dio breučko-panonskih boraca. Da je tako bilo dovoljno govore i činjenice da Baton Breučki u svojoj novoj ulozi nije imao povjerenja u one kojima je vladao, i da je jedan dio breučko-panonskih snaga bio zatvoren u svoja gradinska uporišta i da se nalazio u nekom nedefiniranom stanju iščekivanja daljih zbivanja i odluka i traženja novih putova. Samo se iz razloga gubljenja, ne samo svoje kontrole nad središnjim zapovjedništvom snaga u breučko-panonskom bazenu, nego i uopće međusobno ustrojenog i uvezanog sustava oružanih snaga panonskog segmenta ustanka, koje se odigralo skoro trenutno nakon sporazumne predaje, može objasniti težnja Batona Breučkog da obilazi teritoriju i zahtijeva garancije. Uostalom nakon intervencije Batona Dezitijatskog Panonija se ponovo digla na oružje, istina samo zakratko.[797] Nesumnjivo su breučko-panonske snage za vrijeme svih događanja koja su vodila sklapanju sporazumne predaje još uvijek bile vitalne, kadre i spremne za učinkovitu i dugotrajnu obranu. Međutim zahvaljujući svim događanjima proizašlim kao posljedica sporazumne predaje taj sustav se raspao i ta vojnička cjelovitost nekadašnjih ustaničkih snaga Panonije sada se parcelizirala na mnogo manje nepovezane segmente, sa izgubljenom vizijom, idealima i ciljevima.

Većina naroda i ustaničkih boraca u panonskom bazenu je, u načelu zbog načina i metoda koje je primijenio Baton Breučki prilikom ostvarivanja svoje akcije, morala biti nezadovoljna sa njegovim postupcima tako da je Baton Breučki od samog početka svoje vladavine nad Breucima morao osjećati određenu dozu opozicije i unutar Breuka i unutar okolnih naroda i zajednica. Činjenica je da je Baton Breučki na čelo matične politije došao nasilnim činom koji se sastojao i u izdaji Pinesa, uzurpacijom i uz blagoslov i priznanje od Rimljana, a ne u vidu masovne podrške naroda ili normalne političke procedure u skladu sa običajima i pravnom tradicijom. Radi toga je bilo za očekivati da on neće uživati veliku razinu podrške u svome matičnom narodu i drugim panonskim narodima i zajednicama. Ustvari sam legalitet postavljanja Batona Breučkog na mjesto suverena Breuka je počivao na prilično nategnutoj osnovi koja se zasnivala na sljedećem postulatu⇒sporazumnom predajom Breuci su teorijski ponovo potpali pod vrhovni

[797] Sama slikovitost i prenaglašenost tvrdnji Veleja Paterkula vezanih za pad Panonije, posebno zbivanja koja su se odigrala kod rijeke *Bathinus*, sigurno su nastala namjenski u svrhu podilaženja caru Tiberiju i iznimnom uzdizanju veličine njegovog autoriteta.

autoritet i suverenitet Rimskog naroda, čiji je legitimni predstavnik na terenu Tiberije koji samim tim ima «pravo» da regulira odnose unutar breučke političke strukture, odnosno da postavi Batona Breučkog kao suverena. Tako je ova klasična uzurpacija po shvaćanju i Tiberija i Batona Breučkog i njegovih najbližih privrženika bila legitiman čin, ali evidentno je da tako nije bilo i mišljenje i kompletnog breučkog i panonskog svijeta, pa ni njihovih bivših suboraca iz dinarskog segmenta ustanka.

Posebno je nezadovoljstvo i neodobravanje postupaka, akcija ali i daljih težnji moralo biti izraženo kod drugih naroda i zajednica Panonije, iako Baton Breučki nije postao njihov oktroirani suveren. Oni su bili nezadovoljni i daljim insistiranjem Batona Breučkom da zadrži vrhovno zapovjedništvo snaga Panonije jer sasvim prirodno nisu vidjeli razloge i svrhu održanja takvog stanja u uvjetima kada više nije bilo rata sa Rimljanima, a posebno ne od osobe koja je izdala njihovo povjerenje i interese čitavog ustanka. U tom izraženom. i među Breucima i među ostalim narodima i zajednicama do tada pobunjene Panonije, nezadovoljstvu a ne samo u očekivanju reakcije Batona Dezitijatskog treba tražiti i razloge straha Batona Breučkog za svoju novu poziciju. Da bi se osigurao, a pošto je sa pravom mogao biti sumnjičav prema narodima i zajednicama koje su mu bile subordinirane i podređene (…ὑπήκοον...), on je išao od jednog do drugog uporišta (φρουρίων) koje su držali Breuci ili oko njih okupljeni drugi Panoni zahtijevajući taoce (ὁμήρους).[798] Ustanička strategija koja se zasnivala na forsiranju utvrđenih uporišta imala je kao posljedicu i snažno utvrđivanje i pozicioniranje lokalnih zajednica, čak i unutar jedne politije, jer je svaka lokalna zajednica u većem dijelu svoga borbenog angažmana u stvari partikularno borbeno djelovala ogradivši se snažnim fortifikacijama. Zbog ovakve taktike jedinice zatvorene u pojedinim uporištima i ograničene na borbeno djelovanje uglavnom oko svoga uporišta postajale su postupno pomalo i samostalnije u odnosu na središnje i vojno i političko vodstvo. Samo jak autoritet i ideja su mogli da održavaju nepokolebljivo jedinstvo tako partikularno ustrojene ustaničke vojske-bolje reći milicije čak i unutar iste politije i dovoljan je samo jedan značajniji poremećaj da ga potpuno ugrozi pa polako i sruši. A sporazumna predaja i isporučivanje Pinesa su bili više nego i dovoljan razlog sloma nepokolebljivog jedinstva i na breučko-panonskom području. Tako se desilo da Baton Breučki ustvari nema stvarno punu i apsolutnu kontrolu nad kompletnim područjem, pa je bio prisiljen da to jedinstvo u lojalnosti svome novom položaju ostvari i drugim sredstvima kao što je uzimanje talaca. Zahtijevanje talaca zorno pokazuje i da na breučko-panonskom prostoru situacija u vezi sporazuma sa Rimljanima i priznanja novog suverena uopće nije bila čista. Kako se čini borbeno i političko jedinstvo ovog prostora stvoreno na početku ustanka se raspalo i Baton Breučki

[798] *Cass. Dio*, LV, 34, 4-5; Ipak je vjerojatnije da je on obilazio uporišta na breučkoj teritoriji, jer je on bio i njihov formalni suveren, ili se bar takvim smatrao pa je mislio da ima pravo da od njih traži taoce. Osim toga on je prije svega imao namjeru da potvrdi svoju novu poziciju kao vladara Breuka, a koja je počivala na labavom i sumnjivom legalitetu i kredibiliteta, pa je i u tu svrhu tražio taoce.

se uistinu mogao pouzdati u znatno slabiju i kvantitativno manju podršku, a njegov autoritet je prilično i nepovratno opao u redovima snaga kojima je do tada zapovijedao. Najbolje svjedočanstvo o sve većem umanjivanju podrške i autoriteta koju je uživao među Breucima i drugim Panonima pruža činjenica da je u trenutku koji se odigrao kod rijeke *Bathinus* i na kome se Baton Breučki sporazumno predao pod rimsku vlast, u tome činu (po Veleju Paterkulu) učestvovalo više tisuća ratnika. Nedugo zatim, u trenutku kada je bio napadnut od strane jedinica koje je vodio Baton Dezitijatski, vjerojatno brojno stanje snaga na koje se mogao potpuno osloniti se prilično smanjilo. Pobjeda Batona Dezitijatskog je mogla biti potpuna i brza samo ako Baton Breučki više nije mogao računati sa tisućama srčanih ratnika koji bi se nalazili uz njega onog momenta kada se morao suočiti sa trupama Batona Dezitijatskog. Od zbivanja kod rijeke *Bathinus* pa do totalnog poraza u bici sa onim ustaničkim snagama koje su bile za nastavak rata, vojna snaga koju je predvodio Baton Breučki naglo se topila rasipanjem i povlačenjem u svoje matične zajednice i zatvaranjem u uporišta.

Posvemašnje rasulo cjelovitog vojnog ustroja, slaba podrška na breučko-panonskom prostoru Batonu Breučkom i izostanak djelotvorne rimske pomoći i podrške svom novom «savezniku» stvorile su savršeno okruženje za intervenciju drugog vrhovnog vojvode. Baton Dezitijatski je znao da pokret snaga kojima bi on neposredno i direktno zapovijedao na svoga imenjaka ne bi bio dočekan žešćim otporom od strane Breuka i drugih Panona koji su izgleda postali prilično indiferentni za sudbinu svoga novog suverena i starog zapovjednika. Znajući za kruženje Batona Breučkog po breučko-panonskoj teritoriji radi dobivanja talaca Baton Dezitijatski je to iskoristio kao taktičku prednost, prešao sa svojim trupama na panonsko područje i sačekao ga je u nekoj vrsti zasjede. Tom prilikom Baton Dezitijatski je teško porazio odmetnute snage i zatvorio svoga imenjaka, i nekadašnjeg kolegu u vrhovnom zapovjedništvu, u jednoj utvrdi (τεῖχος), najvjerojatnije klasičnom tipu gradinskog naselja, u koju se ovaj bio sklonio nakon poraza.[799] Nade Batona Breučkog da će ostati siguran unutar te gradine su se pokazale pogrešnim, jer su autoritet i poštovanje prema njemu u tolikoj mjeri bili oslabili, a pritisak Batona Dezitijatskog i njegova odlučnost da dođe do svoga imenjaka bili iznimni. Baton Dezitijatski vjerojatno je preferirao mirniji pritisak i pregovore sa stanovnicima uporišta u koje se sklonio Baton Breučki, nego da izvrši vojni pritisak, pa i oružanu akciju na uporište. Njegov cilj je bio da ponovo podigne ustanak u Panoniji a ne da ratuje sa Panonima i Breucima, znači on je želio da samo dođe od Batona Breučkog a ne da vojnički zaposjeda breučko i slobodno panonsko područje i njihova uporišta. Naprotiv njegova primarna namjera je bila da «osvoji» duše stanovnika breučko-panonskog teritorija i zato je morao da bude prilično obazriv u mjerama koje je primijenjivano kako bi ostvario svoj primarni cilj ⇒ ponovno pokretanje breučko-

[799] *Cass. Dio* LV, 34, 5

panonskog segmenta na otpor i napuštanje sporazumne predaje. I radi toga nije mogao da izvrši klasični juriš na uporište u koje se sklonio Baton Breučki, nego je primjenjivao mnogo sofisticiraniji postupak koji se zasnivao na usklađivanju zahtijevanja i pregovora ali i prisutnog pritiska i okruženja uporišta. I nešto kasnije stanovnici gradine u koju se Baton Breučki bio sklonio su izručili prebjeglicu Batonu Dezitijatskom.[800]

Prostor na kojem su se odvijala sva zbivanja vezana za intervenciju snaga Batona Dezitijatskog, sukob trupa dvojice bivših kolega u zapovjedništvu i predaju Batona Breučkog, najvjerojatnije se nalazio južno od Save, na sjeverno-bosanskom prostoru, nedaleko od onog mjesta na rijeci Bosni na kojem se Baton Breučki sporazumno predao Rimljanima. To dokazuju sljedeće činjenice:

- Pošto se bitka između ustaničkih trupa koje je predvodio Baton Dezitijatski i snaga oko Batona Breučkog desila kao pripremljena zamka na kretanje Batona Breučkog, sasvim se jasno da se ona desila na breučko-panonskom prostoru. Baton Breučki je kao cilj svoga kretanja imao obilazak lokalnih zajednica i uporišta i traženje talaca na teritoriju naseljenom od njemu subordiniranih i podčinjenih zajednica (u čemu je Dion izričit)[801], a to je jedino moglo da se desi jedino na breučko-panonskom prostoru. Uostalom pisana vrela ne daju ni najmanje naznake da je Baton Breučki za vrijeme rata uopće napuštao panonske prostore, a i ne bi imalo nimalo smisla da on obilazi uporišta dinarskog segmenta i od njih traži taoce.

- Najvjerojatnije je njemu najbitnije bilo da osigura svoju vlast nad njegovom politijom nad kojom je dobio pravo suverenske vlasti, pa je onda smatrao i shodnim da obilazi breučko područje i traži taoce. Osim toga iz smisla Dionovog podatka se može izvući jasan zaključak da Baton Dezitijatski za vrijeme zbivanja vezanih za sporazumnu predaju sa svojim trupama ne boravi na breučkom području, jer se u suprotnom Baton Breučki ne bi tek tako usudio da se kreće. Za Batona Breučkog je napad Batona Dezitijatskog nesumnjivo predstavljao neprijatno iznenađenje.

- Jedino sjevernobosansko područje pruža zemljopisne uslove za postojanje utvrda klasičnog gradinskog tipa, kakve su najvjerojatnije bile Dionovi φρουρίων i τεῖχος, Iz konteksta Dionovog teksta jasno je da su spomenute utvrde predstavljale utvrđena gradinska naselja smještena na izvjesnom dominantom položaju (uzvisini), i koje nije baš bilo lako osvojiti. Uporište u koje se sklonio Baton Breučki se moralo nalaziti na nekom dominantom uporištu, jer se jedino tako on mogao osjećati sigurnim i koje Baton Dezitijatski nije mogao bez određenog ispoljenog napora zauzeti.

- Postavljanje učinkovite i uspješne zasjede i koja je bila pravo iznenađenje za protivnika od strane Batona Dezitijatskog i njegovih snaga je jedino moguće ostvariti

[800] *Cass. Dio* LV, 34, 5

[801] *Cass. Dio* LV, 34, 5

na prostoru koji za to pruža povoljne zemljopisne i morfološke uvjete. I to pogotovu za gorštački gerilsko-partizanski način ratovanja kojem su bili vični Dezitijati i drugi Dinarci koji su predstavljali veliku većinu unutar snaga koje je predvodio Baton Dezitijatski. Da bi se postavila uspješna i prava zasjeda u ravničarskim oblastima potrebno je mnogo napora i umijeća.

• Teško bi bilo pretpostaviti da se Baton Dezitijatski bio odlučio da postavi stupicu svome bivšem kolegi na prostoru sjeverno od Save, jer je to zahtijevalo da se pređe veći put i forsira rijeka Sava. Time bi Baton Dezitijatski neminovno izgubio prednost brzog i iznenadnog udara i otkrio bi svoje stvarne namjere obračuna sa po njegovom mišljenju izdajnicima. Izložio bi se mogućem rimskom udaru po svojim krilima i to na prostoru koji je po svojim ravničarskim karakteristikama stran većini njegovih boraca, a i zašao bi u dubinu područja koje je naseljavalo stanovništvo u čije ponašanje nije mogao imati puno povjerenje. A dugo kretanje ne samo da ne bi ostalo neopaženo od strane Batona Breučkog, njegovih pristalica i Rimljana, nego bi iziskivalo i dugotrajnije pripreme, jaču logističku bazu i iznimne napore da se prevladaju prirodne prepreke, kao što je rijeka Sava.

• Strpljivi i pronicljivi Dezitijat je više volio da sačeka (…ἤτει, μαθὼν τοῦτ᾽ ἐκεῖνος ἐνήδρευσέ που αὐτόν...)[802] da se svojim neopreznim kretanjem Baton Breučki približi teritoriji na kojoj je on imao zapovjednu odgovornost, nego da rizikuje sa nekim brzopletim preventivnim udarom. Čini se, iz konteksta opisa (kod Diona) samog sraza dvojice Batona da je Baton Breučki bio više zabrinut za moguće nezadovoljstvo unutar teritorija na kojem je on imao zapovjednu odgovornost, nego za reakciju drugog vrhovnog vojvode i kao da nije očekivao da će biti dočekan u zasjedi. Moguće je da je upravo navodna neaktivnost Batona Dezitijatskog u početku svih zbivanja, a koja je bila (kako se pokazalo) najobičnija taktička pretvornost, zavarala Batona Breučkog u stvarne namjere svoga bivšeg kolege.[803] Nedjelovanje Batona Dezitijatskog je u Batonu Breučkom sigurno razvilo uvjerenje da ovaj niti ima snage a niti želje da intervenira u panonskim zemljama, i da se eventualni glavni i jedini protivnici nalaze unutar nekadašnje ustaničke Panonije.

• Tako je svojom taktikom Baton Dezitijatski uspio prevariti breučkog imenjaka usadivši mu lažnu procjenu političkog i vojnog stanja na južnim predjelima breučko-panonskog prostora, uslijed čega se Baton Breučki mogao osjećati sigurnim od

[802] *Cass. Dio* LV, 34, 5

[803] Neaktivnost Batona Dezitijatskog ustvari je krila u sebi sakupljanje vojnih snaga, njihovu pripremu i na kraju neopaženi i brzi upad u breučko područje, a ne mirenje sa postojećom situacijom i povlačenjem potpuno u dinarski planinski pojas. I to što Baton Dezitijatski smatra shodnim da upadne u Panoniju, raščisti situaciju i ponovo pokrene ratne aktivnosti dokazuje da Panonija nije bila u potpunosti poražena od strane Rimljana i da ona još uvijek raspolaže sa dosta vitalnih, raspoloživih i respektabilnih snaga za koje se vrijedi boriti. Suprotno od toga, kada Rimljani stvarno pregaze breučko i panonsko područje, Baton Dezitijatski više ne pomišlja da upada na panonsko područje i koncentrira se na obranu dinarskog pojasa, jer podiže jednu obrambenu liniju prema panonskim oblastima.

mogućeg napada «dinarskih» ustaničkih snaga dok se kretao u relativnoj blizini i dinarskog pojasa i dezitijatske granice.

• Potrebno je imati u vidu i da su breučke oblasti južno od Save manje stradale od protu-ustaničkih aktivnosti u periodu do sredine 8. god. n. e. od onih na sjeveru koje su bile i sustavno pustošene, preko kojih su prolazile velike vojne snage i operacije i koje su možda već jednim dijelom bile i okupirane. Nesumnjivo se jezgro breučke vojne i političke cjeline već bilo preselilo u sigurnije oblasti južno od Save, što dokazuje i činjenica da se čin sporazumne predaje događa upravo na bosanskom, a ne slavonskom području, negdje u donjem toku rijeke Bosne.

• Osim toga južne oblasti sa brdovitijim karakteristikama zemljišta su ne samo bile pošteđenije nego i bolje utvrđene, pa je samim tim u njima osjećaj za nastavak otpora bio prisutniji, a neraspoloženje prema sporazumnoj predaji izraženije. Za razliku od sjevernih, ravnijih ravničarskih oblasti Slavonije u kojima je zbog stalnog žestokog pritiska neprijatelja raspoloženje za mir bilo veće. Baton Breučki je obilazio, tražeći taoce, one breučke zone, zajednice i uporišta koja su općenito bila manje raspoložena prema novom odvijanju stvari.

• I relativno brzo povlačenje trupa Batona Dezitijatskog, pod sigurnost dinarskog masiva i njegovo utvrđivanje strateških točaka prema panonskom bazenu, posredno govori da Baton Dezitijatski sa svojim jedinicama nije boravio sjeverno od Save.

• Te južne oblasti su bile i relativno udaljene od pozicija Rimljana, tih novih «saveznika» Batona Breučkog. pa je i radi toga on smatrao potrebnim da njihovu lojalnost osigura uzimanjem talaca.

Iz svih tih razloga sasvim je razumljivo pretpostaviti da se veći dio pozornice na kojoj se odvija čitava «drama» odmetnuća Batona Breučkog nalazila na bosanskom, a ne slavonskom predjelu breučke i panonske teritorije. I sama «simbolička» predaja se događa na donjem toku rijeke Bosne, što bi dodatno potvrđivalo činjenicu da se u tim trenucima žarište breučko-panonskog otpora bilo, kao posljedica intenzivnih ofenziva neprijatelja, koncentriralo južno od Save, u nešto zaštićenije oblasti. Jer da se to vojno i političko jezgro panonskog i breučkog otpora tada nalazilo u Slavoniji ne bi imalo smisla da se simbolička predaja izvrši na rijeci Bosni. Obračun Batona Dezitijatskog sa svojim bivšim kolegom se možda desio negdje unutar prostora koji omeđuju, uključujući i njih, Trebava-Majevica-Ozren. Na navedenom prilično prostranom prostoru sjeveroistočne Bosne do danas je registrirano relativno malo željeznodobnih gradina ili bilo kojih drugih naselja u kojima bi se moguće odvijao ustrojeni i kontinuirani naseobinski život u datom razdoblju. To su npr. gradina Kožuhe kod Doboja, otvoreno naselje Gradina-Tolisa kod Gradačca, gradina Cigla na Ražljevima, situiranu sjeverno od Gradačca, gradinu Vuknić

kod Gračanice,[804] otvoreno naselje Bilanovo kod Gračanice. Krešića Gradina kod Tuzle i znatno udaljenije na istoku gradine Gornja Petrovica[805] i Kosovača[806] kod Kalesije.[807] U pokušaju lokalizacije mjesta na kojemu su se odvijala zbivanja vezana za otpadnuće, zarobljavanje, osuđivanje i kažnjavanje Batona Breučkog, ne bi trebalo odbaciti ni lokalitete koji se nalaze smješteni uz lijevu obalu rijeke Bosne ili u njenoj blizini kao što su naselja na otvorenom Gračac u Alibegovcima i Hendek u Makljenovcu, oba kod Doboja, nešto od rijeke Bosne udaljeniju gradinu Vrela (u bosanskobrodskom prostoru) čiji je prostrani plato nesumnjivo bio naseljen i u mlađem željeznom dobu i gradinu Brdo iznad Dobora i Dobor kod Modriče.[808]Ove posljednje dvije navedene gradine čine jedinstvenu cjelinu koja ima naseobinski kontinuitet od eneolitika (kostolačka kultura), preko brončanog, starijeg i mlađeg željeznog doba (pronađeni nalazi keltske latenske keramike) sve do srednjeg vijeka.[809]

Lokalitet Dobor, situiran nešto zapadnije od današnje Modriče skoro na samoj lijevoj obali rijeke Bosne, svojim zemljopisnim i strateškim položajem u pravom smislu predstavlja «Vrata Bosne». I možda se upravo kod ili na širem prostoru (uključujući obje strane rijeke) zahvata oko ove strateške točke desila simbolična predaja Panonije rimskom zapovjedniku Tiberiju, koju opisuje Velej Paterkul. U tom slučaju Dobor ili neki drugi lokalitet na njegovom širem okruženju bi možda mogao biti ona lokacija koju je Velej definirao kao «*apud flumen nomine Bathinum»*.[810] Dobor je nesumnjivo i u mlađem željeznom dobu bio naselje od strateške i vojne važnosti koje je bilo moguće

---

[804] Kosorić, 1980:111

[805] Radimsky, 1893:483-484

[806] Fiala, 1893:152+sl. 14; Radimsky, 1895: 220-221+3; 4

[807] Ne bi iz navedenog razloga apriori mogli tvrditi da je ovo područje u protohistorijsko vrijeme slabo razvijeno i naseljeno. Istraživanja ove regije su u odnosu na ostale oblasti današnje BiH bila slabijeg intenziteta, a i konfiguracija terena prilično onemogućava i prepoznavanje ali i uopće postojanje gradinskih naselja onoga tipa na koje nailazimo na susjednom dinarskom prostoru, što je posebno izraženo uz samu rijeku Savu.

Na širem prostoru donjeg toka rijeke Bosne registrirano je i istraženo i nekoliko gradina, koje su nastale u nemirnim i turbulentnim vremenima velike kulturne, etničke i duhovne smjene u razdobljima eneolitika, čiji nalazi su imali veliku ulogu u definiranju i oslikavanju ovog značajnog perioda u arheološkoj znanosti BiH, kao što su gradine Vinogradine u Ševarlijama kod Doboja čiji slojevi pripadaju krugu vinčansko-tordoške faze i badenske kulture (Benac, 1964:129-134), Pivnica kod Odžaka sa naseobinskim kontinuitetom od eneolitika do kasnog brončanog doba (Benac, 1962:21-40+tbl. I-X; Isto, 1967:155-160+tbl. I-III) i posebno Vis-Modran kod Dervente, čija egzistencija traje od eneolitika (uključivo lasinjsku, kostolačku i vučedolsku kulturu) pa do kasnog brončanog doba i ranog željeznog doba (Marić, 1961:151-171+ tbl. I-VII; Belić, 1964:22-23; Dimitrijević, 1979:137-181), te gradine Stupari kod Lukavca i Tulović kod Banovića (Kosorić, 1980:111).

Zanimljivo je spomenuti da su na ovom prostoru evidentirani mnogobrojni nalazi novca iz Apolonije, Dirahija i Damastiona, na lokalitetima Dobra Voda kod Modriče, Tramošnica i Lukavac kod Gradačca (Patsch, 1902:394; 420-423; 424), koji na najbolji način svjedoče o živim i razvijenim gospodarskim i trgovačkim odnosima ovog područja u mlađem željeznom dobu sa mediteranskim centrima.

[808] O gradini Vrela v. Basler, 1952:411-424; Belić, 1963: 35-36

[809] Bojanovski, 1981:11-37

[810] *Vell.* II, CXIV, 4

smješteno na graničnoj liniji između Breuka i Oserijata?, i ono svojim kvalitetom pruža sve mogućnosti da bude odabrano za predaju Panonije. Za neka od tih naselja, sudeći po pronađenim nalazima, znamo da nastavljaju svoje postojanje i u rimsko doba, kao što je lokalitet Crkvina u Makljenovcu kod Doboja koji ima dug kontinuitet naseobinskog života do razvijenog srednjeg vijeka.[811]

Za razliku od lokaliteta Dobor, koji se nalazi na samoj rijeci te je prema tome bio preblizu teritorija pod rimskom kontrolom ili supervizijom, prostor gdje je došlo do direktnog sraza dvojice nekadašnjih kolega potrebno je tražiti u dubljoj unutrašnjosti. I to u onom dijelu breučko-panonskog prostora koji Rimljani još uvijek nisu držali pod svojom efektivnom kontrolom i ne suviše daleko od baza dinarskih ustaničkih snaga. Baton Breučki se u svome kretanju sigurno koristio već utabanim stazama i putovima koji su povezivali bitnija populacijska, gospodarska i politička središta, i na jednom od tih protohistorijskih putova on je bio sačekan i potučen od strane trupa pod zapovjedništvom Batona Dezitijatskog. Posebno mjesto u traženju mogućeg prostora na kojem se dogodila predaja Batona Breučkog i njegovo suđenje i pogubljenje zauzima šire područje oko današnje Tuzle. Ono je sudeći po nalazima materijalne kulture i u mlađem željeznom dobu bilo jače naseobinsko, populacijsko i političko središte u sjeveroistočnoj Bosni, ponajviše zahvaljujući golemim naslagama soli, esencijalne materije zbog koje su čitavi narodi kao Autarijati i Ardijejci ratovali, Nešto sjevernije od današnje Tuzle i rijeke Jale, na padinama Majevice, na lokalitetu Soline pronađene su nekropole ravnih grobova Srebro[812] i Gradovrh, te gradina Gradovrh u kojima su pronađeni nalazi koji potvrđuju izraženi razvitak i u toku mlađeg željeznog doba. U obje nekropole, otkopani i istraženi grobovi većinom pripadaju mlađem željeznom dobu, te bi oni pripadali populaciji čije se središte nalazilo na gradini Gradovrh, koja je na osnovi keramičkih nalaza najvjerojatnije osnovana u toku kasnog brončanog doba i egzistirala kao naseobina kroz čitavo željezno doba.[813] Eksploatacija soli je davala određeni gospodarski, društveno-politički i strategijski značaj široj tuzlanskoj okolici, koja je vjerojatno činila jednu upravno-političku i teritorijalnu jedinicu unutar određene domorodačke politije, možda breučke. ili

---

[811] Za više informacija o rasporedu prapovijesnih, protohistorijskih i antičkih nalazišta na ovom prostoru v. Arheološke karte iz Arheološkog leksikona BiH, broj 4, 5, 7 (mapa 1) i broj 8 (mapa 2)-*praistorijsko i rimsko doba.*

Za više informacija o lokalitetu Crkvina u Makljenovcu v. Radimsky, 1891:251-262; Isto, 1892 A:190-192; Patsch, 1895:573-574; Isto, 1897:530-537; Isto, 1899 A:253-259; Isto, 1902:402; Sergejevski, 1932:28; Isto, 1934:17-18; Čremošnik, 1951:249-250; Basler, 1957:93-108; Isto, 1972:56; Isto, 1979:313-330; Arheološki leksikon BiH, Tom II, 1988: 62-63 (natuknica Đ Baslera)

Nedaleko od Makljenovca, na lokalitetu Gradina u Doboju, pronađeni su i ostaci rimskog kastruma i naselja na otvorenom, što dokazuje stratešku i komunikaciono-saobraćajnu važnost područja današnjeg Doboja (što je njegova osobnost koja je zadržana sve do suvremenog doba) kao čvorišta između panonskog bazena i dinarskog pojasa. Radimsky, 1891:261; Patsch, 1897:530-536; Čremošnik, 1965:134-135; Isto, 1966:122-124; Isto, 1967:93-94; Isto, 1980:85-95; Isto, 1984: 23-84.

[812] Jovanović, 1957: 245

[813] Čurćić, 1908:77-90; Jovanović, 1957:245-249; Filipović, 1960:89-94; Milić, 1982:133-136

neke druge njoj susjedne i bliske politije.[814] Radi toga je i Baton Breučki mogao u konkretnom razdoblju da boravi na navedenom prostoru, nastojeći da osigura podršku i temelje za svoju novu političku poziciju i smanji utjecaj opozicionih stavova u oblasti koja je bila blizu još uvijek pobunjenom dinarskom pojasu. Iz svega slijedi moguća pretpostavka da je i tuzlansko područje moglo biti pozornica obračuna Batona Dezitijatskog sa Batonom Breučkim, predaje i suđenja potonjem. Pogotovu ako se ima u vidu da je ravnica oko rijeke Jale mogla osigurati dovoljno širok ravničarski prostor na kojem se mogla skupiti ustanička vojska i održati sabor, ali i koja ujedno i nije bila suviše udaljena od brdskog prostora na kojem se mogla nalaziti situirana i gradina u koju se bio sklonio Baton Breučki.[815] Tuzlanska oblast (dolina Jale i tuzlanska udolina shvaćena u širem smislu) je relativno blizu dezitijatske zajednice i nesumnjivo je bila krajnje južno područje politija iz panonskog bazena, jer neposredno južnije od rijeke Spreče se prostire «prazni» prostor u kome je u željezno doba egzistiralo vrlo malo gradina.

Baton Dezitijatski je protiv svoga odmetnutog kolege sigurno morao voditi dovoljan broj boraca kako bi se sa jedne strane mogao uspješno obračunati sa Batonom Breučkim i njegovim vojnim okruženjem, a s druge da omogući ponovno podizanje po njemu neprirodno «primirenog» breučko-panonskog segmenta na ustanak. Da se kretao duž rijeke Bosne ovo kretanje dinarskih trupa moglo bi doći u opasnost da bude primijećeno od strane izvidnika protu-ustaničkih snaga i njihovih posadnih trupa koje su se nalazile smještene na oserijatskoj zemlji i posavskom području. Baton Dezitijatski se u svojim taktičkim zamislima i kombinacijama koje je pravio protiv svoga suparnika u velikoj mjeri oslanjao i na faktor iznenađenja, te je sigurno nastojao da ostane neprimjećen. Tako se Baton Dezitijatski, nastojeći u potpunosti iskoristiti faktor iznenađenja zahvaljujući kojem je i najviše uspio ostvariti brzu i učinkovitu pobjedu nad Batonom Breučkim, vjerojatno odlučio za prebacivanje snaga preko drugih pravaca. U tuzlansku oblast se moglo iz dinarskog pojasa doći i iz sljedećih pravaca: a) zaobilazno preko Vranduka pa duž srednjeg toka Bosne i zatim poprečnom linijom preko padina Ozrena, b) ili preko Krivaje u ravnije oblasti sjeverno od planine Konjuh, c) i ravnim, ali i teže pristupačnijim, preko prijevoja Karaula.

---

814 O značaju soli za život ovog područja i naselja u njemu i to još u dosta ranim periodima i to ne samo za lokalnu populaciju nego i za znatno udaljenija područja dovoljno govori i sama njegova i drevna i današnja toponimija i hidronimija. U antici se naselje zvalo Salines, ime rijeke Jale koja protiče kroz današnju Tuzlu se izvodi od grčkog *jalos* -sol, riječica Solina, srednjovjekovna župa Soli, te sama Tuzla (tuz-na turskom sol.) Nije nemoguće ni pomisliti da su značenje i veličina Breuka proizlazili i iz posjedovanja i kontrole prostora Tuzle na kojima se dobivala dragocjena i vrijedna sol, slično kao što su važnost i snagu Dezitijata činili i rudnici metala i ispirališta Gornje Bosne. Nije nerealno pretpostaviti da se i jezgro breučke teritorije nalazilo južno od Save, o čemu bi možda posredno govorilo i to što se za rat 12 - 9. god. p. n. e., u kojem su Breuci jedni od glavnih nositelja otpora, navodi da se vodi na teškom području a te karakteristike pružaju južnije, bosanske oblasti posebno one u pojasu Sava-tuzlanska kotlina.

815 Samo suđenje i pogubljenje je izgleda bilo obavljeno neposredno po predaji Batona Breučkog, znači u relativnoj blizini gradine i zajednice koja je isporučila Batona Breučkog.

Ono što slijedi nakon izručenja Batona Breučkog predstavlja jedno od najzanimljivijih svjedočanstava iz antičke povijesti zapadnog Balkana, nažalost sačuvano samo kod Kasija Diona i to samo u jednoj rečenici, iz kojeg se mogu posredno izvući mnogi zaključci koji nisu direktno vezani za problematiku ustanka od 6. do 9. god. n. e., nego mogu otkriti i neke detalje vezane za aspekte društvenog i političkog života Dezitijata. Po Kasiju Dionu, Baton Dezitijatski je zarobljenog Batona Breučkog izveo pred okupljenu vojsku (στράτευμα), koja mu je glasanjem presudila. Da je presuda donesena glasanjem učesnika improvizirane skupštine-sudišta dokazuje upotreba glagola κατα–ψηφίζομαι,[816] o čemu je već ranije bilo više riječi. Prepuštanjem suđenja Batonu Breučkom okupljenoj vojsci, odnosno u prenesenom značenju narodu, Baton Dezitijatski nije samo postupao u skladu sa pretpostavljenim demokratičnijim tradicijama Dezitijata, koje su mu, i pored toga što je bio vrhovni vojvoda ustanka, bile najbliže i najshvatljivije, nego i iz nekih prizemnijih političkih razloga i općih interesa ustanka. On je time želio i da suđenju da općesaveznički karakter, jer u njemu nisu učestvovali samo Dezitijati, iako su oni vjerojatno i brojčano i na drugi način dominirali, nego i pripadnici drugih naroda. I tako bi se odgovornost za izricanje presude predstavila kao volja naroda, učesnika u ustanku, Iz toga bi proizlazilo da je i izvršavanje smrtne kazne, koje je uslijedilo odmah nakon presude, bilo smatrano kao da je učinjeno u ime naroda, ustanka i Saveza, znači u korist nekih metafizičkih, viših ciljeva i interesa, a ne osjećaja i interesa pojedinaca. Suđenjem Batonu Breučkom pred skupštinom Baton Dezitijatski je želio da to predstavi i kao javnu stvar, a ne kao osobnu stvar pojedinca, uključujući i njega. Tako bi po Batonu Dezitijatskom narod, u smislu vojnika ustaničkog Saveza bio jedini ovlašten i odgovoran da donosi ključne i presudne političke odluke, vodi sudske procese i presuđuje po vitalnim pitanjima. Time bi vojnička/narodna skupština Saveza bila vrhovno političko tijelo Saveza i ustanka, ali izgleda da ova skupština uslijed žestokih rimskih ofenziva koje su uslijedile na ustaničko područje nije uspjela zaživiti kao stabilna i oficijelno potpuno definirana institucija i da se nije uspjela izdići iznad karaktera *ad-hoc* konstitucije. Time bi i djelovanje oficijelnih dužnosnika i zapovjednika Saveza, ukoliko bi ono bilo u skladu sa interesima, ciljevima i zadacima Saveza, bilo predstavljeno kao izvršavanje obaveza ustanka, a ne kao samostalno djelanje. Čime bi se oni nalazili pod javnim imunitetom za sve učinjeno u ime «naroda», i bili bi amnestirani i od takvih djela kao što je pogubljenje Batona Breučkog. Ujedno bi se i dodatno podcrtavao značaj institucija ustanka i Saveza, i pokušao spasiti poljuljani autoritet ustanka. Ovim je Baton Dezitijatski nastojao u jedan jasan, prepoznatljiv, funkcionalan i cjelovit sustav uklopiti lokalne zapovjednike i ustaničke jedinice, i pojačati unutarnju koheziju i disciplinu ustanka koje su u prethodnim fazama ustanka, zbog samovolje i sklonosti ka separatnom djelovanju pojedinih vođa otpora i zapovjednika, dolazile u teška iskušenja. Izgleda da je u svome naumu stvaranja jedinstvenog sustava otpora nakon svih zbivanja vezanih za otpadnuće i suđenje Batonu

[816] *Cass. Dio* LV, 34, 5

Breučkom, Baton Dezitijatski bio i privremeno uspio, ali sada je za sve već bilo kasno jer je vrijeme za eventualni uspjeh ustanka već bilo isteklo.

S druge strane Baton Dezitijatski je narodnim, općeustaničkim suđenjem Batonu Breučkom nastojao i da održi Savez sa Breucima i drugim panonskim narodima čijim snagama je dotada zapovijedao Baton Breučki. Pošto se sudilo i presudilo osobi koja je bila obnašatelj vrhovnog vojnog zapovjedništva i koja je bila utjecajna i ugledna u breučkom i općepanonskom društvu i prije ustanka, Baton Dezitijatski je morao vrlo oprezno postupati sa vrijednim zarobljenikom, kako ne povrijedio osjećaje i interese Breuka i možda drugih panonskih naroda. Baton Dezitijatski nije želio da se zamjeri ili da izazove nezadovoljstvo u breučkim i panonskim političkom predstavništvima, unutar uglednih i utjecajnih rodova i uopće u breučko-panonskom društvenom miljeu. Osnovni cilj dolaska Batona Dezitijatskog sa svojim trupama u panonski bazen i intervencije protiv snaga lojalnih Batonu Breučkom bio je sprječavanje zaživljavanja sporazumne predaje i ponovno podizanje proturimskog ustanka na prostorima panonskih ravnica, a ne vojnička pobjeda nad Breucima i drugim Panonima. On je samo želio da sa njima, odnosno njihovim predstavnicima koji se nisu potpuno otisnuli u pravcu izdaje ponovo dogovori zajednički nastup. I u skladu i s tom idejom vodiljom, Baton Dezitijatski je i izveo javno suđenje drugom vrhovnom vojvodi. Jer iako je Baton Breučki nesumnjivo počinio, u odnosu na cjelokupni ustanak, akt teške izdaje on je ipak pripadao breučkom narodu pa bi svaki nepromišljen postupak, kao što bi bilo samoinicijativno presuđivanje bez traženja legitimiteta i bez nesumnjive javne i široke podrške mogao izgledati i kao uvreda breučkog ponosa. Da je postupio po kratkom postupku Baton Dezitijatski bi i sebe i svoje trupe mogao dovesti u situaciju da u očima Breuka i drugih Panona možda budu viđeni i kao strani element, uljezi koji su im došli nametati svoja rješenja i volju, a ne da spriječe izdaju, izvrše pravdu, kazne uzurpaciju i traže dobrovoljni sporazum zasnovan na partnerstvu i ravnopravnosti kako bi se obnovio zajednički nastup. On se, da bi ostvario svoje primarne ciljeve morao držati pravca kojim bi osigurao povjerenje Breuka i drugih panonskih naroda, a ne producirao nezadovoljstvo i u ionako klimavoj moralnoj situaciji u svezi želje za daljim nastavkom ustanka i kapitulantskoj i kalkulantskoj atmosferi kojima je uveliko odisao panonski bazen. On i njegovo vojno-političko zapovjedništvo jednostavno nisu smjeli dozvoliti da se pojavi sumnja u njihove proklamirane namjere unutar naroda čije su se vojske do zbivanja kod rijeke *Bathinus* nalazile pod vrhovnim zapovjedništvom Batona Breučkog. U tu svrhu Baton Dezitijatski je vjerojatno iskoristio i činjenicu da su na skupštini-sudištu pored dinarsko-dezitijatskog majoriteta, vjerojatno prisustvovali i učestvovali i neki pojedinci ili skupine iz breučko-panonskog miljea koje su se suprotstavljale politici Batona Breučkog, Iskorištavajući njihovo prisustvo, Baton i njegovo najbliže okruženje su mogli skupštini-sudištu dati bar fiktivni legitimitet□ i zastupništva breučko-panonskog segmenta ustanka, predstavljajući tako suđenje, presudu i njeno izvršenje i kao izražaj breučko-panonske volje i stavova, a ne kao svoje ili dinarsko-dezitijatsko samovoljno ponašanje i ispunjavanje želja i žara za osvetom. Način

i metode suđenja Batonu Breučkom i uopće cjelokupni proces koji se u svezi toga odigrao predstavljeni su tako kao volja oficijelne institucija koja reprezentira ustanak u njegovoj cijelosti. S tako ostvarenim legitimitetom koji bi dopustio zakonsko kažnjavanje Batona Breučkog, drugi vrhovni vojvoda je imao u svojim rukama kakav-takav argument na osnovi kojeg je mogao pregovarati sa drugim breučko-panonskim predstavnicima i zapovjednicima kako bi Panoniju ponovo podigao na oružje protiv rimske vlasti.

Javnim suđenjem i kasnijim pogubljenjem Batona Breučkog trebala je biti odaslana i poruka svim narodima Panonije, koje je nakon svega što im se neposredno prije bilo desilo uhvatio osjećaj melankolije i zahvatilo opadanje borbenog morala i želje za nastavkom rata, da vjeruju u odlučnost, nepokolebljivost i odlučnost svojih suboraca, posebno onih iz dinarskog pojasa. Baton Dezitijatski i njegovo neposredno vojno-političko okruženje su im tako nastojali ponovo uliti vjeru u snagu i cilj kojim se može zajedničkim i odlučnim djelovanjem ipak doseći. Oni su ujedno jasno stavljali na znanje da predaja i separatni dogovor sa neprijateljem ne dolazi u obzir i da ustaničke snage sa dinarskog pojasa neće dozvoliti nikakav dalji separatni ispad. Tako je javno suđenje vojničke/narodne skupštine trebalo i poslati jasnu poruku svim potencijalnim izdajnicima (*proditores*), što ih čeka. Uostalom upravo su narodne skupštine bile te institucije koje su imale ingerencije za suđenje po predmetima izdaje. U prvi mah je izgledalo da je poruka pravilno shvaćena i da je imala izvjesnog efekta, jer su se po Kasiju Dionu Panoni ponovo digli. Ali vrlo brzo se pokazalo stvarno naličje zbivanja koja su se u tim mjesecima i danima odigravala na prostorima nekada pobunjene Panonije, jer je ona ponovo bez većih teškoća podlegla pred prvom narednom rimskom ofenzivom.

Nesumnjivo je Baton Breučki svojim postupcima izazvao visoku razinu nezadovoljstva unutar breučkog i drugih naroda i stekao i otvorene neprijatelje koji su surađivali sa Batonom Dezitijatskim. Ali je veliko pitanje koliko je skupština-sudište stvarno gledano sa breučko-panonske strane bila stvarno legitimna u stvarnom i istinskom izrazu volje Breuka i drugih naroda iz panonskog bazena. Izgleda da i ona kao i prethodno djelovanje Batona Breučkog, iako su oba zbivanja svoje akcije i postupke opravdavale time da to rade u interesu i kao izraz volje breučko-panonskog segmenta, nije uspjela da ostvari ideju da bude stvarni izraz volje breučko-panonskog stanovništva. Skupština-sudište se zadržala samo na tome da, koristeći podršku samo jednog breučko-panonskog dijela koji je bio otvoreno neprijateljski nastrojen prema djelovanju Batona Breučkog, dobije bar kakav takav fiktivni legitimitet. I u tome treba tražiti razlog kasnijeg brzog prestanka ustroja otpora u Panoniji, jer ni ovaj dio breučko-panonskog stanovništva koji je bio odan interesima ustanka i Saveza i odlučan u tome da se nastavi zajednički otpor, nije predstavljao veći dio breučko-panonskog stanovništva. A vjerojatno nije bio ni dovoljno uvezan sa većinom naroda za čije su se zastupnike u skupštini-sudištu predstavljali, a koji su nakon svega što im se dogodilo zapali u apatiju i u totalnu vojnu i političku dezorijentiranost. Tako su se ustanički narodi Panonije samo fiktivno, više vođeni

inercijom općeg razvitka događaja, nego odlučnim i nepokolebljivim stavom ponovo podigli na ustanak. Ta pasivna pozicija breučko-panonske većine, koja je do tada služila samo kao objekt političke pa i vojne borbe opcija za nastavak rata i protiv njega, pokazati će svoje pravo lice kada se na panonski bazen ubrzo pokrene nova rimska ofenziva.

Baton Dezitijatski je vjerojatno bio u svome protežiranju demokratskih načela, u konkretnoj situaciji vezanoj za suđenje i presuđivanje Batonu Breučkom, podstaknut i motivima koji su u sebi nosili i karakter strateških zamisli u vođenju ustanka, Ovim činom on je i namjeravao da smanji pravo na samostalno vučenje poteza lokalnih političkih starješina i vojnih zapovjednika bez obzira na interese i opći cilj ustanka i njegove druge političke i vojne institucije i ostale sastavnice. Tako bi se spriječilo poduzimanje samostalnih, separatnih odluka koje bi bile strateške naravi, a što bi kao krajnju konsenkvencu imalo ugrožavanje čitavog ustanka. A smanjivanjem mogućnosti za separatno strateško djelovanje lokalnih moćnika tako što bi se jačao autoritet javnih institucija, posebno one najbrojnije, nesumnjivo bi se ojačavalo jedinstvo Saveza. U tu svrhu Baton Dezitijatski je nastojao sve sastavnice i dijelove koji su činili ustanak dovesti u jedan sustav koji bi bio institucionaliziran, i gdje bi se znala i poštivala mreža međusobne odgovornosti iz koje ne bi bio isključen ni on sam. A u tom sustavu bi skupština vojnika, ustvari naroda učesnika ustanka, bila suverena politička i vrhovna sudbena institucija. U skladu sa tom mišlju vodiljom Baton Dezitijatski nije mogao dozvoliti ugrožavanje pretakanja svoje ideje u praktično funkcioniranje ustaničkih snaga i institucija, tako što bi učinio osobni presedan i iskoristio svoju vojvodsku moć i autoritet i po samo svojoj volji ili volji svoga najbližeg okruženja presudi svome doskorašnjem kolegi. Baton Dezitijatski je suđenjem i presuđivanjem koje izvodi skupština vojnika/naroda vjerojatno nastojao i da oslabi moć i političko značenje lokalnih aristokratskih prvaka unutar drugih politija učesnika u ustanku. Oni su u odnosu na obično građanstvo bili više skloni kalkulanstvu i kompromisnim rješenjima, jer su imali mnogo toga da izgube ako bi se, za njih sve besmislenija dalja borba do konačnog cilja, nastavila. Zbog toga je Baton Dezitijatski za svoju ideju odlučne borbe podršku tražio u širim masama, koje su uostalom i najviše stradale od rimskih nameta, regrutacija i drugih obaveza. Lokalna aristokracija, u tradiciji rimske provincijalne politike, je bila protežirana i često nalazila zajednički jezik sa rimskim državnim i provincijskim predstavnicima. Rat je izgleda stvarno ojačao demokratski duh i političko značenje običnog naroda predstavljenog preko skupština vojnika. Golema masa se nalazila u oružanim snagama ustanka i samim ona je predstavljala i izniman politički faktor, pa su krugovi lokalne domorodačke aristokracije s razlogom mogli biti obazrivi prema općem trendu razvitka ustanka koji je najviše inicirao jedan od vrhovnih vojvoda. I u ovome bi trebalo tražiti razloge političke i vojne kombinatorike koju su izvodili Skenobard i posebno drugi vrhovni vojvoda Baton Breučki, i njihovih težnji za napuštanjem ustanka i kreiranje sporazuma sa Rimljanima. Uostalom jačajući pozicije običnog naroda u prvom redu podržavajući i pridržavajući se širokih sudbenih ingerencija skupštine vojnika, a

slabeći politički značaj lokalne aristokracije, Baton Dezitijatski nastojao i da ojača opće institucije i ciljeve Saveza na uštrb lokalnih narodnosnih partikularizama, čiji su najveći i najglasniji eksponenti i zagovornici dolazili iz redova aristokracije pojedinih politija. On je time želio poručiti da je sudbina ustanka u rukama cjelokupnog naroda, tj. njegovih ratnika a ne u željama, težnjama i ambicijama pojedinaca ma koliko oni bili politički ugledni i utjecajni, te da su vrhovni dužnosnici ustaničkih snaga samo predstavnici mase običnih vojnika tj. naroda kojem za svoje akcije potpuno i odgovaraju. Osim toga on je uvijek veću opoziciju realizaciji svojih nastojanja i osjećao i imao unutar redova lokalnih prvaka, koji su se teško mirili sa promjenama koje bi im možda mogle narušiti status, stečeni ugled pa u krajnjoj konzekvenci i imovinu, nego među običnim vojnicima koji su u načelu većinom bili odaniji interesima ustanka. Lokalni prvaci su raspolagali sa većom stvarnom moći i autoritetom pa su se mogli usuditi da preduzimaju i donose strateške odluke koje bi mogle dovesti u pitanje ustanak. Suprotno od njih, obični vojnik samo kao jedinka je bio previše slab da bi se uopće mogao otisnuti na to da donosi odluke takve naravi, pa je po prirodi stvari bio odaniji prema onom prvom cilju koji mu se postavio kada je stupio u borbu. Zato je Baton Dezitijatski ideju o jačoj unutarnjoj koheziji pokušao ostvariti oslanjajući se na one institucije koje su okupljale u najvećem broju obične vojnike i izražavale njihovu volju. Dok je kao jedinka obični vojnik bio skoro politički beznačajan, udružen sa ostalim svojim suborcima on je stvarao političku snagu na koju je Baton Dezitijatski mogao računati i sa kojom je i više nego parirao autoritetu i moći društvenih i političkih elita naroda koji su učestvovali u ustanku. Davanjem vrhovnih suverenih i sudskih prava skupštini-sudištu vojnika/naroda Baton Dezitijatski i neposredno političko i zapovjedno okruženje oko njega nastojalo je i prevazići krizu političkog autoriteta koja je proizašla kao direktna posljedica svih zbivanja koja su se odigravala u svezi otpadnuča Batona Breučkog. I to tako što bi instalirali kao vrhovni prepoznatljiv i poštovan politički autoritet ustanka jednu instituciju kojoj bi trebali biti podređeni svi drugi segmenti ustanka. A kao najpogodniji čin za takvu realizaciju poslužilo je upravo suđenje jednom od dvojice vrhovnih vojvoda čije je samoinicijativno djelovanje vodilo do niza poremećaja, uzurpacije i klasične izdaje. Možda su i ove tendencije koje je Baton Dezitijatski pokušavao afirmirati izazivali i određenu dozu podozrenja kod niza lokalnih prvaka, pogotovu unutar onih zajednica u kojima demokratske osobnosti nisu bile toliko izražene i prisutne. Moguće je da su se i u tome krili razlozi da pojedine starješine počnu kalkulirati, pa i voditi dvostruku igru ili čak i otvoreno napuštati ustanak. Suprotno od njih Baton Dezitijatski je, kako se iz svega izloženog može vidjeti, bio osoba potpuno posvećena i odana ne samo dezitijatskom narodu nego i općim interesima ustanka.

Batonu Breučkom je bilo suđeno najvjerojatnije po optužnici za izdaju koju je počinio kao vrhovni vojvoda i zapovjednik ustaničke vojske, pa je u skladu sa tim bilo sasvim logično da mu presude oni koje je trebao predvoditi i koje je izdao, tj. vojnička skupština. Titulu suverena Breuka koju je Baton Breučki preuzeo njegov imenjak kao i uostalom i

jedan dio Breuka i oko njih okupljenih Panona nije priznao i smatrao je za najobičniju uzurpaciju. To što su Rimljani Batonu Breučkom priznali pravo na suverensku vlast u breučkoj politiji je samo moglo biti dodatni i to otežavajući faktor po njega nakon što je bio predat snagama koje je predvodio Baton Dezitijatski. Najvjerojatnije je pred vojničkom/narodnom skupštinom Baton Breučki optužen ne samo za izdaju zajedničke borbe i zaključivanje separatnog sporazuma sa Rimljanima kojim priznaje njihovu vlast protiv koje ustanici već duže od dvije godine vode teške i surove borbe, nego i za nasilno svrgavanje Pinesa, njegovo izručenje neprijatelju i uzurpaciju breučke suverene vlasti. Ovim je Baton Dezitijatski nastojao da suđenje prikaže i kao čin kojim se štiti breučki politički sustav i pred pravdu izvode njegovi prekršitelji, čime se nastojalo da se dodatno čin suđenja još više približi breučko-panonskoj komponenti, a posebno pristalicama Pinesa. Sam tok suđenja izgleda nije baš bio previše prožet nekim različitim stavovima i izgleda da su učesnici vojničke/narodne skupštine, u tom momentu u funkciji sudišta, bili u dovoljnoj mjeri ogorčeni na Batona Breučkog i da rezultat njihovog odlučivanja nije uopće dolazio u pitanje, Ako se može vjerovati da je Kasije Dion u svome izvještaju realno predstavio povijesnu situaciju, a nemamo nikakvog razloga da to ne činimo, odmah nakon izricanja presude Baton Breučki je na licu mjesta pred još uvijek okupljenom vojskom tj, svojim presuditeljima pogubljen.[817] Izvođenjem Batona Breučkog pred sud narodne vojske i sve ono što je kao posljedica toga uslijedilo zaključno sa njegovim pogubljenjem je predstavljalo javni čin, kojim je drugi vrhovni vojvoda jednim dobrim političkim potezom suđenje, presudu i pogubljenje legimizirao. Učinivši čitav postupak koji je slijedio sa zarobljenim Batonom Breučkim zakonskim, Baton Dezitijatski je svoje djelovanje u svemu tome prikazao kao obavljanje svojih obaveza i normalan i potpuno legitiman čin jednog dužnosnika ustanka i Saveza, te tako na neki način i amnestirao sebe.

Za razliku od Kasija Diona, kod drugog našeg glavnog izvjestitelja o ustanku ne nailazi se ni na naznake da je došlo ni do intervencije trupa Batona Dezitijatskog u Panoniji, niti da je održano suđenje niti da je pogubljen Baton Breučki koji se, po Veleju Paterkulu, nešto ranije kod rijeke *Bathinus* «predao» Tiberiju. Na ovom primjeru izgleda da se nailazi na namjerno izbjegavanje unošenja u povijesno djelo niza činjenica koje su se odigrale odmah nakon zbivanja kod rijeke *Bathinus*, i to kao njene neposredne posljedice. Da ih je naveo Velej bi tako otkrio pravu prirodu panegirički predstavljene predaje Panonije Tiberiju, odnosno da nije bila riječ ni o kakvoj rimskoj bezuvjetnoj pobjedi nego o najobičnijem kompromisu učinjenom od dvije zainteresirane strane, od kojih jedna i to rimska izgleda nije bila i najiskrenija. Jer kako bi to bilo moguće da se Panonija predala kada se po njoj još uvijek kreću jake i brojne ustaničke snage bez ikakve smetnje od strane rimskih i njima savezničkih snaga, da postoje uporišta kao vojno samodovoljne

[817] *Cass. Dio* LV, 34, 5-6

jedinice. Kako bi to Tiberije, taj vrsni zapovjednik mogao učiniti takav taktički previd i dozvoliti da trupe kojima zapovijeda drugi ustanički vrhovni vojvoda bez ikakvog smetnje od strane oružanih snaga kojima je zapovijedao, uđu na prostor Panonije. I da u zasjedi sačekaju Batona Breučkog, tog rimskog konvertirskog podložnika, potpuno ga poraze i zarobe, održe mu javno suđenje i na licu mjesta mu presude. Pa ako su Panoni predali oružje zašto nisu rimske jedinice ušle na teritoriju Panonije koja je do tada bila pobunjena, i zašto bi uostalom Plaucije Silvan morao, da nakon što su se Panoni ponovo digli predvodi, ofenzivu. Da je sve to morao da navede «u vodu» bi pala čitava koncepcija Velejevog podilaženja prema Tiberija, koja je posebno trebala da dođe do izražaja u opisu onoga što se desilo kod rijeke *Bathinus* kako bi se Tiberije predstavio kao autoritetna i jaka osoba, sposoban zapovjednik i Rimljanin «pravog kova» pred kojim polažu oružje i čine poklonjenje tisuće ratnika koji su, po Veleju, kratko vrijeme ranije ropstvom prijetili Italiji (*paulo ante servitutem minatam Italiae*).[818] Prenaglašavanjem opasnosti koje ustanici predstavljaju po Italiju, što izričito navodi na dva mjesta u svome nacrtnom opisu, Velej je želio da podcrta Tiberijevu osobu pred kojom se na kraju ta «prijetnja» dolazi da pokloni, kao nekog novog Marija, spasioca države. I zbog svega toga Velej Paterkul je sigurno smatrao da je najbolje da se ne zamjeri i da prešuti čitav niz činjenica, uključujući i pogubljenje Batona Breučkog, koje se vjerojatno ne bi našle ni u neostvarenom radu kojem je *Historiae Romanae* trebala služiti kao nacrt. Velej je na taj način prepustio čitaoca da se u svezi pada Panonije zadovolji samo sa opisom zbivanja kod rijeke *Bathinus*, koja su ustvari bila samo startna pozicija za razvoj procesa koji je na kraju doveo do prestanka ustroja otpora u Panoniji. Pogubljenje izvedeno na licu mjesta bilo je, kao i suđenje i izricanje presude Batonu Breučkom javni čin, ali sa drugačijim motivima. Dok se prisustvo javnosti i njeno učestvovanje u procesu suđenja i presuđivanja može objasniti demokratskim tradicijama dezitjatske zajednice i strateškom političkom pragmatikom Batona Dezitijatskog i njegovog neposrednog vojnog i političkog okruženja, u slučaju pogubljenja na licu mjesta i to vrlo brzo po izricanju presude stvari stoje nešto drugačije. Načinom izvršenja ovog čina Baton Dezitijatski je pred svojim vojnicima i subordiniranim zapovjednicima želio na jednoj strani da pokaže odlučnost i beskompromisnost, a na drugoj da se predstavi kao predstavnik koji će bespogovorno i brzo izvršavati volju svoga naroda. Tako bi se Baton Dezitijatski prikazao i na prostorima Panonije kao osoba čvrste volje. A i Panoni bi pred sobom vidjeli vrhovnog vojvodu, sa kojim do tada nisu imali kontakta u onolikoj mjeri kao sa Batonom Breučkim, kao nepokolebljivog lidera, sposobnog, i spremnog da se u borbi za zajedničke interese suoči i sa najvećim iskušenjima, ali koji je ujedno i odan institucijama i običajima naroda i poštovalac legitimiteta. Baton Dezitijatski je tako ukazao i da će se beskompromisno suprotstaviti svim težnjama za secesijom, izdajom i kalkuliranjem i da će braniti i predstavljati svojom osobom i svojim autoritetom ustanak do samoga kraja.

[818] *Vell.* II, CXIV, 4

Pogubljenje na licu mjesta je imalo i svoje simboličko značenje kojim se željela pokazati odlučnost i beskompromisnost i okupljene vojske, koja je posredno predstavljala i ustaničke narode, da nastavi sa zajedničkom borbom do konačnog cilja. Javno pogubljenje je trebalo na neki način da predstavlja i odaslanu poruku u vidu opomene svima onima koji imaju namjeru da napuste zajedničku borbu, a posebno onim prvacima koji su se kolebali ili oportunistički tražili izlaz iz ustanka, što ih čeka ako se odluče na to.

Pad Panonije

Nakon suđenja i pogubljenja Batona Breučkog, i likvidiranja izdajničkog pokreta, mnogi Breuci i Panoni koji su se nalazili u okvirima onog segmenta ustanka koji je neposredno ulazio u zonu odgovornosti pogubljenog vojvode ponovo su se digli na oružje protiv Rima.[819] Ovaj podatak Kasija Diona je ipak potrebno shvatiti samo uvjetno jer ono ni po svome opsegu ni po svome kvalitetu nije bilo približno onome što se događalo za vrijeme izbijanja ustanka 6. god. n. e. u panonskom bazenu. Iako su se panonski prvaci i snage obavezale da se ponovo bore, riječ je ipak bilo o dezorganiziranim, umornim i oslabljenim snagama, čiji ni borbeni moral i volja izgleda nisu bili baš na zavidnoj mjeri i kojima je bilo potrebno vremena da se ponovo ustroje bar u onoj mjeri kao pred proces koji je doveo do separatne predaje kod rijeke *Bathinus*. Naravno pojedini dijelovi toga panonskog oružanog sustava su pokazivali odlučnost i žilavost i u daljem otporu, ali sve je to bez postojanja jasnog obrambenog sustava bilo osuđeno da djeluje samo kao manji čin otpora. A taj raspad obrambenog sustava, a koji Baton Dezitijatski i njegovo i dinarsko i panonsko okruženje i sljedbenici nisu imali ni vremena ni mogućnosti ni snage da ponovo ustroje (iako su sigurno namjeravali to učiniti pa i činili), jer je nastupila nova rimska ofenziva sa konkretnim zadatkom-okupacija Panonije. Nakon odmetnuća i kažnjavanja jednog od vrhovnih vojvoda Baton Dezitijatski je ostao jedini vrhovni vojvoda i predstavnik ustaničkog Saveza. I to izgleda bez izbora novog kolege iz panonskog bazena, jer sve što je uslijedilo se tako brzo odvijalo da je čak ako je bio i planiran izbor zamjene za položaj koji je u ustaničkoj i breučkoj hijerarhiji uživao Baton Breučki on se jednostavno nije mogao ostvariti. Plaucije Silvan je sa trupama sa kojima je zapovijedao vrlo brzo reagirao i u stilu skoro «blitzkrieg» kampanje slomio ustroj otpora ponovo podignutih Breuka i Panona, bez većih teškoća.

Na samom panonskom ratištu, uslijed niza negativnih okolnosti koje su se pojavile, Baton Dezitijatski nije imao šansi da se samo sa trupama kojima je neposredno zapovijedao (uključujući i one Panone koji su mu se pridružili) uspješno suprotstavi rimskoj ofenzivi. Zemljopisni karakter Panonije nije davao mnogo mogućnosti dinarskim jedinicama da razviju svoja uobičajena taktička rješenja, a Dezitijati i drugi gorštaci nisu bili ni navikli na intenzivno vođenje operacija u poglavito ravnijim područjima. Tako da oni nisu ni

[819] *Cass. Dio* LV, 34, 6;

mogli da puno pomognu svojih panonskim suborcima na koje se pokrenula navala protu-ustaničkih snaga koje je predvodio Silvan. I vidjevši potpuni kolaps ustroja fronte u panonskom bazenu, odnosno na području koje je zauzimao nekadašnji breučko-panonski segment, Baton Dezitijatski se sa svojim trupama povukao u dinarski pojas, još uvijek preostalo kompaktno ustaničko područje. Baton Dezitijatski je jednostavno bio prisiljen da povuče snage kojima je neposredno zapovijedao jer se, u situaciji brzog i općeg kolapsa otpora u panonskom bazenu, vrlo lako mogao naći u iznimno teškoj taktičkoj poziciji. Udaljen od svojih logističkih baza i nalazeći se uvjetno rečeno na «tuđem terenu» koji je bio izložen snažnom udaru protivničkih snaga, Baton Dezitijatski se sa svojim trupama mogao suočiti sa odsijecanjem veze sa dinarskim pojasom pa i opkoljavanjem i uništavanjem, a osim toga on je morao osigurati i svoje matično područje.

Uvidjevši da je i moral i spremnost za nastavak borbe kod Breuka i drugih panonskih zajednica opala, u tolikoj mjeri da su pokušaji održanja Panonije besmisleni, Baton Dezitijatski je odlučio skratiti liniju ratišta i povući se iz Panonije. Izgubivši bilo kakve nade za opstanak panonskog ratišta, iskusni Baton Dezitijatski je odlučio utvrditi strateške prolaze iz panonskog prostora u dinarski pojas. Tom prilikom formirao je prema njoj jak lanac obrambenih utvrda i to na vitalnim strateškim mjestima koji su kontrolirali putove kojim se iz Panonije dolazilo u dinarsko (dalmatinsko) područje. Po Kasiju Dionu, prilikom povlačenja iz Panonije Baton Dezitijatski je sa svojim trupama opustošio ovu zemlju (…διαλαβὼν ἐκείνην ἐπόρθει),[820] i taj postupak bi se mogao prije smatrati ne nekom vrstom odmazde nad Panonima nego primjenom taktike «spaljene zemlje», On je dobro znao da bi se nakon smirivanja panonskog ratišta gro trupa pod rimskim zapovjedništvom, koji se našao sjedinjen u panonskim zemljama, prešao na realiziranje «dalmatinske faze», odnosno prebacivanje ofenziva velikih razmjera na dinarsko područje i to iz pravca tek zauzetog područja Panonije. Ustvari najlakši prodor u samo srce dinarskog ustaničkog područja, u dezitijatske zemlje, bio bi onaj pokrenut sa breučkog područja. Ovo razmeđe dinarskog i panonskog pojasa iz razloga postojanja ustaničkog ratišta u panonskom bazenu izgleda nije bilo dobro zaštićeno. Tako se izlaskom sa sjeverne strane trupa pod rimskim zapovjedništvom pojavio problem «mekog trbuha» ustanka, koji je Baton Dezitijatski nastojao ubrzano riješiti politikom spržene zemlje, kako bi dobio na vremenu (jer je usporavao napredovanje i snabdijevanje rimskim trupa) i utvrđivanjem linija odbrane okrenutih prema Panoniji. Baton Dezitijatski je te ustaničke garnizone (φρουραῖς) postavio najvjerojatnije u dolini rijeke Bosne (na mnogim strateškim točkama na ovom prostoru), u ozrenskom pojasu i uopće između rijeka Krivaje i Spreče, na prostorima Karaule (samo ime sugerira postojanje granične, nadzorne, garnizonske pozicije), i u srednjem toku Drine oko srebreničkog

[820] *Cass. Dio* LV, 34, 6-7

zavoja. Pri tome su vjerojatno učvršćene i preostale ustaničke pozicije na sjeverozapadnom i drugim ustaničkim prostorima i to poglavito one na linijama bojišnice i prema očekivanim pravcima neprijateljskog udara. Žestok otpor koji je u vrijeme proljetne ofenzive 9. god. n. e. pružen tim snagama ukazuje da je utvrđivanje linija i strateških točaka na bojišnici bilo uspješno i tek ih je angažman kompletne protu-ustaničke armije Ilirika slomiti ali uz veliki i ogorčeni otpor.

Nakon što su se njihovi dinarski suborci povukli, preostali Panoni shvativši da je nastupio neminovni kraj a i uviđajući uništavanje vlastite zemlje od Silvanovih trupa, odlučio je da se preda, postižući izvjestan dogovor o predaji.[821]I tako je sa jeseni 8. god. n. e. prestao svaki ustrojeni i značajniji otpor na prostorima panonskog bazena, čime se oko preostalog ustaničkog područja u dinarskom pojasu oblikovalo klasično vojno okruženje vođeno i sinkronizirano iz ona tri glavna protu-ustanička središta koja ustanici u samom početku rata nisu uspjeli da stave pod kontrolu⇒ Siscija-Sirmijum-Salona. Jedini otpor koji se nastavio u Panoniji činile su manje, u veći obrambeni sustav nepovezane i neustrojene grupe, čija je aktivnost sve više poprimala formu hajdučije.[822] Vjerojatno su ove grupe sačinjavali oni pojedinci koji su bili najodaniji ideji ustanka i najodlučniji protivnici politike Batona Breučkog, a koji se nisu uspjeli povući sa trupama Batona Dezitijatskog. Rimljani su u ponovo uspostavljenim peregrinskim *civitates* uglavnom doveli na vlast one pojedince ili grupe koje su im bili najviše naklonjene. Te grupe su poglavito dolazile iz krugova koji su direktno ili indirektno podržavali Batona Breučkog ili su od početka bili na rimskoj strani ili su na samom kraju uspjeli nekako postići sporazum sa zapovjedništvima nastupajućih rimskih trupa. I njihovim političkim protivnicima nije preostajalo ništa drugo nego da se sakriju u šume i da sporadičnim, manjim iznenadnim napadima hajdučkog karaktera uznemiravaju i ometaju pacifikaciju teritorije. Ove grupe su, po Kasiju Dionu, nastavile sa prepadima još dugo vremena, što je po njemu sasvim prirodno nakon jednog tako velikog nemira kao što je bio ustanak.

Pošto je Plaucije Silvan taj koji predvodi konačnu ofenzivu na preostalo breučko i panonsko ustaničko područje, a riječ je o zapovjedniku koji je pokrivao istočnu liniju bojišnice (njegov stožer se vjerojatno nalazio ili u Sirmijumu ili u njegovom širem gravitacionom području), sva ova zbivanja koja su vezana za otpadnuće i kažnjavanje Batona Breučkog i ponovni «panonski rat», pokrivaju poglavito istočne dijelove panonskog bazena. Vjerojatno je riječ o oblastima između Bosne i Drine na bosanskom području i odgovarajućem dijelu u slavonskom, pa možda i prekodravskom području.

---

[821] *Cass. Dio* LV, 34, 7

[822] *Cass. Dio* LV, 34, 7; Taj fenomen hajdučije koji se održava u panonskim zemljama još dugo nakon pada Panonije Kasije Dion je smatrao potrebnim da zabilježi da se to stalno događa, dodatno ističući da je hajdučija posebno izražena u slučaju naroda nekadašnje jedinstvene provincije Ilirik. Čim ističe ovaj fenomen vjerojatno se i sam Dion , dok je bio namjesnik ilirskih provincija, intenzivno suočavao sa ovim ozbiljnim problemom pa je samim tim smatrao potrebnim da fenomen hajdučije kada govori o ilirskim zemljama posebno naglasi. To bi sugeriralo da je i u njegovo vrijeme «hajdučki zanat» bio svojstven i najviše prepoznatljiv za prostore ilirskih zemalja.

Sudeći po tekstu Veleja Paterkula koji kaže da je u ljeto 8. god. n. e. Panonija tražila mir, a i po tome što i kontekst teksta Kasija Diona koji govori o zbivanjima u Panoniji vezanim za posljednje razdoblje ratnih zbivanja i njegovo mjesto u djelu sugerira da se to događa u drugoj polovici 8. god. n. e. može se bar okvirno odrediti i vrijeme svih ovih zbivanja. Tako bi se sporazumna predaja kod rijeke *Bathinus* desila u ljeto, a konačni pad, orijentirajući se prema podatku Veleja da se u jesen pobjednička vojska vratila u svoja zimovališta, desio bi se znači zaključno sa jeseni 8. god. n. e. To bi značilo da se sve što se odigralo u vezi odmetnuća Batona Breučkog desilo u ljetnim i jesenjim mjesecima (vjerojatno unutar perioda VII-X. mjesec). Sa padom Panonije Kasije Dion i završava svoju LV. knjigu, tako i simbolički označavajući kraj jednog razdoblja. Po Dionu, Tiberije se u Rim uputio dok su još uvijek trajale završne operacije konačne pacifikacije organiziranog otpora u breučko-panonskom bazenu.[823] To bi značilo da je on u potpunosti imao povjerenja u svoje podređene zapovjednike, u prvom redu na Plaucija Silvana, ali i da je bio siguran u ishod ugušivanja poslije đepova otpora.[824]

Razlozi raspada jedinstvenog Saveza i pada Panonije

I poljuljani autoritet Saveza i nespremnost daljeg posvećivanja i žrtvovanja u ime ciljeva koje je on predstavljao, i pored svih pokušaja i nastojanja Batona Dezitijatskog i njegovih suradnika, a vjerojatno i drugih prvaka ustanka, upravo se na primjeru pada Panonije najbolje pokazuje. Ni kasnija intervencija drugog vojvode nije mogla da ponovo privuče Breuke, a sa njima vjerojatno i neke druge narode Panonije da nakon nekog vremena nastave sa ozbiljnijim otporom i da ostanu u Savezu. Odustajanju od nastavka otpora, i pored ponovnog privremenog pridruživanja naroda iz Panonije (Breuka i oko njih okupljenih naroda), doprinijela je i brza reakcija i intervencija M. Plaucija Silvana i trupa koje je predvodio na breučku i drugu preostalu ustaničku teritoriju u Panoniji. I moral Breuka i oko njih okupljenih drugih panonskih naroda i zajednica i pored načelnog nepodržavanja čina Batona Breučkog i nastavka borbe zbog svih zbivanja koji su pogodili Breuke i druge panonske narode, počevši od niza vojnih neuspjeha, preko sukoba ratne i sporazumaške stranke i posebno zahvaljujući totalnom raspadu sustava cjelovitosti borbe i otpora i proizlazeći iz toga i slabe sposobnosti za adekvatnu obranu panonskog bazena, pao je na vrlo nisku razinu. Autoritet Saveza i njegovih institucija su bespovratno bili narušeni u oblastima Panonije, a ideja zajedničke borbe koju su svi prihvaćali je bila teško kompromitirana. I kao što su pokazali priličnu indiferentnost za sudbinu svoga novog kralja i starog vojvode Batona, Breuci i drugi Panoni su istu toliku

---

[823] *Cass. Dio* LVI, 1, 1

[824] Na osnovi Dionovog izlaganja možda bi se mogla pokušati rekonstruirati, bar u okvirnim crtama, zbivanja u posljednjim danima ustaničke Panonije. Ofenziva Plaucija Silvana je imala razgranato operativno djelovanje i nije bila usmjerena samo po jednoj liniji prodiranja. Kako se čini, organizirani otpor je u već u početku ofenzive bio slomljen i nakon strateškog povlačenja Batona Dezitijatskog, ostali su samo pojedini nepovezani dijelovi koji su onda, u narednom periodu, uslijed pustošenja Silvanovih jedinica sklapali sporazume i tako se praktično ugovorno predavali Rimljanima.

količinu spremnosti, zainteresiranosti i mogućnosti ali sada za nastavak otpora pokazali i prema pokretu trupa Plaucija Silvana.

Jednostavno rečeno nestalo je međusobnog povjerenja, u dovoljnoj mjeri, sudionika borbe u ponašanje «onog drugog». Nakon svega, Baton Dezitijatski je bio prisiljen da prihvati nestanak jedinstvenog Saveza i prestanak zajedničke borbe i da se povuče u dinarski pojas gdje se nadao da će uspjeti održati otpor. Tamo se još uvijek nalazilo dovoljno naroda koji su bili odlučni da se posvete daljoj borbi, a jedinstveni ustanički Savez se kao ustrojena vojna i politička pojava sveo samo na onu sastavnicu jedinstvenog Saveza koju je predvodio samo Baton Dezitijatski, znači na «uvjetno rečeno» samo na dinarsko-dalmatinsko područje. Vjerojatno su u tom krnjem Savezu ostali priklonjeni i neki manji elementi iz panonskog bazena koji su bili prisiljeni, da nakon konačne rimske okupacije Panonije a ne želeći da se predaju ili neustrojeno bore na prostorima Panonije, da pređu u dinarski pojas. Ipak i pored svoje kratkotrajnost od samo par godina, jedinstveni ustanički Savez je predstavljao jedno dragocjeno povijesno iskustvo, tako rijetko primjenjivano među autohtonim narodima zapadnog Balkana i panonskog bazena.

Raspadu Saveza doprinijela je indirektno još jedna bitna činjenica a to je da su, iako teorijski predstavljaju jedno tijelo, u svome praktičnom djelovanju vrhovne vojvode ipak imale podijeljenu i teritorijalnu odgovornost. I to Baton Breučki u panonskom bazenu, a Baton Dezitijatski u dinarskom pojasu. Izuzev neposredno po stvaranju jedinstvenog ustaničkog Saveza i u pojedinim slučajevima u toku 7 god. n. e. kada su dvojica vrhovnih vojvoda djelovali zajedno, ostatak vremena izgleda da su njih dvojica odvojeno provodili u «svojim zonama». To je moglo dovesti i do toga da neposredni kontakti među Batonima ne budu u tolikoj mjeri prisutni u kojoj bi trebali biti, jer ih je sve veća angažiranost na bojištu udaljavala od međusobnih sastajanja i dogovaranja o zajedničkoj strategiji i daljoj sudbini ustanka. Tako se i moglo desiti da jedan od njih planira dogovornu predaju i izlazak iz Saveza, a da drugi bude potpuno zatečen tim činom. Baton Dezitijatski nesumnjivo nije bio prisutan u panonskom bazenu kada se među Breucima i drugim ustanicima koji su bili pod zapovjedništvom Batona Breučkog vodila borba o tome da li pristati uz ideje Batona Breučkog ili nastaviti sa borbom. Znači i međusobna fizička odvojenost vrhovnih vojvoda ustanka je samo doprinijela pojavi i produbljivanju različitosti njihovih interesa i viziji dalje ne samo sudbine ustanka nego i uopće naroda koje su predvodili u ovom jednom od najvećih zajedničkih pokreta naroda Ilirika.

Daljem neodržanju panonskog ratišta je prilično doprinijelo i gubljenje zajedničkog zapovjednog središta koji je povezivao sve snage otpora na breučko-panonskom prostoru.[825] To je bila jedna od najtežih posljedica po dalju sudbinu otpora. Prilikom

[825] To je proizvelo kaos i dezorganizaciju oružanog sustava kod većeg dijela breučko-panonskog stanovništva čime je opala i njihova spremnost na učinkovit otpor. Ima se utisak kao da svi postupci Breuka i oko njih okupljenih Panona u ovom periodu baš zbog niza razočarenja koja su doživjeli, odvijaju kao po nekoj inerciji⇒kada dolazi Baton

pokušaja Batona Dezitijatskog da ponovo pokrene ustanak u Panoniji kao nerješiv problem se nametnulo i pitanje ponovnog povezivanja svih niti snaga otpora na ovom području koje su bile pokidane kao posljedica otpadnuča Batona Breučkog i svih drugih događaja vezanih za to. Tako su sva ta zbivanja, a posebno radi nestanka središnjeg autoriteta, dovela praktično do široke disolucije kompaktnosti i uvezanosti dotadašnjih ustaničkih snaga u Panoniji. Pojedine zajednice su počele voditi i brinuti se samo za svoje interese, što je na neki svoj osobni znak isto bila neka vrsta indirektnog izražavanja nezadovoljstva dijela breučke i općepanonske javnosti sa akcijama i postupcima Batona Breučkog, jer su time dovodili u pitanje njegov zapovjednički autoritet (prema svim snagama Panonije) i prava suverena (prema Breucima). I pored napora i nastojanja za obnovom kompaktnosti i uvezivanjem u cjeloviti i sposobni obrambeni ustroj srušene vojne strukture Panonije, Baton Dezitijatski nije imao ni dovoljno vremena ni dovoljno snage, a izgleda i podrške breučkog i ostalog stanovništva Panonije da uspije u svojim namjerama. I tako je pokret trupa Plaucija Silvana, koji je bio iznenađujuće brz i djelotvoran što pretpostavlja njegovu pripremljenost za djelovanje u novonastalim uvjetima, Panonija dočekala bez uvezanog sistema zapovjedništva i odgovornosti i u totalnoj dezorganizaciji svojih obrambenih snaga. Dinarsko-dalmatinske ustaničke jedinice koje je predvodio Baton Dezitijatski i koje su u tim trenucima boravile u Panoniji, nisu imale izgleda dovoljno snage da same izdrže ofenzivu i tako na sebi armotiziraju sav udar trupa koje je predvodio Plaucije Silvan, dok se breučko-panonske snage koje su se ponovo podigle ne konsolidiraju u dovoljnoj mjeri i bolje ustroje. Uostalom bez dovoljnog i adekvatnog i to kvalitetnog i ustrojenog uključivanja breučko-panonskih snaga u otpor bilo je izlišno uopće razmišljati da je moguće ponovo uspostaviti i stabilizirati ratišta Panonije i u tim okolnostima trupe koje je predvodio Baton Dezitijatski su morale napustiti Panoniju i prepustiti je njenoj daljoj sudbini.

Kada se razmatraju uzroci raspada zajedničkog fronta i prvo napuštanja, kasnije ponovnog podizanja i odmah zatim brzog pada Panonije potrebno je imati u vidu i različitosti u mentalitetu dvojice vrhovnih vojvoda koji bi proisticao iz miljea i ambijenta njihovih matičnih zajednica. Dok je Baton Breučki bio elastičniji, skloniji ka pregovaranju i postizanju kompromisnih rješenja, dotle je Baton Dezitijatski, sa svojom dinarskom tvrdoglavošću svojstvenom većini gorštaka, bio odlučniji i uporniji u ostvarivanju zacrtanih ciljeva bez obzira kakve bi posljedice takvo beskompromisno djelovanje moglo imati u krajnjoj konsenkvenci. I tek ga je konačni kraj uvjerio u ono neizbježno.

Dezitijatski u Panoniju i kažnjava drugog Batona, Panoni se ponovo dižu ali čim ubrzo na njihovu teritoriju prodre Plaucije Silvan oni bez većeg otpora konačno podliježu pod rimsku vlast.

I na kraju ovog dijela izlaganja potrebno je istaći i činjenicu da je i pored nesumnjivog pretjerivanja Veleja Paterkula ipak potrebno odati priznanje umijeću glavnog zapovjednika na ratištu Tiberija. Njegova je strategija sigurno bila najzaslužnija za prestanak zajedničke borbe ustanika i egzistencije njihovog Saveza, raspad vojničke cjelovitosti ustanika Panonije i na kraju prestanak ustroja otpora u Panoniji. Tiberije kao iskusni i vojnik ali i političar dobro je znao da se veliki ustanak ne može eliminirati samo vojničkim sredstvima. Njegova prva strateška zamisao sastojala se u tome da treba nastojati svim sredstvima pocijepati ustaničke redove, prvenstveno dva osnovna njegova segmenta. Uspješnom primjenom i kombinacijom stalnog vojničkog pritiska, koji se uglavnom sastojao od pustošenja i razaranja velikog opsega kako bi se život na ustaničkim teritorijima učinio što je moguće težim, i diplomatskih sredstava, uključujući i obećanja i dogovaranje kompromisnih rješenja Tiberije je uspio da ostvari svoje strateške ciljeve. Tako je i primorao ili doveo jednog od vrhovnih vojvoda ustanka, i to onoga koga je otprije možda osobno poznavao iz vremena panonskog rata 12 - 9. god. p. n. e. [826] i za kojeg je uspješno procijenio da je popustljivi i spremniji za dogovaranje, u situaciju u kojoj je dogovorena i izvedena sporazumna predaja, uključujući i svu simboliku koja ju je pratila. Moguće je da je i spomenuto poznanstvo Batona Breučkog i Tiberija i ranije sklapanje dogovora među ovom dvojicom predstavnika svojih naroda imalo određenu ulogu u tome da upravo njih dvojica budu ti koji su tražili neka rješenja za završetak ustanka, makar samo na jednom dijelu teritorije. Međutim, kako se čini Tiberije i Rimljani u tim pregovorima ipak nisu bili u potpunosti iskreni prema Batonu Breučkom i na sporazumnu predaju su najvjerojatnije gledali samo kao na još jedno, i to vrlo uspješno, sredstvo koje će voditi ka konačnom cilju rimske strategije-konačnom vojničkom zaposjedanju Panonije. Interesi rimskog glavnog zapovjedništva na ratištu Ilirika nisu mogli biti potpuno zadovoljeni polovičnim rješenjima i prepuštanjem Batonu Breučkom da vlada prilično autonomnim narodom i prostorom. Tiberije i drugi Rimljani kao svoj stvarni cilj nisu imali sporazumnu predaju i kompromisna rješenja, nego totalnu pacifikaciju i okupaciju pobunjenog područja. S druge strane oni su dobro znali i da sporazumna predaja i dovođenje Batona Breučkog na vlast ne znači i da je Panonija i stvarno prestala sa otporom. Iz obavještajnih i drugih vrela sigurno su mogli naslućivati opoziciju novom suverenu a mogli su i pretpostaviti intervenciju drugog Batona. Rimsko glavno zapovjedništvo je davanjem prava Batonu Breučkom da vlada nad Breucima nastojale da ostvare dvije svoje namjere. Prva se sastojala u tome da su tim činom, odnosno faktičkim priznanjem uzurpacije Batona Breučkog, oni željeli podcrtati svoje pravno-formalno političko vrhovništvo nad Breucima. Istovremeno su drugom nastojali pokazati dobru volju prema Batonu Breučkom i da imaju puno povjerenje u njega i tako ga zavarati u vezi svojih stvarnih ciljeva prema breučko-panonskom bazenu. Uostalom i insistiranjem na predaji Pinesa, Rimljani su indirektno izazvali nezadovoljstvo i dalje

[826] Konstatacija važi jedino pod uvjetom da se spominjanje Batona kod Rufija Festa odnosi na rat 12 – 9. god. p. n. e.

podjele i nepovjerenje unutar pobunjenog breučko-panonskog stanovništva. Sada je svako u svakog mogao sumnjati, izgubila se kolektivna sigurnost i svijest o njenoj vrijednosti i nestali su svi obziri u političkom životu. I zbog svega toga su se dotadašnji autoriteti i veličine i vjera u njih i njihovo vodstvo brzo i prosto istopili u svijesti dobrog dijela breučkog i drugog panonskog stanovništva, a sve je to na kraju išlo u prilog samo Rimljana i njihovih interesa i ciljeva. Rimljani nisu ni djelotvorno reagirali kako bi učvrstili vlast novog suverena, oni su ga samo pravno priznali i tako na indirektni način stvorili još veći metež u breučko-panonskom prostoru i unutar njihovih snaga. Oni čak nisu ništa uradili ni kako bi spriječili Batona Dezitijatskog da prodre u Panoniju i porazi svoga imenjaka i iz svega toga se jasno vidi koliko je Rimljanima stvarno bilo stalo do Batona Breučkog i sporazuma koji su imali sa njim. Trupe pod rimskim zapovjedništvom nisu bile dosta udaljene od prostora na kojem je Baton Dezitijatski dočekao drugog Batona u zasjedi. Njihove pojedine jedinice su se vjerojatno nalazile na drugoj strani Bosne, u Posavini ili na donjoj Savi, ali pomoć nije dolazila. Vjerojatno ni Rimljani nisu imali dovoljno povjerenja u Batona Breučkog sa kojim su se oni već jednom i to žestoko borili, pa onda sklopili sporazum o priznanju vrhovne rimske vlasti da bi nešto manje od dvije dekade kasnije on ponovo našao na čelu proturimskih snaga. I sasvim je razumljivo da ni Tiberije ni ostatak njegovog štaba nisu željeli da im se u dogledno vrijeme nešto slično ponovi sa Batonom Breučkim ne dogodi. I ono što je i Rimljanima i ostatku ustanika najbolje odgovaralo bila je fizička eliminacija starog vojvode Breuka. I Baton Breučki je ostavljen sam da se pokuša izvući iz situacije u koju ga je dovela i njegova loša procjena i rimska neiskrenost.

Da je ovo bila osnovica rimske strategije pokazuje i brza i djelotvorna intervencija Plaucija Silvana, jer ona dokazuje da su Rimljani bili potpuno spremni da izvedu završni čin i vrlo lako slome truli, nagrižen učinjenom izdajom, nepovezan i nedjelotvoran otpor u Panoniji, dok s druge strane te njihove intervencije, kako bi se pomoglo Batonu Breučkom, rimskom podaniku, nije bilo. I nije nevažno primijetiti da je, nakon ofenzive koju je predvodio Plaucije Silvan, područje koje je po sporazumu sklopljenom kod rijeke *Bathinus* trebalo imati određenu autonomiju bilo okupirano od protu-ustaničkih jedinica. I tada Rimljani sigurno nisu postupili po odredbama sporazuma, nego su uspostavili kontrolu i upravu nad zaposjednutim područjima samo po svojoj volji. I tako su Tiberije i drugi rimski zapovjednici osmislili i izveli jednu složenu, ali vrlo uspješnu operaciju kojom su ustanku zadali udarac od kojeg se on nije mogao oporaviti. A sve zasnivajući na vrlo dobrim procjenama i povlačenju u pravo vrijeme odlučnih poteza (i vojničkih i političko-diplomatskih) i ne ustezajući se u tom smislu od primjene bilo kakvog sredstva kako bi se došlo do krajnjeg cilja. S druge strane takva strategija obračuna sa ustankom donosila je uspjeh samo na duge staze i stalnom upornošću, s čime se nestrpljivi i željan brze pobjede August teško mogao složiti, ali drugog izbora kako bi se slomile ustaničke snage jednostavno nije bilo.

Vizija Saveza

Kada se raspravlja o pitanjima vezanim za zajednički nastup naroda Ilirika i vrši njihova analiza te na kraju pokušavaju izvući iz tih pitanja neki zaključci neizostavno se pojavi i sljedeća dilema. Da li su ustanici ili bar njihova vojna i politička vodstva imali viziju i ideal, ili je možda već dogovoreno, da Savez u nekoj svojoj formi postane trajnija politička formacija koja bi svoju egzistenciju i funkciju okupljanja autohtonih naroda na prostoru ilirskih zemalja nastavila i nakon pretpostavljenog uspješnog završetka rata. I ako jesu kako su ga zamišljali-sa kakvom ulogom, ingerencijama i unutarnjom konstitucijom i sa kakvim odnosima prema vanjskom svijetu. A možda je Savez trebao da ostane samo privremena *ad-hoc* formacija, stvorena radi ostvarivanja samo jednog cilja-zbacivanja rimske vlasti i protjerivanja Rimljana. Reakcija Batona Dezitijatskog na izdaju drugog Batona i izručenje Pinesa i davanje prednosti institucionaliziranoj osudi i kažnjavanju Batona Breučkog od strane skupštine vojnika dokazuje da je Baton Dezitijatski imao neku jasniju i odlučniju viziju Saveza, njegove uloge i aktivnosti. Isticanjem značaja jedne od institucije, u dotičnom slučaju skupštine vojnika, tako što joj se prepušta odlučivanje po jednom vrlo bitnom pitanju kao što je sudbina jednog od vojvoda ustanka ne predstavlja samo realizaciju već možda propisanih odredaba običajnog prava i domorodačkog zakonodavstva koja bi se ticala ovog pitanja (možda samo onog koji su primjenjivali Dezitijati) nego i želju drugog vojvode da ta institucija postane bitna sa širokim opsegom prava i odgovornosti. Baton Dezitijatski ujedno toj skupštini vojnika pokušava time što pred nju iznosi predmet koji se tiče čitavog Saveza i ustanka dati i karakter općesaveznièke institucije. Kako se samim tim čini možda je Baton Dezitijatsko stvarno doživljavao i vidio u svojim najoptimističnijim vizijama Savez kao nešto trajniju formaciju stvorenu na zgarištu provincije Ilirik. Ona bi okupljala autohtone narode spomenute provincije, koji bi uz zadržavanje svoga prepoznatljivog narodnosnog i političkog identiteta raspolagali i sa nekim zajedničkim institucijama, trajnijeg karaktera. Uslijed te svoje ideje i programa on je možda toliko težio da zauzme veće urbane centre, a sve kako bi pobuni dao jasniji cilj i osigurao postratnu egzistenciju zajedništva dostignutog u ratu i da što više umanji unutarnje centrifugalne sile i narodnosne partikularizme (npr. sazivanjem zajedničkih skupština koje bi odlučivale o vrlo bitnim i odlučujućim pitanjima).[827] Upravo na primjeru njegovog sazivanja

[827] Slične zamisli o jedinstvu više naroda, ali u spomenutom primjeru stanovnika Germanije, u jednoj cjelini konfederativnog tipa koja bi ih predstavljala prema vanjskom svijetu imao je sudeći po Tacitu i taj «nesumnjivo osloboditelj Germanije» (*liberator haud dubie Germaniae*) Arminije. Međutim zbog velikih unutarnjih proturječnosti kao što su narodnosne međugermanske razlike, stare svađe i tradicionalna netrpeljivost, političke suprotnosti, divergentni interesi političkih vodstava germanskih naroda, političke nerazvijenosti i nezrelosti društava germanskih naroda, ljubomora, sujeta i surevnjivost pojedinaca taj Arminijev projekt nije uspio. Ni takva ličnost kao što je bio Arminije sa svim svojim vojničkim i političkim kvalitetama nije mogla da prevaziđe prevelike razlike među germanskim narodima, a uslijed čega je to na kraju platio i svojim životom. Arminije je uostalom od IX. mjeseca 9. god. n. e. pa sve do smrti 21. god. n. e. vodio borbe ne samo protiv Rimljana i njihovih redovitih pohoda i kaznenih ekspedicija nego i protiv čitavog niza germanskih naroda i vođa (npr, svoga tasta isto Heruska Segesta, Marobodua). Adgandestrij, prvak Hata nudio je Tiberiju smrt Arminija, a pao je od izdaje svojih rođaka (*Tac. Ann.* II, 88).

vojničke/narodne skupštine koja sudi i presuđuje jednom od dvojice vrhovnih vojvoda, uviđa se njegova težnja za isticanjem tih zajedničkih institucija koje bi trebale predstavljati najvišu suverenu vlast. Tako bi se jačala i unutarnja kohezija i strukturiranost samoga Saveza, a njegove institucije bi postajale nadređene institucijama naroda Ilirika, učesnika u ratu i Savezu. I to se, kako se može primijetiti u Dionovom podatku u svezi suđenja Batona Breučkom, pretočilo i u praktičnu funkcionalnost što ukazuje da se to i primjenjivalo i poštovalo. To bi značilo da je Baton Dezitijatski i uspio, bar u nekom pogledu i privremeno, da prevlada u političkom smislu taj partikularizam domaćih zajednica i da im «usadi u svijest» poštivanje zajedničkih institucija kao što je vojnička/narodna skupština. Način i sama činjenica suđenja Batonu Breučkom, uz sve ostalo, ukazuju da je Savez bio jače unutarnje konstitucije, da bismo ga mogli uopće smatrati nekom vrstom plemenskog saveza, ali sa još uvijek slabijom razinom povezanosti da bi on bio i politički entitet, pa čak i neka neposredno preddržavna politička formacija. Iako je nesumnjivo izvorni suverenitet pripadao politijama koje su bile učesnici ustanka, može se smatrati da se i ustanički Savez ipak najviše zahvaljujući stavu Batona Dezitijatskog, razvio do te mjere da je i on u sebi sadržavao obrise funkcionalne suverenosti i političke činjenice.[828]

[828] Moguće je i odgovor za veći osjećaj odgovornosti za interese i ideju Saveza kod Dezitijata i drugih epihorskih naroda sa dinarskog pojasa naći i u tome što su se oni bar za dva desetljeća nalazili duže u okviru Rimske države i provincije u odnosu na narode iz panonskog bazena. Dok je kod «Dinaraca» čitava jedna generacija živjela zajedno u okvirima Provincije, u slučaju onog dijela naroda iz Panonije koji su činili okosnicu ustanka 6 - 9 god. n. e., još su se uvijek kao utjecajni i moćni pojedinci u vodstvu tih naroda nalazile osobe koje su te dužnosti obavljale i za vrijeme nezavisnosti, kao što je to npr. bio upravo Baton Breučki. Samim tim bi ti pojedinci u svojoj svijesti i viziji još uvijek primarno osjećali odgovornost za partikularne interese svojih zajednica, a ne i za zajedničke interese. Iskustvo zajedničkog života pod upravnom i administrativnom odgovornosti jedne cjeline oličene u vidu provincije Ilirik, i to kroz period od skoro 40 godina, imalo je sigurno priličnog utjecaja na preobrazbu shvaćanja primarnih političkih i narodnosnih interesa od izričite partikularnosti do onog stupnja kada su se oni vidjeli i u zajedničkom nastupu, djelovanju, cilju. Jednostavno rečeno, Dezitijati i drugi «dinarski» narodi su bile duže pod upravom i u okviru jedne šire upravno-političke cjeline da im je prenošenje ingerencija i dijela svoje izvorne suverenosti na Savez koji je okupio čitav niz drugih politija Ilirika izgledalo normalnije (jer su oni na to više bili navikli) nego što je to bilo u slučaju Breuka i drugih politija iz Panonije koji su naknadno uključeni u sastav provincije Ilirik. Uz to i međusobna interakcija dinarsko-dalmatinskih naroda je u periodu od 40 godina bila sve sadržajnija i izražajnija.

11. V. faza ustanka - kraj

„Nekada je čak i živjeti čin hrabrosti"

Seneka

Nakon pada Panonije protu-ustaničke jedinice su se povukle u svoja zimovališta, dajući još par mjeseci mira na bojišnim linijama i ujedno se pripremajući i pregrupirajući za nastupajući, odlučujući udar na preostalo ustaničko područje. Ti zimski mjeseci su tako predstavljali zatišje pred novu buru i sa 9. god. n. e. započela je i posljednja faza razvitka jednog od najtežih ratova koje je zapadnobalkansko i dijelom panonsko područje ikada u povijesti doživjelo (bar do sada). Rat je sada «pripadao» samo dinarsko-dalmatinskom pojasu i počelo je konačno pokoravanje i uništavanje.

Ustanici su novu 9. god. n. e., konzula Kvinta Sulpicija (*Quintusa Sulpicius)* i Gaja Sabinusa (*Caius Sabinus*) sa kojom Kasije Dion započinje svoju LVI. knjigu, nakon zimskog zatišja i primirenosti na bojištu dočekali u vrlo teškoj situaciji. Od nekadašnje ustaničke teritorije izgubljeno je kompletno breučko-panonsko područje, izuzev nekih nepovezanih akcija hajdučkog tipa ostataka nekadašnje ustaničke Panonije. Nešto ranije su izgubljene i zemlje, ili samo njihovi dijelovi, pojedinih narodnosnih zajednica na sjeverozapadnom području kao i krajnja zapadna područja zahvata ustanka. Dinarsko-dalmatinski prostor je u potpunosti opkoljen, izmoren teškim borbama, glađu, bolestima i patnjama, ali i sa izgubljenom nadom u uspjeh. Njihova borba je postajala borba očajnika, o čemu na najbolji način pružaju svjedočanstva borba do kraja čitavog niza utvrda i naselja pa i čitavih naroda te spremnost na samožrtvovanje kada Rimljani pokrenu svoje ofenzivne operacije i prodru u dinarski pojas o čemu vrijedna svjedočanstva pružaju i Kasije Dion (znatno detaljnije), ali i Velej Paterkul. Otpor se sada sveo na odgađanje konačne propasti što je moguće duže, puko fizičko održanje i izbjegavanje pada u ropstvo.

Nakon urušavanja panonskog otpora, i poslije skoro dvije i po godine ratovanja po ilirskim zemljama Tiberije je konačno mogao da dopusti sebi da se vrati u Rim.[829] Čak je i sam August smatrao za shodno da se i sam uputi u predgrađa da dočeka Tiberija i da ga prati pri ulasku u centar Rima pozdravljen od mase naroda. Čitav taj svečani, skoro trijumfalni, ceremonijal koji je priređen Tiberiju prilikom njegovog dolaska u Rim, jasno

[829] *Cass. Dio* LVI, 1, 1.

ukazuje na olakšanje i zadovoljstvo koje su Rimljani i njihovo političko vodstvo i obični narod doživjeli nakon pada Panonije, ali istovremeno pokazuje i stupanj pritiska kojem su svi oni bili izloženi uslijed vođenja teškog rata u blizini istočnih granica Italije i svih podnijetih žrtava. [830] Nova 9. god. n. e. tako je donijela optimističniju atmosferu i u rimsku javnost, i u Augustovu porodicu. Uspjesi na ilirskom ratištu vjerojatno su ohrabrili Augusta da se žešće suprotstavi pa i okomi na opoziciju i na izvrdavanje njegovog zakonodavstva pa i osudi na neki način i hedonistički način života uvriježen u pojedinim slojevima rimskog društva. On je iskoristio javno i uporno traženje vitezova, za vrijeme igara koje su priređivali konzuli, za opoziv zakona o nevjenčanim i onima bez djece. Sada se osjećao dovoljno snažnim na uzvrati i to punom silinom na sve one koji su se suprotstavljali i zahtijevali derogiranje ili ublažavanje njegovog zakonodavstva. U tu svrhu je sazvao skup na Forumu na kojem se onim građanima koji su bili neoženjeni i bez djece obratio sa vrlo kritičkim, negativno intoniranim na momente čak i uvredljivim govorom, ako ga je Kasije Dion uopće tačno prenio.[831] U okvire te tendencije Augusta ka uzvraćanju udarca oporbenim glasovima koji su postajali sve izrazitiji za vrijeme posljednjeg rata, potrebno je staviti i njegovo dodatno produbljivanje i učvršćivanje već donesenog porodičnog zakonodavstva izraženo i kroz donošenje lex Papia Poppaea 9 god. n. e.[832]U ovoj posljednjoj fazi velikog ustanka Ilirika, a koju Velej Paterkul naziva «dalmatinski rat», zapaženu ulogu je imao i njegov biološki brat Magij Celer Velejanus. Velej s priličnom i primjetnom *(...fratre meo...)* dozom ponosa, kaže da je Magij za svoje zasluge bio javno pohvaljen i istican od strane i Tiberija i Augusta, a i nagrađen velikim darovima koje mu je, možda iz reda ratnog plijena, darovao Tiberije za vrijeme svoga trijumfa.[833]

---

[830] Ovom činu je posvećen i čitav niz drugih pratećih ceremonija, kao što su bile i trijumfalne igre koje su priredili konzuli (*Cass. Dio* LVI, 1, 1-2)

[831] Dobar dio sadržaja posvećenog 9 god. n. e. odnosi se na ovo opširno obraćanje Augusta građanima na Forumu. (*Cass. Dio* LVI, 2-9,3). I pored toga što jedan prilično veliki dio teksta posvećenog 9 god. n. e. otpada na Augustov govor, Kasije Dion je konkretno opisu borbi sa ilirskim ustanicima u toku 9 god. n. e. posvetio isto opsežna poglavlja LVI, 11,1 do zaključno sa LVI,16, 4, za razliku od Velejevog skromnog dijela II, CXV (možda bi se u ovaj njegov opis mogla uvrstiti i prva rečenica u sljedećem poglavlju II, CXVI, 1), koji naravno uključuje i jedan dobar dio posvećen apologiji mudrosti i čovječnosti Tiberija.

[832] *Cass. Dio* LVI, 10, 3

Po Augustovim *Res Gestae* (II, 8) 28. god. p. n. e. bilo je 4 063 000 rimskih građana, 8. god. p. n. e. 4 233 000 rimskih građana i 14. god. n. e. 4 937 000 rimskih građana. Znači da se za vrijeme principata broj građana povećao za 874 000 (cc 17 – 18 %) što nije nimalo mala cifra. Taj pozitivan rezultat je uglavnom posljedica prirodnog priraštaja, a samo u manjem dijelu i primanja građanstva jer je općenito August bio «težak» u dodjeljivanju građanstva provincijalcima i strancima. Iz ovoga se jasno vidi da Augustovo porodično i moralno zakonodavstvo nije bilo usmjerene prema velikoj masi Rimljana, nego je bilo primarno motivirano za očuvanjem dominantnih staleža senatora i vitezova, odnosno na one slojeve koji bi po Augustovoj ideji principata trebali da budu temeljni oslonac vlade. Tim zakonodavstvom bi se zaustavila depopulacija viših klasa, posebno stare aristokratije.

[833] *Vell.* II, CXV, 1

I. Bojanovski (1988, 51:fus. 68), na osnovi spomenutog podatka, odnosno toga što Velej kaže da je njegov brat bio pomoćnik i legat Tiberija (…*adiutore legatoque*…), izvlači zaključak da je Magij bio «…kako izgleda prvi poznati podnamjesnik u Bosni…» . Ova konstrukcija je potpuno pogrešna jer to što se neko navodi kao legat (bukvalno

Početak kraja ustanka

Za vrijeme Tiberijevog boravka u Rimu vođenje operacija je preuzeo Germanik, koji je konačno mogao da i na terenu primjeni svoje vojničke zamisli i svoj način vođenja rata u punoj mjeri.[834] Zanimljivo je da Velej Paterkul kaže da je nakon pacifikacije Panonije i povlačenja «pobjedničke armije» u zimske kampove u jesen 8 god. n. e. Tiberije prije svoga odlaska u Rim (koji Velej uopće ne spominje), komandu nad svim snagama predao Marku Lepidu.[835]Ovo namjerno izbjegavanje da se spomene Germanik jasno pokazuje tu Velejevu tendencioznost koja je vođena općom željom pisca da što je moguće više umanji značaj i ulogu Germanika. Tako se događa paradoksalna situacija da on ističe ulogu i uopće govori o Marku Lepidu prilično opširno, a da Germanika uopće ne spominje u ovom bitnom razdoblju prijelaza 8/9 god. n. e. i početka 9 god .n. e. Velej uopće ne spominje Germanikovo vodstvo u prvim operacijama 9 god. n. e., a koje je poznato preko Dionovog djela.[836] Da nema Dionovog opisa zbivanja iz 9 god. n. e. naša spoznaja o Germanikovom učešću bi bila zasnovana na namjerno iskrivljenim podacima i

---

zamjenik) ne znači da je on bio i neka vrsta namjesnika. I na jednom drugom mjestu Velej spominje legate u množini kao zapovjednike zimovališta u toku zime 7/8 god. n. e. i iz toga je savršeno jasno da Velej pod terminom legat ne podrazumijeva apriori namjesnike ili podnamjesnike (što god to značilo) određene provincije. Uz to jasno je da Magij nije bio nikakav podnamjesnik u Bosni, jer su za središnja područja ustaničkog dinarskog pojasa u zadnjih par mjeseci rata sudeći prema izvornoj građi, bile nadležne druge osobe, kao npr. Vibije Postumije. Uz to službeni naziv namjesnika carske provincije bio je *legatus Augusti propraetore* ili samo *legatus Augusti*, a ne samo *legatus* što je moglo značiti i zapovjednika legije i drugog višeg rimskog oficira. Uz to kako ćemo kasnije pokazati Velejevo tituliranje namjesnika određene provincije u kontekstu ilirskih zemalja u vrijeme ustanka je znatno složenije pitanje, posebno s obzirom na upotrebu termina *praepositus*.

[834] Istovremeno sa zimom 8/9 god. n. e. i ustanici su se pripremali za predstojeća razdoblja, i to sudeći po žestokom otporu koji pružaju njihova naselja, dodatnim utvrđivanjem svojih uporišta. Po Mirković (2003:57)➔»On (misli se na Germanika op.a.) je odneo vest u Rim o predaji Panonaca na Batinu. Godine 9. poslat je protiv Dalmata». Nepoznato je na šta se Miroslava Mirković pozivala u vezi ovog podatka (ne navodi ni jednu napomenu/fusnotu niti neko objašnjenje u samom tekstu). U izvornoj građi ne postoji ni jedna ni najmanja naznaka da je Germanik bio poslan u Rim da izvijesti o padu Panonije (koja je pala tek par mjeseci nakon dešavanja na rijeci Bosni), i sa visokom dozom vjerojatnoće možemo tvrditi da je Germanik u ovom periodu bio u Iliriku, a ne u Italiji i Rimu.

[835] *Vell.* II, CXIV, 5

Riječ je o konzulu za 6 god. n. e. (*Cass. Dio* LV, 25, 1). Marko Emilije Lepid je preko svoga brata bio povezan i sa Augustovom porodicom. Na suđenju Pisonu za trovanje Germanika, bio je branilac Pisona. Tiberije mu je 21 god. n. e. ponudio namjesništvo Afrike, ali je ovaj odbio izgovarajući se slabim zdravljem i djecom. Velej Paterkul inače Marka Lepida u konkretnom odjeljku (II, CXIV, 5) obasipa komplimentima, što jasno pokazuje da je on bio omiljen u rimskoj javnosti (što potvrđuje i sam Tacit koji se nimalo povoljno ne odnosi prema Tiberiju), ali ujedno i blizak sa Tiberijem. Marko Lepid je još uvijek bio živ kada je Velej Paterkul pisao svoje djelo, jer je umro 33. god. n. e. (*Tac. Ann.* VI, 33/VI, 27). Inače potrebno je istaći da je u prijevodu Tacitovih Anala od Jakova Kostovića, došlo do potpune konfuzije u vezi spomenutog Marka Lepida i Manija Lepida, jer se sva spominjanja prvospomenutog od Tacita pripisuju potonjem. Tako bi spominjanje u poglavljima I, 13; III, 11 (odnosi se na obranu Pisona); III, 22; III, 50; IV, 20; IV, 56; VI, 33/VI, 27; odnosila na Marka Emilija Lepida a spominjanja u poglavljima III, 22; na Manija Emilija Lepida. U prijevodu Veleja Paterkula iz 2006. god. (268, nap. 600) se navodi da je pravi *nomen* navedenog Lepida bio Manije (*Manius*), a ne Marko.

[836] Naravno ni Velej nije mogao da baš potpuno izbriše iznimno učešće Germanika u zbivanjima vezanim za rat 9 god. n. e., pa tako na samom kraju opisa, ali samo uzgred, samo kaže da je u toku «dalmatinskog» rata u određenim situacija i Germanik pokazao dokaz svoje vrijednosti.

o tome bi se mogla steći potpuno pogrešna predstava.[837]Po Kasiju Dionu, potpuno je jasno da borbene operacije početkom 9 god. n. e. vodi Germanik, iako to ne isključuje da je Marko Lepid zauzimao hijerarhijski visoku poziciju u rimskom zapovjedništvu. Sudeći po ulomku jednog od natpisa sa Gradine u Posuškom Gracu, Marko Lepid je predstavljao osobu vrlo značajnu i angažiranu u toku odvijanja posljednje faze rata 6 -9. god. n. e., čim se smatralo shodnim da mu se zapiše ime.[838] Moguće je i da je Marko Lepid stvarno, u Tiberijevom odsustvu, zapovijedao određenim značajnim dijelom snaga na terenu (uključujući i pojedine zimske tabore), ali ne i svim (…*omnibus copiis…*), kako bi to sugerirao tekst Veleja Paterkula. Sam Marko Lepid je kasnije prilikom izvođenja konačne velike ofenzive bio određen da predvodi jedan od tri glavna pravca udara na preostalo ustaničko područje, dok je Tiberije zajedno sa Germanikom predvodio onaj osnovni pravac usmjeren prema Batonu Dezitijatskom. I to pokazuje da je Marko Lepid ustvari hijerarhijski u istoj zapovjednoj poziciji kao i Plaucije Silvan koji predvodi treći pravac prodora, odnosno da je ipak Germanik, samim tim što je Augustov zakonski unuk, taj koji je poslije Tiberija drugi čovjek u rimskoj zapovjednoj hijerarhiji. Osim toga da je Marko Lepid bio praktični zapovjednik trupa na terenu prirodno bi bilo očekivati da on predvodi i strateški bitne i opsežne borbene predvodi operacije na sjeverozapadnom području početkom 9. god. n. e., a ne Germanik. [839]

Činjenica da Germanik predvodi ovaj vrlo opsežan i po broju upotrijebljenih snaga prilično opsežan ofenzivni poduhvat na preostale dijelove sjeverozapadnog ustaničkog područja, konkretno u Pounju, pokazuje da je njegovo polazište Siscija i njena okolica. Siscija je u odnosu na ostala provincijska središta (Salona, Sirmijum i dr.) najviše bila korištena kao glavno rimsko zapovjedno središte kompletnog ilirskog ratišta. Ovaj grad je samim tim imao jednu veliku ulogu u vođenju protu-ustaničkih aktivnosti i operacija, za vrijeme rata u njemu je često boravio Tiberije a on je bio glavna gravitaciona točka koncentriranja protu-ustaničke armije. Uostalom put koji je vodio iz Italije preko Emone

[837] Ova činjenica na još jedan način upozorava na sve moguće opasnosti koje izviru iz izvorne literarne građe koja se koristi za rekonstruiranje povijesti i prošlosti uopće. Samo metodom potpunog «iscrpljivanja» izvornog materijala, odnosno analizom do u najmanji detalj, uvezivanjem sa drugim izvornim materijalom, stalnim dubljim i detaljnijim istraživanjem i traženjem i otkrivanjem skrivenih, posrednih i zamagljenih ili samo nedovoljno primjetnih i obrađenih značenja, tragova i podataka moguće se kretati po liniji pravilnog analitičkog istraživanja u svrhu rekonstruiranja bilo kojeg fenomena povijesnog ili prapovijesnog karaktera. Ustvari u izvornom materijalu ne postoji neki dio koji je primarnog, sekundarnog ili čak tercijarnog značenja za istraživača, sve je bitno i na sve činjenice je potrebno obratiti pažnju i posvetiti dovoljno istraživačkog i analitičkog rada i vremena. Osnovna uloga izvorne građe u procesu rekonstruiranja određenog povijesnog procesa je da posluži kao temelj, okosnica, smjernice i koordinate, sve ostalo je na istraživaču i njegovoj percepciji i sposobnosti analitičkog i sintetičkog rada.

[838] Patsch, 1915:32, fus. 1. i sl. 13; Dodig. 2003:234

[839] U naknadnim opisima Kasija Diona u svezi osvajanja ustaničkog središta i u borbama u njemu (npr. kod Ardube) ne nailazimo na spomen Lepida, nego samo na Germanika kao zapovjednika te operacije Da je glavni zapovjednik operacija u ustaničkom središtu bio Germanik može se indirektno naslutiti i iz Velejevog podatka u kojem jedino spominje Germanika vezano za rat 6 - 9. god. n. e., jer Velej kaže da je Germanik bio poslan od Tiberija u divlja i teška mjesta, odnosno u središte ustaničkog područja, u koja dotada za vrijeme rata protu-ustanička armija nije prodirala. I to dovoljno ukazuje na visoki zapovjedni položaj Germanika u toku 9. god. n. e.

završavao je u Sisciji, koja je bila posljednja stanica toga puta ili predvorje ilirskog ratišta preko kojeg su pojačanja koja su dolazila sa zapada uključivana u borbu.[840] Germanik, koji je glavnokomandujući operacije u širem pojasu Pounja, je samim tim morao da zauzima odgovarajuću poziciju i dok su trupe boravile u prostoru koji gravitira Sisciji, odnosno i za vrijeme zimovanja. U suprotnom bi bilo teško razumjeti da je u proljeće 9. god. n. e. glavnokomandujući trupa koje u tom periodu izvode glavnu borbenu operaciju neko tko to nije bio za vrijeme njihovog zimovanja. Sada se postavlja pitanje gdje je boravio sam Marko Lepid, da li je «zimovao» zajedno sa Germanikom ili je imao zapovjedništvo na drugom prostoru. Plaucije Silvan se sa svojim trupama tada nalazio definitivno odvojen od ostalog dijela trupa, tj. njegove trupe se za vrijeme zime 8/9. god. n. e. nisu nalazile u istoj zoni koncentriranja kao i Germanik, već na istoku. Trupe ustvari i nisu bile u toku zimovanja bile koncentrirane na samo jednom mjestu nego su se nalazile smještene na raznim mjestima, a u zimu 6/7. god. n. e. i borbeno angažirane. To bi moglo značiti da su u zimu 8/9. god. n. e. i Lepid i Germanik mogli neposredno upravljati i zapovijedati posebnim zimskim kampovima. Marko Lepid se nesumnjivo cijelo vrijeme odvijanja Pounjske operacije nalazio na ilirskom području, samo je potrebno otkriti gdje. On se u Dionovom opisu te operacije ne spominje, što ne isključuje da je i on učestvovao u njoj. A ako je to bio slučaj onda bi on bio nesumnjivo podčinjen Germaniku, ali je isto moguće da je on za vrijeme odvijanja Pounjske operacije boravio u Sisciji ili na nekom drugom području, Nakon Pounjske operacije, sudeći po smislu Dionovog teksta, u trenutku Tiberijevog povratka veliki dio vojske se nalazio zajedno, što treba shvatiti u smislu da su se nalazili u bližoj zoni koncentriranja (Lepid i Germanik, a ne i Plaucije Silvan koji se tada nalazio istočnije).[841]Po tome bi se u toj zoni nalazio i Marko Lepid, a ako je Germanik taj koji zapovijeda Pounjskoj operacijom onda mu je po zapovjednoj hijerarhiji Marko Lepid bio podčinjen.[842]

Da je u slučaju Germanikove ofenzive bila riječ o operaciji sa ciljem zauzimanja neprijateljske teritorije i najznačajnijih uporišta na sjeverozapadnom pravcu, a ne o taktičkoj operaciji «pustošenja i iznurivanja» koje je uglavnom primjenjivao Tiberije govore i sljedeće činjenice:

- Sudeći po Dionovom tekstu koji opisuje tok ovih bitaka cilj ove operacije su bila upravo ta snažna ustanička uporišta koja garantiraju relativnu ustaničku kontrolu nad dijelom sjeverozapadnog područja i štite prolaz u dublju unutrašnjost

[840] Za Salonu i Sirmijum ne raspolažemo ni sa kakvim podacima ili samo naznakama da je u njima boravio Tiberije ili bar privremeno imao svoje zapovjedno središte za vrijeme ustanka, sve do predaje Batona Dezitijatskog. Moguće je pretpostaviti da je nakon predaje dezitijatskog vojvode Tiberije boravio neko vrijeme u Saloni,

[841] *Cass. Dio* LVI, 12, 2

[842] Ipak sudeći po Velejevom podatku II, CXV, 1-2, u kojem on govori da je Lepid početkom ljeta 9. god. n. e. izveo svoju armiju iz zimovališta, mogli bismo ipak naslutiti da on ipak nije učestvovao u Pounjskoj ofenzivi sa svojim trupama.

preostalog ustaničkog područja. Germanik se nakon zauzimanja jednog uporišta odmah ustremljuje na drugo.

- Operacija nije bila usmjerena samo na jedno naselje, nego je zahvatila čitav niz uporišta, i njihovo zauzimanje je bilo i glavni cilj čitave operacije kako bi se slomila glavna ustanička obrambena barijera na sjeverozapadnom području.
- Germanik je u operaciju uključio veoma veliki broj trupa, s kojima je namjeravao da se probije u tu dublju ustaničku unutrašnjost i praktično izbije u «srce» ustaničkog pokreta na dinarskom pojasu.
- Germanik se ne libi velikih gubitaka kako bi zauzeo ta uporišta, što jasno ukazuje da ih on nakon što ih zauzme ne namjerava napustiti i ostaviti van rimske kontrole.

Operacijom, koju je početkom 9. god. n. e. predvodio Germanik, nastojalo se da se zauzmu jaka ustanička uporišta na sjeverozapadnom području i tako stvore preduvjeti za prodor u dublju ustaničku unutrašnjost, preko šireg pojasa porječja Une i Unca. Time bi se moglo prodrijeti u zapadno-bosanska polja i sjevernu Dalmaciju, odnosno u sama središta Diciona i Delmata. Uspješnim ostvarivanjem ovog plana, Germanik bi izbio sa «leđa» ustaničkim snagama na jadranskom području i spojio bi se Salonom. [843] A možda su dalji planovi predviđali i koncentrični udar na samo ustaničko jezgro, uključujući i dezitijatsku zemlju. Da je uspio u svojim planovima i namjerama da brzim i odlučnim udarom uz korištenje opsežne i sirove sile uguši i ostatak ustaničkog otpora, Germanik bi nesumnjivo uživao ugled i slavu pobjedioca «Dalmatinaca» i nalazio bi se uz bok svoga strica Tiberija, pobjedioca «Panona». Time bi na najbolji način ostvario i želje Augusta, jer je i ustanak u dinarskom pojasu ugušen a i slava za to pripala bi Germaniku.[844]

Prvo po Dionu, koji jedini iz literarne izvorne građe spominje i opisuje Germanikovu ofenzivu, značajnije ustaničko uporište koje je osjetilo Germanikovu ofenzivu bilo je Splonum (…Σπλαῦνον...). U Splonumu se uz veliki broj branilaca nalazilo i civilno stanovništvo, što govori da je riječ o nekom bitnijem i većem domorodačkom naselju. Suočivši se sa Splonunom, Germanik se našao nesposobnim da napravi neki napredak bilo mašinama bilo napadima ljudstva, međutim stjecajem niza sretnih međusobno povezanih okolnosti Germanik je uspio zauzeti Splonum.[845] U ovoj bici su učestvovale i pomoćne jedinice iz Germanije čiji je jedan pripadnik-konjanik, izvjesni Pusio, slučajno presudno utjecao na dalji tok borbe i Germanikovu pobjedu.[846] Sudeći po Dionovom

[843] Zanimljivo je da je cilj svih rimskih zapovjednika koji su ratovali na zapadnom Balkanu i u republikansko doba, a koji su pokretali svoje operacije iz sjeverne Italije, bilo povezivanje sa Salonom.

[844] Ustvari čini se da je prenošenje ugušivanja ustanka u dinarskom pojasu na Germanika bilo i Augustova intencija, pa bi se i u tome kontekstu mogao promatrati i dolazak Tiberija u Rim i njegovo napuštanje ilirskog ratišta.

[845] O bici za Splonum v. *Cass. Dio* L, 11, 1-2

[846] Bojanovski (1988:290), nekritički preuzimajući Dionov podatak, naziva Pusia keltskim konjanikom.

tekstu, Splonum je predstavljao veće i razvijenije naselje koje je posjedovalo i dobro utvrđeni akropolj (…ἀκρόπολιν...) koji Germanik nije osvojio napadom, nego tek predajom njegovih branilaca koji su se u njega povukli nakon što je probijen vanjski obrambeni zid naselja. To je značilo da je Splonum bio zaštićen dvostrukim prstenom, kako izgleda kao i ostala ustanička uporišta, i to jednim koji je predstavljao vanjsku obranu, odnosno štitio i podgrađe, i drugim koji je okruživao akropolj, citadelu ili sjedište gradine. Ustvari ovaj splonumski «akropolj» je u stvari bio gradinski vrh i plato smješten i zaštićen, kao «srce» čitavog naselja, određenom uzvisinom na koju je bio smješten. Spomenuto ilirsko uporište je bilo dobro utvrđeno ne samo zidovima nego i prirodom, što sugerira njegovu situiranost negdje na brdsko-planinskom prostoru. Ovo ilirsko naselje se od više istraživača smještalo na najrazličitija mjesta unutar prostora provincije Dalmacije (Stari Majdan na Sani, Vital kod Otočca, Šipovo, Komine kod Pljevalja).[847]Splonum se morao nalaziti negdje u polukrugu zapad-sjeverozapad-sjever-sjeveroistok u odnosu na *Raetinum* na koji je Germanik krenuo nakon zauzimanja Splonuma. Ako bi se Splonum nalazio južnije od naselja *Raetinum* nejasno je zašto bi i kako bi uostalom Germanik uopće prvo išao u dublje ustaničko zaleđe, pa se onda vratio na sjever i krenuo na *Raetinum.* Germanikova operacija u Pounju nije imala karakter iznurivanja i pustošenja nego zauzimanja i pacifikacije teritorije i naselja. Samim tim bi bilo nelogično da on iza sebe ostavi protivničke snage, uđe u protivničku dubinu, ostvari zacrtano i zatim se vrati da zauzme ono što je zaobišao, da bi i nakon toga ponovo ušao u neprijateljsku dubinu da zauzme druga naselja. *Raetinum* se poglavito ubicira na lokalitetu Golubić, južno od Bihaća ili na nekom drugom bližem lokalitetu u biščanskom Pounju koje u sebi sadrži više odlika brdsko-planinskog i od prirode dobro utvrđenog položaja (u obzir dolaze i

[847] O najrazličitijim ubikacijama Splonuma v. pregled kod Pašalić, 1975:411-414; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:163; Bojanovski, 1988:255, fus. 36; 290-291; Zaninović, 1995:112-113 (riječ je o jednoj vrlo studioznoj i detaljnoj analizi). Najrealnije bi ga, kako to Bojanovski (1974 A:359) predlaže, bilo smjestiti nedaleko od Une, međutim njegovo kasnije preciznije lokaliziranje Splonuma na ili oko lokaliteta Donje Vrtoče na Uncu kod Drvara, je ipak malo suviše udaljeno od mogućeg položaja Splonuma.

Iz spomenutog naselja se u kasnijim razdobljima vjerojatno razvilo i središte upravno-administrativne jedinice *municipium Splonistarum*, čije je postojanje evidentirano na nizu natpisa *CIL* III 1322 Ampelum (Zlatna); *CIL* III 2026 Salona; *CIL* III 8783 Kaštel Sućurac-Salona; *ILJug* I, 73, Natpis iz Komina kod Pljevalja. U zoni Komina kod Pljevalja pronađen je veliki broj natpisa, uključujući i onaj na kome se spominje i Splonum, te još jedan natpis *CIL* III 8309 na kome se spominje *municipium S.* Činjenica da je ime municipija koji je obuhvaćao područje Pljevalja počinjalo sa S., navodila je na pomisao da se tu nalazio i Splonum, npr. Wilkes (1965; 1969:282) u Komine kod Pljevalja stavlja *municipium Splonum*. Za više informacija o Kominama kod Pljevalja v. kod Cermanović-Kuzmanović A,, 1967; Isto, 1969; Cermanović-Kuzmanović A.-Srejović D., 1964; Isto, 1965; Isto, 1966; Isto, 1967; Isto, 1972; Isto, 1973; Isto, 1974; Isto, 1975; Cermanović-Kuzmanović A.-Srejović D.-Marković C.,1972; Bojanovski, 1988:211-212 (riječ je jednom vrlo detaljnom pregledu); Škegro, 1998:95 i fus. 24; Isto, 1999:68. Po Alföldy (1965:57-59) u Kominama kod Pljevalja je bio *municipium Siculotarum*, odnosno narodnosno središte Sikulota koje spominju *Plin. NH* III, 143 i Klaudije Ptolemej, II, 16, 5. Ako je to tačno, a sve navodi da je takva detekcija vrlo vjerojatna, onda bi, ne samo lokaliziranje Splonuma nego i lokaliziranje Pirusta u Pljevlja i okolicu, čega se i Alföldy i Bojanovski i Škegro drže, konačno bilo odbačeno. Kod A.Škegre (1998:95, fus. 24) je navedeno da se podatak o Alföldyevom *municipium Siculotarum* nalazi u Alföldyevom djelu 1968:1009-1016, što izaziva izvjesne nejasnoće, jer A.Škegro u svome popisu literature (1998:110) uopće ne navodi o kojem je to radu Alföldya riječ, niti se to može uopće shvatiti.

lokaliteti Ripač i Sokolac i dr.).[848] I tako se nakon zauzeća Splonuma, Germanik uputio prema novom cilju- *Raetinum* (Ῥαίτινον), ali pred ovim ustaničkim uporištem desila se sasvim drugačija priča. Branioci, prevladani brojem od napadača i nesposobni da im se suprotstave na klasični borbeni način, pribjegli su taktičkom lukavstvu. I *Raetinum* je svoju temeljnu obrambenu fortifikaciju zasnivao na dva prstena slično kao Splonum, odnosno na postojanju još jednog unutarnjeg zaokruženog, još bolje utvrđenog prostora koji se nalazio na istaknutom, uzvišenom, dominantom mjestu odakle se imao i dobar domet (za oružje) i odlična vizualna kontrola nad ostatkom naselja-podgrađem, ali i nad širom okolinom. Iskorištavajući mogućnosti koje im je pružao sustav obrambene fortifikacije branioci su u podgrađu, odnosno onom dijelu naselja koji je štitio prvi okružujući zid (…κύκλον πέριξ...), postavili vatre i povukli se unutar citadele. Uvidjevši da je podgrađe napušteno i pomislivši da je to rezultat mogućeg sloma ustaničkog otpora u naselju, i nadajući se da bi ga uslijed toga mogli brzo i to u cijelosti zauzeti bez većih napora, Rimljani su neoprezno i samouvjereno provalili u naselje. I one jedinice koje su provalile u naselje upale su u jednu odlično smišljenu i pripremljenu zamku, Vješto kombinirajući rasplamsavanje vatre i stalno gađanje odozgo (sa zidina «akropolja») ustanici su uspjeli da fizički eliminiraju većinu onih koji su u ovom prvom naletu prodrli preko prvotnog obrambenog prstena. U vatri i pod naletima projektila, desila se jedna od najvećih tragedija rimske oružane sile za vrijeme rata, jer se samo jedan mali dio vojnika iz toga prvog ešalona koji je ušao u *Raetinum* uspio spasiti iz toga vatrenog grotla. Međutim napredovanje vatre je ugrozilo i akropoljski dio naselja, radi čega ustanici nisu uspjeli da svoj taktički uspjeh pretoče i u stratešku prednost pa ni da održe svoj tadašnji položaj. I u toku noći, dok su Germanik, njegovo zapovjedništvo i trupe pokušavali da se «saberu» i pregrupiraju, ustanici su bili prisiljeni da napuste akropolj i da se u manjim skupinama sakriju u «podzemnim prostorijama» (...ἀκροπόλει ὄντας κατὰ χώραν μεῖναι , ἀλλὰ τῆς νυκτὸς αὐτὴν ἐκλιπεῖν...). [849] Iz Dionovog izvještaja ne vidimo baš jasno da li je došlo do pada naselja *Raetinum* odnosno da li su Rimljani ipak nakon što se vatra ugasila ponovo ušli u *Raetinum* i stavili ga pod svoju kontrolu, uključujući i citadelu.[850] Vjerojatno su ipak Rimljani uspjeli preuzeti

---

[848] Pašalić, 1975:414-415; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:144; *CIL* XIII 7023; Bojanovski, 1988:51; 310; 314-317

Inače čitav taj dio bosanskog Pounja, koje gravitira Bihaću i uglavnom se nalazi južno od njega, bio je sudeći po čitavom nizu nalaza, jedan vrlo bitan prostor za japodsku narodnosnu i političku zajednicu i za vrijeme nezavisnosti i za vrijeme rimske vladavine. Tu se nalazi i vrelo Privilice koje je sudeći po pronađenim arama sa votivnim natpisima, na kojima se spominju japodski prepoziti, princepsi i prefekt, bilo jedno simboličko i duhovno panjapodsko kultno svetilište, koje je bilo snažno usađeno u japodsku svijest. (Arheološki leksikon BiH, Tom II, 1988:24). Inače na tome potezu južno od Bihaća u relativnoj blizini se nalazi ne samo Privilica nego i Golubić i Ripač, čuveno prapovijesno sojeničko naselje, kao i čitav niz drugih nalazišta (sojeničkih naselja, gradina, nekropola i iz vremena nezavisnosti i rimske vladavine, posvećenih mjesta); v. pregled u Arheološki leksikon, Tom II, 1988:9-27.

[849] O bici za *Raetinum* v. *Cass. Dio* LVI, 11, 3-7

[850] To se može objasniti samim načinom kompilacije izvorne građe koju je Dion koristio za svoj opis borbi oko spomenuta tri naselja, odnosno on je jednostavno neke dijelove izbacio kako njegov opis ne bi bio suviše opširan,

kontrolu nad već uništenim naseljem, iako ne možemo jasno identificirati što su to bile «podzemne prostorije» u koje su se ustanici sklonili. Nakon *Raetinum*, prodor se nastavlja prema Seretionu (…Σερέτιον...). [851]Seretion je već ranije, za vrijeme svojih pohoda iznurivanja i pustošenja, pokušavao zauzeti Tiberije, ali ga je tek u ovoj kampanji zauzeo Germanik.[852] Nakon pada Seretiona, neka druga mjesta su bila znatno lakše osvojena.[853] Činjenica da su ova druga mjesta, čija imena Kasije Dion ne navodi, lakše osvojena dokazuje da su tri spomenuta naselja predstavljala okosnicu obrambene linije na sjeverozapadnom pravcu preostalog ustaničkog područja i da je zbog njenog razbijanja prodor u unutrašnjost bio olakšan.[854]

Kao što vidimo Germanik se kretao pravcem Splonum-*Raetinum*-Seretion, a ako se *Raetinum* nalazio u Golubiću ili uopće negdje u okolini Bihaća, onda bi prirodno Splonum bio bliži Sisciji, a Seretion u dubljoj dinarskoj unutrašnjosti. Moguće je da su se sva ova naselja nalazila na nekoj epihorskoj komunikaciji koju su kasnije Rimljani pretvorili u izgrađeni put, a možda je upravo riječ o komunikaciji koja je sa sjevera preko Golubića išla jugoistočnim pravcem, prema području Diciona. Tako bi možda Seretion mogli smjestiti negdje na graničnom području Diciona.[855]Sve ovo jasno ukazuje da se šire područje Pounja nalazilo u okvirima ustanka, odnosno da su se pojedine zajednice, posebno one iz srednjeg i gornjeg toka Une aktivno pridružile ustanku i žestoko borile i

---

zadržavajući samo one najzanimljivije dijelove. Kasije Dion niti je imao vremena niti želje da se uopće upušta u neka razmatranja o nekim detaljima kao što su to npr. «podzemne prostorije» u koje su se sakrili branioci, tako da je njegov opis konkretnih borbi ostao nedorečen. Ipak iz samoga smisla cjelokupnog njegovog opisa Pounjske operacije može se izvući zaključak da je *Raetinum* ipak zauzet, jer Germanikovo ofenzivno djelovanje se nastavlja prema Seretionu i drugim naseljima.

[851] O ubikaciji Seretiona v. Šašel, 1953; Pašalić, 1975:415; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:161; Bojanovski, 1988:51; 310;

[852] U vezi pitanja pada Seretiona kod Pašalića (1975:391) se nailazi na tumačenje po kome je osvojenje ovog naselja vezano za Tiberija, da bi već na sljedećoj stranici upao u kontradikciju iznoseći stav da Rimljani i bez Tiberija pobjeđuju i osvajaju, uključujući i Seretion. Nešto još dalje Pašalić (1975:411), iznosi da je Germanik bio taj koji je osvojio Seretion.

[853] *Cass. Dio* LVI, 12, 1

[854] Moguće je pretpostaviti da je izvorna građa, kojom se za opis rata u Pounju 9. god. n. e. koristio Kasije Dion, sadržavala imena i možda i opise tih drugih mjesta koja su lako osvojena, ali da ih je Kasije Dion smatrao nepotrebnim poimenično i detaljnije navoditi jer su bila lako osvojena bez nekih interesantnih i dinamičnih detalja (kao što su to pružale borbe za Splonum i *Raetinum*) pa je on sve događaje u toku ove kampanje nakon pada Seretiona sažeo u jednu rečenicu. Uostalom i borbu za Seretion je, vjerojatno iz istih razloga, sažeo u samo jednu rečenicu, a i to što ga je spomenuo po imenu rezultat je i činjenice da je Seretion vrlo važno strategijska točka koju je već jednom opsjedao Tiberije.

[855] Za raspored dosada registriranih gradinskih naselja:

- Na prostorima Cazinske i Bihačke Krajine i uopće Pounja v. Arheološki leksikon, Mapa 1, 1988, regija 1, karte-praistorijsko doba i rimsko doba i odgovarajuće pisane natuknice Arheološki leksikon, Tom II.
- Na prostorima doline Unca i zapadne Bosne-drvarsko-grahovsko područje v. Arheološki leksikon, Mapa 2, 1988, regija 11, karte-praistorijsko doba i rimsko doba i odgovarajuće pisane natuknice Arheološki leksikon, Tom II.

odupirale protu-ustaničkim snagama. Germanik se nesumnjivo probio u zemlju Diciona i tako, uz velike žrtve, otvorio put za glavni, kasniji Tiberijev prodor u ustaničku unutrašnjost. On je osvajanjem ova tri spomenuta ustanička uporišta i još drugih neimenovanih pozicija ustvari u jednoj surovoj operaciji slomio glavnu ustaničku obrambenu liniju na sjeverozapadnom području i omogućio da u narednoj akciji protu-ustanička armija na ovom pravcu duboko prodre u protivničko zaleđe. Borbe u Pounju dokazale su da su i Tiberijeva strategija i Germanikova odlučnost ipak svaka na svoj način bile djelomično u pravu. Ustanička uporišta su se mogla zauzeti i odlučnim udarima, uz naravno malo sreće, ali je to učinjeno uz goleme gubitke i pitanje je bilo koliko se ustvari to na duge staze moglo uopće isplatiti. Jer ako se za svaku ustaničku utvrdu, kojih je na preostalom, planinskom ustaničkom području bilo mnogo, podnosila tolika cijena u ljudstvu, materijalu, pa i u moralu i borbenoj spremnosti kakva se dala za ustaničke pozicije osvojene u Pounjskoj operaciji bilo bi pitanje da li je protu-ustanička armija u Iliriku sa svojim raspoloživim resursima uopće to mogla da podnese. Ali ostaje i činjenica da je Germanik probio glavnu obrambenu liniju na sjeverozapadu, nešto što previše kalkulantski Tiberije nije mogao da uradi, jer da bi se to učinilo ipak je jedino neophodna bila upotreba i udar snažne, odlučne i sirove vojne snage bez obzira na gubitke.[856] Jednostavno rečeno dalje otezanje i primjena ranije taktike iznurivanja i pustošenja više nije imala smisla.

S druge strane, teške borbe na sjeverozapadnom području, posebno za neka od tih uporišta u prvom redu za *Raetinum*, su odigrale izvjesnu ulogu za ustanike.[857] Žrtvovanje ovih naselja, praćeno golemim protivničkim gubicima, je ipak zaustavilo Germanikovu ofenzivu koja je pretila da prodre u dublju unutrašnjost i odgodilo taj upad za neko vrijeme i ustvari produžilo ustanak za najmanje još par mjeseci. Tako je ustvari, i pored toga što su zauzeta strateški bitna naselja i probijena obrambena linija, Germanikova ofenziva propala. Ona i pored velikog angažmana ljudstva i materijala nije uspjela

[856] Upravo primjer Pounjske operacije na očit način pokazuje razlike u strategijskim i taktičkim shvaćanjima i načinu razmišljanja Tiberija i Germanika. Vođenje borbenih operacija potonjeg se zasnivalo na odlučnim i konačnim ofenzivnim akcijama sa ciljem potpunog eliminiranja otpora i okupacije prostora, bez obzira na žrtve i stradanja, za razliku od onoga što je primjenjivao Tiberije u svojoj strategiji «pustošenja i iznurivanja». Tako je Germanik već prije svoje operacije u širem području Pounja okupirao dijelove zemlje Mezeja odlučnom silom.

U kontekstu opisa ove vrlo značajne operacije koja se odvija u Pounju, potrebno je navesti i da je Velej Paterkul uopće ne spominje, kao uostalom i drugi važan uspjeh Germanika pobjedu nad Mezejima.

[857] Zanimljivo je da ovim borbama za vrijeme Germanikove Pounjske operacije početkom 9. god. n. e. Kasije Dion posvećuje iznimnu pažnju, čak i do najmanjeg detalja, a njegov opis spomenutih borbi izgleda i prilično realan što govori da je njegova izvorna građa bila jako dobro upoznata sa zbivanjima na ilirskom ratištu u toku 9. god. n. e., uključujući i borbe za spomenuta tri uporišta te kasnije za Andetrij i Ardubu, odnosno za one etape operacija koje vode Tiberije i Germanik, dok je npr. opis operativne aktivnosti kolona koje su predvodili Marko Lepid i Plaucije Silvan dosta okviran i bez bilo kakvih preciznih detalja. To znači da je ta izvorna građa, iz nama nepoznatih razloga, primarno obrađivala ono što su radili i čime su zapovijedali Tiberije i Germanik, iako je i pokret druge dvojice rimskih zapovjednika bio vrlo značajan i presudan za konačno ugušenje ustanka, ali se to ne vidi baš jasno u Dionovom izvještaju. Najvažnije pitanje u istraživanju fenomena Velikog Ilirskog ustanka 6 - 9. god. n. e. upravo predstavlja otkrivanje te izvorne građe kojom se služi Kasije Dion za kreiranje svoga izvještaja o ovom ratu, posebno za 9. god. n. e.

ostvariti zacrtane ciljeve, prodor u samu unutrašnjost preostalog ustaničkog prostora i konačno rješavanje problema ilirskog ustanka, bilo njegovim ugušivanjem bilo predajom. Augustove i Germanikove želje su se ipak na krvi i odlučnom otporu sjeverozapadnih uporišta pokazale još uvijek kao pretjerane i preambiciozne. Odlučna, hrabra i dobra odbrana branilaca ovih naselja koji su praktično žrtvovali i sebe i svoje naselje je doprinijela da Baton Dezitijatski i preostali ustanici dobiju još neko vrijeme da uživaju slobodu, ali i da pokažu Rimu da će ostatak ustanika «ipak skupo prodati svoje kože», makar se nalazili u bezizlaznoj i očajnoj situaciji. Rimljani su ipak morali uložiti još dosta napora i ljudstva i materijala kako bi izašli na kraj sa ustanicima i to tako da tome pristupe sa dostojnom ozbiljnošću i bez podcjenjivanja protivnika.

Činjenica da se otpor u «Dalmaciji» još uvijek održava punim intenzitetom i da se kraj ne nazire kao i ponovno izbijanje gladi u Italiji, po Kasiju Dionu uzrokovano najviše zbog odugovlačenja rata, primorali su Augusta da ponovo u Ilirik pošalje Tiberija, samo s jednim zadatkom da što je moguće brže i efikasnije svrši sa tim nepopularnim i teškim ratom.[858]Pad Panonije je izgleda kod rimskog i državnog vrha i javnog mnenja u Rimu i Italiji, ali možda i kod viših rimskih zapovjedništava na samom terenu stvorio «lažni privid» da je potrebno učiniti samo još jedan korak, bez osobitog napora i da se završi sa ustankom i u dinarskom pojasu. Vjerojatno se zbog takvog shvaćanja situacije na terenu i Tiberije mogao svečano vratiti u Rim, a dovršenje rata prepustiti Germaniku, dok je August mogao da se posveti učvršćivanju svoga unutarnjeg zakonodavstva. Na neprijatno iznenađenje, ustanak se pokazao mnogo žilaviji nego što se očekivalo i procjenjivalo, a ustanici su sudeći po borbama samo na jednom segmentu bili spremni za borbu do samoga kraja bez obzira na opseg vlastitog stradanja. I kako se pokazalo, samo na ovom primjeru borbi na sjeverozapadnom području, rimski stratezi su se prevarili u svojim procjenama da je nakon ugušenja otpora u Panoniji ustanak u dinarsko-dalmatinskom pojasu lakši posao za rješavanje. Izgleda da je iz nekog nepoznatog razloga rimski državni vrh bio uvjeren da je panonski segment ustanka bitniji i da je potrebno izaći na kraj samo sa njim, a da je ostatak posla sekundarnog značenja.[859] Ustvari, Rimljani su zanemarili dvije vrlo bitne činjenice, prvo da je osnovno žarište i najodlučnije i

[858] *Cass. Dio* LVI, 12, 1; Težina teškog trogodišnjeg rata, posebno na dinarskom pojasu možda su razlog onih prilično negativnih konstatacija o Dalmatincima koje se odnose na zadnju fazu rata i prvo poslijeratno stanje, znači u vremenski okvir koji gravitira 9. god. n. e., i koje donose Florove epitome Livija (II, 25) (….*sed Augustus perdomandos Vibio mandat, qui efferum genus fodere terras coegit aurumque venis repurgare; quod alioquin gens omnium stupidissima eo studio…*). Sva ta surovost ispoljena u borbama nije mogla ostati bez adekvatnog odgovora i u široj rimskoj javnosti, koja je prvo svoje zaprepaštenje ustankom, zamijenila sa mržnjom prema odlučnom protivniku i na kraju svoje osjećaje transformirala u prezir prema pobijeđenom neprijatelju.

[859] Možda je i ovo uvjerenje bilo «odgovorno» za razvitak one predominacije «panonskog» kada se govorilo o ilirskom ratu 6 - 9. god. n. e. u okvirima tadašnje rimskog i italskog javnog mnenja, pa i shvaćanja državnog vrha o tome što se događa u Iliriku. Dvogodišnja borba i koncentriranje pažnje i fokusa borbenih aktivnosti na panonski bazen uzrokovalo je to da u ovom periodu u Rim i Italiju dolazi najviše vijesti sa ilirskog ratišta sa panonskog ili sjeverozapadnog područja. U ovom dvogodišnjem periodu i najveći dio i protu-ustaničke armije i ustaničkih snaga je bio koncentriran na spomenutim prostorima pa se prirodno stjecao utisak da je rat ustvari predominatno panonski.

najborbenije središte ustanka dinarski pojas, a ne panonski bazen i da su u toku dvogodišnjih teških borbi u panonskom bazenu i sjeverozapadnom području učestvovale i snage dinarskog segmenta ustanka i to u znatnoj mjeri. Protu-ustanička armija koja je operirala u panonskom bazenu i sjeverozapadnom području tako se nije suočavala u žestokim i surovim okršajima samo sa breučko-panonskim segmentom i lokalnim ustaničkim snagama nego i sa snagama dinarskih Ilira. Njihovo učešće je dodatno doprinosilo otporu i ratnim teškoćama protu-ustaničkih snaga, a veliki okršaji kao bitka kod Vulkajskih močvara su vođeni protiv sjedinjenih ustaničkih snaga. Tako su ustvari padom Panonije, Rimljani u pravom smislu ostvarili samo polovičan uspješan rezultat ali ne i praktično završili ustanak, jer su porazili samo jedan dio onih protiv kojih su se borili pune dvije godine.[860] U dinarsko-dalmatinskom pojasu još uvijek su se početkom 9. god. n. e. nalazile najbolje i najvrijednije ustaničke jedinice, uključujući i one koje je Baton Dezitijatski vodio u Panoniju i koje je nakon svjesnosti o padu Panonije povukao u matično, planinsko područje, koje je i po svojoj konfiguraciji bilo mnogo teže za ofenzivna djelovanja nego u Panoniji.

Povratkom na ratište i među trupe koje je neposredno predvodio dvije godine Tiberije nije baš zatekao «sjajnu» situaciju. I među trupama na terenu je zavladalo stanje frustracije zbog saznanja da je kraj rata, zbog žestokog otpora odgođen i one su bile nestrpljive da rat završe na bilo koji način, čak i ako to uključuje i opasnost. A ta nestrpljivost, ukoliko ne nađe načina da se ispolji, spojena sa velikim gubicima, kao što su bili oni za vrijeme Pounjske operacije, vrlo lako može da se transformira u vojničko nezadovoljstvo. Ogorčena oružana sila, ako je i sakupljena zajedno i ostavljena «bez posla» mogla je da stupi u oružanu pobunu.[861] Da se pobunila jedna velika armija čiji su dobar dio sačinjavali i bivši robovi i pomoćne jedinice to bi bila jedna nova i posebno neprijatna okolnost za rimsko zapovjedništvo i rimsku poziciju na terenu, stanje bi se dodatno iskompliciralo, a rat produžio što definitivno nije odgovaralo ni Augustu ni Tiberiju. I čim je ponovo stupio na ratnu pozornicu, Tiberije plašeći se između ostalog i takve pobune je pripremio i poduzeo odlučnu vojnu ofenzivnu operaciju širokog zahvata koja više ne bi bila usmjerena samo na jednom pravcu, nego je trebalo da obuhvati skoro kompletno ustaničko područje sinkroniziranim pokretom više kolona u različitim pravcima čime se nastojao ostvariti konačni završetak rata.[862] Dionov podatak LVI, 12, 2 kao da sugerira da je u trenutku Tiberijevog povratka protu-ustanička armija bila koncentrirana u jednoj zoni što je potrebno shvatiti u smislu da je najveći dio te vojske

---

[860] Da li bi to značilo i da obavještajna djelatnost protu-ustaničkih snaga nije bila baš na zavidnoj razini, a informacije o stanju unutar protivničkih snaga sa kojim je raspolagalo rimsko zapovjedništvo nisu baš na najtočniji način oslikavale pravo stanje stvari.

[861] Slično se uostalom i dogodilo 6. god. n. e. kada su se pobunile ilirske pomoćne jedinice, što je označilo početak ustanka.

[862] *Cass. Dio* LVI, 12, 2

bio u toj zoni= sjeverozapadni pravac, dok su postojali i ešaloni na drugim stranama. Plaucije Silvan po svemu sudeći nije bio u toj zoni, jer se on nalazio na istočnom pravcu i na prostorima Breuka koje je u prošloj godini okupirao a koji zbog svoje labilnosti nisu smjeli biti ostavljeni nepokriveni posadama. Da je Plaucije Silvan sa snagama kojima je zapovijedao pokrivao istočni pravac dokazuje i to što je on taj koji svršava sa otporom breučko-panonskog segmenta ustanka koji je pokrivao poglavito istočne oblasti panonskog bazena koji su više okrenuti prema Sirmijumu. Jedino bi u slučaju da se Plaucije Silvan nalazio u Sirmijumu ili njegovoj blizini bilo razumljivo da on, a ne Tiberije osobno predvodi operaciju konačne okupacije breučko-panonskog prostora. Ovaj pravac nije smio biti ostavljen ni prije pada ni poslije pada Panonije bez snažnijih vojnih formacija i jakog zapovjedništva, tako da je Plaucije Silvan tamo morao boraviti kao zapovjednik istočnog bojišta. Izvorna građa koja opisuje događaje nakon velikog pokreta istočne borbene grupe 7. god .n. e. ne spominje više Cecinu Severa, pa se ne zna gdje se on nalazi u vrijeme događaja 8. i 9. god. n. e. Cecina Sever je možda, i nakon dolaska Silvana na istočnu bojišnicu, još uvijek bio zvanično namjesnik ili samo zapovjednik Mezije, a sudeći po tekstu Veleja Paterkula (II, CXIII, 2) i on se vjerojatno zajedno sa Silvanom, nakon spajanja sa Tiberijevim trupama i boravka u združenom taboru, vratio na istok. To bi moglo značiti ili da se on nalazio podčinjen Plauciju Silvanu[863] ili da se nalazio raspoređen u dubljoj unutrašnjosti Mezije, dalje od breučko-panonske fronte, odnosno da se, kako to pretpostavlja Wilkes, vratio u svoje mandatno područje--Meziju, dok je istočno bojište prepustio Plauciju Silvanu.[864] A isto tako je moguće da i neki neki

[863] Ova opcija je najmanje vjerojatna jer je izgleda Cecina Sever sa Silvanom izgleda zauzimao neku vrstu kolegijalnog zapovjedništva nad istočnom borbenom grupom. Indikativno je u tom smislu da Dion (LV, 32, 3) u svome spominjanju vezano za pokret istočne borbene grupe prema zapadu i bitku kod Vulkajskih močvara spominje samo Cecinu Severa, a ne i Plaucija Silvana.

[864] Wilkes, 1969:73; 93

Wilkes (1969:93) tvrdi i da se Cecina Sever u Meziju vratio sa mezijskim legijama IIII. Scythica i V. Macedonica, dok je Plaucije Silvan ostao na sjeveroistočnoj bojišnici sa tri legije i to sa VII., VIII. *Augusta* i XI. Ako je VIII. *Augusta* bila sastavni dio «Dunavske borbene grupe» teško je pretpostaviti da je ona činila dio «istočne» borbene grupe. A i pozicija VII. i XI. legije nije baš pouzdana, posebno ako se ima u vidu sljedeća činjenica :

- VII. i XI. legija su kasnije bile posadne legije Gornjeg Ilirika (Dalmacije), što bi možda moglo navesti na zaključak da su se one na samom kraju rata nalazile pod zapovjedništvom Vibija Postumija, kojeg je po Kasiju Dionu (LVI, 15, 3-16, 1) Germanik nakon Ardube ostavio da završi pokoravanje preostalih dijelova ustaničke unutrašnjosti, a koji je opet po Veleju (II, CXVI, 2) bio «*praepositus Delmatiae*». Ovo bi iniciralo da se Postumije nalazio u okviru snaga kojima je zapovijedao Germanik prilikom pacificiranja ustaničkih uporišta u dinarskoj unutrašnjosti u ljeto 9. god. n. e. što bi onda samim tim značilo, jer je Germanik u početku završne ofenzive činio sastavni dio kolone koju je predvodio Tiberije, da se i Postumije sa možda te dvije buduće «dalmatinske» legije nalazio u toj koloni. Ali izneseni zaključak temelji se samo na čisto špekulativnoj logici, ali ne i dostupnom i relevantnom materijalu.

Naravno moguće je, i to vrlo vjerojatno, i da su VII. i XI. kasnije bile prekomandovane kao dalmatinska posadna snaga, a da su one jedinice koje je koristio Postumije u ostvarivanju od Germanika postavljenog zadatka otišle prema zapadu. I u tom slučaju bilo bi moguće pretpostaviti da su se ove legije nalazile u sastavu kolone koju je predvodio Plaucije Silvan ili na nekom drugom mjestu, bilo obje ili samo jedna od njih, a ne i u Tiberijevoj, odnosno Germanikovoj koloni. To posebno dobiva na značenju ako se ima u vidu da su obje legije kao pojačanje došle istočnoj borbenoj grupi, a ne onoj armiji kojoj je neposredno zapovijedao Tiberije.

drugi razlozi objašnjavaju izostanak spominjanja Aula Cecine Severa za 8. i 9. god. n. e. ne samo u ratnim zbivanjima nego i uopće za prostore jugoistočne Europe, npr. radi preuzimanja nove dužnosti.[865]

Tiberije je od protu-ustaničke armije pripremio tri glavne operativne grupe : jednom je zapovijedao Marko Lepid, drugom Plaucije Silvan a treću je imao pod neposrednim svojim zapovjedništvom i u njoj se nalazio i Germanik.[866] Iz ovoga se jasno ogleda Tiberijeva taktička zamisao u pogledu rješavanja pitanja ustanka na dinarskom pojasu, a to je izvođenje jedne opsežne operacije koja bi svojim odvijanjem u više sinkroniziranih pravaca trebala zahvatiti istovremeno što je moguće veći prostor u kratkom periodu. Koncentriranje glomazne armije, kao u slučaju pojedinih etapa panonske faze, bilo je isključeno što je i razumljivo ako se imaju u vidu sljedeće činjenice : a) dinarski pojas je neprikladan za kretanje glomazne vojne mašinerije, b) trebalo je rat završiti što je u moguće kraćem periodu, prije zime sigurno a očekivao se znatan i očajnički otpor, c) ustanici su primjenjivali strogo obrambenu taktiku, izbjegavajući koncentriranje svojih trupa i držeći se razmještaja svojih snaga širom svoga teritorija, a istovremeno su i dalje primjenjivali partizansko-gerilsku taktiku. Tiberije i njegovo zapovjedništvo nisu željeli ni da ostave ni jedan dio ustaničkih snaga i područja ne ugroženim i ne izloženim pritisku, kako bi spriječili stvaranje ustaničkih rezervi.

Lepid i Silvan su trebali napasti posebne ustaničke pozicije i područja, na kojima su im se suprotstavila dvojica neimenovanih ustaničkih vojvoda. Ova treća Tiberijeva i Germanikova operativna grupa je, samim tim što su joj se na čelu nalazila navedena dvojica, bila okosnica čitave operacije i u ona je trebala da se direktno ustremi na Batona Dezitijatskog.[867] Njih dvojica su na sebe preuzela vrlo složen zadatak neposrednog obračuna sa Batonom Dezitijatskim i jedinicama i pozicijama kojima je ovaj zapovijedao. Međutim pošto je Baton Dezitijatski izbjegavao otvoren sukob sa njima, prešavši potpuno na gerilsko-partizansku taktiku a ujedno pokazujući odličnu manevarsku sposobnost i poznavanje terena, to se pretvaralo u bezuspješno stalno pretraživanje terena i krstarenje po dinarskom području od jednog mjesta do drugog. Ipak su, koristeći znatnu vojnu silu sa kojom su raspolagali, Tiberije i Germanik uspjeli da prodru duboko u ustaničku unutrašnjost ali bez ostvarivanja onog željenog cilja. Na tom prostoru, u dubljoj unutrašnjosti, došlo je i do odvajanja jednog dijela snaga od ove kolone, i koji je pod zapovjedništvom Germanika upućen prema središnjem ustaničkom području.[868] To što

[865] U periodu 8 - 9. ili 9 - 10. god. n. e. Aul Cecina Sever je izgleda bio prokonzul Afrike, te bi ta činjenica na neki način možda objašnjavala razloge odsustva Cecine sa balkanskog ratišta u njegovim posljednjim fazama rata i činjenicu da istočnom bojišnicom zapovijeda i da se na njoj javlja samo Plaucije Silvan.

[866] O pravcima pružanja i prodora u ova tri pravca v. Pašalić, 1975:416-418; s tim da kako izgleda po Pašalićevom tekstu, jednu od ovih kolona predvodi Germanik, a ne Tiberije

[867] *Cass. Dio* LVI, 12, 2-3

[868] Istine radi, iz samog Dionovog teksta se jasno ne vidi da li je u toku pokreta prema Andetriju od glavnine kolone bio odvojen dio, koji je po Tiberiju (na osnovi Velejevog podatka II, CXVI, 1) upućen u divlje i teške krajeve, ili je

ova kolona svoj pokret vjerojatno započinje iz Siscije ili njene šire okolice, uključujući i Pounje, a završava u Andetriju govori da se ona načelno kretala pravcem sa sjevera na jug i da je zahvaćala poglavito zapadna područja. Po Dionu, Tiberije je morao da krstari praktično cijelom zemljom (znači preostalim ustaničkim područjem), dok je Baton išao od jednog mjesta do drugog. Iako je Dion nesumnjivo pretjerao kada kaže da se Tiberije kretao po cijelom ustaničkim područjem ipak je zahvat ove kolone bio velik. Ona je imala specifičan zadatak ustremiti se direktno na samo zapovjedno jezgro ustanka, koje za Rimljane predstavlja Baton Dezitijatski,[869]a ne zauzeti određeno područje ili proći

Germanik pristupio pokoravanju onih koji su još pružali otpor nakon pada Andetrija. Po ovoj drugoj mogućnosti Germanik bi sa Tiberijem cijelo vrijeme boravio pred Andetrijem i tek nakon njegovog pada on bi sa trupama otišao u dublju unutrašnjost radi konačne pacifikacije, uključujući i bitku za Ardubu, dok bi Tiberije ostao poradi uređivanja odnosa prema neprijateljima koji su se predali (*Cass. Dio* LVI, 15, 1). S druge strane Kasije Dion u svome detaljnom opisu zbivanja kod Andetrija uopće ne spominje Germanika, što on sigurno ne bi propustio da se to u izvornoj građi koju je koristio spominjalo, što bi onda značilo da se Germanik uopće nije nalazio kod Andetrija, nego da se ranije odvojio od Tiberija. A i duh i smisao Velejevog podatka kao da sugeriraju da se Germanik nije nalazio ni cijelo vrijeme ni veći dio ljetne kampanje uz Tiberija, te da je vjerojatno on imao ipak neko značajnije zapovjedništvo u toku te kampanje koje je privremeno (u određenom periodu) bilo neposredno odvojeno od prisustva Tiberija, i to prilično udaljenim zemljopisnim pojasom. Ta divlja i teška mjesta koja spominje Velej, a u koja je bio upućen Germanik, su pripadala dubljoj unutrašnjosti a da bi u njih stigao Germanik je sa dijelom trupa morao biti odvojen ranije, prije nego što je uspostavljana borbena linija kod Andetrija. Osim toga Tiberije je prilikom svoga napredovanja i prelaska kroz ustaničko područje morao zaštititi i svoja krila i to posebno ono istočno od linije njegovog napredovanja, kako bi spriječio eventualna nova ustanička grupiranja koja bi ugrozila glavni pravac njegovog prodora i borbeni položaj kod Andetrija. Slanjem Germanika u centralno ustaničko područje spriječeno je moguće novo konsolidiranje preostalih ustaničkih snaga i izvršen je direktan udar na preostala njegova ustanička uporišta.

Kao potvrdu da je došlo do ranijeg odvajanja možemo navesti i sljedeću činjenicu→ Tiberije je sudeći po Dionovom opisu i po tome što se sve izdogađalo pred, oko i u Andetriju, na ovoj bojišnoj liniji proveo izvjesno vrijeme, od najmanje par sedmice, a vjerojatno i duže. To bi podrazumijevalo da dok su se odvijala zbivanja pred Andetrijem da su se istovremeno odvijale i druge operacije protu-ustaničkih snaga ofenzivnog karaktera prema drugim pravcima, i to velikog opsega. A znamo preko Diona, da je u vrijeme zbivanja pred Andetrijem i to još prije konačne bitke za ovo uporište bila već razbijena domorodačka borbena linija, kolabirao ustroj otpora i da su mnoga područja i uporišta već zauzeta i da je i poradi toga Baton Dezitijatski poslao glasnika Tiberiju sa ponudom primirja. Germaniku je da prodre u unutrašnjost trebalo izvjesno vrijeme, čak i ako nije nailazio na otpor, što bi onda samim tim impliciralo da se on prije zbivanja kod Andetrija i prije totalnog raspada ustaničkog ustroja odvojio od Tiberijeve glavnine. Da je Germanik cijelo vrijeme zbivanja kod Andetrija boravio pred ovim uporištem i da se odvojio tek nakon njegovog pada to bi značilo da su neke ustaničke oblasti (uključujući i ardubsko područje), u koje je prodro Germanik, u toku cijele bitke za Andetrij bile i van domašaja protu-ustaničkih borbenih dejstava i da su bile više-manje pasivne što je zbog kritične situacije po ustanike na dinarskom području u tim kritičnim mjesecima vrlo teško pretpostaviti. Pasivnost je upravo iz činjenice da se Batonu Dezitijatskom dok je boravio u Andetriju stalno šalju zahtjevi za pomoć nemoguća jer je ofenziva, dok se su se vodile borbe pred Andetrijem, ušla u svoje završno ostvarivanje pokrivajući dobar dio ustaničkog pojasa a i ustaničke rezerve su već bile ili iscrpljene ili upućene u očajničku borbu. Uostalom, sva «priča» vezana za konačnu ljetnu ofenzivu 9 god. n. e. se odvijala relativno brzo, u periodu ne dužem od 3 mjeseca, od njenog pokretanja do predaje Batona Dezitijatskog. Uz sve to i Baton Dezitijatski se Tiberiju predaje nakon što je pala Arduba i njeno okolno područje (sredinom IX. mjeseca on je u zarobljeništvu), pa je sasvim realno da se on nije baš krio mjesecima, što bi se moglo zaključiti da se Germanik odvojio od Tiberija tek nakon pada Andetrija.

Znači vrlo je realno pretpostaviti da je u skladu sa svojom osnovnom taktičkom zamisli da se posljednja ofenziva odvija u vidu sinkroniziranih različitih pravaca udara, kako bi se njome obuhvatilo što je moguće šire područje (takva zamisao je u uvjetima raspolaganja sa brojnom živom silom, višestruko brojnijom od ustaničke bila i poželjna i moguća), Tiberije već ranije, prije nego je došao pred Andetrij, odvojio jedan dio snaga i uputio ih sa Germanikom na čelu u samo ustaničko središte. Tako bi se i Germanikov pohod u teške i divlje krajeve i borbe u njima odvijale bar jednim dijelom vremenski sinkronizirano sa zbivanjima kod Andetrija.

[869] To dovoljno govori da su Rimljani, a posebno njihov štab, dobro znali tko to predstavlja zapovjedništvo ustanka, tako da i Strabonov podatak o Batonu u tom pogledu dobiva na značenju jer potvrđuje da je u tadašnjoj rimskoj javnosti prije pojave novog neprijatelja oličenog u Arminiju ime Baton vrlo cirkuliralo i bilo poznato.

određenim prostorom, vrstama zadataka koje su izgleda imale da obave preostale dvije protu-ustaničke kolone. Radi toga je realno pretpostaviti da Tiberije i Germanik sa svojim trupama nisu slijedili neke ranije zacrtane pravce, nego je njihovo kretanje bilo uvjetovano i sa trenutnim stanjem i potrebama pa su samim tim mogli zahvaćati i druge oblasti a ne samo one koje se nalaze u liniji Pounje-zaleđe Salone. Ova činjenica o lutanju velikih protu-ustaničkih snaga je potpuno u skladu i sa možda potrebom koja se trenutno javila da se dio snaga odvoji i uputi sa Germanikom u neko drugo područje.

Iako se u odnosu na druge dvije grupe ova kolona kretala načelno zapadnim pravcem ona je bila najvažnija i najbrojnija, jer je jedino u tom slučaju bilo moguće od njene glavnine odvajanje jednog posebnog snažnog kraka sa Germanikovim zapovjedništvom a koji je vodio dalje u ustaničko unutrašnjost. Onaj dio kolone koji je ostao pod samo možda Tiberijevim zapovjedništvom, nastavio je sa proganjanjem Batona Dezitijatskog i konačno ga je uspio opkoliti u Andetriju, u kojem je Baton našao utočište.[870] Opsada Andetrija se pretvorila u presudni moment završne faze ustanka, u kome su se sučelila dva vrhovna zapovjednika dvije suparničke strane. Sudeći po tome što je Baton Dezitijatski zatvoren u uporištu koje se nalazilo kod Salone, prilično na jugu, Baton se sa svojim jedinicama uglavnom povlačio prema jugu, vjerojatno jer je razvoj krakova ofenzive zatvarao njegove pravce prebacivanja u unutrašnjost tako da mu je jedini slobodan i siguran put bio onaj prema jadranskoj obali. To bi onda značilo da protu-ustaničke snage stacionirane na jadranskom ratištu nisu preduzimale ofenzivne aktivnosti, bar ne onog tipa koje su izvodilo spomenuti rimski zapovjednici. Osim toga Andetrij je predstavljao jedno vrlo bitno ustaničko uporište i naselje na delmatskom području, u neku ruku i središte otpora na spomenutom prostoru, pa je prirodno da je Baton Dezitijatski u njemu potražio utočište. Sam Andetrij se sam i od prirode nalazio na odličnom mjestu, a bio je dobro utvrđen i okružen sa dubokim usjecima kroz koje teku potoci. Opsjednuti Iliri su bili dobro opskrbljeni i namirnicama, a i planine u blizini su bile u rukama ustanika odakle su im stizale stalne potrepštine, što je značilo da oko Andetrija nije postojala djelotvorna i stvarna okružujuća-opsadna linija i da je ovo ustaničko uporište imalo stalnu i funkcionalnu vezu sa vanjskim prostorom, posebno sa ustaničkim područjima u blizini. Povrh svega, ustaničke snage sa tih okolnih pozicija su često uznemirivale linije snabdijevanja protu-ustaničkih snaga utaborenih kod Andetrija. I tako se, po Dionu, Tiberije, iako je smatrao da opsjeda ustanike u Andetriju, ustvari zajedno sa svojim jedinicama našao u poziciji da bude na neki način opsjednuta strana.[871]Bitka za

---

870 *Cass. Dio* LVI, 12, 3-4; Andetrij se možda nalazio na lokalitetu današnjeg Mućа, između Splita i Drniša (Stipčević, 1974, 68), preciznije Gornjeg Mućа (Zaninović, 2003:447). Moguće je pretpostaviti da je Andetrij bilo jedno istaknuto ustaničko središte, koje je služilo kao baza za napad na Salonu 6. god. n. e. pa je možda u njemu boravio i ranjeni Baton Dezitijatski. Odatle je možda izvršeno i upućivanje dijela ustaničkih snaga jugoistočno-južnim pravcem, kao i pokretanje trupa u susret nastupanju prethodnice Valerija Mesalinusa. Tako bi i Batonu Dezitijatskom Andetrij bio poznat, jer je predstavljao istaknutu točku na jadranskom području i njegovom zaleđu.

871 *Cass. Dio* LVI, 12, 5

Andetrij se pretvorila u jednu od najtežih Tiberijevih bitaka koju je vodio za vrijeme rata 6 - 9. god. n. e., a situacija oko i pred Andetrija uopće nije izgledala povoljno za rimskog zapovjednika. Tiberije se nesumnjivo nalazio u teškom položaju u koji je dospio i zahvaljujući svojoj nepromišljenosti i nepoznavanju terena, kao i brzini i nestrpljivosti da završi rat.[872]Dugotrajna opsada se pokazivala besplodnom a povlačenje bi bilo nesumnjivo sramota, na jednoj strani bi poljuljalo moral Rimljana i ostalih koji se bore uz njih a na drugoj osnažilo već teško pritisnute ustanike i dalo im snage da još duže produže rat. Tada je došlo i do pobune dijela vojnika koji su po Kasiju Dionu, odnosno njegovom vrelu, digli takvu galamu da se čula i kod ustanika.[873] Nakon što je smirio vojničko nezadovoljstvo, uglavnom laganim mjerama, Tiberije ipak nije pokazivao prenagljenost niti se povukao, nego je nastavio sa iscrpljujućom opsadom nadajući se da vrijeme igra za njega i da će ipak ustanici biti ti koji će prvi popustiti. Ovi događaji pokazuju da su vrenje, frustracije i nezadovoljstvo oružane sile Imperije na ilirskom području počeli dostizati kritičnu točku, ali i da Tiberije ovo ipak pokušava riješiti ne strogim mjerama, nego primjenjivanjem svoje uobičajene strategije. Kao što vidimo Tiberije ne želi da nezadovoljstvo i frustracije neutralizira primjenom nekih rješenja koja bi ugrozila osnovnu taktičku zamisao koju je primjenjivao kod Andetrija, a to je iscrpljujuća opsada. I Tiberije se tako ipak u slučaju Andetrija ponovo okrenuo svojoj uobičajenoj taktici. I opsada je nastavljena, a okolnosti su kako je vrijeme odmicalo sve više počele da odgovaraju rimskom zapovjedništvu, sve dok i sam Baton Dezitijatski nije poslao glasnika Tiberiju radi primirja. Na ovaj čin Baton Dezitijatski je bio prisiljen iz čiste potrebe, prvo zato što su skoro sva, izuzev manjeg broja, ustanička uporišta bila već zauzeta i otpor dinarskog segmenta ustanka praktično bio slomljen, a zatim jer je znao da su snage sa kojima je raspolagao kako je vrijeme prolazilo bile sve slabije u odnosu na golemu protivničku silu koja je preplavila ustanički dinarski pojas, a dijelom se nalazila i pred Andetrijem.[874] Dok je boravio u Andetriju, Baton Dezitijatski nije bio u informativnoj blokadi i dobivao je informacije koje su dolazile sa preostalog ratišta i iz kojih je mogao zaključiti da ustroj otpor više ne postoji, izuzev pojedinih «đepova otpora» kakvo je bilo i Andetrij.[875] U slučaju da se i desi neki uspjeh pred Andetrijem to

[872] Moguće je pretpostaviti i da su ustanici bili ti koji su namjeravali navesti Tiberija pred Andetrij i tamo ga dovesti u neugodnu taktičku poziciju. To bi objašnjavalo da ustanici imaju stalno snabdijevanje, a i jedinice van obruča koje su dejstvovale na gerilski i partizanski način po neprijateljskim linijama.

[873] *Cass. Dio* LVI, 13, 1

[874] *Cass. Dio* LVI, 13, 2-3

[875] Da se, dok je boravio u Andetriju, Baton Dezitijatski nije nalazio u informativnoj blokadi i nije bio odsječen od zbivanja u drugim područjima koja su vodila herojsku, ali očajničku borbu, dokazuje i Kasije Dion (LVI, 13, 3) kada kaže da je Baton Dezitijatski primao mnogo zahtjeva za pomoć, vjerojatno od drugih uporišta i područja u unutrašnjosti. Ove informacije je Kasije Dion mogao dobiti samo iz izvorne građe koja je dobro poznavala stanje u ustaničkim redovima u tom razdoblju, što bi moglo sugerirati da je za tu izvornu građu osnovni kreator tih informacija bila ustanička strana. Osim toga Baton Dezitijatski je napustio sa svojom pratiocima Andetrij dok se ovaj nalazio još uvijek pod opsadom, što bi značilo da je za cijelo vrijeme opisanih zbivanja kod Andetrija postojala sigurna veza i komunikacija Andetrija sa vanjskim svijetom.

praktično više ništa ne bi značilo jer je bilo potrebno misliti generalno na opće stanje na dinarskom području i olakšati mu dalje patnje, a to se moglo postići jednim sporazumom sa Tiberijem kojim bi se završio ustanak i regulirao proces i način njegovog završetka. Misliti samo na jedan manji dio ustanka, i to onaj vezan za ratište Andetrija, bi bilo i više nego luksuz. Baton Dezitijatski je tako dok je još bio u Andetriju shvatio da je ustanak praktično ugušen i da uvjerenje o mogućoj pobjedi više nema nikakvu realnu osnovu. Ni bojišna linija ni teritorij potpune kontrole više nisu postojali, većina uporišta i u dubljoj unutrašnjosti je bila zauzeta, zemlja opustošena a neprijatelj brojan, dobro opremljen i ustrojen. Jedino što je preostalo bila su još pojedina uporišta i teže pristupačne planinske i šumske zone čiji je otpor bio nepovezan i očajnički i osuđen na neumitni poraz i koja su vapila za pomoć od Saveza. Ali u tim trenucima ustanički Savez se sveo na samo Batona Dezitijatskog i njegovo neposredno odano okruženje, a oni nisu više imali dovoljno snage za pružanje pomoći i ti zahtjevi su ostajali neuslišani.[876] Pošto je glavnina Tiberijevih trupa bila pred Andetrijem, kada su do Batona Dezitijatskog dolazili sa drugih strana zahtjevi za pomoć riječ je bila uglavnom o mjestima koja su bila izložena napadima kolona koje su predvodili Marko Lepid i Plaucije Silvan, pa možda i Germanik ako se on odvojio od Tiberijevih snaga prije Andetrija. Kao što se iz toga može vidjeti, sinkronizirana ofenziva na preostalo ustaničko područje izvođena iz više pravaca donijela je uspjeh, jer je istovremeno žestoko udarila na razna ustanička područja spriječivši manevriranje i koncentriranje ustaničkih snaga i u potpunosti angažirajući sve ustaničke snage, uključujući i rezerve. Jednostavno rečeno, nije bilo više nikakve mogućnosti za neko ustaničko taktiziranje i odvajanje snaga i slanje na druge bojišne linije, jer je sve bilo ugroženo i nalazilo se pred predajom ili uništenjem. Ovi preostali «đepovi otpora», kao i Andetrij, postali su i najodlučniji zagovornici otpora, ne mireći se sa porazom i nastavljajući oružanu borbu makar se našli u bezizlaznoj situaciji. I zahvaljujući toj činjenici čitav niz herojskih epizoda iz završnih perioda ovog teškog rata ušao je i u kolektivno sjećanje antičkog svijeta i tako došao i do našeg vremena. Tako ni sam Baton Dezitijatski nije mogao uvjeriti ostatak, odnosno veći dio branitelja Andetrija u potrebu traženja primirja. Kako se čini, oni koji su odbili pregovore sa Tiberijem odnosno primirje i predaju bili su uglavnom oni kojima je Andetrij matično uporište te ostali koji su prebivali u okolini, a ne oni koji su došli sa Batonom Dezitijatskim. To bi značilo da su Delmati odbili bilo kakve pregovore i odlučili da nastave sa oružanom borbom. Prezentiranje želje Batona Dezitijatskog za primirjem i njeno odvijanje desili su se

[876] Činjenica koju Kasije Dion spominje o tome da su za vrijeme zbivanja kod Andetrija Batonu Dezitijatskom stizali zahtjevi za pomoć, potvrđuje da je velika ljetna kampanja iz 9. god. n. e. bila sinkronizirana borbena operacija koja se vodila iz više pravaca, od kojih su trupe pred Andetrijem bile samo dio angažiranih protu-ustaničkih snaga, jer dok se dvije strane nalaze pred, oko i u Andetriju, istovremeno se odvijaju žestoke borbene operacije i traje silan rimski pritisak na ustanike i njihovu teritoriju. Taj pritisak je samim tim što Baton Dezitijatski prima mnogo zahtjeva za pomoć bio vrlo težak i druge ustaničke pozicije nalazile su se istovremeno sa bojišnicom u širem području Andetrija u prilično nezavidnom, bolje reći očajničkom položaju. Ova činjenica bi možda na neki način govorila u prilog tome da je prije Andetrija došlo do odvajanja Germanika sa dijelom trupa, koje su onda i sa svoje strane doprinosila tome pritisku na ustaničku teritoriju i pozicije.

najvjerojatnije na nekoj općoj skupštini na kojoj su učestvovali svi branioci Andetrija i oni koji su vezani za ovo naselje i drugi delmatski i ilirski ratnici, uključujući i one koje je neposredno sa sobom doveo. Nakon odbijanja, Baton Dezitijatski je napustio Andetrij, ali se nije uputio u neko drugo uporište ili naselje koja su mu slala zahtjeve za pomoć nego se povukao u nepristupačnije, šumske predjele u unutrašnjosti gdje se skrivao od neprijatelja. I to što Baton Dezitijatski uspješno i od Rimljana neprimjetno napušta Andetrij dovoljno govori da rimska opsada uopće nije uspjela zatvoriti sve veze ovog ilirskog uporišta sa vanjskim prostorom.

Ubrzo nakon odlaska Batona Dezitijatskog i njegovog neposrednog okruženja, Tiberije je započeo otvoreni napad na Andetrij. U jednoj, iznimno žestokoj, ogorčenoj i krvavoj bici, koju Kasije Dion detaljno i slikovito opisuje, a u kojoj su se protu-ustaničke snage sučelile ne samo sa braniocima, nego i sa prirodnim zaprekama, uništene su ustaničke snage u okolnom šumskom području i otpor Andetrija je prestao.[877] Nakon pada Andetrija, Tiberije se zadržao u delmatskoj zemlji uređujući poslove Ilira koji su se predali i provođenjem uvjeta njihove predaje.[878]Vidimo da je Tiberije bio odlučio da uspostavi novo uređenje peregrinskih *civitates* na prostorima buduće provincije Gornji Ilirik, donoseći odluke o njihovom daljem načinu postojanja i funkcioniranja. Sigurno je bilo i onih zajednica koje su se predale bez otpora, nakon što su se na njihovoj teritoriji ili u blizini pojavile neprijateljske trupe.

Postoje dvije osnovne koordinatne točke preko kojih bi se izvršila kronologija posljednje faze rata, a to je vremenski odnos između Teutoburške bitke i predaje Batona Dezitijatskog i pokretanje ofenzivnog pravca kojim zapovijeda Marko Lepid. U predlaganju spomenute kronologije, veliki udio je dala i Dionova kronologija i raspored opisa prezentiranih za 9. god. n. e. Opsada Andetrija je po svemu sudeći trajala relativno nešto duži period, i ako zaključimo da je predajom Batona Dezitijatskog ustrojeni ustanak prestao u toku IX mjeseca (i to u prvoj polovini ovog mjeseca) 9 god. n. e. onda bi ovu opsadu mogli smjestiti vjerojatno u ljeto 9. god. n. e. (okvirno moguće u VII. i u VIII. mjesec). U tom slučaju je konačna ofenziva bila pokrenuta u kasno proljeće ili rano ljeto 9 god. n. e. (V. ili vjerojatnije VI. mjesec), a Pounjska operacija u kasnu zimu ili rano proljeće 9 god. n. e. (III. i IV. mjesec), a borbe za Ardubu bi se desile u ljeto iste godine, vjerojatno u VIII. mjesecu ili čak početkom i sredinom IX. mjeseca.[879] Ova pretpostavljena kronologija bi se u potpunosti slagala sa podatkom Veleja Paterkula da se početkom ljeta 9. god. n. e. (*Initio aestatis…*) pokrenuo Marko Lepid,[880] što bi značilo da

[877] *Cass. Dio* LVI, 13, 3-14, 7

[878] *Cass. Dio* LVI, 15, 1

[879] Rimske legije su mogle prodirati relativno brzo u unutrašnjost, jer je obični marš (*iter iustum*) iznosio prosječno 25-30 km na dan, dok bi ubrzani (*iter magnum*) i brzi (*iter maximum*) mogli još više povećati dnevnu kilometražu.

[880] *Vell.*, II, CXV, 1-2

je tada otpočela ona završna, konačna ofenziva čiji je jedan od tri osnovna pravca predvodio spomenuti rimski viši zapovjednik.[881]

U toku žestokih borbi koje su vođene na dinarskom prostoru, Tiberije je sa jedinicama koje je predvodio upao u sigurno unaprijed pripremljenu zamku od strane trupa kojima je direktno zapovijedao Baton Dezitijatski. Tako se vrhovni rimski zapovjednik protu-ustaničkih trupa i posinak Augusta našao opkoljen na jednom nezgodnom mjestu (*quod se quondam cum exercitu iniquitate loci circumclusum passus es[se]t euader*).[882] Ovo se vjerojatno dogodilo nakon Tiberijevog povratka iz Rima i u toku velike ofenzive u pravcu samog središta ustaničkog područja, jer se sve to odigralo u dinarskom prostoru, koji pruža obilje geomorfoloških uvjeta koji bi odgovarali Svetonijevom «nezgodnom mjestu». U toku rata, prije zaokruživanja pobunjenog dinarskog područja, Tiberije je većim dijelom boravio na prostorima Panonije, iako je vodio operacije usmjerene i prema sjeverozapadnom dijelu ratišta. On je i radi svojih ranijih zapovjedništava bolje poznavao teren u panonskom bazenu nego u dinarskom pojasu, i sigurno se jedan tako iskusni zapovjednik mogao dovesti u nezgodnu taktičku i manevarsku poziciju samo zbog slabog poznavanja terena na kojem su izvođene operacije.[883] Međutim do uništenja Tiberijevih

[881] Velejevo opisivanje operacije koje vodi Marko Lepid za vrijeme 9. god. n. e., iako on to izričito ne navodi, najvjerojatnije se odnosi na onaj jedan krak završne ofenzive kojim neposredno zapovijeda spomenuti rimski vojskovođa i to iz sljedećih razloga:

- Iz Velejevog konkretnog podatka jasno je da se Lepid pokreće i vodi borbenu operaciju kada se Tiberije 9 god. n. e. nalazio na ilirskom području, što je moglo biti tek nakon njegovog povratka iz Rima i završetka Pounjske operacije.
- Po Veleju, Lepid se kretao u susret Tiberiju, kojeg Velej tada titulira kao imperatora, što bi impliciralo da se Lepid tada nalazio kao subordinirani zapovjednik Tiberiju. Znači Lepidova operacija se događa kada je Tiberije bio ponovo vrhovni vojni zapovjednik (a samim tim i politički) na području Ilirika.
- Jedina veća vojna operacija nakon Tiberijevog povratka u kojoj po Kasiju Dionu učestvuje i Marko Lepid je ona konačna velika ofenziva koja otpočinje koncentričnim prodorom u tri pravca.
- Lepidov pokret se završava sa spajanjem sa Tiberijem, koji je i sam bio u operativnom pokretu.

[882] *Svet. Tib.* 20

[883] Pošto Svetonije ne daje nikakvu naznaku ni za eventualnu vremensku ni prostornu determinaciju ovog događaja ne bi se trebala apriori ni odbaciti mogućnost da se uvlačenje Tiberija na «nezgodno mjesto» odigralo u ranijim periodima rata, npr. za vrijeme borbi na sjeverozapadnom dijelu ustaničkog ratišta krajem 6. god. n. e. i u toku 7. god. n. e. Ali u tome slučaju bi bilo nejasno zašto bi Baton Dezitijatski tada propustio takvu priliku da ostvari pobjedu nad vrhovnim rimskim zapovjednikom na terenu, jer okolnosti ustanka na prijelazu 6/7. god. n. e. i u toku 9. god. n. e. su bile sasvim različite. Dok bi nanošenje poraza Tiberiju u prvo spomenuto razdoblje, pa i u toku 7. i 8. god. n. e., nesumnjivo donijelo dobit i pogodnosti za razvitak ustanka i sudbinu ustaničkih naroda, u 9. god. n. e., kada je sasvim bio očit poraz ustanika, eliminiranje Tiberija je moglo donijeti sasvim drugačije posljedice. Za vrijeme operacija u periodu 6 - 8. god. n. e. Tiberije je uglavnom svoje zapovjedno središte imao u Sisciji i njegove operacije do 9. god. n. e., čak i kada su se odvijale na sjeverozapadnom području, nisu baš toliko duboko ulazile u planinska područja i ne suviše udaljavajući se od Siscije. Uostalom izgleda da je, sudeći po Dionovom podatku o Germanikovoj pobjedi nad Mezejima, Germanik bio taj koji je u toku druge polovine 7. god. n. e. i prve polovine 8. god. n. e. imao priličnu odgovornost za vođenje borbenih operacija na sjeverozapadnom ratištu. A i zapovjednik garnizona u Sisciji u prvoj polovici 8. god. n. e. bio je Manije Enije, kome se obraća radi eventualne promjene strane u ratu jedan lokalni ustanički starješina. Sve bi to impliciralo da je Tiberije u tome periodu fokus svoje neposredne pažnje posvetio vođenju operacija striktno u panonskom bazenu, iako je vodio operacije i na sjeverozapadnom području kao npr. prilikom neuspješne opsade Seretiona. Znači iz svega izloženog je najrealnije smjestiti ovo uvlačenje Tiberija na «nezgodno» mjesto u 9. god. n. e. za vrijeme krstarenja Tiberija po dinarskom prostoru kada je namjenski progonio Batona Dezitijatskog jer se

jedinica nije došlo jer je Baton Dezitijatski «viteški» dopustio Tiberiju da napusti skoro bezizlaznu poziciju, i tako se umjesto događanja neke vrste «ilirske Teutoburške šume» kojom bi se Ilirija oslobodila, ponovila ilirska «Numancija» epizoda u kojoj je zbog istog dozvoljavanja da se spasi rimska opkoljena rimska armija 137. god. p. n. e. sudbina Numancije bila zapečaćena. Koji su to razlozi vodili Batona Dezitijatskog da dopusti izvlačenje jedinica kojima je zapovijedao Tiberije što je u strateškom smislu i za budućnost ustanka bio neshvatljiv potez, pogreška presudnog značaja. Da je riječ o nekoj vrsti gorštačke «viteške» časti, teško bi se moglo prihvatiti, pogotovu ako se ima u vidu da je način ratovanja zbog kojeg se Tiberije našao u neprikladnoj poziciji bio osnovica ustaničke strategije i da su vjerojatno mnoge protu-ustaničke jedinice bile razbijene korištenjem te taktike. Vjerojatno je u svome činu Baton Dezitijatski bio vođen nekim prozaičnijim motivima, jer je dobro znao da u trenucima kada se otpor ustanika neumitno slamao, a opći poraz postajao sve izvjesniji, da uništenje Tiberija i njegovih jedinica ipak neće riješiti rat. Tiberija bi, a sigurno i na prešutno zadovoljstvo samog Augusta, najvjerojatnije i kao vrhovni zapovjednik, pa možda i budući nasljednik zamijenio popularni Germanik, a kasnije se stekli uvjeti i za povratak Agripe Postuma iz progonstva. Rat bi se još odlučnije nastavio sada pod potpunom dirigentskom palicom Germanika, čije metode su bile sirovije, surovije i beskrupuloznije u odnosu na ono što je nastojao da na pobunjenom prostoru čini Tiberije. Sa Tiberijem se moglo pregovarati, sa Germanikom, kako su se sami ustanici mogli uvjeriti u toku samoga rata, to je bilo teže izvesti. A i mladi vojskovođa koji je težio za brzom slavom je bio i uvjereniji da otpor ustanika mora biti brzo slomljen koristeći se svim vojnim sredstvima i metodama, a ustaničko područje dostojno kažnjeno. Tako bi da je uništio Tiberijeve jedinice, i to u zadnjim fazama rata kada je i ustaničkim vođama bilo jasno da je rat izgubljen, Baton Dezitijatski onemogućio bilo kakve šanse za spašavanje bar nečega od domorodačke baštine, biološke mase i političke autonomije. Moguće je pretpostaviti da je i samo izvlačenje Tiberija i njegovih jedinica bilo rezultat nekog internog pregovaranja između dvojice vojskovođa, sa nama nepoznatim i kao povijesna tajna izgubljenim zaključcima koji se tiču dugoročnih odnosa. Sami ustanici, uključujući i Batona Dezitijatskog, su znali da je Tiberije od svih tadašnjih rimskih vojskovođa i političara najpogodnija osoba sa kojom se moglo stupiti u kontakt i razumno i promišljeno komunicirati, u što su se mogli uvjeriti i na primjeru Batona Breučkog koji je sa Tiberijem bio sklopio dosta prihvatljiv, za Batona Breučkog i same Breuke ali ne i za opće ustaničke ciljeve, sporazum.

---

do proljeća 9. god. n. e. Tiberije nije bio još vratio na ilirsko ratište. Radi svega iznesenog nije nemoguće pretpostaviti da se spomenuta situaciju upravo odigrala kod Andetrija, jer su se tamo sučelili Baton Dezitijatski i Tiberije u teškim okolnostima. Opsada Andetrija se događala upravo u razdoblju kada je poraz ustanka bio izvjestan, bez obzira na rezultat borbi kod Andetrija. Tako bi pobjeda nad Tiberijem kod Andetrija za Batona Dezitijatskog imala mnogo manje važnosti i korisnosti nego sporazum sa vrhovnim zapovjednikom rimske armije u Iliriku. Vjerojatno je i ta svjesnost bila povezana ne samo sa odbijanjem Batona Dezitijatskog da «pobjedi» Tiberija, nego i sa namjerom, dok se nalazio u Andetriju, dogovaranja primirja sa Tiberijem.

Uostalom teško je pretpostaviti da je sam Baton Dezitijatski bio baš toliko neinformiran o suprotnoj strani da nije znao da je Tiberije Augustov posinak i u tim trenucima jedini nasljednik, a učiniti uslugu budućem caru u trenucima kada je sam poraz ustanka bio izvjestan moglo je dugoročno gledano samo koristiti interesima ilirskih naroda. Spasivši Tiberija, Baton Dezitijatski je tako čudnom igrom slučaja postao najzaslužniji da se Livijin san da njen najstariji sin postane prvi građanin, cezar i imperator ostvari.

Karakteristike ratovanja posljednje faze rata

Nakon slamanja ustroja otpora na prostorima panonskog bazena, zapovjedništvo rimskih snaga odlučilo je preduzeti direktne operacije velikog opsega sa ciljem konačnog slamanja «kičme otpora» na dinarskom pojasu prodirući u samo središnje područje na kome se razvio ustanak u svojoj najvećoj mjeri. Ovaj put napušta se strategija iznurivanja i postepenog ruiniranja ustaničke snage, i prelazi se na odlučne akcije u kojima učestvuje brojna i impresivna vojna sila. Međutim predominatno brdsko-planinski karakter ovog pojasa iziskivao je određene modifikacije u rimskoj strategiji i konkretnoj taktici na samom terenu u odnosu na ono što je bilo primjenjivano do tada. U ovoj fazi ratovanja preostale ustaničke trupe primjenjivale uglavnom defanzivnu strategiju koja se temeljila na sustavu teško osvojivih uporišta i iznenadnim napadima gerilsko-partizanskog karaktera i izbjegavanju bitaka na otvorenom prostoru, pogotovu onih koje bi mogle nositi karakter presudnosti u kojima bi sva profesionalnost, obučenost, snaga i disciplina protu-ustaničkih jedinica, pogotovu rimskih legionara došla do punog izražaja. Ustaničke vođe su ovom strategijom nastojale da slome ili razvodne udarnu snagu protu-ustaničkih jedinica, zaglibivši ih u teške i dugotrajnije opsade uporno branjenih uporišta i tako smanje mobilnost svoga protivnika čime bi ga izložili kao laku metu brzim i iznenadnim udarima mobilnih ustaničkih jedinica. Prisiljavajući neprijatelja na niz sukcesivnih opsada i izbjegavajući otvorenu bitku, ustanici su razbijali mogućnost koncentracije većine protivničkih trupa. Tako bi ustanici mogli da napadajući na različitim mjestima dodatno razvuku neprijateljske snage i to na njima nepoznatom terenu. Ujedno bi se ugrozile njihove linije opskrbe koje bi zbog opsada postajale sve duže i potrebnije i sustav linije zapovjedništva i komunikacija. Ustaničke mobilne jedinice koje su krstarile ustaničkim područjem su nastojale i da razbiju kompaktnost neprijateljskih jedinica, odvoje na manje dijelove, dovedu ih svojom dobrom manevarskom sposobnošću u nezgodnu poziciju opkole ih i unište. Ovakvim načinom ratovanja i to na duge staze ustanici su se nadali da će izmoriti profesionalne i dobro obučene protivničke trupe, ubrzati pad njihove borbene gotovosti i morala, kako bi se u pogodno vrijeme mogao zadati odlučan udarac. Kako je već rečeno, zahvaljujući primjeni ovakve strategije, ustanici su opkolili i Tiberija na «nezgodnom mjestu».[884] Konfiguracija i dobro poznavanje teško pristupačnog terena i činjenica da vode defanzivnu, obrambenu borbu

[884] *Svet. Tib.* 20

na unutarnjim linijama su bile ustvari jedine prednosti koje su dinarske ustaničke snage još imale u odnosu na Rimljane. A to su i same ustaničke vođe u prvom redu Baton Dezitijatski sigurno znali uslijed čega su i prilagodili svoju strategiju kako bi se na najbolji način suprotstavili masivnim rimskim ofenzivnim akcijama. Strategijom zatvaranja u uporišta i izbjegavanjem odlučnih bitaka na otvorenom prostoru ustanici su nastojali i da zaštite svoje civilno stanovništvo, spašavajući svoju biološku masu od neprijateljskih pustošenja prostora. U uporištima ustaničke jedinice i zbjeg su raspolagali i sa dovoljno opskrbe koje su zatvaranjem u određena uporišta povukli sa sobom, što su sve bile činjenice koje su primoravale rimske zapovjednike na poduzimanje brzih i konkretnih poteza. Rimsko zapovjedništvo je bilo prisiljeno da se uhvati u koštac sa teškim opsadama i sa svim negativnim posljedicama koje su one donosile. Zbog konfiguracije terena jedina mogućnost napredovanja u unutrašnjost, u samo srce ustaničkog prostora, i uopće konačne pacifikacije terena pružala se ako se u potpunosti preuzme kontrola nad čitavim nizom ustaničkih tvrđava, uglavnom gradinskih naselja, od kojih su se mnoga nalazila na strateškim mjestima. Jedini cjelishodni odgovor rimskih zapovjednika na protivničku stratešku zamisao bili su žestoki juriši na same utvrde sa ciljem njihovog osvajanja ili brze predaje, jer taktika iznurivanja i odugovlačenja sa opsadom je bilo upravo ono što su ustanički zapovjednici očekivali. Protu-ustaničke jedinice su tako morale osvajati gradinu po gradinu, probijati se kroz klance i stalno su bile izložene konstantnim napadima mobilnih ustaničkih jedinica koje su isto imale zadatak da povezuju ustanička uporišta, opskrbljuju ih materijalom, ljudstvom i informacijama. Ovo je moralo neizostavno voditi velikim gubicima u ljudstvu, i adekvatno tome potrebama za stalnim popunama ali i dolascima dodatnih jedinica kako bi se ljudstvom pokrilo kompletno ratno područje. Radi toga su Rimljani bili prisiljeni da upotrebe brojčano goleme snage,[885] jer pod uvjetima gerilsko-partizanskog ratovanja osvojeno područje nije značilo da je bilo i pacificirano, i prisustvo velikih vojnih snaga i na tako osvojenom prostoru se moralo održavati sve do samoga kraja ustanka. I tamo su morale biti i utaborene jake i brojne posade koje bi garantirale njenu stalnu okupiranost čak ako u njoj ne bi bilo više izražajnijih proturimskih aktivnosti. U suprotnom bi se uslijed mogućih prebacivanja ustaničkih snaga sa jednog područja na drugo ustanak ponovo mogao rasplamsati i na prostorima koja su uvjetno rečeno bila zauzeta od strane legija i auksilijarnih trupa. Ta posljednja faza ustanka je tako na jedno malo preostalo ustaničko područje skupila jednu veliku armiju koja je imala zadatak da pokrije borbenim aktivnostima čitav dinarski pojas i završi rat. Skoro najveći dio protu-ustaničke armije Ilirika je tada prodro u dinarski pojas i vodio borbe širom još uvijek pobunjenih ilirskih zajednica. Vjerojatno se te 9. god. n. e. na dinarsko-dalmatinskom pojasu nije nalazilo manje od 100 000 protu-ustaničkih vojnika, što je više puta nadmašivalo preostalu ustaničku borbenu silu. Iznimno veliku brojnost protu-ustaničkih snaga na dinarskom

[885] *Svet. Tib.* 16

prostoru u ljeto 9 god. n. e. dokazuje i Kasije Dion kada uspoređuje protivničke snage u bitkama (Andetrij, Arduba) za vrijeme ove ljetne kampanje naglašavajući da su protu-ustaničke snage bile ili veće ili mnogo veće od ustaničkih (u smislu brojnosti).[886] A potrebno je navesti da su ove protu-ustaničke snage bile samo dijelovi, segmenti kompletnog angažiranog ljudstva.

Taktiku spržene zemlje su primjenjivali obje strane, što je samo dalje produciralo uništavanje gospodarske osnove života. I upravo zbog ovakve taktike mnoga domorodačka gradinska naselja su bila u potpunosti uništena prestavši sa svojom višestoljetnom egzistencijom. Rimljani su istovremeno da bi ugušili osnovu strategije ustanika primjenjivali sustav razaranja, odmazdi i pustošenja širokog opsega. Dodatni podsticaj intenzitetu surovosti su davali veliki gubici protu-ustaničkih snaga i frustracije koje su kod njih nagomilane uslijed teškog trogodišnjeg rata i stalnih borbi uzrokovanih ustaničkim otporom. Sve je to vodilo ubrzavanju samog odvijanja borbenih operacija, povećavajući njihovu žestinu i odlučnost otpora što je opet kao posljedicu imalo iznimnu surovost. Ustanici nisu uspjeli izbjeći velike žrtve i u neborbenom stanovništvu, jer je ono dobrim dijelom zatvoreno u uporišta nakon slamanja oružanog otpora postajalo lak plijen neprijatelja ili bi se ono samo svjesno mogućnosti nasilja i ropstva kojem bi bilo izloženo odlučivalo na samoubojstvo masovnih opsega. Inače taktika zatvaranja stanovništva u uporišta, i pored niza prednosti koje je imalo, ipak je tako donosilo i negativne posljedice jer bi prilikom zauzimanja toga uporišta civilno stanovništvo stradalo u velikoj mjeri, ono bi se praktično u tom slučaju našlo u nekoj vrsti mišolovke. I uslijed niza okolnosti promućurniji i blaži u primjenjivanim metodama Tiberije se i sam morao približiti sa načinom ratovanja koje je primjenjivao njegov bratić Germanik, ali ne i napustiti svoju ideju o relativnom pomirljivom završetku rata ako se ukaže povoljna prilika za to.

Međutim izgleda da su Rimljani predvidjeli neke odlike dinarskog mentaliteta kao što su tvrdoglavost i inat, čije su manifestacije pod utjecajem sve jačeg, žešćeg i surovijeg pritiska na dinarske narode i jedinice proizvodili sasvim suprotan efekt, proizvodeći veću spremnost za borbu i žrtvovanje, a samim tim i žilavost i izdržljivost autohtonog stanovništva i njegovog otpora. Ali što su opet žestina otpora i njegova beskompromisnost postajali sve veći, to se proporcionalno tome uvećavala i frustriranost i bijes protu-ustaničkih snaga, i zapovjednika i običnih vojnika. Protu-ustaničke trupe su zato radi slamanja otpora u dinarskom pojasu bile prisiljene da vode uništavajući rat velikih razmjera i da dovedu te narode skoro do ivice istrebljenja kako bi ih privolili da napuste ustrojeni i sustavni otpor. Velej je poimenično naveo da su Dezitijati i Pirusti spadali među narode koji su pružali najžešći otpor, i da su se predali tek kada su dovedeni na rub istrebljenja.

---

[886] *Cass. Dio* LVI, 13, 2-3; 15, 1

Kako se pritisak završne ofenzive sve više pojačavao a otpor slabio, počele su se pokazivati i prve pukotine i u preostalom ustaničkom Savezu, koji se od kraja 8. god. n. e. temeljio samo na dinarskom segmentu. Kod pojedinih skupina i lokalnih vodstava došlo je do pojave vođenja zasebne politike i borbe u odnosu na vrhovnog vojvodu Batona Dezitijatskog čiji se autoritet među još preostalim ilirskim pobunjenim narodima proporcionalno smanjivao. I ono što je još preostalo od Saveza prijetilo je da se u potpunosti raspadne i to ne samo na narode učesnike, nego i na još manje dijelove unutar jedne te iste politije, pa čak i pojedinih naselja. Kako protu-ustaničke trupe budu sve dublje prodirale u preostalo ustaničko područje, opkoljavale i razarale pojedina naselja slabiće jedinstveni sustav otpora.

Kretanje Germanika, Lepida i Silvana

Istovremeno sa kretanjem treće operativne grupe, kolone predvođene Plaucijom Silvanom i Markom Lepidom su lako savladali svoje protivnike u bitkama, podčinjavajući ustaničko područje na svojim pravcima napredovanja.[887] Tiberije je nastupao u zapadnim prostorima preostalog ustaničkog područja, odnosno on je najvjerojatnije slijedio osnovne smjernice koje je Germanik planirao ostvariti u Pounjskoj operaciji, iskoristivši i uspjehe koje je Germanik postigao u toku borbi. Ustvari upravo je Tiberije najviše profitirao činjenicom da je Germanik otvorio brešu na obrambenoj liniji na sjeverozapadu. Da je Tiberije pokrenuo svoju kolonu ovim pravcem dokazuje to što on počinje nastupanje zajedno sa Germanikom, koji se u trenucima ponovnog dolaska Tiberija i pokretanja konačne ofenzive sigurno nije nalazio suviše udaljen od Siscije i od oblasti na kojima se odvijala njegova Pounjska operacija. On jednostavno nije u tako kratkom periodu mogao prebaciti tolike trupe na neko drugo, udaljenije područje. Od Tiberijeve glavnine je kao što je veće rečeno poslan jedan odjel vojske pod neposrednim zapovjedništvom Germanika u druge oblasti, što i sam Velej Paterkul čije djelo «ne simpatiše» Germanika, priznaje i navodi.

Po Veleju, Tiberije je Germanika poslao ispred u divlja i teška mjesta gdje je on dao dokaz svoje vrline (*Magna in bello Delmatico experimenta virtutis in incultos ac difficilis locos praemissus Germanicus dedit*).[888] Smisao ovog Velejevog podatka pokazuje da je Tiberije poslao Germanika sa dijelom trupa u područje koje je po Veleju divlje i teško, jedini prostor koji odgovara spomenutom opisu jeste dublja, planinsku unutrašnjost dinarskog pojasa u kojoj je otpor najžešći i najodlučniji. Ovaj Velejev podatak se gotovo sigurno odnosi na istu sadržinu, koju u svome podatku detaljnije i preciznije iznosi Kasije Dion, kada kaže da je Germanik pokrenuo svoju aktivnost prema onima koji još pružaju otpor, odnosno vezano između ostalog i za borbe na ardubskom području. Ako je Germanik sa dijelom trupa odvojen od glavne kolone koja je pratila Batona Dezitijatskog

[887] *Cass. Dio* LVI, 12, 3

[888] *Vell.* II, CXVI, 1

još prije bitke kod Andetrija, to bi se onda moglo desiti negdje između sjeverozapadnog područja i dalmatinskog zaleđa, možda na potezu gdje je vršeno odvajanje prema gornjem Vrbasu i Rami. I druga pretpostavka da je Germanik boravio pred Andetrijem, i da je kasnije poslan kao zapovjednik nove borbene grupe prema još uvijek prisutnim žarištima otpora, dopušta da je taj napad isto bio usmjeren prema središnjoj Bosni i planinskom području unutrašnjosti dinarskog pojasa.

Ako su izneseni stavovi tačni Germanik bi sa svojim trupama prvi prodro u središnjo bosansko područje, odnosno nastavio kretanje prema Gornjoj Bosni, ali bi pritom morao da prođe planinsku zapreku prijevoj Komar-Vranica-Bitovnja. Jedino ove oblasti dolaze u obzir da se mogu identificirati kao divlja i teška mjesta na koja je bio poslan Germanik da ih pokori, jer kada je pokrenuta konačna velika ofenzivna operacija na preostalo ustaničko područje iz tri pravca, on je pripadao koloni koju je predvodio Tiberije i koja je zahvaćala zapadna područja preostalog ustaničkog područja. Germanik je samim tim mogao da se odvoji i uputi samo na ona područja koja su mu bila blizu a koja su još uvijek predstavljala snažno ustaničko središte, a to su bila središnja Bosna ili sjeverna Hercegovina.[889] Tehnički je nemoguće da je on mogao voditi borbe i osvajati prostore istočne Bosne, istočne Hercegovine, Crne Gore, sjeverne Albanije i krajnjeg istoka još uvijek pobunjenog Ilirika, a da ne prođe središnju Bosnu ili sjevernu Hercegovinu. Ove spomenute oblasti su bile zahvaćene najvjerojatnije kolonama koje su vodili Marko Lepid i Plaucije Silvan. U oblasti u koje je prodirao, Germanik se sa svojim dijelom trupa kretao sigurno tada postojećim komunikacijama koje su egzistirale još iz duboke prapovijesti i protohistorije, a koje su bile poznate i rimskim zapovjedništvima i izviđačima. Uostalom čitava ljetna ofenziva 9. god. n. e. se morala primarno odvijati krećući se ovim utabanim komunikacijama koje je koristilo domorodačko stanovništvo još u ranijim periodima.[890]

Plaucije Silvan, pošto je nastupao iz pokorenog breučkog područja i zone Sirmijuma, kretao se, istočnim pravcem, Podrinjem, pa i istokom provincije Ilirik. Definirati itinerarij kolone kojom je zapovijedao Marko Lepid je teže odrediti, pošto je nepoznato njegovo polazište, ali ono je moglo biti isto negdje na prostorima sjeverozapada, i ne suviše udaljeno od Tiberija. On je vjerojatno prodirao u prostoru između zahvata kretanja kolona Plaucija Silvana na jednoj strani i Tiberija i Germanika na drugoj, moguće preko šireg područja Banjalučke krajine i vrbaskog porječja. Po Veleju Paterkulu, koji od svih

---

[889] U kontekstu razmatranja ovog pitanja, potrebno je spomenuti i nalaz pločice zlatnog pečatnog prstena s portretom vjerojatno Germanika na lokalitetu Varošište, Jagnjid, Gornji Vakuf (Hörmann, 1892:235-236; Isto, 1893:330; Patsch, 1915:122, sl. 115; 125; Pašalić, 1953:346; Škegro, 1999:52—Germanika pogrešno navodi kao «posinka Augusta», a ne pravilno kao posinka Tiberija).

[890] Moguće je pretpostaviti da su kasnije rimske ceste više-manje slijedile tok ovih komunikacija, tako da bi se na osnovi toga možda moglo pokušati rekonstruirati i liniju prodora Germanikovih trupa. Najvjerojatnije je korišten onaj pravac kojim se kasnije pružala cesta koja je preko sjevernog dijela Skopljanske udoline i lašvanskog područja ulazila u središnjo-bosanske i gornjobosanske oblasti.

pravaca prodora na ustaničko područje za vrijeme konačne ofenzive jedino daje podatke o Lepidovom napredovanju,[891] ovaj rimski zapovjednik prodire kroz sredinu naroda koji još uvijek nisu bili u tolikoj mjeri zahvaćeni ratnim stradanjima, pa su stoga još uvijek bili jaki i ratoborni.[892] U svome prodiranju, Marko Lepid se suočio sa teškoćama planinskog bosanskog terena kao i sa napadima ustanika. Lepidove trupe su zadavale velike gubitke onima koji su mu se opirali na putu, uništavajući područja, spaljujući kuće i naselja i istrebljujući stanovništvo. Pri tome je Marko Lepid, po Veleju, zarobio i veliki ratni plijen, što nedvosmisleno potvrđuje velika stradanja lokalne populacije. [893] Ovaj Velejev podatak zorno pokazuje stupanj stradanja lokalne populacije za vrijeme ove posljednje ofenzive kada je frustrirana vojska sav svoj bijes zbog teškog i nemilosrdnog višegodišnjeg rata iskalila na dinarskoj ilirskoj populaciji. Po Veleju, trupe koje je predvodio Marko Lepid su se na kraju svoga prodora spojile sa Tiberijem, što bi pretpostavilo da je Lepid prošao i kroz zapadno-bosanskohercegovačko područje, o čemu bi izvjesnu potvrdu davao i ulomak počasnog natpisa posvećenog Marku Lepidu, sa Gradine u Posuškom Gracu.[894] To bi na neki način možda sugeriralo vjerojatni boravak

---

[891] Velej Paterkul ne samo da uopće ne spominje Germanikove operacije u Pounju nego daje i vrlo okvirni prikaz završne ofenzive, i to segmentiran jer npr. kod njega nema niti jednog jedinog podatka o učešću Plaucija Silvana (kojeg inače već jednom kritikuje II, CXII, 5). On uostalom ne spominje ni nezadovoljstvo u armiji između Pounjske operacije i početka završne operacije. I na ovom primjeru se vidi koliko je Velejevo djelo opterećeno subjektivizmom i to ne samo prema Tiberiju nego i prema drugim osobama kao što je npr. Marko Lepid, čija djela prikazuje i ocjenjuje sa ne baš historiografskog stajališta. To je kao posljedicu imalo prilično zbrkan opis posljednje faze rata, posebno s obzirom na zanemarivanje ili precjenjivanje nečije uloge i značenja koje je imao za posljednjih bitaka ustanka. Uostalom kod Veleja nema ni pravilnog i stalnog kronološkog slijeda kao kod Kasija Diona, nego se stiče utisak da su pojedini podaci prosto nabacani što se može objasniti i njegovim nacrtnim opisom. Tako na mjestu gdje jedino govori o Germaniku u kontekstu čitavog rata 6 - 9. god. n. e. on ubacuje kraći diskurs o operaciji koju ovaj predvodi u sklopu završne ofenzive na središnje ustaničko područje, koji se tako uopće ne nalazi na mjestu koje bi mu trebalo pripadati u okvirima odgovarajućeg poglavlja koji opisuje rat u dinarskom pojasu 9. god. n. e.

[892] *Vell.* II, CXV, 1-2; Možda je razlog toga da Velej posvećuje bar neku pažnju Lepidovom nastupanju, i opisuje u općim crtama što mu se događa za vrijeme borbi sa domorodcima, to da se u Lepidovoj koloni upravo nalazio Magij. Ipak okvirno i općenito prikazivanje kao da ostavlja prostora da je Velej Paterkul i na ovom mjestu želio da istakne ulogu koju je Marko Lepid imao u borbama za vrijeme završne ofenzive. Posebno s obzirom da se, na osnovi Velejevog pristupa tim borbama, dobiva utisak da Lepidov značaj čak zamagljuje onaj Tiberijev, kojem inače Velej posvećuje svoju svoju apologetsku pažnju. Tiberiju se u opisu rata 9. god. n. e. kod Veleja posvećuje samo uopćena apologetika, a Lepidu konkretno hvaljenje.

[893] *Vell.* II, CXV, 2-3

[894] *CIL* III 13885 (p 2328,122); Wilkes, 1969:75; Dodig, 2003:234; Strateška tačka u Posuškom Gracu = u AL BiH označena kao Gradina (Grad), Gradac, Posušje, je imala dugi naseobeni kontinuitet trajanja od ranog brončanog doba pa sve do ranog srednjeg vijeka. Sudeći po nalazima, Posuški Grac je imao iznimno značenje u ranoantičkoj historiji dubljeg jadranskog zaleđa, i prije izbijanja ustanka i nakon njegovog završetka. Na njemu se nalaze rimske ruševine koje vjerojatno predstavljaju ostatke rimskog obrambenog i utvrđenog objekta, i moguće je da je imao i svoje mjesto u borbenim operacijama za vrijeme ustanka. Ako bi se nastanak natpisa M.Serviliju koji je nađen u blizini gradine na Posuškom Gracu datirao prije ustanka onda je ova tačka i prije izbijanja ustanka predstavljala važnu rimsku poziciju u Iliriku. Gradina u Posuškom Gracu se nalazi prilično u kontinentalnoj unutrašnjosti i teško bi bilo pretpostaviti da se ona nalazila u rukama Rimljana u toku cjelokupnog trajanja ustanka. Vjerojatno je ova rimska pozicija, koja je možda predstavljala jedan od Velejevih detašmana veterana, bila zauzeta u početku ustanka, moguće već u toku pokreta Batona Dezitijatskog prema Saloni. U tom slučaju Rimljani su ponovo preuzeli ovu poziciju tek za vrijeme zadnjih mjeseci ustanka, i to zahvaljujući nastupanju kolone koju je predvodio Marko Emilije Lepid.

Ako su ustanici zauzeli Posuški Grac, a suprotno tvrditi bi bilo prilično nelogično sa obzirom da su se ustanici pred Salonom mogli naći jedino ako su prije toga «očistili» zaleđe od rimskih i prorimskih posada i sastava, onda su oni

Marka Lepida na tome lokalitetu, i to moguće upravo na kraju rata 9. god. n. e. I Velejev tekst posredno daje neke indicije (područje pošteđenije od razaranja, teško pristupačan teren i spajanje sa Tiberijevim snagama) kojim bi se Lepidovo operativno kretanje smjestilo istočnije i južnije od sjeverozapadnog područja. Ali ipak ne i previše udaljeno od pozicija na kojima se kretao Tiberije i na kojima se nalazio nakon pada Andetrija, jer se Lepid sa njim spojio na kraju svoga prodiranja. Znači najvjerojatnije se Lepidov itinerarij pružao preko Banjalučke krajine, odnosno šireg područja srednjeg Vrbasa koje je inače teško prohodljivo (kanjon Vrbasa, Manjača i druge okolne planine kao Srnetica, Vitorog, Vlašić, pa i Zmijanje), pa na gornji Vrbas (Skopljansku udolinu) i možda ili kroz Kupreška vrata i dijelove zapadne Bosne ili preko Gornje Rame i uopće gornjo-neretvanskog područja (koje je vjerojatno činilo do tada najpošteđenije od ratnih stradanja ustaničko područje) u zapadnu Hercegovinu.[895] I negdje na prostorima ili zapadne Bosne ili zapadne Hercegovine Lepidova kolona se spojila sa trupama pod Tiberijevim neposrednim zapovjedništvom. Kako se iz vidi predloženog itinerarija kretanja trupa pod odgovornošću Marka Lepida zaobiđeno je područje središnje Bosne. Vjerojatno je to urađeno ili što se tamo već nalazio upućen Germanik sa dijelom trupa, pa nije bilo potrebe za dodatnim angažmanom i Lepidovih trupa ili jednostavno zato što to nije predstavljalo uopće ni zadatak ni cilj pokreta trupa koje je predvodio Lepid, koje se trebalo završiti u širem sjevernom zaleđu Narone. Lepid je sa svojim trupama trebao možda da predstavlja i zaštitno krilo Tiberiju i Germaniku i da svojim prodiranjem sprijećava eventualnu pomoć drugih ustaničkih snaga Batonu Dezitijatskom. Tako bi Lepidove trupe na sebe vezale dobar dio ustaničkih snaga i pozicija i olakšale Tiberiju izvođenje glavnog zadatka, potragu za Batonom Dezitijatskim. Istovremeno bi se eliminirao i čitav niz ustaničkih pozicija, opustošila njihova teritoriju i izbilo se u zaleđe srednjeg Jadrana. Tolika koncentracija protu-ustaničkih snaga koje predstavljaju trupe pod Tiberijevim i Lepidovim zapovjedništvom, na jednom području kao što je zaleđe Jadrana između rijeka Neretve i Krke, isključuje i potrebu i bilo kakvu mogućnost da se

morali zateći i spomenik i natpis podignut M.Serviliju, ako je on uostalom uopće i podignut prije početka rata. Radi toga se postavlja pitanje da li je tada taj kip uništen kao uostalom i drugi elementi rimskog prisustva ili su možda bili pošteđeni. Činjenica da natpis posvećen M.Serviliju nije nađen na samoj gradini navodi na pretpostavku da je on možda bio (nasilno?) uklonjen sa same gradine na kojoj bi se eventualno nalazio u okviru utvrđene rimske pozicije. Tom prilikom je spomenik uništen a sačuvao bi se samo natpis (postament) mogućeg spomenika i to bačen u okolno zemljište, odakle je slučajno iskopan 1980. god. Pošto je taj njegov, u odnosu na gradinu, eksterni smještaj prilikom otkrivanja posljedica nasilnog, razaračkog djelovanja postavlja se kada se to desilo. Pitanje takve datacije je vrlo teško odrediti, ali nipošto nije za odbaciti ni vrijeme ustanka, odnosno konkretnije 6. god. n. e., kada je Posuški Grac pao u ruke ustanika.

Općenito o gradini u Posuškom Gracu v. Fiala, 1893:145 – 151; Fiala, 1893 A:522; Radimsky, 1893:494; Wilkes, 1969:244; Oreč, 1978:201 – 202; Bojanovski, 1988:121; Arheološki leksikon, Tom III, 1988:264; Dodig, 2003:233-234

[895] Nije nerealno ni pretpostaviti da je kretanje glavnine formacija pod zapovjedništvom Marka Lepida bilo na neki način povezano sa komunikacijom koja je u rimskoj cestovnoj mreži postala cesta *Salona-Servitium*. Rimske ceste su se oslanjale i na pravce epihorskih komunikacija i sigurno su i ranije postojali utabani pravci koji su povezivali dolinu Save između ušća Une u Savu i ušća Ukrine u Savu, tj. donji tok Vrbasa sa zaleđem srednje Dalmacije.

na zapadu traži Arduba, kako to pretpostavljaju Bojanovski i Paškvalin. I jedina oblast koja dolazi u obzir da bude zahvaćena Germanikovim udarom jeste sama unutrašnjost i središte današnje BiH.

I dok je Tiberije vodio teške borbe oko Andetrija i regulirao pitanja pokorenih Ilira, a Lepid prodirao kroz teško pristupačne oblasti krećući se u susret Tiberiju, trupe pod Germanikovim zapovjedništvom su se razračunavale sa preostalim «đepovima otpora» u unutrašnjosti. Prilikom te Germanikove pacifikacije u dubljoj unutrašnjosti, gdje je bilo i žarište ustanka, posebnu epizodu čine događanja vezana za naselje Ardubu (...Ἀρδουβαν...), koje je sigurno predstavljalo bitnije ustaničko uporište i uopće naselje u tome području jer su se u njega slile i izbjeglice iz drugih krajeva i uporišta. Iako je raspolagao sa mnogo većom armijom u odnosu na branioce Ardube, Germanik se pred ovim naseljem suočio sa jakim utvrđenim obrambenim fortifikacijama i nije jednostavno izašao na kraj sa Ardubom. Samo mjesto, pored toga što je bilo snažno utvrđeno, se nalazilo u blizini rijeke sa brzim tokom, što jasno pokazuje da Ardubu treba tražiti negdje u planinskom prostoru jedne veće rijeke, znači njen gornji ili srednji tok.[896]Proces detekcije Ardube se mora pratiti uvažavajući sljedeće koordinatne točke koje se mogu naslutiti na osnovi podataka iz odgovarajućeg Dionovog teksta i njegovog smisla:

1. Arduba nije predstavljalo neko izoliranije mjesto, nego se nalazila na prometnijem prostoru, kuda su se pružale važnije domorodačke saobraćajnice i bila je situirana na pravcu glavnog nastupanja Germanikovih trupa.[897]

2. Postojanje rijeke u njenoj neposrednoj blizini, i to sa relativnom dubinom.

3. Da nije bila granična točka, nego da se nalazila unutar jedne politije i bila je središte jedne oblasti, što sugerira smisao posebno podatka LVI, 15, 3, koji kao da govori da su postojala mjesta, pozicije i naselja koje gravitiraju Ardubi.

Arduba se u znanstvenoj literaturi često povezivala sa Vrandukom,[898] ali iskopavanja koja je na ovom lokalitetu vodila Branka Raunig nisu dokazala postojanje prapovijesnog,

---

[896] *Cass. Dio* LVI, 15, 1-3;

[897] Znači Ardubu je potrebno tražiti na mjestu na kojem se nalazila prostorno veća gradinska naseobina, i to na saobraćajno-komunikacionom čvorištu (koja je bila i strateška točka) i u koju se mogla smjestiti veća populacija i koja su uslijed toga bila i središta društvenog, političkog, gospodarskog, duhovnog i kulturnog života domorodačkih zajednica. U svim onim domorodačkim većim i snažnijim naseljima gradinskog sa podgrađem ili sojeničkog tipa čija se egzistencija naglo završava sa početkom nove ere, a koja su već i rekognisticirana, nalaze se vjerojatno sakrivena poimenično domorodačka naselja-središta ustaničkog otpora, i to ne samo ona spomenuta kod Diona. Na ovom mjestu u prvi plan izbijaju rezultati i metode arheoloških istraživanja željeznodobnih epihorskih naselja sa područja zahvata ustanka. Možda upravo sloj koji predstavlja posljednje razdoblje postojanja nekih domorodačkih naselja u sebi sadržava i svjedočanstva o burnim događanjima vezanim za veliki ustanak u ilirskim zemljama.

[898] Ako bismo prihvatili teoriju o Vranduku kao Ardubi, onda bi se i dezitijatska granica morala povući nešto sjevernije na utok Krivaje u Bosnu.

protohistorijskog pa i antičkog razvitka.[899]Posebno mjesto u ovom posljednjem činu ilirskog oružanog otpora rimskom osvajanja imaju osobe koje Kasije Dion naziva αὐτόμολοι ⇒ »prebjezi» (u prijevodu na engleski Loeb edicije *deserters*), a čije je prisustvo smetalo postizanju uvjeta primirja preostalih ustaničkih uporišta i snaga. Germanik je nesumnjivo dok je vodio borbe u unutrašnjosti pokušavao da postigne određene dogovore o sporazumnoj predaji i to sa domicilnim zajednicama, što su sprečavali ovi prebjezi.[900] Tko su bili ti Dionovi αὐτόμολοι ? Sudeći po smislu Dionova teksta, to nisu bili ilirski domorodci sa užeg ustaničkog dinarskog područja, odnosno izbjeglice koje su pristizale iz ugroženijih krajeva jer bi to podrazumijevalo da se pod tim terminom nalaze i žene i djeca, a po svemu sudeći αὐτόμολοι su poglavito bili muškarci u ratničkoj dobi. Najvjerojatnije je riječ o stvarnim dezerterima iz protu-ustaničke armije koji su se priključili ustanicima, što otvara mogućnost sagledavanja još jedne pojave koja je bila sastavni dio događanja vezanih za ilirski ustanak. A to je pojava dezerterstva iz protu-ustaničkih jedinica i pribjegavanja sa teritorije koja je pod njihovom kontrolom ili lojalna Rimu na ustaničku stranu i teritoriju. Logično je pretpostaviti da je dobar dio ovih prebjega dolazio iz redova auksilijarnih trupa koje su se borile protiv ustanika (možda najviše iz kontingenata koji potiču iz Ilirika). Možda su pod ovim prebjezima shvaćani i oni Breuci i Panoni koji su nakon pada Panonije napustili svoje matično područje i nastavili sa oružanom borbom iako su zvanično njihove politije kapitulirale, ali i oni stanovnici «lojalnog» Ilirika ali i okolnih zemalja koji se nisu nalazili u redovima protu-ustaničke armije ali su uspjeli naći put da se pridruže jednoj antirimskoj pobuni. Iako je

---

[899] O Ardubi v. Tomaschek, 1880; Hirschfeld, 1890:25, 357; Wilkes, 1969:418; Raunig, 1973; Imamović, 1978; Arheološki leksikon BiH, Tom I, 1988:54; Suić, 2003:75; Bojanovski, 1988:52 (koji je smješta negdje bliže Andetriju, «možda negdje u području Diciona ili Mezeja…dakle negdje u sjevernoj Dalmaciji ili zapadnoj Bosni»); Paškvalin, 2000:195 smatra da bi je u «…smislu lociranja trebalo tražiti u kraju Delmata, te bi predstavljala prije refugium, nego pravo utvrđenje, uz neku manju utvrdu.». I Bojanovski i Paškvalin svoje stavove zasnivaju na pretpostavci da se Arduba nalazila u blizini Andetrija, i u koju su se sklonili bjegunci iz njega (Bojanovski) ili po tome što je kao značajnije rimsko mjesto!? ne spominju osim Kasija Diona druga rimska vrela (Paškvalin). Prvi stav je isključen iz sljedećih razloga :

1. I Baton Dezitijatski je napustio Andetrij, a on sigurno nije bio u Ardubi. Znači bjegunci iz Andetrija nisu bili ti koji su se nalazili u Ardubi, nego je riječ o izbjeglicama iz drugih ugroženijih krajeva koje je u nju poglavito zatvorilo Germanikovo napredovanje.
2. Germanik je bio poslan u teška i divlja mjesta, što znači da je on bio poslan u dublju unutrašnjost i jedino mjesto gdje se Arduba nalazila mogla nalaziti je u bilo u tim divljim i teškim mjestima.

Drugi stav je isto teško prihvatiti jer je Arduba uostalom domorodačko naselje, a ne rimsko, i koje je, sudeći po opisu Kasija Diona, potpuno i uništeno u toku borbi, a zatim i *R.P.Aquae S*...ne spominju rimska literarna vrela, pa to ne znači da ni ona nije bila značajnije mjesto.

Detekcija Ardube će biti vrlo težak i zahtijevan problem i u budućim istraživanjima, jer npr. samo na jednom kratkom odjeljku toka rijeke Bosne između današnjeg Kaknja i Vranduka postoji najmanje desetak točaka (a sjeverno od Zenice još i više) arheološki potpuno neistraženih, a koje po svojim zemljopisnim karakteristikama potpuno zadovoljavaju postavljene koordinatne točke, posebno onu vezanu za blizinu relativno duboke rijeke. Ustvari i dobar dio gradinskih naselja na području Gornje Bosne i lašvanskog porječja zadovoljavaju postavljene uvjete za detekciju Ardube (v. poglavlje «Suvremeni lokaliteti») i samim tim je potrebno konstatirati da će lokaliziranje Ardube biti iznimno teško, izuzev ako se ne desi neko slučajno otkriće.

[900] *Cass. Dio* LVI, 15, 1

teško pretpostaviti, nije isključeno da je među prebjezima bilo i bivših legionara i pripadnika «dobrovoljačkih» kohorti rimskih građana, posebno ako se ima na umu regrutiranje iz redova bivših robova čiji moral i shvaćanje dužnosti nije bilo po prirodi stvari isto kao kod onih legionara koji su bili pravi građani. Među ovim prebjezima su se vjerojatno nalazili i robovi koji su se koristeći ustanak pridružili pobunjenicima i tako stekli slobodu. Prebjezi su na ustaničko područje stizali od samoga početka rata pa u toku svih njegovih razvojnih faza, skoro do zadnjeg razdoblja oružane borbe i izgleda nisu činili neku posebnu jedinstvenu vojno-političku cjelinu u okvirima ustanka, nego su bili razbacani po različitim područjima i segmentima ustanka. Svi ovi elementi, koji su izgleda ukupno bili relativno brojni, su predstavljali neku vrstu apatrida i bilo kakav sporazum o predaji obuhvaćao bi same politije ili druge njima subordinirane društvene zajednice⇒ učesnike u ratu, i samim tim se ne bi odnosio na njih. Radi toga je sasvim razumljivo da su ovi «prebjezi», bez obzira na njihovo podrijetlo, bili najborbeniji dio ustaničkih snaga, posebno na samom kraju rata kada jednostavno oni nisu mogli dozvoliti da se predaju jer se na njih ne bi primjenjivale moguće zaštitne klauzule u sporazumu o predaji koje bi se odnosile na narode i zajednice koje se predaju. Prebjezi, posebno oni koji su pobjegli iz redova protu-ustaničke armije, su mogli očekivati mnogo surovije kažnjavanje, ako ne i nemilosrdno i beskompromisno uništenje i likvidiranje. Njima nije odgovarala nijedna predaja ili sklapanje sporazuma sa Rimljanima. Tako su oni bili najveća smetnja pacifikaciji dinarskog prostora, jer su se u preostala ustanička uporišta, kao što je Arduba, sabilo sve što je još postojalo od ovih prebjega. U samoj opkoljenoj Ardubi ti prebjezi su se sa domicilnim stanovnicima Ardube razišli u mišljenju što činiti, jer su potonji «žudili za mirom», dok su prebjezi s pravom bili zabrinuti za svoju sudbinu u slučaju predaje Ardube Germanikovim trupama.[901] To razilaženje je u jednoj napetoj i očajnoj situaciju moralo kulminirati i došlo je do sukoba između domicilnih snaga i prebjega. Ali, žene iz tvrđave, za razliku od muškaraca, pridružile su se i pomagale prebjege, jer su po Dionu, one žudjele za slobodom i bile spremnije da pate i podnesu bilo koju drugu sudbinu nego da padnu u ropstvo. U Ardubi je izbila surova unutrašnja borba i prebjezi su u njoj bili nadjačani i zarobljeni, i samo su neki od njih uspjeli da

[901] Vrlo često naglašavanje u Dionovim opisima zadnjih trenutaka rata da je domicilno stanovništvo bilo za predaju i mir, ali da su to sprečavali «prebjezi» (LVI, 15, 1-2) kao da indicira prebacivanje krivice na ove «apatride» i izvjesno opravdavanje dinarskih naroda koji su se suočili sa vrlo teškom situacijom. Ovakvo tumačenje zbivanja na ratištu posljednjih mjeseci ustanka Kasije Dion je mogao dobiti samo iz izvorne građe koju je koristio, a koja je kako smo već pokazali prilično detaljna i informacije dobiva ne samo od rimske strane, nego i sa ustaničke strane. Nije nemoguće pretpostaviti da su starješine lokalnih zajednica koje su se predavale u ljeto 9. god. n. e. rimskim zapovjednicima svoj žestoki otpor pravdali prisustvom ovih prebjega, elementa bez ikakve zaštite jer su oni eto bili za mir ali im to nisu dozvoljavali prebjezi. Time su starješine tih zajednica nastojale da ishoduju bolji postupak i ophođenje prema sebi i zajednicama koje predstavljaju od strane rimskih zapovjednika, a njihova svjedočenja i saslušanja su se vrlo lako mogla naći u zvaničnim dokumentima. Iako je vjerojatno bilo i takvih slučajeva da su prebjezi bili u koliziji sa domicilnim stanovništvom, ipak su Dionovi podaci o spomenutom odnosu prenaglašeni, uslijed namjernog i namjenskog preuveličavanja nastalog iz iznesenih razloga. I domicilno stanovništvo je pružalo žestok i odlučan otpor, o čemu svjedoči podatak Veleja Paterkula (II, CXV, 4) da su se Dezitijati i Pirusti borili skoro do svoga istrebljenja i zbivanja u Andetriju, gdje upravo domicilno stanovništvo odbija primirje i sporazumnu predaju Tiberiju.

pobjegnu. Ali žene Ardube nisu se željele pokoriti ni volji Rimljana ni željama muškaraca Ardube koji su sada mislili samo kako da sačuvaju vlastite žive glave. I u tim trenucima žene Ardube su pokazale jedno od najvećih herojstava u povijesti jer su sa svojom djecom skakale ili u vatre koje su plamtile Ardubom ili su se strmoglavivale u rijeku koja je tekla ispod Ardube.[902] Nevjerojatno je da muškarci Ardube nisu uspjeli spriječiti u tome paklu Ardube svoje žene u ostvarivanju njihovih nauma. Nakon toga je i Arduba prestala sa pružanjem otpora i okolna mjesta u njenoj blizini koja su joj gravitirala su se nakon pada lokalnog središta dobrovoljno predala Germaniku. Ta dobrovoljna predaja je vjerojatno spasila dobar dio domicilnog stanovništva u čitavom nizu manjih gradina koje su se pružale oko Ardube, toga najbitnijeg lokalnog središta. [903]

Sudeći po zbivanjima kod Ardube rimska strategija se sastojala i u tome što bi se vršio koncentrični i snažan pritisak i udar na značajnije lokalno središte, a ne na čitav niz manjih uporišta i refugija. U suprotnom bi se protu-ustaničke trupe opasno razvukle i rasplinule, što bi neminovno dovelo do upadanja u «živo blato» ustaničkog prostora i otpora i produžilo težak rat. Rimska zapovjedništva su se nadala da će ova strategija donijeti željeni uspjeh, odnosno da će se nakon pada lokalnog središta predati i okolna naselja. Ova taktika je u slučaju Ardube donijela uspjeh, ali bilo je i predjela gdje je ipak bilo potrebno postupno svladavati otpor uporišta za uporištem. I nakon što je obavio u velikoj mjeri svoj zadatak, Germanik se pridružio Tiberiju ostavljajući Gaja Vibija Postumija da kompletira pokoravanje preostalih predjela i zona otpora u unutrašnjosti ustaničkog područja.[904]Sudeći po tome što je Postumije odlikovan za svoje učešće u

[902] O sličnom ponašanju žena u nizu domorodačkim uporišta koja su zauzimali Rimljani kod različitih naroda i u različitim razdobljima v. Šašel Kos, 2005 A:435 – 436; 476; (uključujući i japodski Metulum 35. god. p. n. e.). Ova pojava se primjećuje kod niza literarnih vrela (Livije, Flor, Apijan, Kasije Dion) i to uglavnom vezano za narode sa nižim (u odnosu na Rimljane, Grke i Orijentalce) stupnjem općekulturnog razvitka.

[903] O događanjima vezanim za Ardubu v. *Cass. Dio* LVI; 15, 1-3; Zanimljiv je i karakter Dionovog opisa borbi i događaja vezanih za Ardubu, jer su podaci koji se u njemu nalaze dobrim dijelom nastali kao izvorno ustanička produkcija, a ne samo gledano, analizirano i tumačeno sa rimske strane. Podaci o odnosima unutar opsade (sukobi između samih stanovnika i tzv. prebjega) Rimljani su mogli dobiti samo preko ustanika koji su se nalazili unutar opsadnog prstena, pa bi onda bili i uvršteni u izvornu građu koju je Kasije Dion koristio. Za razliku od Ardube, podaci iz opisa borbi za Splonum i Raetinum su nastali poglavito gledano sa rimske strane, dok se u slučaju zbivanja kod Andetrija nailazi i na podatke koji su mogli nastati kao proizvod ustanika i njihove percepcije događanja, npr. u slučaju Batonove želje i ubjeđivanja stanovnika Andetrija u potrebu pregovora sa Tiberijem.

[904] *Cass. Dio* LVI, 15, 4-16, 1; Potrebno je navesti i da se Postumije kod Veleja (II, CXVI, 1-2) pojavljuje neposredno nakon što je on jedini put spomenuo i govorio o Germaniku u kontekstu rata 6 - 9. god. n. e., odnosno opisa njegovog pohoda u divlje i teške krajeve, što znači da je realno pretpostaviti da je podatke o Postumiju Velej dobio korištenjem iste informacije iz koje je crpio podatke za svoje spominjanje Germanikovog učešća u operacijama 9. god. n. e. Postoji i izvjesno neslaganju i u samom obliku imena kod Diona i Veleja, jer ga prvi naziva Ποστούμιος, a drugi *Postumus,* dok smo za standardni oblik u radu prihvatili transkribirani Dionov oblik Postumije.Zanimljivo je da je rimske trupe u prvom ratu sa Ilirima preko Otranskog moreuza i na istočnom Jadranu predvodio Aul Postumije (Polibije, II, 11), dok je kako vidimo i osoba koja je pacificirala posljednje točke ilirskog otpora bila isto jedan od Postumija.

borbama 9. god. n. e. njegovo prisustvo i učešće u borbama na dinarskom prostoru je bilo više nego iznimno.[905]

Po Veleju Paterkulu, dva domorodačka naroda koja su posljednja pacificirana a koja on poimenično navodi su Dezitijati i Pirusti i to najviše zahvaljujući skoro neosvojivim planinskim pozicijama, ratničkom mentalitetu i umijeću, poznavanju terena te uskim dolinama u kojima su živjeli.[906] Ovaj opis potpuno odgovara geomorfološkim osobnostima Gornje Bosne (uključujući i bjelašnički masiv) i srednjeg i gornjeg Podrinja. Spomenuti Velejev podatak potvrđuje da su posljednji ustrojeni otpor pružili Dezitijati i Pirusti, iz čega bi se, ako se poveže sa Germanikovim itinerarijem, mogla izvući dodatna potvrda da se ardubsko područje nalazilo na dezitijatskom području. Uostalom i Velejeva opaska da su oni bili skoro neosvojivi zbog tih pozicija i naseljenosti u uskim dolinama ukazuje na dobru utvrđenost i pozicioniranost dezitijatskih, uz pirutske, naselja, te ukazuje i na vrlo teške i nemilosrdne borbe koje su vođene kako bi se ona zauzela. Međutim iz Velejevog podatka, u kome se govori o borbama sa Dezitijatima i Pirustima, može se izvući i zaključak da je Tiberije bio taj koji je neposredno rukovodio pokoravanju Dezitijata i Pirusta (*...non iam ductu, sed manibus atque armis ipsius Caesaris tum demum pacati sunt, ...*), što se ne bi slagalo sa Germanikovim pokretima, i uopće sa djelovanjem Lepida i Silvana i njihovih trupa u toku te posljednje ofenzive. Pirusti su živjeli suviše na jugoistoku Provincije i njih sigurno nije obuhvatilo neposredno pokoravanje od strane Tiberija, i vjerojatno je za to bio zadužen Plaucije Silvan. Što se tiče Dezitijata osnovna koordinatna točka jeste bitka kod Andetrija, jer pokoravanje Gornje Bosne i susjednih gravitacionih oblasti se desilo tek nakon ove bitke. Preko Kasija Diona se opet zna, da se nakon pada Andetrija, Tiberije posvetio uređivanju poslova onih zajednica koje su se predale. I izgleda da se više nije neposredno upuštao u dalje ciljane borbene ofenzivne pokrete, već je to prepustio drugim visokim rimskim zapovjednicima. Po iznesenom, nema Tiberijevog angažmana u uništavanju preostalih ustaničkih uporišta i izgleda da se on zadovoljio slomom povezanog sustava ustaničkog otpora u dinarskom pojasu, pa je pristupio preustroju stanja u Provinciji, koja istine radi još uvijek nije bila u potpunosti pacificirana.[907]Samim tim i spomenuta Velejeva konstatacija se može promatrati u smislu njegove tendencioznosti i preuveličavanja u prikazivanju djelovanja Tiberija u ratu. Uz to, sam Velej konstatira da se Lepid probio do Tiberija, te bi i ta informacija isključivala da se Tiberije tada nalazio u središnoj Bosni ili još dalje prema istoku i jugoistoku, jer je Lepid kao svoj cilj imao zaleđe srednjeg Jadrana.

---

[905] Na primjeru Postumija se može vidjeti da Dionov tekst, za razliku od Velejevog, zanemaruje uloge drugih rimskih zapovjednika u odnosu na Germanika, što je situacija koja je obrnuta u odnosu na Velejev pristup.

[906] *Vell.* II, CXV, 4

[907] Možda se tada i desila podjela Provincije na dvije nove ilirske provincije.

Uostalom Dezitijati su se za vrijeme ove konačne ofenzive borili ne samo u svome području nego i širom preostalog ustaničkog područja, u Andetriju sigurno jer je tamo bio prisutan i Baton Dezitijatski. To bi značilo da su i sa ovim borbenim jedinicama, u toku završne ofenzive, protu-ustaničke trupe koje je neposredno predvodio Tiberije mogle imati oružani kontakt. Naravno moguće je i pretpostaviti da je potraga za Batonom Dezitijatskim, prije bitke kod Andetrija, možda djelomično zahvatila i dezitijatsko područje.

Ta nemilosrdnost posljednjih borbi, osvjedočena i na Dionovim prikazima borbi za Andetrij i Ardubu, sigurno je proizvela i teška stradanja domorodaca, pogotovu Dezitijata, što potvrđuje i Velej Paterkul koji kaže da su oni uz Piruste pokoreni tek kada dovedeni skoro do potpunog istrebljenja. [908] Iako su nesumnjivo stradanja dinarskih domorodaca, uključujući posebno Dezitijate, bila iznimno velika ipak je možda malo pretjerano reći da su oni dovedeni skoro do istrebljenja, jer sredinom I st. n. e. oni broje 103 dekurije i predstavljaju najbrojniji narod naronitanskog konventa, a preko Kasija Diona znamo da su se pojedine zajednice na pretpostavljenom dezitijatskom području i sporazumno predale.

Predaja Batona Dezitijatskog i zvaničan kraj Ilirskog ustanka

Okvirni datum, odnosno vrijeme u kojem se Baton Dezitijatski predao Tiberiju i tako se i zvanično završio veliki trogodišnji ustanak naroda Ilirika može se dobiti na osnovi vremenske korelacije ovog događaja sa porazom Publija Kvintilija Vara (*Publius Quinctilius Varus*) u Teutoburškoj šumi, uništenja tri legije i velikog ustanka do tada podčinjenih germanskih naroda pod vodstvom heruskog vođe Arminija. U toku pet dana od Tiberijeve pobjede u Iliriku, stigle su i vijesti i izvještaji o *Clades Variana*, jednom od najtežih i najvećih poraza rimske armije (*Tantum quod ultimam imposuerat Pannonico ac Delmatico bello Caesar manum, cum intra quinque consummati tanti operis dies funesta ex Germaniae epistulae nuntium attulere caesi Vari*). [909] To bi značilo da je vijest o pobjedi u Iliriku, odnosno predaji Batona Dezitijatskog, u Rim došla samo par dana prije vijesti o porazu u Teutoburškoj šumi.[910]

---

[908] Potrebno je napomenuti da Velej Paterkul ustvari od svih ustaničkih naroda poimenično spominje samo ova dva naroda, što je vrlo značajno s obzirom da su oba naroda po Veleju «dalmatinska», jer on daleko veću pažnju posvećuje zbivanjima u panonskom bazenu. On za vrijeme posljednje faze rata nije više na ratištu, nije neposredni sudionik borbi i informacije dobiva primarno posredno, što dodatno podcrtava značenje Dezitijata i njihov angažman u ustanku stavlja na prvo mjesto. Tako se dokazuje iznimna prisutnost njihovog imena u rimskoj javnosti za vrijeme ustanka, koja je ustvari izgleda bila u odnosu na druge ustaničke narode najprisutnija, pa i sam Velej Paterkul smatra shodnim da u svoj nacrtni opis, a posebno u onaj šturi dio koji govori o ratu u 9. god. n. e. ubaci i Dezitijate, i prezentira odlučnost njihove borbe.

[909] *Vell.* II, CXVII, 1

[910] Iako Velej u spomenutom podatku nigdje ne spominje predaju Batona Dezitijatskog, ipak se taj čin može smatrati, po Veleju, Tiberijevim završetkom *Pannonico ac Delmatico bello.* Za Tiberija je nesumnjivo predaja Batona Dezitijatskog značila kraj ustanka, pa se samim tim i spomenuti podatak može odnositi samo na čin predaje Batona Dezitijatskog, jer je ovaj potonji tih zadnjih dana rata predstavljao jedinu preživjelu vojno-političku instituciju ustanka i

Spomenuta činjenica pokazuje da se zvanični kraj rata u ilirskim zemljama desio vremenski vrlo blisko vezano sa pokretom tri Varonove legije i njima pratećih pomoćnih jedinica i njihove katastrofe u Teutoburškoj šumi koja se vremenski datira u rujan 9. god. n. e. To bi značilo da se pobuna na zapadu provincije Germanije koja je bila razlogom pokreta triju legija desila u periodu kada se Baton Dezitijatski još uvijek nalazio na slobodi ili se namjeravao predati, zavisno naravno od vremena koje je trebalo da vijesti iz Ilirika i Germanije stignu u Rim. Ilirik je znatno bliži od germanskih zemalja u kojima se desio poraz, pa bi logično bilo pretpostaviti da je vijesti o pobjedi trebalo manje vremena da stigne u Rim u odnosu na vijest o porazu. Iz te činjenice bi se mogao izvući zaključak da razmak od pet dana u odnosu vijesti koje su stigle u Rim, nije odgovarao i stvarnom vremenskom odnosu između predaje Batona Dezitijatskog i poraza u Teutoburškoj šumi, odnosno da je ovaj potonji događaj bio skoro istovremen pa i raniji u odnosu na predaju u Iliriku. Ali s druge strane, vijest o teškom porazu je iz čiste potrebe i razloga esencijalne hitnosti mogla putovati i brže u odnosu na vijest o pobjedi koja je mogla sebi da dopusti izvjesnu «lagodnost u putovanju». Ipak bez obzira kako se međusobno vremenski odnosila ova dva događaja, stoji činjenica da su se ona desila u jednom bliskom vremenskom okviru, vjerojatno unutar jedne sedmice. Znači i pokret legija Kvintilija Vara prema svome porazu, koji se za razliku od predaje Batona Dezitijatskog nije desio «odjednom», nego se odvijao kroz određeni period, se desio dok ilirski ustanak još uvijek formalno nije bio završen. A i borbe sa germanskim buntovnicima, koje su kulminirale u ono što se zove bitka u Teutoburškoj šumi, su započele u par dana razlike u odnosu na čin predaje Batona Dezitijatskog. Paradoksalno izgleda činjenica da dok Tiberije prima predaju Batona Dezitijatskog i time formalno pobjedonosno završava jedan od najtežih rimskih ratova poslije punskih, istovremeno (i to u bukvalnom smislu) se događa jedan

njegovog Saveza, pa je i simbolički njegova predaja značila i predaju Saveza i prestanak ustanka. Dok god su on i njegova pratnja bili na slobodi nije se moglo smatrati da je ustanak završen, jer su Rimljani znali da se ustanak može ponovo rasplamsati. I Kasije Dion, odnosno njegova izvorna građa su predaju Batona Dezitijatskog smatrali krajem rata, što jasno sugerira da je takvo mišljenje bilo uobičajeno u tadašnjoj rimskoj javnosti i rimskom političkom miljeu. Uostalom borbe sa pojedinim odmetnutim elementima, što je prerastalo u hajdučiju i u Panoniji i u Dalmaciji, nisu prestale još dugo nakon predaje Batona Dezitijatskim, pa je jedina točka na osnovi koje se može tvrditi je li rat završen ili ne predaja Batona Dezitijatskog. Ovaj ustanički vojvoda je za Rimljane i mediteranski svijet simbolizirao sam ustanak, i bio je nesumnjivo kao takav poznat u javnom mnenju Rima, i uopće šire javnosti upoznate sa ilirskim ratom.

Isto tako Velej Paterkul ne kaže ni gdje je vijest o porazu u Teutoburškoj šumi došla, ali se iz smisla jasno može zaključiti da je destinacija te Velejeve «vijesti» bila Rim, jer je logično da ta vijest prvo dođe u prijestolnicu, a ne da ide u udaljenije ilirsko područje. Po Veleju Paterkulu (II, CXX, 1), Tiberije je, čim je čuo ovoj katastrofi, pohitao prema Augustu što pokazuje da se on tada nije nalazio u Rimu, nego u ilirskim zemljama. Tiberije je o ovom porazu vjerojatno bio obaviješten posrednim putem preko Augusta i Rima, dok su šanse da je direktno obaviješten odmah iz germanskih zemalja, bez filtera Augusta, slabije vjerojatnoće. I smisao Dionovog podatka LVI, 18, 1, govorio bi u prilog toga da je vijest prvo došla u Rim, čak i da je ona došla neposredno što su prošle odluke o odlikovanjima i počastima u znak pobjede nad ilirskim ustanicima. To bi nedvosmisleno potvrđivalo da je vijest o pobjedi došla u Rim prije one o porazu, i da je Senat sazvan odmah po dospijeću vijesti o pobjedi kako bi se donijele odluke o unapređenjima. Osim toga Velej Paterkul je tada boravio u Rimu, tako da se u njegovo izlaganje možemo prilično pouzdati, jer je on sigurno brzo saznao o pobjedi u Iliriku, ali isto tako i dobio vijest o porazu, možda već istog dana kada su one dolazile u Rim, pa je mogao i da relativno ocijeni odnos u vremenu između dolaska dviju vijesti u prijestolnicu.

od najvećih rimskih poraza nakon Kane, za koji rimsko zapovjedništvo na ilirskom terenu kao ni rimski državni vrh nemaju pojma ni da se događa. Iz ovoga bi mogao proizaći zaključak da se Baton Dezitijatski predao, i tako okončao ustanak, u toku mjeseca rujna 9 god. n. e., vremenski usklađeno sa bitkom u Teutoburškoj šumi, znači oko sredine toga mjeseca. Baton Dezitijatski i njegov stožer su vjerojatno bili dovoljno svjesni činjenice da bi ulazak u još jednu oštru ratnu zimu bio potpuno poguban za preostale desetkovane ustaničke jedinice i zbjegove i da naredno proljeće, u uvjetima koji su tada vladali na ratištu i u okvirima raspoloživih resursa, ustanički narodi i bez rimskog direktnog udara ne bi dočekali. Zbog toga se kao jedina moguća opcija nametnula časna predaja i nada da će naići na milost Tiberija i njegovu poštedu do tada pobunjenih naroda.

Zaključno sa ljetom 9 god. n. e. (kako bi to sugerirao i sam Velej Paterkul⇒*Illa aestas maximi belli consummavit effectus*)[911] protu-ustaničke trupe su prokrstarile čitavo dezitijatsko područje, razarajući naselja i dezitijatsko društvo. Sav preostali otpor se preselio u potpunosti u «šumu», a neko prepoznatljivo koherentno ustaničko područje više nije postojalo. To je nesumnjivo moralo pratiti i uništavanje dotadašnje uobičajene društvene i političke strukture dezitijatske zajednice, jer su stare i u ratu uspostavljene institucije praktično prestale da funkcioniraju. Samim tim i odlučivanje o kraju ustanka nije više moglo zavisiti o volji neke vojničke/narodne skupštine jer je njeno sazivanje i djelovanje u uvjetima ljeta 9. god. n. e. bilo nemoguće. Odluka je sada zavisila samo od volje i želja preostalih institucija ustanka, u prvom redu vrhovnog vojvode Batona Dezitijatskog i njegovog preostalog okruženja.

U međuvremenu sa zbivanjima oko Ardube i Postumijevog zauzimanja preostalih točaka otpora, i Baton Dezitijatski i njegovo neposredno okruženje prelomili u sebi pitanje svoje predaje i uvidjevši kraj rata, ali i neviđeno stradanje vlastitog naroda. Preostalo ustaničko vojno-političko rukovodstvo bilo je izloženo proganjanu trupa koje je predvodio Tiberije, i koje se sudeći po Dionovom tekstu nisu nalazile suviše udaljene od pozicija na kojima se nalazio Baton Dezitijatski. Nakon što su odlučili o predaji, Baton Dezitijatski je poslao svoga sina Skeuasa, koji je vjerojatno cijelo vrijeme ovih zadnjih bitaka proboravio sa ocem, vrhovnom vojnom zapovjedniku Tiberiju. Slanje sina, za kojeg ne znamo da li je bio najstariji Batonov sin, je imalo veliko simboličko značenje, jer je pokazivalo ozbiljnost i iskrenost namjera Batona Dezitijatskog i njegovu spremnost za mir i pod nepovoljnijim uvjetima. Preko svoga sina, Baton Dezitijatski je Tiberiju obećao predaju i sebe i preostalih svojih sljedbenika ako dobije oproštenje, [912]odnosno garancije da neće biti odmah likvidirani i ne saslušani, što se poznavajući Tiberijevo ponašanje u toku rata sigurno ne bi ni desilo i da nisu dobivene garancije.

911 *Vell.* II, CXV, 4

912 *Cass. Dio* LVI, 16, 1-2

Nakon primljenih garancija. u toku noći Baton Dezitijatski se sa svojim preostalim sljedbenicima pojavio u rimskom taboru u kome se nalazilo Tiberijevo zapovjedništvo i tako se i zvanično predao. Taj čin koji se vjerojatno odigrao negdje u dubljoj unutrašnjosti dinarskog pojasa je označio ne samo završetak trogodišnjeg teškog rata, nego i konačan kraj dvostoljetnog sukoba Ilira sa Rimljanima, u korist ovih potonjih.[913] Već sljedeći dan nakon te noći koja je i formalno zapečatila ilirsku sudbinu i nade u nezavisnost, Baton je u duhu najboljih rimskih pravnih normi i tradicija izveden pred improvizirano sudište kojim je predsjedavao vrhovni zapovjednik rimskih trupa na ratištima ilirskih zemalja.[914] Ovaj postupak je iznenađujući imajući u vidu rimsko postupanje sa drugim zarobljenim vođama koji nisu imali tu privilegiju da budu izvedeni pred bilo kakav sud gdje bi mogli prezentirati svoju obranu, npr. sa Jugurtom i Vercingetoriskom, pa i makedonskim kraljem Persejem. On bi se možda mogao djelomično objasniti time što je Baton Dezitijatski prije izbijanja ustanka bio podanik rimske države, pa je mogao da ima pristup svih pravima kojima je radi toga raspolagao, uključujući i pravo na pošteno suđenje. Za razliku od ilirskih oblasti, transalpinske galske zemlje koje su se pobunile protiv Cezara 52. god. p. n. e. još uvijek nisu bile u potpunosti i teorijski uključene u rimski državni i provincijski okvir, pa je i zbog toga odnos prema Vercingetorisku možda bio drugačiji. Ipak stoji činjenica da je Tiberije, prije nego što je pao pod utjecaj paranoja carske vlasti, bio legalista i nastojao da što je moguće više poštuje i da se pridržava rimskog pravnog i državnog sustava i njegovih tradicija. I radi nastojanja da se pitanje ustanka riješi sa što je moguće manjih teških posljedica po obje

[913] I pored skoro 240 godina kroničnog ratovanja i grčevitog otpora na istočno-jadranskim obalama, unutrašnjosti zapadnog Balkana i ravnicama Panonije, ilirska sudbina je od samog početka bila predestinirana. Rascjepkani Iliri, podijeljeni na desetine političkih jedinica, bez ikakvog jedinstva (izuzev kratkotrajnog dvogodišnjeg perioda od 6 - 8. god. n. e.) sa nižim stupnjem autohtonog kulturnog i općeg društvenog razvitka koji nikada nije uspio u potpunosti doseći razinu državotvornosti, sa znatno slabijim vojnim ustrojem i opremljenošću jednostavno nisu imali šansi sa dobro ustrojenom i definiranom Rimskom državom i njenom oružanom silom i morali su kad-tad podleći superiornijem protivniku.

[914] *Cass. Dio* LVI, 16, 2

Na ovom mjestu zanimljivo je usporediti ovo rimsko suđenje Batonu Dezitijatskom i suđenje, vjerojatno po istoj optužnici samo sa drugim učesnicima, Batonu Breučkom (*Cass. Dio* LV, 34, 5-6) Dok je drugo spomenuto suđenje i presuđivanje prepušteno skupštini vojnika, što znači praktično narodu, suđenje Batonu Dezitijatskom se odvijalo u zatvorenom krugu (riječ je o rimskom zapovjedništvu) i na kraju je izgleda samo jedan čovjek (Tiberije) presudio po tome pitanju (nepoznato je da li to uradio sa ili bez konsultacija i prihvaćanja mišljenja drugih članova svoga okruženja, tj. improviziranog tribunala pred koji je izveden Baton Dezitijatski).

Da je riječ o improviziranom sudištu koje je moglo donositi pravosnažne odluke u vezi sudbine Batona Dezitijatskog i njegovih sljedbenika, a ne samo o običnom saslušanju, može se zaključiti iz niza podataka. Prvo Tiberije je imao zakonski dodijeljen mandat , odnosno imenovanje za vrhovnog zapovjednik trupa u Iliriku, što je podrazumijevalo da je on i najviši i vojni i civilni predstavnik Rimske države u ilirskim zemljama, pa je samim tim i mogao primjenjivati i njen pravni sustav. Njemu su sasvim legalno bile podređene sve institucije u prostoru nad kojim je imao mandat uprave, uključujući i sudske nadležnosti te je on bio i neka vrsta vrhovne sudske instance za razinu ilirskih zemalja bar za period rata. Sa druge strane Baton Dezitijatski je bio u statusu izdajnika, a ne pobijeđenog neprijatelja koji se nije nalazio pod rimskom vlašću, pogotovu ako se ima u vidu da se on pobunio dok se nalazio u sastavu pomoćnih jedinica te su se prema njemu mogle primijeniti i vojne odredbe koje se tiču pobune u okviru Rimske armije. Baton Dezitijatski, uostalom prilikom svoga obraćanja nudi sebe kako bi spasio ostale, što sugerira da je riječ o suđenju, a ne običnom saslušanju.

strane i njihove interese, ali i zbog i principijelnog stava da se čuje i druga strana i njeno mišljenje Tiberije je ustrojio i predsjedavao suđenjem na kojem je Baton Dezitijatski imao puno pravo govora i zastupanja i pokazati će se na kraju i pošten postupak i presuđivanje koje je uvažavalo i interese, mišljenje pa i molbe optuženika.[915]

Svoj osjećaj za odgovornost Baton Dezitijatski je na najbolji način pokazao u činu koji je predstavljao i zvanični kraj pobune. U šatoru Tiberija, i pred njegovim štabom koji je predstavljao sudište, Baton nije molio rimskog pobjednika za svoju poštedu (kao što su to radili mnoge druge vođe zarobljeni od Rimljana), nego je nudio u potpunosti sebe i svoj život, tražeći jedino milost i poštedu za svoje suborce, svoje sunarodnike i vjerojatno

---

[915] U razmatranju sudbine ustanika na samom kraju rata nezaobilazno je i pitanje karaktera rimskog zapovjednika i budućeg cara koji je imao diskreciono pravo, do njegovog sankcioniranja od strane ovlaštenih državnih institucija, da odmjerava kazne i regulira dalje odnose među domorodačkim narodima u Iliriku i njihovim političkim cjelinama prema Državi kao cjelini. Tiberije je bio najstariji sin Tiberija Klaudija Nerona (umro 33. god. p. n. e.), osobe koja je, iako je za vrijeme građanskog rata sa Pompejem bila cezarovac, u načelu ostajala vjerna osnovnim načelima republikanske tradicije i jedno vrijeme bila i protivnik Oktavijanu (skoro u isto vrijeme kada je vođen peruzijski rat 41/40. god. p. n. e. Tiberije Klaudije Neron je podigao ustanak u ime onih čija je zemlja bila konfiscirana od strane trijumvira kako bi bila razdijeljena vojnicima, *Vell.* II, LXXV, 1-3;). Otac je, ne svojom voljom, u životu mladoga Tiberija imao skoro marginalnu ulogu i ostavio je samo kratko sjećanje, ali koje je upravo zbog toga kod sve starijeg i kronično nezadovoljnog Tiberija poprimilo konotacije skoro nostalgičnog sjećanja. Čitav svoj život, karijeru i moć Tiberije je imao da «zahvali» svojoj majci Liviji, ženi koja je imala ne samo prevelike samodržačke i vladarske ambicije, nego i nesumnjive kvalitete, sposobnosti, osobnu snagu i viziju, ali i beskrupuloznost da te svoje namjere i ostvari. Tako se u ovom neželjenom Augustovom posinku (tek od 4. god. n. e, a i tada je usinovljen zajedno istog dana (27. VI. za konzula Elija Kata i Gaja Sentija) sa Agripom Postumom-*Vell.* II, CIII-CIV,2; CXII, 7; *Svet. Tib.* 15 - što pokazuje Augustovo nastojanje da održava ravnotežu sa Tiberijevim utjecajem) i nasljedniku, kojem je samo kao krajnje rješenje dopuštena adopcija u porodicu Julija Cezara (općenito o odnosu Augusta prema Tiberiju v. *Svet.* Tib. 21), koji se nalazio u sjenci i pod paskom snažne volje i odlučnosti svoje majke, koji je bio i objekt porodično-političkog manevriranja svoje majke i njenog muža te kao osoba sa prikrivenim sklonostima (koje su se na najgori način ispoljile za vrijeme njegove dobrovoljne izolacije na Kapriju,), nakupilo u toku višedecenijskog života i suviše frustracija, kompleksa i unutrašnjih duševnih nemira. U ovom ozbiljnom i dobrom vojniku, koji se za vrijeme rata sa ustanicima već nalazio u zrelim godinama, te psihološke osobine su paradoksalno najviše nalazile izražaja, bar teorijski, u čvrstom pridržavanju određenih načela i tradicija rimskog političkog i državnog života, baštinjenih još iz vremena stare Republike. Kao da je time želio da neki svoj odgovor i idejnu osnovu zatamnjenom i indirektnom suprotstavljanju pojedinim postupcima svoga poočima i svoje majke, ali i da istakne svoju samostalnost i svoj individualni politički identitet, ali i snagu svoga akcionog djelovanja čime bi potvrdio svoj autoritet, pa zašto ne reći možda i osigurao podršku od strane provincija u pretpostavljenoj njegovoj budućoj vladavini. Pogotovu treba imati u vidu da se istovremeno sa ratom u Iliriku na Augustovom dvoru odvijao čitav niz afera kao što je protjerivanje Agripe Postuma ali i početak uspinjanja zvijezde mladog Germanika i njegove sve veće popularnosti u rimskom narodu. Naravno ne bi trebalo isključiti ni činjenicu da je, iako vojnik čvrstog kova, Tiberije ipak preferirao mirniju politiku, bez suvišnog i bespotrebnog potezanja za oružjem pa čak i daljeg širenja na germanske zemlje koje su se poslije bitke u Teutoburškoj šumi odmetnule od rimske vlasti, što je i pokazao u vrijeme svoje vladavine. Tako je i bilo moguće, da na osnovi svojih ideja o provincijama i narodima u njima kao sastavnom dijelu tkiva rimske države, on uredi odnose u Iliriku za domorodačke narode sa boljim i milostivijim rješenjima.

Međutim izuzev prvih godina, Tiberije se nije baš u toku svoje vladavine proslavio sa provođenjem legaliteta posebno prema svima onima koji bi mogli ugroziti njegovu ličnu vlast, i ustvari je svojim djelovanjem samo pospješio dalje utvrđivanje i jačanje carske vlasti i njenih ingerencija i a svojim postupcima je otvorio put za takve samodržačke vladavine kakva je bila Kaligulina. Stalne afere počevši od pobuna legija na Dunavu i Rajni, Germanikove tajanstvene i nerazjašnjene smrti pa do Sejanove zavjere i prisutna senatorska opozicija podgrijavale su atmosferu straha i neizvjesnosti u visokim krugovima rimske politike i usmjeravale cara u pravcu sve manjeg toleriranja opozicije i njenog mišljenja te ispoljavanja prave svoje ćudi. Naravno ovaj njegov pritisak se nije toliko osjećao u provincijama koliko na rimski senatorski i viteški stalež, i općenito gledajući njegova vladavina je imala dobar utjecaj na život u provincijama, prvom redu za one ilirske, koje su se nalazile u procesu obnove i privikavanja na nove uvjete života. Upravo u tome razdoblju takvog Tiberijevog ponašanja i vladanja Velej Paterkul je stvorio svoju nacrtnu rimsku povijest, čiji pojedini dijelovi predstavljaju najobičniji panegirik princepsu Tiberiju.

pripadnike drugih naroda koji su ga slijedili.[916] Čak je držao i svoju glavu u položaju iščekivanja smrtonosnog udarca (vjerojatno odrubljivanjem glave). Rijedak, ali dragocjen, primjer, u stilu atenskog kralja Kodra, u političkoj i vojnoj povijesti i u svjetskom i u regionalnom okviru da jedan vođa koji je vodio jedan pokret ponudi sebe kao žrtvu dok traži iskupljenje svojih sljedbenika i osiguravanje budućnosti svoje zajednice. U tom smislu je potrebno promatrati i Batonovu i njegovih najodanijih sljedbenika predaju Tiberiju, jer se Baton u šumama i planinama dalmatinskog zaleđa, Bosne i zapadne Hercegovine mogao skrivati još godinama i tako spašavati svoj život. Umjesto toga on je odabrao da zaustavi dalja besmislena i beskorisna stradanja, ne samo svoga naroda nego i drugih koji su ga slijedili i da bude izložen mogućem mučenju, poniženju trijumfa i na kraju brutalnom pogubljenju umjesto da se skriva po terenu koji dobro poznaje. Ta njegova predaja posebno dobiva na značaju ako se ima u vidu da je Baton za Rimljane bio buntovnik, izdajnik a ne regularno pobijeđeni vođa naroda koji do tada nije priznavao rimsku vlast. I samim tim je Baton mogao očekivati stožiji postupak prema sebi, a nije mogao ni pretpostaviti kakva ga stvarno očekuje i kakva mu je namijenjena sudbina od strane pobjednika.

Nakon što je Baton Dezitijatski održao svoj dugi govor, Tiberije je u svojstvu sudca upitao Batona zašto su se odlučili na ustanak i ratovali tako dugo, na što je uslijedio Batonov sažeti ali sadržinski potpuno izrečeni odgovor:

> «Vi (Rimljani) ste krivi za ovo, vi ste poslali za čuvare vaših stada ne pse ili pastire, nego vukove»
>
> (ὑμεῖς τούτων αἴτιοί ἐστε ἐπὶ γὰρ τὰς ἀγέλας ὑμῶν φύλακας οὐ κύνας οὐδὲ νομέας ἀλλὰ λύκους πέμπετε).

Ne znamo da li i u kojoj mjeri možemo držati vjerodostojnim da je Baton Dezitijatski uopće izgovorio ovu rečenicu i u kojem obliku, ili je ona djelomično ili u potpunosti nastala pod drugim utjecajima i motivima. Činjenica da je Tiberije postavio zarobljenom ustaničkom vrhovnom vojvodi ovo pitanje indirektno ukazuje da ni rimski vrhovni zapovjednik na terenu Ilirika nije baš razumio razloge izbijanja ustanka a posebno njegovu trogodišnju žilavu i ogorčenu borbu i otpor. Za Tiberija je izgleda bilo nerazumljivo da su se ilirski narodi podigli na oružje jer su po njegovom shvaćanju oni prije početka posjedovali visok stupanj unutarnje autonomije, zadržavali su svoje političke i društvene institucije i imali su čast da zajedno sa Rimskim legionarima podijele «užitke» pobjeda i osvajanja zemalja van rimskog graničnog prstena koji se do 6

[916] *Cass. Dio* LVI, 16, 2-3

Vjerojatno se to njegovo traženje milosti u prvom redu odnosilo na one pripadnike družine koja ga je pratila do samog kraja i koja se predala Rimljanima zajedno sa posljednjim ustaničkim vrhovnim vojvodom. Nejasno je da li je Baton Dezitijatski tražio milost i za narod Ilirika koji se pobunio i slijedio ga u ratu, što nije isključeno.

god. n. e. kontinuirano širio, a od njih se jedino očekivalo da izmiruju svoje obaveze. I upravo se na tom mjestu u Tiberijevom šatoru na najbolji način očituje ona kulturološka i društvena provalija u shvaćanjima i posebnim senzibilitetima autohtonog zapadnobalkanskog i panonskog i grčko-rimskog načina života, a koje prvo razdoblje rimske vladavine nije uspjelo na zadovoljavajući način prevladati i čega je neminovna posljedica bilo to da ta provalija bude prebrođena tek nemilosrdnim srazom od 6. do 9. god. n. e. Tiberijevo pitanje ne samo da ukazuje da on ni sve do kraja rata nije razumio istinske razloge pokretanja na oružje većeg dijela Ilira nego i posredno ukazuje kako je Augustov dvor slabo poznavao i interesirao se za stvarno stanje, procese i odnose na terenu Iliriku i nije nastojao riješiti sve veće probleme koji su se tamo pojavljivali. Batonov odgovor, i sam govor u cijelosti koji je on održao pred Tiberijem, koji mu je u najboljoj legalističkoj tradiciji Rima dozvolio da izloži svoje stavove, možda su bar djelomično imali utjecaja na Tiberija u njegovom shvaćanju ustanka.

Baton Dezitijatski je vjerojatno uspio impresionirati i Tiberija i okupljene Rimljane i njihove saveznike svojim ponašanjem, spremnošću za žrtvovanje i elokvencijom, osobinama koje su Rimljani cijenili. To bi objasnilo da se Batonovom govoru i njegovim stavovima kod Kasija Diona posvećuje toliko pažnje, jer je tvorac Dionovog vrela smatrao za shodno da ovaj opis ubaci u svoje zapise. Iako se možda sve do trenutka predaje Baton Dezitijatski i Tiberije nikada nisu sreli licem u lice (što ne znači da nisu i u ranijim periodima ostvarivali neke vrste međusobnih komunikacija npr. kod Andetrija je to bilo i učinjeno), Tiberije je još od ranije, sigurno od vremena kada je spašen iz teške situacije koju spominje Svetonije, poštovao ovog ustaničkog vojvodu. Kasije Dion u svome opisu postupanja prema Batonu Dezitijatskog nigdje ne spominje kako se to saslušavanje završilo, ali sudeći po Svetonijevim podacima, Baton Dezitijatsk je, a s njim vjerojatno i ostali njegovi sljedbenici koji su se tada predali, prošao relativno dobro.[917] Oni nisu ni pogubljeni, niti mučeni, niti izvrgnuti poniženju, naprotiv izgleda da su i odmah nakon predaje uživali dostojan tretman i poštovanje koliko to naravno dopušta zarobljeništvo. Iz teksta Kasija Diona, vezanog za opis predaje Batona Dezitijatskog (LVI, 16, 1-3) se ne može baš precizno zaključiti da li je Germanik bio prisutan prilikom predaje Batona Dezitijatskog ili se pridružio Tiberiju nakon što su se predaje i saslušanje održali. Germanik je, nakon predaje mjesta u blizini Ardube, krenuo da se pridruži Tiberiju koji se nalazio negdje u odnosu na Germanika na jugozapadnom pravcu.[918] Ako nije bio prisutan predaji Batona Dezitijatskog to bi značilo da se ovaj čin desio

---

[917] *Svet. Tib.* 20

[918] Moguće je i da je razlog Germanikovog napuštanja središnjeg ustaničkog prostora, a bez završava kompletnog posla, bilo i pristizanje vijesti o Varovom porazu, kako bi se žurno okupili rimsko zapovjedništvo i trupe i pokrenuli na novo ratište. Činjenica je da Germanik napušta ovaj prostor i da ostavlja Postumija da završi podčinjavanje preostalih zona i da su Tiberije i Germanik bili ti koji su, skoro po automatizmu, postali najodgovorniji i za praktično rješavanje pitanja i posljedica Arminijevog ustanka. Ako je to bilo tačno, onda su se zbivanja sa Ardubom i drugim zonama oko ovog naselja događala u periodu VIII. i IX. mjeseca.

neposredno nakon pada Ardube jer se Germanik još neko vrijeme zadržao na «ardubskom području», ili u toku kretanja Germanika prema Tiberiju.[919]

Predaja Batona Dezitijatskog je označila i formalni prekid rata i završetak ustanka, jer se osoba koja je bila *alter ego* čitavog oružanog antirimskog pokreta od njegovog samog početka sada našla u rimskom zarobljeništvu i to «svojom voljom». I nakon predaje Batona Dezitijatskog, vjerojatno je još bilo manjih borbi u pojedinim distriktima u unutrašnjosti gdje je operirao Vibije Postumije i izoliranijim oblastima, a izgubljene skupine su prešle na hajdučki način borbe, ali to se više ne bi moglo nazvati više ustaničkim otporom, I tako je u godini konzula Kvinta Sulpicija Kamerina (*Quintus Sulpicius Camerinus*) i Gaja Popeja Sabina (*Caius Poppaeus Sabinus*) završen rat koji je započeo u godini konzula Marka Emilija Lepida i Lucija Aruncija.[920] Na kraju potrebno je istaći da i pored golemih gubitaka koje je pretrpjelo stanovništvo pobunjenog područja, da je činjenica da je prisutnost Tiberija ipak doprinijela da rat ne odnese još veću cijenu, što bi se sigurno desilo da je Germanik bio taj koji je imao presudnu riječ u vođenju ratnih operacija protiv pobunjenika. Ovdje nije riječ o nekoj vrsti Tiberijeve relativne čovječnosti, nego prije svega u njegovom shvaćanju da je u ratu potrebno primjenjivati i druge metode osim vojnih. Kao što smo vidjeli Tiberije se nije ustručavao da stupa u separatne pregovore i sklapanje, kako se pokazalo za Rim *ad-hoc* rješenja, sa pojedinim ustaničkim vođama. Osim toga sustavno kažnjavanje i istrebljivanje autohtonog zapadnobalkanskog i panonskog stanovništva nikada nije bilo njegov cilj i samo su ga silnice rata vodile ka razaranjima.

Nisu samo neki praktični politički i vojni interesi i Tiberijeva želja i nastojanje da što je u mogućе većoj mjeri izdejstvuje umanjivanje negativnih posljedica koje je ustanak izazvao vodili relativno boljem postupanju sa preživjelim stanovništvom nakon predaje Batona Dezitijatskog. Kako izgleda Batonovo govorništvo, i u njemu izražena spremnost za vlastito žrtvovanje ali ujedno i iskreno, vatreno i vjerojatno vrlo argumentirano zagovaranje i traženje spasa za svoje suborce i sunarodnike, a koje je bilo potpuno u duhu starih rimskih vrijednosti rane i srednje Republike, je moguće impresioniralo Tiberija, da je i ono bilo razlogom te relativno smanjene oštrine u odmjeravanju kazne za ustanike i

[919] Možda su upravo vijesti o stanju na središnjem ustaničkom području, uključujući i stradanje Ardube, koje su mogli dobiti, utjecale na Batona Dezitijatskog i njegove sljedbenike da se predaju Tiberiju.

[920] Prema ocjeni samoga Augusta (prema *Tac. Ann*. I, 13) Marko Lepid je bio sposoban, ali nezainteresiran za aspiracije za najvišu vlast u Državi, Gal Azinije je bio ambiciozan, ali nesposoban za iste aspiracije, dok bi Lucije Aruncije bio za to sposoban, i ne bi oklijevao da to prihvati ako bi mu okolnosti išle na ruku (*M'. Lepidum dixerat capacem sed aspernantem, Gallum Asinium avidum et minorem, L. Arruntium non indignum et si casus daretur ausurum).* Zanimljivo je da su se i Gal Azinije (on je već bio u lošim odnosima sa Tiberijem jer je Gal Azinije –sin čuvenog Azinija Poliona – oženio Tiberijevu prvu suprugu Vipsaniju od koje je ovaj bio prisiljen da se rastavi) i Lucije Aruncije (sin gore spomenutog Lucija Aruncija konz. i 22. god. p. n. e.) na senatskoj sjednici nakon Augustove smrti na kojoj se raspravljalo o preuzimanju vrhovne vlasti svojim govorima zamjerili Tiberiju. Obojica su kasnije u toku Tiberijeve vlade nastradali.

nakon formalnog čina ugušivanja ustanka.[921] Da nova «pravila igre» na prostorima Ilirika, a koja je regulirao Tiberije, nisu bila preoštra i nepravedna prema ilirskim ustanicima i njihovim politijama dokazuju sljedeće činjenice:

- Dezitijatska *civitas* nije uništena, niti je dezitijatski narod, bar ono što je od njega ostalo, nakon predaje pretvoren u roblje i tako zbrisan sa etnografske karte Balkana. Izvorna građa, pojedini podaci od rimskih pisaca, od kojih je u ovom pogledu najkvalitetniji onaj koji donosi Plinije Stariji, i posebno podaci dobiveni iz natpisa nedvosmisleno potvrđuju i dalje postojanje dezitijatskog naroda.

- Dezitijatska *civitas* je nastavila postojati, čak sa većinom svojih starih narodnosnih institucija. Izmjene su napravljene samo na nekim mjestima kao što je prepuštanje vrhovne izvršne vlasti u dezitijatskoj peregrinskoj *civitas* prefektu koji je bio Rimljanin, i u nekim oblicima funkcioniranja unutarnjeg uređenja, koje se najviše manifestiralo u tome da su demokratska načela i njihova primjena do tada prisutna u dezitijatskom političkom životu bila marginalizirana, ako ne i napuštena. I otada političku dominaciju u dezitijatskoj politiji uz predstavnike Rimske države ima lokalna, domaća aristokracija.

- Iako je u pojedinim dijelovima ona bila sužena, dezitijatska *civitas* je i dalje zadržala osnove svoje unutarnje autonomije.

- Vjerojatno se na sličan način postupilo i sa drugim narodima koji su se zajedno sa Dezitijatima borili do kraja, što indirektno potvrđuje čitav niz podataka iz izvorne građe od podataka iz djela antičkih pisaca i natpisa koji potvrđuju i dalju egzistenciju i narodnosnu i političku čitavog niza zapadnobalkanskih naroda koji su učestvovali u ustanku.

Tako se čini da Dezitijati pa i većina drugih naroda koji su se sa njima do kraja ili skoro do kraja borili nisu mnogo lošije prošli u odnosu na Breuke i neke druge panonske narode koji su nakon svih zbivanja vezanih za odmetnuće Batona Breučkog prestali sa ustrojenim otporom. I Breuci su tako dobili za nagradu ono što je Dezitijatima slijedilo za kaznu-obnavljanje rimske državne i provincijske vlasti i ingerencija njihovih institucija u punom opsegu. I sudbina Batona Dezitijatskog je bila bolja nego što je to on sam mogao očekivati, u trenutku kada je odlučio da se preda. Iako je bio spreman da umre i da ponudi svoj život, Baton Dezitijatski je pošteđen od strane Tiberija, čime je Tiberije na

[921] Moguće je tu relativnu umjerenost u odmjeravanju kazne poraženim ustanicima tumačiti i nenadanim izbijanjem novog problema u Germaniji. Odnose u Iliriku je radi toga trebalo riješiti što je moguće brže, bez nepotrebnih nametanja iznimno teških uvjeta. Tako bi se davanjem podnošljivijih uvjeta poraženim politijama spriječilo stvaranje nestabilnog područja i konstantnog problema u Iliriku, što Rimljanima i Tiberiju u tim godinama jednostavno nije trebalo. Bar djelomičnim uvažavanjem i zadovoljavanjem potreba ilirskih naroda, u godini njihovog totalnog vojničkog poraza, stvaraju se i preduvjeti i za efikasnu pacifikaciju Ilirika i poslušnost njegove populacije.

neki svoj način nagradio vrlinu i dosljednost što je primjer koji se rijetko sreće u povijesti.

Ustanak je bio započeo sa Batonom Dezitijatskim, pa se sa njim i završio, a Tiberije je imao čast da ponese slavu konačne pobjede u Iliriku.[922] I tako je Tiberije završio jedan od najdužih rimskih procesa osvajanja, onaj vezan za pokoravanje ilirskih gorštačkih naroda. I nakon formalnog prestanka ustaničkog otpora sigurno je bilo slučajeva da su pojedine manje skupine nastavile sa nepovezanom borbom, ali akcije ovih odmetnutih pojedinaca i grupa s vremenom su dobivale, kako je već ranije rečeno, karakteristike najobičnije hajdučije.

[922] *Svet. Tib.* 16

12. Biološko stanje populacije za vrijeme ustanka

„Od pamtivijeka rat se tako vodi,

neriješen nikad, među osnovama,

sad tu, sad tamo sile životne

pobjeđuju ili klonu u porazu

sa tužaljkom pogrebnom se miješa plač

tek rođenih na obali svjetlosti“

Tit Lukrecije Kar[923]

Brojnost na osnovi dekurija

Po Pliniju Starijem Dezitijati, odnosno njihova peregrinska *civitas,* sačinjeni su od 103 dekurije.[924] Ovaj podatak Plinija Starijeg daje određene mogućnosti za demografska istraživanja. B.Gabričević (a što preuzima i A.Stipčević) je brojnost svake od dekurija iz „*Naturalis historia“* od Plinija Starijeg, a koju identificira sa manjim bratstvom, procijenio između 150 i 200 osoba.[925] Međutim, postavlja se pitanje koliko je sama

[923] *„…ex infinito contractum tempore bellum.*

nunc hic nunc illic superant vitalia rerum

et superantur item. miscetur funere vagor,

quem pueri tollunt visentis luminis oras“

Lucr. De rer. Nat. II, 574 - 577

[924] *Plin. NH* III, 143

[925] Gabričević, 1953:114 - 115; Stipčević, 1989:129

Postoji i druga opcija izračunavanja brojnosti populacije na određenom području, čije rezultate isto treba uzimati u relativnom obliku. V. Radimsky (1894:303) je za izračunavanje pretpostavljene brojnosti stanovništva u Duvanjskom polju i njegovom okružju primijenio metodu po kojoj je sabrao broj gradina na određenom području, i uzeo da je na jednu gradinu dolazilo prosječno 200 stanovnika i dobio moguće brojno stanje konkretne oblasti. Sličnu metodu je primijenio i M.Zaninović (1994:46) za Livanjsko područje (Livanjsko polje, bolje reći njegovi rubovi i područje Buškog blata). Ova metoda je primjenjiva samo na brdsko-planinskom području, gdje su ostaci gradinskih naselja vidljivi i gdje je lakše i brže moguće izvršiti rekognisticiranje prapovijesnih i protohistorijskih naselja, nego u širim ravnicama.

Pored ovih procjena, u znanosti se operira sa još jednom metodom, ali koja se uglavnom bazira na načelu određivanja bar približne veličine teritorije koja je stajala na raspolaganju svakom od pojedinih ilirskih naroda (o tome v. Čače,

Gabričevićeva procjena relevantna.[926] Iako je Gabričevićeva procjena brojnosti možda odgovarajuća, njegovo definiranje dekurije je neodgovarajuće. Nesumnjivo je za svoj podatak o peregrinskim *civitates* sa dekurijama Plinije Stariji kao izvor imao rezultate oficijelnog popisa. A osnovna svrha rimskih popisa je bilo reguliranje poreznih i drugih (vojnih) obaveza. Pošto zajednice unutar rimskog imperija nisu imale uniforman sustav prava i obaveza, nego je to zavisilo od čitavog niza razloga, jasno je da i rezultati popisa i njegovi podaci nisu mogli biti isti. Samim tim su i pojedine zajednice različito popisivane. Kada se sagleda popis naroda u provinciji Gornji Ilirik/Dalmaciji jasno se uočava da za Liburne i Japode nije naveden broj dekurija, za razliku od Delmata, Mezeja, Diciona, Dezitijata, Naresa itd... Jasno je da su oni popisani različito od većine domorodačkih *civitates* iz salonitanskog i naronitanskog konventa. Razlog leži u različitosti primjene popisnih zahtjeva između na jednoj strani Liburna i Japoda i na drugoj većine ostalih domorodačkih zajednica. To bi onda značilo da su Liburni i Japodi imali drugačije porezne i druge obaveze, vjerojatno blaže i bolje. Uzrok toga bi se našao u njihovom ponašanju za vrijeme Velikog Ilirskog ustanka od 6. do. 9. god. n. e. Veronski natpis *CIL* V 3346 ukazuje da su Liburni i Japodi (ili bar jedan njihov dio i to

---

1995: 88 i fus. 226). Tako S.Čače procjenjuje delmatsku teritoriju na oko 7000 km2, a po Marinu Zaninoviću (1966:33 i d.) delmatsko zemljište se može procijeniti na preko 9000 km2. Pošto se procjena M. Zaninovića odnosi na razdoblje prije rimske vlasti, S.Čače je oduzeo od njegove procjene dio za koji on procjenjuje da su ga Rimljani konfiscirali. Na osnovi takve postavke je onda S.Čače došao i do procjene teritorija Diciona u rimsko, preciznije reći, plinijevsko doba⇒342 delmatske dekurije: 239 dicionske dekurije= 7000 km2 : 5000 km2. Po ovoj formuli i metodi, dezitijatska teritorija bi iznosila ⇒342 : 103 dezitijatske dekurije=7000 : oko 2121 km2. Međutim ovakva metodologija nosi sa sobom i neke činjenice, pa i manjkavosti koje treba imati u vidu:

2. Izvorna građa uopće ne nudi ni najmanju mogućnost da se da bar približna slika delmatskog teritorija koji su Rimljani konfiscirali i oduzeli od onih preko 9000 km2, ako je uopće došlo i do konfiskacije delmatskog zemljišta u većoj mjeri od strane Rimljana.
3. Pojedini narodi su živjeli na područjima sa različitim zemljopisnim osobnostima i bogatstvima, kvaliteta tla i veličina rudnih bogatstava su bili različiti, a i pojedini narodi su imali različita gospodarstva i različite dostignute razine općeg kulturnog razvitka.
4. A i potrebno je imati na umu i biološke gubitke pojedinih naroda, ne samo u toku rata 6 - 9. god. n. e., nego i ranije, pa i kasnije, pa onda i proces njihove biološke obnove i etc, što je sve bilo različito po pojedinim narodima.

[926] Dekurije kao poseban vid unutarnjeg uređenja ilirskih peregrinskih *civitates* nisu morale da imaju slično brojno stanje. U odnosu na veličinu i kvalitetu zemljišta koji su posjedovali, tehničku usavršenost, umješnost privređivanja, unutarnjih snaga povezanosti, običaja, kulturnih i političkih tradicija narodnosne zajednice kojoj dekurija pripada, te načina života ovisila je i brojnost svake od dekurija. Ako bismo smatrali da je dekurija ekvivalent instituciji roda, preciznije rimskog gensa (što nije sasvim dokazano) onda ta raznolikost još može više doći do izražaja (O tome više v. Mesihović, 2007:53, fus. 144). Ako bismo se držali načela po kojoj dekurije više odgovaraju općinama, nego rodovima, u tom slučaju bi brojno stanje među dekurijama u načelu bilo približnije nego što bi to bio slučaj sa klanovima. Ipak činjenica da Plinije Stariji navodi dekurije u kontekstu izvršenog popisa, znači službenog dokumenta ukazuje da su ove dekurije ipak bile jedinice koje su korištene kao osnova na kojoj je izvršen i sistematiziran popis domorodačkog stanovništva, što bi podrazumijevalo da njihovo brojno stanje nije baš u velikoj mjeri međusobno osciliralo. Ali naravno ni ovo stajalište ne bi trebalo apsolutizirati, i općine su mogle imati prilično različito brojno stanje. U pojedinim regijama (u primorju, u ravničarsko-plodnim oblastima, urbaniziranim ili poluurbanizovanim zonama, rudonosnim bazenima, u kojima egzistiraju politički jače formacije) dekurije su morale imati brojnije članstvo, a u pasivnijim krajevima su bile manje brojne. Brojno stanje dekurija je moglo varirati i od društvenih činilaca po kojima je zajednica koja sačinjava određenu dekuriju prepoznatljiva, od kojih je najbitniji položaj i status rodova i porodica koji su sudionici pojedinih dekurija u okviru čitave narodnosne zajednice. .

onaj zvanični i reprezentativni) bili na protu-ustaničkoj strani, odnosno da su ostali lojalni Rimu. Sa druge strane, izvorna građa potvrđuje da su na ustaničkoj strani učestvovali Dezitijati, Mezeji, Delmati (svi sa popisanim dekurijama). Inače na plinijevskom opisu Zapadnog Balkana opaža se određeni utjecaj povijesnog fenomena Velikog Ilirskog ustanka. To se jasno primijeti u njegovoj opasci „... *Burnum, Andetrium, Tribulium, nobilitata proeliis castella"*. Iako im politije nisu ukinute, ustanički narodi su morali biti na neki način posebno kažnjeni i to vjerojatno povećanjem poreznih i drugih nameta i obaveza, a umanjivanjem prava i autonomije. I možda upravo u ovoj činjenici treba tražiti razloge postojanja dekurija kod jednog, većeg dijela dalmatinskih peregrinskih *civitates*. U tom slučaju dekurije bi bile posebne porezne jedinice koje su kreirali Rimljani. Ne bi bilo nemoguće pomisliti da je riječ o administrativno – poreznoj jedinici koja se sastojala od deset *familia*. Naravno termin *familia* je potrebno shvatiti u rimskom smislu široke porodice ili naše porodične zadruge, a ne moderne nuklearne porodice. Ustvari možda bi najbolja definicija dekurije gornjoilirskih/dalmatinskih naroda bio skup deset porodičnih zadruga, koje su imale izvjesnu poreznu obavezu. Veličina porodičnih zadruga (koje okupljaju više generacija) nije bila ujednačena ni u mirnodopsko ni u ratno doba, nego je varirala radi raznih činilaca (stupanj prirodnog priraštaja, broj muških članova, ekonomski uvjeti života, kvaliteta posjeda, stabilnost zadruge, područje prebivanja).[927]

U Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji iz druge polovice XIX. st. brojnost porodične zadruge je iznosila više desetina članova (V. Bogišić, 1984, str. 22; 39 daje primjere brojnosti zadruga od 27 članova, preko 30 i 32 člana sve do 40, pa i onih od 60 – 70 članova). Istine radi, porodične zadruge sa 40 članova su činile znatnu manjinu (5 %), dok su one od 60 – 70 članova do druge polovice XIX. st. u Hercegovini iščezle. Radi toga bi se prosječna brojnost porodične zadruge iz vremena Bogišičeve ankete mogla procijeniti na oko 25 članova. Vjerojatno je sličan prosječni odnos porodične zadruge vladao i u ranoantičko doba Zapadnog Balkana, jer zapadnobalkanska institucija porodične zadruge pokazuje iznimnu konzervativnost i sporost u promjenama. U tom slučaju bi prosječna brojnost dekurije iznosila oko 250 duša. Na osnovi svega navedenog, procjena brojnosti ljudske mase kod dijela autohtonih naroda[928] (samo kod

---

[927] O porodičnoj zadruzi na Zapadnom Balkanu v. Bogišić, 1984:21 - 38

[928] I procjene o brojnosti koje o drugim narodima daju antički pisci ne odudaraju radikalno od ovih pretpostavljenih brojki za ilirske narode. Pa tako npr. galski narod Adautaci su imali 53 000 duša, a u gradu Avariku, sjedištu Bituriga Cezar je ubio 40 000 ljudi. (Maškin, 1951:259; 265). Po Cezaru (*de bell. gall.* I, 29) na seobu se pokrenulo 263 000 Helveta, 36 000 Tulinga, 14 000 Latobriga, 23 000 Rauraka i 32 000 Boja. Međutim pošto je sam Cezar iznio procjenu da je onih koji su se nakon sukoba sa njegovim trupama povratili u svoj zavičaj bilo 110 000, njegove prve brojke su sigurno bile obično preuveličavanje broja neprijatelja sa kojima se sukobio, jer je teško povjerovati da su Helveti izgubili za vrijeme borbi sa Cezarovim legijama u jednom kratkom periodu više od polovine populacije, skoro onoliko koliko su izgubili domorodački narodi Ilirika za vrijeme rata 6 – 9. god. n. e. S druge strane, treba imati u vidu i Cezarove procjene površine teritorije Helveta (*de bell. gall.* I, 2), koja se prostirala na 240 rimskih milja dužine (cc 359 km), a 180 rimskih milja širine (cc 269 km), što bi onda značilo da je ona zahvatala prilično veliku površinu na koju se moglo smjestiti u uvjetima protohistorijskog razvitka 200-250 000 duša.

kojih je poznat broj dekurija koje daje Plinije Stariji[929]) koji su naseljavali Provinciju Dalmaciju mogla bi se iskazati na sljedeći način:

Ime naroda	Broj dekurija	Brojnost po Gabričevićevoj formuli.	Brojnost na osnovi porodičnih zadruga.
Delmati	342	51 300-68 400	cc 85 000
Deuri	25	3 750- 5 000	cc 6 000
Dicioni	239	35 850-47 800	cc 60 000
Mezeji	269	40 350-53 800	cc 67 000
Sardeati	52	7 800-10 400	cc 13 000
Salonitanski konvent	Ukupno 927	139 050-185 400	cc 231 000
Dezitijati	103	15 450-20 600	cc 26 000
Daorsi	17	2 550-3 400	cc 4 000
Sikuloti	24	3 600-4 800	cc 6 000
Deremisti	30	4 500-6000	cc 7 500
Deretini	14	2 100-2 800	cc 3 500
Melkumani	24	3 600-4 800	cc 6 000
Naresi	102	15 300-20 400	cc 25 500
Dindari	33	4 950-6 600	cc 8 000
Dokleati	33	4 950-6 600	cc 8 000
Glindicioni	44	6 600-8 800	cc 11 000
Kerauni	24	3 600-4 800	cc 6 000
Scirtari	72	10 800-14 400	cc 18 000
Vardaei	Ne više od 20	[illegible] 3 000-4 000	cc [illegible]
12.1.1 Naronitanski konvent[930]	Ukupno 540	81 000-108 00	cc 135 500
Ukupna pretpostavljena Brojnost	Ukupno dekurija 1467	Ljudska masa 220 050-293 400	cc 366 500

[929] Prilikom čitanja Plinijevog popisa ne samo za domorodačke narode salonitanskog konventa (III, 141-143) nego i za opis jednog broja naroda Panonije (III, 148), upada u oči redoslijed njihovog navođenja jer su oni poredani po načelu abecede.

[930] Kada se malo dublje analiziraju podaci predstavljeni u tabelama, može se primijetiti da se u naronitanskom konventu) nalazi velika narodnosna šarolikost sa mnogo malih naroda, za razliku od salonitanskog konventa gdje je stanje znatno ujednačenije. Ta šarolikost se dodatno pojačava ako se narodima sa dekurijama doda i onih pet naroda iz naronitanskog konventa koje Plinije Stariji spominje, ali bez navođenja broja dekurija, te ako se tu smjeste i Pirusti (pod korumpiranim imenskim oblikom) i neki drugi ilirski narodi koje Plinije Stariji izgleda isto smješta u provinciju Dalmaciju. Razlozi velike razjedinjenosti leže prvo u disoluciji autarijatske politije a zatim možda i u zemljopisnim uvjetima.

#U stupcu «pretpostavljena brojnost» prva brojka u retku označava nižu predloženu vrijednost, a druga višu predloženu vrijednosti pretpostavljene brojnosti epihorskih naroda.

Koristeći prosječnu brojnost dekurija na osnovi teorije o porodičnim zadrugama, može se pretpostaviti da je ukupna ljudska masa nabrojanih naroda u tabeli mogla iznositi između 360 000 i 370 000 osoba.[931] Plinije Stariji spominje, ali bez navođenja broja dekurija, i sljedeće autohtone narode na prostoru Provincije : (sjeverni) Partheni, Ozuaei, Hemasi, Kavi,[932] Astiti (po M.Suiću *Masthitae*/Mastiti), Arinisti. Oni su vjerojatno naseljavali najistočnije i najjužnije prostore Provincije. Nejasno je zašto Plinije Stariji i za njih ne navodi broj dekurija, ili nije raspolagao sa relevantnim podacima ili su spomenuti narodi bili brojčano male zajednice i samim tim Plinije Stariji nije smatrao shodnim da posebice za svaki od njih navodi broj dekurija već ih je samo poredao jednog za drugim u jednoj rečenici. Već ranije smo govorili o tome da Plinije Stariji navodi ove male narode koristeći prošlo vrijeme, što unosi element sumnje u njihovo postojanje sredinom I. st. n. e. Ali bez obzira da li oni postojali kao politije i narodi ili ne u tom razdoblju, veličina ovih malih naroda ipak nije bila tolika da bi radikalno narušavala ukupne brojne vrijednosti. Uz spomenute male narode, koji su možda i sami davali svoj doprinos domorodačkoj populaciji naronitanskog konventa i provincije Dalmacije sredinom I. st. n. e. (na koje se odnosi Plinijevog navođenje popisa ilirskih *civitatesa*), potrebno je spomenuti i one narode koje u odjeljku III, 144 Plinije Stariji navodi (isto u prošlom vremenu) ali čije je situiranje u naronitanski konvent, pa i u okvire same gornjoilirske provincije, izuzev Labeata i *Pyraei* (Pirusta) sumnjivo. Ali bez obzira jesu li svi, većina, pojedini narodi ili samo Labeati i Pirusti ulazili u okvire naronitanskog konventa i samim tim provincije Dalmacije, i ti narodi na samom krajnjem jugoistoku Provincije su povećavali i broj naroda sastavnica naronitanskog konventa, ali i brojnu masu domorodačke populacije spomenutog konventa, ali samo pod uvjetom da su stvarno postojali sredinom I. st. n. e. Skupna brojnost ovih istočnih dalmatinskih zajednica ne bi mogla iznositi više od 50 000 osoba. Ali i pored toga povećanja vjerojatno se ljudska domorodačka masa naronitanskog konventa u svojoj brojnoj vrijednosti ipak nije uspjela približiti ukupnoj brojnosti samo onih pet salonitanskih naroda koje Plinije Stariji navodi sa brojem dekurija. I na osnovi izloženog možda bi se ukupna domorodačka ljudska masa salonitanskog i naronitanskog konventa za sredinu I. st. n. e. mogla špekulativno procijeniti do oko 410 000 – 420 000 osoba.

[931] Potrebno je naglasiti da vrijednosti u tabeli reprezentiraju stanje decenijima nakon završetka Velikog Ilirskog ustanka u kojem je nesumnjivo bilo došlo do stravičnog stradanja domorodačke populacije, a posebno kod nekih naroda. U tom slučaju bi i ukupna brojnost navedenih domorodačkih *civitates* prije 6. god. n. e. bila znatno veća od predloženih brojki.

[932] Kavi se spominju i za vrijeme III. ilirskog rata, protiv njih je ratovao Kavarancije, polubrat Gencija. Wilkes, 2001: 187

Posebno pitanje ima odnos Plinija Starijeg prema epihorskim narodima situiranim u skardonitanskom konventu. Od tamo smještenih naroda on spominje samo *Liburnorum civitates XIIII* i Japode, ali za razliku od druga dva provincijalna konventa, on za ova dva nesumnjivo iznimno brojna (u kontekstu Ilirika) naroda ne daje broj dekurija. Dok za Liburne upotrebljava drugu metodu opisivanja unutarnje strukturiranosti (u vidu *XIIII civitates*), uz Japode ne daje nikakav broj kojim bi definirao njihovu unutarnju strukturiranost.[933] Doprinos Japoda i Liburna i drugih manjih naroda iz skardonitanskog konventa ukupnoj ljudskoj masi domorodačkog stanovništva Gornjeg Ilirika je bio priličan. Dok su Delmati morali biti najbrojniji, najznačajniji i najutjecajniji narod i *civitas* u cijeloj Provinciji, jer je samo u tom slučaju bilo razumljivo da se već u toku I st. n. e. čitava Provincija počinje nazivati Dalmacija (*Dalmatia* ili *Delmatia* zavisno od vrela),[934] dotle je i salonitanski konvent morao biti i najbrojniji konvent. Sa svoje strane naronitanski konvent je okupljao priličnu teritoriju i veliki broj naroda i njihovih peregrinskih *civitates,* pa je logično vjerojatno i on imao više domorodaca u peregrinskom statusu (i pored svojih lošijih zemljopisnih uvjeta, posebice u unutrašnjosti i na istoku, i narodnosne i političke rascjepkanosti) u odnosu na skardonitanski konvent u koji su ulazila, istina dosta brojna, ali ipak samo dva domorodačka naroda. Uostalom Delmati su morali biti brojniji i u odnosu na Japode i u odnosu prema Liburnima, pa zato skupna brojnost ova dva skardonitanska naroda ne bi mogla iznositi više od 100 000 osoba. Ta brojnost za samo dva naroda bi mogla biti moguća, jer je obuhvaćala i zajednice koje su dostigle i višu i kulturnu, i političku i gospodarsku razinu, a Liburni (makar samo neke njihove zajednice) bi već bili i urbanizirani po mediteranskom modelu. Osim toga i omjer njihovog stradanja za vrijeme ustanka je izgleda bio manji nego npr. za narode u druga dva konventa. I na kraju bi se moglo zaključiti da je ukupna peregrinska, domorodačka ljudska masa provincije Gornji Ilirik/Dalmacije sredinom I. st. n. e. mogla iznositi do 510 000 – 520 000 osoba. Za neindustrijsko društvo, situirano pretežno na području sa predominantno planinskim i brdskim zemljopisnim karakteristikama i sa sukladno tome stočarstvom kao temeljnom egzistencijalnom privrednom granom, još uvijek nedovoljnim stupnjem urbanizacije (po mediteranskom grčko-rimskom obrascu) i romanizacije i koje je još uvijek u biološkoj masi (i pored desetljeća mira) osjećalo posljedice ratova vođenih i međusobno i sa Rimljanima, predložena brojka možda stvarno održava stanje domorodačke biološke mase.

---

[933] *Plin. NH* III, 139

[934] Značenje Delmata u općeprovincijskim političkim, društvenim i gospodarskim odnošajima sigurno je pridolazio i iz činjenice da je kompletno zaleđe sjedišta Provincije i njenog namjesnika Salone i njenog agera, pripadalo Delmatima i njihovoj *civitas*. Sudeći po podacima Plinija Starijeg naziv Dalmacija za provinciju Gornji Ilirik nije bio uobičajen i primjenjivan, bar u službenim dokumentima sve do prvih desetljeća druge polovice I. st. n. e. Plinije Stariji u samom početku svoga etnografskog opisa zapadnog Balkana, kaže «sada se sve to naziva općenito jednim imenom Ilirik» (*nunc totum uno nomine Illyricum vicatur generatim, Plin. NH* III, 139*).* Nešto dalje u tekstu Plinije Stariji na jednom mjestu precizno odvaja Dalmaciju od jednog drugog dijela Provincije (*Liburniae finis et initium Dalmatiae Scardona…Plin. NH* III, 141).

Pored onih koji su imali pravno – političku pripadnost domorodačkih *civitates*, na prostoru Provincije je živio i znatan broj osoba sa rimskim građanstvom (kolonija Jader, kolonija *Tragurium, Siculi* naseobina klaudijevskih veterana, kolonija Salona, kolonija Narona, kolonija *Epidaurum*, naselja/*oppida Rhizinium, Acruium, Butuanum, Olcinium, Scodra*). Neke zajednice su imale italsko pravo [935] (Alute, Flanati), Dalmatinski Rimljani iz sredine I. st. n. e. nisu morali biti samo doseljeni ili po porijeklu Italici ili neki drugi mediteranci, nego se u tome skupu sigurno nalazio i određeni broj osoba, pa i zajednica, zapadnobalkanskog i grčkog porijekla koji su dobili rimsko građanstvo. Osobe sa rimskim građanstvom su mogle biti naseljene i u unutrašnjosti Provincije, kao državni funkcioneri i službenici, trgovci, detašmani veterana, obični naseljenici ili avanturisti. U masu rimskih građana iz sredine I. st. n. e. potrebno je dodati i aktivni sastav legijskog garnizona (VII. legija C.P.F. koja je 58. god. n. e. premještena na donjodunavsku granicu i XI. legija C.P.F[936]). Uz legijski sastav se nalazila i prilična masa civilnog stanovništva najrazličitijeg porijekla. Pored legijskog sastava, u to vrijeme u Provinciji je boravio i određeni broj auksilijarnih kohorti, čiji pripadnici u većini slučajeva još uvijek nisu bili rimski građani. [937] Ukupan broj rimskih građana u Provinciji nije mogao biti manji od 70 000 osoba[938] + auksilijarni vojnici (bez rimskog građanstva). Na otocima (Vis, Hvar, Korčula) i na pojedinim mjestima na samoj obali je bio i znatan broj osoba grčkog porijekla; uglavnom potomaka grčkih kolonista iz IV. st. p. n. e. (od kojih je jedan dio bio i nosilaca rimskog građanstva). Uz osobe sa domorodačkim pripadnostima i rimskim građanstvom u Gornjem Iliriku je bio i izvjestan broj osoba koji su dolazili iz najrazličitijih dijelova imperija i neposrednog okruženja (auksilijarne jedinice, trgovci, itd...). Pored slobodnog stanovništva u ukupnu ljudsku masu naseljenu na prostorima Gornjeg Ilirika ulazili su i robovi, bez obzira da li se nalazili u vlasništvu osoba sa rimskim, nekim od mnogih domorodačkih ili drugim stranim građanstvom. Broj robova naravno nije bio toliki kao u Italiji ili Grčkoj, ali ne bi trebalo zanemarivati ni njihovo učešće u ukupnoj masi, posebno ako se ima u vidu da su zbog elastičnosti rimskog zakonodavstva vezanog za status robova, oni postajali slobodnjaci i nositelji nekog od građanstava i čiji bi se potomci vrlo brzo potpuno utopili u određenu zajednicu. Ako bi se sve navedene brojke sabrale, onda bi se brojnost stanovništva provincije Gornji

[935] *Ius italicum*-označava da je određena zajednica uživala ista prava kao i stanovnici Augustove Italije.

[936] Od 42. god. n. e. obje legije nose epitet *Claudia pia fidelis*

[937] Bar oko 10 000, ako ne i nešto više, rimskih legionara, kao i određen broj pomoćnih jedinica (od kojih mnoge nisu pripadale domaćem elementu iz same Provincije) bi, u slučaju pretpostavljenih brojki o masi domorodačkog stanovništva sredinom I. st. n. e., bilo više nego i dovoljno da se održava mir i državni autoritet među narodima u koje rimska državna vlast nije imala dovoljno povjerenja. Čitavu unutrašnjost Galije, sa mnogo brojnijim stanovništvom u odnosu na Gornji Ilirik osiguravao je znatno malobrojniji garnizon u Lionu, dok su eto za narode zapadnog Balkana bile potrebne čak dvije kompletne legije i značajan broj i pomoćnih jedinica te samim tim i čitav sustav garnizona i detašmana.

[938] Po Augustovim *Res Gestae* (I, 8) u lustrumu 28. god. p. n. e. bilo je evidentirano 4 063 000 rimskih građana, 8. god. p. n. e. bilo je 4 233 000 rimskih građana, a 14. god. n. e. bilo je 4 937 000. Do sredine I. st. n. e. broj rimskih građana je sigurno duboko prešao cifru od 5 000 000.

Ilirik/Dalmacije sredinom I. st. p. n. e. špekulativno mogla procijeniti na ne manje od 600 – 650 000 stanovnika.

Na prostoru današnje BiH koji je ulazio u provinciju Gornji Ilirik (Dalmaciju), u svojoj cijelosti ili djelomično bili su nastanjeni skoro svi narodi nabrojani u tabeli, izuzev *Scirtara*, koji su po Klaudiju Ptolemeju naseljeni blizu Makedonije (tj. provincije), Dokleata i Keraunа[939] na koje sve ukupno otpada 129 dekurija (32 250, nešto više od Dezitijata). I dijelovi onih 6 malih plinijevskih naroda, koji su naseljavali istok Provincije su naseljavali i dijelove Bosne i Hercegovine. Plinijevski narodi o kojima on govori na kraju odjeljka III, 144, kao što su Labeati i Pirusti nisu mogli naseljavati dijelove današnje BiH. Na prostore van BiH otpadao je i dio dekurija drugih naroda posebno Delmata i Diciona, ali držimo da bi taj «gubitak» u ljudskoj masi bio bar djelimično nadoknađen ubrajanjem dijela japodskog stanovništva koji je imao prebivalište u Pounju, Ali činjenica je da većina populacije sa rimskim i drugim nedomorodačkim građanstvom nije prebivala u kontinentalnoj unutrašnjosti Provincije, tako da brojnost stanovništa za dalmatinske prostore današnje BiH nije mogla biti veća od 50 % ukupnog stanovništva Provincije. U tom slučaju na tim prostorima sredinom I. st. p. n. e. nije moglo živjeti više od 300 000 osoba. Za razliku od Dalmacije, za Panoniju je znatno teže izvršiti demografske procjene i špekulacije. Ukupna brojnost panonskog stanovništva je tada sigurno morala iznositi više stotina hiljada duša, od čega je na prostore bosanske Panonije otpadao tek mali dio, ne više od 10 %. I tih 10 % se odnosio na niz domorodačkih naroda (kao npr. Oserijate i Breuke) koji su svoja prebivališta imali i južno od Save. Ukupno je znači na prostoru predustaničkog Ilirika od Jadrana do Dunava sredinom I. st. n. e. prebivalo oko od milijun stanovnika, od čega bi na prostore današnje BiH otpadalo najviše do 330 000 stanovnika.[940]

Velejeva procjena brojnosti ustanika

---

[939] Nejasno je da li bi se ovi Kerauni (kod Plinija Starijeg navedeni u obliku *Cerauni decuriis XXIIII*) mogli povezati sa *Ceraunii montes* koje spominju *Pomp. Mela,* II, 48 i *Cass. Dio* L, 9, 2; 12, 2, odnosno sa Plinijevim *Acroceraunio Epiri finitus promunturio* (III, 97); *montes Acroceraunia* (III, 145); *promunturium Acroceraunium* (III, 150); *sinus Acrocerauniis* (IV, 1); *Epiros in universum appellata a Cerauniis incipit montibus* (IV, 2); *in Epiri ora castellum in Acrocerauniis Chimera* (IV, 4); *Acrocerauniis* (IV, 52); Ovaj lokalitet po Pliniju Starijem pripada provinciji Makedoniji, i nalazi se relativno udaljeno od granica Ilirika/Dalmacije, a Kerauni izričito pripadaju provinciji Dalmaciji, znači i Iliriku. A i po smislu teksta Pomponija Mele i Kasija Diona Keraunske planine se nalaze južno od granica provincije Ilirik sa prijelaza era, odnosno vrlo vjerojatno su povezane sa spomenutim Plinijevim lokalitetom. Izgleda da se u ovom slučaju desila jezička podudarnost između jednog ilirskog naroda i jednog ili više lokaliteta na jugu Albanije i krajnjem sjeverozapadu današnje Grčke. Uostalom svi ovi nazivi kriju u sebi grčku riječ za grom, pa je moguće da je do podudarnosti upravo došlo radi ovog razloga, odnosno grčka riječ za grom⇒κεραυνός (drugo značenje može biti i strijela) upotrijebljena je za imenovanje jednog južnoalbanskog rta i zone oko njega, uključujući i planinsko područje, ali i za imenovanje jednog ilirskog naroda, a da to nije moralo biti direktno povezano. Nazivanje ovog naroda korištenjem navedene grčke riječi sigurno nešto govori i o određenim osobnostima toga naroda, za čije identificiranje je potrebna znatno detaljnija analiza (možda je riječ o religijskim ili zemljopisnim osobnostima).

[940] Inače o brojnom stanju Rimske Države v. separat «Popisi stanovništva u Italiji i Carstvu»; Pareti – Brezzi – Petech 1967 A:210-213

U svome opisu ustanka, na jednom mjestu Velej Paterkul daje procjenu ne samo ukupnih ustaničkih snaga na početku rata, nego i kompletne populacije naroda koji su započeli i pridružili se ustanku. Po Veleju, ukupna brojnost pobunjenih naroda i politija dostigla je više od 800 000 duša (*gentium nationumque, quae rebellaverant, omnis numerus amplius octingentis milibus explebat*), a od toga broja bilo je sabrano 200 000 pješaka sposobnih za oružje i 9000 konjanika (*ducenta fere peditum colligebantur armis habilia, equitum novem*).[941]Da bi ponovo istaknuo veliku brojnost ustanika Velej odmah nakon podatka gdje barata ciframa, spominje njihovu neizmjernu brojnost (... *immensae multitudinis*...).[942]Već na prvi pogled je jasno da su ove cifre na izvjestan način nerealne, da ne odražavaju pravo i precizno stanje brojnosti populacije na pobunjenom području Ilirika i da su neke od njih bile namjerno od strane Veleja preuveličane.[943] Neodrživost gore spomenutih cifara ogleda se i preko njihovog međusobnog odnosa. Ako bi se bukvalno vjerovalo Veleju, onda bi od naroda koji su ušli u rat kompletno muško stanovništvo u dobi u kojoj se može nositi oružje, i to shvaćeno u svom najširem smislu ne obuhvaćajući samo nedorasle dječake i onemoćale starce, bilo ne samo sposobno za vojnu službu nego u nju i uključeno. U tom slučaju bi na skoro svakog četvrtog stanovnika dolazio po jedan borac, što je teško pretpostaviti i uz apsolutnu mobilizaciju svih ljudskih potencijala sposobnih za borbu i bez obzira na socijalni i staleški status onih koji su učestvovali u vojnim snagama. Iako imamo podataka da su i žene učestvovale u pojedinim segmentima ustanka, to se ipak događalo samo u iznimnim i ekstremnim, skoro očajnim situacijama kada je radi borbe za puki biološki opstanak bilo neophodno puno zalaganje svih članova zajednice i svih njenih resursa odbrane. Ali to sigurno nije bio slučaj u trenucima rasplamsavanja i širenja ustanka.[944]

Realnije bi bilo i procijeniti da je 200 000 pješaka i 9 000 konjanika moralo proizaći iz ukupne populacije koja je najmanje mogla brojati oko milion duša, a teško bi bilo pretpostaviti da je pobunjeno područje Ilirika u tolikoj mjeri bilo naseljeno početkom nove ere, bez obzira na iznimno visok stupanj stradanja i demografskog gubitka koje je ono doživjelo u toku rata.[945] Kao što je prethodno rečeno na području predustaničkog

---

941 *Vell.* II, CX, 3

942 *Vell.* II, CX, 3-4

943 Izvještaj Kasija Dion, iako ne daje direktne podatke o brojnoj veličini ustaničkih snaga, je ipak suzdržaniji u predstavljanju ustaničkih snaga i mogućnosti. Za razliku od prilično velikih brojki koje nudi Velej, smisao teksta i podaci izvještaja Kasija Diona pružaju uravnoteženiju predstavu (što automatski ne znači i tačnu) o snazi ustanika. Kao da Kasije Dion, odnosno njegova izvorna građa nagovještavaju da ustanička snaga do novog vala širenja ustanka nije bila baš takva da je Tiberije nije mogao svladati. Na osnovi Dionovog izvještaja bi bilo teško tvrditi da je bilo 209 000 ustaničkih boraca, jer kod njega opisana događanja i spomenuti zaključci vezani za ratnu 6. god. n. e., kao da pretpostavljaju manji broj angažiranih ustanika u odnosu na onaj izneseni kod Veleja Paterkula.

944 Radi toga je u onih 200 000 pješaka i 9 000 konjanika, a koji su po njemu učestvovali u početku ustanku, Velej vidio muškarce u ratničkoj dobi. Naravno sigurno je bilo i izuzetaka, ali oni ne bi trebali da u bilo kojoj mjeri poremete ustaljene odnose i doneseni zaključak.

945 Samo stradanje i demografski gubici koji su se desili u toku rata nisu bili ravnomjerni. Neki prostori i narodi kao što su bili Dezitijati su znatno više stradali od drugih oblasti. .

Ilirika (a tada dviju provincija Dalmacije i Panonije) sredinom I st. n. e. bilo je oko milijun stanovnika, a ustaničko područje u svome najvećem zahvatu se prostiralo samo na dijelu ove regije. Masa ustanika dolazila je iz redova zajednica salonitanskog i naronitanskog konventa, juga panonskog bazena (uglavnom današnja Slavonija i sjeverna Bosna), i jednog dijela japodske zajednice. Činjenica je da se dobar dio stanovništva provincije Ilirik nije našao u ustaničkim redovima, kao što su oni sa rimskim i drugim nedomorodačkim građanstvom, Liburni, jezgro Japoda, Skordisci, poglavito zone Panonije sjeverno od Drave (naseljene keltskim i drugim neilirskim skupinama) i krajnje tačke Ilirika (Siscia, Salona, Narona i drugi primorski gradovi, Sirmij).

Svojim pretjerivanjem u procjeni broja naoružanih ustanika (posebno pješadije, dok je ustaničko konjaništvo imalo neku prihvatljiviju mjeru) Velej je nastojao da, u skladu sa općom panegiričkom tendencijom svoga djela, prikaže veličinu neprijateljskih snaga sa kojima se Tiberije trebao suočiti i preko toga njegovu vojnu i stratešku sposobnost, koja je na kraju rezultirala pobjedom nad tako brojnim, naoružanim i uvježbanim neprijateljem. Pored te note koja se prožima kroz čitav njegov opis rata, Velej je u slučaju protu-rimskih snaga primijenio pravilo kojeg se držala većina grčko-rimskih povjesničara i pisaca, a to je preuveličavanje protivničkih snaga. Sam Velej se nalazio sa druge strane bojišnice i osobno je mogao imati samo površne ili općenite procjene (dobivene iz najrazličitijih vrela) o brojnosti neprijateljske vojne sile prve godine rata. I brojevi koje daje Velej Paterkul, dodatno pokazuju njegov okvirni opis ratne 6. god. n. e., ustvari onih perioda rata u kojima on nije boravio na ilirskom ratištu. Promatranjem Velejevih brojki može se steći utisak da se one odnose na sami početak ustanka, odnosno da su već nakon samoga podizanja bune, ustaničko područje i snage dostigle brojne vrijednosti koje navodi Velej Paterkul. Međutim, iz opisa zbivanja i razvoja ustanka kod Kasija Diona uviđa se da se u toku cijele 6. god. n. e. ustanak etapno razvija i širi (prvo podizanje ustanka, pridruživanje Breuka, kasnije breučko skupljanje saveznika, jugoistočno-južni pokret, širenje na zapadnom pravcu, stvaranje Saveza, novo širenje ustanka na zapadnom pravcu, novi pokret u Makedoniju), da bi tek krajem 6. god. n. e., odnosno u zimu 6/7. god. n. e., dostigao svoj vrhunac, zenit i opseg, Tako bi se Velejeve brojke, koje se kod njega nalaze situirane na samom početku opisa ustanka, mogle odnositi samo na ovo razdoblje dostignutog vrhunca razvitka ustanka. Znači, ako bi se sudilo po Dionu, ustanički vrhunac u snazi i brojnim vrijednostima dogodio bi se krajem 6. god. n. e.

Zbog namjernog povećavanja pješaštva (koje je kod Ilira bilo i osnovica i najbrojniji dio oružanih snaga), Velej je morao i da sukladno tome povećava i brojnu vrijednost ukupne pobunjene populacije do one mjere na kojoj bi čitaocu brojka od 200 000 pješaka mogla da izgleda kao uvjerljiva. Ali istovremeno je Velej morao voditi računa i da ne pretjera previše i da njegova procjena ukupne brojne mase pobunjene populacije ne ispadne prevelika, kako sve njegove ostale brojčane vrijednosti ne izgube, u očima čitalaca, kredibilitet, a posebno cifra boraca koju je naveo i do koje mu naročito stalo da bude

uvjerljiva i prihvaćena od čitaoca. Pojedini čitaoci (većina je dolazila iz redova viših klasa, od kojih su neki bili suvremenici pa i učesnici rata) njegove povijesti su nesumnjivo bili dobro upoznati sa stvarnim činjeničnim stanjem stvari i brojnim odnosima, pa bi sam Velej i njegovo djelo moglo biti diskreditirano u javnosti.[946] Zbog svega toga je Velej u svome djelu, a posebno u opisu ustanka i prikaza statističkih podataka morao lavirati između povlađivanja i panegiričkog tona Tiberiju na jednoj strani i pokušaja održanja privida moguće vjerodostojnosti pojedinih činjenica kod čitalaca na drugoj strani. Brojka od 800 000 duša bi se u tome pogledu činila savršenom i možda upravo u iznesenom treba tražiti razloge skoro matematički preciznog odnosa 4 : 1 ukupne mase i boraca (udio konjanika nije mogao u bitnoj mjeri promijeniti taj odnos) u Velejevom podatku.[947] Radi toga je i ukupnu masu svih pobunjenih naroda kod Veleja procijenjenu na 800 000 duša potrebno smanjiti, jer je i ona nastala kao posljedica povećavanja brojnosti pješaštva. Međutim zbog neodrživosti načela 4 : 1 u praktičnoj izvedbi, smanjivanje Velejeve brojke od 800 000 duša i njeno svođenje na relativno stvarnu mjeru ne bi moglo da procentualno pravolinijski prati i svođenje brojnosti pješaštva na približnu tačniju mjeru.

Kad je riječ o konjaništvu, Velejeva procjena nije mogla biti tako pretjerana kao u slučaju pješaštva i brojka od 9 000 konjanika bi se mogla korigirati u manjoj mjeri. Po Velejevim brojkama pješaštvo je činilo cc 96 % sastava ustaničke vojske a konjaništvo samo cc 4 %, što je prilično velika razlika. Pobunjeno područje je moglo dati više tisuća konjanika, posebno se to odnosi na narode naseljene u panonskom bazenu. Međutim i 9 000 sposobnih konjanika je moguće malo iznad stvarne cifre broja konjanika sa kojima su raspolagale ustaničke vojske, jer je sukladno smanjivanju (i to znatnom) pretjerane Velejeve procjene brojnosti pješaštva moralo doći u izvjesnoj mjeri, ne i procentualno pravolinijski (isto kao i u slučaju ukupne ljudske mase pobunjene populacije),

[946] Veleju je nesumnjivo bilo stalo da njegovo panegiričko djelo bude prihvaćeno od javnosti, jer je smatrao da bi time bila povećana i njegova sigurnost, što se na kraju pokazalo kao pogrešna procjena.

[947] Površnom čitaocu, koji se neće zamarati provjeravanjem svakog podatka, odnos 4:1 može izgledati potpuno realan (iako u praksi i pored svih nastojanja pojedinih militarističkih država i totalnih mobilizacija muškog dijela populacije nije nikada i nigdje bio uspješno primijenjen u svim svojim aspektima). Teorijski odnos se bazira na sljedećem aksiomu pola populacije su žene, a od muške populacije pola ide na nedorasle dječake i nemoćne starce, a pola na za vojništvo sposobno ljudstvo. Jednostavno ne postoji nijedna populacija koja bi mogla nositi na sebi duže vrijeme teret jedne svoje četvrtine, i to one najvitalnije u gospodarskom životu (u uvjetima patrijarhalnog sustava), odvojene od sredstava i objekata za proizvodnju i usmjerene samo na rat. Tko bi onda u tom slučaju vojsci osiguravao namirnice i drugu logistiku. Da je cifra od 800 000 duša i od toga 209 000 boraca tačna, sav teret osiguravanja egzistencijalne i druge podrške brojnoj ustaničkoj vojsci bi pao na leđa onom dijelu njihovih žena koji je bio u radnoj dobi i to u toku tri godine. Pored te podrške taj dio ženskog dijela populacije bi morao ujedno da brine i o djeci i starcima, što bi ruku na srcu i pored svih vrijednosti i snage koje su žene u ilirskim zemljama imale bilo veoma teško izvedivo i to na duži vremenski period. Osim toga odnos 4:1 bi podrazumijevao da među muškim dijelom populacije u vojničkoj i radnoj dobi nije bilo nesposobnih (na različite načine hendikepirano) za vojništvo, što je isto teško prihvatiti. Osim toga primjena odnosa 4:1 bi zahtijevala unutarnje uređenje zajednice na osnovi više-manje izražene socijalne i totalne statusne egalitarnosti svih njenih sudionika (bar muškaraca). A ni to nije bio slučaj sa svim politijama Ilirika, koje su još u vrijeme nezavisnosti imali već prilično izdiferenciranu i složenu socijalnu strukturu. Osim toga ni sam Velej nije izričit kada spominje cifru 800 000, nego je na neki način i relativizira ali u pravcu njenog brojčano nedefiniranog povećanja.

smanjivanje broja konjanika. [948] Nesumnjivo velika disharmonija, u odnosu na stvarnu brojnost u procjeni brojnosti pješaštva kod Veleja, da se objasniti i time što je Velej podrazumijevao pod izrazom «*armis habilia*». Biti sposoban za oružje, što prije svega podrazumijeva izraz «*armis habilia*», nije isto što i nositi oružje, biti borac, a i teško bi bilo povjerovati u to da su ustanici uspjeli opremiti kvalitetnim, pa i bilo kakvim oružjem 200 000 pješaka.[949] Broj pobunjenih Ilira koji su nosili oružje i učestvovali direktno u borbama i oružanom sučeljavanju nije mogao biti ni blizu cifri od 200 000 ljudi, dok je broj onih koji su stvarno kvalitetno bili naoružani (bar u približnoj mjeri kao rimski legionari) bio još manji. Moguće je da je ostatak činilo ustvari neboračko muško stanovništvo, koje je ili služilo kao strateška rezerva ili osiguravalo logističku podršku ili bilo nesposobno iz raznoraznih razloga.

Velejeva brojka od 200 000 pješaka bila bi i ekvivalent snazi od skoro 33 rimske legije u njihovoj punoj brojnoj snazi. što kako smo pokazali nije bio slučaj sa legijama angažiranim za vrijeme ustanka. Brojno stanje pojedinih legija je bilo sigurno manje u onom periodu kada su ustanici dostigli svoj vrhunac u brojnosti, a i kasnije je teško pretpostaviti da su legije (i pored stalnih popuna) dostigle brojno stanje od 6 000 ljudi. Ako imamo Svetonijev podatak da je u toku cjelokupnog rata bilo angažirano 15 rimskih legija, to bi značilo da je u trenutku kada su ustanici dostigli svoj brojni vrhunac na terenu bilo manje legija. Tada još uvijek protu-ustaničkim snagama nije došlo odgovarajuće pojačanje u drugim legijama, popunama, dobrovoljačkim kohortama, pomoćnim jedinicama, veteranima i drugim vojnim formacijama, i koje se uglavnom koncentriraju na ratištu u toku prve polovice 7. god. n. e. I to jasno sugerira da je Velejeva brojka o brojnoj snazi ustanika bila pretjerana, čak i ako uzmemo da su na rimskoj strani, u tome periodu vrhunca ustaničke brojnosti, bile angažirane i neke pomoćne jedinice, dobrovoljačke jedinice, veterani i saveznici kao Tračani. Jer ako bi njihovo učešće i dubliralo brojnost protu-ustaničkih snaga u posljednjim mjesecima 6. god. n. e. i prijelazu na narednu godinu, to bi još uvijek bilo znatno manje od Velejeve brojke od 209 000. I te angažirane protu-ustaničke jedinice su bile dovoljne da zaustave ostvarivanje strateških ciljeva ustanika (zauzimanje tri grada, koja čine „okove Ilirika"), pa čak i da na pojedinim pravcima pokrenu akcije ofenzivnog karaktera. Prodor u

---

[948] U jednoj rimskoj legiji iz perioda Augusta bilo je 120 konjanika, što bi onda značilo da su rimske legije u ratu 6 - 9. god. n. e., angažirale oko 1 800 konjanika

[949] I pored bogatstva željezne rude na zapadnom Balkanu, teško je ipak povjerovati da je bilo moguće u jednom vrlo, vrlo kratkom roku naoružati i obučiti 200 000 ljudi kvalitetnim naoružanjem, bar približno onom kvalitetu kakvu su imali rimski legionari. A i sama cifra od najmanje 209 000 komada individualnog oružja na prvi pogled zvuči pretjerano. Autohtoni ilirski narodi nisu raspolagali ni sa mogućnostima ni sa takvim kapacitetom da su mogli toliku masu opremiti standardnim oružjem, posebno ako se ima u vidu da oni nisu bili nezavisni. Iliri su bili već desetljećima podčinjeni Rimskoj Državi koja je sigurno vodila neku kontrolu «naoružanja» na zapadno-balkanskom i panonskom prostoru, i posebno u vezi nabavke neophodnih sirovina za njegovu izradu. Vjerojatno je najbolje naoružana bila ona predvodnica ustanka okupljena oko Batona Dezitijatskog iz jednostavnog razloga jer je ona bila sačinjena od već opremljenih auksilijara koji su trebali biti upućeni na markomansko ratište.

Makedoniju se događa jer tamo nema dovoljno respektabilnih vojnih snaga, kao na području oko Siscije i Sirmijuma prema kojima je gravitirala glavnina ustaničkih snaga.

Naravno potrebno je u ovom smislu imati u vidu da su rimski legionari bili profesionalni vojnici, mnogo bolje naoružani i opremljeni, obučeni, pripremljeni za rat, iskusniji, ustrojeniji i discipliniraniji i sa jasnijim i preciznijim sustavom zapovijedanja nego ustaničke «građanske» snage. Te bi u slučaju da se desio direktni sukob, na otvorenom prostoru i sa klasičnim tipom ratovanja, odnos 1 legionar : 1 ustanik ne bi vrijedio. I u tom slučaju bi na 1 legionara moralo doći više ustanika, kako bi se održavala ravnoteža u snazi, odnosno kako bi se nedostatak u kvaliteti domorodačkih boraca nadomjestio njihovim kvantitetom. Ali taj odnos u kvaliteti sigurno nije bio onakav kakav podastire Velej, kada kaže da je legija u polovičnom sastavu (do 3 000 ljudi) bila dovoljna da razbije 20 000 ustanika, jer su ustanici opet po Veleju ovladali i nekim tekovinama rimskog oružanog ustrojstva i discipline.[950] Samo bi auksilijari koje su Rimljani upotrijebili u slamanju pobune ekvivalentno 1 : 1 odgovarali po svojoj kvaliteti ustanicima. Međutim, u slučaju Velikog Ilirskog ustanka, ovo pitanje se ne može na tako jednostavan način predstaviti i to iz više razloga:

- Prvo jer se Svetonijeva brojka o ukupnoj angažiranost protu-ustaničkih snaga odnosila na čitavo razdoblje rata a ne na jedan period u toku rata. To bi značilo da je ona u pojedinim fazama ratovanja bila različita, i sigurno se povećavala ili smanjivala već s obzirom na potrebe i stanje na terenu. I angažiranost protu-ustaničkih snaga vjerojatno nikada nije, u jednom momentu, u cijelosti teorijski iznosila onu relativnu brojnu vrijednost od 190 000 legionara, veterana i auksilijara.

- Zatim vrlo je vjerojatno, kako je već istaknuto u poglavlju o ustanku, da legije angažirane na ilirskim ratištima nisu bile u punoj, po standardima predviđenoj, brojnosti od 6000 legionara, nego da su raspolagali sa manjim ljudstvom, odnosno da je ukupno angažirano brojno stanje protu-ustaničkog ljudstva u toku čitavog rata iznosilo manje od 190 000. Da je tako bilo dokazuje i sam Velej Paterkul kada kaže da je XX legija prilikom borbi sa ustanicima, u prvim razdobljima ustanka bila u pola snage (*semiplena*).[951]

- Ali gotovo je sigurno i da su te legije svoje gubitke u ratu nadomještale popunama, tako da je ustvari vrlo teško precizno utvrditi koliko je stvarno

[950] *Vell.* II, CX, 5; CXII, 2

[951] *Vell.* II, CXII, 2

ljudi bilo angažirano u okvirima Svetonijevih 15 legija za vrijeme ustanka., pogotovu ako se zna ima na umu da je bilo i odlazaka pojedinih snaga.[952]

- U prvim fazama ustanka rimsko zapovjedništvo nije ni približno na prostorima Ilirika uspijevalo ostvariti spomenutu Svetonijevu koncentraciju od 15 legija i adekvatnog broja pomoćnih jedinica. Tek je naknadno, na osnovi žurnih mjera donesenih u Senatu, izvršena dodatna mobilizacija, formiranje i odašiljanje novih pojačanja (oslobođenici, popune legija, veterani, peregrinski sastavi) i koja su na ratište dolazila kasnije i to u više pokreta. Iako su se, radi planirane invazije Markomanije, već nalazile u gotovosti i određenoj koncentraciji pojedine borbene grupe Rimske armije, a bilo je izvršena u tu svrhu i u određenom stupnju i novačenje pomoćnih jedinica, ipak ove jedinice nisu mogle da se sve u prvom momentu upotrijebe za protu-ustanička dejstva. Osim toga sve borbene grupe planirane za napad na Markomaniju su imale ukupno 12 ili 13 legija, odnosno do (po teorijski predviđenom standardu) oko 72 000/78 000 ljudi, i veliki broj pomoćnih jedinica. Borbene grupe koje su trebale prodrijeti sa sjevera ipak su bile znatno udaljene od dunavskog prostora i kojem nisu mogli doći u pomoć direktnim pravcem, jer se između njih i Dunava nalazila Markomanija. Isto tako se može s visokom razinom vjerojatnoće pretpostaviti da legije iz obje sjeverne borbene grupe, kao što su XVII, XVIII i XIX (u rujnu 9. god. n.e. uništene u Teutoburškoj šumi), I. *Germanica* i V. *Alaudae*, bar u svojoj glavnini, nisu učestvovale u ratu od 6. do 9. god. n. e. Tako se prvom ustaničkom valu, kojem Velej pripisuje svoje brojke, ustvari prva djelotvorno i uspješno suprotstavila tek nekadašnja *dunavska* borbena grupa na zapadnom pravcu od 7 ili 8 legija (s ne više od 42 000/48 000 legionara, a sigurnije sa određenom manjom brojnosti), a na istočnom još znatno brojno manje jedinice. Uz to, iz sigurnosnih razloga i stabilnosti granice u ovim osjetljivim vremenima i sprječavanja svih mogućih eventualnosti koje bi mogle proizaći iz neželjene situacije, Tiberije nije mogao ni povući kompletne sastave «*dunavske*» borbene grupe. On je stoga pojedine sub-jedinice iz pojedinih legija morao ostaviti na dunavskoj granici, te je broj legionara upućenih na ustanike bio u određenoj mjeri i manji od već pretpostavljene cifre manje od 42 000/48 000 legionara.
- U ovim prvim fazama rata potrebno je računati i sa postojanjem lokalnih dobrovoljačkih jedinica rimskih građana i drugih kolonista i doseljenika, ali i sa pojedinim Rimu lojalnim auksilijarnim snagama stacioniranim u Iliriku

[952] Npr. Velej Paterkul se vratio u toku rata, a ni Tiberije se prilikom svoga privremenog povratka u Rim nije vratio sam u prijestolnicu.

(kao npr. Liburni) koje su se sukobljavale sa ustanicima. Međutim njihov broj ne bi trebalo suviše precjenjivati.

- Već 6. god. n. e. u borbama su učestvovale i pojedine pomoćne trupe, ne samo one lojalne domaće jedinice, nego i neke koje su dovedene iz drugih oblasti, a posebnu brojnost su imale snage koje je na ratište doveo trački kralj. Ipak teško je pretpostaviti da je i sve ono Svetonijevo ljudstvo koje on ubraja u pomoćne čete bilo već 6. god. n. e., angažirano na ratištu Ilirika. Ove snage su postupno dolazile na ratište, a mjestimično se i povlačile sa ratišta, tako da je teško baš precizno znati koliko je toga borbenog ljudstva bilo angažirano u toku 6. god. n. e., ali je ono ipak moralo biti znatno ispod one cifre od teorijski uzeto 90 000 auksilijara koji su učestvovali u ratu.
- Od perioda kada su Rimljani uspjeli zaustaviti širenje ustanka i lokalizirati ustaničko područje brojno stanje protu-ustaničkih snaga je u svakom trenutku vjerojatno postajalo sve veće, jer su Rimljani od tada preuzeli inicijativu, pokrećući čitav niz sukcesivnih ofenziva na ustaničko područje. Osnovni preduvjet da bi se uopće mogle pokrenuti ofenzivne akcije, bilo je i osiguravanje brojne premoći kojom bi se pojačavao udar, osiguravala pozadina i okupirani prostori.
- S druge strane i specifičnost ratovanja gerilsko-partizanskog tipa koje su ustanici primijenili, posebno u zadnjim fazama, primorala je rimsko zapovjedništvo na veliku brojnu angažiranost. Tako se u tim fazama, kada se vjerojatno dogodio i konačni krešendo rata na dinarskom prostoru, možda desio i paradoks da je na 1 ustanika dolazilo više legionara i auksilijara, posebno uzimajući u obzir da se nakon pada Panonije znatno smanjio broj ustanika.

Iz svega izloženog, jasno se izvodi zaključak da su u prvim fazama ustanka, na koju se odnosi Velejeva procjena, Rimljani mogli angažirati snage koje bi u brojnom smislu bile prilično manje od Velejevih cifara o brojnosti ustaničkih boraca. Da je kojim slučajem Velejeva procjena odgovarala stvarnom stanju na terenu, bilo bi i pored svih kvaliteta rimskog zapovjedništva i vojnika, teško očekivati da Tiberije stabilizira linije i zaustavi val širenja ustanka. A on je, uz čitav niz teškoća, ipak uspio to uraditi do početka 7. god. n. e., znači prije dolaska velikog pojačanja koje je doveo Germanik. Uostalom na pojedinim dijelovima ratišta ustanici su prešli u defenzivu još prije dolaska pojačanja koje je doveo Germanik i koja su dolazila iz istočnih provincija, što je i više nego jasan dokaz da su raspolagali sa manje ljudstva nego što je to predstavio Velej Paterkul. Protu-ustaničke snage, koje su se nalazile na ratištu do zime 6/7. god. n. e., ipak su se pokazale dovoljnim da spriječe dalje širenje ustanka i da kako-tako održavaju linije, pa i da na pojedinim dijelovima ratišta kao na sjeverozapadu preduzimaju i kontra-ofenzivne akcije. Ustanici su već tada napustili frontalna suočavanja i napade na gradove, i prešli su na

dobrom dijelu ratišta na partizansko-gerilski način borbe, što ukazuje da oni ne raspolažu u zimu 6/7. god. n. e. sa 209 000 boraca, jer bi u tom slučaju njihove ofenzivne akcije i pritisak na glavne rimske pozicije bili iznimni, stalniji i snažni. Znači i pored svih uspjeha koje su uspjeli ostvariti u toku ratne 6. god. n. e., ustanicima je ipak nedostajalo dovoljno ljudstva, koje je moglo da ostvari čitav niz zacrtanih strateških ciljeva, kao što je zauzimanje gradova i dalje širenje ustanka preko onog što je ostvareno do zaključno sa zimom 6/7. god.n.e.

I pored činjenice da 190 000 vojnika vjerojatno ne predstavlja koncentraciju u jednom trenutku i svih gore taksativno navedenih okolnosti, zbog same veličine Svetonijevih podataka ostaje utisak da je rimsko zapovjedništvo za gušenje pobune u ilirskim zemljama upotrijebilo iznimno respektabilne snage, znatno veće u odnosu na one koje je koristio Julije Cezar u pokoravanju Galije. I to dokazuje da je protiv rimskih, pomoćnih i savezničkih snaga morala stajati vojna sila pobunjenih naroda koja je, iako se nije odlučivala za odlučujuće bitke, morala biti iznimnog brojnog stanja. A veliko brojno stanje ustanika je posebice bilo izraženo u prvim periodima razvijanja ustanka, kada je sigurno među masom vladalo početničko ratno oduševljenje i opijenost prvim uspjesima. Nevolje i sve negativne posljedice rata još uvijek nisu bile u tolikoj mjeri prisutne kod pobunjene populacije, a možda je i vladalo uvjerenje (kao uostalom i u svim drugim ratovima) da će rat biti «kratak i slavan», i naravno pobjedonosan. U tim trenucima ustaničke stihije i dobrovoljnost pristupa i novačenje u redove ustanika mogli su biti veliki. Naravno sasvim je drugo pitanje koliko je ta masovnost donijela u ustaničke redove istinskog vojničkog kvaliteta. Tek sa produžavanjem rata, sa sve većim gubicima i sve češćim porazima, kada je i izvjesnost pobjede postajala sve više samo nada, a ne i realnost, redovi ustaničkih snaga počeli su se osipati i smanjivati. Samim tim se ni Velejeve brojke ne smiju previše i radikalno smanjiti i realni okvir ustaničkog brojnog stanja je morao biti visok posebno za povijesne i kulturološke i društveno-gospodarske uvjete koji su vladali na prijelazu iz stare u novu eru na dinarskom i panonskom prostoru.

Njegova prilično pretjerana brojka od 200 000 sposobnih za oružje pješaka, a koja je i bila najveći razlog povećanju brojne mase konjaništva i ukupne populacije u istom podatku, morala se temeljiti na nečemu. On je do te brojke vjerojatno došao povećavši (određenom matematičkom formulom koja je u svojoj osnovi morala biti vrlo jednostavna) stvarnu cifru sa kojom je možda raspolagao preko službenih popisnih listi, izvještaja sa ratišta i obavještajnih podataka ili osobnih procjena.[953]Špekulativno gledano,

[953] Velejeva Rimska historija je ipak bila samo opširniji nacrt za budući veći rad, tako da su u njemu prezentirane samo sumarne brojke (bez detaljnije specifikacije) koje su možda imale bar svoju izvornu stvarnu podlogu, koju je onda sam Velej iz svojih osobnih pobuda i interesa povećao. Uostalom, i sam Velej na jednom mjestu u svome djelu kaže kako će na nekom drugom mjestu opisati narode Panonije i nacije Dalmacije, njihovu zemlju i brojne rijeke, veličinu i veliku odličnost ljudstva i mnoge slavne pobjede dobivene u panonskom ratu od strane Tiberija (u tom dijelu teksta imenovanog kao Neron) «*Gentes Pannoniorum Delmatarumque et modum virium excelsissimasque et multiplices eo bello victoria tanti imperatoris alio loco explicabimus*» *Vell.* II, XCVI, 2-3. Istine radi, podatak u kome Velej izražava svoju namjeru o detaljnijem opisu nalazi se vezan za osvajanje Panonije koje je započeo Agripa, a poslije njegove smrti

možda bi najprikladnije bilo razmisliti o tome da je on stvarni broj pobunjenika -pješaka dublirao, te bi u tome slučaju stvarni broj pješaka sposobnih za oružje i učešće u borbi među pobunjenim narodima iznosio negdje oko 100 000 boraca, naravno uzeto za razdoblje najvećeg vrhunca širenja ustanka. Ako je broj pješaka boraca iznosio, u prvoj fazi rasplamsavanja i širenja ustanka, oko 100 000 ljudi+ više hiljada konjanika ukupna masa populacije naroda koji su se pobunili na zapadnom Balkanu i dijelu Panonije bi se tako mogla svesti na prihvatljiviju mjeru od oko najmanje 550 000 do 600 000 osoba. U toku tri godine ratovanja, uslijed gubitaka, neminovno je moralo dolaziti i do popuna ustaničkih redova najviše iz reda novih za oružje sazrelih generacija te iz drugih razloga, tako da je ukupan broj učesnika u ratu na ustaničkoj strani morao biti i veći od oko 100 000 boraca za sigurno još oko par desetina tisuća. I iz svega iznesenog u vezi brojnosti protu-ustaničkih snaga, pretpostavljena cifra od ukupno oko 100 000 (odnosno 100 000+više tisuća konjanika u prvoj fazi ustanka)+više desetina tisuća boraca koji su još učestvovali u ustaničkim snagama u toku rata postaje realnija.[954]

Dezitijatski gubici

Dezitijatska politija, koja je bila jedan od temelja ustanka, morala je u znatnoj mjeri učestvovati i u brojčanom odnosu unutar pobunjene populacije, i to u većoj mjeri nego što je učestvovala u procentualnom odnosu na osnovi broja dekurija. Imajući u vidu veličinu teritorija koji su Dezitijati naseljavali i njegove zemljopisne karakteristike te razinu društvenog, političkog i gospodarskog razvitka, a posebno činjenicu da su oni bili pokretač i glavni stup ustanka od njegovog početka do samog kraja, mogao bi se dezitijatski udio špekulirati sa najvjerojatnije između 7 % i 10 % od cjelokupne pobunjene mase.[955] Svako manje učešće Dezitijata u ukupnoj masi dovodilo bi u pitanje prvenstvo njihovih vođa, u prvom redu Batona u ustaničkim snagama. Baton je, kako bi održavao svoju lidersku poziciju, autoritet i ugled bez obzira na sve njegove ljudske, političke i vojničke kvalitete i inicijativnosti u vođenju ustanka, u takvoj heterogenoj i labilnoj strukturi kakav je nesumnjivo bio općeustanički Savez (pogotovu do ljeta 8 god. n. e.), ipak morao da ima i određenu zaleđinu, u njegovom slučaju oličenu u podršci

---

nastavio Tiberije Klaudije Neron, a ne za rat 6 - 9. god. n. e., koji je on vodio kao Tiberije Julije Cezar. Međutim iz konteksta Velejeve digresije u odnosu na sam tekst cjelokupnog odlomka može se jasno uvidjeti da ti podaci koje je Velej namjeravao prezentirati ne bi bili vezani samo za rat koji se odvijao dva desetljeća prije ustanka 6 - 9. god. n. e. nego bi bili opći, okvirni zemljopisni i etnografski podaci (sa možda i statistikom) za Ilirik u smislu jedinstvene provincije.

[954] Ovoj brojci je potrebno dodati i ustaničke gubitke u borbenom ljudstvu koje su oni imali do dostizanja kvantitativnog borbenog ljudstva krajem 6. god. n. e., (npr., bitke kod Sirmijuma, Salone, kod Apolonije, sa Valerijem Mesalinusom, na Fruškoj Gori), a koji su sigurno iznosili više tisuća ljudi. Tako bi da bi se dobila kvantitavna procjena ukupnog angažmana u borbenom ljudstvu ustaničkih snaga u toku cjelokupnog toka rata, potrebno je računati i na ove poginule ustaničke ratnike.

[955] S druge strane, veće učešće bi teško bilo prihvatljivo imajući u vidu već navedene pretpostavljene procentualne odnose Dezitijata u ukupnom stanovništvu provincije Gornji Ilirik i teritorija današnje BiH dobivene analizom podataka Plinija Starijeg o dekurijama.

vlastitog naroda. U tom slučaju su i Dezitijati morali i sami da budu i dovoljno brojan, snažan i dobro ustrojen narod, jer bi u suprotnom vrhovni vojvoda ustaničkih snaga bio samo marioneta oligarhija i interesa većih naroda, učesnika u ustanku. Važnost i utjecaj svakog pojedinog ilirskog naroda učesnika u ustanku i Savezu, proizlazio je i iz kvaliteta i brojne snage vojnog kontingenta kojim raspolaže, a Dezitijati su za vrijeme rata imali iznimnu ulogu.[956] Posljedice koje je donio ustanak su prilično oslabile ljudsku masu (i u kvantitativnom i u kvalitativnom smislu) ilirskih naroda. Rimska osvajanja i drugih zemalja i ugušivanje ustanaka, u slučaju da su bila praćena i žestokim otporom bila su isto praćena teškim pogromom nad domorodačkim stanovništvom. Cezar je za vrijeme svojih osvajanja Galije likvidirao veliki broj njenog stanovništva, uključujući i sustavna istrebljenja čitavih naroda.[957] Slično se dogodilo i Jevrejima za vrijeme oba njihova ustanka, posebno onog prvog, te Britima za vrijeme pobune kraljice Budike.

Kritički uzeta Velejeva procjena možda bi mogla održavati biološko stanje prije ustanka bar u vrlo grubim crtama, a brojnost dekurija sa njihovom prosječnom brojnošću koje pruža Plinije Stariji stanje bar okvirno pola stoljeća poslije ustanka. U desetljećima između kraja ustanka i konačne pacifikacije pobunjenog područja i popisa čije je rezultate koristio Plinije Stariji, vladalo je stanje relativnog mira i stabilizacije, pa i prosperiteta koje je donosilo sa sobom uvođenje mediteranskog načina života na prostorima zapadnog Balkana. Međutim teško je vjerovati da su Dezitijati i drugi narodi, koji su učestvovali i stradali u periodu od 6. do 9. god. n. e., uspjeli da potpuno nadoknade svoje gubitke u ljudskoj masi. Biološka obnova je mogla biti samo djelomična. Visoki procent gubitka najvitalnijeg (za prvi decenij I st. n. e.) dijela stanovništva u vojničkoj, radnoj i materinskoj dobi nije se tek tako mogao nadoknaditi, posebno ako se ima u vidu stupanj domorodačke privrede (čak i bez razaranja koja je ona pretrpjela u toku rata) koji nije sam mogao osigurati potpunu obnovu u toku pola stoljeća.

Ipak u razmatranju ovog pitanja, potrebno je imati na umu da gubici ustaničkih zajednica nisu bili ravnomjerni, odnosno da su neke zajednice više, a neke manje stradale (bilo je onih koji su preferirali da se predaju, nego da se bore do samoga kraja). Dezitijatski

[956] Dezitijatsko učešće u ukupnim ustaničkim oružanim snagama je vjerojatno moralo biti veće u odnosu na druge narode, posebno kada je riječ i o kvalitetnim borcima, a sve najviše zbog toga što se i jedan od Dezitijata nalazio na čelu ustanka. Baton je pokazivao i najviše iskrenosti, odlučnosti u odnosu na sve druge vojvode i vođe ustanka, noseći ujedno na sebi i najveću odgovornost ne samo za sudbinu ustanka i njegovih ciljeva nego i svih naroda i pojedinaca učesnika u njemu, a po prirodi stvari normalno bi bilo da i njegovi sunarodnici, ili bar veći njihov dio, slijede njegov primjer. Teško bi bilo očekivati da je Baton svoje namjere, zapovjedi, zamisli i održanje ustanka uza svu tragičnu cijenu mogao postići da ga u tome nije pomno slijedio čitav njegov narod.

[957] Po Plutarhu (*Caes.* 15) Cezar je za vrijeme svojih galskih ratova zauzeo više od 800 «gradova», pokorio 300 plemena/naroda i borio se s tri milijuna neprijatelja, od kojih je jedan milijun pobio, a drugi zarobio, što znači da su gubici naroda sa kojima se Cezar sukobio iznosili 2/3 biološke mase. Galski ratovi koje je vodio Cezar pokazuju i sličnu brojnost (koja se prije izražavala u desetinama tisuća, a ne stotinama tisuća) i drugih narodi na sličnoj razini društveno-političkog razvitka *(*forma političkog entiteta*)* kao što su bili ilirski narodi zapadnog Balkana. Npr. raspolažemo sa brojkama koje pokazuju veličinu ljudske mase pojedinih naroda za vrijeme Cezarovog osvajanja Galije; Aduataka je bilo 53 000 (bar ih je toliko Cezar prodao u ropstvo), nakon razaranja Avarika, glavnog naselja Bituriga pobijeno je oko 40 000 ljudi, znači vjerojatno veći dio populacije toga naroda.

gubici su bili iznimni u odnosu na druge narode (možda i najveći i procentualno i brojčano), i bili su iznad eventualnog prosjeka gubitaka koji bi se izveo za razinu cijelog Ilirika.[958] To bi na neki način potvrđivali i sljedeći razlozi:

- Dezitijati su bili među pokretačima ustanka, i posljednji koji su se predali,[959] znači najduže su bili u borbi u odnosu na sve druge okolne narode, pune tri godine.
- Dezitijati su iz svojih uporišta pružali grčevit, ogorčen, odlučan pa i očajnički otpor, uz stalne gerilske upade, što se moglo smiriti i zaustaviti jedino primjenom sustavnog uništavanja.
- Dezitijati su u pojedinim slučajevima više voljeli da svi izginu nego da se predaju, najilustrativniji je primjer Ardube, u kojoj su žene sa djecom vršile masovna samoubojstva.[960]
- Sam Velej kaže da su Dezitijati pacificirani, tek onda kada su bili gotovo istrijebljeni (*...sed manibus atque armis ipsius Caesaris*[961] *tum demum pacati sunt, paene funditus eversi forent*).[962]

Radi toga je u slučaju Dezitijata negativna razlika u brojnosti prije ustanka i pedeset godina kasnije (znači između Velejevih procjena brojnosti ustanika i dekurija Plinija Starijeg) bila izraženija nego kod većine drugih epihorskih naroda u Gornjem i Donjem Iliriku. Ta razlika nastala je najviše uslijed toga što su dezitijatski gubici obuhvatili u velikoj mjeri stanovništvo koje je bilo u radnoj i reproduktivnoj dobi za vrijeme rata.

Sredinom I st. n. e. dezitijatske dekurije su mogle u sebi obuhvaćati oko 26 000 osoba, dok je biološko stanje dezitijatske politije za vrijeme početnih faza rata nepoznato. Ali kako je već navedeno, mogla bi se dati neka, bar u okvirnim crtama i u formi špekulacije, procjena mase dezitijatske populacije pred izbijanje rata. Ona bi iznosila najvjerojatnije između 7 % i 10 % ustaničke mase u 6 god. n. e. Iz navedenog bi se moglo brojno stanje dezitijatske politije, pred izbijanje ustanka, špekulirati na oko 50 000 osoba, [963] masu koja je u toku ustanka mogla dati i 10 000 aktivnih ratnika (imajući u vidu i sazrijevanje novih

[958] To objašnjava i činjenicu da su Dezitijati, iako najbrojniji narod naronitanskog konventa, ipak daleko po svojoj brojnosti iza tri naroda salonitanskog konventa (Delmati, Mezeji, Dicioni), a vjerojatno su i Japodi sredinom I. st. n. e. bili znatno brojniji od Dezitijata. Ustvari oni bi sudeći po ove 103 dekurije u tome periodu spadali u ilirski narod «srednje veličine», daleko udaljen od «visoke» kategorije.

[959] *Vell.* II, CXV, 4

[960] *Cass. Dio* LVI, 15, 1-3

[961] Ovo se odnosi na Tiberija Klaudija jer je on u ovo vrijeme već bio posinjen od strane Augusta i tako uveden u porodicu Julija Cezara.

[962] *Vell.* II, CXV, 4

[963] Sve prezentirane brojke se ne bi smjele uzimati u apsolutnom smislu, jer za to ne postoje relevantni povijesni podaci, nego samo kao okvirne brojke na osnovu kojih se razmatra sva problematika brojnosti dezitijatske biološke mase.

generacija mladića u toku tri ustaničke godine koji su bili sposobni za nošenje i upotrebu oružja), što je jedna sasvim realna brojka.[964] Po tome bi razlika za stanje u biološkoj masi (u navedenim periodima) iznosila oko 50 %. A imajući u vidu djelomičnu demografsku obnovu pa i dalje osipanje dezitijatske populacije (izazvano uslijed novačenja, napuštanja matične teritorije iz raznoraznih razloga) u toku prve polovice I. st. n. e., gubici koje je dezitijatski narod pretrpio u toku rata iznosili bi još veći procent, možda se krećući čak do dvije trećine. To bi značilo da su u toku rata Dezitijati pretrpjeli pravi pogrom, ali koji ne možemo nazvati i genocidom jer namjera Rimljana nije bila da u unište jedan narod, nego samo da ga prinude na predaju. I to su uspjeli tek nakon što je njegova biološka masa smanjena za blizu dvije trećine uslijed pogibija, odvođenja u ropstvo, povećanog mortaliteta uslijed posljedica rata, repatrijacija, izbjeglištva i sl. Pogrom Dezitijata je najviše došao do izražaja u zadnjoj fazi i godini rata, kada su borbe zahvatile kompletno dezitijatsko područje, a protu-ustaničke jedinice otpočele sa eliminacijom dezitijatskih uporišta.[965] Svako osvojeno i uništeno uporište je nosilo sa sobom i velike gubitke u ljudima. Mnoga područja su opustjela i sigurno su mnoge zadruge i rodovi bili zbrisani fizičkim uništenjem ili odvođenjem u ropstvo, a i preživjele zadruge i rodovi su isto pretrpjeli velike gubitke. Veliki demografski pad nije bio posljedica ratovanja i njemu drugih «klasičnih» pratećih nesreća, nego i pada nataliteta a povećanja prirodnog mortaliteta što se često događa u uvjetima rata. Jednostavno rečeno broj novorođene djece, zbog odsustva muškaraca, njihove velike pogibelji i osjećaja opće neizvjesnosti koji je vladao na ustaničkom području je bio manji nego u mirno doba. Sustavno uništavanje naselja i odvođenje u roblje dijela dezitijatskog i drugog stanovništva dinarskog pojasa, kako je to npr. slikovito prikazano na *Gemma Augustea* prestalo je ustvari tek nakon predaje Batona Dezitijatskog Tiberiju i posljednjih ustaničkih uporišta (npr., u ardubskom području). Usto, i veliki gubici u ljudstvu koje su imale protu-ustaničke snage u toku cijelog trajanja ustanka, a vjerojatno posebno izraženi u tim zadnjim razdobljima teškog planinskog ratovanja, samo su dodatno povećavali bezobzirnost i surovost protu-ustaničkih snaga, i samim tim dodatno doprinosili stravičnim gubicima domaćeg stanovništva.[966]

---

[964] Delmatski zapovjednik Verso je pod svojim zapovjedništvom po Apijanovom podatku *Ill,* 25 u odbrani Promone imao 12 000 ratnika. 36 000 Salasa, od toga 8000 muškaraca sposobnih za nošenje oružja (Šašel Kos, 2005 A:403; 421). Dačani su, u Strabonovo doba (*Strab. Geo*. VII, 3, 12), mogli poslati armiju od 40 000 ljudi, a nekada su i Dačani i Geti (Strabon vjerojatno misli na doba Bojrebiste) mogli poslati vojsku od 200 000 ljudi.

[965] *Vell.* II, CXV, 4

[966] Najodgovorniji sa rimske strane za velike gubitke domorodačkog pobunjeničkog stanovništva bio je ideal rimskih povjesničara, heroj Tacita i favorit naroda, Germanik koji je smatrao da rat treba voditi odlučnije i surovije kako bi se slomila volja za otporom. Suprotno od toga, Tiberije, meta napada antičkih historičara zbog kasnijeg navodnog carskog autokratizma i nasilja, je smatrao da se rat može smiriti ne samo primjenom širokog opsega mjera reperkusija i aktivnijim ofenzivnim djelovanjem. Da je kojim slučajem rat svome kraju umjesto Tiberija priveo sam Germanik, posljedice pod dezitijatsku zajednicu bi bile još teže, ona bi možda bila posve uništena. Germanik je ustvari u toku zadnjih momenata operirao upravo na središnjem ustaničkom području, i to onom koje je pružalo najžešći otpor, ali se i on morao ipak povinovati željama svoga vrhovnog zapovjednika Tiberija u odnosu na postupanje prema narodu, a

Međutim s druge strane, svako pretjerivanje i pretpostavljanje demografskog gubitka većeg od dvije trećine u jednom izrazito kratkom periodu od samo par godina podrazumijevalo bi dovođenje u pitanje i same buduće egzistencije dezitijatskog naroda i politije. Bez obzira na stanje nakon predaje i relativno umjerenih odredbi predaje, gubici iznad 2/3 (i koji uglavnom obuhvaćaju stanovništvo u radnoj i reproduktivnoj dobi) nisu se mogli obnoviti (ni djelomično) biološkim priraštajem (bez adopcije stranaca). A bilo bi upitno i kako bi ta zajednica u bližoj budućnosti uopće dalje uspijevala da se izbori sa problemom normalnog nataliteta, koji bi se u tim uvjetima teško uspijevao održavati na zadovoljavajućoj mjeri.[967] Preveliki gubici od npr. cc ¾ populacije, nastali sustavnim pogromom za samo par godina, imali bi učinak neizlječivog šoka posebno na funkcioniranje dezitijatske politije. Ona u tom slučaju ne bi više mogla ni u najmanjoj mjeri djelovati, pogotovu kada se ima u vidu da je ona bila i poražena strana. A pola stoljeća kasnije, na osnovu dekurija Plinija Starijeg, Dezitijati su najbrojniji autohtoni narod u naronitanskom konventu i predstavljaju jedan od relativno brojnijih naroda u cijeloj Provinciji. To jednostavno ne bi bilo moguće da u slučaju Dezitijata nije samo dolazilo do regularnog nasljeđivanja generacija (2 x od početka ustanka), nego i do relativnog prirodnog priraštaja. I proći će još dugo vremena dok se potpuno ne ugasi dezitijatska *civitas.* Radi iznesenih razloga i visoka procjena učešća Dezitijata (iznad 10 %) u ukupnoj populaciji ustaničkih naroda je nerealna, jer bi ona podrazumijevala (imajući u vidu brojke dobivene analizom podataka Plinija Starijeg) skoro katastrofalan procent stradanja Dezitijata u toku ustanka.

---

posebno nakon predaje Batona Dezitijatskog. Naravno bilo bi sasvim pogrešno Germanika promatrati kao krvoloka, on se jednostavno želio dokazati i postići što je moguće više uspjeha i pojačati svoj autoritet , za što Tiberije nije imao potrebe. Germanik bi se zadovoljio i postignutim sporazumom o predaji i sigurno nije imao za namjeru ili želju uništenje bilo kojeg ustaničkog ilirskog naroda, on je želio samo da pobijedi služeći se i energičnim i odlučnim metodama. Osim toga o primjenjivanju brutalnog pokoravanja ustaničkih zajednica na dinarskom području postoji literarno svjedočanstvo (od Veleja Paterkula) i za Marka Lepida. Uz sve izneseno i činjenica je da je Tiberije, uslijed svoga životnog iskustva, već pomalo i gubio volju za nekim vanserijskim poduhvatima, dok je Germanik bio u dobi kada se ambicioznost i preduzimljivost nalaze u svoj svojoj punoj izražajnosti, kao i idealizam koji je kod Tiberija sve više blijedio i postajao obična forma.

[967] Sa problemom održanja nataliteta suočavaju se sva društva sa bilo kakvim radikalnim razvojem situacije i bez unutarnje društvene, gospodarske i opće kulturne harmonije i stabilnosti. Tako pad nataliteta može pratiti i ona kretanja koja se mogu nazivati negativnim (kao što je iznimno preveliko fizičko uništavanje jedne zajednice) ali i ona pozitivna. Npr. pad nataliteta i izumiranje uglednih rimskih porodica iz reda nobiliteta (posebno patricijata) nije bilo rezultat poraza i prevelikog fizičkog uništenja te klase i njene društvene i gospodarske snage i moći nego njene bezbrižnosti i odavanju hedonizmu. Ni Augustovi porodični zakoni nisu uspjeli da zaustave ovaj neumitni povijesni proces fizičkog nestanka jednog sloja.

13. *Post rebellium*

„Gdje je život, tamo je i nada"

Terencije[968]

Tiberijev trijumf i sudbina ustaničkih vojvoda

Nakon predaje Batona Dezitijatskog i njegovog neposrednog vojno-političkog okruženja čime je i formalno prestao ustanak, Tiberije je sa glavninom trupa i vrijednim zarobljenicima napustio ilirske zemlje. Međutim radost radi velike pobjede s kojom je nakon više od dvostoljetne borbe završena rimska osvajačka kampanja na zapadnom Balkanu, vrlo brzo je pomućena za Rimljane neočekivanom vojničkom katastrofom koja ih je zadesila u Teutoburškoj šumi 9. god. n. e., i to samo par dana nakon predaje Batona Dezitijatskog.[969] Kratko razdoblje između predaje Batona Dezitijatskog i bitke u Teutoburškoj šumi sugerira da se u trenutku potonjeg događaja Tiberije još uvijek nalazio na prostorima Ilirika na kojima je regulirao neposredno post-ustaničko stanje, postupak sa zarobljenicima, rasporede jedinica i nove provincijske odnose. Kada je mu je stigla vijest o katastrofi u Germaniji, Tiberije je vjerojatno morao naglo ubrzati i svršiti predviđene poslove u Iliriku i uslijed novonastale situacije prebaciti dio trupa na vanilirske prostore a sam požuriti u Rim, što se sve nije moglo dogoditi odjednom i u kratkom vremenu. Trebalo je djelovati prilično žurno i poslati pomoć Varovom nećaku Luciju Noniju Aspreni (*Lucius Nonius Asprenas*) koji je sa dvije legije (I. *Germanica* i V. *Alaudae*[970]) sprječavao prodor odmetnutih Germana preko Rajne u galske provincije.[971] Tiberije je na rajnsko ratište vodio najiskusnije jedinice koje su prošle ratište ilirskih zemalja i koje je

968 „*Modo liceat vivere, est spes*" *Ter. Heavton timorvmenos,* 981

969 Detaljne opise rujanske katastrofe u Germaniji daju *Cass. Dio* LVI, 18-22; *Vell.* II, CXVII-CXX; *Flor.* II, XXX, 31-39. U Teutoburškoj šumi su uništene 3 legije, tri konjičke ale i šest kohorti, jedna prilično velika vojna formacija. Međutim problem nije ležao samo u uništenje takve brojne formacije, nego prije svega u činjenici da na rajnskoj granici i galskim provincijama nije bilo adekvatnih vojnih jedinica koje bi mogle kompenzirati taj gubitak. Gro rimske armije, i legija i pomoćnih jedinica nalazio se na zapadnom Balkanu i u panonskom bazenu, pa je postojala opravdana bojazan da će germanske pobunjene snage napasti slabo branjene položaje na Rajni. U slučaju Varove katastrofe, najveću odgovornost snosi sam namjesnik koji se nije obazirao na informacije o konspiraciji.

Iako je nezahvalno predviđati što bi bilo kad bi bilo, jednostavno se ne može a da se ne postavi pitanje kako bi se dalje razvijala vojna i politička situacija na zapadnom Balkanu da je Baton Dezitijatski sa otporom izdržao još samo par mjeseci, sve do onoga trenutka kada dođe do masovne pobune Germana. Ali izgleda da je i ovoga puta boginja Fortuna pomogla rimskom narodu i njegovoj Državi, spriječivši vođenje rata na dvije fronte.

970 Po Tacit, Anali, 1970:454⇒ Tiberije je V. *Alaudae* poveo sa sobom u «Panoniju od god. 6. do 9. n. e.». Međutim, ova legija je u trenutku Teutoburške katastrofe bila u sastavu rajnske armije.

971 *Vell.* II, CXX, 3; Cass. Dio LVI, 22, 3 - 4

najbolje poznavao i u čiju snagu i sposobnosti je imao dovoljno povjerenja kao što su XX. *Valeria Victrix*,[972] XXI. *Rapax*, XIII. *Gemina*, XIV. *Gemina* i XVI. *Gallica* zajedno sa II. *Augusta*. Sudeći po ovome legije stacionirane do tada na Dunavu i Iliriku su većim dijelom premještene na Rajnu i uključene u sastave rimskih armija Gornje i Donje Germanije.[973]

Po Svetoniju, Tiberiju je radi pobjede u Iliriku bio odobren trijumf, ali s obzirom na «narodnu žalost» zbog Varova poraza, izvanrednih novonastalih okolnosti u Germaniji i prijeko potrebne žurbe da se započnu operacije na Rajni, Tiberije je trijumf odgodio(*Triumphum ipse distulit maesta ciuitate clade Variana*).[974] Sa Svetonijem se po ovom pitanju o dodjeljivanju prava na trijumf (ali i Augustu a ne samo i Tiberiju) i njegovom odlaganju slaže i Kasije Dion (…καὶ τὸ τὰ **ἐπινίκια** –iako Kasije Dion upotrebljava ovu imenicu čije je izvorno značenje pobjedna nagrada, svečanost, jasno je da je riječ o dodjeljivanju Tiberiju prava na klasični rimski trijumf –πέμψαι...ἐλθοῦσα ἐκώλυσέ σφας διεοπτάσαι).[975] I Velej Paterkul potvrđuje da je Tiberiju dodijeljeno pravo na trijumf nad Panonima i Dalmatincima, koji je on poradi ratnih razloga odgodio (*In urbem reversus iam pridem debitum, sed continuatione bellorum dilatum ex Pannoniis Delmatisque egit triumphum*).[976]Za pobjedu nad ustanicima, Augustu i Tiberiju je dozvoljeno da dodaju naziv *imperator* (kod Diona αὐτοκράτορος) drugim titulama koje već nose.[977]Pored Tiberija, u čast pobjede nad ilirskim narodima u jednom od najtežih rimskih ratova, obasuti su odlikovanjima i unapređenjima mnogi ne samo zapovjednici protu-ustaničkih snaga koji su vojevali na terenu nego i pojedini članovi carske porodice. Posebno je, na osnovi izvještaja Kasija Diona, obasut počastima i odlikovanjima Germanik. On je tako mogao proglasiti pobjedu, što je bila vrlo važna stavka za njegovu budućoj vojničku karijeru. Germanik je

---

972 Po Bojanovskom (1988:357), XX. legija je 9. god. n. e. bila stacionirana u Burnumu.

973 Iz ovoga se može zaključiti da su u pobuni panonskih i rajnskih legija 14 god. n. e. učestvovali u znatnom broju upravo veterani iz rata 6 - 9. god. n. e.

974 *Svet. Tib.* 17; Iako je Tiberije odgodio trijumf on je ipak u znak pobjede, ali vjerojatno i u namjeri podizanja morala nakon katastrofe u Teutoburškoj šumi, ušao u grad u grimiznoj preteksti s lovorovim vijencem na glavi, uspeo se u prisutnosti Senata na sudačku stolicu, koja je bila postavljena u Septi na Marsovu polju, i sjeo ondje s Augustom u sredinu među oba konzula. Odande je pozdravio narod i pošao u ophodu do raznih hramova. Tiberijev povratak u Rim i opisani događaji su se desili 9. god. n. e., jer Svetonije (Tiberije, 18) kaže da je sljedeće godine (a to je gotovo sigurno 10. god. n. e.) Tiberije ponovo pošao u Germaniju, radi rata sa pobunjenim germanskim narodima. Međutim, Po *Praeneste Fasti, Inscr.* It., XIII, 2, p.114 (preuzeto iz Wilkes, 1969:76, fus. 4), svečani ulazak Tiberija u Rim se dogodio 16. I 10. god. n. e.,

975 *Cass. Dio* LVI, 17, 1; 18, 1; Po Kasiju Dion pravo na trijumf su dobili zajedno August i Tiberije, što je potpuno u skladu sa načelom da je August vrhovni zapovjednik vojske i da su automatski pobjede te vojske, bez obzira koje je neposredni zapovjednik na terenu i koji je praktično izvojevao pobjedu, bile i Augustove pobjede. Naravno, praktično je to bio Tiberijev trijumf.

976 *Vell.* II, CXXI, 2

977 *Cass. Dio* LVI, 17, 1

primio i *ornamenta triumphalia*,[978] rang pretora, kao i privilegiju davanja svoga glasa nakon bivših konzula te pravo da obnaša konzulstvo prije nego što je to uobičajeno na osnovi godina starosti i *cursus honorum*.[979]Po Veleju, pored Germanika i Marko Lepid i Vibije Postumije su dobili *ornamenta triumphalia.* [980] Valerije Mesalinus je po Veleju Paterkulu dobio *ornamenta triumphalia* za pobjedu koju je izvojevao 6. god. n. e., kada je zaustavio pokret Batona Dezitijatskog koji je nastupao sjeverozapadnim pravcem.[981]

Velej Paterkul titulira Vibija Postumija kao konzulara (*consul suffectus* za 5. god. n. e.)[982] i prepozita (*praepositus*) Dalmacije.[983] Drugo tituliranje bi sugeriralo da je Vibije Postumije bio namjesnik Dalmacije, odnosno da je provincija Gornji Ilirik nastala (odnosno desila se disolucija jedinstvene provincije) još u toku rata.[984] Međutim, stvari po ovom pitanju stoje mnogo složenije; u toku zadnje faze rata Vibije Postumije se nalazio, sudeći po tekstu Kasija Diona, u središnjem ustaničkom području kao subordinirani zapovjednik Germaniku koji je vodio kampanju u ovom prostoru. Vibije Postumije je sigurno bio starijeg godišta u odnosu na Germanika, koji nakon što je regulirao stanje u «ardubskom» prostoru ostavlja Postumiju da kompletira zaposjedanje preostalih «đepova otpora» u središnjem ustaničkom prostoru. Znači Germanik povjerava Postumiju nadležnosti vezane za središnje ustaničko područje, te bi njegov tadašnji položaj tako na neki način i odgovarao Velejevom *praepositus*, što pokazuje još jedno iznenađujuće podudaranje i dopunjavanje dva osnovna izvještaja po određenim pitanjima. Ali to ne bi trebalo apriori značiti i da je Postumije tada i bio namjesnik Dalmacije, ako je ona uostalom tada uopće i postojala kao zasebna provincija. On je na ovu dužnost bio

---

[978] Dodjeljivanje *ornamenta triumphalia* ili «počasnog znaka trijumfa» nakon uspostave principata postalo je uobičajena praksa odlikovanja viših rimskih zapovjednika. Uspostavom sustava po kojem je car vrhovni zapovjednik cjelokupne vojne sile, pa su sukladno tome i pobjede njegove bez obzira tko ih stvarno izvojevao, smanjen je broj odobrenih trijumfa, koji su se sada odobravali samo u izuzetnim situacijama kao npr. u slučaju pobjede nad ilirskim ustanicima u ratu 6 - 9. god. n. e. Kao kompenzacija tome služila je institucija *ornamenta triumphalia,* odnosno dodjeljivanje lovorovog vijenca, tunike urešene palminim grančicama, izvezene toge, bjelokosne palice ili kipa.

[979] *Cass. Dio* LVI, 17, 1-2

August je i prema svojim unucima Gaju i Luciju primjenjivao ovu praksu ubrzanog napredovanja u karijeri i hijerarhiji političkih dužnosti i prava, za razliku od npr. Tiberija koji je sve morao sam ostvariti i dokazati svoje vrijednosti. Zasipanje Germanika odlikovanjima od strane Senata, odnosno Augusta, je značilo ostvarivanje Augustove namjere koje je ovaj imao kada je slao Germanika na ratište. Tako je rat 6 - 9. god. n. e. poslužio Augustu da «izbaci» Germanika u prvi plan rimske političke javnosti.

[980] *Vell.* II, CXV, 3; CXVI, 1-2; Velej Paterkul kada govori o odlikovanjima na kraju rata vrlo se šturo odnosi prema onome što je Germanik dobio.

[981] *Vell.* II, CXII, 2

[982] Velej Paterkul, 2006:269, nap. 607 (Gaj Vibije Postumije je bio *homo novus* rodom iz Larina).

[983] Inače jedan Gaj Vibije je bio jedan od tužitelja na procesu Libonu (*Tac. Ann.* II, 30) 16. god. n. e. On je tada bio senator i sudeći po ponašanju (ako je vjerovati Tacitu) u ovom procesu osoba sa baš ne prevelikim osobnim integritetom - denuncijant. Ne zna se da li je riječ o istoj osobi koja je gušila posljednje đepove otpora u ilirskim zemljama ili je riječ o nekoj drugoj osobi npr. Vibiju Serenu prokonzulu onostrane Hispanije, kako se to pretpostavlja u Tacit, Anali, 1970:641

[984] O poziciji Postumiji u Dalmaciji v. Šašel Kos, 2005 A:516

imenovan od Germanika, što je bilo u skladu sa Germanikovim ovlaštenjima i sigurno je to bilo potvrđeno i od Tiberija, odnosno i Augusta. Ali da bi bio pravi namjesnik jedne provincije Postumije je morao da nosi titulu *legatus Augusti propraetore* i da direktno ovisi i bude povezan sa Cezarom Augustom, a ne preko drugih osoba odnosno u konkretnom slučaju Germanika i Tiberija. Ovo *praepositus* je znači moguće shvatiti i samo kao neku nedefiniranu poziciju koju je Postumije imao na prostoru dinarskog prostora na kojem je ostavljen od strane Germanika, i možda na njegovu privremenu upravu nad ovim prostorom, ali ne i kao pravu namjesničku dužnost. To je razumljivo ako se ima u vidu da je on na ovim prostorima, nakon odlaska ostalih viših vojnih zapovjednika, bio najviši vojni, a samim tim i civilni zapovjednik, Po iznesenom pretpostavljenom zaključku provincija Gornji Ilirik nije nastala u toku rata. Uostalom teško bi bilo očekivati da se još u vrijeme kada rat bijesni, Rimljani bave formiranjem novih provincija i to na prostorima gdje se vode borbe i koje se povrh toga dijelom i ne nalaze pod njihovom kontrolom. Rimljani kao praktičan narod nisu vidjeli smisla u tome da «prave ražanj dok je zec u šumi». Sa druge strane, potrebno je ukazati da Velej Paterkul govoreći o borbama koje 6. god. n. e. Valerije Mesalinus vodi sa Batonom Dezitijatskim, ovog prvospomenutog titulira kao *praepositus Illyrico*,[985] Ovaj podatak bi relativizirao gore navedenu pretpostavku i mogao bi se i tumačiti da Velej Paterkul terminom *praepositus* označava stvarno namjesnika provincije i ako bi to bilo tačno, onda je Postumije bio namjesnik Dalmacije, odnosno Gornjeg Ilirika a disolucija se desila ipak možda u toku posljednjih faza rata, od druge polovine 8. god. n. e. pa nadalje. I na osnovi svega prezentiranog obje navedene opcije ipak ostaju otvorene.[986] Jedan drugi podatak, koji se nalazi kod Flora, isto kao da sugerira da je Vibije Postumije bio namjesnik Dalmacije. U njemu se kaže da je August Vibiju povjerio zadatak kompletnog podčinjavanja Dalmatinaca,[987] i da je Vibije prisilio ovaj «divlji narod» da kopa zemlju i

---

[985] *Vell.* II, CXII, 2

[986] Valerije Mesalinus je 6 god. n. e. sigurno bio namjesnik provincije Ilirik, jer ga kao takvog spominje i Kasije Dion upotrebljavajući izraz *…* ἄρχων*…* (*Cass. Dio* LV, 29, 1) Istina Dion kaže da je Mesalinus bio poglavar Dalmacije i Panonije, ne navodeći naziv Ilirik, ali je iz smisla jasno da je riječ o jednoj provinciji kojom upravlja jedna osoba. Kao što se iz konkretnog podatka može vidjeti Kasije Dion Valerija Mesalinusa, namjesnika provincije Ilirik titulira samo kao ὁ ἄρχων. Ova titula je ipak bila samo općenit opisni karakter i sigurno nije bila zvanična titula provincijskog namjesnika. Publije Kornelije Dolabela, namjesnik Gornjeg Ilirika u drugom deceniju I st. n. e., nakon završetka rata, na osnovi solinskih natpisa nosi titulu *legatus Augusti propraetore*. Na osnovi natpisa iz Posuškog Graca, pretpostavlja se da je Marko Servilije (*Marcus Servilius*) bio namjesnik Ilirika u periodu 4 - 5. god. n. e., znači prije početka ustanka, sa zvaničnom titulom naziv *legatus Augusti propraetore* (Dodig, 2003:233-234). Iz svega izrečenog jasno je da namjesnici i prije, ako je M.Servilije stvarno bio namjesnik prije 6. god. n. e., i poslije rata 6 - 9. god. n. e. nose istu zvaničnu titulu, pa bi to samim tim moralo značiti da su i Mesalinus i namjesnici Dalmacije neposredno nakon disolucije jedinstvene provincije nosili kao oficijelni naziv titulu *legatus Augusti propraetore.* Radi toga je i nejasno zašto Velej Paterkul upotrebljava izraz *praepositus*, dok npr. na drugim mjestima upotrebljava termin *legatus*, uz ostalo povezano i sa provincijskim namjesništvom (II, CXI, 4). Možda i termin *praepositus* u kontekstu Velejevog izlaganja o Mesalinusu i Postumiju treba promatrati na isti način kao i Dionovo korištenje izraza ἀρχός.

[987] Iz smisla Florovog teksta je jasno da je riječ o stanovnicima Dalmacije, a ne samo o Delmatima.

bavi se ispiranjem zlata.[988] Ovaj podatak se nesumnjivo odnosi na posljednju fazu rata 9. god. n. e. i predstavlja jedno vrijedno svjedočanstvo, a to što se u njemu spominje August koji Vibiju povjerava ovaj zadatak ne znači nikakvu suprotnost sa Dionovim podatkom da je Germanik zapovjedništvo prepustio Vibiju Postumiju, jer Germanikove odluke na terenu su formalno gledano bile i Augustove, koji je ipak bio prilično udaljen od ratišta.

Ako je Postumije i bio namjesnik Dalmacije, postavlja se pitanje da li je on bio izabran još u toku rata ili je riječ o njegovom naknadnom postavljanju nakon što je Dalmacija pacificirana, došlo do disolucije jedinstvene provincije i odlaska Tiberija, Germanika i drugih viših zapovjednika sa ilirskog terena. Rješavanje ove nedoumice direktno vodi ka pitanju detekcije podjele Ilirika, s tim da je potrebno imati na umu da se Postumije u trenutku predaje Batona Dezitijatskog nalazio u središtu bivšeg dinarskog ustaničkog područja. Provincijsko središte je i dalje bilo u Saloni, kojoj su bliže tada bili i Tiberije, i Germanik, ali i Marko Lepid, te je možda on na tu dužnost dospio nakon odlaska u toku zadnjih mjeseci 9 god. n. e. ostatka rimskog zapovjedništva i vojske. Tako bi on, samim tim što je jedini od viših i odlikovanih zapovjednika ostao u Dalmaciji, bio postavljen za njenog namjesnika. To bi sugeriralo da je do disolucije došlo nakon kraja rata, kao posljedica praktičnog stanja na terenu, odnosno postojanja odvojenih preostalih rimskih zapovjedništava jednog u Donjem Iliriku (Panoniji) i drugog u Gornjem Iliriku (Dalmaciji).[989] Naravno kasnije je i sam August legalizirao Postumijevo zapovjedništvo u Gornjem Iliriku, pa je samim tim moguće da je on nakon što je formalizirao svoje namjesničko mjesto, dobio titulu *legatus Augusti*. Ako je iznijeta konstrukcija tačna onda bi privremeno od prepuštanja Postumiju zapovjedništva do njegovog imenovanja na mjesto namjesnika nove provincije on bio *praepositus*. A to bi možda bilo i najviše zadovoljavajuće rješenje ove dileme vezane za poziciju Vibija Postumija na samom kraju i neposredno nakon kraja rata.

Ako je Vibije Postumije ostao u Dalmaciji i nakon 9. god. n. e. i to sada kao zvanični namjesnik, pod svojim zapovjedništvom je imao VII. i XI. legiju. Sada se postavlja pitanje da li su ove dvije legije pripadale onim trupama koje Germanik ostavio sa Vibijem Postumijem u unutrašnjosti, radi dovršenja pacifikacije dinarskog pojasa, pa su nakon povlačenja glavnine Tiberijeve armije postale posadne jedinice Provincije. Ali kao što je ranije rečeno, moguće je (pa i vjerojatnije) da su ove legije pripadale Silvanovoj istočnoj vojsci, pa su tek naknadno prebačene pod Postumijevo zapovjedništvo nakon što

[988] *Flor.* II, 25

[989] Inače u Tacitovim Analima se ne nailazi sve do perioda 16/17 god.n.e., ni na koga za koga bismo mogli pretpostaviti da je Vibije Postumije. Tek za 16/ 17 god. n. e. sreće se ime Gaj Vibije, ali bez kognomena. (*Tac. Ann.* II, 30)

su zbog potreba rajnskog ratišta legije kojima su neposredno zapovijedali Tiberije, Lepid i Germanik napustile Ilirik.[990]

Po Veleju Paterkulu se u ratu u Iliriku istakao i i Elije Lamia (koji je ostao uskraćen za *triumphalia ornamenta,* „ne zbog toga što ih ne bi zaslužio, nego zbog nesposobnosti da ih se dokopa"), kojeg Velej inače obasipa komplimentima.[991] Čak je i Tiberijev sin Druz, iako nije učestvovao u ilirskom ratu bio počastvovan privilegijom prisustvovanja sjednicama Senata, iako nije bio njegov član i drugim častima.[992]Sva ova mnogobrojna unapređenja su izvođenja i s ciljem podizanja morala i motiviranja zapovjednika pred predstojeće nove napore na rajnskoj granici.

Po Kasiju Dionu predloženo je bilo još dosta odlikovanja, časti i počasnih naziva, ali je August prihvatio samo neke.[993] Po Svetoniju, predlagano je da se Tiberiju dodijele i nazivi «Panonski», «Nepobjedivi», «Pobožni», ali se tome suprotstavio August, «»izričući uvjerenje da će Tiberije biti zadovoljan nadimkom što će ga dobiti nakon njegove smrti» (*Censuerunt etiam quidam ut Pannonicus, alii ut Inuictus, nonnulli ut Pius cognominaretur. Sed de cognomine intercessit Augustus, eo contentum repromittens, quod se defuncto suscepturus esset.*).[994] Ovo Augustovo odbijanje počasnih naziva, koji su predlagani njemu i posebno Tiberiju, je isto bilo više nego smišljena politika Augusta kako bi što je moguće ranije približio utjecaj i slavu i političko značenje Germanika Tiberiju. August nije želio da Tiberije dodjeljivanjem i novih naziva postane još značajniji i ugledniji, više nego i on sam u tim posljednjim godinama njegovog života, što bi prilično poremetilo Augustovo željenu ravnotežu u uspostavljenim porodično-državnim odnosima. Moguće je da je i protežiranje Druza potrebno promatrati kao rezultat upravo tih Augustovih nastojanja za stvaranjem i održanjem neke vrste unutar porodične ravnoteže počasti, utjecaja, moći i autoriteta. U znak pobjede u ratu 6 - 9. god. n. e. u Panoniji su podignuta dva *tropaeum* (τροπαιοφόροι), ali Kasije Dion ne precizira mjesta gdje su se oni nalazili.[995] Na osnovi Svetonija i Kasija Diona, koji se najviše

[990] Ova opcija je najvjerojatnija jer je logično pretpostaviti da su na Rajnu prebačene one legije koje su se tamo mogle brže prebaciti a to bi bile one više situirane na zapadu Ilirika.

[991] *Vell.* II, CXVI, 3-4, U istom poglavlju on prilično prostora odvaja i pohvalama na račun isto jednog rimskog zapovjednika Aula Licinija Nerve Silijana (*Aulus Licinius Nerva Silianus*), sina Publija Silija (*Publius Silius*).

[992] *Cass. Dio* LVI, 17, 3

[993] *Cass. Dio* LVI, 17, 1-2

[994] *Svet. Tib.* 17

[995] *Cass. Dio* LVI, 17, 1-2

Djelomično je sačuvan i pobjedni spomen-znak (*tropaeum*) u slavu pobjede nad Ilirima u ovom ratu, pronađen 1885 god. u Gardunu. (Abramić, 1937:13, sl. 3; Bulić, 1984:35, sl. 14; Cambi, 1984:77-92; Bojanovski, 1988:54). Ovo bi ukazivalo da se jedan *tropaeum* u čast pobjede u ratu 6 - 9 god. n. e. nalazio u Tiluriju.

Moguće je da su ova dva spomen-znaka pobjede bila po svome izgledu slična «*Tropaeum Alpium*» (O njemu v. Šašel Kos, 2005 A:473 - 476).

zadržavaju na opisu ovih odlikovanja i časti, može se izvući zaključak da se sve ovo događa dok i Tiberije i Germanik nisu bili još uvijek bili stigli u Rim. Po tome bi se ovi prijedlozi podnosili i bili razmatrani i donošeni vrlo brzo po dolasku vijesti o pobjedi u Iliriku, možda u samo par dana razlike, jer vijest o porazu u Germaniji stiže brzo nakon vijesti o pobjedi u Iliriku.[996]

Svetonije i Kasije Dion ne spominju nigdje precizno koja to institucija u okvirima Rimske države, bar formalno predlaže i dodjeljuje ta odlikovanja i počasti, iako je jasno da su oni bili rezultat regularne, zakonske i uobičajene procedure, a ne volje samo jednog čovjeka. Oni samo neodređeno govore da se predlažu i dodjeljuju te počasti, i jedino se iz smisla njihovih tekstova mogu izvući neki zaključci. Prvo, jasno je da nije August taj koji bar formalno dodjeljuje te počasne nazive, iako je on bio praktično najvažnija stavka u tome što će tko dobiti, a vjerojatno nije riječ ni o komicijama, čiji je značaj postajao sve minorniji. I jedina institucija koja predlaže i dodjeljuje te počasti, odlikovanja i nazive mogao je biti Senat. Potvrdu za to pruža jedna rečenica u Velejevom tekstu iz koje se može jasno vidjeti da je odlikovanja za rat 6 - 9. god. n. e. (konkretno riječ je o odlikovanju Marka Lepida) dodjeljivao Senat a na preporuku principa tj. Augusta.[997] Vjerojatna je bila jedna senatska sjednica na kojoj su se predlagala i dijelila odlikovanja, tako da su vijest o tome Tiberije i Germanik dobili dok su još bili u ilirskim zemljama.

Odgođeni trijumf Tiberije je proslavio tek nakon što se vratio sa germansko-rajnskog ratišta na kojem je uspio stabilizirati prilike tek 12. god. n. e. (*A Germania in urbem post biennium regressus triumphum, quem distulerat, egit prosequentibus etiam legatis, quibus triumphalia ornamenta impetrarat*).[998] Tiberije je vjerojatno trijumf proslavio 23. X. 12. god. n. e.[999] ili 16. I. 13. god. n. e.[1000] Sudeći po kontekstu poglavlja u kojem Svetonije govori o Tiberijevom trijumfu, moglo bi se s velikom vjerojatnoćom pretpostaviti da je Baton Dezitijatski (iako to sam Svetonije izričito ne navodi) sproveden kao zarobljenik u trijumfalnoj povorci, sigurno sa stotinama, možda i tisućama svojih svojih suboraca i sunarodnika izabranih za trijumfalnu povorku.[1001] Po Veleju, koji je bio neposredni očevidac Tiberijevog trijumfa, zarobljene neprijateljske vojvode bile su u lancima izložene u okviru trijumfalne povorke (*Quippe omnis eminentissimos hostium*

[996] Da je vijest o porazu stigla prije odlučivanja o odlikovanjima, sigurno bi entuzijazam predlagača bio i manji i drugačiji kao i Augustovo relativiziranje predloženih odlikovanja Tiberiju.

[997] *Vell.* II, CXV, 3

[998] *Svet. Tib.*20; *Vell.* II, CXXI, 2;

[999] Zaninović, 1996, 212

[1000] Introduction u Loeb izdanje Ovidijevih *Tristia* i *Ex Ponto*, xxxiv – xxxv; Velej Paterkul, 2006:269, nap. 602.

[1001] Za trijumf nije trebalo više tisuća zarobljenika, pa je npr. u Titovom judejskom trijumfu participiralo oko 700 zarobljenika.

duces non occisos fama narravit, sed vinctos triumphus ostendit).[1002]Istine radi u konkretnom podatku Velej ne spominje Batona Dezitijatskog po imenu, ali njegovo prisustvo (kao i u slučaju Svetonijevog podatka) definitivno možemo naslutiti.[1003] Velejevi *hostium duces* su vjerojatno u većini poticale sa dinarskog pojasa i to iz područja koja su se zadnja predala, što bi možda podrazumijevalo i ono neposredno okruženje Batona Dezitijatskog.[1004] Ovidijev opis trijumfa je dosta slikovit i na osnovi njega bi se sa punom sigurnosti moglo tvrditi da je i Baton Dezitijatski sproveden u trijumfu. Ovidije u prikazu trijumfa izričito spominje i Batona.[1005]S obzirom da su se posljednje bitke vodile na dijelovima kontinentalne unutrašnjosti dinarskog pojasa, možemo s velikom vjerojatnoćom pretpostaviti i da je većina ostalih «običnih» zarobljenika sprovedenih u trijumfu bila podrijetlom s ovog područja. Međutim i pored nesumnjivog poniženja koje su Baton Dezitijatski i sa njim mnogi njegovi saborci doživili činom svoga učestvovanja u trijumfalnoj povorci, Batona Dezitijatskog ipak nije zadesila sudbina mnogih drugih Rimljanima neprijateljskih vođa koji su bili izloženi u trijumfalnoj povorci. Pogubljenje neprijateljskog vođe predstavljalo je vrhunac samog trijumfa i u sebi je nosilo i običajnu tradiciju, koju je Josip Flavije izrazio riječima «...stari običaj, preuzet od otaca*..,»*[1006] ali i drevno religijsko žrtvovanje, odnosno prinošenje ljudske žrtve (u vidu zarobljenog neprijateljskog starješine) u znak zahvalnosti za pobjedu bogu Marsu. Baton Dezitijatski, iako je bio vrhovni vojvoda pobunjenih naroda protiv kojih su Rimljani vodili najteži rat poslije punskih ratova, nije prošao kao npr. Jugurta, Vercingetoriks ili Simon, jedan od jevrejskih vođa u velikom Judejskom ustanku, za kojeg Josip Flavije kaže da ga je Tit sačuvao za trijumf da bude «žrtva klanica».[1007] Za razliku od njih Baton Dezitijatski ne samo da nije pogubljen nego je nakon trijumfa bio oslobođen zatočeništva i okova, koji su mu sudeći po svemu što se događalo u tom periodu bili samo privremeno stavljeni za potrebe trijumfa. Međutim njemu nije bio dozvoljen povratak u domovinu i bio je interniran u Ravenu sa dovoljno darova i bogatstva koje mu je uručio Tiberije i koji su

---

[1002] *Vell.* II, CXXI, 3; I Velej Paterkul i njegov brat Magij Celer Velejanus su participirali kao pobjednici u trijumfu, što sa vidljivim ponosom ističe i sam Velej. Magij je sudeći po svome imenu bio po starom rimskom običaju adoptiran u porodicu Celera. Tiberija su, po Svetoniju (Tiberije, 20), u trijumfu pratili njegovi legati, kojima su podijeljena trijumfalna odlikovanja.

[1003] Velej jasno kaže da najeminentnije neprijateljske vojvode nisu bile ubijene u ratu, nego da su bile izložene u lancima u trijumfu. Ovaj podatak indirektno sugerira da je i Baton Dezitijatski i čitav niz drugih visokih vojvoda i općenito vođa i istaknutih pojedinaca iz ustanka u Iliriku bio izložen u trijumfalnoj povorci.

[1004] Nije nerealno pretpostaviti da se možda u toj povorci nalazio i Pines.

[1005] *Ovid. Ex Ponto,* II, I (*Germanico*), 1 – 68. Sudeći po Ovidijevom prikazu, Tiberijev trijumf iz 12. ili 13. god. n. e. nad Ilirima je bio sličan po sadržini Germanikovom trijumfu od 26. V. 17. god. nad germanskim narodima Heruscima, Hatima, Angrivarijcima i ostalim narodima do Elbe (*Strab. Geo.* VII, 1, 4; *Tac. Ann.* II, 41). U trijumfu su po Ovidiju nošeni i prikazi osvojenih uporišta (*oppida*), rijeka i planina u pacifiziranoj zemlji i borbi u gustim šumama.

[1006] *Josephus*, VII, V, 6

[1007] *Josephus*, VI, IX, 4

mu omogućavali relativno luksuzan i udoban boravak u Italiji.[1008] Pošto je ubrzo na prijestol došao i njegov zaštitnik Tiberije, nekadašnji dezitijatski politički i vojni dužnosnik i vrhovni vojvoda ustanka je gotovo sigurno u Raveni provodio ostatak života bez ikakvih posebnih problema i neuznemiravan od strane državne vlasti. Baton Dezitijatski se vjerojatno nikada više nije vratio u domovinu i na kraju je u relativnom snošljivom okruženju i dobrom odnosu dočekao u Raveni kraj svoga života. Ostalo je nepoznato kakav je bio njegov odnos prema svome zavičaju i narodu dok je boravio u Raveni. Pošto nije bio pogubljen njihov vrhovni vojvoda, vjerojatno ni drugi viši ustanički zapovjednici sprovedeni u trijumfu nisu bili pogubljeni i možda su i sami bili internirani. Ovidije je mnogo precizniji po tome pitanju od drugih literarnih vrela i on jasno kaže da je većini ustaničkih vojvoda koji su sprovedeni u trijumfu okovani za vratom, među kojima izričito spominje Batona Dezitijatskog, poklonjen život i da su pomilovani.[1009]Svoj trijumf Tiberije je zaključio ručkom na 1000 stolova, te novčanim darom građanima (najvjerojatnije samo rimskom gradskom plebsu) od 300 sestercija po osobi. Od novca iz ratnog plijena posvetio je hramove Slozi te braći Poluksu i Kastoru u svoje i ime svoga rano preminulog brata Druza.[1010] Tako je bogatstvo u novcu, materijalu i ljudima iz zapadnog Balkana i panonskog bazena, pored toga što je dodatno obogatilo Tiberija, Germanika, njihove saveznike, oficire i vojnike nahranilo bar jednim ručkom i rimski gradski plebs te izgradilo dva hrama u prijestolnici Imperije. Suviše mali doprinos za stradanja i patnje koje su morale biti podnesene u tri godine teškog rata i potpuno uništenje domaćeg autohtonog općeg kulturnog načina života.

Koji su to bili razlozi koji su Tiberija nagnali da se prema Batonu Dezitijatskom ponese na ovako «galantan način». Sigurno je i određena i još uvijek neshvatljiva blagost koju je Tiberije osjećao prema Ilirima imala izvjesnu ulogu u ovoj poštedi. Vjerojatno su i Batonova hrabrost, njegovo stoičko držanje koje je uvijek kod Rimljana starog kova,

---

[1008] U Ravenu je Tiberije poslije Batona Dezitijatskog smjestio i samoga Marobodua i Tusneldu (*Tac. Ann*. I, 55 - 59), pa se čini da je Ravena bila neka i vrsta centra za smještaj ili zarobljenih ili Rimljanima prebjeglih pojedinaca koji su bili prvaci, vođe ili su samo imali i pripadali autoritativnim i uglednim porodicama i rodovima drugih naroda. Nakon što je pred oružanom silomsvoga suparnika Katualda prešao Dunav, Marobodu je osigurano «»sigurno i časno utočište» u Raveni. Po Tacitu, Marobodu nije Italiju napustio 18 godina, gdje je vodio lagodan i luksuzan život. (Vell. II, CXXIX, 3; *Tac. Ann.* II, 62 – 63; III, 11). Vjerojatno je ista ili slična sudbina načina života u Raveni «zadesila» i Batona Dezitijatskog. Nije nemoguće pretpostaviti da su se Baton i Marobodu, pa i Arminijeva supruga Tusnelda susretali u ovom italskom gradu. Sa Arminijevim i Tusneldinim sinom, kojeg Strabon (VII, 1, 4, C 292) zove Θουμέλικος i koji se odgojio u Raveni (*Tac. Ann.* I, 58), po Tacitu su se kasnije nemilostivo poigrali. v. Tacit, Anali, 1970, Bilješke, 458, pogl. 58. Arminije (*Arminius* cc 17. god. p. n. e. – 21. god. n. e.) je imao 22/23 godine kada je izbio Veliki Ilirski ustanak. Baton Dezitijatski je po godinama sigurno bio bliži Marobodu (cc. 30. god. p. n. e. – 37. god. n. e.) U August, *Res Gestae,* V, 32 se spominje lista kraljeva koji su iz raznoraznih razloga prešli ili prebjegli ili se našli u internaciji na rimskoj teritoriji. U njoj nema imena Batona, možda i iz razloga što je on ranije bio rimski podanik a i zato što nije bio ni kralj.

[1009] *Ovid. Ex Ponto,* II, I (*Germanico*), 43 – 46; Ovidije i sam dan kada se održavao trijumf opisuje kao sunčan, daje čitav niz podataka o prikazima zarobljenika, osvojenih utvrda, rijeka i planina pobijeđene zemlje i borbi u gustim šumama. Zanimljiv je spomen predstavljanja Germanikovih uspjeha u trijumfu.

[1010] *Svet. Tib.* 20

kakvim se volio predstavljati Tiberije, izazivalo poštovanje te elokvencija i dosljednost i iskrenost i u trenucima njegove potpune bespomoćnosti doprinijeli da Tiberije poštedi ovog Dezitijata koji je toliko namučio njegovu Državu i vojsku. Sigurno je i raniji Batonov čin, kada je dozvolio Tiberiju da se izvuče iz teške pozicije, prilično utjecao na Tiberija da poštedi Batona Dezitijatskog, jer je Tiberije nesumnjivo smatrao svojom čašću da se pobrine za bolji tretman prema svome zarobljeniku. Uostalom i Baton Dezitijatski se sam predao te je tim činom zaustavio dalje stradanje i patnje ne samo svojih sunarodnika, nego i doprinio da prestanu razlozi daljeg zadržavanja velikih rimskih jedinica i njihovog zapovjednika u Iliriku.[1011] Tiberije i pored evidentnog poštovanja prema Batonu Dezitijatskom nije mogao da ga iz razloga održanja pacificiranog stanja i osiguranja rimske vlasti ostavi u Iliriku. Njegovom repatrijacijom u Ravenu i odustajanjem od pogubljenja Tiberije je spriječio i stvaranje oreola mučenika i heroja u mitskoj svijesti autohtonog stanovništva ilirskih zemalja (posebno onih koje se nalaze u dinarskom pojasu). A to je isto kao i njegovo ostajanje u domovini, ali samo na drugačiji način, predstavljalo opasnost po učvršćenje rimske vlasti i autoriteta u svijesti domorodaca i njihovog pomirenja sa apsorbiranjem u grčko-rimski kulturni krug, što je bio jedan od ciljeva rimske politike prema podčinjenim domorodačkim zajednicama sa nižim općekulturnim razvitkom.

U međuvremenu od trenutka zarobljavanja do trijumfa i svoga uvjetnog oslobađanja i interniranja Baton Dezitijatski je pune tri godine vjerojatno proveo kao Tiberijev osobni zarobljenik. Samo postavlja se pitanje gdje su on, njegov sin i njegovi drugi najbliži suradnici koji su se zajedno sa njim predali Tiberiju proveli vrijeme, dok je Tiberije stabilizirao situaciju na Rajni. Baton je ili bio zatvoren u nekom italijanskom gradu, uključujući i sam Rim ili je boravio u blizini Tiberija dok je ovaj ratovao sa Arminijem i odmetnutim germanskim narodima. Vjerojatnija je ova druga mogućnost, jer je Tiberije nastojao da svoga dragocjenog zarobljenika drži u blizini kako mu se ne bi desilo nešto što Tiberiju ne bi bilo po volji. A osim toga Baton Dezitijatski se predao na Tiberijevu riječ do koje je ovaj budući car mnogo držao posebno u tim godinama pred Augustovu smrt. Tako se i Baton Dezitijatski vjerojatno kretao zajedno sa Tiberijem dijelom zapadne Europe u kojima je bjesnio još jedan za Rimljane težak rat i sigurno je bio u prilici da upozna i te zemlje i narode.

Uzroci poraza i posljedice ustanka

Osnovni uzrok poraza pobunjenih ilirskih jedinica je ležao u počinjenoj izdaji Batona Breučkog. Nije tim potezom samo narušeno jedinstvo ustanka, zajednički ustroj otpora,

[1011] Kako je već rečeno, sam Baton Dezitijatski se sa svojom skupinom mogao još dugo kriti po brdsko-planinskim masivima i unutar gustih šuma, vodeći neku vrstu hajdučije, čime bi predstavljao konstantnu prijetnju za rimske pozicije u dinarskom pojasu te bi tako konstantno postojala opasnost za novo razbuktavanje ustanka. To bi onda primoralo Rimljane na odvajanje dovoljnih snaga kako bi se držalo pod cjelishodnom kontrolom okupirano područje u dubokoj pozadini vanjskih granica Imperije, i to za vrijeme teških borbi na Rajni i Germaniji.

Savez i oružana borba, nego je primarno narušeno načelo međusobnog povjerenja unutar ustaničkih snaga. Za razliku od rimske armije, kojoj je kao osnovni kohezivni element vojnim operacijama služila disciplina, ustanici su se morali pouzdati u povjerenje, koje je Baton Breučki izigrao. Uz to sami ustanici su bili slabiji u gospodarskim, materijalnim i logističkim mogućnostima, obučenosti ljudstva pa i njegovoj brojnosti (jer su Rimljani mogli stalno obnavljati svoje vojništvo i popunjavati gubitke). Protu-ustaničke trupe su imale i jedinstveno zapovjedništvo i jasan hijerarhijski ustroj, za razliku od parceliziranog ustroja ustaničkog područja, i jedina bitnija ustanička prednost je bilo poznavanje terena i zemljopisna pozicija i ništa više. I bez obzira kakva bila odlučnost ustanika (uostalom i sam rimski državni vrh je bio odlučan da uguši ustanak iz čitavog niza razloga) kao krajnja konzekvenca se nametao poraz.

Ustanak i teški i surovi trogodišnji rat u neposrednom susjedstvu Italije ostavio je za sobom velike posljedice, skoro suštinske naravi i na ilirski kompleks za koji on predstavlja prijelomnu točku općeg razvitka, ali i na mnogo šire prostore, uzrokujući geopolitičke i povijesne promjene na stanje i budućnost Rimske države. Kada se rat završio, ostalo je da se sumiraju gubici jednog sukoba koji je po Kasiju Dionu Imperiju koštao velikih gubitka u ljudstvu i neizmjernog bogatstva.[1012] Gubici angažiranih snaga protu-ustaničke armije su bili golemi, naprezanja Države izrazito visoka, angažiran je veliki broj legija i pomoćnih jedinica, dobit od pobjede je vrlo mala jer kakav se ratni plijen mogao i očekivati od jedne siromašne, privredno zaostale i već iscrpljene zemlje.[1013] Rat je na svjetlo iznio i sve proturječnosti režima principata, doveo do pojave gladi i srušio mit o nepobjedivosti Augustovog vojnog i civilnog sustava i tako pohranio nade pa i pokrete onih koji su bili nezadovoljni rimskom vladavinom.[1014]

[1012] *Cass. Dio* LVI, 16, 4

[1013] O velikim gubicima legijskog sastava dodatnu potvrdu daje i to što je nakon Teutoburške šume ponovo pokrenuta velika i radikalna kampanja pronalaska popuna za legijski sastav.

Po samom Augustu, odnosno njegovim *Res Gestae* (I, 3) njemu je ukupno položilo vojničku zakletvu oko 500 000 rimskih građana, a od toga broja je nakon završene službe otpustio sa odgovarajućim nagradama nešto više od 300 000. U trenutku njegove smrti 19. VIII. 14. god. n. e., u službi u legijama se nalazilo oko 150 000 ljudi. To bi značilo da je za ukupnog trajanja Augustove vladavine poginulo u borbi ili umrlo u službi oko 50 000 rimskih građana-legionara (v. Loeb izdanje *Res Gestae Divi Augusti,* 1955, 349, fus. b). Na osnovi navedene procjene i međusobnih odnosa navedenih brojki, te žestine i intenziteta borbi, trajanja i načina odvijanja rata, razine mobilizacije te snage i odlučnosti ustaničkih borbenih trupa moglo bi se procijeniti da je bar oko 9 000-10 000 samo legionara poginulo ili umrlo u službi vezano za ustanak 6 - 9. god. n. e. Veterani su stradali posebno u onom prvom ustaničkom naletu kao i lokalne nelegionarske jedinice. Zbog slabije obučenosti u odnosu profesionalne legionare potrebno je računati da su golem broj poginulih i umrlih imale i «dobrovoljačke kohorte», kao i auksilijarne i prave dobrovoljačke, pa i savezničke i plaćeničke jedinice. Tako je sasvim realno moguće procijeniti da je najmanje (a sigurno više) 20 000 pripadnika borbenog sastava protu-ustaničkih snaga poginulo ili umrlo uslijed ustanka 6 - 9. god. n. e. A s druge strane, i broj teško ranjenih i trajno onespobljenih je u ratu bio visok i za legijski sastav i za druge jedinice.

[1014] Uspostava režima principata i uspješnost njegovog realiziranja nesumnjivo su predstavljali blagodet i pogodnost u odnosu na ranije razdoblje, posebno u rješavanju posljedica kasnorepublikanskog skoro anarhičnog općeg stanja. Međutim pošto ni on ne predstavlja savršeni društveno-gospodarski i politički sustav, normalno je da je i on u sebi sadržavao i probleme, proturječnosti i nedostatke, pa i određene negativnosti po razvitak rimskog društva, a čije

Osnovna posljedica izbijanja i trajanja ustanka 6 - 9. god. n. e, na širem geopolitičkom planu bilo je preokretanje toka svjetske povijesti, i preusmjeravanje rimske vanjske politike na velikim europskim rijekama Rajne i Dunava, za Augusta i Tiberija, u sa ofenzivnog, osvajačkog karaktera na defenzivu. Iako je nezahvalno raspravljati o tome što bi bilo kad bi bilo, ipak je neosporno da je izbijanje ustanka zaustavilo dalje napredovanje Rimljana u germanskim zemljama i spriječilo konačno zauzimanje Germanije, koje bi se sigurno desilo planiranim pohodom na Markomansko kraljevstvo. Da su Rimljani uspjeli ostvariti svoje namjere na Dunavu i pokoriti Markomaniju, germanske zemlje bi bile pokrivene mrežom garnizona, sa glavninom vojske stacioniranom ne više na Rajni nego na Elbi, volja za otporom bi opala i samim tim bi i Arminijev poduhvat bio teško ostvarljiv a germanske provincije bi nesumnjivo doživjele sudbinu galskih provincija. Ali vrijeme civiliziranja Germana zapadno od Rajne i sjeverno od Dunava ipak još uvijek nije bilo došlo, čemu su mnogo doprinijeli i narodi Dalmacije i Panonije, koji su gledano iz opće perspektive sebe žrtvovali za «spas» Germanije. Igrom sudbine protohistorijski i starosjedilački svijet Ilira je konačno prestao sa otporom Rimljanima i ujedno svemu onome što su oni reprezentirali iste godine kada je Arminije poveo Germane u pobjedonosni ustanak i protjerivanje rimske uprave i tekovina antičke mediteranske civilizacije sa germanskog tla između Rajne i Elbe, čime je osigurao tom području dalji kontinuitet domaćeg načina života iz ranijeg protohistorijskog perioda. Trogodišnji težak rat je oslabio kapacitete Imperije, prisilio ju je na angažiranje velikog ljudskog, materijalnog i financijskog potencijala, primarno je orijentirao na vođenje jedne žilave i bespoštedne borbe u neposrednoj blizini Italije i spriječio je tako dalja usavršavanja ili unapređivanja Imperije i njenih interesa. Ustanak je ukazao i na slabosti Rimske države i njene uprave i poradi upotrebe velikog broja vojnih i pomoćnih jedinica oslabio rimsko vojno prisustvo na vitalnim strateškim točkama na sjevernim granicama, i tako indirektno otvorio put za izbijanje Arminijevog ustanka kojim je uspješno oslobođen rimske vlasti onaj dio Germanije između Rajne i Elbe koji su Rimljani bili zaposjeli. Visok intenzitet angažiranosti (i u ljudstvu i u materijalu) rimske armije u trogodišnjem periodu je doprinio iscrpljivanju i iznurivanju kapaciteta Države. Rimljani nisu bili sposobni da adekvatno odgovore na poraz u Teutoburškoj šumi i odmetnuće Germanije i uguše pobunu i kazne njene inicijatore i učesnike, nego su se morali u trogodišnjem periodu samo zadovoljiti sanacijom štete na samoj rijeci Rajni. Rimljani su od rujna 9. god. n. e. i u narednih par godina raspolagali sa oružanom snagom sa kojom su mogli da vode samo uspješnu defanzivnu politiku ili manje ofenzivne akcije parcijalnog karaktera, a nipošto i da poduzmu ofenzivne operacije širokog zahvata u stilu koji je npr. bio pokretan na pobunjeno zapadnobalkansko i panonsko područje 6. god. n. e. Tiberije je svojom aktivnošću na fronti Rajne mogao

posljedice su se manifestirale u većoj i iznimno vidljivoj mjeri upravo sa izbijanjem prve prave ozbiljne krize oličene u ustanku 6. god. n. e.

samo povratiti poljuljani autoritet u Rimsku vojsku i Državu, a nikako i da ponovo uspostave granicu na Elbi. Tek je nakon Augustove smrti rimska oružana sila bila spremna i dovoljno osposobljena za ofenzivne operacije pod zapovjedništvom Germanika preko Rajne, ali ni tada nije ponovo uspostavljena granica na Elbi.[1015]Tako je ustanak označio i onu prijelomnu točku sa kojom prestaje kontinuirana rimska ofenzivna aktivnost i prelazi se na načelno defanzivnu politiku, jer je poradi dezitijatskog i općeilirskog ustanka praktično otkazan i to zauvijek jedan veliki osvajački projekt koji bi neminovno vodio daljim osvajanjima.

Možda su i teškoće sa kojima su se Rimljani suočavali na zapadnom Balkanu inspirirale i pokrenule germanske vođe u proturimsku zavjeru. Moguće je da su ovi zavjerenici očekivali da će se ustanak u Iliriku uspjeti održati bar još neko vrijeme, do trenutka germanskog nastupa i da će doći do povezivanja oba ustanička žarišta, bar u zajedničkoj borbi. Međutim, skoro nekako u isto vrijeme (*Nam sub id fere tempus*) kada je Arminije podigao Germaniju, ustanak u provinciji Ilirik je predajom Batona Dezitijatskog ugušen. To govori da Baton Dezitijatski niti uopće preostali ilirski ustanici nisu ništa znali o zavjereničkoj aktivnosti koja se odvijala na sjeveru. Po Svetoniju, u rimskoj javnosti je vladalo uvjerenje da bi se Germani nakon Varovog poraza povezali sa balkansko-panonskim ustanicima da prije toga Ilirik nije bio svladan *(nemine dubitante quin uictores Germani iuncturi se Pannoniis fuerint, nisi debellatum prius Illyricum esset*). I Velej Paterkul kaže da je Fortuna nagradila Rimljane što se katastrofa nije dogodila dok je Tiberije bio zauzet sa drugim ratovima.[1016] Sigurno je da bi vođenje rata na dva fronta za Rimsku državu u tom momentu bilo nemoguće i zbog toga je sasvim razumljivo ushićenje i oduševljenje Tiberijem u rimskoj javnosti nakon što je postignuta konačna pobjeda na balkanskom poluotoku, stanje koje je ostalo osvjedočeno u *Gemma Augustea* i Svetonijevom životopisu (*Cui gloriae amplior adhuc ex oportunitate cumulus accessit*).[1017] Ratom 6 - 9. god. n. e, i kasnijim Arminijevim ustankom završeni su svi

---

[1015] Sudeći po djelovanju na Rajni još u vrijeme kampanje 10 - 12. god. n. e. Tiberije je izgleda odustao od Germanije kao beskorisne zemlje, prilično udaljene od svijeta Mediterana i njegove civilizacije i nije želio da na nju troši previše ionako već istrošenih resursa Države. I to pokazuje njegovu sklonost ka taktiziranju, pa i izvjesnu kolebljivost i opreznost ka preuzimanju radikalnih i odlučnih poteza, što je sve na kraju kulminiralo u njegovom povlačenju na Kapri i na kraju kao krajnjoj posljedici njegove vladavine Sejanovoj zavjeri.

Marobodu, protiv koga je bila pripremana vojna operacija i u vezi toga i izvođena regrutacija ilirskih domorodaca, je nakon 9. god. n. e. i nesumnjivog jačanja pozicije Arminija u germanskom svijetu (što je ugrožavalo njegove političke interese) učinio niz usluga Rimljanima u njihovom ratu sa Rimu otvoreno neprijateljskim Germanima. Ali je ipak 19. god. n. e. izgubio markomansku kraljevsku čast i morao se povući na rimsku teritoriju. Kao svoje posljednje prebivalište imao je isto kao i Baton Dezitijatski Ravenu. Tako je jedan italski grad bio mjesto internacije ili prisilnog pribjegarstva za dvojicu ljudi koji su svojim djelovanjem nesumnjivo ostavili dublji pečat u europskoj povijesti prvih desetljeća nove ere. Izgleda da je Ravena za vrijeme Julijevaca-Klaudijevaca služila kao mjesto internacije ili boravka stranih vladara koji su na rimskoj teritoriji našli pribježište i zaštitu. U toku I. st. n. e. domaće dinastije kod Markomana i Kvada su zamijenjene «tuđincima» koji svoje kraljevsko dostojanstvo imaju zahvaljujući *ex auctoritate Romana* (*Tac. Ger.* 42; Vell. II, CXXIX, 3).

[1016] *Vell.* II, CXVII, 1;

[1017] *Svet. Tib.*17

rimski snovi o granici na Elbi i skraćivanju granične i ujedno obrambene linije u Europi, čime su Rimljani bili «osuđeni» da u narednim stoljećima osiguravaju znatno dužu sjevernu granicu koja se protezala duž čitave Europe, od Atlantika do Crnog mora. A to je iziskivalo znatno više vojnika, novca, sredstava, materijala koje je Imperija morala dati, a ujedno se zadržalo i kontinuirano germansko neprijateljstvo. S druge strane, uslijed svega toga morala je sve je više rasti važnost vojske koja se postupno pretvarala u temeljnu državnu instituciju.

Posljedice ustanka su ostavile mnogo veći trag na životu stanovnika tadašnjih oblasti BiH nego što je to bilo Oktavijanova kampanja iz 35 - 33. god. p. n. e. Kulturni razvitak srednjobosansko-dalmatinskog kompleksa traje kontinuirano sve do kraja I. st. p. n. e, Izgleda da je rimski Oktavijanov pohod u manjoj mjeri, a posebno i konačno veliki ustanak prekinuo taj razvitak, završavajući tako na jedan dosta bolan način jednu epohu. Čitav niz naselja je potpuno uništen, od kojih se mnoga više nisu obnovila, a gradinski način naseobinske kulture koji je na ovim područjima trajao dva tisućljeća tada i konačno prestaje. Tada nestaje sa historijske pozornice i Gorica koja je bila, sudeći na osnovi pronađenog materijala iz tezaura, svetilište od većeg regionalnog značaja. Ustanak je tako imao nesagledive posljedice po kulturu i način života autohtonih populacija. Tu u pobjedničkom rimskom gušenju ustanka sustavno i brutalno je uništavan i stari prapovijesni i protohistorijski način života, te dostignute tekovine autohtonog kulturnog razvitka.

Ustanak i sva, ne samo ratna, zbivanja koja su ga pratila su bila takvog intenziteta da je u tom trogodišnjem periodu prostor ilirskih zemalja prošao kroz pravu golgotu, u kome su u pravom smislu zbrisane ili u velikoj mjeri uništene sve osnove na kojima je počivao, preko kojih se razvijao i funkcionirao raniji domorodački način života i opći kulturni razvitak. I tako je konačno na jedan brutalan način prekinut kontinuirani razvitak koji je svoje korijenje vukao iz željeznodobnih tradicija. Kao što je keltska invazija sa kraja IV. st. p. n. e. slomila autarijatsku politiju, i ugušila sjevernu varijantu glasinačke kulture željeznog doba («istočne ilirske komponente»), tako je 300 godina kasnije rimskim ugušivanjem ustanka. završen kontinuirani željeznodobni kulturni (ali za razliku od Autarijata ne i etnički) razvitak središnjo bosansko-dalmatinskog kompleksa («zapadne ilirske komponente»). Etnički i narodnosno-politički razvitak sa sve manjim intenzitetom je potrajao još neko vrijeme, i do kraja II. st. n. e. i početka III. st. n. e. i autohtone narodnosno-političke formacije koje su nekada bile nositelji «zapadne ilirske komponente» su postupno prestajale sa daljom egzistencijom. «Sjeverna ilirska (panonska) komponenta», koja je bila poprište teških borbi u toku dvije godine, je zbog veće zemljopisne otvorenosti i trajnog prisustva većih vojnih garnizona bila izložena još i većem i snažnijem procesu romanizacije. Za razliku od panonskog i dalmatinskog (u onom obliku u kojem ga shvaća Plinije Stariji, bez Liburnije i Japodije) područja, japodska teritorija gledano u svojoj cjelini, ako je suditi po relativnom preživljavanju

kontinuiteta, kao da ne doživljava takav surovi raskid sa ranijim načinom života pri kraju Velikog Ilirskog ustanka.

Stupanj uništavanja domorodačke baštine je omogućio dizanje temelja novog općeg kulturnog razvitka koji je i ubrzao proces romanizacije koja više neće nailaziti na oštriji, ozbiljniji i uvezaniji otpor domaće kulturne tradicije i svijesti. Rimska pobjeda je konačno primorala preživjele domorodce u provincijama Dalmaciji i Panoniji da se naviknu na mediteranski način života, oslabivši i kvantitativno (i to u golemim razmjerima) i kvalitetno njihove biološke, kulturne, društveno-političke, gospodarske i druge otporne snage. Dezitijati i s njima drugi domorodci su polako počeli prihvaćati kao nešto sasvim normalno i rimski fiskalni sustav, i status rudnika i ispirališta na rijekama, i regrutaciju i načela i metode funkcioniranja gospodarstva razvijenog Mediterana. A pojedinci iz budućih dezitijatskih generacija su, sa svojim primanjem rimskog građanstva i aktivnim uključivanjem u društveni i gospodarski život svijeta pod rimskom vladavinom, u nekim slučajevima i sami nalazili svoje mjesto u sustavu protiv kojeg su se njihovi preci pobunili i žestoko borili.

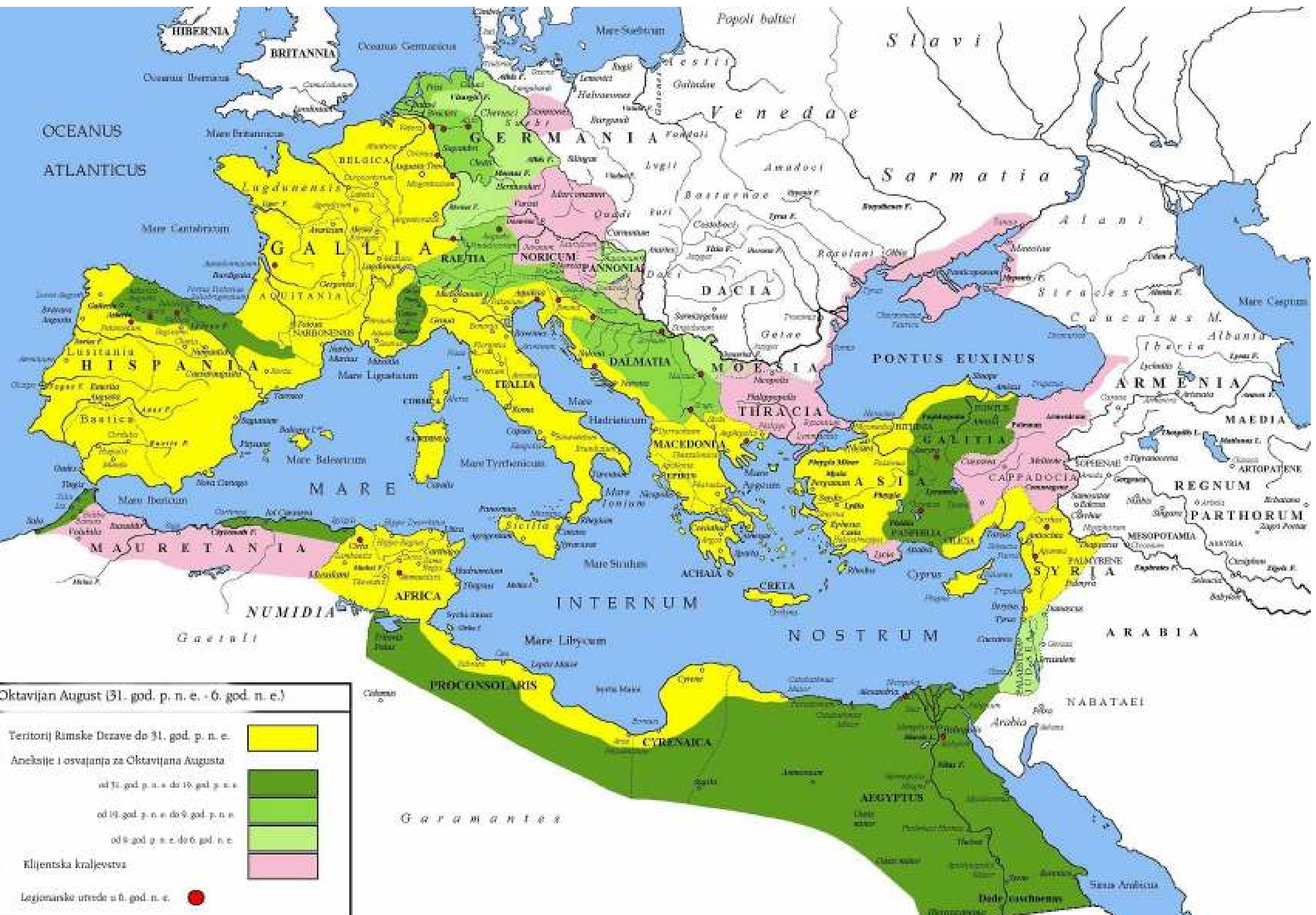
I tako je u ljeto te 9. god. n. e. kada je završio Veliki Ilirski ustanak s kojim je konačno svršen i dvostoljetni sukob rimskog vuka i ilirske zmije[1018] a zbila se Teutoburška bitka, predodređena povijest budućeg razvitka, gdje se tu u osi Rajne oblikovala granica budućih romanske i germanske Europe, okosnica europske civilizacije. I te okosnice su i dva tisućljeća kasnije rješavale na bojnim poljima ono što je započelo sa uništenjem tri Varove legije. A te 9. god. n. e. jedan židovski petnaestogodišnji dječak je u Nazaretu učio drvodjeljski zanat koji je naslijedio od oca, i pitamo se da li je on ikada saznao za ono što se 9. god. n. e. događalo na drugim krajevima prostrane Imperije kojoj je i on kao podanik pripadao. A sa 9. god. n. e. dijelove zapadnog Balkana i panonskog bazena je stvarno započela jedna sasvim nova era, vrijeme kada započinje njihov potpuni povijesni razvitak.

[1018] Rimsko osvajanje ilirskih zemalja bio je prilično traumatičan proces po ilirske zemlje i njene stanovnike, sa velikim gubicima domorodačkog stanovništva, razaranjem njegove kulture i načina života, sustavnim pustošenjem i uništavanjem naselja i naseobina. Vrijedan prikaz učinka toga razaračkog efekta po južnoilirske i epirske zemlje v. kod *Strab. Geo.* VII, 7, 9 (o tome i kod Wilkes, 2001:221).Te činjenice prilično relativiziraju teze o nekom unošenju kvalitativno više razine življenja u ilirske zemlje koje dolazi sa rimskim osvajanjem, jer kako izgleda razina domorodačke kulture nije baš bila toliko niska kako bi se moglo zaključiti iz opisa antičkih pisaca. Međutim razaranja nastala uslijed dvostoljetnog rimskog osvajanja ilirskih zemalja su bila toliko velika da je ta kultura Ilira i to ne samo urbaniziranijih u grčkom stilu južnih Ilira ostala prilično zamagljena. Jednostavno rečeno Iliri nisu bili baš toliki barbari. Ko zna koliko se ilirskog kulturnog razvitka još uvijek nalazi pod slojevima od rimskih vojski razorenih naselja.

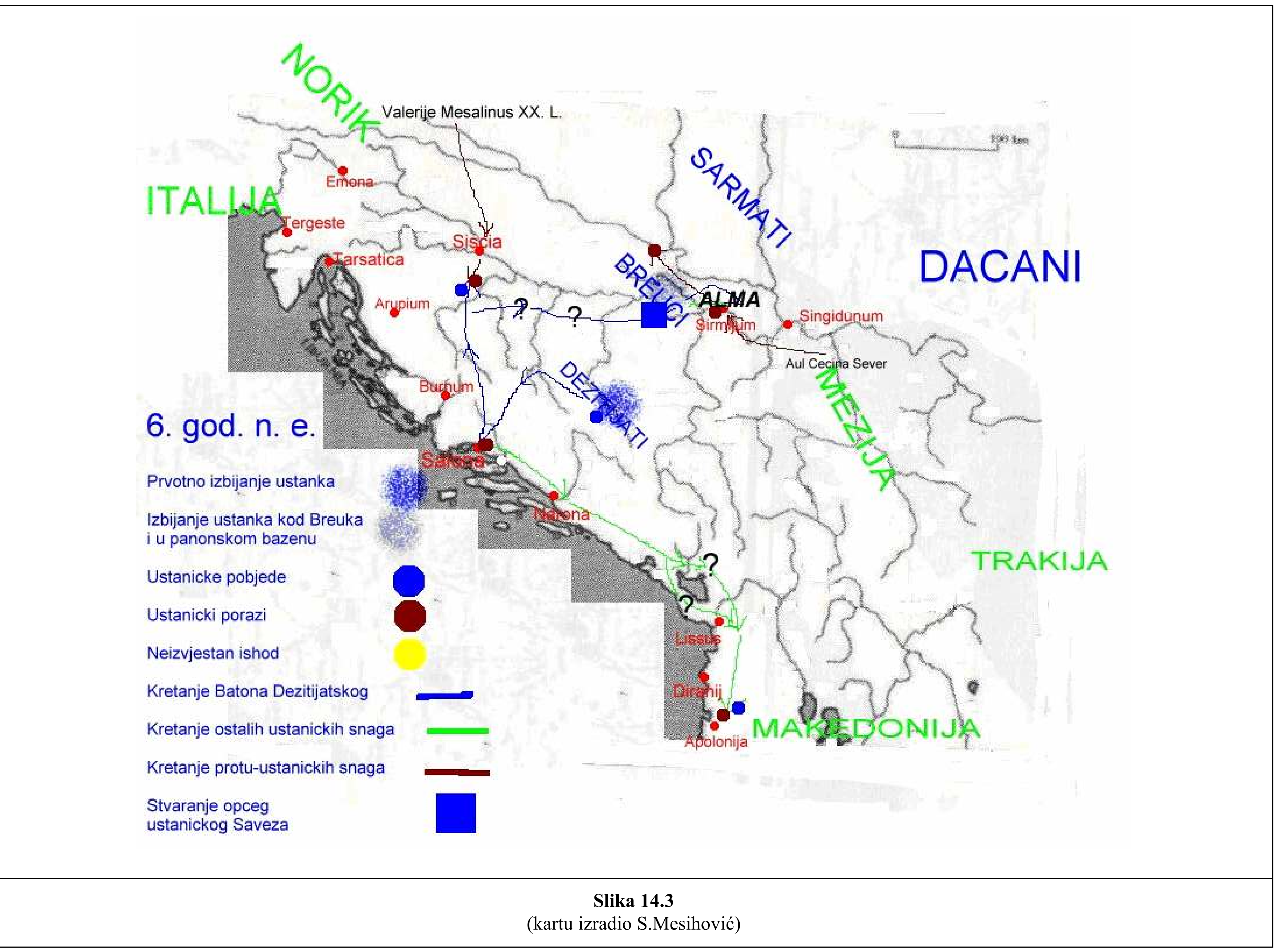
14. Prilozi

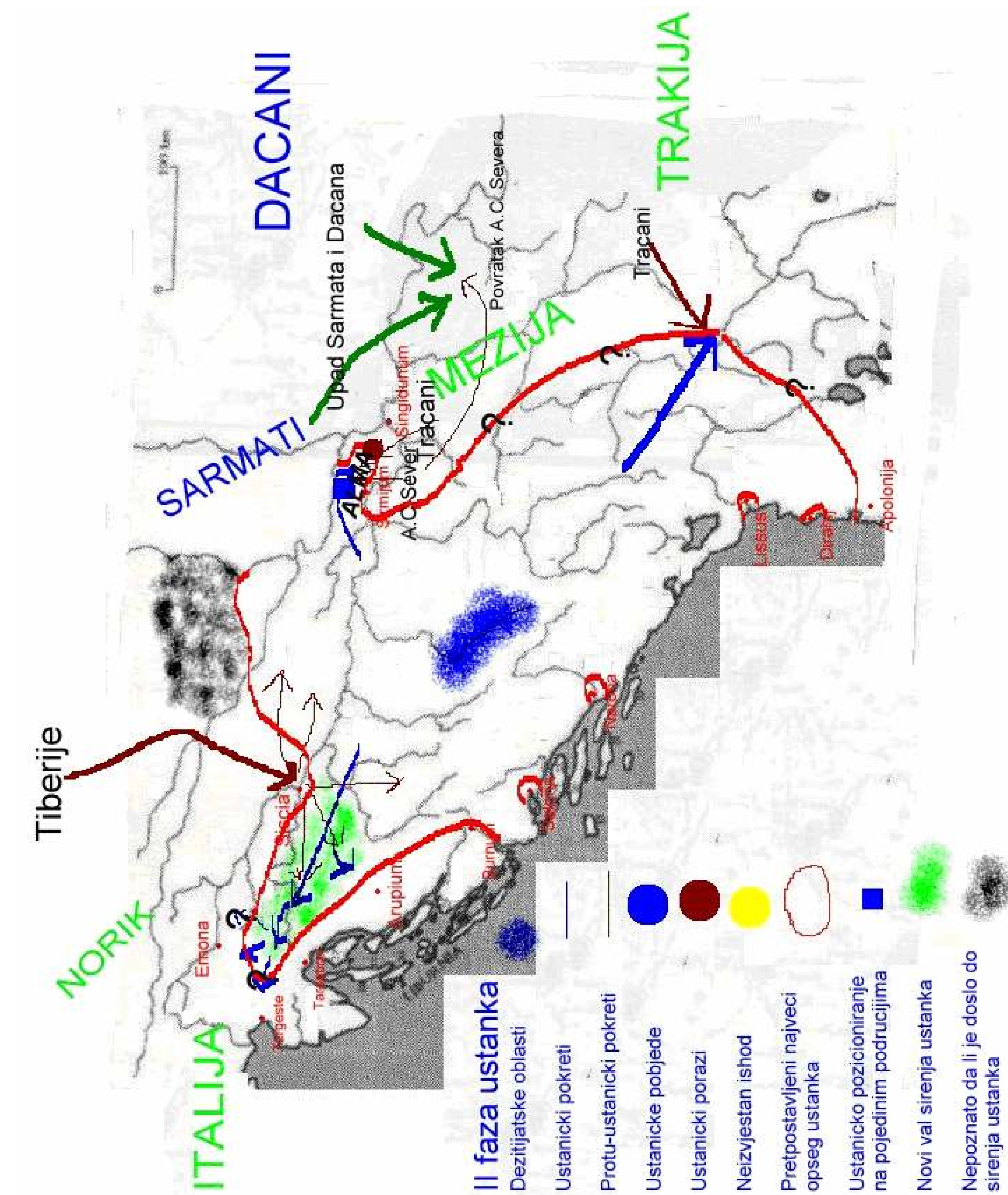
Slika 14.1 : Rimsko Carstvo u vrijeme Augusta, dinastija Julijevaca-Klaudijevaca i Flavijevaca po Brujić, 2005, 85

Oktavijan August (31. god. p. n. e. - 6. god. n. e.)
Teritorij Rimske Drzave do 31. god. p. n. e.
Aneksije i osvajanja za Oktavijana Augusta
od 31. god. p. n. e. do 19. god. p. n. e.
od 19. god. p. n. e. do 9. god. p. n. e.
od 9. god. p. n. e. do 6. god. n. e.
Klijentska kraljevstva
Legionarske utvrde u 6. god. n. e.
OCEANUS
ATLANTICUS
HIBERNIA
BRITANNIA
Popoli baltici
Slavi
Venedae
Sarmatia
Alani
GERMANIA
BELGICA
Lugdunensis
GALLIA
AQUITANIA
NARBONENSIS
HISPANIA
Lusitania
Baetica
RAETIA
NORICUM
PANNONIA
DACIA
DALMATIA
MOESIA
THRACIA
MACEDONIA
ITALIA
CORSICA
SARDINIA
Sicilia
ACHAIA
CRETA
Cyprus
PONTUS EUXINUS
GALATIA
ASIA
CAPPADOCIA
SYRIA
ARMENIA
MAEDIA
REGNUM
PARTHORUM
ARABIA
NABATAEI
MARE
INTERNUM
NOSTRUM
Mare Libycum
MAURETANIA
NUMIDIA
AFRICA
PROCONSOLARIS
CYRENAICA
AEGYPTUS
Gaetuli
Garamantes

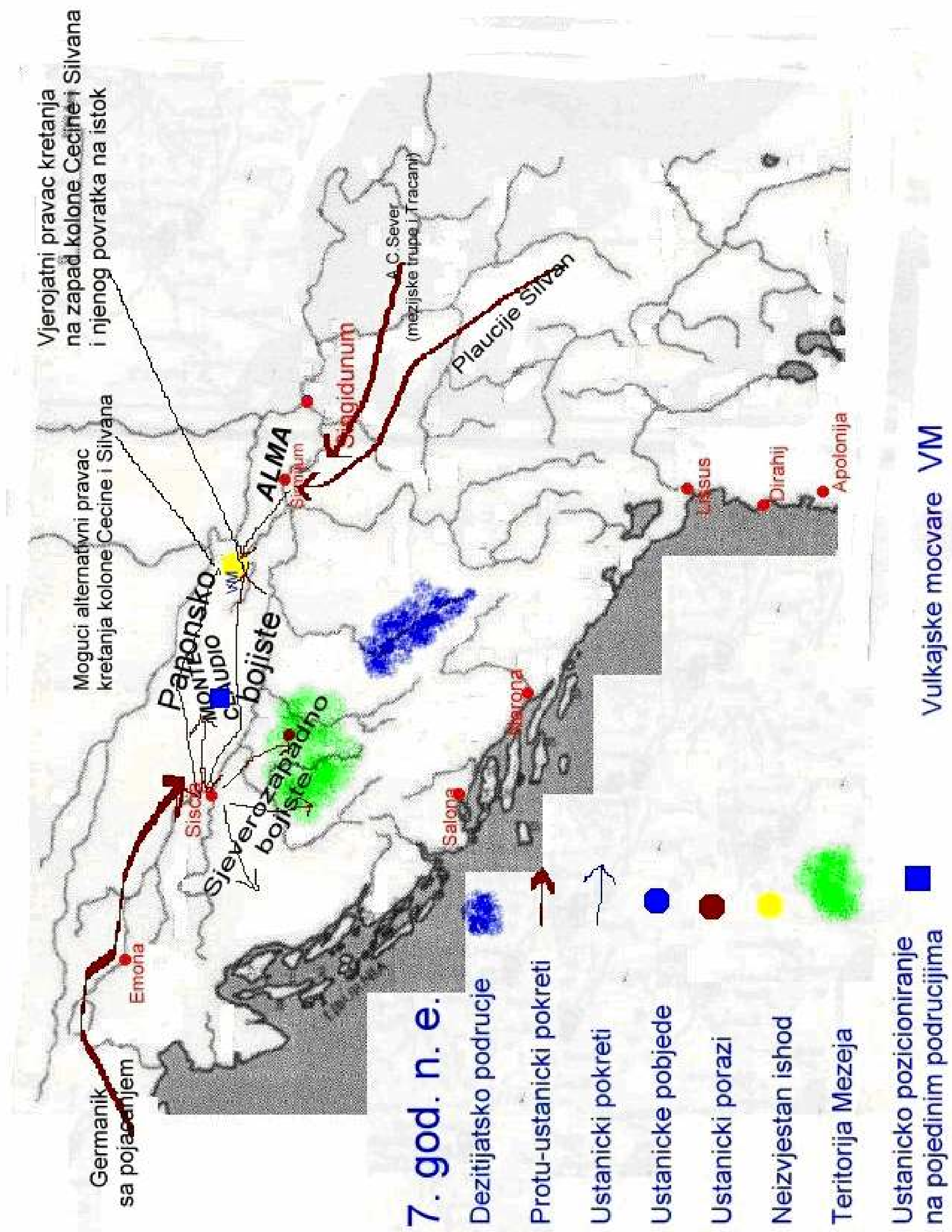
Slika 14.2

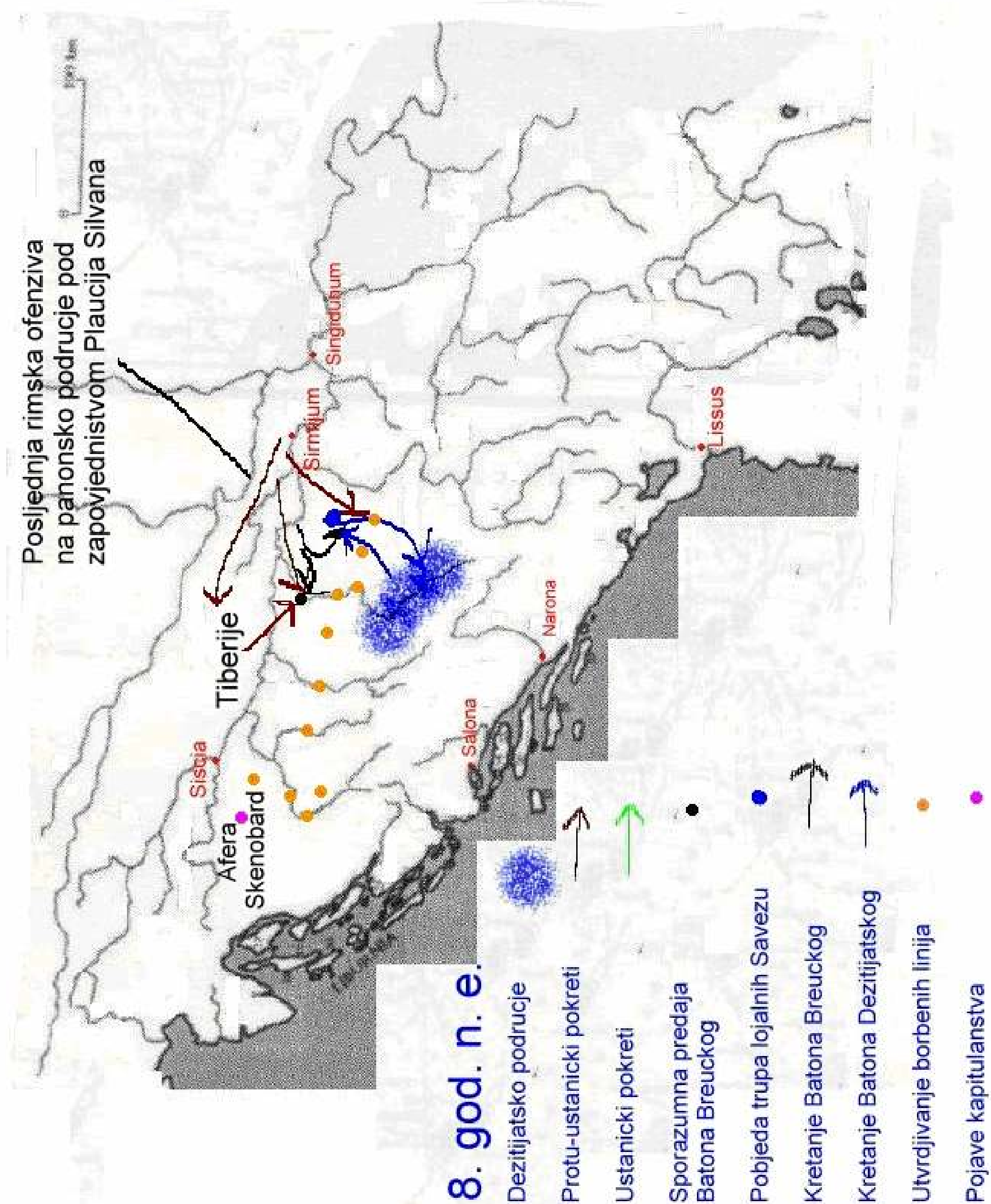
Slika 14.3
(kartu izradio S.Mesihović)

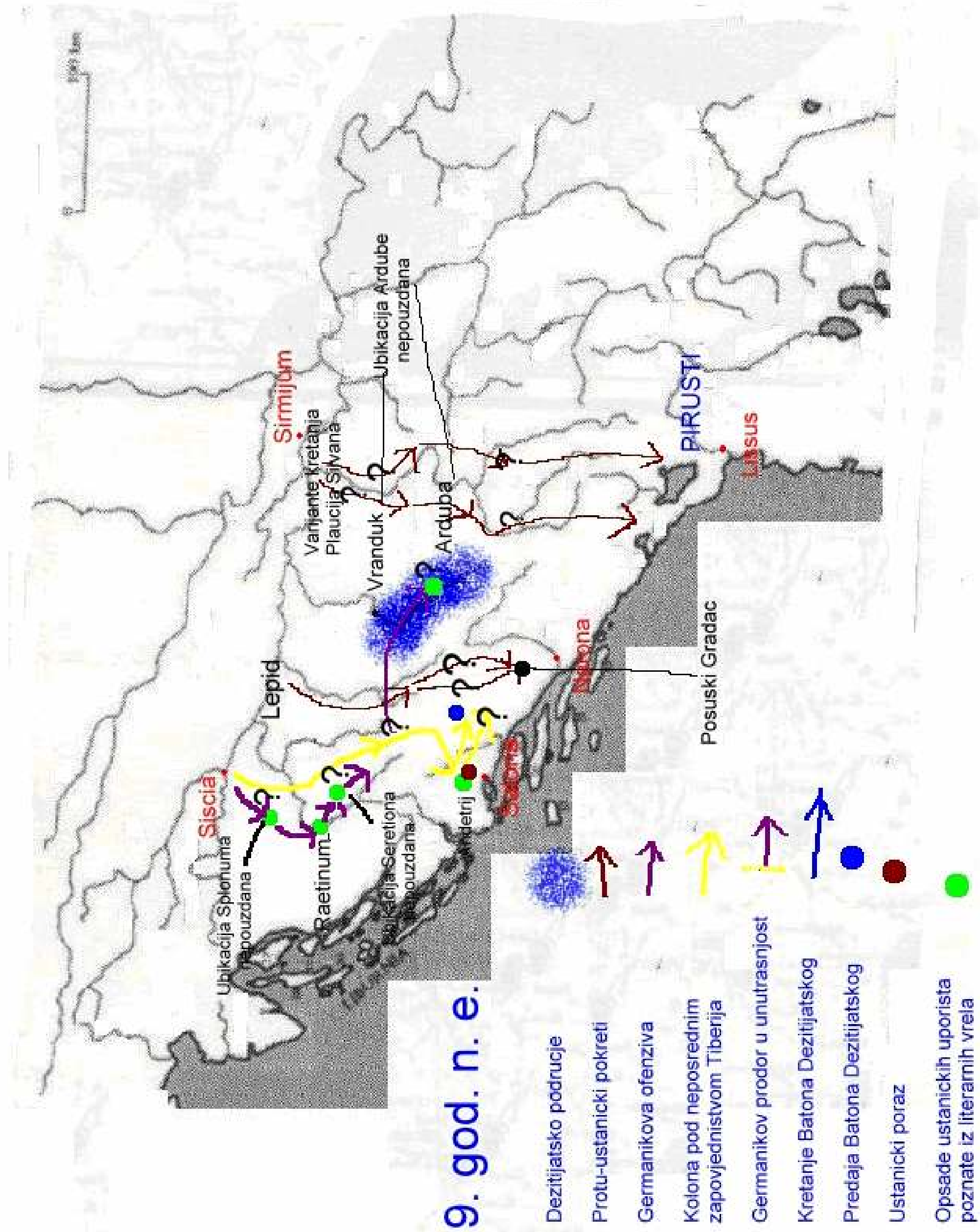
Slika 14.4
(kartu izradio S.Mesihović)

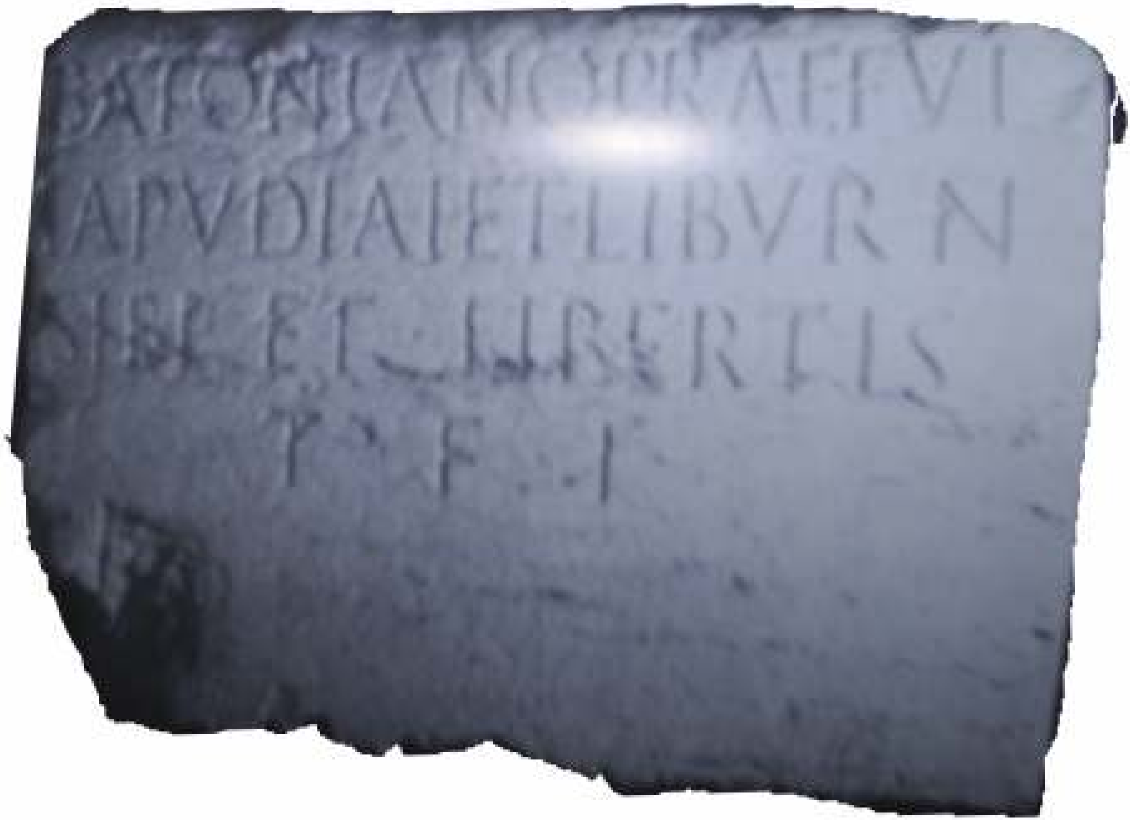
Slika 14.5
(kartu izradio S.Mesihović)

Slika 14.6
(kartu izradio S.Mesihović)

Slika 14.7
(kartu izradio S.Mesihović)

Slika 14.8
Preuzeto iz Suić, 1991-1992:59

Slika 14.9: Pločica zlatnog pečatnog prstena s portretom vjerojatno Germanika
Preuzeto iz Patsch, 1915:122, sl. 115

Slika 14.10
Gemma Augustea

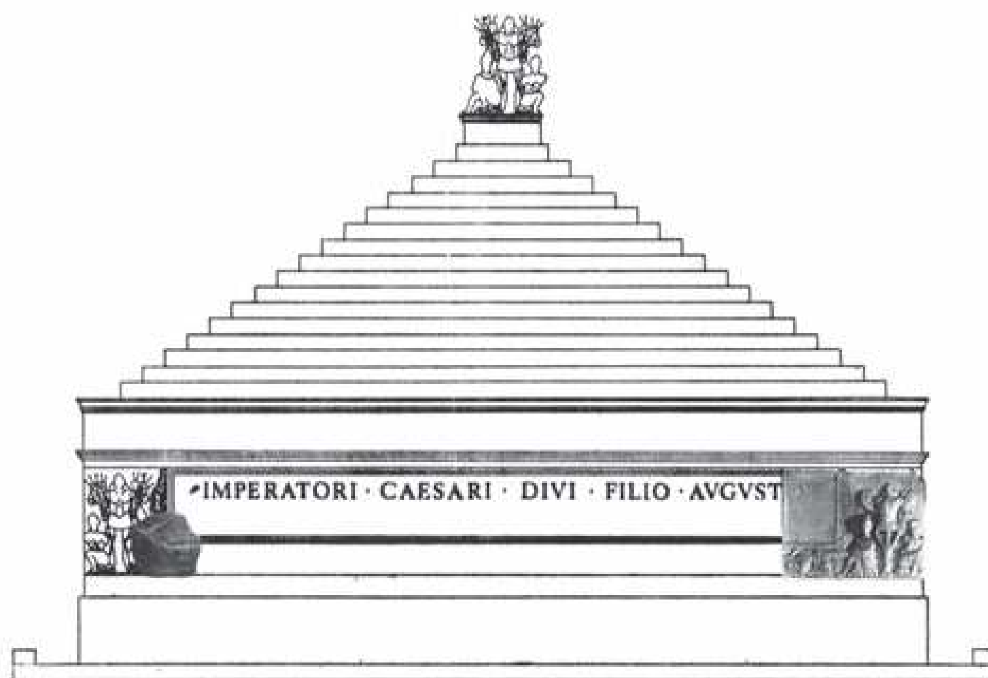
Slika 14.11: Ulomak natpisa sa Gradine u Posuškom Gracu
Preuzeto iz Patsch, 1915, 32, sl. 13

Slika 14.12: Dio oplate tropeuma iz Garduna, Arheološki muzej u Splitu

Slika 14.13: Prikaz zarobljenog ratnika iz kontinentalne unutrašnjosti provincije Ilirik

Slika 14.14: Rekonstrukcija tropeuma iz Garduna prema Nenadu Cambiju

Skraćenice

AEM	Archäeologisch-epigraphische Mittheilungen aus Österreich-Ungarn, Wien
ANU BiH	Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
AP	Arheološki pregled, Beograd
ARR	Arheološki radovi i rasprave, HAZU (ranije JAZU), Zagreb
AV	Arheološki vestnik, SAZU, Ljubljana
BzN	Beiträge zur Namenforschung, Heidelberg
CBI	Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo (časopis Godišnjak)
CIL	*Corpus Inscriptiones Latinarum*
ČGT	Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla
Diadora	Glasilo Arheološkog muzeja u Zadru
GZM	Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo
EB	Encyclopedia Britannica
HAD	Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb
HAZU	Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
ILJug	*Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia*
JAZU	Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb
JRS	The Journal of Roman Studies, London: Society for The Promotion of Roman Studies at The Office of The Society
LCL	The Loeb Classical Library, London: William Heinemann LTD - Cambridge Mass.: Harvard University Press
MH	Matica Hrvatska, Zagreb.
MS	Matica Srpska, Novi Sad
N.S.	Nova serija GZM od 1945 sv. I - VIII; od sv. IX (1954 god.) naziva se N.S. Arheologija (izdanje Glasnika Zemaljskog muzeja posvećeno arheologiji), Sarajevo
Op. Arch.	OPVSKVLA ARCHÆOLOGICA, Arheološki zavod, Zagreb
PJZ	Praistorija jugoslavenskih zemalja, Tom I - V, glavni urednik Alojz Benac, Sarajevo: ANU BiH, CBI

PWRE	Paulys-Wissowa Real-Enzyclopädie der klassischen altertumswissenschaft, Stuttgart
Radovi	Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru
SANU	Srpska akademija nauka i umjetnosti, Beograd
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SKA	Srpska kraljevska akademija, Beograd
Spomenik	Srpske kraljevske akademije, Beograd
VAHD	Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split
VAMZ	Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu, Zagreb
VDI	Vestnik drevnej istorii, Moskva
WMBH	Wissenschafliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Wien
ŽA	Živa antika, Skoplje

Izdanja izvora

Amijan Marcelin 1935; 1939-1940.: *Ammianus Marcellinus, Roman History,* J. C. Rolfe, LCL

Antoninov Itinerarij 1848.: *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*, G. Parthey-M. Pinder, Berlin: F. Nicolai, 1-234

Apijan 1863.: *Apijan, Ilirike,* Ante Starčević, Zagreb: Danica Ilirska

Apijan 1899.: Appian, *The Foreign Wars, The Illyrian Wars*, http://www.perseus.tufts.edu/, bazirano na ed. Appian. The Foreign Wars. Horace White. New York. The Macmillan Company. 1899.

Apijan 1879.: *Appiani, Historia Romana,* Ludovicus Mendelssohn, Lipsiae: Teubneri

Apijan 2005.: Marjeta Šašel Kos, Appian and Illyricum, *Situla 43,* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana. 52 – 81

Apijan 1967.: *Apijan, Građanski ratovi,* Bogdan M. Stevanović, Beograd: Kultura

Arijan 1952,: *Arijan, Anabaza,* Milan Stahuljak, Zagreb: MH.

August, *Res Gestae* 1955.: *Res Gestae Divi Augusti*, Frederick W. Shipley, LCL.

Biblija, Stari i Novi zavjet, 1968.: *Biblija*, Ljudevit Rupčić, Zagreb: Stvarnost

Cezar, *De Bello Gallico*, 1988.: *Gaj Julije Cezar, Galski rat*, Ahmed Tuzlić, Novi Sad: MS

Cezar, *Commentarii belli civilis,* 1988.: *Gaj Julije Cezar, Građanski rat,* Ahmed Tuzlić, Novi Sad: MS

Cezar, *De Bello Alexandrino* 1955.: *Caesar*, *Alexandrian War*, A.G.Way, LCL

Diodor 1946-1954.: *Diodorus of Sicily in ten (twelve) Volumes*, C.H, Oldfather-CH. L. Sherman-R.M.Geer, LCL

Eutropije 1886.: *Eutropius's Abridgement of Roman History*, John Selby Watson, London: George Bell and Sons, York street, Covent Garden.

Eutropije 1993.: *Eutropius, Breviarium,* H.W. Bird, Liverpool : Liverpool University Press.

Flor 1947.: *Lucius Annaeus Florus, Epitome of Roman History,* Edward Seymour Forster, LCL

Frontin 1950.: *Frontinus, The Stratagems,* Charles E. Bennett, LCL

Herodot 1980.: *Herodot, Historije,* Milan Arsenić, Novi Sad: MS

Historia Augusta 1953.: *The Scriptores Historiae Augustae,* David Magie, LCL

IlireÎt dhe Iliria te autoreÎt antikeÎ 2002.: *IlireÎt dhe Iliria te autoreÎt antikeÎ*, TiraneÎ: Akademia e Shkencave e ShqipeÎriseÎ instituti i arkeologjiseÎ

Izbori za istoriqta na Trakiq i trakite 1981.: *Izbori za istoriqta na Trakiq i trakite, tom I-II,* sstavili Belizar Belikob, Zlatozara Go?eba, Basilka T?pkoba-Zaimova, Sofiq: B?lgarska akademiq na naukite, Institut po trakologiq,

Izvoare privind istoria Rominiei I 1964.: *Izvoare privind istoria Rominiei I,* Comitetul de redacție, Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Gheorghe Ştefan, Bucureşti: Academia Republicii Populare Romine, Institutul de Arheologie

Jordanes.: *Iordanes, De Origine Actibusque Getarum,* www.thelatinlibrary.com

Jordanes 1882,: *Iordanes Romana et Getica,* Theodor Mommsen, Berolini

Josip Flavije, Judejski rat, 1967.: *Josip Flavije, Judejski rat,* Dušan Glumac, Beograd: Prosveta

Kasije Dion 1954-1955.: *Dio Cassius, Roman History in nine Volumes,* Earnest Cary, LCL (2)

Kasije Dion 1986.: Marjeta Šašel Kos Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu, Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 50-273

Ksenofont 1980.: Ksenofont, Helenska istorija, Milena Dušanić, Beograd: MS

Livije 1912.: *Livius, Ab urbe condita*, Canon Roberts, New York,

Livije 1987.: *Livy XIV*, Alfred C. Schlesinger, LCL

Lukan 1928.: *Lucan. The Civil War (Pharsalia)*, J. D. Duff, LCL

Lukrecije 1924.: *Lucretius. On the Nature of Things*, M. F. Smith, LCL

Makrobije.: *Macrobije, Saturnalije,*

http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/Macrobius/Saturnalia/home.html bazirano na kritičkoj ediciji od Ludwig von Jan, izdavač Gottfried Bass, Quedlinburg and Leipzig, 1852.

Marko Aurelije 2004.: *Marko Aurelije, Samom sebi*, Albin Vilhar, Beograd : Dereta

Nepot 1999.: *Kornelije Nepot, O istaknutim vojskovođama stranih naroda*, Josip Miklić, Zagreb: MH

Orozije 1976.: *Historia adversus paganos*, Verona: Fondazione Lorenzo Valla/Arnoldo Mondadori

Ovidije 1924.: *Ovid, Tristia. Ex Ponto,* A. L. Wheeler, LCL

Pauzanija 1989.: *Pauzanija, Opis Helade*, Uroš Pasinij, Split: Logos

Plinije Mlađi 1969.: *Pliny the Younger, Letters,* Betty Radice, LCL

Plinije Stariji 1866.: *Naturalis historia,* Berlin: ed. Weidmannos

Plinije Stariji 1976.: prijevod Mate Suića u dodatku «Antički pisci» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu*» str. 297, Zagreb,

Plinije Stariji 2003.: prijevod Brune Kuntić Makvić u dodatku «Izvori» u knjizi «*Antički grad na istočnom Jadranu»* (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje) str. 421, Zagreb,

Plinije Stariji 2004.: *Plinije Stariji, «Zemljopis starog svijeta»,* Uroš Pasini, Split: Književni krug,

Plutarh 1978.: *Plutarh, Slavni likovi antike II*, Miloš N.Đurić, Novi Sad: MS.

Plutarh 1988.: *Plutarh, Usporedni životopisi,*, Zdeslav Dukat, Zagreb: A. Cesarec.

Pojtingerova karta 1974.: *Tabula Peutingeriana, Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Gavro A. Škrivanić, Beograd : Istorijski institut

Polibije 1988.: *Polibije, Istorije,* Marijana Ricl, Novi Sad: MS

Pomponije Mela 1997.: *Pomponius Mela, De Chorographia*, Paul Berry, Lewiston : Edwin Mellen Press

Pseudo-Aurelije Viktor 1961.: *Pseudo-Aurelius Victor, Epitome de Caesaribus*, Leipzig: edd. F.Pichlmayr i R. Gruendel.

Ptolemej Klaudije.: *Ptolemej Klaudije, Geografija,* korišten tekst sa http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Gazetteer/Periods/Roman/_Texts/Ptolemy/2/15*.html, bazirano na transkriptu Dover edition, prvi put izdato 1991, republikacija javnog rada, originalno izdatog 1932 od The New York Public Library, N.Y. sa naslovom «Geography of Claudius Ptolemy".

Ptolemej Klaudije 1974,: Ptolemejeva karta*, Monumenta cartographica Jugoslaviae*, I antičke karte, Posebna izdanja knj. 17, Aleksandrina Cermanović - Kuzmanović, Beograd : Istorijski institut

Ravenjanin[1019] 1995.: Slobodan Čače, *Civitates Dalmatiae u «Kozmografiji» Anonima Ravenjanina.* Zadar: Arheološki muzej Zadar,

[1019] Djelo srednjovjekovnog pisca Gvidona (rano XII. st.) uveliko se slaže sa Ravenjaninovom "Kosmografijom", pa se u pogledu Dalmacije, podaci Gvidona i Ravenjaninove V. knjiige gotovo u potpunosti podudaraju (Čače, 1995, 8) i često zajedno navode (*Ravennatis anonymi Cosmographia et Guidonis Geographica*).

Ravenjanin 1860.: *Ravennatis Anonymi Cosmographia et Gvidonis Geographica,* G. Parthey-M. Pinder, Berlin: F. Nicolai.

Rufije Fest 1967: *Rufius Festus, Breviarium rerum gestarum populi Romani in: The Breviarium of Festus*, London: ed. J.W. Eadie.

Sekst Aurelije Viktor 1984.: *Sextus Aurelius Victor: A Historiographical Study*, H.W. Bird, Francis Cairns Publications

Sekst Aurelije Viktor 2000.: *A Booklet About the Style of Life and the Manners of the Imperatores. Abbreviated from the Books of Sextus Aurelius Victor.* Thomas M. Banchich, Buffalo, New York : Canisius College.

Strabon 1954.: *The Geography of Strabo,* H. L. Jones, LCL

Svetonije 1978.: *Gaj Svetonije Trankvil, Dvanaest rimskih careva*, Stjepan Hosu, Zagreb: Naprijed.

Tacit, Anali,1970.: *Tacit, Anali*, Jakov Kostović, Zagreb: MH

Tacit, Historije 1925; 1931.: *Tacitus, Histories,* Clifford H. Moore, LCL

Tacit, Germanija 2002.: *Tacit, Germanija,* Veselin Čajkanović, Beograd: Poligraf

Tacit, Agrikola 1889.: *Tacit, Agrikola,* Milivoj Šrepel, Zagreb: MH

Terencije 2001.; *Terence, I, The Woman of Andros. The Self-Tormentor. The Eunuch,* John Barsby, LCL

Tukidid, 1957.: *Tukidid, Povijest Peloponeskog rata,* Stjepan Telar, Zagreb.

Vegecije 2002.: *Publije Flavije Vegecije Renat, Sažetak vojne vještine*, Teodora Shek Brnardić, Zagreb : Golden marketing.

Velej Paterkul 1955.: *Velleius Paterculus, Compendium of Roman History*, Frederick W. Shipley, LCL.

Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest,* Josip Miklić, Latina et Graeca, knj. 57, Zagreb

Velej Paterkul 2006.: *Gaj Velej Paterkul, rimska povijest,* Josip Miklić, Zagreb : Latina & Graeca

Vergilije 2005.: *Vergilije, Eneida*, Bratoljub Klaić, Zagreb : Globus media

Natpisi

CIL III 3198b (p 2275, 2328,19) = *CIL* III, 10156b = *ILJug* I, 263 (Solinski natpis)

CIL III 3198, a=10156, a+3200 (Solinski natpis)

CIL III 8353 iz Mačkata

CIL III 14613 iz Bioske

CIL XVI 11 = *CIL* III, p 849 (p 1959) = *CIL* X 1402 = D 1989, Herculaneum : Patsch, 1901, 1983; Bojanovski, 1988, 147 i fus. 20

CIL III 9739, Gardun : Patsch, 1901, 1983; Isto, 1910, 178-179; Zaninović, 1984, 73; Bojanovski, 1988, 147 i fus. 20

Natpis *ILJug* III, 1582 iz Breze principsa Dezitijata T(ita) F(lavija) Valensa

CIL IX 2564, Bovianum Undecimanorum-Samnium : Patsch, 1896, 134-135; Isto, 1898, 362-364; Bojanovski, 1988, 61, fus. 31; 147, fus. 18; Arheološki lekikon BiH, Tom I, 1988, 33

Natpis *ILJug* III, 1591 na sepulkralnom spomeniku iz Župče obitelji «Batona»

CIL III 12 772, Natpis Platora Batonova, Trijuša kod Zenice : Truhelka, 1892, 349; Patsch, 1893 A, 702; Sergejevski, 1932 A, 44

CIL III 12 779, Mali Mošunj kod Travnika : Truhelka, 1890 B, 188; Patsch, 1893 A, 702

CIL V 3346, Verona : Patsch, 1896, 133-134; Suić, 1991-1992

CIL III 3158 : Patsch, 1896, 134, fus. 2; Pašalić, 1975, 410-411; Suić, 1991-1992, 57 i fus. 6

CIL III 12 800, Fatnica kod Bileče

CIL III 1741, Epidaur : Zaninović, 1998, 43

CIL V 911

CIL XIII 7023

CIL I 2 p, 248, cf. 323 d

CIL III 1322, Ampelum (Zlatna) : Zaninović, 1995, 112

CIL III 2026, Salona : Zaninović, 1995, 112

CIL III 8783, Kaštel Sućurac-Salona : Bojanovski, 1974, 134-135; 140; Zaninović, 1995, 112; Šašel Kos, 2005 A, 427

CIL III 13885 (p 2328,122), Posuški Grac : Patsch, 1915, 32, fus. 1. i sl. 13; Dodig. 2003, 234

Natpis iz Komina kod Pljevalja : Sergejevski, 1941, 20; Zaninović, 1995, 112

CIL III 8309, Komina kod Pljevalja : Bojanovski, 1988, 211 fus. 54

CIL III 14625 (natpis braće Papija iz Tasovčića-Crkvine) : Patsch, 1915, 22, fus. 1. i sl. 10; Cambi, 1989, 40; Zaninović, 1996, 226; Isto, 1998, 42; Škegro, 1999, 147-148[1020]; Šašel Kos 2005 A, 453 - 454

CIL III 6361 (natpis Papije, svećenice božanske Auguste-Livije) : Zaninović, 1996, 226

CIL III 13264, Zadar : Zaninović, 1998, 43

CIL III 2907, Zadar : Zaninović, 1998, 43

CIL VIII 10311 iz El Arrouch-a u Alžiru

ILJug I 73, Komine kod Pljevalja

CIL X 6638

[1020] I u povodu ovog natpisa postoje izvjesna neslaganja u vezi njegovog navođenja, pa se kod Zaninovića (1996, 226) i Šašel Kos (2005 A, 453 – 454) on navodi kao *CIL* III 14625, a kod Škegre (1999, 148 fus. 52) kao *CIL* III 14265.

Literatura

Abraham, A., 1875, Der pannonische Krieg 759 bis 762 (6-9 n. Chr.), *Jahresbericht über die Sophien*, *Realschule*, Berlin.

Abramić, Mihovil, 1937, O predstavama Ilira na antiknim spomenicima, *Časopis za zgodovino in narodopisje, 32*, Ljubljana.

Alföldy, Géza, 1965, Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien. *Mit einem Beitrag von András Mócsy. Akadémiai kiadó*, Budapest,

Alföldy, Géza, 1969, Die Personnennamen in der römischen Provinz Dalmatia, *BzN, N.F. Beiheft 4*, Heidelberg,

Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, Tom I- III; Mape 1-4; 1988, Sarajevo : Zemaljski muzej

Balen-Letulić, Dubravka, 2004, Japodi, *Ratnici na razmeđu istoka i zapada*, Zagreb: Arheološki muzej, 211 - 257

The Archaeology of Roman Pannonia. ed. Lengyel, Alfonz. Radan, George, T., B. Akadémiai Kiadó. 1981 (poglavlje Barkóczi László), Budapest.

Basler, Đuro, 1952, Topografska građa. A. Ivanjsko Polje (Bosanski Brod)-B. Gornji tok Ukrine (Kulaši-Kremna). *GZM, N.S. sv. VII,* 411 - 424

Basler, Đuro, 1957, Paleolitski nalaz na Crkvini u Makljenovcu, *GZM N.S. Arheologija, sv. XII.* 93 - 108+tbl. I - IV+sl. 2

Basler, Đuro, 1972, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Veselin Masleša (danas Sarajevo Publishing), Sarajevo

Basler, Đuro, 1979, Nalazišta paleolitskog i mezolitskog doba u Bosni i Hercegovini, *PJZ I-paleolit.* 313 - 330

Bauer, A., 1894, Zum dalmatisch-pannonischen Kriege 6-9 n. CHR, *AEM XVII*. 135 - 148

Belić, B., 1963, Vrela, Bosanski Brod-gradina kasnog bronzanog doba, *AP 5*. 35 - 36

Belić, B., 1964, Vis, Modran, Derventa-višeslojno praistorijsko naselje, *AP 6*. 22 - 23

Belova, N., 1952, Social:nye dvi'eniq v Gallii v I-II vv., *VDI, 4*.

Benac, Alojz, 1962, Pivnica kod Odžaka i neki problemi kostolačke kulture, *GZM, N. S. Arheologija, XVII.* 21 - 40+tbl. I - X,

Benac, Alojz, 1963, Gradac Ilinjača kod Kotorca, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva I,* Sarajevo. 25 - 31

Benac, Alojz, 1964, Prilozi za proučavanje neolita u sjevernoj Bosni, *GZM, N.S. Arheologija, XIX*. 129 - 149

Benac, Alojz, 1964 A, Preiliri, Protoiliri i Prailiri. Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, *ANU BiH, Posebna izdanja IX, CBI 1,* 59 - 73,

Benac, Alojz, 1967, Kameni kalupi sa Pivnice, *GZM, N.S. Arheologija, XXI-XXII*. 150 - 160+tbl. I - III

Benac, Alojz, 1987, O etničkim zajednicama starijeg željeznog doba u Jugoslaviji, *PJZ V-željezno doba*. 737 - 802

Betz, Alexander, 1938, *Untersuchungen zur militärgeschichte der römischen Provinz Dalmatien,* Baden bei Wien.

Bilić-Dujmušić, Siniša, 2004, *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34-33 god. pr. Kr*., doktorska disertacija. Sveučilište u Zadru, Odjel za povijest.

Bogišić, Valtazar, 1984, *Pravni običaji u Crnoj Gori, Hercegovini i Albaniji (anketa iz 1873. god.)*, CANU, odjeljenje društvenih nauka, Istorijski izvori, knj. 2, Posebne zbirke, knj. 2.

Bojanovski, Ivo, 1974, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, *ANU BiH, Djela, XLVII, CBI 2.*

Bojanovski, Ivo, 1974 A, Baloie-rimski municipij u Šipovu na Plivi, *ARR VII*. 347 – 369+Tbl. I - VIII

Bojanovski, Ivo, 1981, Dobor u Usori (sjeverna Bosna), *Naše Starine XIV-XV,* Sarajevo. 11 - 37

Bojanovski, Ivo, 1988, Bosna i Hercegovina u antičko doba, *ANU BiH, Djela, LXVI, CBI, 6.*

Brujić, Dragan, 2005, *Vodič kroz svet antike, Grčka-Rim-Persija*. Dereta, Beograd

Buchan, John, 1969, *Imperator Avgust*, izd. Minerva, Subotica-Beograd.

Budimir, Milan- Flašar, Miron, 1963, *Pregled rimske književnosti, De auctoribus romanis,* Beograd.

Bulić, Frane, 1984, *Katalog izložbe,* Split.

Buzov, Marija, 2005, The romanization and urbanization of the Roman province of Pannonia in light of the autochtonous and immigrant populations, *Illyrica antiqua, FF press,* Zagreb, 125 - 143

Cabanes, Pierre, 2002, *Iliri od Bardileja do Gencija*, Zagreb.

Cambi, Nenad, 1984, Gardunski tropej, *Znanstveni skup «Cetinska Krajina od prethistorije do dolaska Turaka», HAD,* Split. 77 - 92

Cambi, Nenad, 1989, Narona u odnosu prema bosansko-hercegovačkom zaleđu u ranijoj antici. Sarajevo: *Posebna izdanja Zemaljskog muzeja «Međunarodni simpozijum Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi»,* Sarajevo.

Ceka, Neritan, 1970, La place et la role des Parthins dans l´illyrie méridionale dans les siècles III-I avant notre ère, *Deuxième conférence des études albanologiques, Vol. II,* Tirana.

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina, 1967, Nekoliko novih rimskih natpisa iz Komina. *Starinar, 18,* Beograd, 201 - 205

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina, 1969, Neue Funde aus dem municipium S… *Hommages av Maracel Renard. Coll. Latomus vol. 103, 3*, 116 - 123

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina - Srejović, Dragoslav, 1964, Komini, Pljevlja-rimska nekropola, *AP, 6,* 105, 151

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina -Srejović, Dragoslav, 1965, Komini, Pljevlja-rimska nekropola, *AP, 7*., 144 – 145; 195

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina -Srejović, Dragoslav, 1966, Komini, Pljevlja-rimska nekropola, *AP, 8*., 115 – 116; 213

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina - Srejović, Dragoslav, 1967, Komini, Pljevlja-nekropola antičkog grada, *AP, 9*., 113 – 115; 203

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina -Srejović, Dragoslav, 1972, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 14.,*

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina -Srejović, Dragoslav, 1973, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 15.*

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina - Srejović, Dragoslav, 1974, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 16*., 71 - 72

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina - Srejović, Dragoslav, 1975, Komini kod Pljevalja-rimske nekropole, *AP, 17.* 104 - 105

Cermanović-Kuzmanović, Aleksandrina - Srejović, Dragoslav— Marković, Čedomir, 1972, Necropoles romaines Komini pres de Plevlja (Municipium S…). *Inv. arch. fasc. 15,* Pljevlja—Cetinje.

Cornell, Tim and Matthews, John, 2006, *Atlas of the Roman World*, London : Angus Books Ltd,

Crawford, Michael, 1993, *The Roman Republic,* Cambridge, Massachusetts.

Cvijić, Jovan, 1966, *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje. Osnovi antropogeografije.* Reprint izdanje, Zavod za izdavanje uđbenika SR Srbije, Beograd.

Ćeman, Mirza Hasan, 2000, Res Publica Aquarum S…. *Monografija Ilidža, općina Ilidža, Sarajevo*, 122 - 169

Ćurčić, Vejsil, 1908, Prilozi poznavanju prehistorijskog rudarstva i talioničarstva brončanog doba u Bosni i Hercegovini, *GZM god. XX, sv. 1*. 77 – 90+Prl. 1

Ćurčić, Vejsil, 1908 A, Prehistoričke utvrde oko Sarajeva, *GZM, god. XX, sv. 3*. 363 – 381+Tbl. I - II

Čače, Slobodan, 1995 A, Dalmatica Straboniana (Strabon, Geogr. 7, 5. 5). *Diadora S. 16-17*, 101-133

Čekić, Smail, 2002, *Pokret Bagauda,* Sarajevo.

Čorović, Vladimir, 1925, *Bosna i Hercegovina* (monografija objavljena 1925, elektronsko izdanje na www.rastko.org.yu)

Ćović, Borivoj, 1965, Uvod u stratigrafiju i hronologiju praistorijskih gradina u Bosni, *GZM N.S. Arheologija XX.* 27 – 145+Prl. 2

Čović, Borivoj, 1966, Novi podaci o praistorijskom naselju «Gradac» kod Kotorca, *Prilozi za proučavanje istorije Sarajeva, II,* Sarajevo. 9 - 17

Čović, Borivoj, 1976, *Od Butmira do Ilira,* Sarajevo.

Čović, Borivoj, 1987, Srednjobosanska grupa, *PJZ V-željezno doba*. 481 – 528+Tbl. LI - LIII

Čović, Borivoj, 1987 A, Srednjodalmatinska grupa, *PJZ V-željezno doba*, 442 - 480

Čović, Borivoj, 1987 B, Grupa Donja Dolina-Sanski Most, *PJZ-željezno doba*, 232 - 286

Čremošnik, Irma, 1951, Nalazi nakita u srednjovjekovnoj zbirci Zemaljskog muzeja u Sarajevu, *GZM, N.S. VI*. 241 – 270+Tbl. I - IV

Čremošnik, Irma, 1965, Gradina, Doboj-rimski kastrum, *AP 7*. 134 - 135

Čremošnik, Irma, 1966, Gradina, Doboj-castrum i canabae, *AP 8*. 122 - 124

Čremošnik, Irma, 1967, Doboj-Gradina- rimski castrum, *AP 9*. 93 - 94

Čremošnik, Irma, 1980, Dijelovi paradnog bronzanog šljema iz kastruma kod Doboja, *GZM, N.S. Arheologija XXXIV*. 85 - 95

Čremošnik, Irma, 1984, Rimski castrum kod Doboja, *GZM, N. S. Arheologija, XXXIX.* 23 – 84+Krt. 1

Čućković, Lazo, 2004, Kolapijani, *Ratnici na razmeđu istoka i zapada*, Zagreb: Arheološki muzej. 173-209

Degmedžić, Ivica, 1961, Amantini, prilog proučavanju ilirskih migracija, *VAMZ, ser. III, sv. II*, 139 - 180

Dimitrijević, Stojan, 1979, Lasinjska kultura, *PJZ III-eneolit*. 137 – 181+Tbl. XVIII - XXI

Dodig, Radoslav, 2003, Epigrafički spomenici iz naronitanskog konventa, u: *Arheološka istraživanja u Naroni i dolini Neretve, Izdanja HAD-a, Vol. 22, god.,* 233 – 246+Tbl. I - VI

Dodig, Radoslav, 2003 A, Spomenik Kvinta Valerija iz Hardomilja kod Ljubuškog. *VAHD, 95*., 363 - 373

Dodig, Radoslav, 2005, The seventh Legion´s monuments in the area of Ljubuški. *Illyrica antiqua, FF press*, Zagreb, 209 - 217

Domić Kunić, Alka, 2004, Literarni izvori za iliričke provincije (Dalmaciju i osobito Panoniju) u Naturalis Historia Plinija Starijeg, *VAMZ 3, XXXVII*, 119 – 171

Domić Kunić, Alka, 2006, Bellum Pannonicum (12.–11. pr. kr.). Posljednja faza osvajanja južne Panonije, *VAMZ, 3. sv. XXXIX,* 59–164

Drechsler-Bižić, Ružica, 1953, Novi pogledi na kulturu sojeničkog naselja u Ripču, *GZM, N.S. sv. VIII*. 103 - 110

Drechsler-Bižić, Ružica, 1966, Les tombes des Iapodes prehistoriques a Kompolje, *Inventaria Archaeologica*, Zagreb: Arheološki muzej.

Drechsler-Bižić, Ružica, 1983, Japodska kulturna grupa, *PJZ IV-bronzano doba*. 374 – 389+Tbl. LII - LVI

Drechsler-Bižić, Ružica, 1987, Japodska grupa, *PJZ V-željezno doba*. 391 – 441+Tbl. XLIII - XLVII

Đurić, Miloš, 2003, *Istorija helenske književnosti*, Beograd : Dereta

Ferjančić, B., 1959, Vizantijski izvori za istoriju naroda Jugoslavije. Tom 2, SANU, VII-XII, 1-98 (*Posebna izdanja CCCXXIII, Vizantološki institut 7),* Beograd.

Fiala, František – Franjo, 1893, Prilozi arheologiji Bosne i Hercegovine, *GZM god. V, sv. 1*. 145 - 159

Fiala, František – Franjo, 1893 A, Prilozi rimskoj arheologiji Hercegovine, *GZM god. V, sv. 3*. 511 - 532

Filipović, Miljenko S., 1960, Propast franjevačkog manastira Gradovrha kod Tuzle i poreklo «Crne gospe» u franjevačkom manastiru u Baču, *ČGT IV*. 89 – 94

Gabričević, Branimir, 1953, Dvije ilirske općine s područja Vrlike, *VAHD 55*. 103 - 119

Gavela, Branko, 1997, Praistorijska arheologija; Klasična arheologija, *Arheologija*, Beograd: Univerzitet u Beogradu, 1 –171

Garašanin, Milutin, 1967, Crna Gora u praistorijsko doba; Crna Gora u osvit pisane istorije; Crna Gora u doba Rimskog Carstva, *Istorija Crne Gore, Tom I,* Titograd/Podgorica, 35 - 239

Gardthausen, V., 1904, *Augustus und seine Zeit, III Band, 1-2 Teil, Leipzig, 1904, Illyrisch-pannonische Aufstand 6-9 n. Chr, I Teil, 1171-1193; II Teil, 772-789.*

Gibon, Edvard, 1996, *Opadanje i pad Rimskog carstva,* Beograd.

Goldsworthy, Adrian, 2000, *Roman warfare*, London: Cassell & Co.

Graves, Robert, 1999, *Grčki mitovi,* Beograd.

Graves, Robert, 2003, *Ja, Klaudije*, Akia M. Princ, Beograd

Gračanin, Hrvoje, 2005, Illyricum of the 2. and 3. centuries AD in the works of Latin and Greek historians, *Illyrica antiqua, FF press*, Zagreb, 287 - 298

Hirschfeld, O., 1890, Zur Geschichte des pannonisch-dalmatinischen Krieges, *Hermes XXV*, Berlin.

Hörmann, Kosta, 1892, Zlatna plojka iz rimskog pečatnog prstena, *GZM. god. IV, sv. 3*. 235 - 236

Hörmann, Kosta, 1893, Dvije znamenite publikacije iz Bosne i Hercegovine, *GZM, god. V, sv. 2*. 325 - 330

Imamović, Enver, 1978, Da li je rimska Arduba današnji Vranduk u Bosni, *Prilozi Instituta za istoriju XIV, 14-15*, Sarajevo. 337 – 347

Jamušakov, Đorđe, 2001, *Novac imperatora od Sule do Avgusta*, Bačka Palanka : Edicija JUNO MONETA

Jelić, Luka, 1898, Najstariji kartografski spomenik o rimskoj pokrajini Dalmaciji, *GZM, god. X, sv. 4*. 531 - 559

Jireček, Konstantin, 1952, *Istorija Srba, prva knjiga do 1537 god. (politička istorija)*, Beograd.

Josifović, S., 1956, *Oktavijanovo ratovanje u Iliriku (Der illyrische Feldzug Octavians*), *ŽA 6*, 138 – 165

Jovanović, R., 1957, Preistorijski nalaz u dolini rečice Soline, *ČGT I.* 245 - 249

Katičić, Radoslav, 1964, Suvremena istraživanja o jeziku starosjedilaca ilirskih provincija, *Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, ANU BiH, Posebna izdanja IX, CBI 1.* 9 - 30

Korošec, Josip, 1940, Bericht über die bisher unveröffentlichen vorgeschichtlichen Funde auf der Gradina „Gradac“ bei Kotorac, *GZM sv. 1 god. LII.* 77 - 81

Korošec, Josip, 1943, Noviji neobjavljeni predmeti predpoviestne zbirke (Nekoliko novih nalaza sa gradine "Grad" iznad Semizovca), *GZM, god. LIV.* 51 - 59

Kosorić, Milica, 1980, Praistorijska naselja na području Spreče, *ČGT XIII.* 103 – 116+Tbl. I – XII+Prl. 4

Lopandić, Duško, 2007, *Purpur Imperije. Rimski carevi sa prostora Srbije i Balkana*. Beograd : Book & Marso, TV advertising

Mandić, Mihovil, 1933, Prehistorijski nalazi prigodom rekognosciranja u okolici Kaknja, Semizovca i Novog Šehera kod Žepča, *GZM, god. XLV, sv. 2.* 1 –6+Tbl. I - III

Marić, Zdravko, 1961, Vis kod Dervente-naselje kasnog bronzanog doba, *GZM, N.S: Arheologija, sv. XV-XVI.* 151 – 171+Tbl. I - VII

Marić, Zdravko, 1989, Daorsi i Narona. *Posebna izdanja Zemaljskog muzeja «Međunarodni simpozijum Bosna i Hercegovina u tokovima istorijskih i kulturnih kretanja u jugoistočnoj Evropi»,* Sarajevo.

Marić, Zdravko, 2000, Od Butmira do Dezitijata. *Monografija Ilidža*, općina Ilidža, Sarajevo, 98 - 121

Marin, Emilio, 1997, *Ave Narona*, *MH*, Zagreb.

Marin, Emilio, 2004, *Divo Augusto*, Split : Arheološki muzej

Marin, Emilio i suradnici, 2004 A, *Augusteum Narone, splitska siesta naronskih careva*, Split : Arheološki muzej

Maškin, N., A., 1951, *Istorija starog Rima*, Beograd.

Mayer, Anton, 1957, *Die Sprache der alten Illyrier, Bd. 1*: Einleitung; Wo&rterbuch der illyrischen Sprachreste, (Schriften der Balkankommission. Linguistische Abteilung XV), Beč,

Mesihović, Salmedin, 2007, *Autarijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija magistarskog rada : *Problem kulturne i narodnosne zajednice Autarijata,* Zagreb, 2004

Mesihović*,* Salmedin, 2007 A, *Dezitijati,* Sarajevo (u rukopisu). Dopunjena verzija doktorske disertacije : *Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba,* Zagreb, 2007

Mesihović*,* Salmedin, 2008, INSCRIPTIONES LATINARVM SARAEVONENSIS (sa kraćim pregledom naseobinske kulture u antičko doba) – doprinos historiji sarajevskog područja u antičko doba, *Historijska traganja I, Institut za historiju*, Sarajevo, 9 – 68

Mesihović*,* Salmedin, 2008 A, Ovidije i Ilirik, *ANU BiH, XXXVII, CBI 35*, 89 – 100

Milić, V., 1982, Dva metalna praistorijska objekta iz Soline, *ČGT XIV*. 133 - 136+Krt. 1+Tbl. I

Mirković, Miroslava, 2002, *Rimska država pod kraljevima i u doba Republike (753.- 27 pre Hr.)*. *Historija i institucije*, Beograd: Dosije

Mirković, Miroslava, 2003, *Rimska država u doba principata i dominata (27. pre Hr.- 337. n.e.)*, *Od Avgusta do Konstantina*, Beograd: Dosije

Mitchell, S., 1976, Legio VII and Garrison of Augustan Galatia. *The Classical Quaterly XXVI,* Oxford.

Mitchell, S., 1979, Iconium and Ninica. Two double Communities in Roman Asia Minor. *Historia 28*.

Mócsy, András, 1974, *Pannonia and Upper Moesia: a history of the middle Danube provinces of the Roman Empire*, Routledge & K. Paul, Boston.

Murray, Oswyn, 1993, *Early Greece*, (drugo izdanje), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Musić, August, 1900, *Povjest grčke književnosti, dio II, povjest grčke proze u klasično vrijeme i povjest grčke književnosti u poklasično vrijeme,* Zagreb.

Novak, Grga, 2004, *Prošlost Dalmacije I, Od najstarijih vremena do Kandijskog rata*, Zagreb 1944 i novo izd. Slobodne Dalmacije, 2004, Split.

Oksfordska istorija rimskog sveta, Grupa autora, 1999, Beograd: Clio,

Olujić, Boris, 1999-2000, Japodi, Apijanovi plemeniti barbari, *Op. Arch. 23-24,* 59-64,

Olujić, Boris, 2003, Oktavijanov pohod protiv Japoda (35 g. prije Krista), *Grad Otočac 7,* Otočac: Katedra Čakavskoga sabora pokrajine Gacke, Gracko pučko otvoreno učilište Otočac

Olujić, Boris, 2004, Nouvelles recherches sur le territoire des Iapodes, L jIllyrie mevridionale et l j Evpire dans l jAntiquitev-IV, *Actes du Ive colloque international de Grenoble* (10-12 octobre 2002), Pariz. 215-221

Olujić, Boris, 2005, MetouÆlon kephalev toÆn IapovdoÇn (App. Illy.19), *Illyrica antiqua, FF press,* Zagreb, 393 – 399

Oreč, P., 1978, Prapovijesna naselja i grobne gomile (Posušje, Grude i Lištica), *GZM, N. S. Arheologija XXXII*, 1977 (1978), 181 – 291+Krt. 1

Papazoglu, Fanula, 1969, Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, *ANU BiH, Djela, XXX, CBI 1*

Pareti, Luigi i suradnici Brezzi, Paolo i Petech, Luciano, 1967, *Stari svijet od 500 god. pr. n. e., do početka nove ere*, Edicija Historija čovječanstva, kulturni i naučni razvoj, svezak II, knjiga 2., Zagreb : Naprijed

Pareti, Luigi i suradnici Brezzi, Paolo i Petech, Luciano, 1967 A, *Stari svijet od početka nove ere do 500 god. n. e*., Edicija Historija čovječanstva, kulturni i naučni razvoj, svezak II, knjiga 3., Zagreb : Naprijed

Pašalić, Esad, 1953, Antički tragovi iz okoline Bugojna i Gornjeg Vakufa. *GZM, N.S. Arheologija, sv. VIII*. 345 - 348

Pašalić, Esad, 1960, *Antička naselja i komunikacije u Bosni i Hercegovini,* Zemaljski muzej, Sarajevo.

Pašalić, Esad, 1975, Questiones de bello dalmatico pannonique, *Sabrano djelo*, Sarajevo, (prvi put objavljeno u Godišnjaku Istorijskog društva BiH, Sarajevo, 1957). 376 - 421

Paškvalin, Veljko, 2000, Ilirsko-panonsko pleme Desitijata srednje Bosne u rimsko doba i rekognosciranje njihova područja, *ANU BiH, XXXI, CBI 29*. 191 - 241

Patsch, Carl, 1893, Dva odlomka rimske opeke, *GZM, god. V, sv. 4*. 679 - 682

Patsch, Carl, 1893 A, II, rimski natpisi iz doline Lašve, *GZM, god. V, sv. 4.*, 700 - 707

Patsch, Carl, 1895, Epigrafski nahogjaji iz godine 1895, *GZM god. VII, sv. 4.* 573 - 586

Patsch, Carl, 1895 A, Legio VIII. Augusta, u Dalmaciji, *GZM, god. VII, sv. 1.* 143 - 145

Patsch, Carl, 1896, Iapodi, *GZM, god VIII, sv. 1*. 113 - 140

Patsch, Carl, 1897, Mali rimski nahogjaji i posmatranja, *GZM, god. IX, sv. 4.* 511 – 537+Tbl. I - II

Patsch, Carl, 1898, Iapodi, *GZM god. X, sv. 2-3*. 335 - 364

Patsch, Carl, 1899, Arheološko-epigrafska istraživanja, *GZM, god. XI, sv. 1.* 69 - 123

Patsch, Carl, 1899 A, Archäologische-epigrafische Untersuchungen zur Geschichte der römischen Provinz Dalmatien. *WMBH VI.* 154 - 273

Patsch, Carl, 1901, Daesitiates, *PWRE, col. 1982-1983*.

Patsch, Carl, 1902, Nahogjaji novaca, *GZM, god. XIV, sv. 3-4*. 391 – 438+Krt. 1

Patsch, Carl, 1902 A, Pojedini nalazi iz rimskog doba, *GZM, god. XIV, sv. 1.* 1 - 16

Patsch, Carl, 1906, Pseudo-Sxylaxovo jezero. Prinos povijesti donjeg poriječja Neretve, *GZM, god. XVIII, sv. 4*. 367 - 390

Patsch, Carl, 1910, Prilozi našoj rimskoj povjesti, *GZM, god. XXII, sv. 1*. 177 - 208

Patsch, Carl, 1915, *Zbirke rimskih i grčkih starina u bos-herc. Zemaljskom muzeju,* Sarajevo : Zemaljski muzej

Patsch, Carl, 1996, *Povijest i topografija Narone*, Metković, 1996

Perić, Slaviša, 2002, O problemu sahranjivanja u gornjem toku rijeke Bosne tokom bronzanog i gvozdenog doba, Zbornik Alojza Benca, *ANU BiH, XXXII, CBI 30.* 179 - 197

Protase, Dumitru, 1979, Les Illyriens en Dacie a; la lumie;re de l'épigraphie-Iliri u Dakiji u svjetlu epigrafike, *ANU BiH, XVII, CBI 15*. 127 - 136

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1891, Rimska utvrda na Crkvenici kod Doboja, *GZM god. III, sv. 3*. 252 - 262

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1892, Dalji predmeti, nađeni kod rimske utvrde na Crkvenici kod Doboja, *GZM god. IV, sv. II*. 190 - 192

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1893, Arheološke crtice iz Bosne i Hercegovine, *GZM god. V, sv. 3*. 479 – 497

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1894, Starine kotara županjačkog. *GZM god. VI,* 283 - 319

Radimsky, Vjenceslav (Vaclav), 1895, Arheološke crtice, *GZM god. VII, sv. 2*. 217 - 230

Rau, R., 1925, Zur Geschichte des pannonisch-dalmatinischen Krieges der Jahre 6-9 n. Chr., *Klio XIX,* Leipzig.

Raunig, Branka, 1973, Osnovni izvještaj o iskopavanju srednjovjekovne utvrde Vranduk 1963. godine, *Radovi sa simpozijuma «Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura»*, Muzej grada Zenice, Zenica. 453 - 469

Raunig, Branka, 2004, Umjetnost i religija prahistorijskih Japoda, *ANU BiH, Djela, LXXXII, CBI 8*.

Rodgers, Nigel – Dodge, Hazel, 2006, Ancient Rome, Anness Publishing, London, 2006 (monografija je štampana u NR Kini).

Sanader, Mirjana, 2003, *Tilurium I, Istraživanja-Forschungen*, Arheološki zavod Filozofskog fakulteta, Zagreb.

Sanader, Mirjana, 2003 A, Rimske legije i njihovi logori u hrvatskom dijelu panonskog limesa, *Op. Arch. 27,* Zagreb, 463 - 468

Schejbal, Berislav, 2003, Nova razmatranja o Aquae Balissae i narodu Jaza pejsaž-vode-etimologija-kultovi-mitologija, pitanje atribucije kontinuiteta, *Op. Arch. 27,* Zagreb, 393 - 416

Sergejevski, Dimitrije, 1924, Cohors VIII voluntariorum civium Romanorum u Dalmaciji, *GZM, god. XXXVI*. 113 - 123

Sergejevski, Dimitrije, 1932, Numizmatičke beleške, *GZM, god. XLIV, sv. 2*. 23 – 30+Tbl. XV

Sergejevski, Dimitrije, 1932 A, Spätantike Denkmäler aus Zenica, *GZM, god. XLIV*. 35 – 56+Tbl. XVII - XXIV

Sergejevski, Dimitrije, 1934, Rimski spomenici iz Bosne, Spomenik *SKA LXXVII*. 1 - 28

Sergejevski, Dimitrije, 1941, Rimski natpisi novi i revidirani, *GZM god. LII, sv. 1*. 15 – 26

Sergejevski, Dimitrije, 1953, Einiges über illyrische Kopfbedeckung, Beiträge zur älteren europäischen Kulturgeschichte, *Bd. II,* Klagenfurt.

Smith, R.R.R., 1988, Simulcra gentium: The Ethne from The Sebasteion at Aphrodisias, *JRS LXXVIII*, London, 50 - 77

Smith, Wiliam, 1867, *Dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology*, Boston : Little, Brown and Company

Stipčević, Aleksandar, 1989, *Iliri, povijest, život, kultura*, I (1974) i II dopunjeno izdanje (1989), Zagreb.

Suić, Mate, 1958, Važnost izučavanja etničke stratigrafije naših krajeva u predslavensko doba, *Filozofski fakultet u Zadru*, 96 - 111

Suić, Mate, 1965, Autohtoni elementi u urbanizmu antičkih gradova našeg primorja, *Naučno društvo BiH, III, CBI 1*, 163 - 178

Suić, Mate, 1966, Iz mediteranske baštine jadranskih Ilira, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, god. 4, sv. 4*, 44 - 58

Suić, Mate, 1991 – 1992, Liburnija i Liburni u vrijeme velikog ustanka u Iliriku od 6. do 9. god. poslije Krista (uz *CIL* V.3346). *VAMZ, 3. s., XXIV-XXV.,* 55 - 66

Suić, Mate, 1995, Pristupna razmatranja uz problem etnogeneze Hrvata, *Etnogeneza Hrvata,* Zagreb : Nakladni zavod MH, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. 13 - 27

Suić, Mate, 2003, *Antički grad na istočnom Jadranu* (2. izmijenjeno i dopunjeno izdanje), Zagreb.

Swoboda, Erich, 1932, *Oktavian und Illyricum,* Wien,

Swoboda, Erich, 1937, Das Parthiner-Problem, *Klio 30, H,3,* Leipzig.

Šašel, Jaroslav, 1953, Seretion, *ŽA, 3*, 262 - 267

Šašel Kos, Marjeta, 1997, Appian and Dion on the Illyrian Wars of Octavian, *ŽA, 47*.

Šašel Kos, Marjeta, 1997 A, The End of the Norican Kingdom and the Formation of the Provinces of Noricum and Pannonia, Akten des IV. international Kolloquiums ber Probleme des provinzialrömischen Kunstschaffens / Akti IV mednarodnega kolokvija o problemih rimske provincialne umetnosti Celje 8-12 Mai/maj 1995, *Situla, 36*, Ljubljana.

Šašel Kos, Marjeta, 1999, Octavian js Campaigns (35-33 BC) in Southern Illyricum, L jIllyrie mevridionale et l j Evpire dans l jantiquitev III (*Actes du IIIe colloque international de Chantilly 16-19 Octobre 1996*), Pariz, 255 - 264

Šašel Kos, Marjeta, 2004, The Roman conquest of Dalmatia in the light of Appianj s Illyrike. Dall jAdriatico al Danubio, L jIllirico nell j eta; greca e romana, *Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25 - 27 settembre 2003.*

Šašel Kos, Marjeta, 2005, The Pannonians in Appian vs Illyrike, *Illyrica antiqua*, FF press, Zagreb, 433 - 439

Šašel Kos, Marjeta, 2005 A, *Appian and Illyricum, Situla 43,* Narodni muzej Slovenije, Ljubljana.

Škarica, Božena, 2007, Gardunski tropej, spomenik u slavu pobjede, Triljski most – list za kulturu, god. II, br. 1 (2), 60 – 61, Trilj

Škegro, Ante, 1997, Inscriptiones latinae et graecae Bosniae et Hercegovinae, *Op. Arch. 21,* Zagreb, 85 - 116

Škegro, Ante, 1998, Eksploatacija srebra na području rimskih provincija Dalmacije i Panonije, *Op. Arch. 22,* Zagreb, 89 - 117

Škegro, Ante, 1999, *Gospodarstvo rimske provincije Dalmacije*, Hrvatski studij, Zagreb.

Tóth, E., 1977, Protulique fines Illyrici ad ripam fluminis Danuvii, *AV, 28*.

Tomaschek, Wilhelm, 1880, Die vor-slavische Topographie der Bosna, Herzegowina, Crna Gora und der angrenzenden Gebiete. *Mittheilungen der k.k. geographischer Gesellschaft in Wien*, 23, Wien, 497 – 528; 545 - 567

Tomić, Petar, 1885, *Poviest rimska do careva, II dio, Od obiju Graccha do cara Augusta,* Matica Hrvatska, Zagreb.

Tončinić, Domagoj, 2005, Votivna ara iz Tilurija, *Op. Arch. 28*, Zagreb. 147 - 157

Truhelka, Ćiro, 1890, Iskopine na predistorijskome grobištu na Glasincu u godini 1890, *GZM, sv. 4, god. II*. 386 - 401

Truhelka, Ćiro, 1890 A, Rimski natpisi u Bosni i Hercegovini, *GZM, god. II, sv. 2*. 188 - 191

Truhelka, Ćiro, 1892, Prilozi rimskoj arheologiji Bosne i Hercegovine, *GZM, god. IV, sv. 4*. 340 - 365

Truhelka, Ćiro, 1900, Les restes Illyriens en Bosnie, *Imprimerie de la cour d`appel,* Pariz, 3 - 15

Truhelka, Ćiro, 1913, Jedan odličan nalaz broncane dobe iz Velikog Mošunja, (Laštva), *GZM, god. XXV, sv. 3-4*. 325 - 335

Zamarovský, Vojtech, 1978 *Grčko čudo*, Školska knjiga, Zagreb.

Vulić, Nikola, 1903, Contributi alla storia della guerra di Ottavio in Illiria nel 35-33 e della campagna di Tiberio nel 15 a.C., *Rivista di Storia Antica, 7*, 489 - 504

Vulić, Nikola, 1907, Oktavijanov ilirski rat i izgnanje Skordiska iz Gornje Mezije, *Glas SKA, LXXII*, 26 - 36

Vulić, Nikola, 1911, Dalmatsko-panonski ustanak (od 6-9 g. Po Hr.), *Glas SKA, LXXXVIII,* 201 - 202

Vulić, Nikola, 1926, Dalmatsko-panonski ustanak od 6-9 g. Po Hr. *Glas SKA CXXI,* 55 - 72

Vulić, Nikola, 1933, Oktavijanov ilirski rat, *Glas SKA, CLV/78*,

Vulić, Nikola, 1934, The Illyrian War of Octavian, *JRS, 24*, 163 - 167

Wells Colin, Michael, 1995, *The Roman Empire,* (drugo izdanje), Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.

Wilkes, J., J., 1965, SPLAUNON-Splonum again, *Acta ant. Acad. Sc. Hung. 13,* Budapest, 111 - 125

Wilkes, J., J., 1969, *History of the provinces of the Roman Empire, Dalmatia,* University of Birmingham, London.

Wilkes, J., J., 2001, *Iliri,* Split.

Zaninović, Marin, 1966 Ilirsko pleme Delmati I, *Godišnjak CBI 4*.

Zaninović, Marin, 1967, Ilirsko pleme Delmati II, *Godišnjak CBI 5*.

Zaninović, Marin, 1983, The frontier between Dalmatia and Moesia Superior, *Pulpudeva, 4,* Sofia, 88 - 94

Zaninović, Marin, 1984, Vojni značaj Tilurija u antici, *Znanstveni skup «Cetinska Krajina od prethistorije do dolaska Turaka»,* HAD, Split. 65 - 75

Zaninović, Marin, 1994, Livanjsko polje u antici kao primjer delmatske zajednice, *Zbornik «Livanjski kraj u povijesti*». Split-Livno, 45 - 50

Zaninović, Marin, 1995, Delmati e Pirusti e la loro presenza in Dacia, *Op. Arch. 19,* Zagreb, 111 - 115

Zaninović, Marin, 1996, *Od Helena do Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb.

Zaninović, Marin, 1998, Neki aspekti Augustova kulta u Dalmaciji, *Histria Antiqua, 4*, Pula, 37 - 44

Zaninović, Marin, 1999, La Dalmazia in età imperiale, Leo S. Olschki editore. Firenze, 213 - 223

Zaninović, Marin, 2003, Breuci od Sirmija do Marsonije, *Op. Arch. 27,* Zagreb, 443 - 449

Zaninović, Marin, 2003 A, Područje Neretve i srednjojadransko otočje, Izdanja HAD, sv. 22, Zagreb-Metković-Split, 277-287

Zippel, Gustav, 1877, *Die Römische Herrschaft in Illyrien bis auf Augustus,* Leipzig.

Recenzije:

Dr. sc. Enver Imamović, redovni profesor na Filozofskom fakultetu u Sarajevu
Dr. sc. Adnan Busuladžić, docent na Filozofskom fakultetu u Sarajevu

Prof. dr. Enver Imamović
Odsjek za historiju Filozofskog fakulteta
Sarajevo, 30. III. 2010. god.

RECENZIJA RUKOPISA KNJIGE DOC. DR. SC. SALMEDINA MESIHOVIĆA „BATONOV USTANAK : RIMSKI VUK I ILIRSKA ZMIJA. POSLJEDNJA BORBA“

Zamoljen sam da pogledam rukopis doc. dr. sc. Salmedina Mesihovića koji nosi naslov „Batonov ustanak : Rimski vuk i ilirska zmija. Posljednja borba". Rukopis sadrži ukupno 381 stranicu, uglavnom tekstualnog karaktera sa više karti i ilustracija na samome kraju rukopisa. Karte, koje je izradio sam autor, prate tekst odnosno razvitak tematike koja se obrađuje u rukopisu. Rukopis obrađuje događaje koji su se odvijali tokom Velikog Ilirskog (Batonovog) ustanka koji je trajao od 6. do 9. god. n. e. U historiji se tretira kao najstariji poznati rat koji je izvorno dokumentiran za područje današnje Bosne i Hercegovine. Riječ je o presudnom procesu kojim naš prostor iz prahistorijskih i protohistorijskih razdoblja ulazi u prvo historijsko (antičko razdoblje).

Rukopis daje detaljan opis zbivanja: uzrok, povod i tok ustanka. Drugim riječima rukopis dr. Mesihovića rješava niz otvorenih pitanja. Njegovo istraživanje se u velikoj mjeri zasniva na analizi izvorne građe, odnosno na preispitivanju izvještaja o ratu koji su ostavili historičari antičkog doba. Rukopis daje cjelovitu i svestranu sliku dešavanja rata, i povezuje ga sa općim razvitkom tadašnjeg Rimskog Carstva. Tako ga ujedno preispituje u okviru uzročno – posljedičnih zakonitosti, u periodu posljednje decenije vladavine prvog rimskog cara Augusta i Arminijevog ustanka u Germaniji (koji izbija paralelno sa predajom ilirskog Batona u septembru 9. god. n. e.).

Osnovna tematika rada je sistematiziran na kronološkoj osnovi i to na poglavlja koja obrađuju izvornu građu: Ilirik prije izbijanja ustanka, Dezitijatska politeia, slika tadašnjeg rimskog svijeta, uzrok i povod izbijanja ustanka, te pet glavnih faza razvitka rata (koji obrađuju širenje ustanka, rimsku reakciju, ofanzive na ustaničko područje, raspad ustaničkog Saveza, pad Panonije, i na kraju kraj otpora ustanika u dinarskom području). Pored glavnih pogljavlja rukopisa, autor je posvetio određenu pažnju i neposrednom stanju nakon završetka ustanka i to u pogljavljima koji govore o posljedicama ustanka.

Objavljivanje ovog rukopisa bi imalo značajan efekt po izučavanje najranijeg historijskog razdoblja na prostorima današnje Bosne i Hercegovine. Time bi se ukazalo na značenje ilirskog prostora u okvirima velike rimske civilizacije. Uostalom, autor je ne samo revidirao pojedine ranije stavove u historiografiji, nego je i donio sasvim nove zaključke o pojedinim pitanjima koja proizlaze iz fenomena Velikog Ilirskog (Batonovog) ustanka od 6. do 9. god. n. e. (posebno u vezi glavnih uzroka izbijanja

ustanka). Inače potrebno je naglasiti da ovaj rukopis predstavlja prvo obimno djelo koje obrađuje Veliki Ilirski ustanak u svim njegovim aspektima.

Zaključak

Rukopis dr. Salmedina Mesihovića predstavlja vrijedan doprinos istraživanju i boljem poznavanju antičke prošlosti Bosne i Hercegovine, kao i poznavanju jednog od najvažnijih događaja u njenoj hiljadugodišnjoj političkoj historiji.

Prof.dr Enver Imamović

Doc. dr. sci. Adnan Busuladžić
naučni saradnik

PREDMET: RECENZIJA RUKOPISA „RIMSKI VUK I ILIRSKA ZMIJA – POSLJEDNJA BORBA" AUTORA DOC. DR. SCI. SALMEDINA MESIHOVIĆA

Navedeno djelo predstavlja skraćenu i prerađenu verziju doktorske disertacije odbranjene na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu tokom 2007. godine pred Komisijom prof. dr. Bruna Kuntić – Makvić, doc. dr. Boris Olujić i akademik Marin Zaninović. U radu se seriozno obrađuje nekoliko osnovnih tema kao što je proces osvajanja i pacifikacije područja Balkana, Batonov ustanak i pleme Dezitijata. Rad je podjeljen u više poglavlja: Uvodna razmatranja, Izvorna građa, Illyricum ante rebellium, Dezitijatska politija, Povijesna pozadina, Zamagljeno sjećanje, Uzroci povod izbijanja ustanka i ciljevi ustanika; I Faza razvitka ustanka – širenje, II Faza razvitka ustanka reakcija, III Faza razvitka ustanka protuustaničke ofanzive, IV Faza ustanka – raspad saveza i pad Panonije, V Faza ustanka – kraj, Biološko stanje populacije za vrijeme ustanka, Illiricum post rebellium, Prilozi, Conclusio, Fontes. Djelo ima 382 stranice.
Na temelju iznesenih poglavlja može se konstatirati da je autor koristeći respektabilan znanstveni aparat vrlo detaljno obradio spomenute historijske događaje. U tom procesu vrlo intenzivno je korištena izvorna građa sa velikim brojem antičkih pisaca (Strabon, Velej Paterkul, Publije Ovidije Nazon, Plinije Stariji, Svetonije, Flor, Kasije Dion, Makrobije, Jordanes), različitih natpisa i materijalne izvorne građe. Pored navedenog, predstavljen je i historijat istraživanja cjelokupne problematike. Obrađen je detaljno proces upostave rimske vlasti i stim u vezi Oktavijanovi pohodi, položaj i status domorodačkih zajednica u jedinstvenoj provinciji Ilirik do 6. g. n. e.
U poglavlju Dezitijatska politija data je vrlo iscrpna analiza porijekla ovog plemena, njegova historija, unutarnje teritorijalno uređenje i granice rasprostranjenosti.
U poglavlju Povijesna pozadina dat je opći presjek historije i stanja Rima.
Vrlo značajan prostor posvećen je Batonovom ustanku, njegovim uzrocima, povodu i ciljevima ustanika. U kontekstu iznesenog, detaljno su analizirane sve faze toka ovog historijskog događaja od početka do njegovog kraja.
Vrlo zanimljivo poglavlje odnosi se na biološko stanje populacije za vrijeme ustanka. U njemu su obrađena imena plemena, broj dekurija, pretpostavljena brojnost sa svom znanstvenom aparaturom, autorima i litaraturom koja je tretirala ovu tematiku.
Poglavlje Post rebellium obrađuje Tiberijev trijumf i sudbinu ustaničkih vojvoda, uzroke i posljedice poraza.
Na osnovu iznijetog, može se dati opći zaključak da je riječ o jednoj vrlo značajnoj i seriozno obrađenoj historijskoj tematici koja se bavi prošlošću naših prostora u periodu starog vijeka. Moram naglasiti da su monografski radovi i studije ovakvog karaktera, a posebno u slučaju Bosne i Hercegovine vrlo rijetke, pa je predočeni rukopis tim za historijsku i arheološku struku značajniji. Autor je u potpunosti obradio najznačajnije zabilježene historijske događaje iz tog perioda i najveće pleme koje je živjelo na širokom području centralne Bosne. Sve navedeno ovaj rad preporučuje za publiciranje kao značajan doprinos bosanskohercegovačkoj historiografiji.

Doc. dr. sci. Adnan Busuladžić,
naučni saradnik

Biografija

Doc. dr. sc. Salmedin Mesihović je rođen 5. IV. 1975. god., u Sarajevu gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, odsjek historija u oktobru 1999. god., na temu „Glasinačka kultura“. Od aprila 2000. god. zaposlen je na istom Odsjeku kao asistent na nastavnom predmetu Opća historija starog vijeka. Poslijediplomski studij iz arheologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu upisao je krajem 2001. god., i magistrirao na temu «Problem kulturne i etničke zajednice Autarijata» 7. VI. 2004. god. u Zagrebu. Naredne 2005. god. nastavio je školovanje na jednogodišnjem doktorskom studiju iz stare povijesti na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Doktorirao je na temi «Dezitijati: kulturna i narodnosno-politička zajednica u Iliriku i osvajanja Oktavijanova doba» 30. I. 2007. god. u Zagrebu. U martu 2009. god. izabran je u zvanje docenta na oblast stari vijek na Odsjeku za historiju Filozofskog fakulteta. U aprilu 2009. god., izabran je za šefa Katedre za arheologiju Odsjeka za historiju.